INSTYTUT ZACHODNIO-SŁOWIAŃSKI PRZY UNIWERSYTECIE POZNAŃSKIM
INSTITUT D'ÉTUDES CONCERNANT LES SLAVES OCCIDENTAUX

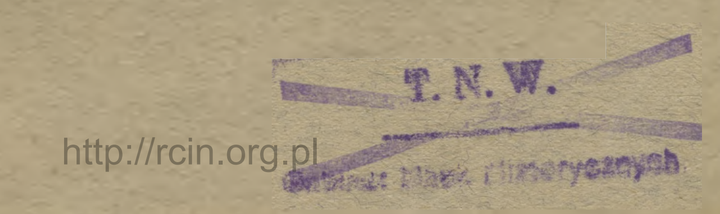
SLAVIA OCCIDENTALIS

Tom IX.

REDAKTOR: MIKOŁAJ RUDNICKI

POZNAŃ 1930
G. GEBETHNER i WOLFF — G. GEBETHNER & WOLFF
POZNAŃ — LUBLIN — ŁÓDŹ — WARSZAWA (VARSOVIE)
G. GEBETHNER i SPÓŁKA — G. GEBETHNER & CO.
KRAKÓW :-: :-: :-: :-: :-: :-: CRACOVIE
NAKŁADEM INSTYTUTU ZACHODNIO-SŁOWIAŃSKIEGO
PRZY UNIWERSYTECIE POZNAŃSKIM Z ZASIŁKU
M. W. R. i O. P. W WARSZAWIE ORAZ WYDZIAŁU KRAJOWEGO W POZNANIU.

„SLAVIA OCCIDENTALIS"

wychodzi raz rocznie w objętości tomu, wydawana przez „Instytut Zachodnio-Słowiański" przy Uniwersytecie Poznańskim

est publiée une fois par an par „L'Institut d'études concernant les Slaves Occidentaux" (Université à Poznań).

Directeurs: M. Rudnicki, l'abbé Kozierowski
secrétaire: C. Weichertówna

Przesyłki i egzemplarze recenzyjne przeznaczone dla „Slavia Occidentalis" prosimy nadsyłać pod adresem: **Instytut Zachodnio-Słowiański przy Uniwersytecie Poznańskim — Poznań Uniwersytet, Collegium Maius** albo **Prof. Lehr-Spławiński — Kraków — Uniwersytet**

Prière d'adresser les envois et les correspondances au: **Instytut Zachodnio-Słowiański przy Uniwersytecie Poznańskim, Collegium Maius** ou au **Prof. Lehr-Spławiński — Kraków — Uniwersytet.**

Wydawnictwa Instytutu Zach.-Słowiańskiego:

do nabycia w Instytucie — en vente:

1. „Slavia Occidentalis"
   tomy I.—III/IV. (na wyczerpaniu) oraz tomy V.—IX.
2. F. Lorentz. Polskie i kaszubskie nazwy miejscowości na Pomorzu kaszubskiem. 1923.
3. F. Lorentz. Gramatyka pomorska, zeszyt 1 (z mapą narzeczy pomorskich) 1927; zeszyt 2 (1929).

w przygotowaniu: — en préparation:

F. Lorentz. Gramatyka pomorska (zeszyt 3—4).

INSTYTUT ZACHODNIO-SŁOWIAŃSKI PRZY UNIWERSYTECIE POZNAŃSKIM
INSTITUT D'ÉTUDES CONCERNANT LES SLAVES OCCIDENTAUX

SLAVIA OCCIDENTALIS

Tom IX.

REDAKTOR: MIKOŁAJ RUDNICKI

POZNAŃ 1930

G. GEBETHNER i WOLFF — G. GEBETHNER & WOLFF
POZNAŃ — LUBLIN — ŁÓDŹ — WARSZAWA (VARSOVIE)
G. GEBETHNER i SPÓŁKA — G. GEBETHNER & CO.
KRAKÓW CRACOVIE
NAKŁADEM INSTYTUTU ZACHODNIO-SŁOWIAŃSKIEGO
PRZY UNIWERSYTECIE POZNAŃSKIM Z ZASIŁKU
M. W. R. i O. P. W WARSZAWIE ORAZ WYDZIAŁU KRAJOWEGO W POZNANIU.

Odbito w Drukarni Uniwersytetu Poznańskiego pod zarządem Józefa Winiewicza.

Treść — Sommaire.

I. Rozprawy. — Articles de fond.

II. Dział krytyczny. — Analyses.

WIKTOR PORZEZIŃSKI

1870—1929.

Językoznawstwo polskie i Uniwersytet Warszawski poniosły w roku bieżącym bolesną i dotkliwą stratę. Dnia 12 marca b. r. zmarł w Warszawie w pełni sił męskich Wiktor Porzeziński, na katedrze warszawskiej profesor językoznawstwa indoeuropejskiego. Strata to tem dotkliwsza, że prof. Porzeziński, od lat zaledwie ośmiu uzyskawszy możność rozwijania swej działalności naukowej w kraju, oddał się pracy z młodzieńczym prawdziwie zapałem, jak gdyby w swem poczuciu obowiązków względem kraju chciał powetować te długie lata, które zrządzeniem losów swojego życia musiał pracować na obczyźnie.

Urodzony w Morszańsku gub. Tambowskiej dnia 4 sierpnia 1870, ukończył tamże szkoły średnie, a studja uniwersyteckie odbywał na Uniwersytecie Moskiewskim. Głównym jego przewodnikiem naukowym był zasłużony i znany lingwista rosyjski Filip Fortunatow; poza nim nauczycielami uniwersyteckimi Porzezińskiego byli Wsewołod Miller, wybitny iranista i badacz folkloru, i Eugenjusz Korsz, utalentowany filolog i lingwista, znawca wielu języków, nietylko indoeuropejskich, lecz także semickich i ugrofińskich.

Studja uniwersyteckie ukończył Porzeziński w 1892, w trzy lata potem został prywatnym docentem Uniwersytetu Moskiewskiego, a w roku 1903 uzyskał na tymże uniwersytecie katedrę językoznawstwa indoeuropejskiego w charakterze profesora nadzwyczajnego, a w dwa lata potem przyszła nominacja na profesora zwyczajnego.

Na tem stanowisku Porzeziński pozostawał do czerwca 1921 r., kiedy na wiadomość o powołaniu go na

katedrę w odrodzonym polskim uniwersytecie w Warszawie, podał się do dymisji, by podążyć na ofiarowane mu stanowisko w kraju.

Biorąc żywy i twórczy udział w pracy naukowej, Porzeziński w ciągu swej działalności zyskiwał w biegu lat różne godności. Był członkiem Komisji dialektologicznej Rosyjskiej Akademji Nauk, Rosyjskiego Towarzystwa Psychologicznego, Rosyjskiego Towarzystwa Etnograficznego, Towarzystwa Lingwistycznego w Moskwie, któremu przez jakiś czas przewodniczył. Był również członkiem Indogermanische Gesellschaft w Strassburgu.

Gdy podczas wojny kolonja polska w Moskwie uzyskała możność założenia polskiego Towarzystwa Naukowego, Porzeziński wziął w pracach tego Towarzystwa czynny udział, a po śmierci prof. Antoniego Doroszewskiego został jego prezesem.

O pracach i zasługach Porzezińskiego nie zapominały także krajowe instytucje naukowe. W 1915 r. powołało go na swego członka Towarzystwo Naukowe Warszawskie, w 1925 r. został Porzeziński członkiem Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Przez wiele lat był Porzeziński współpracownikiem Komisji językowej Polskiej Akademji Umiejętności, w roku 1925 został członkiem-korespondentem naszej Akademji, a w r. 1927 jej członkiem czynnym.

Działalność naukowa Porzezińskiego obejmowała cztery dziedziny, — językoznawstwo ogólne, porównawczą gramatykę języków indoeuropejskich, badania szczegółowe nad językami bałtyckiemi i prace z zakresu języków słowiańskich.

Z dziedziny językoznawstwa ogólnego zajmowała Porzezińskiego historja naszej nauki, a pozatem zagadnienia metodologiczne, semantyczne i ortoepiczne.

Treściwy zarys językoznawstwa z uwydatnieniem najważniejszych jego momentów podał Porzeziński w jednej

ze swoich pierwszych prac p. n. „Važnějšije momenty vъ istorii sravniteľnago jazykověděnija". Рус. Фил. Вѣстникъ 1897. W trzydzieści łat później, już na schyłku życia, podał Porzeziński historję językoznawstwa ogólnego w Polsce od czasu naukowego wystąpienia J. Baudouina de Courtenay. („Die allgemeine Sprachwissenschaft in Polen seit 1868". Biuletyn Pol. Tow. Język. I).

W zakresie metodologji badań językoznawczych ogłosił Porzeziński dwa przyczynki: „Wartość rekonstrukcyj lingwistycznych" Sprawozdanie Lwowsk. Tow. Nauk. 1923. „Z metodologji badań semantycznych" Pr. Fil. 1927, a w referacie, wygłoszonym na pierwszym zjeździe Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, odbytym we Lwowie w 1925, omawiając historję hipotez, odnoszących się do formy litewskiej loc. sg. typu *namẽ*, wskazywał na konieczność szerszego niż to się stosuje zazwyczaj, uwzględniania faktów dialektycznych w badaniach porównawczo-historycznych.

W zakresie problematów semantycznych Porzeziński poświęcił większy artykuł semantyce części mowy „O tak zwanych częściach mowy słów kilka". Przegląd Humanistyczny 1923.

Zagadnieniom poprawności językowej poświęcił Porzeziński odczyt, wygłoszony na publicznem dorocznem zebraniu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego dn. 25. XI. 1926 (ob Rocznik T. N. W. 1926).

Prócz przyczynków monograficznych, poruszających zagadnienia szczegółowe, Porzeziński stworzył również dzieła syntetyczne w zakresie językoznawstwa ogólnego. Jedno z nich, opublikowane w 1907 w języku rosyjskim „Vvedenije vъ jazykověděnije", zostało w 1910 przez dr. E. Böhmego przetłumaczone na język niemiecki („Einleitung in die Sprachwissenschaft"), drugie, napisane po polsku „Wstęp do językoznawstwa indoeuropejskiego" ukaże się jako ostatnie, pośmiertne dzieło zmarłego uczonego.

W zakresie gramatyki porównawczej języków indoeuropejskich Porzeziński ogłosił książkę, poświęconą porównawczej głosowni języka staroindyjskiego, greckiego, łacińskiego i starosłowiańskiego („Očerkъ sravnitel'noj fonetiki drevne-indijskago, grečeskago, latinskago i staroslavjanskago jazykovъ" Moskwa 1912). Najwięcej prac i szczegółowych badań poświęcił Porzeziński językom bałtyckim. W tej dziedzinie zajmował się: 1. dialektologją języka litewskiego: „Zamětki po dialektologji litovskago jazyka" Č I 1896, Č II 1898; 2. historyczną głosownią i morfologją języków bałtyckich: a) „Kъ istorii formъ sprjaženija vъ baltijskichъ jazykachъ" Moskwa 1901; b) „Javlenija konca slova vъ latyšskomъ i prusskomъ jazykachъ" Sbornik statej vъ čestь Fortunatova, Warszawa 1903; c) „Vozvratnaja forma glagolovъ vъ litovskomъ i latyšskomъ jazykachъ" Moskwa 1903; d) „Dat. sg. der *-i-* Stämme im Litauischen". Indogerm. Forsch. 31 (1912); e) „Przyczynki do dziejów języka litewskiego" Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski. Kraków 1928; f) „Litewskie *a e* pod akcentem" Sbornik statej v čest' A. J. Sobolevskago. Leningrad 1928.

W dziedzinie slawistyki Porzeziński poświęcił prace językowi połabskiemu, polskiemu i rosyjskiemu, a pozatem zajmowały go zagadnienia języka prasłowiańskiego i wzajemnych stosunków, łączących poszczególne języki słowiańskie.

W pracy „Něskol'ko slovъ o došedšichъ do nasъ pamjatnikachъ polabskichъ slavjanъ" Petersburg 1900, znajdujemy opis zabytków języka drzewiano-połabskiego, a w pracy „Zamětki po jazyku polabskichъ slavjanъ" Petersburg 1902. Porzeziński starał się uwydatnić różnice dialektyczne między gwarami, rozłożonemi niegdyś na lewym i prawym brzegu Elby (ob. ostatnio uwagi na ten temat Lehra-Spławińskiego w jego „Gramatyce Połabskiej" str. 2).

W zakresie języka polskiego mamy do zanotowania w bibljografji Porzezińskiego tylko jedną drobniutką

pozycję: jest to drobny artykulik, ogłoszony w czasopiśmie „Echa Płockie i Włocławskie", podający ogólnikową charakterystykę dialektu kujawskiego z przytoczeniem dwóch wierszowanych próbek. Pozatem Porzeziński ogłosił litografowany kurs uniwersytecki historycznej gramatyki języka polskiego; kurs ten jednak nie został, niestety, opublikowany drukiem.

W dziedzinie języka rosyjskiego Porzeziński ogłosił dwie prace podręcznikowe: 1. „Elementy jazykověděnija i istorii russkago jazýka" Moskwa 1910 i 2. „Kratkoje posobije kъ lekcijam po istoričeskoj grammatikě russkago jazyka" Moskwa 1911.

W 1914 Porzeziński ogłosił, jako wynik kilkonastoletnich studjów, pracę p. n. „Sravnitelnaja grammatika slavjanskich jazykovъ. Vvedenije. Obščeslavjanskij jazykъ vъ světlě dannychъ sravniteľnoj grammatiki indoevropejskichъ jazykovъ. Fonetika. Formy sklonenja". Dzieło to, zakrojone, widocznie, na wielką skalę nie zostało, niestety, ukończone, ale w pierwszym zeszycie, który posiadamy, Porzeziński dał szczegółowy, fonetyczny i morfologiczny, szkic języka prasłowiańskiego.

W ostatnich latach Porzeziński zwrócił się ku zagadnieniom wzajemnych stosunków, wiążących poszczególne języki słowiańskie. Tutaj należą jego prace: „O stosunkach wzajemnych języków zachodnio-słowiańskich" Slavia Occ. 3/4 (1925), „Rzekome pierwiastki lechickie w językach wschodnio-słowiańskich" Pr. Fil. 10 (1926) i „Zagadnienia sporne gramatyki słowiańskiej" Tamże.

Stosunki bałtycko-słowiańskie oświetlił Porzeziński w pracy „Die baltisch-slavische Sprachgemeinschaft" Rocznik Slaw. 4 (1911).

Prócz tych prac podstawowych Porzeziński ogłosił szereg recenzyj, a ostatnio co rok dawał w „Pracach

Filologicznych" sprawozdania z ruchu językoznawczego w Polsce.

W ostatnich latach podczas swojego pobytu w Polsce Porzeziński pracował również nad organizacją nauki polskiej; brał żywy udział w pracach Komitetu Kasy im. Mianowskiego, Instytutu popierania polskiej twórczości naukowej, gdzie był wice-prezesem; był jednym z czynniejszych członków Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, któremu w ostatnim roku swojego życia przewodniczył; współpracował w redakcji „Prac Filologicznych", brał czynny udział w działalności warszawskiego koła Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, a w Uniwersytecie Warszawskim piastował godność dziekana i prorektora i przewodniczył Komisji powszechnych wykładów uniwersyteckich.

Dużo czasu i gorącej życzliwości oddawał Porzeziński Uniwersytetowi Lubelskiemu, dokąd co tydzień na dwa dni wyjeżdżał i gdzie prócz wykładów prowadził przez jakiś czas sprawy dziekanatu Wydziału Humanistycznego, pełnił obowiązki sędziego uniwersyteckiego i przewodniczył komisji egzaminów magisterskich.

Ta wszechstronna praca stała się w ostatnich latach życia Porzezińskiego żywiołem, który po brzegi wypełnił jego istotę duchową. Utonął w niej całkowicie i zapomniał o niedomaganiach, które dawały znać o pożerającej go chorobie. Niedomagania fizyczne przezwyciężało miłosne pragnienie działalności i pracy. Ta miłość dała mu jedną z najpiękniejszych śmierci, śmierć na stanowisku; po pracowicie spędzonym dniu nazajutrz w południe życie zakończył.

Prace Porzezińskiego trwale wypisały jego imię w historji naszej nauki, a dobroć jego, uczynność i życzliwość utrwali na zawsze jego osobę w serdecznej pamięci tych, którzy z nim współpracowali i nauczyli się go szanować i kochać.

Stanisław Szober.

Ś. p. Wiktor Porzeziński został członkiem Instytutu Zachodnio-słowiańskiego w dniu 6 maja 1920 roku. Podobnie jak w tylu innych instytucjach naukowych i towarzystwach współpracował z Instytutem Zachodnio-słowiańskim gorliwie i szczerze w jego zamierzeniach i pracach naukowych, ogłaszając w SO. III/IV. 215—31, rozprawę „O stosunkach wzajemnych języków zachodnio-słowiańskich". Dalszej i zamierzonej współpracy, którą ś. p. Wiktor Porzeziński omawiał z zarządem Instytutu, nieubłagana śmierć przeszkodziła, wyrywając z pośród nas człowieka, który jeszcze bardzo wiele mógł zdziałać. Cześć Jego pamięci!

Zarząd
Instytutu Zachodnio-słowiańskiego.

HENRYK BATOWSKI.

Materjał językowy czeski w „Kronice Czechów" kanonika praskiego Kosmy.

Objaśnienie skróceń.

a) nazwy wydawnictw i czasopism.

AfsPh = Archiv für slavische Philologie. Berlin.
BG = Bulla z r. 1136, t. zw. gnieźnieńska (wydanie Rozwadowskiego w MPKJ. IV, str. 433—482.
ČČH = Český časopis historický. Praha.
ČČM = Časopis Českého Musea (Čas. Mus. Království Českého) Praha.
ČMS = Časopis Maćicy Serbskeje. Budyšin.
Dal. = Kronika Dalimila, w FRB II, bądź też wydanie V. E. Mourka rkp. z Cambridge, Praha 1910 — znacz. Dal C.
FRB = Fontes rerum Bohemicarum (Prameny dějin českých). Praha.
LF = Listy filologické. Praha.
MPKJ = Materjały i prace komisji językowej A. U. Kraków.
NŘ = Naše Řeč. Praha.
Podl. = Nekrolog Podlažický, którego imiona podaje Dobrovski w swej Geschichte der böhmischen Sprache und älteren Literatur, str. 92—102.
RWF = Rozprawy Wydziału Filologicznego A. U. Kraków.
SO = Slavia Occidentalis. Poznań.
VKČSN = Věstník Královské České Společnosti Nauk Praha.

b) języki.

cz., czes. = czeski
dł. = dolnołużycki
gł. = górnołużycki
łać. = łaciński
n. = nowy, np. ncz. = nowoczeski
niem. = niemiecki
pol. = polski
ps. = prasłowiański
ros. = rosyjski
rus. = ruski
scs., cs. = (staro)cerkiewnosłowiański
słc. = słowacki
sch., sh. = serbskochorwacki
st. = stary, np. strus. = staroruski.

I. Wstęp.

§ 1. „Kronika Czechów" Kosmy.

Jedno z najważniejszych dzieł dawnej historjografji czeskiej Cronica Bohemorum kanonika praskiego Kosmy[1]) zawiera liczne *bohemica* językowe, głównie nazwy osobowe i miejscowe, mające znaczną wartość dla badań nad historją języka czeskiego. Wartość tę uznają wszyscy uczeni zajmujący się czy gramatyką staroczeską czy też stroną językową najdawniejszych zabytków mowy czeskiej. Autor kroniki kanonik Kosma[2]) był Czechem, formy czeskie w łacińskim tekście swej kroniki starał się pisać możliwie dokładnie, o ile mu na to pozwalał łaciński system graficzny[3]). Niejednokrotnie też wyrażano żal, iż *bohemica* kroniki Kosmowej nie były dotychczas wydane w całości, przedewszystkiem zaś odczuwać się dawał brak opracowania ich z językoznawczego punktu widzenia[4]).

Czas powstania Kroniki określa się zwykle na lata 1119 do 1125, w którym to roku miał umrzeć jej autor. Pierwsza księga powstać miała przed rokiem 1122, dwie pozostałe zaś w latach 1122—1125. Bohemica kroniki zatem przedstawiają czeski materjał językowy z pierwszej połowy dwunastego stulecia.

Tekst kroniki znany jest w piętnastu rękopisach, z których najstarsze sięgają przełomu XII i XIII stulecia[5]).

---

[1]) Ogólne wiadomości o Kronice i jej ocenę przynoszą cenne wstępy do jej wydań w FRB II i u Bretholza (p. niżej); wartość swą posiada nadal i praca Palackiego „Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber", Prag 1830, w której w rozdziale I jest mowa o kronice (nowe wydanie 1869). Por. też u Zíbrta Bibl. čes. historie II. nr. 2223.

[2]) Również tam: FRB II str. I—II i u Bretholza str. VII—XVIII; w szczególności przeczy się dawniejszej wersji, jakoby Kosma był pochodzenia polskiego.

[3]) Por. o tem n. p. Flajšhans, Nejstarší památky jazyka a písemnictví českého, str. 48.

[4]) Jak np. ostatnio Trávníček w dziele swem „Příspěvky k dějinám českého jazyka" str. 35 pisze: „Z 12 stol. jsou nejhojnější a nejspolehlivější bohemika v Kosmově kronice; nejsou bohužel ani všechna sebrána ani spolehlivě vydána".

[5]) Por. niżej § 4.

Wydań tekstu było dotychczas ośm[6]. Z pośród ostatnich[7]) wydań mają największą wartość: J. Emlera z przekładem czeskim V. V. Tomka: Kosmův letopis český s pokračovateli w Fontes Rerum Bohemicarum II. (Praha 1874) oraz najnowsze B. Bretholza: Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, w Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, nova series, tomus II. Berlin 1923. Wydanie w FRB opiera się na znajomości 14 rękopisów, Bretholz zaś posługuje się piętnastoma.

Wydanie Bretholza[8]) odznacza się dużą starannością o ile chodzi o drobiazgowe porównanie tekstu poszczególnych rękopisów celem uzyskania możliwie najwiarygodniejszej redakcji i usunięcia ewentualnych niejasności w niektórych rękopisach. Nader cenny jest wstęp, traktujący kolejno: o życiu autora Kroniki (VII—XVIII), o jego działalności pisarskiej, w szczególności o czasie powstania, źródłach, języku, układzie itd. kroniki (XX—XLV), o jej rękopisach (XLV—LXXXV), w końcu omawiający jej dotychczasowe wydania (LXXXV—XCIV). Redakcja tekstu oparta jest na zgodności tekstu rękopisów tzw. grupy A, stosunkowo najstarszych.

O ile jednak chodzi o czeski materjał językowy kroniki, musimy powiedzieć, iż wydanie Bretholza pozostawia wiele do życzenia. Tak w tekście, jak i w indeksie, pozatem nader starannie ułożonym, podana jest często forma najmniej zbliżona do istotnego brzmienia staroczeskiego, polegająca na błędzie przepisującego rękopis. W indeksie często są np. wciągnięte formy przypadków zależnych z końcówkami łacińskiemi[9]), jedynie troskliwie zebrane warjanty pisowni poszcze-

---

[6]) Wydania te wylicza Bretholz, str. LXXXV—LXXXVI.

[7]) J. w. — omawianie redakcji poszczególnych wydań wydaje się mi w pracy niniejszej zbytecznem.

[8]) Por. omówienie w ČČH. XXX (1924), str. 337—339.

[9]) Dla przykładu przytoczymy tu n. p. formę w tekście i indeksie (jako hasło!) *Bobrazlau* I. 29. (str. 53,25) — u Tomka str. 44 *Pobraslav* (= Dobrosłav); *Zanek* II. 35 (str. 133. 10) (= Janek); albo w indeksie str. 266 *Dedi* (III. 52, str. 225. 15 *marchionis Dedii*) (= děd).

gólnych rękopisów pozwalają się domyśleć o jaki wyraz staroczeski chodzi.

Nielepiej przedstawia się pod tym względem także wydanie w FRB II, w przekładzie Tomka.

§ 2. Czeski materjał językowy w Kronice. Dotychczasowe opracowania.

Materjał językowy czeski w kronice Kosmy dzieli się na nader nieliczne imiona pospolite oraz imiona własne, osobowe i lokalne. Liczba ich dochodzi łącznie do 280, wliczywszy w to i wyrazy pochodzenia obcego występujące w kronice w formie czeskiej. (Z cyfrą tą nie godzą się obliczenia Jirečka i Flajšhansa — p. niżej).

Z materjałem onomastycznym kroniki zaznajomił się już Palacký, który, jak widać, użył wielu z imion osobowych występujących w kronice w swym wykazie imion staroczeskich „Popis staročeských osobních a křestných jmén" (Praha 1871). Do wykazu tego zakradły się oczywiście także błędy przepisujących kronikę, co poznać można po formie pisowni w wykazie[10]. (W wykazie tym znajdują się też niektóre imiona nieczeskie).

Pierwsze monograficzne opracowanie materjału onomastycznego (ze wzmiankami o appellatiwach) kroniki dał Hermenegild Jireček który zamieścił w ČČM t. LXVI (1892) i LXVIII (1894) rozprawę „Studie ku kronice Kosmově". W tomie LXVI na str. 267—281 mówi o nazwach miejscowych: „Místopis Čech v kronice Kosmově", w t. LXVIII na str. 114—117 podaje „Osobní jména u Kosmy".

Liczbę wyrazów czeskich kroniki określa Jireček (ČČM. LXVIII str. 117) następująco: „Napočítali jsme v Kosmově kronice 50 názvů místních a ke 100 jmén osobních". Wzmiankuje (tamże) o pewnych imionach pospolitych zawartych w imionach własnych, których znaczenie Kosma po łacinie wykłada.

Układ obu wykazów, tak nazw miejscowych jak osobowych, jest nieprzejrzysty, a przedewszystkiem wykazuje duże

[10]) Np. *Bznata* (str. 118) zam. *Bzňata*, *Cista* (119) zam. *Čsta*; *Skrbimir* (125).

luki[11]). Nazwy miejscowe podane są według okolic ziemi czeskiej, imiona osobowe ułożone są zaś niby chronologicznie, według rodów, do których poszczególne osobistości należały, z dodaniem nazw miejscowości o wspólnym pniu. Pisownia — rekonstrukcja brzmienia staroczeskiego — pozostawia nader wiele do życzenia[12]).

Materjał onomastyczny kroniki uwzględnił oczywiście Gebauer, który w Gramatyce historycznej cytuje liczne miejsca z poszczególnych rękopisów Kosmy, a w Słowniku staroczeskim podaje bardzo wiele nazw osobowych i miejscowych z kroniki. Żałować należy, że Słownik ten sięga tylko do początku litery N i wobec tego nie wiemy, jak czytał wielki językoznawca szereg trudniejszych form. Zewnętrznie są poszczególne formy przedstawione tak, jak wogóle cały materjał Słownika, zatem w (prawdopodobnej) postaci fonetycznej czasu około r. 1300. W ogromnej większości wypadków można się zupełnie pewnie oprzeć na pisowni Gebauera.

Jak już wspomnieliśmy, nader pochwalnie wyraża się o materjale czeskim Kroniki Flajšhans, w swem dziele „Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého" (díl. I.), na str. 48—49. Pisze on tam m. in.: „Jazykově jsou nesmírně důležity jednotlivé, trosky jazykové, jež u Kosmy nalézáme, z několika příčin. Je to první autor Čech, u něhož vystupuje hojnost jmen vlastních (i některá obecná) jenž tedy jest schopen jejich formu i význam správně pojmouti a zapsati, k této schopnosti u Kosmy přistupuje také vůle - Kosmas chce uváděti česká jmena tak, jak žijí v řeči lidu"... „píše-li, proniká česká jeho řeč všemi nitkami latinského hávu. Píše na př. NPl 'Lutomirici', ale 'accipiunt.. Lutomerice' (Akk.); píše NSg 'Kojata', ale 'data est Coiethae' (Dativ); pořádek slov jeho jest na mnoze český"... „A tak zachoval na čtyři sta českých jmen nejrozmanitějších - jsou tu jména obecná i osobní, krajin i národů, měst i míst". — Nieco dalej,

[11]) Widać to w różnicy między mojem obliczeniem 280 a Jirečka — 150.

[12]) Dowodów na to dosyć w wykazie materjału, gdzie formy Jirečka są cytowane.

str. 62—65 wylicza Flajšhans występujące w Kronice nazwy, o których sądzi, że są to formy fleksyjne zależne. Z obliczeniem, że liczba wyrazów czeskich w kronice wynosi aż czterysta, trudno się zgodzić; Flajšhans nie podaje przytem, czy do liczby tej wciąga i poczeszczone imiona obce. Poglądy Gebauera i Flajšhansa na fleksję (także i głosownię) czeską w Kronice, omówione będą w trzeciej części niniejszej pracy (§§ 9—13).

Nazwy miejscowe kroniki Kosmy znajdujemy również w słowniku geograficznym Augusta Sedláčka: Místopisný slovník historický království českého. (Praha b. r.). Poszczególne nazwy są tam podane w postaci głosowej nowoczeskiej (niezawsze prawidłowej), szeregu zaś nazw kroniki w słowniku tym wogóle nie odnajdujemy [13]).

Na uwagę zasługuje kilka udatnych prób oświetlenia imion osobowych Kroniki, podanych przez V. Flajšhansa w czasopiśmie „Naše Řeč", 1926, 1927 i 1928. Autor omawia przy tej sposobności i kilka szczegółów z zakresu tworzenia nazw miejscowych od imion osób na podstawie materjału Kroniki [14]).

W końcu należy wspomnieć jeszcze, że imiona osobowe Kroniki były przedmiotem niepublikowanej dotychczas dysertacji doktorskiej na niemieckim uniwersytecie praskim w r. 1925. Autorem tej pracy jest p. Rudolf Zasche. Krótka o niej wzmianka znajduje się w roczniku uniwersytetu: Jahrbuch der philosophischen Fakultät der deutschen Universität in Prag. II. Jahrg., Prag 1926, na str. 87—89. Dołączony alfabetyczny wykaz imion ujawnia liczne braki: opuszczenia, wciąganie form niewłaściwych do działu „imion czeskich", w końcu zaś wielokrotnie błędną, naszem zdaniem, dla okresu

---

[13]) Luki te częściowo tłumaczą się tem, iż słownik nie podaje nazw morawskich. — Zamieszczony w słowniku wykaz stcz. imion osobowych pt. „Sbírka staročeských jmen osobních, která se w místních názvech opakují" posiada małą wartość dla niekonsekwentnej, często błędnej pisowni i braku podania źródeł.

[14]) Twierdzenia Flajšhansa są cytowane niżej przy poszczególnych imionach i w omówieniu gramatycznem materjału.

powstania Kroniki pisownię poszczególnych imion[15]. Nie znając całej owej pracy, nie wiem jakiemi kryterjami posługiwał się jej autor przy ustalaniu, które imiona os. Kroniki kwalifikują się do działu imion czeskich, jak też i ich pisowni. Zdaje się, że autor nie wziął pod uwagę tego, co o narodowości szeregu osób mówi tekst Kroniki, jak również nie wykorzystał dokładnie całej literatury, w której znajdują się wzmianki o imionach Kroniki. Pisownia szeregu imion zdaniem mem w zupełności nie zgadza się z dotychczasową znajomością głosowni staroczeskiej w okresie powstania Kroniki.

§ 3. Podział materjału.

Praca niniejsza obejmuje wszystkie wyrazy czeskie zawarte w kronice Kosmy, a mianowicie:

A. Słowiańskie imiona osób przynależnych do czeskiego obszaru językowego, zatem z krajów czeskiego i morawskiego;

B. Nazwy szczepowe szczepów osiadłych w kraju czeskim i morawskim;

C. Nazwy miejscowe czeskich i morawskich (oraz słowackich) krain (okolic), osad (grodów, miast, wsi), rzek, lasów, mostów itd.;

D. Nieliczne imiona pospolite czeskie;

E. Wszystkie wyrazy słowiańskie, nieczeskie, o ile ich zachowana w Kronice postać jest ze względów fonetycznych lub słowotwórczych ważna dla staroczeskiej głosowni lub słowotwórstwa; będą to wyrazy należące do obszaru językowego polskiego (głównie dotyczy to Śląska), łużyckiego i wogóle nadłabskiego;

F. Z tych samych względów wzięte są pod uwagę także występujące w formie czeskiej wyrazy pochodzenia łacińskiego[16] i niemieckiego. (Będą

---

[15]) Wykaz imion pracy Zasche'go zamieszczam po swoim wykazie. Łatwo się przekonać przez porównanie obu, czego brak u niego, co nie właściwie wciągnięto i co błędnie napisano.] Szczególnie razi pisanie w poszcz. formach *ř*, *e* ≤ *'a*.

[16]) Względnie greckiego, przejęte za pośrednictwem łacińskiem.

to głównie przyswojone imiona osobowe i kilka nazw miejscowych obcych, wykazujących w swej formie jakiś szczegół właściwy gramatyce czeskiej).

Formy należące do kategoryj E i F oznaczone są w wykazie alfabetycznym w części II (§ 7) pracy niniejszej znakiem † (krzyżykiem).

§ 4. Układ wykazu form językowych.

Układ materjału w drugiej części pracy niniejszej, zawierającej wykaz wyrazów czeskich Kroniki, oparty jest na zasadzie alfabetycznej.

Poszczególne formy podane są w postaci staroczeskiej, o ile możności najbardziej zbliżonej do istotnego wyglądu, jaki można przypuszczać dla pierwszej połowy XII stulecia. Za takim układem alfabetycznym w postaci czeskiej przemawiały liczne względy praktyczne. Ułożenie materjału w grupach według łączności etymologicznej, t. j. wspólności pni prasłowiańskich, natrafiało na trudności, wobec tego, że pnie niektórych słów w kronice występujących nie dadzą się z zupełną pewnością zidentyfikować.

Z wysuniętem powyżej twierdzeniem, iż rekonstruowana postać staroczeska możliwie ściśle odpowiada istotnemu stanowi głosowni czeskiej z początkiem XII stulecia — łączy się natychmiast zastrzeżenie, że z bezwzględną ścisłością takiej zasady przeprowadzić się nie da. Niedokładna jeszcze pod wieloma względami znajomość początków okresu historycznego mowy czeskiej nie pozwala na postawienie kategorycznych twierdzeń o istnieniu takiej a nie innej wymowy w tym okresie. Łączy się z tem kwestja pisowni, jakiej należało użyć w poszczególnych formach rekonstruowanych. Wymowa ówczesna, zanotowana nader niedoskonale przy ubogim zasobie liter łacińskich, niewątpliwie różniła się od najstarszej znanej nam z zabytków o pisowni już ustalonej. Istniejące hipotezy o głosowni czeskiej w najdawniejszym okresie należało uwzględnić, nie idąc w tem jednak za daleko [17]. Względy praktyczne skłoniły mię zatem do użycia

[17]) Ryzykownem poniekąd wydawało mi się iść w tym względzie dalej niż n. p. prof. Rozwadowski w swem wydaniu Bulli Gnieźnieńskiej.

pisowni stosowanej w formach staroczeskich u Gebauera z kilkoma niezbędnemi zmianami (n. p. *'a, ř*). Bliżej o tem w uwagach o pisowni poprzedzających wykaz materjału.

Cytaty z tekstu Kroniki podane są według wydania Bretholza w pisowni oryginalnej rękopisów, przed cytatem stoi znaczek „Br" i dwie cyfry oznaczające stronę i wiersz [18]).

Każdy cytat opatrzony jest w następujące objaśnienia:

a) Miejsce w tekście: księgę i rozdział (np. I. 4, II. 37 itd.); jeśli dana forma występuje więcej razy w Kronice, zaznaczam, ale nie podaję wszystkich miejsc, wyjąwszy ten wypadek, gdy na innem miejscu występuje zasługująca na uwagę pisownia.

b) Wskazana strona i wiersz u Bretholza (j. wyżej).

c) Warjanty pisowni poszczególnych rękopisów, o ile się pisownia któregoś wyrazu różni od użytej w tekście Bretholza; także i w tym wypadku, gdy dana forma występuje większą ilość razy. Podanie warjantów pisowni rękopisów jest ważne z dwu powodów: 1. przepisujący często się mylili i niekiedy właśnie w tekście Bretholza znajduje się trudna do zidentyfikowania postać, w innym rękopisie napisana zrozumialej; 2. znany nam mniej więcej wiek rękopisów pozwala sprawdzić bądź jak w dawniejszym okresie przepisujący rozumieli pierwotne znaczenie (etymologję) imion, bądź też jaki związek z żywą mową dawnych owych nazw odczuwali przepisujący rękopisy najpóźniej powstałe. Z tego też powodu uważam za ważne podać według Bretholza (str. XLV—LXXXV) przypuszczalny wiek poszczególnych rękopisów, oznaczonych według podziału na trzy grupy A, B, C liczbami arabskiemi i małemi literami:

---

[18]) Niekiedy występują trzy cyfry, jeśli dana forma na jednej stronie występuje dwukrotnie, lub cztery cyfry itd.

A 1: przełom XII i XIII w.
A 1 a: XV w.
A 2 a: przełom XII i XIII. w.
A 2 b: XV w.
A 3 a: XII—XIII w. (raczej XIII).
A 3 b: XIII w.
A 4: przełom XII i XIII w.
A 4 a: XV w. (w katalogu bibljoteki monachijskiej jednak XVII—XVIII w.).
B: pocz. XIII w.
(3 a): XVII w.
C 1 a: XIV w. (1. połowa).
C 1 b: XV w.
C 2 a: XV w.
C 2 b: XV w.
C 3: koniec XVI w.

d) Odpowiadająca forma w przekładzie Tomka (FRB II), ze wskazaną stroną (znaczek „prz.")
e) Odpowiadająca forma lub rekonstrukcje podane u Gebauera (HM, Sl.), Jirečka, Flajšhansa, odsyłacze do historji czeskej Novotnego i wogóle do wszystkich znanych mi prac w jakimkolwiek związku wymieniających daną formę kroniki (lub także jakąś formę podobną).
f) W razie potrzeby pień prasłowiański (znaczek „ps.").
g) W razie potrzeby odpowiadającą lub analogiczną częściowo formę polską (staro-), łużycką lub serbsko-chorwacką.

Pisownia cytatów podana jest ściśle według oryginału. Jedynie w cytatach z Palackiego, słownika Jungmana i przekładu Tomka zastąpione jest używane przez nich *au* i *w* współczesnemi *ou*[19]) i *v*.

Formy prasłowiańskie podane są w pisowni zastosowanej w Bernekera, „Slavisches etymologisches

[19]) Zachowanie au, mimo, że należy ono do starego okresu czeszczyzny, było niepotrzebne, ponieważ i tak nie występuje ono w Kronice.

Wörterbuch", z tym jednakże wyjątkiem, że *dz* zastąpione jest przez *ʒ* (*dž* = *ǯ*) a *ch* przez *x*.

Mutatis mutandis wszystkie powyższe uwagi o pisowni i objaśnieniach odnoszą się do rozbioru gramatycznego w trzeciej części niniejszej pracy. W części tej wzrośnie znacznie liczba form prasłowiańskich, i analogij innosłowiańskich, znikną zaś niemal zupełnie cytaty z poszczególnych rękopisów kroniki, służące w wykazie często do umotywania takiej a nie innej rekonstrukcji brzmienia.

§ 5. Literatura przedmiotu.

(Cytowani autorzy podani są w pełnych (nieskróconych) brzmieniach nazwisk, wyjątek czyni Br. = Bretholz z powodu nader częstego powtarzania się. Tytuły poszczególnych dzieł są podane w tym wypadku, jeśli w pracy niniejszej cytuje się więcej prac jednego autora (wydanych oddzielnie). Jeśli praca taka cytowana jest częściej, podaje się ją w skrócie. Prace znajdujące się w czasopismach wymienione są całemi tytułami tylko w spisie literatury, pozatem będzie się przy nazwisku autora podawać tylko nazwę czasopisma (w skrócie), tom (rok) i stronę. — Znaczenie skrótów — p. wyżej str. 1).

Brückner A.: Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków 1927 — cyt. Brückner, Sł.

Flajšhans V.: Nejstarší památky jazyka i pisemnictví českého. I. Praha 1903 — cyt. Flajšhans, Nejs. pam.

Flajšhans V.: Naše nejstarší jména osobní. NŘ 1926 str. 257—266; 1927, str. 193—197; 1928, str. 169—174.

Gebauer J.: Historická mluvnice jazyka českého. I., III. 1, III. 2. Praha 1894—98 (1909) — cyt. Gebauer HM.

Gebauer J.: Slovník staročeský. I. (A—J), II (K—N). Praha 1903 — cyt. Gebauer, Sl. I., Sl. II.

Jireček H.: Studie ku kronice Kosmově. ČČM t. 66, str. 253—281, ČČM, t. 68, str. 106 (114)—117.

Jungman J.: Slownjk česko-německý. Praha 1836—1839 — cyt. Jungman, Sl.

Maretić T.: O narodnim imenima i prezimenima Srba i Hrvata. Rad Jugoslavenske Akademije t. 81, 82 — cyt. Maretić, RJA.
Muka E.: Serbske městnostne mjena a jich woznam. SO. V. 1—65.
Novotný V.: České Dějiny. I. 1., I. 2. Praha 1912/13 — cyt. Novotný ČD[1], ČD[2].
Palacký F.: Popis staročeských osobních a křestných jmén. Sbírka spisů drobných. I. Praha 1871.
Sedláček A.: Mistopisný slovník historický království českého. Praha b. r.
Smetánka E.: Československé hláskosloví. I. Vokalismus. Praha 1927, II. Konsonantismus. Praha 1925 — cyt. Smetánka, Hl.[1], Hl.[2].
Taszycki W.: Najdawniejsze polskie imiona osobowe, RWF. LXII. 3. Kraków 1926.

Inne prace, które mają związek tylko z pojedynczemi formami, wymienione są na odnośnych miejscach w odsyłaczach.

II. Przegląd materjału językowego czeskiego w Kronice Kosmy.

§ 6. Transkrypcja.

Jak już wspomniano powyżej przy rekonstruowaniu czeskiej postaci bohemik kroniki Kosmowej, postaci prawdopodobnej dla początku XII stulecia, okazała się nader ważną kwestja pisowni, jakiej w tym wypadku należało użyć. Łączy się to z nieznajomością wymowy staroczeskiej tego okresu. Wobec tej nieznajomości, tworzenie specjalnego systemu transkrypcji celem podania poszczególnych form w postaci fonetycznej wydało się rzeczą zbędną, skoro odtworzenie wymowy stcz. z początku XII stulecia może być i tak tylko hipotezą.

Wydało mi się najwłaściwszą drogą trzymać się systemu już utartego, kompromisowego między pisownią zabytków stcz. późniejszych z pisownią mniej więcej ustaloną, a transkrypcją o tyle fonetyczną, o ile wymagał tego sam

wygląd zewnętrzny wyrazów. Podobnie, zdaje się, postąpił Rozwadowski w swem wydaniu Bulli Gnieźnieńskiej w MPKJ IV, używając tam za podstawę teraźniejszej polskiej grafiki, z pewnemi tylko modyfikacjami niezbędnemi dla stanu rzeczy z I połowy XII stulecia (*ą*, *d*ᶻ itd.).

Wspomniana wyżej pisownia zabytków stcz. późniejszych, która znalazła zastosowanie n. p. w Słowniku staroczeskim Gebauera, oddaje wymowę z czasu około r. 1300 (Gebauer, Sl. I., str. V). Bezwzględnie zatem pisowni tej nie można było tu zastosować wobec tego, że w połowie XII i w XIII stuleciu nastąpiły w jęz. czeskim ważne zmiany głosowe, których wynik uwzględnia pisownia użyta przez Gebauera (*ě* ≤ *'a*, *ř* itd.). Podobnie wymowę z tegoż czasu (r. 1300) stara się rekonstruować, już na zasadzie ściśle fonetycznej, Frinta na str. 168—169 swej cennej pracy „Novočeská výslovnost" (Praha 1909[20]). System użyty przez Frintę był mi w każdym razie ważną wskazówką, w jakim kierunku iść należy przy zaznaczaniu różnic wymowy stcz. i ncz.

System pisowni użyty poniżej w wykazie i omówieniu gramatycznem ułożony jest na podstawie pisowni zastosowanej przez Gebauera w Sl., ale ze zmianami niezbędnemi dla początku XII st., wskazanemi już przez sam sposób pisania Kosmy (np. *'a*, *g*), przy uwzględnieniu tego, co Gebauer mówi w HM I o najdawniejszem brzmieniu głosek czeskich (również uwzględnione są poglądy Smetánki, Hl.). System ten zatem łączy się z pisownią zabytków stcz., o grafice mniej więcej już ustalonej, ale przez zaznaczenie pewnych specjalnych cech wymowy stcz. staje się kompromisem między systemem etymologicznym a fonetycznym.

Do systemu etymologicznego a raczej tradycyjnego, z jakim spotykamy się u Gebauera w HM I i Sl., należy:

1. oznaczanie długości samogłosek przez *'(á)*.
2. oznaczanie dwugłosek *i̯a*, *i̯e*, *i̯u* połączeniami *ia*, *ie*, *iu*.
3. oznaczanie dźwięku *x* przez *ch*.
4. nieoznaczanie palatalności przy *c*.
5. oznaczenie miękkiego *l(ľ)* literą *l*.

---

[20]) Rozpravy České Akademie.. Třída III, č. 29.

Z dezyderatem większej dokładności fonetycznej łączą się następujące prawidła niżej stosowanej pisowni, różniące ją od systemu stosowanego w Słowniku G e b a u e r a, ale częściowo uwzględniane w HM I:

1. *'a* na miejscu późniejszego *ě* — zgodnie ze sposobem pisania najstarszych rękopisów kroniki.
2. *g* na miejscu ps. *g*; *h* tylko w paru wyrazach obcych (niem.).
3. *ŕ* na miejscu późniejszego *ř*.
4. *ł* „ „ ps. *l* przed pierwotnem *a, o, u, y, ǫ, ъ* i w wygłosie przed niepalatalną spółgłoską.
5. oznaczanie miękkiego *n* przez *ń* (nie *ň*).
6. oznaczanie p a l a t a l n o ś c i spółgłosek (z wyjątkiem *c* j. w.)[21]) przed pierwotnemi samogłoskami *ь, i, e, ě, ę* tj. czeskiemi *e, i, ie, ia, iu (ě), a ≦ ę*.

Ze względów praktycznych wprowadzono do poniżej stosowanego systemu dwa prawidła, nie dające się ściśle podciągnąć pod żadną z obu powyższych zasad:

1. zatrzymanie *ě* na miejscu ps., z oznaczaniem jednak palatalności poprzedzającej spółgłoski.

2. oznaczanie grup występujących w rękopisach w postaci *il, ir, ri, lu* itd., na miejscu ps. *l̥, r̥* takiemiż znakami *l̥, r̥*. Niejednolite oznaczanie wymowy głosek lub grup występujących w Kronice na miejscu tych ps. sonantów zmusza do takiego ujednostajnienia transskrypcji. Wprowadzenie kombinacyj jak *ĭl, rĭ, lŭ,* itd. wydawało się poniekąd ryzykownem. Prawdopodobna wymowa stcz., jaką możemy dla okresu naszego zabytku przypuszczać, może być odtworzona tylko hipotetycznie. To, co pod tym względem da się z jakąś pewnością powiedzieć, znajdzie się w części trzeciej niniejszej pracy w o m ó w i e n i u g ł o s o w n i stcz. w Kronice.

§ 7. Wykaz materjału językowego.

S k r ó t y: i. = imię osoby; pl. = plemię (szczep); os. = osada; gr. = gród; w. = wieś; rz. = rzeka; kr. = kraj; g. = góra; l. = las; mt. = most; w razie potrzeby przy i m i o n a c h o s o b o w y c h podany jest rodzaj: m., f.

---

[21]) Oczywiście i *č, š, ž,* ale *z ≦ ʒ* mieć będzie palatalność oznaczoną.

† A d l e j t a (i., 2 razy). II. 16 — Br. 107.5: *Adlegta;* C 2b *Adletha.* prz. 90 Adlejtu (ak.).

(†) B a n o v, B á n o v (os.). II. 48 — Br. 155.25: *Banov,* tak A 1a, 3a; A 3b, B, C 3: *Banou;* C 1 *Ban(i)ow;* C 2 *Banon;* A 2a *Banoy* — prz. 131 Banow; G e b a u e r Sl. 1.25 Bánov, Bánovo; S e d l á č e k 7: Banov[22]) (miejscowość ta w-g tekstu leży na dawnych Węgrzech koło Trenczyna).

(†) B'e c h y ń (kr.) I. 4 — Br. 10. 10,A 1, 3, B *Behin;* inne rkp. *Bechin* — prz. 8: Bechyň(ská župa); G e b a u e r, Sl. 1.35 Bechyně; S e d l á č e k 10 Bechyně i 11 Bechynský kraj; J i r e č e k ČČM 66.275 Bechyně — nazwa ta pochodzi prawdopod. od *Bech* stcz. = Benedictus (G e b a u e r Sl. I. 35).

B'ě ł á (os.) III. 48 — Br. 220.5: *Bela;* prz. 181 Bělá; G e b a u e r Sl. 1.36 Bělá; Sedláček 12/13 Běla (J i r e č e k nie wymienia).

B'ě l e c (i.) II. 33 — Br. 130.1: *Belecz;* A 2a, B: *Belec;* A 2b, C 1b: *By(i)lecz;* C 2b *Belles;* inne rkp. *Belez;* prz. 110 Bělec; J i r e č e k ČČM 68.116 Bělek; G e b a u e r Sl. I. 36 Bělec, (stpol. Bielec, T a s z y c k i 64, sch. Bjelac. M a r e t i ć, RJA 82.138. — *Belek* Podl. 93 i *Bilec* 95.

B'ě l i n (mt.) III. 42 — Br. 216.25: *Belin;* A 1 *Belin;* A 1a, B *Belim.* (Br. w indeksie łączy błędnie most *Bělin* z gr. *B'ielina* (zob.). prz. 179 mostem Bělinským (ins.).

† B e n e d a (i., 3 razy) II. 40 — Br. 143.25: *Beneda.* (— łać. Benedictus).

B'(i)é l i n a (gr., rz., kr. 6 razy): I. 5 — Br. 15.5: *Belina;* A4, 4a: *Belena;* A 2b *Byelina;* C 1b *Bielina;* II. 11 — Br. 28, 30 *Belin;* A 2a *Beline* (gen.), prz. 12 Bělina (rz.), 83 Bílina (gr.). G e b a u e r Sl. I. 55 Bielina; Sedláček 27 Bílina. por. pol. *Belina,* BG. 445.

† B o b r (rz. na Śląsku) III. 56 — Br. 231.10: *Bobr;* A 3 *Borb.* prz. 189 Bobry (gen.). G e b a u e r Sl. I. 73.

† B o b ř a ń é (pl. na Śląsku) II. 37 — Br. 138.1: *Boborane;* A 2a *Bobrane;* B *Poborane* prz. 116 Bobořané. G e b a u e r Sl. 1.73 B o b ř ě n é.

[22]) Znaczek ujęty jest w nawias, bo i w Czechach jest miejscowość tej nazwy. S e d l á č e k l. c. dodaje do swej formy ‚Banov': „pravý a český název". — *ā* jest tu możliwe (≦ *oja,* por. Bojanov, o. c. 38).

[*Bobraslav* zob. *Dobrosław*].

B o l e s ł a v (i., 48 razy) I. 15 — Br. 35.1: *Bolezlau;* w rkp. C często *Boleslaw* (np. I. 17), lub z końcówką łac. *-s: Boleslaus,* np. u Br. 36, 1, 10, 15 *Bolezlaus;* 1.35 — 63.25 instr. *Balezlavone* (zatem nom. byłby **Bolezlavo*). G e b a u e r podaje ten art. Sl. I. 83, J i r e č e k 68.114.

B o l e s ł a *ŭ* (os., 7 razy) I. 17 — Br. 36.1: *Bolezlau;* C 1, 2 *Boleslaw,* — prz. 29 Boleslav. G e b a u e r Sl. 1.83 Boleslav-ě ale HM. III. 1, 309/10 Boleslaŭ.

B o ř i š, B o r (i.) II. 19 — Br. 111.5: *Boris,* prz. 94 „Mstiš... syn Borůrv". G e b a u e r Sl. I. 86 ma Bořiš (J i r e č e k nie podaje). (Forma w prz. suponuje **Bor,* na podstawie tekstu „filius Boris", kronika jednak często po 'filius' lub 'pater' podaje formę nom.) stpol. Borzysz, T a s z y c k i 67. *Boris* Podl. 97.

B o ř i v o j (i., 57 razy), prolog — Br. 4.5: *Borivoy* (A 3: *-woi,* A 2 b *Borywoi*; A 1 a, C 1 b, 2 *Borziwoi(-y)* i przeważnie rkp. C mają *-rz-*.); A 2 a ma formę jak gdyby skróconą *Borwoy* 1. 10 — Br. 22 *Borivoy.* -prz. 3 Bořivoj.

B o r š a, (B o ř e š) (i., 2 razy) II. 44 — Br. 150. 30: *Borsa* (C 1 b *Boress*; III. 48 — Br. 220.15: *Borsa* ('Olen filius Borsa'). prz. 126 Borsa. G e b a u e r Sl. 1. 86 cytuje to miejsce z kroniki pod Boreš i HM 1. 116: „gen. Borsa = Boršak nom. Boreš". — J i r e č e k ČČM 68. 116 Borša. — Suponowanie formy Boreš wydaje mi się też możliwe: w pierwszym wypadku (11. 44) *Borsa* występuje jako nom. (C 1 b ma wszak *Boress*); chociaż na podstawie dokładnego zbadania materjału nie mogę twierdzić aby K o s m a, o ile imiona nie kończą się na *-us,* czasem *-o,* o d m i e n i a ł je stale (o tem szerzej w cz. III), wziąć przytem należy pod uwagę i analogje: sch. Borša, M a r e t i ć RJA 82. 151 (jako skrót z Borisav) i stpol. Borsza, Taszycki 66, wreszcie *Borse* Podl. 97. Dal C ma jednak nom. *Boress* 142 b. 7, (LXXXV).

B o ř u t (i., 2 razy) III. 24 — Br. 192.20 i 193.1 *Boruth.* J i r e č e k ČČM 68. 115 Borjuta. prz. 160 Bořuta, tak samo G e b a u e r Sl. 1. 87. stpol. Borut, Borzęta, Taszycki 66 — por. *Boranta* = 'Borzęta' BG 446. — Zachodzi coprawda wątpliwość, czy nie należałoby pisać b o r u t ($\leqq$ *-ųt*), chociaż po-

krewne czeskie formy, np. Bořetín, (Jireček l. c.) mają *'e* $\leqq$ *'a*, tu zaś mamy wyraźne *u*, które nie mogło przejść w *'a* $\geqq$ *'e*; Podl. 90 ma *Borut* w Vondrák Vergl. Gr. I^2 2 598 czyta Bořut. — Por. pols. nażw. *Borzucki* (Poznań).

Boža (Bož.) III. 4 — Br. 165.5: *Bosa*; C 3 *Boza;* jest to gen., mogłoby być i Bož, tak Gebauer Sl. I. 88 (ibd. „neboli Bože-ě z Božěj). prz. 139 „Božóv syn" (= filius Bosa). Kosma tylko rzadko wkładał do swego łac. tekstu formy z odpowiednią końcówką czeską[23]) — Jireček ČČM 68.168 czyta Boša (naz. lok. Bołov). Vondrák Vergl. Gr. I^2 633 uważa, że stcz. Bóšě Búšě, Búš jest ściągnięciem z Bohuša.

Božej III. 4 — Br. 165.15: *Bosey;* A 3 *Bosen;* C 1a *Boziey;* C 2b *Bozy;* prz. 139 Božej, tak i Jireček, ČČM 68.115.

Božen II. 24 — Br. 117.1: *Bozen;* A 1 *Boren*, popr. *Bozeni* (filius), tak samo A 2a (*Bozeni*) prz. 98 Bozen (ův). Jireček ČČM 68.116 Bozen (!). — Coprawda, mogłoby to być i Bořen (por. A 1), przypuszcza to Gebauer, Sl. I. 89: Božen || Bořen i HM I. 517 jako zmianę *ž* $\geqq$ *ř* (zatem nie **bor-*). Polszczyzna ma obie formy Bożen (-an) i Borzen, Taszycki 66. Podl. 96 *Bozen.*

Božena (Bořena) (i., 2 razy) I. 36 — Br. 65.5: *Bozena;* A 2b, C 1a *Bozy(i)ena.* prz. 53 Božena. Gebauer Sl. I. 89 j. w. Božena || Bořena, HM I. 517 Bořena = Bož-. Podl. 96 *Borena* Flajšhans NR 1927 str. 193—197 uważa Božena za sztucznie wymyślone. DalC 786.15 *borzena* (XLI).

Božeřěch (i.) tylko rkp. A 3 III. 4 — Br. 163.20 (prz. nie ma): *Bozetech.* Gebauer Sl. I. 89 Bož(e)těch, pol. tylko Bożciech. Taszycki 67.

Božeřěcha (i.) III. 43 — Br. 217.15: *Bozeteha;* A 2a C *Bozetecha,* prz. 179 Božetěcha. Gebauer Sl. 89 Bož(e)těcha.

Břacisłav (i., 80 razy) prol. I. — Br. 3.30 (gen.) *Bracizlai;* A 1 (stale) *Bratiz(s)l-;* A 2a *Bracislavy;* A 4 *Bratizlavi;* A 4a, B, C 3 *Bracizlavi;* C 1a niemal stale *Brzieczi;* C 1b, 2 *Brac(z)i(y);* I. 36 — Br. 65.5: *Bracizlau;* A 1a *Brati-*, B *Breci-;* C 1 *Brzieczi-*

[23]) Przykładem na to może być choćby i następna forma *Božen:* w tekście jest *Zmil filius Bozen*, zatem bez końcówki; A 1 poprawia to na *Bozeni*, więc z dodaną końcówką łać.

slaw; C 2a *Braczi-;* C 2b *Bratiss-;* C 3 *Brat-* popr. Bre-. Niekiedy błędnie *Vratislav.* [Ciekawe znaczki występują w rkp. A 2a i B w III. 13 — Br. 174.27: A 2a *Bràcizlâi- Brâcizliâûs-* B ma *Brē-, Bré-.* — Chodziłoby o stwierdzenie, czy było tu pierwotnie *břaci-* czy też *břači-* (ps. **bręktį-* i **bręk-*; wymiana widoczna w pisaniu *t* wskazuje na **bręktį-*, z czego **břęc-* i *břac-*, por. G e b a u e r HM I. 501. — O ile chodzi o *břa-* *bře-*, to najstarsze rkp. wykazują *bra-*, późniejsze (już B) też *bre-, brze-*, Podl. 101 *Brecizlaus*, Dal. XLI, XLII — Dal C 79 nn. *Braczyslaw*, rzadziej *Brzyeczyslaw*, prz. 3 Břetislav.

B r a ń i š II. 39 — Br. 143.20: *Branis*, prz. 120 Braniš J i r e č e k ČČM. 68.116: Braníš.

† B ṛ d o (gr. na Śląsku). III. 4 — Br. 164.15: *Brido;* A 3 *Bryd;* B *Byrdo*, prz. 139 Brdo; G e b a u e r Sl. 1. 99 t. s., por. HM 1. 290.

B ř e v n o v (os.) III. 58 — Br. 233.15: *Brevnov;* A 3 *Breuneu;* B *Breunou;* C 1 *Brzewnow*, C 3 *Breunen.* Częściej (4 razy) przymiotnik, np. wstęp do II ks. — Br. 80. 5. 10: *Brevnensis;* A 2a, 3b *Brevnovensis;* A 2b, C 1a *Brewnensis;* A 3a *Breunen;* B *Brevnen;* C 1 b *Brzewnoniensis;* popr. *Brewnoniensis* C. 3, prz. 191 Břevnovského (kostela). — G e b a u e r Sl. 1. 102 Břevnov, Břevňov. J i r e č e k ČČM 66.275 Břevnov.

B ṛ ń e n (os., 4 razy). II. 43 — Br. 149.10: *Brinen* A 1, C 2); A 1a *Birnen;* A 2a, 3, B *Brnen;* C 1a *Brnno;* C 1 b *Byrno*, popr. *Brynen;* C 3 *Brynen* | *Bruna.* — Chodzi tu najprawdopodobniej o zamek w Bernie Mor. Novotný ČD²298 hrad Brněnský'.

B r o c ń i c a (rz.) I. 10 — Br. 23.5; *Brocnica;* A 1a *Brocnice;* A 2a *Bocnica;* A 2b *Bocnyka;* A 3 *Briznica*, C 1 *Brocznika*, C 3 popr. *Broznica* prz. 18 Brocnice. G e b a u e r Sl. I. 16 Brocnicě.

B r u s ń i c a (rz. 3 razy) I. 9 — Br. 19.1: *Bruznicza;* A 1, A 2 a, C 2 b *Brusnica;* A 3 *Bruznice;* A 2 b *Brusnyczka;* C 1 *Bruz(s)inca*, prz. 15 brusnice. J i r e č e k ČČM 66.273 Brusnica.

B u b ń i (os.) III. 17 — Br. 180.20: *Bubni;* A 3 *Burni* C 1 b *Buben;* C 2 a, 3 *Bubny*, G e b a u e r, Sl. I. 111 Bubni || Bubny.

B u ď i v o j (i.) III. 19 — Br. 183.5: *Budivoy*, prz. 153 Budivoj. J i r e č e k ČČM 68.116 Budivoj.

B u g (rz) II. 37 — Br. 138.5: *Bug*, prz. 116 Buh.

B u z a (B u z) (i., 3 razy, zawsze '*Detrisek filius Busa*') III. 27 — Br. 197.5: *Busa*; A 1 *Bosa*; B *Busse*; C 1 b *Buze*; A 2 a popr. *Bugsa*. III. 31 — Br. 201.5; *Busa*, inne rkp. *Buza*; III. 36 — Br. 208.20; A 1 *Bosa*; B *Busse*; A 3 *Buza*; C 1 b *Buze*. J i r e č e k ČČM 68.116 Buša. prz. 16 Buz(*ův*). G e b a u e r Sl. I. 119 Buz. — Nasuwałaby się możliwość czytać także b ú š, jak J i r e č e k l. c. i Palacký 118 Bušek (obok Buz, Buzek) hipoteza jednak, iż byłoby to w tym wypadku skrócone Bogúš, Boguša (por. G e b a u e r HM I. 466) jest mało prawdopodobna. Polską formę Buza podaje T a s z y c k i 67, por. *Buza* BG 447 (= Buza, Budza); możliwe jest tu i **budi̯-* Flajšhans Nejst. pam. 63 uważa *Buza* za gen. sing.

B y š (i.). II. 29 — Br. 123.30: *Bys*; B *Buz*; C 2 b *Rys*. prz. 105 (synem) Buz(ovým); J i r e č e k ČČM 68.116 Bys, naz. lok. Byšici. G e b a u e r Sl. I. 119 uważa, że należy tu czytać *Buz*, ma wszak również l. c. 127 nazwę lok. Byšici.

B z ň a t ă (i., 2 razy) II. 39 Br. 142.5: *Bznata*; C 1 *Wznata*. III. 50 — Br. 223.5 *Bznata*, prz. 119 Wznata, G e b a u e r Sl. I. 132 Bzňata || Vzňata || Bzněta, por. HM I. 429.430: *b-* ≦ *v-* Dal. XVI *wznata* — Dal C 31 a.

C i d l i n a (rz., 2 razy) I. 27 — Br. 49.20: *Cidlina*; A 1 a, C 1, 2 a, 3 *Cidlinia*; A 2 a, 3 a *Cydlina*; A 2 b *Cydelnia*, prz. 41 Cidlina; J i r e č e k ČČM 66. 273 t. s. Etymologja niejasna.

Č á č, Č á k (i.) III. 4 — Br. 165.15: *Cac*; C 1 b *Czak*, prz. 139 Čáč (ův syn). Jireček, ČČM 68.116 Čjač (Čeč). G e b a u e r Sl. I. 171 Čieč ≦ Čáč — do porównania nasuwają się tu nazwa miejscowa Č a k o v i c e w półn. Czechach i współczesne nazwisko Č e č e k. W Podl. 92 *Cac*. por. formę *Câc* z r. 1177 w Cod. Dipl. Boh., LF. t. 51, str. 11. Dal C XCII. *czechowy* 152 b 1.

Čásłav (i.) I. 29 — Br. 53.25: *Cazlau; A* 1 a *Chazlau; A* 2 a *Caslav*; A 2 b, C 1 *Czaz(s)law(u); Kazlau* C 2 a; *Czalaw* C 2 b, prz. 44 Čáslav. Jireček ČČM 115 t. s. Polską formę C z a s ł a w podaje T a s z y c k i 69. D o b r o v s k ý w Podl. 101 pisze z krótkiem *a*: Časlav. (**čai̯a-*).

Č r̥ ń í n (las), II. 2 — Br. 84.5: *Crinin*; A 1 a, 3, B *Cirnin*; A 2 b *Crynin*; C *Ciruin*, prz. 71 Černín. J i r e č e k ČČM 66.274

Crnín. Gebauer Sl. I. 186 Črnín, por. HM I. 290, 292 — por. podobnie pisaną nazwę *Cirneck* w BG 448.

Č s t a (i. 2 razy) III. 27 — Br. 196.1: *Csta*; A 1, 1 a, C 1 a, 3 *Cysta*; C 1 b, 2 a *Tysta*; C 2 b *Tyssa*; III. 32 — Br. 203.5; *Csta*; C 1 b, 2 *Tista*, p. 163 Tist(ův syn) i 169 (syn) Čest(ův). Jireček ČČM 68.115 Čsta, Gebauer Sl. I. 158 Čăsta, naz. lok. ibd. 170 Čestici. Novotný, ČD² 774 Časta por. pol. Czystawa, Taszycki 70. — Możnaby tu przypuszczać ps. *čьst- lub *čist-, zapewne jest to toż samo imię, które w cs. legendzie świętowacławskiej występuje jako ЧЬСТА w redakcji chorwackiej ЧАСТА[24]) — Podl. 92 ma *Casta*, 98 *Cstaua*.

D'ačaňé (pl.) II. 37 — Br. 138.1 *Dasena;* A 1 a *Dacane;* A 1, C 1 a *Dacane;* A 3 *Daciane;* C 3 *Dacane;* M. *Dazana*, prz. 116 Děčané. Jireček ČČM 66.267 Děčané. Gebauer Sl. I. 215 D'ačané. — (ps. **dęk-*).

† D'ěd (i.) III. 52 — Br. 225.15: *(marchionis) Dedii*. prz. 185 Děda (gen.) Gebauer, Sl. I. 216 cytuje fałszywie 'marchionis Deda', ts. Flajšhans Najst. pam. 63. *Deda* (Był to markgraf Łużyc).

† D'ědoša ňé (pl.) II. 37 — Br. 138: *Dedosese;* A 3 *Dedosesi;* A 2 a popr. *Dedosane;* B. *Dedossene;* C 3 *Dedocese*. prz. 116 Dědošané. Gebauer Sl. I. 220 Dědošěné; w Czechach jest miejscowość Dědošín, Sedláček 127.

† D'etřišek (i., 3 razy) II. 27 — Br. 197.5: *Detrisek*; A 1 a, B *Detrissek;* C 1 *Dietrziszk;* C 2 a *Dietrisek*; C 2 b *Dyetrzyssek* prz. 167 Dětřišek.

D'ěvín (gr.) I. 9 — Br. 20,5: 'a virginali vocabulo inditum est nomen *Devin*'; A 2 a *Divin;* A 2 b, C 2 b *Dyewyn*; A 3, C 2 a *Dewin;* C 1 *Diewin* prz. 16 Děvín; Jireček ČČM 66.279 Děvín.

Dia (rz.) II. 35 — Br. 131.15: *Dia*; A 2 b, 3, C *Dya;* B *Dyia*, (dziś Dyje). Pochodzenie niejasne.

Dłúgomił [Dḷgomił] (i., 2 razy) III. 51 — 223. 10, 15: *Dlugomil*; A 1, 2 a, c 2, 3 *Dlugomil;* A 1, C 3 *Dligomil;* C 1 a

---

[24]) zob. Pastrnek: Slovanská legenda o sv. Václavu. Praha 1903 (VKČSN). str. 33. 71.

Dluho-; C 1 a, 2 *Dlygo-*. Jireček ČČM 68, 116 Dlugomil; Gebauer Sl. I. 258 Dlúhomil, por. HMI. 291, 296, prz. 183 Dluhomil.

Doбeńina (pole) II. 23 — Br. 115. 10: *Dobenina*; A 2 a *Bob-*; A 3 *Deb-*; C 1 b *Dobie-*; C 2 a *dub-*: C 3 *dobeuina*, prz. 67 *Dobenina*. Gebauer Sl. I. 267 t. s. Sedláček 134 Dobenina.

† Doбéš (i.) III. 12 — Br. 173.1: *Dobes*; C 1b, 2b *Dobess*. Ma to być poczeszczona forma Tobiasza tak Jungman Sl. I. 387 i Gebauer Sl. I. 267. Możnaby wszakże uważać to imię za skrócone Dobiesław (ps. **doбь*, Brückner Sł. 91), chociaż Gebauer l. c. uważa Dobiesława za imię sztucznie utworzone do Dobeš, BG ma też *Dobes*, 449, Podl. 97 *Dobes*.

Dobravka (i.) I. 27 — Br. 49. 1: *Dubrauca*; B *Dubrauka*; C 1 b, 2 *Dubrawka*, prz. 40 „Daubrawka" t. j. dou-; Jireček nie wymienia; Gebauer Sl. I. 352 Dúbravka ale i 268 Dobrava. — Zastanawia tu, że w ani jednym rkp. Kroniki nie mamy formy z *-o-*. Piszący prawdopodobnie w myśli łączyli to imię ze stcz. dúbr-. Podl. 98 ma *Dobraua* i *Dubraua*. Flajšhans NŘ 1926 str. 68 każe czytać Dobrava, cytując analog. formy jak Lubava. Mladava, — sch. ma Dobrav, Maretić RJA 82.95.

Dobřěm̆ił (i.): III. 15 — Br. 177.1; *Dobremil*, prz. 148 Dobřemil(ova syna). Jireček ČČM 68.115 Dobřěmil. Gebauer Sl. I. 269 Dobřěmil.

Dobrogost (i.) II. 35 — Br. 133.10: *Dobrogost*: A 26, C 1, 2 *Dobrohost*, prz. II. 113; Gebauer Sl. I. 272, Jireček ČČM 68.115 Dobrohost.

Dobrosłav (i.) I. 29 — Br. 53.25: *Bobrazlau* (!); A 2a *Dobrazlav*: A 2b, C 1a *Bobraslaw*; B *Dobrozlau*; C 1b, 2 b *Bobraslaw*; C 2a *Bobrazlau*; C 3 *Bobrazlan* popr. *Bobraslaw*; A 3 *Pobrazlau*, prz. 44 Pobraslaw. Jireček ČČM 68.115 Dobroslav. Jungman Sl. III. 144 Pobraslav. — Dobr- jest tu prawdopodobniejsze, **po-бьr-* wątpliwe.

Domaša (i.): III. 23 — Br. 191.20: *Domasa* A 1, 2a, C 1a; B *Damassa*; inne *Domassa*; prz. 159 i Jireček ČČM 68.115 Domaša; Gebauer Sl. I. 292 Domašě, — pol. Domasz Taszycki 72, też BG 450 ma *Domasca*. — Może to

być skrót z Domasłav (jest i w sch. Maretić RJA. 81.118), ale też i łać, Thomas, jak w łs., por. Muka, SO. V. 17.

[*Dovora* zob. *Govora*].

Dragomíŕ (i.) I. 15 — Br. 34.10: *Dragomir*; A 2b *Dragomyr*: C 1 b *Dragomirz*, prz. 28 Drahomiř. Gebauer Sl. I. 323 Drahomíř: w sch. forma żen. ma *-a*: Dragomira, Maretić RJA 81.118, pols. tylko męs. Drogomir, Taszycki 72.

Dragúš (os.): I. 13 — Br. 29.5: *Dragus*; 14 *Oragus*, prz. 24 Drahouš. Gebauer Sl. I. 324 Drahúš. Jíreček ČČM 279 Dragus (!).

Dřěvíč (gr.) I. 36 — Br. 64.5: *Drevic*; A 1a *Dreuic;* A 2 b, C 1b *Dr(z)ewicz;* A 3 *Drewic;* C 2 *Drewik*, prz. 52 Dřevíč, Jireček ČČM 68.279 t. s.; Gebauer Sl. I. 330 Dřěvíč.

Dŕžikraj (i.) II. 44 — Br. 150.25: *Drisikray;* A 3 *Drsikrai;* C 1 *Dyrzkray (Di-);* C 2 *Drysykray* (A 1 *Drysimir!*), poz. 126 i Jireček ČČM 68.116 Držkraj. Gebauer Sl. I. 348 Drž(i)kraj, por. HM. I. 290, 292, — pol. Dzirżykraj, Taszycki 73.

Dŕžimír (i., 2 razy): II. 44 — Br. 150.15, 151.5: *Drisimir;* A 1 *Drys-;* A 1a *Dirsy-* i *Dirsi-;* A 3, A 3a *Disi-*; A 3 b i B *Drsi-;* C 1 *Dirzi-;* C 1b *Durzi* — popr. *Drisi-;* C 26, C 3 *Dris-*, prz. 126 i Jirěcek ČČM 68.116 Držimír. Gebauer Sl. l. 349 t. s. por. HM. I. j. w.

Dúdlěbi (gr.): I. 27 — Br. 50. I.: *Dudlebi;* prz. 41 Doudleby; Jireček ČČM 66.267 Dúdlebi (pl.) i 279 'hrad' Dúdleby; Gebauer Sl. I. 353 Dúdlebi, -y. — Pochodzenie tej nazwy jest niejasne i niewiadomo czy słowiańskie, choć za taką uważa ją Brückner, AfsPh XXII. 238 (*-lěb-)*[25]).

Gabr (os.), może raczej Gabry (nom. pl.): III. 15 — Br. 178.15: *Gabr;* C 1b *Habr*, prz. 149 Habrům (dat. pl.); Jireček, ČČM 66.276 Gabr; Gebauer Sl. I. 395/6 Habr. — W tym wypadku wydaje się prawdopodobnem

---

[25]) Ursitze der Slaven und Deutschen 238: „Dudlěbi.. nur ein Spottname war, der an mehreren Orten zugleich aufkommen konnte", ibd. 239: „*lěbъ* dürfte lit. *laibas* sein", por. też ČČH. XXIV. str. 19.

przypuszczenie Flajšhansa, Nejst. pam. 67, że *Gabr* jest gen. pl., ponieważ miejscowość raczej może się nazywać 'graby', niż 'grab'.

(†) Gapata (i.) III. 19 — Br.: *(nepos) Gapate;* A3 *Gapathe;* C3 *Gapati,* prz. 153 Hapaty (gn.) Jungman Sl. I. 657 i Gebauer Sl. I. 406 Hapata (Jireček nie podaje). Niewiadomo, czy to słowiańskie.

† Gdeč (os. w Polsce = Giecz): II. 2 — Br. 83.20 *Gdec;* A1 *Gradec;* A2a *Gnezdən* popr. *Gedec;* A2b *Gedec;* A3 *Goec;* C1b *Gdech,* prz. 71 Hedči (dat.); Jireček ČČM 66.280 nie transkrybuje; Gebauer Sl. I. 410 Hdeč, Hedeč.

Gedčańé (pl.) II. 2 — Br. 84.10: *Gedcane;* A2a dod. *Gnezdnane;* A2b *Gednane;* C3 *Gedeance,* prz. 71 Hedčané; Gebauer Sl. I. 410 Hedčěné, Hedčany. I w Czechach są miejscowości tak się nazywające, por. Novotný, ČD², 19, uw.

† Głogóv (os. na Śląsku): III. 1 — Br. 162.1: *Glogov;* C1b, 2b *Glogow,* prz. 137 Hlohovu (dat.); Jireček ČČM 66.280 Glogov. (czeskie os. Hłohov, Hlohová u Sedláčka 220, 221).

Gńěvin (mt.) II. 11 — Br. 97.25: *Gnevin;* A2b *Gnewyn;* A3 *Ghneuin,* prz. 83 Hněvina mosta (gen.), Gebauer Sl. I. 437 Hněvin most.

† Gńězďen (**gnězdьnъ,* os. w Polsce, Gniezno), II. 3 — Br. 84.10: *Gnezden* Gebauer Sl. I. 438 Hnězden, Hnie- Hněz(d)no, Hnie-. Też i stpol. *Gnezden* = Gniezd^zi^en BG 451.

Gosťivít (i., 2 razy): I. 9 — Br. 21.15 *Gostivit;* A1a, 3a *-uit;* A2b, C2b *Hosty-;* C1 *Hosti-;* C2a *Bostiwit* (podobne nuance też w I. 10 — Br. 22.5 *Gostivit).* prz. 17 i Jireček ČČM 68.114 Hostivít.

Gosťivař (os.) II. 23 — Br. 117.25: *Goztivar* A1, 1a, 3; A2b *Hosty(i)warz,* t. s. C1b i popr. C3; inne rkp. *Gostiuar,* prz. 99 Hostivař; Jireček ČČM 66.275 Gostivař; Gebauer Sl. I. 475 podaje formę sing. (f.) Hostivař jako późniejsze obok pl. Hostivaři, pl. gen.-var. Flajšhans Nejst. pam. 64 uważa tę formę Kroniki za gen. pl.

Govora (i., 3 razy): I. 34 — Br. 62. 15, 25: ¹*Douora;* A2b, C1b, 2 *Houora;* A3 *Dowora;* C3 *Dovora* i *Houara* — ²*Douore* (dat.) — ³*Douora,* prz. 51 Dovora. Jireček ČČM 68.115

Hovorja (!) Gebauer Sl. I. 479 Hovora ('kdo mnoho hovoří'), także u Dal. 34.30 *Hovora*[26]). Prawdopodobniejszem wydaje się ps. **govor-*, por. i pol. Goworzyk, Taszycki 72.

Graбiša (i., 3 razy) III. 16 — Br. 179.15: *Grabissa;* C 1b *Hrabissie;* C 2b *Grabyssa.* III. 19 — Br. 184.15: *Grabissam* (acc.); A 2a *-sam;* C 1b *Hra-.* III. 29 — Br. 199.15: *Grabisse* (dat.); A 3 *Grabissi,* prz. 150 Hrabiše. Jireček ČČM 68 Grabiša. Gebauer Sl. I. 481 Hrabišě. Flajshans Nejst. pam. 63 uważa formę w III. 29 A 3 *Grabissi* za czeski dat. sg.

Graďec (os. 3 razy): II. 46 — Br. 153.10: *Gradec;* C 1b *Hradecz;* III. 30 — Br. 199.25 A 1a *Gradeck* (= **gordъkъ*); III. 41 — Br. 214.10 (kraj), prz. 128 Hradce (gen.), Hradec.

Grdoń (i.) II. 35 — Br. 133.10: *Gridon;* A 1, 2 b, C 2 *Grydon;* B *Grdon,* prz. 113 Hrdoň; Jireček ČČM 68.116 t. s. i Gebauer Sl. I. 491 — por. HM. I. 290. Podl. 96 *Grdon.*

† Gron (rz. na Słowaczyźnie, słc. Hron) I. 14 — Br. 33.1: *Gron,* prz. 27 i Gebauer Sl. I. 503 Hron. Pochodzenie niejasne[27]).

Grutov (kr., 'agri') II. 15 — Br. 105.20: *Grutou;* A 3 *Gruthou,* prz. 89 „v polích Hrutovských". Jireček ČČM 66.276 Grutov i Gebauer Sl. 1.510 Hrutov. Sedláček 298 gr. Hrutov.

Gu(n)tná (rz.): I. 10 — Br. 23.5: *Guntna;* A 2, B, C 1a *Gutna;* C 2a *Buntna,* prz. 187 Gebauer Sl. 1. 522 i Sedláček 303 Hutná (ze starszego Gutná). Pochodzenie niejasne, być może to, co ncz. hutný 'gęsty'[28]) ale ps.?

† Gvozďec (gr. w Miśni, 3 razy): II. 39 — Br. 141.10: *Gvozdec;* A 1a, 3, B, C 2, 3 *Gu-;* C 1a *Gvosdek;* C 1b *Gwozdecz;* III. 53 — Br. 226.1: *Guozdec,* prz. 118 Hvozdec.

† Helбirk (i.) III. 12 — Br. 172.5: *Helbirk;* C 1, 3 *-yrk;* A 3 *Kerberk.* Niem. Herberga.

† Hyneš, Hyńeš (i.): II. 35 — Br. 133.15: *Hines* A 2a, 3a; A 3 popr., B *Hones;* inne rkp. *Hynes,* prz. 113 Hynšův

---

[26]) Dal. C. 66 nn. *hovora, howora.*

[27]) Zapewne nie **gorn-;* Dal (LXXXIII) ma imię *hron* (Dal. C. 146. a. 3, 5).

[28]) Kott, Slovník 1. 513.

(poss.). J i r e č e k ČČM 68. 117 podaje, że Hyneš = łac. Innocens, G e b a u e r Sl. I. 527 zaś, Hyneš || Hynek = niem. Heinmann, -rich.

C h l̥ ṁ e c[29]) (gr. 2 razy) II. 9 — Br. 95.1: *Hlumec;* A 1, 2b, C 1b *Hlymec;* A 1a *Hlimec;* C 1a, 3 *Hlymee;* C 2 *Hlynce.* III. 20 — Br. 186.5, A 1a, C 1a *Hlimec(z);* C 1b *Hlimek;* C 2 *Limec;* C 3 dod. *Chlumec,* prz. 81 Chlumec. G e b a u e r Sl. I. 539 Chlumec ≦ Chlmec. J i r e č e k ČČM 66.272 Chlumec i Chłmec 279 (!).

C h ř ě n (i.) III. 19 — Br. 183.5: *Hren;* A 3 *Chren;* C 1b *Hron,* prz. 153 Chřen(ův syn); G e b a u e r Sl. 1. 555: Chřěn || Křen. J i r e č e k ČČM 68. Chřen.

C h r o v a ťi, C h r̥ v a ťi (pl.) II. 37 — Br. 138.1: *Chrowati* (dwa szczepy) A1; A1a *Crhuati;* A 2a *Ghrwati;* A 3 *Crouati;* B *Hrouati;* A 4 *Chrowati;* C 1a, 2 *Ghrouati;* C 1b *Chrowaci;* C 3 *Chrouuati* — *„altera Chrowati“* — A 1a *Crhuati;* A 3, C 1a *Chrouati;* B *Hrouati;* C 1b *Chrowaci;* C 2b *Ghrouati,* — prz. 116 Chrováti. J i r e č e k ČČM 66. 267 Chrváti i 277 Chrvati. G e b a u e r Sl. 1.531 Ch(a)rvat.

C h r u ďi ṁ (os., 2 razy) II. 13 — Br. 101.15: *Hrudim;* A 2b, C 1, 3 *Chrudi(y)m,* II. 15 — Br. 105.15: *Hrudim;* A 1, C 2 *Grudim;* A 2b *Grudym;* C 1 *Chrudim,* prz. 86 Chrudimi (lok.). G e b a u e r Sl. 1. 558 podaje i. C h r u d i m, od którego powstała nazw. lok. C h r u ďi ṁ HM 1.310.

C h v r a s ťe n, C h r a s ťe n (gr., dawniejsza nazwa Wyszehradu) I. 9 — Br. 20. 10 *(urbem, quam moderni nuncupant Wissegrad, tunc autem ab arbustis traxerat nomen) Hvrasten;* A 1a *Hrastem;* A 2a *Hvasten,* popr. *Hvr-;* A 4, B, C 1b, 2 *Hurasten;* A 3 *Wrasten;* C 3 *Hur-,* popr. *Chrastien,* prz. 16 i J i r e č e k ČČM 66. 270 Chrasten, G e b a u e r Sl. I. 553 Chrasten || Chv-. por. stpol. *Chroftlino,* BG 447.

† C h ú b (rz. w Bawarji) II. 37 — Br. 137. 15: *Chub,* prz. 116: Kouba („Kauba“), J i r e č e k ČČM. 66. 274 Chub (Kanb). G e b a u e r Sl. I. 562 Chúb = Kamb; *Novotný* ČD[2]35 Kouba, — nadto w II. 9 — Br. 95.10 występuje *'castrum Kamb'* (A 2a

---

[29]) Powinno być nawet **xl̥ṁec,* ale pisownia *-li-, -ly-* wskazuje, że było tu *l* nie twarde, bo *-lĭ-*.

popr. *Kanb;* A 3 *Kamba*). Gebauer HM. I. 44 jest zdania, że obie te formy są dźwiękowo pierwotnie identyczne i że w pisowni *Kamb* zachowany jest ślad nosówki ps. (ǫ)[30]).

Chýnov (os.) I. 27 — Br. 50.1: *Chinov;* A 2a, B *Chinov(u);* A 2b, C 1, 2b *Chi(y)now;* C 3 popr. *Cheynoue,* prz. 41 i Jireček ČČM 66.279 Chýnov.

(Izbygńěv — zob. Zbygńěv).

† Janek (i., Ioannes): II. 35 — Br. 133.15: *Zanek;* A 1 *Zanec;* B *Janek;* C 2b *Sanek,* prz. 35 Janek. Jireček ČČM 68.117 Janek. Gebauer Sl. 1.600 t. s. — Formy z *Z-, S-* zdają się być pomyłką pisarską.

Jaromir (i., 21 razy) I. 34 — Br. 61.1 (2 razy), 20: *Iaromir,* prz. 49 i Jireček ČČM 66.114 Jaromír (Flajšhans Nejst. pam. 48 uważa, że J. to przekład z łać. Gebardus — niesłusznie).

† Juŕata (i., Georgius) II. 40 — Br. 144.1: *Iurata;* C 1a *Jurzata;* C 2 *Lurata,* prz. 129 Juratou (Ins.) Jireček ČČM 66.117 Jurata.

† Juŕík (i.) III. 42 — Br. 216.5: *Iurik;* A 1 *Iuric;* C 1 *Iurzik,* prz. 178 Jiřík.

† Kameńec (gr. na Śląsku, 2 razy): III. 4 — Br. 164.20: *Kamenec;* A 1a, C 2 *Kamenc;* C 1a Kamenc(z); C 1b *Kamenecz;* C 3 *Kamene;* podobne nuance ibd. Br. 165.5, prz. 139, Jireček ČČM 66.280 i Gebauer Sl. II. 14 Kamenec.

[Kazi (i.) I. 4 — Br. 9.20 i 10.5: *Kazi,* prz. 7 Kázi. Jireček ČČM 114: Kazi i naz. lok. 'Kazín — hrad pod Zbraslaví'. Gebauer Sl. II. 27 Kazě -i. Jungman Sl. II. 42 Kaza, Dal. III. Dal. C 7 *Kazyei.* Kronika Hájka *Kaša.* Flajšhans NŘ 1928 169—174 zajmuje się tem imieniem w związku z naz. gr. '*Kazín*' w późniejszych kronikach; nazwę tę w zajmujący sposób wyprowadza od klasztoru benedyktyńskiego Mons Casinus. Z nazwy lokal. powstało imię osoby, przypuszcza jak Brückner, który widzi w tem Kázeń[31]),

[30]) Po niemiecku dziś nazwy te brzmią Chambflug i Cham, por. Bretholz 137, N. 4 i 265.

[31]) Artykuł „O počátcích dějin českých a polských" w ČČH XXIV (1918), str. 13—44. Literaturę o Kazínie podaje Novotný ČD I. 245. Por. też formę *Kazínec,* którą cytuje J. Škultéty w „Nehaňte l'ud môj" str. 25.

— jest to mało prawdopodobne i raczej należy przychylić się do hipotezy o obcem pochodzeniu tego słowa].

(†)[32]) K a ż i m̆ i r (i., 2 razy) II. 2. — Br. 82.5: *Kazimir;* A 2b, C 1b *Kazy-;* A 3, C 2b *Cazimir,* prz. 70 Kazimír.

K ł a d o r u b'i (os.) III. 58 — Br. 236.20: *Cladorubi;* B, C 2a *Klado-;* C 1a, 2b *Kladrubi;* C 1a *Cladr-,* prz. 193 Kladruby. G e b a u e r Sl. II. 36 Klad(o)rubi, (późniejsze rkp. wykazują stratę -ǫ-).

K ł a d s k o (gr., 3 razy) I. 27 — Br. 50.5: *Kladzco;* A 1 *Kladzko;* A 1a, C 2a, 3 *Kladzcho;* A2b, B *Kladsco;* A3 *Kladzco;* A 2a *Cladzco;* C 1 *Kladsko;* C 2b *Kladssko;* III. 5 — Br. 166.1: *Kladzko* — 'provincia': III. 1 — Br. 162.5 *(Kladzko);* wszędzie nuance podobne, prz. 41 i J i r e č e k ČČM 66.279 Kladsko.

K o c h a n (i., 2 razy) I. 34 — Br. 69.1: *Kohan*; A 2a, C 3 popr. Kochan; B *Cohan;* C 1, 2 a *Kochan;* C 2b *Cochan;* podobne nuance I. 42 — Br. 79, 2 a — prz. 50 i J i r e č e k ČČM 68.115 Kochan, t. s. i G e b a u e r Sl. 11. 73, choć spodziewaćby się należało formy z -ān (jak w normalnych participjach tego typu). stpol. Kochan T a s z y c k i 78 i BG 453 *Cochan.*

K o j a t a (i., 6 razy) II. 19 — Br. 111.25: (data est) *Koyate;* A 1, 2b *Coy-*; A 2a *Koyate* popr. z *Kog*; A 3 *Koitehe* — tę ostatnią formę uważa F l a j š h a n s za cz. dat. sing. z przegłosem *ja* > *je* przed miękką spółgłoską. Nejst. pam. i 63 NŘ 1926, 258, prz. 94 Kojatovi. — II. 23 — Br. 115.20 *Koyata* A 1 *Coyata;* A 3a *Koiatha;* A 3 b *Koytha.* J i r e č e k ČČM 68.116 Kojata.

† K r a k ó v (gr. w Polsce, 7 razy) I. 33 — Br. 59. 20: *Krakov;* A 1, C 2a *Crakov*; A 1a *Cracou;* A2b, 3b *Krakov;* C 1, 3 *Crakow* — są i w Czechach os. podobnie się nazywające, por. Sedlaček 454.

K r á s a (i., 2 razy) III. 23, 24 — Br. 192, 5, 15: *Kyrassa*; 1) A 2a *Kirassa;* A 3 *Krai(y)ssa;* 2) A 1, 3 *Kirassa;* A 2a *Kyrasa,* prz. 160 Krása. J i r e č e k ČČM 68, 116 Krjaša (!) i naz. lok. Křešici. G e b a u e r Sl. II. 131 uważa formę Krása dla

---

[32]) Znak † w nawiasie, bo w Kronice imię to odnosi się do Polaka, ale istnieje pozatem i w czeszczyźnie.

tego i. za możliwe i podaje jako analogję *Chyraber* = Chrabr. por. HM I. 299. Podl. 92 ma *Necrassa* (i *Krala*, co może zam. Krasa).

Křěšina (i.) I. 36 — Br. 65.5 *(Bozena, que fuit) Krezine* (Gen.); A 2a *Cresine;* A 2b *Krezyne;* A 3 *Krizine;* C 1b *Krzezine*, prz. 53 Křesinova (adj.) Jireček ČČM 68, 115 Křesinja. Gebauer Sl. II. 140 Křěsina, pol. Krzesina Taszycki 78 — Flajšhans NŘ 1927, 193—197 zauważa że imię to Kosma wymyślił wzgl. utworzył z łac. cursinarius.

Křěsomysł (i.) I. 9 — Br. 21. 15: *Crezomizl;* A 2a popr. *-isl;* A 2b, C 1, 2a *-mysl;* A 2 *Kresomizl*; B *Kressomizl;* C 2b *Cresomysl*, prz. 17 Křesomysl, Jireček ČČM 68. 114 t. s. pol. Krzesomysł Taszycki 79.

Křivci (mt.) III. 35 — Br. 207.5: *Criuci* A 1, C 3; A 1a *Criuchi;* A 2a *Criucy;* B *Kriuci*; A 3 *Kriuci;* C 1a *Cryuczi;* C 1b *Krziwczi*; C 2a *Cryuci;* C 2b Critici, prz. 172 Křivci (możnaby z rkp. B (i C 2b) przypuszczać i křivici).

Křivopłát (gr., dziś Křivoklát) III. 34 — Br. 205.25: *Krivoplat;* (tak A 1, 2a, 3, B); A 1a, C 2a *Kriuoc(k)lat;* C 1b, 2b *Krzi(y)woplat(h);* C3 *Kriuoblat*, prz. 171 Křivoklát. Jireček ČČM 66.270, 279 t. s. Gebauer Sl. II. 117 Křivoklát -plát.

† kṛlešu (okrzyk, 'Kyrie eleison', 2 razy) I. 23 — Br. 46.1: *krlessu;* A 1a *kyrlessu;* A 2a *krilessu;* A 4 *krlesn;* A 4a *krlesn;* (C 1a popr. kyrieleyson); C 1b, 2a *krleyssu*; C 2b *krless*, I. 42 — Br. 78.20: *krlessu quod est kyrieleison* — tak A 3, B; A 1 *kryelesu;* A 1a, 2a popr. *krilessu;* A 2b, C 1a, 2b *krless;* C 2a, 3 *krlesu* — prz. 38 krleš.

[Krokko (i.) I. 3 — Br. 9.10: *Crocco;* A 3 Crecko; B *Croh*, prz. 7 Krok. Jireček ČČM 68.114 Krok w związku z naz. lok. Krakovec. Brückner[33]) AfsPh XXIII 231 i Flajšhans[34]) NŘ 1926 260—266 uważają to imię za wymyślone przez Kosmę].

Kukata (i., 2 razy). II. 40 — Br. 145.10: *Cucata*· III. 13 — Br. 173.10: *Cucata;* A 1a *pucata*; C 1b i popr. *Lucata;* C 2a *Cutata;* C 2b *tucata*, prz. 121 Kukata. Jireček ČČM 66.

[33]) Beiträge zur ältesten Geschichte der Slaven und Litauer.

[34]) Flajšhans twierdzi, że Kosma imię to wziął z kroniki alemańskiej. Literaturę zob. tamże, por. też Novotný ČD[1] 241/2.

Kučata. Novotný ČD[2] 401 Kukata. — znaczenie i pień jest tu niejasny, czy coś podobnego jak pols. Kuczek, Kuczka, Taszycki 792? Pisownia w A 1a z *p* — zgadza się z tąż for. w Dal. np. LIV i więcej razy, zatem mogłoby być **pąk-*, ale musiało istnieć i imię Kukata, obok Pukata, które jest też w Podl. 98 *Pucata*.

† Łab'e (rz., 7 razy) I. 2 — Br. 6.5. *Labe;* I. 19 — 39.1 *Alb*, tak A 1a, 4ä, C 1a; Alb(e); A 2a, 3a, B *Labe*, prz. 5 Labe. Gebauer Sl. II. 197 Labe || Labě, por. HM I. 36.

† Leh (rz.) III. 42 — Br. 216.20: *Leh;* A 3 *Lech;* C 1b *Leth;* C 2 *Lah* — w Czechach są miejscowości Lechov, Lehovice, zob. Sedláček 504.

Lemuźi (pl.) II. 37 — Br. 138.1: *Lemuzi;* A 3. *Lemuci;* C 1b *Lemusi;* M *Lemuczi*, prz. 116 Lémuzi. Jireček ČČM 66.267 t. s. Gebauer Sl. II. 226 Lemuzi. — Brückner Sł. 312 podaje „*Łomazy*, czescy *Lemuzi* z 11. wieku" sub ps. **lem* || *lom*.

Leščen (gr.) II. 15 — Br. 106.10: *Lescen*; A 2b, C 1a *Lesczen*; C 1b *Lesstien*, prz. 89 Leštěn. Jirček ČČM 66.276 Leščen (nyní Lštění). Gebauer Sl. II. 244 Leščen (adj. z éska, léščie).

Lěvý Graďec (os., 2 razy) I. 10 — Br. 23.20: *Levigradec;* C 1 *Lemigradek* (*-ecz*); I. 25 — Br. 47.10: *Levigradec*; A 1a *beni-*; A 4a *leuigradech*; C 1, 2a, 3 *leuigradce*, prz. 19, Jireček ČČM 66.270 i Gebauer Sl. II. 241 Levý Hradec.

[Lork (i.) III. 13 — Br. 173.20: *Lork;* A 2a *Lorck* popr.; A 3 *Lark*. Jireček ČČM 68.116 Lorek i naz. lok. Loreč, Gebauer Sl. II. 268 Lor(e)k, — jest to niewątpliwie niesłowiańskie, imię to należy do Niemca, por. Dal. LIV. 5: Kněz tehdy jednoho łovcě Němcě jmějieše, tomu jmě Lork bieše. Dal C 194a].

Lsťiḿír (i.) III. 12 — Br. 173.1: *Lztimir* (tak A 3); A 1a *Lztimr*; A 2a, B *Lstimir*; C 1a, 2b, 3 *Lyz(s)timir;* C 2a *Liztimr;* C 1b *Litmiri*, prz. 145 Lstimír(ův). Jireček ČČM 68.116 i Gebauer Sl. II. 276 Lstimír, ale HMI 208 cyt. Kronikę: list-.

Lub́ic (os., 4 razy) I. 27 — Br. 40.20: *Lubic*; A 1a *B-;* A 2a *Lubycz;* C 1b *Lubik*, prz. 41 Libice. Jireček ČČM 66.277 Ljubica. Gebauer Sl. II. 278 L'ubicě.

Lubom̄ír (i., 2 razy) II. 44 — Br. 150.25: *Lubomir;* C 1b *Li-;* III. 36 — Br. 207.15 *Lubomir;* C 1a *Liu-;* C 1b *Li-*, prz. 126 Lubomír(ovi, poss.). Jireček ČČM 68.116 Ljubomír.

Luboša (i., 6 razy) I. 4 — Br. 11.1: *Lubossa;* A 2b *Lybussie (-sa);* C 1a *Libussie:* C 1b *Libusse* (tekst Br. wszędzie *Lubo-*), I. 9 — Br. 21.5 gen. *Lubosse*, prz. 8 Libuša. Jireček ČČM 68.114 Liuboša. Gebauer Sl. II. 280 L'ubošě. — Imię to prawdopod. jest w związku z **l'uboslav*, jak łuż. Luboš = skróc. Lubosław, Muka SO. V. 18. Pol. Lubiesz Taszycki 80[35]).

Lubošín (gr.) I. 4 — Br. 11.1: *Lubossin;* A 1 *Lubosin;* A 2b *Lybuszyn;* A 4, 4a *Lubossam;* C 1a *Libossin;* C 1b *Libussin*, prz. 8 Libušín. Jireček ČČM 66.279 Lubošín. Gebauer Sl. II. 280 L'ubošín, por. HMI. 260.

Łučańé (kr. i pl., 5 razy) I. 10 — Br. 23. 1. *Luczanos* (ac.) — *(natio) Luczano* (C 2a *-orum*); ibd. 23.15 *Luczane;* A 1 *Luczane* popr. z-*ene*; adj. I. 12 — Br. 28. 20 *Lucensibus* (abl.); II. 37 — Br. 138 *Liusena;* A 3 *Lucsane;* M *Lusanę*, prz. 18 Lučané. Jireček ČČM 66. 267 Lúcané.

Łučica ('pagus') III. 35 — Br. 206. 10: *Lucica;* C 1a *Luczica;* C 1b *Luczka*, prz. 171 Lučice. Jireček ČČM 66.276 Lučica. Gebauer Sl. II. 282 Lučicě, por. pol. Łęczyca (już w BG *Lunciz, Lancicie* 454).

Łučsko (pole, 2 razy) III. 9 — Br. 169.10: *Luczko;* A 3 *Luczco;* C 1b *Luzko*. III. 42 — Br. 215.15: *Luczko;* A 2 *Lucsco* (popr.); A 3 *Luzcko;* C 3 *Luzko*, prz. 143 Lucko. Gebauer Sl. II. 284 Lučsko.

Ludm̄iła (i., 5 razy) I. 15 — Br. 34.5: *Ludmila;* A 3, C 1b, 2 *Ludmill;* C 3 *Liudmill*, prz. 28 Ludmila. Gebauer Sl. II. 280 L'udmila. Jireček ČČM 68.114 Ljudmila.

Łúka (kr. i appel.): I. 10 — Br. 23.10: *Luca... luca latine pratum dicitur;* A 2, 4, 4a, B, C 1, 2, 3 *Luka*, prz. 18 Louka. Gebauer Sl. II. 289 Lúka.

† [Lut̄ici] (pl.) I. 15 — Br. 34.10: '*de durissima gente Luticensi*' — prz. 28 lidu lutického. Flajšhans Nejst. pam. 49

---

35) Por. Brückner ČČH. XXIV (1918) str. 13—44; str. 21: „Luboša bylo jméno mužské ne ženské".

pisze: Kosma słowa 'durissima' użył jako tłumaczenia cz. lutý, w Czechach był gr. Litice, Sedláček 551.

Lutobor (i.) III. 54 — Br. 227.10: *Lutobor;* C 1a *Liu-;* C 1b *Lutho-;* C 2 *Lito-* prz. 186 Litobor. Jireček ČČM 68.116 Ljutobor. Gebauer Sl. II. 294 L'utobor.

Lutoměřici (os. i kr. 3 razy) I. 10 — Br. 24.1: *Lutomerici;* A 1, B *-mirici;* A 3 *Luthomi-;* C 1b *Luthomierzicz;* C 2a *Luthmerzicz;* C 2b *Lythmyerzycz.* II. 37 — Br. 138.1: *Lutomerici;* (nuance jak poprzed.); III. 14 — Br. 176.10: *Lutomerice* (ak. po *recipiunt*); A 1a, 3, B *Lutomi-;* C 1a *Liutomierziczie;* C 1b, 2 *Luhom(y)erice,* prz. 148 Litoměřice. Jireček ČČM 66.267 Ljutomírici. Gebauer Sl. II. 294 L'utoměřici || -ě. Flajšhans Nejst. pam. 48 uważa, że forma w III. 14 z *-e* jest cz. ak. plur., wobec form nom. z *-i.*

Lutomyšl (gr. 2 razy) I. 27 — Br. 50.1: *Lutomisl;* A 2a, C 2 (popr.) *Lutho-;* A 2b, C 1b *-mysl;* C 1a *Liutomysl-.* III. 22 — Br. 190.1 *Lutomisl;* A 1a *Luttomisil;* A 3 *Lut(h)omizl;* C 1a *Liutomysl;* C 1b *Lito-,* prz. 41 Litomyšl. Jireček ČČM 66.276 Ljutomyšl. Gebauer Sl. II. 294 L'utomyšl || -e (m. f.).

Łysá (os.) I. 42 — Br. 77.20: *Lisza;* A 1, B *Lizza;* A 2a *Liza;* A 2b *Lyza;* C 1b *Lysa;* C 3 *Lissa,* prz. Lysé (lok.). Jireček ČČM 277 Lysa. Gebauer Sl. II. 298 Lysá.

Malín (os.) III. 15 — Br. 178.1: *Malin;* A 1 *Malyn,* prz. Malína (gen.) Jireček ČČM 66.279 Malin. Gebauer Sl. II. 305 Malín.

ṁed ('miód') III. 60 — Br. 239. 20: (*mentis predone proluit sua labra) medone,* prz. 196 medem.

Ṁedvěz' (góra) I. 10 — Br. 23.25: *Meduez;* A 2b *Medwez;* C 1 a *Meduel;* C 1 b, 3 *Meducz.* prz. 19 Medvězí (ins.); Jireček ČČM 66.272 Medvěz; Gebauer Sl. II. 333 Medvěz || -ě (m. f. por. HM III. 1 str. 311.

Ṁelńík (os.) I. 15 — Br. 34.20 C 1 b (Psov, qui nunc) *Mielnik.* adj. prol. I. — Br. 1. 1: *Melnicensis:* C 1 b. 3 *Miel-.* Gebauer Sl. II. 336 Mělník.

† Ṁěško (i. Mieszko (I.), 12 razy: [1.28 — Br. 51.20 A 3 *Misacho*]; I. 34 — Br. 60.20 *Mesco;* A 1, 1 a, B, C 1 a 3 *Mesko,* A 2b, C 1b, 2b, (3) *Mezko;* ibd. 61.20 gen. *Mesconis;* prz. 50 Měšek. Podana przez Kosmę forma z *-o* (12 razy)

nie godzi się z wywodami Brücknera w AfsPh XXI[36]) 11—22, który twierdzi, że wszystkie najstarsze źródła mają *-a*, stąd 'mieszka' = 'niedźwiedź'. Gebauer Sl. II. 356 ma appellativa měšek || miěsek. Jeśli Kosma napisał *Mesco*, niewątpliwie imię to musiało się u niego kojarzyć z derywatywen od **měxъ*, cz. *měch*, istnienie w stcz. imienia **Měško* wykluczone nie jest; jest i naz. lok. Měšice Sedláček 589—8 (≦ *-i*); *Měšek* (jak pol. *Mesec* BG 457) mogło stać paralelnie obok **Měško*, por. Miecisław u Taszyckiego.

*M*ilčańé (pl.) II. 37 — Br. 138.5: *Milcianorum* (gen.); A 1 a, 2 a *Milic-*; A 3 *Milcan-*, prz. 116 Milčanů. Gebauer tej nazwy nie podaje, ale ma (Sl. II. 358) Milič, Mil(i)čici, Milčín Sedláček 602 pod. wieś Milčany. — Brückner ČČH XXIV. str. 40 mówi o Milžanach.

† *M*íšeń (os., 4 razy) II. 39 — Br. 141.10: *Misen* (A 1); A 3 a *Misnam* (ak. po *prope*); A 3 b *Missn*; C 1 b, 26 *Myssen*; inne rkp. *Missen*. II. 40 — Br. 145.25 A 3 *Missin*, pozostałe miejsca mają ident. nuance, prz. 118 Míšně. Gebauer Sl. II. 372 Míšně i HM III 1. 310 Míšeň.

Młáda (i., 2 razy) I. 22 — Br. 42.20: *Mlada* prz. 36 Mlada. Jireček ČČM 68.14 Młada. Gebauer Sl. II. 374 Mlada. HM III. 1. 280 Mlád. Jungman Sl. 460 Mláda.

M*l̥*dava (rz.) III. 53 — Br. 226.1: *Mlidaua*; A 3 *Mildeua*; B *Mldaua*; C 1 a, 3 *Mlydawa*; C 1 b *Mul-*; C 2 *My(i)dau(w)a* prz. 185 Muldavy (gen.), Gebauer Sl. II. 379 Mldava (Sedláček 618 Moldava). Novotný ČD[2] 546 Mulda.

Mńata (i.) I. 9 — Br. 21.10 *Mnata*, prz. 17 Mnatovi (dat.). Jireček ČČM 68.114 Mnata. Gebauer Sl. II. 383 Mnata Mňata. Dal. 16.5 Mnata.

[Morav-: forma zlatynizowana *Moravia*, np. II. 11 — Br. 99. 1].

Msťiš (i., 2 razy) II. Br. — Br. 106. 15: *Mztis*; A 2b *Mztys*; C 2b *Mstyss*, prz. 90 Mstišovi (dat.). Jireček ČČM. 68. 115 Mstíš. Gebauer Sl. II. 414 Mstiš.

Mużici (?, ród) I. 42 — Br. 78. 20: *Muncia*; A 3 *muncina*; C 2a *municia*; C 2b *nuccia*, prz. 66 (pokolení) Municů.

36) Beiträge zur ältesten Geschichte der Slaven und Litauer. — Dal. pisze stale: *mezka*, np. XXXIII. Dal. C 63 nn.

Jireček ČČM 68. 115 Munici (naz. lok. Munice). Gebauer Sl. II. 417 Munice-ě (?) — niejasne.

Muťina (i., 18 razy) III. 4 — Br. 165.5, 15, 20: *Mutinam* (ak.), *Mutine* (gen.), prz. 139 Mutina. Jireček ČČM 68.115 Mutina (naz. lok. Mutěnici). Gebauer Sl. II. 419 Mutina || 420 Mutyně, — później imię to występuje stale w formie Mutyně, tak n. p. wiele razy Dal.; wyjaśnić tę formę trudno, podczas gdy *Mutina* = pol. Męcina, już w BG 456 *Mantina*. Podl. 96 *Mutine* t. j. *-ńe*. Sufiks *-ńe* dla rzeczowników męs. coprawda istnieje (strus. Dobryńa).

Mža (rz. 5 razy) I. 4 — Br. 23.10: *Mse* (gen.); A 2b *Mzye*; C 1a *Mzie*; C 1b *Mze*; C 2b *Msse*; ibd. 23.15 *Msam* (acc.); I. 10 — Br. 23.5 *Msa* prz. 8 Mží (ins.). Jireček ČČM 66.267 Mže. Gebauer Sl. II. 428 Mžě. Flajšhans. Nejst. pam. 63 uważa pierwszą z wyliczonych form za cz. gen. sg. — wszak równie dobrze występuje z tąż końcówką i łac. gen.

Načarat (i.) II. 39 — Br. 142.5: *Nacarat*; A 1a *Nacherat*; A 3 *Nacharat*; C 1a *Nakarat*; C 1b *Wanczerat* prz. 119 Načerat (Jireček nie podaje) Gebauer Sl. II. 441 Načěrat | Nača-. Novotný ČD[2] 784 Načerad. Flajšhans NŘ 1926. 295 Načerat. — pol. ma *naczę-*: Naczęmir, Taszycki 84.

Ňekłan (i., 3 razy) I. 9 — Br. 21.15: *Neclan*; A 2b, B, C 1a *Neklan*; I. 10. — Br. 22.10: *Neclan*; C 1a 2b *Neklan*; A 1a *Neklam*; A 4 *Neclam*; I. 12 — Br. 26.15: *Neclan*; A 1a *Nechlan*; A 3 *Niclan*; B, C *Neklan* prz. 17 *Neklan*. Jireček ČČM 68.116 Neklan. Gebauer Sl. II 554 t. s. Dal. XVII. 5 tłumaczy to imię następująco: „*Snad jemu proto Nekłan diechu, že j'ho s koně nikdy nekłáli běchu*". Dal. C 31b. Novotný ČD[1] 264 nazywa tę etymologję wątpliwą. Coś jednak w niej może być, jest to zapewne *n*-owy imiesłów przeszły bierny od **kolti*, końcowe *-an* jest krótkie jak i w innych imionach tego typu — por. Kochan. Może to imię jest identyczne z nadłab. *Niklot* (tu mielibyśmy imiesłów z *-t*). Formy niektórych rkp. z *-m* (*Neklam*, tak i w niemiec. przekładzie Dal.) wskazują, że piszący formy z *-klan* nie rozumieli i utożsamiali ją z **klam* — Brückner ČČH XXIV. str. 30 uważa to imię za wymyślone przez Kosmę.

† Němci (Ńěmčí) (os., 2 razy) I. 28 — Br. 51.35 A 3a Nemci; III. 1 — Br. 162.1: *Nemci;* C 1b *Nemche* dod. *Niemczie;* prz. 137 Němčí. Jireček ČČM 66.280 Nemci. Gebauer Sl. II. 561 Němčie. — Jest to bądź **němьci* (nom. pl.) bądź też *němčьjь* (mniej prawdop.).

Ńemoj (i.) III. 23 — Br. 191.15: *Nemoy* prz. 159 *Nemoj* (em, ins.), Gebauer Sl. II. 567 Nemoj.

Ńetolici (os., 2 razy) I. 27 — Br. 50.1: *Netholici;* A 1, 2b, C *No-,* A 2a, 3a *Netolici;* III 18 — Br. 182.20 *Netolic;* A 3, B *Neth-;* C 1, 2a *Netolicz* prz. 41 *Netolice.* Jireček ČČM 66.279 Netolici. — Flajšhans uważa formę w III. 18 za cz. gen. pl. (Nejst. pam. 65), po „wiedzie" (*via, qua itur Netolic*)[37]), możnaby się z tem zgodzić. Brückner ČČH XXIV. str. 40 „nesčíslný lid".

Nevša (Neuša) (i., 2 razy) III. 15 — 177.1: *Neusse;* A 3 *Neussa;* C 2 *Neuse* III. 23. — Br. 191.20: *Neussa;* A 2a, C 1b *Neusa.* prz. 159 Neuša. Jireček ČČM 68.116 Neuša ‖ Nauša. Gebauer HM I. 116 uważa formę w III. 15 z *-e* za najstarszy przykład przejścia *'a ≥ e,* wobec jednak jej odosobnienia, można to *-e* uważać raczej za pomyłkę[38]). Imię to trudne jest do wyjaśnienia, poza kroniką niemal nie występuje w źródłach stcz., najprawdopodobniej jest **ne-vьs-.*

Ńezamysł (i.) I. 9 — Br. 21.10: *Nezamizl;* A 1 *-mil;* A 2b, C 1 *Nezamysl.* prz. 17 Nezamysl. Jireček ČČM 68.114 t. s. pol. *Nezamizl* BG 485. Niezamysł, Taszycki 86

† Ńitra (os. na Słowacz.) III. 26 — Br. 194.30 (*ad urbem*) *Nitram.* Etymologja niepewna.

† Ńisa (rz., na Śląsku 3 razy) I. 27 — 50.5: *Nizam*[39]); A 2a *Nisam;* A 2b, C 2 *Nyzam;* A 3a *Nizan;* B *Nizam;* C 1 *Mzam;* takież odmiany pisowni i w obu innych miejscach (III. 4, III. 41, stale *Nizam* itd.) prz. 41 Nisa. Jireček ČČM 68.273 Nisa.

[37]) por. *Netolîc* z dokumentu z r. 1177 — LF t. 51, str. 111.

[38]) por. LF t. 48, str. 226 (F. Bergman, K chronologii některých staročeských zjevů mluvnických).

[39]) Niewytłumaczony acc. (*nomine Nizam*), kiedyindziej Kosma daje po 'nomine' imię w mianowniku.

N o s i s ł a v (i., 2 razy) II. 44: *Nozislau;* C 1, 2b *Noz(s)iz(s)-law,* III. 36 — Br. 209.15: *Nozislau;* A 2a popr. *Nosizlav;* C 1a *Nozislav,* C 1b, 2b *Nosislaw* prz. 126 Nožislav. J i r e č e k ČČM 68.116 Nosislav. Podl. 101 *Nozizlau.*

† [O b o d ř i ť i (pl., 2 razy) I. 19 — Br. 38.5 *Abodritorum;* I. 20 — B. 40.35 A 3a *Abotrittos* — prz. 31 Bodrců (gen. pl.)].

[O b ř i ź i? III. 21 — Br. 188.1: (*LXX marcas*) *obrizi* (*auri*) — prz. 156 ma 'ryzého' (zlata). F l a j š h a n s Nejst. pam. 48 uważa to słowo za czeskie — jest to wątpliwe, wprawdzie J u n g m a n Sl. II. 796—7 podaje słowa 'obřez', 'obřízek', które ostatecznie mogłyby się odnosić do złota ('obcięte dukaty') ale trudność sprawiają w *obrizi* (C 1 *obrisi*) oba *i*].

† [O d a l ř i k (i., stniem. Uodalrîch, 33 razy) np. prol. I, — Br. 3.30 *Ǒdalrici* (gen.); A 1a *Dedal-*; A 2a *Odaldrici;* A 2b *V̊dalr-*; A 4 *Udaldr-;* A 4a, C 3 *Udalr-;* B *Ǒalr-;* C 1, 2 *Odalrici* I. 34 — Br. 61.1: *Ǒdalricus;* A 1 *Ǒdaldr-;* A 2a *Udalr-;* A 3a *Ǒdelric-* prz. 2 Oldřich. J i r e č e k ČČM 68.117 t. s.].

O d r a (rz., 3 razy) I. 14 — Br. 32.10: *Odram;* A 1a *Ouram;* A 2a *Ogram;* A 2b *Gram;* III. 1 — Br. 161.25 *Odre* (gen.) prz. 27 Odře (dat.).

O g ř a (rz., 3 razy) I. 2 — Br. 7.1: *Ogram;* A 4 *Ocram;* A 3a *Egram* popr. *O-;* A 4a, C 1b, 2 *E-;* *O-*, popr. *E-* C 3. I. 13 — Br. 29.5 *Ogre* (gen.); A 1, 1a, 4 *Oggre;* A 4a *Eg-;* C 2a *Ob-;* C 2b *Ohre:* II. 39 — Br. 142.20 *Ogra,* prz. 5 Ohří (ins.). J i r e č e k ČČM 66.273 Ohra[40]).

† O l d ř í š (os.) III. 35 — Br. 206.15: *Oldris;* A 3 *Olokis;* C 1b *Oldrzis;* C 2b *Oldris* prz. 171 Oldřiše (gen.). J i r e č e k ČČM 66.279 Oldříš. S e d l á č e k 663 Oldřiš.

O l e n (i.) I. 44 — Br. 150.30: *Olen* prz. 126 Olen (ův syn). J i r e č e k ČČM 68.116 Olen i naz. lok. Jelenici — pochodzenie niejasne, może obok *olša* i słc. *omela* przykład na *o-* || *ịe-;* może też *Odolen,* Dal. XLVII (Dal C 92).

O ł o m ú c (os., 2 razy) II. 15 — Br. 106.5: *Olomuc;* A 1 a, 2b, 3, C 1, 2 *-cz,* prz. 89 Olomoucí (lok.). — jest to adj. poss. por. G e b a u e r HM I. 499.

---

[40]) formy z *E-* według niem. Eger.

Olšava (rz.) III. 42 — Br. 215.10: *Olzavam* (ak.): A 1, C 1 *-wam*; (C 1 b, Oslawam); A 3 *Olzauam*; prz. 178 Olšavě (dat.). Sedláček nazwy tej nie podaje, ale ma 666 wieś Olšovice.

Opočen (os.) II. 24 — Br. 117.10: *Opocen*; A 2 b, C 1, 2 b *Op(p)oczen*; C 3 *Opecen*, prz. 99 Opočna. (gen.) Jireček ČČM 66.279 i Sedláček 668 Opočen.

Ośěka (góra) I. 4 — Br. 10: *Osseca;* C 1 a *Ossieka*, prz. 8 Osek. Jireček ČČM 66.273 Osek. Sedláček 672 Oseka. Šimák ČČH. XXXI (1924) str. 166 czysta Oseč.

Ośeł (i.) II. 51 — Br. 158.5: *Ozzel* (quiet Asinus); A 2 a *Ozel*; C 1 *Ossel*. prz. 133 Osel. pol. Osieł, Taszycki 86.

† Ot'ík (i. 2 razy II. 43 — Br. 148.20: *Ottik;* A 1 *Otic;* C 1 b, 2 b, 3 *Oti(y)k*, prz. 124 Otíka (gen.).

† Pavlík (i.) III. 12 — Br. 173.1: *Paulik;* A 2 a *Paulic;* B 1 b, 2 b *Pawli(y)k*, prz. 145 Pavlík. Jireček ČČM 68.117 Pavlík.

† Pławci (pl., 'gens Scitica') I. 9 — Br. 20.1: *Plauci*, prz. 16 Plavci.

† *P*ečeń = (pl., 'gens Scitica') ibd,: *Picinatici*; B, C *Pece-;* prz. 16 Pečenci.

† Petřín (góra, 2 razy) I. 9 — Br. 19.1: *Petrin;* A 1 *Pœtrîn;* A 2 b, C 1, 2 *Petrzin;* prz. 15 Petřín. Jireček ČČM 66.272 i Sedláček 690 Petřín.

Pļźeń (os.) III. 30 — Br. 200.5: *Plizen;* B, C 1 a C 1 b popr. *Plzen;* C 2 a *Pil-;* C 2 b *Pyken.* prz. 166 *Plzni* (lok.). Jireček ČČM 66.279 Plzeň. por. Gebauer HM I. 291.

Pod'iva (i., 2 razy) II. 21 — Br. 113.10: *Podiua*; II. 29 — Br. 123.25: *Podiwa*; A 2 *-iva*, prz. 95 Podivy (gen.) Jireček ČČM 68.116 Podiva.

Pod'iven (i.) III. 55 — Br. 228.15: *Podinen*; A 2 a *Podiwin;* C 3 *-wen*, prz. 187 Podivinovy (poss. acc. pl.) Jireček ČČM 68.116 Podiven.

Pod'ivín (gr.) II. 21— Br. 113.10: *Podiuin*; C 1 a, 2 *Podiun*, prz. 95 Podivín.

† Pomořan- (pl.) III. 58—235.25 *Pomoranorum* (gen.) — prz. 193 pomořských.

P o ř e j (i.) I. 24 — Br. 53.25: *Porey*, prz. 44 Pořej. J i r e č e k ČČM 68.115 Porej.

† P o s t o ł o p ṛ t (okolica) I. 13 — Br. 29.5: *Postoloprith;* A 1 a *-pirzt;* A 2 a *-pirth;* A 2 b, 3 b, B, C 1, 2 b *-prt(h);* A 3 a *-parth;* C 2 a -preth., prz. 24 Postoloprt. (porta apostolorum).

P r a g a (os., 56 razy) I. 9. — Br. 19,5: (*Et quie ad humile limen etiam magni domini se inclant, ex eventu rei, urbem, quam edificabitis, vocabitis*) *Pragam.*

P ř ě d a (i., 2 razy) II. 19 — Br. 123.30: *Preda* (A 2 *Podiva*), prz. 105 Předou (ins.) J i r e č e k ČČM 68.116 Příeda — pol. Przeda, T a s z y c k i 89 — jest to najprawdopodobniej **perd-* wątpliwe byłoby bowiem pŕeda z **pręd-* (ncz. im. Přáda), z względu na to, że ps. ę stale daje *'a* w naszym materjale.

P ř ě m y s ł (i.), 5 razy) I. 5 — Br. 15.15: *Primizl* (*...hoc nomen latine sonet praemeditans*); A 1 a, 2 a, B *Premizl;* A 2 b *Przyemisl;* C 1 a, 2 a *Prziemysl;* C 1 b *Przemysl;* C 2 b *Pr(z)imysl;* C 3 *Přěmizl.* (tekst kroniki stale pisze *Pri-*), prz. 12 Přemysl. J i r e č e k ČČM 68.114 ts. Podl. 102 *Premizl.*

P ř i *p* e k (góra) I. 10 — Br. 23.25: *Pripec;* A 1 a, 2 a, 4, B, C 1 b, 3 *Pripek;* A 2 b—*bek;* C 1 a, 2 *przipek*, prz. Přípetí (ins.). J i r e č e k ČČM 66.272 Příppět'. S e d l á č e k 735 Připek.

P ř i *v* i t a n (i.) III. 32 — Br. 203,5: *Priuitan;* A 3 — *withan;* C 1 *Pr(z)iw-*, prz. 169 J i r e č e k ČČM 68.116 Přivitan, pol. Przywit, T a s z y c k i 91.

P ṛ k o š (i.) II. 11 — Br. 98.30: *Prikos* A 1, 1 a; A 2 a, 3 *-cos;* C 1 a, 3 *Prycos;* inne rkp. *Prkos*, prz 84 Prkoši (loc.), Jireček ČČM 68.115 Prkoš — pol. *Parkosz* (T a s z y c k i 87).

P r o s t' ě j (i., 2 razy) III. 34 — Br. 205.25: *Roscthey* A 1, 3, C 1, 2 a; A 1 a, B *Rosctey;* A 2 a popr. *Prostej;* C 1 b, 2 *Roset(h)ei(y);* identyczna pisownia w rkp. w III. 40 — Br. 2131. (*Rosctey*) prz. 176 i J i r e č e k ČČM 68.116 Prostěj. — **prost-* jest tu najprawdopodobniejsze.

P r o ť i *v* e n (i., 2 razy) III. 16 — Br. 179.15: *Protiuen;* A 1 *-tyuen;* A 1 a *prociuen;* C 1 a, 2 *Protiwen;* C 1 b *Protiua;* C 3 *Potiwon*, prz. 150 i J i r e č e k ČČM 68.116 Protiven.

P š o v (os.) I. 15 — Br. 34.5: *Psov;* A 2 b, 3 b, 4, C 1, 2 b *Psow;* A 4 a *Pson*, prz. 28 Pšova (gen.) J i r e č e k ČČM 68.267 i Sedláček 741 Pšov.

Pšoǔaňé (pl. i kr.) II. 37 — Br. 138.1: *Psouane*, prz. 116 i Jireček ČČM 66.267 Pšované.

[Pukata — zob. Kukata].

Pul (i.) III. 19 — Br. 184.25: *Pulonem* (acc.); A 1 a *Pdlonem;* C *Polonem* (C 3 popr. z *Pu-*) prz. 154 Pula. Jireček ČČM 68.116 Púla. Novotný ČD[2] 433 Pulo — **pol'* — byłoby tu prawdopodobniejsze. Podl. 92 *Pula*, t. s. Jungman Sl. III. 755.

Raďim (i., 4 razy) I. 34 — Br. 60.10: (*Gaudentius, qui et*) *Radim;* II. 34 — Br. 131.1: *Radim;* C 1b, 2 *-ym;* II. 35 — Br. 133.10: *Radim;* A 1 *Radyim*, prz. 49 Radím. Jireček ČČM 68.115 Radim, pol. Radzim, Taszycki 92 (*i* krótkie Jungman Sl. III. 782.

† [Rapota (i., 7 razy) II. 29 — Br. 124.5: *Rapothe*, (gen.) imię to należy do Niemca, por. Br. 125. N. 1. 'Graf von Cham'. Palacký 125 podaje to i. jako czeskie, w Podl. jest (98) *Radota*, Kronika jednak konsekwentnie pisze *Rapot(h)a*].

Rakoús(ï) (gr.) III. 12 — Br. 172.10: *Racouz* A 1a, 3; C 2b *Rakouss;* inne rkp. *Rakouz*, prz. 145 Rakoúsy. Flajšhans Nejst. pam. 64 uważa tę formę (ze względu na poprzedz. *admissus in...*) za stcz. gen. pl.

Raťibor (i.) II. 39 — Br. 143.20: *Ratibor;* A 3 *Ratbor*, prz. 120 i Jirecěk ČČM 68.116 Ratibor, pol. Racibor, Taszycki 91.

† *Ŕ*ečen (gr. na Śląsku 3 razy) III. 1 — Br. 161.25: *Recen;* A 3 *-in.* III. 16 — Br. 179.10: *Recen;* C 1b *Rzieczen;* C 2 *Rocen*, prz. 137 Rečena (gen.). Jireček ČČM 66.280 Recen. Novotný ČD[2] 365 Rečen, (w Czechach podobna nazwa Řečeňany, Sedláček 759).

† *Ŕ*ezna (rz. w Bawarji, 2 razy) II, 9 — Br. 95.10 *Rezne* (*fluminis*); A 1 *Rezene*, III. 18 — Br. 182.10: *Reznam* (*fluvium*); C 1b *Rzez-*, prz. 81 Řezna.

*Ŕ*íp (góra) I. 2 — Br. 6.15: *Rip;* C *Rzip*, prz. 5 Řipu (gen.). Jireček ČČM 66.272 i Sedláček 765 Řip. — Dal. II. 35: *„S tě hory zřěchu, proto tej hořě Řip přěvzděchu"*. Etymologja niejasna.

Ř i v́ í n (i.) III. 39 — Br. 212.15: *Riuin;* C 1 a *Ritan;* C 1 b *Riuini;* C 3 *Kram,* prz. 176 Řivín(ovým, poss. ins.) (J i r e č e k ani P a l a c k ý nie podają) S e d l á č e k 382 ma naz. lok. Hřivin, wątpliwem wydaje się jednak, aby i stcz. *g* odpadało przed *ŕ,* jak się to dzieje z *h* przed *ř* (říva ≦ hř-, G e b a u e r HM 1. 466).

R o k y c a n (y) (os.) III. 32 — Br. 202.20: *Rokican;* C 1, 2 *Rokyczan* prz. 169 Rokycanech (lok.). F l a j š h a n s Nejst. pam. 64 widzi tu cz. gen. pl., co jednak po *'in villa'* mało jest prawdopodobne.

R o k y t ń i c a (rz. 3 razy) II. 5 — 90.5: *Rokitnicam* (acc. po *circa*); A 1 *Kocit-;* A 2b, C 1a, 2 b *Rokytnic(z)am,* prz. 76 Rokytnice. J i r e č e k ČČM 66.273 Rokytnica. S e d l á c e k 769 Rokytnice.

S a c s k á, S a d s k á (os.) III. 34 — Br. 204.20: *Saczkam* (acc. po *ad*); A 2a *-cam;* B *Sacskam;* C 1a *Saczskam,* prz. 170 Sadské (gen.). Dal. 59.62 Sacká. S e d l á č e k 785 Sadská.

S á z'a v a (os., 2 razy) II. 27 i III. 4 — Br. 120.20 i 163.20 A 3: *Zazoa,* nadto 3 razy adj. *Zazovense, Zazavense,* np. II. 13 A 3 — Br. 101.20. S e d l á č e k 786 Sázava, prz. 65 Sázavského.

Ś e l c a, Ś e d l i c a (kr.) II. 37 — Br. 137.15: *Zelza* A 4. C 1b, 2; A 1a, 2a *Zedlica;* A 1, C 1a *Zelza Zedlica;* A 3 *Zeyza Zedlicane;* B, M *Zedlca;* C 3 *Zelza,* dod. *Zedlica,* prz. 116 Sedlice. J i r e č e k ČČM 66.267 Sedličané. S e d l á č e k 789—792 Sedlec, Sedličané.

Ś ě k y ŕ k o s ť e ł (os., 3 razy) II. 21 — Br. 113. 5: *Sekircostel;* A 1 popr. z *-castel;* A 1a, C 1b, 3 *-kestel;* A 2a *Sekir;* A 2b, C 1a *Sekyr-,* prz. 95 Sekyře Kostela (gen.). II. 27 — Br. 121.5 *Zekircostel* A 2a, C 2a; III. 33 — Br. 204.5: *Zekircostel* A 1, 3 b, C 1b. Odmiany pisowni takież, rkp. C mają przeważnie *Sekyr-.* F l a j š h a n s Nejst. pam. cytuje tę formę jako adj. poss.

S e ź e m a (-ḿ a n) (i.) III. 32 — Br. 202.10: *Zezeman;* C *Se-,* prz. Sezemu [ak.] J i r e č e k ČČM 68.116 Sezema, owo końcowe *-n* w tekście możnaby uważać za omyłkę zamiast *-m* (łac. acc.: *premiserat Hermanum et Z.*) bo *-ḿan* nie znajduje

w cz. źródłach analogji. Mogłoby tu być także *sem-, jak pol. Siema, Taszycki 94. Jest współcz. nazwisko cz. Sezima.

† Skrьbimír (i.) III. 16 — Br. 179.10: *Zkribimir* A 1a, C 3; A 1 *Zribi(mi)r*; A 2a *Skrib-*; A 3 *Zkrbi-*; B *Zkarb-*; C 1a, Za *Zkryb-*; C 1b *Skrb-*, prz. 150 Skrbimír. Flajšhans NŘ 1926, str. 71 twierdzi, że w cz. tego imienia nie było, bo czeszczyzna nie przejęła tego słowa z niem.-Pol. Skarbimir. Taszycki 95.

(†) Slazańé (pl. i kr.) II. 37 — Br. 138.1: *Zlasane*; A 2a *Sla-*. prz. 116 Slezané (pl. nad rz. Sleza w Czechach).

Słáva (i.) II. 39 — Br. 143.20: *Zlava*; C 1b *Slawa*, prz. Slavou (ins.). Jireček ČČM 68.116 Slava.

Słaвibor (i.) I. 15 — Br. 34.5: *Zlaviboris* (*filia*) A 3, B, C 2a; A 1 popr. *Zlauo-*; A 2a *Zlauo-*; A 2b, C 2b *Slawy-*; A 4, 4a, C 3 *Zlauboris*; C 1 *Slaui-*, prz. 28 Slavibor (ova, poss.). Jireček ČČM 68.115 Slavibor.

Słavńík (i., 2 razy) I. 27 — Br. 49.10 i 50.5: *Zlaunic*; A 1a, 3a, B, C 2a, 3 *-ik* (C 3 popr. *Slawnijk*); A 2a *Slaunic*; A 2b, C 1, 2b *Slawnik*, prz. 40 Jireček ČČM 68.15 Slawník, pol. Sławnik, Taszycki 96.

Slivńica (os. 2 razy) II, 21 — Br. 113.5: *Sliunicam* (*in-*), III. 9 — Br. 169.10 *Sliunica* (abl.) A 3; A 2a popr. *Zlaunica*; C 1b *Sliwinka*; inne rkp. *Zliunica*, prz. 95 Slivnici (ak.), Sedláček 812 ma Sliwice.

Sḿił (i., 3 razy) II. 24 — 117. 1, 15, 25: *Zmil*: A 2b, C 2b *Smyl*; C 1b *Smil*; A 1 *Kmyl*, popr. *Zmil*, prz. 98 Smil i Jireček ČČM 68.116: Smil, pol. Smił, Taszycki 96 (ale w sh. jest *-ľ*: Smilj, Maretić RJA 82.78, jest i w BG 464 *Zmil* i w Podl. 92 *Zmil*.

† Soбer (góra na Słowaczyźnie) I. 14 — Br. 33.1: *Zober*; B *Zobr*. prz. 27 Soboru (gen.) — Bretholz ibd. N. 3) omawia tę nazwę, wskazując — za innymi — na słow. *sъbor* wzgl. **obr-*.

Soбěbor (i.) I. 29 — Br. 53.25: *Sobebor*; A 2b, C 1b *Soby(i)ebor*, prz. 44 i Jireček ČČM 68.115 Soběbor.

Soбěsłav (i., 29 razy) II. 20 — Br. 112.10: *Zobezlaum* (ak.) A 3, C 3: A 1, C 2a: *Zobzlauum*; A 1a *Zobes-*; A 2a

Sobezl-; A 2 b, C 1 *Sobyes-*; C 2b *Sobesl-*; III. 20 — Br. 185.10: *Zobezlaus*; A 2a *Sobez-*, prz. 95 Soběslava (ak.). (Jireček nie podaje).

Spyťigňěv (i., 19 razy) I. 34 — Br. 34.5, 10: *Zpitigneu*; A 1a popr. *-eus*; A 2 a *Spitignev*; A 3, 4 a *Zpitigneus*; C 1, 2 b *Spitigneus*; C 3 *Spytignev*, prz. 27 Spytihněv. Jireček ČČM 68.114 Spytihněv, pol. Spycigniew, Taszycki 97. Gdzieniegdzie mieszają przepisujący to imię ze Zbigniewem np. A 3a w III. 16.

Spyťiḿír (i.) I. 29 — Br. 153.25: *Spitimir*; A 2b *Spytimer*; A 3 *Sptimir*, prz. 44 i Jireček ČČM 68.115 Spytimír, pol. *Spycimir*, Taszycki 97, *Spitimir* BG 468.

† Sŕb́ija (kr., Bretholz 279 tłumaczy to przez „Meissen", 7 razy), II. 9 — Br. 95.1: *Zribiam* (*per*); C 1b *Sirbia*; C 2b *Sribia*; III. 4 — Br. 165.20: *Zribiam*; A 1a, 3 b, B: *Zrbiam*; A 3a, C 1b: *Zirbiam*; C 2b *Sribiam* (pisownia z *-ri-* zachodzi w ogromnej większości wypadków), prz. 81 Srbsko, nadto jest szczep „serbski"; I. 13 — Br. 29.20: de *Zribia genere*; A 1a *Ztri-*; A 2a *Sri-*; A 2b *Surb-*; A 3a *Zurb-*; B *Zrbia* stale; C 1b *Srb-*, popr. *Zirbia*; C 2b *Srbia*, *Sribie* popr. *Zrbia*, — stąd nazwa jednostki „Serb": I. 13 — Br. 29.20: *Zribin* t. j. *Sŕb́in*; A 1a *Ztri-*; A 2b, 3b, B *Zrbi(y)*; A 3a *Zir-*; C 1b, 3 (dod.) *Srbin*; C 26 *Sribin* prz. 24 Srbín.

Staďici (os., 2 razy) I. 5, 6 — Br. 15.5 i 16.5; *Ztadici*; A 1, 4, 4a *-iczi-*; A 2a, C 2 *Stadici*; A 2b *Stadycie*; C 1b *Stadice*; C 3 *Ztadice*; A 2 a, C 1 a, 2 b Stadici; C 1 b Stadice, prz. 12 Stadici[41]).

Stan (i., 2 razy) II. 35 — Br. 133.10: *Ztan*; A 2b, C 1 a *Zdan*; A 3 *Zthan*; C 1 b, 2 b *Stan*; III. 42 — Br. 215.5: *Stan*; A 2 a *Sdan*; A 3 *Szthan*; C 2 b *Stancius*, prz. 113 Stan. Jireček CCM 68.116 Ždan. Możliwe jest zarówno *St-* jak *Žd-*.

Stbečna (os., 3 razy) I. 34 — Br. 62.30: *Stbecnam* (ak.); A 2b, C 1 *Stebecznam* prz. 51 Zbečnu (dat.) Jireček ČČM 66.275 Stbečno.

---

[41]) Dal. V. 10 (koń): *„stojieše jako jat v uzdici, pro to tej vsi vzděchu Stadici"*.

S ť i b e č n a (os. 2 razy) I. 3 — Br. 9.10: *Ztibecne* (dat.) B; A 1, 4 *Ztibcne;* A 3 *Zthecnę;* C 1, 2 a, 3 *Ztibene;* A 1 a *Stibene;* A 2 a *Stibrcne;* A 2 b *Stybeczne;* A 4 a *Zcicene,* I. 4 — Br. 11.1: *Ztibecnam* B; A 1, 1 a, C 2, 3 *Ztibecinam;* A 2 a *Stebecnam;* A 3 *Ztbecnam;* A 4 *Zitbecinam;* A 4 a *Zcibecinam* C 1 b *Ztebczinam* (ak.), prz. 7 Ztbečně (lok.). J i r e č e k ČČM 66.270 Stbečno. G e b a u e r HM I. 208 Stibečna, por. *Stbečna.*

† S t o d o r (kr.) I. 15 — Br. 34.10: *Stodor;* A 4, 4 a *Stotor,* prz. 28 *Stodor* gen. pl, tak i Dal. XXV. 8, — kraj plemienia Stodoran. F l a j š h a n s Nejst. pam. 64 uważa tę formę za stcz. gen. pl., mało to jednak prawdopodobne w zdaniu '*ex provincia nomine Stodor*', podobnie „ex provincia... que Ztodor dicitur" w kronice K r i s t i a n a 139[42]).

S t r a c h k v a s (im., 3 razy) I. 10 — Br. 36.10: *Ztrahquaz* (*quod nomen sonat: terribile convivium*); A 1 a *Ztraz-;* A 4 a *-quam;* C 1 a *Ztrahkwas;* C 1 b *Strachquas;* C 2 a *Ztrahquā,* prz. 30 i J i r e č e k ČČM 68.114 Strachkvas.

S t ř ě ž i s ł a v a (i.) I. 28 — Br. 51.10: *Ztrezizlaua* A 1, C 3; A 1 a *Ztrehz-;* A 2 a *Strezizlava;* A 2 *Stryezislawa;* A 3 a, B *Zrez-;* C 1 *Strz(i)ezissl-;* C 2 a *Ztrziezisl-;* C 2 b *Stzezy-,* prz. 42 Střezislava, pol. Strzeżysława, T a s z y c k i 98, w Dal. imię to brzmi *Strzezslawa* XXXII — Dal. C 61 a.

S t y r (rz. w Małopolsce) II. 37 — Br. 138.5: *Ztir;* C 1 b *Stir;* C 3 *Ztiz,* prz. 116 Styr.

S v a t a v a (i., 5 razy) II. 20 — Br. 112.5: *Zuatavam* (ak.); A 1 a *Zuatauiam;* A 2 b, C 1 b, 2 b *Swatawam;* II. 38 — Br. 140.15: *Zuataue* (gen.); III. 37 — Br. 209.15: *Zuataua;* A 2 a, C 2 a *Svatava;* C 1, 2 b Swatawa, prz. 95 Svatavu (ak.).

S v a t o p ļ k (i., 35 razy) I. 10 — Br. 22.5: *Zuatopluk;* A 1, 4 a *-plik;* A 2 b, C 1 b, 2: *Swatopluk;* C 1 a *Zwatoplk;* C 3 *Zwatoplik,* popr. *-pluk;* I. 14 — Br. 32.5 *Zuatopluk;* A 2 a *Zuatopulch;* II. 43 — Br. 148.20 *Zuatopluk;* A 1, 1 a, C 1, 2 a, 3 *-plic, -plik.* Podobnie w innych miejscach tekst Kroniki stale ma *-luk* co zależałoby czytać *-ļk(-lŭk),* mniejsza część rkp. ma *-plik,* (*-pļk, -plĭk*), inna pisownia jest rzadka, prz. 18 Svatopluka (gen.). por. G e b a u e r HMI. 290, 295/6.

[42]) P e k á ř: Nejstarší kronika česká. Praha 1903 (Bibl. hist. V).

S*v*itava (rz.) I. 27 — Br. 50.1: *Zuitaua;* A 2a *Svitava;* A 2b *Swytaua;* B, C 2b *Suitaua;* A 3a *Zwitaua;* prz. Svitavě (dal.). Jireček ČČM 66.268 i Sedláček 855 Svitava.

† S*v*iń-brod (klasztor gdzieś w Niemczech) I. 40 — Br. 73.10: *Zuinprod;* A 1 *-prid;* A 3, B *Zuinbrod;* prz. 61 Svinibrod. Gebauer HM III 1.312 Sviň-brod.

† S*v*ińi (os. na Śląsku) III. 23 — Br. 191.10: *Zvini;* A 3 *Zwini;* Cla *Swidnicz;* C 1b, 2b *Sw(v)ini.* por. 159 Svídnice. Novotny ČD[2] 452: potomní hrad Schweinhaus. — Zapewne ma to być nom. pl., choć w tym wypadku byłoby *-ě* wzgl. *-ie.*

(?) Svratka (rz., 2 razy) III. 21 — Br. 113.10: *Zuartka;* A 2a *Zuratka* popr.; A 2b, C 1 *Zwartka;* B *Zuratka;* C 2b *Suartka;* C 3 *Zwarcka.* prz. 95 Svratka; III. 47 — Br. 220.5: *Zuratka.* Warjanty pisowni *-ra-* || *-ar-* wskazywałyby na *r̥*, jak Warta, wartki (prąd).

Šib'eńica (os.) II. 21 — Br. 99.10: *Sibenica;* A 1 — *ce;* A 3 *Syb-;* prz. 84 Šibenici. Jireček ČČM 66.272 Šibenica; Sedláček 862 Šibenice.

† Taz (i., 2 razy) II. 39 — Br. 144.5: *Taz;* A 3 *Thaz* C 1b *Tas;* prz. 119 Tasa (gen.); Jireček ČČM 67.116 Tas. Podl. 92 *Taz.* Jungman Sl. IV. 557 podaje: Taz = Protasius. U Dal C 155b (XCIII) jest *tas.*

Ťeťín (gr.) I. 4 — Br. 10.10: *Tethin* A 2a, 4, B, C 1a; A 1 *Thethîn.* A 1a, 3, C 1b, 2a, 3: *Thetin;* A 2b, C 2b *Thetyn;* A 4a *Thechin;* prz. 8 Tetín. Jireček ČČM 66.279 Tetín. Sedláček 886 Tetín.

Ťetka (i.) I. 4 — Br. 10.10: *Tethka;* A 1 a, 2 b, *Thetka,* A 2a *Tetecka;* A 3 *Tetnka;* A 4a *Thechka;* B *Tetha;* C 1, 2b *Tetka.* prz. 8 Tetka. Jireček ČČM 68.114 Teta[43]).

(?) Ťepta (ród) I. 42 — Br. 78.20: *Tepca.* prz. 66 'pokolení Těpty'. Jireček ČČM 68.116 Těpta i naz. lok. Těptín. Jungman nie podaje. Związek z *ťapati* wątpliwy, bo przegłos nie mógłby jeszcze wystąpić.

---

[43]) Por. Br. 10, N. 3, gdzie cytowana jest praca K. Kramářa: Die Ankunft der Germanen, Litauer und Slaven aus der Urheimat am Altai, w której się twierdzi, że i *tet(k)a* (obok *krok, kazi, libuša*) nie jest słow.

Třěbovańé (pl. i kr.) II. 37 — Br. 138.1: *Trebowane;* A 3, B, C 1 a *-uane;* prz. 116 Třebované (Jungman Sl. IV. 625 Třebová, Třebovle). — Pol. anal. Trzebinia, Trębowla.

† Trenčín (gr. na Słowacz.) II. 48 — Br. 155.25: *Trencin;* A 1 a *strencin;* C 1 *Trenczin;* C 2 *Trenem* prz. 131 Trenčína (gen.).

† *Tŕtry* (góry Tatry) I. 33 — Br. 60.1: *Tritri;* A 1, 2 b *Trytri;* B, C 2 b *Tritri;* C 1 b *Triti* popr.; C 2 a, 3 *Tryti;* II. 37 — Br. 137.1: *Tritri;* A 1 a *Tirtri;* C 2 a *Tatri* prz. 116 Tatry. Brückner Sł. 667 'tertry' — 'Tatry' z węgiers.

Truťina (rz.) III. 36 — Br. 208.15: *Trutinam* (ak.) prz. Trutinu (ak.). Jireček ČČM 66.273 Trutina, por. Gebauer HM 1.258.

Tugošč (os., kr.) II. 38 — Br. 138.10: *Tugast;* A 2 a *-gost:* A 3 *-gozc;* M *-gust* prz. 116 Tuhošť; Sedláček 906 t. s.; Jireček ČČM 66.278 Tugošt.

Tur (Tyr) (i. 4 razy) I. 12 — Br. 26.20, 30: *Tyro* A 1 a, 4 a *Tiro;* A 2 b *Styro;* 28.10 gen. *Tyri* prz. 21 Tyr. Jireček ČČM 68.115 Tyr, Čtyr, Ctmír. Brückner ČČH XXIV. 21 każe czytać Tur, tak i Flajšhans NŘ 1926/27 — w związku z *Turské pole,* por. o tem u Novotnego ČD[1] 264, Nota 1. (hipoteza o związku z germańs. bogiem Tyrem). Podl. 92 Stir. — Por. тира w cs. legendzie świętowacławskiej, wyd. Pastrnka 33, 71. pol. *Tur* BG 466.

Tursko (pole) I. 10 — Br. 22.10: *Turzko;* A 2 a *-zco;* A 7 a *Turczko;* C 1 b, 2 b *Turzsko* prz. 18, Jireček ČČH 66.270 i Sedláček 909: Tursko.

Tyńec (os.) III. 33 — 204.1: *Tinec;* A 3, C 2 b *Tynec;* C 1 *Tynecz;* C 3 *Teynecz* prz. 169, Jireček ČČH 66.276, Sedláček 913 Tynec.

Uńisłav (Uńěsłav) (i.) I. 9 — Br. 21.15: *Vnizlau* A 1 a, 4 a, B; A 1 *Vnizlu;* A 2 a *Vnezlau;* A 2 b *Wnyczlaw;* A 3 *Vitozlau;* A 4 *Unizlav;* C 1 a, 2 b *Unislaw;* C 2 a *Vnizlam;* C 1 b *Wnizlaus;* C 3 *Wnizlau* prz. 17 Mnislav. Jireček ČČH 68.114: Vneslav. Pol. Uniesław, Taszycki 101; Unisław, Brückner Sł. 594.

Úzka (rz.) I. 10 — Br. 23,5: *Uzkca;* A 1 a *Uztka;* A 2 a, *Uztka;* A 2 a, C 1 a, 2 a, *Uzka;* A 3 *Uzca;* A 4, 4 a *Utkca;*

C1b *Usstka* prz. 18 Uzky (gen.). Jireček ČČM 66.267: Uzka; Sedláček 393 *Úzka.*

*V́*acko, *V́*acek (i. 16 razy) III. 34 — Br. 205.25: *Wacek;* A1 *Uacek;* III. 40 — Br. 213.1: *Wacek;* B *Vecek.* I. 35 — Br. 63.35: *Wacek* A3; A1 *Wacec;* A2a *Wac(e)k;* A2b *Waczek;* C3 *Wa(ce)k;* inne rkp. *Wack;* III. 17 — Br. 181.15: *Wacek;* B *Vecek;* C1, 2b *Waczek*; ibd. 181.20: *Waczko;* A1, 2a *Vacko*; B *Vecek;* C1, 2 *Waczko;* III. 22 — Br. 189.1: abl. *Wackone;* B *Veckone;* ibd. 189.5: *Wacko.* prz. Vacek. Jireček ČČM 68.116 Vjacek || Váček(!).

*V́*acena (i.) I. 31 — Br. 201.20: *Vacena;* B *Ve-;* C1 *Waczena,* prz. 167 Vacenu acc. Jireček ČČM 68.116 Vacena, naz. lok. Vacenovici.

*V́*acula (i.) III. 23 — Br. 192.5: *Wacula;* A2a, C1a *Vac-,* prz. 160 Vakula. Jireček ČČM 68.116 Vacula.

† Vág (rz. na Słowacz.) II. 37 — Br. 138.10: *Wag,* prz. 116 Váh. Pochodzenie tej nazwy (pol. Wag) jest niepewne.

(†) Vecel (i.) II. 41 — Br. 146.5: *Weclonem;* A2a *Wezl-;* A3a *Wezel-;* prz. 122 Vecela (acc.). Niepewne.

*V́*eliź (góra, 2 razy) I. 34 — Br. 62.5: *Weliz;* A2b, C2b *Welyz;* C1a *Veliz;* III. 23 — Br. 190.20: *Weliz;* A2a *Veliz*; A1a *Welih*; A3b, C2b *Welyz(ss),* prz. 51 Veliz. Jireček ČČM 66.270 Velíz. Dal. XXXIV *na welesku horu, podwelezyu* (ins.).

V́(i)ácemił (*V́*a-) (i.) III. 48 — Br. 220.15: *Wacemil*; A1a *Weze-*; B *Vece-*; C1b *Wiecze-*; C2b *Wlacze-*; C3 *Wacemi-*; prz. 181 Vacemil (ův., adj.) Jireček ČČM 68.116 Vjačemil (!), naz. lok. Vícemilici, pol. Więcemił, Taszycki 102.

V́(i)ácesłav (i.) III. 30 — a) Br. 200.15: *Wacezlau*; A3 *-slav*; C1 *Waczlaw*; prz. 167 Vácslav. Jireček ČČM 68.114 i 117 Vjačeslav (!), Vácslav.

b) Tradycyjna forma z X st., wskazująca na ę, występuje w Kronice 25 razy, najczęściej w postaci *Wencezlaus,* tak prol. I. — Br. 2.10: *Wencezlao* (dat.); A1, 4, 4a, C1, 2 *-slao*; A2a *-zao*; I. 9 — Br. 19.15 jest imię to przetłumaczone: *Maior Gloria,* A1 ma dopisek (z XV w.) *wiceslaw*; B *Wecezlaua*; C3 *Waczlaw*; I. 15 — Br. 34.10: *Wencezlaum* (acc.);

A 4a *-czeslai*; C 1, 2 *-ceslaum*. I. 18 — Br. 37.5: *Wencezlaus*; w kilku tylko wypadkach występuje w (młodszych) rkp. (u Br. nigdy) forma krótsza, bez *-e*, np. I. 19 — Br. 38.15 A 1 *Wenczlai*. Prz. ma tu Václav (2 i dal.). Polski odpowiednik jest Więcesław, Taszycki 167.

(†) Viklin (i.) II. 50 — Br. 157.5: *Wiclin*; A 3 *Wiczlin*; A 2a *Woc-*, prz. Możnaby czytać i *-c-*, imię to jest niepewne.

Vłaďisłav (i., 53 razy) II. 2 — Br. 82.30: *Wladizlao* (abl.); A 1 *Bra-*; B *Vla-*; II. 20 — Br. 112.5: *Wladizlai*; A 2a *ulad-*; A 3b *wad.*; prol. I. — Br. 4.10: *Wladizlai*; A 2a *-zlay*; A 2b *Wladyzlai*; C 1, 2 *Wladislai*, prz. 3 Vladislava, gen. (Jireček nie podaje).

Vłasťisłav (i.) I. 10 — Br. 23.15: *Wlaztislav*; A 1 a, B: *Wlatizlau*; A 2 b *Wlastyzlaw*; A 3 *Wlatizlaus*; A 4, 4 a *W(v)ratizlav(s)*; C 1 a, 2 b *Wlastislaw*; C 1 b *Wladislaus*, prz. 18 Vlastislav. — Pol. Włościsława (f), Taszycki 105. — Brückner ČČH. XXIV uważa to imię za wymyślone przez Kosmę[44]).

Vłasťisłaŭ (gr.) I. 10 — Br. 23.15: *Wlaztizlav*; A 1 a, 3 *Wlatizlau*; A 4 *Wlatzilau*; A 4 a *Vultzizlaw*; B, C 3 *Wlastizlau*; C 1, 2 b *Wlastislaw*; prz. 19, Jireček ČČM 66.279 i Sedláček 965 Vlastislav.

Vḷtava (rz., 5 razy) I. 2 — Br. 7.1: *Wlitauam*; A 1 a *Wiltavam*; A 2 a *Wlitavam*; A 4 a *Vulcauam*; C 2 b *Wltawiam*; inne rkp. *Wltauam* (ak.); I. 9 — Br. 18.35: *Wlitaua* A 1 a, 2 a; A 2 b, C 2 b *Wltawa*; A 3 b *Wiltaua*; A 4 a *Vulcaua*; C 2 a *vultaua*; inne rkp. *Wltaua*, analogicznie w innych miejscach, przeważa naogół *-il-* || *-li-*, zatem prawdopodobn. jest *Vḷ-*, niż *Vṭ-*, por. Gebauer HM I. 291, 293. Prz. 5 *Vltavou* (ins.).

Vojen (i.) I. 9 — Br. 21.15: *Voyn*; A 2 a *Vogen*; A 3 *moyen*; C 1 a *Vogin*; C 1 b *Voyn*, prz. 17 i Jireček ČČM 68.114 Vojen. — pol. Wojen, Wojan, Taszycki 105. *Voian* BG 467.

Vojsłav (i.) III. 56 — Br. 231.5: *Vojzlau*; A 2 a *Nozizlau*); A 3 *Woyzlaus*; C 1, 2 *W(o)yslaw(u)*, prz. 189 Vojslav.

---

[44]) Porusza to i Škultéty m. in. ostatnio w książce „Nehaňte ľud môj!" str. 26.

V o j ť ě c h (i.) I. 25 — Br. 46.15: *Woytech*; A 1 a *-teh*; A 2 a *Wogtech*; A 2 b, C 2 b: *Wojtiech*; nadto I. 9 — Br. 19.15 w rkp. A 1, C 3 jest przy łać. tłumaczeniu '*Exercitus Consolatio*' dopisane *Woytiech* (*Wog-*).

† *V o k* (i.) I. 23 — Br. 46.1: *Vok*; A 3 a, B, C 3 *Wok*. — prz. 38 i J i r e č e k ČČM 68.115 Vok (naz. lok. Vokov), Podl. 92 ma *Vac*. Pochodzenie tego im. jest niepewne, istnieje przypuszczenie, że jest to skrót z 'Petr v okovech' (I. V. Š i m á k, ČČH).

V r á c e n (i.) II. 21 — Br. 118.10: *Wracen*; A 2 a *Vra-*; C 1 *Wraczen*; prz. 96 Vracen, *ā* według *vrácen*, G e b a u e r HM I. 385. Podl. 96 *Vracen*.

V r a n o v (os). III. 12 — Br. 172.20: *Wranou*; A 2 a, C 1 a *-ov*; C 1 b, 2 b *-ow*, prz. 145 Vranova (gen.); S e d l á č e k 978 Vranov.

V r a ť i s ł a v (i, 48 razy) I. 15 — Br. 34.10: *Wratizlau* (ibd. 34.5 ak. *Wratizlaum*); A 1 *-av*; A 2 b, C 1 a *-aw*; A 3, 4 a *-aus*; A 2 b, C 1, 2 często *-sl-*; prol. II. — Br. 81.1: *Wratizlai* (gen.) A 1 a *Bra-*; II. 1 — Br. 82.15: *Wratizlau*; A 1 *Bradi-*; B *Vladi-*, i gdzieindziej miesza się z *Brat-*, tak jak zamiast *Bratislaus* piszą i *Wra-*. Prz. 27 i J i r e č e k ČČM 68.114 Vratislav. — Pol. Wrotsław, ale i Wracisław, T a s z y c k i 106.

(†)[45]) V r a ť i s ł a *v̇* (os., 2 razy) II. 13 — Br. 101.5: *Wratizlau*; A 1, 1 a *Bra-*; A 2 b *Wratyzlaw*; C 1, 2 a *Wratislaw*; C 2 b *Wraczyslaw*; prz. 158 Vratislavě (gen.), J i r e č e k ČČM 66.276 i S e d l á č e k 980 Vrat(i)slav.

V ŗ š o *v̇* i c i, V ŗ̇ š o *v̇* i c i (ród, 5 razy) I. 34 — Br. 61.25: *Wrisovici* A 2 a; A 1 *Wirs-*; A 1 a *Wirss-*; A 2 b *Wrs(s)owici*; B *Versouici*; C 1 a *Wrsseuici*; B 1 b *Wrssuwiczy* C 2 a *Wirseuici*; C 2 b *Wrssewyczy*; C 3 *Wirsseuici*; I. 37 — Br. 68.5: *Wrissovici* A 2 a; A 1 *Wrtseuici*; A 3 *Wirs(s)owici*; I. 42 — Br. 79.5 *Wrisovici* — itd. w różnych rkp. naprzemian *-ri-* || *ir* || *er*. Prz. 50 Vršovici, J i r e č e k ČČM 66.115 Vrševici, — pol. Warsz, T a s z y c k i 102, — por. G e b a u e r HMI. 290, 292.

---

[45]) Chodzi o dwa Wrocławie: śląski i czeski (niem. Wratslau), dlatego † w nawiasie.

Všebor (i, 4 razy) II. 19 — 111.25: *Wseboris* (gen.); A 1 a *Mse-*; A 2 a, B 1, 2 *Wsse-*; B *Vse-*; II. 23 — Br. 115.20: *Wsebor*; A 3 a *Swebor*; C 2 b *Wsse-*; prz. 94 Všeborovu (poss. dat.) Jireček ČČM 68.115 Všebor. pol. Wszebor, Taszycki 106.

Vysplica(?) (rz.) III. 15 — Br. 178.1: *Wysplisa* A 1, C 3; A 1 a, C 1 a *Wizpliza*; A 3 *Wzlipsa*; B *Wzlpsa*; A 2a *Vysplisa*; C 1 b *Wispilza*; C 2 *Wizpliza* prz. 149 Vysplíše. Jireček ČČM 66.273 *Vrchlica*, przeciw czemu Novotný ČD[2] 412 Vysplice. — Końcowa głoska zawierać może i *l̥*, *-pl̥za*, całość jednak jest niejasna.

Vyšegrad (gr., os., 21 razy) I. 7 — B. 17.15: *Wissegrad*. Prz. 14 Vyšehradě (lok.). Jireček ČČM 66.274 i Sedláček 993 Vyšehrad.

[Vzńata — zob. Bzńata].

Zbygńěv (Jzbygńěv) (i. 4 razy) III. 16 — Br. 178.25: *Izbignev*; A 2a *Sbigneu*; A 3a *Zpitigneu*; A 3b, B *Zbigneu*; C 1 b *Zbihniew*; C 2 *Izbi(y)gneu(w)*; III. 24 — Br. 205.5: *Izbigneu*; A 2a *Sbignew*; A 3 *Zpiti-*; B *Zbi-*; C 1 b *Sbihniew*; C 2 *Izbignew*. Prz. 151 Zbyhněv, por. Gebauer HM I. 533 *jzbygněv*, wobec pisowni *Jz-* możliwe, że należałoby taką wymowę przypuścić.

Zďerad (Sďěrad) (i. 4 razy): II. 43 — Br. 149.10: *Zderad*; A 2a *Sde-*; prz. 125 i Jireček ČČM 68.116 Zderad. — prawdopodobnie jest tu **sъdě-*.

Zďik (i.) III. 51 — Br. 223.10: (*Heinricus qui ēt*) *Sdik*; A 2a *Sdic* popr.; Cl, 2 b *Zdi(y)k*, por. 184 Zdik-.

Znojem (os.,) III. 12 — Br. 172.5: *Znogem*; A 1 a *Znoyem*; por. 145 Znojmě (lok.).

Žaťec (os., i kr., 8 razy) I. 10 — Br. 23.1,10: *Satc*; A 2a, B *Satec*; A 2b *Zatecz*; A 3 *Sathec*; A 4 *Satx*; A 4a *Sats*; C 1, 2,3 *Sate*; C 1 b *Satecz* popr.; C 3 popr. *Ziatec*; (mieszkańcy) ibd. *Satcenses*; A 2 b *Zacen-*, A 3 *Sath-*; II. 14 — Br. 104.5; *Satc*; C 1 a *Zatcz*; C 1 b *Sacz*; por. 18 Zateč (!); Jireček ČČM 66.267 Žátec, 277 Žatec; Sedláček 1028 Žatec.

[Ždan- zob. Stan].

Želiboříc (i. patron.) II. 40 — Br. 141.30: *Sъliboric*; B *Vse-*; C 1 b *Soli-*; C 2,3 *Seliborie*. por. 121 Želibořic (ovu, poss., dat.)-

Žŕčińa- ves (os.) II. 27 — Br. 120.15: *Sricinawez*; A 1 popr. *Scirc-*; A 2a *Zricinaues*; A 2 b *Srczynawes*; B *Srcinauez*; C 1 *Serczinauecz*; C 2, 3 *Sercinawez*; prz. 102 Zerciněves. Jireček ČČM 66.277 Žerčiněves. Sedláček 1017 Zerčiněves, por. Gebauer, HM III. 1.338.

(†) „Žiži" (pagórek) I. 36 — Br. 64.10: *Zizi*; A 3 *Ziscis*; C 2 *Sizi* prz. S 3 *Žiž.*: Bretholz ibd. N. 3) mówi o germańskiem pochodzeniu tej nazwy, por. Nowotný ČD[1] 692, N 1).

Žuřina (rz.) I. 27 — Br. 49.20: *Surina*; A 1 popr. *Sirina*; prz. 41 Žiřinu (ak.). Jireček ČČM 66.273 Žiřina. Sedláček 1039 Žiřina. — J. V. Šimák w ČČH. XXXI (1925) str. 166/167 szuka tej nazwy w dzis. Jiřinie (os.), co bynajmniej nie ułatwia wyjaśnienia owego *žuř-*.

§ 8. Dodatek.

Wykaz imion w pracy R. Zasche'go (Jahrbuch der philos. Fakultät der deutschen Univ. in Prag, II. 1926, str. 88—89): (Imiona oznaczone gwiazdką * piszę inaczej niż autor[46]), oznaczone krzyżykiem † uważam za niewłaściwie wciągnięte). — „Slavische namen":

Bělec, Boleslav, Bor*, Boreš (Borša), Bořivoj*, Bořut*, Bož*, Božej, Božen, Božena*, Božetěch, Božetěcha, Braniš, Břetislav*, Budivoj, Buz, Byš, Čáč, Čáslav, Čsta, Děd, Dlugomil*, Dobravka, Dobřemil*, Dobrogost, Domaša, Dovora*, Dragomíř, Držikraj, Držímír, Gapata, Gostivít, Grabiša, Grdoň, Chřěn, Kazi †, Kazimír, Kochan, Kojata, Krása, Křesina*, Křesomysl*, Krok †, Kukata, Lorek †, Lstimír, Lubomír, Luboša, Ludmila, Lutobor, Mieszka *(!), Mlada, Mňata, Mstiš, Mutina, Načarat, Neklan. Nemoj, Nevša, Nezamysl, Nosislav, Olen, Osel, Pobraslav*, Podiva, Podiven, Pořěj*. Přěda*, Přěmysl*, Přivitan* Prkoš, Prostěj, Protiven, Pul*, Radim, Řatibor, Rivín*, Sezima*, Skrbimír, Slava*, Slavibor, Slavník, Smil, Soběbor, Soběslav, Spytigněv, Spytimír, Stan, Strachkvas, Střězislava*, Svatava*, Svatopluk*, Tas*, Tetka, Tyr*, Uněslav, Vacek*,

---

46) Gwiazdki nie daję, jeśli różnica w pisowni polega tylko na odmiennym sposobie oznaczania dźwięków w moim wykazie (*ń, ŕ, ĺ, ł*) lub na braku palatalizacji (także przy ł—l).

Vácemil*, Vacena*, Váceslav*, Vacula, Vladislav, Vlastislav, Vojen, Vojslav, Vojtěch, Vok, Vracen*, Vratislav, Všebor, Vzňata*, Zbyhněv*, Zderad, Zdík*, Želibošic (Selibořic).

„Personennamem nichttschechischen Ursprungs“: Adlejta, Beneda, Dětřišek, Dobeš, Gerberga*, Hyneš, Janek, Juřata*, Juřík*, Oldřich*, Otík, Pawlik.

Wykaz powyższy zatem nie podaje nast. imion czeskich lub poczeszczonych zawartych w kronice: *Jaromír*, ród *Muńici*, ród *řepta* (?), (*Vecel* — niepew.), *Viklin* — niepew.), ród *Vršovici*.

Oczywiście niewiadomo czy wykaz powyższy zamieszczony we wspomn. „Jahrbuch“ wiernie oddaje wyniki pracy p. Zasche'go. Jeśli jednak tak jest, to szereg błędów pisowni jest dosyć duży.

III.

Rozbiór językowy materjału.

1. Z zakresu głosowni.

§ 9 A. Grafika najstarszych rękopisów.

Ciekawem może się wydać, jak autor Kroniki, sam Czech, przytem człowiek wykształcony, radził sobie przy pisaniu form czeskich z niedostatkami alfabetu łacińskiego, którego skromny zasób liter pomnożony był w niemieckiej łacinie średniowiecznej, Czechom najbliższej o *c*, *ch* przejęte z niemczyzny.

Flajšhans (Nejst. pam. 48) wyraża się — jak już to wyżej cytowano — o poczuciu językowem Kosmy nader pochwalnie, pisze, że autor Kroniki „chce podawać imiona czeskie, tak jak żyją w mowie ludu“. Istotnie, grafika najstarszych rękopisów o ile chodzi o bohemica, naogół nie nastręcza zbyt wiele trudności. Dźwięki czeskie obce łacinie oddawane są literami wyrażającemi dźwięki łaciny średniowiecznej możliwie najbliższe dotyczącym czeskim, złożonych kombinacyj literowych, grup liter dla oznaczenia jednego dźwięku jest nader niewiele.

Oczywiście, materjałem dla uwag poniższych będą tylko rękopisy najstarsze, zatem A 1, A 2 a, A 3 a, A 3 b, A 4, B;

one bowiem najprawdopodobniej zbliżają się najbardziej do oryginału, który wyszedł z pod pióra Kosmy. Jak wiadomo, Bretholz przy redagowaniu swego wydania oparł się na zgodności rękopisów grupy A. W przeważnej zatem większości wypadków cytowane będą poniżej formy Br., bez podania rękopisów, te ostatnie będą oznaczane tylko wtedy, jeśli grafika któregoś z nich w szczególności różni się od występującej u Br.

Samogłoski. Poszczególne samogłoski cz. oznaczane są literami *a, e, i, o, u,* przyczem *i* służy zarazem dla *i, y*. Długość nie jest oznaczana np. II. 38 Banov (Bánov) — Br. 155.25 *Banov*; I. 4. Běchyń — Br. 10.10 *Behin*; I. 36 Božena (B'ořena) — Br. 65.5: *Bozena*; cz. *ě* oznacz. jest przez *e* (rzadko *ie*) n. p. III. 48 B'ělá — Br. 220.5 *Bela*; III. 43 Božetěcha — Br. 217.15 *Bozeteha*; I. 5 Přěmysł — Br. 15.15 *Primizl*; (samogł. długie): I. 10 — Łúka — Br. 23.10: *luca*; II. 39 Míšeń — Br. 141.10: *Misen*; II. 21 Vrácen — 117.10 *Wracen*.

Na uwagę zasługuje litera *ŏ* używana w Kronice niekiedy w niektórych wyrazach obcych, zwłaszcza *Ŏdalricus*, n. p. prol. I. — Br. 3.30, niekiedy zamiast niego występuje *u* (*v*), np. rkp. A 4 *Udal-*.

Dwugłoski, o ile o takich możemy mówić, lub samogłoski prejotowane *iá, ié,* (*iú*) wzgl. *i̯á, i̯é,* (*i̯ú*) pisane są jak proste samogłoski (parę tylko jest przykładów): I. 5 *B*'(i)élina — Br. 14.5 *Belina*; III. 48 V(i)áceḿił — Br. 220.15 *Wacemil*; B (pocz. XIII w.) *Vece-*. (Późniejsze rękopisy używają połączeń *ia, ya, ie, ye,* zwłaszcza grupa C, bardzo często).

Spółgłoski istniejące zarówno w łać. jak w czes. języku oznaczane są normalnie: *b, d, g, m, n, p, r, t, v*; zamiast *v* używane jest często (w wygłosie) *u*, np. I. 15 Bolesłav — Br. 35.1 *Bolezlau*:

dźwięk *c* oznaczany jest przez *c*, niekiedy *z*, nawet *s*, np. I. 27 Cidlina — Br. 49.20 *Cidlina*; III. 32 Rokycan(y) — Br. 202.20 *Rokican*: II. 37 Šelca, Šedlica — Br. 137.15 *Zelza*, A 1 *Zedlica* A 3 *Zeyza*; III. 15 Vysplica (?) — Br. 178.1 *Wyzplisa*;

dźwięk *č* oznacz. jest również przez *c*: I. 29 Čásłav — Br. 53.25 *Cazlau*; rzadziej *ch* lub *cz*, np. III. Načarat — Br.

142.5 *Nacarat*, A 3 *Nacha-*; I. 10 Łučan- — Br. 23.1 *Luczanos*;

dźwięk *ch* i obce *h* pisane są jednakowo przez *h*, np. III. 19 Chřěn- Br. 183.5 *Hren*; II. 9 Chłmec — Br. 95.1 *Hlumec*, II. 35 Hyneš — Br. 133.15 *Hines*; rzadko występuje *ch* (często w późn. rękop.) I. 27 Chýnov — Br. 50.1 *Chinov*;

dźwięk *j* oznacz. jest przez *i* (inicj. *J*), np. I. 34 Jaromír — Br. 61.7 *Jaromir*, w śródgłosie także *y*, w wygłosie najczęściej *y*, np. II. 23 Kojata — Br. 115.20 *Koyata*, A 3 a, 3 b *Koia-*; prol. I Bořivoj — Br. 4.5 *Borivoy*;

dźwięk *k* oznaczany jest bez różnicy przez *c* i *k* w wygłosie częściej *k*, np. II. 2 Kaźimír — Br. 82.5 *Kazimir*, A 3 *Cazi-*; III. 58 Kładorubi — Br. 236.20 *Cladorubi*; I. 27 Kładsko — Br. 50.5 *Kladzco* III. 34 V́acek — Br. 205.25 *Wacek*;

dźwięki *ł* i *l* oznaczone są bez różnicy przez *l* (w późniejszych rękop. niekiedy piszą dla *l* (*l'*) grupę *li* (*ly*);

dźwięk *s* oznacz. jest przez *s*, *z*, także *ss*, np. III, 34 Sads- (*Sacs-*) — Br. 204.20 *Saczkam*; *z* nader często: I. 27 Słavńík — Br. 49.10 i 50.5 *Zlaunic*;

dźwięk *š* przez *s*, także *ss*, np. II. 12 Šibeńica — Br. 99.10 *Sibenica*; III. 23 Domaša — Br. 191.20 *Domasa*, A 1 *Damassa*.

dźwięk *t* oznacza się przez *t* i *th*.

dźwięk *z* (i *z'* ≦ *ʒ*) oznacz. jest przez *s*, *z*, np. II, 27 A 3 *Sáz'ava* — Br. 120.20 *Zazoa*; II. 37 *Slaz'ańé* — Br. 138.1 *Zlasane*; II. 43 *Zděrad* — Br. 149.10 *Zderad*, A 2 a *Sde-*;

dźwięk *ž* podobnie oznacz. jest przez *s*, *z*, n. p. II. 27 *Žŕčińa* — Br. 120.15 *Sricinu-*; A 2 a *Zri-*; I. 10 *Žařec* — Br. 23.1, 10 *Satc*.

Palatalność spółgłosek nie jest oznaczona w najstarszych rękopisach Kroniki, t. j. spółgłoski pal. są pisane tak jak odpowiednie niepalatalne.

O pewnych szczególnych cechach grafiki (pisowni) Kroniki, zwłaszcza o grupach *ri*, *li*, *ru*, *lu* itd. — p. niżej.

§ 10. B. Wokalizm.

Zasób samogłosek. W bohemikach Kroniki występują wszystkie samogłoski, które jęz. czeski odziedziczył z ps., brak oczywiście nosówek i jerów. Występują tu zatem

a e i o u y krótkie i długie oraz *ě* (które wzdłużone prawdopodobnie występowało jako *i̯ē*, *'ē*). Samogłoski *e*, *ě*, *i* (długie i krótkie) wywierały wpływ miękczący na poprzedz. spółgłoskę. Samogłoski długie: Długości oznaczonej w Kronice nie mamy. Wątpliwości wzbudzić mogą formy *Bánov* ‖ *Banov*; *Dlúgomił* ‖ *Długomił* (*Dl̥-*); *Mláda* ‖ *Mlada*; *bā-* może być ściągniętem *boi̯a-*, *Mláda* może mieć analog. długość do *Mlád* (ps. było **mōlda*, powinnaby być zatem cz. krótkość). O *Dlúgomił* p. niżej. Sonanty *r̥* ‖ *ŕ*, *l̥* ‖ *l̥* występują w naszym materjale licznie; były i długie, por. Gebauer, HM I. 300 (§ 234), ale w naszym materjale długości sonantów z zupełną pewnością oznaczyć się nie da. Może wszak mamy tu grupy *il*, *ir*, *ri*, *li* itd., o tem niżej.

Dwugłoski (prejotowane samogłoski) występują w naszym materjale tylko dwie: *i̯a*, *i̯e*, które według Gebauera (HMI 126—128) i Smetánki czytać należy *i̯ā*, *i̯ē* (w *i̯e* element jotowy silniejszy niż w *i̯a*). Mamy zatem: *V(i)ácesłav*, *V(i)ácemił-B(i)élina*. Bergman[47]) LF 48.234 widzi w pis. *Liutomerice* też *i̯u*, ale przypuszczenie to nie da się utrzymać już choćby dlatego, że *Liu-* podają tylko rękopisy najpóźniejsze (C 1 a), pochodzące z okresu, gdy zaczynał się rozwój *'u* ≧ *ⁱu* ≧ *i*.

Przegłos *'a* ≧ *'e*. W kronice przykładów na przegłos ten nie znajdujemy z wyjątkiem jednego wypadku w III. 15 — Br. 177.1 występuje zdanie '*virum Neusse nomine*', w III. 23 — Br. 191.20 *Neussa*. Gebauer HM I. 116 mówi, że „V kronice Kosmově... je v českých jménech vlastních pravidlem nepřehlasované *a*... odchylka je tu jediná sg. nom. Neusse... Kosmas klade v kontextu latinském slova česká z pravidla ve formě takové, jaká by jim naležela v kontextu českém. Doklady rkpisu A jsou tedy svědectvím, že v době té bylo pravidlem ještě nepřehlasované *a*, ale že se již vyskytuje také přehláska *ě*". Drugim ewent. przykładem byłaby tu forma w II. 19 — Br. 111.25 w rkp. A 3 'date est *Koiet(h)e*', co Flajšhans Nejst. pam. 48 uważa za prawidłowy przegłos przed następ. *ě*.

[47]) K chronologii některých staročeských zjevů mluvnických.

Otóż oba powyższe twierdzenia, zasadniczo możliwe, ze względu na istnienie przegłosu już w „Fragmentach praskich", nie są dostatecznie umotywowane. *Neusse* może być zwykłą pomyłką, podobnie i *Koiete*, nadto rękopis A 3a i A 3b są późniejsze stosunkowo niż A 1, w którym jest *Koyate*, w drugiej zaś dopiero połowie XII stulecia przegłos *'a* ≥ *'e* rozwijał się w pełni. Zdaniu Gebauera, że Kosma używał przy cz. imionach też cz. końcówek przeczy cały szereg przykładów na to, że n. p. po 'filius' występuje mianownik (z wyjątkiem zlatynizowanych form *-aus* z *-av*) [48]) — popiera zaś je kilka tylko i to niezawsze pewnych momentów.

Naogół w tekście kroniki po *č, š, ž, c, z* ≤ *ʒ, ń, ř, l* (≤ *l'*) występuje stale *a*, także jako zastępstwo ps. *ę* — *Grabiša, Luboša, Bzńata, Břacisłav, Svatava.*

Rozwój ps. *ě* wykazuje rozszczepienie zależne od iloczasu: naogół w miejscu ps. krótkiego *ě* występuje *ě* (*e* i *ē*). W miejscu długiego **ě* — *i̯ē*, (*i*)*é* (przyczem tekst kroniki pisze w obu wypadkach *e*). Mamy zatem: *Bětá, Božeřěch*(*a*), *Gněvin* i *Spytigněv*, ale *B*(*i*)*élina* — ncz. Bílina; pisanie *ie* w niniejszej transkrypcji właściwie nie jest ściśle oparte na tekście Kroniki, łączy się raczej z pisownią Gebauera Sl.

Zastępstwo nosówek jest jednolite: ps. *ę* ≥ *'a*, ps. *ǫ* ≥ *u*, zależnie od iloczasu występuje cz. *'a* i *i̯ā-*, (*i*)*á*, oraz *u-ú*; późniejszy cz. przegłos *'e* i *í* (*'é, i*) nie da się w materjale Kroniki stwierdzić. Mamy zatem n. p. *Břacisłav* ≤ **brę-* (późniejsze rękop. piszą już *brze-, brzye-*, od pocz. XIII w.); *Kojata* ≤ **-ęta*; *Načarat* ≤ **naćę* — *Łučica* ≤ **lǫč-*; *Úzka* ≤ **ǫz-*; *Rakoúsi* ≤ **-ǫsi*, itd. — Niepewna jest ewent. pierwotna nosówka w *Bořut*, musiałoby to być z **boręt-*, jak pol. Borzęta, zatem byłoby stcz. **bořat-*, raczej jest to sufix **-i̯ut*, por. Vondrák, Vergl. Gr. I² 598. O stcz. *i̯a-* *'á* por. Gebauer HM I. 128, 129.

---

48) II. 24 Zmil filius Bozen; II. 29 nomine Preda filio Bys; III. 19 ut apprehenderent Bosey, filium Cac. Albo też mamy końcówki łacińskie: I. 15 filia Zlaviboris, zwłaszcza przy imionach na *-sław*, np. I. 32 acc. Wencezlaum et Bolezlaum.

N a g ł o s o w e *i-* występuje może w prefiksie ps. **iбz-*, który zachował się w im. *Izbigneu* III. 16 — Br. 168.25, t. j. *Izbygňěv*. G e b a u e r HM I. 533 czyta to *jzbygněv*.

R o z w ó j ps. j e r ó w, jaki da się zaobserwować w materjale Kroniki, nie pozwala na czynienie wniosków innych, niż te, jakie znajdujemy u G e b a u e r a czy S m e t á n k i. W pozycji mocnej jery przeszły w *e*, *'e*, w pozycji słabej zanikły, np. *Seżema* ≦ *sб-*; *Opočen* ≦ **-čбno*; *Graďec* ≦ *бcб*; *Kładsko* ≦ **бsko*; *Brusńica* ≦ **brusбn-*. Szczególny wypadek przejścia *б* w *i* nawet w pozycji słabej podaje G e b a u e r HM I 208, wymieniając tam 'Stibečna' i 'list', na podstawie pisowni I. 3 — Br. 9.10 *Ztibecna*; A 1 *Ztibcne*, B *Sti-*; A 2a *Stebecnam*, i '*Lystimir*'. Na pierwsze zgodzić się można, na drugie o tyle nie, że w kronice pisownia *Lyz(s)timir* występuje w rękopisach najpóźniejszych (Grupa C), najwcześniejsze zaś, tu dla nas miarodajne, mają *Lzti-* lub *Lsti-* (III. 12 — Br. 173.1). — O rozwoju jerów w ps. *бŕ*, *бr*, *ъl*, *ъl* patrz niżej.

[*o* ‖ *u*: wspomniane u G e b a u e r a HM I. 258 dial. przejście *o* ≧ *u* nie występuje w naszym materjale, jest bowiem normalnie *Trutina* III. 36 — Br. 208.15 *Trutina*].

Ps. g r u p y *tert*, *tort*, *tolt* przedstawiają się w naszym materjale normalnie jako *třět*, *trat*, *tlat* (ewent. wzdłużone) np. *Braňiš* ≦ **born-*; *Dřěvič* ≦ **derv-*; *Vrácen* ≦ **vortj-*; *Vłaďisłav* ≦ **vold-*. (Przykładu na ps. *telt* nie znajdujemy w kronice).

R o z w ó j ps. *r̥ l̥* (i *ŕ̥*, *ľ̥*, w z g l. *ъr*, *бŕ*, *ъl*, *бľ*) wykazuje w materjale kroniki stan dosyć niejednolity. Jak już zaznaczyliśmy w „Uwagach o pisowni" ze względów praktycznych grupy dźwiękowe występujące na miejscu ps. *r̥ l̥*, *ъr*..., oznaczone były w poszczególnych hasłach wykazu również znakami *r̥ l̥*, wzgl. *ŕ̥ ľ̥*. Konwencjonalne te symbole nie oddają jednak bynajmniej pisowni Kroniki w odnośnych wyrazach. Najstarsze rkp. nader rzadko bowiem piszą *r l* między spółgłoskami, przeważa zaś pisanie *ir il ri li* (itp.). Możnaby wprawdzie uważać to za środek graficzny do oznaczania właśnie tylko *r̥ l̥*, G e b a u e r wszakże i S m e t á n k a na podstawie innych jeszcze zabytków dochodzą do wniosku, że występowała tu przy *r l* spółgłoskowem k r ó t k a s a m o g ł o s k a *i* lub *u* (wymawiana krócej

niż *i u* ≦ *ˇi u*), por. G e b a u e r HM I. 290—299 i S m e t á n k a Hl.[1] 274/5.

Owo drugorzędne *i u* występuje w naszym materjale w dużym szeregu wypadków, niekiedy także występuje w tej roli *e*. Przykłady:

III. 4 *Bṛdo* — Br. 164.15 *Brido*; A 3 *Bryd*; B *Byrdo*.
II. 43 *Bṛńen* — Br. 149.10 *Brinen* A 1; A 2a *Birnen*; A 2a, 3 B *Brnen*; III. 9 — Br. 169.20 *Brynen* A 1 a; A 2a, 3, B *Brnen*...
II. 2 *Čṛńin* — Br. 84.5 *Crinin*; A 1 a, C, B *Cirnin*;
III. 51. *Dḷgomił*[49]) — Br. 223.10 *Dlugomil*; A 1a, 2 *Dlyg-*.
II. 44. *Dṛžikraj* — Br. 150.25 *Drisikray*; A 1 *Drysi-*; A 3 *Drsi-*; III. 36 — Br. 209.15 *Drisicray* A 2a; A 1 *Drisy-*; A 1 *Dirsi-*; A 3 *Drsi-*;
II. 44 *Dṛžimir* — Br. 150.15 *Drisimir*; A 1 *Drys-*; A 1a *Dirsy-*; (A 3 *Disi-*); B *Drsi-*;
II. 35 *Gṛdoń* — Br. 133.10 *Gridon*; A 1, 2b *Gry-*; B *Grdon-*;
II. 9 *Chḷmec* — Br. 95.1 *Hlumec*; A 1, 2b *Hly-*; A 1a *Hli-*; III. 20 — Br 186.5: *Hlumec*; A 1a *Hli-*.
II. 37 *Chṛvati*[50]) — Br. 138.1 *Chrowati* A 1; A 1a *Crhuati*;
I. 23 *Kṛlešu* — Br. 46.1 *krlessu*; A 1 *kyr-*; A 2a *Kri-*; I. 42 — Br. 78.20 *Krlessu* A 3, B; A 1 *Krye-*; A 1a, 2a *Kri-*;
[III. 12 *Ḷstimir* — Br. 173.1 w późniejszych rkp. C 1a, 2a, 2b *Liz-*, *Lyz-*[51])].
[III. 22 *L'utomyšḷ* — Br. 190.1 *Luttomisil* A 1. Tu *-ḷ* jest niepewne dla pocz. XII w.)
III. 30 *Pḷžeń* — Br. 200.5 *Plizen* i B *Plzen*.
†—I. 13 *Postołopṛt*(*-pṛt*) — Br. 29.5 *Postoloprith*; A 2a *-pirth*; A 3a *-porth*.
II. 11 *Pṛkoš* — Br. 98.30 *Prikos* A 1, A a; A 2 a, 3 *Pricos*.
†—III. 16 *Skṛbimir* — Br. 179.10 *Zkribimir* A 1 a;
II. 9 *Sṛbija* — Br. 91,1 *Zribia*; I. 13 — Br. 29.10 A 2 a *Sribia*;

---

49) G e b a u e r Sl. I. 258 Dlúhomil.

50) Przeważnie wszak piszą wszystkie niemal rkp. *Cro-*, *Hro-*, byłoby to zatem jak pol. Chrobaci.

51) Obok wyżej wspomn. hipotezy G e b a u e r a o wymowie *i* za ps. 6 możnaby też uważać, iż *y*, *i* pisano dla zaznaczenia *ḷ*.

A 3 a *Zurbia*; ibd. *Sŕb́in* — Br. 29.20 *Zribin*; A 3 a *Zirbin*.
[II. 21 *Svŗtka* — Br. 113.10 *Zuartka*; B *Zuratka*].
I. 34 *Vŕšov́ici* — Br. 61.15 *Wrissovici*; A 1, 1 a *Wirs-*; A 2 a *lari-*; B *Versouici*.
II. 27 *Žŕčińa* — Br, 120.15 *Sricina-*; A 1 *Zcir-*; B *Srci-*.

Jak widać z powyższego przeglądu, występowanie elementu wokalicznego przed lub po *r l* nie da się określić jakiemś prawidłem. Interesująca jest przemiana grec.-łac. *kyrie eleison* w *kŗlešu:* późniejsze cz. *ŗ* na miejsce obcego *-ir-*, ale i tu widzimy wahanie w tekście między pisaniem *-ir-* || *-ri-*. Wymowę twardą lub miękką (niepalat.-palat.) *ŗ* || *ŕ*, *ļ* || *ļ* można tylko hipotetycznie oznaczyć, przytem i tu występują wahania między pisaniem np. *Hlumec* i *Hlymec*. Końcowe *-il* w *Luttomissil* (jeśli nie jest zwykłą omyłką piszącego rkp.) wskazywałoby na dosyć wczesne występowanie ncz. wymowy sonant. *l* jak w *myslٖ*; przy innych słowach tego typu (*Přěmysł*, *Ńezamysł*) *-il* nie występuje w żadnym z (najstarszych) rękopisów. Forma 'Dlúhomil' u Gebauera Sl. I. 258 wskazywaćby mogła na wymowę długą (*ḹ*), raczej możnaby wszak przypuszczać, iż pierwotne długie sonanty wcześniej przeszły w połączenie: spółg. *r* (*l*) + długa samogłoska; podobne złożenia słowackie mają krótkie *ļ*.

§ 11. C. Konsonantyzm.

Zasób spółgłosek materjału kroniki odpowiada zupełnie zasobowi spółgłosek ps., o ile chodzi o spółgłoski niepalatalne. Mamy zatem stcz. *b, d, g, ch, k,* (*l*), *m, n, p, r, s, t, v, z,* do czego przybywa jeszcze na gruncie cz. wytworzone *ł*, por. Gebauer HM I. 354. Natomiast inaczej niż w końcowym okresie języka ps. przedstawia się zasób spółgłosek palatalnych, jaki przypuszcza się dla najdawniejszego okresu stcz., także i dla I połowy XII stul. Różni się on dość znacznie od odnośnego zasobu ps. W materjale Kroniki Kosmy występują: *j*; *ž š č*; *c*; *l* ≤ *ľ*, *ń*, *ŕ*; następnie spółgł. spalatalizowane: *z' s'*; *b́, ṕ, ḿ, v́*; *ď, ť*. Brak jest zatem już ps. *ʒ*, *ǯ*, *ś* oraz (wybitnie palatal.) *ľ*. [Gebauer HM I. 354 (*ľ*), 417, 421, 425, 442 (*p, b, v, m*), 499 (*c*) 505 (*ʒ*), 510 (*š* ≤ *ś*), 526 (*ǯ*)]. W transkrypcji naszego materjału wprowadzone są *s'* i *ś*, *z'* i *ź* na pod-

stawie twierdzeń Gebauera HM I. 479 i 493 przed pierw. *e, ě, i, ь, ę. Podobnie znaczona jest miękkość przy wargowych ṕ, b́, ḿ, v́, przed temiż ps. samogłoskami, zgodnie ze zdaniem Smetánki Hl.[2] 140—146 (Gebauer inaczej).

Stcz. przemiany spółgłoskowe i cechy różniące konsonantyzm stcz. od ncz:

α) stcz. ř występuje w naszym materjale na miejscu ps. *ri* oraz r przed pierw. *e, ě, ę, i, ь*, n. p. *Bobřaňè* ≤ ps. **Bobrjane*, *Břevnov* ≤ ps. **brev-*; *Břacisław* ≤ **bręktj-*; *Dragoḿiř* ≤ -**mirь*.

β) o *ł* i *l* wspomniano już wyżej, tekst Kroniki nie daje możności poczynić jakieś specjalne obserwacje.

γ) *lr* || *ldr* — por. Gebauer HM I. 409. Mamy prol. I. — Br. 3.30 rkp. A 2 a *Odaldrici*, A 4 *Udaldr-*; I. 34 (Br. 61.1) A 1 *Ǒdaldricus*; toż samo w naz. lok. *Oldřiš* (III. 35).

δ) *ṕ, b́, v́, ḿ* występują przed pierwotnemi samogłoskami szeregu przedniego — por. Smetánka Hl[2] 140—146, zatem n. p. *B́ělá, V́eliz', Ḿedv́ěz'*, w wygłosie licznych nazw lok. na *-jo: *Bolesłav́, Chrudíḿ* (por. też Gebauer HM III. 1, 310) 'Boleslav́'.

ε) *chvr* || *chr* — por. Gebauer HM I. 439. już w najstarszych rkp. Kroniki występuje I. 9 *Chvrasťen* obok *Chrasťen* n. p. Br. 20.10 *Hvrasten*; A 1 a *Hrasten*; A 2 a *Hvasten*; A 4 *Hurasten*; A 2 a *Hvasten*.

[ζ) *g* || *h*. Najstarsze rękopisy mają wszędzie *g*, w paru tylko miejscach występuje w rkp. najpóźniejszych *h*].

η) *z'* ≤ *ʒ*. Materjał Kroniki zawiera parę wyrazów, w których w ps. było *ʒ*, w kronice występuje na tem miejscu pisane *z*, n. p. I. 10 *Ḿedv́ěz'* — Br. 23.25 *Meduez*; II. 27 i III, 4 *Sáz'ava* — Br. 120.20 i 163.20 (A 3) *Zazoa*, adj. *Zazavense* II. 13 — Br. 101.20; I 28 *Střěz'isłava* — Br. 51 *Ztrezizlaua*. [na *ž* ≤ *ǯ* przykładu brak].

ϑ) *dl* || *l* — por. Gebauer HM I. 410. Występująca w II. 37 naz. lok. pisana u Br. 137.15 *Zelza* wedł. A 4; w A 1 a, 2 a *Zedlica*; A 1 *Zelza Zedlica*; A 3 *Zeiza Zedlicane*, B *Zedlca* = *S'elca, S'edlica* wykazuje wypadnięcie *d* przed *l* z następ. spółgłoską.

ι) *c* ≧ *t* przez dysymilację. Często się powtarzające w kronice im. *Břacisłav* ma już w najst. rękopisach też formy z *-tis-*, np. prol. I. — Br. 3.30 w A 1 *Bratiz(s)lai*, t. s. w A 4; I. 36 — Br. 65.5 w A 1 *Bratizlau*, naogół jednak przeważają formy z *-c-*. Być może, tu dałoby się również zaliczyć pisane w późn. rkp. *Tysta, Tyssa* za *Čsta* III. 27].

κ) *šč* pisane jest wprawdzie przez *-st:* II. 38 — Br. 138.10 *Tugast*, A 2 a *gost*, A 3 jednak *Tugozc* (= *Tugošč*), ale pis. *-st* dla *šč* występuje również i w BG: 452 *Gostonovici*- Goszczonowicy, 466 *Turcouiste* — Turkowiszcze, można więc i tu przypuszczać pod tą pisownią *-šč*. (Por. Bergman LF 48.238).

λ) *bz* ‖ *vz-* — por. Gebauer HM I. 429. Stara zmiana *v* ≧ *b* występuje w im. II. 39 *Bzňata* — Br. 142 *Bznata* (C 1 *Wz-*).

μ) *sr* ‖ *str.* W im. *Střěz'isława* I. 28 występuje obok pis. w większości rkp. Br. 51.10 *Ztrezizlaua* też w A 3 a, B *Zrezizlava*. [por. LF 41.430, gdzie Hujer[52]) omawia ps. **sterg-*, *t* ma być ps.] *Zrezi-* może jednak być omyłką, por. też I. 13 — Br. 29.20 rkp. A 1 a *Ztribia*.

ν) metateza *r* występuje w naz. lok. III. 15 *Gabr* z **Grab* Br. 178.15. (Flajšhans Nejst. pam. 64 widzi tu gen. pl.].

2. Z zakresu fleksji.

§ 12. Kronika Kosmy w swym materjale bohemistycznym zawiera niewiele tylko form, o których z całą pewnością można powiedzieć, iż występują w nich końcówki fleksyjne, t. j. deklinacyjne, bo tylko o imionach może tu być mowa. W prawdzie Flajšhans Nejst. pam. 49 twierdzi, że „z tvarů jeho lze sestaviti celou grammatičku, hlavně ovšem deklinaci a kmenosloví", zdanie to jednak, o ile chodzi o wiadomości deklinacyjne, musimy uważać za poniekąd przesadzone. Podobnie i Gebauer HM I. 116 zdaniem (już poprzednio cytowanem) „Kosmas klade v kontextu latinském slova česká z pravidla ve formě takové, jaká by jím náležela v kontextu českém", pozwala sądzić, iż w tekście kroniki znajdziemy wiele cz. form

---

52) „Slov. **stergą*, **sterkti*, **storža* atd."

deklinacyjnych. Nieco dalej Flajšhans o. c. 62—64 wylicza cały szereg przypuszczalnych form deklinacyjnych u Kosmy.

Otóż zasadniczo nie możemy się zgodzić z wyżej cytowanem twierdzeniem Gebauera o prawidłowem używaniu przez Kosmę cz. końcówek deklinacyjnych, oprócz mianownika l. poj., o ile chodzi o osoby, mian. l. mn. zaś, o ile chodzi o nazwy miejscowości lub rodów. Końcówki innych przypadków występują nader rzadko, przytem niektóre z nich często są identyczne z końcówką łac. danego przypadku, n. p. dat. sing. tem. na *-a*, pisany w Kronice normalnie z *-e*, co może być również dobrze cz. *-ě* jak łac. *-ae*.

Wogóle zdaje się przeważać u Kosmy zasada nie odmieniania imion cz., t. j. pisze on je najczęściej w formie mianownika i tam gdzie składnia łac. wymaga innych przypadków. Wyjątek stanowią tu tylko dwie kategorje imion: 1. zakończone na *-a*, które Kosmas odmienia jak łac. rzeczowniki na *-a*, oraz 2. im. na *-sław*, które często występują w formie zlatynizowanej z końcówką na *-aus* i odmieniane są jak łac. rzecz. na -us. Dość rzadko stosunkowo doczepia Kosma koncówki do innych imion czeskich. Najrzadsze będą tu formy o niewątpliwie czes. końcówkach deklinacyjnych (jeśli odliczymy wypadki, gdzie przypadkowo końcówka cz. i łac. w pisowni Kroniki wypaść mogą jednako).

Przykłady: formy cz. nieodmieniane: II. 24 *Zmil filius Bozen*; II. 29 *Preda filio Bys*; II. 44 *Borsa filius Olen*; III. 4 *ut apprehenderent Bosey, filum Cac*, itd. — końcówki łac. przy słowach na *-a* i *-us:* I. 15 *Wencezlai* I. 17 *Bolezlai*; I. 32 *Wencezlaum* et *Bolezlaum*; II. 39 *cum fratre Zlava* (może to być również forma nom.); III. 4 *cognatum Mutine*; III. 19 *Grabissam et Protiuen* itd. — końcówki łac. przy innych tem.: I. 15 *filia Zlaviboris*; II. 19 *filio Wseboris* itd.

Liczbę form, które Flajšhans l. c. uważa za zawierające cz. końcówki przypadkowe, wypadnie zatem znacznie zredukować, o ile chodzi o przypadki inne niż mianownik. I tak odrzucić się musi formę 'Děda' — w tekście jest III. 52 — Br. 225.15 *Dedii*; uważane za gen. wzgl. dat. sg. fem. ‚Mžě', 'Ogrě', 'Kojetě', mieć mogą równie dobrze końc. łac. jak

czeską; słowo '*Žiži*' uważane za formę lok. sg. fem. jest całkiem niepewne. Do form o możliwej czes. końcówce dat. sg. fem. możnaby dodać jeszcze i I. 34 — Br. 62.15 *Douore*, ale może tu być i końc. łac. datiwu.

Oprócz stwierdzenia, że Kosma możliwie wiernie zapisał formy mianowników poszczególnych odmian deklinacyjnych, pozostanie nam kilka tylko form, w których końcówka jest zgodną ze składnią zdania i końcówką czeską.

Będą to zatem w nom. sg. odmiany -*o* najliczniejsze imiona: *Bolesłav, Božeťech, Břevnov* itd.: -*i̯o* : *Bělec, Bořivoj, Gr̥doń*...; -*a* : *Bielina, Božeťěcha*-; -*i̯a* : *Mža Šibeńica*; nom. pl. -*o*: *Bubńi, Dúdlěbi*...; -*i̯o* : *Vr̥šovici, Lutoměřici*...; -*n* : *Slazańé, Pšovańé*... Gen. sg. -*o Buza, Borša* — o ile nie są to formy nom. (zob. w wykazie *Buza, Borša*).

dat. sg. -*i̯a*: *Grabiši* (III. 29. A 3, Br. 199.15 *Grabissi* obok *Grabisse*).

gen. pl.: tu będzie najwięcej wypadków możliwych do przyjęcia: III. 15 *Gabr*, II. 23 *Gostivar*; III. 12 *Rakoús*; III. 32 *Rokycan*; III. 18 *Netolic*; najwątpliwsze jest tu I. 15 *Stodor* (zob. w wykazie).

ak-pl.: III. 14 *Lutoměřice*.

III. Ze słowotwórstwa.

§ 13. Materjał bohemistyczny kroniki Kosmy przedstawia bogate pole do spostrzeżeń słowotwórczych. Imion niezłożonych (jednotematowych) jest bardzo niewiele, ogromną zaś większość tworzą imiona dwuczłonowe, trochę jest również imion imiesłowowych, skróconych i utworzonych na wzór tych ostatnich z sufiksami stale w takich wypadkach używanemi [53]).

A. Imiona jednoczłonowe. (Zaliczone są tu również i skrócenia jednotematowe oraz przymiotniki występujące w formie złożonej).

Bělá, Bobr, Bož(a), Br̥do, Bubńi, (Bug), Buz(a), Byš, Čáč, Čsta, D'ěd, (Dia), (Gdeč), Govora, Gron, Chřěn, Chúb, Krása, Łabe

[53]) Rozklasyfikowanie poniższe w większości wypadków odpowiada podziałowi przeprowadzonemu w pracy Taszyckiego „Najdawniejsze polskie imiona osobowe".

Łúka, Łysá, ṁed, Młada, Mža, Nisa, Odra [54]), *Ogŕa*, (*Olen*), *Ośeł*, *Pořej, Praga, Pùło*, (*Řip*), *Słáva, Stan*, (*Styr*), *Svińi, Tur, Úzka*, (*Vóg*), (*Vok*), *Vr̥šovici Zdík.* — Występują tu w kilku słowach sufiksy *-ъno, -ъko*, niemniej formy te (*Bubńi, Úlzka*) nadają się raczej do zaliczenia do kategorji im. jednoczłonowych.

B. Imiona dwuczłonowe.

a) Złożenia: *Levý Gradec, S'ěkyř kosťeł* [55]), *Svińi-brod, Žr̥čińa-ves.*

b) Imiona z formą słowną w pierwszym członie: *Bořivoj, Břacisłav, Buďivoj, Čásłav* (**čaja-*), *Dr̥žikraj, Dr̥žiṁir, Gosťivit, Gosťivar* (*-ŕ, -ři*), *Kaz'iṁir*, (*Na*)*čarat, Nośisłav, Raťibor, Słavibor, Střěz'isłava, Vłaďisłav, Vłasťisłav, V̌raťisłav*, (*Z*)*bygńěv, Żelibor* — tu również należałoby zaliczyć (pol) *Skr̥biṁir.* Tu również należą naz. miejsc urobiono od powyższych sufiksem *-i̯o*: *Vłaďisłaṽ, Vłasťistaṽ, Vraťisłaṽ.*

c) Imiona z pełnotematową formą, 1. rzeczownikową, 2) przymiotnikową, 3. zaimkową w pierwszym członie:

1. *Křěsomysł, Lstiṁir, Rakoúsi, Vojsłav. Vojťěch.*

2. *Bolesłav, Božetěch, -a, Dłúgoṁił, Dobřěṁił, Dobrogost, Dobrosłav, Dragoṁiř, Jaroṁir, Křivopłát, Luboṁir, Lutobor, Lutoṁěr-, Svatopl̥k, Uńesłav* (*Uńi-*), *V̌*(*i*)*áceṁił, V̌*(*i*)*ácesłav, Vyšegrad*, — naz. lok. na *i̯o*: *Bolesłaṽ, Lutomyšl.*

[Nadto temat przymiotnikowy zawierają liczne skrócone imiona].

3. *Všebor* (formy ze *soḃě-* p. niżej).

Występująca w kronice nazwa szczepu *Třěbovańė* zawiera pełny temat nominalny wzgl. rozszerzony słowny **terbo-*.

d) Imiona z formą przypadkową w pierwszym członie: *Soḃěbor, Soḃěsłav.*

e) Imiona ze skróconą formą członu pierwszego: *Kładruḃi, Ludṁiła, Ṁedvěz', Strachkvas.*

f) Imiona zawierające w pierwszym członie: 1) przysłówek, 2) przyimek, 3) przeczenie (w kateg. 1) i 2) również zaprzeczone człony):

---

54) Może to jednak **o-dьr-*.

55) *S'ěkyř* ma być zdaniem Gebauera HMI 312 adj. poss. do *sěkyra*, ale dziwnem wydałoby się tworzenie go przyrostkiem *i̯o* przy tem. na *-a*.

1) **protivǫ*: *Proťiven*; **sъpyti*: *Spyťigněv, Spyťimír*. **tu: Tugošč* 2) **iz*: (*I*)*zbygněv*; **na*: *Načarat*; **o*: (*Odra*), *Ošěka*; **ob: Obodř-*; **po: Poďiva, Podiven, Poďivín, Pomořaně*; **prě: Přěmysł*; **pri: Připěk, Přivitan*; **sъ-: Sez'ema* (*-z'ima*), (?), *Smił*, (*Sober*); (**vy: Vysplica*?); **za*: (*Ne*)*zamysł*; 3. **ne: Nekłan, Nemoj* (*Nevša*), *Nezamysł*.

Człon drugi. Jako drugi człon poszczególnych imion występują w naszym materjale tematy (por. wyżej: złożenia):

-bor, -gněv, -gost || *gošč, *ědi-* ≧ *-ěz', -kraj, -mił* (*-a*), *mír* || *míř* || *měr-, -moj, -*muti-* ≧ *-múc, -mysł* || *-myšl, -pek, -pļk, -rad, -rat, -słav* || *-słav, -ťěch* (*-a*), *-voj* (*-z'ema*) -n. prz.: *Słavibor, Spyťigněv, Dobrogost, Tugošč, Medvěz', Dŗžikraj, V*(*i*)*ácemił, Ludmiła, Lubomír, Dragomíř, Lutoměr* (*ici*), *Nemoj, Ołomúc, Přěmysł, Lutomyšl, Připek, Svatopļk, Zděrad, Načarat, Bolesłav* || *-słav, Božeťěch a, Buďivoj* (*Sez'ema*).

-měr- obok *-mír-* występuje już w najwcześniejszych rękopisach, w naszym materjale jednak tylko w naz. lok. *Lutomiřici* || *-měr-*, im. os. mają wyłącznie *-mír*(').

Tu należą również dwa słowa występujące wyłącznie w formie l. mn.: *-rubi* (*kład-*) i *-úsi* (*Rako-*).

C. Imiona imiesłowowe:

Kochan, Nekłan, Přivitan, Raďim (o ile nie skrócone z Radimír) *Vrácen*, (*Zdan* — jeśli nie *Stan*).

D. Imiona skrócone.

Duży szereg imion należących do tej kategorji podzielimy według sufiksów, wciągając zarazem tu imiona, o których nie da się wprawdzie stwierdzić z pewnością z czego są skrócone, ale dadzą się tu włączyć na podstawie jednakowego sufiksu:

suf. *-*i̯o* (głównie w nazwach miejscowych) ujawnia się w zakończeniach: *-c, -č, -l, -m -ń, -ř, -š, -šč, -v, -z'* ≦ *ʒ*, np. *Bolesłav, Dřěvíč, Chruďim, Lutomyšl, Medvěz', Oldřiš, Plz'eń, Sviń-, Tugošč*; może i *Gosťivař*.

suf. **-i̯a: Ogřa*; oczywiście w tego rodzaju naz. przymiotnikowych jak *Běłá, Łysá* występuje zaimek **i̯a*,

suf. *-*ěi̯e: Božěj*, (*Pařej*) *Prosťěj*.

suf. *-'ov-* || *-'ev*. Bergman[56]) l. c. i LF. 50 zajmuje się formą sufiksu *-ov-* po spółgł. palat., twierdząc[57]), że „*-ěv-* může býti teprve v dokladech pozdějších, z doby přehlásky *a -ě*, tudíž hlavně až z 2. pol. XII. stol.". Otóż materjał Kroniki Kosmy podaje w im. *Vřšovici* znacznie przeważającą ilość form z *-ov-*, ale także i *-ev-* w najst. rkp., np. I. 37 A 1 *Wriseuici* (Br. 68), głównie wszak *-ev-* występuje w rkp. grupy C;

suf. **-ovo: Bánov, Břevnov, Głogów, Grutov, Chýnov, Krakov, Pšov, Třěbov-, Vran-.*

suf. **-ava: Mldava, Morav-, Olšava, Sáz'ava, Svatava, Svitava, Vltava.*

suf. **-no:* zob. imiona imiesłowowe.

suf. *-*ian: Bobřaně, D'ačaně, D'ědošaně, Gedčaně, Milčaně, Pomořaně, Pšovaně, Rokycan-, Slażaně, Třěbovaně.*

suf. *-*eno- (-ena): Bořena, Božen-a, Vacena, (Vrácen- Rečen,* imiesł.).

*suf- *ěno: Brňěn, Leščěn.*

suf. *-*ino (-ina): Bělin, B(i)élina, Cidlina, Doběnina, Křěsina, Tmtina, Žuřina (?), Črňin, D'ěvín, Gněvin, Lubošin, Malin (Petřín), Poďivín, Řivín (?) Teťín.*

suf. *-*ьno: Bubňi, Brusn-, (Gňězděn), Chvrasťen, Meln-, Opočen, Poďiven, Proťiven, Rokytn-, St(i)bečno, Vojen.*

suf. *-*onie: Grdoň.*

suf. *-*ьnie: Míšeň.*

suf. **-ynie (ynia): Bechyň, Mutyňa (|| Muťina).*

suf. *-*imo: Chruďim- (Raďim-* imiesł.).

suf. *-*ьmo: Znojmo.*

suf. *-*lь: Netol-. (?)*

suf. *-*ulia: Vacula.*

suf. *-*ato: Gapata (?), Kukata.*

suf. *-*ęta: Bzňata, Kojata, Juřata (?), Mňata.*

suf. *-*uto: Borut || Bořut ≤ iuto.*

suf. *-*ito: Obodřit-. (?)*

suf. *-*itio: Želibořic, Vršovici, (Munici) Stadici.*

---

[56]) Prasl. *-e-* v slabice *-e-* jmén místních v češtině.

[57]) LF 48, str. 232.

suf. *-*da: Beneda.*

suf. *-*ъko(ъka): Dobravka, Janek, Svrtka*(?), *Tetka, Úzka.*

suf. *-*ьko(ьka): D'eřišek Vacek.*

suf. *-*iko: Juřík, Melńik, Ořík, Pavlík,* tu także *Dřěvič.*

suf. *-*ьsko: Kładzko, Łučsko, Tursko*; tu należy i *Sacská* (*Sad-*).

suf. *-*ьce: Bělec, Graďec, Gvozďec, Chlmec, Kameńec, Tyńec.*

suf. *-*ica: Brušńica,* (*Brocńica*) *Lubica, Łučica, Rokytnica, Sedlica, Sliwnica, Šibeńica, Vysplica* (?)

suf. *-*še ša: Bořiše, Braniš, Mstiš; Domaša, Doběš, Hynesš.*

suf. *-*oše: Dědoš-, Luboša, Prkoš.*

suf. *-*uše: Draguš,* (*Lubuša*):

suf. *-*iša: Grabiša.*

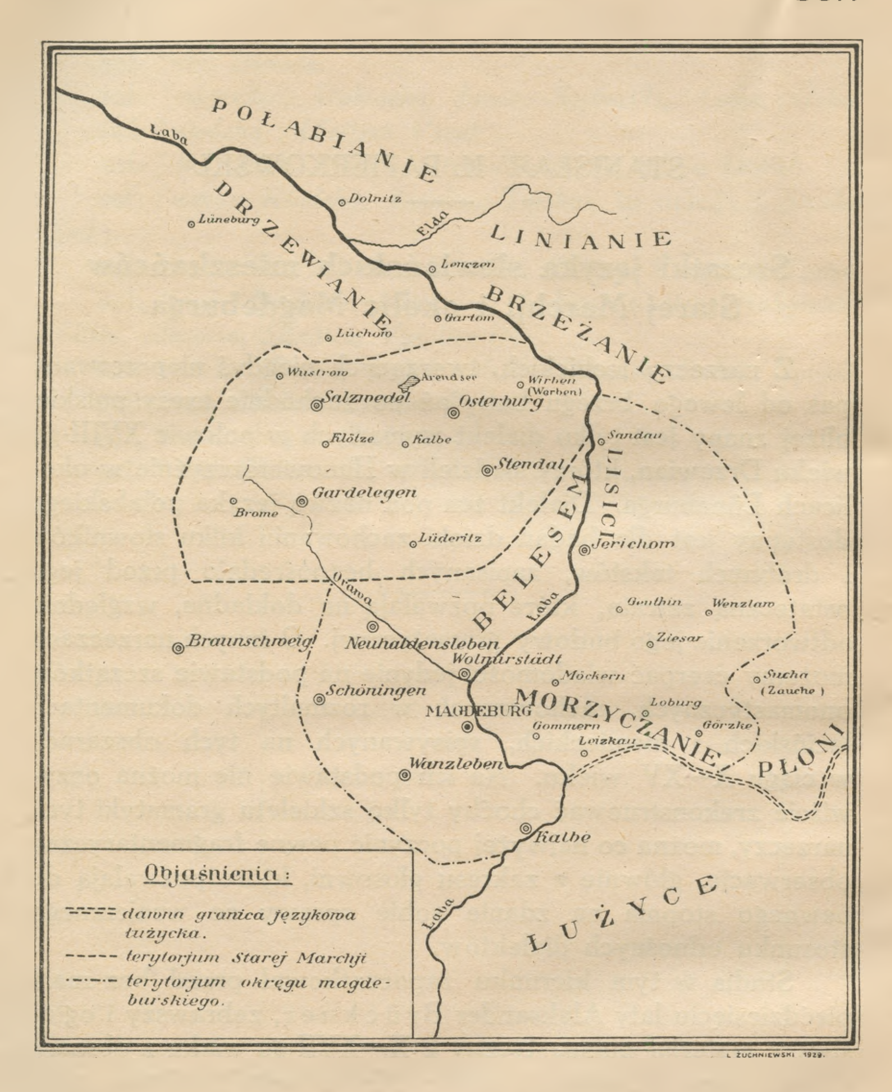
STANISŁAW K. PAPIERKOWSKI.

Szczątki języka słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga.

Z narzeczy lechickich, tworzących niegdyś nieprzerwany pas od lewego brzegu Łaby aż po zachodnie kresy polskie, bliżej znany jest tylko dialekt wymarłych w połowie XVIII-go wieku Drzewian, którzy siedzieli w Hanowerszczyźnie w okolicach Lüneburga. Dialekt ten pod nazwą języka połabskiego dostępny jest dla badań dzięki zachowaniu kilku słowników i drobnych tekstów, zapisanych bezpośrednio przed jego ostateczną zatratą, które pozwalają na dokładne, względnie odtworzenie jego budowy gramatycznej. O innych narzeczach możemy czerpać wiadomości jedynie na podstawie szczątków onomastycznych, zachowanych w rozmaitych dokumentach łacińskich i niemieckich, spisywanych na tych obszarach w ciągu X—XV wieku. Na ich podstawie nie można oczywiście zrekonstruować choćby tylko szkieletu gramatyki tych narzeczy, można co najwyżej poczynić pewne fragmentaryczne obserwacje, głównie z zakresu głosowni, które pozwalają do pewnego stopnia na zdanie sobie sprawy ze wzajemnego stosunku odnośnych dialektów.

Studja w tym kierunku zapoczątkował przed bez mała pięćdziesięciu laty Aleksander Brückner, zebrawszy i ogłosiwszy materjał onomastyczny z X—XVII-go wieku z obszaru t. zw. Starej Marchji i okolic Magdeburga[1]. Pracy swej

[1] A. Brückner: „Die slavischen Ansiedlungen in der Altmark und im Magdeburgischen" Lipsk 1879 r. Terytorjum Starej Marchji obejmowało cztery powiaty, leżące po lewym brzegu Łaby na południowy wschód od Drzewian, a mianowicie: Gardelegen, Osterburg, Stendal i Salzwedel, okręg zaś magdeburski obejmował pięć powiatów po lewym brzegu Łaby, a to: Neuhaldensleben, Wolmirstädt, Wanzleben, Kalbe i należący do Księstwa brunświckiego powiat Schöningen, oraz dwa powiaty po prawej stronie Łaby: Jerychowski I i Jerychowski II. Zob. mapkę na str. 74.

jednakże — wbrew pierwotnemu planowi[2]) — Brückner nie doprowadził do końca, nie wysnuł bowiem ze swego materjału żadnych — poza kilku ogólnikami[3]) — wniosków co do budowy gramatycznej narzecza badanego terytorjum,

---

[2]) Por. przedmowę do wymienionej pracy.

[3]) Por. A. Brückner l. c. str. 7.

ani też jego stosunku do gwar sąsiednich. Określenie tego stosunku wymagało zresztą zebrania i zanalizowania materjału z innych obszarów, któryby chronologicznie odpowiadał danym zestawionym przez Brücknera, a tego rodzaju zbiorów długo nie było.

Dopiero wydana w r. 1922 praca J. Łęgowskiego i T. Lehra-Spławińskiego „Szczątki języka dawnych słow. mieszkańców wyspy Rugji" (SO. II) stworzyła podstawę do dalszych badań nad tym problemem[4]. Następnym etapem stała się praca T. Milewskiego „Przyczynki do dziejów języka połabskiego" (SO. VIII 8—49), która ustaliła główne rysy charakterystyczne dla narzecza Drzewian w wiekach od XI—XV, oraz określiła jego stosunek do narzecza rugijskiego.

Trzecim krokiem naprzód na polu badań nad dawnemi dialektami lechickiemi ma być praca niniejsza: oparta na materjale, zebranym przez Brücknera w pracy wyżej cytowanej [przyp. 1] ma ona za zadanie podać charakterystykę mowy słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga, jakoteż określić stosunek tego dialektu do narzeczy drzewiańskiego i rugijskiego. Nie cały jednak zebrany przez Brücknera materjał można było do pracy niniejszej zużytkować: szereg bowiem nazw uważanych przez autora za słowiańskie trzeba było odrzucić jako niewątpliwie obce, niemieckie. Trzeba więc było najpierw ustalić etymologję nazw, a potem wysnuć z nich wnioski — możliwe głównie dla głosowni badanego obszaru językowego — następnie wreszcie scharakteryzować dialekt na podstawie porównania jego głównych cech głosowych ze zjawiskami głosowemi narzeczy: drzewiańskiego i rugijskiego.

Jakkolwiek zebrany przez Brücknera materjał onomastyczny pochodzi z okresu od IX—XVII wieku, w pracy tej uwzględniono tylko materjał do końca wieku XV-go, ponieważ późniejszy jest zbyt silnie zgermanizowany, wskutek czego nie może służyć za podstawę do dalszych wniosków.

---

[4]) Praca ta została uzupełniona przez B. Ślaskiego (SO. V i VII) i H. Batowskiego (SO VI).

I. Przegląd materjału.

baben 1436, *boben* 1441, dziś *Baben* st. ≦ **babinъ*; por. ps. i pol. *baba*; *Babin* SG[1]).

bandow 1420, dziś *Bandow* sw. ≦ **bǫdovъ*; por. ps. **bǫdǫ*; *Bądków* SG.

banthyz 1225, *banz* 1227, *bantiz* 1234, dziś *Bahnitz* jer. II. ≦ **bǫčьč-*; por. ps. **bǫčьkъ-* pol. *bączek*.

barbogi 961, dziś *Barby* k. ≦ **bṛb-*; por. ps. **bṛb-*, bg. *bъrbóbъ*, sch. *brblati*, gł. *bórbot*.

bylik, belyk 1369, dziś *Belicke* jer. II. ≦ **bělikъ*; por. ps. **bělъ*; *biely* Court., *Bieliki* SG.

belin 1446, dziś *Bellin* jer. II. ≦ **bělinъ*; por. ps. **bělъ*; *Bielin* SG.

belitz 1343, dziś *Beelitz* sł. ≦ **bělic-*; por. ps. **bělъ*; stpoł. *Bělica* Mil., *Bielica* SG., *Bielec* Tasz.

belkow, bellecow 1430, *belkow* 1443, dziś *Belkau* ≦ **bělъkovъ*; por. ps. **bělъ*; *Białków* SG.

bennitz 1228, *bentz* 1397, 1407, dziś *Benz* wo. ≦ **benьc-*; stpol. *Benici*, nazwa utworzona od im. *Ben* ≦ *Benedictus*, *Bienica* SG.

berckczow 1436, dziś *Bergzau* jer. II. ≦ **bṛčьkovъ*; por. ps. **bṛkati*, pol. *barczeć*; *Barczków* SG.

berkowe, berkow 1420, dziś *Berkau* st. ≦ **bṛkovo*; por. ps. **bṛkъ*.

bertecow, bartkow 1496, dziś *Bertkau* or. ≦ **bṛtikovъ*; por. ps. **bṛtь*, pol. *barć*; *Barcikowo* SG.

bidrici 949, *bidrizi* 965, *bitrizi* 992, *biderice* 995, *bideriz* 1159, *biderike* 1176, 1138, dziś *Biederitz* ≦ **bedric-*; por. ps. **bedro*, pol. *biodro*; *Biedrzyce* SG.

bitkowe, dziś *Bitkau* st. ≦ **bitъkovo*; por. ps. **biti*; *Bitków* SG.

bizzinici 937, *pizzenitse* 939, *pizinizi* 973, dziś *Bizzinici* ≦ **pьšenica*; por. ps. **pьšenica*, pol. *pszenica*.

pobeliz 1240, *bobeliz* 1246, *poblicz* 1278, *bobelize* 1457, *bobelitz* 1490, dziś *Bobelitz* g. ≦ **bobelic-*; por. ps. **bobъ*; *Bobolice* SG.

bakewische 1420, *bakewitze* 1492, dziś *Böckwitz* sw. ≦ **paχъvica*; por. ps. **paχъ*; *Pachy* SG.

Bombeck sw. ≦ **bǫbъkъ*; por. ps. **bǫbъlь*, pol. *bąbel*, nazwa herbu polskiego *Bąbek*; *Bąblin* SG.

bonatze, bunatze 1686, dziś *Bonese* sw. ≦ **buňačь*; por. ps. **buniti* = 'brzęczeć'; *Bunino* SG.

---

[1]) Por. spis skrótów na końcu pracy.

bosizi 1185, *bozece, bosice* 1152, *bozezhe* 1220, dziś *Bositz* nhl. ≤ **božitji-*; por. ps. **bogъ*, pol. *Boży*; *Boże* SG.
brisen 1525, dziś *Bresen* uw. ≤ **berzьno*; por. ps. **berza*, pol. *brzoza*; [*Brzezie* Court., *Brzeziny* K. P.] Brzeźno K. P.
bretzeke 1361, 1374, *britz(e)ke* 1425, *bryeczk* 1438, *bresske* 1437, *briczke* 1443, dziś *Bretsch(e)* or. ≤ **berzъk-*; por. ps. **berzъka*, pol. *brzózka*, *Brzeziny* SG.
brewische, brewitze 1492, dziś *Brewitz* sw. ≤ **brъvic-*; por. ps. **brъvь*, pol. *brew*; *Brwinów* SG.
briesit 1172, *brist* 1240, 1477, dziś *Briest* sw. ≤ **berstь*; por. ps. **berstь*, pol. *brześć*; *Brześć* SG.
britze 1366, *briezke* 1499, *brietze* 1522, *brittze* 1530, dziś *Brietze* sw. ≤ **berstьje*; por. ps. **berstь*, pol. *brześć*; *Brzeście* SG.
brizeke 1306, *britzke* 1457, *britzker* 1540, dziś *Brietzke* ≤ **beržьky*; por. ps. **bergъ*, pol. *brzeg*; *Brzeżki* SG.
bröme 1420, 1528, dziś *Brome* sw. ≤ **borna*; por. ps. **borna*, pol. *brama*; *Bramka* SG.
brudeke 1187, 1189, dziś *Brudene* (las) ≤ **brudъk-*; por. ps. **brudъ*; *Brudek*, *Brudki* SG.
bruchow 1420, *bruchouwe* 1473, dziś *Brüchau* (folwark) ≤ **broχovo*; por. ps. **broχъ*; stpoł. *Brochowo* l. *Bruchowo* ≤ **broχ-* (cf. Miklosich „Orts. Pers. n." str. 18), *Brochów* SG.
brunowe 1324, *brunow* 1473, dziś *Brunau* or. ≤ **brunovo*; por. pol. *brunatny*, gł. *bruny*, sch. *brûn*; *Brunowo* SG.
bruncgow 1238, *brunkowe*, dziś *Brunkau* st. ≤ **brunъkovo*; por. wyż. *brunowe*.
budim 992, *buden*, dziś *Büden* jer. I. ≤ **budimь*; por. ps. **buditi*, *Budzeń*, *Budzin* SG.
buchuvi 937, *buchow* 937, *buchuvi* 941, *buchaui* 946, *buchauni* 973, *bukow* 1380, 1543, *bukaw* 1480, *buchaw* 946, 956, 966, *pucowi* 963, *bucounici* 965, *buchune* 973, *bukowe* 1161, *buchow* 1186, *bukowen* 1441, *buckaw* 1554, dziś *Buckau* wa. ≤ **bukov-*; por. ps. **bukъ*; stpoł. *Bukowa*, *Bukowo* M. 384, *Buków* SG.
bugkenitz, dziś *Bückenitz* jer. I. ≤ **buknic-*; por. *Buch*.
bukow 1498, dziś *Buckow* jer. II. ≤ **bukovъ*; por. ps. **buky*; *bukow* Court., *Buków* SG.
buckwitz, buchwitz, dziś *Bückwitz* sw. ≤ **bukъvic-*; por. ps. **buky*, pol. *buk*; por. *Bukowiec* SG.

büditz, buditz 1377, buditz 1377, dziś Bülitz st. ≦ *budic-; por. ps. *buditi, pol. budzić; Budzin SG.

bussen 1420, bussen 1496, dziś Büsen sw. ≦ *bušьno; por. ps. *bušьnъ; Bausen PS, busino Court. Buszna SG.

dalekowe 1170, dalchowe 1179, 1209, dalechouwe 1161, dalechow 1186, dalechowe 1281, dalchow 1306, dziś Dalchau st. ≦ *daleχovo; od im. Dalech T.; Dalechów SG.

Dahlen st. ≦ *dalьn-; por. ps. *dalь, pol. dal; Dalewo SG.

dambeke, dambke, dziś Dambeck sw. ≦ *dębъky; por. ps. *dębъkъ, pol. dąbek; Dąbki SG.

de daneco 1219, de danecowe 1236, dannekow 1523, dannickow 1533, dziś Dannickow jer. I. ≦ *danьkov-; por. ps. *danь, pol. dań; nazwa urobiona od im. Daniek Tasz.; Dańków SG.

Dähre sw. ≦ *dar-; por. ps. *darъ, pol. dar; Darwyn SG.

Darnebeck sw. ≦ *dṛ́n-; por. ps. *dṛ́nъ, pol. darn (≧ darń), Darnie K. P.

dernewitz 1253, darnewitze 1430, dernenitze 1443, dernewitz 1448, dermenisse 1472, dziś Darnewitz st. ≦ *dṛ́novic-; por. ps. *dṛ́nъ, pol. darń; Darnic KP.

darsekow, dziś Darsekau ≦ *dṛ́zъkov-; por. ps. *dṛ́zъkъ- pol. dziarski.

deltzin 1495, dalsyn 1516, doltzin 1533, deltzin 1536, 1537, deltzinsche wiesen 1717, dziś Deltzin ≦ *dělъčinъ; por. ps. *děliti, pol. dzielić; Dzielce SG.

dompczin 1430, dempnitz 1459, demptzin 1500, dziś Demsin jer. II. ≦ *dębъčinъ; por. ps. *dębъ, pol. dąb; Dąbki SG.

derwen, dziś Derben jer. II. ≦ *dervьno; por. ps. *dervo, pol. drzewo; Drzewiny SG.

detiz detist deciz dediz deditzst 1238, dziś Deetz st. ≦ *dědišče; por. ps. *dědъ, Dziadowo KP.

dewesse 1374, dewitz 1443, dewitze 1425, dewitcze 1438, dziś Dewitz or. ≦ *děvicě; por. ps. *děva; Dziewin SG.

dipkowe 1541, dziś Dipkow (miejsce w Sław. March.) ≦ *dypъkovo; por. ps. *dypa || dupa, Duplin SG.

doblin l. dowelitz 1510, dziś Döbbelin st. ≦ *dobľinъ; por. ps. *dobľьi̯ь, = dzielny, Doblena (koło Miławy) SG.

doberitz 1478, dobberitz 1493, dobernitz 1496, dziś Dobberitz k. ≦ *dobrica; por. ps. *dobrъ, Dobrzyca (rzeczka w Prus. Zach.) SG.

dobberkow, dobrekow, dziś *Doberkau* st. ≤ **dobrъkovъ*; por. ps. **dobrъ, Dobrzyków* SG.

dobberun 1492, *dobrun* 1521, dziś *Dobrun* or. ≤ **dobruńь*; por. ps. *dobrъ, Dobrzyń* SG.

dolla dolin, dollen 1220, *dollen* 1258, *de dolle* 1281, *dy dolle* 1420, *dolle* 1468, *dolle* 1471, *dolle* (berge) 1471, *dolla* 1536, dziś *Dolle* (rzeka i miejsc.) g. ≤ **dol-*; por. ps. **dolъ, Dola, Dolina* SG.

dolchow 1327, 1473, dziś *Dolchau* sw. ≤ **dl̥govъ*; por. ps. **dl̥g*, pol. *długi*; *Długie* SG.

dolnitze 1516, *dölnitz*, dziś *Döllnitz* st. ≤ **dolьnic-*; por. ps. **dolъ*, pol. *dół*; *Dolnica* SG.

domenitz 1439, dziś *Domenitz* ≤ **dąbъnic-*; por. ps. **dąbъ, damnicia* Court., *Damenitze* Ł. L.

dontze 1420, *dantze* 1473, dziś *Dönitz* (*düntz*) sw. ≤ **danьce*; por. ps. **dańь*, pol. *dań, Dańce* SG.

dreuest 1304, 1390, *drewitze* 1473, *drewisz* 1494, *dreutze* 1506, dziś *Drewis* (nazwa łąki w Zichtau) ≤ **dervьce*; por. ps. **dervo, Drzewiec, Drzewicz* SG.

dernitz 1468, dziś *Dörnitz* jer. I. ≤ **dvr̥nica*; por. ps. **dr̥nъ*. *Drewitz* jer. I. ≤ **dervic-*; por. ps. **dervo*, pol. *drzewo, Drzewiec* SG.

drogawiz 1150, 1179, *drogewiz* 1211, dziś *Drogawiz* jer. II. ≤ **dorgovic-*; por. ps. **dorga, Drogowica* SG.

drusdowe 1170, 1209, *drozdowe* 1179, *drüssdow* 1443, *drusedow* 1457, dziś *Drüsedau* or. ≤ **drozdovo*; por. ps. **drozdъ Drozdów, Drozdowo* SG.

dubreze 1110, *duberitz* 1209, dziś *Dubreze* (łas.) ≤ **dobrica*; por. ps. **dobrъ*, pol. *dobry*; *Dobrzec, Dobrzyce* SG.

dolgeziz 1187, dziś *Dulgezyz* ≤ **dl̥gošitii*; por. ps. **dl̥gъ*, pol. *długi, Długosz* im. *Długoszyce* SG.

dusdowe 1238, *dusedowe* 1292: *dusdow* 1292, dziś *Düsedau* or. ≤ *dužǯevo*[6]); por. ps. **dъžǯь*, pol. *deszcz, dżdżu*.

Elenaw sw. ≤ **ieleńevъ*; por. ps. **ieleńь*, pol. *jeleń*; *Jeleniewo, Jeleniów* SG.

ellenbeke 1160, dziś *Ellenberg* sw. ≤ **ieleń-*; por. ps. **ieleńь, Jeleń* HP.

---

[6]) Por. St. Papierkowski. Staropołabskie *Duzdov* SO. VIII. 226 n.

gaddow 1498, *gadow* 1543, dziś *Gaddow* sw. ≤ **gadovъ*, por. ps. **gadъ*; *Gadów* SG.

gawele 1255, *gauwel* 1447, *gawel* 1441, *gawell* 1484, dziś *Gagel* or. ≤ **gavъl-* nazwa utworzona od im. **gavъlъ*; por. pol. *Gaweł*; *Gawłów* SG.

go lme 1286, *golm* 1430, dziś *Galm(e)* jer. II. ≤ **χlm-*; por. ps. **χlmъ*, pol. *chełm*, gł. *khołm*; *Chełmy*, *Chełm* SG.

ghariue 1319, *charwe* 1405, dziś *Garbe* or. ≤ **grb-*; por. ps. **grbъ* pol. *garb*; *Garby* HP.

gardiss 1290, *gardiz* 1291, *gardisse* 1318, *gardyze* 1336, *garditz* 1346, *gardes* 1350, *gartze* l. *gartz* 1364, *gartzee* 1431, dziś *Gar(t)z* sw. ≤ **gordicě*; por. ps. **gordъ*, pol. *gród*; *grodowo* Court. *Grodziec* SG.

garcz XIV w., dziś *Garz* jer. II. ≤ **gordъčь*; por. ps. **gordъ*, pol. *gród*; *Garcz* SG.

gewenitz, *Gemnitz* k. ≤ **ievьnic-*; por. ps. **ievьnъ*, r. *ovinъ*; *Jewyeniki* SG.

gense 1438, *geensee* 1448, dziś *Gense* ≤ **gǫsьie*; por. ps. **gǫsь*, p. *gęś*; *Ganse* PS, *gąsawz* Court., *Gęsie* SG.

ghentzin 1349, *gentsin* 1349, dziś *Genzin* or. ≤ **ięčinъ*; por. ps. **ęčǫ*, pol. *jęczę*; *Jęczew* SG.

genthien 1171, *gentyn*, dziś *Genthin* jer. II. ≤ **iętinъ*; por. ps. **ięti*, pol. *jąć*.

gherdene 1296, *gerdene* 1307, *g(h)erden* 1332, *gerdenn* 1508, dziś *Gehrden* jer. I. ≤ **grdьn-*, por. ps. **grdъ(ie)*, stpol. *gardy*.

esow 1537, dziś *Gesow* jer. I, ≤ **iazov-*; por. ps. **iazь*, pol. *jaź*, sch. *jâz*; *Jazow* SG.

gyschowe 1344, *gischow* 1344, *gischow* 1420, dziś *Gischau* sw. ≤ **ieževo*; por. ps. **iežь*, *Jeżów* SG.

gutzin 1253, *gustin*, *gustyn* 1457, dziś *Gestien* ≤ **gostinъ*; por. ps. **gostь*; *gostyn*, *gostin* Court. *Gostynie* SG.

ghiseritz 1420, *ghiseritcze* 1435, dziś *Gieseritz* sw. l. mezeritze ≤ **iezeric-*; por. ps. **iezero*, pol. *jezioro*; *Jezierzyce* SG.

gladow 1361, *gladowe* 1238, dziś *Gladau* jer. II. ≤ **goldovъ*; por. ps. **goldъ*, pol. *głód*; *Głodów* SG.

Gladerstädt sw. ≤ **gold-*; por. *gladow*.

gladeyowe, *gladeyow* 1457, *gladigow* 1473, dziś *Gladigau* or. ≤ **goldъkov*, por. wyżej *gladow*.

glinde 940 1185 1189 1310, *gline* 1151 dziś *Glinde* k. ≦ **glinьn-* por. ps. **glina*; *Glinów* SG.

glini 1145, *glinum* 1209, *gline* 1479, 1562, dziś *Gline* wa. ≦ **glin-*; por. ps. **glina.*

glyneke 1459, *Glienecke* jer. I. ≦ **glinъk-*; por. ps. **glina-*; *Glinki* SG.

ghinowe (!) 1187, *ginowe* (!) 1189, *glynow* 1404, 1437, *kerkglune, anerglune* 1397, dziś *Glinow* jer. I. ≦ **glinovo*; por. ps. **glina*; *Glinów* SG.

Gnadau k. ≦ **gnědovъ*; por. ps. **gnědъ(i̯e)*, pol. *gniady*; *Gniadkowo* SG.

gouuene 1114, *gouene* 1134, *gawene* 1173, *gowene* 1187, 1227, *gomere* (!) 1189, dziś *Göbel* jer. I. ≦ **govьno*; por. ps. **govьno*; pol. *gówno.*

Gödnitz jer. I. ≦ **godьnic-*; por. ps. **goditi*; *Gody, Godyniec* SG.

Göllensdorf or. ≦ **gol-*; por. niżej *goliz.*

goliz 1324, dziś *Gohlitz* sw. ≦ **golic-*; por. ps. **golъ(i̯e)*, pol. *goły*; *Golice* SG.

golwicz, dziś Gollwitz jer. II. ≦ **golvic-*; por. ps. **golvá*, pol. *głowa.*

gore 1377, dziś *Gohre*, st. l. *gere, gor* ≦ **gor-*; por. ps. **gora*, pol. *góra*; *Góra* SG.

gorony 1337, *gorne* 1317, *hoghengörne* 1385, *gorne* 1454, 1471, 1541, *hohengorne* 1503, *görne* 1512, *gharne* 1528, dziś *Göhren* jer. II. ≦ **gorьn-*; por. ps. **gora*; *Górne* SG.

Gorisse sw. ≦ **gorica*; por. ps. **gora*; *Gorzyce* SG.

Görne, gorne st. ≦ **gorъn-*; por. ps. **gora*; por. wyżej *gorony.*

gorzeke 1161, 1186, 1254, *gorzeke* 1278, *gortzk* 1523, dziś *Görzke* jer. I. ≦ **gorъčьk-*; por. ps. **gorъka*, pol. *górka*; *Gercke* PS, *Garca* Court., *Górce, Górczyno* SG.

gottowe 1173, 1187, 1189, *gottow* 1180, *gottow* 1343, *gothe* 1406, *gotow* 1452, *gottow* 1490, dziś *Gothe* (obok Ranies) ≦ **kotovo*; por. pol. *kot.*

gottelin 1443, *gotelin* 1468, dziś *Göttin* ≦ **kotьlina*; por. pol. *kotlina*; *Kotliny* SG.

groben 1552, dziś *Gräben* jer. I. ≦ **grabьno*; por. ps. **grabъ*, pol. *grab*; *Grabina* SG.

Grabenstadt sw. ≦ **grab-*; por. wyżej *groben.*

groben 1541, dziś *Gröben* ≦ **grabinъ*; por. ps. **grabъ*; por. wyżej *groben!*

grabaw 946, *grabo* 949, *grabow* 965, *grubaona* 966, *grabowe* 1158, dziś *Grabow* jer. I. ≦ **grabov-*; por. ps. **grabъ*, pol. *grab* (drzewo), *Grabów*, *Grabowa* SG., *grabow* Court. *Grabau* PS.

Granau (w Magdeb.) ≦ **granovъ*; por. ps. **grańь*, pol. *grań*; *Granów* SG.

grassowe l. *grazzowe*, *grazzowe* 1238, *gratzow* 1516, dziś *Grassau* st. ≦ **gračevo*; por. ps. **gračь*, pol. *gracz*; *Gracze*, *Graczewka* SG.

greuenisse 1420, *grenenicze* 1420, dziś *Grävenitz* st. l. *greuenitze* ≦ **grebenica*; por. ps. **grebeńь*, pol. *grzebień*; *Grzebieniec* SG., por. poł. *grivin* 'grzebień'.

grobizi 992, *grobiske* 1176, *greptz* 1501, dziś *Grebs* jer. I. ≦ **grabьsk-*[7]); por. ps. **grabъ*; *Grabina* SG.

grevenae (gen.) 1282, dziś *Grevena* (lasek) nhl. ≦ **greben-*; por. ps. **grebeńь*.

grebene 1140, *griben* 1184, dziś *Grieben* sw. sł. ≦ **greben-*; por. ps. **grebeńь*, pol. *grzebień*, *Grzebień* SG.

Gribitz 1236 ≦ **gribic-*; por. ps. **gribъ*, pol. *grzyb*; *Grzybek* SG.

Gribelitz (koło Stendal) ≦ **gribelic-*; por. ps. **gribъ*; *Grzybielino* KP.

grozzem, *grozzene* 1194, *gritzene* 1446, *crotzen* 1523, *grytzener* 1523, dziś *Gritzehne* (koło Kalbe) ≦ **gordien-*; por. ps. **gordъ*; *Grodzień*. *Grodzeń* SG.

Grossow (koło Stendal) 1540 ≦ **goršev-*; por. ps. **goršьkъ*, pol. *groszek*; *Groszków* SG.

Gruplitz (należ. do Grabow) ≦ **grubъlic-*; por. ps. **grubъ* (|| **grąbъ*), pol. *gruby*, (stpol. *gręby*, por. *Grębów* KP), *Gruble* SG.

grutz 1443, *grucz* 1468, dziś *Grütz* jer. II. ≦ **gru(dь)c-*; por. ps. i pol. *gruda*; *Grudź*, *Grudzie* SG.

gubiz, *gubitz* 1221, 1275, *gwbitz* 1424, *gubischen weide* 1493, *gubtz* 1523, *gübischer busch* 1562, dziś *Gübs* jer. I. ≦ **gubica*; por. ps. **gubiti*, pol. *gubić*; *Gubin*, *Gubicza* SG.

---

[7]) **grobъ* || **grebti*; nazwy więc *greptz*, *Grebs* możnaby wprowadzać od pnia **greb-*, więc: **grebьsk-*.

gussow gussou, 1430, dziś *Güssau* (koło Genthin) ≤ **guzovъ*; por. ps. **guzъ* (= **gǫzъ*); *Guzów, Guzew* SG.
gusne 1221, *gusen* 1422, *ghusen* 1430, dziś *Güsen* jer. II. ≤ **guzьno*; por. ps. **guzъ*; *Guźlin* SG.
gustin 1420, *godstein* 1492, *gustym* 1514, *gutstin* 1357, *güttstien* 1676, *gütstein* XVIII w. dziś *Gustin* sw. ≤ **gostinъ*; por. ps. **gostь*; *Gościn* SG.
curouue curaw 1147, *curowe* 1150, 1153, *corowe* 1295, dziś *Chörau* k. ≤ *kurov-*; por. ps. **kurъ*, pol. *kur*; *Hurów* SG.
chudene (chüdene) 1282, *chuden* 1367 1382, dziś *Chüden* sw. ≤ **χodьno*; por. ps. **χoditi*; *Chodno, Chodnów* SG.
gutlitz 1340, *chütlitz* 1353, 1604, *chulitze* l. *gudelitz* 1365, *chutlisse* 1393, *gütlitz* 1420, *ghutlitze* 1435, *gutzlitte* 1495, *chuttelitze* 1503, dziś *Chütlitz* sw. ≤ **kutlic-*; por. ps. **kutiti*; č. *kutiti*, pol. *skutek, kutwa*; *Kutlewo* SG.
garchow, gargow, gartgouve 1238, dziś *Jarchau* st. ≤ **i̯arъkovo*; por. ps. **i̯arъ*, pol. *jary*; *Jarkowo* SG.
jarsowe, Ja(h)rsau sw. ≤ **i̯arъševo*; por. ps. **i̯arъ*, pol. *jar*; *Jarszewicze* SG.
jevenitze 1291, *jeuenicze* 1506, dziś *Jävenitz, geb(e)nitz* g. ≤ **i̯evъnica*; por. ps. **i̯evъnъ*, r. *ovinъ*[8]).
jeggowe, Jeggau g. ≤ **i̯ai̯ьkovo*; por. ps. **i̯ai̯e*, pol. *jaje*; *Jajkowo* SG.
gelmerize 1472, dziś *Jemmeritz* sw. ≤ **i̯ьlьm-*; por. ps. **i̯ьlьmъ-* pol. *ilm*; *Ilmie* (dawniej *Jelmie*) K.
jericho(w) 1444, *iericho* 1183, *ierichow* 1224, 1293, *iericow* 1225, *iericho* 1295, 1370, *iericochowe* 1317, *ihericho* 1424, *jerichow* jer. I, *gergow* 1459, dziś *Jerichow* jer. II. ≤ *i̯ariχovo*; por. ps. **i̯arъ*, pol. *jar*; *Jarryce* K.
ghezerick 1362, *jeserick* 1459, *jheserick* 1514, dziś *Jeserig* ≤ **i̯ezerъkъ*; por. ps. **i̯ezero*, pol. *jezioro*.
Jeseritz sch. ≤ **i̯ezeric-*; por. ps. **i̯ezero*, pol. *jezioro*; *Jezierzyce* SG.
cobelitze 1150, *kabelitz* 1159, 1172, *cabeliz* 1159, *cobelize* 1179, *kobeliz* 1337, dziś *Kabelitz* jer. II. ≤ **kobelica*; por. pol. *kobiel*; czes. *kabele*; *Kobielice* SG.

---

[8]) Por. mr. *óvyn*, br. *jóvna*, *jovńa* ≤ **i̯evъna*, **i̯evъńa* «wyschnięte zboże, posucha».

kokelitze 1363, *kakelitz* 1444, *käckelitze* 1444, dziś *Käckelitz* sw. ≦ **kakolic*; por. ps. **kakati*, pol. *kakać*; *Kakalin* SG.
calene, Hallehne or. ≦ **kalenьie*; por. ps. **kaliti*, sch. *káliti* (= hartować żelazo); *Haleń* SG.
coldiz 1306, *colditz* 1294, *coldiz* 1459, dziś *Kalitz* jer. I. ≦ **koldic*; por. ps. **kolda*, pol. *kłoda*.
Kalow jer. I. ≦ **kalovъ*; por. ps. **kalъ*, pol. *kał*; *Calatz* PS, *calano* Court., *Kałów, Kałowo* SG.
Cammin (koło Kerkan) ≦ **kamenь*; por. ps. **kamy* (**kamene*); *Cammien* PS., *camena* Court., *Kamin, Kamień* SG.
korit 1209, 1211, *koryd* 1405, *corith* 1459, dziś *Harith* jer. I. ≦ **koryt-*; por. ps. i pol. *koryto*; *Koryta* SG.
carnitz l. *karwitz* 1238, *karritz, karricz* 1421, *karnetze* 1472, *carwitze* 1492, *karffetze* 1494, *carwitz* 1519, dziś *Karritz* st. ≦ **korvic-*; por. ps. **korva*, pol. *krowa*, ale *Karwina, Karwice* SG.
kare, kore XIV w., dziś *Karow* jer. II. ≦ **kor-*; por. ps. i pol. *kora*; sch. *kōra*; *Korze* SG.
kotene coten 1254, dziś *Käthen köthen* g. ≦ **kotьno*; por. pol. *kot*; *Kocin, Kociele* SG.
kawlitz 1184, *cauwelitz* 1208, dziś *Kaulitz* or. ≦ **kavъlic-*; por. ps. **kavъka*, pol. *kawka*; *Kawki* SG.
cammiz kemnitz 1255, dziś *Kemnitz* sw. ≦ **kamenic-*; por. ps. **kamy (kamene)* pol. *kamień*; por. *Kamieniec* SG.
kerkowe kerkow 1366, dziś *Kerkau* or. ≦ **korъkov-*; por. ps. **korъkъ*, pol. *korek*; *Korków* SG.
karkun 1496, dziś *Kerkuhn* or. l. *kerkune* ≦ **kŗkuńь*; por. ps. **kŗkъ*, pol. *kark*; *Karkowo* SG.
kettelnize 1477, dziś *Kettelwitz* wa. ≦ **kotьlviti-*; por. ps. **kotьlъ*, pol. *kocieł*.
clodene l. *cloden* 1209, *cloden* II. or. 1, dziś *Kläden klöden* st. ≦ **koldьno*; por. ps. **kolda*, pol. *kłoda*; *Kłodno* SG.
cleinow, clenow, clynow, dziś *Kleinau* or. ≦ **klinovъ*; por. ps. **klinъ*, pol. *klin*; *Klinów* SG.
Kleyn (koło Stendal) 1495 ≦ **klinъ*; por. wyżej *cleinow*.
klestene 1443, *clestowe* 1458, *clestou* 1477, *kleistow* 1491, dziś *Kleistau* sw. ≦ **klěščevъ*; por. ps. **kleštiti*, pol. *kleszczyć*; *Kleszczów* SG.

klobbenitzsche 1680, dziś *Klemnitz* (koło Förderstädt) ≦ **klǫbьnitii*; por. ps. **klǫbъ*, pol. *kłąb*; *Clammey* PS, *clembonouici* Court.

cleps 1295, *clepzek clepzck cleptze* 1300, dziś *Kleps* jer. I. ≦ **klěpъče*; por. ps. **klepati*, pol. *klepać* SG.

klinkow clinckow 1430, *clinckow* 1492, dziś *Klinkau* st. ≦ **klinъkovъ*; por. ps. **klinъ*, pol. *klin*; *Klinki* SG.

Klinke st. ≦ **klinъk-*; por. wyżej *klinkow*.

Clincus (jezioro) ≦ **klinъkušь*; por. *klinkow*; *Klinki* SG.

Klinze g. ≦ **klinьčь*; por. wyżej *klinkow*; *Klińce* SG. *Klińcz* SG.

clitzse 1145, *Clitzsie* 1198, *klitzen* 1159, dziś *Klietz* jer. II. ≦ **kličь*; por. ps. **klicati*, **kličǫ*; stbg. *kličь* krzyk, r. *kłyč* || *kłyk*, pol. *klikowisko*; *Klikowa, Kliczki* SG.

klessic 1275, *klesnik* 1365, *klyzenich* XIV w., *cletznik* kon. XIV w., dziś *Klietznick* jer. II. ≦ **kъlьčьnikъ*; por. ps. **kъlъ*, pol. *Kleck Kielce* SG.

clizke 1286, *klizich* kon. XIV w., *klytzk klitzk* 1420, *nygen kleyceke* 1430, *nyencleczke* 1430, dziś *Klitsche* jer. II. ≦ **kličьk-*; por. ps. **kličǫ* (**klicati*); *Kliczyn* SG.

clitzen przed 1400, *klitzke* 1459, *Klitzke klitsche* jer. I. ≦ **kličьk-* (**kličьnъ*); *Kliczyn* SG.

kloderim 1420, dziś *Kloderim* jer. II. ≦ **kold-*; por. ps. **kolda*, pol. *kłoda*; *Kłodzin* SG.

cluden, Klüden g. ≦ **koldьno*; por. ps. **kolda*; *Kłodzin* SG., *Kłodno* SG.

kloytz, cloczcze, clotzim, clotzow, dziś *Klötze* sw. ≦ **kloč-*: por. ps. **kločǫ* (**klokati*), bg. *kločъ*, sch. *klòcati* || *kvòcati* = *kwoczeć* (*kwoka*).

clutzowe 1151, 1189, 1307, *cluzov* 1171, *clutzow* 1269, *clutsowe* 1236, 1285, *clitsowe* 1283, *clytzove, clutzowe* 1297, *clytsowe clitsowe* 1307, *clutzow* 1511, *clutzower* 1523, dziś *Klützow* jer. I. ≦ **kľučevo*; por. ps. **kľučь*, pol. *klucz*; *Kluczewo* SG.

cobbel, czobel 1522, *cobbell* 1568, dziś *Kobbel* wo. ≦ **kobelь*; por. pol. *Kobiel*; *Kobiel* SG.

kabelitze 1420, *kebbelitz* 1473, dziś *Köbbelitz* sw. ≦ **kobelic-*; por. *Kobielice* SG.

Kobin st. ≦ **kobinъ*; por. ps. **kobъ*, sch. *kôb* (= zły los).

kubelke 1472, *koblack* 1475, *kobbelake* 1472, 1487, *cobbelake* 1503, dziś *Kobla, copbelake* ≦ **kobylъky*; por. ps. **kobylъka*, pol. *kobyłka*; *Kobyłka* K.
kolbitz 1495, *kolbitz* 1516, dziś *Kolbitz* wo. ≦ **kḷbic-*; por. ps. **kḷbъ*, pol. *kiełb*: *Kiełbowo* SG.
Kolpin ≦ **kḷpinъ*; por. ps. **kḷpъ*, gł. *kołṗ*, kasz. *kêłp*; *Kiełpin* (ms. kasz.).
copernitz 1552, dziś *Köpernitz* jer. I. ≦ **koprъnic-*; por. ps. **koprъ*, pol. *koper*; *Kopernia* SG.
karbeliz 1180, 1197, *kerbeliz* 1459, *kerbelitz* 1489, dziś *Körbelitz* jer. I. ≦ **kṛbelic*; por. ps. **kṛbъ*, pol. *karb*; *Karbice* SG.
cotim 946, *cotim* 1145, 1179, *cocim* 1150, dziś *Kotim* jer. II. ≦ **kotimь*, por. ps. **kotiti*, pol. *Okocim* SG.
cracowe 1161, 1359, *krakoe* 1166, *crakowe* 1272, *krakau* 1296, *krakowe* 1297, *crakow* 1420, *krakaw* 1472, 1523, *krakaw* 1493, dziś *Krakau* jer. I. ≦ **krakovъ*; por. pol. *krakać*; *Kraków*.
kruckeborne 1173, *krakeborne* 1424, dziś *Krakeborn* (koło Lübs) ≦ **krako-borna*; por. pol. *krakać* i ps. **borna brona* = *brama*.
vratz (!) 1322, *cratze* 1327, *cratz* 1344, *cratz* 1457, dziś *Kraatz* or. ≦ **kračь*; por. pol. *kraczę* (*krakać*).
cremcow 1224, *krimekawe* l. *kremkow* 1238, *kremmekow* 1473, *klembko* (?) 1494, *kremeko* 1506, dziś *Kremkau* st. ≦ **krěmkovъ*; por. ps. **krėmy*, **krěmene*, pol. *krzemień*; *Krzemieniew* SG.
crussowe 1157, 1173, 1189, *crusowe* 1187, dziś *Kressau* (koło Leitzkau) ≦ **kruševo*; por. ps. **kruša* ‖ *gruša*, pol. *grusza*.
kreveze, crewsen, crenetze, dziś *Krewese* or. ≦ **kъřevьc-*; por. ps. **kъřь*, pol. *kierz, krza*; *Krzewce* SG., *Krzewica* SG.
krewicz 1430, *crewytzer* 1523, *crevize* 1209, *creviz* 1311, *criviz, kriwitz* 1350, dziś *Krewitz* wo. ≦ **kъřevic-*; por. wyżej *kreveze*.
Krissow or. ≦ **križev-*; por. pol. *krzyż, Krzyżowo* SG.
crive 1209, *crive* 1304, 1307, dziś *Krive* va. ≦ **krivьịe*; por. ps. **krivъ (ịь)*, pol. *krzywy*; *Krzywie* SG.
crussow 1371, dziś *Krüssau* jer. II ≦ **kruševъ*; por. ps. **kruša* (‖ **gruša*), pol. *grusza*.
cruzeze 1135, *cruzize* 1152, *cruzece* 1152, *crucithe* 1217, *cruzezhe* 1220, dziś *Krusitz* wo. ≦ **krušьc-*; por. ps. **kruša*.
kulitz 1304, 1354, 1498, *kulitz* 1443, *kulitzer* 1536, dzis *Kulitz* nhl. ≦ **kulic-*; por. ps. **kuliti*, pol. *kulić*; *Kulice* SG.

kulczow 1459, dziś *Külzau* (koło Niegripp) ≤ **kḷčevъ*; por. ps. **kḷkъ*.

gimrou (!) 1472, dziś *Kurau kurrau* sw. ≤ **kurovъ*; por. ps. **kurъ*, pol. *kur*; *Kurów* SG.

kurow 1506, dziś *kurow* g. ≤ **kurovъ*; por. ps. **kurъ*, pol. *kur*; *Kurów* SG.

cusule 1299, 1306, *kussel* 1533, dziś *Küsd* jer. I. ≤ **kušelь*; por. ps. **kušǫ* (**kusiti*), pol. *kuszę* (*kusić*); *Kuszyn* K.

kuczkowe 1400, *cutzekaw* 1400, dziś *Kützkow* jer. II. ≤ **kučьkov-*; por. ps. **kuča*, pol. *kucza*; *Kuczków* SG.

lamen 1160, *lamen* 1238, dziś *Lamen* st. ≤ **lamьno*; por. ps. **lamati*, pol. *łamać*; *Łamki* KP.

lawke 1536, *lancke* 1537, dziś *Lancken* wo. ≤ **lǫka*; por. ps. **lǫka*, pol. *łąka*; *Łąka, Łąki* SG.

laczeke 1356, *latzke* 1460, *lazke* 1472, dziś *La(a)tzke latsche* g. ≤ **lěsъk-*; por. ps. **lěsъ*, pol. *las*; *Laski* SG.

ligzice 937, *liezeca* 995, *liezeche, liezca* 997, 1136, *lietzo, lietzyo, liesca* 810, 1017, *lizecho* 1114, *liezeke* 1128, *litzke* 1137, *liezke* 1139, *liezeche* 1151, *litzka* 1155, *litzeka* 1155, *lietzke* 1157, *lezeke* 1161, *liezeka* 1171, *liezecha* 1173, *letzka* 1189, *lezeke* 1236, *letzkensis* 1352, *liezeka* 1424, *litzkensis* 1492, *litzke* 1493, *litzk* 1497, *litzka* 1503, dziś *Leitzkau* jer. I. ≤ **lisъk-*; por. ps. **lisъ*, pol. *lis*; *Liski* SG.

Lelchau, lelcbow 1420 ≤ **lelьkov-*; por. ps. **lelьkъ*, pol. *lelek*; *Lelków* SG.

Lentzen l. *lentzen* wo. ≤ **lěńьče*; por. ps. **lěńǫ*, **lěniti*, pol. nazwa *Leńcze*.

leppin 1344, dziś *Leppin* or. ≤ **lěpinъ*; por. ps. **lěpiti*, pol. *lepić*; *Lepino* SG.

lewize 1304, dziś *Lewitz* ≤ **lěvica*; por. ps. **lěvъ(i̯ь)*, pol. *lewy*; *Lewice* KP.

lubas 1370, dziś *Liebars, lübars* jer. II.[9]) ≤ **ľubašь*; por. ps. **ľubъ*, pol. *luby*; *Lubasz, Lubiasz* SG.

liczizi 946, *liczizi, lizzizi* 1150, dziś *Ligzice* ≤ **lisiti̯e*; por. ps. **lisъ*, pol. *lis*; *Lisice* SG.

---

[9]) Nazwa urobiona od im. **ľuboslavъ* (pol. *Lubosław*).

lipe 1536, *lippe* 1537, *lipe* (las) 1290, dziś *Liepe* wo. ≦ **lipьje*; por. ps. i pol. *lipa*; *Lipie* SG.
lystem 1496, *listen* 1209, *listen* 1537, *liesen* 1536, dziś *Liesten* sw. ≦ **listьno*; por. ps. **listь*, pol. *liść*; *Liścina* SG.
lybke(n) 1533, dziś *Liepke* ≦ **lipъk-*; por. ps. **lipa*; *Lipki* SG.
Liuzenna (pow. moraz.) ≦ **lužьn-*; por. ps. **luža*, pol. *łuża*.
Löbekühn jer. I. ≦ **ľub-*; por. ps. **ľubъ(jь)*, pol. *luby*; *Lubar* SG.
Lobbesze 1497, dziś *Lobbese* jer. I. ≦ **ľubeši*; por. ps. **ľubъ*; *Lubieś*, *Lubiesza* SG.
lubaniz 1225, *lubenitz* 1238, *lubanitz*, *lobeniz* 1252, dziś *Löbnitz* k. ≦ **ľubanitji*; por. ps. **ľubъ*; *Lubanicze* SG.
lvderitze 1341, *luderitz* 1341, *luderitze* 1438, dziś *Lüderitz* st. ≦ **ľud-*; por. ps. **ľudъ*, pol. *lud*; *Ludziny* SG.
loceke 1152, *loceco* 1152, dziś *Loitsche* wo. ≦ **ločьk-*; por. ps. **ločą*, pol. *łoczę* (= chciwie pożeram); *Łoczyn* SG.
lohne 1444, dziś *Lohne* or. ≦ **lun-*; por. ps. **luna*, pol. *łuna*; *Łuny* SG.
losse 1209, dziś *Losse* or. ≦ **lěsъ*; por. ps. **lěsъ*, pol. *las*; *Lasy* SG.
Lossewitz sch. ≦ **lěsovic-*; por. ps. **lěsъ*, pol. *las*; *Lasowiee* SG.
loztoue 973, *lozstowe* 1208, *loztvowe* 1221, *lostow* 1459, dziś *Lostau* jer. I. ≦ **lastovo*; por. ps. **lastovica*, pol. *łastówka*, czes. *lastovice* *Łastowica*, *Łastowce* SG.
lutkaw 1481, *lutkow* 1489, *lutkaw* 1568, *letkow* (*lotkow*) 1536, *lotzkaw* 1537, *lucktow* 1443, dziś *Lotkau* wo. ≦ **ľutъkovъ*; por. ps. **ľutъ (jь)*, pol. *luty*; *Lutowo* SG.
latzke 1409, *lazeke* 1418, *latsche* 1457, *latzk* dziś *Lotsche* g. ≦ **lěsъko*; por. ps. **lěsъ*, pol. *las*; *Laski* SG.
lübaz 1378, *lubbars* 1481, *lubbarsz*, *lubas* 1490, *lubasz* 1187, *lubas* 1189, 1198, 1244, 1275, 1329, *ostlubas* 1372, *lubars* 1552, *lubbars* 1555, dziś *Lübars* sw. ≦ **ľubašь*; por. ps. **ľubъ*, pol. *luby*; *Lubasz* SG.
lubenitz 1238, dziś *Lübenitz* ≦ **ľubjenic-*; por. ps. **ľubъ*; *lubene*, *lubin* Court.
luben 1499, 1531, dziś *Lüben* (koło Burg) ≦ **ľubьn-*; por. ps. **ľubъ*; *lubin* Court., *Lubień* SG.
lupitz 1555, dziś *Lübitz* ≦ **ľubic-*; por. ps. **ľubъ*; *Lubicz* SG.

lubirniz 1347, *lubbernitz(e)* 1364, *lobernitz* 1533, *lubernitz* 1536 *lubberitz* 1568, dziś *Lübberitz lübritz* nhl. ≦ **ľubeŕьnic-*; por. ps. **ľubъ*; *Lubierzyn* SG.

liubatici 975, *lubicz* 1301, *lubiz* 1459, dziś *Lübs* jer. I. ≦ **ľubatitji*; por. ps. **ľubъ*; *Lubisz, Lubicz* SG.

lunow 1473, *linow* 1506, dziś *Lünow* g. ≦ **luńevъ*; por. ps. **luńь* «myszołów».

lutene 1513, dziś *Luthäne lüttehne* st. ≦ **ľutьno*; por. ps. **ľutъ*, pol. *luty*; *Luteń* SG.

Lütenitz jer. I. ≦ **ľutьnic-*; por. ps. **ľutъ*; *luthe* Court., *Luteń* SG.

mokrene 1360, *macrainsche* 1680, dziś *Mackrene* (miejsce puste w Magdeburgji) ≦ **mokrьn-*; por. ps. **mokrъ*, pol. *mokry*; *Mokre, Mokryny* SG.

Mallehn sw. ≦ **malьn-*; por. ps. **malъ*, pol. *mały*.

malentzyn 1438, *malenzin* 1459, *molentzeyn* 1519, dziś *Mahlenzin* jer. II. ≦ **malętinъ*; por. ps. **malъ*, pol. *mały*.

malizi 946, 1150, 1179, *maltzii* 1145, *malitz* 1302, *malitz* 1337, *maliċz* 1337, dziś *Mahlitz* jer. II. ≦ **malic-*; por. ps. **malъ*, pol. *mały*; *Malice, Malicza* SG.

marve (staw) XV, XVI w., *marvitz, merlitz, merwitz* 1350, 1360, dziś *Marbe* ≦ **morvic-*; por. ps. **morvъ*, pol. *mrówka*, sch. *mrâv*.

markow 1279, *merkau* 1279, dziś *Markau* sw. ≦ **morkov-*; por. ps. **morkъ*, pol. *mrok*.

martzan 1334, *mersan* 1452, dziś *Marzahne* (koło Arneburga) ≦ **morčańь*; por. ps. **morkъ*, pol. *mrok, mroczno*.

Mechau or. l. *mechowe* ≦ **měχovo*; por. ps. **měχъ*, pol. *miech*; *Miechów* SG.

melin, mellyn l. *mollyn*, dziś *Mellin* sw. ≦ **melinъ*; por. ps. **meľǫ*, pol. *mielę*; *Mielinek* SG.

milcuni 946, *miluni* 1145, *mileum (!)* 1150, *melcowe* 1179, *melkowe* 1240, dziś *Melcow* jer. II. ≦ **milъkovo*; por. ps. **milъ*, pol. *miły*; *Miłkowo* SG.

menwicz przed 1400, dziś *Mennewitz* k. ≦ **měnъvic-*; por. ps. **měna*, pol. *z-miana*; *Mieniany* SG.

myenz 1220, *mentiz* 1275, *mentz* 1407, 1479, *mentze* 1479, 1482, 1523, *mentze* 1483, *mentzs* 1536, *meintz* 1537, dziś *Mentz* jer. I. ≦ **měnьc-*; por. ps. **měniti*; pol. *mienić*; *Mieniany* SG.

merin 1473, *marin* 1324, dziś *Mehrin* or. ≦ **měrinъ*; por. ps. **měra*, pol. *miara*; *Mierzyn* SG.
merize 1372, dziś *Meritz* (koło Deetz) ≦ **měrica*; por. wyżej *Mierzyce* SG.
mesyn 1420, *messyn* 1435, *messin* 1473, dziś *Messin* sw. ≦ **mězinъ*; por. ps. **mězinъ*, pol. *miezimy*; *Miezieniec* SG.
michritze 1473, 1506, dziś *Michritz* g. ≦ **mokricě*; por. ps. **mokrъ*, pol. *mokry*; *Mokrzyce*, *Mokrzyca* SG.
milowe 1145, *milow* 1387, dziś *Milow* jer. II. ≦ **milovъ*; por. ps. **milъ*, pol. *miły*; *Miłowice* SG.
mockeren 1420, *mokeryn* 1496, dziś *Möckern*, *mäckern* sł. ≦ **mokrinъ*; por. ps. **mokrъ*; *Mokryn* SG.
mokrianici, *mocranici* 949, *mocornic* 965, *mokernik* 992, *mukerne* 1160, *mokerne* 1186, *mokernie* 1195, *mokernic* 1196, *mockern* 1461, dziś *Möckern* jer. I. ≦ **mokřanitii*; por. ps. **mokrъ*; pol. *Mokrzany*, *Moksze*, *Mokryn*, SG.
mokernitz 1487, *Möckerwitz* (koło Loburg) ≦ **mokrьnic-*; por. ps. **mokrъ*.
mucrona 1152, *Mocorne* 1153 ≦ **mokrьnьie*.
molyz l. *molwitz* 1324, *molize* 1443, *molitze* 1458, *molitz* 1570, dziś *Molitz* sw. ≦ **molic-*; por. ps. **molь*, pol. *mól*, czes. *mol*; *Molenie* SG.
Moritz jer. I. ≦ **moric-*; por. ps. **moriti*, pol. *morzyć*; *Morzyca* SG.
morlitz 1305, *morditz* 1306, *moriz* 1306, dziś *Morz* (koło Biere) *murz* ≦ **mṛdic-*; por. ps. **mṛdati*, pol. *merdać*, *morda*; *Mordzice* SG.
mose 1144 1145, 1159, 1190, 1228, 1307, 1511, *mosze* 1511, dziś *Mose* ≦ **mažьie*; por. ps. **mažǫ* (**mazati*), pol. *mażę* (*mazać*); *Maże* SG.
masentin 1420, dziś *Mösentin* sw. ≦ **možętinъ*; por. ps. **mogǫ*, **možešь*, pol. *możesz*; *Możany* SG.
motelicze kon. XIV w., *motelitz* 1459, dziś *Möthlitz* jer. II. ≦ **motylica*; por. ps. **motylь*, pol. *motyl*; *Motylewo* SG.
musowe 1187, *muschowe* 1189, *musskow* 1424, dziś *Muschawe* jer. I. ≦ **mušьkov-*; por. ps. **muχa*, pol. *mucha*; *Muszkowice* SG.
nagorit 1068, dziś *Nagorit* ≦ **nago-ritь*; por. ps. **nagъ*, pol. *nagi*, + ps. **ritь*, pol. *rzyć*.

nedialisci 963, *nedialesci* 963, *nedeliz* 1361, 1459, *neddelitz* 1514, dziś *Nedlitz* jer. I. ≦ **nedělic-*; por. ps. **neděla-*, pol. *niedziela*; *Niedzielna* SG.
nesenitz(e) 1444, dziś *Nesenitz* sw. ≦ **nesenica*; por. ps. **nesenъ*, pol. *niesiony*; *Niesin* SG.
nivilize 1145, *niulice* 1157, *nivilitze* 1209, dziś *Neulitz* wa ≦ **nevel'ic-*; por. **niva*, pol. *niwa*; *Niwice* SG.
nigrebe 1158, *nigribbe* 1285, *nygrebbe* 1276, *nygrip* 1310, dziś *Niegripp* jer. II. ≦ **ne-grib-*; por. ps. **gribъ*, pol. *grzyb*; *Grzybic* SG.
Nierow jer. II. ≦ **nyrov-*; por. ps. *nyrati-* pol. *nurzać*; *Ner* SG.
pelinizi 937, 973, *palnitz* 1448, 1477, dziś *Palnitz* ws. ≦ **pelynic-*; por. ps. **pelynъ*, *piołyn* (*piołun*).
pamelitz 1177, 1189, *pomelitz* 1404, *pomolicz* 1437, dziś *Pamelitz* jer. I. ≦ **po-melic-*; por. ps. **mel'ą*, pol. *mielę*; *Pomielnica* SG.
Pansau (koło Klötze) 1394 ≦ **pąčevo*; por. ps. **pąčьkъ* (**pąkъ*), pol. *pączek*; *Pączewo*, *Pączkowo* SG.
popeliz 1231, dziś *Poplitz* jer. II. ≦ **popelic-*; por. ps. **popelъ*, pol. *popiół*; *Popielec* SG.
parchowe 1188, 1209, 1342, *parchouwe* 1459, dziś *Parchau* jer. I. ≦ **porχovo*; por. ps. **porχъ*, pol. *proch*; *Parchowo* SG.
parchem 1145, *parchem* 1209, 1230, dziś *Parchen* jer. II. ≦ **porχyḿь*, por. wyżej *parchowe*.
Parsau sch. ≦ **pṛševъ*; por. pol. *parszywy*; *Parszów* SG.
poregi porei 946, *porei* 1014, dziś *Parei* (wyspa, las) *parey* jer. II. ≦ **porajь*; por. *Poraj* (wieś w pow. krośnieńskim)[11]).
Parwitz ≦ **parъvic-*; por. ps. i pol. *para*; *Parwa* SG.
pechovi 949, *pechowe* 965, 973, *pecho* 1139, *pechoe* 1159, *pechowe* 1185, 1194, *pechow* 1402, *pechow* 1459, dziś *Pechau* jer. I. ≦ **pěχovo*; por. ps. **pěχъ*, czes. *pěchý*, pol. *piechota* (rodzaj fasoli w gwar. pol.); *Piechoty* SG.
Persikau (w Werder) ≦ **pṛsikovъ*; por. ps. **pṛsь*, pol. *pierś*, czes. *prs*.

[11]) Brückner: „Słow. etymolog. jęz. pol." „*poraj* jest dzisiaj nazwą herbu, co niby różę na tarczy nosi, ale to nie róża, lecz *porej*, a w XVI w. *porej* = bagno. *Porey* nad Łabą *Poregi*. Dla silnej odraźliwej woni od *pory* = siła nazwane. Niemcy od Słowian nadłab. zapożyczyli tę nazwę *Poraj*, jak *mleczaj*. W *porej* *e* dialektyczne, jak w *dej*".

petz 1301, *pecz* 1303, dziś *Petz* jer. I. ≦ **pekt6*; por. ps. (**pekq* **pečeši* — *piekę piezesz*); **pekt6*, pol. *piec*; *Piec, Piece* SG.
petzenow 1529, dziś *Petzenau* ≦ **pečenovъ*; por. ps. **pečenъ*, pol. *pieczony*; por. pol. nazw. *Pieczonka* i wś. *Pieczonka* SG.
pynnow 1280, *pynnow* 1281, *pynnowe* 1303, *pinnow* 1457, *pinnowsche* holz 1651, dziś *Pinnow* or. ≦ **p6novъ*; por. ps. **p6n6*, pol. *pień*; *Pniewy* SG. dł. *Pńów*.
plothe 1343, *plote* 1324, *plate* 1473, dziś *Plathe* sw. ≦ **plot-*; por. ps. **plotъ*, pol. *płot*; *Plate* PS, *Płocie* SG.
ploten 1145, *plote* 1166, 1171, 1191, *plothe* 1185, dziś *Plathow* jer. II. ≦ **plot-*; por. ps. **plotъ*.
plochauisci 940, *plachwicz* marke, dziś *Plachwitz* wo. ≦ **polkavic-*; por. ps. **polkati*, pol. *płokać* (≦ *płakać*) *Płaksy* SG.
plotin 1473, 1506, dziś *Platin* (koło Kalwörde) ≦ **plotinъ*; por. ps. **plotъ*, pol. *płot*; *Płocice* SG.
plessou 1458, *plessow* 1473, *plessaw* 1495, dziś *Plessau* sw. ≦ **plěševъ*; por. ps. **plěš6*, pol. *plesz*, czes. *pleš*; *Pleszew, Pleszów* KG.
plezze 1333, *pletz* 1343, *pletze* 1436, *pleetcz* 1437, dziś *Pleetz plötz* or. ≦ **pleti̯-*; por. ps. **pleti̯e*, pol. *plece* (*plecy*), *Plecewicze* SG.
pliozunuzi 1021, *plezwiz* 1271, dziś *Pletzwitz* ≦ **pleti̯evic-*; por. ps. **pleti̯e*, pol. *plece*; *Plecewicze* SG.
plozeka 1178, *plozeke plotzka* 1221, *plozeke* 1228, *ploczke* 1303, *plotzke* 1330, 1335, 1523, dziś *Plötzky plötzke* jer. I. ≦ **bolt6sk-*; por. ps. **bolto*, pol. *błoto*.
Poberun ≦ **po-berun6*; por. ps. **berq*, pol. *biorę*.
pokeriz 1224, *potgorize potgorizi* 1135, *putgorizi potgorize* 1152, *putgorize* 1220, dziś *Pökeritz* jer. I. ≦ **podъ-gorica*; por. ps. **gora*, pol. *góra*; *Podgórzyce* SG.
poleni 1145, *polene* 1209, *pollene* 1218, *polinger* mark 1489, *polener* 1562, dziś *Pöhlen* wa ≧ **poľ6n-*; por. ps. **poli̯e*, pol. *pole*.
polnitz(e) 1319, *polnizce* 1405, *polnitze* 1600, dziś *Pollnitz* or. ≦ **poľ6nica*; por. *Polnica* SG.
polekowe 1282, *polkowe* 1287, *polkow* 1420, dziś *Polkau* or. ≦ **poľ6kovo*; por. *Polkowo* SG.
poluiz(e) 1454, *Pollkwitz* g. ≦ **poľ6vica*; por. *Polwica* SG.

poppow 1363, dziś *Poppau* sw. ≤ **popovъ*; por. ps. **popъ*, pol. *pop*; *Popów* SG.
porditz 1341, 1345, *porditze portz* 1358, *porcz* 1423, *portze* 1427, *poriz* 1476, *portz* 1540, dziś *Poritz* st. ≤ **pr̥tьc-*; por. ps. **pr̥tь*, pol. *parć (parciany)*; *Parcice*, *Parcz* SG.
pöteritz peteritz, *Poteritz* 1363 ≤ **poteric-*; por. ps. (**terti*, pol. *trzeć*) **terati (pocierać)*; *Pocierzyn* SG.
potgrot 1304, 1354, *podegrund* 1534, dziś *Potgrot* ≤ **podъ-gord-*; por. ps. **gordъ*, pol. *gród*; *Podgrodzie* SG.
poten 1391, *pethene*, *Pöthen* jer. I. ≤ **potьno*; por. ps. **potъ*, pol. *pot*; *Pocin* SG.
Potzähne g. ≤ **bot̯ěn-*; por. ps. **botěnъ*, pol. *bocian*, *boćoń*; *Bocianowo* SG.
Prahlitz ≤ **bьraliti̯*; por. ps. **bьrati*, pol. *brać*; *Bralice*, *Bralin* SG.
Predemitz jer. I. 1537, *predenitz* ≤ **perdьnica*.
Precekina (rzeka) ≤ **pertekin*; por. ps. **teką*, pol. *ciekę*.
pretulitse 939, *predalitze* 941, *predalize* 946, dziś *Pretalitze* (937, 973) ≤ **perdalic-*; por. ps. **perdati*, pol. *(s)przedać*; *Przedanica* SG.
brithzin 1151, *brezin* 1157, *britzin* 1171, 1189, 1236, 1283, 1285, *bretzin* 1219, 1307, *britsyn* 1307, *preczien* 1330, *brytzin* 1511, dziś *Pretzien* jer. I. ≤ **berzinъ*; por. ps. **berza*, pol. *brzoza*; *Brezіny* SG.
prizlawa 1056, *prinzlowe* 1225, *prinzlowe* 1335, dziś *Prinzlow* ≤ **prędislav-*; por. ps. **prędą*, pol. *przędę*.
predele 1173, 1189, *predhele* 1219, *preddel* 1498, dziś *Prödel* jer. I. ≤ **per-děl-*; por. ps. **dělъ*, pol. *dział*.
Pürnitz ≤ **pyrьnic-*; por. ps. **pyrь*, pol. *pyrzyna*, czes. *pýr*; *Pyrzyce* SG.
pustenitze 1319, dziś *Püsznitz* or. ≤ **pustenic-*; por. ps. *pustъ*, pol. *pustynia*; *Pustelnica* SG.
putlandes 1329, *putlentze* 1337, 1345, 1388, *putlencze* 1378, 1426, *pütlenczen* 1409, dziś *Putlentz* sw. ≤ **podъ-lěńьče*; por. ps. **lěniti*, pol. nazwa *Leńcze*.
quabiz 1173, 1189, *quabyz* 1187, dziś *Quabitz* jer. I. ≤ **kvapic-*; por. ps. **kvapiti*, pol. *kwapić*, czes. *kvapiti*; *Kwapinka* SG.
robelj 946, *robeli* 1150, *robele* 1179, *rabel* 1209, *rabele* 1209, *robole* 1209, dziś *Räbel* or. ≤ **orbьľ-*; por. ps. **orbъ*, scs. *rabъ*, pol. *robić*; *Robotna* SG.

rademin l. *rademyn* 1344, dziś *Rademin* sw. ≦ **radiminъ*; por. ps. **radit*, pol. *radzić*.
randowe 1236, *dziś Randau* jer. I. ≦ **rędovo*; por. ps. **rędъ*, pol. *rząd*; *Rzędów* SG.
ranys, *ranis* 1176, *ranis* 1221, *ronys* 1317, *konitz (!)* 1343, *ronnitz* 1452, *ronnis* 1490, dziś *Ranies* jer. I. ≦ **ranišь*; por. ps. **ranъ*, «wczesny» pol. *rany (ranny* w. *poranny)*, *rano*; *Ranie*, *Ranis* SG.
resene 1345, *rese* 1345, *resen* 1345, dziś *Rähsen* jer. II. ≦ **rězьno*; por. ps. **rězati*, pol. *rzezać*; *Rzezawa* SG.
redigow, *Redigau* sw. ≦ **radikovъ*; por. ps. **radъ*, pol. *rad*; *Radkowicze* SG.
reppin 1502, *reppin* 1506, *reppin* 1472, dziś *Reppen* sw. ≦ **rěpinъ*; por. ps. **rěpa*, pol. *rzepa*; *Rzepin* SG.
retzer brueck 1529, *Reez* jer. I. ≦ **rěč-*; por. ps. **rěčьka*, pol. *rzeczka*; *Rzeczyca* K.
rybowe 1344, *rybow* 1420, dziś *Riebau* sw. ≦ **rybovo*; por. ps. **ryba*, pol. *ryba*; *Rybowo* SG.
ridzowe 1282, *riddesow* 1345, *ritzowe* 1345, *rydsowe* 1377, *rissow* 1484, *rissow* 1485, dziś *Ritzow* g. ≦ **rydįevo*; por. ps. **rydįь*, scs. *ryždь*, pol. *rydz*; *Rydzów* SG.
roddauwe 1444, *roddow* 1444, dziś *Roddau* (koło Klötze) ≦ **rodovo*; por. ps. **rodъ*, pol. *ród*; *Rodowo* SG.
rodenere 1238, *Rodouue* (rzeka) 1012—1023 ≦ **rodovo*; por. ps. **rodъ*, pol. *ród*; *Rodzieńkowo* SG.
rogosen 1400, *ragoesen* 1400, *rogozen* 1400, dziś *Rogäsen* jer. II. ≦ **rogožьno*, por. ps. **rogožь*, pol. *rogoża*; *Rogożno* SG.
rogez 1144, *rogaz* 1150, *rogeiz* 1275, *rogetz* 1497, dziś *Rogätz* wo. ≦ **rogožь*; por. wyżej *rogosen*.
rochow 1377, *rocgawe* 1377, *rocgowe* 1377, dziś *Rochau* st. ≦ **rogov-*; por. ps. **rogъ*, pol. *róg*; *Rogów* SG.
rokentyn 1363, *rokentin* 1363, dziś *Rockentin* sw. ≦ **rokǫtinъ*; (por. ps. **rokъ*, pol. *rok*).
ronnou 1506, *Ronnau* (koło Köbelitz) 1472 ≦ **ranov-*; por. ps. **ranъ*, pol. *rany* (wczesny) *Ranna* SG.
Roschow jer. I. ≦ **orzgovъ*[12]); por. ps. **orzga*, pol. *rózga*.

---

12) Może: **raševъ* t. j. posiadłość *Raša*; **rašь* ≦ **radoslavь*; stpołab. *Rašewo* M. 398.

rosteke 1420, *rostocke* 1435, 1473, *rostock* 1492, dziś *Rostock* sw. ≦ **orztokъ*; por. ps. **orz, tokъ*, pol. *roztok*; *Roztocze* SG.

rokinze 1197, 1207, 1209, *rokence* 1207, *rökez* 1322, *rochz* 1326, *roytze* 1326, *roketze* 1377, dziś *Röxe* st. ≦ **orky(t)ьnьti-*; por. ps. **orkytьno*, pol. *rokit(n)a*; *Rokitna, Rokicie* SG.

rudow 1376, *rudowce* 1343, dziś *Rüdow* or. ≦ **rudov-*; por. ps. **rudъ(iь)*, pol. *rudy*; *Rudowo* SG.

sacchou 1506, dziś *Sachau* g. ≦ **zaχovъ*; por. ps. **zaχovati*, pol. *zachować*; *Sachau* PS, *sachowo* Court.

salou 1507, *Salau* 1470 ≦ **žalovъ*; por. ps. **žalь*, pol. *żal*; *Żalin* SG.

selechowe 1235, *selchow* 1246, *selegow* 1278, dziś *Salchau* g. ≦ **želeχovo*; por. pol. *Żelechów*.

sollentin, czellentyn 1381, *czelentim* 1420, *selentin* 1435, dziś *Sallenthin* sw. ≦ **zelętinъ*; por. *Zielecin* SG.

sandowe 1190, 1208, *sandow* 1281, 1534, *sando* 1314, dziś *Sandau* jer. II. ≦ **sądovo*; por. ps. **sądъ*.

sceplitz scheplitz Schäplitz st. ≦ **čaplic-*; por. ps. **čaplia*, pol. *czapla*; *Czaple, Czaplice* SG.

schortow, sartow 1430, dziś *Schartau* st. ≦ **čṛtovъ*; por. ps. **čṛtъ*, pol. *czart*; *Czartów* SG.

sirtaw 945, *ciertuvi* 949, *svartavua* 961, *cirtuua (cirtouua)* 965, *scartoensis* 1159, *schartowe, schartouue* 1153, 1156, 1161, *scartowe* 1156, 1186, *schartowe* 1307, *schartow, schartouw* 1451, *schartow* 1489, *scartow* 1511, *schartow* 1523, dziś *Schartau* jer. I. ≦ **čṛtovo*; por. wyżej *schortow*.

schartawke schartönweke XIV w., dziś *Schartencke* jer. II. ≦ **čṛtovъk-*; por. wyżej *schortow*.

Scheinitz k. ≦ **svinic-*; por. ps. **svinьia*, pol. *świnia*; *Świnice* K.

schorne 1345, *schorne* 1409, *schornow* 1506, *scharne* 1521, dziś *Scheeren* st. ≦ **čṛn-*; por. ps. **čṛnъ*, pol. *czarny*; *Czarne, Czarno* SG.

Schermen jer. I. ≦ **čṛminъ*; por. ps. **čṛmь*, czes. *čermák*; *Czermin* SG.

scernekow 1292, *scernekaw* 1292, *schernekow* 1292, *scerneco* 1292, dziś *Schernikau* or. ≦ **čṛnikovъ*; por. ps. **čṛnъ*, pol. *czarny*; *Czerników* SG.

Schieben sw. l. *schiben* ≤ **šibьno*; por. ps. **šibati*, stpol. (do poł. XVI w.) *szybienica*, gł. *šibjenica*, dł. *šybeńca*; *Szubin* K. (por. dziś pol. *szubienica*).

scudicz 1254, dziś *Scuditz* (koło Arneburga) ≤ **ščutic-*; por. ps. **ščuti*, pol. *szczuć*; *Szczucice* SG. Skudzice.

sclauventin 1430, *slautin* 1459, dziś *Schlagentin* jer. II. ≤ **slavętinъ*; por. ps. **slava*, pol. *sława*; *Sławęcin* SG.

slamou Schlamau jer. I ≤ **solmovъ*; por. ps. **solma*, pol. *słoma*; *Słomów* SG.

schlanewitzer feld 1640, *slannewitz* 1369, *slanwitz* 1446, dziś *Schlangewitz* k. ≤ **solnoviti̯-*; por. ps. **solnъ (i̯ь)*, pol. *słony*; *Słonowo Słonica* SG.

slevenicze 1145, *slevinize* 1183, *slevenitz* 1209, *slevenitz* 1220, 1231, *slevenitz* 1221, *sleveniz* 1228, 1233, *slewenicz* 1472, *slewenitz (e)* 1480, *schlebenitz* 1562, dziś *Schleibnitz* wa. ≤ **slivьnic-*; por. ps. **sliva*, pol. *śliwa*; *Śliwiny* SG.

smersowe 1420, *smersow* 1420, *smerseco* 1435, *smersouw* 1473, dziś *Schmersau* or. ≤ **smr̥d-*; por. ps. **smr̥děti*, pol. *śmierdzieć*;

smolowe smölöwe, dziś *Schonölau* sw. ≤ **smolovo*; por. ps. **smola*, pol. *smoła*; *Smołki* SG.

schollene 1146, *zcolene* 1195, *zcholene, scolene* 1196, *scholene* 1302, dziś *Scholene* jer. II. ≤ **zolen-*; por. ps. **zola*, pol. *zoła (zoł)*; mr. *zoła* «popiół, pot»; *Zołki* K.

Schrampe l. *strampe* or. ≤ **strąpy*; por. ps. **strąpъ*, pol. *strzęp*, (stpol. *strąp*), *Strzępiń* K, *Strzępska* KP.

Scromelitz wa. ≤ **skormelic-*; por. ps. **skormъ*, pol. *skrom*; *Skromowice* SG.

zwiniz 1209, *zwinez* 1300, *swydenicz* kon. XIV w.), dziś *Schweinitz* jer. I. ≤ **svińica*, **svińьcь*, (*svidьnica*); por. ps. **svinьi̯a*, pol. *świnia*; *Świniec* SG, *Świdnica* SG.

sadun 1145, *sodin* 1209, *soden* 1214, *soden* 1221, *seden* 1317, *letzken seden* 1459, dziś *Seeden* jer. II. ≤ **sadinъ*; por. ps. **sadъ*, pol. *sad*; *Sadziny* SG.

Seckeriz 1293 ≤ **sěkyric-*; por. ps. **sěkyra*, pol. *siekira (siekiera)*; *Siekierzyce* SG.

sippin 1238, *seppin* 1238, dziś *Seppin* st. ≤ **sěpinъ*; por. ps. **sěpati*, pol. *siepać*.

Czerwitz 1494, *Serwitz* 1457 ≦ **čŕvic-*; por. ps. *čŕvь*; pol. *czerw*; *Czerwin* SG.
sichow, sychow, tczichow, sickow, dziś *Sichau* sw. ≦ **cikov-*; por. ps. **cikati,* pol. *cykać*; *Cyków, Cykowo* SG.
sydowe XIV w., *zidow* XIV w., dziś *Siedow, sydow* jer. II. ≦ **židovo*; por. ps. **židati* «czekać».
sylitz 1187, *Silitz* 1173, 1189 ≦ **silic-*; por. ps. **sila,* pol. *siła.*
Zimiz 1472, *simis* 1492, *simtze* 1520, *simze* 1556, dziś *Siems* g. ≦ **zimic-*; por. ps. i pol. *zima*; *Zimice* SG.
stegelitz, stegelitze 1405, *stegelitz* 1306, 1533, *stegeliz* 1459, dziś *Steg(e)litz* st. ≦ **ščegelic-*; por. ps. **ščegъlъ,* pol. *szczygieł; Szczyglice, Szczeglice* SG.
stenine 1172, dziś *Steinitz* jer. II. ≦ **stěnic-*; por. ps. **stěna,* pol. *ściana*; *Ścianek* SG.
stenitz 1677, *Steinitz* 1369 ≦ **stěnic,* por. wyżej *stenine.*
stolpe 1392, dziś *Stolpen* sw. ≦ **stl̥py*; por. ps. **stl̥pъ,* pol. *słup* (≦ *słup*); *Słupno* SG, *Słupsk* SG, *Stołpno* SG.
storkow 1334, *storckow* 1492, dziś *Storkau* st. ≦ **stŕkov*; por. pol. *storczyk.*
struma 1145, *strumma* 946, 1150, *strumen* 1159, dziś *Stremme* (rzeka) jer. II. ≦ **strum-*; por. ps. **strumьnь,* pol. *strumień*; *Strumiłowo, Strumiany, Strumień* SG.
ströms, stromece 1203, *stronitz* 1336, *ströncz* 1350, *strontz* 1455, dziś *Strenz* (pustkowie) ≦ **stromьc-*; por. ps. **strom-* ‖ **strem-*; pol. *strzemię*; *Stromin* łąka K, *Strzemkowo* K.
Strezick (w Sł. March.) 1351 ≦ **strěžikъ*; por. ps. **strěžikъ,* pol. *strzyżyk* (= mysi królik), npołab. *strezěk* (*stresik* H); *Strzyżki,* (*Strzeżewo*) SG.
stresowe 1299, *stresen* 1306, dziś *Stressow* jer. I. ≦ **sterževo* (**steržьno*); por. ps. **stergǫ, *steržeši,* pol. *strzegę, strzeżesz*; *Strzeżów, Strzeżewo* SG.
Tangeln sw. ≦ **tǫgъly-*; por. ps. **tęgъly* ‖ **tǫgъly*; por. pol. nazw. *Cięglewicz.*
Tarnewitz sw. ≦ **tŕnovica*; por. ps. **tŕnъ,* pol. *tarn*; *Tarnowica* SG.
Techow (koło Stendal) 1472 ≦ **těχovъ*; por. ps. **těχa,* pol. *pociecha*; *Ciechanów* SG.
tulci 956, *Tilsen* sw. ≦ **tulьci*; por. ps. **tuliti,* pol. *tulić*; *Tulce* K.

tuple 1220, 1264, *tupel* 1363, 1388, *tiepel, töpel, töpelteich, töpelbreite*, dziś *Töppel* jer. I. ≦ **topelь*; por. ps. **topiti*, pol. *topić, topiel*; *Toplin* SG.

tornow 1238, *tornowe* 1253, dziś *Tornau* st. ≦ **tŕnovo*; por. ps. **tŕnъ*, pol. *tarnina*; *Tarnów* SG.

Tornitz k. ≦ **tŕnic-*; por. wyżej *tornow*; *Tarnice* SG.

trepow 1458, *Trebbau* ≦ **terbovъ*; por. ps. **terbiti*, pol. *trzebić*.

trebszer trebssir dam, *Trebenitz* jer. I. ≦ **terbi̯enic-*; por. *trepow*.

Trebbun (w St. March.) ≦ **terbonь*; por. *trepow*; *Trzebuń* SG, stpołab. *Třěboń* posiadłość *Třěbona* ≦ **Trěbomyslъ* M. 403.

tropeni 992, *tropene* 1301, *treppehen* 1396, *treppehn* 1396, *treppene*, dziś *Trippehne* jer. I. ≦ **trupi̯en-*; por. ps. *Trupień* SG.

Trippleben g. ≦ **trup-*; por. wyżej *tropeni*.

tromitz 1516, *Tromitz* wo. ≦ **tramic-*; por. ps. **tramъ*, pol. *tram*; *Tramki* KP.

drotzke 1494, dziś *Trotzke* (w Magdeb.) ≦ **torčьk-*; por. ps. **torkъ*, pol. *trok*; *Trockie, Troczyn* SG.

tribeni 992, dziś *Trüben* (koło Leitzkau) ≦ **terbьny*; por. ps. **terbiti*, pol. *trzebić*; *Trzebina* SG.

trumsisi 940, *trumpsitse* 939, dziś *Trumpice* 937, 941, 946 ≦ **trǫbъčica*; por. ps. **trǫba*, pol. *trąba, Trąbczyn* SG.

tuchime 965, 966, *tuchem* 965, *thuchem* 1191, *tuchim* XIV i XV w., dziś *Tucheim* jer. II ≦ **tuχyḿь*; por. ps. **tuχъ*, pol. *Tuchiń, Tuchola* SG.

Tuchowele (koło Lochow) ≦ **tuχovelьi̯e*; por. ps. **tuχъ* i **velьi̯e*, pol. *Tuchów, Tuchowicze* SG.

thuriz 1324, *turitz* 1324, dziś *Thüritz* sw. ≦ **turic-*; por. ps. **turъ*, pol. *tur*; *Turze, Turzec* SG.

tuchow 1428, 1515, dziś *Tuchow* (koło Wallstawe) ≦ **tuχovъ*; por. wyżej *Tuchowele*; *Tuchów* SG.

velenitze, velfitze 1318, dziś *Valfitz* sw. ≦ **veli̯eviti̯-*; por. ps. **veli̯e*, pol. *wiele*; *Wieleń, Wieleniszki* SG.

warchawe XIV w., dziś *Warchau* jer. II. ≦ **vŕkov-*; por. ps. **vŕkъ*, pol. *wark (warczeć)*; *Warka* (rzeka) SG. *Warkawo, Warków* SG.

warnow 1386, *garnau* XIV w., dziś *Warnau* jer. II. ≦ **vornovъ*; por. ps. **vorna*, pol. *wrona* (npoł. *vornó*); *Wronów* SG.

Wegenitz st. ≦ **věi̯ьnic-*; por. ps. **vě̯ati*, pol. *wiać*.

ville, velle 1337, dziś *Welle* st. ≦ **velie*; por. ps. **velie*, pol. *wiele, Wiele* SG.

velgow 1420, *velchow* 1435, *velchowe* 1496, dziś *Vellgau, felgau* l. *velegowe* or. ≦ **velьkovo*; por. ps. **velikъ*, pol. *wielki* dial. *wielgi*; *Wielkowo* SG.

velitz 1514, dziś *Vehlitz* jer. I. ≦ **veliic-*; por. ps. **velie*, pol. *wiele*; *Wielica* SG.

venzlow, Venzlau jer. I. ≦ **vętieslavь*; por. ps. **vętie*, scs. *vęšte*, pol. *więcej*; (*Więcesław, Więcław*); *Więsław* Tasz.

vintichowe 1238, *vinzlowe* 1343, *vintzkowe* 1345, *vinzekow* 1373, *vintzkow* 1492, dziś *Finschof, Finschaw* ≦ **vętiьkovo*; por. ps. **vętie*; pol. *Więcków* SG. *Więckowa* H, *Więckowice* HP.

wiribeni Thietm. 813, *wirbene* 1160, *werbene* 1160, dziś *Werben* or. ≦ **vṛbьno*; por. ps. **vṛba*, pol. *wierzba*; *Wierzbiny, Wierzbno* SG.

Werbig, neuwerbig jer. I. ≦ **vṛbikъ*; por. ps. **vṛba*, pol. *Wierzbinek* SG.

verchow 1357, *verchowe* 1362, dziś *Ferchau, ferchow* sw. ≦ **vṛχovo*; por. ps. **vṛχъ*, pol. *wierzch* (≦ *wirch*); *Wierzchów* SG.

verlicz XIV w., *ferchels* 1443, *Ferchels* jer. II. ≦ **vṛχъlic-*; por. wyżej *verchow*.

verchland, Ferchland jer. II. ≦ **vṛχ-*; por. *verchow*.

verchlippe 1319, *ferchlibbe* 1319, dziś *Ferchlipp* jer. II. ≦ **vṛχolip-*; por. ps. **vṛχъ* i **lipa*, pol. *wierzch* i *lipa*; por. *Wierzchlas* SG.

verchel, verchelsche, Verchen (koło Zichtau) 1473, 1506, ≦ **vṛχъlъ*; por. *verchow, Wierzcholina* SG.

wergeliz 1228, dziś *Werkleitz* k. ≦ **vṛχъlic-*; por. ps. **vṛχъ*, pol. *wierzch*; por. wyżej *verchow*.

werntze 1472, *wernitz* 1506, dziś *Wernitz* g. ≦ **věrьnic-*; por. ps. **věra*, pol. *wiara*; *Wiernin* SG.

weteri(t)z 1472, *weterize* 1506, dziś *Weteritz* sw. ≦ **větrica*; por. ps. **větrъ*, pol. *wiatr*, sch. *vijètar*; *Wietrzyn* SG.

grosswiebelitz, Wiebelitz sw. ≦ **oblic-*; por. ps. **oblъ*, pol. *obły*.

wygelisse 1498, *wagelisse* 1498, dziś *Wieg(e)litz* g. ≦ **vykъlic-*; por. pol. *wyka*; *Wyki* SG.

Vielitz, mühle sw. ≦ **veľic-*; por. ps. **velie*, pol. *wiele*; *Wielica* SG.

vynowe 1324, *vinow* 1473, dziś *Vienau* as. ≦ **vinovъ*; por. ps. **vino*, pol. *wino*; *Winowno* SG.

winare 1173, *wineri* 1187, *winere* 1189, dziś *Winare* jer. I. ≦ **vinar-*; *Winary* SG.

virskroiz 946, *virtznizi* 1145, *virzenizi* 1150, *versewitz* 1179, *viriz* 1286, dziś *Vieritz* jer. II. ≦ **vŕšьnica*; por. ps. **vŕχъ*, pol. *wierzch*; *Wierzchów* SG.

Willnitz, *willniz* 1185, *wylniz* 1189, *ulnitz* 1363, *ulnitz wilnitz*, *vylnitz* 1523, dziś *Ulnitz* k. ≦ **voľьnica*; por. ps. **volia*, pol. *Wola*; *Wola* SG.

Flochau ≦ **volχovъ*; por. **volχъ*, pol. *włoch* (*włochaty*); *Włochów* SG.

wollyn 1459, dziś *Wollin* jer. I. ≦ **volinъ*; por. ps. **volia*, pol. *wola*; *Wolin* SG.

wopelte, *wupolde*, *wupelt*, *wubelde*, *wopel*, *wöpell*, *wüpelte*, *Wöpel* sw. ≦ **o-bľt-*; por. ps. *bľtati*, pol. *bełtać* (*bełt* = u łuku); *Bełtaczewo* K.

wornitz 1523, dziś *Wornitz* ≦ **vornic-*; por. ps. **vorna*, pol. *wrona*; *Wroniec* SG.

wulcow 1144, *wolkowe* 1445, *wolkowe*, *wolcowe*, *wulkow* 1145, *wulcow* 1159, *wulkowe* 1172, dziś *Wulkau* jer. II. ≦ **vľkovo*; por. ps. **vľkъ*, pol. *wilk*; *Wilkowo*, *Wilków* SG.

wultzkow, *woltzke sydenwoltzke*, dziś *Wulsch(e)* st. ≦ **vľčьkovo*; por. ps. **vľkъ* (**vľčьkъ*), pol. *wilk* (*wilczek*); *Wilczków Wilczkowo* SG.

wostitz 1240, *wst*, *wust*, *ust*, *wust* 1370, dziś *Wust* jer. II. ≦ **ostica*; por. ps. **ostь*.

wusterwizi 1159, *wůsterwitz* 1294, *wusterwitz* 1387, dziś *Wusterwitz* jer. II. ≦ **ostrovic-*; por. ps. **ostrovъ*, pol. *ostrów*; *Ostrów Ostrowo* SG.

wustrene 1361, *wustrow* 1420, *wustreue* 1448, 1506, *wustrow* 1481, dziś *Wustrewe* g. ≦ **ostrovo*; por. wyż. *wusterwizi*.

Wutzow (koło Lobbese) ≦ **osovъ*; por. ps. i pol. *osa*.

zerpauer feldmark 1680, dziś *Zarpei* s. ≦ **sŕp-*; por. ps. **sŕpъ*, pol. *sierp*; *Sierpów* SG.

zartow, *Zartau* sw. ≦ **čŕtovъ*; por. ps. **čŕtъ*, pol. *czart*; *Czartowo* SG.

zcedow, *sedow*, *czedow*, *tzedow*, *Zedau* or. ≦ **cědovъ*; por. ps. **cěditi*, pol. *cedzić* (stpol. *cadzić*); *Cadów* SG.

Zemzici ≦ **zemьčitji*; por. ps. **zemja*, pol. *ziemia*; *Ziemice* K.

zenitz 1363, *tzentz* 1360—1370, *czyencz* 1386, *zentz* 1494, 1562, dziś *Zens* k. ≦ **žen-*; por. ps. **ženьcь*, pol. *żeniec*.

zcerwen 1467, *czerwen* 1467, *tzerwen* 1467, *cerwen* 1467, dziś *Zerben* jer. II. ≦ **čŕvьno*; por. ps. **čŕvъ*, pol. *czerw*; *Czerwin* SG.

Zerne 1235, *cerne* 1322, *czerne* 1457, dziś *Zehren* or. ≦ **čŕnьje*; por. ps. **čŕnъ*, pol. *czarny*; *Czarne* SG.

Zerkow 1420 (koło Gommern) ≦ **cŕkъvь*; por. ps. **cŕky* (acc. sg. **cŕkъvь*), pol. *Cirkẃica* Court.

Zermitz, *czernittze* 1443 ≦ **čŕmica*; por. ps. **čŕmь* (**čŕmьnъ*), pol. *czermień*, *czerń* (≦ *czerm*, por. *Krček*: „Grupy" 72) *Czermin* SG.

zerlitz, *cerlitz* 1479, dziś *Zernitz* nhl. ≦ **čŕlica*; por. pol. nazw. *Czerlany*.

Zerwist (koło Stendal) 1540 ≦ **čŕvišči*; por. ps. **čŕvь*, pol. *czerw*; *Czerwiszcze* SG.

zelici 937, 973, *siliz* 1236, *silitze* 1468, *zitlitz* 1320, 1561, dziś *Zielitz* wo. ≦ **žilic-*; por. ps. **žila*, poł. *żyła*; *Żylice* SG.

zynow, *synow*, *cynouwe* 1393, *sinow* 1279, dziś *Zienau* sw. ≦ **synovo*; por. ps. **synъ*, pol. *syn*; *Synowo* SG.

syrow, *czirow* 1473, *cirow* 1506, *cyrowe* 1341, dziś *Zierau* sw. ≦ **čirov-*; por. ps. **čirъ*, sch. *čîr*, pol. *czyrak*;

ezeri 949, 1161, *etzeri* 1188, *jezere jezer* 1214, 1215, 1234, *seiesere* 1254, *sygesere* 1266, *zegisere zegesere* 1303, *seieser* 1329, *segeser* 1336, 1397, *sejeser* 1340, *seyezere* 1343, 1349, *seygesere* 1346, *seyesere* 1350, *segheser* 1351, *seyeser* 1358, 1400, *seyesar* 1381, *zi(e)- gesar* 1459, *sciezer* 1467, *cziesar* 1555, *zcieser* 1525, dziś *Ziesar* jer. I. ≦ **jezer-*; por. ps. **jezero*, pol. *jezioro*[13]).

zitenitzen, *cytenyz* 1344, dziś *Zietenitz* sw. ≦ **žitьnic-*; por. ps. **žito*, pol. *żyto*; *Żytowo* SG.

zitice 945, *zitici* 961, *citice* 973, *zitici* 979, dziś *Zitici* ≦ **sitici*; por. ps. **sitъ*, czes. *sit*, pol. *sit*, r. *sitnyk*; *Sitce*, *Sitowiec* SG.

---

[13]) *seiezere* ≦ niem. *See* (jezioro) + słow. *jezero*, a może **Za-iezer-ьje*.

zimrclizii zimrelizii (!) 1145, *zmirdizca* 1150, *zmirdica* 1179, dziś *Zmirditz* jer. II. ≦ **sъmṛ́dic-*; por. ps. **szmṛ́děti*, pol. *śmierdzieć*; *Śmierdzin* SG.
zucha 979, dziś *Zuehau* k. ≦ **suχa*; por. ps. **suχъ*, pol. *suchy*; *Sucha* SG.

II. Rozbiór językowy.

A. Zjawiska głosowe.

§ 1. Rozwój prasłowiańskich połączeń typu: *tort*, *tert*, *tolt*, *telt*.

Przykładów na kontynuację prasłow. grupy **tort* mamy w naszym materjale 40. Z tych w przypadkach: 26 przedstawia się jako: *tart* pisane przez: *tart* (21 razy), *tort* (1 raz) i *tert* (4 razy); w przypadkach zaś: 14-u zaszła przesławka prasłow. **tort* na: *trot* pisane przez: *trot* (12 razy) oraz (2 razy) przez: *i* (*y*).

a) *tart*

Wiek XIII. Przykładów 6:

gardiss 1290 ≦ **gordъčь*	*karwitz* 1238 ≦ **korvic-*
gardiz 1291 ≦ **gordъčь*	*markow* 1249 ≦ **morkov-*
carnitz 1238 ≦ **korvic-*	*merkau* 1249 ≦ **morkov-*

Wiek XIV. Przykładów 10:

gardisse 1318 ≦ **gordъčь*	*marwitz* 1350 ≦ **morvic-*
gardyze 1336 ≦ **gordъčь*	*merwitz* 1350 ≦ **morvic-*
garditz 1346 ≦ **gordъčь*	*martzan* 1334 ≦ **morčьno*
gardes 1350 ≦ **gord-*	*warnow* 1386 ≦ **vornov-*

i t. d. (por. „Przegląd materjału)[14]).

Wiek XV. Przykładów 8:

gartzee 1431 ≦ **gordъčь*	*markowe* 1430 ≦ **morkovo*
carnitze 1492 ≦ **korvica*	

i t. d.

Wiek XVI. Przykładów 2:

carwitz 1519 ≦ **korvic-*	*wornitz* 1523 ≦ **vornic-*

b) *trot*:

[14]) Nie przytaczam wszystkich przykładów, by pracy nie przeciążać.

Wiek XII. Przykładów 4:

drogawiz 1150 ≦ **dorgovic-* *grozzem* 1194 ≦ **gordi̯en-*
drogawiz 1179 ≦ **dorgovic-* *grozzene* 1194 ≦ **gordi̯en-*

Wiek XIII. Przykład 1:

drogewiz 1211 ≦ **dorgovic-*

Wiek XIV. Przykład 1:

potgrot 1304 ≦ **podъ-gord-*

Wiek XV. Przykładów 4:

bröme 1420 ≦ **borma* *scromelitz* XV w. ≦ **skormelic-*
gritzene XV w. ≦ **gordi̯en-* *drotzke* 1494 ≦ **torčьko*

Wiek XVI. Przykładów 4:

bröme 1528 ≦ **borma* *grossow* 1540 ≦ **gorševъ-*
crotzen 1523 ≦ **gordi̯en-*

i t. d.

Z zestawienia tego wynika, że ps. **tort* rozwijało się w mowie słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga, częściej w: *tart*, niż w: *trot*. Obie formy jako oboczne: *trot* || *tart* odziedziczył nasz dialekt z doby pralechickiej [15]). W języku połabskim w drodze wyrównania zwyciężyła z czasem forma *tart*, bezwyjątkową prawie już w najstarszym okresie języka połabskiego [16]). Wyrównanie na korzyść *tart* zaszło również w narzeczu rugijskiem [17]), oraz w dialekcie słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga. W tym ostatnim proces wyrównywania można śledzić od wieku XII. W wieku XV forma z: *tart* ustaliła się.

Prasłowiańska grupa **tert*, reprezentowana w naszym materjale przez 26 przykładow przedstawia się zwykle w postaci przestawionej *tret* [pisane przez: *tret* (10 razy) lub *trit* (15 razy)]:

[15]) Por. wywody Rozwadowskiego w RS. V. oraz M. Rytarowskiej w „Symbolae gramaticae in honorem I. Rozwadowski" II.

[16]) Por. T. Milewski „Przycz. do dziejów jęz. połab." SO. VIII.

[17]) Por. J. Łęgowski i T. Lehr-Spławiński: „Szczątki jęz. dawnych słow. mieszk. wyspy Rugji" SO. II.

stressowe 1299 ≦ **sterževo* *drewitze* 1473 ≦ **dervica*
stresen 1306 ≦ **steržьno*
i t. d.
brist 1240 ≦ **berstь* *brisen* 1525 ≦ **berzьno*
britzke 1457 ≦ **beržьky*
i t. d.

W jednym przykładzie występuje postać nieprzestawiona *tert*:

derwen XV w. ≦ **dervьno.*

Pisownia przez: *trit* świadczy o tem, że *e* w *tret* (≦ ps. **tert*) miało wymowę zwężoną *ė*. Proces ten znany w dialekcie drzewiańskim[18]) datuje się w naszem narzeczu już w wieku XII-ym.

Prasłow. grupa typu **tolt* uległa przestawce (w 21 przypadkach) lub pozostała nieprzestawiona (w 4 przypadkach) np.:

Wiek X.

plachwicz 990 ≦ **polkovic-.*

Wiek XII.

plozeka 1178 ≦ **boltьsk-.*

Wiek XIII.

gladowe 1238 ≦ **goldovo* *plotzka* 1228 ≦ **boltьsk-*
clodene 1209 ≦ **koldьno*
i t. d.

Wiek XIV.

gladow 1361 ≦ **goldovo* *slannewitz* 1369 ≦ **solnovica*
slamou XIV w. ≦ **solmovo*
i t. d.

Wiek XV.

gladegow 1457 ≦ **goldъkovo* *slanwitz* 1446 ≦ **solnovica*
kloderim 1420 ≦ **kolderimъ*
i inne t. p., oraz:
colditz 1294 ≦ **koldic-* *golwicz* XIV w. ≦ **golvic-*
colditz 1306 ≦ **koldic-* *coldiz* 1459 ≦ **koldic-.*

---

18) Por. T. Milewski: Przycz. do dziej. jęz. poł. SO. VIII.

Pisownia formy przestawionej przez *tlat* (9 przykładów) obok *tlot* (również 9 przykładów) świadczy, że kontynuant ps. **o* w grupie **tolt* wymawiano jako dźwięk *å*, a więc *tlåt*. Jak formy oboczne: *trot* ‖ *tart* (≦ ps. **tort*, **tṛt*), tak i formy oboczne: *tołt* ‖ *tłåt* odziedziczył badany dialekt z epoki pralechickiej w postaci oboczności: *tlat* ‖ *tolt* (≦ ps. **tolt* = **tḷt*, jak późniejsze zidentyfikowanie ps. **tort* = **tṛt*), a dopiero z biegiem czasu postać *tłat* przybrała brzmienie *tłåt*, a następnie wyparła całkowicie formę *tołt*.

W dialekcie drzewiańskim ps. **tolt* odpowiadały oboczne formy: *tałt* ‖ *tłat*[19], w mowie zaś Słowian z Rugji było tu: *tołt* ‖ *tłot*[20], jeśli zaś teraz uwzględnimy fakt, że formami panującemi były: w drzewiańskiem *tłat*, rugijskiem *tłot* a w naszem narzeczu *tłåt*, to widać, że dialekt nasz zajmował tu stanowisko pośrednie.

Prasłow. grupa typu **telt* nie zachowała się ani w jednym przykładzie.

§ 2. Rozwój prasłow. nagłosowej grupy typu: **ort-*.

Kontynuant prasłow. grupy nagłosowej **ort-* oddany jest w pisowni stale przez *ro-*, wobec czego należy przypuszczać, że ps. **ort-* nagłosowe przeszło w *ro-*, a więc:

rokinze	1197	
rokinze	1207	
rokence	1207	≦ **orky(t)ьnьc-*
rokinze	1209	
rökez	1322	
rochz	1326	
roytze	1326	≦ **orkyt(ьn)ьc-*
roketze	1372	
rostocke	1435, 1475	
rosteko	1470	≦ **orztokъ*
rostock	1492	

Jeśli powyższe nazwy zestawimy z polskiemi: *Rokitna* i *Roztoki*, zobaczymy, że dialekt nasz zgadza się z językiem

[19]) Por. T. Milewski: „Przycz. do dziej. jęz. poł." SO. VIII.

[20]) Por. J. Łęgowski i T. Lehr-Spławiński: „Szczątki jęz. dawn. słow. mieszk. wyspy Rugji" SO. II.

polskim zupełnie dokładnie, jeśli idzie o zastępstwo prasłow. nagłosowego połączenia **õrt-*; wiemy bowiem, że na gruncie polskim (jak i w innych językach północno-słowiańskich) ps. grupa nagłosowa **õrt-* (z intonacją cyrkumfleksową) rozwinęła się w *ro-*. Przykładów dla połączenia **ort* z intonacją akutową nie posiadamy.

§ 3. Rozwój prasłowiańskich: *ṛ i *ṛ́.

Kontynuant ps. *ṛ niepalatalnego zachował się w 41 przypadkach; z tego 19 przykładów wykazuje rozwój ps. *ṛ na *ar*, (9 rozwój na *er*), 13 zaś rozwój ps. *ṛ na *or*. Formy pisane przez *er* należy właściwie zaliczyć do form z *ar*, gdyż *er* było tylko odmienną pisownią zamiast *ar*; można i należy tak postąpić tem bardziej, że nazw pisanych przez *er* jest w porównaniu z pisanemi przez *ar* i *or* stosunkowo niewiele. Nie można tak samo postąpić z nazwami pisanemi przez *or* dlatego, że nazw tych wcale dużo, a nawet w wieku XIV one przeważają.

1. *ar:*

Wiek X.

barbogi 961 ≦ **bṛb-.*

Wiek XII.

parchowe 1188 ≦ **pṛχovo* i t. d.[21]).

Wiek XIII.

parchowe 1209 ≦ **pṛχovo* i t. d.

Wiek XIV.

Parsau XIV w. ≦ **pṛšev-* *warchawe* XIV w. ≦ **vṛkovo*
tarnewitz XIV w. ≦ **tṛ́novica*
i t. d.

Wiek XV.

karkun 1496 ≦ **kṛkunъ*

2. *-or:*

Wiek XIII.

tornow 1238 ≦ **tṛnov-* *tornowe* 1253 ≦ **tṛnovo.*

---

[21]) Porównaj „Przegląd materjału".

Wiek XIV.

morditz 1306 ≦ **mr̥dic-* *storkow* 1334 ≦ **str̥kov-*
porditze 1358 ≦ **pr̥tic-*
i t. d.

Wiek XV.

porcz 1423 ≦ **pr̥tic-* *poriz* 1476 ≦ **pr̥tic-* [22])
portze 1427 ≦ **pr̥tic-*

Jak widać z zestawionego materjału, najstarszym kontynuantem ps. **r̥* niepalatalnego jest *ar* pojawiające się już w wieku X i XII; postać *or* występuje dopiero w wieku XIII-ym. W wieku następnym postać *or* staje się częstsza. W wieku natomiast XV-ym nazw pisanych przez *or* jest na pozór mniej, a natomiast pojawia się pisownia *er*, co do której nie można zdecydować, w jakim pozostaje stosunku do poprzedniej.

Jako *ar* przedstawia się prasłow. **r̥* w narzeczu Rugji, oraz w mowie Drzewian; tu jednak pod koniec wieku XV-go pojawia się raz forma z *or*. Ta postać drzewiańska, oraz znacznie liczniejsze takie same formy w naszym dialekcie tłumaczą się tendencją do labjalizacji *a*, o której por. § 10.

Prasłowiańskie **ŕ̥* palatalne występuje w naszym materjale, 62 razy; uległo ono w mowie słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga rozwojowi dwojakiemu, a mianowicie:

1. Prasłow. **ŕ̥* w położeniu przed spółgłoskami przedniojęzykowemi twardemi przeszło w *ar* (23 przykładów).

Wiek XII. Przykładów 8:

schartowe 1153 ≦ **čŕ̥tovo* *scartowe* 1186 ≦ *čŕ̥tovo*
schartonue 1153 ≦ **čŕ̥tovo*
i t. d.

Wiek XIV. Przykładów 2:

schartowe 1307 ≦ **čŕ̥tovo* *schorne* 1345 ≦ **čŕ̥n-*

Wiek XV. Przykładów 10:

darnewitze 1430 ≦ **dŕ̥novica* *schartow* 1451 ≦ **čŕ̥tovo*
Darsekau XV w. ≦ **dŕ̥zъkovъ* *schorne* 1409 ≦ **čŕ̥no*

---

[22]) Wszystkie te trzy nazwy oznaczają tę samą miejscowość co wyżej pod w. XIV umieszczona *porditze* ≦ **pr̥tic-*.

2. Prasłow. *ŗ́ w położeniu przed wszystkiemi innemi spółgłoskami przeszło w *ir* (5) potem *er* (30 przykładów) np.:

a) *ir:*

Wiek IX. Przykład 1:

wiribeni ≦ **vŗ́bьni*

Wiek XII. Przykładów 4:

wirbene 1160 ≦ **vŗ́bьno* *zmirdizca* 1150 ≦ **smŗ́dic-*
virzenici 1150 ≦ **vŗ́šenic-* *zmirdica* 1179 ≦ **smŗ́dic-*

b) *er:*

Wiek XIII. Przykładów 7:

scernekow 1292 ≦ **čŗ́nikov-* *zerne* 1235 ≦ **čŗ́nьje*
wergeliz 1228 ≦ **vŗ́χъlic-*

i t. p.

Wiek XIV. Przykładów 6:

verchowe 1357 ≦ **vŗ́χovo* *cerne* 1322 ≦ **čŗ́nьje*

Wiek XV. Przykładów 15:

czerwitz 1494 ≦ **čŗ́vica* *zerkow* 1420 ≦ **čŗ́kъvь*
czerwen 1467 ≦ **čŗ́vьno* *czernitz* 1443 ≦ *čŗ́nica*
czerne 1437 ≦ **čŗ́nьje*

i t. p.

Rozszczepienie prasłow. *ŗ́ palatalnego odziedziczył nasz dialekt z epoki pralechickiej, toteż już w najstarszym swoim okresie to rozszczepienie wykazuje.

Przykłady takie, jak *schorne* 1345, 1409 ≦ **čŗ́no* wskazują, że *a* w *ar* ≦ ps. *ŗ́ + T[23]) wykazywało tendencję do labjalizacji w *o*, [zjawisko znane przy: *a* w *ar* ≦ ps. *ŗ i ps. **a*]. Rozwój ps. *ŗ́ + T na *ar* + T zgadza się z takim samym rozwojem w dialekcie drzewiańskim i narzeczu rugijskiem.

Różni się natomiast nasz dialekt od stanu staro-połabskiego tem, że ps. *ŗ́ + K[24]) zachowało tu dawną postać *ir*, obok późniejszej *er*, podczas gdy w szczątkach dialektu drzewiańskiego prasłow. *ŗ́ w położeniu nie przed przednio językowemi twardemi odpowiada wyłącznie postać *er* zacho-

---

[23]) *T* oznacza spółgłoski przednio-językowe twarde.

[24]) *K* oznacza wszystkie spółgłoski prócz przednio-jęz. twardych.

wująca się do końca XV-go wieku. W narzeczu rugijskiem była tu postać: *ėr* z *ė* ścieśnionem, którą uważać trzeba za stadjum przejściowe między *ir* a *er*.

Chronologicznie więc przedstawiał się rozwój prasłow. *ŗ + K tak, że najstarsze jego zastępstwo *ir* występuje na terytorjum naszego dialektu, późniejsze *ėr* na gruncie rugijskim, a wreszcie *er* w mowie Drzewian.

§ 4. Rozwój prasłowiańskich *l̥ i *ļ. Prasłowiańskie *l̥ niepalatalne i prasłow. *ļ palatalne zmieszały się i przeszły zasadniczo w *ol*, pisane niekiedy przez: *ul* (3 razy na 7 przykładów z *ol*) np:

a) *ol:*

Wiek XIII.

golme 1286 ≦ *χl̥m-.

Wiek XIV.

kolpin XIV w. ≦ *kl̥pinъ *stolpe* ≦ *stl̥p-

i t. p.

Wiek XII.

dolgeziz 1187 ≦ *dļgošitį-.

Wiek XV.

dolchow 1473 ≦ *dļgovъ.

b) *ul:*

kulczow 1459 ≦ *kl̥čev- *wulkowe* 1172 ≦ *vļkov-

wultzkow XIV w. ≦ *vļčьkov-

i t. p.

Proces częściowego mieszania się *l̥ i *ļ zaczął się już na gruncie prasłowiańskim. Całkowite pomieszanie obu sonantów zaszło w językach ruskich i połabskim. Na gruncie pomorsko-polskim prasłow. *l̥ i *ļ zidentyfikowały się po spółgłoskach zębowych [*długi* ‖ *tłusty*]. Dawniej na gruncie pomorsko-polskim zastępstwo nie było jednolite, gdyż w pomorskim było: *ώl*, w pol. *łu*. Alternacji: *-łu* ‖ *-oł* uzasadnić nie umiemy. Rozwadowski[25]) sądzi, że *-ol* jest stopniem długim, *-łu* zaś krótkim, czyli według niego sprowadza się

[25]) Por. Rozwadowski: „Enc. Pol. T. II, 383.

ta różnica do stosunków iloczasowych. Postać *oł* występująca w połabszczyźnie do wieku XVI-go, oraz postać polska *eł* (≦ ps. *ḷ po tylno-językowych) spotykały się na gruncie pomorsko-polskim. Jest to prawdopodobnie jedno zastępstwo, gdyż *oł* pochodzi zapewne z *eł*, w którem uległo labjalizacji przed *ł*.

W naszym dialekcie prasłow. *ḷ i *ḷ' zmieszały się i przeszły w *oł* [pisane przez: *ol* lub *ul*, ponieważ *o* często przez *u* oddawano], a więc zupełnie zgodnie z rozwojem prasłow. *ḷ i *ḷ w dialektach drzewiańskim i rugijskim.

§ 5. Rozwój prasłowiańskich *ъ *ь. Prasłowiańskie półgłoski: *ъ i *ь zanikły we wszystkich wypadkach odpowiadających t. zw. pozycji słabej, np.:.

Kolpin ≦ **kḷpinъ* *cremcow* ≦ **krěmъkovъ*
crenetze ≦ **kъrevic-*.

Zapewne też:

coten ≦ **kotьno* *brisen* ≦ **berzьno*

i t. p.

W pozycji t. zw. mocnej jery się zwokalizowały i tak:

1. prasłow. *ъ ≧ *o* np.: *Zerkow* ≦ **cṛkъvъ*.
2. prasłow. *ь ≧ *e* np: *zwinez* ≦ *svińьcь*.

Mała ilość przykładów nie pozwala na wysnuwanie dalej idących wniosków o wokalizacji jerów, ale ponieważ dwa zachowane przykłady zgadzają się co do jakości zastępstwa z tem, co wiemy o rozwoju jerów w Hannowerszczyźnie i na Rugji, przeto można na nich polegać. Wskazują one, że prasłowiańskie *ъ i *ь w dialekcie słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga zwokalizowały się odrębnie, tak jak w języku połabskim, podczas gdy w języku polskim zidentyfikowały się i przeszły w *e*. W narzeczu drzewiańskiem jakościowy rozwój jerów jest bardziej skomplikowany[26]), ale w dialekcie Rugji przedstawiają się jery tak, jak w naszem narzeczu, t. zn. *ъ ≧ *o*, a *ь ≧ *e*[27]).

---

[26]) Por. T. Milewski: „Przycz. do dziej. jęz." SO. VIII.

[27]) Por. J. Łęgowski i T. Lehr-Spławiński: „Szczątki języka dawn. słow. mieszk. wyspy Rugji" SO II.

Prasłow. *i̯ь- nagłosowe przedstawia się jako: *je-* np. *gelmerize* 1472 ≦ *i̯ьlьmeric-*. W dialekcie drzewiańskim prasłow. *i̯ь- ≧ *je-* przed niepalatalnemi, zaś w *jë-* przed palatalnemi spółgłoskami[28]).

§ 6. Rozwój prasłowiańskich samogłosek nosowych: *ǫ i *ę.

Do najciekawszych zjawisk głosowych w dialekcie słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga należy zachowanie się samogłosek nosowych. Przykładów z samogłoską nosową zawiera badany dialekt 50. Pisownia jest bardzo rozmaita: *an, am, om, un, um, em, en, in* i *i*. Analiza materjału wykazuje, że chodzi tu o kontynuację obu prasłowiańskich nosówek: *ǫ i *ę.

Ps. *ǫ występuje w następujących przykładach (28):

Wiek X.

trumsici 940 ≦ **trǫbъčica* *trumpice* 937, 941, 946 ≦ **trǫbica*.
trupsitse 939 ≦ **trǫbъčica*

Wiek XIII.

banthyz 1225 ≦ **bǫčьč-* *bantiz* 1234 ≦ **bǫčьč-*
banz 1227 ≦ **bǫčič-* *bruncgow* 1238 ≦ **brǫkov-*.

Wiek XIV.

Bombeck XIV w. ≦ **bǫbъkъ* *strampe* XIV w. ≦ **strǫpy*
dambeke XIV w. ≦ **dǫbъkъ* *tangeln* XIV w. ≦ **tǫgъl-*
dambke XIV w. ≦ **dǫbъkъ* *rokentyn* 1363 ≦ **rokǫtinъ*
Pansau 1399 ≦ **pǫčevъ*
i t. d.

Wiek XV.

bandow 1420 ≦ **bǫdov-* *gense* 1438 ≦ **gǫsьi̯e*
dompczin 1430 ≦ **dǫbъčinъ*
i t. d.

Jak widać z powyższego zestawienia materjału[29]), kontynuant ps. *ǫ oddany jest w pisowni rozmaicie i tak:

---

[28]) Por. T. Milewski l. c.

[29]) Ponieważ nie cytuję tu wszystkich przykładów, co do reszty należy porównać „Przegląd materjału".

1. *an:* 7 [XIII 3, XIV 2, XV 1, (XVI 3)].
2. *am:* 3 (w. XIV 3).
3. *om:* 3 (w. XIV 1, XV 2).
4. *un:* 1 (w. XIII 1).
5. *um:* 3 (w. X 3).
6. *en:* 4 (w. XIV 4).
7. *em:* 2 (w. XV 2).
8. *o:* 1 (w. XVII 1).

Panującą jest więc pisownia *an (am)*, starszą natomiast chronologicznie pisownia *um* (w. X). Istniejąca obok: *an (am)* pisownia *om*, *un (um)*, *[en (em)]*, wskazuje, że kontynuant ps. *ǫ wymawiano jako *a* nosowe z zaokrągleniem warg, a więc dźwięk w rodzaju *ą̊*.

Co się tyczy ps. *ę, to 1. kontynuacja jego reprezentowana jest przez 17 przykładów i tak:

Wiek XI. Przykładów 1:

prizlawa 1056 ≦ **prędislavъ.*

Wiek XIII. Przykładów 2:

prinzlowe 1225 ≦ **prędislavъ* *vintichowe* 1238 ≦ **vętьkovo.*

Wiek XIV. Przykładów 7:

prinzlowe 1335 ≦ **prędislavъ* *vintzkowe* 1345 ≦ **vętьkovo*
venzlow XIV w. ≦ **vętieslavъ*
i t. d.

Wiek XV. Przykładów 7:

vintzkow 1492 ≦ **vętьkovo-* *sclauventin* 1430 ≦ **slavętinъ*
i t. d.

Pisownia *in*, *en* wskazuje, że kontynuant ps. *ę wymawiano jako *e* nosowe zwężone, a więc dźwięk, który należałoby oznaczyć przez *ę̇*.

b) Odrębną kategorję stanowi przykład:

Wiek XIII. *randowe* 1236 ≦ **ręᴅovo.*

Przykład ten dowodzi, że prasłow. *ę w położeniu przed spółgłoską przednio-językową niepalatalną rozwinęło się tak, jak prasłow. *ǫ, a więc w *ą̊*. Widzimy więc, że dialekt nasz odziedziczył z doby pralechickiej zmianę prasłow. *ę przed

spółgłoskami przednio-językowemi twardemi w *ǫ ≦ ą̊. Zmiana ta, jakoteż rozwój prasłow. *ę we wszystkich innych pozycjach w ę (ę), oraz przejście prasłow. *ǫ w ą̊, właściwie są także dialektowi drzewiańskiemu[30]) i narzeczu dawnych słowiańskich mieszkańców wyspy Rugji[31]).

§ 7. Rozwój prasłowiańskiego *ě.

Prasłowiańskiemu *ě odpowiadał w mowie słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga kontynuant dwojaki, zależnie od jakości spółgłoski następującej pierwotnie po ps. *ě, a mianowicie:

1. ps. *ě* ≧ *a* w położeniu przed spółgłoskami przednio-językowemi twardemi, np.:

losse[32])	1209	≦	**lěsъ*	*Potzähne*	XIV w.	≦	**botěno*
Gnadau	XIV w.	≦	**gnědovo-*	*latzke*	1460	≦	**lěsъko*
laczke	1356	≦	**lěsъko*	*lazke*	1472	≦	**lěsъko*

2. prasłow. *ě ≧ *e* przed wszystkiemi innemi spółgłoskami, np.:

pechowe	949	≦	**pěχovo*	*lewize*	1307	≦	**lěvica*
pechowe	1185	≦	**pěχovo*	*strezick*	1351	≦	**strěžikъ*
seppin	1238	≦	**sěpinъ*	*belin*	1446	≦	**bělinъ*
belitz	1343	≦	**bělica*	*messin*	1473	≦	**mězinъ*

i inne tp.

Na podstawie tych przykładów stwierdzić trzeba, że ps. *ě w dialekcie badanym rozszczepiło się, przechodząc w *a* przed spółgłoskami przednio-językowemi niepalatalnemi, a w *e* przed wszystkiemi innemi. Proces zupełnie identyczny zaszedł w dialekcie drzewiańskim i w mowie mieszkańców Rugji[33]).

[30]) Por. T. Milewski: „Przycz. do dziej. jęz. poł." SO. VIII.

[31]) Por. J. Łęgowski i T. Lehr-Spławiński: „Szczątki języka dawn. słow. miesz. wyspy Rugji" SO. II.

[32]) Nazwa oznaczająca tę samą miejscowość i mająca wartość fonetyczną tę samą, co w *losse, laczke* i *lazke.*

[33]) Jedna tylko nazwa wskazuje może, że w naszym dialekcie istniała już w XIII wieku tendencja do labjalizacji: *a* (≦ *ě* + T) w kierunku *o* np.: *losse* ≦ **lěsъ*, którego to zjawiska niema w tym czasie ani w języku staropołabskim, ani też w narzeczu Rugji.

§ 8. Rozwój prasłowiańskiego **e*.

a) Ps. **e* przedstawia się w mowie słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga jako *e*, np.:

pelinizi	937 ≦	**pelynic-*	*stegelitz*	1306 ≦	**ščegelic-*
popeliz	1231 ≦	**popelic-*	*lelchow*	1420 ≦	**lelьkov-*

i inne tp.

W czasach jednak już najdawniejszych, bo od wieku X począwszy, ps. **e-* w położeniu przed spółgłoskami pierwotnie palatalnemi (tj. takiemi, po których następowały **i ь e ę ě ŕ̥ l̥'*) przechodzi w dźwięk *ė (i)*, co w pisowni oznaczano przez *i (y)*, np.:

bidrici	949 ≦	**bedric-*	*pizzenitse*	939 ≦	**pьšenic-*
bidrizi	965 ≦	**bedric-*	*pizzinizi*	973 ≦	**pьšenic-*
bitrizi	992 ≦	**bedric-*	*bideriz*	1159 ≦	**bedric-*
biderice	995 ≦	**bedric-*	*britzin*	1171 ≦	**berzinъ*
bizzinizi	937 ≦	**pьšenic-*	*gryben*	1184 ≦	**greben-*

i inne tp.

Proces przechodzenia ps. **e* w: *ė (i)* przed palatalnemi nie był konsekwentny, większość nazw wykazuje tu *e* nawet przed pierwotnie palatalnemi. Tendencja taka w każdym razie istniała, podobnie jak później w mowie połabskich Drzewian.

b) Podobnie też ps. **i̯e* nagłosowe przeszło zasadniczo w *je*, zrzadka zaś w *ji (gi, gy)* przed spółgłoskami pierwotnie palatalnemi, np.:

jevenitze	1291 ≦	**i̯evьniti̯-*	*gischow* / *gyschow*	1344 ≦	**i̯ežev-*
gheserik	1362 ≦	**i̯ezerik-*	*gischow*	1420 ≦	**i̯ežev-*
jeserick	1459 ≦	**i̯ezerik-*	*ghiseritz*	1420 ≦	**i̯ezerica* itp.

W języku Drzewian nagłosowe ps. **i̯e* występuje stale jako: *je*[34]).

§ 9. Rozwój prasłowiańskiego **i*.

Prasłowiańskie **i* przedstawia się jako *i* np.:

---

[34]) Por. T. Milewski: „Przyczynki do dziej. jęz. połab." SO. VIII.

glinde	940	≦	**glin-*	*zwiniz*	1209	≦	**svini̯ica*
glini	1145	≦	**glin-*	*milow*	1387	≦	**milov-*
milowe	1145	≦	**milovo*	*sydowe*	XIV w.	≦	**židovo*
nivilize	1145	≦	**nevelica*	*zidow*			
gribitz	1236	≦	**gribic-*	*glyneke*	1459	≦	**glinъk-*
lipe	1290	≦	**lipě*	*klinkow*	1430	≦	**klinъkov-* itp.

W wieku XII-ym i następnych trafiają się zrzadka przykłady z **i* pisanem przez *e*, a w wieku XV raz przez *ey*, coby może wskazywało na tendencję do obniżania przynajmniej początkowej części artykulacji tej samogłoski w kierunku *e*, poprzez które to stadjum ps. **i* rozwijało się zapewne w *ei̯ (ai̯)*, np.:

slevenicze	1145	≦	**slivьnic-*
slevinize	1183	≦	**slьvinic-*
lezeke	1236	≦	**lisъk-*
slevenitz	1209, 1220, 1231	≦	**slivьnic-*
sleveniz	1228, 1233	≦	**slivьnic-*
slevenicz	1472	≦	**slivьnic-*
slevenitz(e)	1480	≦	**slivьnic-*
kleyn	1495	≦	**klinъ*

Proces ten zachodzi szczególnie w wypadkach, kiedy ps. **i* następowało po *l*.

Prasłowiańskie **i* w położeniu przed *l* ulega obniżeniu, czyli że *il* przechodzi w *el*, np.:

melcowe 1179 ≦ **milkovo*
melkowe 1240 ≦ **milkowo* (dziś *Melcow* jer. II).

§ 10. Rozwój prasłowiańskiego **y*.

Prasłow. **y* przedstawia się jako *i*, *y*, np.:

sinow	1279	≦	**synovo*	*rydsowe*	1377	≦	**rydi̯evo*
synow	1393	≦	**synovo*	*dipkowe*	1541	≦	**dypъkovo*

Prasłow. **y* przed *l* ulega obniżeniu, jak *i* + *l*, więc *el*:

motelicze	1459	≦	**motylica*	*kubelke*	1472	≦	**kobylъky*

§ 10a. Ps. **a*.

a) Ps. **a* odpowiada na badanym obszarze językowym dźwięk oznaczany prawie wyłącznie przez *a*, rzadziej przez *e*, np.:

grabow	965 ≤ **grabova-*	*seden*	1317 ≤ **sadinъ*
cracowe	1161 ≤ **krakov-*	*gaddow*	1498 ≤ **gadov-* itp.
cratz	1344 ≤ **kračь*		

Pojawiają się jednak już w wieku X nazwy, w których ps. **a* zapisane jest przez *o*. Początkowo zjawisko to występuje w położenia po *r*, w wiekach następnych także i po innych spółgłoskach, np.:

sodin	1209(3) ≤ **sadinъ*	*dontze*	1420 ≤ **danica*
boben	1441 ≤ **babinъ*		

i t. p.

Przykłady te dowodzą, że kontynuant prasłow. **a* ulegał w badanym dialekcie bardzo wcześnie łabjalizacji w *o*, nieznanej podówczas dialektowi drzewiańskiemu[35]) i rugijskiemu[36]). Oczywiście proces labjalizacji *a* obejmował nie tylko *a* pierwotne ale też i *a* w kontynuacjach prasłow. **ŗ* i **ŗ́* + T (por. § 3), oraz **ě* + T (por. § 7).

Prasłowiańskie **i̯a-* nagłosowe przeszło prawie bez wyjątku, zwłaszcza przed palatalnemi, w *i̯e-* (objaw znany wielu gwarom polskim), np.:

ierichow	1234 ≤ **i̯ariχovo*	*gergow*	1450 ≤ **i̯arikovo*
jeggowe	≤ **i̯ai̯(ьk)ovo*		

także przed pierwotnie twardemi, np.: *jesow* 1573 ≤ **i̯azovъ*.

Prasłowiańska nagłosowa grupa **ra-* rozwinęła się najprawdopodobniej w *rå-* pochodzące ze starszego *ra-* w myśl tego, co powiedziano w § 2, str. 1120 rozwoju prasłow. **ort-*.

Np. *ranys* 1176, *ranis* 1221 ≤ **ranišь*; *rademin* 1344 ≤ **radominъ*

Jest to zjawisko odróżniające nasz dialekt od mowy Drzewian, gdzie ps. **ra-* ≥ **rä-*, i od dialektu rugijskiego, gdzie prasłow. **ra-* miało, zdaje się, tendencję do przesuwania samogłoski *a* w kierunku do *e*, jak wynika z pojawiającej się tam pisowni *re*.

Prasłowiańskie **la-* nagłosowe nie uległo też żadnej zmianie, mamy więc:

---

35) Por. Milewski l. c.

36) Łęgowski i Lehr-Spławiński l. c.

lamen	1160 ≦ **lamьno*	*lostow*	1489 ≦ **lastovo*
loztowe	973 ≦ **lastovo*		

oraz inne t. p. Pisownia *lo* jeśli nie jest błędem pisarskim, o której por. wyżej słw. byłaby objawem labjalizacji *a* w *o*.

§ 11. Rozwój prasłowiańskiego **o*.

Prasłowiańskie **o* rozwinęło się w samogłoskę *o*, której wymowa była silnie zwężona, jak można przypuszczać z dość częstej pisowni przez *u*, n. p.:

drozdowe	1170 ≦ **drozdovo*	*goliz*	1324 ≦ **golic-*
gowene	1187 ≦ **govьno*	*rogozen*	1400 ≦ **rogožьno*
bobeliz	1241 ≦ **bobelic-*	*doberitz*	1478 ≦ **dobrica*
kotene	1254 ≦ **kotьno* i inne t. p., oraz:		
drusdowe	1170 ≦ **drozdovo*	*dubreze*	1110 ≦ **dobrica*
drusedow	1443 ≦ **drozdovo*	*bruchouwe*	1473 ≦ **broxovo*

i t. d.

Ślad dalszego rozwoju *u* powstałego ze starszego *ȯ* (≦ ps.**o*) w *ü* spotykamy w nazwie: *drüssdow* 1443 ≦ **drozdovo*.

Zupełnie analogiczny proces rozwojowy przeszło prasłow.**o* (oczywiście prócz prasłow. **o-* i *vo-* nagłosowych) w dialekcie drzewiańskim i rugijskiem[37]. W żadnym również z tych dialektów niema w owym czasie przykładów na późniejsze połabskie rozszczepienie *ü* ‖ *ö* (przed spółgłoskami przedniojęzykowemi twardemi).

Odrębną kategorję stanowią nazwy utworzone zapomocą sufiksu **ovъ*, względnie **evъ* po spółgłoskach palatalnych. W dialekcie Starej Marchji i okolic Magdeburga sufiks *-ev-* został całkowicie wyparty przez *-ow*, n. p.: *drozdowe* 1170 ≦ **drozdovo* obok: *stressowe* 1299 ≦ **sterževo*. Niemożna w tem oczywiście upatrywać zjawiska fonetycznego.

Prasłowiańskie **o-* i **vo-* nagłosowe rozwijały się jednakowo: w położeniu przed spółgłoskami niepalatalnemi przeszły w *vo*, pisane przez *wu*[38]) n. p.

---

[37]) Por. T. Milewski l. c. i Lehr-Spławiński l-c.

[38]) Pisownia *vo* (≦ ps. **o-* i **vo-*) przez *wu* nie zmienia tego faktu, ponieważ musimy pamiętać o tem, że zgermanizowana i niekonsekwentna pisownia nazw słowiańskich bardzo często zastępuje dźwięk *o* znakiem *u*, tak jak i *oł* (≦ **l̥ *l̥*) pisane jest w naszym materjale przez *ol* i *ul*.

wustrewe 1361 }
wustrow 1420 } ≦ **ostrovo*
wutzow XIV w. ≦ **osovo* itd.,

przed spółgłoskami zaś palatalnemi przeszło w *vi*, np:

wilnitz 1185 ≦ **voľьnica* *wiebelitz* ≦ **oblica*.

Stan taki zgadza się w zupełności ze stanem drzewiańskim, gdzie prasłow. **o* i **vo-* nagłosowe w położeniu przed spółgłoskami palatalnemi brzmiały „w epoce staropołabskiej" jako *vi-*, przed spółgłoskami zaś niepalatalnemi rozwinęły się w *vo*[39]).

§ 12. Rozwój prasłowiańskiego **u*.

Prasłowiańskie **u* nie uległo żadnej wyraźnej zmianie, mamy więc w naszym materjale *u* pisane przez *u*, rzadziej przez: *ü, i, y, e, o*.

budim	992	≦ **budimь*		*busen*	1420	≦ **bušьno*	
bukowe	1161	≦ **bukovo*		*tuchow*	1428	≦ **tuχovъ*	
lubasz	1187	≦ **ľubašь*		*clitsowe*	1307	≦ **kľučevo*	
clutsowe	1236	≦ *kľučevo*		*lobeniz*	1252	≦ *ľubanic*	
crussow	1371	≦ *kruševo*		*lotkow*	1489	≦ *ľutъkovь*	
lubicz	1301	≦ *ľubičь*		i wiele innych tp.			

Nieinaczej przedstawia się rozwój prasłow. **u* w narzeczu rugijskiem, gdzie również mamy *u*, a raz tylko *o* zamiast *u*. W narzeczu drzewiańskiem — jak wiadomo — prasłow. **u* wymawiane było jako *u* do wieku XIV; w ciągu wieku XIV i XV ps. **u* przeszło poprzez *ou̯* w *au̯*, które w wieku XVI lub XVII dało w nagłosie, wygłosie i przed wargowemi: *ai̯*[40]).

§ 13. Redukcja samogłosek w wygłosie.

Wiele nazw wykazuje w miejscu prasłow. **-o* w wygłosie *e*, np. *bukowe* ≦ **bukovo*, *drozdowe* ≦ **drozdovo* i tp. Ponieważ inne także samogłoski w wygłosie oznacza się w naszym materjale w sposób bardzo chwiejny i niekonsekwentny, można stąd wnioskować, że chodzi w tych wypadkach o redukcję samogłosek wygłosowych, zapewne nieakcentowanych, która zaszła jeszcze przed okresem ustalenia się tradycji

---

[39]) Por. T. Milewski: „Przycz. do dziej. jęz. połab." SO VIII.
[40]) Por. Milewski l. c.

ortograficznej. Podobna redukcja zaszła też w tym czasie w narzeczu rugijskiem i w mowie dawnych Drzewian.

§ 14. Konsonantyzm.

Ze względu na niekonsekwentną i pod wpływem niemieckim pozostającą pisownię materjału nie można dać wyczerpującego opisu rozwoju prasłowiańskich spółgłosek w naszym dialekcie. Z dość znacznem prawdopodobieństwem można powiedzieć tylko o jednem zjawisku, a mianowicie o t. zw. mazurzeniu. Pisownia bowiem niemiecka, nie pozwalając odróżnić dźwięków: *c* || *č*, pozwala odróżnić *š ž* od: *s z*. Dlatego też możemy stwierdzić, że w mowie słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga prasłowiańskie: **č* **ž* **š* przeszły w *c z s*, czyli, że był to dialekt „mazurzący" podobnie jak mowa Drzewian. Świadczą o tem przykłady jak

plessow ≦ **plěševъ* *petzenow* ≦ **pečenovъ*
stressowe ≦ **sterževo*

i t. d.

Na tem musimy, niestety, poprzestać. Podobnie, jak w gwarze Rugji, tak i tutaj nie można uchwycić zjawiska najciekawszego, mianowicie, czy prasłowiańskie spółgłoski palatalne, oraz spalatalizowane przez następstwo pierwotnych samogłosek przednich, ulegały dyspalatalizacji w podobnym zakresie jak w późniejszej połabszczyźnie[41]).

III. Charakterystyka dialektu.

Analiza materjału zebranego przez Brücknera daje nam pewną podstawę do scharakteryzowania ogólnego mowy słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga, oraz zdania sobie sprawy ze stanowiska, jakie ten dialekt zajmował wśród narzeczy lechickich.

Już prof. Brückner[42]), zastanawiając się nad pytaniem, kim byli Słowianie tych okolic, jaki tworzyli szczep i z ja-

---

[41]) Milewski l. c. odnosi dyspalatalizację spółgłosek w mowie Drzewian dopiero do w. XVII.

[42]) Por. A. Brückner: „Die slaw. Altnsiedl. in der Amark und im Magdeburgischen" str. 6—7.

kiem plemieniem słowiańskiem byli najbliżej spokrewnieni, doszedł do wniosku, że byli oni szczepem spokrewnionym najbliżej z Drzewianami. Spostrzeżenie to opiera Brückner na właściwościach językowych badanego dialektu: z trzech bowiem szczepów, z któremi porównywał Słowian mówiących badanem narzeczem, a to Obodrytów, Weletów i Serbów łużyckich, żaden nie posiadał tyle cech wspólnych z naszym dialektem, ile posiadał język Połabian-Drzewian. Odrzuciwszy możliwość serbsko-łużyckiego pochodzenia omawianego szczepu, przyjmuje Brückner, że dialekt marchijsko-magdeburski posiadał cechy wspólne z Obodrytami, Weletami i Drzewianami; do takich cech wspólnych zalicza mianowicie: 1. zachowanie samogłosek nosowych, 2. zachowanie starej grupy *or* między spółgłoskami. Do cech natomiast wspólnych tylko językowi Drzewian z naszym dialektem zalicza Brückner dyftongizację długich prasłow. **i*, **u* ≥ *ai̯*, *au̯*.

Pomijając to, że Brückner daje tylko te trzy spostrzeżenia z zakresu głosowni naszego dialektu, oraz że zjawiska dyftongizacji ze względu na brak wyraźnych i pewnych jej przykładów dla epoki, o którą nam chodzi, przyjąć niemożna, zaznaczyć należy, że wszelkie próby porównywania badanego narzecza z mową Obodrytów lub Weletów uważać musimy za nierealne, ponieważ o mowie tych szczepów dzisiaj jeszcze nic pewnego powiedzieć nie umiemy.

Szczegółowe natomiast zestawienie materjału językowego z badanego terytorjum i porównanie go ze znanemi właściwościami językowemi (z zakresu głosowni) innych narzeczy lechickich wykazuje, że dialekt nasz posiadał bezwątpienia szereg punktów stycznych z oboma mniejwięcej znanemi dziś narzeczami, drzewiańskiem i rugijskiem.

Do cech wspólnych naszemu dialektowi z narzeczami: drzewiańskiem i rugijskiem należą mianowicie:

1. Wyrównanie w kierunku *tart* odziedziczonych z epoki przedlechickiej form obocznych *trot* || *tart* kontynuujących prasłowiańską grupę **tort*.

2. Rozwój prasłow. grupy typu **tert* na *tret*.

3. Przejście prasłow. **r̥* niepalatalnego w *ar*.

4. Ogólno-lechickie rozszczepienie prasłow. *ŕ palatalnego a mianowicie przejście jego przed przedniojęzykowemi twardemi, w *ar*, a przed innemi w *er*.

5. Zmieszanie prasłowiańskich *ḷ i ḷ' w postaci *oł*.

6. Zachowanie i jakość zastępstwa prasłowiańskich samogłosek nosowych: stwierdziliśmy bowiem, że ps. *ǫ przeszło w *ą̊*, a prasłow. *ę uległo rozszczepieniu, przechodząc w *ą̊* przed spółgłoskami przednio-językowemi twardemi, a w *ę* przed wszystkiemi innemi (przyczem to *ę* uległo później zwężeniu w *ę̣*).

7. Ogólno-lechickie rozszczepienie prasłowiańskiego *ě na *a* w położeniu przed spółgłoskami przednio-językowemi twardemi, a w *e* przed wszystkiemi innemi spółgłoskami.

8. Zastępstwo prasłow. *e przez *e*, oraz tendencja wcześniejsza niż w narzeczu drzewiańskiem, do zwężania tego *e* w kierunku *i* przed spółgłoskami pierwotnie palatalnemi.

9. Rozwój prasłow. **i* na *i*. Zgodność w zakresie rozwoju ps. **i* z językiem Drzewian istnieje do końca wieku XIV-go, ponieważ w wieku XV nastąpiła w drzewiańskiem dyftongizacja *i* na *ei̯*. Ale i pod tym względem można nasz dialekt porównać z drzewiańskim, ponieważ występująca w naszym materjale pisownia kontynuanta ps. **i* przez: *e*, przemawia może za przypuszczeniem, że *i* poczęło się tu obniżać, przygotowując w ten sposób proces rozwoju ps. **i* w *ei̯*, jaki występuje w dialekcie drzewiańskim po wieku XIV, a w wieku XVI-ym i XVII-ym dochodzi do brzmienia *ai̯*.

10. Jakość zastępstwa prasłow. **o*, które w naszym dialekcie, tak samo jak i w mowie Drzewian i Rugjan przeszło w *ȯ*, (jak świadczy pisownia) dość wąskie.

11. Rozwój prasłow. **u* w *u*.

12. Przejście prasłowiańskich **o-* i **vo-* nagłosowych w *vo* przed spółgłoskami niepalatalnemi. Rozwój prasłow. **o-* **vo-* nagłosowych w położeniu przed spółgłoskami palatalnemi w *vi-* spotykamy w dialekcie marchijsko-magdeburskim i drzewiańskim, niema go natomiast w rugijskim.

Różni się nasz dialekt od drzewiańskiego:

1. Różnym rozwojem prasłow. grupy typu **tolt:* mamy tu bowiem: *tołt* || *tłåt*, podczas gdy dialekt drzewiański miał:

tałt || *tłat*, a rugijski: *tołt* || *tłot*. Wzajemny stosunek drugich członów oboczności: march. *tłât*, drzew. *tłat* i rug. *tłot* starałem się wyjaśnić na str. 105; co się zaś tyczy pierwszych członów oboczności t. j. march. *tołt*, drzew. *tałt* i rug. *tołt*, to przypuściwszy, że najstarszą z tych trzech była drzewiańska forma *tałt*, moglibyśmy może widzieć w formach rugijskiej *tołt* i marchijskiej *tołt* labjalizację drzewiańskiego *a*, proces w naszym dialekcie silnie zaznaczony. (Por. § 10).

2. Nieznaną współczesnej mowie Drzewian labjalizacją samogłoski *a* pochodzącej z prasłow. **a*, **r̥*, **ŗ* + T i **ĕ* + T.

3. Prasłow. **ŗ* palatalne w położeniu przed wszystkiemi spółgłoskami z wyjątkiem przedniojęzykowych twardych rozwinęło się w *ir* || *er*; starsza chronologicznie postać *ir* nie zachowała się w narzeczu drzewiańskiem, które wykazuje wyłącznie grupę *er*.

4. Wcześniejszą, niż w dialekcie drzewiańskim, tendencją do zwężania *e* (≦ prasłow. **e*, **tert*) w *ė*. Ponadto prefiks **per-* jest w naszym dialekcie stale przestawiony, podczas gdy w narzeczu drzewiańskiem był on najprawdopodobniej nieprzestawiony, skoro w XVII i połowie XVIII-go wieku o wiele częściej ma postać *per-* niż *pre-* (*pri-*).

5. Inne jest wreszcie w naszym dialekcie traktowanie prasłowiańskich *ъ i *ь; mamy tu bowiem rozwój ps. *ъ ≧ *o* (znany także językowi Słowian rugijskich), a ps. *ь ≧ *e* (zgodnie z narzeczem rugijskiem), w narzeczu natomiast drzewiańskiem ps. *ъ rozwinął się w *e*, ps. *ь przeszedł w *ë*.

Od narzecza rugijskiego różni się nasz dialekt:

1. Odrębnym rozwojem prasłow. **y*, które na gruncie rugijskim rozwinęło się w *y* || *oi̯*, podczas gdy w naszym dialekcie przedstawia się wyłącznie jako: *y* (*i*), tylko w położeniu przed *l* ulegając obniżeniu artykulacji w *e* (**yl* ≧ *el*).

2. Rozwojem prasłow. nagłosowych **o-* i **vo-*, które w naszym dialekcie dały *vo-* || *vi-*, a na Rugji *ᵘȯ* || *vȯ*.

3. Wczesną labjalizacją samogłoski *a* (≦ ps. **a*, **r̥*, **ŗ* + T, **ĕ* + T) w *o*, nieznaną dialektowi rugijskiemu[43]).

---

[43]) Por. J Łęgowski i T. Lehr-Spławiński „Szczątki jez. dawn. słow. mieszk. wyspy Rugji" SO II.

4. Odrębnym rozwojem prasłow. nagłosowych **ra-* i **la-*. (Por. § 10).

Wszystkie te wspólności i różnice między dialektem marchijsko-magdeburskim a narzeczami drzewiańskiem i rugijskiem można zestawić na następującej tabelce[44]).

Stan prasłowiański	Dialekt drzewiański	Dialekt rugijski	Dialekt St. Marchji i okolic Magdeburga
tort	*tart*	*tart*	*trot* ‖ *tart*
tert	*trėt*	*trėt*	*trėt*
tolt	*tałt* ‖ *tłat*	*tołt* ‖ *tłot*	*tołt* ‖ *tłat*
ort-	*rä-* ‖ *ro-*	*rä-* ‖ *ro-*	*ra-* ‖ *ro-*
r̥	*ar*	*ar*	*ar (or)*
ŕ̥ + T	*ar*	*ar*	*ar (or)*
ŕ̥ + K	*er*	*ėr*	*ir, er*
l̥ l̥'	*oł*	*oł*	*oł*
ъ ь	*e ë*	*(o) e*	*o, e*
ǫ	*ą̊*	*ą̊*	*ą̊*
ę + T	*ą̊*	*ą̊*	*ą̊*
ę + K	*ę*	*ę̇*	*ę̇*
ě + T	*a*	*a*	*a (o)*
ě + K	*e*	*e*	*e*
e + twarda	*e*	*e*	*e*
e + palat.	*ė*	*ė*	*ė*
i	*i*	*i*	*i*
y	*oi̯* ‖ *y*	*oi̯* ‖ *y*	*y (i)*
a	*a*	*a*	*a (o)*
i̯a-	*i̯a-*	*i̯a-*	*i̯e-*
ra- la-	*rä-*	*rä-*	*ra- la-*
o	*o*	*ȯ*	*ȯ*
o- vo-	*vo-*	*ᵛȯ* ‖ *vȯ*	*vo* ‖ *vi*
u	*u*	*u*	*u*

[44]) Stan drzewiański (staropołabski) biorę z pracy T. Milewskiego: „Przyczynki do dziejów języka połabskiego" SO VIII, stan zaś rugijski z pracy J. Łęgowskiego i T. Lehra-Sprawińskiego: „Szczątki języka dawnych słowiańskich mieszkańców wyspy Rugji" SO II.

Jeśli więc teraz, po analizie materjału i zestawieniu zjawisk głosowych z odpowiedniemi zjawiskami głosowemi dialektów drzewiańskiego i rugijskiego, spojrzymy na całość języka badanego obszaru, oraz uwzględnimy okoliczność, że cech wspólnych wszystkim trzem narzeczom jest daleko więcej, niż różnic, musimy stwierdzić, że dialekt dawnych słowiańskich mieszkańców Starej Marchji i okolic Magdeburga był ściśle spokrewniony z narzeczami drzewiańskiem i rugijskiem. Nie ulega przeto wątpliwości, że nasz dialekt, jako zgodny z tamtemi, był narzeczem połabskiem. Możemy tedy przyjąć, że ogółem biorąc, wszystkie trzy dialekty rugijski, drzewiański i marchijsko-magdeburski stanowiły starszą fazę języka połabskiego znanego nam dokładniej z zabytków wieku XVII i pierwszej połowy XVIII-go.

Spis skrótów.

Court. = J. Baudouin de Courtenay: „O drewne- polskom jazykě do XIV stolětija". Lipsk 1870.
g. = powiat Gardelegen.
jer. I, II. = powiat jerychowski I, II.
k. = powiat Kalbe.
K. = Ks. St. Kozierowski: „Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski". Poznań 1927.
K. P. = Ks. St. Kozierowski: „Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej". Poznań 1916.
Ł. L. = J. Łęgowski i T. Lehr-Spławiński: „Szczątki języka dawnych słow. mieszkańców wyspy Rugji". SO. II. str. 125 i nast.
M. = F. Miklosich: „Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen.
Mil. = T. Milewski: „Przyczynki do dziejów języka połabskiego. SO. VIII. str. 8 i nast.
nhl. = powiat Neuhaldensleben.
or. = powiat Osterburg.
sch. = powiat Schöningen.
S. G. = Słownik Geograficzny Król. Pol.
st. = powiat Stendal.
sw. = powiat Salzwedel.
wa. = powiat Wanzleben.
wo. = powiat Wolmirstädt.

ZYGMUNT LASOCKI.

Dołężanie Zaodrzańscy.

Między dolną Odrą, Bałtykiem, rzekami Warnawą i Stepnicą[1], tam gdzie dziś przednie Pomorze pruskie (Vorpommern), miały swoje siedziby cztery plemiona Weletów, znane u ogółu kronikarzy i historyków pod wspólną nazwą Wilków albo Lutyków[2] — na oznaczenie których według prof. B r ü c k n e r a właściwą jest nazwa Luciców.

O podziale Wilków na cztery szczepy, wspomina t. zw. geograf bawarski z końca dziewiątego wieku[3]. Nazwy ich wymienia kronikarz z drugiej połowy IX w., Adam z Bremy[4]: „Itaque cum multi sint Winulorum populi fortitudine celebres soli quatuor sunt qui ab illis Wilci a nobis dicuntur Leutici, inter quos de nobilitate potentiaque contenditur. Hii sunt scilicet Chizzini et Circipani qui habitant citra Panim fluvium, Tholosantes et Retheri qui ultra Panem degunt".

Nazwy te przetłumaczył S z a f a r z i k[5] w sposób następujący: *Chizzini* na *Chyżanie*, od *chyza*, w starosłowiańskiem «dom, chata»[6]. *Tholosantes* tłumaczył na *Doleńcy* czy *Dolenczanie* nie podając wyjaśnienia tej nazwy[7]. *Circipani*

[1]) N i e d e r l e L., Najdawniejsze siedziby Słowian. Encyklop. Pol. t. IV cz. II, Kraków 1912. Obecnie zowią się te rzeki Warnow i Stepenitz.

[2]) Według Helmolda, Chronica Slavorum, otrzymały te plemiona nazwę Wilków lub Lutyków — drapieżni, srodzy — od ich znanego męstwa: „Hi quatuor populi a fortitudine Wilzi sive Lutici appellantur".

[3]) B i e l o w s k i A. Monumenta Poloniae Historica, t. I, Lwów 1864, str. 10.

[4]) Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum. Scriptores Rerum Germanicarum.

[5]) Š a f a ř i k J., Slowanske Starožitnosti, w Praze 1837, str. 869 i nast.

[6]) Stwierdza to już Chronica Gotvicen.

[7]) H a s e l b a c h w Codex Diplomaticus Pomeraniae, Greifswald 1843, wywodzi ją od *dole, dolina, dolnican*, zatem «mieszkańcy dolin, nizin« (str. 17).

(w dokumentach *Zerezpani, zerez* = «przez») zamieszkali za *Pianą* czy *Pieną* — dziś rzeka *Peene* — *Trzezpienianie*. Wreszcie *Retheri* to *Ratarzy*, nazwa przyjęta podobno od ich głównego grodu *Retry*.

Te nazwy owych plemion przyjmuje również Niederle, nowoczesny czeski slawista. Historycy nasi, zajmujący się dziejami Słowian połabskich, powtarzają je za Szafarzikiem, a to Bogusławski i Wachowski bez zastrzeżeń, zaś Szulc i Piekosiński nazywają Doleńców *Dołężanami*[8]).

Nazwa użyta przez Szulca i Piekosińskiego jest bardziej uzasadnioną.

W źródłach niemieckich X i XI w. nazwano tę plemię *Tolonseni, Tolenzane, Tolenzani*, wreszcie *Tholosantes*. Czyż może być dokładniejsze oznaczenie *Dołężan*, w średniowiecznej łacinie, jak owe nazwy, zwłaszcza *Tolenzane*. Tylko Helmold[9]), piszący swoją kronikę w czasie gdy lud Dołężan prawdopodobnie już nie istniał, nazywa ich *Tholenzi*. Nazwy *Tholenz* używano w dokumentach XII wieku na oznaczenie ziemi (provincia) jako jednostki administracyjnej, ale już nie ludu, który ją zamieszkiwał.

Nazwa Dołężan oznaczała ludzi dzielnych[10]), była zatem prawdopodobnie przezwiskiem nadanem im dla ich męstwa.

---

[8]) Niederle L. Slovanské Starožitnosti, dil III, Praha 1919, str. 138; Bogusławski W., Dzieje Słowiańszczyznv Północno-Zachodniej, Poznań 1887—1900; Wachowski K., Słowiańszczyzna Zachodnia, Warszawa 1903; Szulc D., O Pomorzu Zaodrzańskiem, Warszawa 1850; Piekosiński F., Obrona hipotezy najazdu, Kraków 1882.

[9]) Chronica Slavorum, Scriptores Rerum Germanicarum, Hannoverae 1876.

[10]) Por. wywód u Berneker a, Slavisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1908, na który mi zwrócił uwagę prof. uniw. Lehr-Spławiński: od *dolějǫ, dolěti (dolajǫ, dolati)*, pochodzą w narzeczach słowiańskich słowa *odeleti, odoljeti, odolati*, i t. p., o znaczeniu «zwyciężać, przemagać», dalej polskie *zdołać, zdolny, udolny*, zaś z rzadkim, ale znanym sufiksem *-ǫga: dolǫga*, w języku polskim *niedołęga, niedołężny*. Por. także wywody M. Rudnickiego o nazwie herbu *Dołęga* SO. II. 222, 227, i Dobrzyckiego ib. 212, oraz cytowaną literaturę. Miklosich w Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien 1886, od źródłosłowa *dolě* wywodzi m. i. polskie wyrazy *zdołać, udolny, dołęga, niedołęga*, tudzież nieznane mi *dołęka* (Gewalt) i *niedołęka* (Schwäche).

Siedziby Dołężan sięgały, jak to wynika z Kroniki Adama bremeńskiego, na północ do prawego brzegu rzeki Pieny, na południe zaś według Szafarżika i Niederlego, od jeziora Dołęskiego do rzeki Wkry (dziś Ucker). W ten sposób leżałyby obszary zajęte przez Dołężan, na północ od siedzib Ratarów. Raumer[11]) zaś umieszcza Dołężan na zachód od Ratarów, zaczem przemawiałoby może brzmienie przywilejów z r. 1186 i 1189, zatwierdzających granice biskupstwa szweryńskiego a oznaczających zarazem położenie prowincji *Tolenze*[12]), tudzież wzmianki w kronice Adama bremeńskiego, że Chyżanie i Trzezpienianie rozsiedli się na jednym (lewym), a Dołężanie i Ratarowie na drugim brzegu Pieny. Walki pomiędzy Ratarami a Trzezpienianami przemawiałyby również za bezpośredniem sąsiedztwem tych dwóch plemion.

O ziemi Dołężan pierwsza wzmianka w dokumencie Ottona I datowanym z Magdeburga dnia 9 maja 946, o założeniu biskupstwa havelberskiego i dotowania go między innemi, dziesięcinami z prowincji Tholenz, Ploth, Miserez, Brotwin, Wanzlo, Westze[13]). Treść tego dokumentu wzbudza we mnie pewne wątpliwości. Mowa tu o prowincjach, gdy we wszystkich innych źródłach X i XI wieku wspomina się tylko o plemionach (Dołężan i innych). Kronikarz Widukind wspomina wprawdzie, iż Otto shołdował był w roku 939 Słowian aż po Odrę i zmusił do płacenia haraczu, wątpliwem mi się jednak wydaje, by ich w zupełności podbił, podzielił na prowincje i zmusił tych zaciekłych pogan do składania dziesięcin kościołowi. Wszak znacznie później — już po zwycięstwie odniesionem w roku 955 nad szczepami słowiańskiemi i kilkakrotnych zwycięskich wyprawach z roku 957 do 960 — wspomina cesarz Otto w dokumencie swoim z 27 czerwca 965[14]), o plemionach *Ucrani, Riazani, Riedera, Tolensane, Zerezepani,* a nie o prowincjach, i z haraczu, który te plemiona mają mu opłacać, wyznacza dziesięcinę — nie

---

[11]) Historische Charten und Stammtafeln zu den Regesta Historiae Brandenburgensis, Berlin 1837, str. 5, 20 i mapa nr. 4.

[12]) Kod. dipl. Pomer. nr. 59 i 69.

[13]) Codex diplom. Pomeraniae Nr. 6.

[14]) Codex diplom. Pomeraniae Nr. 8.

płaciły jej zatem te szczepy bezpośrednio — i to nie dla biskupstwa hawelberskiego, lecz dla kościoła św. Maurycego w Magdeburgu. Czy dokument z roku 946 nie jest falsyfikatem z XII wieku, z czasów, gdy między biskupstwami hawelberskim i szweryńskim toczyły się widoczne spory o granice, a gdy przywileje papieskie i cesarskie wymieniały prowincję Tholenz (Dolenz) i inne, jako należące to do jednego to do drugiego z tych biskupstw?[15]).

W źródłach średniowiecznych znajdują się jeszcze następujące wzmianki o Dołężanach: Rocznik sangaleński[16]), pisząc o wyprawie Ottona przeciw Słowianom w roku 955, wspomina pomiędzy plemionami, z któremi walczył: „Tolenseni". Wyprawa ta zakończyła się wielką klęską plemion słowiańskich, do której w znacznej mierze przyczynili się słowiańscy Rugjanie, wspomagający Ottona.

Otton II zatwierdza 5-go czerwca 973 darowiznę swojego poprzednika dla kościoła św. Maurycego w Magdeburgu dziesięciny z haraczu, który mu mają płacić plemiona słowiańskie, między innemi „Tolensani" i wznawia ją przywilejem z 9 września 975 r.[17]).

Otton III w walkach swoich ze Słowianami, w których go wspierały posiłki Mieszka polskiego[18]), najeżdża między innemi w roku 995 ziemię Dołężan, skąd „in pago Tholensani" przywilejem z dnia 3 października nadaje jednemu z zaufanych margrabiego Gerona, gród *Vulva*[19]). Zapewne odwzajemniając się za pomoc udzieloną Ottonowi przez Polaków, Lutycy — narówni z Czechami — kilkakrotnie posiłkują Henryka II przeciwko Bolesławowi Chrobremu, ponosząc przytem dotkliwe straty. Po dłuższem wspomaganiu swoich nieubłaganych wrogów, ocknęli się jednak Lutycy, gdyż w roku 1030 rozpoczęły się na nowo ich walki — tym razem wspólnie z Polakami — przeciw Sasom. Po wojnach, przeważnie dla

---

15) Pommersches Urkundenbuch Stettin nr. 18, 75, 81, 99, 117.

16) Monumenta Germ. Hist.: „Anno 955 Otto Rex et Filius eius Liutolf ...pugnaverunt cum Abatarensis et Vulcis et Zcirizpanis et Tolonsenis".

17) Codex dipl. Pom. Nr. 9 i 10.

18) Annal. Hildesheim. A. 891 i 995.

19) Pomer. Urkundenb. Nr. 18.

nich pomyślnych, nastąpił dla Lutyków okres spokoju od strony Niemców. Użyli go by walczyć między sobą.

Adam bremeński opisuje obszernie walkę, jaka rozgorzała pomiędzy plemionami lutyckiemi na tle dążeń Ratarów do hegemonji nad innemi szczepami należącemi do związku Lutyków. Trzezpienianie nie chcieli uznać supremacji Ratarów, oparli się im, i — pomimo, że ci byli wspomagani przez Dołężan i Chyżan — trzykrotnie ich zwyciężyli. Pobici Ratarzy wezwali na pomoc chrześcijańskiego księcia Obodrytów Gotszalka, księcia saskiego Bernarda i króla duńskiego, którzy przybyli z ogromnemi wojskami. Trzezpienianie długo bronili się przeciwko przemocy, nareszcie okupiwszy się kwotą 15 000 marek uzyskali pokój. Datę tych wypadków oznacza wydawca Helmolda na rok 1057. Zdaje mi się, że miały one miejsce wcześniej, gdyż już po opisaniu walk pomiędzy plemionami lutyckiemi wspomina Adam bremeński o synodzie w Moguncji z roku 1051 i o śmierci papieża Leona (1054) i cesarza Henryka (1056). Adam z Bremy nie bez zadowolenia stwierdza, że w tych walkach wyginęło wiele tysięcy pogan, a wielu uprowadzono w niewolę. Ubolewa jednak nad tem, że nie zrobiono nic dla krzewienia chrześcijaństwa i narzeka na niepomierną chciwość Sasów, którzy nie dbali o szerzenie nauki Chrystusowej wśród Słowian, troszczyli się tylko o ściąganie od nich haraczu, a zdzierstwem swojem i okrucieństwami spowodowali ich powstania. Wychwala natomiast księcia Gotszalka, który gorliwie rozszerzał chrześcijaństwo pomiędzy Łabą a Odrą. Padł on jednak wkrótce ofiarą walki z pogaństwem, zamordowany w roku 1066. Żywiołowy odruch Obodrytów i Lutyków wyrugował wtenczas Niemców z ich ziem. Wielu z nich, a także i z ochrzczonych Słowian, wymordowano, a głowę sędziwego biskupa Jana meklemburskiego złożono w ofierze w świątyni Retrzan. Potężny arcybiskup hamburski, Adalbert, schronić się musiał do Bremy, gdzie umarł na wygnaniu. Powstanie to oswobodziło Obodrytów i plemiona lutyckie za Pianą, na lat kilkadziesiąt. Plemiona te po rozbiciu związku Lutyków, dostały się pod wpływy, a następnie pod władzę Obodrytów.

Osłabionych — po bratobójczej walce plemion lutyckich — Ratarów, a prawdopodobnie także i Dołężan, najechał w r. 1068 biskup halbersztadzki Burghardt, pustosząc ich kraje. Zapewne zniszczył świątynię Ratarów, gdyż wracał zwycięsko do Saksonji na koniu, uprowadzonym z tej świątyni, który służył tam dla celów wyroczni[20].

Od wojny domowej między Lutykami głucho już w kronikach o Dołężanach, a od wyprawy biskupa Burgharda, o Ratarach. Ostateczny cios zadała im zapewne wyprawa Lothara saskiego, który w roku 1121 zniszczył ziemię lutycką aż do Bałtyku[21].

Wkrótce potem rozpoczęła się działalność zaborcza i eksterminacyjna Albrechta Niedźwiedzia, brandenburskiego — do którego należeć już miały w roku 1136 między innemi prowincje Crozwine i Meserechs[22] na dawnych ziemiach Ratarów czy Dołężan — i Henryka Lwa, saskiego.

Wprawdzie Helmold piszący swoją kronikę w drugiej połowie XII wieku, wspomina w niej o plemionach *Tholenzi* i *Rederi*, jest to jednak tylko powtórzenie ustępów z kroniki Adama bremeńskiego, z pewną zmianą szyku słów, a także i niektórych nazw i faktów. Helmold popełnia jednak oczywisty anachronizm, pisząc, jako o rzeczach współczesnych o potężnej stolicy Ratarów i sławnej ich świątyni, gdy za jego czasów ani stolicy, ani świątyni, ani niezależnych plemion Dołężan i Ratarów już nie było.

Po *Dołężanach* została pamiątka w nazwie rzeki i jeziora *Tollense* i *Tollense-see*, po Ratarach wszelki ślad zaginął. Niewiadomo nawet gdzie była sławna ich stolica. Jedni z uczonych niemieckich przypuszczali, że koło dzisiejszej miejscowości Prillwitz, inni zaś mieli stwierdzić, że koło Feldbergu[23]. O samą nazwę tej stolicy — Retra czy Radgoszcz — toczą się pomiędzy uczonymi słowiańskimi spory.

[20]) Chron. Augusten. 1068.

[21]) Annal. Saxo. 1121.

[22]) Cod. dipl. Pom. nr. 14.

[23]) Patrz w przypisku do wydania Kroniki Adama bremeńskiego w Monum. Germ. Hist. i Haselbach w Cod. Dipl. Pom., a Schuhardt, zob. Niederle, Manuel de l'Antiquité Slave, Paris 1923.

Słusznie stwierdza Niederle, że Słowianie zaodrzańscy upadli, gdyż wielkiemu cesarstwu niemieckiemu mogli przeciwstawić tylko wielką liczbę drobnych plemion, które nietylko nie potrafiły utworzyć jednolitego bloku przeciw Niemcom, ale nieraz łączyły się z nimi, by się wzajemnie zwalczać.

Co się stało z niedobitkami Dołężan? Nie jest wykluczonem, że część tych, którzy uratowali się w czasie najazdów germańskich, schroniła się do niedalekiej Polski, gdzie lud nie różnił się od nich mową i obyczajami, jak to stwierdza Adam bremeński („nec habitu nec lingua discrepant") i że ich tam polscy panujący osiedlili jako bitnych i doświadczonych wojowników na pograniczach zagrożonych przez niebezpiecznych sąsiadów. Danych jednak w tym względzie niema żadnych. To też powstrzymuję się od stawiania jakichkolwiek hipotez co do związku pomiędzy polskim rodem *Dołężan*, gęsto osiadłym na Mazowszu, a m. i. na Zawkrzu jak to zaznacza Paprocki, a *Dołężanami* zaodrzańskimi osiadłymi podobno nad Wkrą, dopływem Odry. Stwierdzam tylko fakt, iż za Odrą istniał szczep słowiański tej samej nazwy, jak nasi *Dołężanie*.

Г. ИЛЬИНСКИЙ.

БЕЛАЯ ХОРВАТИЯ.

В 1927 г. я имел честь поместить на страницах пражской „Slavia" статью, в которой пытался следующим образом об'яснить происхождение названия „Белая Русь". Первоначально этим именем называлась не вся территория, населенная белорусским племенем, а только ее крайний западный угол, расположенный по течению р. Белой, притока р. Нарева и имевший свой политический и экономический центр в г. Бельске. Подобно тому как Червоная Русь получила свое название по имени г. Червена и тяготевших к нему городов („грады червеньския" в Лавр. летоп.), Русь, жившая в окрестностях г. Бельска, в устах ее польских и ятвяжских соседей получила название „Белой", и это тем более, что неподалеку от Бельска находились города с схожими названиями: Белосток (на р. Белой, притоке р. Супрасли), Бела (на Крзне, притоке Зап. Буга) и Беловеж (на р. Наревке, притоке Нарева). С течением времени название „Белой Руси" было распространено на весь Hinterland указанного края, как заселенный этнографически-однородным населением[1]).

Насколько верна эта гипотеза, судить не мне, но я, все-таки, не могу не указать, что если бы она оказалась соответствующей действительности, то она могла бы пролить свет еще на один сфинкс славянской исторической географии — на „Белую Хорватию" Константина Багрянородного. Как известно, под этим именем венценосный историк разумеет колыбель тех южнославянских хорватов, которые, — если верить его рассказу, — так удачно выполнили приказание императора Ираклия отвоевать у авар Далмацию. Об этом известии,

[1]) К вопросу о происхождении названия „Белая Русь", т. VI, 388—393.

в частности, о местонахождении Белой Хорватии в настоящее время существует целая огромная литература, но едва-ли ей даже в слабой степени удалось рассеять тот густой туман, который окружает хорватскую прародину[2]). Виновником этого является сам Константин, наметивший ее границы лишь в самых общих чертах. А именно в XXX гл. своего знаменитого трактата „De administrando imperio" он сообщает только, что „хорваты жили тогда (т. е. до своего переселения в Далмацию) по другую сторону Багиварии, где теперь находятся белохорваты"[3]); несколько ниже, Константин, сообщив, что часть хорватов выселилась в Далмацию, продолжает: „другие хорваты по прежнему пребывают близ Франгии, а называются теперь белохорватами или белыми хорватами, управляясь собственным князем. В то же время они подвластны Оттону великому, королю Франгии и Саксонии. Они еще язычники и поддерживают дружественные связи с Туркией"[4]). К этим двум известиям мало нового прибавляет то, которое мы читаем в XXXI гл.: „хорваты, которые ныне обитают в далматских пределах, происходят от некрещеных хорватов, называемых белыми; они живут за Туркией, в близком соседстве с Франгией и граничат с славянскими язычниками — сербами"[5]). То же следует сказать про четвертое известие (в той же главе): „Великая Хорватия, называемая также „белой", до сих пор остается языческой, также как и соседящие с ней сербы; конницы, а также пехоты они имеют меньше, чем крещеная Хорватия, так как они постоянно подвергаются нападениям

[2]) Подробный обзор этой литературы сделал **N i e d e r l e** в V гл. I-го выпуска второго тома его монументальных „Slovanské starožitnosti", str. 250 и след.

[3]) Οἱ δὲ Χρωβάτοι κατῴκουν τηνικαῦτα ἐκεῖθεν Βαγιβαρείας, ἔνθα εἰσὶν ἀρτίως οἱ Βελοχρωβάτοι (ed. **B e c k e r** 143).

[4]) Οἱ δὲ λοιποὶ Χρωβάτοι ἔμειναν πρὸς Φραγγίαν, καὶ λέγονται ἀρτίως Βελοχρωβάτοι ἤγουν ἄσπροι Χρωβάτοι, ἔχοντες τὸν ἴδιον ἄρχοντα, ὑπόκεινται δὲ Ὤτῳ τῷ μεγάλῳ ῥηγὶ Φραγγίας τῆς καὶ Σαξίας καὶ ἀβάπτιστοι τυγχάνουσιν, συμπενθερίας μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ ἀγάπας ἔχοντες (ib. 144).

[5]) Ὅτι οἱ Χρωβάτοι οἱ εἰς τὰ Δελματίας νῦν κατοικοῦντες μέρη, ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Χρωβάτων καὶ τῶν Ἄσπρων ἐπονομαζομένων κατάγονται· οἵτινες Τουρκίας μὲν ἐκεῖθεν, Φραγγίας δὲ πλησίον κατοικοῦσι καὶ συνοροῦσι Σκλάβοις τοῖς ἀβαπτίστοις Σέρβλοις (ib. 147).

франков, турок и печенегов"[6]). Абсолютно ничего нового не дает последнее, пятое сообщение в гл. XXXII. Отсюда мы узнаем только, что „сербы происходят от языческих сербов, называемых „белыми" и обитающих за Туркией в местности, называемой ими Бойки; с ними соседят Франгия и Великая Хорватия, называемая также „Белой"[7]).

Вот и все, что сообщает багрянородный историк о границах Белой Хорватии. На основании его скудных информаций, мы можем утверждать только, что на юге эта страна граничила с Угрией (= Туркией), на востоке она не была защищена от набегов печенегов, на севере (или на северо-западе?) ее границы близко подходили к Саксонии, а на западе — к Баварии. Где-то посреди этих стран и находилась колыбель хорватского племени. Где же именно?

На этот вопрос мы дадим самый точный ответ, если для географической локализации Белой Хорватии мы воспользуемся тем методом, какой мы уже применили однажды при об'яснении Белой Руси.

Мы видели, что название последней носила первоначально не вся этнографическая территория белорусского племени, а только ее крайний западный угол, орошаемый рекой Белой и возглавляемый городом Бельском и его близким соседом г. Белой. По удивительной игре случая, все три географических названия: р. Белая и г. г. Бельск и Белая повторяются в юго-западной части бассейна Вислы. Я имею в виду прежде всего тот правый приток Вислы, который, под именем Белой *(Biała)*, впадает в нее несколько выше г. Затора и который до крушения Австро-Венгерской монархии служил долгое время границей между Тешинским княжеством и Западной Галицией;

---

[6]) Ὅτι ἡ μεγάλη Χρωβατία καὶ ἡ Ἄσπρη ἐπονομαζομένη, ἀβάπτιστος τυγχάνει μέχρι τῆς σήμερον, καθὼς καὶ οἱ πλησιάζοντες αὐτὴν Σέρβλοι. Ὀλιγώτερον καβαλλαρικὸν ἐκβάλλουσιν, ὁμοίως καί πεζικὸν, παρὰ τὴν βαπτισμένην Χρωβατίαν ὡς συνεχέστερον πραιδευόμενοι παρά τε τῶν Φράγγων καὶ Τούρκων καὶ Πατζινακιτῶν (ib. 151).

[7]) Οἱ Σέρβλοι ἀπὸ τῶν ἀβαπτίστων Σέρβλων τῶν καὶ Ἄσπρων ἐπονομαζομένων κατάγονται, τῶν τῆς Τουρκίας ἐκεῖθεν κατοικούντων εἰς τὸν παρ' αὐτοῖς Βοϊκι τόπον ἐπονομαζομένον, ἐν οἷς πλησιάζει καὶ ἡ Φραγγία ὁμοίως καὶ ἡ μεγάλη Χρωβατία ἡ ἀβάπτιστος ἡ καὶ Ἄσπρη προσαγορευομένη (ib. 152).

недалеко от ее устья, на правом берегу находится г. Бела *(Biała)*, напротив его на левом берегу лежит г. Бельско *(Bielsko)!*

Если мы допустим теперь, что Белая Хорватия была расположена к востоку, или, точнее, к северо-востоку от р. Белой, по обоим берегам верхнего течения Вислы, в пределах исторических Краковского и Сандомирского воеводств старой Речи Посполитой, то все неясное в известиях византийского историка раз'яснится сразу.

Прежде всего нас перестанет удивлять название Великой Хорватии — „Белой". Подобно тому как поляки и ятвяги в XII—XIII в. назвали Русь, населявшую берега р. Белой в окрестностях г. Бельска, — Белой, желая, вероятно, отличить этим ее от Руси Червоной (в области г. Червена), чехи, восточные поселения которых уже в VII в. простирались, вероятно, до Силезии, назвали живших за р. Белой южнославянских хорватов „белыми", в отличие от тех хорватов, которые обитали на территории чешского четыреугольника, в Исполиновых горах. И подобно тому как название „Белая Русь" с западной окраины белорусской земли было перенесено впоследствии на всю остальную ее часть, и название „Белая Хорватия" распространилось с течением времени не только на всю теперешнюю западную Галицию, но и на восточную, где, по свидетельству Киевской первоначальной летописи, жили хорваты восточно-славянского происхождения[8]). Одним словом, в истории образования терминов „Белая Русь" и „Белая Хорватия" наблюдается самый полный и самый совершенный параллелизм.

Во-вторых, с нашей точки зрения, сделается понятным известие Багрянородного, что Белая или Великая Хорватия подвергается нападениям печенегов: последние действительно могли совершать набеги если не на сандомирскую землю, то на Восточную Галицию, где не даром до сих пор не одно селение носит их имя.

---

[8]) ПСРЛ 1^2, стр. 12. В отличие от этих русских хорватов составитель летописи несколько выше называет их южнославянских собратьев хровате белии (ib. 6). Отсюда следует, что последние даже на своей новой родине сохраняли некоторое время свое прежнее название.

В третьих, вполне точным оказывается свидетельство византийского императора, что Белая Хорватия находилась за Турцией, т. е. Угрией: действительно, область реки Белой отделяют от последней только Карпаты.

В четвертых, не покажется нам странным и то сообщение Константина, что Белая Хорватия находится по ту сторону („ἐκεῖθεν") Багиварии, т. е. Баварии. Конечно, географический термин здесь следует понимать не в современном смысле слова, а в более древнем, когда он обнимал собой обе нынешние Австрии, верхнюю и нижнюю. Ведь известно, что немецкая колонизация Австрии шла, главным образом, из Баварии (Швабии), и первые австрийские герцоги были баварского (швабского) происхождения. Поэтому Константин с полным правом мог назвать обе будущие австрийские провинции „Баварией". Конечно, для большей точности ему следовало бы сказать, что Белая Хорватия расположена по ту сторону Баварии и Моравии, но он этого не сделал, так как в его время большая часть былой Великой Моравии находилась под властью мадьяр; о меньшей же ее части он мог не упомянуть просто потому, что с его точки зрения она представляла „une quantité négligeable".

Наконец, в свете нашей гипотезы не покажется неожиданным и то известие Багрянородного, что белохорваты подвластны Оттону Великому, и что они подвергаются нападениям франков. Правда, история ничего не знает о том, чтобы Малая Польша, на которую перенесено было название Белой Хорватии, после того как ее южнославянские автохтоны выселились в VII в. (а, может быть, и еще раньше) в Далмацию, платила в X в. дань великому германскому императору. Но не забудем, что хорватские поселения в это время находились также в Силезии[9]), которая, без сомнения, не один раз должна была испытать на себе силу саксонского оружия. Нет сомнения, что силезские хорваты были ближайшими родичами малопольских, и потому Константин мог совершенно bona fide смешать одних хорватов с другими.

[9]) Niederle, Manuel I, 91.

Аналогичную ошибку Константин сделал и в своем рассказе о сербах. Как мы видели выше, он помещает их поселения в непосредственном соседстве не только с Белой Хорватией, но и с Франгией. Но мы знаем, что в действительности прародину южнославянских сербов следует искать на северо-восток от Белой Хорватии, в пределах будущего Люблинского воеводства Речи Посполитой, по близости р. Вепря, тогда еще называвшегося Дикой Вепрью или сокращенно Дичицей (Διτζίκη Константина Багрянородного)[10]. Но в этой области сербы ни в коем случае не могли сталкиваться с франками. Поэтому остается предположить, что Константин спутал южнославянских сербов, которых по аналогии с хорватами он также называет „белыми"[11]), с западнославянскими или лужицкими сербами, которые действительно в его время были соседями франков или германцев.

Если оставить в стороне эту ошибку, то мы не найдем в рассказе Константина Багрянородного о Белой Хорватии ничего такого, что противоречило бы данным политической и этнографической географии X в.: все его сообщения в общем оказываются верными.

Откуда же он почерпнул их?

Судя по тому, что первые назвали хорватов „белыми" их ближайшие соседи с запада — чехи, надо полагать, что из чешских же уст впервые услышал о Белой Хорватии и сам автор „De administrando imperio". В этом нет ничего невероятного, так как мы знаем из „Жития Наума", что после разгрома церкви Мефодия многие из моравских клириков были проданы в рабство и привезены в Венецию. Там их выкупил посол византийского императора и препроводил их в Константинополь[12]). Здесь более молодые из них могли впоследствии встретиться с императором (912—959) и даже лично информировать его об этнографических отношениях за Карпатами; более старые изгнанники не могли, конечно, дожить до совершеннолетия будущего историка, но это не могло им мешать

---

[10]) Slavia occidentalis VI, 254.

[11]) Niederle, Manuel I, 92.

[12]) Лавров, Кирило та Методій у давньо-слов'янському письменстві Киев 1928, 176.

делиться своими сведениями с членами придворного штата малолетнего императора. В частности, моравские изгнанники могли особенно точные сведения сообщить о положении дел за рекой Белой. Ведь именно здесь, по всей вероятности, жил тот „князь на Вислѣхъ", который, по свидетельству паннонского „Жития Мефодия", принял христианство по настоянию моравского архиепископа; вместе с ним крестились, без сомнения, и многие его подданные[13]). А эти последние не могли не находиться в самом тесном и живом контакте с членами славянской моравской церкви до ее окончательного крушения.

Но откуда бы ни заимствовал Константин свои сведения о Белой Хорватии, — у моравских-ли экзулантов, или из другого источника, — одно бесспорно, что та географическая локализация, какую он дает этой стране, вполне соответствует исторической действительности. Поэтому вполне правы были те комментаторы трактата византийского императора, которые искали Белую Хорватию к северу от Карпат, в пределах Малой Польши и ее восточного Hinterland'а. Напротив, в ничем неоправданный гиперкритицизм впали те слависты, которые, как Pervolf[14]), Maretić[15]) и даже Ягич[16]), провозгласили „Белохорватию" просто сказкой! Нет, вопреки покойному издателю „Архива слав. филологии", „Белая Хорватия" не принадлежит к числу „Fantasieländer", но на заре славянской истории представляла такой же точный географический термин, как и „Белая Русь". Оба термина возникли, хотя и в разные время, но при условиях, почти тождественных, и по причинам, почти одинаковым.

---

[13]) Лавров, ас 44.
[14]) ASPh. VIII, 3.
[15]) Slaveni u davnini 62, 69.
[16]) ASPh. XVII, 59, 70.

Москва.

Г. ИЛЬИНСКИЙ.

СЕРБО-ЛУЖИЦКОЕ *STROWY* „ЗДОРОВЫЙ".

В сербо-лужицком языке, в обеих его ветвях, северной (нижней) и южной (верхней), употребляется прилагательное *strowy* в значении польск. *zdrowy*. Впрочем, в этой же форме данное прилагательное можно слышать в поморском и кашубском языках, а в старину (уже в XV в.!) оно раздавалось в древне-польском языке, как это доказывает имя *strowie* „здоровье" (Бодуэн-де-Куртенэ, О древне-польск. языке 38). Таким образом, прилагательное *strowy* можно считать характерной чертой лексики всей северной части западно-славянских языков.

Но в действительности распространение этого слова еще шире. Оно несомненно некогда слышалось в древнем новгородском наречии, как об этом свидетельствуют его древнейшие памятники. Так, в 1-й Новгородской летописи отмечено 10 случаев употребления формы им. мн. сторови (вместо съдорови), а в Стихираре XIII в. встречается форма сторовѣе = сторовье (Ляпунов, Исследов. о языке 1-ой Новг. лтп.). Столь частое употребление основы сторов- исключает возможность механической описки, происшедшей „под влиянием произношения списываемых слов во время переписки втихомолку", — возможность, которую так смело предполагает в данном случае Будде (К ист. великорусс. гов. 170). Напротив, Ягич, который, кажется, первый обратил внимание на р. сторовый, совершенно правильно сопоставил его с вышеупомянутыми западно-слав. формами, при чем высказал предположение, что те и другие возникли из **sdorvъ* путем прогрессивной ассимиляции *d* предшеству-

ющему *s* (ср. его Крит. зам. 66). К гипотезе знаменитого слависта всецело присоединился Ляпунов (о. с.), собравший полную коллекцию примеров употребления рассматриваемого слова в др.-русс. памятниках. Наконец, целую страницу посвятил последнему Н. М. Петровский в своей лебединой песне — „О новгородских словѣнах" (Изв. XX, 371): он здесь доказывает, что прилагательное сторовый представляет один из многих западнославянизмов языка древних славянских обитателей новгородской области, в доказательство чего ссылается на его кашубское и лужицкое соответствия.

Оставляя в стороне вопрос, в какой степени тезис о западно-славянском происхождении новгородских словѣн выдерживает критику, здесь я позволю себе прежде всего выразить сомнение, чтобы др.-р. сторовъ возникло фонетически из съдорвъ, как склонен думать покойный профессор вслед за Ягичем и Ляпуновым. Ведь такого рода ассимиляция группы сд представляет в слав. языках редчайшее явление, и потому видеть ее в слове сторовый и его зап.-слав. корреспондентах значит допускать явление, почти не имеющее прецедентов. Это об'яснение покажется нам еще более сомнительным, если мы обратим внимание на глубокую архаичность тех языков и говоров, в которых встречаются интересующие нас слова.

В виду всего этого, не будет большою смелостью возвести их к праслав. языку, т. е. восстановить их праформу как **storvъ*. Эта форма в этимологическом отношении не имеет ничего общего с *sъ-dorvъ* (откуда п. *zdrów*, р. здоров), в лучшем случае она представляет собой лишь „Reimwort" по отношению к последней. В действительности же **storvъ* находится в родстве не с корнем **doru̯-*, а с корнем **storbh-* „быть сильным, крепким", т. е. с тем самым корнем, от которого образованы дцс. оустрабити „вылечить", др.-русс. у-сторобити-ся, п. *po-strobić* „сделать сильным", др.-сев. *starf* „труд, напряжение", гр. στέρφος „крепкая кожа" и др. Но, как указал Persson (Beitr. 435, ср. также Trautmann Balt.-Slav. Wb. 284), иде. прототип этих слов есть не что иное, как губное расширение известной двусложной базы **stere-*

„быть твердым, сильным". Другим расширением этой базы является то **stere-u̯-*, которое лежит в основе гр. στερεός „крепкий, сильный" из *στερεϝός. Следовательно, не случайно „формант" -ϝος последнего слова так точно соответствует „суффиксу" праслав. **stor-vъ* и его ляшских и др.-русс. потомков.

Москва.

BOLESŁAW ŚLASKI.

Słownik Rybacko-Żeglarski i Szkutniczy.

Les travaux lexicographiques
n'ont point de fin

Littré.

Wstęp.

Słownik niniejszy jest owocem wieloletniej pracy. Ma on za podstawę: a) wydawnictwa, zwłaszcza 19 i 20 wieku, zarówno ogólne, jak i specjalne, z których główniejsze przytaczam niżej, pomniejsze zaś, zawierające niewiele materjału technicznego, oznaczam częstokroć tylko jako druki z wymienieniem roku; b) materjały rękopiśmienne, po części z odleglejszej epoki, zawarte w Archiwum Głównem w Warszawie oraz Archiwum dawnego Skarbu Koronnego, przeważnie atoli z 19 wieku, zaczerpnięte z Archiwum Magistratu m. Warszawy oraz Archiwum b. Komisji Skarbu Królestwa Polskiego, — źródła tej kategorji określam ogólnie przez dokumenty z podaniem roku; c) żywą mowę naszego ludu wodnego na Wiśle od Sandomierza ku Tczewu, głównie w okolicach Puław, Warszawy, Płocka i Torunia, na Bugu pod Wyszkowem, na Warcie w okolicach Konina i w Poznaniu, na jeziorach kujawskich oraz wigierskiem. Krytyczna ocena zebranego powyższemi drogami zasobu wyrazów, syntetyczne jego ujęcie, poparte odpowiedniemi cytatami, dobór stosownych określeń, tudzież pewne wskazówki etymologiczne były przedmiotem dalszych mych usiłowań. W końcu zaznaczyć winienem, iż mimo, że podaję wiele pozycyj nowych, w leksykografji dotychczas nie uwzględnionych (oznaczam je gwiazdką), słownik mój neologizmów zgoła nie zawiera.

Wieruszów nad Prosną d. 25 września 1929 r.

Autor.

Literatura (wykaz częściowy).

AGZ = Akta Grodzkie i Ziemskie.
Aleks(androwicz Benedykt. O drzewie i jego użytkach. Warszawa, 1855).
Bar(anowski Ignacy. Materjały do dziejów wsi polskiej. Warszawa 1909).
Bojko (Jakób. Pod trzeciego króla. Lwów 1908).
Br(ückner Aleksander. Słownik Etymologiczny Języka Polsk. Kraków 1927).
Cyg(ański Mateusz. Myślistwo Ptasze z 1584 r).
Dz(iennik) Han(dlowy 1787—1792).
Enc(yklopedja) Rol(nicza t. III „Handel drzewem" i t. V. „Ryby". Warszawa 1873—1879).
Glog(er Zygmunt. Dolinami rzek. Warszawa 1903).
Gluz(iński Józef. Terminologja wyrobów towarnych w lasach Wołynia „Drobnostki gospodarskie". Warszawa 1859, s. 105—132).
Hasz(ewski. O spławie drzewa z dodatkiem terminologji orylów, flisów majtków. Czasopismo warszawskie „Sylwan" t. XI r. 1835, s. 136—175 i 316—392).
Haur (Jakób Kazimierz. Ziemiańska Generalna Ekonomika. Kraków 1679 s. 170—174).
Karw(owski Stanisław. Z akt grodzkich. Poznań 1891).
KRM = Kodeks Dyplomatyczny Polski wyd. Rzyszczewskiego i Muczkowskiego.
Klon(owicz Sebastjan Fabjan. Flis to jest spuszczanie statków Wisłą i inszemi rzekami do niej przypadającemi. Kraków 1595).
Kluk (Krzysztof. Dzieła z 18 w., zwłaszcza Historja Naturalna).
Kost(ecki Hieronim. O budowie berlinek. Czasop. warsz. „Izys Polska" t. II. r. 1826, s. 109—129).
Kośc(iński Konstanty. Sławetne bractwo rybackie w Nowem. Grudziądz 1897).
Kozł(owski Wiktor. Słownik leśny, bartny, orylski i bursztyniarski. Warszawa 1846/8).
Krasz(ewski Józef. Wspomnienia Polesia, Wołynia i Litwy. Paryż 1840).
Kresc(entyn. Księgi o gospodarstwie 1549, tłomacz. Trzycieskiego).
KWpol = Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski.
Leśn(iewski. Rybactwo krajowe. Warszawa 1837).
Lin(de Sam. Bogum. Słownik języka polskiego, wyd. II. Lwów 1854—1860).
Mr(ongowjusz Krzyszt. Cel. Słownik polsko-niemiecki 1835 i niemiecko-polski, wyd. III, 1854).
Otw(inowski Walerjan. Przemiany Owidjusza. Kraków 1638).
Pam. Fiz. = Pamiętnik Fizjograficzny t. XII art. „Charakterystyka Wisły" Warszawa 1892.
PF = Prace Filologiczne.
Pas(ka Pamiętniki).
Pol (Wincenty. Dzieła prozą w 6 tomach. Wydanie lwowskie).
Pr. Krak. = Prawa, Przywileje i Statuta m. Krakowa, wyd. F. Piekosińskiego.
Prac(ki Witold w Sł. Gw. Pol. albo w „Gwarze Ślesińskiej", ogłoszonej w Ludzie lwowskim t. XIV).

RP = Rocznik Poznańskiego Tow. Prz. Nauk t. 38, art. „Bractwo Rybaków w Poznaniu" St. Karwowskiego. 1912 r.
Ryb. Pol. = Czasopismo „Rybak Polski" w Poznaniu.
SG = Słownik Gwar Polskich Karłowicza.
SO = Slavia Occidentalis.
Siem(ieński Lucjan. Przekład Odysei)
Sik(orski Wacław. Gospodarstwo Rybne-Warszawa 1899).
Syrok(omla Władysław. Niemen od źródeł do ujścia. Wilno 1861).
Ślaski Bolesław. Spław i Spławnicy na Wiśle. Warszawa 1916.
Ślaski Bolesław. Rybołówstwo i Rybołówcy na Wiśle dawniej a dziś. Warszawa 1917.
Ślaski Bolesław. Polski Słownik Marynarski. Poznań 1926.
Ung. = Kalendarz Józefa Ungra na rok 1868 s. 101—104, art. „Kolej".
Ung. 1865 = Kalendarz Józefa Ungra na rok 1865 s. 103—110, „Flis" K. Wł. Wójcickiego.
VL = Volumina Legum.
War. = Słownik Warszawski.
Wol(ski Ludwik. Rys hydrografji Królestwa Polskiego z wiadomością o spławach. Czasop. „Bibljoteka Warszawska" r. 1849/50).
Zebr(owski Jakób. Przeobrażenia Owidjuszowe. Kraków 1637).

Ambarkader, (z fr. embarcadère), p. *Przystań* statków.

**Amer*, *Amerek*, *Amra*, p. *Hamer*, *Hamerek*, *Hamra*.

Ankiernagiel, z nm., p. *Pachołek*.

Ankrować, (nm. ankern), p. *Kotwiować*.

Ankrownik, p. *Kotwiarz*.

**Aplina*, p. *Oflina*.

**Arkan*, (z fr. arganeau), kółko żelazne do wiązania lin statkowych, przymocowane u pokładu statku lub bulwarku. Nazwa przejęta została przez pławaczów wiślanych w 19 wieku od francuzów-instruktorów na parowcach w obrębie b. Kongresówki. „Uczepić sztorcumę do *arkana* lądowego".

Artful, *Hartful*, kół, spodem zaostrzony, do zatrzymywania statków przy brzegu; słupek w przystani do cumowania. Kozł. 524, Gluz. *(Artul)*. „Flis zaoruje po ziemi *artfulem* raz, drugi i trzeci, dopokąd statku nie scumuje" Ung. „Jeden z przewoźników wziął już do ręki umocowany na łańcuchu *hartful*" Tyg. Il. Nr. 8/1908, 161. Już w dok. 1653. Niektórzy mówią w tem znaczeniu: *torfal*.

Artfulnik, *Hartfulnik*, flisak, do obsługi artfula przeznaczony.

Artfulny szryk, na tratwie: z lewej strony umocowany, uważając z biegiem wody. Por. *Jałowy szryk*.

**Artfulować*, statek: zatrzymywać za pomocą *artfula* przy lądzie; tratew dziś nie *artfulują*, tylko *szrykują* wśród wody.

Ataman, na Rusi: przewodnik statku wodnego. Już Lin. podaje dwie polskie postaci tego wyrazu: *watman i wartman*, przerobione ze staroruskiego „*watamana*". P. *Hetman* Br. Na naszych rzekach zwie się ów przewodnik pospolicie *retman* (dawniej *rotman*) i *spławniczy*, na morzu zaś jeszcze *pilot* pod literackim wpływem francuskim świeżej daty. Nadto Sł. Wil. podaje nazwę *łodżman*, która urobiona została bezpośrednio nie z nm. (War.), lecz ros. *łocman*.

**Baduła*, naczynie płaskie do chowania ryb ułowionych w kształcie *półsadzyka* lub *sadzyka;* kosz w wikliny formy jajkowatej do tegoż celu.

**Bagrować*, (nm. baggern), szlamować rzekę, pogłębiać za pomocą machiny, *bagrem* albo *szlamownikiem* zwanej.

**Bajdacznik*, flis na bajdaku.

Bajdak, barka ruska, mająca w przodzie tam, gdzie się burty zbiegają, półrogal z drzewa, zwrócony w kierunku statku i biało malowany. „*Bajdak* ze zbożem przeprawiał się z Goniądza do Augustowa" dok. 1842. „*Bajdaki* mknęły szybko ku Kudakowi" Ogn. i Miecz.

**Bakan*, pływak na rzece w postaci kosza drucianego ze światłem wewnątrz, wskazujący mieliznę (światło czerwone) lub tor spławny (światło białe), ros. z hol. *baak*. P. *Baka*.

Bakier, okrzyk retmana, gdy każe orylom skierować statek lub tratwę na lewo. Przec. *sztybor!* na prawo, p. Kozł. 320. *Ru bakier!* albo *Ru sztybor!* (skrócone *rumaj!*) komenda sternika: wiosłuj przy lewej burcie a. prawej! W związku z tem *bakort* i *sztymbork*, lewa i prawa burta statku w kierunku od rudla.

Bandera, Banderka, długa a wązka chorągiewka, powiewająca na maszcie i wskazująca kierunek wiatru, inaczej *fana, fleta, wempel*. Bandery na statkach wiślanych są pospolicie barwy czerwonej i mają białe obwódki; czarne zaś z białemi obwódkami bywają wywieszane na znak żałoby. „Żagiel z masztem i wszelkimi przyborami oraz *banderą*" dok. 1849. „Na masztach różnego koloru *bandery*, Tak lekkie, krajane jak skrzydła rybitwy" Słowac. „Żmija". Etym. PF VIII 527.

**Bańka, Kaczor,* beczułka, stopę wysokości mająca, zazwyczaj z wierzbiny, uwiązywana do linki (*oprótka*) sieci *drygawicy;* wówczas sieć ciągnie na rzece z czółna jeden rybak.

**Barany, Baranki,* białe fale na rzece, które rzędami przesuwają się po powierzchni; ruch ich przypomina sunącą w zbitej masie trzodę baranów. Por. *Gęsi.*

Barbara, na Niemnie: długa lina znacznej grubości na statkach przewozowych i spławnych. Por. *kordel, odbieg, sztak, trosa, wiązanie. Święta Barbara* uważana jest za patronkę ludzi wodnych, mianowicie rybaków i spławników.

Barka, żaglowiec wiślany bezpokładowy o znacznej sile unośnej i głębszem zanurzeniu, obsługiwany przez trzech ludzi: właściciela (*barkarza, szypra*) oraz dwóch czeladników (*bosmanów*) albo też bosmana i chłopca (*roczniaka*). Rodzajem *barki* jest *bajdak.* W literaturze, a nawet w dawniejszym języku spławników oznacza mały statek.

„Tam mądry rotman, siedząc na swej *barce,*
Złożył oną pieśń o Świętej Barbarce". Klon.

„Tę *barkę* wicher odbił od okrętu,
Na którym żeglarz swe nadzieje złożył". Mick. „Żeglarz".

„*Barka,* która do 30 ludzi albo łaszt jeden uniesie" dok. 1809.

Barki na rzekach Zachodniej Polski o spodzie i burtach drewnianych, osadzonych na wręgi żelazne, unoszą około 120 tonn.

**Bartłomiejka,* przybór wody w rzece, koło Św. Bartłomieja (24 sierpnia) przypadający. Por. *Jakubówka* i *Janówka.*

Baśka, Szlaga, młot drewniany szkutniczy, z nm. *Batsche.*

Bat, zdr. *Bacik,* żaglówka, rudlem opatrzona, używana do przewozu osób, tudzież przy dobywaniu piasku i żwiru. *Bat mostowy,* łódź, służąca do oparcia na rzece mostu drewnianego, łyżwa. „Przewoźnicy dojechali na *bacie* do berlinki" dok. 1872. „*Bat* pędzi, jak strzała, po Niemnie" Syrok. „Dwa *baciki* do posługi policyjnej na Wiśle" dok. 1851. Staropolska forma *bata* („jadąc w maluczkiej *bacie*", Górnicki) żyje po gwarach, przyczem u rybaków poznańskich oznacza wielki sadz pływany do przechowywania ryb na rzece.

**Batnik*, właściciel lub kierownik *bata* i wogóle statku. „Nająłem szkutę *batnika* warszawskiego“ 1648, Kraush. o Arciszewskim. „Siedliśmy na haku — mruknął *batnik*, prąc z całej siły wiosłem“ Syrok.

**Batog, Batożyna*, chwast, rosnący na dnie rzeki i ułatwiający osiadanie piasku, przez wodę niesionego, dok. 1847 (o Biebrzy). PF IV 798.

Bełch, Bełk, głębia, topiel; głęboka warstwa błota, piasku rzadkiego w rzece, *rzygawiec, sur.* „Wpaść w *b.* po pas“. PF VIII 528.

Bełt, Bełtak, długi drążek, którym rybacy, mącąc wodę, naganiają ryby do sieci, ros. *bołt.* Por. *Tręp.*

**Berliniarka*, łódź podręczna lepszej budowy, przy żaglowcach prowadzona.

Berlinka, Szkuta, statek żaglowy kryty, z bali zbijany, o zagłębieniu na Wiśle 5 st. i sile unośnej 6000 ctr. (300 tonn). Obsługa składa się z 3 ludzi: *szypra* (*berliniarza*) albo sternika i dwóch *bosmanów*, z których jednego zwykle zastępuje *roczniak*. *Berlinki* bywają i żelazne. P. *Kanałówka* i *Wiślanka*.

Bęben, p. *Tambor.*

Bębenek, więciorek, t. j. mała sieć rybacka, podobna do *żaka*, ale bez skrzydeł, mająca z obu stron otwory i dwa jaderka wewnątrz (*serca*). War. 12. P. *Rafla.*

**Bękart*, drugi żagiel, pomocniczy, rozpinany dla ulgi głównemu; drugie skrzydło do jazdy statkiem, por. fr. mar. bâtarde. PF. V. 697.

Białe ryby, łuską opatrzone, a więc: płocie, okonie, leszcze, klenie, ślizy, świnki, sandacze i t. p. Por. *Czarne ryby.*

**Biczownik*, na Rusi: droga holownicza, dok. 1888. SG. Rus: *bieczewnik.*

Biczówka, na Rusi: *cuma*, wić do utrzymywania *płytu* przy brzegu rzeki, rus. *biczowka.*

Biedz, biegać, płynąć, wodą jechać, por. *Chodzić* i *Lecieć.* „Ci, którzy z góry mimo miasto *bieżą*“; „którzy *biegają* na dół“ 1532. PF VII 75 i 76. „Jakeśmy *biegli* z góry, złapaliśmy się w lądzie Kaliszańskim“ dok. 1842.

Biegany kół, witka z chróstu, przez retmana zatykana na rzece w miejscach, do przepływu zdatnych, t. j. przez które biedz można, (Kozł. 319), p. *Wesoły*.

**Bielec*, p. *Jelec*.

Bierka, ryb. p. *Kłodka*. War. 8.

Bierny, o statku, p. *Nośny*.

Binduga, wybrzeże rzeki spławnej do wiązania tratew lub statków i sama czynność wiązania, zwana również *zbijanką*, z nm. *Bindung*. „Staczać towar drzewny z *bindugi* na wodę" Ung. Oboczna forma *winduga* winna oznaczać jedynie przystań z windami towarowemi.

Blak, *Płaszczyzna*, niska mielizna na rzece, miejsce, gdzie woda jest płytka. „Skoro tylko wyszliśmy na *blak*, zerwała się wielka fala, która nas uniosła" dok. 1842. Etym. p. War.

**Blakowaty*, miałki, płytki.

Blat, 1. żagla, p. *Poła*; 2. steru, p. *Plusk*.

**Blizna*, jasna smuga na rzece, zazwyczaj łukowato idąca, która na cichej wodzie występuje.

Blok, w olinowaniu statku: krążek drewniany z wyżłobieniem na obwodzie, przez który zarzuca się liny; w ustach spławników pospolicie *bloch*.

Bloszek, 1. ryb. p. *Kłodka*; 2. żegl. mały blok czyli *bloczek* w linostroju.

**Bluzgar*, p. *Luzgar*.

**Błyskawka*, ryba blaszana, świecąca, używana przy wędkach jako zanęta, zwłaszcza na szczupaki. Sik. 414. Por. *Targlica* SG.

Bober, *Jesiotr*, drewniany pław cz. spławek, wskazujący miejsce, gdzie zarzucona kotwica, zwykle okrągły i czerwono pomalowany, mar. *buja*, PF. VI, 702. „*Bobra* od kotwy nie widać".

**Boberkieta*, *Boberlina*, p. *Zdzier(k)a*, PF. VI, 703.

Bocznica, podwalina boku statkowego, najniższy bal w ścianie bocznej statku. Kost. 113.

Bok, 1. strona statku, burta. „Dołożyć *bokiem*": ustawić statek tuż obok drugiego. 2. a. **Bokowisko*, ryb. znaczna przestrzeń wody wolno płynącej, długości na Wiśle 2—3 klm. pod

naspą piaszczystą *(przykosą)* po dole rzeki; miejsce takie jest dogodne do zaciągów wielkiemi sieciami. Por. *Proga.*

Bokszpryc, Bukszpryt (niem. *Bugspreize, Bugspriet*), *Dyszel*, drążek drewniany a. żelazny, wystający w sztabie statku, u którego wisi bloczek do przewlekania liny lub łańcucha od kotwi.

Bomsztryk, p. *Pytka.*

Bosman, flis na żaglowcu, zawodowo wyrobiony, czeladnik żeglarski; przednik, pierwszy pomocnik szypra lub sternika. W literaturze wogóle żeglarz, marynarz:

„I płynie sobie, by co statecznego,
Jak *bosman*, gdy co prowadzi grzecznego" Klon.

„Aż oto jako nawa, gdy idzie przez morze,
A pracą swych *bosmanów* sztabą ono porze" Otw. 173.

Brać, 1. o wodzie: wzbierać, przybierać, wznosić się ponad zwykły poziom. „Przy moście, gdy woda *brała*, konno jadący ślachcic pogręził się" 1736. Łukasz. Poznań; 2. o rybach: chwytać zanętę, nasadzoną na wędkę; 3. o statkach: unosić, módz zmieścić w sobie. „Łyżwa *bierze* łasztów 8—12" Lin. 4. wodę, o statkach: zanurzać się. „Barka więcej znacznie *bierze* wody" Kozł. 470.

**Brakować*, (o statku) gruntu sięgać, nie módz płynąć dalej dla braku wody, inaczej *szorować*. „Krypa *brakuje*". „Sztuka w tratwie *zabrakowała*" Kozł. 247.

**Brana woda*, p. *Gościnna* woda.

Brodnia, Bródka, siatka na 3 laskach, spodem ciągniona, z którą się brodzi w wodzie; bywa znacznej wielkości, przypominając *włok* cz. mały niewodek, z tą różnicą, iż zawsze może być ciągniona w *bród*, t. j. bez łódek. „*Brodnią* łowić można po zatokach, buchtach i wszędzie, szczególniej koło lądów" Enc. Roln. V. 395. P. *Prążatka* i *Wata.*

Browarka, okrągłe pnie drzewne, spławiane w płytach i zdatne na opał, nm. *Brennwerk*, PF VI 702, Gluz. „Tratwa *browarki* wiślanej zawiera do 200 sztuk" dok. 1845.

Brzeg, p. *Opłask, Opoka, Sur, Szlama, Ścianka.*

Brzegowe, opłata za użytkowanie z brzegu rzecznego w celach spławu lub rybołówstwa, inaczej *pobrzeżne, lądowe*. „*Z brze-*

gowego prowent na przewozie tym pewny" 1564 — Wejn. „Star. War." „Płacić *brzegowe* po dwa złote od wiciny" Syrok.

**Brzeźni(ak)*, na Warcie: wioślarz, siedzący przy burcie pośrodku łodzi między *sztabnikiem* (przednikiem) a *rufnikiem* (sternikiem).

**Brzósto*, pławidło czyli płuto z kory brzozowej u sieci, np. *słępu*. Por. ros. *bieriosto* = wierzchnia warstwa kory brzozowej i pol. *brzosta* u Kozł. „tkanka pęcherzykowa kory brzozowej".

Buchta, 1. woda, wdzierająca się w ląd, wklęśnięcie brzegu, zakole nurtu, łukowata zatoka, dla spławu niedogodna. „*Buchta* = zakręt wody poza cyplem: trzymaj się po *buchcie*"! Gluz. 2. wogóle: część przedmiotu o linji krzywej, obłączystej, a więc środek statku, wydętość żagla, wreszcie część liny, w krąg zwiniętej. *B.* żagla lub sieci zwie się jeszcze *jadrem*. *B.* w tratwie: środkowa plenica cz. tafla w pasie.

Buchtować, wykrzywiać, obłączysto wyginać, nadawać kształt łuku. *Buchtować* sieć a. żagiel, p. *Jadrzyć*. *Zbuchtować* linę, popuszczając, nadać jej formę łukowatą. „Tratwa się *wybuchtuje* a. *załamie*", gdy środek jej (*buchta*) się wykrzywi, tak iż przestanie tworzyć płaszczyznę prostokątną.

Buda, na wielkich żaglowcach: p. *Plichta;* na tratwach lub skrzyniach rybnych: schronienie czasowe dla załogi z tarcic, zbitych pod ostrym kątem i słomą poszytych, gdzie sypia 2 albo 3 ludzi.

Budownia (statków), p. *Warsztat*.

**Bujny*, (o statku), p. *Gibotny*.

Burta, 1. górna krawędź statku, zwłaszcza tarcicą na płask obłożona, *obłożyna;* 2. podłużny bok statku; 3. brzeg rzeki, ląd. Części burty statkowej p. *Burtnica*, *Klamburta*, *Ława*, *Podwalinka*.

Burtnica, 1. ławka dla wioślarza, p. *Siadanka;* 2. wierzchnia tarcica w burcie statku. „*Burtnica* po pierwszy pachołek się oderwała, a wtedy galar nabrał wody, zważył się i zatonął" dok. 1847; 3. jedna z dwuch tarcic skrajnych wzdłuż boków skrzyni rybnej: *b.* górna i dolna.

**Burtować maszt*, umocowywać linami do burt statku, aby stał pionowo. *Burtować statek*, nadkładać czasowo boki statku tarcicami w celu osłony od fali; *obszywać* go na trwałe deskami. „Gdy wzburzona woda zaczęła galarami silnie miotać i wdzierać się do ich wnętrza, kazałem deskami *burtować* statki i wylewać z nich wodę" dok. 1844. *Burtowane* czółno, obite u góry tarcicami, p. *Opoczyna*.

**Burtownice, Wanty*, dwie liny, któremi maszt mocują, wiążąc je od wierzchołka masztu do burt wpoprzek statku.

**Burtownik*, p. *Półka* u masztu.

Buzgar, p. *Luzgar*.

Byk, 1. berlinka znacznej pojemności, sztabą formy trójkątnej w przodzie opatrzona, nm. Stevenkahn. Dawniej: statek czworogranny bezmasztowy, zbliżony kształtem do galara. „Komiegi, *byki*" Haur. „*byk* dla spuszczenia kolumny marmurowej Wisłą" dok. 1642; 2. niewielki płyt, tratewka, złożona z jednego szeregu kłód. „Za *byk* wiślany uważa się 60 do 100 sztuk browarki" dok. 1834. Objaśnienie War. 18 a bałamutne.

Bystrz, Bystra woda, szybki pęd wody, wartki bieg rzeki, ros. *bystrina*, serbochorw. *brzica* = Stromschnelle. Przec. *Cichacz*. „Którzy robią wielkiemi sieciami na *bystrzy*" 16 w. — PF VII 74. „Cała *bystrz* wody siecią okrążona została" dok. 1848. „*Bystrz* rzeczny" dok. 1820.

**Bystrza, Bystrzec, Bystrzyna*, na Litwie *bystrzynia*, toż co *bystrz*: „limitatio incipit a decursu aquae, vulgariter *bystrzec*, usque ad insulam *dambrowica*" 1412 KWpol. V. 203. „*Bystrzyny*, miejsca, gdzie woda szparko bieży" Pam. Fiz. 192.

Bystrzyć, hamować czółno na bystrzy, Hacz. 322. P. *Zabystrzać*.

Cajch, Cajg, oporządzenie statku, zwłaszcza linostrój, t. j. całokształt lin z blokami do manipulacji żaglowych, takielaż, nm. *Zeug* z gr. *teuchon*. Złożenia p. *Obceje* i *Szercajg*.

Cal, tył statku, a zwłaszcza tratwy. „Na szkucie rufa, na trafcie *cal*" Haur. „Galar w przodzie znacznie jest węższy, a tem samem w *calu* szerszy" Ung. „Głowa tratwy idzie w ląd, a *cal* na wodę" Kozł. 529. Lin. podaje *czal*, objaśniając „tył, zad". Etym. nm. *Zagel* (dnm. *tagel* i skróc. *tal*) = ogon.

Calisty, o kłodzie spławnej: jednostajny, równej w obu końcach grubości, Kozł. 369. Por. *Szydłowaty*.

Calowy, oryl, mający stanowisko w *calu* i wogóle oryl zwyczajny, parobek statkowy, chłop. „Jeżeli gospodarz nie umie tratwy prowadzić, wtedy go degradują na *calowego*" Kozł. 322. „Kupiec płaci za spław *calowym*: myta po rs. 8 i strawnego tygodniowo po 3 rsr." dok. 1895.

Celt, p. *Poklat*.

Chluba, Kluba, na tratwach: wić do wiązania, w szczególności wiązadło do *szryka*, aby go łatwiej z wody dobyć, zwane też *warkoczem*. Kozł. 62, Gluz.

Chłop, zwyczajny spławnik, parobek na statku polskim lub tratwie. „Powinien do karbony brackiej każdy, czy szternik, czy rotman, od osoby swojej odłożyć gr. 6, od *chłopa* gr. 1", 1705 — Kośc. „Oryle dzielą się na przedników i *chłopów*" — Lud X. 7.

**Chobot*, sieć stawna w rodzaju więcierza postaci wydłużonego ściętego stożka, w górnej części zakrzywionego i rozpiętego na kilkunastu obręczach; przypomina ona trąbę słonia, ros. *chobot*. PF. VIII 32. Por. stp. *chobot* = ogon (15 w.) oraz w bartnictwie: sznur końcowy u leziwa, swobodnie poruszający się, Kozł. 222. U czechów „*chobot*" = sieć włok.

Chochla, drążek do przeciągania sieci pod lodem między przeręblami, p. PF VII 191. Wszakże wbrew zamieszczonemu tam wywodowi źródło wyrazu jest to samo, co i w *chechłać* = w wodzie zanurzać.

**Chodnik*, pomost do chodzenia z brzegu na statek, p. *Pochody*.

Chodny, szybki w biegu, posuwisty na wodzie. „*Chodny* bat". P. War. 2. b. i *Pochodny*.

Chodzić, jeździć wodą, odbywać spław. „Szyprowie *chodzą* na berlinkach, a oryle na krypach". „Wojas Józef *chodzi*, jako retman, na zaciężniakach" dok. 1856. „I w tym roku *chodziłem* do Gdańska — Do Gdańska *chodziłem* dwiema szkutami" Pas. 1671 i 1680.

„Ten że często na strugach do Królewca *chadzał*,
Nazwany był prusakiem od swych spółrodaków".
P. Tad.

Chomulec, Chomułek, p. *Kula* u sieci, PF. VI 703.
Chwytać się, toż co *Łapać się*. „Woda na galar wpadała, a *chwycić się* nie można było nigdzie" dok. 1842.
Chybać, u orylów: gibać, poruszać drygawką a. pojazdą.
**Chybki*, o statku: wywrotny, łatwo się przechylający na bok.

„A tam po Dnieprze łódka się przemyka,
Lekka i *chybka*, i szybka jak fala,
Leci za nurtem" — Goszcz. „Zam. Kan."

Chyż, 1. szybszy bieg czółna na wodzie, Hacz. 326. 2. p. *Hyz*.
Ciąg, 1. mocniejszy bieg wody w rzece, unoszący pławiony przedmiot. Kozł. 247. 2. a. *Ciągalnik, Ciążnik* (włoka, niewodu), p. *Popusta*.
Ciągło, nad morzem: trzon wiosła lub kotwicy, na Wiśle: *laska*. (Na Kaszubach i indziej również dyszel).
**Ciągnąć*, jechać, sunąć po wodzie. „*Ciągnąć* na pojazdy a. na żagiel" przy pomocy wioseł lub żagla — wodę, p. *Doić*.
Ciągowy wiatr, równy, jednostajny, który stale przez czas dłuższy dmie, p. *Szarugowy*.
**Ciągówka*, statek holowniczy.
Cicha woda, wolno płynąca, nie rwąca, w przeciwieństwie do *bystrej*; miejsce zaciszne na rzece, gdzie niema zawad. „Porohy przebyli i wpłynęli na *ciche wody* niżowe" — Ogn. i Miecz. P. *Wolna woda*.
**Cichacz*, cicha woda, przec. *bystrz*. „Ryba ucieka do *cichacza*".
Ciec, o statku spławnym: p. *Doić*.
Ciek, tarło ryb, mrzost. Łowić ryby na *ciekach*, t. j. w porze tarła. „Iść *na ciek*", o rybie. *Ciekowe* ryby (16 w.) PF. VII. 90.
Cieknąć, o rybach: trzeć się, mrzościć, nierzchnąć, grać.
Cierzeniec, Cierzeń. Pierwszy wyraz u Lin. objaśniony „sak na ryby", drugi zaś podaje War. z formą oboczną *czerzeń* i znaczeniem „niewód". Por. serb. *czerenac* „Fischnetz". Formy równorzędne: *trzcieniec* i *trzyniec* „podrywka" nie zespolone w War.
Cieśla wodny, p. *Szkutnik*.
Cięty ląd a. *piasek*, również *szor* lub *sur*, pionowo wznoszący się brzeg albo naspa piaszczysta wśród rzeki, które od spodu woda „podcina", t. j. podnurtowywa.

Cięty wiatr, w prostym kierunku z którejkolwiek strony wiejący: „zachód *cięty*", „północ *cięta*" Pol. VI. 221. P. *Sztychowiec.*

**Cos,* rzadziej *czos,* rwący nurt, bystrz pod tamą rzeczną. „Uciekaj, bo cię kładzie *cos!*" „Trzymaj się po *cosie!*"

Cosować, 1. kierować w dół rzeki, nieść z prądem. „Woda go *scosowała*". 2. o statku: płynąć z biegiem wody, gdy kotew nie trzyma, zrywać ją, np. barka *cosuje.* „Szkuta *ciosuje* = z wodą w tył się cofa" Lin. P. *Czosować* PF. VII 205. W War. pozycje rozstrzelone.

Cug a. *Posmycz,* pęd statku wskutek wiosłowania, żaglowania lub szybszego biegu wody. „Łódka jedzie z *cugu*". „Tratwa płynie *posmyczą*".

Cuma, lina, którą uwiązują statek przy brzegu albo przy innym statku. Dawne *cumy* do przytrzymywania tratew bywały kręcone z wici, Kozł. 64. P. *Łapanka, Odbieg, Sztorcuma.* „Lina gruba na *cumy* do promów" dok. 1772.

„Jam tylko do przystani nie wszedł z nawą moją
I zewnątrz ją upiąłem *cumą* do opoki" Siem. X.

Etym. nm. *Zaum* = uzda, toteż Kozł. podaje obok *cumy uzdę;* u dzisiejszych orylów *uzda* oznacza mniejsze wiązadło, np. do drygawki, Kozł. *uzdeczka.* Stąd i *uzdować.*

Cumka, linka a. łańcuszek do umocowywania łodzi w przystani. War. podaje błędną formę *sumka.*

Cumować, statek przy lądzie uwiązywać, zatrzymywać go na wodzie za pomocą liny *(cumy).* „Flisy statek *scumowali*".

„Przystań dobra, bez liny żeglarz się obchodzi,
Kotwicy nie zarzuca, nie *cumuje* łodzi" Siem. IX.

**Cylla,* żaglowiec, zbliżony kształtem do berlinki kanałowej (wązkiej), ale bez pokładu, austr.-nm. *Zille,* pom.-nm. *Zolle* = czółno. „*Cylle,* szkuty, bajdaki na Wiśle podlegają opłacie spławnego" dok. 1845. Por. Sł. Geogr. IV 337.

Cypel, klin lądu, przylądek; róg kępy albo naspy piaszczystej na rzece, inaczej *ostrze, uroże.* „Wara *cypla!*", „Trzymaj się *cypla!*" — hasła retmana, Gluz. *Cypel* żagla a. *rękaw,* róg skrzydła płóciennego, ponad statkiem do jazdy rozpostartego.

Czajka, na Wiśle: lekka łódka, z cienkich desek zbita, przy statkach lub tratwach prowadzona, do wyjazdów załogi; ma ona wązkie dno a wysokie burty, inaczej *ulanówka*. *Czajki* używane są również przez rybaków i miewają urządzenie żaglowe. Na dopływach Wisły oraz na Niemnie *czajka* oznacza malutką zwrotną najlżejszego typu łódeczkę. „Na wątłych *czajkach* podjeżdżają, łódź dobywają i prowadzą ku brzegowi Dunajca" Kur. War. Nr. 238/1913 r., 10. „*Czajka* mieści tylko jedną osobę, oprócz wioślarza, a może iść na wyścigi z parowym statkiem" Tyg. Il. 1864 r., 335 — art. Niemen. Na rzekach Wołynia jest bierniejsza, gdyż może pomieścić do 12 ludzi, Gluz. Etym. tur. *szajka*, PF I 463 i Br. Por. *Krakówka*.

**Czarci most*, p. *Djabelski most*.

**Czarciuch*, w Poznańskiem: ryba ciernik (Gasterosteus aculeatus), zwana gdzieindziej: *kat* (Warszawa), *kolka*, *koluszka*, *jażwica*, *siek*, *żgaj* (Kaliskie), *pchacz* (Hel), *ostrowica* (jezioro Łebsko).

**Czarne ryby*, nie posiadające łuski (szczeżuli), jakoto: węgorz, sum, miętus, minóg. Por. *Białe ryby*.

Czeczuga, ryba jesiotrowata (acipenser ruthenus), zwana też *sterletem* i poławiana w rzekach ruskich oraz Dunaju, małor. *czeczuha*, serb. *keczíga*. „Ci w lekkie sageny *Czeczugi* i złocone imają barweny" Tward. Leg. Zbarazkiego.

Czeladnik, na statku: pomocnik szypra, majtek, bosman. „Żaden z *czeladników* oddalić się nie może bez uzyskania od szypra pozwoleństwa" dok. 1811.

Czeladź wodna, spławnicy, ludzie przy pławaczce zatrudnieni, włóczkowie. — *retmańska*, pomocnicy retmana, ogół retmańczyków. — *statkowa*, załoga, osada. „*Czeladź* szyprowi wszelkie posłuszeństwo jest winna" dok. 1811.

„Wzywam *czeladź* okrętową,
By co prędzej od lądu odczepiała liny" Siem. IX.

Czoło, okazalszy koniec belki spławnej. Szycie *do czoła*, p. *Szycie*.

Czop, koniec liny lub linki żeglarskiej: podać *czop* = podać koniec.

Czopowy, Przednik, flisak, idący przodem po brzegu przy holowaniu statku w górę rzeki; wiąże on swą szelkę do *czopa* pólki czyli holnej linki, u szczytu masztu umocowanej.

Czos, p. *Cos.*

**Czółniarz,* retmańczyk cz. podmajstrzy, jadący za retmanem na czółnie.

Czółno, stp. i gw. *czołn, czołen, czołnik, czołniak,* wreszcie *czół,* mały statek wodny, zwłaszcza z jednego pnia drążony. P. *Dłubaniak* i *Korytko.* „*Czołen* retmański" Kozł. „*Czołniak* rybacki" (Płock). „*Czółno* wielkie, długości łokci 20, tak iżby w czasie burzy przez trzy bałwany wystarczało" dok. 1849. „Okrutny *czół,* tęga *łodyga*" — wyrażenia wodniaka z pod Warszawy. Br. wywodzi czółno od **kĭl-* z przyrostkiem *-n;* ma ono wspólny pierwiastek z serb. *czun,* por. chińską *dżonkę* (właściwie *tszuen* = statek). P. *Cylla.*

**Czwartak,* galar z załogą czterech ludzi.

**Czwórka,* krypa, przez czterech orylów obsługiwana.

**Dawać wodę,* p. *Doić.* „Żeby statki pod mostem *wody* nie *dawały*" dok. 1833.

**Defluidacja, defluitacja,* spław rzeczny statkami, żegluga, nawigacja. „Z swoim na *defluitację* pośpieszyć ładunkiem" Haur. „Otwarcie *defluidacji* wiosennej" dok. 1846. „Paszport *defluidacyjny*" Bojko 6.

**Defluidant, defluitant,* spławnik, spławiający towar wodą, dok. 1843.

**Defluidować, defluitować,* spławiać towar wodą. „Bugiem *defluitujący*" VL.

**Denkowe,* opłata za najem statku. „Prowadzącym sól na własnych galarkach dopłaca się po kop. $3^{1}/_{2}$ od centnara tytułem *denkowego*" dok. 1856.

Djabelski a. *Czarci most,* wielkie odłamy skalne w korycie rzeki, stanowiące zawadę dla spławu. „Ławice głazów w Niemnie pod Rumszyszkami i w Bugu pod Turną" Głog. 182. Podobne miejsce na Wiśle pod Łęskim ostrowem zowie Klon. „piekielne wrota", dodając, iż tam wedle flisów „Wisłę zamiotali biesi". Na Drwęcy znowu powstała w tem znaczeniu nazwa „strachowska rafa".

***Dłubaniak, Dłubaniec, Dłubanka,* czółno dłubane, łódź z jednego pnia drążona, koryto do spławu, ros. *dołbaniec, dołbuszka.* Por. *Kopalnica* i *Topidusza.*

Dobijacz, ostatni z kolei retmańczyk.

Dobywać, wyciągać, np. kota. — *statek,* sprowadzać na nurt wody, ściągać z mielizny.

***Docinać,* o wodzie: rwać, unosić piasek z dna, szorować. „Paper *docina* wody", wirujący bystrz pogłębia miejsce na rzece.

Doić, o statku: *ciec, ciągnąć* a. *dawać wodę,* sączyć ją z zewnątrz, przepuszczać do środka. „Szkuta *doi*" Lin. Także *zendrować.*

Dojezdna woda, miejsce na rzece, do pławby statku lub tratwy przydatne, gdzie głębokość wody jest dostateczna, a bieg jej niezbyt szybki, tor spławny, mar. *farwater* Kozł. 245, PF VIII 37.

Dokład wody, silne bicie, uderzanie fal o brzeg a. o mieliznę, kępę.

Dokładać, o wodzie: bić, silnie uderzać. „Woda *dokłada* na prąda", odbija się o pień drzewny, w korycie rzeki ukryty.

***Dokładna woda,* fala, silnie bijąca i opłókująca pobrzeże.

***Dolniak,* wiatr *dołowy* a. *dolny,* z dołu rzeki wiejący, pomyślny dla statków, płynących pod wodę, p. *Morka.* Przec. *Górniak.*

***Donośny,* o poziomie wody: dostatecznie wysoki. „Wiciny na *donośną* wodę biorą około 3 000 korcy zboża" Wol. „Woda była *donośna* i cicha" Pas. 1680. „Poko *donośna* woda w prędkim biegu Trzyma się brzegu" Koch. Liryk.

Dół, miejsce na rzece niżej położone, niż. „Jechać *po dole*", w dół rzeki, z wodą, z prądem, a., jak spławnicy jeszcze mówią, *za wodą za wartem*; przec. „jechać *w górę*". „Statki parowe tak *idąc* w górę, jako też *na dół,* trzymać się powinny prawej strony, o ile przesmyki i mielizny przeszkadzać temu nie będą" dok. 1860. „Retman jest o pięćset kroków *po dole* za wodą" Ung.

***Drabantować,* p. *Rabandy.*

Drągowe, opłata od *drąga,* t. j. na rogatce wodnej przy wjeździe do portu, nm. Sperrgeld. „*Drągiem* to zową, kędy

port zawarto" Klon. „Z tratewką dopłynę i u *drąga* stanę" Bojko.

**Drążkować*, podważać drągiem, unosić za pomocą drąga a. dugi tratwę, aby zepchnąć ją na dobrą wodę z mielizny. „Przy braku wody flisacy muszą *drążkować*" dok. 1892. „*Zdrążkować* sztuki drzewa a. *zadugować*".

Drewniak, w Gdańsku: kupiec drzewny, spławiający swój towar Wisłą, Kozł. Por. *Wąchornik*. Objaśnienie War. 2 „handlarz drzewa" niedokładne.

Drgubica, p. *Drygawica*.

Drobnica, p. *Drób*.

Droga spławna, tor dla statków, nurt dojezdny. „Wytyczny powinien zrewidować koryto i *drogę spławną*" dok. 1866.

Drób, drobiazg rybi, drobnica.

**Dróżny*, o rybie: wędrowny, np. jesiotr.

**Dróżyć*, o rybie: ciągnąć w górę rzeki, inaczej *górować*. „Ryba bystrzą *dróży*".

**Druciak*, lina druciana, używana na statkach zamiast konopnej, np. do wiązania w przystani lub mocowania masztu.

Dryga, wielka sieć wyłącznie do połowu jesiotrów ze szpagatu pleciona, długości do 300 sążni, składająca się z rzadkiego i gęstego płótna, zwana też *jesiotrówką*. „Pławić *drygą* na jesiotry". Por. słow. *drâgâ*.

Drygawica, inaczej *słęp, słępna sieć*, sieć potrójna, składająca się z gęstego środkowego płótna (*jadro*) i dwuch rzadkich zewnętrznych (*drgub, odrgub, podrgub, grdub, ogrdub, podgrub, podryg, podryga*). Por. PF VII 196 i 205. Forma powyższa jest pospolita na naszych rzekach, ale pierwotną *drgubica* znajdujemy już w dokumentach XIV i XV wieku: „cum parvis retibus videlicet: *drgubiczamy, mrzerzamy*" 1461, KRM II 529. Opis p. Lin. Podobnież i Cyg. mówi o „*drgubicy* rybnej", tudzież o siatkach *podrgubnych, podgrubnych* i *podrgubach* na ptaki. Inne formy współczesne: *drguba, grduba, trygubica, tryhubica* i *trubica*. Od *drygawicy*, nader rozpowszechnionej na rzekach i jeziorach, odróżniać należy: *drygę* oraz *drygawkę*. Etymologja nastręcza trudności, p. *Trygubica* Br.

Drygawka, wiosło wielkie, z jednej sztuki drzewa wyciosane, używane na tratwach oraz statkach polskich: na tratwach służy do kierowania i ustawiona jest wzdłuż pasa, na statkach zaś do nadania im szybszego biegu i umieszczana bywa na osi tuż przy burcie wpoprzek, por. *Paczyna*. „Rękojeść *drygawki*, oprawiona okrągło, zakłada się pomiędzy dwie dulki, piórem na kant“ Gluz. „Oprócz *drygawek*, galary zaopatrują w artfule, kordyle i pólki“ Ung. PF. V. 723. Urządzenie do *drygawki*, p. *Jarzemko* i *Stolec*.

Drzazgownica, p. *Klepa*. „Drzazgownik“ War.

Dubas, dawny żaglowiec rzeczny o jednym maszcie albo dwuch, obsługiwany przez 8—14 flisaków, do przewozu zboża, szkuta mniejsza; nazwa, znana tylko z tradycji, gdyż typ statku zaginął. Występuje już pod r. 1434 w Ks. Ław. St. War. („unam navim vulgariter *dubas*“), upowszechnia się w 16 w. („*dubas* warowny“ Klon), zanika w drugiej połowie 19 wieku. „*Dubas* dwunastowy, czternastowy“. Źródło wschodnie (tur. *tombaz*) za pośrednictwem małoruskiem, PF. I. 463. W „Ogn. i Miecz.“ *tumbasy* na Dnieprze. Postać *dziubas* jest dowolnem przekształceniem w celu przyswojenia obcej nazwy, p. Gluz.

Duga, drążek do podważania cz. unoszenia w górę statków lub sztuk drzewa w tratwie, Kozł. 526.

Dugować, p. *Drążkować*.

Dulka, kołek pospolicie drewniany, pionowo nad burtę wystający i służący za punkt oparcia dla wiosła, które umieszcza się zazwyczaj między dwiema *dulkami*; do *dulek* przywiązują również linki żaglowe *(gary)*, PF. VIII. 35. „Szalupa z masztem, żaglem, siadankami, z czterema pojazdkami i *dulkami* żelaznemi“ dok. 1867. „Oprócz głowy i cala, flisy robią w bocznych *dulkach*“ Ung. „Żagiel, w jednym kierunku umocowany linką do *dulki*, przy bocznym wichrze przechylił łódź“ Kur. War. Nr. 226, 1910 r. Por. *Jazda* i *Pachołek*.

Dunal, p. *Sworzeń rudlowy*. Na dawnych szkutach miał inne przeznaczenie, p. Lin. Etymol. nm. „*Dunnagel*“ War.

Dusić, mocno naciskać. „*Dusić* gąsiora", podważając nim statek, z piasku spychać" Lin. „artful" Kozł. 525. „*Przydusić* ster".

Duszohubka, (duszogubka) na Rusi: p. *Topidusza*.

Dycht, materjał do uszczelniania spojeń statku (szparunów), mianowicie kłaki smołą napuszczone, sierć bydlęca lub mech. „Aby statek się z *dychtów* swoich nie poruszał" Haur. „Zalać *dychty* pakiem" dok. 1864.

Dychtować, *utykać*, upychać szczeliny podłużne (szparuny) w statku, aby się niemi woda nie sączyła, mianowicie: targanem, siercią bydlęcą lub mchem. „Gdyć już stanie szkuta, *Udychtowana* i dobrze okuta" Klon.

Dychtunek, *utykanka*, uszczelnianie statku. Materjały do tego, p. *Szycie*, *Targan*, *Zuja*, *Zynklówka*, *Żabka*.

**Dyszel*, p. *Bokszpryc*.

Dziadek, maszcik cz. drążek pionowy, do którego uwiązują linkę (*pólkę*), gdy zaciągają galary w górę rzeki. „Rekwizyta do galara, jakoto: pochody, laski, *dziadek*" dok. 1855.

**Dziewiątak*, 1) p. *Galar*; 2) żagiel 9-cio połowy na większych masztowcach.

Dźwiérce, drzwiczki w pokładzie statku lub sadza rybnego. Por. *dźwiérki*, północno-kasz. *dwiérzecy* i ros. „*dwiercy*".

Es, *krzywka* dębowa esowata, t. j. łukowato w kształcie litery s wyrosła, Kozł. 108. „*Esy* zakładają się na oszewkę podczas gwałtownej fali, i na tych drugi i trzeci rząd tarcic się kładzie, gdy wysoko bije fala" Lin. War. niewłaściwie rozróżnia znaczenia.

**Fajsznur*, linka do podciągania *fany* w górę, tryska do bandery, nm. *Fahnenschnur*.

Fala, silne wzburzenie wody przy gwałtownym wietrze przeciwko prądowi. „Wkrótce po puszczeniu zerwała się na wodzie *fala* i wpędziła nas na stark, którego z wody widać nie było" dok. 1842. „Podczas *fali* haku lub kija retman nie ujrzy" Ung. Por. *Barany*, *Gęsi*, *Posiewa*, *Wały*.

Fana, p. *Bandera*.

**Fender*, p. *Oganiacz*.

Ferdek(a), p. *Pobitka*. Hacz. 390.

Fladrować, z nm., o żaglu: p. *Trzepać się*.

Flansztok, (nm. *Flaggenstock*), drzewce flagi na parowcach.
**Fleta*, proporczyk na maszcie, z fr. *flouette*, p. *Bandera*.
Flis, 1) spław, żeglarka. „Utrzymywać się z *flisu*". 2) spławnik, żeglarz, należący do załogi statku lub tratwy. „*Flis* berlinki" = bosman, matros, dok. 1854. „*Flisi* hurmem pędzą i biorą w oblężenie skarbówkę" Ung. „Płyną *flisi*, płyną, nie mają retmana" Bojko.

„Każdy *flis* zajął ławę, wiosło do rąk włożył,
Przewleczoną przez kamień już odjęto linę,
I wiosła wraz zaczęły pruć morską głębinę"
Siem. XIII.

Flisak, parobek na statku rzecznym lub tratwie, oryl, włóczek; wogóle spławnik, żeglarz, pławacz. „Użyci do galarów *flisacy*" dok. 1849.

„*Flisaki* — pijaki,
Płyniecie na haki".
Bojko.

„I aż głowę pochylą Flaki
Do ziem, te zawołane na morzach flisaki"
Siem. VIII.

Por. *Bosman, Matros, Retman, Retmańczyk, Roczniak, Sternik, Szyper*.
Flisować, spławem się trudnić, wodą jeździć z towarem. — *na fracht*, p. *Fracht*.

„Tyś Jasiu *flisował*, ja Boga prosiła,
Żeby cię wodeczka wgórę wynosiła".
Bojko.

Flisówka, spławianka, zawód flisacki, rzemiosło żeglarskie, Wójcicki: Szk. Hist. 163; żegluga: „chciał pobawić się we *flisówkę* i żeglował od Kowna do Królewca na litewskiej wicinie" Syrok.
**Fliśne*, toż co *spławne*, dok. 1620.
Fliśnik, **Flisownik*, rzadsze nazwy flisa(ka).
**Fluid*, towar spławiany, dok. 1849.
Frachciarz, frachtarz, frochtarz, froktarz, przedsiębiorca spławu, właściciel statku lub drzewa spławnego, nm. *Frachter*.

11

„*Frochtarze*, którzy leśne towary prowadzą, od pojazd płacić powinni" dok. 1667. „Opłata od szyprów lub *frachtarzy*" dok. 1849. „*Frochtarz* pszenicy" = spławiający ją własnym statkiem.

Fracht, *frakt*, *frocht*, *frokt*, przewóz wodą; towar spławiany, ładunek statkowy; cena za przewóz wodą, opłata za najem statku, p. *Denkowe*. „Brać a. oddać zboże *na fracht*", do przewiezienia statkiem. „Flisować na *fracht*", spławiać towar na własny rachunek — Lud X 9.

Fryc, nowicjusz w zawodzie żeglarskim, flisak, po raz pierwszy odbywający pływankę, por. *Zimówka*. Kozł. 320. „Będąc *frycem*, trzymałem się starszych szyprów" Pas. 1670.

Frycować, przyjmować fryca do bractwa spławników z zachowaniem pewnego obrzędu, pasować go na flisa; sprawiać mu na pamiątkę lekką chłostę. Kozł. 321.

Frycowe, *Wkupne*, poczęstunek starych flisów, wyprawiany przez *fryca*.

Frycówka, dawny obrzęd frycowania młodych flisów. „Miejscem *frycówki* jest góra pod Gniewem: tu każdy chłosta fryca cholewą" Pol IV 454.

Fryjor, spław, osobliwie wiosenny; pora spławu; statki spławne; wysoki stan wód w rzece, pomyślny dla pławaczki, zwłaszcza odległej. *Na fryjor*, z wiosną albo przy większej wodzie. Obcy ten wyraz zastąpił pierwotny swojski: „ad primam aquam proxime venturam vel *weszne*" 1427 — Ks. Radz. Warsz. Żyje on niemal wyłącznie w tradycji literackiej.

Fryjorowa opłata, koszta spławu, Mr.

Futrować, u szkutników: trocinować statek celem uszczelnienia po bokach i pode dnem.

**Fyś*, z nm. *Fisch*, p. *Półka masztu*.

Gabar, od 19 w. — statek żaglowy o dnie i bokach żelaznych do przewózki towarów, obsługiwany przez dwóch ludzi: sternika i majtka, inaczej *żelaźniak*; z franc. *gabare*. Pierwotnie: *gabara*, dok. 1850.

Gać, na rzece: jaz, grobla, zagroda z kołów i gałęzi: „*gać* na Warcie" dok. 1580. W związku z tym wyrazem *gatne* = opłata od *gaci* czyli jazowe, dok. 1564.

**Gaić*, zarybiać wodę. Prac. Por. nm. *hägen*.

Gaik, płotek na brzegu jeziora z kołków, półkolem w ziemię wbijanych i przeplecionych chróstem a. uszczelnionych wrzosem, do łapania mrzoszczących się rybek. Prac.

Gajno, na jeziorach: obręb *gajony*, t. j. zapowiedziany, ochronny, gdzie przebywa młody zarybek, i gdzie siecią łowić nie można; grodźba z gałęzi na wodzie. Por. *Gajnaz*. War.

Galar, statek rzeczny bezmasztowy formy czworogrannej do spławu towarów, dziś zanikający; zależnie od liczby obsługujących go orylów zwał się *czwartak*, *piątak*, *siódmak* i *dziewiątak*. Zapożyczył swą nazwę od morskiej *galery*, którą przypomina kształtem. W związku z *galarem* powstały wyrazy: **galarnik* (flis z galaru) i **galarowizna* (materjał z rozbiórki galaru). „*Galar* z dartych tarcic na osękach, krakowską budowany" Mr.

„Płynie łódź flisowska, jak szara cyranka,
A za nią ładowne pszenicą *galary*"
(Lenartowicz o Mazowszu).

U Haura mamy jeszcze *galery*, (podobnież w dok. 1628 „naprawa *galeru*"), natomiast Słowacki zwie *galarami* i statki morskie. W ustach naszego ludu nadbałtyckiego *galar* oznacza statek pomocniczy do dowozu towaru na szkutę morską, p. mój Sł. Mar. Istnieją *galary* nowego typu o burtach i spodzie drewnianym a wręgach żelaznych, które unoszą do 50 tonn ładunku i kursują na rzekach, tudzież kanałach Zachodniej Polski.

Ganek (do chodzenia), na żaglowcach: nieruchomy pomost z tarcic po obu stronach kajuty, którędy sternik ma dostęp do rudla, nm. *Gangbord*.

**Gantować*, w Augustowskiem: łowić ryby z łodzi *gantą* (drygawicą), zastawiać i zaganiać.

**Gardło*, 1. zwężone koryto rzeki, ścieśniony a szybki nurt czyli *przesmyk* wodny pomiędzy lądami lub piaskami, dla spławu niebezpieczny, por. serb. *ždrelo* = cieśnina; 2. wewnętrzna lejkowata siatka w więcierzu, zwana też *ogardlem* a. sercem, PF VIII 33.

**Garnąć*, poruszać wiosłem na głębi, wyzyskując tylko opór wody, inaczej *grzebać*, *rumać*. „Gdy wiosłem rzekę pod się

garnie, ginie więc marnie" Klon. Por. Hilf. *Nagrabić* i *Przegarnąć* SG.

Garować, żagiel: przyciągać pod wiatr *garami*; o wietrze: bić w żagiel z boku, nm. *gehren*.

Garuga. Iść a. jechać *na garugę*, dążyć w kierunku ukośnym pod żaglem, przepływać po odpowiedniem nastawieniu żagla nurt wodny jeno przy pomocy steru. „Szwedzi zaraz poszli *na garugę*, bo im już wiatr nie służył" Pas. 1659. „Kiedy nie prosty wiatr, to statek idzie *na garugę* przez nakręcenie żagla" Mr.

Gary, Szery, Ujmy, sznury po obu zewnętrznych końcach żagla, służące do napinania go pod wiatr i uwiązywane w tyle statku u burty, maryn. *brasy*. „*Gara* służy do obracania żaglem stosownie do wiejącego wiatru" Hacz. 383. Na większych statkach linki te wiążą u pachołków a. suk, na małych zaś bądź mocują do dulek, bądź trzymają w ręku.

Gatne, p. *Gać*.

Gawełek, na dawnych szkutach: „kołek na końcu hamulca, za który sternik trzyma, gdy prze rudlem" Lin. Na dzisiejszych statkach służy do tego celu bądź drewniana *suka*, bądź żelazne ujęcie, zw. *sztajerdama*.

Gąga, p. *Jarzemko*.

Gąsior, potężny drąg do spychania statku z mielizny, Dz. Han. 1787 s. 290. Zowią go z nm. i *Wuchtebum*.

Gdańszczyzna, towar gdański, spławiany na statkach wiślanych ku górze, dok. 19 w.

Gębować, przytrzymywać liną, owiniętą dokoła pala albo drugiej liny: *zgębować* statek, u Haura: *zagębować*; „*przygębować* opław skrzyni rybnej", przymocować, owijając drutem. Por. *Gub, Gubować* = fałdować.

Gębowanie, czynność *gębowania*; — a. *gierlina*, lina, okręcona dokoła pala albo drugiej liny, w celu przytrzymania statku: „zrobić *gębowanie*", nm. *Gierleine, Gierende*. „Wyprowadzić linę rozjazdową do pala z założeniem *gębowania*" dok. 1833. Por. War. 2.

Gęsi, fale, zdala bielejące; spienione grzbiety fal. „*Gęsi* chodzą".

**Gęstka*, sieć gęsta, t. j. o małych okach. „*Gęstka* na węgorze" na jeziorach. Na Wiśle nazwa ta stosowana jest szczególniej do gęstej *suwaty i siatki-wierzchówki.*

Gibać, u orylów: poruszać drygawką, zanurzać pojazdę w wodzie. *Gibaj!* komenda. Por. *Pociągać.*

**Gibotny, Kolebny, Bujny*, o statku: wywrotny, łatwo na bok się przechylający: „*g.* czółno".

Gierebować, stojąc, zapuszczać wiosło pionowo tuż przy burcie i naginać je ku sobie, aby odepchnąć statek dalej, inaczej *wyłamywać.* Ztąd komenda: *Giereb!* „*G.* = kiedy od lądu odbijając, pojazdami robią na burcie stojąc, aby się statek sztabą obrócił na wodę" Lin.

Głowa, przód statku a. tratwy, przec. *Cal.* — pod Gdańskiem, nm. *Danziger Haupt*, miejsce rozdwojenia wód w niżu Wisły, zwane ongi przez naszych pławaczów „Królewską Przyłbicą" Pol II, 197.

Głowica, Kafa, jednostajna, odpowiednio wyrobiona sztuka drzewa, stanowiąca ostre zakończenie statku: *głowica* łodygi; *kafa* berlinki = przód, który wodę pruje, PF. VI. 704.

**Główka*, tama poprzeczna u brzegów wklęsłych rzeki, nm. *Buhne*, ros. *buna.*

**Głuch, Głuszek*, ryba ogłuszona przez uderzenie pałką lub młotem drewnianym w lód.

**Gnać*, prowadzić wodą drzewo a. łódź.

**Gołomaci*, (więcierz), u Krescentyna: bez skrzydeł, o samej matni. W Lin. i War. błędnie: *gołomacz.*

Gonduła, mały statek do przejażdżki, bacik. Pas. 1659. U Mik. Radziwiłła (16 w.) *gunduła* = gondola wenecka.

Goniarz, p. *Trybarz.*

**Gonna toń*, na jeziorze: obszar wód, na którym rozpoczyna się łów ryb siecią; miejsce, skrzydłami niewodowemi okrążane, KWpol V. 605. Por. *Zgonna toń.*

**Goń*, na jeziorze: obszar wód, z którego ryby się wygania, rozciągając sieć z czółna, por. *gonna toń.* „Jezioro Kuchnia, przez które bieży rzeka Tardoga; na dłużą jest czworo *goni* i poprzecz na jednej" dok. 1565.

**Gospoda*, miejsce zebrań ludzi wodnych, zazwyczaj jadłodajnia nadbrzeżna: *g.* flisacka „Pod Retmanem". „Giełda cz. *gospoda* szyprów w Gdańsku" VL I, 461.

**Gościnna woda*, woda, z przyboru powstająca, ponad poziom normalny wzniesiona, *brana woda, zwodek.* „Łachą na fryjor pływają rotmani, Poko *gościnna woda* bierze na niéj" Klon. O *gościnnych wodach* na Dniestrze mówi Pol VI 42.

Góra, 1. na rzece: punkt, w wyższym jej biegu położony, a na morzu: punkt, od brzegu bardziej oddalony. „Jechać *w górę* (stp. wzgórę), „biedz *z góry*", 2. na jeziorach: płaszczyzna, mielizna, na Wiśle: *wierzch.*

**Górniak*, wiatr górny, z góry rzeki wiejący. Przec. *Dolniak.*

Górny, z góry rzeki pochodzący, np. woda.

**Górować*, o rybie a. statku: dążyć w górę rzeki. „Krypy *górują*" (przec. *jadą po dole*), „ryby *górują* a. *dróżą* z rzek większych w czasie tarła".

Grać, o rybie: trzeć się, mrzościć się; o wodzie: szumieć, burzyć się z łoskotem.

Gratyna, 1. na statkach: miejsce podłużnie wgłębione pomiędzy wręgami, gdzie się woda sączy; na tratwach: wgłębienie prostokątne pomiędzy kłodami na wpuszczanie do wody *szryka;* 2. na promie: bal ponad wręgami do usłania pomostu. Z nm. *Gräting*, ang. *grating*, PF. VIII, 530. Głuz.

Grąd, wyspa, ostrów, PF. X, 317.

Grąz, zdr. *grązek*, u sieci: ciężarek, zazwyczaj ołowiany, na dolną jej linkę nawleczony dla grążenia, gręzidło. W War. tylko lmn.

Grążyć, gręzić sieć: opatrywać ją *grązami* a. *gręzami.* „Drygawica dobrze *zgrążona*".

Grdub, p. *Drguba.*

**Grdubić*, opatrywać jadro cz. gęste płótno sieci potrójnej *grdubami (podrygami)*, t. j. płótnami rzadszemi z obu boków: „*grdubić* słęp, wąton".

Gręzić, p. *Grążyć.*

Gręzidko, małe *gręzidło*, np. gliniane (zam. gręzidłko).

**Grodzić*, wodę: obstawiać sieciami, np. niewodami.

Grono ryb, gromada, stado ciągnących pod wodę ryb, u ludu nadmorskiego *karno.*

**Gruntówka*, wędka z uwiązanym do włosienia a. sznurka grązkiem (ciężarkiem), której haczyk idzie na grunt cz. dno rzeki. Por. *Wierzchówka.*

**Grzebać*, p. *Garnąć.*

Grzebułka, jaskółka, gnieżdżąca się w urwistych brzegach rzecznych.

Grzępa, warstwa kamieni, w korycie rzeki na miałkiej wodzie rozesłana: „spychać statek z *grzępy*"; „żwir leży *grzępkami*", PF. X. 315.

Hak, zgr. *Haczysko,* zdr. *Haczyk, Haczyna,* mielizna, piasek, wodą przykryty, ze śpiczastym zazwyczaj końcem. Por. *Podhacze, Podnarcie, Przykosa, Średzina.* „Osiąść na *haku*".

**Hakownik, Kruk,* pośledniejszy gatunek łososia o długim zakrzywionym nosie, znacznej wagi. Przec. *Prawy łosoś* (prawdziwy).

Hamer, Hamra, Amer, Amra, Rączka, nasadka poprzeczna formy walcowatej u górnego końca wiosła a. laski, służąca do opierania o ramię lub ujmowania. Kozł. 527. W War. pozycje rozstrzelone.

Hamulec, (steru, drygawki, artfula) trzon, górna część, którą się kieruje a. w ręku trzyma. *H.* steru zowią też *kierownikiem.* Z nm. *Helmholz,* PF. VI, 703.

**Harczówka,* śpiżarka, komora na statku. „Miejsce kuchni i składu legumin, okrasy, a nawet odzieży" Gluz. Por. *Mięśnica.* Gw. *Harcz* (również na Podhalu, PF. IV, 660) = wikt.

Holenda, lina na *rejce* cz. *podbiegu* do ściągania żagla, mn. *Holende,* PF. VI, 703. Starsza nazwa: *kalaryfa.*

Holować, ciągnąć liną na wodzie statek a. płyt, co uskuteczniają bądź ludzie za pomocą *pólki (hólki),* bądź konie, bądź wreszcie parowce za pomocą *trosy;* wogóle transportować wodą, np. „*holuje* sól na Wiśle do magazynów rządowych, jako retman" dok. 1867. Gw. *halować,* p. War.

**Holownik*, człowiek a. statek holujący.

Hołubka, Ołubka, Kozioł, kołowrót drewniany stojący, pionowa winda statkowa; służy do wyjmowania lub stawiania masztu, wyciągania kotwicy i t. p. „Podczas czyszczenia rzeki Bugu próbowano dąb wyciągnąć, brano go na 4 *ołubki*" Hacz. 172. „*Hołubki* do kręcenia" Lin. PF. VI. 230.

Wbrew wywodowi War. wyraz powstał bodaj z *kadłub-k-a* = pniak wydrążony, osadzany na pionowym słupku, p. tamże *Kadłubek* 3. Por. *Król.*

Hólka, p. *Pólka.*

**Huczan,* na Dźwinie: szkuta, statek spławny, ros. *uczan.* „Od *huczanu* wielkiego albo małego płacą (cła spławnego) litewskich kóp. 3" dok. 1599.

Hyclina i *Hycówka (hyslina* i *hysówka),* liny, przez bloki przewlekane, do podciągania żagla w górę, dawniej *traref. Hiszlina,* Hacz. 390. „*Hyclinka* 30 st. długa, 1$^{1}/_{2}$ cala gruba z bloczkami" dok. 1867.

Hycować, Hysować, żagiel w górę podnosić, nm. hissen. „Wzięli Szwedzi z bulwarku okręt kupiecki i, *wyhysowawszy* żagle, zapalili go" Pas. 1659.

Hys! (skróc. *hysuj!*) komenda na statku: żagiel do góry!

Hys, Hyz, Hyż, wiatr pomyślny dla statku, choćby najsłabszy. „Statek ten po najmniejszej głębiźnie płynie z wodą, a pod wodę lada *hyz* żaglami popędzać go może" Kost. 109. Hacz. 326, Kozł. 246.

**Ikrzyca,* toż co *ikrzak,* ryba samica. Przec. *Mleczak.*

**Irować,* 1. płynąć w kierunku zygzakowatym, wykręcać się siłą prądu, np. „barka *iruje*", 2. a. *obalać,* sprowadzać statek na nurt wody za pomocą liny, rzuconej z innego statku, w razie gdy nie może odbić od lądu lub spłynąć z piasku: „*zirować* berlinkę". Etym. nm. *gieren.*

Jadro, ryb. 1. środek każdej sieci o gęstych oczkach, zwieszający się wolno, np. u *podrywki;* 2. a. *płótno,* środkowa gęsta sieć, osłoniona rzadszemi *podrygami,* w sieciach potrójnych, *słępach* i *wątonach;* żegl. a. *buchta,* wydętość zagla. Kaszub. *jadro* oznacza wogóle sieć rybacką. Por. serb. *jadro,* rus. *jadriło* = poet. *wietriło,* żagiel, u naszych wodniaków również *skrzydło* a. *płachta.* Lud mówi i *wiadro.*

**Jadrzyć,* sieć a. żagiel: inaczej *buchtować,* uwypuklać, nadawać wydętość, gęsto fałdować. Złoż. *najadrzyć, ujadrzyć, zjadrzyć się.*

Jadrzysty (wiadrzysty), o sieci: mający w środku zaklęśnienie cz. *jadro* (wiadro).

Jadwiga, Śpiczak, statek rzeczny masztowy w rodzaju *barki* o jednym ostrym rogu, t. j. z tępo zakończoną rufą, dawniej

do spławu, dziś do przewozu na drugi brzeg używany. „*Jadwiga* z wystawioną na niej celbudą do ekspedycji spławnej" dok. 1849.

Janówka, Świętojanka, przybór wody w rzece, koło Świętego Jana przypadający. Por. *Jakubówka, Michałówka.*

**Jarzemko, Gąga,* sztuka drzewa ruchoma lub nieruchoma, łącząca wpoprzek burty statku i zabezpieczająca je od parcia ładunku; 2. urządzenie do drygawek (pojazd) na skrzyniach rybnych na rzece, przypominające kształtem jarzmo na woły. „Ciągnąć *na jarzemka*". Forma skażona *jarzębko.*

Jarzyć się, o wodzie: wrzeć, bałwanić się, kotłować (Poznań). Por. rus. „*jarit'sia, jarost'* wołn".

**Jata,* kupa gałęzi, ułożona na dnie jeziora, do zanęcania ryb. Por. *Gajno* i *Krześlisko.*

Jaz, grobla w poprzek rzeki, urządzona z pali, wikliny, kamieni lub darniny, z otworami (okna) celem wstrzymywania i łowienia ryb; na Podhalu: grobla naturalna, którą stanowi próg skalny na dnie potoku, — zapora dla górujących pstrągów. Serb. *jaz,* strus. i czes. *jez.* Por. *Odjazek, Ujazka* i *Zajazek.* „Obstaculum, dictum *yasz,* pro capiendis sturionibus et salmonibus" 1405 — KWpol. V, 75.

**Jazd,* droga spławna, woda dojezdna, tor dla statków, nm. *Fahrt, Fahrwasser.* „*Draga* pogłębia *jazd* wzdłuż brzegu warszawskiego" Kur. War. Nr. 239, 1907 r.

**Jazda,* na Warcie: toż co dulki, mianowicie dwa kołki pionowe, wbite w burtę statku, do opierania wiosła; rozróżniają *jazdę kafową* (w przodzie łodzi) i *brzeźnią* (pośrodku lewej burty). *Jazdę* znają i słowieńcy p. PF. VIII, 35.

Jażdżówka, sieć stawna na ryby *jażdże* cz. *jazgarze* Por. *Jazgarnik* War.

Jekbum, część omasztowania, nm. *Giekbaum,* p. *Podbieg.*

Jelcówka, odmiana sieci *suwaty,* o rzadszych okach; służy do łowu *jelców,* jakoteż drobniejszych leszczów, sandaczy i t. p.

Jelec, ryba pomniejsza *squalius vulgaris;* tak zowią ją na Wiśle, natomiast rybacy na Prośnie posługują się mianem *bielec,* które jest bodaj pierwotne, nm. *Weissfisch.*

*_Jelecznik_, odmiana sieci _wierzchówki:_ na Wiśle miewa do 100 sążni długości i oka wielkości cala w kwadrat. P. moje „Ryboł. na Wiśle" s. 24 i 32.
*_Jerzch_, p. _Tarło_. Por. łuż. _jerk_ = ikra Lin.
*_Jerzchnąć się_, p. _Trzeć się_.
*_Jesiotr_, u spławników: p. _Bober_.
*_Jesiotrówka_, p. _Dryga_.
*_Jeziorowe ryby_, u ryb. szczupaki, karpie, okonie, płotki i t. p.
*_Jeździć siecią_, poławiać ryby siecią ciągnioną, zapuszczaną z łodzi, np. _jeździć_ drygawicą.
Jugo, p. _Kiersztak_. Etym. _igo_ = łac. _iugum_, łącznik, jarzmo.
Kacerz, 1. _Kaczor, kaszerz, kosior, koszor_, siatka formy odwróconego stożka, na drążku osadzona, do wybierania ryb lub drobnego łowu, już u Cyg. („maluczka siateczka"). PF VIII 556; Paskowa postać _kancerz_ (1685), w zdrobnieniu _kancerek_, też nie zanikła. 2. _Kacierz_, sitko druciane podobnego kształtu na długim trzonku do dobywania żwiru i piasku z dna rzeki. Por. War. i Br.
*_Kacerzowac_, ryby: dobywać _kacerzem_ ze zbiornika (skrzyni a. sadza).
*_Kaczor_, 1. _Kaczka_, deska kształtu półkola, przywiązywana do oprótka sieci w górze matni, wskazująca kierunek jej skrzydeł; 2. p. _Bańka_. 3. p. _Kacerz_. „_Kaczorek_ na raki".
Kafa, p. _Głowica_. PF VI 704.
*_Kaf_, na Warcie: toż co _kafa_, mianowicie przód łodzi kryty do chowania jadła i naczyń do jedzenia, potrzebnych na czas wyprawy rybackiej. Por. _Łuby_.
*_Kafowy_, na Warcie: rybak, siedzący w przodzie (_kafie_) łodzi. Por. _Brzeźni_.
*_Kajlak_, statek żaglowy średniej wielkości w rodzaju małej _berlinki_, przeznaczony do transportów miejscowych i unoszący 1000—2000 centnarów, wielka łódź żaglowa; budowane są w Wyszogrodzie.
Kalaryfa, w oporządzeniu linowem statków: jedna z lin, służących bądź do podnoszenia, bądź do rozciągania żagla, z nm. Holreif; dziś pospolicie _holendą_ zwana.
*_Kalne_, zwyczajny mułowaty grunt rzeczny, mada.
*_Kamieniarka_, krypa, używana do przewozu kamieni.

Kamieniec, ławica żwiru ponad rzeką, osadzona przez prąd wody: „Wisła powysypywała obszerne *kamieńce*“ dr. 1850. Por. *Zdziar*.

**Kanał*, łożysko, koryto rzeki: „całe jezioro aż do miejsca, gdzie się łączy z *kanałem* Wisły, należy do folwarku Kamionek“ dok. 1857.

Kanałowa berlinka, **Kanałówka*, berlinka węższa, o sile unośnej 4000—5000 centnarów, która może przepływać przez sztuczne kanały. „*Kanałówki* noteckie“. Por. *Wiślanka*.

**Kantować*, przechylać statek na bok na wodzie lub na lądzie: „wiatr *kantuje* łódkę“. Złoż. *skantować*, *zakantować*, z nm. *kentern*.

**Kantówka*, drzewo spławne w kłodach, do ostrego kantu czyli w kostkę obrobionych. Por. *Obłok*.

**Kapitejna*, kapitan portowy, kaszub. *kapitejna* = kapitan, szyper statku kupieckiego, rus. *kaptien*. Rachunek kosztów na opłatę *kapitejny*, stróżowania, kanałowego“ Enc. Rol. III. 210. SO. VI 217.

Karnat w linostroju żaglowców, p. *Szpantał*.

Karować, towar: wywozić materjał spławiany na brzeg rzeki taczkami przez ludzi lub końmi: „po *wykarowaniu* z Bełku przewozić drzewo do Mokotowa“ dok. 1834. Poch. *karownik*, *karunek*, *karunkowa droga*.

**Kasior*, **Kaszor* p. *Kacerz*.

**Kaszeć*, o lodzie: kruszeć, tracić spoistość i sprężystość.

**Kaszta*, na statku: p. *Schowanko*.

**Kaszuba*, wiatr, od strony Kaszub wiejący, północnozachodni, inaczej *morka*. Por. *Węgier*.

**Kawka*, małe kółko, tworzące się przy prostowaniu zwiniętej liny i przeszkadzające należytemu jej wyprężeniu, z wł. *cocca*, inaczej *skrętka*.

**Kąt*, *Worek*, przestrzeń wody na rzece bądź zawarta między dwiema mieliznami, bądź wrzynająca się w ląd, z której wyjechać statkiem w górze nie można; jestto zazwyczaj pozostałość dawnego nurtu lub jego odnoga. Na Wiśle *kąty* bywają bardzo głębokie i miewają długość $1^1/_2$—2 klm.

**Kątowisko*, wielki *kąt* wody, dogodny do połowów niewodami lub innemi znacznemi sieciami: „kry lodu wyparte zo-

stały nagłym przyborem wody z małych rzeczek i *kątowisk*" dr. 1919.

**Kątówka*, każda sieć z matnią, używana do połowu ryb. Por. *Wierzchówka*.

Kępa, p. *Mierzeja*, *Ostrów*, *Spławisko*.

**Kiełek*, haczyk u wędy, PF VIII 49.

Kierma, p. *Kormnik*.

Kierownik steru, p. *Hamulec*.

Kiersztak, *Jugo*, drążek żelazny poprzeczny u kotwicy dwupazurowej, zmuszający swoim ciężarem do zagłębienia się jednego pazura w dno rzeczne. Z nm. *Querstock*, PF VI 704.

Kieta, łańcuch o wielkich ogniwach do kotwi, nm. Kette.

Kij, drzewo, na wodzie sterczące lub pod wodą ukryte, inaczej *prąd*. *Ślepy kij*, p. *Ślepy*. „Zwalone lub zatopione w korycie Wisły całe sztuki drzewa, zwane *kijami*, są najniebezpieczniejsze dla żeglarzy i bardzo często narażają statki na rozbicie" Wol. „Galar, przed nami płynący, zakręcił się w koło, domyśliliśmy się zaraz, że wpadł na *kij*" dok. 1842.

Kil, pod dnem *berlinki* w przodzie: ostrze drewniane kształtu trójkąta do prucia wody, wogóle ostry spód statku wodnego.

**Kilson*, u *kryp*: belka, idąca wzdłuż całego statku i wzmacniająca jego wiązanie, zwłaszcza wręgi.

Klamburta, *Obszewka*, *Oszewka*, *Nadstawka*, *Nadbitka*, wierzchni bal burty statkowej, grubszy od innych i wystający dolną swą krawędzią nazewnątrz, z nm. *Klimmbord*. „Potrzaskał na galarze *klemburtę*" Mr. PF VIII 550.

Klepa, rodzaj małego niewodu czyli włok z długiemi sznurami, do ktorych przytwierdzają deseczki (*drzazgownice*) w celu straszenia ryb. „W tych jeziorach nie ławiają niewodem, ani przewłoką, jeno *klepami*" dok. 1565. Br. 233: „minor tractura" 1510. Nazwa bynajmniej nie przestarzała: „*klepa* skrzydeł nie posiada, tylko samą matnię" Ryb. Pol. 1922 r. s. 275.

**Klepkować*, *szpuntować*, statek: przybijać listewki podłużne (*klepki*) na stykach tarcic po bokach lub pode dnem celem uszczelnienia; naprawiać statek, obszywając go zzewnątrz.

Kleszcze, dwie łękate sztuki drzewa, oparte nieruchomo o spód statku, służące do wzmocnienia podstawy masztu; zw. również z nm. *szersztoki.*

Kleszczka, iglica drewniana do dziania sieci.

**Klocowe czółno,* toż co *Dłubaniak.* „Od *czółna klocowego,* jakim bądź produktem ładownego, 75 kop." dok. 1845.

Kluba, p. *Chluba.*

**Klubówka,* łódź sportowa wioślarska.

**Kluza,* otwór w burcie statku z przodu, przez który przechodzi łańcuch kotwiczny, nm. *Klüse.*

Kładka, na statkach wodnych: p. *Pochoda, Siadanka, Trep.*

Kłodka, Bierka, Bloszek, spłaszczony wałeczek, na którym wiąże się oka sieci. War. *kłódka* 4.

Kłomla, Sak, mała sieć rybacka formy, zbliżonej do stożka, przypominająca *kacerz;* składa się z trzona (*stroisz*), do którego przymocowany jest pałąk, a na tym za pomocą sznura (*obierzmo*) rozpięta jest stożkowata sieć z małą matnią (*kutel*). Na Wiśle łowią nią drobniejszą rybę przy mieliznach, płynąc łodzią. Już od 13 wieku: „cum reti *cloma* piscabuntur" 1266 — KWpol. I 367. „piscari cum reticulo, quod *cloma* dicitur" 1369 — Tamże III 331. P. *Kłonia.*

Kłonia, ręczna sieć w rodzaju *kłomli,* rozpięta na drewnianej ramie, mającej kształt leżącej trójściennej piramidy. Jedną z krawędzi tej sieci stanowi dłuższa laska, służąca do ujęcia. Rybak ciągnie sieć za sobą, brodząc w wodzie lub płynąc łódką. PF VII 206. W War. niewłaściwe zróżniczkowanie znaczenia. Por. serb. *Kłonja* = łapka, samołówka.

Kłonica, Śmigiel, drążek poziomy u hołubki (windy), służący do obracania.

**Knaga, Siodełko,* listewka, wzdłuż burty przybita, do osadzania dulek; wiosło chodzi na niej pomiędzy dulkami.

Kokosz, szkielet statku wodnego, tj. zespół wręg, wymagający tylko obszycia tarcicami, z fr. *carcasse.*

Kokoszka, urządzana dawniej zagroda na statku lub tratwie do zsypywania spławianego zboża, Kozł. 527, Gluz. Zapewne przeróbka formy *kotuszek.*

Kolano, wężykowata linja biegu rzeki, zakręt. „Zabić tamami stary nurt Muchawca w miejscu, gdzie tegoż *kolano* prostować zaczynają" Dz. Han. 1787.

**Kolebny*, o statku: p. *Gibotny*.

Kolec, u rybaków: drążek, w jednym końcu zaostrzony. U sieci *suwaty* dwa takie drążki zmocowane są na osi żelaznej na krzyż, zaś przy *więcierzu* podobne drążki, w dno rzeczne wbite, służą do przymocowania sieci (skrzydeł i matni). PF VIII 50.

Kolej, 1. tor wodny, droga na rzece dla statków, por. *Nurt*, *Wart*, *Wartówka*. „Kręty gościniec, którym ciągnie się sznur statków, w mowie flisów *kolej*" Ung. 2. ogół statków lub tratew, prowadzonych przez jednego retmana lub odbywających razem drogę, tabor wodny. Pas. 1670. „Galarów było w tej *kolei* trzynaście" dok. 1843. 3. transport, partja towaru spławnego, np. *kolej* drzewa a. soli. „Flisy obowiązują się spławić i przeprawić *koleje* różnego drzewa do Gdańska" dok. 1892.

Kolejny, do *kolei* należący, np. statek.

Kołacz, okrągłe wiązanie z chlub kilkucalowej średnicy, przy spławie drzewa używane. Kozł. 63 i Gluz. Por. *Obarzanek* i *Kołacz(yk)* War. 2.

**Kołnierz*, lód, tworzący się przy brzegu rzeki, grubszy i bardziej chropowaty: „oczyszczanie lądów i motławy z *kołnierzów*" dok. 1833.

**Kołowisko*, zakręt na wodzie. „Prąd bystry bije środkiem łożyska Czarnej-Hańczy, tworząc liczne wiry i *kołowiska*" dr. 1921.

Komenda na statkach: p. *Bakier! Giereb! Hys! Myk! Porwa! Rejda! Ru! Sztybor! Wara! Wcos! Westa! Wija!*

Komięga, dawny statek spławny formy czworograniastej, bezmasztowy, obsługiwany przez 8—12 ludzi; również ogólnie czółno lub większy statek towarowy.

„A gdy zbijesz grosz na *komiężce* małej,
Sprawże też dubas" Klon.
„Wtedy twe fale pokrają na pręgi
Niosące zboże ładowne *komięgi*".
Czajk. „Do Wisły".

Por. strus. *komjaga*. Według Br. wyraz rodzimy, pochodzi od „*kom*" = kłoda.

**Komiężnik*, szkutnik, cieśla wodny: „carpentarii alias *komieznicy*" 16 w.

Komora, nadbudówka z tarcic na pokładzie statku: „*k*. szyprowa, *k*. za głową" 1611, SO V 78. — w tratwie: próżnia przy zabitce, Kozł. 524. — *wodna*, urząd celny nadrzeczny, por. *Przykomórek*.

**Koniec*, ogólna nazwa lin i linek statkowych, np. „podaj *koniec*". Anal. ros. *koniec* i nm. *Ende* (Tauende).

Koniki, p. *Stojaki*.

**Kopalnica*, toż co *dłubanka*, koryto do spławu, czółno, z jednego pnia dębowego drążone, na 6 ludzi. Czółen tych, nader wywrotnych, ale bardzo trwałych, używali dawnymi czasy na Warcie rybacy, wiążąc do nich sadze. P. *Topidusza*. Etym. por. *kopańka* = niecka i serb. *kopanja* = koryto.

**Kopyść*, wiosło bez okucia, drewniana część pojazdy.

**Korale*, gałki drewniane, na linkę dokoła masztu nawleczone, dla łatwiejszego wciągania żagla na maszt, inaczej *raki*.

**Korcować* linę, p. *Zbierać*.

Korczak, szufelka do wylewania wody z łodzi, podłużna i wązka, z jednej sztuki drzewa wyrobiona, inaczej *wylew(aj)ka*; miewa też kształt łyżki. Nazwa znana i rybakom słowieńskim p. PF VIII 79. Etym. stsł. *krczag* = czerpak, toż serb., rus. *korczag*, czasza.

Kordel, *Kordyl*, gruba lina, używana na statkach do ich przytrzymywania, ale głównie do uwiązywania na niej kotwi, nm. *Kordel*, PF VI 704. „Nadbiegli ludzie obcięli *kordel*, na którym statek był przymocowany" dok. 1844. „*Kordele* do kotów" Mr. „Tratwa stoi na *kordylu*" Kozł. 528.

**Korkfender*, p. *Oganiacz*.

Kormnik, na Rusi: sternik, rufnik na statku wodnym, Lin. Etym. strus. *kormnik* = crk. *kormczij*, *kormszczik* od crk. *korma* = rufa, ster, skąd też pol. gw. *kierma* = sternica, p. War.

**Korona*, wiatr: najbardziej pomyślny dla statków, dążących w górę rzeki, „który po wszystkich buchtach wyciąga".

**Korygować,* tratwę: udokładniać przed wyruszeniem w drogę powiązanie pasów, pojedyncze zaś kłody dobierać do siebie ściślej pod względem rozmiarów. Ztąd **korygunek,* jako czynność. Gluz. Anal. „k. drzewa na wozach" — dok. 1627.

**Korytko,* łódeczka, w pniu wydrążona lub z cienkich tarcic zbita: *k.* retmańskie; wogóle liche wywrotne czółenko, łupinka na wodzie, p. *Topidusza.* „Takie *korytka* mogą utrzymać się na morzu i nie przewracają się" Sienk. „L. z Afr.".

**Koryto,* łódź, zwłaszcza drążona z jednej kłody drzewnej: czółno stare, zrujnowane, albo też nieumiejętnie wykonane.

**Kosa,* 1. u bandery statkowej: ostry koniec, rus. *chwost;* 2. a. *krzywuła,* na jeziorach mazurskich: siatka ciągniona, której podstawę tworzą dwa wygięte drągi nakształt sani; to też zowią ją indziej *saniami.* Enc. Rol. V.

**Kosior,* **Koszor,* p. *Kacerz.*

Kot, Kotew a. *Kotwa,* kotwica, serb. *kotwa.* „Zarzucać *koty* z dolnej strony mostu, dla zabezpieczenia go od nawałnic" dok. 1833. „Bobra od *kotwy* nie widać".

...„Gdy *kotwie* rzucono na rzece,
Wraz najczujniejszą baczność swym ludziom zalecę".
Siem. XVII.

Kotwice na statkach wiślanych bywają zazwyczaj o 2 albo 4 pazurach i są zawsze w sztabie statku umieszczone. Bywają dwóch rodzajów: *krzyżowe* czyli *krajczaki* i *sercowe.* Na większych żaglowcach ważą 250 do 300 f., niekiedy jednak waga ich dochodzi do 5 centnarów. Kotew składa się z trzona (*laski*) i pazurów cz. łap (*wąsy*). Do trzona przymocowane jest *kółko* (*arkan*), w kotach zaś dwupazurowych, nadto, drążek poprzeczny (*jugo, kiersztak*). Prócz wspomnianych są jeszcze wielkie kotwice o jednym pazurze, które utrzymują statek na wodzie, będąc zaryte w ziemię (*zarejdowane*) na lądzie (nm. Landhaken).

Ruska kotew (nm. russischer Anker), belka drewniana, na głębokości 2—3 łokci poziomo w ląd zapuszczana, do której szyprowie wiążą linami statek, gdy mają przy brzegu zimować.

**Kotłować*, wirując, tworzyć lejkowate zagłębienie: „woda przy filarze mostowym silnie *kotłuje*", „ryby *wykotłowały* dziurę". Por. wyrażenie górników: „ziemia kominuje".

**Kotwiarz, ankrownik, łapacz*, trudniący się *kotwiowaniem* statków lub tratew. P. *Kotwiować*.

**Kotwiować* statek: 1) zatrzymywać wśród wody na kotwi: „*zakotwiować* berlinkę"; 2) nakierowywać w „roztwór" mostu za pomocą uwiązywanej w tyle na długiej linie kotwicy: „*skotwiować* tratwy" inaczej „*zankrować*".

**Kotwiowisko*, miejsce dogodne do zakotwiowania statków, nm. Ankerplatz, mors. *rejda*.

Koza, mała *szkuta*, żaglowiec w rodzaju *dubasa*, którym pławiono towar aż do Gdańska, z załogą 4—6 ludzi. „Aby nad dwa dubasy więcej nie ładował albo nad trzy *kozy*" 1640. Dziś: większa łódź żaglowa, której przód (*nos*) w miejscu, gdzie się zbiegają burty z dennicami, wyrobiony jest z jednej sztuki drzewa, Tyg. Il. N. 8/1908 r. Por. *Bat*.

Kozioł, p. *Hołubka*. *Kozły* cz. *Krosna*, na statkach bezpokładowych: podpora ponad statkiem ze skrzyżowanych dwuch *szryków*, na której maszt wyjęty się składa.

Koziołek, na dawnych statkach: kołek z odnogami, na który liny od żagla zakładano; dziś do tego celu służą *pachołki* lub *suki*.

**Kół retmański*, laska z chróstu świeżo obciętego z wierzchołkiem, zatykana przez spławniczego odziemkiem w wodzie: „ryć *koły*". P. *Wesoły* i *Złamaniec*.

**Krajcować*, p. *Krzyżować* (nm. kreuzen).

**Krajczak, Krzyżak, Krzyżowa kotew*, kotwica o 4 pazurach, z żelaza kuta, której *laska* jest płasko zakończona, z nm. *Kreuzhaken*. Por. *Sercowa kotew*.

**Krakowski galar*, rodzaj galara, różny kształtem i mniej pojemny od *ulanowskiego*: „statki płaskie, których część tylna prawie o $^1/_3$ jest szersza, aniżeli przednia" dok. 1846. P. *Patelka*.

**Krakowskie szycie*, p. *Szycie*.

**Krakówka*, 1) mała łódeczka na jedną osobę, formy niemal prostokątnej, z cieniutkich desek zbita, o bardzo niskich burtach, używana przez retmanów.

„On z *krakówki* tor im znaczy
I wieczór i rano" dr. 1869.

2) wylew wiosenny, osadzający na polach żyzny muł rzeczny i przypadający w marcu lub kwietniu, Sł. Geogr. art. Wisła; zwie się i *kwietniówką*. W War. błędna forma: *Krakówek*.

**Kremlik*, pałąk rudlowy, najgrubsza zakrzywiona część steru od osi, na której jest zawieszony (*sworzeń*), do dolnej części (*plusku*); to kolanko steru bywa dębowe i zazwyczaj jednolite. Etym. nm. *Krümmling*.

**Kręt*, wir wodny, odmęt. P. *Wir*.

**Krosna*, p. *Kozły*.

**Król*, słupek środkowy nieruchomy w hołubce czyli windzie statkowej.

**Kruk*, 1) (Hacz. 383) p. *Sworzeń*. 2) p. *Hakownik*.

**Krukiewka*, p. *Rączka* (wiosła), z nm. *Krücke*.

Krypa, statek masztowy niekryty do spławu towarów, formy czworogrannej. Wielkie krypy zbliżają się pod względem konstrukcji i oporządzenia do barek; natomiast mniejsze, zwane *polskiemi*, posiadają ubogi przybiór, są wogóle lichej budowy i przypominają głównym swym korpusem zanikające galary. Załogę stanowi 3—5 ludzi (sternik i flisy). Krypy silniejszej konstrukcji, z jazdy wycofane, po rozebraniu z porządków służą też do utrzymywania na wodzie budynków, np. przystani lub łazienek.

**Krypiarz*, właściciel krypy albo flisak na krypie.

Krypka, mała krypa czworogranna, chodząca pod żaglem i holowana w górę rzeki; ogólna nazwa łodzi, z tarcic zbitej, w przeciwieństwie do *czółna*, z jednego pnia drążonego. „*Krypki* biorą ładunek 30 do 150 korcy zboża" Wol. „Czółenkiem lub *krypką* wodnej użyć przejazdki" dok. 1842.

Krzepina, wiązadło, materjał do spajania drzewa pławionego. „*Krzepiny*, drągi i artfule" dok. 1653. SG objaśnienia nie podaje. Por. *krzepci(z)na* (wozu) i ros. *kreplina* = powróz.

**Krześlisko*, pień drzewny żgający (dzika grusza, jabłoń i t. p.), zatapiany na jeziorze, w którym utkwiona jest pionowo wystająca ponad wodą tyczka; kierując się tą tyczką, ry-

bacy obstawiają owo miejsce siecią, gdyż dokoła *krześliska* krążą ryby. Por. *Gajno*. Etym. *krzesło, krzesłowaty* a. *krześlaty* = sękaty, krzywy.

**Krzywka*, p. *Wręga*.

**Krzywuła*, p. *Kosa*.

**Krzyżak*, p. *Krajczak*.

**Krzyżować, Krajcować*, lawirować, płynąć pod żaglem linją zygzakowatą. „*Krzyżując* po Wiśle, żeglarze z trudem zdobywać musieli każdą piędź rzeki" dr. 1855.

**Krzyżówka*, p. *Suwała*.

**Książę wodny*, dawna nazwa oryla na spławie. Kozł. 318.

Kuchnia, na tratwie: urządzenie do gotowania warzy, w postaci kwadrata z desek, wyłożonego gliną i cegłą a zasłoniętego od wiatru płotkiem, Kozł. 526.

**Kujawa*, wiatr zachodni. *Nizka k.*, wiatr południowo-zachodni, z zimowego zachodu. *Wysoka k.*, wiatr południowo-wschodni, z zimowego wschodu. *Ruska k.*, wiatr północno-wschodni, który dmie od strony Petersburga, por. *Wysoka morka*.

**Kujawiak*, toż co *Kujawa*.

**Kula*, **Kulka, Chomulec, Chomułek*, u sieci: drążek, za który się ją ciągnie, niekiedy okuty.

**Kulas*, 1. haczyk u wędki. 2. toż co *wręga*, krzywka. „Kto zmyślił szkuty i do niej tak dziwne *kulasy*" Klon. War. 3 objaśnia błędnie.

Kulon, ptak wodny z gatunku kulików, uważany przez flisów narówni z *wroną morską* za zwiastuna przyboru wody. Może pierwotnie *kolun* dla długiego dzioba?

**Kurant*, żaglowiec bezpokładowy średniej wielkości, zbliżony do *bajdaka* i różniący się odeń bardziej zadartym nosem. „Statki większe, jakoto berlinki, bajdaki, *kuranty*" (na Wiśle), dok. 1850.

**Kurc*, **Kurzec*, **Kurcze, Kurczaba*, (Hacz. 340 i 379, Kozł. 532) kołek drewniany do osadzania drygawki, pionowo w burtę statku lub stolec tratwy wbity; kołek z drzewa a. żelaza, służący do oparcia pojazdy, toż co dulka.

Kurman, łukowata dennica statku, pierwsza przy burcie (Lin.), z fr. *courban* = coste, wręga. Etym. w PF VIII 531 błędna. Nazwa dziś bodaj nieznana.

Kurs, droga, jaką ma przebyć statek pasażerski. Por. *Ryza*. „Paropływ Sandomierz odbywał *kursa* do Ciechocinka" dok. 1854.

Kutel, matnia sieci kłomli.

Kwarek, p. *Wręga*. Etym. nm. *Querhöcker* p. PF VI 704.

**Kwietniówka*, toż co *Krakówka*, przybór wiosenny wody w rzece. „Powodzie na Wiśle: świętojanki, jakubówki oraz *kwietniówki* lub krakówki" dr. 1905.

Laga, toż co *laska* 1: „żerdź do popychania galara". Por. Lin. „*lochy* = kije sękate na dole u obcejów, na które się nawdziewa obarzanki" na dawnych szkutach. (Zam. *lachy*, zgrub. *laski*).

**Landsztyk*, (nm. *Landsteg*), p. *Pochoda*.

Las, drzewo, np. towarny *las*, drobny *las* na statku, Kozł. Podobnież w rosyjskiem.

Laska, 1. *Szprysa*, drążek cienki, dług. 10—20 st., rączką w górnym końcu opatrzony, w dolnym zaś zaostrzony, do popychania statku lub tratwy; 2. u wiosła: górna część okrągło wyrobiona, inaczej *storc* (por. *Pióro*): 3. u kotwicy: górna część z kółkiem, (*arkanem*), trzon, od którego rozchodzą się pazury (*wąsy*); 4. p. *Opłotek*.

**Laski*, pręciki cienkie, listewki do upychania szczelin statku, uprzednio mchem wytkanych. Por. zaleszczać (barć) War.

Lądowe, toż co *brzegowe*, opłata za użytkowanie z brzegu do wiązania statków i składania towarów, uiszczana właścicielom gruntów, nad wodą położonych, mors. *strądowe*. „*Lądowe* od składu drzewa" Enc. Rol. III 208.

Lądowy, od strony lądu znajdujący się, np. *l.* strona statku, przec. *zwodni*.

**Lecieć*, płynąć z góry rzeki lub w górę pod żaglem; bystro płynąć, nm. strömen (Mr.). „Po tej wodzie *lecą* byki, szkuty, trafty" Pot. „Drzewo *leci*" = tratwy płyną. „*Zalecieć* z Warszawy do Wilanowa" = dojechać pod żaglem. Por. poet. *żaglolotny*, np. nawa.

Lejce, na tratwie: przestwór pomiędzy powiązanemi wzdłuż, następującemi po sobie plenicami (taflami), por. *Zwarcie*. Zap. z nm. *Ritze*.

**Lejt*, jeden koniec sieci, z czółna rozjeżdżanej, mianowicie od skrzydła dłuższego, por. *Łodyga*. „Być na *lejcie*".

**Lejtak a. czółno zakładne*, wązka, długa a niska łódź rybacka, mogąca pomieścić 2—3 ludzi, używana przy zapuszczaniu rozjezdnych sieci na rzece; mówią i „*lejciak*". Na Wiśle używają przy większych połowach *lejtaka* i *łodygi*, zaś na Warcie — *czółenka i łodzi*.

**Lejtować*, (nm. *leiten*), sieć: prowadzić jeden koniec sieci, mianowicie dłuższe jej skrzydło, zazwyczaj z czółna *lejtaka*.

**Lejtownik*, rybak, który sieć *lejtuje*, bądź płynąc łodzią, bądź brodząc w wodzie, bądź wreszcie idąc lądem. Por. *Wartownik*.

**Lejtowy*, od *lejtu*, np. popusta *lejtowa*; = *lejtownik*, ten, co w czasie ciągnienia sieci jest na *lejcie*. Przy większych sieciach, np. niewodach, bywa po kilku *lejtowych*.

**Lek*, (nm. *Leck*), *sącz*, dziura w statku, którą się woda wdziera, wyrwa w burcie lub spodzie. „Barka moja dostała *leku*", uległa przedziurawieniu, sączy wodę.

**Lepa*, **Lepka*, cienki lód, powstający ze śniegu, osobliwie w czasie zadymki i osiadający na przedmiotach, pospolicie *śryż*. „*Lepka* czepia się statków i gręzi je" Ung.

**Leszczówka*, sieć stawna na leszcze.

Letni wschód a. *zachód*, strona nieba północnowschodnia lub północnozachodnia.

**Leżak*, *Leżeń*, człowiek, przystawiony przez właściciela do dozoru spławianego towaru. Etym. *leżeć* = przebywać, zostawać. Por. kozak *leżny* (leźny) albo *leżeń* (lezień) w 18 w. na Ukrainie — pieszy, który należał do załogi zamkowej i nie wyruszał w pole.

Lic (zam. lice), strona przednia, pozorniejsza drzewa w tratwie; burtowanie zewnętrzne statku.

Lichtan, **Lichtarz*, statek mniejszy, lżejszy, z nm. *Lichtkahn*, *Lichter*. „Scapha minor alias *lichtkan;* scapha levis alias *lichtarz*" 1570. P. *Lichton*.

Lichton, **Lichtun*, pierwotnie statek pomniejszy do przeładunku, później każdy statek próżny w stosunku do ładownego. „*Lichtony*, galery i czołny" Haur. „Berlinkę trzecią chce

uważać za *lichtuna*, którego dla małej użył wody" dok. 1833. „Galary nie mają *lichtona*" 1849. „Ten szyper prowadzi ze sobą *lichtuna*" (Płock).

Lichtować, wykładać towar ze statku, opróżniać go. „Opłaty od spławiających za *lichtowanie* produktów" dok. 1855. „Żaden statek nie może *lichtować* na nurcie" 1888.

Lichtuga, 1. toż co *lichtunek*, wykładka towaru ze statku. „Exonerando scapham, vulgo *lichtugę czyniąc*" dok. 1650. 2. statek mniejszy, do przeładunku służący, albo towarowy, na trosie (linie holowniczej) prowadzony. „*Lichtugą* uciekać" cyt. Lin. „4. *lichtugi* morskie wyruszyły z węglem do Szwecji" (Tczew).

Lichtunek, czynność *lichtowania* czyli wyładunku ze statku; niekiedy: statek, do lichtunku używany, a więc toż co *lichtun*. „Statek próżny szypra w pływaniu nosi nazwę *lichtunek*" Ung.

**Lichtunkowy*, wyładunkowy, np. plac, winda lądowa.

Licować, pokazywać sztukę drzewa w tratwie *licem*, t. j. stroną pozorniejszą; obijać statek cz. poszywać z zewnątrz tarcicami.

**Lika*, (Lin. *Liga*), *Obszycie*, linka, którą żagiel dla mocy dokoła jest obszyty, z nm. *Liek*. Podobna linka u sieci zowie się *obdzierdż*.

**Lisica*, niewielki jaz na ryby, urządzony z kołków, w ziemię wbitych i przeplecionych, dr. 1911. Zam. *lesica* = zagroda pleciona.

**Lofer*, z nm. *Läufer*, p. *Robocza lina*.

**Lora*, węzeł marynarski (dwa oka do siebie), który mocno trzyma a łatwy jest do rozwiązania: „wiązać na *lorę*".

**Lotrować* (Lin. *łotrować*), *żagiel* a. *gary*: p. *Nadawać*. Etym. nm. *lockern*, PF. VIII, 532.

**Lubanki*, (nm. *Laufbänke*), p. *Pobiegi*. Pierwotnie „laufbanki" Hacz. 390.

**Lugraba*, (nm. *Laufgraben*), *Wchodnik*, przedsionek kajuty, wązkie wejście do niej po schodkach w formie szyi. Por. stp. *laufgraba* = przykop, War.

**Luka*, 1. rewir czyli objazd *wytycznego* na rzece; 2. otwór prostokątny w pokładzie statku, wiekiem przykrywany, u rybaków: *przejma*. *Luka mostu*, przepust dla statków dołem mostu.

Luzak, flisak, nie należący do stałej załogi i używany do różnych czynności; w razie potrzeby staje on do wiosła, Kozł. 351. „Pisarz z *luzakiem* i *retmanami*, przy kolei będącymi" Aleks.

**Luzgar*, na jeziorach: sieć, pod lodem umocowywana, do przechowywania znacznych ilości ryb złowionych, z niewodu wybranych. Pierwotnie *bluzgar*: „zakupić wszystkie ryby, w *bluzgarach* je konserwować" 1777 — Karw. 146. Por. *Buzgar*. Zap. nm. *Flossgarn* wbrew PF. VII, 191.

**Luzgarek*, mały *luzgar*; „torebka lub kieszonka sieciowa, służąca do przechowywania pojedynczych ryb w wodzie, przytwierdzana do kolców lub soch i trzciny" Prac. P. *Sadzonka*.

Luzować linę, p. *Nadawać*.

**Luźny*, (o parobku statkowym) toż co *luzak*. „Adam Kurek dubasem pławił żyta 3 łaszty, jagieł $1^{1}/_{2}$ łaszta, miał *luźnych 6 czeladników*" 1579 — Bar. 17.

Łacha, boczna odnoga rzeki, odgałęzienie głównego nurtu; służy częstokroć za schronienie dla statków w zimie. Por. *Samica*.

**Łacnica*, dawna sieć jeziorna nieznanego bliżej rodzaju, mniejsza od niewodu. Pień: „*łat*" = chwytać, serb. *laćati*, Br. „Piscari cum retibus *lacznicza, mrzeza, przíwloka*, excepta magna sagena" 1362 KWpol. III. 272. Forma równorzędna dokumentów 14 wieku: **łatnica* („latnicza").

Ładarz, nakładacz towaru na statek. „Wzywałem flisów i *ładarzy* do ratowania soli" dok. 1866.

Ładuga, 1. czynność ładowania. „Galaru z miejsca *ładugi* spuścić nie można było" dok. 1853; 2. toż co ładunek. „Statek ten miał na sobie *ładugę* soli" dok. 1853. „Jak na brzuchatej, gnanej dwudziestoma wiosły Łodzi z ciężką *ładugą* bywa maszt wyniosły" Siem. IX.

**Ładunka*, ładunek, obciążka statku. „2 pasy drzewa, niemniej *ładunka* wapna, na nich będąca, są moją własnością" dok. 1834.

Łagan, Łagun, podkład z drzewa pod budujący się lub wyciągnięty na ląd statek. Por. *Łagun* Kozł. 504 i 531 oraz *Łagan* War.

Łajba, na Wilji: statek spławny, SG. War. Ze strus. *łojwa,* zapożycz. od Finnów 11 w., Br. 378.

Łamany kół, kół retmański z wierzchołkiem u góry przyłamanym; wskazujący miejsce, dla płynących statków niebezpieczne, p. *Złamaniec.*

Łapacz, (War. 4), p. *Kotwiarz.*

**Łapać,* statek: wstrzymywać po drodze w dogodnem miejscu przy lądzie; również ujmować liną z łodzi. „*Łapać* galar na nocleg" dr. 1905.

**Łapać się,* zatrzymywać statek przy lądzie chwilowo podczas *pływanki.* „Opuściliśmy się pod Braciejowice i tam *złapaliśmy się*" dok. 1842. „Szyper *złapał się* pod Jabłonną" (Modlin).

**Łapanka,* 1. czynność łapania statku, anal. ros. *chwatka.* „Rotman wiedzieć powinien, gdzie są miejsca *łapanek*" Wol. 2. lina do łapania statku przy brzegu, *cuma, odbieg.* Szyper używa *łapanki,* „kiedy się do lądu bierze, chcąc tam stanąć" Mr. *Łapanka* u skrzyń rybnych miewa 8-10 sążni długości. Gluz.

Łaszt, jednostka wagi statkowej. Szyprowie nasi rozróżniają: 1. ł. *towarowy* = 40 ctn., 2. ł. zbożowy = 51 ctn., 3. ł. węglowy = 60 ctn. Dawniej oznaczał miarę 30 korcy zboża.

Ława, 1. a. *Ławica,* warstwa piasku, rozciągająca się wzdłuż na wodzie, naspa piaszczysta, z wody wystająca lub wodą małoco przykryta; 2. tarcica szkutna, p. *Średnica.*

Ławka, 1. do masztu, p. *Skolec masztowy;* 2. do siedzenia, p. *Siadanka.*

Łodyga, 1. jeden koniec sieci, mianowicie od krótszego skrzydła, por. *Lejt.* „Być na *łodydze*"; 2. ogólna nazwa każdej większej łodzi, używanej bądź do transportu rzecznego, bądź do połowu ryb (por. *Bat, Koza, Lejtak*). Największe *łodygi* biorą od 600—800 pudów obciążki. *Łodyga* rybacka jest długa a wązka i posiada nizkie burty; używana bywa również do spławiania ryb kupieckich rzeką. *Ł.* jesiotrowa do sieci *drygi* mieściła 30 ludzi, p. *Wygon,* PF. VIII. 192.

**Łodziopławność*, spławność dla statków, żeglowność, dok. 1809.

Łodżman, p. *Ataman*.

**Łopacina*, p. *Opaczyna*.

**Łowny*, 1. przydatny do połowu: ł. *jezioro*; 2. będący przedmiotem połowu: ł. *ryba*.

Łódź, ogólna nazwa statków pomniejszych czyli szkutek na naszych rzekach, a więc: *batów*, *berliniarek*, *czajek*, *czółen*, *kóz*, *krakówek*, *krypek*, *lejtaków*, *łodyg*, *szalup* i *ulanówek*. Formy staropolskie lub gwarowe: *łodzia* i *łodzica*, *łodziczka*.

Łuby, na Warcie: okrycie tarcicami przodu lub zadu łodzi rybackiej, zwłaszcza tylna kryta część takiej łodzi, schowanko na odzież, kołdry, namioty, przyrządy do naprawiania sieci i t. p. Por. *Kaf*.

Łyżwa, statek ostrozakończony z jednej lub obu stron, używany dawniej do spławu, a dziś do ustawiania budowli wodnych, zwłaszcza mostów pływanych. „*Łyżwa*, na urząd budowana, 25 łasztów żyta biorąca, z budą do mieszkania i chowania legumin" dok. 1810. „Śpieszna pomoc w ratowaniu *łyżew* mostowych, dających wodę" 1833.

Macica, 1. toż co *samica*, główny nurt rzeki, por. chorw. *matica* = Strom.

„Przy swoim lądzie daleko się wiesza,
Niżli się z Wiślną *macicą* pomiesza"
(Klon. o Narwi).

„Prócz samej tylko *macicy* (Dunaju), gdzie idzie *cours des eaux*" List Jana III. — wyd. Racz. 1829. 2. stp. i gwar. = *matnia* (niewodu). PF. VIII. 55.

**Madowaty*, madzisty, pełen *mady* cz. mułu, który osiada na piasku nad brzegiem lub na dnie rzeki.

**Magazyn*, *Sypanie*, przedział w kadłubie statku krytego na ładowanie towaru.

Majster, 1. przewodnik statku, znawca nurtu, p. *Retman*; 2. samodzielny rybak zawodowy, posiadający własne porządki (sieci, łodzie i t. p.).

Majtek, flis na żaglowcu lub parowcu, bosman, matros.

Mała woda, nizki poziom wód w rzece, płycizna.

Mamka, mgła na wodzie; „gęsta mgła, która tamuje drogę kolei" Ung.
**Mantel*, w olinowaniu szkutnem czyli taklu: gruba lina, przechodząca przez jednoszybowy blok i unosząca bezpośrednio ciężar.
Marszałek, starszy majtek, przednik na statku (Hacz. 384); na dawnych szkutach: „pierwszy flis od sztaby na sztymborku" Lin.
Maszt, okrągła, zwężająca się stopniowo sztuka drzewa, długa i śmigła, do rozpinania żagla służąca; przeciętna wysokość masztu = $^4/_5$ długości statku. Prócz masztu głównego, wpuszczonego w stolec i utwierdzonego w stępce, omasztowanie statków wiślanych składają jeszcze: *reja* i *podbieg*. Drzewo masztowe bywa: sosnowe, modrzewiowe lub świerkowe (jodłowe).
**Masztok*, p. *Mierzydło*. Etym. nm. *Masstock*.
**Masztowi(z)na*, drzewo sosnowe, świerkowe a. modrzewiowe, zdatne na maszty: „tratwa *masztowiny*".
Mata, plecionka czworogranna ze słomy a. łyka, rogoża, którą obściełają lub nakrywają zboże i inne towary na spławie. Gluz.
**Mąka*, żart. woda: „wpakować do *mąki*". Kozł. 322.
Miara wody, głębokość rzeki, dostateczna do jazdy statkiem lub spławu tratwy. Oznaczona jest na wiosełku retmańskiem, służącem do sondowania wody.
**Michałówka*, jesienny wylew rzeki (zwodek), zazwyczaj na św. Michał, t. j. ku schyłkowi września przypadający. Por. *Janówka, Jakubówka*.
Miech, p. *Nożyce* (Kozł.).
Miejsce na wodzie, p. *Hak, Kąt, Nożyce, Paper, Przerwa, Przykosa, Wir, Worek, Zasiękle, Zatonie*.
Mielizna, p. *Blak, Hak, Odmiał, Piasek, Pierzyna, Płycizna, Podbęk, Przykosa, Zmielisko*.
**Mierna woda*, średni, zwykły poziom wód na rzece, umożliwiający spław statków.
Mierzeja, w wyżu Wisły: naspa piaszczysta wśród rzeki, powstała wskutek zmiennego biegu wody. „(Wyspę między Szkarpawą i Leniwką) Polacy swą mową *Mierzeją* zową"

Klon. „*Nierzeja* znaczy tyle, co skrawek lądu, który się wynurzył z pod wody" Kujot, Opactwo Pelplińskie.

Mierzydło, Masztok, calówka na statku do mierzenia głębokości rzeki.

Mięśnica, toż co *harczówka,* miejsce na skład legumin i okrasy dla flisów. Lin.

**Mlon,* puch wodny, który tworzy się na gruncie, t. j. dnie rzeki w czasie wielkich upałów.

**Młynisko,* miejsce po dawnym młynie, mianowicie pale, w korycie rzeki pozostałe, stanowiące zawadę dla rybaków i spławników.

Morka, Morska, Morszczyzna, Morski wiatr, wiatr północny, od strony Bałtyku wiejący. „*Morszczyzna* ciągnie". *Wysoka morka,* w. północno-wschodni cz. z letniego wschodu. *Nizka morka,* w. północno-zachodni cz. z letniego zachodu, *nurwas.* „Dnia dzisiejszego wczesnym rankiem srożyła się *morka,* czas burzliwy zapowiadająca" Tyg. Il. 1906, s. 1125. „Jak obecnie, *morka* połączona jest z przyborem, pochodzącym z gwałtownych ulew" Kur. War. Nr. 257, 1908 r. U Klon. *pomorszczyzna:*

„Kiedy w tył *pomorszczyzna* wieje,
Już Polak pełen jest dobrej nadzieje,
Gdy go z letniego zachodu wiatr żenie
Do jego ziemie".

Wyrazy *morska* i *morszczyzna* oznaczają też stronę północną: „Wiatr dmie jak dotąd *od morskiéj,* i bystra Czarnawoda już przebyta" dr. 1880. „Wieje *z morskiej* a. od *morki*" (Pomorze, Nitsch). P. *Zmorski* (wiatr).

Morska gapa a. *wrona, Morszczak,* p. *Wrona morska.*

Most czarci, djabelski, p. t. w.

Mostek nadstawny, p. *Nadstawny mostek.*

Mostek pochodowy, p. *Pochody.*

Mostek sterniczy, p. *Pomost kapitański.*

Motława, sztuczna zatoka, przystań dla statków, port, kanał portowy. „Dopilnować, ażeby obce statki ani w *motławie,* ani też powyżej *motławy,* jako i poniżej przy lądach praskich nie stawały" dok. 1833. „Przy złączeniu kanału z Wisłą

miała być urządzona *motława*" Enc. Rol. III 508. Nazwa ta poszła niewątpliwie od miana lewego dopływu Wisły, tworzącego część portu gdańskiego: „Żebyś nawiedził z swą kupią choć lichą *Motławę* cichą" Klon. „Pod Gdańskiem żadnego nie godzi się mieć ognia: gdy cię P. Bóg na *Motławę* przyprowadzi" Haur. Dziś mamy w Gdańsku obok *Motławy* (Altmottlau) i *Motławkę* (Neumottlau).

Motowąż, Motowąz, sznur rybacki, w poprzek rzeki przeciągnięty. Por. *Poprzeczniak.* „Ci, którzy *motowęzy* stawiają" 1592 PF. VII 75. „*Motowęże*, u nas używane, składają się z cienkiego, lecz mocnego sznurka, do którego przywiązuje się wędki, dżdżownikami zanęcone" Enc. Rol. V 397.

Mrzeża, tożco sieć *drygawica*: „aliis piscariis iustrumentis, vulgariter *mrzessa*" 1392 — KWpol. III 648. PF. VIII, 59. Obok *mrzeżki* (gęstej siatki) mamy i postać ruską „*mereżka*" w innem znaczeniu, p. War.

Mrzost, ryb: tarło, wycier, na północo-wschodzie *nerest* i *nierost* SG. Por. sch. *mriest* i ros. *nierest.* „In estivali capturis squillarum, que *mrost* vocatur" 1235 — KWpol. I 153 (raki z wycieru).

Mrzostać się, Mrzościć się, o rybach: trzeć się. „Pierwszy gatunek płotek *mrzoszczy się* w głębiach" RP. 174. „Raki *się mrzoszczą*" Prac. Serb. *mriesztiti se*, ros. *nierestiťsia*, nasze nerestować, jako forma oboczna. Postać „szereścić się" (War.) jest chyba błędna.

Mrzostowisko, na rzece: miejsce miałkie o dnie kamienistem, na którem ryby się *mrzoszczą* czyli trą, tarlisko (Wpol.), ros. *nierestieliszcze.*

Myk, komenda: suń, pojeżdzaj!

**Myszy*, p. *Nozdrza.*

Myto, u orylów: dodatkowe wynagrodzenie pieniężne, poza *strawnem*, otrzymywane przez nich niekiedy dopiero po spławieniu towaru na miejsce przeznaczenia. „Po przybyciu tratew do pala, *myto* będzie w ciągu 24 godzin flisakom wypłacone" dok. 1892.

Myto wodne, spławne, opłata spławnego od statków a. tratew.

**Nabierać się, Najmać się*, wiosłować oburącz w stojącej postawie, bez opierania wiosła o burtę lub grunt, przy dojeżdżaniu do lądu, przepływaniu rzeki wpoprzek itp.

Nabrzeże, brzeg rzeki lub kanału, zwłaszcza uregulowany i oskałowany, bulwark. „Zwrócić nurt Wisły pod *nabrzeże* kamienne na Solcu" dok. 1840. „Wsiedli w wicinę i wzdłuż *nabrzeży* szpiegują Litwę" Goszcz. „Nodam".

**Naburcie, Naburta*, bal wzdłuż burty statku.

**Naczołek*, górna część przodu statkowego, np. wierzchni bal na *załamku* przednim galarów i kryp czworogrannych.

Nadawać linę, inaczej: *odkładać, luzować*, puszczać wolno. — żagiel a. *lotrować*, zwalniać *ujmy* (gary), żeby nie pracował. — statek, zwracać, kierować. „Zaraz statek w tę stronę *nadadzą*" Ung.

**Nadbitka*, p. *Klamburta*.

**Nadlądzie*, nadbrzeże, nadwodzie.

**Nadrzucać* pojazdami, zatapiać je cokolwiek, poruszać niemi z lekka, aby statek nie leciał w przeciwną stronę.

Nadstawka, p. *Klamburta*.

**Nadstawny mostek*, mostek ruchomy przy statkach przewozowych do wchodzenia i wjeżdżania.

**Najadrzać*, p. *Jadrzyć*.

Najezdny, o statku: nadjeżdżający, nadpływający, np. galar. Mr.

**Najmać się*, p. *Nabierać się*.

**Napław*, 1. czynność *napławiania* drzewa, t. j. dobywania go z wody na ląd. „Pracować przy *napławie*". 2. miejsce nad brzegiem rzeki do napławiania, rodzaj przystani wyładunkowej. „Urządzić, wybrukować *napław*". „Karować *napławem* materjały, wodą przybyłe" dok. 1884. Stp. *napław* = embaton.

**Napławiać*, kierować na wodzie, prowadzić z biegiem wody a. do lądu. „Sztuki drzewa z tafli na przednie półwozie *napławiają*" Hacz. 174.

Napławiać się, kierować się w dół rzeki a. do brzegu.

**Napust*, sprowadzenie do punktu niżej położonego albo do lądu. „*Napust* skrzyni rybnej".

Napuszczać, prowadzić wdół rzeki albo do lądu, *napławiać*. „W to miejsce niebezpiecznie jest tratwę *napuszczać*, po-

nieważ wprowadzić by ją można na miałczyznę lub też między dwa poniżej łączące się haki" Hacz. 318. „Kazał *napuścić* statek do lądów warszawskich" dok. 1842.

Napuszczać się, płynąć statkiem wdół albo do brzegu, *napławiać się*.

**Napychać się*, opierając wiosło o dno rzeczne, kierować się dokąd. „*Napychać* się do lądu".

**Narowisko*, miejsce na wodzie do *narowienia* czyli zanęcania ryb, aby je później brać siecią lub wędką. Por. *Nęcisko*.

Narożnik, okucie żelazne, po rogach statku dawane. „Rufa, *narożnikami* żelaznymi wzmocniona" dok. 1864. Rzadsza forma żeńska: „u rufy *narożnice* żelazne poodrywane" 1611 — SO V 78.

**Narzęda*, zdr. *narządka*, na Warcie: linka brzeżna u niewodu a. sieci przewłoki: „górne i spodnie *narzędy*". Por. *Popusta*.

**Naspo*, mielizna piaskowa wśród rzeki, wysepka. „Drogi tej już ani śladu, podmyła ją Wisła i uniosła na falach wód; szczątki jej utworzyły gdzieś poniżej nowe *naspy*" Kur. War. nr. 233/1910 r. — „Wisła".

Nastrajać, żagiel: napinać pod wiatr, p. *Szpanować*. „Nadmie zefir *nastrojone* żagle" 1818 — PF I 296. „*Nastraja* żagle jaknajlepiej do wiatru, lecz statek ani drgnie z miejsca" dr. 1880.

**Nasypisko*, część brzegu rzecznego, wody najbliższa, kraj pobrzeża, nurtem opłókiwany, nm. Anlandung, ros. pripliesk. „Tratwy powinny być ciągnione po drodze holowniczej, a nie po *nasypisku*" dr. 1898.

Nawalny, o drzewie: ciężki i gruby, głęboko nurzający się w wodzie. Por. *Nośny*. „Jeżeli sztuki drzewa są *nawalne*, fraktarz płaci wtenczas od sążnia po złp. 2" Hacz. 149. Kozł. 370.

Neret, na Rusi: wiersza cz. więcierz z pręcia, ros. *niereto*, młr. *neret*.

Nęcisko, p. *Nęt*. Por. *Narowisko*.

**Nęt*, miejsce nęcenia ryb, łowisko na przestrzeni kilku lub kilkunastu *toni*. „Na Wielkanoc mają sobie starsi obrać lepsze *nęty* na Warcie, a potem inne rozdzielić pomiędzy braci" dok. 1554.

Nieciecz, toż co *Zasiąkle*. „Po niektórych większych *niecieczach* utrzymuje się woda i ryba przez rok cały, inne wysychają latem" Pol II 220.

Niemiec, toż co *szryk*. „*Niemiec*, pal, który się zapuszcza pomiędzy gratyny do wody i zabija, gdy się łapie pas" Gluz. „Przednicy dają rozkaz: hole ha, pal *niemca* w łeb!" Ung. „Stuk drewnianych młotów, wbijających pale od tratwy czyli *bijących niemca w łeb*" Gaz. War. 1858 o „Flisie" Moniuszki.

Nierzch, p. *Tarło*. Por. łuż. *nerch* = ikra Lin.

Nierzchnąć się, p. *Trzeć się*.

**Niewodować*, robić na ryby niewodem, zwłaszcza zimową porą.

**Niewodziarka*, zimowy łów ryb niewodem czyli wielką siecią.

Niewód, wielka sieć, mająca dwa skrzydła i matnię, używana na jeziorach. Mniejsze niewody, p. *Przewłoka* i *Włok*. „Sagena, *newod* vulgariter dicta" 1392 — KWpol. III 648.

Niż, dolny bieg rzeki, podole. Przec. *Wyż*. „Biorą cło spławne od szkut i strugów ruskich, które Dźwiną *w niż* do Rygi idą" dok. 1599. „*Niże* rzek pokryte są dziewiczymi lasami" Sienk. „L. z Afr." Ob. *Podole*.

Nos, ostro zakończony przód statku, p. *Sztaba*. Por. *Rufa*. „*Nos*, krzywka zgięta w przodzie dubasa; *nosy* dają się i w mniejszych statkach" Gluz.

**Nośno iść*, o statku lub drzewie: płynąć z małem zanurzeniem. P. *Nośny*. „Gąska idzie równiej i *nośniej*" Gluz.

Nośny, 1) o drzewie: mało nurzający się w wodzie. „Trafty aby były *nośnego* i suchego drzewa, dobrze zbijane i opatrzone" Haur. 2) o statku: a) lekko niosący, pojezdny, sunący łagodnie po wodzie. „*Nośna* czajka". b) sporo unoszący, bierny, pojemny. „*Nośna* koza".

„Ten, który z łódką *nośną* nad wodami
Mętnemi stoi" (quique *capaci* turbida *cymba* flumina servat)

Cyt. Lin. Objaśnienie niedokładne powtarza War.

Siła nośna a. *unośna* statku wodnego = obciążalność, ciężar, jaki może dźwignąć, nm. Tragkraft.

Nozdrza, Myszy a. *Szperlochy*, otwory, rowki we wręgach, ze spodu porobione, przez które woda ze statku sączy się do najgłębszej jego części (*zyzy*); stąd wylewają ją do rzeki za pomocą szufli albo pompy.

Nożyce, dwie mielizny, rozwarte w górze rzeki a zbiegające się w niższym jej nurcie. „*Nożyce*, podwójny w górze rozłączony hak, który się poniżej w dole łączy" Hacz. 343. „Dwa poniżej łączące się haki, miech albo *nożyce*" Kozł. 319.

**Nurek*, o statku: p. *Nurkowaty statek*.

**Nurkowaty*, o przodzie statku: zbytnio nurzający się, mało nad wodę wyniesiony, o statku: statek z taką sztabą. Przec. *Wesoły*.

Nurt, 1. bieg, pęd, prąd, kierunek wody płynącej, rwący strumień wody. „Szybki *nurt*". „Dla braku *nurtu* i dla małej wody nie można było galarów na Pilicę wprowadzić" dok. 1842. „Przed trzema laty Wisła pod samymi lądami wsi Czerniakowa *nurtem* swym płynęła" dok. 1849. „Rzeka wprawdzie nie szeroka, ale dwoma *nurtami* idzie" Par. 1660.

„Płynie swym torem wyżej nad rolami
I zawiesistym *nurtem* nad polami" Klon.
„Wrzący *nurt* Rosi i błyska i pluszcze"
Goszcz. Zam. Kaniow.

2. miejsce najgłębsze na rzece, droga pławacka, tor dla statków, por. *Wart*. „*Nurt* spławny". „Wytykać *nurt* rzeki". „*Nurtem* tym czyli drogą Wiślaną wszelkie statki o kilkanaście kroków od Ekspedycji Spławnej przejeżdżają" dok. 1843. Por. *nurt morski* = wart morza, toń, kaszub. *szor*.

„A gdy wszyscy zasiedli rzędem długie ławy,
Wiosłami pruć zaczęli *morski nurt* słonawy".
Siem. XII.

3. wyrwa w ziemi, głęboka jama, stopniowo pod działaniem prądu powstała. „Woda robi w lądzie *nurty*". Por. *Blizna, Bystrz, Ciąg, Cos, Gardło, Prąd, Rum, Sur, Śluza, War, Wart, Wartówka*.

Nurtować, o wodzie: przedzierać się wgłąb; czynić jamy i wyrwy. „Wisła *nurtuje* grunt, którędy w swoich wezbraniach przebiega" dr. 1872.

**Nurwas*, (nm. *Nordwest*) wiatr, północno-zachodni. p. *Morka*.

**Obalacz*, włóczek, idący na ostatku w holu; nie tylko ciągnie on narówni z innymi flisami, lecz i *obala* linkę holną na rozkaz sternika, in. *zajdowy*.

Obalać, 1. a. *wyzwalać* linkę holną (pólkę, tryl), zrzucać, gdy się zawadzi o przeszkodę; 2. statek, nadawać inny kierunek, zmieniać położenie, ros. *pierewaliwat'*. „Tratwę trzeba *obalać* czyli przerzucać ją nagle na drugą stronę" Bojko 29.

**Obalanka*, czynność *obalania* statku a. tratwy, ros. *pierewał*. Bojko 20.

Obarzanek, wianek ze sznurków, służący do łatwiejszego ujęcia lin statkowych. Por. *Kołacz*.

Obceje, ów, od 19 w. pospolicie *szercajg*, system sznurów, przez jeden lub dwa bloki przewleczonych, do unoszenia w górę części omasztowania, lin statkowych lub towarów; bywa zakończony hakiem, do którego uczepia się ciężar (w języku marynarskim również *talki*, ros. *tali*, nm. *Talje*). Etym. nm. *Hebezeug*, PF VIII 532. Pierwotna forma polska „hebcejg" figuruje w inwentarzu zbrojowni warszawskiej z r. 1649: „hebcejgi albo windy do dział".

Obciągać linę, mocno wiązać, sztywno okręcać. Przec. *Nadawać*.

**Obdzierdż*, toż co *obierzmo*, zwłaszcza u sieci kłomli (etym. *obdziergać*).

Obertas, Obert(an)ka, obrócenie się na wodzie statku rufą naprzód, ros. *oturka*. „Boczny wiatr przyczynia się do *obertasa*" Hacz. 171. „Tratwa dała *obertasa*" Kozł. 529. Objaśnienie War. bałamutne.

Obertować, odwracać na wodzie statek rufą naprzód, ros. *oturiwat'*. „Retmańczyk jedzie za retmanem, rewiduje miejsca, kołami oznaczone, a, jako bliżej tratew, *obertuje*" Kozł. 319.

**Obierza (obierża)*, linka, na którą nawleczona jest sieć, mianowicie *słęp*. Por. niżej *Obierzmo*.

**Obierzmo, (Owierzmo)*, cienki sznurek, stanowiący zakończenie sieci. Sznurek ten u *suwaty* przymocowany jest do dwóch drążków *(kolców)*, u drygawicy zaś cz. *słępa* przywiązany szpagatem do linki wierzchniej i dolnej *(oprótka, popusty)*, PF. VII, 192.

Obijanik, p. *Szuhaleja*. Kozł. 471, War.

**Objazd*, 1. wielki *słęp*, wysokości 10—12 ł., do obstawiania z łodzi kęp lub burt na jeziorach (Prac.); 2. gruby powróz, przymocowywany do cienkich linek u *chochli*. Ryb. Pol. 1922, s. 276.

Obłok, drzewo okrągłe, nieobrobione, wodą spławiane. Przec. *Kantówka*. War. 6, PF VIII 533.

**Obłożyna*, p. *Burta*. Kozł. 472.

Obora, 1. miejsce ogrodzone na rzece do wiązania drzewa spławnego w plenice cz. tafle. „Sztuki krzywe, murszywe część górną *obory* wypychają i z tych na samym końcu zbijają tratwę. Hacz. 150. *2. tama, urządzona z drzewa i kamieni, celem łowienia ryb. „*Obora* ma kształt litery A o jednem ramieniu, więcej wydłużonem"... „Łapanie na *oborę* jest jednym z pospolitych sposobów rybołówczych na małych i średnich wodach górskich" Stasiak „Obława na łososia".

**Obracanka*, lina cieńsza, najwyżej na trzy palce gruba, używana do łapania małych statków. „2 liny *obracanki* po 40 sążni długie" dok. 1850.

**Obrok*, dawna danina z ryb. „Każdy rybak winien dawać po dwa *obroki* w tydzień" dok. 1564.

Obryw, urwisty brzeg rzeki. „Wieś Kępa Nadbrzezka leży nad samym *obrywem* Wisły" (Karczew).

**Obsada* sieci, p. *Sztalowanie*.

**Obsadzać* sieć: a. *sztalować*, przywiązywać płótno sieciowe do linek brzeżnych (*opriótków*) szpagatem.

Obsączać statek, u szkutników: wyciągać na ląd, aby pozbył wilgoci.

Obsiąkać, *osiąkać*, o statku: wynurzywszy się z wody, grzęznąć, por. *Obsychać*. „Obawiałem się, aby statku wraz z solą nie pozostawić *obsiąkniętego* na piasku" dok. 1854. „Nie mogłem płynąć dalej z powodu małej wody i *osiąknięcia* berlinki na mieliźnie" dok. 1859.

„Gdy *osiąkł* korab Noego na skale
I został wcale". Klon.

Wbrew War. znaczenie to żywotne jest w języku spławników.

Obstąpić statek, p. *Obstępka.*

Obstępem, z obu stron, obstąpiwszy. „12 ludzi pcha *obstępem* berlinkę (po 6-iu z każdej strony)". „Wziąść łódkę *obstępem*" = otoczyć z obu stron, by unieść w górę i zrzucić wodę.

**Obstępka*, stanięcie załogi z wiosłami wzdłuż burt w sztabie, by, oparłszy się o grunt, popchnąć statek na mieliźnie. „Wziąść łódź *na obstępkę* a. *obstąpić* łódź".

Obsychać, osychać, o statku: z powodu małej wody nie módz płynąć, osiadać na mieliźnie, *obsiąkać*. „Krypy *obeschły* pod Płockiem". „W drodze statki *obeschły*" Mr. „Opadają wody zbyt prędko na tych rzekach, że często *osychają* statki wśród żeglugi" Pol VI 69. „W rzece woda opadnie, statek *oschnie*" Dz. Han. 1786.

Obszewka, p. *Klamburta.*

Obsztachować, p. *Sztachować.*

**Obsztak*, gruba lina, używana bądź do ściągania statku z mielizny, bądź do umocowywania masztu w stolcu. Mr. i Hacz. 384. W War. opuszczone.

Obszycie u żagla, p. *Lika.*

Obszywać, oszywać, statek, obijać wręgi cz. krzywki statku tarcicami z boków i z pod spodu, *burtować*. „Statki wszelkie powinny być pod kluczem sternika, jako to: powrozy, pobiegi, tarcice do *oszywania*" Haur.

**Ocap*, sztuka drzewa poprzeczna, łącząca u góry boki *skrzyni* rybnej.

Odbieg, rzadziej **odbiega*, długa lina, ongi z wici kręcona, do zatrzymywania statku przy lądzie, *łapanka, cuma*. Kozł. 65, Gluz.

**Odbieżek*, rzadziej *odbieżka*, wiązanie kilkułokciowe z wici, dłuższa chluba, dawniej na spławie używana. Kozł. 65, Gluz.

**Odbojczyk*, p. *Sztabnik*. Gluz.

**Odbojny żak*, p. *Żak.*

**Odcieplisko*, p. *Płoń*. Etym. por. ros. *ottiepiel*, strus. *ottieplje* = odwilż.

Odcumować, odwiązać (statek) od brzegu. Przec. *Ucumować*.

„Już jedni łódź *odcumowali*,
Drudzy, ład robiąc, wewnątrz nawy się krzątali".
Siem. XV.

Oddech, otwór kilkołokciowy w lodzie na jeziorach lub stawach dla przewiewu.

Odjazdek, „sznur przeciągnięty a. płot ustawiony na ryby w poprzek rzeki" Prac. Por. *Odjazek*.

Odjazek, Odjazka, Ogródek, niewielki jaz, przysposobiony albo z palików, gęsto obok siebie wbijanych, albo też z kamieni. *Odjazki* bywają urządzane w rzekach, zwłaszcza dla chwytania łososi, gdy ciągną na tarło. Forma skażona: *Odjazdek*.

Odkładać, odbijać od lądu, ruszać z przystani. „Ktokolwiek łodziami albo z drzewem *odkładać* będzie" 1705 — Kośc. „Do Gdańska tego roku *odłożyłem* 7 Iulii" Pas. 1677.

„Kazał bosmanom z wiosły na galery wsiadać
I, odcumowawszy je od brzegu, *odkładać*".
Otw. 302.

Odkładać linę, p. *Nadawać*.

**Odkładne*, zapłata pieniężna, otrzymywana przez orylów przy *odkładaniu* od pala cz. ruszaniu ze statkiem w drogę, ros. *otwalnoje*. „*Odkładna* (wódka)" Bojko 17.

Odławiać ryby: wyławiać, zwłaszcza w stawie.

**Odłów*, wyławianie ryb: „*odłowy* jesienne".

Odmęt, wir wodny gwałtowny i głęboki, silny kręt na rzece, odwój; także cicha woda na rzece w przeciwstawieniu do *bystrzy*. „W przepływie ku Szczucinowi na stronie galicyjskiej, gdzie znajduje się przerwana tama, a przy niej mocny *odmęt*, jeden statek uderzył o kij, w wodzie ukryty, i roztrzaskał się" dok. 1860.

„Z nieba noc się stoczyła, a nasze okręty,
Aż maszty się pokładły, tak mkną przez *odmęty*".
Siem. IX.

Odmiał, mielizna przybrzeżna; miejsce wymielone czyli wynurtowane przez wodę. „Olszanki chwytają na zakrętach, *odmiałach*, w ujściach kanałów do rzek" Leśn. 189.

„Gdzie na wybrzeżu okręt leżący wśród innych
Zepchnęli śpiesznie w morza co głębsze *odmiały*"
Siem. VIII.

Odparzelisko, p. *Oparzelisko*.

**Odpijać się*, o rybach: opłókiwać skrzele z mułu w wodzie czystej. „Ryby *odpite*".

Odpinać żagiel: odwiązywać.

Odrak, wielki statek żaglowy, berlinka, szkuta, z nm. *Oderkahn* = statek odrzany. „Poniżej od Raciborza chodzą małe statki, od Opola większe żagle, — a już od Wrocławia nawet i *odraki*" Pol II 166.

**Odrgub*, p. *Podryga*.

Odsep, Odsepisko, Odsepowy grunt, rzadziej *Odsyp*, warstwa żwirowatej ziemi, prądem wody naniesiona; grunt, powstały z przymulenia. „Wisła obok lądów Siekierkowskich w miejscu największej głębi uformowała *odsypy* piaszczyste, przeszło na tysiąc kroków szerokie" dok. 1849. „Tratwy tego miejsca ominąć nie mogą wskutek *odsepu* piasku, w bliskości lądu leżącego" dok. 1878. „Krzaki, karpy, około których formują się *odsepy*, są przyczyną tworzenia się kęp" Prz. Tech. 1866, II 178. „*Odsypy* kamienne na Bugu".

**Odszrykować*, spuścić ze *szryków*, np. tratwę.

Odwadzać, linę a. sieć: odczepiać, zdejmować z jakiej zawady.

**Odwarować*, statek: odepchnąć od brzegu lub przeszkody na wodzie.

Odwój, na Niemnie: miejsce na rzece, gdzie woda, zatrzymana w swym biegu, odbija się od przeszkody i wiruje, kręt, odmęt (Gloger, SG); na Wiśle mówią *otfój*. War. ma pozycje rozstrzelone. Etym. zam. *odbój*.

Odziemek masztu, p. *Pięta*.

Oflina, Aplina, lina, do umocowania trzona rudlowego używana, gdy ster się nazbyt opiera. Etym. nm. *Jochleine*, PF VIII 533.

Oganiacz, sztuka drzewa, zabezpieczająca tratwy lub budynek na wodzie od uderzenia o przeszkodę oraz napływu śmiecia; przyrząd z drzewa, sznurów lub masy korkowej formy wydłużonego elipsoidu, inaczej *wałek* a. *fenaer (korkfender)*, spuszczany na lince po burcie statku, chroniący podobnież od uderzeń bocznych.

**Ogardle*, u więcierza, p. *Serce*.

Ogdób, p. *Podryga*.

***Ogłębny*, głęboki. Przec. *Blakowaty*, miałki. Lin., a za nim War. błędnie objaśnia: *obgłąb* „niezbyt głęboko", zam. głęboko (alta humo).

Ogniwo, odstęp w linie między jednem wiązaniem a drugiem. P. *Pólko*.

Ogon, wierzchołek haku czyli naspy piaszczystej wśród rzeki, inaczej *róg*; zalewany bywa podczas przyboru. „Woda idzie *po ogonie*", Lud XVI 180.

***Ogółka*, całość roboty, wynagrodzenie ogólne. Na *ogółkę*, za ogólnie umówioną zapłatą, wyrażenie ludowe.

***Ogrdub*, zam. *Odrgub*, p. *Podryga*.

***Ogród*, na dawnych tratwach: ogrodzenie w *kokoszce* z kołków i żerdzi, matami słomianemi osłonięte, Gluz.

Ogródek, p. *Odjazek*.

Okładać piasek, objeżdżać, okrążać miałkie miejsce na rzece.

Okładka, *Brnąć na okładkę*, iść w bród dla okrążenia pewnych miejsc na rzece, ciągnąc za sobą statek. „Dla objazdu szybować muszą laskami albo brnąć *na okładkę*" Haur.

Okno jazu, p. *Uwód*. „Jazy, w którychby *okien* nie było, zrucać Urząd Zamkowy powinien" 1668 — RP.

Oko na lince, koniec linki, tworzący pierścień; linka taka służy do szybkiego zakładania statku o pal nadbrzeżny. *Wiatr w oko*, wiatr przeciwny dla statków, płynących w górę rzeki. *Jako w oko*, komenda na statkach, gdy flisowie mają prosto przed się laskami odpychać się od lądu. Lin.

Okowa, *Okówka*, *Okucie*, wiosła: zakończenie żelazne dolnej części (*pióra*), opatrzone dwoma wystającymi rogami (*wąsy*, *pryki*); zabezpiecza wiosło od zdzierania się i ułatwia opieranie go o dno rzeczne lub brzegi.

Okółka, *Iść na okółkę*, o flisakach: iść dokoła brzegiem, ciągnąc statek po wodzie.

Okraśne, pieniądze, wypłacane dawniej orylom na okrasę. Mr.

***Olinowanie*, *Linostrój*, *Takielaż*, ogół lin i linek na statku, część *oporządzenia*, zwana pospolicie *cajchem*. Do *ol.* należą: *Burtownice*, *Cuma*, *Fansznur*, *Gary* (*szery*), *Hyclina*, *Hycówka*, *Karnaty* (*szpantały*), *Kordel*, *Lika*, *Łapanka*, *Mantel*, *Obceje*,

Odbieg, Oflina, Pólka (*Tryl*), *Pytka, Rabendy, Reper, Słuziny, Sztak, Sztorcuma, Trosa, Ujmy, Zdzierka.*

**Ołubka*, p. *Hołubka.*

**Omasztowanie*, statków: część *oporządzenia*, sztuki drzewa ruchome obłego kształtu i różnej wielkości, w rozmaity sposób powiązane, służące do rozpinania żagli. P. *Bukszpryt, Podbieg, Reja, Szprys* i wogóle *Maszt.*

Opaczyna, na Niemnie: toż co na Wiśle *drygawka* lub *pojazda*; także wiosełko okute do łodzi, zwane pod wpływem etymologji ludowej na Wigrach *łopaciną*. P. *Paczyna.*

Oparczać, kamień, u sieci: oplatać sznurami, PF VII 193.

Oparzelisko, p. *Płoń*. „Można się załamać gdzie na *oparzelisku* i utonąć" Krasz. 116.

**Opaska* (szkutna), toż co *obszewka*; — *regulacyjna*, tama ochronna, wzdłuż brzegu rzeki urządzona.

**Opłask*, ląd płaski, p. *Płaskoć.*

Opław, zdr. *Opławek*, 1. okrąglak pospolicie świerkowy, przymocowany z boku skrzyni rybnej i unoszący ją na wodzie; 2. sztuka drzewa w spławianym pasie, zwłaszcza *oganiacz* tratwy. Kozł. 522.

**Opława*, na Kujawach: toż co *burtnica* cz. tarcica, przybita z wierzchu burty, stanowiąca wzmocnienie całej szkutki (łódki); na Wołyniu: toż co *opław* 2. Gluz.

**Opławina*, kłoda spławna znacznej grubości, opław w tratwie. „Bale, *opławiny*, szpiry" dok. 18 w.

**Opłonka*, p. *Płonka.*

**Opłotek, Laska*, skrzydło boczne u *wierszy* albo przy *jazach* na potokach górskich z pręci leszczynowych, wiciami wiązanych, dr. 1907.

Opoczyna, opucha, w czółnie: burtnica górna, opława, War. Etym. zam. *Oboczyna*, gdyż są to tarcice „po bokach" czółna.

Opoka, Skała, ziemia nader twarda, zeskoropiała, powstająca ze zbitego na powietrzu mułu rzecznego.

Oporządzać statek, opatrywać w *porządki* (maszty, żagle, liny, kotwie, pojazdy i t. p.), ekwipować — tratwę: opatrywać w siodła, drygawki, szryki, laski, budy do spania i t. p. Kozł. 335.

Opròtek, p. *Popusta*. Etym. PF VII 193.

Opucha, p. *Opoczyna*.

Opust, pław na niż a. na grunt. „*Opust* kamieni wodą" dok. 1642. „Wątony *na opust*".

Opuszczać, pławić na niż, prowadzić w dół rzeki, napuszczać, napławiać. „Owsa łasztów 46 *opuścili* wodą z Torunia pod Gniew" dok. 1627. „Statki próżne, na dół *opuszczane* lub w górę holowane" dok. 1845. Znaczenie War. 9 błędne.

Opuszczać się, spływać, płynąć w dół rzeki statkiem. „Szyper *opuścił się* pod Dobrzyń".

**Orać*, ryć brózdę artfulem na lądzie, w celu zatrzymania statku. „Jeden z flisów *przyorał* galar do brzegu" dok. 1866. „Na artul nasadza się odbieg i *zaoruje* w ziemi, dla złapania pasa do przystani" Gluz. Kozł. 525.

Orczyk, p. *Kula* u sieci. War. 2.

Organy, Lin. *Organki*, tyczki pospolicie grabowe, do 10 łokci wysokie, które niegdyś na wartowej wodzie zabijano przy zakładaniu jazów jesiotrowych. Ponad temi tyczkami, które się wskutek biegu wody stale chwiały, prześlizgiwały się płynące statki. P. moje „Ryb. na Wiśle" 10.

Orwak, p. *Urwak*.

Oryl, rzadziej *Horyl i Orel*, parobek na spławie, flis niższego stopnia, włóczek, PF VIII 533. „Trzy ulice ponad Motławami, zaludnione rzeszą kupców, majtków, szurków, flisów i *oreli*" dr. 1823.

„Oj zima, twarda zima
Oryla w chacie trzyma" Lenart. „Nad Wisłą".
„Deszczyk i cicho
Na *oryla* licho,
Wiatr i pogoda
Na *oryla* wygoda" Lud XIII 258.

Źródło tego późnego wyrazu (dopiero 18 w.) jest bodaj *hora* w znaczeniu góry, lasu górskiego lub wyżu rzecznego, a więc *oryl* = *góral*. Br. wywodzi z czeskiego. Por. *Artfulnik, Calowy, Czopowy, Gospodarz, Obalacz, Przednik, Trybarz, Warownik, Zajdowy*.

Orylka, *Orylstwo*, zatrudnienie oryla, flisaczka, włóczka. „Flisy krakowscy uniknęli zepsucia, ale inni, co dorywczo biorą się do *orylki*, prędko się rozpijają" Kolb. Maz. IV 99. „Nadbrzeżni mieszkańcy Wisły oddają się flisactwu czyli *orylstwu* i łączą się dla wspólnej żeglugi z flisami krakowskimi" Tenże I 68. „*Horylka*, flisówka" Lin.

Osada, p. *Załoga*. „Płacimy *osadzie* na naszych berlinkach od łasztu 113 pudów 1 r. 20 kop." dok. 1855.

Osadzka, zgromadzenie na jedno miejsce flisów z kilku statków, celem wspólnego wykonania roboty. Kozł. 323. „*Osadzką* holują statki w górę rzeki". Por. *Przesiadka* i *Siabrówka*.

**Osęka*, wręga cz. krzywka galarowa.

Ostrów, zdr. *ostrówek*, 1. wyspa wśród rzeki o wysokich, ostrych brzegach, starodrzewiem porosła; wyspa na jeziorze. „Wody Wisły po każdej powodzi na nowo zmieniają warty, odsypując w środku rzeki płytkie kępy lub rwąc wyniosłe *ostrowy* po brzegach" Pol VI 35. Por. *Brzozowy ostrów* na Wigrach, *Czartowy ostrów* na Śniardwach i *Ostrówek* na Gople. 2. drzewina na wyspie, byle nie wierzba; gaj, wysokie zarośla nad brzegiem rzeki, PF IV 852. W języku literackim jedynie wyspa:

„Ztąd daleko na morzach jest *ostrów* niewielki" Siem. VII.
„Wprost przystani *ostrówek* ciągnie się tam ładny" T. IX.

Ostry ląd, wysoki stromy brzeg rzeki. Przec. *Płaski l.* „Burza poobrywała kotwie i spędziła nas pod *ostry ląd*" dok. 1843.

**Ostrze*, p. *Cypel*.

Oszczep, toż co *Ość rybacka*. „Kto chce być cierpliwym, może i *oszczepem* bić ryby" Kluk HN III 256.

Oszewka, p. *Klamburta*.

Oścień, toż co *Ość*. „Jak szczupak, gdy mu *oścień* skróś piersi przekole, Pluska się" — P. Tad. V.

Ość rybacka, zdr. *ostka*, narzędzie żelazne w kształcie widełek o kilku cienkich ostrych zębach, osadzone na długim trzonie (*stroisz*). „Uzbrojeni *ością* żelazną, dopatrzywszy większą rybę, *ość* w nią wbijają" Kolb. Maz. I 69. „Rybacy, wziąwszy zapas łuczywa, puszczają się czółnem na połów ryb *ością*" Kolb. Maz. V 59. Podobnych narzędzi używają na wę-

gorze w Bałtyku: „Mieszczanie (Tolkmiccy) mają wolne ryb łowienie w Hafie certowymi żakami i *ościami* węgornemi" dok. 1664. Na Małem Morzu: *bodarz, bodór.*

**Otaborowywać się,* o rybach rzecznych: zatrzymywać się na głębokiem miejscu (w *torłopie*).

Otwarta woda, miejsce na rzece, niezajęte statkami, albo zdala od brzegu, gdzie jest głębsza woda. „Stanąłem z berlinką na *otwartej* wodzie" dok. 1854.

**Owad,* p. *Uwad.*

Ósmak, żagiel ośmiopołowy na większych statkach spławnych, mianowicie krypach.

Pachołek, 1. jeden z czeladzi statkowej. „Mierzy *pachołek* wiosłem od przodu: głębina!" dr. 1880; 2. wystający koniec wręgi; kołek lub słupek do przywiązywania lin żaglowych albo cumy statkowej. „Za *pachołka* u sztaby i u rufy uwiążą i za dwie liny ku lądowi ciągną, aby na wodę nie wyrwało" Haur. „Zamknąć linę na *pachołku*"; 3. *sworzeń,* mały kołek pionowy, będący osią, koło której chodzi drygawka a. pojazda (na tratwach i statkach), u szyprów również *ankiernagiel.* P. *Kurc.*; 4. pompy statkowej: gibaczka, drążek do ujęcia.

Pachować sieć, rozpościerać jej skrzydła (*pachy*) na wodzie.

Paczyna, opaczyna, rodzaj wiosła do powożenia lub tylko kierowania, zw. dziś na Wiśle pospolicie *drygawką,* niekiedy *pacą,* a na Warcie *pacyną.* „A quolibet amplustro vulgariter *oth paczyne*" 1426 (Arch. Kom. Pr. 1897 s. 264). „Od *paczyny* na komiegach alias rudla złoty jeden groszy piętnaście" dok. 1667. P. *Opaczyna.*

Pal, kół, wbity na brzegu rzeki do cumowania statków, stąd: punkt, od którego statki odpływają lub do którego dążą, przystań. „Jechać od *pala* do *pala*". „Statki odpływają od *pala* warszawskiego" dok. 1848. „Drzewo, puszczane na jesieni, nie dojdzie do *pala* portowego" Aleks. 155. „Gdy wszystko u *pala* gotowe, szyper, retman i przednicy ustawiają na statkach flisów" Ung. „Flisacy, po przypłynięciu do *pala,* drzewo pod rachunkiem oddadzą" dok. 1892.

Palić się, żart. o ubraniu spławnika: maczać się wskutek zbytniego pochylenia osoby nad wodą. Kozł. 322.

Palować, statek: wiązać cumą do pala lądowego a. do arkana w przystani; — *tratwę:* wstrzymywać odbiegiem przy lądzie a. na szrykach wśród wody. „*Palować* krypę na noc". „Statki w bezpiecznych miejscach *upalować*" dok. 1833. „Słupy na bulwarkach do *palowania* statków" tamże.

Pałasz, Poprzecznica, 1. deska, uwiązana u pachołka w sztabie statku, służąca do wstrzymywania pędu wody. „Daj szkucie *pałasz!* mówi sternik, kiedy, idąc na garugę, zachodzą w kolano; wpuszczają wtenczas w wodę ową deskę, z tej strony, w którą jest zakręt "Lin.; 2. deska formy trapezu, długości 2 mtr., przymocowana w tyle łodzi nazewnątrz do burty, która stanowi jakby ster samoczynny.

Pałąk sterowy, p. *Kremlik* i *Wrążek.*

**Pałcza,* wiosło bez okucia (Poznań).

**Pałczować,* robić *pałczą,* wiosłować (Poznań). Por. *Pałkować.*

Pałkować, toż co *Szybować.*

**Paper, Papry,* miałka a bystra woda, która tworzy drobne wiry, w miejscu, gdzie rzeka chce sobie nurt wydrzeć. „*Paper* leci". „Podszybowali się do tych *paprów*". Etym. PF. VII, 193.

**Paprzyć,* o wodzie: kotłować i wyrywać piasek z dna.

**Parnik,* kocioł, wodą napełniony i w ziemię wpuszczony, do nasycania parą drzewa szkutnego, wskutek czego staje się ono miękkiem i daje łatwo wyginać; *parnik* więc służy do załamywania szycia. Podobna metoda techniczna znana była już przed laty: „Za słomę do wygrzewania drzewa dębowego, które zginano do batów, gr. 6" 1648.

Paropływ, parowiec, parostatek. „Sternik Szablewski objął kierownictwo naszego *paropływku*" Tyg. Il. 1861, IV. 135.

Parowiec, statek parowy, w przeciwstawieniu do *żaglowca.* Załogę parowca wiślanego stanowi zazwyczaj 5 ludzi: sternik, zwany również kapitanem albo patronem, 2 majtków, maszynista i palacz, a siła unośna największych parowców, obsługiwanych przez 7 ludzi, dochodzi do 900 tonn.

Part, część, dział w rybaczce.

**Partownik,* wspólnik w rybaczce.

Pas, 1. szereg tafel, wpodłuż zbitych, płyt pojedynczy, sznur. „Tratwę robi się z trzech *pasów* na wodzie większej"

Gluz. 128. „Spławiał drzewa *pasów* siedm, mając na czterech ładunek olszyny" dok. 1834; 2. toż co *burtnica* cz. *obszewka*. „Na wręgi, *pasy* i szycia dębina jest konieczna" dok. 1810.

Pasik, listwa drewniana, otaczająca sam wierzch burty statku (*obszewkę*). „Potrzaskał klemburtę z oberwaniem *pasika*" Mr.

**Pasowy*, flisak, prowadzący na wodzie jeden *pas* drzewa, retmańczyk, dok. 1890.

Patelka, mała *patelnia*, mianowicie statek spławny bezmasztowy formy czworograniastej, w rodzaju galara, o bokach nizkich i na zewnątrz wypukłych. „*P*. o czterech drygawkach; *p*., opatrzona dwiema drygawkami, oprócz steru" dok. 1845. PF V, 827.

Patelnia, statek płytki płasko budowany, przypominający *galar krakowski*; służy częstokroć do jednorazowego spustu.

Patron, na parowcach: starszy nad załogą, sternik, kapitan. War. błędnie oznacza, jako archaizm.

Pchać, wiosłem albo laską, p. *Szybować*.

**Pchanka*, pchanie statku wiosłami a. laskami w miejscu miałkiem, szybka. Por. *Rumanka*. „Jechać *na pchankę*".

**Pęk*, u sieci: wiecheć ze słomy, osłaniający grąz, aby ten nie wrzynał się w muł rzeczny. Inne znaczenie ma ten wyraz u rybaków morskich, PF VIII, 65.

**Pękować* sieć, opatrywać w *pęki*.

**Pępek*, wydatny koniuszczek, mała wypukłość na górnej części drygawki.

Pęta, wiązadła z wici, łączące w dwóch miejscach tafle sąsiednich pasów, t. j. łączące drzewo spławne wszerz: wiązadła konopne do prowadzenia obok siebie statków.

**Pętać*, wiązać obok siebie postronkami lub wiciami: łodygi, pasy drzewa. Przec. *Rozpętać*.

Pętla, włosień na kiju, w kilkoro spleciony i tworzący oko; oko to, jak sidło, zarzucają na szczupaki, kryjące się przy brzegach. P. War. 5.

Piasecznica, suchy piasek, w postaci niewielkich płatków po rzece płynący, który się pojawia przy naspach zdala od nurtu w kątach. *P*. jest zapowiedzią przyboru. Kozł. 246.

Piasek, mielizna piaskowa, płytkie miejsce, blak. Wodniacy rozróżniają: *p. suchy*, t. j. naspę piaszczystą widzialną na rzece, i *p. przykryty*, gdzie głębokość wody dla jazdy statkiem jest niedostateczna.

„Lepiej się tobie na *piasek* wywinąć,
Niż wartem płynąć" Klon.

„Wyłożyłem sól w krypę, 1½ łaszta unieść mogącą, i chciałem ją wywieźć na *suchy piasek*" dok. 1854. Mówią i *piach*: „stanąć na *piachu*".

**Piątak, Piątowy galar*, przez 5 flisów prowadzony. „5 galarów *piątowych*, ładowanych gipsem" dok. 1842.

Piekielne wrota, wąziutki przesmyk nurtu do przejazdu statków wśród mielizn, usianych kamieniami. Nazwa na Wiśle, wspomniana przez Klon., ale znana i gdzieindziej, np. na jeziorze Mielnie ku północy od Pakości.

Pies, 1. kołek drewniany, w jednym końcu ostrzej zaciosany, do przytrzymywania; 2. kawałek podłużny drzewa, pośrodku wydrążony, rodzaj klamry do spojenia u szkutników.

**Piesek*, p. *Suka*.

**Pięta* masztu a. *Odziemek*, dolna część, w stępce utwierdzona. *Pięta* rudla, podstawa steru, Hacz. 384.

Pilasy, na dawnych szkutach: „miejsca pod pochodami, gdzie flisy sypiają" Lin. Etym. PF VIII, 534.

**Piotrowina*, odmęt, wir wodny, miejsce przy brzegach lub mieliznach, gdzie woda płynie na pewnej przestrzeni w górę rzeki w przeciwnym kierunku, woda Św. Piotra, — Lud XVI, 179.

Pióro, 1. wiosła lub drygawki: dolna płaska część, w wodę zanurzona. „Mięszać *piórem*"; 2. toż co pojazda. „Idź na *pióra*"! „Jechać na *piórka*", na krótkie wiosła.

Plenica, p. *Tafla*. Etym. csł. = pęto, więź.

Plichta, 1. mieszkanie, izdebka dla majtków, zazwyczaj w sztabie statku. „Płychta" Hacz. 384; 2. przednia część statku. „Winda jest na *plichcie*" Lin. Etym. nm. *Pflicht*, dlnm. *plicht*, PF VI 705.

Ploso, 1. głębia, toń, wyrwa w dnie rzeki. „Kilku pastuszków brodzi po potoku nad małem *plosem,* gdzie woda jest spokojną i głębszą". Matl. Podh. „Ryby biją ostkami po *plosach*" Enc. Rol. II. 822; 2. stawek, jeziorko. „W granitowej szarej oprawie stoi ciche modre *ploso*" Matl. Podh. „Wody Polesia płyną wolniutko wśród nizkich brzegów, rozlewają się w szerokie, czyste lub zarosłe *plosa*" Wieś Il. XI, 1910—28; 3. kępa na jeziorze albo stawie, utworzona ze splątanych roślin wodnych. „Szuwar spodem puszcza nowe korzenie, które wiążą się w całe wyspy i wytwarzają *plosa;* te z czasem wyrastają ponad poziom wody" Okól. Ryb. 1913 s. 191. Wedle Br. *Ploso* = pło. War. niewłaściwie podaje jako odrębną pozycję: *plessy,* jeziora górskie w Karpatach (morskie oka).

**Plusk* a. *Blat* steru: dolna część, w wodzie zanurzona, składająca się zazwyczaj z dwóch bali, okuciem wzmocnionych.

Płachta, 1. żagiel, skrzydło do jazdy statkiem. „Zakładać *płachtę*". 2. sieć na ryby bez matni, *przewłoka.* „Piscandi cum drgubicza et cum *plachta*" 1441 AGZ. V 112. War. pomija pierwsze znaczenie, objęte Lin.

Płaski ląd, nizki brzeg. „Woda pomiędzy tymi dwoma punktami na *płaskie lądy* od strony Królestwa się rozlała" dok. 1858.

„A nużbym ją wyminął i szukał, gdzie *płaski*
Brzeg się ściele, albo też jaka przystań głucha"
Siem. V.

Płaskoć, Opłask, otwarte piaszczyste nadwodzie, plaża.

Płaskodenka, łódź o płaskiem dnie; takiemi są łodzie rzeczne z wyjątkiem sportowych.

Płaszczyzna, p. *Blak.*

Pław, zaciąg sieci z łodzi, pust; łów ryb sieciami rozjezdnemi w pewnym okresie, zbiorowa wyprawa rybacka. „Rybak z Słończy od łowienia sieciami na Wiśle, gdzie się *pław* uczyni, daje na rok fl. 12" dok. 1664. „Robić siecią po *pławie*", na powierzchni wody (przeciw. „pod lodem"). „Być na *pławie* a. na *pławach*". „Jechać na *pławy*". „Jesiotrowe

pławy na Wiśle". — Sieci, toż co *Spław*, przedmiot drewniany, który ją na wodzie unosi. Do sznura przywiązuje się *pław*, zwykle beczułkę" Enc. Rol. V 395. 3. — kotwicy, p. *Bober*.

Pławaczka, 1. płynienie; żeglarka. „Na rzece idzie budulec *pławaczką*, t. j. pojedynczo lub wiązany w spławach" Enc. Rol. II 845; 2. p. *Pławówka*.

Pławem, drogą wodną. „Partję owsa *pławem* czy lądem do Warszawy dostarczyć" Dz. Han. 1788.

Pławica, zdr. *pławiczka*, mała łódź płaska, z jednej kłody wyrobiona. „Wśród silnej fali i wiatru na cienkiej i wyszczerbionej *pławiczce* puszczali się na jezioro, stojąc i robiąc wiosłem żwawo" Krasz.

Pławić, wodą prowadzić, wieźć, spławiać, przepławiać. „Bywają *pławione* i takie galary, które dobrze ciągną wodę" Ung.

„Za dalekie *pławią* morza
Maszty, klepki, runo owiec" Pol: „P. o ziemi".

— *siecią:* ciągnąć z łodzi. „*Pławić* drygą na jesiotry". „Tamtejsi rybacy *pławili* drygawicą z jednej łódki".

Pławidko, mały spławek, pływak (zam. *pławidłko*).

Pławidło, toż co *płuto* u sieci. „Przy skrzydłach sieci są *pławidła* z kory drzewa" Kolb. Maz. III 44.

Pławik, mały pław cz. spławek. „Wędka z *pławikiem*".

**Pławowa sieć*, **Pławówka*, w Wielkopolsce *Pławnica*, indziej *Pławaczka* a. *Popława*, zwana również *Stronną siecią*, wielka sieć bez matni, rozjezdna cz. z czółen ciągniona, długości od 30 do 300 sążni. Siecią tą poławia na Wiśle na bystrych wodach zazwyczaj 2 albo 3 ludzi.

Pławuk, p. *Pławik*.

Płoń, *Oparzelisko*, miejsce na rzece, lodem nie pokryte, zazwyczaj na głównym nurcie, gdzie woda jest najbystrzejsza, za wysokimi brzegami lub drzewami, dokąd nie przedostają się zimne wiatry, ros. *połynja*, p. War. *Płonia* PF. VII. 208.

**Płotecznik*, sieć jeziorna: gęsty słęp a. wąton". Prac. (przydatny na „płotki").

Płotem, w poprzek, bokiem. „Powalić *płotem*", stanąć ze statkiem w poprzek rzeki, osadziwszy go na mieliźnie.

„Tratwa idzie *płotem*", płynie, wykręciwszy się w poprzek, Kozł. 529.

**Płucisko*, wielkie *płuto*, pływak znacznych rozmiarów u sieci. P. *Kaczor*.

Płuto, toż co *spław* u sieci. „Galar czwartak, *płutami* wyładowany, a w urzędzie spławnym jako tranzyt zadeklarowany" dok. 1834. „Słęp ma na wierzchu kółeczka sosnowe do pływania, *płuta*, z dziurkami do nawleczenia powrózków" Kolb. Poz. III 136.

**Płutować*, nasadzać *płuta* na postronek sieci (Prac.).

**Płycizna*, płytkość gruntu, woda płytka, mielizna, War. *płytczyzna*.

Płyt, tratwa, zwłaszcza wązka, tratewka. Por. *Pełć*, *Pełt*, *Płatwa*, *Płytwa*. „*Płyt* a. pas, zbiór plenic, wpodłuż ze sobą połączonych" Kozł. 334. „Sprowadzono pod lądy Warszawy w dwóch *płytach* browarki sztuk 212 z ładunką szczap olszowych" dok. 1837. „Po błękitnym Niemnie płynęły tratwy, w mowie miejscowej *płytami* zwane" Orzeszk. „Nad Niemnem". P. *Pas*.

Płytnik, oryl na płycie cz. tratwie, tratwiarz, ros. płotowszczik. „*Płytnicy*, nadając rudlom ciężkie półobroty, uderzali nimi po wodzie" Orzeszk. „Nad Niemnem".

Płyto i Płytko, toż co *Płuto*, spław sieci a. spławek wędy.

**Płytwa*, toż co *płyt*, niewielka tratwa. „*P.* dunajcowa".

Pływak, 1. spławek, np. u kotwi a. sieci; 2. młyn na rzece spławnej, na statkach ustawiony, młyn pływany, łodny; 3. domek mieszkalny na galarku a. krypce.

Pływanka, podróż wodna flisów, inaczej *ryza*; żegluga, jazda statkiem, zwłaszcza z biegiem rzeki. „Nieraz taka spekulacja ściąganie *pływankę* do małej wody". Aleks. 210. „Galar jest bardzo wątłej budowy, zrobiony na jedną tylko *pływankę*" Ung.

Pobiegi, *Lubanki*, tarcice, przy burtach wewnątrz statku umocowane, do chodzenia dla załogi z wiosłami a. laskami. „*Pobiegi*, tarcice do futrowania, pojazdy" Haur.

Pobitka, 1. pokład cz. przykrycie z tarcic dla towaru na statku, z nm. *ferdek (a)*. „Zdarte deski z *pobitek* na 13 galarach do Modlina odeśle" dok. 1834; 2. dawny statek

spławny *pobity* cz. kryty, dla przewózki niektórych towarów, p. War. 3. „8 *pobitek* z płótnem i kaszą“ Dz. Han. 1788.

Pochoda, p. *Pochód.* Br.

Pochodny, szybki w biegu, chodny, pośpieszny, raźny. „*Pochodnie* iść, prędko płynąć: klepka *pochodniej* idzie, jak belki“ Gluz. War. stp.

Pochodowy mostek a. *Pochody,* przenośny pomost z tarcic, szczebelkami poprzecznymi nabijanych, opatrzony zazwyczaj poręczą; pomost taki stanowi komunikację z brzegiem.

Pochód, 1. bieg, płynienie statku. „*P.* galarów“. „Gdy się trafi *pochód* dobry, to, nie zawijając do lądu, mogą jeść flisi na statku“ 1757 — Ung. 1865. 2. *Pochoda,* tarcica dla sternika przy rudlu, w poprzek burt umocowana na stojakach; tarcica przenośna dla flisów do chodzenia na statku a. do zejścia na ląd, zw. z nm. na parowcach *landsztyk.* „*Pochody* = deski w miejscach, gdzie flisy stoją, robiąc drygawkami“ Hacz. 380. „Rekwizyta do galara: *pochody,* laski, wiosła“ dok. 1855 P. *Trep.*

**Pociąg,* kilka statków, ciągnionych na trosie przez parowiec. „Jechać z *pociągiem*“. „*Pociąg* statków, idących pod wodę“ 1888. „*Pociąg,* złożony z holownika i dwóch barek“ dr. 1927.

Pociągowy, holowniczy. Statek *pociągowy* = holownik. Lina *pociągowa,* lina holownicza, trosa.

**Pociągać,* kierować pojazdami, brać się do drygawek. „Retmańczyk, chcąc ujść przed wielką falą, kazał *pociągać* ku lądowi“ dok. 1843. Ztąd komenda: *Pociągaj!* Por. *Ciągnąć na pojazdy.* „Kiedy weźmiemy *pociągać,* już i Aarhusen widzimy dobrze“ Pas. 1659.

**Poczta,* hasło, obiegające całą kolej statków a. tratew; wzajemne przesyłanie takich haseł. „*Poczta* może pochodzić od rotmana, od flisów, albo też od skarbówki z rozkazami szypra“ Gluz.

**Podbęk,* mała górka, wyniosłość na dnie rzeki, kilka łokci wzdłuż i wszerz się ciągnąca, która nie pozwala płynąć statkiem dalej i zmusza do objazdu. „Łódka utknęła na *podbęku*“. „Nad *podbękiem* posiewka idzie“.

**Podbieg, Rejka, Jekbum,* maszt pomocniczy przy żaglu mniejszym poziomo umocowany, t. j. idący od masztu głównego

do dolnego końca tegoż żagla. U Słowińców: „wypierak", u Dra F. Lorentza *vãpjėrök*.

**Podcierka*, drobny cienki lód o powierzchni ostrej, który z pod wielkich tafel się wynurza i płynie niezbyt gęsto środkiem rzeki. „*Podcierka* leci".

**Poddróżyć* (o rybach), p. *Dróżyć*.

Podeszwy, belki sosnowe, przymocowywane do tafli klepkowej, aby ta zbytnio się w wodzie nie grążyła, Gluz. Por. *Podszewka*.

Podgarle, miejsce wycięte pośrodku drygawki, mianowicie w punkcie oparcia jej na stolcu, Kozł. 336.

Podgonka, naganianie ryb: łowić na *podgonkę* = wypłaszać ryby z kryjówek i naganiać do sieci.

**Podgrążyć, Podgręzić* sieć, p. *Grążyć* a. *Gręzić*.

Podgrub, p. *Podryga*. War. podaje z PF IV 858: *podgrob*, nie zaznaczając, że to przestawka formy *podrgub*.

Podhacze, Podhak, głęboka woda tuż pod hakiem cz. mielizną na rzece. Kozł. 246. „Stanął z łazienką w oddaleniu 30 sążni od lądu z umocowaniem na kotach na *podhaczu*" dok. 1873.

Podholować, p. *Holować*.

**Podjazd* a. *Załamek*, załamanie dna statku ku górze w przodzie lub w tyle. „Berlinka z dobrym *podjazdem*". Z nm. zowią tę część konstrukcyjną: „szarsztyk".

Podjazdka, łódka podjezdna, mały statek podręczny, szkutka na 4-ech najwyżej wioślarzy. Cyt. p. War. Por. „podjezdek" oraz „konik" u ludu nadmorskiego w znaczeniu małej łódeczki.

Podjezdny, o statku: z załamanym ku górze przodem, a wskutek tego lekki w biegu, łatwy do powożenia, zgrabnej budowy. Przec. *Uwalowaty*. „Bat to statek *podjezdny*".

Podkład, okrąglak a. tarcica, które kładą na dno statku pod ładunek. „*Podkłady* pod sól i pobitka" dok. 1855.

**Podlądzie*, miejsce na rzece tuż przy brzegu, zabrzeże. „Płynąć po *podlądziu*". Por. *Nadlądzie*.

**Podledni*, pod lodem się znajdujący. *Robić na podlednią* (dom. rybę), zaciągać sieć pod lodem w czasie zimowego łowu ryb. Por. *Robić na wygnaną*.

**Podlot*, podpływ wody pod statek, gdy ten ma sztabę *wesołą*, t. j. dobrze ku górze zadartą.

Podłoga, unoszony pomost z tarcic, który zajmuje cały spód statku i spoczywa na wręgach. *P.* promu, p. *Gratyny*.

Podmajstrzy, p. *Retmańczyk*.

Podmarszali, na dawnych szkutach: pomocnik *marszałka*; „ten, co przy marszałku na sztymborku siedzi" Lin.

**Podmistrzek*, starszy czeladnik rybacki, kierujący w zastępstwie majstra połowem; zajmuje on stanowisko w tyle łodzi u sternicy i rozjeżdża sieć na wodzie (Poznań).

Podnarcie a. *Podnartko*, miałka woda, tuż przy brzegu płynąca, za którą jest naspa piaszczysta, oddzielona zazwyczaj od lądu strugą. Por. *Hak*, *Proga*. Etym. PF VII 194.

**Podole*, dolny bieg rzeki, niż.

„Najciężej im minąć Baranowskie lądy
Będą pić, tańcować po *podolu* wszędy"
Bojko.

Podpasywać statek, owiązywać od spodu liną.

Podpinać żagiel, przymocowywać do jazdy. Przec. *Odpinać*.

**Podpławiać*, podkładać w wodzie. „*Podpławiać* łańcuchy pod zatopiony statek".

Podretmani, u Mr. *podrotman*, p. *Retmańczyk*.

Podryga, *Podryg*, *Podrgub*, *Podgrub*, *Drgub*, *Odrgub*, *Ogrdub*, rzadkie płótno u sieci *drygawicy*, t. j. każda z dwóch sieci zewnętrznych; pomiędzy niemi jest gęste płótno cz. jadro. „*Ogrdub* = boczna sieć przednia albo tylna, czyli płótno przy sieciach potrójnych, *słępach* i *wątonach*, okrywająca jadro, o okach dużych". Prac. War. powtarza za SG. formę „ogdób" z błędnem objaśnieniem.

Podrywać, podnosić, wyciągać, np. *kota*.

Podrywany brzeg, p. *Ostry brzeg*.

Podrywka, pomniejsza sieć, czterema rogami do dwóch krzyżujących się pałąków umocowana, na długim drążku (*kolec*, *stroisz*); jest ona pośrodku gęstsza i zarazem zaklęśnięta, ku brzegom coraz rzadsza. P. *Potrestnica*, *Trzcieniec*. Istnieją i *p. windowe* a. *windówki*, unoszone w górę za pomocą bloczka: te są znacznej wielkości, służą do połowów na

głębi i umieszczane bywają na łodziach. „Łów wędką ręczną lub na *podrywkę*" dok. 1852. „Już u rybaków wiszą siecie, już na żerdziach kołyszą się *podrywki* i kosze na raki" Konop. „Na rybaczych lagunach".

Podsaczek, mała podrywka, p. *Podrywka*, *Sak* i *Trzcieniec*.

**Podskrzynica*, *Skrzydłówka*, drobna ryba, która w okach sieci więźnie; może pochodzić z gatunków karłowatych albo też roślejszych.

Podszewka, *Spławy*, sztuki drzewa iglaste, zazwyczaj sosnowe, zbijane razem z dębowemi belkami i unoszące je na wodzie. „Ponieważ dębina tonie, pławiona być musi na *podszewce*" Ung. P. *Podeszwy*.

**Podszrycze*, na tratwie: urządzenie do szryka, szrykowanie. „Tratwy zaopatrzone są w szryki, które w calu i głowie sterczą do góry z *podszrycza*" Ung.

Podsztabniczy, na dawnych szkutach: pomocnik *sztabnika*; „idzie po sztabniku na bakorcie" Lin.

Poduszka, jedna z dwóch okrągłych sztuk drzewa, leżących pod stolcem na tratwie.

**Podwalinka*, p. *Zembrat*.

**Podwiązka*, lina statkowa, zw. dziś pospolicie *Reper*, ob. „Kordeli do kotwic 17, *podwiązek* 18" dok. 1819.

**Podwiechować*, p. *Wiechować*.

Podwijać, żagiel, krócej ujmować.

**Podwora*, zdr. *podwórka*, oprótek, popusta sieciowa. „Powróz, idący po brzegach wątonów lub słępów" Prac. „*Podwora* u słępa zwie się obierzą, a u wątona — narzędą" Ryb. Pol. 1925 s. 114. Nazwa znana i Słowińcom ˈ*puədvəra* (M. Rudnicki). Pień *ver-* „wiązać" Br. Por. *wor* SG. i ros. *podbora* w tem samem znaczeniu.

**Podżwirek*, drobny żwir rzeczny.

Poganiać, statek: pomykać go na wodzie, nadawać mu pęd, powozić. P. *Gnać*. „Flisy robią w bocznych dulkach za wodą, to jest *poganiają* statek szypra" Ung.

„Opatrznież tedy styruj, a *poganiaj* wiosły
Łódź twą, niech Chrystus żagiel prowadzi wyniosły"
Klon.

Pojazda, zdr. *pojazdka*, dłuższe wiosło a. drygawka. „Ciągnąć na *pojazdy* = jechać za pomocą wioseł. „Pojechać na *pojazdki*", t. j. nie na żagiel. „Siadaj na *pojazdy!*" komenda sternika, p. *Ru na dulki!* „Orzeł żelazny do znaczenia *pojazd*" dok. 1772. „5 *pojazd* jesionowych okutych po rub. 2" dok. 1867. „Szalupa z 4-ma *pojazdkami*" dok. 1867. „Jedni robią *pojazdami*, drudzy wodę wylewają" Pas. 1659. „scaphis, comegis, ratibus in remos, quod *pojasdi* vocant" 1558, Przyw. Warszawy. W War. pozycja opracowana nie dość krytycznie.

Pojezdne, hasło do odjazdu, do wsiadania na statek, p. *Wsiadane*. „Raz i drugi *pojezdne* odbiło się po lesie" Chodźko: Brzegi Wilji.

Pojezdny, o statku: posuwisty, lekko ślizgający się po wodzie, zawodny, zwłaszcza o łódce bardzo wysmukłej, zazwyczaj z białodrzewu wyrabianej. „*Pojezdna* czajka, łodyga". „Galjon *pojezny* i fortunny" — z op. pielgrzymki Radziwiłła Sierotki. War. nie objaśnia należycie znaczenia, a nadto z formy przymiotnikowej W. Potockiego „pojezna" błędnie tworzy rzeczownik i niewłaściwie wyodrębnia formę ludową: *pojazny*.

**Pojęcie*, 1. transport sadzów rybnych, wiązanych do jednej łodygi. „Trzy *pojęcia* przyszły do kupca"; 2. pas drzewa, tj. kilka plenic czyli tafel, razem do spławu związanych. „Włóczkom od spuszczania drzewa z przystania do szop za Kazimierzem od *pojęcia* po gr. 15" dok. 1600. „Od czworga *pojęcia* fl. 2" tamże.

Poklat, rodzaj namiotu ponad statkiem, dla ochrony od deszczu lub słońca. Podobną osłonę z płótna, rozpinaną ponad pokładem parowców, zowią z nm. *Celt*. Cyt. p. War.

Pokład, na parowcu: stały pomost z desek przez całą długość i szerokość statku na poziomie burt; na żaglowcu: p. *Pobitka;* na promie: p. *Podłoga*.

**Poler*, (nm. *Poller*), na statku: pachołek żelazny u burty do wiązania lin, p. *Pachołek*.

Polna lina, p. *Pólka*.

Poła, sieci, ściana, składająca się ze skrzydełek. — żagla, *blat*, podłużna sztuka płótna, z jakich żagiel jest zszyty. „Żagiel 9-cio-*połowy*" dok. 1819. „1 żagiel z 11 *pół*, 28 ł. długi" Kost. 128.

Południowiec, p. *Węgier*.

Pomorka, Pomorszczyzna, p. *Morka*. „*Pomorszczyzną* nazywa się deszcz z wiatrem północnym, od Bałtyku idący", a zapowiedzią jej „wielkie jasnosiwe mewy morskie i niektóre północne gatunki nurów, których w zwykłym czasie u nas niema" Wieś IL IX 1910.

Pomost, pokład na statku. — *sterniczy, Mostek kapitański*, na parowcu: wzniesienie ponad pokładem przy kole sterowem, na słupkach żelaznych, opatrzone poręczą i schodkami. — *do chodzenia*, p. *Pochody*.

**Popierać*, opierając wiosło o burtę, robić niem w taki sposób, aby statek pomknąć, zwłaszcza do lądu. „Chwytam drugie wiosło, *popieramy* z sił całych czółno" Syrok. 70.

**Popław*, 1. pław, zaciąg sieci z łodzi; 2. niewielka sieć w rodzaju *brodni*, którą dwaj ludzie, za laski trzymając, po dnie rzeki z czółna ciągną; używana na dopływach Wisły. „Łowienie ryb *na popław*" = z prądem wody, zwykle w małą siatkę, przez dwóch ludzi na dwóch czółnach" Prac. 3. zdr. *popławek*, pływak, spławek.

**Popława*, p. *Pławowa sieć*. *Popławy* = insulae natantes Rzączyń. (18 w.), p. *Spław* 4.

Popławny, spławny: „wart *popławny*"; o wietrze: powoźny, pomyślny. Lin.

Popłoć, Popłota, wicie, przewijane pomiędzy palikami w jazie rybackim. War. niewłaściwie odróżnia te formy od *poploty*, zaczerpniętej z Lin., który zresztą pisze i *popłota*, p. *Stroisz*.

**Poprzeczniak*, toż co *motowąż*, sznur rybacki, w poprzek rzeki na głębokości kilku stóp wyciągnięty, do którego przywiązane są strągiewki z haczykami.

Poprzecznica, p. *Pałasz*.

Popusta, Oprótek, linka u brzegu sieci, za którą się zarazem ciągnie. Na górmą *p*. nawdziewa się płuta, na dolną zaś — gręzy. U każdej sieci rozjezdnej jest *p*. wartowa i lejtowa.

Porwa! komenda: ruszaj do roboty, bierz się! Kozł. 323.

**Porywny*, o małym statku: lekki, zwrotny, dobry na porywki.
Porządki żeglarskie: wszelkie przybory statkowe, a więc maszty, wiosła, szryki, żagle, liny, łańcuchy, kotwie i t. p.
Porządki rybackie: łodzie, sadze, sieci, oprótki, kule i t. p., w ściślejszem zaś znaczeniu właściwe narzędzia do łowu, sieci.
**Posiadanka*, p. *Siadanka*. „Laski, *posiadanki*, tarcice do burtowania" 1757 — Ung. 1865. „*Posiadanki*, ławki, na których siedzą majtkowie, robiąc pojazdami" Hacz. 385.
Posiewać się, o wodzie: toż co *siać się*, a więc zlekka marszczyć się czyli falować, migotać w słońcu. „Rotmani wskutek nabytego doświadczenia po obserwacji to księżyca, to koloru słońca przy wschodzie lub zachodzie, to lotu ptaków, *posiewania się* wody i t. p. są pewnymi barometrami i wcześnie obierają miejsca ukrycia statków przed burzą" Wol.
**Posiewka*, **Posiewa*, także *Posmycz* wody, *Wiatrówka*, strzępiąca się woda na rzece, drobna fala, lekkie zmarszczki powierzchni wodnej, wiatrem wywołane a migocące w słońcu. „Fala wodna jest skutkiem dużego wiatru, *posiewka* wskutek mniejszego. Obie czynią niemożebnym pochód galarów. Tratwy zaś *posiewki* nie lękają się" Ung.
Posmycz, szybki, posuwisty ruch wody lub statku. *P.* wody, p. *Posiewka*. *P.* statku, p. *Cug*. Kozł. 246.
Postroga, przynęta na ryby, zakładana na wędki, np. małe rybki. P. *Strożyć*.
Poświat, *Poświt*, światło, w nocy z czółna zapalane w celu wabienia ryb. „Stawią więcierze i saki, jeżdżą z *poświatem* i ościami" Krasz. cyt. War. „Łapią ryby na wędki, więcierze, kłomle, a wiosną najpospoliciej na oście czyli na *poświt*". „Połów na *poświt* piękny i malowniczy zdala przedstawia widok" Tyg. Il. 1870, s. 65.
Potrestnica, **Potrząśnica*, mała *podrywka*, używana na górnej Wiśle i Warcie: „piscandi cum reti parvulo, quod vulgariter *potrestnicha* nominatur" 1246 — Wpol. I. 216. *Potrestnica* w związku etymologicznym z *treścią* (sieć na *lasce*), a *potrząśnica* z potrząsaniem. War. błędnie uważa pierwszą z tych nazw za przestarzałą.

**Powalić* statek: osadzić, naprowadzić, np. na piasek a. na prąda. „Podczas opadania wody nie należy także płynąć, ponieważ *powalone* na hak tratwy mogłyby na nim zupełnie obeschnąć" Hacz. 172.

**Powalić się,* o statku a. tratwie: utknąć na piachu lub prądzie. „Retmana jest winą, jeżeli tratwa *powali się* na hak" Kozł. 320.

Powozić, 1. łodzią: prowadzić ją na wodzie przy pomocy wioseł. „Rzucono kufry do łodzi, *powożonej* przez murzynów, i popłynęliśmy do lądu" Sienk. „List. z Afr."; 2. wiosłem: wiosłować.

Powoźnik, wioślarz, parobek wiosłowy, flisak. „*Powoźnicy* = flisowie na czółnach i płytach" Kozł. 390.

„Zkąd to Bóg prowadzi?
Od Radymna, od Jarosławia! — wołają *powoźnicy*"
Pol IV, 454.

**Pożonek,* p. *Tręp.,* Ryb. Pol. 1922, s. 276. Etym. *pożenąć* = pognać; tegoż pnia jest wyraz *pożon* (w znaczeniu: marszałek weselny, „napędzający" do tańca), który wbrew War. nie ma nic wspólnego z *żoną.*

Pólka, Polna lina a. *Tryl, Hólka,* lina, używana głównie do holowania statku w górę rzeki ludźmi. Z jednym końcem *p.* flisacy wychodzą na ląd, drugi zaś jej koniec przymocowują do wierzchołka masztu. Podczas holowania na stanowisku pozostaje sternik, bacząc, aby statek nie przybliżał się zanadto do lądu. „*Pólka* od holowania statku sążni 130" Mr. (Treidelleine). „Łapanie galarów na *pólki*" dok. 1855. „Jeden z flisów rzuca się z *pólką* wpław" Ung. „*Pólka* służy do wyciągania pasa lub statku z wody głębokiej, gdzie ludzie wejść nie mogą" Gluz. „*Polna lina*", Haur.

**Pólko, Ogniwo,* odstęp przy popuście sieci pomiędzy jednem wiązaniem a drugiem.

**Półberlinek,* mała berlinka, dok. 1836, stp. półszkutek.

Półka, Burtownik, Fyś, krótka tarcica znacznej grubości, poziomo leżąca ponad otworem masztowym w stolcu; służy do zaklinowania cz. unieruchomienia masztu. *Półka* żagla, p. *Poła.*

**Półkurcza*, kołki żelazne pionowe cz. dulki, na górnej krawędzi statku sterczące, o które się pojazdę opiera. Por. *Kurc*.

**Półsadzyk*, niewielki *sadz* rybny.

**Półspławek*, mniejszy *spław* na ryby; mieści w sobie na Wiśle do 200 klgr. ryb kupieckich.

Półszkutek, mała *szkuta*. Por. *Półberlinek*. „Z gór też nic nie wiozą Wisłą, jedno z Wyszogroda *półszkutek* owsa był" dok. 1577.

„Już płyń *półszkutkiem* i warowną szkutą
Żyta nasutą" Klon.

**Półtrylek*, cienki *tryl* cz. linka do ciągnienia małego statku. „*Półtrylki*, służące do holowania pod wodę próżnych statków, po dwa na każdy galarek" dok. 1856.

**Praśna woda*, czysta, wolna od lodów. „Zimową porą, gdy następuje odwilż, wyruszają rybacy na *praśną wodę*" p. moje Ryboł. na Wiśle 31.

Prącie, Pręcie, wiklina, wierzba zdatna na wyroby koszykarskie, rosnąca ponad brzegami rzeki. „Wierszom, sporządzonym z *pręcia*, nadają zwykle kształt stożków lub walców" dr. 1907.

Prąd, 1. bieg, pęd wody; rwąca, silnie nurtująca woda. „Galar pędził *prądem* wody" dok. 1863. „Retman odzywa się swą śpiewną mową: hole ha — wara lądu, wara haku, nadaj w *pręd!* Ung. „*Prędy* w potoku, wartko spadająca, bałwaniąca się woda" Matl. Podh. 2. pień drzewny w korycie rzeki, stanowiący zawadę dla spławu, p. *Kij*. „Powalić łódkę na *prąda*". „*Prądu* trudno było rozpoznać z powodu, że wielki głąb wody" Mr. „Oznaczać *prądy*, zawały, kamienie, rafy i inne przeszkody" dok. 1861. „Wiejący wiatr marszczy wodę lub tworzy bałwany, a tem samem nie dozwala rozpoznawać *prędów*, pod wodą ukrytych" Hacz. 171. „Galar wpadł na *prąd* czyli, jak nazywają, na kij" Mr.

Język ogólnoliteracki zna tylko pierwsze znaczenie, które zresztą występuje już w Biblji 1455 (= łac. torrens). „Jedne z tych statków płynęły z wodą, unoszone bystrym *prądem*, inne pięły się pracowicie w górę rzeki, wspoma-

gane wiosłami i żaglem" Ogn. i Miecz. „Szum ciągły *prądu*, przemykającego się dźwięcznie po kamieniach" Kur. War. Nr. 254/1908 r. „W Pieninach". War. niewłaściwie różniczkuje to znaczenie: 3 a i b. Mr. podaje i formę *prąt*, zaczerpniętą z dok. 1829.

Prądowa maszyna, Prądówka, wijadło, na dwóch statkach ustawiane, do wyciągania *prądów* czyli zawałów drzewnych z koryta rzeki. Objaśnienie War. niedokładne, a przytoczona tam forma „prądownica" — nieznana wśród ludu wodnego.

Prądowina, kłoda drzewna, nad wodą wyniesiona lub pod wodą ukryta, prąd. Już u Klon. „Obok mielizn i niestałych wartów Wisły stają w jej łożu żegludze na zawadzie *prądowiny* czyli stare dęby na wpół zamulone lub topole, z ostrowów porwane" Pol VI 36.

Prążatka (prożatka), *Prągówka* (progówka), sieć pomniejsza, zbliżona do *brodni* lub *suwaty*, PF IV 237. Prac. podaje formę „próżatka" i słusznie bodaj łączy ją z nazwami: pol. *stoproza* i łuż. *preženo* (sieć), do których dodaćby jeszcze można: strus. *prugło*, połsł. *pruglo* i *progla*, tudzież pol. **prągło* (sidło, kluczka).

Proga, ryb. przestrzeń wody pod naspą piaszczystą po dole rzeki, długości na Wiśle 200 do 300 sążni; tu bywa cicha woda. Por. *Bokowisko*.

Prokop, imię, nadawane doświadczonym przewodnikom statków, zwłaszcza retmanom. „To nasz *Prokop*" — mówią szyprowie o swoim spławniczym.

„*Prokopie* bracie, ostrzegaj się wiru,
Bądź pilen styru". Klon.

Prom, statek o płaskiem dnie, formy czworogrannej, który służy głównie do przewożenia ludzi, pojazdów i zwierząt domowych na drugi brzeg rzeki. Zakładają na nim i żagiel, osadzając maszt tuż przy burcie. Etym. csł. *pramъ*. „Antek się potem na *prom* na Rybitne puścił, a ja przez kępy" Konop. „Krysta".

Promień wody, strumień wody, prąd rzeczny, an. nm. Wasserstrahl. „Z toni okien morskich wydziera się tak silny *pro*-

mień wody, iż kilkanaście kroków poniżej młyny i młoty porusza" Pol II 437.

Promnik, przewoźnik na promie.

**Promówka*, na Noteci: statek żelazny towarowy, niekryty, o sile unośnej 100—160 tonn, używany głównie do przewózki buraków, ziemniaków i wytłoków buraczanych.

Próg, 1. wygórowanie w poprzek dna rzeki, powstałe z osadzonej ziemi lub nagromadzonych kamieni; także krawędź naspy piaskowej wśród rzeki. „Po odbytem sondowaniu koryta rzeki Biebrzy znaleziono na przestrzeni dwóch wiorst siedem *progów* rafiastych i ziemnych" dok. 1847. 2. przegroda, deska poprzeczna, na kant w rufie łodzi osadzona; również bal poprzeczny w statku czworograннym, zmocowany z dnem.

Pryka, 1. wystający róg w okuciu żelaznem wiosła albo laski flisowskiej. 2. palik zaostrzony, wbijany w dno rzeki, do uwiązywania małego statku.

Prykować, wiązać szkutkę u *pryki*, palika na wodzie. „*Zaprykować* czółno".

Prysa, p. *Sprysa*.

Przeczak, wiatr *przeczny*, t. j. z boku wiejący, kasz. *przecznik*. „*Przeczak* kantuje łódź".

Przeczna woda, wpoprzek nurtu rzecznego płynąca, np. pod naspą piaskową. — *y wiatr*, p. *Przeczak*.

**Przecznica*, (górna i dolna), listwa poprzeczna na wierzchu i na dnie *sadzów* rybnych.

Przeć się, odpychać się mocno wiosłem z łodzi na wodę tak, aby prąd wykręcił ją we właściwym kierunku, War.

**Przednictwo*, zatrudnienie przednika.

Przednik, 1. starszy oryl, zajmujący stanowisko w przodzie statku a. tratwy („na głowie po lewicy" — Bojko 17). „Galar, uległy zatopowi, prowadzony był przez *przednika* Wojciecha Eljasza" dok. 1841. „Czeladzi od zaprowadzenia statku, jako *przednikom*" dok. 1642. 2. p. *Czopowy*.

**Przejma*, ruchoma deska, przykrywająca wierzch sadza rybnego; otwór w pokładzie statku, luka. Por. ros. *projom*.

**Przekładać* statek, przeciągać na drugą stronę rzeki.

**Przekładać się*, 1. (z jednego lądu na drugi), przewozić się na drugi brzeg; 2. przenosić wiosło na drugą stronę łodzi. „*Przełóż się!*" woła sternik, gdy każe załodze wiosłować przy drugiej burcie.

**Przekopka*, czynność *przekopywania się, zendrówka.*

**Przekopywać się* a. *Zendrować*, pogłębiać miejsce na rzece, ustawiając jeden lub kilka statków w ukośnym kierunku do jej biegu, aby woda wydarła sobie spodem nurt. W tym celu statki ustawiają zazwyczaj na 24 godziny. „Pomimo tak małego ładunku i ustawicznego *przekopywania się* po drodze, nie mogli dalej popłynąć" dok. 1848.

**Przelot*, ryby: przypadkowe jej ukazanie się, chwilowe zabłąkanie. „Flądra trafia się w Warcie tylko *na przelocie*".

**Przemiał*, przestrzeń piasku na rzece, wodą przykryta i przegradzająca w poprzek nurt spławny, próg piaszczysty w korycie rzeki, powstały z połączenia mielizn przy obu jej brzegach. „*Przemiał* Skierdy powyżej Nowego-Dworu znany jest wśród żeglarzy wiślanych jako najpłytszy" Kur. War. Nr. 12/1917 r. art. „Wisła". Na Prypeci: *peremiał*, p. Sł. Geogr., ros. *pierekat.*

**Przeornia*, szryk dł. 10 łokci, zapuszczany na rzece pomiędzy dwie skrzynie rybne, celem ich zatrzymania na bystrzy. Etym. p. *Orać.*

Przepływ, przejazd wodą. „Stanął ze statkiem pod Siekierkami w *przepływie* do Gdańska" dok. 1842.

**Przeróbka*, miejsce na lądzie do przeróbki zboża, statkami spławianego; plac lichtunkowy w przystani na zboże. *Przeróbka* a. *Przerabka* w porcie gdańskim służyła ongi do zsypywania zboża polskiego, Wisłą przypławianego. „Stanąwszy szczęśliwie we Gdańsku, u *Przeróbki* zboże należycie przerobić" 1757 — Ung. 1865.

Przerwa, nurt, który rzeka wydziera sobie poprzez kępę lub naspę. „Przewoźnik pojechał tą *przerwą*". „Bug tworzy bezprzestannie nowe *przerwy*, skracając koryto" Prz. Tech. 1866 II 176.

**Przesiadka*, wysiadanie ze statku załogi, dla podjęcia zbiorowej roboty na innym statku a. na lądzie. „Iść na *prze-*

siadkę". „Robić na *przesiadkę* przy sieci drygawicy", t. j. kolejno się zmieniając. Por. *Osadzka.*

**Przesiewać się*, p. *Siać się.*

Przesmyk, ścieśniony nurt rzeki, gardło. „Statki i tratwy, któreby w razie nizkiego stanu wody z jakichbądź powodów osiadły na *przesmyku*" dok. 1850.

**Przestawa, Przestawka*, sieć podłużna, którą pionowo zastawia się miejsce łowienia ryb na cichych wodach, w celu zamknięcia rybom linji odwrotu. Do takiej sieci dociąga się niewód. „*Przestawka* = sieć różnej długości, obsadzona na kijach, używana podczas połowu ryb na spustach" Prac. War.

Przewłoka, *1. *przywłoka*, niewód średniej wielkości, tj. mniejszy od właściwego niewoda większy od włoka, używany na jeziorach. „Piscari cum rete estivali, quod *przywloka* dicitur in vulgari" 1266 — KWpol. I 367. „Cum minori rethi, quod *prsyuloca* nominatur" 1342 Perlbach. „Jeziora jest morgów 8; nie łowią na niem jedno *przewłoką*" dok. 1565. „Na wodach zamkniętych i otwartych łowią węgorze również nocą *przywłoką*" Ryb. Pol. Nr. 3/1920 s. 40. 2. miejsce nadbrzeżne, na które *przewłóczą* cz. przeciągają statki, przystań, port. Por. *Wywłoka*. „Duas naves liberas in portu nostro, qui *Prewloca* vulgariter dicitur, concessimus et dedimus" dok. pom. 1283 — KRM II 106. War. 6 i 7.

Przewozowy statek, służący do przeprawy na drugi brzeg, a więc prom, jadwiga albo łódź. Por. *Spławny statek.*

**Przewrotnik*, na krypach polskich: drąg do umocowywania masztu, oparty jednym końcem o maszt pod stolcem, a drugim o dno statku przy wrędze; gdy mają obalić maszt, t. j. położyć wzdłuż statku, unoszą najpierw *przewrotnik*.

Przód statku, p. *Głowica, Naczołek, Podjazd, Sztaba, Załamek.*

Przybierać sieć, wyciągać z wody. — opław, burtnicę, przymocowywać.

Przyb(i)ór, 1. wody, wezbranie jej w rzece, zw. również *przybiorek, przybierek, przybierka* i *zbierek*, por. *Zwódek*. „Przez nadzwyczajny *przybiór* wody lądy zupełnie były zabrane" dok. 1817. „Wierzchy i kąty niemal za każdym *przyborem*

lub wylewem Wisły zmianie ulegają" dok. 1848. 2. sieci, wyciągnięcie z wody. „Za każdym *przyborem* sieci ryby wyjmuje się kacerzem do czółna" Enc. Rol. V. 3. a. *Przybornia, Wychodnia, Wyciągalnia, Wyjma,* otwór w łodzie, którędy się sieć w czasie zimowego połowu *przybiera* cz. wyciąga. Por. *Zakładnia.*

**Przybrany,* flis, przynajęty do spławu po drodze, najemnik do spławu lub rybaczki. Kozł. 322.

Przykomórek wodny, posterunek straży celnej a. policji rzecznej, gdzie odbywa się rewizja przewożonych towarów a. paszportów przejeżdżających spławników. Na przykomórkach warszawskich Rybaki i Solec wybierano w 18 w. opłatę od statków, zw. spławne. „*Przykomórek* w Silnie (na b. granicy pruskiej)" Bojko 64. Por. *Komora wodna.* „*Przykomórki* (mytne) na Bugu i Narwi" 1626.

Przykosa, zdr. *przykoska,* wydatna ciemnobłękitna smuga na rzece, odznaczająca miejsce, gdzie się mielizna zaczyna, — za tą smugą woda miałka przybiera jaśniejszą barwę; brzeg ławicy piaszczystej (haku) albo i sama ta ławica. *Ścienna p.,* ukośna za wodą; pod taką płyną wielkie statki. *Prosta p.,* ciągnąca się wpoprzek rzeki. PF V 858. „Spłynąć z *przykosy*". „Biedz pod *przykosą*". „*Przykosa* = miejsce na rzece, gdzie zaraz za mielizną rozpoczyna się pod kątem głębia" ręk. 1890. „Statki trzymają się wartówki i, jak ona, zbijają się z jednej na drugą *przykosę*" Ung. Etym. *przykosa,* por. *hak* i ros. *kosà po wodiè.*

**Przyłatek,* długa listwa poprzeczna na wierzchu skrzyni rybnej.

Przymiłować, kłodę spławną: tak na wodzie układać, iżby do drugiej należycie przystawała, dopasowywać. Zam. „przymodłować", p. War.

Przypasywać statek, przywiązywać liną do innego statku. „Galar rozbity, do drugiego statku *przypasany*" Mr.

**Przypinać,* u rybaków: przymocowywać. „Koniec matni więcierza, wyciągnięty za sznurek, laską się do dna *przypina*" Leśn. 143. „Wiersza, zastawiana na raki i ryby, *przypina się* do dna w wodzie kijami" PF IV, 866. — *żagiel,* rozwijać, rozpinać na maszcie i rei a. podbiegu. Przec. *Odpinać.* — *wiosła,* przyprawiać, osadzać.

Przystaniowy, dozorca przystani statków, zwłaszcza parowych.

Przystań, dawne: *przystaj* i *przystanie*, miejsce przystawania statków na wodzie, zwykle oskałowana linja wybrzeża, zatoka, zaklęśnięcie lądu lub sztuczny wykop; osobny budynek na wodzie przy brzegu, do którego statki zawijają, zw. również *ambarkaderem*. Por. *Motława, Napław, Pal, Przystępa, Winduga, Zatonie.*

„Przystań jurborska zapełniona wicinami i batami pruskimi" Syrok.

„*Przystań* z obu stron ma walną,
Gdzie żeglarze się chronić lubią skołatani"
Siem. IV.

**Przystawiać się wiosłem*, opierać wiosło o dno, aby utrzymać mały statek na wodzie.

**Przystawka*, sieć, stawiana tuż obok drugiej dla skuteczniejszego łowu. *Łowić na przystawkę*, np. suwatą, przystawianą do więcierza (skrzydlaka).

Przystępa, miejsce, do którego łatwo statkiem przystąpić, przystań, zwłaszcza na jeziorze.

Przywłoka, p. *Przewłoka.*

Przywodzić statek, sprowadzać do brzegu albo naspy wśród rzeki za pomocą artfula. (Nie dotyczy to ani statków, zaopatrzonych w kotwicę, ani też tratew, które obecnie zatrzymują wśród wody na szrykach).

Przywódka, czynność *przywodzenia* statku. „Wyskakuj na *przywódkę!*" „Przed używaniem szryków wielu oryli tonęło, szczególniej w czasie wysiadania do *przywódki;* bo nie mogąc tratwy natychmiast zatrzymać, wciągnięci pod hak wpadali w wodę" Hacz. 147. „*Przywódką* łapać = zatrzymać tratwę przy haku" Kozł. 529.

Ptactwo wodne, p. *Grzebułka, Kulon, Rurant, Rybitwa, Wrona morska.*

Puchnąć, o wodzie: przybierać, podnosić się; o drzewie szkutnem: pęcznieć.

Pust, u rybaków: 1. zaciąg, zapuszczenie sieci. „Zrobić 10 *pustów* sieci", por. *Pław* sieci; 2. miejsce łowienia ryb, łowisko, toń, 16 w. PF VII 74.

Puszczać, 1. o statku: ruszać nim, odbijać. „Tratew dla wzmagającego się wiatru *puszczać* nie można" dok. 1842. „Retman, zrobiwszy znak krzyża wiosełkiem na wodzie, *puszcza* od pala" Ung. „*Puszczać* = odpływać z tratwami z miejsca upalowania" Kozł. 529. *Puszczaj!* komenda; 2. o sieci: zapuszczać, zarzucać.

Puszczanka, „gatunek wędki większej, ze lnu splecionej, obwarowanej łańcuszkiem żelaznym, do łowienia szczupaków" Lin.

**Pych*. „Jechać *na pych*" znaczy: płynąć łodzią, opierając wiosło o dno rzeki, przec. „Jechać *na ru*". Por. *Pchanka*. *Pych!* komenda sternika: pchaj! zapuszczaj wiosło na dno rzeki!

**Pychowa łódka*, **Pychówka*, łódź, popychana na wodzie siłą ludzką, wiosłowa. Por. *Motorówka* i *Żaglówka*.

Pytka, *Bomsztryk*, lina u spodu masztu z okiem, w którem umocowany jest koniec rei.

**Pytkować*, wiązać, p. *Spytkować*. „*P.* ze sobą dwie skrzynie rybne, łódź przy lądzie". „*P.* = związać" (wyraż. żeglarskie) Mr.

Rabandy, *Rabendy*, *Szuty*, sznurki, w kółka związane, którymi brzeg żagla do masztu jest przymocowany. Ztąd *rabandować*, a następnie *drabantować*: „*przydrabantować* = żagiel linkami przywiązać" Hacz. 385. Jak dowodzi pierwowzór niemiecki „Raabände", sznurki te służyły początkowo do wiązania na statkach rzecznych żagla nie u masztu, lecz rei, p. Lin.

**Racznik*, więciorek cz. skrzydlak, zazwyczaj z sieci urabiany, o 3 obręczach, na raki; przyrząd do łowienia raków w kształcie talerza lub kosza.

Rafa, warstwa kamieni, zwłaszcza drobniejszych, zaściełająca łożysko rzeczne, dno kamieniste, pasmo skalisk. Por. *Grzępa* i *Samoród*. „Jesiotry trą się na głębokich *rafach*". „Nawet na *rafach* jest na Dniestrze 8 stóp wody, a więc spław w każdej porze będzie łodziami zapewniony" Rocz. Gosp. Kr. 1845 s. 187. „Oznaczać kamienie, *rafy* i inne przeszkody" dok. 1861. „W korycie Bugu znajdują się zawały drzewne, kamienne i *rafy* kamieniste" dr. 1866. W narzeczu

dawniejszych spławników wyrażem tym oznaczano pojedyńczy głaz w korycie rzeki, skałę podwodną, podobnie jak w dzisiejszym języku ogólnoliterackim.

„*Rafa* jest kamień, co siedzi pod wodą,
I tego szkuta niech nie trąca brodą" Klon.

„Przez wpadnienie galaru na *rafę* czyli kamień pszenica zamoczona była" Mr.

„Niema tam ni przystani, ni lichej zatoki,
Jedno brzeg straszny, *rafy*, wiszące opoki"
Siem. V.

Mickiewicz używa gwarowej formy *rapa*, znanej nad Niemnem, p. War. *Rapa* i *Rapy*.

„Jako flisy uwiązłą na *rapach* wicinę
Długimi drągi z brzegu pędzę na głębinę"
P. Tad. IX. Por. *Zgłaz*.

Rafina, toż co *rafa*. „Statek uwięźnie na prądzie, na haku albo na *rafinie*" Haur.

„Szkuta nie bez swej rusza się ruiny
Na wart popławny z prądu lub z *rafiny*"
(17 w.) cyt. Lin.

Rafla, (nm. *Raffel*), toż co *bębenek*, siatka do zastawiania na ryby, podobna do więcierza: „dzierzga się walcowato jak bęben, z obudwu końców ma otwory, a w nich serca" Leśn. Bywa bez skrzydeł albo ze skrzydłami.

Rak, na tratwie: klin poprzeczny w ryklu do łączenia pasów. *Płynąć rakiem*, o statku: posuwać się tyłem (rufą) naprzód, p. *Obertas*.

Raki, 1. p. *Korale*; 2. dwa haki łukowate na kółku żelaznem do ściągania belek, Gluz.; 3. rodzaj łyżew, mianowicie blachy żelazne o 6-ciu kolcach, sznurkami do nogi przymocowywane.

Ramię, 1. drzewce u skrzydła niewodowego, kula; 2. długa listwa poprzeczna, którą zbite są i połączone sztuki drzewa w tafli cz. plenicy. Kozł. 367, Gluz.

Rapa, p. *Rafa*.

**Raptowna woda,* nagły przybór wody. „*Raptowna woda* poniosła drzewo nad rzekę Bug" Mr.

Rączka, 1. u wiosła a. laski: p. *Hamer;* 2. u sieci suwaty: drążek poprzeczny do trzymania lasek tej sieci w rozwarciu, zwany inaczej *rozparstek* (rozparztek).

**Refować,* żagiel: zmniejszać jego powierzchnię przez nadawanie mu większej wydętości, z nm. *reefen* ros. *rifiť.* Por. *Ryfować.*

Reja, 1. maszt pomocniczy, podtrzymujący górny zewnętrzny rękaw (róg) żagla; osadzony jest w pytce u podstawy masztu głównego. Kąt nachylenia rei do masztu wynosi zazwyczaj 30⁰—40⁰. Szyprowie zowią ją też *sztangą.*

„Do tego przydał rzemieślnik uczony
Z obłego drzewa tak maszt wyniesiony,
Iż sterczy k'niebu z zawiesistą *reją,*
Gdzie wiatry wieją" Klon.

2. stos, szychta drzewa spławnego. Etym. 1. nm. *Raa, Ree,* 3. wbrew War. nm. *Reihe.*

**Rejda!* komenda, p. *Rejdować.*

Rejdować, osadzać rękami artful, szryk a. pal w ziemi, poruszając i pchając. „*R.* pala". „Zaoranym artfulem *rejdują*" Kozł. 525. Złoż. *Wrejdować, Wyrejdować, Zarejdować.* „Kotwica *się zarejdowała*", wryła w dno rzeki.

Rejka, 1. p. *Reja;* 2. p. *Podbieg.*

Reper, (nm. *Repper*), *Uzda, Podwiązka,* lina, łącząca u góry reję z masztem; biegnie ona po bloku i reguluje nachylenie rei do masztu. Hacz. 391.

Retman, Spławniczy, także *Majster,* przewodnik statków a. tratew; jedzie on przodem w małej łódeczce (korytku) i za pomocą umówionych znaków oraz haseł daje odpowiednie wskazówki flisom, ros. *łocman, spuszczik.* „*Retman* płynął przed statkiem i nie widział żadnej zwary" dok. 1842. „*Retman,* przewidując niebezpieczeństwo, wyleci w pędzie naprzód" Ung. „I flis drwi z *retmana,* kiedy go się nie boi" przyp. Adalb.

„Hej *retmany! retmany!*
Pójdźcie na brzeg wiślany,
Słoneczko wam przyświeci,
Kulik przodem poleci" Lenart „Nad Wisłą".

Forma *retman* jest pospolitsza, niż dawniejsza *rotman:* „*Rotman* zły miał czołn" Pas. 1685. „*Rotman* bywa tylko idąc na dół, który przed statkiem czołnem płynie i wiosłem pokazuje sternikowi złą lub dobrą wodę" Lin. „*Rotman* rządzi całą koleją, i ani szyper, ani właściciel ładunku nic mu rozkazywać nie mogą i nie powinni" Wol. „*Rotman* od drzewa może naprzód płynąć choćby w odległości 1/4 wiorsty, zawsze jednak tak, aby go było widać; przed statkami zaś powinien bliżej płynąć" Gluz. „Hej, starszy! a co się tam bieli? spytał *rotmana*" — Ogn. i Miecz. *Retman portowy,* przewodnik (u ludu prowadnik) statków w kanale portowym. Pomocnik retmana p. *Retmańczyk.* Stąd *Rotmanki,* nm. *Rottmannsdorf,* wieś pod Gdańskiem.

Retmaniak, czołniak retmański, czółenko, którem retman płynie przed statkami a. tratwami. Dawniejsze *retmaniaki* były to istotne czółna z jednego pnia wyrobione, dzisiejsze zaś są zwyczajnemi łódeczkami, z cienkich desek zbitemi; pospolicie posługują się retmani „krakówkami".

Retmanić, prowadzić statki lub tratwy, pełnić czynności retmana.

Retmanka, 1. zatrudnienie retmana; 2. łódeczka retmańska, p. *Retmaniak.*

Retmańczyk, Podretmani, także *Podmajstrzy, Czółniarz,* pomocnik retmana cz. spławniczego, sunący w wąziutkiej łódeczce za nim a bliżej statków lub tratew. Ogół retmańczyków, p. *Czeladź retmańska,* Kozł. 319—320. „*Kotmańczykowie* powinni dać do skrzynki po groszy sześci" 1670 PF. VII 85. „*Rotmańczuk* bywa do pomocy rotmanowi, kiedy ten kilka statków prowadzi" Lin.

Retmaństwo, zawód retmański.

**Reza,* p. *Ryza.*

**Rękaw* żagla, p. *Cypel.*

Robić (siecią), trudnić się połowem, używać sieci do łowienia, zwłaszcza zaciągać nią w wodzie, a nie zastawiać. „*R*. drygawicą, niewodem". „Kąt wody, Warlino nazwanej, na której poddani ze wsi królewskiej Żukowo *rabiają*" dok. 1664. „Któryby się ważył żakami albo inszemi sieciami *robić*, a nie chciałby bractwa trzymać, przepada 4 funty wosku do kościoła" 1705 — Kośc. *Robić pojazdą*, poruszać nią, wykonywać obroty wiosłem a. drygawką.

**Robocza lina, Lofer*, lina, służąca do obalania masztu, por. ros. „*chodowoj kanat*". Mr. przytacza bez objaśnienia.

Roczniak, chłopiec, będący w nauce u szypra, terminator żeglarski. Nazwa poszła stąd, iż godzi się takiego chłopca zazwyczaj na rok. Por. *Bosman*.

Rogal, 1. statku: róg cz. kant. 2. u sieci: płuto skrajne, zazwyczaj klocek strugany, np. u wątonów.

Roić, o wodzie: burzyć się, bałwanić się. War. 3a i b.

**Rojek*, wir, odmęt w rzece. „Z siłą wyrzucana z upustu woda formuje po obu stronach *rojki*" dr. 1889. P. *Rój, Zdrój* Br.

**Rolować*, zwijać, np. linę lub żagiel.

Rosówka, robak, używany do zanęcania wędek, dżdżownik. „Karpia łowi się na *rosówkę*".

**Roślica*, rosłe, dorodne ryby, wagi conajmniej kilku funtów, wybór, celniejsze sztuki.

Rotman, p. *Retman*.

**Rotnik* nad łodziami = łac. *nauclerus*, Kalepin, por. *Rotman*.

**Rozjazd*, czynność *rozjeżdżania*, np. *r*. sieci, kotwi.

Rozjazdowy, do *rozjazdu* używany, np. *lina rozjazdowa*.

**Rozjezdna sieć*, z czółna ciągniona, np. drygawica, pławówka. Por. *Rozjazd* a. *rozjezdna sieć* na kuropatwy, bądź pieszo, bądź z konia ciągniona, Cyg.

Rozjeżdżać sieć, rozpościerać z łodzi, rozciągać na rzece, jadąc. Podobnież mówią: *r. koła* = wywozić na łodzi opodal kotwicę statkową, *r. linę* = rozciągać ją nad wodą, płynąć coraz dalej czółnem.

Rozparstek, p. *Rączka*. „Rozpasztek" War.

**Rozpętać*, zdjąć postronki a. wicie, któremi są powiązane obok siebie łodygi rybackie lub pasy drzewa w tratwie, Kozł. 522. Przec. *Pętać*.

Rozponka, obręcz do rozpinania więcierza, zw. również kabłąkiem lub pałąkiem.

**Rozpust*, rozciecz wiosenna, roztopy. „Dozorca statku najmował ludzi do odcinania lodów w czasie *rozpustu*" dok. 1851.

**Rozsiewać się*, o wodzie: p. *Siać się*.

**Roztok*, rozlew rzeki, szersze jej koryto. „Przy Kamiennym Moście Czarna Hańcza rozlewa się dość szeroko, tworząc *roztok* głębokości do 5 metrów, 25—30 metrów szeroki" Ryb. Pol. Nr. 2/1921 r., s. 18.

Róg, p. *Ogon*.

**Ru!* rozkaz sternika, gdy nawołuje do wioseł: *Ru bakier!* „wiosłuj przy lewej burcie" i *Ru sztybork!* „wiosłuj przy prawej burcie" (oba wyrażenia już w dr. 1604, PF VI 48). *Ru na wodę!* hasło: suń na środek rzeki, Gluz. *Ru na dulki! Siadaj na pojazdy!* zasiądź do wioseł, umieszczonych w dulkach (kurczabach). *Jechać na ru*, znaczy: stojąc a. siedząc w łodzi i trzymając wiosło oburącz, zanurzać je w wodzie bez opierania o dno rzeki, wiosłować w tej pozycji miarowo i zamaszyście. „Dulki, w które wkłada się wiosło, gdy się jedzie *na ru* na głębi" Tyg. Il. Nr. 8/1908 r. Skróc. *rumaj!* p. *Rumać*. War. za Lindem błędnie łączy: *rubakier* i utożsamia ze *sztymbor*.

Rudel (nm.), toż co *Ster*, ob. „Szalupa z *rudlem* na szarnierach" dok. 1867. „Nasz sternik, siedząc przy *rudlu*, odmawia godzinki" Syrok. „Czajki będą na jutro gotowe, każę tylko drugie *rudle* poprzyprawiać, bo jednego na porohach mało" Ogn. i Miecz.

„Zsunąłem się po gładkim *rudlu* w samo morze
I zaraz się piersiami na wodzie położę"
Siem. XIV.

Rufa, tylna część statku wodnego, in. *zajdy*, łac. *puppis*. Przec. *Sztaba*, *Nos*. „Flaga do zatknięcia na *rufie* łodzi" dok. 1864. „Retman, klęcząc w *rufie* czółenka, dumnie spogląda na wodę" Ung. „Sztaba miasto łba, a *rufa* sprawiona Miasto ogona" Klon. Na Niemnie: *rupa* SG. Etym. nm. *Roof* z hol. W War. pozycja całkowicie nie wyodrębniona.

***Rufkloc*, tylna ściana statku, złożona z poprzecznych i szczelnie do siebie przystających tarcic, np. u bata lub krypy. Por. *Rufa*.

**Rufnik*, 1. starszy wioślarz, zajmujący stanowisko w *rufie* łodzi, por. *Sztabnik*. 2. starszy rybak, który, znajdując się w *rufie* łodygi, sieć rozjeżdża i połowem kieruje. Por. *Kormnik*.

**Rufny*, od *rufy*: „wiosło *rufne*".

Rum, 1. (wody), wart, nurt rzeczny. „*Rum* rozumie się środek wody" Haur. „*Za rumem* wody jechać" = płynąć z prądem w dół rzeki. 2. pal portowy, winduga, kres podróży wodnej flisów. „Statek stanął u *rumu*" Gluz.

Rumać, (nm. *riemen*), robić wiosłem, nie dotykając dna, poruszać niem na głębinie, *garnąć*, ob. „*R*. pojazdami". „*Rumaj* na dulki!" komenda: toż co *Ru na dulki*. Przec. *Szybować*,

**Rumanka*, czynność *rumania* czyli wiosłowania. „Jechać na *rumankę*", ciągnąć na pojazdy, robić wiosłem, zanurzając je w wodzie bez opierania o grunt. Przec. „Jechać *na szybkę* a. *na pchankę*".

Rumować rzekę, oczyszczać jej koryto z zawad, uspławniać. „Rzekę Wartę wedle potrzeby do nawigacji *wyrumować*" 1580—Źr. Dz. XI 100. Z nm. *räumen*.

Rupa, p. *Rufa*.

Rurant, gatunek ptaka kulona, War. Może z nm. *Rohrhahn*.

Rybaczka, *Ryb(i)arka*, zatrudnienie rybaka, rybactwo.

Rybaczyć, *Ryb(i)arzyć*, rybactwem się trudnić.

Rybak, rzadziej, *ryb(i)arz*, dawniej *rybitw*, 1. *rybołówca*, człowiek, trudniący się rybołówstwem, p. *Lejtownik*, *Majster*, *Partownik*, *Wartownik*; 2. p. *Rybitwa*.

Rybica, p. *Rybitwa*.

**Rybicki*, dawniejsza nazwa rybaka a. dozorcy rybołówstwa. „Na sieci, jako i inne potrzeby, tudzież zasługi *rybickiego* ekspensa wynoszą zł. 344 i gr. 12" dok. kościerzyń. 1765. Forma przymiotnikowa, por. ulica *Rybicka* (zam. *rybitw-ska*) w Pułtusku nad Narwią.

Rybitwa, 1. dawniej *rybitwia*, połów ryb. „Przelękniony spostrzegacz nie mógł doczekać końca tej zaczarowanej *rybitwy* i, zaciąwszy konie, ujechał czemprędzej". Racz.

Wsp. Wpolski II 414. „Za *rybitwę* z wody wiślanej złotych pruskich 48" dok. 1765. „Jezioro pierwsze Druzno, na granicy małej Żuławy leżące, od Malborku cztery mile, w którem jest czwora *rybitwia:* vernalis, estivalis, authumnalis et hyemalis" dok. 1569. 2. *rybak, rybica, rybołówka,* ptak wodny (sterna fluviatilis). „A *rybitwy* krążą wieńcem Ponad groblą i wodami" Pol „Pieśń o ziemi".

Rybołówca, p. *Rybak.*

Rybołówka, p. *Rybitwa.*

Ryby, w handlu: p. *Drobnica, Roślica, Średnica;* u ryb. p. *białe, czarne, jeziorowe, wiślane, podskrzynica.*

**Ryć,* o statku: wbijać się ostrą krawędzią a. nosem, np. w ląd. — *koły,* o retmanie: zatykać rozpoznawcze pręty wiklinowe na rzece przed płynącymi statkami, mianowicie *biegane* (p. *Wesoły*) a. *łamane* (p. *Złamaniec*).

**Ryf,* (nm. *Reef*) p. *Wędrych.*

**Ryfować,* (nm. *reefen*), ryb. badać za pomocą linki z grzęzłem (ciężarkiem), po dnie rzeki z dwóch łodzi wpoprzek ciągnionej, czy w miejscu, do sieci upatrzonem, niema jakich zawad. „*Ryfować* pust". „*Wyryfować* piasek". Inne znaczenie ma wyraz tegoż pochodzenia *refować* w żeglarce.

Rykiel, na tratwie: bal z dwoma poprzecznymi klinami, używany do łączenia wpodłuż plenic (tafel). Kozł. 334. Etym. zam. *rygiel* = sztuka drzewa poprzeczna.

Ryngować, p. *Zbierać.* „Liny powinny być czysto z piasku i z mady wypłókane i wysuszone oraz *zryngowane*" dok. 1833. Z nm. *ringeln.*

Ryszpa, kupa, warstwa czegoś sypkiego, rozpostarta na lądzie a. statku. Etym. zam. *ro(z)spa.* „*Ryszpa* zboża na krypie". „Jedni po kładkach wywozili taczkami żwir z galarów na wybrzeże, inni zsypywali go w *ryszpy* symetryczne" Kur. War. Nr. 1/1911 r. — 17.

Ryza, rzadziej *Reza,* toż co *pływanka,* droga, jaką ma przebyć statek lub tratwa, podróż spławników, nm. *Reise,* ros. *rejs.* „Bosmani godzą się niekiedy na *ryzy*". „Przybrany = oryl, który nie zbijał przy palu tratwy, tylko później już poszedł na *ryzę*" Hacz. 355. „Na uczynki miłosierne ma dać na każdą *ryzę* gr. trzy, a sternik gr. jeden" 1614 — Pr. Krak. II

844. „Myto orylom za *rezę* do Gdańska płaci się: gospodarzowi dukatów 6, calowemu dukatów 4" Aleks. 165. „Qui suam pecuniam vellet dare pro *reza* in civitate, unde enavigaret" Przyw. szypr. bydgoskich 17 w. „Długa *ryza* — krótka sukmana" przyp. Lud XIII 258.

Ryzbort, Ryzburta, z nm. *Reissbord,* wierzchni bal, górne szycie statku ponad *wietrznem* szyciem, mianowicie u berlinki, burtnica.

Ryzować, wozić towar wodą, spław odbywać. „Ta barka teraz nic nie *ryzuje*". „Oni już od wiosny *ryzują*".

Rzadka sieć, każda sieć o wielkich okach, przec. *Gęsta sieć.* P. *Rzadzizna* i *Rzedza.* „Siecie do połowu ryb w miesiącach letnich winny być *rzadkie*, t. j. mieć w pierwszej połowie niewodu wiązane oka przynajmniej na jeden i pół cala w kwadrat" dok. 1860.

**Rzadzizna,* w sieciach podwójnych: sieć rzadka, rzadsze płótno sieciowe. Enc. Rol. V 394.

Rzeczysko, stara rzeka, dawne opuszczone koryto rzeki, ros. *starorieczje.* Por. *Bużysko* a. *Wiślisko.* „Ryby wolno łowić w *starej rzece* albo *rzeczysku* ludziom, z obu stron brzegu mieszkającym" VL. „Jeżeli rzeka zmieni koryto, *stara rzeka* stanowi granicę" Wisła XV 738. „Niewodem robi się na *starych rzekach*".

„A za wodą, za wodą,
Za starem *rzeczyskiem*" pśn. lud.

**Rzedza, Rzadza,* sieć rzadka, o wielkich okach. „Któryby brat koleją zgodną nie puszczał *rzedzami* na ryby ciekowe, ma dać winy dwa wręby wosku" 1670 — PF. VII 90.

Rzygawica, Rzygawiec, Rzygawy piasek, rzadki piasek w rzece pod wodą lub na wierzchu mielizny, z wody wynurzonej. *Rzygawiec* suchy poznaje się po tem, że miejsca takie są dokoła zapadnięte; podwodny zaś lgnie szybko do zanurzonego wiosła. Chodzenie po mieliźnie *rzygawej* jest niebezpieczne. Por. *Sur* a. *Szór,* górn. „Kurzawka". PF. VII 209. „Osobliwością dna Wisły są gniazda błota, zwane *rzygawicą,* rodzaj małych wulkanów błotnych... W takich miejscach musiał być nagromadzony materjał drzewny, który z czasem zmurszał". Sł. Geogr. — „Wisła".

**Sabatówka*, połów sobotni, odbywany przez czeladź rybacką na własną korzyść (Poznań).

Sadz, skrzynia z desek zbita, kształtu łodzi, mająca niewielkie otwory, do przechowywania i spławu ryb; *s.* wiślany mieści w sobie do 200 kgr. ryb. Czes. *sadka*, ros. *sadok*. „Rybacy tutejsi przepływali nocną porą z *sadzem* ryb odnogą Wiślaną" dok. 1842. Pomiędzy sadzami rozróżniać należy: *spławy*, *półspławki*, *sadze* właściwe i *półsadzyki* cz. *baduły*. Części konstrukcyjne sadza, p. *Przecznica*, *Przejma*, *Dźwiérce*. Por. *Sadzonka*.

Sadzawica, toż co *Sadz*. „In reservaculis vulgo *sadzawice*" 1590 — Pr. Krak. 637. „Na pogrzeb towarzysz ma w *sadzawicę* według starego zwyczaju zakołatać" ust. włóczk. 1610 — Tamże 820.

**Sadzonka*, siatka mała do wsadzania ryb, wybieranych z niewodu, por. *Luzgar*.

**Sadzyk*, mały sadz do przechowywania i przewożenia ułowionych ryb. „*Sadzyki* miewają pospolicie rybacy, łowiąc ryby, aby w nie żywo sadzali" Kluk.

Sak, siatka *kłomla*; toż co *kacerz*. „Nastała ustawa rybacka, i ryb *sakiem*, wędką, na ogień, ni podrywką łapać nie wolno" Wieś Il. 1910, X 31. „Obadwa stawy są tak zarosłe i zamulone, że nie tylko włokiem, ale i *sakiem* w nich łowić nie może" dok. 1615.

Samica, główne koryto rzeki, *macica*. „Stare łoże Wisły zwane jest *samicą*" Pol II 202. „Główny nurt względem łachy zowie się *samicą*" Kozł. 246. „Per silvam, dictam Rostoki, usque ad matricem fluvii aquae, vulgariter *do samice*, prope molendinum" 1412 — KWpol. V 203.

Samołów, rodzaj motowąża; sznur 10-sążniowy z haczykami do łowienia ryb. Prac.

Samoród, *Samoródź*, złom skalny, skała lita, wielki głaz wśród wód rzeki. „Głębia Popradu ma niespodzianki w postaci wodospadów i ogromnych kamieni, zwanych tu *samorodami*" Stasiak, Obł. na łososia. „Rozlewa się szmaragdowa toń, poprzerzynana białymi głazami i *samorodami*, które z wody sterczą" Wieś Il. 1910, X 32. „Mętna rzeka, wezbrana powodzią, otłuka pnie, zebrane w drodze po kamienistych

dnach i *samorodziach*, a potem je wynosi na falach" cyt. War. bez objaśnienia przy błędnem traktowaniu formy *samorod*, jako odrębnej.

**Sanowa woda*, **Sanówka*, przybór na Wiśle, pochodzący z wezbranych wód Sanu.

Schowanko, Kaszta, Skrzynia porządkowa, skrzynia na większych statkach przy podstawie masztu, a na mniejszych w rufie, służąca do przechowywania żagli, lin i innych potrzeb. Por. *Łuby*.

Serce, w skrzydlaku cz. więcierzu: wewnętrzna lejkowata sieć, wyprężona za pomocą sznurków; w wiraszce: otwór lejkowaty, in. *gardło, ogardle*. „*S.* = sieć ściągniona we środku więcierza, przez którą gdy ryba przejdzie, dla wężyzny wrócić się nie może" Lin.

**Sercowa kotew*, (nm. *Herzanker*), kotwica żelazna, o 4-ech pazurach, które w punkcie rozgałęzienia od spodu tworzą wklęsłość. Por. *Krajczak*.

Sękalec, (Kozł. 525), *Sękulec*, (Lin.) kół z soszką do przybijania artfula w czasie łapania statku a. tratwy. W War. pozycje nie zespolone. U Gluz. w tem samem znaczeniu: *Szynkal* (zam. sękal).

**Siabrówka* na Niemnie: toż co osadzka. Syrok. 107. P. *Siaber* War. i *Stabr* Br.

Siać się, o wodzie: zlekka marszczyć się czyli falować, migotać w słońcu, wydawać drżący blask. Ztąd: *posiewać się, przesiewać się, rozsiewać się, posiewka*, kasz. **sijać* = pałać, poł.-słow. *sjati* i ros. *sijat'* = świecić się. „Woda *sieje się* po kamieniach, spada w lekkich kaskadach" Wieś Il. 1910, X. 32. „Idzie woda, idzie, zdaleka *się sieje*" cyt. War. Por.

„A przez te brzozy, przez te zroszone,
Sieje się rankiem słońce" Konop. „W gaju".

Siadanka, 1. ławka do siedzenia na statku, in. *pasiadanka, burtnica*. „Szalupka z rudlem, masztem, *siadankami*" dok. 1867. 2. kładka do chodzenia, rzucana na ląd ze statku, *pochoda, pochód*.

**Siecianka*, toż co *Przestawka*.

Sieć rybacka, większa p. *Dryga, Drygawica, Niewód, Pławówka, Przewłoka, Stoproza, Wąton, Włok*; mniejsza, p. *Brodnia, Klepa, Kłomla, Kłonia, Podrywka, Popław, Suwata, Więcierz, Zaba*, p. także: *Jażdżówka, Kacerz, Kosa, Luzgar. Rozjezdna sieć* p. *Rozjezdna. Stawna sieć* p. *Stawna. Wielka sieć* p. *Niewód*.

**Siestrzan*, p. *Wilk*.

Siodełko, p. *Knaga*.

Siodło, p. *Stolec*.

Siódmak, p. *Galar*.

Skała, p. *Opoka*.

**Skantować*, p. *Kantować*.

**Skarbowa woda*, p. *Skarbówka*.

Skarbówczana tratwa, na której stoi *skarbówka*.

Skarbówka, 1. a. *Skarbowa woda*, woda w korycie rzeki, w brzegi ujęta, która w lecie nie wysycha, ros. *korennaja woda*. „(Dźwina) szerokości 120 sążni, głębokości *skarbówki* od 10 do 12 stóp w pierwszych miesiącach po puszczeniu rzeki" Pol., cyt. War. bez należytego objaśnienia. 2. domek mały z tarcic zbity, będący pomieszkaniem na spławie pisarza kupieckiego (*kasjera, szafarza*), an. ros. *kazionka*. Por. *Szafarnia*. Kozł. 526. „*Skarbówka* = buda z tarcic na belkach z kominkiem, w której szyper lub dozorca kolei mieszka" Gluz. „Franek flisów na rzece unikał dlatego, że w *skarbówce* na tratwie najczęściej Niemiec siedzi" Konop. „Głupi Franek".

Skład wody, głębszy przepływ na rzece, ciągnący się niekiedy z ćwierć mili, w który woda się zbiega, Kozł. 245. W takiem miejscu mogą wygodnie płynąć zarówno tratwy, jak i statki. P. *Dokład wody* i *Złożona woda*. „Tłomaczył się szyper, iż *skład wody* był przyczyną zaszłego wypadku" dok. 1842.

Składać, kierować, prowadzić. „Wiatr nas *składa* do lądu".

„Nie mógł dobrze szkutą władać
I styrem tam, kędy chciał, prze wiatr wielki *składać*".
Zbyl. „Dr. do Szwecji".

Składać się, 1. kierować się. „*Składać się* z barką do przystani". „*Złożyć się* bokiem", stanąć ze statkiem obok innego burta w burtę lub przy brzegu. 2. o wodzie: wzdymać się, piętrzyć, szeroką falą przybijać. Por. *Dokładać.* „Woda *składa się* przy lewym lądzie".

Skoblica, zdr. *skobliczka,* p. *Żabka.* „Różne potrzeby, jakoto: *skoblice,* żuje, targan, goździe" dok. 1628.

Skręt wody, p. *Wir.* Mr. p. *Przerwa.*

**Skrętka,* p. *Kawka.*

Skrzydlak, więcierz, więcior, żak, sieć do zastawiania na miałkiej wodzie, składająca się z matni, na obręczach rozpiętej, oraz 2 skrzydeł, rozwarto ustawionych; zarówno matnia, jak i skrzydła wyciągnięte są w swych końcach za sznurki i przytwierdzone do dna *(przypięte)* pionowemi laskami *(kolcami).* „Wyłów wiosenny węgorza odbywał się *skrzydlakami* w rowach odpływowych z jezior i rzek" Ryb. Pol. nr. 3/1920 r., 40.

Skrzydło, 1. bok sieci, np. *s.* niewodowe; 2. płachta żaglowa. „Gdy jedno *skrzydło* nie wystarcza, zakłada się na żaglówce bękarta".

„*Skrzydło,* które szkutę żenie
Do naszej ziemie" Klon.

**Skrzydłówka,* p. *Podskrzynica.*

Skrzynia, 1. *rybna:* czworogran, z tarcic jodłowych a. świerkowych zbity, do przewozu ryb po rzece i przechowywania ich na wodzie. Skrzynie wiślane pomieścić mogą zgórą 3 000 kg ryb i prowadzone są wodą, podobnie jak tratwy, po 2 lub 3 przy pomocy 4—6 ludzi i 1 retmana. Spustne te skrzynie zowią krakowskiemi. Części konstrukcyjne skrzyni, p. *Burtnica, Jarzemko, Ocap, Przyłatek, Ucho, Wręga.* Porządki do skrzyń, p. *Drygawka, Łapanka, Opław, Przeornia, Wiązanie.* „*Skrzynie* i inne statki z rybami ulegają opłacie spławnej" dok. 1848. „*Skrzynie* na spust na ryby sporządzić" Haur. 2. — *porządkowa,* p. *Schowanko.*

**Skrzynka,* kryta środkowa część łodzi rybackiej, służąca do chowania świeżo ułowionych ryb; także środek baty rybnej (Poznań).

**Skrzynkować*, pal: umocowywać między sztukami drzewa, dawać mu oparcie.

**Skrzynkowanie*, na tratwach: urządzenie do zapuszczania szryka, in. *szrykowanie, podszrycze*. Stanowią je dwa bale, położone równolegle wzdłuż tafli i przymocowane gwoździmi do kłód spławnych oraz najbliższego ramienia; pomiędzy niemi jest próżne miejsce *(gratyna)*.

*Słęp, słępna sieć, *słępnica*, toż co *drygawica*, sieć prostokątna o trzech równoległych płótnach. „Piscari cum aliis instrumentis inferioribus, *slampnycza*" 1266 — KWpol. I. 367. „Cum *slampnicza* et aliis parvis retibus" 1370 — tamże III, 350. *Slemp, slempnicza*, dok. 14 w. Wbrew memu mylnemu wywodowi (PF VII, 195) Br. przytacza formy identyczne *słop* i *słopiec* = potrzask, samołówka, jako oboczne do *klep-, kłop-*. P. War. *Słopki, Słupcie, Szkłopiec, Oklepiec* i PF VIII 49 *Klepce*, ros. *słopiec* i *klapcy*, czes. *sklopec* i *klepce*, słow. *skopc*.

Słępić, ryby: wyganiać z kryjówek i napędzać do *słępu*, stawiać *słępy*, np. na gajnach. — *sieć*, rozpychać, najadrzać.

**Słępka*, niewielka sieć słępna cz. mała drygawica.

Smuga, przestrzeń wody na rzece wzdłuż jej nurtu. „Wisła pod Sandomierzem zostawiła w miejscu dawnego koryta *smugę* nie dość głęboką, aby nią szły statki" Dz. Han. 1792.

**Snoza* a. *Wróbel*, na krypach polskich: sztuka drzewa, łącząca pionowo trzon steru z pluskiem, w wodzie zanurzonym.

Sochy, zdr. *soszki*, ryb. drążki u góry rozwidlone (rozsochate), na lądzie wbijane, dla rozwieszania sieci, z wody wydobytych.

Sowy, igiełki cz. kryształki lodowe w postaci śniegu, wypływające podczas pierwszych mrozów z dna rzeki na powierzchnię wód. Z *sów* tworzy się pierwsza słaba kra. P. *Szron*. War. 3.

Spław, 1. przewóz wodą; żegluga, pływanka, także droga wodna i towar, wodą wieziony. „Miejsce niebezpieczne dla *spławu*". „Trudni się od młodości *spławem* różnych towarów na Wiśle" dok. 1842. „Naczelnik dróg i *spławów*". „Opłaty za ubezpieczenie *spławów*". „Toruń po wszystkich pruskich portach i miastach portowych handle z cudzo-

ziemcami prowadzić i *spławy* morskie czynić może" VL 1768; 2. drzewo, zbite na wodzie do spławu, płyt, tratwa. „Od *spławów* albo od drzewa, do budynku godnego, po półgroszku" dok. 1663. „Od ujścia Popradu są trzy rodzaje *spławów* na Dunajcu" Sł. Geogr. „Dunajec". „Statki i *spławy* nie mogą obok siebie płynąć" dr. 1888.

„A gościńcem do Kijowa
Płyną maże z miodem, z zbożem,
A po Dnieprze niby morzem
Z puszcz poleskich *spławy* drzewa"
Pol „Pieśń o ziemi".

3. pław, płuto. „W drygawicy co łokieć, to *spław*". „Na sznurze zwierzchnim niewodu osadzają się co stopa *spławy* z suchej wierzbiny, osiny lub brzeziny" Kluk. 4. wielki sadz, mieszczący w sobie 200—800 kg ryb. 5. kępa, pływająca na stawie, War. 5 a. Por. *Popławy*.

Spławek, mały spław, płutko np. u wędki; także sztuka drzewa, na powierzchni wody się unosząca a. na ląd wyrzucona. *Spławek kotwi*, p. *Bober*. „Zdala wyglądają te galary, jak drobne *spławki* na wodzie, które w cieniu wiklin giną". Pol IV, 453.

Spławiać, prowadzić a. przewozić wodą tak w dół, jak i w górę rzeki, np. kolej tratew, berlinkę z żytem. „*Spławił* w górę z Buga rzeką Wisłą do Warszawy statek zupełnie nowego rodzaju" dok. 1838. „Drzewo opałowe, na statkach pod wodą *spławione*" dok. 1841.

„Zapomniałeś, Mopanku, że ojciec Waszecin
Spławiał do Prus dwadzieścia Horeszkowskich wicin"
P. Tad. VII.

2. unosić na wodzie. „Sosna *spławia* dąb". „Jesiotr się *spławia*".

Spławiający, *Spławnik*, człowiek, trudniący się spławem, żeglarz, flis, szyper. P. *Defluidant*. „Ażeby *spławiający* nie wiązali się lub zawisali przy moście z drzewem, galarami lub innymi statkami wodnymi" dok. 1833. „Wszystkim *spławnikom* zaleca się najściślejsze dopełnienie powyższego regulaminu" dok. 1811.

„Święty Grzegorz — wielki *spławnik*,
Nad wszystkiemi rzeki ławnik,
Grzeje więcej — lody płaczą,
Rzeki warczą, brzegi znaczą" Przyp. lud.

Spławie, 1. zb. kilka spławów rybnych (2—5); 2. toż co *spław* 2 i 3. „*Spławie* od kotwy". „Łodziami lub *spławiami*, z kloców i koryt pozbijanemi, wozili się ludzie" 1736 (Łukasz. Poznań). „Szwedowie, narobiwszy sobie *spławia* kilkanaście z drzewa wielkiego, puściwszy się Wisłą, Nowe-Miasto czatą ubiegli" 1628 Przył. „Pam. o Koniecpolskich".

Spławisko, kępa, która się przy małej wodzie z koryta rzeki wynurza, Pol II, 212.

Spławne, opłata od spławianych statków, 19 w.

Spławnictwo, żeglarstwo, spław, zawód spławniczy. „Szyper pierwszeństwo mieć będzie do każdego, ze *spławnictwem* połączonym być mogącego faworu" dok. 1811.

**Spławniczy*, żeglarski, szyprowski. Rzecz. p. *Retman*.

Spławnik, p. *Spławiający*.

Spławny, 1. zdatny do spławu, żeglowny, dojezdny. „Kanał *spławny*". Statek *spławny* = wodny. „Statki *spławne* przepuszczane są przez most w miejscu, gdzie woda bystro płynie" dok. 1836. *Drzewo spławne* = spławiane. „Drzewo sosnowe *spławne* w dłużycach" dok. 1905; 2. *spławu dotyczący, spławniczy. „Urząd *spławny*". „Opłata *spławna* od statków".

**Spławowy*, spławu dotyczący, spławniczy. „Po skończonej podróży powinni się szyprowie na urzędzie *spławowym* w Modlinie stawić" dok. 1811.

Spływać, 1. płynąć w dół rzeki. „Statki dla małej wody nie *spływają* z Wisły"; 2. (zam. wspływać) dobywać się na wierzch wody, w górę wypływać. „Wiosło jesionowe *spływa*, a dębowe nie".

**Spływak*, pływak cz. spławek rybacki.

Spór wody, (zam. *wspór*) spiętrzenie, wzniesienie się wody przy lądzie lub wyspie. P. *Dokład* wody. „Wiosną robiła kra *spory* na zakrętach i zagrażała żuławom zniszczeniem" Pol. II 197.

Sprysa, p. *Szprysa.*

**Sprzęgi*, jedna, dwie lub trzy pary wielkich łodzi (łodyg), sprzężonych obok siebie za pomocą drążków, na których umieszcza się kilkanaście próżnych spławów na ryby. „Troje *sprzęgów* wysłałem w górę rzeki".

Spust, spuszczenie towaru rzeką cz. przewóz onego, spław, ryza. „Ten szyper wziął za *spust* 200 rubli". „Rotman, sternicy i flisowie aby nie omieszkiwali, ale czasu i wody do *spustu* pilnowali" Haur.

Spustny, spławny, żeglowny. „Rzeka Notesz ma być wedle statutu wolna i *spustna*" VL. *Spustne* drzewo, p. *Spławne.*

Spuszczać, spławiać, wodą prowadzić. „Pan Starosta nie przedaje tu przy brzegu żyta, ale je *spuszcza* do Gdańska" 1564 — Wejnert: Star. War. „Ludzie postronni, którzy rybny handel prowadzą i *spuszczają* ryby tak Wisłą, jako i inszemi rzekami na przedanie do Warszawy, powinni się opowiedzieć starszym cechu rybackiego" dok. 1752.

Spytkować, powrozem związywać, mocno okręcać, *pytkować*, ob. „*Spytkować* rozpięte tafle mostowe, aby się nie rozchodziły" dok. 1833.

Stachja, p. *Sztak.*

**Staczać*, o drzewie spławnem: zbijać na wodzie. „Tratwy zazwyczaj *stoczone* są: z budulcu, kantówek, krzywek, wkońcu z mieszaniny" Ung.

**Stanówka*, w Augustowskiem: toż co *Wąton.*

Stara rzeka, p. *Rzeczysko.*

**Stark*, kłoda drzewna, na wodzie stercząca a. wodą przykryta, p. *Prąd.* „Jak tylko retmańczyk kazał przednikowi dwa razy pociągnąć, galar wpadł zaraz na *stark* i począł się topić" dok. 1842.

**Starka*, stara rzeka, opuszczone koryto rzeki, p. *Rzeczysko.* Sł. Geogr. art. „Poznań", 924.

Starosta a. *Starszy*, 1. przełożony nad flisami, zwłaszcza retman.

„Przeto się naucz wokabuł flisowskich,
Byś zaś od *starosty*
Nie odniósł chłosty" Klon.

„Każdy z flisów czeka tylko hasła *starszego*, ażeby dosiąść tratwy, uderzyć równo w drygawki i pożegnać rodzinną chatę" Kolb. Krak. II 522. „Hej *starszy!* a co się tam bieli? spytał rotmana" Ogn. i Miecz. 2. przełożony w cechu rybackim, PF. VII 75.

**Starostwo wodne*, ryba najroślejsza w swoim gatunku, dok. 1860.

Statki przewozowe, p. *Przewozowy statek*.

Statki rybackie, w ogólniejszem znaczeniu: toż co *Porządki*. „Wszelkie *statki*, jakoto: czółna, wiosła, beczki, konewki, wanny, kosze, sufaty, kacerze, popusty, bosaki" Enc. Rol. V. „Iż pan Starosta nie ma niewodów swych własnych, tedy jednego bojarzyna na to obrał z jego *statkami*, który łowi zawsze, ale nawięcej zimie" dok. 1599. W ściślejszem znaczeniu: łodzie robocze albo naczynia do transportu ryb. P. *Bata, Lejtak, Łodyga, Połsadzyk, Połspławek, Sadz, Spław*.

Statki spławne, na naszych rzekach używane: dawniejsze, p. *Byk, Dubas, Komięga, Łyżwa, Pobitka, Półszkutek, Szkuta;* nowsze, p. *Bajdak, Barka, Berlinka, Cylla, Gabar, Galar, Holownik, Krypa, Parowiec, Patelka, Półberlinek, Promówka*.

Stawna sieć, zastawiana, a nie ciągniona.

Stembloch, p. *Sztemblok i Stolec masztowy*. „Długość berlinki od *stemblocha* do rufy wynosi st. pol. 87" dok. 1863.

Ster, Rudel, na większych żaglowcach osadzony jest na *sworzniu* żelaznym i składa się z trzech części: trzona (*kierownik, hamulec*), pałąka (*kremlik*) i dolnej części (*plusk, blat*). Na krypach polskich górna część, zwana z nm. „sztajer", zmocowana jest z dolną tarcicami (*snozy*). W łodziach ster zawiesza się na *sztybrach*. Na parowcach połączony jest łańcuchem żelaznym z kołem sterowem (*sztorwał*), umieszczonem na pomoście w pobliżu komina.

**Sterbuda*, na parowcu: obudowanie steru, wystawka na pokładzie dla steru i sternika.

**Sternica*, dłuższe i szersze wiosło, umieszczane w tyle łodzi i służące do kierowania. P. *Rufne wiosło*. „*A sternicza* polonicali — 2 gr." dok. 1564.

Sternik, flisak, obsługujący ster, sterujący statkiem; jest on przełożonym nad załogą a wybierany bywa z pośród do-

świadczeńszych flisów. Na wielkich żaglowcach obowiązki sterników sprawują zazwyczaj ich właściciele (szyprowie). — na parowcu, p. *Kapitan, Patron.*

Stępka, otwór, a raczej wgłębienie na samem dnie statku do utwierdzania w niem masztu; znajduje się w jednej linji z otworem w stolcu (sztembloku).

**Stojaki, sztalugi,* dwa bale, nawprost siebie do burt statku pionowo przybite, na których oparty jest *trep* do chodzenia dla sternika; dawniej były to słupki, zwane *koniki* a. *stolce,* p. Lin. i War.

Stolec, 1. *masztowy:* belka a. tarcica znacznej grubości, wpoprzek statku na wysokości burt na wręgi osadzona, mająca pośrodku otwór na wylot, przez który maszt przechodzi, in. *sztemblok, zycembel.* „2 duże wręgi sosnowe do osadzenia *stolca* od masztu" dok. 1843. 2. *stołek* a. *siodło,* na tratwach: drążek okrągły, spoczywający na dwóch *poduszkach* i stanowiący oparcie dla drygawki, również *stemblokiem* zwany. — *Stolce,* p. *Stojaki.*

**Stoproza,* długa a wązka sieć, w laski ujęta, zapuszczana z łodzi w miejscach bardzo głębokich a nie przestronnych. U Cyg. *stoproża,* PF. V 892 *stoproza* bez objaśnienia. War. pomija. Por. *Prążatka.*

**Storc,* p. *Laska* wiosła.

Stosować, (nm. *stossen*), zatrzymywać statki przy lądzie lub tuż przy sobie.

**Stosunek,* p. *Szparun.* „*Stosunki* ław dobre" Gluz.

Stój (kamienisty), stercząca zawada na wodzie, wznoszący się odłam skalny (Pol.). P. *Samoród.*

**Stójka,* 1. stanie bezczynne statku na wodzie. „Szyper domagał się zapłaty za *stójkę*". „*Stójki* bezpłatnie wymaga się na miejscu dni 3 do wyszykowania tratew" dok. 1890. 2. łódź przewoźnicza, nakazana na potrzeby władz. „Podatek od statków opłacamy, *stójki* nocne dla przewózki kurjerów i sztafet utrzymujemy" dok. 1856.

**Stójkowe,* opłata, uiszczana szyprom a. orylom za *stójkę* statku lub tratwy.

Strawne, pieniądze, otrzymywane przez orylów na życie i wypłacane im co tydzień, in. *ty(go)dniówka.* Por. *Myto.*

„W Prusach flisacy *strawne* odbierać będą w monecie pruskiej" dok. 1890. „*Strawne* flisom i przednikom 1 r. 80 kop." dok. 1853.

Strągiewka, (nm. *Strang*) 1. sznurek, przywiązany do głównego sznura (*motowąż*) z umocowanym na końcu haczykiem, na który nasadza się zanętę na ryby, zw. też *wędką.* 2. drucik miedziany, w kilkoro skręcony, u wędki z haczykiem, na który zakłada się żywca; chroni on włosień od przecięcia przez szczupaka.

**Stroić, statek:* oporządzać, zwłaszcza zaopatrywać w liny, mar. táklować. — *żagiel,* nastawiać, linami odpowiednio napinać, regulować za pomocą sznurów.

Stroisz, zdr. *stroiszek,* 1. drążek, przymocowany do pałąków sieci *podrywki* w miejscu ich skrzyżowania a. do pałąka sieci *kłomli.* 2. drążek z kory ostrugany, służący za trzon ości rybackiej. 3. tyczka, używana do grodźby w wodzie. Przed laty *stroisze* a. *stroje* używane były jeszcze do otykania zboża na statkach, i wówczas zakładano je słomianemi matami. Etym. zam. „*stroiszcze*", p. SO. V 75.

Stronna sieć, sieć bez matni pojedyncza, t. j. mająca tylko jedną ścianę podłużną; nazwa, stosowana do *pławówki.* Por. Lin. i War.

**Strożeń,* węda, nastawa na ryby. „Libera piscacio sagenis et reciis diversis, obstaculis et hamis maioribus alias *sthroznyamy*" 1532 (Białkow. Podole w 16 w. — Warszawa 1920, s. 188). Por. *strożyk* (*stroż*) = języczek u samołówki, drewienko nastawione u pułapki, ob. *Stróż.*

Strożyć sznur cz. motowąż: nasadzać na dolne haczyki zanętę (rosówki, kluski, ser szwajcarski i t. p.). Podobnież *stroży się* wierszę, stawianą na ryby lub raki. War. *strozyć* i *strożyć.*

**Strój,* p. *Stroisz.* „*Stroje* a. *stroja* i maty do galarów" Gaz. War. Nr. 212/1860 r. *Strój statku,* oporządzenie, mianowicie linowe, linostrój, takielaż, pospolicie *cajch.*

**Stróż,* 1. sznurek przy sieci, który lekkiem szarpnięciem daje znać rybakowi, iż wpadła do niej ryba. 2. na dawnych statkach spławnych: kij, gładko ostrugany, sterczący pionowo z rozesłanej warstwy zboża; próbowano nim, czy się

zboże nie zagrzało i nie zatęchło. Gluz. Zam. *stroż* od „strożyć". War. *Stroz.*

Stróża, stróżowanie i miejsce stróżowane. „Upalować tratwę na *stróży*". „Być na *stróży*".

**Stróżne,* opłata za stróżowanie drzewa na wodzie a. towaru na statku.

Strug, szkuta, statek wodny na Litwie i Rusi, cyt. p. *Niż.* Kozł. 473, Gluz. „struga". Zdr. *strużek,* szkutka na Wilji, w War. niewłaściwie: „stróżek". Na rzekach polskich nazwa nieużywana, wyrażenie zaś 16 w. „*strugi* ductores", przytoczone przeze mnie w PF VIII 549, jest całkowicie łacińskie (*struges, strues* = tratwa).

**Strych wody,* poziom jej w rzece. „Znaczna część żuław, niżej *strychu* Wisły położona, zupełnie osuszoną została" Surowiecki: O rzekach i spławach.

Strychować, 1. *żagiel:* spuszczać. 2. *wiosłem,* zlekka je w wodzie zanurzać, dla nadania odpowiedniego kierunku a. powstrzymywania statku, por. *zabystrzać.* „*Strychować* = wstrzymywać galar pojazdami" Hacz. 381.

Stryj, Stryjo, 1. wiatr. „Kiedy wiatr wieje, *stryjem* że go witaj" Klon. „Dla *stryjaszka,* który sobie nieźle dmuchał, staliśmy cały dzień" Bojko 53 (Etym. *Vetter-Wetter* Kleczk.). *2. pień drzewny w korycie rzeki, o który łatwo się może rozbić statek albo tratwa. Retman ostrzega: „*Stryjo stoi!*", drzewo sterczy na wodzie. Por. *Prąd, Stark.* Etym. zam. *stroj,* p. *Stroisz,* SO V 75.

Strzał rzeki, główny kierunek, którym woda bieży, wart, nurt, prąd. War. 4. „Łódź pomknęła w dół, ukośnie tnąc *strzał* środka rzeki. Lecieli nad wyraz chyżo" Żerom. „Popioły".

**Strzała* a. *Wypora,* spora sztuka drzewa, poziomo o ląd lub inny jaki stały punkt wsparta, dla utrzymania statku opodal na wodzie. „Most z górnej Wisły na *strzały* wypchnięty, z dolnej zaś na koty umocowany" dok. 1833.

Strzałka, na tratwach: okrąglaczek w skrzynkowaniu tratwy, za którego wybiciem szryk, tratwę wstrzymujący, z ziemi wychodzi; strzałka, młotem (*baśką*) wybita, pada opodal, przez co urządzenie to jest niebezpieczne i wyszło bodaj zupełnie z użycia. Kozł. 337.

**Strzałować, strzałami* wypierać na wodę.
Strzosa, Lin. *sztrosa,* lina do przymocowywania statku a. trzona rudlowego. „Nie będą się rwały *strosy,* liny, ludzie zdrowia tracić i zrywać się, powracając z Gdańska lub Elbląga" Dz. Handl. 1789. Por. *Trosa.*
Strzosować, ustrzosować, toż co *cumować* statek. Lin.
Stuziny, na dawnych szkutach: „sznurki na bokach żaglu, które się podczas hysu przywiązuje z tego boku, z którego wiatr wieje" Lin. „*Stużyna*", lina, którą się szyper posługuje, „gdy robi worek z żaglu, aby się wiatr zakradał" Mr. Etym. nm. *seisings* (ros. *sejzingi, siezni*).
Sucha łacha, ł. nie dość głęboka, płytka.
**Suchodniarz,* tak zwał się przed stu laty w Warszawie przekupień ryb, który za prawo ich sprzedaży składał opłatę do cechu rybackiego co *suchedni* czyli co kwartał. W Poznaniu zwano takich przekupniów „rybakami lądowymi" w przeciwieństwie do właściwych rybaków czyli „wodnych". P. War. *suchedniarz* i *suchotniarz.*
**Suchodzienka,* składka, wnoszona do cechu przez rybaków co *suchedni* czyli co kwartał, kwartalne (Poznań). P. *Suchedniowe* War.
**Suchodzienny,* kwartalny, np. schadzka w cechu rybackim.
Suchy ląd, mielizna, mało co wodą przykryta, łącząca się bezpośrednio z brzegiem rzeki.
Suchy piasek, naspa piaszczysta, nad wodą wyniesiona.
Sufata, p. *Suwata.*
**Suka,* na większych statkach, *Piesek* a. *Zając* na mniejszych: kawałek drzewa, w kształt rogala lub dwóch rogów wyrobiony, przybity do burt, budy albo stolca masztowego, na którym liny lub linki statkowe okręcają. Z nm. *szernagiel* u szyprów.
Sur, zdr. *surek,* p. *Szor.*
Susza, ląd, naspa piaszczysta przy brzegu.

„I lepiej tobie lichtować na *suszy,*
Zaszedszy za kierz" Klon.

„A gdym przyszedł, gdzie stała łódź moja na *suszy,*
Zgotowano wieczerzę" Siem. IV.

Suwata, rzadziej *sufata* i *szuwata*, *Krzyżówka*, sieć do łowienia ryb z łódki, nawleczona na dwa drążki (*kolce*), krzyżujące się w końcach; pomiędzy nie wstawia się wpoprzek drążek mniejszy do ujmowania (*rączka*, *rozparstek*). Sieć ta posiada małą matnię albo tylko zaklęśnienie (*jadro*). „Oryle około tratwy ryby łowią, a używają do tego *suwaty*" Kozł. 323. „Ryby wylewa się albo do wanny, albo na kacerz lub *sufatkę*" Enc. Rol. V 1018. „Łowienie ryb *suwatą*, podrywką lub wędką" dok. 1871. „*Szuwata* = sieć, 5—6 łokci szeroka, trójkątna" Prac. Etym. PF VII 196. P. *Prążatka* i *Wata*.

Sworzeń a. *Zworzeń* (rudlowy), *Dunal*, wielki gwóźdź żelazny, oś, na której ster jest osadzony; u szyprów: *sztajernagel*. „Kompletne okucie do rudla ze *sworzniem*" dok. 1864.

Sygnałówka, latarnia sygnałowa, umieszczana na maszcie żaglowca lub na pomoście sterniczym parowca.

**Sypanie*, p. *Magazyn*.

Szabla, *Szablaste drzewo*, krzywa sztuka drzewa, w tratwie zazwyczaj zdarta do góry. „*Szablę* bić = obracać ją wygięciem ku zabitce" (przy wiązaniu plenicy), Kozł. 369.

„Potym cię wzbiorą choć na samym nurcie
Szablą po burcie" Klon. Por. War. 2.

Szafarnia, na statkach niemeńskich: rodzaj kajuty, w której przebywa szafarz, *skarbówka*. Na dawnych szkutach: budka do przechowywania *porządków*, SO. V 80.

Szafarz, na statkach niemeńskich: pisarz czyli pełnomocnik kupca, właściciela spławianego towaru, *kasjer*.

Szafować, (nm. *ausschiffen*), wykładać. „*Wyszafować* drzewo na ląd ze statku". „*Szafować* ryby z niewodu" Kolb. Pozn. III 137. „A kto niżej Dobrzynia *szafuje*, od cła wolen" dok. 1564. „*S*. zboże = ze statku zsypować do śpichlerza" Lin.

Szalupa, łódź, pewnym rodzajem kila opatrzona, zbliżona kształtem do marynarskiej. Łodzie takie zawieszane bywają ponad burtą parowca. „*Szalupa* 17 1/2 st. długa, 5 st. szeroka, 1,66 st. głęboka, formę bacika mająca" dok. 1867.

**Szarachuł*, **Szarakula*, karpa, wierzch drzewa z gałęziami, wogóle: przedmiot o kształcie nieforemnym, na rzece pły-

nący. Kozł. *szarakula* 495 i *szarokuta* 246. Tę drugą błędną formę podaje za Sł. Wil. War. Etym. por. *karakula, kargol, krakula.*

**Szarpak,* narzędzie do wyrywania targanu, dok. 1833.

**Szarsztyk,* p. *Załam.*

Szaruga, Szarugowy wiatr, wicher na wodzie, zrywający się chwilami z większą siłą, silny wiatr niejednostajny. Por. *Szturm.* „Gdy wicher albo *szarga,* strychować potrzeba żagiel i pilnie do dobrego ściągać lądu" Haur.

**Szczubelnik,* sieć jeziorna na szczubły cz. szczupaki.

Szelka, Szla, Śla, taśma parciana, pas niciany, końcami zeszyty, przymocowany na sznurze do *pólki.* Holując statek, flisak zakłada ją przez ramię. „4 *szelki* do ciągnienia, niesmolone, złp. 6" Kost. 129.

„Już bracie flisie z wiatrem się potykaj,
Zaprzęż się we *ślą,* do liny wskok mykaj"
Klon.

**Szercajg,* (nm. *Szerzeug*), p. *Obceje. Szercayk* (dok. 1811), *Szerceig* (Hacz. 391).

**Szernagiel,* p. *Suka.*

**Szerować,* (nm. *scheren*), przewlekać przez blok, np. linę masztową. Złoż. *zaszerować.*

**Szersztoki,* (nm.), p. *Kleszcze.*

Szery, (nm. *Scheren*), p. *Gary.* „Gdy nam porwały się *szery,* nie mogliśmy dostać się do lądu i stanęliśmy na środku Wisły, zarzuciwszy koty" dok. 1843. War. pod pozycją „szera" niewłaściwie różniczkuje znaczenie.

**Szkuciarz,* toż co szyper, flis z berlinki a. innego żaglowca. War. *Szkutarz.*

Szkuta, 1. największy ze statków żaglowych, używanych dawniej na naszych rzekach. Obsługiwany był przez 16—20 ludzi, ztąd też były szkuty „dwudziestki, ośmnastki i szesnastki".

„I nie zaniecha, połatawszy *szkuty,*
Tej swojej buty". Klon.

„Stało już trzydzieści olbrzymich *szkut* na Wiśle, gotowych do wywiezienia łupu" -- Potop. 2. większy żaglowiec, zwłaszcza kryty cz. berlinka. „Rzeźka razna, gospodarna, dźwiga *szkuty*, spławia tratwy, roznosi pokrzyki flisaczego ludu" Konopn. „Kraj. Polski" (o Odrze).

Szkutka, mały statek wodny, łódka.

Szkutnik, rzemieślnik od statków, cieśla wodny. „Służba dozoru mostu składać się będzie z siedmiu *szkutników*" dok. 1833.

„*Szkutnik* nauczony,
Na cudzych statkach dobrze zaprawiony"
Klon.

Szkutny, statkowy, np. lina.

Szlaga, p. *Baśka*.

Szlam, muł rzeczny.

Szlama, wysoki brzeg rzeczny, utworzony z tłustej, zbitej ziemi, który się ciągnie niekiedy na przestrzeni kilku kilometrów. *Cięta szlama*, p. *Szor*. „Około *szlamy* woda jest głęboka i mocno ciągnie" Kozł. 246.

**Szlamować*, (o statku), dna rzeki sięgać, pospolicie: *szorować*. „*Szlamowanie* rozumie się. kiedy statek gruntu sięga" Haur.

**Szlamownik*, bagier, draga, machina do pogłębiania rzeki, p. *Bagrować*.

**Sznur*, 1. (tafel), p. *Pas;* 2. rybacki, p. *Poprzeczniak*. „Łowienie ryb sieciami i na *sznury*" dok. 1871. „Wyłów wiosenny węgorza *sznurami*", Ryb. Pol. nr. 3/1920 r.; 3. ryb, stado cz. grono, ciągnące w rzece.

Sznurlina, (nm. *Schnurleine*), lina, którą wciągają róg żagla na reję. Por. *Hyclina*.

Szor, Szór, Sur, 1. rwący pęd wody. „Lądy, *szorem* obcięte". „*Surek* leci". „*Sur* wody = wartówka; 2. ląd a. naspa piaszczysta wśród rzeki z urwistą, wydartą spodem krawędzią, in. *cięty ląd* a. *piasek*. „Do tamtego *szoru* przypłynęli". „Żyto na ląd wysypali, na *sor* piękny i suchy" dok. 1650; 3. piasek rzadki na dnie rzeki, bystrym prądem przenoszony, piasek *rzygawy*, bełk. „Wpaść w *sur*". PF VIII 77.

Szorek, toż co *szor* 1. bystry prąd wody w rzece ponad miałkiem kamienistem dnem, miejsce takie na rzece. „Poprad wełni się na *szorkach* i wałach falą wartką" — Ziemia nr. 42/1913 r. — 689.

Szorować, 1. o wodzie: rwać, gwałtownie pędzić. „Woda *szoruje* przez jazy, zostawiając muły, długie warkocze traw i niejedną rybę" Konop. „Spadł przelotny, rzęsisty deszcz letni, napełnił koleje dróg *szorującymi* wartko potokami" Żerom. „Oko za oko". „Morze tam wierzch piasków *szoruje*" Żebr.; 2. o statku: gruntu sięgać, *brakować*. „Przy Pelcowiźnie statki już *szorują* dnem po piasku" Kur. War. Nr. 170/1908 r.

Szpantał, (z nm. *Spanntau*), *Karnat*, lina, zabezpieczająca maszt od zginania, idzie od wierzchołka masztu do głowicy statku. Objaśnienie War. 1. niedokładne, 2. bałamutne, a nawet błędne. Por. *Tał*.

**Szparun, Szparunek*, szczelina cz. styka podłużna pomiędzy tarcicami, z których zbity jest statek. War. *szparuna*. „*Szparunki* oczyścić i na nowo targanem dychtować" dok. 1867. Pierwotnie: *sparunek*: „Z *sparunków* się smolne dychty wydzierały" Otw. 453.

Szpąga, w statku: listwa poprzeczna, wewnątrz na dnie przybita, wiążąca tarcice.

**Szperlochy*, (nm. *Sperrlöcher*), p. *Nozdrza*.

Szpicować, szpicunek, łączyć umiejętnie końce dwuch lin tak, iż te tworzą jedną całość. War. 5. Kozł. 221.

**Szpil*, kołek do zakładania w oko szrykówki, sztaka.

**Szpontować, Szpuntować*, p. *Klepkować*. „Dychtunek i *szpontowanie* statku" dok. 1842.

**Szpont, Szpuntówka*, listewka podłużna, wpuszczana między tarcice statku, celem uszczelnienia. P. *Szycie*. „8 kóp *szpontów* dębowych po 1 r. 80 kop." dok. 1842.

Szprachrura, p. *Tuba*. *Szprys*, (nm. *Spriez*) 1. maszcik, t. j. drążek pionowy, ostro w górze zakończony, do żagla na małym statku, por. *Dziadek*; 2. *sprys*, toż co *Szprysa*.

„Wieź przewoźniku, czy cię mam zwać flisem
Z kowanym *sprysem*" Klon.

Szprysa, Sprysa, dawniej *sprycha,* na Niemnie *prysa,* p. *Laska.* War. ma i formę *sprycha.* „Stojący na zbitych sztukach oryl odpycha się *sprysą* od brzegów" Hacz. 166.

„Uczenie robi, czy wiosło, czy *prysa*
W rękach u flisa" Syrok.

Szpuntować, p. *Szpontować.*

Szpuntówka, p. *Szycie.*

Szron, cienki lód przezroczysty, podobny do tafli szklanej, ukazujący się na rzece w chwili zamarzania. Powstaje on z *podcierki,* z niego zaś tworzy się gruba kra, poczem następuje ostateczne zamarźnięcie rzeki. „*Szron* na Wiśle płynie". „Stawanie lodów poprzedza płynący *szron,* który skupia się, tworząc płyty lodowe, zwane krą" Enc. Org. 27 s. 215.

Szronować, o rzece: szronem się pokrywać. „Podczas dużego *szronowania* rzeki" dr. 1889.

Szryk, rzadziej *śryk,* 1. na żaglowcach: drąg dębowy do nakierowania statku w takiem miejscu, gdzie wysterować nie można; bywają one w foremny kształt wyrobione, okute i rączką opatrzone. „Daj mu (statkowi) *szryka!*" 2. na tratwach: kół zazwyczaj brzozowy, w jednym końcu zaostrzony, służący do zatrzymywania wśród wody tratew, in. *niemiec,* ob. Por. *Artful.* „Tratwy na miałkiej wodzie naprzeciw wsi Mniszewa na *szrykach* stały" dok. 1842. „Przednicy dają rozkaz, aby dębowe *szryki* zapuszczać w wodę" Ung. „Słychać tylko plusk drygawek, skrzypienie *śryków* i nawoływania retmana" Zorza Nr. 5/1910 r. — 68.

Szrykować, tratwę: zatrzymywać na rzece za pomocą *szryków.* W tym celu zapuszcza się szryki ostrym końcem (*żądłem*) w ziemię, w której gdy zaczną orać, tratwa stopniowo bieg zwalnia, aż wreszcie staje. Złoż. *uszrykować* a. *za-* i *odszrykować.* Objaśnienie Lin., powtórzone w War., przestarzałe. „Tratwy *uszrykowały* się przed ekspedycją spławną na Wiśle pod wsią Siekierkami" dok. 1843. — statek, podpuszczać szryk pod statek, aby go nakierować, gdy sterem nic zdziałać nie można. P. *Szryk.*

Szrykowanie, p. *Skrzynkowanie.*

Szrykówka, wić lub lina do wiązania tafel drzewa na wodzie. P. *Chluba* i *Odbieżek.* Kozł. 65, Gluz.

Sztaba, przód statku, *nos.* Przec. *Rufa.* „Kółko ze skoblem do osadzenia w *sztabie* szalupki" dok. 1864. „Retman ma w zapasie z kopę pręcików długich z listkami u wierzchu, które leżą w *sztabie* jego czółenka" Ung.

„A jako ryba wodę głową porze,
Tak szkuta rzekę *sztabą* rznie i orze" Klon.

**Sztabik,* tož co *obszewka* u łodzi, p. *Klamburta.*

Sztabnik, pierwszy flis od sztaby, przednik; wioślarz, znajdujący się w sztabie łodzi, i wogóle każdy wioślarz z wyjątkiem *rufnika.* „*Sztabnik* a. *Marszałek* = starszy majtek na dubasie" Hacz. 386. „*Sztabnik* a. *odbojczyk,* flis próbujący laską głębokość wody; stoi w przodzie statku" Głuz.

Sztabny, Sztabowy, przodowy, np. wiosło. „*Stabny* stróż = łac. prorae tutela" Żebr. *Sztabowy,* flis, u sztaby statku będący. Na dawnych statkach z liczną obsługą bywało 4-ch takich flisów, którzy nosili miana: *sztabnik, podsztabniczy, marszałek, podmarszali,* Lin.

Sztachować, płynąc, mijać inny statek a. jaki punkt na wybrzeżu (z nm. *stechen*). „*Obsztachowaliśmy* berlinkę". War. podaje dwie jakby odrębne pozycje: *obsztachować* i *sztachować.*

**Sztajer,* (nm. *Steuer*), p. *Ster.*

**Sztajerdama,* (nm. *Steuerdame*), p. *Gawełek.*

**Sztajernagiel,* (nm. *Steuernagel*), p. *Sworzeń rudlowy.*

Sztak, lina znacznej grubości, do której przywiązują kotew statkową za kółko (*arkan*), in. *kordel;* służy również do przytrzymywania statku a. tratwy na wodzie, podobnie jak *cuma.* „1 *sztaczek* do sztaby, smolony, 20 złp." Kost. 129. „Przed używaniem szryków tratwy na samych *sztakach* palowano" Hacz. 146. Kozł. 524. Por. nad Bałtykiem „stach", na Niemnie „stachja".

Sztalować, War. *stalować,* nm. *stellen,* p. *Obsadzać.*

Sztalowanie, Sztalunek, szpagat, którym sieć do popusty a. drążka wiążą, obsada.

Sztalugi, p. *Stojaki.*

Sztanga, p. *Reja*.

Sztemblok, Sztembloch a. *Stembloch, Stymblok* (Haur), *Sztymbloch, Sztymbelek, Sztymbloszek* i *Zimbelek* (Lin), p. *Stolec masztowy*.

Sztorcuma, odbieg cz. cuma znacznej grubości do wiązania wielkich żaglowców w przystani; na bulwarkach przymocowują je do arkanów. W War. (poz. „sztrosa") błąd drukarski: „sztercunia".

**Sztorwał*, p. *Ster*.

Szturm, burza, silna nawałnica na wodzie. Por. *Szaruga*. „Dla nadzwyczajnego *szturmu* na Wiśle prawego brzegu trzymać się w nocy był zmuszony" dok. 1842.

„Ani twe żagle są w swej dawnej mocy,
Bo je potargał srogi *szturm* z północy"
Hor. Pieśni 1773.

**Szturmak*, mniejszy żagiel szkutny, który się zakłada podczas silnego wiatru, ż. *szturmowy*. „*Szturmak* 8-io blatowy cz. z 8-iu półek złożony". „1 żagiel *szturmowy*, 9 ł. długi, 250 złp." Kost. 128.

Sztyber, składowa część okucia steru, mianowicie pręt żelazny. Etym. PF. X 319.

Sztybork, Sztymbork, Sztymbort, (nm. *Steuerbord*), prawy brzeg rzeki a. prawa burta statku. Przec. *Bakort*. Hasła retmana: „*Na sztybork*"*!* albo: „Trzymaj się *sztyborku*"*!* „*Sztybor*"*!* „*Ru-sztybork!* przec. *Ru-bakier*"*!* p. *Ru!* Wbrew War. okrzyk „sztyber, sztybor" nie ma nic wspólnego z poz. *sztyber*.

Sztych, prosty kierunek. „Lecieć *do sztychu*" = płynąć w prostej linji. „Trzymać łódź *do sztychu*", utrzymywać na wodzie w kierunku właściwym do jazdy bądź w górę, bądź po dole. „*Na sztych* bieżeć" Lin. „Galarom *do sztychu* iść pozwolił" Mr. „Tratwa płynie *do sztychu*" Hacz. 366. Kozł. 529.

Sztychowiec, Sztychowy wiatr, w. w prostym kierunku w górę rzeki wiejący, pomyślny dla jazdy żaglowej.

**Sztylpa*, (nm. *Stülpe*), na berlinkach: bal do chodzenia wzdłuż statku, przymocowany do górnej krawędzi pokładu.

Sztymbloch, p. *Sztemblok*.

Sztymbork, p. *Sztybork*.

Szufała, p. *Suwała*.

Szufla, (nm. *Schaufel*), drewniana łopatka, z jednej sztuki wyrobiona, do wylewania wody z małego statku, p. *Korczak*. „*Szufle* służą do ryzowania zboża i wody z zyzy wylewania" Lin.

Szuflować wodę: wylewać *szuflą* ze statku.

Szuhalej, Szuhaleja, większy *obijanik*, statek do spławu towarów na wodach pińskich. Kozł. 472, Gluz., War. „Czwarta *szuhalej* na Bugu pod Janowem na dębie, w wodzie leżącym, rozbiła się" Dz. Han. 1787. Wędrowiec 1898 r. — 55.

Szupnik, (zam. *szypnik*), szkutnik, cieśla, budujący i naprawiający statki wodne. Z nm. *Schiff*.

Szurek, noszak portowy, robotnik przy ładowaniu statków, karownik. Mr. War. 2 a. Cyt. p. *Oryl*. Z nm. *Schauermann*.

Szuty, (nm. *Schoten*), p. *Rabendy*. „Żagiel na 10 stóp wysoki, obszyty linką, z garami, *szutami* i hyclinką" dok. 1867.

Szuwała, p. *Suwała*.

Szwabel, (nm. *Schwabber*), pęk szmat na trzonku do mycia pomostów na statku. „Szwobel" Hacz. 392.

Szyba, 1. (nm. *Scheibe*), krążek u bloka w stroju linowym statku. 2. *a. *Szyb*, (nm. *Schub*), popchnięcie się wiosłem, oparcie go o dno rzeki, p. *Szybka*. „Jechać na *szybę*" = j. na pych. „Niema *szyby* = niema gruntu".

**Szybka*, czynność *szybowania*, t. j. popychania się na miałkiej wodzie wiosłem a. laską. „Jechać na *szybkę*" = j. na pchankę, przeciw *j. na rumankę*. „Jaka być ma *szybka*" Haur.

Szybować, (nm. *schieben*), płynąc statkiem do góry, popychać go wiosłami a. laskami. „*Podszybować* się do mostu". „Dla objazdu *szybować* muszą laskami" Haur. „Przed takim rzędem tratew *szybuje* na wąziutkiej łódce retman, szukając głębszego i bezpiecznego koryta" RTN Toruń. III 95. W języku ogólno-literackim *szybować* znaczy: mknąć, sunąć, lecieć i pozostaje w związku etymologicznym z wyrazami: *chyba* i *szybki*, p. Br. „Jastrząb *szybuje* = przelatuje, krąży po powietrzu" Kozł. Term. Łow. 1822.

„Tam derkacz wrzasnął z łąki, szukać go daremnie,
Bo on *szybuje* w trawie, jako szczupak w Niemnie"
P. Tad. II.

Pozycja War. należycie nie opracowana.

Szycie, 1. deski, składające burtę cz. bok statku. „Wybił troje *szycia* przeciw samej zyzy" Mr. 2. *szpuntówka*, listwa drewniana, wpuszczana pomiędzy tarcice, tworzące boki lub dno statku, i przykrywająca szparunek; daje się celem lepszego uszczelnienia. „Na jedne wręgi, pasy i *szycia* dębina jest konieczna" dok. 1810. *Wietrzne szycie*, nm. *Windlatte*, górna tarcica w burcie statku, wystająca ponad wodę, stanowiąca granicę zanurzenia statku. „Pomimo naprawy, ładować galar trudno, tak jak przy pierwszym transporcie, do *wietrznego szycia*" Ung. *Wodne szycie*, nm. *Wasserlatte*, główny środkowy bal, stanowiący wiązanie burt i moc całego statku, Kost. 115: „wodna łata". *Szycie krakowskie* (krypy), zbijanie burt z tarcic na zakładkę, przec. *do czoła*, przy bezpośredniem przytknięciu ich do siebie.

Szydłowaty, o kłodzie spławnej: w jednym końcu zwężony. Por. *Calisty*.

Szymbort, p. *Sztybork*.

Szyper, (dln. *schipper* = *Schiffer*), 1. majster spławniczy, biegły żeglarz, osobliwie zaś właściciel większego żaglowca. „Ćwik-flis, stary *szypr*" Pol. „Kra rozbiła się o berlinkę, dzielny jakiś *szyper* wyciągnął go z wody" Przybysz. „Dzień Sądu".

„Tam wstępowali nasi pradziadowie,
Dawni *szyprowie*" Klon.

Por. w przekładzie Horacego 1770:

„Idzie, przedając swą cnotę bez wstrętu,
Czy kramarz wzywa, czy *szyper* z okrętu"
(navis magister).

2. pełnomocnik właściciela spławianego towaru cz. pisarz kupiecki, mający pomieszkanie w czasie pływanki w skarbówce; główny dozorca kolei, całego transportu wodnego. „Flisacy obowiązują się być posłusznymi kupcowi, *szyprowi*

i retmanowi" dok. 1890. „*Szyper* Piotr Wyczesany prowadzi 10 galarów soli do Magazynu Włodawa" dok. 1853. „Jak *szyper* czuwa nad wewnętrznym porządkiem na kolei, tak retman jest opiekunem jej na zewnątrz" Ung.

Szyperski, żeglarski; szkutny, statkowy, np. lina. *Szyperska łódka*, podjazdka przy wielkich żaglowcach, p. *Berliniarka*.

Szyperstwo, *Szyprostwo*, 1. zawód szyprowski. „Utrzymuje się z *szyprostwa*" dok. 1845. 2. wynagrodzenie, przypadające szyprowi. „Kara może być zastrzeżona na należącem mu się *szyperstwie*" dok. 1842.

Szypnik, p. *Szupnik*.

Szypot, niewielki wodospad na rzece, zasłanej rumowiskami skalnemi. „Dunajec pieni się na *szypotach*" Pol, cyt. War.

Szyprować, spławem się trudnić, szyprem być. „Gdyby patricius Kazimierski chciał tem naszem *szyprowaniem* chleba nabywać" 1614 — Pr. Krak. 842.

Szyprowe, **Szyprowskie* (Kozł.), *Szyprówka*, wynagrodzenie, jakie otrzymuje pisarz kupiecki (*szyper*) po sprzedaniu towaru u pala portowego. „*Szyprowe* od tratwy po dukacie" Aleks.

**Szyty*, o statku: z tarcic lub klepek zbijany, np. *szyta* łódka (przec. *dłubana*).

Ścianka, skała, wznosząca się stromo ponad rzeką, brzeg skalisty, Pol II, 212. Por. poł.-sł. *stiena* = skała.

**Ściągacz*, narzędzie szkutnicze żelazne do prostowania wichrowatych tarcic w dnie statku.

Śla, p. *Szelka*.

Ślepy wierzchołek, nieznaczna przestrzeń piasku (wierzchołek) na rzece, małoco wodą przykryta. *Ślepy kij*, kij cz. pień drzewny, pod wodą cokolwiek ukryty. „Na *ślepym kiju* w dnie galaru zrobiła się dziura" Mr. Por. u Zbylit. „Droga do Szwecji": „W tej nawałności jeden okręt zginął, który na *ślepą skałę* w srogi szturm przypłynął" a. w przekładzie Wirgiljusza 1754:

„Trzy nawy Notus przyparł między *ślepe skały*" (saxa latentia) En. I. War. 3, 10 i 19 nie zespolone.

Śluza, sztucznie zwężony nurt wodny, spiętrzenie wody w rzece przez odpowiednie ustawienie przy mieliźnie statków a. tratew. Kozł. 530. „Urządzają z pasów drzewa *śluzy*

dla miejscowego pogłębienia wody i prowadzenia sztuk pojedynczych" dok. 1865. „Kłaść statek na *śluzę*", toż co *Przekopywać się*. Dawniej: „wart i głębizna rzeki" Haur, a stąd śl. „*snoza* = głęboki potok".

Śluzować rzekę: pogłębiać miałkie miejsce na rzece przez odpowiednie ustawienie statków lub tratew.

**Śmiardwa*, p. *Śniardwa*.

Śmierć. *Na śmierć* wiązać, zabić, na piękne, t. j. tak, iż nie można odwiązać a. odbić.

**Śmigiel*, u hołubki: p. *Kłonica*.

**Śniardwa*, *Śmiardwa*, rybka, zw. pospolicie stynką, osmerus eperlanus, por. ros. *sniatok*, pol. pierw. *śniadwa* Ztąd bodaj nazwa wielkiego jeziora na Mazurach Pruskich „*Śniardwy*", nm. *Spirdingssee*, jeśli to nie od „*śmierdzieć*" (Smerdonie), jak mniema Mr.

**Śniegownica*, (War. *Śniegawica*), *Śnieżyca*, kożuch lodowy przed zamarznięciem rzeki, zwarta masa śniegu w rodzaju *tłoki*, odznaczająca się tylko bielszym od niej kolorem. War. 4 i 5 niewłaściwie rozspolone.

Śpiczak, (War. *Szpicak*) p. *Jadwiga*. „*Śpiczaki* — statki węższe od promów, z jednej strony ostro zakończone; potrzebne bywają do przewozu w czasie kry i śryzów na Wiśle" Ekonomista 1905, art. „Wisła". „Spiczak" PF V, 887.

Śpiluza, nm. *Speileisen*, narzędzie szkutnicze w postaci dłuta do upychania targanu.

**Średnica*, 1. *Ława*, deska środkowa w burcie statku; 2. także deska wysuwana w *skrzynce* łodzi rybackiej; 3. ryby średniej wielkości, wagi od 2—3 funtów, p. *Drobnica* i *Roślica*.

**Średniówka*, sieć z oczkami średniej wielkości, np. suwata lub podrywka.

**Średzina*, na Warcie: mielizna lub zawał w korycie rzeki.

**Średzinować*, rzekę: obstawiać siecią (słępem) *średzinę*.

Śryz, *Sryż*, *Stryż*, toż co *Szron*, t. j. drobna kra, dla spławu niebezpieczna, gdy woda na rzece zaczyna się ścinać w płatki. „W miarę jak się mróz podnosi, niesie woda naprzód *stryż*, który po cichszych zatokach rzeki powoli osiada, aż w końcu całą jej powierzchnię okryje" Pol II 203. „Śnieg obfitszy nie topnieje w wodzie, tylko tworzy płaty,

sryż, a gdy zadmie wiatr pod wodę, ten *sryż* się łączy, i z dnia na dzień rzeka staje" Wieś Il. 1910, IX. War. (p. *Stryż* i *Śreżoga*) dokładnie nie objaśnia.

**Świadek*, u szkutników: kołek drewniany, wbijany przy obszywaniu wręg tarcicami, dla chwilowego ich powiązania w jednym punkcie i oznaczenia innych punktów łączenia.

Świeca, mocny drążek sosnowy, używany przy spychaniu tratew i statków z mielizny, Kozł. 527, por. *Szryk*.

Świętojanka, przybór wody w rzece, zwykle na Św. Jan przypadający, p. *Janówka*.

**Świnia*, żart. ląd, np. wjechać na *świnię* = uryć w ląd. „Boi się szyper *świni*, musiał jej puścić kota" Bojko 57. Kozł. 530.

Tafla, Plenica (drzewa), kilkanaście wielkich sztuk drzewa spławnego równej długości, obok siebie ułożonych i zbitych poprzecznemi listwami (ramionami); tworzą one w ten sposób mniej lub więcej wydłużony prostokąt na wodzie, którego szerokość dochodzi do 3 sążni. Tafle łączą w *pasy*. Kozł. 366 i 334. War. 4 bł. „Pienica". Części *tafli*, p. *Oganiacz, Ramię, Rykiel, Szabla, Zabitka.*

Takielaż, strój linowy, olinowanie, t. j. ogół lin i linek statkowych. „Rachunek *takielażów* i rekwizytów na statkach skarbowych" dok. 1819. Nm. *Takelage*.

**Tał*, gruba lina statkowa, z nm. *Tau*. Por. *Szpantał*.

Tambor, Tambur, Bęben, okrycie blaszane koła parowcowego z poziomem przedłużeniem, które służy do wchodzenia z łódki na statek. War. 26 i *Bęben* 15 b nie zespolone. „Po obu bokach statków nad *tamburami* złotemi literami umieszczone ich nazwiska" dr. 1854.

Targan, rzadziej *Targaniec*, materjał do uszczelnienia statku: konopie, szarpane ze starych lin, które gotują w smole drzewnej z łojem. „*Targan* zdrowy i czysty bez mieszaniny pakuł" dok. 1851. „*Targańcem* z szkutnych powrozów udychtować w statku dziurę" Haur.

**Tarka*, warstwa chropowatego śniegu, przylegająca do bryły lodowej. Por. *Śnieżyca*.

Tarło, tarcie się ryb, in. *Ciek, Granie, Mrzost, Jerzch, Nierzch, Wycier.*

Tłoka, 1. czarna zbita masa śniegu na rzece przed jej zamarżnięciem, która powstaje z *sów*, albo zwarta masa lodów przy puszczaniu rzeki. „*Tłoka* płynie". 2. *nagromadzenie statków a. tratew w pewnym punkcie rzeki. „*Tłoka* przy moście". War. 12 i *Tłuka* 5 rozstrzelone. PF IV 258.

**Tłuk*, p. *Tręp*.

Toń, 1. głębia na rzece, rozległa przestrzeń wód znacznej głębokości, ros. *plioso*. Por. *Ploso*.

„Potym nadejdą kępy w tejże *toni*,
Gdzie naprzód Drwalska Nieznachowską goni,
Tudzież mieszkają dzicy Nieznachowie
Na swym ostrowie" Klon.

„A oni, posiadawszy na ławach rzędami,
Słoną *toń* morza biją raz po raz wiosłami". Siem. IX.

2. a. *Tonia*, miejsce na rzece lub jeziorze, upatrzone do zapuszczania wielkich sieci, znacznej głębokości i wolne od zawad, por. *Pust*. „Sieć się rozwodzi na łodziach, otaczając przed się wziętą *tonię*" Kluk HN III 240. „Objęcie skrzydłami niewodu pod lodem pewnej przestrzeni formy mniejwięcej koła czyli *toni*" Sik. „Jezioro w tej wsi ma *toni* niewodowych 3" dok. 1664. „Jezioro Wigry posiada 49 użytecznych *toni*" Enc. Org.

**Topidusza*, (Poznań), na Rusi *duszohubka* (duszozgubka), niewielkie wywrotne czółno, zwłaszcza rybackie, w kłodzie drzewa wypalone, an. nm. *Seelenverkäufer*.

**Topielec*, pień drzewny, w wodzie pogrążony i na dnie leżący, który tamuje spław i rybołówstwo, por. *Wilk*; również utopiony statek, mar. wrak. „*Topielce* drzewa przy spławie na jeziorach Augustowskich" Ryb. Pol. 1924, str. 192. Por. *Utopek*.

Tor, (spławny), droga dla statków, szlak wodny, wart. „Wytykać *tor* spławny". „Sternik musi pilnować się *toru*".

„Acz nie uchybi rzeka swego *toru*,
Lecz tobie trzeba wielkiego dozoru,
Byś się miarkował, kędy lepiej płynąć,
Gdzie rafę minąć" Klon.

„Płynie swym *torem* wyżej nad rolami
I zawiesistym nurtem nad polami" Tenże.

**Torfal*, (z nm. *Ternpfahl*), p. *Artful*.

Torłop, Tórłop, bardzo głębokie miejsce na rzece, głęboka brózda, którą woda w dnie rzeki wycina (rwie). Głębokość wody na Wiśle wynosi w takich miejscach 10 do 15 łokci. „Ryba ciągnie do *torłopu*". „Woda wyrzuca żwir z *torłopu* na blak".

Towar, Towarne drzewo, drzewo wyborowe, używane szczególniej do budowy i spławiane zagranicę w tratwach: „belka cz. brus, bal dębowy, wanczosy, klepka, półmasztówki, maszty, krzywki" Gluz. „Po wyrobieniu *drzewa towarnego*, las został zawalony brakami i gałęziami" dr. 1858. „Biały *towar*", War. *Biały* 13.

„Kędy bór wysoki
Sokorów, olch i jodeł z wyniosłymi szczyty
Daje *towar* już wyschły, na łódź wyśmienity"
Siem. V.

Trakować, trokować, sztywno wyciągać, wyprężać, z nm. *trecken*. „*Wytrakować* linę, żagiel". „*Trokować* pólkę" = wyciągać podczas holowania, aby się o co nie zawadziła, Lin. PF VI 267. „*Wytrokować* sieć" = rozciągnąć Kozł. Term. Łow.

Tralówka, p. *Trelówka*.

Trap, p. *Trep*.

Traref, **Trarwa*, p. *Hyclina*. „*Traref* = lina, którą żagiel do góry hysują" Lin. „*Trarwa* = cienka lina, służąca do pociągania w górę żagla" Hacz. 387. Z nm. *Drehref*, PF VIII 35.

Tratować (do lądu), zawijać, dojeżdżać (w dawnej gwarze).

Tratwa, Płyt, składa się z jednego, dwóch a. trzech pasów cz. sznurów tafel na wodzie. Szerokość tratwy wiślanej dosięga 90 st., długość zaś 500 st. Na rzekach pobocznych długość bywa prawie taka sama, natomiast szerokość dwakroć mniejsza. Tratwy płyną równo z wodą; ciągną je też przy pomocy parowców-holowników. Kilka tratew, razem płynących pod dozorem jednego szypra, składa

„kolej". Na tratwach wożą dzis tylko materjał dębowy, dawniejszemi jednak łaty spławiano różne towary, zwłaszcza zboże. „*Tratwa* drzewa świerkowego, ładowana winem, miodem, wódką" dok. 1845. „Trzecia *tratew* silnie na galary z solą natarła" dok. 1842. W ustach ludu i dawniejsza forma: *trafta.*

„Tak też na *traftach* naprzód, szyprze nowy,
Po Wiśle z lasa wież towar dębowy" Klon.

„Od *trafty* drzewa do palenia groszy ośm" Instr. cła wod. 1663. Części tratwy, p. *Buchta, Cal, Głowa.* Wiązadła u *tratwy,* p. *Chluba, Krzepina, Odbieg, Pęta, Szrykówka, Wąż.* Narzędzia na *tratwie,* p. *Drygawka, Laska, Szryk, Świeca.* Urządzenia na *tratwie,* p. *Gratyna, Siodło, Buda, Kuchnia, Skarbówka.* Etym. nm. *Trift* do *treiben* (Br.), anal. ros. *gonka.*

**Tratwiak,* gwóźdź, do zbijania tratew używany.

Tratwiarz, oryl, na tratwie płynący, płytnik.

Trąba wodna, gwałtowny skręt czyli wir na rzece w miejscu bardzo głębokiem.

Trel, p. *Tryl.*

Trelować, ciągnąć na linie pod wodę, holować. „Czeladź urządza małe maszty do *trelowania,* bo mamy nadzieję jutro dojść do kanału" Syrok.

Trelówka, Tralówka, lina do holowania cz. ciągnienia statku w górę rzeki siłą ludzi, in. *tryl, pólka, hólka.*

Trep, Pochoda, Pochód, kładka, tarcica przenośna do chodzenia na statku; także tarcica w tyle krypy, ponad burtami na stojakach stale osadzona, po której sternik chodzi, gdy jest przy rudlu. Niektórzy mówią: *trap,* War. *trap* i *trepy.*

Tręp, kij do 5 sążni długości z bryłowatem zakończeniem, służący do wystraszania ryb z gajna albo sitowia i zaganiania ich w zastawione sieci, Prac. Etym. nm. *Treib(stange).* In. *Bełt(ak), Pożonek, Tłuk.*

**Tropa,* z nm. *Pfropf,* kołek, zabijany ode dna statku dla zmocowania jego żeber (wręg).

**Tropownik,* narzędzie stalowe czworograniaste do zabijania kołków w dno statku, zw. *tropami,* dok. 1833.

***Trosa**, (nm. *Tross*), lina gruba, używana głównie do holowania statków parowcami, a niekiedy i do kotwi. Niektórzy mówią *troc*, War. podaje *troslina*.

Trubica, p. *Drygawica*.

Trybarz, flisak, poganiający konie, zaprzężone do statku towarowego, holowanego pod wodę, in. *goniarz*. „*Trybarzowi* od podholowania jedną parą koni galarku z solą do Modrzejowa złp. 60" dok. 1856. War. 1.

Tryhubica, *Tryhulica*, p. *Drygawica*.

Tryl, rzadziej *Trel*, 1. pólka do ciągnienia statku pod wodę. „Kiedy flis idzie *w trylu*, aby go z lądu nie wtargnęło na wodę" Haur. „Używanie liny do holowania cz. *trylu*" dr. 1888; 2. ścieżka holownicza, droga holna. „*Tryl*=ląd równy, po którym można holować" Lin. „Ścieżkę flisowską już musisz zwać *trelem*" Klon.

„Wędrujże *trelem*, gdzie brzeg jest wysoki
I nurt głęboki" Tenże.

z nm. *Treil-leine*, *Treil-weg*.

Tryska, z nm. *Trisse*, „cienka lina, służąca do wciągania pólki w górę masztu zapomocą bloczka" Hacz. 387. Dawniej: „linka, którą się żagiel od dołu ze środka podkasuje, aby mógł sternik widzieć przed sobą" Lin. SO. V. 78.

Tryska do bandery, p. *Fajsznur*.

Trzcieniec, *Trzyniec*, *Podsaczek*, mała płaska podrywka. P. *Cierzeniec*. War. *trzcieniec* i *trzyniec* nie zespolone.

Trzepać się, *Fladrować*, o żaglu: uderzać o części omasztowania, gdy wiatr nie nadyma. „Zwiń żagiel, żeby się nie *trzepał*".

Tuba, *Szprachrura*, na parowcu: nieruchoma rura głosowa, przez którą sternik, stojąc na pomoście, porozumiewa się z maszynistą.

Turnować, linę: (nm. *tournieren*), obwijać dokoła słupka i zwolna puszczać, celem wstrzymania statku, Kozł. 526. „*Uturnować* na węzeł", p. *Zamknąć*.

Tydniówka, *Tygodniówka*, zarobek oryla, wypłacany mu w czasie pływanki co tydzień, p. *Strawne*. „Retman, zbliżywszy się do skarbówki, ogłasza szyprowi, że dziś *tydniówka*" Ung.

**Tylnik*, sznurek do zawiązywania końca żaka, Prac.
Tył, statku, p. *Rufa, Zajdy, Załamek.*
Ubierać sieć, opatrywać w linki, pławy i gręzy. — *maszt*, zawieszać na nim strój linowy, t. j. liny z blokami. — *koła* a. *pala*, owijać dokoła nich linę. „Na każdej tafli mostowej powinien być kot, *ubrany* w kordel, dla pewności niestracenia jej w przypadku zerwania się liny rozjazdowej lub wyrwania z rąk hołującym" dok. 1833. War. *ubirać sieci.*
Ucho, klin drewniany u boków skrzyni rybnej, wpuszczany w burtnicę.
Ucich, toż co *zacisze*, a więc zatoka, miejsce spokojne przy brzegu rzeki, gdzie niema prądu, bystrzy. War.
Ucumować statek, przywiązać u brzegu, przec. *Odcumować.* P. *Cumować.*
Uderzyć, o statku: wjechać z rozpędu. „Galar przez *uderzenie* o kamień nadwerężony" Mr.
**Ujazdka*, 1. (zam. *ujazka*, etym. *jaz*), kilka kołków albo gałęzi, zatykanych pionowo na dnie rzeki, w miejscu, gdzie woda bystrzej płynie, aby prąd jej zwolniał; za taką *ujazdką* łowią np. na podrywkę. Por. *Odjazek* i *Zajazek.*
**Ujazdka*, 2. (etym. *ujeżdżać*), przesuwanie: brać na *ujazdkę* = dźwigać co drążkiem albo lewarem w górę i zarazem przesuwać. „Wzięli łodygę *na ujazdkę*".
Ujmy, swojska nazwa na *gary* cz. linki u rogów zewnętrznych żagla, któremi się go pod wiatr kieruje, p. *Gary.* W dawnem oporządzeniu szkut tak zwano „grube powrozy, którymi maszt bywa dla mocy u dołu przywiązany" Lin. War. 6.
Ujście, ryb. p. *Zgon.* — a. *Uście rzeki*, p. *Wylot.*
Uklejkowa sieć, p. *Uklejnica.*
**Uklejnica*, na jeziorach pomorskich: sieć stawna potrójna cz. słęp do połowu uklej (alburnus), Gulgowski. Znana była ta nazwa w 16 w. i na Wiśle, PF. VII 91.
**Uklejniczka*, na jeziorach wielkopolskich: niewodek do łowu uklej. „*U.* są to małe przywłoki, używane do połowu ukleja" Ryb. Pol. 1922 s. 276.

Ulanowski galar, (od *Ulanowa* nad Sanem), większy od *Krakowskiego*, różniący się przytem kształtem załamów, które się prosto ku górze wznoszą. „*G. ul.* są podłużnej formy w kształcie otwartych skrzyń budowane, t. j. składają się z dwóch podłużnych prostokątów, bokami równo od siebie mniejwięcej oddalonych" dok. 1846. „Szyper spławił 7 *galarów ulanowskich*, ładownych pszenicą" dok. 1842.

**Ulanówka*, p. *Czajka*.

Ulaż, hasło na wioślarzy: toż co *helaż, dalej! żwawo!* War. SG.

Ułów, zdobycz ułowiona.

Upalować, uwiązać u pala a. artfula, zatrzymać na szrykach, p. *Palować*. „*U.* tratwy na stróży". „*Upalował* u kępy Saskiej" Mr. „Na kordyl brać = trzymać tratwę za pomocą sztaka na drugiej już *upalowanej* tratwie" Kozł. 528.

**Uroże*, zdr. *uróżko*, p. *Cypel*.

Upinać, toż co *cumować*. „Tratwy *upięte*; kół do *upinania* statku" dr. 1888.

„Jam tylko do przystani nie wszedł z nawą moją
I zewnątrz ją *upiąłem* cumą do opoki" Siem. X.

**Urwak*, 1. zakręt nurtu na rzece; 2. toż co *cypel*, a więc wązkie pasmo lądu, na wodę wybiegające (Poznań). *Orwak* War. z Pobł.

**Uryć*, o statku: wbić się rogiem w ląd. „Krypka *uryła* na piasku".

Urzecze, szeroki pas pobrzeża rzeki, podlegający zalewom.

Ustęp, zatoka wodna, War. 7. „Rybołówstwo w znakomitych kątach czyli *ustępach* przy brzegach, gdzie woda nie rwie" dok. 1848, cyt. w mojem „Rybołówstwie na Wiśle" 19. „*Ustępy* ze stojącą wodą przy tamach wielkich lub w łachach" dok. 1871. „Do tajemnych *ustępów* podbrzeżnych uchodzi" Otw. 550.

**Ustrzosować*, p. *Strzosować*.

**Uszrykować*, p. *Szrykować*.

**Utopek*, 1. strata wskutek zatonięcia części transportu wodnego. „Każdy rotman, jeżeli bez *utopku* całą swą kolej do miejsca jej przeznaczenia szczęśliwie doprowadzi, otrzy-

muje prócz tego po złp. 40" dok. 1856; 2. towar utopiony. „Rewizja ratowanych *utopków*" 1632. Por. *awarja*.

**Uturnować*, p. *Turnować*.

Utykać, p. *Dychtować*. „Mech do *utkania* jednego galara 6 złp." dok. 1856.

Utykanka, p. *Dychtunek*.

Uwad i *Uwada* (*Owad*), zawada w rzece a. jeziorze, prąd cz. zawał drzewny, na którym się może sieć uwadzić". „Uprzątać *uwady*". Bardziński w przekładzie Farsalji Lukana (1691) używa tego wyrazu dowolnie na oznaczenie kotwicy, Lin.

**Uwadny*, pełen *uwadów* czyli prądów, zawadzisty, np. jezioro.

Uwadzać, (o sieci) zawadzać, zaczepiać o co. Przeciw. *Odwadzać*.

Uwalowaty, o statku: ciężki w biegu, niezwrotny, niezgrabnej budowy. Przec. *Podjezdny*. „*Uwalowata* krypa".

Uwód, *Okno*, w jazie: otwór do przepływu wody, w którym zastawia się więcierz, War. 3 z PF IV 889.

**Uzda*, 1. p. *Reper*. „1 *uzda* do rei, smolona, złp. 9" Kost. 129; 2. p. *Cuma*; 3. wiązadełko do poziomego zawieszania drygawki, aby dolna jej część (pióro) zostawała ponad wodą (gdy przestają rumać), Kozł. *uzdeczka*; 4. krótkie postronki od kuli sieciowej, zbieżnie idące i na sypeł zawiązane, do których przymocowuje się popusta.

**Uzdować*, brać na *uzdę*, *uzdą* przywiązywać, np. drygawkę.

Uzwa, p. *Użwa*.

Użaglenie, ogół żagli na statku. P. *Żagiel*.

Użwa, zdr. *użewka*, *Uzwa*, *uzewka*, chluba pojedyncza skręcona, p. *Wąż*. „*Użwa*, *użewka* = pręt dębowy po skręceniu do wiązania drzewa spławnego" Gluz. 114. „*Uzwa*, kółko, uplecione z grubej rozparzonej nad ogniem wikliny, do jazu używane" Ryb. Pol. 1924, s. 109. Etym. *gążwa*, *gążewka*, cześ. *houżwa*, w łączności z „wiązać" Br. 137 i 611.

Walec, na tratwie: okrąglaczek w skrzynkowaniu, o który się szryk opiera, Kozł. *wałek*, 336; u szkutnika: okrąglak do przetaczania statku po lądzie.

Wał, na wodzie, 1. fala, bałwan, War. „Co nas przyniesie *wał* do bulwarku, to znowu nas impet wody odrzuci na morze" Pas. 1659. „Kotew nie wstrzyma, bo haniebne *wały*

liny porwały" Kochow. Lir.; *2. silny prąd wody w rzece ponad głębokiem, kamienistem dnem, wydający nader słaby szum, miejsce takie na rzece; głębia na jeziorze. „Poprad wełni się na szorkach i *wałach* falą wartką" Ziemia Nr. 42/1913 r. — 689.

Wałek, na statkach: p. *Oganiacz*, na tratwach: p. *Walec*.

Wanna, woda głęboka, wysoko piętrząca się przy oskałowaniu tam rzecznych lub naspach wśród rzeki, silna zwara przy prądach cz. zawałach drzewnych.

„A kiedy woda, imo ten prąd, nowy
Wart sobie czyni pod same ostrowy,
Wanną to ochrzcił zdawna doświadczony,
Sternik uczony" Klon.

„Obok mielizn Wisły stoją w jej łożu żegludze na zawadzie głębokie *wanny* czyli tonie niespodziane" Pol. VI 36. War. 5.

Wanty, p. *Burtownice*.

**War* (wody), *pęd*, *prąd*, rwąca, cwałująca woda w rzece, wrząca topiel. „Sam *war* płynąć będzie". „W miejscu tem jest nadzwyczajna głębia i silny *war wody*" dok. 1846. „Statek *warem wody* za terytorjum spławnego opuścił się" dok. 1834. „Miejscowy port, nowo ciosem wyłożony, łączy *war* wód czarnych ujścia Wisły z sprzecznością zielonych morza bałwanów" dr. 1823. „Malejący *war* rzeki zaczął piaski przy brzegach stolicy okazywać" Wejn. Staroż. Warsz. III 138.

Wara, na Niemnie: kół retmański, witka, zatykana na dnie rzeki w miejscach, dla spławu niebezpiecznych, Gloger.

Wara! okrzyk: strzeż się, mijaj! „*Wara* lądu!" „*Wara* po bakorcie a. sztyborku!" Gluz. „Retman długo powtarza: „Hole ha, *wara* kija, nadaj w prąd" Ung. *Wara na wodę!* znaczy: odbijaj od lądu! płyń na środek rzeki! *Wara* stymbork! dr. 1604, PF VI 48. Por. *Westa*.

Warchulec, gruby bal u zewnętrznego boku statku wodnego, wystający ponad inne, z nm. *Bergholz*; „warcholec" Kozł. 111, „werhulec" Gluz. Pierwotna forma „barkolce" w dok. puck. 17 w. War. ma pozycje rozspolone.

**Wargulec,* pachołek w sztabie a. rufie statku do zakładania linki holnej, z nm. *Werpholc:* „drewno pewne na *łyżwach* u budy na zaydach, wyrobione jak gałka w jeden koniec, ażeby przez szyję polka wolno chodzić mogła, kiedy potrzeba statek wstrzymywać" Mr.

Warkocz, 1. skrętka chlub albo też chluba pojedyncza. „Łap niemca za *warkocz*", t. j. ujmij szryk za chlubę! Kozł. 336. 2. — żagla: część górna, ujęta w czub, War. 5 a. *3. wody: prąd wody, nurt rzeczny, głębia. „Ten *warkocz wody* nigdy nie pójdzie prosto". „Idź z *warkoczem,* nie dostań się w odmęt" (Poznań). „Woda, spadająca z pewnej wysokości, płynie dalej wzburzona falowaniem, odróżniając się od reszty spokojnej wody. Wzburzony prąd wody zwie się u górali *warkocz*" Wieś Il. 1910 X 32. „Latają owady nad samą głębią, nad *warkoczem,* dotykając pian wodnych" Tamże 33. Etym. por. schorw. *wertacza* «Wasserwirbel».

Warować, 1. odbijać od lądu a. jakiej przeszkody, omijać przeszkodę, zdala się od niej trzymać: „*odwarować* łódkę"; „aby od tego kija *warował*". „Cypla *warować* trzeba dla bystrej wody" Haur. „Na hakach piaszczystych, rafach, mieliznach, kamieniach i prądach niebezpiecznych rotman zatyka koły łamane do *warowania*" Wol., por. *Wara.* 2. — jaki punkt na rzece: oznaczać jego niebezpieczeństwo dla spławu. „Jeden z rotmanów zostaje na miejscu *warowanem,* drugi dalej szuka drogi" Gluz. 124. 3. p. *Waruga. Warować* (wiosłem), o przewodniku statków: ostrzegać flisów, tocząc w ręku podniesionem wiosłem po tej stronie, którą jechać nie można. „Rotmańczyk *waruje,* t. j. ostrzega swych przedników" Wol. Złoż. *Zawarować.*

**Warownik, Waruga,* flis, który pozostaje na statku na *warudze,* p. *Waruga.*

Warowny, trwały, mocno zbudowany. „Miej sobie statek (ja radzę) *warowny*" Klon.

Warsza, p. *Wiersza.*

Warsztat, (szkutniczy), miejsce na brzegu rzeki spławnej, gdzie budują lub naprawiają statki wodne, inaczej *binduga, budownia;* także pomost, na słupach pionowych przy wysokim

lądzie urządzony, dla łatwiejszego opróżniania łodzi. „Ta berlinka kosztowała na *warsztacie* 2600 talarów". „*Warsztat* piaskarzy".

Wart, główny nurt, kierunek, którym rzeka bieży; droga dla statków, gościniec wodny. Na Wiśle bywają dwa i trzy *warty*. Por. *Wartówka*. „Kępa Ostrowska alias Zamkowa leży między starą i nową Wisłą, którą teraz *wart* płynie" dok. 1765.

„Tamże zaś odtąd poniesie cię woda
Przestronnym *wartem* aż do Wyszegroda"
Klon.

„Tysiąc wspomnień przemija smętnym korowodem nad tą wielką historyczną rzeką, której *wart* z krwią naszą zmieszał się od wieków" Konop. „Krajobr. Polski". „Żeglarz tłucze *wart* morza błędnemi pojazdy" cyt. Lind. p. *Pojazda*. „Na *warcie* być" = „być na *łodydze*", rozpościerać sieć z łodzi, która sunie po głębi zdala od brzegu. Por. „być na *lejcie*".

**Wartownik*, rybak, który w czasie połowu jest na *warcie*, t. j. rozjeżdża sieć z łódki na głębi. Por. *Lejtownik*.

Wartówka, *Wartowa woda*, toż co *wart*. „*Wartowa woda* siadła na statek". „Spławna rzeka w całej swej długości ma miejsce najgłębsze czyli nurt albo prąd, zwany *wartówką*, która krętym wije się wężykiem. Łatwo ją poznać po świdrowatym sznureczku z piany na długości rzeki" Ung. „*Wartówka* jest zwykle wązką jakby ścieżką tylko, nie przechodzącą niekiedy 1/8, a nawet 1/20 szerokości zwierciadła wody" Kur. War. Nr. 233/1910 r. art. „Wisła". „Po obu bokach *wartówki* woda się kędzierzawi, tworząc drobne fale, które rozbijają się o dno" Tamże. „Wytknąć kierunek nurtu za pomocą zwyczajnych kołków retmańskich, które zatykać trzeba po prawej stronie *wartówki*" dok. 1860.

Waruga, 1. a. *warunek*, *warunka*, czynność *warowania* statku, pilnowanie, aby nie odniósł w płynieniu jakiej szkody. Być na *warunce* (*warudze*), *warować*, zostać się *na warunek*, o flisach: zostać na statku do wioseł a. lasek, gdy inni holują go w górę rzeki, kierować ciągnionym pod wodę

statkiem. „Obowiązkiem jest orylów na drzewie spławianem *warugę*, to jest straż odbywać" Kozł. 323; Hacz. 372. Omyłka druku „wanga", powtórzona w Sł. Wil. i War. 2. p. *Warownik*.

**Wasta*, p. *Westa*.

Waszować, drzewo: wypławiać i na lądzie składać, karować, z nm. *(aus)waschen*, Mr., Kozł.

Wata, sieć pomniejsza, zwana *brodnią*, *zabrodnią* albo *suwatą*, z nm. Już od 14 w., PF. VIII 82. Cyt. z 15 w. p. *Wąton*. „Sieci na ryby, nie bardzo długie a nie szerokie, których końce do dwóch lasek przywiązują, za które rybitwy trzymając po wodzie brodzą" Lin. z Kresc.

**Wąchor*, „pszenica zrosła i przyległa do worków, a na statkach do mat" Gluz.

**Wąchornik*, w Gdańsku: kupiec zbożowy, spławiający swój towar Wisłą, Kozł. 98. Por. *Drewniak*.

Wąsy, 1. kotwi: pazury, łapy, p. *Kotew*. 2. w okówce wiosła, p. *Okowa*. 3. *dwie rozchodzące się w różnych kierunkach smugi na rzece, które tworzy prujący powierzchnię wodną przód statku. Klon. mówi o szkucie: „*Wąsy* rozkłada po wodzie przed sobą".

Wąton, a) (Wpolska, Kujawy, Mazowsze) wielka sieć prostokątna, używana do połowu na jeziorach. *W*. pojedynczy o rzadkich okach stawia się w zaroślach, — potrójny, o dwóch płótnach rzadszych ze szpagatu i jadrze środkowem z nici cienkiej, przypomina *słęp*, jest tylko wyższy i rzadszy. Zapuszczany na dno jeziora dla obstawienia głębokiej jamy zowią „*wątonem* na opust". b) (Kaszuby, jezioro wdzidzkie), mniejsza sieć pojedyncza, dł. 6—20 m. i wysokości 1 m., rozpięta na dwóch laskach, które rybacy trzymają w ręku, zwana indziej *brodnią*. „Piscatura in lacu retibus parvis quibuscumque et signanter vatha, saccis, gulgustris et *wonthom*" 1433 — KRM II 855. „*Wąton*" u Cyg. „W tamtej wodzie rybitw karpie *wantonem* poima" cyt. Lin. z Tward. „Zastawiał na noc zdradzieckie jak pajęczyna *wątony*" dr. 1928. Etym. csł. *tonja* i *toneto*, nm. *Dohne*. *Wąton* od *ton*, jak *wątok*, *wądół* od *tok* i *dół*.

**Wątorek*, woreczek na lasce do łowienia ryb, mniejszy od *kłomli*. Por. u Lin. *wątor* skórzany = miech w związku z łac. *uterus*, fr. *outre*.

**Wąż*, wiązadło na tratwie, używane zwłaszcza dla dociągnięcia w tafli krótszej kłody do ramienia; także lina do wiązania statku u rufy drugiego. „Sztuka wzięta jest na *węża*" Kozł. 65. Pień ten sam, co w *wiązać* i *użwie*, serb. i ros. *uże*.

**Wążyszcze*, na Kaszubach: powróz, lina do sieci a. statku. Por. *wężysko* = powróz, pęto, sznur mierniczy i *Użyszcze* War. Etym. p. *Wąż*, PF III 665.

Wbijać zboże na statek, nakładać, ładować, Mr. p. *laden*. Przec. *Wybijać*.

Wbrzeże, tyle co cypel: wysoki brzeg na zakręcie rzeki, podszorowywany przez silny prąd wody, War.

**Wchodnia*, p. *Zakładnia*. „Otwór, w lodzie wyrąbany, gdzie się niewód zatapia" Ryb. Pol. 1922, s. 276.

**Wchodnik*, p. *Lugraba*.

**Wcos!* komenda: tyłem cofnąć, np. łódź. Por. *Cosować*.

Wempel, (nm. *Wimpel*), p. *Bandera*. — *kawalerski*, (nm. *Cavalierwimpel*), na żaglowcach: wązki proporczyk, zwieszający się z wierzchołka masztu prawie tuż nad pokładem statku.

**Wesele*, czynność spychania na dobrą wodę statku, który utknie na mieliźnie; mozolna ta praca, wykonywana zbiorowo, polega na podważaniu drążkami cz. na dugowaniu, Kozł. 320 i 530, Głuz. „Retman ostrzega zawczasu: gotuj się do *wesela!*" Ung. Mr., das Flottmachen.

Weselny, np. *hak*, „ława piaszczysta, około której półkolem obiega prąd wąziutki, uformowany od zbicia się o tamę lub wodny zdżar; niema innej rady, jak przepływać przez ten hak" Ung. „*Weselna* wódka", Bojko.

**Wesoły*, o przodzie statku: mocno do góry zadarty, znacznie nad wodą wyniesiony, a stąd *w.* statek, gdy ma taki przód, przec. *Nurek*, *Nurkowaty*. *Wesoły kół* (Gluz.), p. niżej.

Wesoły (dom. *kół*), toż co *biegany kół*, pręt wikliny, zatykany na dnie rzeki przez retmana, wskazujący tor dla statków a. tratew, którym bezpiecznie płynąć na dół można.

„Lecieć *na wesołego*", jechać w kierunku takiej, chwiejącej się wskutek biegu wody witki. Por. *Złamaniec.*

**Westa!* hasło sternika, równoznaczne z okrzykiem: *Wara!* „*Westa* bakier!" „*Westa* na wodę!" „*Wasta* bakier!" dr. 1604, PF. VI 48.

Węda, przyrząd do łowienia ryb, zakończony haczykiem, i sam ten haczyk. „*Wędy* na węgorze". Już w 13 wieku *wanda*, PF. VIII 83. „Przecie on płynie, jak ryba na *wędę*" Klon. „Jako więc śliska ryba, tak się z *wędy* zdziera" Pot. „Wojn. Choc." P. *Wędka, Motowąż.* Etym. csł. *ąda*, także *ądica*, ros. *uda*, serb. *udica*, stpol. *wędzica* Br.

Wędka, 1. toż co *węda:* składa się z właściwej wędki, t. j. haczyka, zw. również kulasem a. kiełkiem, włosienia a. sznurka i wędziska. Rodzaje wędek, p. *Gruntówka* i *Wierzchówka.* 2. p. *Strągiewka.*

**Wędrych*, na Kaszubach *Ryf*, toż co *Popusta*, PF. VII, 197. „Do ramion przy niewodzie przywiązane są długie *wędrychy*" Sik.

**Wędzicho*, wielka węda, zwłaszcza na szczupaki.

Węgier, Południowiec, wiatr południowy, wiatr od gór czyli od Węgier. „*Węgier* się zerwał" (nie „urwał" bł. War. 6). „Wiatr cięty *węgierski*, ciepły, który się deszczem kończy" Pol VI 224. Por. słow. *vôger* = Ostwind, Mikl. Et. Wb. Uw. „Polak" lub „wiatr polski" u ludu tatrzańskiego: zimny wiatr północny, p. W. Eljasz: Przewodnik do Tatr.

**Węglarka*, szkuta (berlinka) żelazna, przeznaczona do przewozu węgla; *w.* wiślana zanurza się w wodzie 1,5 mtr. i unosi 860 tonn.

Węgornia, jaz rzeczny do łowienia węgorzy. „Pod Tykocinem na przestrzeni 2 mil znajduje się około stu *węgorni*, odejmujących szczupłą do spławu wodę" dok. 1849. „Młyn Szumiąca: młynarz płaci z *węgorni* fl. 12" dok. 1664.

**Węgornik*, 1. skrzydlak (żak) na węgorze. 2. p. *Żaba.*

**Wiadro, Wiadrzysty*, p. *Jadro, Jadrzysty.*

Wiatr, p. *Kaszuba, Korona, Kujawa, Morka, Sztychowiec, Węgier, Wschodowiec, Zachodowiec.*

Wiatraczek, na galarze: mały przyrząd do obracania z kory lub papieru na wysokim prątku, wskazujący kierunek wiatru, dr. 1869.

**Wiatrówka*, p. *Posiewka*.

Wiązać, Wiązać się, przywiązywać statek na lądzie, cumować.

**Wiązanie*, 1. miejsce spojenia części drewnianych statku. „Aby statek od rąbania na nim drew z swego się nie roztrząsł *wiązania*“ Haur. „Galar rozwiódł się w swoich *wiązaniach*“ dok. 1848. 2. lina do wiązania, p. *cuma, kordel, łapanka, odbieg, sztorcuma*. „*Wiązanie* do skrzyń rybnych ma 2 cale grubości i do 40 sążni długości“. „Zimowe *wiązania* czyli kordele od mostu“ dok. 1833. „Dwa *wiązania*, dane do statku, są stare i zgniłe“ dok. 1849.

Wiązarka, ładunek na pasie, zazwyczaj z klepek lub szczap, w formie skrzyni wiązany, Kozł. 337.

Wicina, szkuta niemeńska, wielki żaglowiec, pobitką opatrzony, podobny do berlinki wiślanej.

„...ciągną jako liny
Sprężyste, uwiązane do masztu *wiciny*“ P. Tad. IX.

Wicinnik, na Niemnie: holownik, flisak, ciągnący statek w górę rzeki.

Wić, zdr. *witka*, gałąź, zazwyczaj dębowa lub świerkowa, w ogniu skręcana i używana do wiązania drzewa na spław, p. *Chluba*.

**Widz*, na dawnych statkach spławnych: dozorca transportu, ustanowiony z ramienia właściciela (szlachcica). „*Widz* skarbowy“ Mr. „visor et custos siliginis, vulgo *widz* seu przystaw“ dok. 1650. Por. *widz* hetmański (War.), dworski (18 w.).

**Wiechować, pod* = liny sieciowe: wtykać w nie powrósła ze słomy.

Wielka woda, wysoki poziom wód w rzece. „Na mój bajdak na *wielką wodę* trzystu korcy żyta nie jestem w stanie władować“ dok. 1842.

Wiersza, p. *Wiraszka*. „cum aliis instrumentis inferioribus slampnycza, *wyrscha*“ 1266 — Kwpol I 367. „gulgustrum, quod polonice vocatur *wiersza*“ 1380 — Tamże. „Któryby brat drugiego brata bądź łodzi, bądź *wierszy* okrom wiadomości jego poruszył, przepada 10 funtów wosku“ Kośc. „Ciż od sieci, stawiania *wierszów* i od przewozu fl. 156“ dok. 1765.

Wirsza. PF. VII 210. Gw. *warsza* SG. Etym. związek z „wierszyć" wątpliwy, por. śrw.-łac. *barsa, bersa*, poł.-słow. *bersze, warsza*.

Wierszunek, wierzch związanej tafli, z 30—40 klepek złożony, stanowiący ładugę. Etym. zam. *wierzchunek*. Gluz. War. przez nieporozumienie objaśnia za SG.: „oryl".

**Wierzch*, naspa piaszczysta, z wody wystająca, wysepka, Kozł. 246. „Z jednego *wierzchu* na Wiśle za Grudziądzem widzieć można trzy miasta: Nowe-Miasto, Gniewo i Kwidzyn" Hacz. 373. „Rybołówstwo na Wiśle odbywa się między dwoma *wierzchami*" p. moje „Ryb. na Wiśle", 19. *Wierzch wody*, najwyższa, mocno spieniona fala w czasie wezbrania rzeki.

Wierzchołek, grzbiet naspy piaszczystej wśród rzeki, mała przestrzeń piasku, wodą nieprzykryta, Kozł. 246. „Pławić siecią na *wierzchołku*". *Ślepy w*., p. *Ślepy*.

Wierzchołódka, p. *Wierzchówka* 3. Etym. zam. *wierzchowódka*, anal. ros. *wierchowodka*.

**Wierzchować*, o rybach: 1. uchodzić wierzchem ponad siecią, gdy ta zbyt się zanurzy. „Przy połowie drygawicą ryba nieraz *zwierzchuje*". 2. wypływać pod wierzch wody. „Mrzewki *wierzchują*" Prac. War. *wirzchować*.

Wierzchówka, *1. wielka sieć rybacka bez matni, na rzekach używana. Por. *Kątówka*. „Nie wolno dzierżawcy używać sieci *wierzchówek* z okami, mniejszemi nad 1 cal angielski" dok. 1855. Owe *sieci wierzchowe* zwano ongi poprostu *wierzchy*: „Cum magnis retibus et signanter *wirzchi* vulgariter dictis" 1405 — KWpol V 77. 2*. wędka ze spławkiem u włosienia, por. *Gruntówka*. 3. *wierzchołódka*, mała rybka, trzymająca się wierzchu wody, ukleja (alburnus).

Więcierz, **Więcior*, zdr. *więciorek*, p. *Skrzydlak*. *Vianczori* = gulgustra, dok. 1356. *Wanczerze*, dok. 1365. „aliis piscariis instrumentis, vulgariter mrzessa, *wyeczersz*" 1392 — KWpol. III 648. „cum parvis retibus, videlicet: drgubiczamy, mrzerzamy et *vyaczerzmy*" 1461 — KRM II 529. „Ubogim ludziom, którzy wędką i *więciorami* łowić umieją i, po gospodach i domach miejskich nosząc, przedają" Ust. ryb. Wileń. 1664. „Wącior" PF IV 262.

**Więciorne*, opłata za łowienie więciorami — dok. 1564.

Wija! okrzyk zachęty: kręć, nawijaj linę od windy, stp. *wija* = nuże! dalej!

Wijadło, p. *Winda.*

Wilk, Siestrzan, belka stropowa u pobitki, która środkiem wzdłuż statku idzie. Na berlinkach spoczywa na niej sztylpa, na krypach zaś polskich, które mają częstokroć pobitkę tylko nad budą kilkołokciowej długości, służy za punkt oparcia dla steru. War. 36.

Winda, 1. kołowrót, wijadło statkowe. Bywa przenośna (drewniana) a. na większych statkach nieruchomo w poziomym kierunku osadzona (żelazna); służy głównie do nawijania liny lub łańcucha od kotwi. P. *Hołubka.* 2. — *portowa*, przyrząd mechaniczny do przenoszenia towaru ze statku na ląd i z lądu na statek, żuraw, dźwig.

Windować, w górę unosić, np. towar ze statku, kotew. — statek, umieszczać na lądzie na kozłach celem naprawy.

Winduga, częstokroć bierze się za jedno z *bindugą*, t. j. przystanią do zwózki towaru leśnego i wiązania go do spławu; właściwie jednak oznaczać winna przystań rzeczną lub morską z windami towarowemi cz. urządzeniami do ładowania statków. „Łąki nad rzeką Wdą, ciągnące się do starej *windugi*" 1746 — Mr. „Drzewo potrzebne zakupywać na *windugach*" dok. 1834. „Towary, którymi okręty w porcie Rygi na stanowisku lub *windudze* ładować się miały" 18 w. — cyt. Lin.

Wiosełko, małe, krótkie wiosło bez okucia, używane przy małych łódkach, pojazdka. „Wyrabiać *wiosełka* z pojazd połamanych" dok. 1833. „Retman, ujrzawszy hak po biegu wody, zatrzymuje się, zatyka w nim wyjętą ze sztaby czółenka wieszkę, a wywijając w górze *wiosełkiem*, jak gdyby wałkując jego rękojeść w obudwóch rękach, odzywa się swą śpiewną mową" Ung.

Wiosło, lud. *wiesło*, drewniane okute składa się z trzech części: rączki, laski i pióra, p. *Pojazda.*

„I czołnem nazwał ono dzieło nowe,
Uciosał k'niemu *wiosło* jasionowe" Klon.

„Zaskrzypiały *wiosła* i plusnęły o wodę, bajdaki popłynęły" Ogn. i Miecz. „Słoną toń morza biją raz po raz *wiosłami*" Siem. IX. Etym. *wieźć*.

Wiosłować, Rumać, p. *Nabierać się, Popierać, Przeć się, Wyłamywać*. Przy wiosłowaniu ludzie stoją na dnie statku albo na pochodach, niekiedy zaś, na małych zwłaszcza statkach, siedzą.

Wiosłownik, Wiosłowy, wioślarz. „Do samego nurtu rzeki niebezpiecznie było dobierać się, bo *wiosłowników* zbyt mało" Wieś Il. IX 1910 r., art. „Woda".

Wioślarz, jeden z wiosłujących, p. *Powoźnik, Wojżca,* także *Rufnik* i *Sztabnik*.

Wir wodny, wodokręt, wyrażenia raczej literackie. U ludu wodnego p. *kręt, odmęt, odwój, paper, piotrowina, rojek, skręt, trąba, zwara,* nad morzem: *krążel* i *wicher*.

„Prokopie bracie, ostrzegaj się *wiru*,
Bądź pilen styru" Klon.

„Czekam, aż myśl, jak łódka, *wirami* kręcona,
Zbłąka się i na chwilę w niepamięć pogrąży"
Mick. „Bajdary".

Etym. *wrzeć* Br.

Wiraszka, Wiersza, kosz, z wici wierzbowych pleciony, do łowienia ryb, formy podłużnego stożka, mający w podstawie otwór lejkowaty (serce) Lin. „Samołówka z przynętą na ryby, upleciona z rózeg łozowych, w kształcie walca, zawieszonego w jednym końcu spiczasto, a nosząca nad Narwią nazwę *wierszy,* nad Wisłą zowie się *wiraszką*" Glog. *Wiraszka* zam. *wirsz-ka*.

*Wiszar, *Wisior,* zielsko nadbrzeżne w cichych wodach, bagnistych miejscach, które na 3—4 łokcie w górę wyrasta. W języku literackim *wiszar* oznacza skałę urwistą, zwisającą nad wodą, co pomija War.

**Wiślana berlinka* a. *Wiślanka,* wielka berlinka, pojemniejsza od *kanałówki;* obciążalność jej cz. siła unośna: 6 000 do 8 000 ctr (300—400 tonn).

Wiślane ryby, zaliczane są do nich: szczupak, karp, sandacz, miętus, węgorz, leszcz, koza i t. p. Lin.

Wkupne, p. *Frycowe*.

Włok, mały niewodek, t. j. sieć ciągniona na 2—3 ludzi, używana na wodach miałkich. Nazwa znana już w 1298 roku. „mediante reti, *wlok* vulgariter nuncupato" 1392 KWpol. III 648. „Woda przezroczysta tak, że rybę widać, poniżej *włoka* uchodzi" Pol II. 438.

Włosień, rzadziej **włośnia* i *włośnica*, nić wędna, sznurek wędkowy tak z końskiego włosia, jak i z innych materjałów, nap. przędzy konopnej sporządzony.

„Na szczukę trzeba na łańcuszku wędy,
Włosień i konop' zębem utnie wszędy" 16 w.-cyt. Lin.

**Włosy*, łoza, łozina, chrust w wodzie. „Rotman woła: trzymaj się po *włosach!* albo waruj *włosów*"! Gluz.

Włóczek, flisak, oryl, spławnik. „Krakowscy *włóczkowie* posiadali odwieczne prawo spuszczania drzewa do miasta z miejsca, zwanego przystanie" Gołęb. „Czeladź wodna t. j. *włóczkowie*"; „Starsi wodnych *włóczków*" 1624 — Pr. Krak. 898 (łac. defluitatores).

Włóczka, flisówka, orylka, spławianka.

Woda, p. *Brana, Bystra, Cicha, Dojezdna, Donośna, Gościnna, Mała, Otwarta, Raptowna, Wielka, Wolna* i *Złożona*.

Wodniak a. *Człowiek wodny*, pracujący na wodzie i z nią obyty, a więc: spławnik, rybak, przewoźnik, szczególnie jednak: zawodowy żeglarz. „Każdy *wodniak* potwierdzi i zaprzysięgnie" Tyg. Il. 22. XII. 1906 r. — 1125.

**Wodziarka*, mały statek wodny, do przewozu ludzi na rzeczkach używany, komięga, rodzaj promu.

Wojżba, żegluga, spław, zwłaszcza przy pomocy wioseł. *Wojżba* = remigium (16 w.) Lin. P. *Wojżca*.

Wojżca, żeglarz, spławnik, zwłaszcza wioślarz = połd.-słow. *wozac*, remex Lin. Pień obu archaicznych nazw: *wojżba* i *wojżca* ten sam, co *wiosła*.

Wolna woda, toż co *cicha*, miejsce na rzece, gdzie bieg wody jest nieznaczny, albo stojąca woda. Przec. *Bystra woda, Bystrz*. „Pod Mogiłą statki płynęły wodą płytką, potem spadły nagle na prąd wody i przy skręcie na *wolną wodę* pod tamą razem były pędzone" dok. 1860.

Worek, p. *Kąt*, Kozł. 245.

**Wrącz*, w rękach unosząc, np. *rumać wrącz* = garnąć, trzymając wiosło pionowo w rękach, a nie opierając go w kierunku poziomym na burcie statku. Przec. *rumać na dulki*. „Gładziutko sunie się łódką po wodzie, stojąc w rufie i wiosłując *wrącz*, bez pomocy dulek" Tyg. Il. N 8/1908 r.

Wrążek, mała wręga, np. na krypach polskich do zmocowania hamulca rudla z pluskiem, por. *Kremlik*.

Wrejdować, głęboko osadzić, wpuścić, np. *Koła*. P. *Rejdować*.

Wręga, rzadziej *Wrąg*, *Krzywka*, sztuka drzewa w postaci zgiętego kolana, służąca do połączenia boków statku z dnem, żebro statkowe. Rozwartość jej bywa mniejsza lub większa, czasami zaś stanowi kąt niemal prosty: wyrabiana jest z dębu, także z jabłoni. Kozł. 109, Gluz. „Łódź na siedmiu parach *wręg* z rudlem i siadankami" dok. 1867.

„Maszt ten z *wręgą* do kupy związałem,
Wsiadłem okrak i wzdętym falom się oddałem"

Siem. XII. Etym. nm. *Wrange* (fr. *varangue*). Na statkach towarowych nowej konstrukcji *wręgi* bywają żelazne.

Wrona morska, mewa, która jest chwilowym gościem nad naszemi rzekami; ukazanie się jej zapowiada przybór wody z deszczem. „*Morskie wrony* i rybitwy nieraz latem ujrzeć można ponad rzekami, nawet już wśród krainy górskiej" Pol VI. 70.

„Jak *morska wrona*, ze srebrnej piany
Otrząsa skrzydła, na wierzch wypływa"
Słow. „Żmija".

**Wróbel*, p. *Snoza*.

Wschodowiec, wiatr *wschodowy* cz. wschodni, stp. *wschodzień*.

Wsiadana, wsiadanie załogi, wyruszenie statku w drogę. Por. *Pojezdne*. „Potrzeby zawczasu mają być sporządzone, nie czekając *wsiadanej*" Haur.

**Wuchtebum*, p. *Gąsior*.

Wybieg, ujście rzeki, in. *wylot*. „Wybieg Pilicy". „Oryle poszli do *wybiegu*".

**Wybijać zboże*, (na ląd), wykładać ze statku, wyładowywać, lichtować, Mr. *(ausladen)*. — szryk, wyciągać z dna rzeki, aby tratwa ruszyć mogła. *Wybijaj!* komenda.

**Wychodnia, Wyciągalnia*, p. *Przybór*.

Wycinać się, przy holowaniu statku ludźmi: wyprzęgać się z szelek. P. *Zacinać się*.

**Wydawka*, opróżnianie częściowe skrzyni rybnej, przy lądzie umocowanej, szafunek ryb.

**Wygnana, Robić na wygnaną* (dom. rybę) na jeziorze: wyganiać ryby ze środka jeziora ku brzegom, ciągnąc sieć z łodzi. P. *Wygon*.

Wygon, wielka łódź rybacka (łodyga), mogąca pomieścić 20—30 ludzi, używana zwłaszcza przy połowie jesiotrów. „Pracuje na *wygonie*", mówią o starszym, który sieć rozjeżdża. Por. *Lejtak*.

**Wygrzebywać*, wiosłować na głębi, rumać.

Wyholować, holując wyprowadzić.

**Wyhysować*, p. *Hysować*.

**Wyjazd*, postronek u wielkich niewodów jeziornych, długości do 1000 metrów (Poznań).

Wyjazdowa a. *wyjezdna łódź*, łódź, przy statkach a. tratwach prowadzona; używana głównie do komunikacji z brzegiem, p. *Berliniarka, Czajka, Podjazdka*.

Wyjma, p. *Przybór*.

Wykarować, p. *Karować*.

Wykładać, wywozić taczkami a. wywindować ze statku. „*Wykładać* drzewo ze statków na lądach warszawskich" dok. 1843.

Wylać laski, „złożyć je na pochody" Lin.

Wylewka, a. **Wylewajka*, mała łopatka drewniana, szufelka do wylewania wody z łodzi, p. *Korczak*.

Wylicować, p. *Licować*.

Wylot, ujście rzeki, *wybieg*. „Pilica do *wylotu* pod wieś Mniszów" Mr. *(Ausfluss)*. „*Wylot* Tyśmienicy".

**Wyłamywać*, (dom. wiosło), **Wypierać*, toż co *gierebować*. *Wyłamują* tak w rufie, jak i w sztabie statku. *Wyłamuj*, toż co *Giereb!* hasło sternika.

**Wyłów*, wyławianie wód rybnych, połów. „*W*. wiosenny".

Wypalować, wyruszyć z miejsca statek, zatrzymany przy lądzie cz. *upalowany*. Kozł. 529. „Łódź przez lody *wypalowana* została“ dok. 1844. „Aby statki wodne nie były skradzione lub *wypalowane*“ dok. 1833. „*Wypalowanie się* tratwy tylko z niedozoru przytrafiać się zwykło“ Aleks.

**Wypierać*, p. *Wyłamywać*.

**Wypławiać*, z wody wyciągać, wynurzać. Przec. *Podpławiać*. „*Wypławiać* skrzynię rybną“. „Statek z linji mostu *wypławiony*“ dok. 1850.

Wypora, p. *Strzała*.

**Wypór*, (wody), ciężar wypartej przez statek wody, równy ciężarowi statku z ładunkiem a wyrażany w tonnach (tonna = 1000 kg czyli ciężar 1 m^3 wody).

**Wypych*, *Iść na wypych*, toż co *jechać na pych*, ob.

**Wyrabiać*, silniej robić pojazdą czyli wiosłować, pracować wiosłem.

**Wyrejdować*, wydobyć przez poruszanie w obie strony, np. *kota*.

Wyrybiać, rzekę: tępić w niej ryby, łowiąc w sposób wychwytliwy. Przec. *Zarybiać*.

**Wyrzut*, miejsce na brzegu rzecznym do wyrzucania czyli wykładania spławianego towaru, szczególniej piasku i żwiru. „On ma *wyrzut* na Rybakach“.

**Wystrzałować*, p. *Strzałować*. „*Wystrzałowali* łazienkę na wodę, żeby nie obeschła“.

**Wyszorowywać*, o wodzie: 1. wskutek silnego pędu wyrywać, wynurtowywać. „Woda *wyszorowała* sobie łożysko“. 2. spłókiwać, szorując wymiatać. „Woda pszenicę z galara *wyszorowała*“ Mr. „*Wyszorowany* piasek z głębin, któremi poprzednio bystrzej się Wisła toczyła“ dr. 1870.

Wyświecać, unosić ponad linję zanurzenia. „Krypa się *wyświeciła*“ Kozł. 368.

**Wytapiać*, z wody wyciągać, wynurzać, wypławiać. Przec. *Podtapiać*.

Wytyczać, *Wytykać nurt*, oznaczać palikami (tyczkami) tor dla statków czyli drogę spławną. „Zwyczajne roboty, na rzekach spławnych przedsiębrane, jako to: *wytyczenie nurtu*, przeorywanie piasków, wydobywanie zawałów, łączenie wody

w jedno koryto i zwężenie onego" Prz. Tech. 1866 — art. „Rzeka Bug". „Nadzorca rzeki obowiązany jest *wytyczać* drogę dla spławu" 1893.

Wytyczny, oficjalista władzy, zawiadującej żeglugą, który oznacza palikami miejsca na rzece, dla spławu niebezpieczne. „Obowiązkiem *wytycznego* jest wyszukać i wytknąć kierunek nurtu" dok. 1860.

Wywijać, o retmanie: toczyć laskę wiosła sposobem ostrzeżenia. „Przednik, podjechawszy do miejsca, gdzie retman wyczynał i *wywijał*, uważa wieszki" Ung.

**Wywłoka*, miejsce w pobliżu wód spławnych, przez które „wloką" czyli przeciągają łodzie, rodzaj przystani, por. *Przewłoka*. „Tracturam cymbarum, quae vulgariter dicitur *wivloka*, per quam solebant piscatores cymbas trahere de lacu in Vislam" — Kod. dypl. kl. Tynieckiego s. 154.

Wyzwalać linę, p. *Obalać*. — *kota*, dobywać z pod spodu.

**Wzwodek*, p. *Zwodek*.

**Zabijać się*, o statku: rozbijać się, ulegać rozbiciu. „Jeden z galarów, słabszej budowy, *zabija się*" Ung.

**Zabitka*, 1. p. *Zator*. 2. pierwsza z brzega kłoda w tafli, przybijana do ramienia na lądzie, Kozł. 368.

**Zabrakować*, p. *Brakować*.

**Zabrodnia*, p. *Wata*. „in lacubus et in fluvio cum rhetibus, dictis *zabrodnyamy*, piscandi habebunt facultatem" 1485. „*Zabrodnia* mała do łowienia ryb" 1628 — Sł. Geogr. VIII. 85. U Lind. *zabrodzień*.

**Zabystrzać*, wiosłem: pionowo je w wodzie trzymać na *bystrzy*, chcąc wolniej czółnem płynąć, Hacz. 322. Kozł. 319. Por. *Strychować*.

**Zabystrzenie*, toż co *Bystrz*. „Żadnego *zabystrzenia* nie znać było" Mr. Strömung.

**Zachodowiec*, wiatr zachodni.

Zachód letni, wielki, duży, strona nieba północnozachodnia. *Zachód zimowy, mały*, strona nieba południowozachodnia. „Zrana dął wiatr z południa, potem z *małego zachodu*, a około godziny 10-tej w nocy powstała z *dużego zachodu* silna burza" dok. 1853. „Od *zachodu zimowego* ku letniemu wschodowi płynie Wisła i kryje się za górą Pieprzową"

dr. 1850. „Pomiędzy ciętym zachodem a ciętą północą leży co 15 stopni naprzód *letni* czyli *wielki zachód*, następnie *mały* północny *zachód* i północny zachód wielki" Pol. VI 226.

„By nas pędziło z *letniego zachodu*
Do miłej Polskiej z tego tu zawodu" Klon.

Zabrzeg, *zabrzeże*, miejsce, położone tuż za brzegiem rzeki lub jeziora. „Wybrać miejsce na toń o płaskim *zabrzegu*". „*Zabrzeża* rzeki są wyniosłe i oddalają się miejscami od samego strumienia, który płynie wtedy wśród szerokich łęgów" Sł. Geogr. — „Bug".

Zaciągać sieć, zapuszczać ją z łodzi, pławić. — statek, holować w górę rzeki: „drzewo to *przeciw wodzie* w Kazimirkę *zaciągnąć* "dok. 1600.

Zaciąg sieci, jednorazowe jej zaciągnięcie, pust, pław. — statków, hólka cz. holunek ich pod wodę. „Iść na —" War. 12.

**Zaciągowy statek*, w górę rzeki holowany. Por. *Pociągowy*.

**Zaciążniak*, **Zaciążnik*, **Zaciężniak*, statek, holowany w górę rzeki, zwłaszcza galar pomniejszy z załogą 3—4 ludzi. „Transport soli na *zaciężniakach* z wodą i do Modrzejowa pod wodę" dok. 1856. „*Zaciążnik* na trzech ludzi" Wol.

**Zacięźny*, o statku: w górę rzeki holowany, zaciągowy. „Galar, holowany pod wodę, zowie się *zaciężnym*" dr. 1862.

Zacinać się, przy holowaniu statku ludźmi: zaprzęgać się w szelki, zadziergać je do czopa linki holowniczej czyli *pólki*. P. *Wycinać się*.

Zacisze, zatoka rzeki, gdzie jest cicha woda, in. *ucich*. Por. *Zatonie*, *Motława*. „Powstała nagle burza, tak iż zmuszeni byliśmy schronić się w *zacisze*" dok. 1867.

**Zadrzeć* a. **Zairować*, o wodzie: obrócić statek, ustawiony przodem przeciwko prądowi. „Woda *zadarła* łódkę".

Zadzierg, sypeł, który tworzy szelka, przywiązana do linki holnej.

Zafrachtować, *Zafraktować*, p. *Frachtować*. „*Zafraktował* szypra" Mr. „Wszystkie statki skarbowe *zafraktowane* będą" dok. 1810.

Zagłębienie, toż co *zanurzenie* (statku). „Statki płyną *na zagłębienie* od 2 st. 8 c. do 3 st. 6 c. miary berlińskiej" dok. 1847.

Zagłówek, wysunięta naprzód część statku a. tratwy, miejsce „*zagłową*". Kozł. 334, SOV 79.

Zagratownik, w tratwie: sztuka drzewa okrągłego z jednym końcem, przywiązanym do czoła pierwszej tafli a drugim wolno płynącym: jest ona rodzajem odboju, chroniąc spławiane drzewo od rozbicia, dr. 1922. Por. *Oganiacz*. Etym. zam. *zagratynnik* w związku z *gratyną*, PF. VIII 531.

**Zairować*, p. *Zadrzeć*.

**Zajadrzać*, w *jadrze* umotać. „Ryba *się zajadrzyła*".

Zajaz, Zajaza, Zajazek, Zajazka, płot z palików a. tyczek, pionowo w ziemię wbitych i chrustem przeplecionych, powstrzymujący przechodzenie ryb w wodach. Por. *Jaz* i *Odjazek*. „*Zayassa*" 15 w. — KWpol. V 135. PF V 948. „Otwory, którymi woda przepływa, zagradza się *zajazkami*, aby ryby nie mieszały się z sobą" Enc. Rol. V. War. ma pozycje rozstrzelone: *zaiz* i *zajaz(a)* oraz *zajazka* — ostatnią bez objaśnienia.

**Zając*, p. *Suka*.

Zajdowy, p. *Obalacz;* na dawnych szkutach: flis, siedzący na końcu przy zyzie — Lin. (w *zajdach* statku). War. pomija.

Zajdy, toż co *rufa* cz. tylna część statku. „*Zaydy* zupełnie zatopiły się w głąb, więcej niż na dwa sążnie" Mr. Pozycja u Lin. pominięta, a w War. nie opracowana należycie *(zajda, zajdki, zajtki)*, por. SG.

**Zakładać* łódź: toż co *cumować*, przywiązywać u lądu za linkę lub łańcuszek. — sieć, prowadzić jeden jej koniec z łodzi albo też zapuszczać pod lodem.

**Zakantować*, p. *Kantować*. „*Z.* uszkodzoną barkę".

**Zakładka*, 1. zaciąg cz. holunek statku ludźmi. „Nie mają się rozchodzić, ale czekać na *zakładkę* do czołnu" — Pr. Krak. 820. 2. Szycie (krypy) *na zakładkę* a. *krakowskie*, gdy jedne tarcice na drugie zachodzą: przec. *do czoła*, gdy stykają się ze sobą bezpośrednio, równo do siebie przystają.

**Zakładne czółno*, mniejsza łódź rybacka, p. *Lejtak*. „4 sztuk małych *czółn zakładnych* po 150 zł." dok. 19 w.

Zakładnia, Wchodnia, otwór w lodzie, którędy się sieć zapuszcza. Por. *Przybór*.

Zakole, zakręt nurtu na rzece. „W ostrych *zakolach* rzeki statek ma przystanąć" 1888. „Malownicze wybrzeża Wisły i fantastyczne *zakola* jej nurtu" Tyg. Il. nr. 8, 1908 r.

**Zalew, zalewisko, zalewek*, miejsce, wodą zalane zewnątrz koryta rzeki. Por. *Zasiąkle*.

Załamywać, p. *Buchtować*.

Załam (ek), Załom (ek), przód lub tył statku czworograniastego, do góry wzniesiony i stanowiący część dna. „Fala tak silna była, że *załomkami* na galar wpadała" dok. 1842. Por. *Podjazd*.

Załoga, Osada, ludzie, potrzebni do obsługi statku.

Zamek, w spodzie statku: „w stępce, w którym pięta od masztu jest osadzona" Lin.

Zamykać linę, wiązać ją na *pachołku* a. *suce*. Lin. War. 13.

Zanęcać, ryby: wabić przynętą, nasadzaną na wędy lub rzucaną do wody. „Ryby różnym sposobem *zanęcone* być mogą" Kluk. „Dla *zanęcenia* ryb drapieżnych można rzucać wnętrzności zwierząt, ptactwa i innych ryb" Tenże. — wędę a. siatkę, opatrywać zanętą.

Zanęta, przynęta na ryby, na wędki nasadzona albo do wody wrzucana w miejscu, gdzie się ma siecią zajeżdżać; do tego drugiego celu służą: otręby pszenne, groch i t. p. „Kto chce doskonalej uczynić, przywiązuje do sznurka, na którym wisi *zanęta*, spław" Kluk. P. *Nęcisko* i *Nęt*.

**Zankrować*, p. *Ankrować*.

Zanurzenie, wielkość zagłębienia się statku z ładunkiem, wyrażona w miarach linijnych. Por. *Wypór*.

Zaparstek, martwa ikra (Prac.); wogóle płód obumarły, bartn. **zaparst*. Etym. zam. *zapartek*, pień ten sam, co i w „parcieć", Br.

**Zaprawiać się*, podsadzać się ramieniem, o które wsparty jest drąg (*świeca*), w celu podważenia i zepchnięcia tratwy a. statku z mielizny, Kozł. 529. War. bł. *zaprawiać* 8.

**Zaproga*, naspa piaszczysta formy kliniastej, która pozostała wskutek zmiany nurtu rzeki, Sł. Geogr. art. „Poznań" s. 924. Por. *Proga* oraz słowień. *zắųpòrγ* = trockene Stelle unmittelbar neben einer tiefen, Lorentz. Slowinz. Wb. 1401.

**Zarejdować*, p. *Rejdować*.

Zasiąkle, Niecięcz, niewielka przestrzeń wód w rodzaju stawu lub jeziorka, poza korytem rzeki, wązką smugą lądu od niego oddzielona; w czasie przyboru łączy się z korytem.

Zastawisko. miejsce do zastawiania sieci a. więcierza. „Któryby brat drugiemu wziął wirszą albo ją z *zastawiska* podźwignął" 16 w., PF. VII 75. „Gwoli czemu mają mieć czołny ze wszystkiemi potrzebami do łowienia ryb w *zastawiskach* swoich" dok. 1660.

**Zaszerować*, p. *Szerować*.

Zaszorowywać, piaskiem bystro płynącym zasypywać. „Grunt częścią piaskami *zaszorowany*, częścią Wisła zabrała" 1660 — Wejn. Star. Warszawy VI 229. „Kotew *się zaszorowała*" = wryła się głęboko w piaszczyste dno rzeki.

Zaszrykomać, p. *Szrykować*.

Zatoka, p. *Buchta, Kąt, Łacha, Zatonie*.

**Zatonie*, zatoka niewielka, cicha woda za kępą (miejsce, położone *za tonią*). Por. serb. i ros. *zaton*.

Zator, 1. a. *zabitka*, zapakowanie koryta rzeki lodem podczas ruszania kry na wiosnę, powodujące groźne zalewy. „Okrom *zatorów*, woda na Wiśle latem nadzwyczajnie wzbiera i zalewa lądy" dr. 1813. „Lód bez śniegu łatwiej tworzy *zatory* przy puszczaniu, lód ze śniegiem trudniej się zaciera" Wieś Il. 1910 r. X 36. 2. głębia, zwłaszcza na jeziorze, p. PF VIII 87. „Jeden rybak idzie z zabrodnią brzegiem, a drugi od *zatoru*". Takie samo znaczenie ma ten wyraz i w cytacie z hymnów Gębickiego, podanej u Lin. i powtórzonej w War. z błędnem objaśnieniem: „Morze w swym *zatorze*". 3. nowo wyżłobione koryto rzeki, nowy jej głęboki wart, Klon. — cyt. War.

Zatyczka, kołek pionowy, wetknięty w burtę łodzi w rufie do opierania wiosła (sternicy) a. wiązania liny. Por. *Dulka*.

Zawał, pień drzewny, kamień lub inny przedmiot zawadny, w korycie rzeki się znajdujący, który utrudnia spław. „Wytyczny obowiązany jest mieć dostateczną ilość prątków do wytykania drogi spławnej i *zawałów*" dok. 1860. „Pod wsią Czartoryją w pow. łomżyńskim *zawały* drzewne i kamienne rozbiciem statkom zagrażają" Enc. Org.

**Zawarować*, p. *Warować* (wiosłem), Kozł. 320. Retman mów do oryla:

„Ja ci *zawaruję* pod zielonym lasem,
Tam ci *zawaruję* i kół ci zaryję" Bojko.

Zbieg, 1. kant naspy piaszczystej, widzialnej lub pod wodą ukrytej, miejsce, gdzie ona *zbiega* ku wodzie. „Wyganiać rybę z głębi na *zbieg*". *2. miejsce na rzece, a właściwie linja, po której *zbiega się* boczna odnoga rzeki z głównym jej nurtem. „Gdzie się dwie wody ścinają, tam jest *zbieg*".

**Zbierać, korcować*, a. *ryngować* linę, ściągać ją i układać w krąg o jednej stałej średnicy. „*Z.* linę po marynarsku". „Rękami polną *zbierają* linę" Haur.

Zbierek, (zam. *wzbierek* a. *wzbiorek*), mały wzbiór wód, *przybór*, ob.

Zbijanka, toż co *binduga*, czynność zbijania statku a. tratwy przy palu portowym i miejsce tego zbijania. „Narzędzia do wyróbki, wywózki i *zbijanki* drzewa" Enc. Rol. III 204. „Pójść na *zbijankę*".

**Zbystrzać*, wymulać, wyszorowywać, por. *Bystrz.* „Nie podano do strat gruntów i łąk *zbystrzonych* czyli przez zdarcie pozbawionych warstwy rodzajnej" dr. 1872.

Zdrada, na rzece: miejsce „zdradne", niebezpieczna przeszkoda dla statku, np. zawał drzewny.

„Strzeż się ukrytej w morskich wodach *zdrady*,
Które wysokie oblały Cyklady" Przekł. Horac. 1773.

Zdradny, niebezpieczny, narażający na rozbicie statku a. utonięcie. Por. „Póki taje, jechać *zdradno*". Pol: P. o ziemi.

**Zdrążkować*, p. *Drążkować*.

Zdziar, **Zdżar*, pobrzeże rzeki, żwirem usiane i przez silny prąd wody poszarpane, por. *dziarno* i *kamieniec*. „Półkolem obiega prąd wąziutki, uformowany od zbicia się o tamę lub wodny *zdżar*" Ung. „Dunajec to sunie chyżo po dnie skalistem, to skacze po zwałach granitu, to pieni się na *zdziarach* krzemienistych" Kur. War. nr. 254, 1908 r. — art. „W Pieninach".

Zdziera, Zdzierka, Boberlina, lina, przywiązana jednym końcem do pazura kotwi, którą ciągną rękami lub windą, gdy chcą kotew podnieść, mar. bujref. Na większych statkach używają zamiast liny łańcucha, zw. pospolicie „boberkieta".

**Zdziewać* sieć, (od *dziać*), łączyć ze sobą skrzydełka sieci, zszywać je nićmi za pomocą kłodki i kleszczki.

Zdziurawić statek: wybić w nim dziurę, wyrwać część burty a. dna. „Statek podpadł *zdziurawieniu* lub innemu nieszczęściu" dok. 1811.

Zembrat, Podwalinka, belka na kant wycinana, u spodu statku a. dolny bal, bezpośrednio z dnem złączony. Por. *Średnica* i *Pas*. „*Zymbret*, ostatni bal, w bokach przy dnie położony" Hacz. 387. „*Zembraty*, jako przegniłe, wyprute będą" dok. 1864. SO V 78.

Zendrować, 1. (nm. *sändern* = „wypiaszczać"), p. *Przekopywać się*. „Szyper w tem miejscu *zendrował*". *2. (nm. *sintern*), o statku; toż co *doić* cz. ciec, sączyć. „Łódka *zendruje*". War. ma pozycje rozstrzelone: *szendrować* i *zendrować*.

**Zendrówka*, czynność zendrowania, *przekopka*, p. mój Spł. Wiśl. 20.

**Zenklować, Zenklówka*, p. *Zynklować, Zynklówka*.

Zgłaz, „ryb. głębokie miejsce w rzece o kamienistem dnie" War. Raczej swojska nazwa *rafy*, której nie słyszałem.

**Zgnilec*, pień drzewny zgniły, z wody wydobyty; składany bywa po wydobyciu na piaskach rzecznych, aby obeschł.

Zgon, 1. zaciąg sieci z czółna. „Jezioro ma toni 5, ale i te po części pozarastały, że się *zgon* robić nie może" dok. 1765; 2. a. *Ujście*, ostatni zaciąg sieci (*pust*), kiedy matnię z wody dobywają. „Właściwego połowu oczekują rybacy dopiero przy *zgonie*" Sik. 385; 3. a. *zgonna toń*, ostatnia toń, na którą niewód zaciągają, Mr., także KWpol V 605. Por. *Gonna toń*.

Zgrążać sieć, p. *Grążyć*.

Zimowisko, miejsce zimowania statków na rzece, które stanowi bądź sztucznie urządzona zatoka (*motława*), bądź łacha naturalna z cichą wodą. „Polecić służbie, iżby we właściwe na *zimowisko* miejsce statki usunęła" dok. 1863.

***Zimówka*, 1. oryl, pozostający dla zarobku na zimę w obcej stronie i nie wracający w strony rodzinne; jest to robotnik przeważnie zdemoralizowany. „Do spławu drzewa nie biorą ani fryców, ani *zimówek*". Por. Bojko 52; 2. pozostały z poprzedniego roku materjał spławny. „W kanale toruńskim znajdowało się tylko 8 tratew *zimówki*" dr. 1912.

***Zjazdne*, *zjezdne*, toż co *spławne*, ob. *„Syazne"* 1529.

Zjez, p. *Zyza* SG. War. opuścił.

Złamaniec, *kół złamany* a. *łamany*, pręt wikliny, zatykany na dnie rzeki przez retmana, z wierzchołkiem ku dołowi przyłamanym; wskazuje miejsce zbyt miałkie, dla statków lub tratew niebezpieczne. Przec. *Wesoły*. „Kół *wesoły* oznacza, że tamtędy bezpiecznie płynąć można, kół *złamany*, że owo miejsce jest niebezpieczne, i chronić się go flisom należy" Gluz. 115. „Kół *łamany*" Kozł. 319. „Kół *załamany*" Bojko. War. *złamaniec* i *zlim* (ostatnia forma niezrozumiała).

***Złożona woda*, woda, ciągnąca się w jednym kierunku na dłuższej przestrzeni, koryto rzeki bez łach i odnóg. Por. *Skład wody*.

***Zmielisko*, mielizna, płytkie miejsce na rzece; naspa piaszczysta. „Wyspy, kępy, *zmieliska*, które się układają w korycie rzek spławnych, należą do Rządu" przekład art. 560 Kod. Cyw. Nap. 19 w.

***Zmorska* a. ***Zmorski*, tyle co *morka*, wiatr północnozachodni, ob. (Chełmińskie), por. *zmorszczyzna (zmorscyzna)*, „drobny a długi deszcz północnozachodni" War. SG.

***Znatka*, 1532 *snatka*, przyrząd rybacki, mianowicie *sznur* do łowienia na rzece z uczepionym doń rzędem wędek, por. *motowąż*. „Którybykolwiek brat drugiemu wziął motowąż albo i jakiekolwiek *znatki* zerwał" 16 w. PF VII 75 i 90. Etym. wbrew wyrażonemu tam domysłowi zam. „snastka", zdr. od *snaść* = narzędzie, sprzęt. Por. „Po *snaści* rzemieślnika poznać, instrumenta declarant artificem", i ros. *snast' (rybołownaja, korabielnaja)*, sprzęt, zwłaszcza linowy, *osnastka*, oporządzenie statku, szczególniej linowe, olinowanie, osznurowanie.

Zrutka, toż co *zwrotka*, wezbrana fala, która, natrafiwszy na zaporę, gwałtownie zgóry pędzi, etym. *zrucać* cz. *zrzucać*.

„Wodę Wisły w czasie, kiedy rzeki górskie wzbierają, nazywają *zrutką*" Pol II 203, cyt. War.

Zuja, **Żuja*, materjał do utykania szparunów w statkach, mianowicie kręcona sierć bydlęca. „*Zuje* do zatykania szczelin w promach" Lin. „Różne potrzeby, jakoto: skoblice, *żuje*, targan, goździe" dok. 1628. Pierwotnie *szuja*, cyt. Br. „kup targańcu i *szuje*, bobych rad szkutę i lichtan zbudował" 1566.

**Zwalanka*, zepchnięcie cz. spuszczenie na wodę związanego do spławu drzewa. „*Z.* drzewa z lądów do wody uskutecznia się przez ludzi *świecami*" Aleks.

Zwara, zdr. *zwarka*, silny wir na rzece w miejscu, gdzie jest ukryty zawał (kamień, kłoda drzewna i t. p.) niekiedy na głębokości kilku stóp pod powierzchnią wody. „*Zwara* chodzi" albo „wybija", t. j. strumieniem tryska. „*Zwary* wyskakują". „Retman płynął przed statkiem i nie widział żadnej *zwary* w miejscu, gdzie leżał stark" dok. 1842. War. ma trzy pozycje rozstrzelone: *zgwara*, *zwara* i *zwarka*, przyczem pierwsza z nich, zaczerpnięta ze Sł. Budown. Żebrawskiego, jest bodaj błędna. Etym. zam. *wzwara* od *wzwierać*, ukrop, war, wrejąca, cwałująca woda.

**Zwarcie*, przestwór, odstęp pomiędzy dwoma statkami (np. skrzyniami rybnemi), razem ze sobą powiązanemi; miejsce, w którem są one „zwarte" czyli spięte. „Nie wlec tam w *zwarcie*". Por. *Lejce*.

**Zwieść*. sprowadzić do lądu i upalować, Kozł. 529. „*Zwieść* tratwę, most".

Zwodek, **Zwodka*, p. *Zwódek*.

**Zwodni*, od strony wody położony, odwodny. Przec. *Lądowy*. „Strona *zwodnia* łazienki".

**Zworować*, wiązać oprótki (popusty) pojedynczych sieci nićmi a. szpagatem (pacha z pachą).

Zworzeń, p. *Sworzeń* rudlowy. „Śpiczak, zwykłym sposobem budowany, ze *zworzniem* żelaznym" dok. 1842.

Zwódek, **Zwódka*, *Zwodek*, **Zwodka*, (właśc. *wzwódek*), przybierająca raptownie woda, nagły przybór wody w rzece, wylew mniej znaczny, pomniejszy. „*Zwodek*, wezbranie w rzece wody" Kozł. 245, PF IV 901. „Nie liczy się w to wiatrów,

świąt, niedziel i *zwodek*" dok. 1892. „Kiedy znów wypadł *wzwodek* niewielki, to dolinami zboża i łąki zatopił" dr. 1872. „*Zwódek* czyli nadmierny przypływ wiosennej wody na naszych rzekach bywa zwykle przed Ś-tym Wojciechem" dr. 1889. „Aquae supernatantes, intumescentes, alias *zwodek*" dok. 1650. „Cursus aquarum impetuosus fluere desiit, upłynął *zwodek*" dok. 1650. Takie samo znaczenie ma ów wyraz w niezrozumiałej dla Lin. cytacie z VL: „Na rzece Jeziernej za *zwodkami* i wylewkami ludziom przejeżdżającym dzieje się wielka szkoda". Etym. *wzwodzić* = podnosić, zkąd *wzwód, zwód.*

**Zwrotka*, nadbiegająca zgóry woda, zatrzymana poprzednio wskutek zatoru w chwili puszczania rzeki, która płynie z wielką siłą. „*Zwrotka* poszła w Kamionkowskie jezioro" Pam. Fiz. 196. Etym. przekształcenie wyrazu: *zrutka* ob.

Zycembel, **Zycemel* a. *Życembel*, p. *Stolec masztowy*. Etym. nm. *Sitzschämel*, anal. *Rycabel* w wozie = nm. *Reitschämel*, a nie *Reitstange*, jak wywodzi War.

**Zynklować, zenklować* statek, dawać mu *zynklówkę*.

**Zynklówka, zenklówka*, pas jałowcowy, leszczynowy, a nawet wierzbowy albo cienka listewka podłużna z drzewa, w przekroju formy kliniastej, nad szczeliną (szparunem) pomiędzy tarcicami statku, do przytrzymywania targanu lub mchu; ogół takich pasów a. listewek. „Szparunki udychtować i umocować *zynklówką* oraz żabkami żelaznemi" dok. 1867. „Kiedy galar jest holowany, z pod spodu oddziera się *zynklówka* o tamy nadbrzeżne" Ung. Nm. *Sänkelnaht*.

Zyza, pierwotnie *zęza*, najgłębsza gratyna, t. j. przestrzeń pomiędzy wręgami, w pośrodku statku, wolna od ładunku; zbiera się w niej z całego statku woda, którą łopatką lub pompką do rzeki wylewają, Lin., Gluż. „*Zyza* w galarze = przedział próżny w środku statku napoprzek, obłożony deskami od samego dna". Ung. „*Zęza* w szkucie" Klon. U Haura *zyz*: „*zyzu* we dnie i w nocy doglądać, aby woda w wręgach nie zalewała". Na Niemnie: *zjez* Glog. SG. War. nie zespala znaczenia *zyzy* w szkutnictwie (Kozł. 111)

i żeglarstwie, podaje też osobno *zezę*. Etym. nm. *Oese* = ściek PF VIII 535.

**Zyżnik*, flisak, którego obowiązkiem jest wylewać wodę, zbierającą się w *zyzie* statku, wodolej. „Dobry galar, jeżeli odbędzie pływankę z jednym *zyznikiem*" Ung.

**Żaba*, *Węgornik*, sieć ręczna, obciążona kulkami ołowianemi (grązkami), która będąc zarzucona przez rybaka z łodzi lub lądu, przybiera kształt stożkowaty i nakrywa znajdujące się pod nią ryby. War. 7 podaje inne znaczenie tego wyrazu w rybołówstwie.

Żabka, *Skoblica*, blaszka z dwoma wąsami, przybijana do szycia statku na dnie lub po bokach. „20 kóp *żabek* urzędowych do przymocowania zynklówki, kopa po kop. 25" dok. 1867. „Mniejsze *żabki* zowią się *skobliczki*" dr. 1868.

Żagiel, *Skrzydło*, wielka płachta płócienna formy prostokąta a. trapezu, na masztach zawieszana, w którą wiatr dmąc statek na wodzie pomyka; polewają ją wodą, aby wiatru nie przepuszczała. Żagle na statkach wiślanych rozpinają albo na samym *maszcie*, albo na maszcie i *rei*, albo na *podbiegu* i maszcie; składają się one z podłużnych *półek* cz. *blatów* i szwów poprzecznych nie mają. Wielkie masztowce na Wiśle posiadają następujące użaglenie: żagiel główny o 16 półkach, średni (*bękart*) o 12 półkach i *szturmowy* cz. *szturmak* o 8 półkach, wreszcie żagielek *krzyżowy* (*krajcplan*). Do podnoszenia żagli w górę służą *hycliny* i *sznurliny*, do przyciągania ich pod wiatr *gary* (*szery*, *ujmy*), do mocowania u drzew masztowych — *rabendy* cz. *szuty*. „*Żagiel* = płótno zszywane, które podczas hyzu flisy na statku podnoszą" Lin. „Do reje potem *żagiel* przyprawiono, który w płócienne wiatr przyjmuje łono" Klon. „Dźwignąwszy maszty, *żagiel* zawiesiwszy biały, Siedzimy w nawach" Siem. IX.

Żaglować, płynąć pod żaglem, jechać rozwinąwszy żagiel a. żagle, łac. velificare, serb. *jadriti* (por. *jadrzyć*). Dawniejsza forma *żeglować* posiada dziś w języku ogólnym obszerniejsze znaczenie, bowiem i parowce „żeglują", jakkolwiek żagli nie mają.

Żaglowiec, statek żaglowy.

******Żaglówka*, 1. łódź żaglowa. 2. lina żaglowa, mianowicie *gara*. Wyraz zupełnie pominięty w War.

Żak, p. *Skrzydlak*. „Pisces prandere cum barsa alias *szakyem*" 1476 AGZ II 220. „Na uściu rowu była śluza staradawna zbudowana, na której *żakami* węgorze łowiono" dok. 1565. „Któryby się ważył *żakami* albo inszemi sieciami robić a nie chciałby bractwa trzymać, przepada 4 funty wosku do kościoła" 1705 — Kośc. „*Żak* (więcierz) rybaków nadnarwiańskich składa się z dwuch skrzydeł, dwuch serc, jednego horka, pięciu kabłaków czyli obręczy, trzech kolców i tyluż sznurków" Gloger — PF IV 896. „*Żak odbojny*, otworem w dół rzeki zwrócony, przy jazach zastawiany" Tenże. Por. *Sak*.

**Żądło*, ostrze, ostre zakończenie jakiego przyrządu, np. *żądło* artfula (ostro zaciosany koniec), haczyk wędkowy o dwu *żądłach*, t. j. podwójny, i t. p.

Żeglarka, Żeglarstwo, spławnictwo, zawód żeglarza czyli spławnika. „Trudni się *żeglarką*, a dawniej rybaczył". 2. ulica nadbrzeżna, portowa, w której szyprowie przystają, np. w Toruniu. „Stoi w *Żeglarce*".

Żeglowny, spławny dla statków, przydatny do spławu.

„Ani też zręcznych cieślów u siebie chowają
Do budowania statków *żeglownych*, któremi
Jeździliby przez morze do różnych miast ziemi"
Siem. IX.

Żegluga, nawigacja, pławaczka, jazda statkiem; spławnictwo, defluidacja, Spław statków. „Przedsiębiorstwo *żeglugi* parowej na Wiśle". „*Żegluga* stała się przykrą, bo z powodu ciepłego dnia pokazywały się roje zjadliwych komarów" Ogn. i Miecz. „Radzi zatem boreas *żeglugi* konanie" Żebr.

Żelaźniak, toż co *Gabar*: „*Żelaźniak* płynie". Nazwa ta może być stosowana do każdego statku żelaznego, gdyż i berlinki bywają obecnie żelazne.

Żerować, o rybach: uganiać się za zdobyczą, wyszukiwać żeru. „Ryby nie *żerują* po głębiach".

*_Żuja,_ p. _Zuja._
*_Żwirnik,_ trudniący się dobywaniem żwiru z dna rzeki.
*_Żwirówka,_ miejsce na dnie rzeki, w którem rozciąga się warstwa żwiru, por. _Grzępa_ — Pam. Fiz. 195.
*_Życembel_ p. _Zycembel._
Żywiec, żywa ryba, na haczyk wędki jako przynęta nasadzona. „Łapać na _żywca_".

TADEUSZ MILEWSKI.

Pierwotne nazwy wyspy *Rugji* i słowiańskich jej mieszkańców.

Spis skrótów.

A. = Amt.
im. = imię.
K. G. = Ks. Stanisław Kozierowski: Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej.
K. P. = Ks. Stanisław Kozierowski: Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej.
K. W. = Ks. Stanisław Kozierowski: Pierwotne osiedlenie pogranicza wielkopolsko-śląskiego, Część I. SO. VII. Część II. SO. VIII.
m. = miejscowość.
M. = Meklenburgisches Urkundenbuch.
P. = Pommersches Urkundenbuch.
S. G. = Słownik geograficzny królestwa polskiego.
SO. II. = Józef Łęgowski i Tadeusz Lehr-Spławiński: „Szczątki języka dawnych słowiańskich mieszkańców wyspy Rugji". SO. II., str. 114 i nast.
SO. VI. = Henryk Batowski: „Przyczynki do narzecza lechicko-rugijskiego". SO. VI., str. 259 i nast.
SO. VIII. = Tadeusz Milewski: „Przyczynki do dziejów języka połabskiego". SO. VIII., str. 8 i nast.

Wedle ustalonego obecnie w slawistyce poglądu, którego wyrazicielem jest Niederle[1]) nazwa wyspy Rugji, oraz lechickiego szczepu, który ją niegdyś zamieszkiwał pochodzi od nazwy germańskiego plemienia Rugjów (*Rugii* Tacyt, Germania 43), którzy siedzieli nad brzegami morza bałtyckiego koło Gottonów i Lemoniów. Nazwę tę mieli przejąć Lechici, którzy zajęli siedziby Rugjów, podobnie jak polskie plemię Ślęzan odziedziczyło nazwę po germańskich Silingach

---

[1]) Por. Niederle: Slovanské starožitnosti. Díl III, V Praze 1919, str. 55 i 149.

(Σιλίγγαι Ptolemeusz II. 11, 10). Pogląd ten jednak nie jest jedynym w nauce, już bowiem K. Zeuss[2]) uważał normalną średniowieczną pisownię *Rugia, Rugiani* za wynik germanizacji pierwotnej nazwy słowiańskiej, a to ze względu na formy oboczne *Runi* i *Rani*. Uczony ten twierdził nadto, że omawianą nazwę należy wyprowadzać z pnia słowiańskiego[3]), gdyż jej podobieństwo do germańskiej nazwy *Rugii* jest czysto przypadkowe. Za poglądem Zeussa poszedł L. Schmidt[4]) i szereg innych niemieckich historyków i językoznawców[5]). W Polsce podobne przypuszczenie wyraził dopiero J. Łęgowski[6]), który opierając się na pisowni *Roia* || *Ruia* znanej z najstarszych dokumentów, sądził, że pierwotne nazwy wyspy i jej mieszkańców polegają na słowiańskich formach *Roja* i *Rojanie*. Brak jednak szerszego językoznawczego uzasadnienia sprawił, że żadna z tych hipotez nie zdołała zachwiać — przynajmniej jeśli chodzi o slawistów — pozornej oczywistości związku między starożytną nazwą plemienną *Rugii*, a średniowieczną nazwą wyspy *Rugia*.

Aby ocenić po której stronie jest słuszność, należy się przedewszystkiem przypatrzyć pisowni poszczególnych nazw, jakiemi oznaczano naszą wyspę i jej mieszkańców w epoce poprzedzającej ustalenie się pisowni *Rugia, Rojen Röjjen*[7]), będącej wynikiem zlatynizowania czy zgermanizowania nazwy używanej przez Słowian. Nazw takich było trzy dla oznaczenia wyspy, dwie zaś służyły dla określenia jej mieszkańców. Oto przegląd pisowni uporządkowanej wedle tych pięciu typów.

---

[2]) K. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. München 1837, str. 664 i 665 przepisek.

[3]) Zeuss zupełnie dowolnie łączy naszą nazwę z pol. *rwać* i rus. *rjanyj*.

[4]) L. Schmidt: Geschichte der deutschen Stämme I, 327.

[5]) Wyczerpującą bibljografię podaje M. Schönfeld: Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen, Heidelberg 1911, str. 195 i 196.

[6]) SO. II. str. 114, przepisek.

[7]) Por. L. Niederle: Slovanské starožitnosti. Díl III, str. 148, przepisek 1. Do tej grupy należy prawdopodobnie również i pisownia *Rö* w dokumencie papieża Aleksandra III z roku 1169 (por. tamże).

1. Nazwa wyspy: *Ruiacensis, Rviacensis, Rugacensis* 844[8]) (M. 5); *Ruja* 1177 (SO. II), 1197 (P. 132); *Rujam* 1178 (P. 75), 1211 (P. 153); *Ruyia* 1186 (P. 99); *Roja* 1193 (P. 123); *Ruiya* 1284 (SO. II); *Ruya* 1284 (M. 1784), 1289 (SO. II), 1291 (P. 1582); *Roye* 1319 (SO. II).
2. Nazwa wyspy: *Rujana* 1149 (P. 37), 1155 (P. 44); *Rugianae* 1163 (P. 51).
3. Nazwa wyspy: *Rana* 1149 (P. 37), Adam Bremeński IV. 18, 19 (N.[9])).
4. Nazwa szczepu: *Rugiani* 946 (N.), Arnold III. 4, 7 (N.), VI. 9, 10 (P. 135), Saxo Grammaticus (N.); *Rugianorum* 946 (M. 14), 1150 (M. 52), 1179 (M. 130), 1248 (M. 602); *Ruyanorum* 1170 (M. 91); *Rujanorum* 1189 (P. 116), 1217 (P. 180); *Rojanorum* 1193 (P. 124), 1207 (P. 145); *Ruianorum* 1240 (M. 509), 1242 (M. 538); *Ruiani* Adam Bremeński IV. 18, 19 (N.), Helmold I. 2, 6, 26, 15, 36 i t. d. (N.); *Ruani* Widukind III. 54 (N.).
5. Nazwa szczepu: *Rani* Saxo Grammaticus XIV (P. 135), Adam Bremeński IV. 18 (N.), Helmold I. 36 (N.).

Przytoczone powyżej nazwy podzielić można na dwie grupy wedle tego, czy mają w nagłosie *Ruj-* || *Roj-*, czy połączenie *Ra-*. Przypatrzmy się grupie pierwszej. Nazwa, której pisownię podałem pod liczbą 1. oddawana jest w najstarszych dokumentach jako *Ruga* || *Ruja* || *Roja* || *Ruyia* || *Rugia*, pomijając drobne różnice graficzne, nazwa druga jako *Rujana* || *Rugiana*, nazwa czwarta nakoniec jako *Rugiani* || *Ruiani* || *Rojani*. We wszystkich tych wyrazach mamy do czynienia z tym samym pniem rozszerzanym tylko przez sufiksy *-a*, *-ana* i *-ani*. Pień ten oznaczany jest jako: *Ruj-* || *Rug-* || *Roj-* || *Ruyi-* || *Rugi-* z wahaniem w oddawaniu dwu ostatnich głosek. Głoska druga mianowicie oznaczana jest przez *u* || *o*, trzecia zaś przez *j* || *g* || *gi* || *yi* powstaje

[8]) Cyfra pierwsza oznacza rok, z którego pochodzi dokument zawierający daną nazwę, cyfra zaś w nawiasie numer, pod którym dokument ów został wydany w danym zbiorze dokumentów (porównaj spis skrótów na początku pracy).

[9]) L. Niederle: Slovanské starožitnosti. Díl III., str. 148, przypisek 1.

przeto pytanie, jaka właściwie mogła być ich wartość fonetyczna. Dźwięk oddawany w piśmie przez *u* || *o* musiał pod względem artykulacji zajmować stanowisko pośrednie między *u* a *o*, a więc brzmieć jako *ȯ*. Głoska taka w ten właśnie sposób pisana występuje na Rugji, jak i na całym obszarze staropołabskim, jako kontynuant ps. **o* we wszystkich pozycjach[10]) i ps. **u* w położeniu przed spółgłoskami *n*, *m*[11]). Wobec tego jednak, że w omawianym wyrazie *ȯ* nie stoi ani przed *n*, ani przed *m*, a kontynuant starego *u* poza tą jedną pozycją oznaczany jest stale przez *u*[12]), wydaje się rzeczą jasną, że drugą głoskę naszego pnia należy uważać za kontynuant pierwotnego *o*.

Równie ściśle da się ustalić brzmienie ostatniej głoski omawianego pierwiastka. W dokumentach łacińskich i łacińsko-niemieckich oboczność graficzna *i* || *j* || *g* występuje często dla oddania głoski *i̯*[13]), nieznaną jest ona natomiast jako środek oznaczania *g*, które nigdy nie bywa oddawane przez *i* czy *j*. Dane graficzne przemawiają więc za ustaleniem dla naszej głoski brzmienia *i̯*, a przemawiają za tem również i względy fonetyczne. Gdyby bowiem omawiany pień kończył się na *g*, to cytowana powyżej nazwa szczepowa — jako utworzona przy pomocy sufiksu *-i̯ane* (wedle typu scs. *graždaninъ* *graždane*) — musiałaby zawierać

---

[10]) Por. SO. II., str. 128; SO. VI., str. 272 i 273; SO. VIII., str. 34 i 35.

[11]) Przejście ps. **u* przed *n*, *m* w *ȯ*, którego istnienia na obszarze Rugji i przyległego lądu dowodzą nazwy: *Peron* 1311 (obok *Perun* 1240, 1280, 1302) ≦ **peruńь* (SO. II., str. 120 i 130) i *Stromineke* 1290, 1296 ≦ **strumenьkъ* (SO. VI., str. 266 i 273), jest realizacją ogólnolechickiej tendencji do rozszerzania artykulacji *u* przed półotwartemi spółgłoskami *m*, *n*, *r*, *l* (por. K. Nitsch: Dialekty języka polskiego. Gramatyka języka polskiego wyd. Ak. Um. str. 430), przypuszczenie natomiast dr. Batowskiego (SO. VI., str. 273), że nastąpiło ono specjalnie po *r*, jest zupełnie nieuzasadnione, nigdzie bowiem na terenie lechickim nie spotykamy się z czemś podobnem.

[12]) Por. SO. II., str. 130; SO. VI., str. 273; SO. VIII., str. 38 i 39.

[13]) Por. materjał pochodzący z Rugji i Meklenburga zebrany w mojej pracy p. t.: Przyczynki do Fonetyki lechickiej II. Nagłosowa grupa *ja*. Prace Fil. XIV. str. 587—590, w którym spotykamy pisownie *Gazne* 1232 ≦ *i̯asne* ≦ **i̯ěs(k)noi̯e*, *Gaghowe* 1319 (obok normalnego *Jagowe*) ≦ *i̯aχovo* ≦ **i̯ěχovo* (czy ≦ **i̯ai̯evo*).

na trzeciem miejscu głoskę *ž* i przedstawiałaby się w dokumentach jako **Ruzani* || **Rozani* analogicznie jak *Sleenzane* (geograf Bawarski) ≤ **sьlęžane* (por. germ. *siling-*)[14]), nigdy zaś jako *Ruiani* || *Rugiani.* Wobec tego należy pisownię omawianej głoski przez *gi* uważać za przejaw łacińsko-niemieckiej maniery graficznej, czego prócz przytoczonych danych dowodzi fakt, że spotykamy ją początkowo jedynie w dokumentach wystawionych w kancelarji cesarskiej (w dokumencie Ottona I z roku 946, Konrada III z roku 1150 i Fryderyka I z roku 1179 znajdujemy *Rugiani*), czy książęcej saskiej (dokument Henryka Lwa z r. 1163 zawiera *Rugianae*), oraz w kronikach[15]), podczas gdy w dokumentach pochodzących z kancelarji książąt rugijskich (n. p. dokumenty księcia Jaromira z lat 1193, 1207, 1217 i t. d.) i biskupów z Kamienia (por. dokument biskupa Zygfryda z r. 1189), spotykamy stale *Rujani* || *Rojani.*

Ostatecznie więc wydaje się rzeczą najprawdopodobniejszą, że analizowany pień brzmiał *ròi̯-*, co sprowadza się do dawniejszego *roi̯-*. Ponieważ zaś ustalenie brzmienia sufiksów nie przedstawia trudności, przeto wszystkie trzy nazwy pierwszej grupy rekonstruować należy jako *ròi̯a, ròi̯ana, ròi̯ańė*[16]) ze starszego *roi̯a, roi̯ana, roi̯ańe.*

Przypatrzmy się teraz drugiej grupie nazw naszej wyspy i jej mieszkańców to jest nazwom *Rana* i *Rani.* Na stosunek tej grupy do poprzedniej rzucają światło dwa zdania zaczerpnięte ze źródeł współczesnych. Pierwsze z nich znajdujemy w liście Wilibalda opata Korwejskiego z roku 1149, którym czytamy[17]) ...„pro recipienda videlicet regione quadam, que a Theutonicis *Rujana,* a Slavis autem

---

[14]) Możliwe, że nazwę *Slężanie* należy wyprowadzać z ps. **slęg-i̯ane* (por. M. Rudnicki SO. VIII, str. 534—536), nie narusza to jednak w niczem powyższego wywodu.

[15]) Szybkie ustalenie się w niemieckich kancelarjach pisowni *Rugia, Rugiani,* nasuwa przypuszczenie, że przyczynił się do tego wspomnienie o germańskich Rugjach znanych jeszcze w VI-tym wieku po Chr. Forma *Rugia* została w ciągu średniowiecza drogą wpływu nomenklatury urzędowej narzucona żywemu językowi i po przejściu *u* w *ü* dała nowo-niem. *Rügen.*

[16]) Co do rozwoju ps. **e* w rugijskie *ė* por. SO II, str. 127 i 128 oraz SO VI, str. 272.

[17]) Pommersches Urkundenbuch Nr. 37.

Rana dicitur"..., drugie zaś u Adama Bremeńskiego IV. 18 i Helmolda I. 36[18]), gdzie znajdujemy zdanie: „Sunt autem *Rani*, qui ab alliis *Runi*[19]) appellantur, populi crudeles"... Z cytatów tych wynika, że słowiańscy mieszkańcy Rugji nazywali samych siebie *Rani*, wyspę zaś swą *Rana*, sąsiędzi natomiast, a przedewszystkiem Niemcy nazywali ich *Rujani* (= *rọ̑i̯ańė*), a wyspę *Rujana* (= *rọ̑i̯ana*). Słowiańskie sufiksy nazw *rọ̑i̯ana, rọ̑i̯anė* dowodzą jednak, że nazwy te zostały przez Niemców zapożyczone od Słowian, wobec czego musiały być one kiedyś używane przez Lechitów i to w pierwszym rzędzie na samej wyspie Rugji. Powstaje przeto pytanie czemu na Rugji — przynajmniej na ogół — nie używano ich w XII-tym wieku, gdy natomiast w powszechnym użyciu były tam wówczas nazwy *Rana, Rani*. Najprościej zdaje mi się wyjaśnić można ten fakt przyjmując, że nazwy *rọ̑i̯ana, rọ̑i̯ańė* były starsze i jako dłużej używane szerzej się rozpowszechniły, były więc dobrze znane sąsiadom, na samej jednak Rugji, wyszły przynajmniej częściowo z użycia, nazwy zaś *Rana, Rani* były chronologicznie nowsze i nie zdobyły jeszcze prawa obywatelstwa w krajach ościennych, upowszechniły się już jednak na samej Rugji. Analogiczne zdarzenie miało miejsce z nazwą miasta Sącza w Małopolsce. Nazwa ta brzmiała w staropolszczyźnie *sądeč* i zapożyczona przez Niemców jako *Sandetz* utrzymała się w niemczyźnie do dziś dnia, podczas gdy w języku polskim zastąpioną została przez nazwę *sọč* będącą dość daleko idącem przekształceniem staropolskiej nazwy. Podobny wypadek zaszedł wedle wszelkiego prawdopodobieństwa również z nazwami *rọ̑i̯ana, rọ̑i̯ańė*, zwłaszcza, że nowsze pochodzenie form *Rana, Rani* należy przyjąć i z innych jeszcze względów.

W dialekcie rugijskim mianowicie, podobnie jak na całym obszarze lechickim z wyjątkiem Małopolski i Śląska[20]), stare

---

[18]) Por. L. Niederle: Slovanské starožitnosti, Díl III. str. 148.

[19]) Formę *Runi* uważam za zepsutą przez opuszczenie drugiej zgłoski postać nazwy szczepowej *Rujani*.

[20]) W. Taszycki: Najdawniejsze polskie imiona osobowe. Kraków 1926, str. 62 i 63, oraz T. Milewski SO VIII, str 31.

połączenie _ra-_ w wygłosie (≦ _*ra-, *ort-_) przeszło w _rä-_ oznaczane zasadniczo przez _re_. W dokumentach odnoszących się do Rugji omawiana grupa oznaczana jest przez _re-_ w 63% (17 przykładów), przez _ra_ zaś w 37% (10 przykładów), przyczem ta ostatnia pisownia występuje przeważnie w dokumentach z XIV wieku (6 przykładów pisowni _ra-_ znachodzimy w dokumentach z roku 1314 i 1316), nie uwzględniających już tak dokładnie pierwotnej wymowy słowiańskiej, w dokumentach natomiast z wieku XII-tego i XIII-tego pisownia _re-_ występuje w 79% (15 wykładów), pisownia zaś _ra-_ tylko w 21% (4 przykłady)[21]. Również i stare nazwy plemienne i miejscowe na pobliskim lądzie stałym występują w dokumentach X-tego i XI-tego wieku, oraz w kronikach, niemal stale w pisowni _re-_ w miejscu starszego _ra-_, n. p.: _Retharii_ ≦ _rataři_ ≦ _*ortaři_, _Riedegost_ ≦ _*radogoščь_ i t. d.[22]). Nazwy natomiast _Rana, Rani_ pisane są stale przez _ra-_ co dowodziłoby, że nagłosowe połączenie _ra-_ jest tu nowszego pochodzenia.

Na podstawie danych zarówno historycznych, jak językowych trzeba przeto stwierdzić, że nazwy _Rana, Rani_, w tej przynajmniej formie, są tworami nowszemi, w przeciwieństwie do wyrazów _rȯi̯ana, rȯi̯aňė_, które zdają się być staremi nazwami wyspy i jej mieszkańców. Nie należy jednak obu tych grup nazw uważać za formacje różnego pochodzenia, zachodzą bowiem między niemi zgodności tak co do nagłosu (_r-_), jak i wygłosu (_-na, -ňė_), różnice zaś ograniczają się jedynie do tego, że nazwy starsze zawierają kompleks _-ȯi̯a-_ (≦ _-oi̯a-_) w miejscu, w którem w nazwach nowszych mamy _-a-_. Fakt ten nasuwa przypuszczenie, że nazwy _Rana, Rani_ są poprostu nowszemi, skontrahowanemi postaciami nazw _rȯi̯ana, rȯi̯aňė_, co wydaje się tem prawdopodobniejsze, że kompleks _-oi̯a-_ ulega w wielu językach słowiańskich kontrakcji i to właśnie w _-a-_, by wymienić tylko polski _pas_ z ps. _*poi̯asъ_ lub _bać się_ z ps. _*boi̯ati sę_. Przykłady tego rodzaju kontrakcji spotykamy również i w gwarach połabsko-pomorskich XII i XIII wieku, w jednym wprawdzie tylko wyrazie a mia-

[21]) Por. SO II, str. 121 i SO VI st. 265 i 259.

[22]) Por. L. Niederle: Slov. staroż. str. 138 i 139, oraz A. Brückner: Bolesław Chrobry SO VI str. 65 i nast.

nowicie w imieniu *i̯an* ≦ *i̯oan* z łacińskiego *Joannes* — inne bowiem formacje zawierające podobny kompleks nie występują w materjale onomastycznym — ale zato w dość znacznej ilości. Oto przegląd tych przykładów pochodzących z Meklenburgji i zachodniego Pomorza.

Janick 1186 (P. 108); *Jenik* 1186 (P. 102); *Janik* 1207 (SO VI), 1219 (P. 197); *Janic* 1223 (P. 213), 1228 (M. 356), 1255 (P. 613) im. rycerza z Verchen koło Demmina na zachodnim Pomorzu; *Janike* 1218 (M. 244); *Janich* 1219 (M. 254), 1235 (M. 444); *Janic* 1219 (M. 255, 258); *Janick* 1219 (M. 260) im. z Meklenburgji ≦ *i̯oan* + **ikъ*.

Janeke 1313 (P. 2786), 1320 (P. 3320, 3398), 1321 (P. 3560); *Janeko* 1319 (P. 2798); *Janicho* 1321 (P. 3479); *Janeko* 1321 (P. 3552), 1325 (P. 3882) im. z zachodniego Pomorza; *Jancone* 1354 (M. 7963), 1355 (M. 8155); *Janeken* 1360 (M. 8762), 1363 (M. 9153) im. z Meklenburgji ≦ *i̯oan* + **ъko*, por. pol. im. Janek, Janko.

Janikes(thorp) 1210 (M. 192) ≦ *i̯oan* + **ik-* m. A. Ribnitz $^{1}/_{2}$[23]) N. W. Marlow w Meklenburgji.

Janeken(dorp) 1242 (M. 539) ≦ *i̯oan* + **ъk-* m. w parafji Glewitz S. O. Grimmen na zachodnim Pomorzu.

Jannow 1224 (P. 222) ≦ *i̯oan* + **ovъ* m. koło Kołobrzegu, dziś: J a m u n d; por. pol. naz. *Janów*.

Janowe 1267 (P. 835), 1305 (P. 2267) ≦ *i̯oan* + **ovo* m. 3 W. S. W. Anklam, dziś: J a n o w.

Janeviz 1312 (M. 3520); *Janowicz* 1360 (M. 8716); *Yaneuisse* 1374 (M. 10535); *Yaneuitze* 1374 (M. 10614) ≦ *i̯oan* + **oviti̯i* m. A. Doberan $^{1}/_{2}$ N. Kröpelin w Meklenburgji; por. pol. naz. *Janowice* (S. G.).

Jak z powyższego materjału wynika łacińskie imię *Joannes* już na przełomie XII i XIII wieku zostało w gwarach pogranicza połabsko-pomorskiego zasymilowane i drogą kontrakcji przekształcone w *i̯an* (stąd nazwy *i̯anov, i̯anovo, i̯anovicy* oraz imiona pochodne *i̯anik, i̯anko*), co wobec świeżości zapożyczenia i braku kontrakcji tej w wyrazie na gruncie niemieckim

---

[23]) Cyfra ta, jak i cyfry przy następnych nazwach, oznacza mile geograficzne.

dowodzi silnej w naszych gwarach tendencji do ściągania połączeń typu *-oa-*, *-oi̯a-*. Nie mamy wprawdzie przykładów tego rodzaju z samej wyspy Rugji, co tłumaczy się słabszym wpływem chrześcijaństwa i jego imiennictwa, wobec jednak ogromnego podobieństwa, jeśli nie zasadniczej identyczności gwar wyspy i przyległego lądu[24]), nie można z tego faktu wyciągać jakichkolwiek wniosków. Nic więc nie stoi na przeszkodzie przypuszczeniu, że nazwy *Rana*, *Rani*, które należy transkrybować *rana*, *rańė*, są skontrahowanemi formami nazw *ròi̯ana*, *ròi̯ańė* (≦ *roi̯ana*, *roi̯ane*).

W ten sposób za wyjaśnioną uważać można formy drugiej grupy omawianych nazw, które są fonetycznem przekształceniem wyrazów grupy pierwszej, pozostaje natomiast do wyjaśnienia jeszcze ta właśnie grupa pierwsza t. j. nazwy *ròi̯a*, *ròi̯ana*, *ròi̯ańė*. W wyrazach tych łatwo daje się wyróżnić wspólny im wszystkim pień *ròi̯-* ≦ *roi̯-*, od różnych w poszczególnych nazwach sufiksów. Pnia tego nie można wywodzić od germańskich *Rugii*, wedle bowiem ogólnych praw fonetycznych dotyczących transpozycji głosek germańskich na gruncie słowiańskim, kompleks *rŭg-*[25]) nie mógłby dać *roi̯-*, lecz musiałby się przedstawiać zupełnie inaczej. Ponieważ bowiem przejęcie nazwy jednego szczepu przez drugi nastąpić może jedynie po pewnym okresie współżycia i ponieważ Rugjowie już w V wieku siedzieli na prawym brzegu górnego Dunaju[26]), przeto zapożyczenie ich nazwy przez Słowian mogło nastąpić najpóźniej w IV wieku. Otóż wobec ówczesnego systemu odpowiedników fonetycznych germańskie *ŭ* musiało dać na gruncie słowiańskim *ъ*[27]), niemieckie zaś *g* pozostałoby niezmienione[28]), uwzględniwszy zaś późniejszy

[24]) Por. SO II. str. 114.

[25]) Por. M. Schönfeld: Wörterbuch der altgermanischen Personen -und Völkernamen nach der Überlieferung des klassischen Altertums str. 195 i 196, oraz Einleitung str. XX i XXI.

[26]) Por. K. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme str. 484 i 485.

[27]) Zastępstwo analogiczne jak w zapożyczeniach: **kъnęʒь* ze str. wys. niem. *kuning* i **i̯ьstъba* ze str. wys. niem. *stube*.

[28]) Zastępstwo podobne jak w wyrazie: **kъnęgyni* ze str. wys. niem. *kuning*.

rozwój fonetyczny dialektu rugijskiego, otrzymalibyśmy dla epoki historycznej nigdzie nie istniejące formy **rga, *ržańė*[29]. Wobec tego należy zwrócić się w inną stronę i poszukać pnia o postaci bliższej naszemu. Pniem takim jest wedle wszelkiego prawdopodobieństwa pierwiastek *roį-*[30] zawarty w ps. **roįь, *roįiti*, pol. *rój, roić* i t. d. o pierwotnym znaczeniu 'wytryskać' (stąd *zdrój*) znany dobrze w polskiem imiennictwie miejscowem, jak to wynika z następującego zestawienia nazw kilkunastu wsi rozsianych po polskim terenie etnograficznym.

Roińskie Holendry powiat międzyrzecki (SG);
Roiska powiat suwalski (SG);
Rój powiat rybnicki (SG);
Rojewiec powiat wągrowiecki (SG);
Rojewki dawniejszy przysiółek na Cynkówku (KP);
Rojewo nazwa szeregu miejscowości w powiatach: rypińskim, bukowskim, inowrocławskim, międzyrzeckim, ostrzeszowskim i lubawskim (SG) oraz w parafjach Rokitna, Starygród (KP) i Płonkowo (KG);
Rojków powiat łaski i rożeński (SG);
Rojów powiat ostrzeszowski (KP);
Rojówiec parafja Dąbrówka (KG);
Rojówka powiat nowosandecki (SG);
Rojsko osada nieznana (KP).

Jak widzimy więc zidentyfikowanie pnia omawianych nazw z pierwiastkiem *roį-* nie natrafia na trudności, a również jasne okazuje się przy bliższem badaniu pochodzenie i charakter słowotwórczy występujących w nich sufiksów.

---

[29]) Na zanik słabych jerów w dialekcie rugijskim wskazuje — prócz przykładów przytoczonych przez prof. Lehra-Spławińskiego (SO II. str. 131) — forma *Schricz* 1318 (P. 3234) ≤ **įьskrica* (im. z okolic Bergen na Rugji; por. pol. im. *Kobylica*, Taszycki: Najdaw. pol. imiona osob.) dowodząca, że słaby *ь* w nagłosowej grupie *įь-* znikł tu zgodnie z rozwojem polsko-pomorskim, a wbrew połabskiemu (por. pol. *skra* || *iskra*, poł. *jåskrə*). Fakt ten pozwala przypuszczać, że również i w wśródgłosie słabe jery znikły na Rugji, tak jak na Pomorzu.

[30]) Co do etymologji pnia porównaj: Brückner, Słownik etymologiczny str. 461.

Wyraz *roja*, od którego zacząć wypada, istnieje do dziś dnia, jako imię pospolite, w języku słowieńskim[31]), gdzie brzmi *rǫ́ja* (fem.), a oznacza: der Wassergraben, Wassercanal; das bereits aussgetrocknete Bett eines Wassergrabens oder Baches; der Regenbach; die Pfütze; die Lache i t. d[32]). Wyraz ten należy do produktywnej na gruncie słowiańskim kategorji pierwotnych nominów actionis rodzaju *kosa, sługa, pociecha* i t. d[33]), którą język prasłowiański odziedziczył z doby praindoeuropejskiej[34]) i uzupełnionej szeregiem nowych wyrazów. Na gruncie praindoeuropejskim abstrakta tego typu tworzono przez dodanie sufiksu *-ā* do tematu na stopniu wokalicznym *o*, mimo tego jednak, że wokalizm ten jest właściwy pierwotnym formacjom nominalnym pochodzenie omawianych rzeczowników od tematów werbalnych nie może podlegać żadnej wątpliwości, sufiks *-ā* bowiem dodany do tematów rzeczownikowych daje kolektiwa, a nie abstracta[35]). Wokalizm *o* został więc zapewne do wyrazów tych wprowadzony wtórnie na podstawie poczucia alternacji: *e* w tematach werbalnych obok *o* w tematach nominalnych. Na gruncie prasłowiańskim ten zwyczaj słowotwórczy nie uległ zasadniczej zmianie, wobec jednak osłabienia żywotności alternacji *e* || *o* zaczęto tworzyć rzeczowniki z niezmienionym wokalizmem werbalnym *e* n. p.: słowień.: *opeka* 'tegula' do **pekǫ*, sch. *ȕtega* (≦ **utęga*) 'Bruchband' do **tęgnǫ*[36]), pol. *pоćbiega* 'uxor dimissa'[37]) do *bieżę* (≦ *běžǫ*) i t. d. stanowiąc nowy dowód

[31]) Wyraz *roja* istniał zdaje się i w języku polskim jak na to wskazywałoby nazwisko *Roja*.

[32]) Por. A. A. Wolf: Slovensko-nemški slovar.

[33]) Por. W. Vondrák: Vergleichende slavische Grammatik, tom I, w wydaniu pierwszem (rok 1906) str. 398—401, w wydaniu drugim (rok 1924) str. 501—502.

[34]) Por. K. Brugman: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Vergleichende Laut- Stammbildungs-und Flexionslehre, Zweite Bearbeitung 1906, Zweiter Band, Erster Teil, str. 148—56.

[35]) Por. K. Brugman, tamże str. 159—161.

[36]) Por. W. Vondrák (1 wydanie) str. 398—401, większą ilość tego rodzaju przykładów z języka rosyjskiego przytacza Wolter: Разысканія по вопросу о грамматическомъ родѣ. Petersburg 1882.

[37]) Por. J. Łoś. Gram. pol. II, str. 10.

dewerbalnego pochodzenia omawianych rzeczowników. Nowe te wyrazy nie zmieniły jednak zasadniczego charakteru naszego typu słowotwórczego, ponieważ tworzono je przeważnie od kauzatiwów, które jako twory denominalne posiadają wokalizm *o*, wskutek czego utworzone od nich abstrakta nie różniły się zewnętrznie niczem do abstraktów werbalnych odziedziczonych z doby p. i. e. i od ogółu rzeczowników. Wyrazy te uworzone od kauzatiwów stanowią główny zrąb słowiańskich nominów actionis na *-a*, a ich rodowód słowotwórczy w świetle powyższych wywodów da się zrekonstruować w następujący sposób: *nomen* ⇝ *kauzatiwum* ⇝ *abstraktum*, a więc n. p.: scs. *ukъ* 'doctrina' ⇝ *učiti* ⇝ *naučiti* ⇝ *nauka*, pol. *łoże* ⇝ *łożyć* ⇝ *podłożyć* ⇝ *podłoga* i t. d. w odniesieniu zaś do naszego wypadku **roi̯ь* ⇝ **roi̯iti* ⇝ **roi̯a*. Rzeczownik *roi̯a* należy zatem pojmować jako nomen actionis od czasownika *roi̯iti* 'wywoływać powstawanie roju'[38], wobec czego podstawowym jego znaczeniem byłoby 'wywoływanie powstawania roju'[39]. Znaczenie to jednak musiało ulec zmianie, skoro w dzisiejszej słowieńszczyźnie wyraz ten oznacza: 'fosę, świeżo wyschnięte łożysko strumienia, lub kałużę', powstaje przeto pytanie, jak objaśnić tę ewolucję. Przedewszystkiem jest jasne, że pierwotne abstrakcyjne znaczenie naszego wyrazu uległo konkretyzacji, przekształcając nomen actionis w nomen loci o wartości semantycznej: miejsce, na którem odbywa się rojenie. Rozwój taki znajduje paralele w rozwoju znaczeniowym wyrazów *praga* 'prażenie' ⇝ 'miejsce, na którem odbywa się prażenie, wypalanie lasów'[40], *ostoja* 'pozostanie' ⇝ 'miejsce, na którem można znaleźć ocalenie' i t. d.

Dalsza ewolucja znaczenia omawianego wyrazu stanie się nam zrozumiałą, gdy zwrócimy uwagę na to, że miejscem gromadzenia się wielkich stad ptaków, oraz gnieżdżenia się

---

[38]) Por. polskie znaczenie: *roić* rój pszczół z ula wypuszczać' Słow. warszaw.

[39]) Że nomen actionis zachowuje odcień kauzatywny czasownika dowodzi strpol. *praga* 'potrawa budząca pragnienie', por. Brückner: Słow. etym., str. 434.

[40]) Por. A. Brückner, Słow. etym., str. 434.

i mnożenia[41]) licznych ich gatunków[42]) są bagna, bagniste jeziorka, zarosłe trzciną trzęsawiska i t. d. Dzięki tej okoliczności możliwem stało się nażwanie tego rodzaju terenów 'miejscem rojenia się, roją', co dało podstawę do dalszej ewolucji znaczeniowej naszego wyrazu, która doprowadziła go do tej wartości semantycznej, jaką ma dziś w języku słowieńskim. Ogólny więc rozwój znaczeniowy wyrazu *roja* da się odtworzyć w następujący sposób: 'wywoływanie powstawania roju' ⇝ 'powstawanie roju' ⇝ 'miejsce powstawania roju' ⇝ 'bagnisko' ⇝ 'fosa, kałuża, świeżo wyschnięte dno strumienia'.

Powstaje teraz pytanie, na jakim stopniu tej ewolucji znaczeniowej był nasz wyraz, gdy został użyty jako nazwa wyspy. Oczywiście nie mógł być on już wówczas abstraktem, lecz musiał oznaczać miejsce, ze znaczeń jednak tej grupy odrzucić należy 'miejsce powstawania roju', jako zbyt ogólnikowe, oraz znaczenie 'fosa, kałuża, świeżo wyschnięte dno strumienia', jako mało nadające się na nazwę wyspy. Wedle wszelkiego przeto prawdopodobieństwa znaczenie pierwotne nazwy *roja* jest 'bagnisko, teren moczarowaty', co jest zupełnie zrozumiałe w odniesieniu do nizinnej — po większej części — wyspy, poprzerywanej na północy głębokiemi zatokami i jeziorami, a usianej dziś jeszcze trzęsawiskami i stawami. Nazwa *roja* należy zatem do grupy takich tworów, jak *Praga*, *Ostoja* i *Pasieka* (S. G.), t. j. wyrazów, które od pierwotnego znaczenia nomen actionis poprzez nomen loci przeszły do kategorji nazw miejscowych.

Przypatrzmy się z koleji nazwie *rojana*. Występujący w niej sufiks *-ana* należy do najrzadszych formantów, znachodzimy go bowiem właściwie w jednym tylko ogólnosłowiańskim wyrazie o pewnej etymologji to jest *polana* ≤ **polį-ana*[43]). Na terenie natomiast połabsko-pomorskim

[41]) Por. pol. znaczenie *roić się* 'sypać się'.

[42]) Wyrazy *rój*, *roić się* odnosza się we wszystkich językach słowjańskich w pierwszym rzędzie do pszczół, następnie zaś do ptaków por. dol. łuż.: *roj wroblow*. (E. Muka: Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow).

[43]) Por. J. Łoś: Gramatyka polska, Część II. Słowotwórstwo, str. 38 i W. Vondràk, Vergleichende Slavische Gram. wydanie 1 (1906 str. 415—416.

występuje on w nazwie kraju *Lipana* ≦ **lipana* w Marchji nad Wkrą koło Chorina[44]), na obszarze zaś polskim w nazwach miejscowych: *Dzierzana* (może *Dzierżana!*), *Golana*, *Kozana*, *Łokana* (K. W. SO. VIII, str. 331), *Parana* i *Zbożana* (K. W. SO. VII, str. 279). Przykłady te pozwalają wyrobić sobie pewne wyobrażenie o funkcji znaczeniowej wchodzącego w grę sufiksu. Jako znaczenie ps. **poľana* podaje Vondrák — na podstawie porównania wartości semantycznych tego wyrazu w różnych językach słowiańskich — 'Ebene, flaches Land', za podstawowe jego znaczenie można zatem przyjąć 'miejsce, na którem znajdują się pola'. Podobnie wyraz *Lipana* nie mógł pierwotnie oznaczać niczego innego jak kraju w którym rosną lipy, a nazwy *Kozana* i *Zbożana* miejsc, na których żyją kozy, czy rośnie zboże i t. d. Zasadnicze więc znaczenie sufiksu *-ana* byłoby takie samo, jak o wiele częściej od niego używanego sufiksu *-yńa*, w wyrazach *pustynia*, *świątynia*, *Gdynia*[45]) i t. d., to jest oznaczałoby 'miejsce, na którem znajduje się rzecz wyrażona pierwiastkiem'. Wobec tego pierwotnem znaczeniem nazwy *roḁana*, która jest wedle wszelkiego prawdopodobieństwa derywatem od *roḁa*, byłoby 'miejsce, na którem znajdują się bagniska, kraj bagnisty'. Różnica zaś między tą nazwą, a jej formą podstawową polegałaby na tem, że wyraz *roḁa* był imieniem pospolitem użytem tylko w funkcji nazwy kraju, podczas gdy wyraz *roḁana* utworzono specjalnie dla oznaczenia wyspy.

O wiele prostsza niż z nazwami wyspy jest sprawa z nazwą zamieszkującego ją plemienia. Wyraz *rôḁańė* jest mianownikiem liczby mnogiej od niezachowanego rzeczo-

---

wydanie 2 (1924) str. 547 i 548. Obok *polana* gramatyki cytują niejasny pod względem etymologicznym wyraz *śmietana*, oraz *bratana* będące tylko femininum do *bratan*.

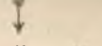
[44]) W dokumencie wystawionym przez biskupa Konrada z Kamienia na Pomorzu w roku 1233 znajdujemy zdanie: „Mansos vero quos donauimus in terra jecent, que Slauice *Lipana* nuncupatur". Codex diplomaticus Brandenburgensis. Ab. I. Urkundensamlung für die Orts- und specielle Landesgeschichte. Tom XIII, str. 203. Por. nadto Ab. VI: Namensverzeichnis Tom II pod hasłem: *Lipe*.

[45]) Por. M. Rudnicki: SO. I., str. 181 i SO. VI., str. 354, 358 i 367.

wnika **ròi̯anin* (≦ **roi̯i̯aninъ*) ‘mieszkaniec bagnisk, mieszkaniec wyspy Roji[46]). Utworzony jest on od nazwy wyspy *ròi̯a* (≦**roi̯a*) przy pomocy sufiksu **-i̯aninъ* | *-i̯ane* często używanego na obszarze pomorsko-połabskim do urabiania nazw mieszkańców od nazwy kraju np. *Pomorani* (N. str. 192) ≦ **pomořane*, *Moritzani* i *Morisani* (N. str. 140 i 141) ≦ **moričane*, *Riezani* (N. str. 146) ≦ **rěčane*, *Drevani* (SO. VIII., str. 13) ≦ **dervi̯ane*, i t. d.

Ostatecznie więc kolejność następstwa genetycznego omawianych wyrazów przedstawia się w świetle powyższych rozważań w następujący sposób[47]):

**roi̯ь ⋙→ *roi̯i̯i ⋙→ roi̯a ⋙→ roi̯ana ≧ rāna*

**roi̯i̯ane ≧ roi̯ane ≧ rāne*

Jak z tego zestawienia wynika formy *rāna*, *rāne* są ostatecznym wynikiem rozwoju słowotwórczego i fonetycznego nazw wyspy Rugji i jej mieszkańców, sądzę przeto, że w literaturze naukowej one właśnie powinne być używane dla oznaczenia tych historyczno-geograficznych jednostek. Oprócz powyższego względu przemawiają na korzyść tych orm dwie okoliczności, a mianowicie wedle danych historycznych mieszkańcy wyspy w dobie poprzedzającej ich wynarodowienie nazywali ją zazwyczaj — jeśli nie zawsze — *Raną*, a samych siebie *Ranami*. Po wtóre zaś używając form *Roja*, *Rojana*, *Rojanie* w powyższej pisowni popełniamy błąd zarówno przeciw tradycji ortograficznej, wedle której należałoby pisać *Ruja*, *Rujana*, *Rujani*, jak też i przeciw fonetyce dialektu wyspy, w którym nazwy te brzmiały *ròi̯a*, *ròi̯ana*, *ròi̯aňė*. Pisownia natomiast form *Rana*, *Ranie* da się bez trudności ustalić zgodnie zarówno z tradycją, jak i fonetyką. Formy *Rana*, *Ranie* są już zresztą do pewnego stopnia ustalone w literaturze naukowej, używa ich bowiem Niederle w „Słowiańskich starożytnościach“, Tymieniecki w „Społeczeństwie Słowian lechickich“ i inni.

---

46) Analogicznie do scs. *graždaninъ* || *graždane* ‘mieszkaniec miasta, mieszczanin’.

47) ⋙→ oznacza stosunek formacji podstawowej do derywatu, ≧ natomiast stosunek formy fonetycznie starszej do młodszej.

MOROŃ BOGUSŁAW.

Χάλουσος ποταμός Ptolemeusza.

Ptolemeusz w swojej Γεωγραφικὴ ὑφήγησις II, 11[1]) podaje następujące nazwy rzeczne na przestrzeni pomiędzy Łabą a Wisłą:

2. Χαλούσου[2]) ποταμοῦ ἐκβολαί λξ' νς'
Συήβου „ „ λϑ'L" νς'
Οὐιάδου[2]) „ „ μβ'L" νς'

7. μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας ἀπὸ τοῦ Χαλούσου[2]) ποταμοῦ μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ Φαροδινοὶ, εἶτα Σιδινοὶ μέχρι τοῦ Οὐιαδούα[2]) ποταμοῦ καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς Ῥουτίκλιοι μέχρι τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ.

Dwie ostatnie z tych nazw oznaczają prawdopodobnie Odrę.

Niederle w dziele „*Původ a počátky Slovanů západních*" str. 11 uważa za Odrę Σύηβος ποταμὸς, Οὐίαδος zaś, względnie Οὐιαδούα za któryś z dopływów Odry, może śląską Widawę, którego nazwa została przeniesiona na ujście Odry przez tych, którzy przez Śląsk szli na północ. Za tem samem opowiada się Kętrzyński w rozprawie: „*Germanja wielka i Sarmacja nadwiślańska*" Kraków 1901, str. 8 z tą jedynie różnicą, że Οὐίαδος uważa za Wartę a nie Widawę; na dowód przytacza, że u Strabona rzeczka Luppia, dopływ Renu, wpada nie do Renu, lecz prosto do morza, równolegle do Renu.

Nazwy Οὐίαδος, Οὐιαδούα, a także spotykane u późniejszych pisarzy Οὐίαδρα[3]), *Viadrus* można sprowadzić do jednego

---

[1]) *Die Geographie des Ptolemaeus*. Handsehriften. Text und Untersuchung von Otto Cuntz, Berlin 1923.

[2]) cod. X λαχούσου, χαλάσου, οὐίλδου, οὐαδούα, cod. RWU r. ΩΖΣ ἰαδούα Lekcja οὐίλδου, jeśli nie jest zepsutem οὐιάδου, mogłaby stać w związku z pierwiastkiem *u̯eld-* por. Rudnicki Sl. Occ. VII, 511.

[3]) Niederle l. c. str. 11. Damroth: Die älteren Ortsnamen Schlesiens, Beuthen 1896 str. 31 przytacza, jakoby z Ptolemeusza nazwę Οὐίαδρος; otóż nazwy takiej u Ptolemeusza nie znajdujemy.

pierwiastka z rozmaitemi przyrostkami, mianowicie do pierwiastka *věd-*. A więc Οὐίαδος = **Věd(ъ)*, Οὐιαδούα = **Vědova*, Οὐίαδρα = **Věd(ъ)ra*, *Viadrus* = **Věd(ъ)rъ* patrz prof. Rudnicki, Sl. Occ. VI, 339, 388. Wprawdzie prof. Rudnicki nazwę *Viadrus* analizuje jako **Vě-drošь* i widzi w niej ten sam pierwiastek, co w nazwie *O-dra*, ale można w niej widzieć również pierwiastek *věd*+suf. *ro*, zwłaszcza jeżeli weźmiemy pod uwagę rzekę *Świder*, w której nazwie mamy pierwiastek **sueid* + *ro*. Fakt, że tyle mamy nazw na jedną rzekę, wyjaśnia się tem, że nazwy te, jak to zauważył prof. Rudnicki Sl. Occ. VI 388, to pierwotnie *appellaliva* a nie *nomina propria;* w różnych też okolicach różne były nazwy tej samej rzeki.

Jeżeli więc wszystkie te nazwy począwszy od Wisły[4]) dadzą się wyjaśnić na podstawie słowiańskiej, możnaby i w nazwie Χάλουσος dopatrywać się pochodzenia słowiańskiego. Nazwa tej rzeki dotychczas jest niewyjaśniona; Niederle l. c. str. 11 przypuszcza, że może to być któraś z rzek zach. Pomorza, Piana, Warnowa lub Trawna, jak zdaje się wynikać z jej położenia u Ptolemeusza, Zeuss[5]) zestawia ją z Chalami, mieszkającymi wedle Ptolemeusza u nasady półwyspu duńskiego. Kętrzyński l. c. str. 7 tak się wyraża: „Wszystkie rzeki od Łaby do Wisły charakteryzuje Ptolemeusz w ten sposób, że podaje tylko położenie ich ujścia. Pierwsza z nich jest Chalusus. Ponieważ między Łabą a Odrą niema żadnej rzeki wybitnej, któraby mogła zwrócić na siebie uwagę, należy Chalusus uważać nie za rzekę samodzielną, lecz za główny dopływ Łaby tj. za rzekę Hawel ze Sprewą. Niema w tem nic dziwnego: czyni to także Kiepert w II t. Deutsche Altertumskunde Müllenhoffa. Nazwa słowiańska rzeki Hawel nie była znana dotychczas; jest nią niewątpliwie *Chalusus* = *Kałuża*, w innych językach słowiańskich „Kalusa" = woda mętna, Kalische; porównać także należy nazwę Kałusz". Czy Χάλουσος jest którąś z rzek zach. Pomorza czy też, jak twierdzi Kętrzyński, dopływem

[4]) Co do nazwy Wisły por. Rudnicki, Sl. Occ. VIII 392—411; Σύηβος ποταμός oznacza rzekę *swewską*, nie jest więc w ścisłem znaczeniu nazwą rzeczną, lecz pochodzi od nazwy etnicznej.

[5]) Zeuss: Die Deutschen und ihre Nachbarstämme str. 151.

Łaby, jest w zasadzie kwestją dla nas obojętną. I jedno i drugie z geograficznego punktu widzenia jest możliwe, za Hawelą przemawiałyby inne przykłady np. *Luppia*, Οὐιαδούα. Ścisłe umiejscowienie bowiem nie gra ważnej roli, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że nazwy te to pierwotne *appellativa* a nie *imiona własne*, mogły więc odnosić się do rozmaitych rzek.

Jak wynika z powyższej wzmianki, Kętrzyński uważał Χάλουσος za odpowiednik słow. *„Kałuża"*. Myśl ta jest słuszna o tyle, że istotnie należy Χάλουσος związać z nazwami słowiańskiemi od pierwiastka *kal-*. Kętrzyński nie poparł swego przypuszczenia argumentami językoznawczemi, co właśnie jest celem niniejszej rozprawki.

Zapisane u Ptolemeusza Χάλουσος po odrzuceniu niewątpliwie greckiej końcówki możemy odczytać jako *Xalus*. Staram się tę nazwę sprowadzić do pierwiastka *kal* i analizuję jako *χal*+*us*. Powstaje teraz pytanie, jak mamy czytać początkowe *χ*. Jak wiemy z historji języka greckiego, aspiraty φ, ϑ, χ wymawiano pierwotnie jako połączenie *tenuis* i przydechu a więc *p*+*h*, *t*+*h*, *k*+*h*. Wymowa taka utrzymywała się bardzo długo, nim przez pośrednictwo wymowy *pf*, *t*ϑ, *k*χ rozwinęły się aspiraty *f*, ϑ, χ. Trwała ona do 3 w. po Chr. a zmiana nastąpiła w połowie 4 w. po Chr. Pryscjan około r. 500 już nie zna różnicy między greckiem φ a łacińskiem *f*, między χ a *ch*, natomiast Kwintyljan i pismo koptyjskie zachowuje ją jeszcze[6]). Hirt w *„Handbuch der griech. Laut- und Formenlehre"* twierdzi, że w *Egipcie jeszcze w drugim w. po Chr.* trwała dawna wymowa aspirat. Jeżeli tak, to nazwę zachowaną u Ptolemeusza powinniśmy odczytać *Khalus*[7]). Nie wiemy, skąd Ptolemeusz czerpał swoje informacje o tych terenach. Mógł nazwy te słyszeć w brzmieniu pierwotnem, ale bardzo prawdopodobne, że przychodziły one do niego za pośrednictwem germańskiem. W ustach Germanina początkowe *k* przeszłoby w *h*, które około 2 w. po Chr., nawet w nagłosie, miało jeszcze wartość aspiraty χ. Dopiero około

---

6) F. Blass: Über die Aussprache des Griechischen, str. 99.
7) Po odrzuceniu greckiej końcówki.

5 w. germ. *h* stało się przydechem, zrazu tylko w nagłosie, jak świadczą takie przykłady jak gr. ʽΕβραῖος ⋙→ goc. Haíbraius lub łac. Hildibald || Ariamirus[8]. Otóż Grecy nie mieli innego sposobu oddania germ. *h* (χ), jak przez swoje χ (w tym bowiem czasie trudno przypuścić oddanie przez spiritus asper). A w takim razie moglibyśmy widzieć w nazwie *Khalus* pierwiastek *kal*, przekazany za pośrednictwem germańskiem.

Ale można tu się obejść i bez pośrednictwa germańskiego czyli przyjąć, że pierwotnemu t. j. słowiańskiemu *k* odpowiada na gruncie greckim χ. Mianowicie w gockiem greckiemu i łacińskiemu *k* odpowiada zwyczajnie *k*, ale zdarzają się przykłady, że gockie *k* jest odpowiednikiem gr. χ, n. p. ἀρχάγγελος ⋙→ goc. arkaggilus, χοραζίν ⋙→ goc. kaúrazein[9]).

Możnaby więc przyjąć relację odwrotną, że czasami goc. lub innemu, a więc słowiańskiemu *k* odpowiadało greckie χ. Czy przyjmiemy przeto pośrednictwo germańskie, czy je odrzucimy, możemy nazwę χάλουσος nawiązać do pierwiastka *kal.* Nazwy geograficzne od tego pierwiastka na stawy, rzeki, bagna, osady są w słow. niezmiernie liczne i znaczeniowo χάλουσος może doskonale oznaczać rzekę błotnistą

n. p. Kalus m. pow. uszycki nad rz. Kalusikiem
Kałusz, Kałuszyn i t. d.
Kałuża = 'bagno, woda błotnista'.

Jeden jednak szczegół nasuwa wątpliwości, czy można przyjąć, że w nazwie χάλουσος początkowe χ odpowiada słowiańskiemu *k.* U tego samego mianowicie Ptolemeusza mamy zapisaną nazwę καλισία[10]) II, 11(13), co zdaje się odpowiada dzisiejszemu Kaliszowi. Dlaczego tu pierwotne *k* nie jest oddane przez χ? Jeżeli tu nie było pośrednictwa germańskiego, mógłby ktoś twierdzić, że i przy χάλουσος go nie było i że pierwotne *k* w *kal-* oddałby Ptolemeusz przez *k.* Gdy zaś odrzucimy słow. *k* lub germ. *h* jako odpowiednik gr. χ,

---

[8]) W. Braune: Gothische Grammatik, 1895 r., str. 25.
[9]) W. Braune: l. c., str. 26.
[10]) Cod. Urt. Ω καλίσια.

to musimy przyjąć, że zastępuje nam ono słow. χ. Inaczej bowiem Grecy słow. χ oddać nie mogli, jak tylko przez swoje χ (*kh*). Przydechu mocnego nie możemy wziąć pod uwagę, bo w tym czasie wymawiał się on bardzo słabo a nawet całkiem zanikał. Wyodrębniamy więc w nazwie χάλουσος pierwiastek *χal;* należy teraz określić jego stosunek do pierwiastka *kal.*

Jak wykazał Brückner w artykule „Slawisches *ch*„ (Kuhns Zeitschrift für vergl. Sprachforschung t. 51) słow. χ alternuje z *sk* względnie *k* n. p. *skropawy* || *chropawy, skrobot* || *chrobot* czeskie *skoulostivý* || *choulostivý* i t. d.

Pierwiastek *kal* również takie oboczności wykazuje:

staroruskie *skalušь*	s-ch. *chäla* «brud»
skalušьnъ	ros. *chałuj* «szlam»
scs. *skarъ* «brud»	
skarędь	
pol. *skarady* 15 w.	*szaradnoscz* Maz. St. 1499
skaradość	*szaradnoscy* BZ.
	przeszarzedny BZ.

W nazwach geograficznych[11]) oboczności te bardzo wyraźnie wystąpią

Kalino w. pow. łódzki	*Skalin*	*Chalin*
Kalin przys. Koz. Zach. Wlkp.	w. pow. miński, czerykowski, zasławski	1. w. pow. wilejski 2. w. pow. międzychodzki nad jeziorem Ch.
		Chalino w. pow. Lipno
Kalna 1. w. p. bialski 2. rz. d. Hańczy		*Chalno* w. nad jeziorem Chalno pow. nieszawski
Kalne 1. w. p. stryjski 2. błoto w Kijowskiem		Koz. Zach. Wkp. (niegdyś Chalina 1124, 1262 r. 1238 r. wdowa po *Kałku z Chalina*)

---

[11]) Nazwy wzięte ze Sł. Geogr. i z prac Kozierowskiego: Nazwy topogr. arch. gnieźn. Nazwy topogr. arch. pozn., Nazwy topogr. zach. i środk. Wielkopolski. Nazwy topogr. Wsch. Wielkopolski.

[*Kalno*][12]) jez. w Warmji		
Kalawa 1. w. pow. między-rzecki 2. m. na d. Łużycach	*Skaławskie Holendry* nad Wełnianką pow. gnieźn.	*Chaławy* w. pow. śremski Koz. Pozn.
Kaliawa w. hr. spiskie	*Skaławskie Rybno* nad jez. Rybno pow. gnieźn.	
Kaława os. nieznana pod Chodzieżem (1436 r.) Koz. Pozn.	[*Skalowia*] wedle kronikarzy niemieckich część Prus W. nad dolnym Niemnem	
Kalawy miejsce (1766 r.) Koz. Zach. Wkp.		
Kałek pole, las, staw miejsce, błoto, bagno Koz. Gniezn. Pozn.	*Skałka* str. p. czehryński cały szereg wsi	*Chałkowo* (1420 r.) Koz. Pozn.
Kałki rzeka, miejsce, pole Koz. Pozn.		
Kałkowo droga nieznana Koz. Pozn.		
Kalisz m.	[*Skalischen*] leśn. pow. węgoborski	*Chaliszka* w. pow. opatowski
Kaliszki 1. w. pow. warszawski 2. [w. pow. jańsborski]	[*Skalischkehmen*] pow. darkiejmski [*Skalischken*] 1. w. dark. 2. nadleśn. „ 3. leśn. „	

Jak widzimy, w pierwiastku *kal* oboczności χ: *sk(k)* dość obficie występują. Mamy więc prawo przypuścić, że i w naszej nazwie mamy właśnie taką oboczność i odnieść ją do pier-

---

[12]) Nazwy wzięte w klamry pochodzą z terenu pruskiego, dlatego stanowią mniej pewny materjał dowodowy, choć w pruskiem i litewskiem da się wykazać paralelna do słowiańskiej oboczność *sk*(*k*): *š* np. *pászaras*: **pokr̥mъ*.

wiastka *kal*. Analizując nazwę Χάλουσος wyróżniliśmy w niej pień *xal* i przyrostek *us*. Jak go należy odczytać, trudno z pewnością określić. Słowotwórczo możliwe są cztery formy przyrostka, które dla Greka brzmiałyby *us*, a mianowicie *us*, *uš*, *uz*, *už*. Rozpatrzymy kolejno te cztery przyrostki.

1. *-us-*.

Pochodzenie tego przyrostka wedle Vondráka (Vergl. slav. Gram. I, str. 486) jest niepewne. Przytacza on pogląd Zubatego, że mamy tu do czynienia z pierwotnie niezależnem słowem, które w złożeniach zatraciło swoje znaczenie; na dowód mają służyć stczesk. *Holovúsy* || *Holoúsy*, *Mokrovúsy* || *Mokroúsy*. Trudno się jednak dopatrzeć tego **vǫsъ* czy **ǫsъ* w innych słowach o tym samym przyrostku np. *frňous*, 'bródka' *divous* 'dziki', *pilous* 'wołk zbożowy'. Stanowczo przeciw poglądowi Zubatego przemawia stczesk. *kalús* 'sowa', nowoczesk. *kalous*, które Berneker (Slav. Et. Wtb.) odnosi do pierwiastka *kal*. Wedle poglądu Zubatego można tłumaczyć nowoczesk. *-ous*, ale nie staroczesk. *-ús*. Należy więc przyjąć pierwotny przyrostek *-us*, w którym *s* z niewyjaśnionych powodów nie przeszło w *χ* por. *brusъ*, 'belka' *kljusę* i t. d. Przyrostek ten mamy w dwu nazwach miejscowych *Kałus* w. pow. pszczyński (o ile nie jest to mazurzenie), *Kalus* m. pow. uszycki nad *Kalusikiem*.

Należy wspomnieć, że obok tego dawnego przyrostka istnieje drugi obcego pochodzenia (z łaciny) np. pol. *dworus*, *sługus*, *obdartus* (Łoś, Gram. pol. II 93). O ile chodzi o Χάλουσος, to możnaby tu widzieć przyrostek *-us*, ewentualnie przed przejściem *s* w *χ*, może w stadjum przejściowem *š*.

2. *-uš* ($\leqq$ **uχjo*)

cienkusz, *koniuszy* (Łoś l. c. 95), *Lubuša*, *chocholouš* (Vondrák, Vergl. Gram. I. 639). Nazwy miejscowe: *Kałusz* m., *Kałuszyn* w. pow. warszawski,
Kaluschmühle młyn pow. głupczycki.

Przyrostek ten jest zupełnie możliwy; nie można jednak stwierdzić, czy mamy tu ten przyrostek przed przejściem *s* ⋙→ *χ*, a więc przed pierwszą palatalizacją, czy po okresie

pierwszej palatalizacji. Wedle Brücknera l. c. 242 χ ≤ *sk* rzadko tylko wyprzedza okres pierwszej palatalizacji, zwyczajnie jest późniejsze.

3. *-uz-*
kobuz || *kobiec* (Łoś l. c. 93)
Kałuzy 1. w. pow. wieluński
2. las pow. doliński
[*Kalhusen* || *Kallusen*] w. pow gąbiński.

4. *-už-* (≤ **ugja*)
Kałuża 1. os. będziński
2. w. pow. lubliniecki
Kałuże 1. os. pow. wieluński
2. w. pow. mościski
Kałużnik miejsce na Karczewie Koz. Pozn.
Kałużany przedmieście Sądowej Wiszni

Nasuwa się tu ta sama wątpliwość. co przy przyrostku *-uš-*, mianowicie, czy nazwa χάλουσος pochodzi z okresu przed pierwszą palatalizacją, czy po niej. W drugim wypadku i ten sufiks byłby możliwy.

Jak z rozpatrzenia przyrostków wynika, możemy sprowadzić χάλουσος do jednej z czterech form: *χalusъ*, *χaluzъ*, *χalušь*, *χalužь*[13]. Najodpowiedniejsze może będą dwie pierwsze postacie *χalusъ* lub *χaluzъ*, bo w innych miękkość przyrostka zaznaczyłaby się może końcówką grecką -ιος[14]. Przyjęcie początkowego χ nie wymaga pośrednictwa germańskiego, które odbiłoby się też na innych dźwiękach tej nazwy.

Wszystkie nazwy rzeczne pomiędzy Wisłą a Łabą dadzą się więc wyprowadzić z pierwiastków słowiańskich na podstawie *praw słowotwórczych* słowiańskich. Ostatnią niejasną był χάλουσος, najdalej na zachód posunięty. W powyższych wywodach starałem się wytłumaczyć ją na podstawie słowiańskiej. W każdym razie należy stwierdzić, że nazwy te,

---

[13]) Czy przed przyrostkiem mamy twardą czy miękką spółgłoskę, niepodobna na pewno ustalić, por. Kaługa nad Oką || Kaluha w. pow. słucki. Pisząc ъ lub ь na końcu nie określam brzmienia końcowych dźwięków stwierdzam tylko, że później rozwinąłby się tu ъ lub ь.

[14]) Por. χαλισα Ptol. II, 11.

dotychczas niejasne, na razie jedynie z pierwiastków słowiańskich zostały wyjaśnione, co jest rzeczą bardzo naturalną. Jest rzeczą znamienną, że nie są to jakieś odosobnione pierwiastki, przeciwnie bardzo częste i rozrodzone w tych właśnie okolicach. Tyczy się to i pierwiastka *věd, vid* i pierwiastka *kal.* Dlatego też, bez względu na to, czy jedna lub druga etymologja ostoi się lub nie, nie utrzymają się twierdzenia takie, jakie wypowiada M. Vasmer na 136 str. dzieła *Die Urheimat der Slaven* (Der Ostdeutsche Volksboden hg. von Volz, Breslau 1926): „Die alten Namen zwischen Weichsel und Elbe sind alle unslawisch: Oder, Hawel, Spree, Elbe. Kein alter Flussname auf diesem Gebiete ist mit Hilfe des Slawischen deutbar".

Poznań, w kwietniu 1930.

WŁADYSŁAW KURASZKIEWICZ.

Połabskie samogłoski nosowe.

W nauce niejednokrotnie zajmowano się już połabskiemi samogłoskami nosowemi[1]), w ostatnich zaś czasach pisali o nich M. Trubecki i T. Lehr-Spławiński przy sposobności dyskusji nad resonansem nosowym lechickich samogłosek nosowych. Prof. M. Trubecki[2]) na podstawie analizy pisowni nosówek w słowniku Henniga doszedł do wniosku, że w języku połabskim wymawiano nosówki tak jak w dzisiejszym polskim języku literackim, t. j. czysto wokalicznie tylko w wygłosie oraz przed spółgłoskami szczelinowemi i płynnemi, natomiast przed spółgłoskami zwartemi i zwartoszczelinowemi w miejscu właściwych nosówek wymawiano połączenia samogłosek ustnych *å a* ze spółgłoskami nosowemi upodobnionemi pod względem miejsca artykulacji do następnych spółgłosek zwartych: *am* + P, *an* + T, + C, *aŋ* + K, *ą* + S, + L[3]) i w wygłosie. Prof. T. Lehr-Spławiński[4]) uznając w zasadzie wywód ks. Trubeckiego za słuszny w odniesieniu do słownika Henniga, zastrzega, że wniosku o takiej wymowie nosówek nie można uogólniać na całość materjału językowego połabskiego, bo np. pisownia J. Parum Szulcego i Anonima różni się w znacznym stopniu od pisowni Henniga. Przypuszcza zatem, że „rozszczepiona" wymowa nosówek przed spółgłoskami zwartemi, dająca się stwierdzić u Hen-

[1]) Literaturę zestawił T. Lehr-Spławiński w Gramatyce połabskiej, Lwów 1929, str. 39.

[2]) Prince N. Troubetzkoy: Les voyelles nasales des langues léchites. Revue des Études slaves, tome V, 1925, p. 29—33.

[3]) Znak + P oznacza następującą po nosówce spółgłoskę zwartą wargową, znak + T: zwartą przedniojęzykową, + C: zwartoszczelinową, + K: zwartą tylnojęzykową, + S: szczelinową, + L: płynną.

[4]) Tadeusz Lehr-Spławiński: Les voyelles nasales dans les langues léchites. Revue des Études slaves, tome VI, 1926, p. 61—63.

niga, była tylko odrębnością dialektyczną okolic Wustrowa, w innych zaś gwarach połabskich istniały właściwe samogłoski nosowe także i przed spółgłoskami zwartemi. Ks. Trubecki jednak nie godzi się na to przypuszczenie, sądzi bowiem, że pisownia także innych zabytków, choć nie tak wyraźnie jak pisownia Henniga, świadczy przecież o „rozszczepionej" przed spółgłoskami zwartemi wymowie połabskich samogłosek nosowych[5]. Wobec tej różnicy zdań nie od rzeczy będzie problem ten rozpatrzyć nanowo, wciągając do rozważań cały materjał połabski.

I.

§ 1. W słowniku Anonima, najstarszym zabytku połabskim, pochodzącym z okolic Dannenbergu, pisownia nosówek jest bardzo chwiejna. W wygłosie: defong ≤ **děvǫ*, gawung ≤ **golvǫ*, porssang ≤ **porsę* sonang ≤ **sanę*, sribang ≤ **žerbe̢*, schweinang ≤ **svinę*, tilang ≤ **telę*, wornang ≤ **vornę*, rofnang ≤ **rav-ьnę* (dn. *rave*) — weidlum ≤ **vidlǫ*, groblum ≤ **grablǫ*, mooskum[6] ≤ **mastъkǫ*, poilum ≤ **pylę*, tioram ≤ **kurę* — pogla ≤ **pylę*, déta ≤ **dětę*, sant nozarath ≤ **xъtjǫ ti nasьrati*; razem: *-ong* 1 r., *-ung* 1 r., *-um* 4 r., *-ang* 7 r., *-am* 1 r., *-a* 2 r., *-an* 1 r.

Przed spółgłoskami szczelinowemi [+ S]: mangsi ≤ **męso*, gums ≤ **gǫsь*, wuûmska ≤ **vǫsъka*, plôossat ≤ **plęsati*, wan plôossat ≤ **onъ plęsa[je(tъ)]*; razem: *ang* 1 r., *um* 1 r., *uum* 1 r., *oo* 2 r.

Przed spółgłoskami zwartoszczelinowemi [+ C]: sojanx ≤ **zajęcь*, jazmin ≤ **jęčьmenь*; razem: *an* 1 r., *a* 1 r.

Przed zwartemi przedniojęzykowemi [+ T]: prodka ≤ **prędъka*, pradiin ≤ **prędenъ*, sadie ≤ **zętь*[7]); razem: *o* 1 r., *a* 2 r.

---

[5]) Н. С. Трубецкой: Об отраженияx общеславянского ę в чешском языке. Slavia VI str. 682—3.

[6]) Paul Rost: Die Sprachreste der Drawäno-Polaben im Hannöverschen, Leipzig 1907, str. 53 uw. 21 uważa słusznie formy: *weidlum*, *groblum*, *mooskum* za acc. sg; *groblum* zamiast *groblam*, *poilum* zamiast *poilam* — por. moją uwagę SO VIII str. 224.

[7]) Rost łączy *sadie* 'Brautigamb' An. z *santik*, *santek* H. ≤ **zętikъ*, lepiej jednak wyraz ten czytać *zǫťə*, podobnie jak po polsku: *zięcio*, *wujo* i t. p.

Przed zwartemi tylnojęzykowemi [+K]: runkol ≦ **rąkavъ*, ronkaweiz ≦ **rąkavica*, ronka ≦ **ręka*, mooke ≦ **mąka;* razem: *un* 1 r., *on* 2 r., *oo* 1 r.

Przed zwartemi wargowemi [+P]: dump ≦ **dąbъ*, uberack ≦ **(v)ąborъkъ;* razem: *um* 1 r., *u* 1 r.

Widać tu cztery sposoby oznaczania rezonansu nosowego 1. tylko znak samogłoskowy: *-a* w wygłosie 2 r., *oo* + S 2 r., *oo* + K 1 r., *o* + T 1 r., *a* + T 2 r., *a* + C 1 r., *u* + P 1 r., razem 10 r., 2. znak samogłoskowy w połączeniu z literą *n*: *un* + K 1 r., *on* + K 1 r., pozatem w przykładach: *sojanx* ≦ **zajęcь* i *sant* 'Ich will Dir' ≦ **xъtją ti*, razem 4 r., 3. znak samogłoskowy w połączeniu z literą *m*: w wygłosie *-um* 4 r., *-am* 1 r., *um* + S 2 r., *um* + P 1 r., razem 8 r., 4. znak samogłoskowy w połączeniu z literami *ng*: w wygłosie *-ong* 1 r., *-ung* 1 r., *-ang* 7 r., *ang* + S 1 r., razem 10 r. Żaden z tych sposobów pisowni nie jest związany specjalnie z jakąś pozycją w wyrazie, czyli wniosek o „rozszczepionej" wymowie nosówek przed zwartemi spółgłoskami u Anonima nie ma uzasadnienia, natomiast nic nie stoi na przeszkodzie widzieć w tej pisowni odbicie wymowy jednakiej we wszystkich pozycjach. Tak samo, zdaje się, sądzi Trubecki, ale przypuszcza, że właściwe samogłoski nosowe we wszystkich pozycjach u Anonima mogły się wytworzyć drugorzędnie, drogą nazalizacji przed istniejącemi tam dawniej drugorzędnemi spółgłoskami nosowemi (przynajmniej w zgłoskach zamkniętych), o czem ma świadczyć pisownia dwu przykładów: „Flachs = *Lang*" i „Tag = *Daang*". Wydaje się to jednak mało prawdopodobne, gdyż te przykłady z wtórną nazalizacją są zupełnie odosobnione (obok *daang* Anonim pisze *dân*, *wan* ≦ **onъ*) i powstanie ich można objaśnić ścisłem połączeniem z jakimś następnym wyrazem o spirantycznym nagłosie[8]), z którego to połączenia formy te zostały do słownika wydzielone.

§ 2. W słowniku Pfeffingera pisownia nosówek jest bardziej systematyczna niż u Anonima. W wygłosie:

[8]) W języku polskim np. stale tą drogą wytwarzają się drugorzędne samogłoski nosowe: *tę‿sam*, *zvarty‿šeregem*, *ą‿śpeva* i t. p. Por. T. Benni: Fonetyka opisowa. Gramatyka języka polskiego Pol. Ak. Um. (zbiorowa), str. 48.

wawadung ≦ *vъ vodą, tschörung ≦ *kurę, sleisang ≦ *slyšą, schríbang (ou sríba) ≦ *žerbę, tílang ≦ *telę schweinang ≦ *svinę, sonidélang ≦ *za neděljq, gornang ≦ *garnq, jo sarang 2 r. ≦ *ja zьŕq, oizang ≦ *ja xъtjq — dédan ≦ *dětę, tscheirañ ≦ *kurę, pül maílan ≦ *polъ milq, júzan 2 r., jutsan, jútsan 2 r. ≦ *ja xъtjq — sríba ≦ *žerbę; także w 3. sg. praes. słowa posiłkowego *być:* dübrü junc[9]) ≦ *dobro je(stъ), kuquílian 'combien', tujandstũst 'asséz', tujannũtz 'rien', batchi jañ 'pas beaucoup', tejangũt 'mieux', tujan leu bü 'par raillerie', túјan ≦ *to je(stъ) — mo*nia*põun 'la pleine lune', neu mon*ia* nénna 'la nouvelle lune', to*ja*zeúza 'un etranger', sojáyd*ia* 'une sie', okéid*ia* 'nu crochet', razem: *-ung* 2 r., *-unc* 1 r., *-ang* 9 r., *-an* 15 r., *-a* 6 r.

Przed spółgłoskami szczelinowemi [+ S]: gongs ≦ *gąsь, jungsic ≦ *językъ, wungs ≦ *(v)ąsъ, jõs pluńgsal ≦ *jazъ plęsalъ, pluńgsat ≦ *plęsati, poiwuńgsa ≦ *povęši(tъ), puziarungsì ou wungsey putzkat ≦ *-vąsy, pangst ≦ *pęstь, pańgstie ≦ śdn. *pans(e)-ъky, mangsée 2 r., tilansemangsée, schweinemangseé, woal mangseé, pícina mangsée, wórina mangsée, pitsenmangséi ≦ *-męso — jos schmiańza ≦ *jazъ směјą se, piziguńskie ≦ *-gąsьky — plúsat ≦ *plęsati, wusanéitza ≦ *vąsenica; razem: *ong* 1 r., *ung* 7 r., *ang* 10 r., *un* 1 r., *an* 1 r., *u* 2 r.

Przed spółgłoskami zwartoszczelinowemi [+ C]: klangse ≦ *klęči(tъ), tschenangs 2 r., tschenañgs ≦ *kъnęʒь — runzéi ≦ *rącě[10]), jańsmin ≦ *jęčьmenь, tilansemangseé ≦ *telętje męso, soÿańsky ≦ *zajęčьskъjь; razem: *ang* 4 r., *un* 1 r., *an* 3 r.

Przed zwartemi przedniojęzykowemi [+ T]: liungdü ≦ *lędo, punct ≦ *pątь, pangtisjunčt ≦ *pętьdesętъ, schistisjunčt ≦ *šestьdesętъ, sibitisjunčt ≦ *sedmьdesętъ, wissimetisjunčt ≦ *osmьdesętъ, siuncteù ≦ *svęto, divangtarũ ≦ *devętero, disangtarũ ≦ *desętero, pangtnótzti ≦ *pętьnadesęte, divangnótzti, tevangtnótzti ≦ *devętьnadesęte, disangtnótzti ≦ *desętьnadesęte — chluñd ≦ *xlądъ, kundíglia ≦ *kądelja,

---

[9]) Rost P., l. c., str. 44 uw. 2, słusznie *junc* uważa za błąd zamiast *jang*.

[10]) Rost l. c. str. 417 uważa *runzéi* w zwrocie z „Laver les mains" Runzéi moÿd za nom-acc. dual. jak u Henniga *runtzê, runzé.*

panstüge ≦ *pętь stig-y, pantarŭ ≦ *pętero, pancjusté z franc. pentecôte, stangiaý ≦ *stǫgy, wunjŭr ≦ *(v)ǫgorь; razem: *ung* 1 r., *unc* 6 r., *ang* 7 r., *an* 3 r., *un* 3 r.

Przed zwartemi tylnojęzykowemi [+ K]: muńca ≦ *mǫka, runca 2 r., rúnca, ruńca ≦ *rǫka, runcaweízia ≦ *rǫkavica, fuńgley ≦ *(v)ǫgli, pójanc ≦ *pajǫkъ; razem: *un* 7 r., *an* 1 r.

Przed zwartemi wargowemi [+ P]: bumbõn ≦ *bǫbъnъ, dum̃b, tum̃b ≦ *dǫbъ, kumbóza ≦ *kǫpati se, kumbadeìd ≦ *kǫpati iti, pumṕ ≦ *pǫpъ, skúmpe ≦ *skǫpъjь, stumpo ≦ *stǫpa, tschelumb 2 r. ≦ *golǫbь, wumbérac ≦ *(v)ǫborъkъ, súmb ≦ *zǫbъ, sumbóy ≦ *zǫby, tumbnéizia ze śdn. *dump(a)-nica*, wungwõol ≦ *(v)ǫbъlъ; razem: *um* 14 r., *am* 1 r., *ung* 1 r.

Materjał ten można ująć w następującą tabelę:

	P	K	T	C	S	Wygłos.
am, um	94% (15)					
an, un		100% (5)	30% (6)	50% (4)	9% (2)	46% (15)
ang, ung	6% (1)		70% (14)	50% (4)	82% (18)	37% (12)
a, u					9% (2)	18% (6)

Z zestawienia tego widać, że Pfeffinger trojako oznacza samogłoski nosowe: przez *am, um* w położeniu + P, *an, un* w położeniu + K i przez *ang, ung* we wszystkich innych położeniach. Wprawdzie w ostatniej grupie, w położeniach + T, + C, + S i w wygłosie, obok pisowni *ang, ung* dość często występuje *an un*, szczególnie w wygłosie, ale to może mieć tylko wartość czysto graficzną. Pfeffinger poprostu zapomniał w tych przykładach dopisać *g* i stąd obok *oizang* mamy *júzan* 2 r. *jützan* 3 r., obok *junc* mamy *jan* 7 r., obok *divangtarŭ* mamy *pantarŭ*. W pozycji + C pisownia *ang* i *an* nie jest zależna od pisowni następnej spółgłoski: obok *klangse* mamy *jańsmin, soÿansky*. Ponieważ nie widać specjalnych różnic pisowni w pozycjach + T, + C, + S i w wygłosie można twierdzić, że i wymowa nosówek, jaką przedstawia Pfeffinger, była w tych pozycjach jednaka. Syste-

matyczna pisownia *an un* w położeniu + K ma również tylko wartość graficzną, a nie może oznaczać innej wymowy nosówek niż w pozycjach + T, + C, + S i w wygłosie. Pfeffinger widocznie uważał za zbyteczne powtarzać literę *g*, czy też przed *c* (= *k*) wstawiać *g*, wygodniej było pisać *fungley, runca*, niż *funggley, rungca*. Tylko w pozycji + P mogła być inna wymowa nosówek, skoro systematyczna tu pisownia *am um* nie spotyka się w żadnem innem położeniu — jedyny zaś przykład pisowni *ung*: Un puits: wungwōol" ≦ *(*v*)*ǫbъlъ*, możeby nawet należało wliczać do pozycji + S, nietrudno bowiem przypuścić w tym przykładzie asymilację na odległość dwu głosek dwuwargowych[11]. Nie zaznacza nosowości Pfeffinger tylko w trzech formach: „Danser: plusat ou plungsat" ≦ **plęsati*, „Un poullain: Schríbang ou Sríba" ≦ **žerbę* i w 3 sg. praes. *ia* 5 r. obok *jan* 7 r. *junc* 1 r. ≦ **je*(*stъ*). O ile pierwszy przykład *plusat* należy uznać za błąd Pfeffingera, albo bezkrytyczny odpis z błędnego rękopisu, to w dwu innych przykładach pisownia *-a* prawdopodobnie wskazuje na znaczne osłabienie nosowości nieakcentowanej przedniej nosówki w wygłosie.

§ 3. W Wokabularzu kopenhaskim, który Rost nazywa „Vocabularium et Phraseologicum Vandalicum", pisownia nosówek jest zupełnie taka, jak w słowniku Pfeffingera.

W wygłosie: gornang ≦ **garnǫ*, jos sarang 2 r. ≦ **jazъ zьřǫ*, sleisang ≦ **slyšǫ*, schweinang ≦ **svinę*, sang, oizang ≦ **ja xъtjǫ*, jang ≦ **je*(*stъ*) — jutsan ≦ **ja xъtjǫ*, tilan ≦ **telę*, tscheiran ≦ **kurę*, dedan ≦ **dětę*, tujandüst, tujannütz kukiglian, batchijan, tejangut, tu jan leubü ≦ *-*je*(*stъ*) — pogla ≦ **pylę*; razem: *-ang* 8 r., *-an* 10 r., *-a* 1 r.

W położeniu + S: gongs ≦ **gǫsь*, jungsic ≦ **językъ*, mangsei 2 r. tilansemangsée, sweinamangsée, worina mangsée ≦ **męso*, pangst 2 r. ≦ **pęstь*, jus plungsalal! ≦ **plęsalъ*, plungsa ≦ **plęše*(*tъ*), poiwungsa ≦ **povǫši*(*tъ*), wungs ≦ **vǫsъ* — dike mansé ≦ **męso*, jo schmianza ≦ **ja směją se*, wunsey ≦ **vǫsy* — plusat ≦ **plęsati*; razem: *ong* 1 r., *ung* 5 r., *ang* 7 r., *un* 1 r. *an* 2 r., *u* 1 r.

---

[11]) Por. moją pracę: „Zamykające zgłoskę *j* i *v* w języku połabskim". SO VIII, str. 69.

W położeniu + C: klangse ≦ **klęči(tъ)*, tschenangs, nomeneutschenang ≦ **-kъnęʒь* — jansmin ≦ **jęčьmenь*, tilansemansée ≦ **telętje-*, soyansky ≦ *zajęčьskъjь*; razem: *ang* 3 r., *an* 3 r.

W położeniu + T: punct ≦ **pǫtь*, divangtarü ≦ **devętero*, disangtarü ≦ **desętero*, divangtnotstü ≦ **devętьnadesęte*, disangtnotstü 2 r. ≦ **desętьnadesęte*, pangtnotstü ≦ **pętьnadesęte* brang(de) ≦ **pręde(tъ)* — pancjustée z franc. *pentecôte*, pantarü ≦ *pętero*, tilantei ≦ **telęti*; razem *nuc* 1 r., *ang* 7 r., *an* 3 r.

W położeniu + K: munca ≦ **mǫka*, runca, runka 2 r. ≦ **rǫka*, runcaweizia ≦ **rǫkavica*, wungley ≦ **(v)ǫgli*, pojank ≦ **pajǫkъ*; razem: *un* 6 r., *an* 1 r.

W położeniu + P: bumbôn ≦ **bǫbъnъ* jelumb ≦ **golǫbь*, pampil ≦ **pępelь* scumbe ≦ **skǫpъjь*, tumbneizia z śdn. *dump(a)-ьnica*, sumboi ≦ **zǫby* — wungwool ≦ **(v)ǫbъlъ*; razem: *um* 5 r., *am* 1 r., *ung* 1 r.

	P	K	T	C	S	Wygłos.
am, um	86% (6)					
an, un		100% (7)	27% (2)	50% (3)	18% (3)	53% (10)
ang, ung	14% (1)		73% (8)	50% (3)	76% (13)	42% (8)
a, u					6% (1)	5% (1)

Ta całkowita zgodność stosunków pisowni nosówek w Wokabularzu kopenhaskim i u Pfeffingera wynika stąd, że cały przytoczony materjał Wokabularza znany jest Pfeffingerowi, z wyjątkiem: brang ≦ **pręde(tъ)* i tilantei ≦ **telęti*. W kilku zaledwie przykładach pisownia nosówek Wokabularza różni się od pisowni Pfeffingera: Wok. *jang, tilan, wunsey* — Pf. *junc(!), tilang, wungsey*: pozatem w Wokabularzu niema znaków akcentowych nad nosówkami, podczas gdy u Pfeffingera są one częste: Wok. *skumbe, wungley, plungsa, plungsalal, tscheiran, batchijan* — Pf.: *scúmpe, fuńgley, pluńgsat, pluńgsal, tschetrań, batchi jań*. Wobec tego można przypuszczać, że we wspólnem źródle dla Pfeffingera i Wokabularza kopenhaskiego, jakiem był niezachowany zbiór wyrazów nieznanego

pastora z powiatu dannenberskiego z drugiej połowy XVII w. (Sammlung X)[12]), pisownia nosówek również była jednaka w położeniach: + T, + C, + S, w wygłosie, a także w położeniu + K (*ang*, *ung* || *an*, *un*), inna natomiast w położeniu + P (*am*, *um*).

§ 4. W słowniku Jana Parum Szulcego, mieszkańca wsi Sühten koło Lüchowa[13]), pisownia nosówek jest jeszcze bardziej konsekwentna, niż w dwu poprzednich.

W wygłosie: dahrung ≤ **dirą*, jäuseinung ≤ **užiną*, korwung ≤ **korwą*, leyseynung ≤ **lysiną*, muhnkung ≤ **mąką*, tung 7 r. ≤ **tъnъ!*, wattung ≤ **vъtъnъ*, tijöskung ≤ **kostką*, worung ≤ **vorną*, säupcung ≤ **sypъką*, nitzang ≤ **ne xъtją*, johss zang ≤ **jazъ xъtją*, bordeynang ≤ **bordynją*, jang 10 r. ≤ **je(stъ)*, jäumang ≤ **imę*, no jülang ≤ **na golją*, vützang ≤ **ovьčę*, jognang ≤ **jagnę*, johss mehnang ≤ **jazъ mьnją*, porsang ≤ **porsę*, rietzang ≤ **recą* zam. **reką*, stedsang ≤ **stьʒą*, srybang ≤ *žerbę*, wiedzarang ≤ **večerją*, tielang ≤ **telę*, johss saarang ≤ **jazъ zьrją*, breitkung z dn. *breiden*, tumpung, dumpung z śdn. *dumpen*, lieffcung z dn. *liefken*, mohtung z dn. *maat*, schwodung z dn. *swad*, beddang z dn. *beden*, strotung z dn. *strāte*, kutzang 'Feuerbrandt' kam mahn 2 r. ≤ **kъ mę* — detaa, deta 4 r. ≤ **dětę*, paglaa ≤ **pilę*, schlepaa ≤ **slěpę*, zangssma ≤ **sęžьmę*[14]); razem: *-ung* 23 r., *-ang* 27 r., *-an* 2 r., *-aa* 3 r., *-a* 5 r.

W położeniu + S: jungsick ≤ **językъ*, jungsna ≤ **dęsna*, pjungsat ≤ **plęsati*, pjungsan ≤ **plęsanьje*, wisswungsonne ≤ **vъzvęzanъjь*, wjungsat ≤ **vęzati*, wjungse ≤ **vęže(tъ)*, wungs 3 r. ≤ *(*v*)*ąsъ*, wungsaneitz ≤ **vąsenica*, jangss ≤ **jazъ!*, mangsü, mangsie ≤ **męso*, zangssma ≤ **sęžьmę*, trangse ≤

[12]) Por. Tadeusz Lehr-Spławiński: Gramatyka połabska, Lwów 1929, str. 10.

[13]) Ibid. str. 11.

[14]) Wobec tak konsekwentnej pisowni *-ang* w wygłosie, formy: „Holz sägen: drawe rezam" i „Holz hauen: drawe zetzam" należy czytać *drāvə rézəm*, *sécəm* z końcówką *-m* wprowadzoną tu pod wpływem czasowników z zakończeniem *-m* w 1 sg. praes. Por. też Tadeusz Lehr-Spławiński: Gramatyka połabska str. 215.

*tręse(tъ). trangsien ≦ *tręsenьje — gunss ≦ *gǫsь, gunssjahr ≦ *gǫsjarь; razem: *ung* 11 r., *ang* 6 r., *un* 2 r.

W położeniu + C: bülangs ≦ *bolętjьjь, jangsmin *jęčьmenь, wan klangze ≦ *onъ klęčitъ, pojangsein 2 r. ≦ *pajǫčina, wangse ≦ *vętje, sojangss ≦ *zajęcь; razem' *ang* 7 r.

W położeniu + T: junchtrah ≦ *jętry, lijungdo, lijuhngdo ≦ *lęda, mungdah ≦ *mǫda, nungtaar ≦ *nǫtarь, pungct ≦ *pǫtь, sopungten ≦ *zapǫtьje, mangje ≦ *męgъkъ, panckjüst z franc *pentecôte*, pilangtey ≦ *pilęti, prangde ≦ *pręde(tъ), zangdie, sangd, zangd ≦ *sędi, tjärrangtai ≦ *kuręti, wangjohl ≦ *vędnělъ, wangjola ≦ *vędněla, sangdel ≦ *žędlo — blundal ≦ *blǫdilъ, glundal ≦ *ględalъ; razem: *ung* 7 r., *ang* 10 r., *unch* 1 r., *anc* 1 r., *un* 2 r.

W położeniu + K: rungcaveitz ≦ *rǫkavica, pojanck 2 r. ≦ *pajǫkъ, langne 2 r. ≦ *lęgne(tъ), munkaa ≦ *mǫka, muhnkung ≦ *mǫkǫ, püprung ≦ *poprǫgъ, runkah ≦ *rǫka, tangne ≦ *tęgne(tъ); razem: *ung* 1 r., *anc* 2 r., *un* 4 r., *an* 3 r.

W położeniu + P: dumb, jopjeedumb ≦ *dǫbъ, dumbe ≦ *dǫby, pump ≦ *pǫpъ, sumba ≦ *zǫby, samb 'Tab auf Totte'?, pampiel ≦ *pępelь, dumpaa, dumpung, tumpung z śdn. *dumpen*; razem: *um* 8 r., *am* 2 r.

	P	K	T	C	S	Wygłos.
am, um	100% (10)					
an, un		70% (7)	10% (2)		11% (2)	3% (2)
ang, ung		30% (3)	90% (19)	100% (7)	89% (17)	83% (50)
a, u						13% (8)

Zestawienie to wykazuje zupełnie wyraźnie dwojaki system oznaczania nosówek u Parum Szulcego: *am, um* w położeniu + P i *ang, ung* w wygłosie, w położeniach + S, + C, + T. Pisownia *an, un*, wyjątkowa w położeniach + T i + S, częściej występuje w położenia K, ale to ma tylko znaczenie graficzne. Wydaje się więc pewnem, że Parum Szulce we wszystkich pozycjach wymawiał nosówki jedna-

kowo, tylko w pozycji + P, przed zwartemi wargowemi, odrębna pisownia *am*, *um* może świadczyć o innej wymowie nosówek, z rezonansem nosowym wydzielonym w postaci spółgłoski nosowej wargowej *-m*. Prócz tego kilka przykładów (12%) o pisowni *a*, *aa* w wygłosie wskazuje na możliwość sporadycznego zaniku nosowości nosówki *ą* w nieakcentowanym wygłosie.

§ 5. Taką samą wymowę nosówek reprezentuje też pisownia listu G. F. Mitthoffa z Lüchova do Chr. Schradera w Celle: sioncta ≤ **svętъjь*, drenü wottong ≤ **dernovatąją*, copcung ≤ **kopъką*, rözgung ≤ **rozgą*, techung ≤ **(xъ)těxą*, tung 2 r. ≤ **tъnъ*, seimang, jeomang ≤ **imę*, wasang ≤ **vъzę*, lumang ≤ **lomę(tъ)*, wissang ≤ **vьśą*, lidang z dn. *led-ą*, jang 2 r. ≤ **je(stъ)* — ian ≤ **je(stъ)*; razem: *onc* + T 1 r., w wygłosie: *-ong* 1 r., *-ung* 5 r., *-ang* 8 r.

§ 6. Nieco inaczej w niektórych pozycjach oznaczył samogłoski nosowe Krystjan Hennig w swym obszernym słowniku zebranym przedewszystkiem na podstawie mowy wieśniaka Jana Jannieschge ze wsi Clennow koło Wustrowa.

W wygłosie: wa darung (B_1 wa dárung) ≤ **vъ dirą*, wan mo dibrung glawung ≤ **dobrąją golvą*, no glawung 2 r., glawung ≤ **golvą*, gomung ≤ **jamą*, ehrung ≤ **er-ą*, śdn. *ere*, klogung (B_1 kloguńg) z niem. *klage*, krauskung ≤ **kružьką*, wa lodung (B_1 wa loduńg) z dn. *lade*, maukskung (B_1 mauksskuńg) ≤ **mḷčьkoją*, meiskung ≤ **miską* z niem. Messe, munkung (B_1 muncung) ≤ **mąką*, nikung 2 r. ≤ **nogą*, nûntung ≤ **nątą*, plochtong HB_1 ≤ **plachtą*, resenung ≤ **rězьną*, runkung ≤ **rąką*, sôssabung ≤ **za soboją*, stjeibong (C styeibang) ≤ **skybą*, ssung ≤ **są* (**sьnъ*), sa tabung ≤ **sъ toboją*, tung, kak tung (B_1 tong) ≤ **tъnъ*, tyerkung (B_1 tjerkung BC_2 tyerkung) ≤ **korъką*, tyîskung (B_1 dgîskung, C tyiskung) ≤ *kožьką*, no teiskung (B_1 no téiskońg) ≤ **na disk-ą* dn. *disk*, waschetung, wâchgetung, wâschetung 2 r. (B_1 wachchetung, wachetung) ≤ **ochotą*, wilkung (B_1 wilkúng) ≤ **veliką ją*, seimionung (B_2 seimíonung) ≤ **ziměną* — bitang (B_1 bitańg) ≤ **büt-ą* śdn. *bûte*, büsang 2 r. ≤ **božę*, jotzang 6 r., josang (B_1 jozang) ≤ **ja xъtją*, daláng ≤ **dьlją*, dichtiógang (B_1 dichtigôgang, C dich-

tyógang) z niem. Dichten, taussang 2 r. ≦ *dušq, tetang 4 r. (B_1 détang, detáng) ≦ *dětę, jose fleitang z dn. *fleīt'n*, glosang z niem. das Glas, gang 27 r. ≦ *je(stъ), niang 4 r. ≦ *ne je(stъ), kommóyang (B_1 kommoýang, C kommógang) ≦ *-je(stъ), jose eydang (B_1 jos eidang) ≦ *jazъ idq, gógenang, goyenang (BB_1 gogenang, góyenang, B gojenang, B_1 goyenańg) ≦ *jagnę, gaygróyang (B gaygrojang, B_1 gaygroýang) ≦ *igrajq(tъ), geimang ≦ *imę, kopang ≦ *kapjq, madang z dn. *mäde*, no mang (B_2 mung) ≦ *na mę, sso mang ≦ *za mę, miang (B_1 miańg) ≦ *mę, ne mang (C nemang) ≦ *ne imamь!, sa mantsang ≦ *sъ męčьmь!, plangsang ≦ *plęšq, sa pangstang (B_1 pańgstang) ≦ *sъ pęstьjq, plochtang[15]) (B_1 plochtong, B_2 plöchtang) ≦ *plachtq, jose plotzang ≦ *jazъ plačq, playang (B_1C pláyang) ≦ *plujq(tъ), pipanáng ≦ *pepьnę, pôrsang ≦ *porsę, pôsmang ≦ *pasmę, pêstilang ≦ *posteljq, pritang 2 r. (B_1 prytańg) ≦ *per tę, prizang (B_1 prytzańg) ≦ *perd sę, preiwángsang (C préiwangsang) ≦ *privęžq(tъ), jos püang 3 r. (B_1 píang, B_2 püany) ≦ *pějq(tъ), jose peyang tyang (B_1 jos péyang tygang) ≦ *jazъ pijq tvojq, petsang, pit sang (B_1 pétsang, pitssaang, B_2C pitsang) ≦ *podъ sę, pritzang 4 r. (B_1 pritzańg) ≦ *perdъ sę, ramang 2 r. *ormę, rosóyang (B_1 rosójang B_2C rosoyang) z dn. *rasen*, spelgóyang (B speljoyang, B_2 spelgoyang) śdn. *spēlen*, szemáng HB_2 ≦ *sěmę, stinang ≦ *ščenę, sweinang 4 r. (B_1 schweinang) *svinę, tilang (BB_2 telang) ≦ *telę, tetanang (B titanang) ≦ *tětьnę*, tgaurang, tgeirang (B tjaurang, tjeirang, B_1 tgeyrang) ≦ *kurę, worang pîtzang (B_1 bitsang, C pîtsang) ≦ *varjq, pečq, weimang ≦ *vymę, wützerang, wîtzerang ≦ *večerjq, warang 2 r. (B_1 warańg) ≦ *ver-q* śdn. *were*, wassang HB_1 BC ≦ *vъzę 3 sg. aor., jose sarang, jos sarang, joserang ≦ *jazъ zьŕq no simang (B_1 nó simang) ≦ *na zemjq, pit simang 2 r. (B_1 simańg, C simäng) ≦ *podъ zemjq, simang (B_1 ssimańg) ≦ *zemjq, sribang (B_1 srýbang) ≦ *žerbę, salang 2 r. (B solang) 'Vogel-Wicken' ≦ *zelenь? — sso man HB_1 ≦ *za mę, ey man (B eyman) ≦ *u mę, paglan (B_1 pagglańn) ≦ *pilę, ramán (B_1 ramánn) ≦ *ormę, sángsman (B_1 sángseman, C saugsaman) ≦ *sęžьmę, strîtsgan ≦ *skrečq* — sa manu 'Mit mir' ≦ *sъ mъnojq, HB_1 no

[15]) Chyba błąd *plôchtang* zamiast *plochtung* (B_1 plochtong).

meiska (H no meiskung) ≤ *mes-kǫ* — geima 2 r. ≤ *imę*, lgotóya 2 r. (B ljotóya, B_1 lgotôga) ≤ *lětajǫ(tъ)*, so nídela (B_1 C sonídela, B_2 sonídelya) ≤ *za nedělјǫ*, prüt nídela (B_2 nídelya, C prütnídela) ≤ *perdъ nedělјǫ*, pagla 2 r. ≤ *pilę*, pôlza, mola polza (B_2 pölza) ≤ *palьcę*, H B_1 soéssawa ≤ *za sobojǫ*, woydney swêtza (C swêtsa) ≤ *světјǫ*, sa ssia willa (B_1 B_2 ssía) ≤ *za svojǫ voljǫ*, pit tunsa (B_1 pít tunsa, poprawiono na: tûnsang, tûntzang) ≤ *podъ tǫčǫ*, H B_1 wan mô seimiona (H seimionung) ≤ *ziměnǫ*, H B_1 pit sima (H pit simang) ≤ *podъ zemjǫ* — jose nits nechat (B_1 nütz) ≤ *jazъ ne xъtјǫ nexati*, jose nits ey tibe ssapat (B_1 jose nîtz) ≤ *jazъ ne xъtјǫ u tebe sъpati*; razem[16]): *-ung* 34 r., *-ong* 3 r., *-ang* 116 r., *-an* 6 r., *-u* 1 r., *-a* 17 r., brak litery 2 r.

W położeniu przed *l*: wasánglay, wasangláy, wasanglay (B, wassangláy, B_2 wesenglay, C wasanglay, wasauglay, wasańgley) ≤ *vъzęli*, nôtzungl (B nôtzungl, B_1 nopitzúngl) ≤ *načęlъ*; razem: *ang* 3 r., *ung* 1 r.

W położeniu + S: gûngs (B_1 guns, C gungs) ≤ *gǫsь*, golungs ≤ *galǫzь*, golungsáy 2 r. (B_2 golungsey) ≤ *galǫzi*, gungsayke (B_2 gunsaike, C gungsayke) ≤ *językу*, ggûngska (A ggûnska, B_1 kgûngska, C ggungska) ≤ *gǫsъka*, ggungstge (B_1 kgungstge, B_2 ggûnstge) ≤ *gǫsъky*, pitzejungste (B_1 pitzejûngstge) ≤ *peče(tъ)gǫsъky*, kungchiléna (B_2 kungchilena) ≤ *kǫxolenъjь*, kungs (B_1 B_2 C kungsáy, B_1 kuńgsoy, C kunsoy) ≤ *kǫsy*, kungsit ≤ *kǫsiti*, kûngse (B_1 C kungse) ≤ *kǫsi(tъ)* wigkungse ≤ *okǫsi(tъ)*, kungséne (C kungséna) eykungséna (B_1 eikungséna, C eykungséna) ≤ *(u)kǫšenъjь*, kungsâl ≤ *kǫsilъ*, kungsoye H B_1 ≤ *kǫsaje(tъ)*, wigkungsona, kûngsona ≤ *okǫsanъjь*, kungsáyangse 2 r. ≤ *kǫsajǫtjъjь*, sungsóda, schúngsoda (B_1 szúngsoda) ≤ *sǫsěda*, wungs. 2 r. (AB B_1 wûngs) ≤ *(v)ǫsъ*, wungseputz (A wungseyputz, wûngseiputz, B_1 wûngseputz, wunseyputz) ≤ *(v)ǫsy-*, wungsat (B_1 wunsat) ≤ *(v)ǫsati*, wyûngsat 2 r. (B wjûngsat, bijungsat, B_2 wuûgsat) ≤ *vęzati*, wâswyuńgsat (B wâswijuńgsat) ≤ *vъzvęzati*, wazwyungsona (B_1 B_2 C wâswyungsona) ≤ *vъzvęzanъjь*, wigungsona (B wijungsona, B_1 wiguńgsona) wyuńgsona (B_1 wyûngsona), wiungsona (B_1 wyúngsona, C wiung-

---

16) Przykładów przytoczonych w nawiasach nie wciągam do statystyki.

sóna), niwwiungsona (B_1 nywyúngsona, C ni wiungsona) ≤ *(*ne*)*vęzanъjь*, eywyûngsona 2 r. (C eywyungsona) ≤ *uvęzanъjь*, pliungsat (B_1 plgungsat) ≤ **plęsati* — eýwangse ≤ **uvęže*(*tъ*), plangse (B_1 plángse) ≤ *plęše*(*tъ*), plangsang ≤ **plęšq*, winnay bíjangsa ≤ **oni bijq*(*tъ*)*se*, branglên, pl. brangsléna (B_1 prangsléna, B_2 C brangslena) ≤ **pręslenъ-*, grangste (B_1 grángste) ≤ **xręščь*, józe chornangsa (B_2 chôrnangsa) ≤ **xornjq se*, lémangse (B_1 lémangse, B_2 C lemangse) ≤ **lemęza*, mangsi 8 r. (B mangsy, B_1 mańgsy, mángsy, mangsî 4 r.) ≤ **męso*, mangsnena, mangsnéna (A B_1 C mangstnéna) ≤ **męsьnenъjь*, pangst ≤ **pęstь*, sa pangstang (B_1 pańgstang) ≤ **sъ pęstьjq*, pangska 4 r. ≤ dn. *pans-ъka*, preiwángsang (C preíwangsang) ≤ **privęžq*(*tъ*), riangsa (B_1 ríangsa) ≤ **rojq*(*tъ*)*se*, sángsaman, pl. sangsaména (B_1 sángseman, sangsemena, C saugsaman, saugsamena) ≤ **sęžьmę*, tangstgí (B tangstjí B_1 tangstgî) ≤ **tęžьko*, trangsýik ≤ **tręse*(*tъ*)-*jego*, trangsa ≤ **tręse*(*tъ*), trangsissa, trángsissa, trangsîssa (B_1 trańgsissa, trangsўssa) ≤ **tręse*(*tъ*)*se*, wasdrangst (B B_1 C wâsdrangst) ≤ **vъztręsti*, wâsdédangsa ≤ **vъzdědjq*(*tъ*)*se*, zowangsa (B_1 zówangsa, B_2 zówangse) ≤ **zavęže*(*tъ*), — gûns H B_1 (H gûngs) ≤ **gqsь* gûnsgarr (B_1 C gûnsarr) ≤ **gqsьjarь*, gûnse 3 r. (B_1 C gunse) ≤ **gqsьje*, goluns pl. golunsáy (B_1 golunsey) ≤ **golqzь*, gunsik ≤ **językъ*, H B_2 gunsaike (HC gungsayke) ≤ **języky*, H A ggûnska, pl. H B_2 ggûnstge (H ggûngska, pl. gungstge) ≤ **gqsъka*, joze smyansá (B_1 smianza) ≤ **jazъ smějqse*, wûnsi ≤ **qže* wunse (C wunsa) ≤ **qža*, wûnseiza 2 r. ≤ **qžica*, HB_1 wunseyputz (H wungseputz) ≤ **vqsy-* wûnsoye (B wûnsoje C wunsoye) ≤ **vqšaje*(*tъ*), HB_1 wunsat (H wungsat) ≤ ***(*v*)*qsati*, wûnsále (C wûnsale) ≤ **qzъly*, wûnsla (C wunsla) ≤ **qzъla*, wûnzaléna ≤ **qzъlenъjь* — wuessaneiza ≤ **vqsěnica*, wuessogangza (B_2 wunssogangsa, C wuessógangsa) ≤ ***(*v*)*qsajqtjьjь*, trase ≤ **tręse*(*tъ*); razem: *ung* 42 r. *ang* 40 r., *un* 21 r., *an* 1 r. *ue* 2 r. *a* 1 r.

W położeniu $+C^1$, t. j. przed zwartoszczelinowemi spółgłoskami pisanemi przez *s*, *ss:* bungse (B_1 bungze) ≤ **bqči*(*tъ*), mungsona (B_1 mungzena, B_2 C mungsena) ≤ **mqčanъjь*, brangseika (B_1 brángseyka) ≤ **bręčьka*, brangsekung (B_1 brángzegkung) ≤ **bręčьkq*, gangsána (B_1 C gansana) ≤ *jęcьnъjь*, gangsan (B_1 gangson) ≤ **jęčьnъ*, gangsonick (B_1 gańgzonik) ≤ **jęčь-*

nikъ, mangzien (B_1 mańgsyen) ≦ *macanьje! mangsia (B_1 mańgzia) ≦ *maca[je(tъ)], pangs 2 r. (B_1 pangz bangz) ≦ *pe(nę)ʒь, pangsia 3 r. (B pańgsia, B_2 pańgsya, Ç pangsya) ≦ *pe(nę)ʒa, wamangst (B_1 wamángst) ≦ *vъmęčili, mangs 2 r. ≦ *męčь, pümangsien (B_1 pymángsyen ≦ *pomacanьje! pümańgsial (B_1 pymángsial) ≦ *pomacalъ, salangsena (B_1 salangcena) ≦ sъlǫčenъjь, tyínangs, tyenangs 3 r. (B tjenangs, tjinangs, B_1 dgenangs, tgenangs, tgynangs, C tyinangs) ≦ *kъnęʒь, tyenangsáy 2 r. tyenangsa 3 r. (B_1 gdenangsáy, dgjenangsa, tjenańgsa) ≦ *kъnęʒi, krags, pl. krangsi (B_1 krangsy) ≦ z niem. kranz, wyangsia (B wjangsia, C wiangsia) ≦ *vějǫtjaja, wrewelagángse ≦ dn. vrevel-ajǫtjьjь, dreywagangsa (B_1 dreywóygansa, C dreywágangsa) ≦ *drivějǫtjьjь, sedangse (B ssédánse, ssedángse) ≦ *sědǫtjьjь, wungogangse 2 r. (B_1 winngôgangsa, B_2C wingogangsa) ≦ vonějǫtjьjь, wuessogangsa (B_2 wunssogangsa, C wuessógangsa) ≦ vǫšajǫtjьjь, tsodangs (B_1 tsodangs) ≦ *čadętjьjь, düangse ≦ *dojǫtjьjь, tgeipangs. tgéipangsa (B_1 tgéypangs, dgeipangsa, C tgeipangsa) ≦ *kypętjaja, lawiagangsa (B_1 lawieyantze) ≦ dn. dlāwe-jǫtjaja, smardangsa ≦ *smṛdǫtjьjь, bilangsa ≦ *boljǫtjьjь, kungsáyangsa 2 r. ≦ *kǫsajǫtjьjь, mautzangsa (B_1 mautzangza. B_2 maytzangsa) ≦ mľčętjьjь, sâssangse (B_1C sassangse ≦ *sъsǫtjьjь, zossangse (B_1 zossangze ≦ žьžǫtjaja zam. žьgǫtjaja, nawang ≦ *najvętjь — pit tunsa (B_1 tûncang) ≦ *podъtǫčǫ, İgotógansa (B ljotógansa, B_1 Igotaganse C Igotágansa) ≦ lětajǫtьjь, smyansa (B smijansa, B_1 smianza, B_1B_2C smÿańsa) ≦ smějǫtjьjь, meranse (BB_2C meransse, B_1 merantze) ≦ měrętjьjь, streljaganse (B streljaganse, B_1 strelyagance) ≦ *strěljajętьjь, ssapanse (B_1 sapánse) ≦ *sъpętjьjь, swóransa (BB_2 sworansa, B_1 zworanza) ≦ *svarętjьjь, sogans 3 r. (A. sogangs, B_1 zoganz) ≦ *zajęcь saganѕa ≦ *zajęci, gansmîn ≦ *jęčьmenь, nawans 2 r. (B_1 na wans) ≦ *najvętjьjь, peistansa (B peistanza, B_1 péistansa, C peistanza) ≦ *piščętjьjь; razem ung 2 r., ang 44 r., un 1 r., an 14 r.

W położeniu + C, t. j. przed spółgłoskami zwartoszczelinowemi pisanemi przez z, c, tz, tc: pogangceina (B pojangceina, B_1 pogańceina, B_2 poyángceina, C pogángceina) ≦ *pajǫčina, wa mangzit (B_1 wamanzcit, B wamangsit) ≦ *vъmęčitъ — tûnzo 2 r. (B_1 tûnzô, B tuntzó) ≦ *tǫča, tûnzé (B_1

tûnsê, C tûnce) ≤ *lǫčě, runcé (B$_1$ runcê) ≤ *rǫcě, runzene (B$_2$C runzne) ≤ *rǫčьnъjь, runtznik (B$_1$ ruńtznik) ≤ *rǫčьnikъ, ganzonik pl. ganzoneite (B$_1$ gánzonik, ganzaneitze) ≤ *jęčьnikъ, nawanza (B$_1$ náwanza) ≤ *najvętjьjь, sa mantsang ≤ *sъ męčьmь, lanz ≤ *lǫčь!, brantze (B$_1$ brántze) ≤ *bręči(tъ), klantze ≤ *klęči(tъ), wedanze ≤ *vědǫtьjь, sasanza (C sásanza B$_1$ sasandsa) ≤ *žьžǫtjьjь, HB$_1$ smianza ≤ *směјǫtjьjь, püdanza ≤ *bodǫtjaja, ggôrnantza ≤ *gornǫtjaja; razem: *ang* 2 r., *un* 6 r., *an* 12 r.

W położeniu + T, przed zwartemi przedniojęzykowemi: büsejunta (B$_1$ büsegûnta) ≤ *božęta, blyunda (B bljunda, B$_1$ blûnda) ≤ *blęda[je(tъ)], soblûndâl (C so blûndâl ≤ *zablǫdilъ, soblundena (B$_1$ soblûndéna) ≤ *zablǫdenъjь, diwyûnte (B diwjunte, dewjûnte B$_1$ dibiûnte, B$_2$ dewyûnte) ≤ *devętъjь, glunt ≤ *xlǫdъ, gryunta, gryunda (B$_1$ gryuńda, gryúndta) ≤ *gręda, gundre (BB$_1$B$_2$C gûndre) ≤ *jędry guntra ≤ *jętra, guntrena (A gúntrena, B$_1$ guńtrena) ≤ *jętrьnaja, gûnte 3 r. ≤ *jętъjь, kundila (B$_1$ kungola) ≤ *kǫdelja, lguntí 6 r., lgundí (B$_1$ ljuntý) ≤ *lędo, lgundó 2 r. (B$_1$ lgûndô B$_2$ lgundo, B ljundo) ≤ *lęda, nopitzúnta (B$_1$ nopítzen, nopitsunta) ≤ *napočętъjь, nuntung ≤ *nǫtǫ, nuntar 2 r. (B$_1$ nûntar) ≤ *nǫtaŕь, pagliunta (B$_1$C pagglíunta) ≤ *pilęta, pyûnte (B$_1$ pijunte) ≤ *pętъjь, pyûnta (B pjûnta, B$_1$ pijûnta) ≤ *pęta, pryunteri (B prjuntery, B$_1$ prgúnterie) ≤ *prętro, priuntprí (B priuntpri, B$_1$ priuntprý, C priumtpri) ≤ *prętpro, buntia ≤ *pǫti pûnt 9 r. (B$_1$ punt) ≤ *pǫtь, no pûntye ≤ *na pǫťu, wis puntga (B$_1$ puńtga) ≤ *izъpǫťa, prûnt ≤ *prǫtъ, runtge ≤ *rǫky, stîngûnte (B$_1$ stînggûnte) ≤ *ščenęta, sjunta 6 r. (B$_1$ sgunta, sgûnta, B$_2$C sjûnta) ≤ *svętъjь, wittûnt ≤ *otъtǫdъ, waseyunta ≤ *vъzętъjь, wundyirŕ, wundyör (A wundyüör, B wundjirŕ, wundjöŕ, B$_1$ wundgiŕ) ≤ *(v)ǫgorь, wungíll, wungill (B$_1$ wungíl, wongil) ≤ *(v)ǫgъlь, wûntak ≤ *ǫtъkъ, woytrundeiwyona (B$_1$ woytrundeýwiona) ≤ *vytrǫtivenъjь, sûndlí (B$_1$ sûndlî, B$_2$ sundlí) ≤ *žędlo, selund, selunda ≤ *želǫdь, pistjeinunte (B$_1$B$_2$C pisteinûnte) ≤ *poskynǫtъjь, witmakenunt (BB$_2$C witmakenûnt, B witmoakenunt) ≤ *otъmъknǫti, tweigenunt (BB$_1$B$_2$ tweiggenunt ≤ *dvignǫti, wastangnunt (BC wastangnunt, B$_1$ tangnunt) ≤ *vъztęgnǫti, wastakenûnt (BB$_1$ wastakenunt, C wastekenûnt) ≤ *vъztъknǫti, wirggenûnt (B$_1$ würggent, B wirgenunt) ≤ *verьgnǫti, saddargnûnt 2 r. (B$_2$ sad-

dargnunt) ≦ **sъdŗgnǫti,* wattakenunt ≦ **vъteknǫti,* wamakenûnt ≦ **vъmъknǫti,* — kanta 'Ecke' ≦ **kǫta?*, pantarí (B_1 pantarî) ≦ **pętero,* stangáy, stangay (B stanjay, B_2 stangáy) ≦ **stęgy* por. scs. *vъstǫgy,* santik 5 r. (A. santek, B_1 santec) ≦ **zętikъ,* swante 'Hochheilig' ≦ **svętii,* swantenia (B swantenja, B_1 swantenga) ≦ **svęt-enja,* tyenatgeinia (B tjenantgeinia, B_1 tijnantjeinia) ≦ **kъnęgynja* — büsejungta (B_1 büsegungta) ≦ **božęta,* büsejûngti (B_1 büsejûngtgi, C büsejnugti) ≦ **božętъko,* disjûngt (B_1 dîsgûngt, B_2 dîsjûngt, C dîsjungt) ≦ **desętъjь,* diwangdisjunckt, disangdisjungt, citer disjungt, pangdisjungt, sistisjungt, sidem disjunckt, sîstîsjunkt, wissem disjungt (B_1 — tisjunct, B_2 disiungt, C disjunkt) ≦ **-desętъ,* goyenjungta ≦ **jagnęta,* anwasjungte (B_2 anwasjûngte) ≦ **-vъzętъjь,* kungchí ≦ *kǫkol,* siungta 2 r. (B_1 sjunta) ≦ **svętъjь,* sjungtí 3 r. sjungtey, sjungté (B_1 sjuntí, sjunctey, sgunty, C syungte, sjungte) ≦ **svęto* — klanggáy ≦ **klęgy?* bleisangta (B_1 bleýsangta) ≦ **bližęta,* diwangdisjunct, diwangt 2 r. ≦ **devętь,* disang disjungt, disangt 2 r. ≦ **desętь,* pang disjungt, pangt 2 r., pangnadîst ≦ **pętь-,* pangstige 2 r. ≦ **pętь stig-y,* brangdên 2 r. pl. brang déna (A. brangdeen, B_1 brangdên, pl. brangdéna, BB_2C brangdena) ≦ **prędeno,* brangdân ≦ **prędьnъ,* brangde (B_1 prángde) ≦ **pręde(tъ),* brangdia (B_1 brangdýa, ABC brangdia) ≦ **prędja,* disangnôtsti 2 r. (B_1 disangnotsti) ≦ **desętь na desęte,* tiwangnodîst (B_1 diwang nôtsti, B_2 diwangnadîst) ≦ **devętь na desęte,* nopícangt (B_1 nopícen, C nopitzangt) ≦ **napočęti,* sankt, ssankt (C sanckt) ≦ **zętь;* razem: *un* 75 r., *on* 1 r., *an* 15 r., *ung* 18 r., *unck* 2 r., *unk* 2 r., *ang* 23 r., *ank* 2 r.

W położeniu + K, przed zwartemi tylnojęzykowemi: bunkar ≦ **bǫkarь,* munka 'Brey' ≦ **mǫka,* munkung (B_1 muncung) ≦ **mǫkǫ,* punkaweitz ≦ **pǫkъvica,* runka (B_1 rúnke) ≦ **rǫka,* runkung (B_1 runckuńg, runkuńg) ≦ **rǫkǫ,* runkoma (B_1 runkoma) ≦ **rǫkama,* runkaw pl. runkówa (B_1 B_2C rûnkaw, B runka) ≦ **rǫkavъ,* runkaweiza 3 r. (B_1 runkawéitza) ≦ **rǫkavica,* tyunge 2 r. (B B_1 tjunge) ≦ **tęga[je(tъ)]!,* wunglé (B_1 wunglê) ≦ **(v)ǫglě,* wunkarr, wûnkar (B B_1 wûnkárr, C wunkar) ≦ **vǫkorbь?* — pogang (B pojang, B_1 pôgang, B_2 poyang) ≦ **pajǫkъ,* stangwoy (C stangwóy) ≦ **stęgъvy,* tangnetó (B_1 tangnato) ≦ **tęgne(tъ)-tō* dn. *tō,* tangne 8 r. tangna (B_1 tańgne) ≦ **tęgne(tъ),* woytangne

2 r., woytángne (B_1 woytańgne) ≦ *vytęgne(tъ), wastangne, wastangne ≦ *vъztęgne(tъ); razem *un* 17 r., *an* 17 r.

W położeniu + P, przed spółgłoskami zwartemi wargowemi: bumbân 2 r. (B bum̊bân, B bombân) ≦ *bǫbъnъ, pampil ≦ *pępelь, dûmb ≦ *dǫbъ, dûmbak (C dumbak) ≦ *dǫbъkъ*, dûmpó (B_2 dumpó) ≦ *dǫpa* śdn. *dumpen*. dûmbe, pl. dumbóy ≦ *dǫby*, dumbriânka ≦ *dǫbrjanъka*, dûmbeitza (B_1 dumbeitza) ≦ *dǫbica*, dumpneicia (B_1 dumpneizia) ≦ śdn. *dumpen-ica*. dgelumb, tgelumb (B tjelumb, tjelum, B_1 dyelum, tgelum̊b ≦ *golǫbь*, tgelumbay (B_2C tgelumbáy) ≦ *golǫbi*, tgelumbak, pl. tgelumbge (B_1 dyelumbak) ≦ *golǫbъkъ*. glombik (B_1 glómbik) ≦ *glǫbokъ*, glombitge, glûmbitge (B_1C glom̊bitge, B glumbitje, C glumbitge) ≦ *glǫbokъjь*, klûmbak (B_1 klûmbac, C klumbak) ≦ *klǫbъkъ*, krumpat ≦ *krǫpati*, kûmpat ≦ *kǫpati*, pûmp (B_2 pûmp) ≦ *pǫpъ*, rûmp, rûmb (C rumb) ≦ *rǫbъ*, rumpáy (B_1 rûmpáy, C rûmpay) ≦ *rǫbi*, rumbit 2 r. (B_1 rumpit, B_2 rûmbit ≦ *rǫbiti*, wärrumbit (B warrumpit, B_1 werûmbit) ≦ *vyrǫbiti*, skumpe 2 r. (C stumpe) ≦ *skǫpъjь*, stump 3 r., stûmp ≦ *stǫpi(tъ)*, stumpó ≦ *stǫpa*, stumpíne (B_1 stumpîne) ≦ *stǫpenьje*, sûmb (B_2C sumb) ≦ *zǫbъ*, sumbáy ≦ *zǫbi*, trumbá (BB_1B_2 trûmba) ≦ *trǫba*, trumbe, trumba ≦ *trǫbi(tъ)*, wûmbâl (B wumbâl) ≦ *(v)ǫbъlъ*, wûmberak, wumberak (B_1 wumbrak) ≦ *(v)ǫborъkъ*; razem: *am* 1 r., *om* 2 r., *um* 42 r.

	P	K	T	C	C^1	S	L	Wygłos.
am, um	100% (45)							
an, um		100% (34)	66% (91)	90% (18)	24% (15)	20% (22)		3% (6)
ang, ung			34% (47)	10% (2)	76% (46)	77% (82)	100% (4)	86% (153)
a, u						3% (3)		11% (20)

Z tego zestawienia widać, że pisownia samogłosek nosowych u Henniga w wygłosie, przed spółgłoskami szczeli-

nowemi i płynnemi: *ang, ung* + S, + L, przed zwartemi wargowemi: *am, am* + P, i przed tylnojęzykowemi: *an, un* + K, nie różni się prawie wcale od pisowni Parum Szulcego, czy Pfeffingera; natomiast różnica zaznacza się w położeniu przed spółgłoskami zwartemi przedniojęzykowemi + T i przed zwartoszczelinowemi + C. U Parum Szulcego i Pfeffingera pisownia nosówek w położeniach + T i + C jest zupełnie taka jak w położeniu + S i w wygłosie, najczęściej wszędzie *ang, ung*, rzadziej *an, un*. U Henniga jest widoczny rozdział: pisownia *ang, ung* konsekwentnie występuje tylko w wygłosie, przed spółgłoskami płynnemi i przed szczelinowemi, a przed zwartoszczelinowemi tylko wtedy, gdy one są pisane przez *s, ss*, (+ C^1), natomiast przed zwartemi przedniojęzykowemi + T i zwartoszczelinowemi pisanemi przez *c, z, ts, tz* (+ C), znacznie przeważa pisownia *an un*. Dwojaka pisownia przed spółgłoskami zwartoszczelinowemi: *ang, ung* + C^1 (*s, ss*), i *an un* + C (*c, z, ts, tz*) ma prawdopodobnie wartość tylko graficzną, świadczy jednak, że Hennig świadomie starał się rozróżnić w pisowni nosówkę przed spółgłoskami szczelinowemi i przed zwartemi. Prócz tego, jak wykazał ks. Trubecki[17]), spora ilość przykładów o pisowni *ang ung* w położeniu + T u Henniga mogła być wywołana wpływem pisowni niedochowanego do dziś zbioru słów „Sammlung X" jakiegoś pastora z okolic Dannenbergu, z którego czerpał swój materjał Pfeffinger. Np. pisze Hennig: „*sjunta* oder *sjungta*" i powtarza *sjunta* 6 r. w różnych miejscach, obok *sjungta* 2 r., *sjungti* 3 r., *sjungte* 1 r. Wahanie to zostało wywołane prawdopodobnie tem, że sam Hennig zapisywał tylko *sjunta*, ale odpisał z nieznanego „zbioru słów X" formę *siuncteü* Pf. i poprawiwszy ją na *sjungtey*, zaczął w tym wyrazie używać pisowni *ung* obok dawniejszej swojej *un*. Tak samo pod wpływem tego „zbioru słów X" stoją u Henniga przykłady pisowni *unck, unk, ung* w formie — *disjungt*; widać to z porównania pisowni Pfeffingera: *pangtisjunct, schistisjunct, sibitisjunct, wissimdisjunct* z pisownią Henniga: *sîtîsjunkt,*

---

[17]) Trubetzkoj Fürst N. „Zur Quellenkunde des Polabischen". Zeitschrift für Slavische Philologie. III, 1926, str. 333 i nn.

sidem disjunckt, wissem disjungt, diwangdisjunckt (stale też w rękopisie B_1 *-tisjunct*, C *disjunkt*) — poza temi przykładami Hennig nie używa pisowni *unk, unck* dla nosówek. Jeżeli się odliczy w zestawieniu z położenia + T takie przykłady, w których można podejrzewać wpływ pisowni wzoru Pfeffingera, to różnica pisowni nosówek w położeniach: + T, + C i + S, + L, w wygłosie, wystąpi jeszcze wyraźniej: *an, un* + T $75^0/_0$, + C $90^0/_0$, *ang, ung* + S $77^0/_0$, + L $100^0/_0$, w wygłosie $86^0/_0$[18]. Ten trojaki system pisowni nosówek w słowniku Henniga: 1. *am, um* + P, 2. *an, un* + K, + T, + C, 3. *ang, ung* + C^1, + S, + L i w wygłosie, jest z pewnością odbiciem różnej w tych pozycjach wymowy nosówek jego informatora, czyli wymowy w gwarach okolic Wustrowa. Zgodnie zatem z interpretacją zarówno M. Trubeckiego jak i T. Lehra-Spławińskiego należy uznać tę wymowę za zgodną z wymową nosówek w polskiem narzeczu kulturalnem.

§ 7. Słowniczek z 1710 r. sporządzony dla p. de Baucoeur stoi w wyraźnym związku z pismami Henniga[19], stąd też i pisownia nosówek w obu zabytkach jest podobna: poza wyrazami: tanglü ≦ **tęglo*, dümbe ≦ **dǫby*, klump ≦ **klǫbъ*, pewung ≦ **powǫžь*, gungsta ≦ **gǫstaja*, których brak u Henniga, większość przykładów w obu tych zabytkach ma pisownię identyczną. Różnice są bardzo rzadkie i nieznaczne, polegają najczęściej na opuszczeniu liter, lub znaczków akcentowych Henniga[20]. Oto materjał w porównaniu z pisownią Henniga.

[18]) W innych przykładach pisownię *ng* + T np. *brangdéna. disangt, sankt* ks. Trubecki chciałby czytać jak *ń* (Rev. d. Ét. sl. V 34), jednakowoż w rozmowie podczas I Zjazdu Filologów Słowiańskich w Pradze, o ile pamiętam, przyznał słuszność uwadze prof. T. Lehra-Spławińskiego (Rev. d. Ét. sl. VI 61 uw.), że w tych nielicznych zresztą przykładach u Henniga należy widzieć zwykłą niekonsekwencję pisowni, trudno bowiem przypuszczać tu istnienie *ń* przed następnemi zwartemi zębowemi, w połabszczyźnie z pewnością już twardemi.

[19]) Gramatyka połabska, str. 12.

[20]) Przytem rzecz ciekawa, że przy opuszczeniu znaczka ˆ nad *u* zmienia się często pisownia *û* na *ue:* wuense (H wûnsi) ≦ **ǫže*, wuenseize (H wûnseiza) ≦ **ǫžica*, gguengska (H ggûngska) ≦ **gǫsъka*, suendlji (H sûndlí) ≦ **żędlo;* przy opuszczeniu znaczka nad *i*, zmienia się *î* na *j:* gansmjn (H gausmîn) ≦ **jęčьmenь*, tiwangnadjst (H tiwangnadîst) ≦

W wygłosie: tetang (H. id.)[21]) ≦ *dětę, goyemang (H. id.) ≦ *jagnę, ramang (H. id.) ≦ *ramę, pörsang, porsang (H pôrsang) ≦ *porsę, pipanang (H. id.) ≦ *pepьnę, ssemang (H B_1 szemańg) ≦ *semę, stinang (H. id.) ≦ *ščenę, sweimang (H sweinang) ≦ *svinę, tilang 2 r. (H. id.) ≦ *telę, sribang (H. id.) ≦ *žerbę — tyeran, tgaran (H tgeirang, tgarang) ≦ *kurę peilan (H paglan) ≦ *pilę — pagla (H. id.) ≦ *pilę; razem *ang* 12 r., *an* 3 r., *a* 1 r.

W położeniu + S: gungsna ≦ *dęsna, gungs, zungs (H gûngs) ≦ *gǫsь, gungsgarr (H gûnsgrr) ≦ *gǫsьjarь, gungsta ≦ *gǫstaja, pewung ≦ *povǫzъ, wungs (H. id.) ≦ *vǫsъ, wyungsat (H wyûngsat) ≦ *vęzati — grangste (H. id.) ≦ *xręščь, mangsi 4 r. (H. id.) ≦ *męso, mangstnena (H mangsnena) ≦ *męsьnenъjь, pangska (H. id.) ≦ dn. *pans-ъka* — gguengska (H ggûngska) ≦ *gǫsъka, gunsick (H. id.) ≦ *językъ, wuense (H wûnsi) ≦ *ǫže, wuenseize (H wûnseiza) ≦ *ǫžica, wuesaneitza (H. id. Pf. wusanéizia) ≦ *(v)ǫsěnica; razem: *ung* 7 r., *aug* 7 r., *ueng* 1 r., *un* 1 r., *uen* 2 r., *ue* 1 r.

W położeniu + C: gangzonick (H gangsonik, ganzonik) ≦ *jęčьnikъ, pogangzeina (H pogangzeina ≦ *pajǫčina, gansmjn (H gansmîn) ≦ *jęčьmenь, sóganss (H. id.) ≦ *zajęcь; razem: *ang* 2 r., *an* 2 r.

W położeniu + T: guntra (H. id.) ≦ *jętra, guntrena (H. id.) ≦ jętrenъjь, nuntar (H nûntar) ≦ *nǫtarь, pagelunta (H pagliunta) ≦ *pilęta, pyinuta (H. id.) ≦ *pęta, wungill (H. id.) ≦ *ǫglь, wundgör (H. id.) ≦ *(v)ǫgoŕь, selündt (H selûnd) ≦ *želǫdь, suendljі (H sûndlí) ≦ *žędlo — brangdéna (H. id.) ≦ *prędeno, diwangt (H. id.) ≦ *devętь, diesangt, tisangt (H. id.) ≦ *desętь, tiwangnadjst (H tiwangnadîst) ≦ *devętьnadesęte, disangnootsti (H disangnôtsti ≦ *desętьnadesęte, divangtisjunkt (H. id.) ≦ *devętьdesętъ, tisangtisjunkt (HB_1 disangtisjunct) ≦ *desętьdesętъ, zittertisjunkt (HB_1 citer tisjunkt) ≦ četyrьdesętъ, pangt (H. id.) ≦ *pętь, pangtarü (H pang-

---

*devętьnadesęte, suendljі (H zûndlí) ≦ *žędlo i t. p. Widocznie pisarz znaczki nad samogłoskami pojmował jako sposób oznaczenia długości tych samogłosek.

[21]) H. id. = u Henniga identycznie.

tarí) ≤ *pętero*, pangstige (H. id.) ≤ *pętьstig-y*, pangtisjunkt (HB₁ pangdisjunct) ≤ *pętьdesętъ*, sjstisjunkt (HB₂ sîstisjunkt) ≤ *šestьdesętъ*, sidemtisjunkt (H sidem disjunckt) ≤ *sedmьdesętъ*, wissemtisjunkt (H. id.) ≤ *osmьdesętъ*, pagnadjst (H pangnadîst) ≤ *pętьnadesęte*. Tu do statystyki lepiej nie wliczać form liczebnikowych, bo występują one obok siebie, więc np. raz napisane *ang* w *pangt* powtarza się w *pangtarü*, choć H. *pantarí*, *pangtisjungt*, *pagnadjst!*; podobnie też uogólniono pisownię *-tisjunkt*, choć u Henniga *-tisjunkt* || *-disjungt*. Prócz tego, jak wskazuje pisownia *unk*, liczebniki te prawdopodobnie Hennig odpisał z pfeffingerowskiego wzoru X. Pozostaje zatem: *un* 8 r., *uen* 1 r., *ang* 1 r.

W położeniu + K: muncka (H munka) ≤ *mąka*, runcka (H runka) ≤ *rąka*, punkaweitzia (H punkaweitza) ≤ *pąkъvica*, runkowa (H runkówa) ≤ *rąkavy*, pogang (H. id.) ≤ *pająkъ*, tanglü ≤ *tęglo*; razem: *unc* 2 r., *un* 2 r., *an* 2 r.

W położeniu + P: dümbe ≤ *dąby*, tgelumb, tyelumb (H. id.) ≤ *goląbь*, tgelumback (H. id.) ≤ *goląbъkъ*, klump (H klumbak) ≤ *kląbъ*, pump (H pûmp) ≤ *pąpъ*, sumb (H zûmb) ≤ *ząbъ*, pampill (H pámpil) ≤ *pępelь*; razem: *um* 7 r., *am* 1 r.

	P	K	T	C	S	Wygłos.
am, um	100% (8)					
an, un		100% (6)	90% (9)	50% (2)	16% (3)	19% (3)
ang, ung			10% (1)	50% (2)	79% (15)	75% (12)
a, u					5% (1)	6% (1)

Widoczny na zestawieniu trojaki system pisowni: *am, um* + P, *an, un* + K, + T, + C, *ang ung* + S i w wygłosie, tak samo jak u Henniga dowodzi różnej wymowy nosówek, zależnej od jakości następnej spółgłoski.

II.

Powyższa analiza pisowni połabskich samogłosek nosowych doprowadza do podziału zabytków połabskich na trzy grupy: I słownik Anonima pochodzący z okolic Dannen-

berga, w którym nosówki oznaczono bardzo rozmaicie, ale żaden ze sposobów oznaczania nie jest specjalnie zależny od jakości następującej spółgłoski; II słownik Pfeffingera i Wokabularz kopenhaski z okolic Dannenberga, słownik Parum Szulcego i list G. P. Mitthoffa z okolic Lüchowa, w których nosówki oznaczono trojako: przez *am*, *um* w położeniu + P, *an*, *un* w położeniu + K, *ang*, *ung* we wszystkich innych położeniach, więc + T, + C, + S i w wygłosie; III obszerny słownik Henniga i mały sporządzony dla p. de Baucoeur — z okolic Wustrowa, w których również występuje trojaka pisownia, ale w innych nieco warunkach: *am*, *um* w położeniu + P, *an*, *un* nietylko w położeniu + K, ale także w położeniach + T i + C, zaś *ang*, *ung* tylko w położeniach + S, + L i w wygłosie.

	P	K	T	C	S	Wygłos.
II	A + m	A + n	A + ng			
III	A + m	A + n			A + ng	

W dotychczasowych rozważaniach nad nosówkami połabskiemi ustalono interpretację pisowni zabytków I i III grupy; t. j. Anonima i Henniga; mianowicie obaj uczeni M. Trubecki i T. Lehr-Spławiński przyznali, że pisownia Anonima świadczy o jednakiej wymowie właściwych samogłosek nosowych we wszystkich pozycjach, zaś pisownia Henniga o wymowie różnej, uzależnionej od jakości następującej spółgłoski, zatem podobnej do wymowy w polszczyźnie literackiej. Natomiast przy interpretacji pisowni nosówek w zabytkach II grupy, specjalnie Parum Szulcego, zdania są podzielone. Ks. Trubecki pisownię Parum Szulcego tak samo ocenia jak pisownię Henniga z powodu zgodności pisowni obu zabytków w położeniu przed zwartemi wargowemi: *am*, *um* + P[22]), natomiast

[22]) Zgodność pisowni w pozycji + K, jak wyżej wspomniałem, jest mało znacząca, ze względów bowiem graficznych wygodniej było pisać *an*, *un* + K, niż *ang*, *ung* + K, więc np. *pojang* nie zaś *pojangg*, *munka* nie — *mungka*.

T. Lehr-Spławiński, podkreślając różnicę pisowni obu zabytków w położeniach + T i + C, twierdzi, że Parum Szulce wymawiał samogłoski nosowe inaczej niż informator Henniga, mianowicie we wszystkich pozycjach jednakowo i stąd u niego pisownia *ang*, *ung* jednaka w pozycjach: + T, + C, + S i w wygłosie.

Rzeczywiście pisownia zabytków II grupy nie wskazuje wyraźnie ani wymowy „rozszczepionej" przed wszystkiemi spółgłoskami zwartemi, ani czysto wokalicznej, jednakiej we wszystkich pozycjach. Podobnie dwojaką pisownię nosówek można obserwować w niektórych polskich rotach sądowych XV wieku[23]. Np. w rotach zakroczymskich (Mazowsze) z lat 1434—37 odrębna pisownia nosówek występuje tylko w położeniu + P: *am* 100% (13 r.), we wszystkich innych położeniach oznaczono nosówki jednakowo: *an* + T 76%, *an* + S 70%, *an* + L 51% i *an* w wygłosie 55%. Również w rotach krakowskich starszych do roku 1440: *am* + P 88%, *an* + T 79%, *an* + S 80%, *an* + L 70%, tylko w wygłosie pisownia *an* okazała się niewygodną, więc obok *an* 10% występuje *ø* 48%, *a* 30%, *ą* 10%. Z pisowni tej wysnułem wniosek, że pisarze rot krakowskich i mazowieckich wymawiali nosówki we wszystkich pozycjach jednakowo czysto wokalicznie, odmienna zaś pisownia *am* + P jest tylko graficzną odmianką i nie może oznaczać odrębnej w tej pozycji wymowy. Pisarze zdecydowali się oznaczać rezonans nosowy literą spółgłoski nosowej, nic dziwnego więc, że przed zwartemi wargowemi, może wskutek wyraźniejszej artykulacji wargowej nosówek, wybrali literę *m*, a w innych pozycjach *n*. Gdyby pisownia *am* i *an* w położeniach + P i + T oznaczała „rozczepioną" wymowę nosówek, to dziwnym pozostałby fakt, że pisarze krakowscy w położeniach -S i -L nie zarzucili pisowni *an* podobnie jak w wygłosie na rzecz specjalnych znaków *ø*, *a*, *ą*.

Podobnie jak w średniowiecznych rotach polskich, w pisowni nazw staropołabskich również rezonans nosowy

[23]) Por. streszczenie mojej pracy „Ze studjów nad polskiemi samogłoskami nosowemi". Sprawozdania z czynności i posiedzeń Pol. Akad. Umiej. t. XXXIV nr. 9, listopad 1929 r., str. 10 i nn.

oznaczono literami spółgłosek nosowych *m* i *n*: *Dambecke*, *Bombeke*—*Nouenthin*, *Symander*—*Banseve*, *Gans*, *Ghanzeve*[24]); można zatem na tej podstawie wnosić o jednakowej, czysto wokalicznej wymowie staropołabskich samogłosek nosowych we wszystkich pozycjach. Taka jednak interpretacja nie da się zastosować do pisowni Parum Szulcego, ponieważ oznacza on resonans nosowy samogłosek nosowych normalnie dwoma literami *ng*, zatem całkiem odrębnego sposobu pisania *-m* w położeniu + P nie można uważać za odmiankę graficzną — jest to bezwątpienia odbicie „rozszczepionej" wymowy nosówek w tej specjalnej pozycji: *dómp*, *pampíl*.

Czy można jednak pisownię *ang*, *ung*, występującą we wszystkich pozycjach prócz + P w zabytkach II grupy (Parum Szulce, Pfeffinger), a u Henniga tylko przed szczelinowemi i w wygłosie, uważać za odbicie czysto wokalicznej wymowy samogłosek nosowych? Pocóżby pisarze połabscy mieli używać aż dwu liter *ng* do zaznaczenia rezonansu nosowego, przecież i w pisowni staropołabskiej i staropolskiej do tego celu wystarczała jedna tylko litera spółgłoski nosowej *m*, lub *n*. Nasuwa się zatem przypuszczenie, że nowopołabska pisownia *ng* nie oznacza rezonansu nosowego samogłosek nosowych, ale spółgłoskę nosową tylnojęzykową *ŋ*, drugorzędnie rozwiniętą z resonansu nosowego. Taka wymowa jest bardzo rozpowszechniona w gwarach kaszubskich: prawie stale występuje w gwarach północno-zachodnio-kaszubskich, bardzo często w północno-wschodnio-kaszubskich: a przy *ąŋ* sięga daleko na południe: *gąŋba*, *mǫŋdrï*, *gàŋs*, *záčąŋuy*, *na smąŋtařu*, *ksąŋʒa*, *bǫŋdaŋ*, *xcąŋ*, nawet *vąŋmï*, *i̯ąŋma*, *scąŋna*, *pàŋna*[25]). Przypuszczeniu o takiej wymowie samogłosek nosowych nowopołabskich żdaje się przeczyć tylko pisownia Anonima, u którego *ng* występuje częściej tylko w wygłosie, w śródgłosie natomiast niezależnie od następującej spółgłoski resonans nosowy jest oznaczony albo przez *n*, *m*, albo w po-

---

[24]) Tadeusz Milewski: Przyczynki do dziejów języka połabskiego, SO VIII, str. 34—5.

[25]) F. Lorentz: Geschichte der pomoranischen (Kaschubischen) Sprache, Berlin-Leipzig 1925, str. 35, 54. (Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte).

łowie przykładów wogóle nie jest oznaczony: *oo* 3 r., *o* 1 r., *u* 1 r., *a* 3 r. Nie jest to jednak odrębność dialektyczna, ponieważ słownik Anonima odnosi się do okolic Dannenberga tak samo jak słownik Pfeffingera, u którego pisownia *ng* poza pozycją + P i + K jest najczęstszą. Brak konsekwencji w pisowni *ng* u Anonima tłumaczyć należy tem, że wogóle jest to zabytek pisany nieporządnie, a tutaj przy zaznaczaniu tylnojęzykowej spółgłoski nosowej *ŋ*, która nie miała samodzielnej funkcji w języku, chwiejność pisowni jest łatwo zrozumiała.

Jeżeli się zatem przyjmie, że nowopołabska pisownia *ng* nie oznacza resonansu nosowego właściwych nosówek, lecz drugorzędnie wytworzoną tylnojęzykową spółgłoskę nosową *ŋ*, wówczas odrębną wymowę *am ům* w położeniu + P w zabytkach II grupy łatwo objaśnić upodobnieniem zwartej tylnojęzykowej spółgłoski nosowej *ŋ* do następującej zwartej wargowej: *aŋ* + P ≥ *am* + P, jak w polskim języku *n* zmienia się na *m* w połączeniach międzywyrazowych *pan buk* ≥ *pambuk*. Podobny stan dwojakiej wymowy samogłosek nosowych spotyka się też w gwarach kaszubskich, przedewszystkiem półn.-wsch.-kasz., w Jastarni: *trõmba, pšõŋtï, lõŋka, ksõŋška, spšõų̇‘* w Kuzwelcie: *gómba, pšonta, mi̯ónso, xco, sõnsω̈t*, w dialekcie swarzewsko-strzelińskim: *gàŋba* ‖ *gàmba, gąŋs* ‖ *gą̇ns* ‖ *gų̇ns, xcą̇ŋ* ‖ *xcę̇ŋ* — także w dialekcie puckim, w gwarze Leźna i Lezienka: *gą̇mba, pi̯ą̇nta, čàᵒnščï, mi̯ąᵒnso, gąᵒns* i t. p.[26]). Tak samo w bułgarskiej archaicznej gwarze Bogdanska rezonans nosowy wydzielił się najpierw w spółgłoskę nosową *n*, która następnie w położeniu + S spowodowała zmianę głoski szczelinowej na zwartoszczelinową, a w położeniu + P sama uległa zmianie na *m*: *zъmp, dlъmbók, gъ́mbą gólъmp; bъ́ndą blъ́ndvą, kъnt, kъ́ntǫvę‘ gъnc, mъnč, dva mъ́nǯi, vъ́nǯe, vъ́nǯel* i t. p; tylko w wygłosie brak *n*: *bъ́ndą są̈ kъ́mpiam, žrǎbą̈ -žrǎbęntą, prásę -prásęntą, tėlę-tėlentą*, trafia się to i w śródgłosie, ale sporadycznie: *gъnc, gъs, mъnč, mъ́žkъ čovǎk, tъ́gą, šapa, šémpa* itp.[27]).

[26]) T. Lorentz: Teksty pomorskie (kaszubskie). Kraków, 1924. Wstęp, str. XXIII, XXIV, XLI.

[27]) Un parler bulgare archaique par Jordan Ivanov. Revue des Études slaves, t. II, 1922, p. 95—99. O wymowie nosówek lechickich i buł-

Wytworzenie się drugorzędnej spółgłoski nosowej *ŋ* w połabszczyźnie jak i w kaszubszczyźnie, czy bułgarskiego *n*, z rezonansu nosowego właściwych samogłosek nosowych jest zjawiskiem stosunkowo późnem. Dowody na to można znaleźć w każdym z tych dialektów W gwarze Bogdanska drugorzędne *n* wytworzyło się już po zaniku rezonansu nosowego w wygłosie, a nawet sporadycznie i w śródgłosie: *bъ́ndą, žrắbä, gъs, tъga.* W kaszubszczyźnie obok *ǫŋ, ąŋ,* szczególnie w gwarach półn.-wsch.-kasz., często notuje Lorentz właściwe nosówki *ǫ, ą,* pozatem w gwarach środkowo-kaszubskich, czy południowo-kaszubskich *ŋ* występuje tylko przy nosówce niskiej *ąŋ,* zaś przy nosówce średniej *ǫ,* rezonans nosowy albo pozostaje, albo znika. Tak samo w połabszczyźnie drugorzędne *ŋ* rozwijało się dopiero w ostatniej dobie życie języka, bo w wielu przykładach widać już zanik resonansu nosowego w wygłosie i to we wszystkich zabytkach: *dėta* An, *detaa, deta* PS. *sriba* Pf., *paglaa* PS., *pagla* H., *no meiska* H., *geima* H., *so nidela* H., *jose nits* H ≦ **jazъ ne xъtją,* a proces ten mógł zajść jedynie przed wytworzeniem się drugorzędnego *ŋ*, gdyż spółgłoska ta — raz wytworzona — nie ginie.

Wobec objaśnienia odrębnej wymowy dawnych nosówek przed zwartemi wargowemi: *am, òm* + P u Parum Szulcego i Pfeffingera procesem świeżego upodobnienia *ŋ* do następnej zwartej wargowej: *aŋ* + P ≧ *am* + P, nasuwa się myśl, czy „rozmaicie rozszczepiona" wymowa nosówek przed spółgłoskami zwartemi, jaką reprezentuje Hennig: *am* + P, *an* + T, + C, *aŋ* + S, + L i w wygłosie, również nie jest zjawiskiem późnem. To znaczy, czy podobnie jak *am* + P ≧ *aŋ* + P, nie rozwinęło się również: *an* + T, + C, ≧ *aŋ* + T, + C. Teoretycznie taki proces jest możliwy, wydaje się jednak rzeczą pewną, że ta „rozmaicie rozszczepiona" wymowa nosówek przed spółgłoskami zwartemi jest zjawiskiem znacznie starszem od procesu wytwarzania się drugorzędnego *ŋ* z re-

---

garskich mówiłem w referacie podczas I Zjazdu Słowiańskich Filologów w Pradze 10/X/1929 r. (Referat ten znajduje się pod prasą w wydawnictwach Kongresu). Por. streszczenie: „Nowe problemy w badaniach nad samogłoskami nosowemi w językach słowiańskich". Ier Congrès des Philologues Slaves à Prage 1929. Résumés. Section II-ème.

zonansu nosowego nosówek w wygłosie, czy przed spirantami. Tak naprzykład większość gwar rdzennie polskich ma wymowę rozszczepioną przed zwartemi: *om* + P, *oŋ* + K, *on* + T, + C, *ǫ* + S + L i w wygłosie. Jest to wymowa bardzo stara, może jeszcze z XII wieku pochodząca[28]), ale dotychczas jeszcze nie zauważono w polszczyźnie powstawania drugorzędnej nosówki przed szczelinowemi czy w wygłosie[29]). Podobnie w kaszubszczyźnie obok gwar z wymową *zǫmp ksǫnc gąŋs, xcǫŋ, xcąŋ* istnieje wiele gwar szczególnie południowo- i wschodniokaszubskich z wymową *zòmp ksònc* ale *gąs, xcą, xcǫ*, czasem obie te wymowy istnieją obok siebie. Powstanie zarówno wymowy „rozszczepionej" tylko przed spółgłoskami zwartemi: *am* + P, *an* + T, + C, *ą* + S, + L, w wygłosie, jak i wymowy z drugorzędnem *ŋ* we wszystkich pozycjach, słusznie R. Ekblom w drodze fonetycznych rozważań objaśnia jako naturalną kompensatę za stopniowe osłabienie dawniejszej silnej nazalizacji samogłosek nosowych[30]).

Wobec tego rozwój połabskich samogłosek nosowych, o ile chodzi o rezonans nosowy, należy tłumaczyć następująco: odziedziczone z prasłowiańskiej doby właściwe samogłoski nosowe na gruncie połabskim zachowały przez pewien czas wymowę czysto wokaliczną, może aż do XV w., jak o tem świadczy pisownia nosówek w nazwach staropołabskich: *an* + S, + T, *am* + P; potem dialektycznie, w narzeczu reprezentowanem przez słownik Henniga z okolic Wustrowa, ta czysto wokaliczna wymowa nosówek zmieniła się na rozszczepioną przed spółgłoskami zwartemi: *am* + P, *an* + T, + C ale *ą* + S, + L, w wygłosie; w dalszym ciągu

---

[28]) Por. „Ze studjów nad polskiemi samogłoskami nosowemi (rezonans nosowy)". Sprawozdania z czynności i posiedzeń Pol. Ak. Um. t. XXXIV listopad 1929, nr. 9, str. 9.

[29]) Istnieje wprawdzie na kresach wschodnich wymowa *vonš, ḱens, ǵeńši*, obok *domp, tendy, ide, xoʒo* (Włodawa), ale to jest zjawisko nowe i tłumaczy się łatwo wpływem przyzwyczajeń językowych ruskich.

[30]) R. Ekblom: Le développement des voyelles originairement nasalisées dans le moyen bulgare. Monde Orientale XII (1918), str. 177—225. Pogląd ten rozwinął i oświetlił szerzej T. Lehr-Spławiński w pracy: „Kilka uwag o nosówkach prasłowiańskich" Prace Filologiczne t. XIV, str. 640—643.

we wszystkich gwarach jednocześnie ze sporadycznemi wypadkami zaniku nosowości w nieakcentowanym wygłosie, rezonans nosowy samogłosek nosowych wydzielił się w drugorzędną spółgłoskę nosową tylnojęzykową *ŋ*, która w położeniu przed spółgłoskami zwartemi wargowemi zmieniła się na dwuwargową *m*. Pisownia zabytków połabskich przedstawia to ostatnie stadjum rozwojowe wymowy nosówek, wyraźnie wykazując różnicę dialektyczną: 1. w okolicach Dannenberga i Lüchowa (Pfeffinger, Domeier, Parum Szulce, Mitthoff, Anonim), obok *am óm* przed zwartemi wargowemi [+ P], we wszystkich innych pozycjach istniała wymowa *aŋ óŋ* (w wygłosie *aŋ* ‖ *ə*); 2. w okolicach Wustrova (Hennig, de Baucoeur): *am óm*, + P, *an ón* + T, + C, *aŋ óŋ* + K, + S, + L, *aŋ* ‖ *ə*, *óŋ* w wygłosie.

Takie wnioski nasuwają się przy badaniu rezonansu nosowego połabskich samogłosek nosowych, rozwój ich artykulacji ustnej wyjaśnił całkowicie T. Lehr-Spławiński w „Gramatyce połabskiej", str. 36—40, a w artykule: „Przyczynki do gramatyki i słownika języka połabskiego" SO. VI, str. 7 omówił powstanie wtórnej nazalizacji w kilku przykładach połabskich. Do wyliczonych tam przykładów: *ją* 'jest', *tǫ́* 'ten', *sǫ́* 'ten', *jąz* ≦ *ězъ*, inf. *mąćət*, 3 sg. praes. *máćə*, sub. verb. *mąćənə*, ≦ **macati*, a także *lang* Anonima ≦ **lьnъ*, dodać jeszcze można sporadyczne przypadki nazalizacji: *dang* ‖ *dân* ≦ **dьnь* u Anonima, a także u Henniga: *sa mantsang* ≦ **sъ męčьmь* (w innych przykładach końcówka ta stale pisana jest przez *-am*, lub *-ôm*), *ne mang*, *nemang* HC, obok *ne mam*, *nemam* H., także *ne mam̓* Pf. ≦ **ne imamь*. W przykładach tych, o ile pisownia *ang* nie jest zwykłym błędem zamiast *am*, *an*, nosówka *ą* wytworzyła się w podobnych warunkach jak w formie *tǫ́* ≦ **tъnъ*, *lą* ≦ *lьnъ*, prawdopodobnie w zależności od spirantycznego nagłosu wyrazu następnego.

Kraków w kwietniu 1930 r.

TADEUSZ LEHR-SPŁAWIŃSKI

O „mazurzeniu“ w języku połabskim.

Zastępowanie spółgłosek *č ž š* przez *c z s* czyli t. zw. mazurowanie występuje, jak wiadomo, dialektycznie zarówno na południu jak i na północy słowiańszczyzny. U Słowian południowych zachodzi ono w niektórych gwarach czakawskich, kajkawskich i słowieńskich[1]), na Rusi w wielu gwarach biało- i wielkoruskich[2]), w najszerszym zaś zakresie u Słowian zachodnich, w Polsce, na dolnych Łużycach i w mowie dawnych Połabian. Geneza tego zjawiska nie doczekała się dotąd należytego wyjaśnienia: najczęściej spotyka się w nauce przypuszczenie, że mazurzenie powstało na tle oddziaływania na Słowian wpływów obcych idących od zeslawizowanych ludów, jakie w swej mowie nie znały spółgłosek *č ž š.* Z ludami zaś takiemi stykali się Słowianie w mniej lub więcej odległej przeszłości zarówno na północy (Finowie, Łotysze, dawni Prusowie) jak i na południu (niektóre narzecza włoskie). Hipoteza o obcym substracie jako o czynniku wywołującym mazurzenie, wysunięta niegdyś przez Baudouina de Courtenay (wpływy fińskie) w odniesieniu do stosunków polskich[3]), nieraz później kwestjonowana[4]), zyskała w ostatnich czasach poważne poparcie w studjum M. Małeckiego o cakawiźmie chorwacko-słowieńskim[5]), gdzie wykazano niezbicie, że mazurowanie (czyli „cakanie“) gwar tamtejszych jest wynikiem wpływu

[1]) Por. M. Małecki Cakawizm (z uwzględnieniem zjawisk podobnych). PKJ. Nr. 14. Kraków 1929.

[2]) T. Lehr-Spławiński RS. IX, 52—4.

[3]) Por. St. Dobrzycki RWF. XXXII, 228—30.

[4]) Ostatnio np. A. Brückner Zeitschr. f. slav. Philol. I, (1925) 264—7.

[5]) Por. wyżej uw. 1.

sąsiedniego „cakającego“ narzecza włoskiego Wenecji. Za rodzimem pochodzeniem mazurzenie oświadcza się w tej chwili, zdaje się, jeden tylko badacz, M. Rudnicki, który w niedawno ogłoszonej rozprawie p. t. „Język jako zjawisko pamięciowe“[6]) wystąpił z twierdzeniem, że mazurzenie jest naturalnym objawem dążności do „identyfikowania wyobrażeń niedostatecznie różnych“, jaka w zasadzie przejawia się, jak wiadomo, w rozmaitej postaci we wszystkich językach i nie zależy zupełnie od jakichkolwiek wpływów obcych. Ta próba wyjaśnienia genezy mazurowania stoi od poprzedniej o tyle niżej, że nie posiada dotąd na swe poparcie żadnych konkretnych faktów, przytaczane bowiem przez autora zjawiska gwarowe polskie nie mają należytej siły dowodowej, mogą bowiem być wyjaśnione krzyżowaniem się sprzecznych tendencyj na tle wzajemnego oddziaływania na siebie gwar mazurzących i niemazurzących. Objaśnienie Rudnickiego musi zatem uchodzić narazie za czysto hipotetyczne przypuszczenie, niepozbawione jednak znacznego prawdopodobieństwa, bo zgodne z ogólnem tłem psychicznem rozwoju językowego. Ewentualne jego przyjęcie nie wyklucza zresztą bynajmniej możliwości zastosowania na niektórych terenach dla wyjaśnienia genezy mazurzenia hipotezy Baudouinowskiej, zwłaszcza tam, gdzie obcy substrat da się historycznie wyraźnie stwierdzić: jest przecież rzeczą zupełnie możliwą, że mazurzenie niewszędzie powstało jednaką drogą i jeśli w jednych stronach okaże się wynikiem procesów rozwojowych rodzimych, gdzieindziej może być rezultatem oddziaływania wpływów obcych. Wobec teoretycznej możliwości przyjęcia jednego lub drugiego wyjaśnienia nie od rzeczy będzie, jak sądzę, rozważenie, które z nich dałoby się zastosować do mazurowania w języku połabskim. Wynik takiego rozważenia może okazać się nieobojętnym także dla teoretycznej strony zagadnienia. Niejednokrotnie już bowiem okazało się, że język połabski dzięki swemu odrębnemu rozwojowi wynikającemu z długotrwałego

---

[6]) Symbolae grammaticae in honorem Ioanuis Rozwadowski I, (1927) str. 53—69.

geograficznego odosobnienia w stosunku do innych Słowian oraz dzięki ograniczonemu charakterowi materjału zabytkowego pozwalał na bardziej precyzyjne niż na innych terenach ujmowanie rozmaitych procesów językowych, które gdzieindziej wskutek krzyżowania się różnych tendencyj i wpływów postronnych ulegają skrzywieniom i nie występują w równie wyrazistych konturach.

Przystępując do rozważenia problemu mazurzenia w języku połabskim oraz stosunku tego zjawiska do innych procesów głosowych połabskich, trzeba najpierw stwierdzić, że wszystkie zabytki połabskie z ostatniej doby istnienia tego narzecza dostarczają zgodnie materjału dowodzącego jasno, że mazurzenie było tam zjawiskiem panującem. W żadnym zabytku nie znajdujemy poparcia dla — ogólnikowo zresztą sformułowanych — przypuszczeń Lorentza[7]) i Rozwadowskiego[8]), że mazurzenie było w połabszczyźnie tylko objawem dialektycznym. Pisownia zabytków nie pozostawia pod tym względem żadnych wątpliwości: wszędzie spółgłoski odpowiadające pierwotnym *š ž* oznacza się na równi z odpowiednikami pierwotnych *s z* znakami *s z ss*, które z punktu widzenia grafiki niemieckiej, jaką posługiwali się autorzy zabytków, nie mogą oznaczać nic innego jak tylko *s z*. Tak samo dla oznaczenia kontynuanta starego *č* panują znaki *z tz ts*, które również zupełnie jasno dowodzą wymowy *c* w odnośnych wypadkach. Rzecz cała przedstawia się w zasadzie tak jasno, że niema potrzeby przytaczać tu materjału dowodowego, który jest dla czytelnika łatwo dostępny[9]). Że na pisowni zabytków można w tym względzie bezpiecznie polegać, dowodzi też ta okoliczność, że pisarze umieli odróżniać wymowę *š* od *s*, co widać wyraźnie w pisowni wyrazów zapożyczonych z dolnoniemczyzny. Por. np. *š* = dn. *š*: *schribiud* Pf. *schribyóna* H (dn. *schrīwen*), *schintgay* Bauc. H (niem. *schinken*), *zscholka* Bauc.

---

[7]) Por. JArch. XXIV 12.

[8]) Enc. Pol. Ak. Um. II 59.

[9]) Por. teksty w wydaniu Rosta, oraz w mojej „Gramatyce połabskiej" ustępy na str. 90—92.

czôlka H[10]) (niem. *schole*), *szamyôssa* H (*schemen*), *schôpon* H *czópat* H (*schapen*), *schenkona* H (*schenken*), *schlachtôl*, *schlachtona* H (*schlachten*), *schjniot* Mit. (*schīnen*), *schümia* H (*schümen*), *schippia* H (*schüppe*), *wrischa* H (*frisch*), *woalscheitia* H (*falschheit*), *bôrsch* H (*barsch*), *czarp* H (*scharf*) itp.; *s* = dn. *s*: *swora* H (*swār*), *swengill* H (dn. *swengel*), *snider* H (dn. *snîder*), *smada* H (dn. *smede*), *slommâr* (dn. *slōmar*), *smacca* Pf *smatzna* H (*smeken*) itp. Odstępstwa są nieliczne i idą w zasadzie w kierunku zastępowania niem. *š* przez połabskie *s* tj. świadczą o wprowadzaniu sporadycznem mazurzącej wymowy połabskiej do zapożyczeń: np. *sippia* Pf obok *schippia* H (*schüppe*), *sriwar* H obok *czriwâr* (*schrīwer*), *ssipeláy* H obok *schubelei* Anon. (*schepel*) itp.

Mimo zasadniczo jasnego obrazu mazurzenia w języku połabskim spotyka się w zabytkach pewne fakty, które obraz ten mącą i wymagają bliższego rozpatrzenia. — Pierwszą wątpliwość nasuwa spotykana u Parum Szulcego i u Pfeffingera pisownia *sch* w wyrazach jak: *schlod* 'hagel' PS [*zlåd*[11])], *schlawack*PS 'mensch' [*clăvək*], *schriwe* PS ,schuhe' [*crívə*], *schribang* Pf 'un poulain' [*zríbą*], w której możnaby upatrywać ślad wymowy *č ž* (**čelvěkъ*, **červьi̯e*, **želdь*). Przypuszczenie takie nie da się jednak utrzymać wobec tego, że w tych i w kilku innych zabytkach (Domeier, Anonim, list do p. de Baucoeur) pisze się niemal zawsze *sch* także w miejscu pierwotnego *s*, *z* przed *l m n v*. Oto przykłady: *schleinach* PS 'speichel' (**slina*), *schläusses schläusse* PS 'hörest, hören' (**slyšišь*, **slyši(tъ)*), *schlepatz* PS 'hahn', (**slěpьcь*), *schlepa* PS 'henne' (**slěpa*), *schlamma* PS 'stroh' (**solma*), *schmarde* PS 'stincken' (**smŕditъ*), *schmyjssa* PS 'lachen' (**směje(tъ)se*), *schneg* PS 'schnee' (**sněgъ*), *schnüp* PS 'garben' (**snopъ*), *schwartzig* PS 'hameise' (**svŕčikъ*), *schwetza* PS 'licht' (**světi̯a*), *schworet* PS 'kiemen' (**svariti*), *schwenü* PS 'felge' (**zveno*), *schlepatsch* Pf

---

10) Hennig używa czasem znaku *cz* dla oznaczenia *š* na równi z *sch sz*, o czem mówi zresztą wyraźnie w przedmowie do swego słownika. Por. Rost, str. 12.

11) Niewiadomo, dlaczego wyraz ten został przytoczony w słowniku Rosta (str. 422) jako *slot* ze znakiem +, oznaczającym zapożyczenia z niemieckiego, chociaż autor w tem samem miejscu zestawił go słusznie z pol. *żłódź*.

'un coq' (*slěpьcь), *schlepeýtschia* Pf 'une poule' (*slěpica), *schleiwenoi* 'des prunes' (*sliveny[12])), *schmianža* Pf 'je ry' (*směję-se), *schlepatsch* Do 'hahn'. *schleiwenoi* Do 'zwetschen', *schmiangza* Do 'ich lache', *schneck* Anon. 'schnee', *schwerza* (zam. *schweza*) Anon. 'licht', *schladə* Anon. 'malz' (*soldъ), *schwarko* Anon. 'heister' (*svorka[13])). Pisownia ta pozostaje niewątpliwie w związku z rozpowszechnionym bardzo w XVI—XVIII w północno-zachodniej dolnoniemczyźnie zwyczajem oznaczania *s* przez *sch* przed *n m l v* pod wpływem narzeczy, w których *s* w takich pozycjach przeszło w *š*[14]). Nie można więc wątpić, że we wszystkich tych wyrazach wymawiano w istocie *s* (*z*) a nie *š* (*ž*). Wobec tego także w formach *schlod* PS *schlawack* Pf *schriwe* PS i *schribang* Pf. nie można upatrywać śladów wymowy *č ž š*, ale jedynie manierę graficzną niemiecką, potwierdzającą zresztą zupełnie wymowę *c z s* w tych wypadkach.

W tem miejscu warto wspomnieć, że sporadycznie spotyka się we wszystkich zabytkach pisownię *sch, sz, cz tsch* także w rozmaitych innych pozycjach odpowiadających pierwotnym *c z s* i np. *scheudatsch* 'diable' Pf (*χudьcь), *schlepatsch* 'un coq' Pf. Do. (*slěpьcь), *schlepeýtschia* 'une poule' Pf (*slěpica), *loiszeina* 'le front' Pf. Do. (*lysina), *schuńgsoda* 'einwohner' H (*sǫsěda), *czallise* 'zusammen legen' (*sъloži(tъ)-se), *czara sena* 'witwe' H (*sira žena[15])), *czebak* 'ein stecken' H (*cěpakъ[16])), *schoräu* 'schmiere' PS (*sěra[17])) i t. p. Wypadki te są jednak tak rzadkie[18]), że nie można przywiązywać do nich żadnej wagi.

---

[12]) Por. T. Milewski SO VIII 229.

[13]) Tutaj należą też może formy *schweine* Bauc., *schweinang* Pf. Do., *schweinjah* PS (*svińę, *svinьi̯a), chociaż *sch-* może w nich polegać na wpływie wyrazu niem. *schwein*. Zatem, zdaje się, przemawia forma *schweinga* zapisana także u Henniga, który pozatem pisowni *sch-* w analogicznych wypadkach nie miewa.

[14]) Por. A. Lasch, Mittelniederdeutsche Grammatik (Halle 1914). str. 173.

[15]) Por. Rost 170, uw. 27.

[16]) Por. Rost 157, uw. 17.

[17]) Por. Rost 167, uw. 6.

[18]) Tutaj należy też zapewne forma *cziöstge* 'teutsch, vornehm 'H, której odpowiada u Mithofa *siostie* = *śósťə* 'saski'. Niejasna w niej jest palatalność *s-* początkowego.

Inny charakter mają stosunkowo częste u Pfeffingera przykłady pisania połączeń *tsch* lub *dsch* w wypadkach odpowiadających pierwotnemu *č*: *tscherwein* 'rouge' (**čŕvenъ*), *tschiurna* 'noir' (**čŕnъjь*), *tschütwarü* 'quatre' (**četvero*), *tökatsch* 'fisseran' (**tъkačь*), *dschéla* 'mouche à miel' (**bъčela*). Pisownię tę zestawić należy z częstem w tym zabytku oznaczaniem przez *tsch tch* spółgłosek powstałych ze zmiękczenia *t d k g* zarówno w rodzimych jak i w zapożyczonych wyrazach, por. np. *tschenangs* 'un roi' (**kъnęʒь*), *tscheisaŕ* 'l'empereur' (niem. *kaiser*), *tschariol* 'un homme' (niem. *kerl*), *tscheípac* 'marchand' (**kupьcь*), *weytscheý* 'une ville' (dniem. *wīk*), *tschoreizée* 'un fauxbourg' (**kuricě*), *tchiöra* 'montagne' (**gora*), *tschüla* 'charriot' (**kola*), *tschútga* 'enfant' (**dětka*), *tscheisóot* 'le gout' (**kušati*), *tschésin* 'l'estomac' (**kъsenь*), *nütchìt* 'les ongles' (**nogъtь*), *tschüpoglia* 'une cavale' (**kobyla*), *spetchài* 'un cocon' (niem. *speck*), *tschütóy* 'un chat' (**koty*), *tschelumb* 'un pigeon' (**golǫbь*) i t. p. W wypadkach powyższych trzeba przypuszczać, że silnie zmiękczone *ť ď* (≤ **t d, k g*) dochodziły w dialektycznej wymowie do brzmienia afrykat *č ǯ*[19]), jak to można zauważyć np. w niektórych polskich i pomorskich gwarach. Zrównanie z niemi pisowni w wyrazach jak *tchütwarü dschéla* i tp. wskazuje, że pisarz zabytku słyszał i w tych wypadkach wymowę *č*. Była to jednak w każdym razie wymowa sporadycznie tylko spotykana, skoro znaczna większość materjału Pfeffingera świadczy bezsprzecznie o brzmieniu *c* w miejscu *č*. Sporadyczny brak mazurzenia nie ograniczał się zresztą tylko do *č* w wymowie, na której oparty był pierwowzór słowniczka Pfeffingerowego, ale dotyczył też prawdopodobnie *š* i *ž*. Świadczą o tem, zdaje się, nieliczne wprawdzie, wypadki pisowni *sch* w miejscu pierwotnego *š* i *ž*, występujące niezależnie od jakości następnej spółgłoski: np. *wilscha* 'aulne' (**olьša*), *scheineicia* 'aiguille' (**šitьnica*), *schistisjunćt* 'soixante' (**šestь desętъ*), *kuschàl* 'toux' (**kašeľь*), *tréemesch* (**drěmješь*), *musch* (**može(tъ)*. Zwłaszcza zaś przemawia

[19]) Podobnie także dla *x* spotyka się pisownię *sch*: *scheudatsch* 'diable' Pf (**xudьcь*), *schere szeratz* H obok *chere cheratz* H **χ(v)orъjь* **x(v)orьcь*), *schest* H obok *chest* H (**x(v)ostъ*), *raschay* H (niem. *rache*) itp.

za tem wypadek, gdzie autor podkreślił wyraźnie możliwość dwojakiej pisowni: „l'áme *déusa* ou *deúscha*" (**duša*)[20]. Niema tu wprawdzie pewności, że dwoistość pisowni miała odpowiadać dwoistości wymowy, ale w związku z poprzedniemi przykładami prawdopodobieństwo takie jest dość znaczne[21]. Zwiększa się ono tem bardziej, jeśli się wypadki te zestawi z analogicznemi wskazówkami „fonetycznemi", jakie spotykamy także u Henniga, który był bezwątpienia uważnym, bystrym i do pewnego stopnia świadomym rzeczy obserwatorem istotnej wymowy połabskiej. Otóż autor ten w przedmowie do swego słownika[22], mówiąc o używaniu przez siebie znaków *cz sch, z s i tz*, podnosi, że „wo das *z* gelinde, wie ein *s*, oder das *tz* lispelnd zu lesen und zu ausreden, habe ich es gemeiniglich darbey erinnert". Pierwsze określenie (*gelinde* 'łagodnie, miękko') jest dla nas obojętne, ale drugie „*lispelnd*" = *szepleniąc* jest ważne, pozwala bowiem przypuszczać, że autorowi chodziło o podkreślenie różnicy wymowy między *č* a *c*, którą łatwo można określić jako „szeplenienie". Utwierdza w tem przypuszczeniu przegląd przykładów, do których Hennig zastosował to określenie; *tz* ma być mianowicie wymawiane „szepleniąco" (*lispelnd*) w następujących wyrazach: *wîtzör* (**večerъ*), *ritz* (**reče(tъ)*, *titze* (**toči(tъ)*, *prepîtzl* (**perpečlъ* ≦ **perpeklъ* pod wpływem praes. **perpečetъ*), *pîtze* (**peče(tъ)*, *terrijanôtze* (**trije(dь)načьi̯ь*), *brantze* **bręči(tъ)*, *nôtzungl* (**nečęlъ*), *lanz* (**lęčь*) oraz *nîtze* (**ne-(xъ)ti̯e(tъ)*. Z wyjątkiem ostatniego przykładu we wszystkich innych chodzi o stare *č*: tak uderzająca zgodność (9 : 1) pozwala uważać obserwację Henniga za trafną[23], a tem samem zdaje się do-

---

[20]) Drugi analogiczny wypadek „un poullain *schribang* ou *sriba*" jest mniej ważny, bo pisownia *sch* da się w nim wyjaśnić następstwem *r* w myśl tego, co powiedzieliśmy na str. 348.

[21]) Analogiczne przykłady spotyka się także w innych zabytkach: *tscharmak* 'eidotter' Bauc. (**čṛmъkъ*), *raâsch* 'racken' Anon. (**rъžь*), *czôrneicia* 'schmierbüchse' H (*čṛnica*) itp.; jest ich jednak tak mało, że trudno do nich przywiązywać wagę.

[22]) Por. wydanie Rosta str. 12.

[23]) Oceny tej nie może zmienić okoliczność, że Hennig drugiego z cytowanych określeń wymowy „*gelinde*" używa w wypadkach o zupełnie rozbieżnej wartości głosowej (dla *z, s, ž, č, š*), tak, że nie można opierać

wodzić, że Hennig sporadycznie słyszał i notował wymowę č obok panującego wogóle w połabszczyźnie mazurowania. Przypomina to stosunki istniejące na Łużycach, gdzie w gwarach dolnołużyckich mazurzących spotyka się nierzadko ślady wymowy č, jako szczątki stanu dawniejszego[24]. W okolicach, gdzie zapisano materjał, jaki wszedł w skład słownika Pfeffingera, taka szczątkowa niemazurząca wymowa zachowała się w szerszym zakresie, dotyczyła bowiem, jak widzieliśmy, także š i ž. W każdym razie zarówno w tej gwarze jak i w okolicach Wustrowa, skąd pochodzi materjał Henniga, była to nie jakaś odrębność dialektyczna, ale jedynie sporadycznie występująca, indywidualna właściwość, którą uważać musimy za pewnego rodzaju przeżytek, szczątek dawniejszej niemazurzącej wymowy, nie znamy bowiem nigdzie w bezpośredniem sąsiedztwie żadnego kompleksu gwarowego niemazurzącego, skąd mogłyby się swieżo odnośne formy przedostać do połabszczyzny w drodze zapożyczenia (jak to bywa np. w gwarach polskich na pograniczach terenów mazurzących lub niemazurzących).

Sporadyczne zachowanie szczątków wymowy niemazurzącej samo przez się nasuwa myśl, że mazurzenia połabskiego nie należy uważać za zjawisko bardzo stare, sięgające czasów przedhistorycznych: w takim razie bowiem utrzymanie się tego rodzaju przeżytków fonetycznych, nie mających oparcia ani w gwarach sąsiednich ani w języku literackim, byłoby rzeczą zupełnie niezrozumiałą. Oczywiście jednak omówione dotąd zjawiska — same w sobie niedość pewne — nie mogłyby wystarczyć za podstawę do takiego przypuszczenia, które pozostaje w sprzeczności z powszechną niemal dotychczas w nauce opinją uznającą mazurzenie na gruncie lechickim za zjawisko bardzo dawne, sięgające może nawet epoki prasłowiańskiej[25]. Wszakże prócz domnie-

---

na niem żadnych wniosków fonetycznych. Trzeba bowiem uwzględnić, że znaczenie terminu *lispelnd* 'szepleniący' jest o wiele bardziej określone, niż wcale nieuchwytne *„gelinde"*.

[24]) Por. E. Mucke Laut- und Formenlehre der niedersorbischen Sprache. str. 160 i nn.

[25]) Por. K. Nitsch. Dialekty języka polskiego. Gramatyka Akad. str. 491—2.

manych szczątków wymowy niemazurzącej można znaleźć w połabszczyźnie inne jeszcze, o wiele donioślejsze fakta, które każą porzucić panujące dotąd poglądy na czas powstania mazurzenia, przynajmniej na gruncie połabskim.

Dla określenia czasu, kiedy prasłow. *č ž š* przeszły w połabszczyźnie w *c z s*, brak nam niestety bezpośrednich danych historyczno-językowych. Materjał językowy wydobyty z średniowiecznych dokumentów powstałych na terenach połabskich, który pozwolił na wyświetlenie wielu zagadnień chronologicznych dotyczących rozwoju głosowego tego narzecza[26]), w zakresie brzmienia spółgłosek, o jakie chodzi, nie daje nam żadnych wskazówek: pisownia ówczesna oparta na tradycjach graficznych łacińskich nie odróżnia zupełnie *č ž š* od *c z s*, podobnie jak nie odróżniała ich współczesna grafika polska czy czeska. Pozostaje więc jedynie droga pośrednia, wiodąca do celu przez rozważenie stosunku mazurzenia do innych zmian głosowych widocznych w materjale historyczno-językowym połabskim i ustalenie na tej podstawie t. zw. względnej chronologji.

Za punkt wyjścia musimy tu wziąć fakt, że spółgłoski *c z s* powstałe z pierwotnych *č ž š* nie są na gruncie połabskim traktowane jednakowo z bezpośredniemi kontynuantami *c* (*ʒ*), *z*, *s*. Różnica w ich traktowaniu polega na tem, że *c z s* powstałe z *č ž š* występują we wszystkich pozycjach jako niepalatalne, podczas gdy *c ʒ s z* prasłowiańskiego pochodzenia — zgodnie z ogólnym rozwojem spółgłoskowym połabskim — zachowują miękkość w położeniu przed wszystkiemi samogłoskami niegdyś miękkiemi, które z rozmaitych przyczyn mają w połabskim artykulację szeregu tylnego[27]). Dla ilustracji wystarczy zestawić tu następujące przykłady:

Prasłow. *c ʒ s z*: *ċol* (tsiôl Pf) ≦ *cělъ*, *rȧdlėi̯ċə* (radeleicia H radllitzjaa Ps) ≦ **ordlica*, *svėċə* (swecia H, suecia Pf), *stǻʒ̇ə* (stácia Pf stacia H) ≦ **stьʒa*, *råzvóʒ̇ət* (waswocîat) ≦ **vъzvadi̯ati*, *ṡonů* (sgoní H, tjanü Anon) ≦ **sěno*, *diṡǫtə* (disjungt H) ≦ **desętъi̯ь*,

[26]) Por. T. Milewski, Przyczynki do dziejów języka połabskiego. SO VIII (1929) 8—49.

[27]) Por. Gramatyka połabska §§ 80—85.

żornů (siurnů Pf, sgorní H) ≦ **zíno* i t. p. Prasłow. *č ž š* (*ś*): *tǫcó* (duntsou Do, tûnzó H) ≦ **tǫča*, *cosó* (zoossô Bauc.) ≦ **čaša*, *córnə* (tchürna, tschorna Pf, tsoorne Mit., zorne PS tzôrne H) ≦ **čьrnъjь*, *nopücǫ̂tə* (nopitzunte H) ≦ **nopočętъjь*, *zobó* (subó Pf sobo H) ≦ **žaba*, *vízə* (wiss Pf, H, Anon., wiesaa PS) ≦ **veža*, *bézət* (bésat H) ≦ **běžati*, *zògəvájćə* (sokaweicia H) ≦ **žagavica*, *zǫdlü* (zûndlí H) ≦ **žędlo*, *dáusə* (deúsa deúscha Pf däussa PS daussa taussa H) ≦ **duša*, *mésət* (mêssat H) ≦ **měšati*, *vėsót'ə* (wissótga H wit wisokak H) ≦ **vьśakъjь* (pol. *wszak*) i t. p.

Odstępstwa od tej zasady spotyka się w pisowni zabytków dwa: u Pffefingera czytamy raz *tschiürna* 'noir', a u Henniga dwukrotnie *büsejungti* 'ein klein Bildchen' (**božętъko*) i *büsejungta* 'puppe' (*božęta*). W pierwszym wypadku mamy do czynienia prawdopodobnie z pomyłką, za czem przemawia dwukrotnie zapisana w tym samym zabytku forma tego samego wyrazu *tchürna* i *tschorna* bez śladu palatalności[28]. Autentyczność form *bürżǫťü* i *bürżǫ̂tə*, występujących niezależnie od siebie, nie może ulegać wątpliwości. Pojawienie się w nich *ź* zamiast *z* ≦ *ž* wyjaśnił trafnie F. Lorentz[29]) drugorzędnem wprowadzeniem *ź* w miejsce *z* przez analogję do normalnej w tym typie rzeczowników wymiany spółgłoski niepalatalnej w sing. na palatalną w plur. i w deminutywach: sg. *stinq*, plur. *stińǫ̂tə*, demin. **stińqťü*, *zribą* : *zriбǫ̂tə* **zriбǫťü* itp. Formy *büżǫ̂tə büżǫťü* (zamiast dawniejszych **büzǫ̂tə* **büzöťü*) nie mącą więc jasnego obrazu stałej niepalatalności *c z s* pochodzących z *č ž š* w połabszczyźnie.

Na różnicę co do palatalności między *c* (*ʒ*) *z s* pierwotnemi a pochodzącemi z *č ž š* zwracano już w nauce niejednokrotnie uwagę[30]), ale nie wysnuwano stąd żadnych wniosków co do chronologji mazurzenia połabskiego, jakkolwiek wnioski takie nasuwają się niemal same przez się i zasługują ze wszechmiar na bliższe rozpatrzenie.

---

28) Objaśnienie Lorentza J. Arch. XXIV 12, że forma ta pochodzić może z jakiegoś dialektu, który zachowywał *č*, na niczem się nie opiera.

29) J. Arch. XXIV 12.

30) Por. Lorentz l. c. 16—17, Lehr-Spławiński Gramatyka połabska § 84, str. 90.

Stała niepalatalność *c z s* pochodzących z *č ž š*, widoczna we wszystkich zabytkach połabskich ostatniej doby, dowodzi stanowczo, że głoski te w istocie nie zmieszały się w połabszczyźnie całkowicie z *c z s* odziedziczonemi z prasłowiańskiego. Jeśli bowiem pierwotne miękkie *c ʒ* oraz *s z* (zmiękczone przez następstwo pierwotnych samogłosek przednich) zachowują palatalność przed nowopołabskiemi samogłoskami szeregu tylnego, a kontynuanty *č ž š* są także w tych pozycjach niepalatalne, to stosunki te wyjaśnić się dadzą jedynie supozycją, że całkowite stwardnienie ich zaszło wcześniej, zanim wytworzyła się w połabszczyźnie tendencja do dyspalatalizacji dawnych spółgłosek miękkich przed nowopołabskiemi samogłoskami szeregu przedniego. Z drugiej strony nie może ulegać wątpliwości, że stwardnienie kontynuantów *č ž š* musiało poprzedzić przemianę ich artykulacji przydziąsłowej („szypiącej") na zębową („syczącą"). W przeciwnym bowiem razie, gdyby w chwili tej przemiany *č ž š* były jeszcze zachowywały palatalność to całkowite zmieszanie ich z pierwotnemi *c ʒ* (i zmiękczonemi) *z s* byłoby się stało koniecznością i dalszy ich rozwój byłby musiał pójść drogą identyczną. Zupełna dyspalatalizacja tych spółgłosek jeszcze jako „szypiących" jest zresztą łatwiej zrozumiała także ze względów fonetycznych, ponieważ przy wymowie *č ž š* zachodzi sporo momentów artykulacyjnych sprzyjających szczególnie dyspalatalizacji[31]), która też we wszystkich prawie językach słowiańskich jest u tych spółgłosek oddawna widoczna. Wynika z tego, że moment powstania połabskiego mazurzenia musi się mieścić w ramach chronologicznych między całkowitą dyspalatalizacją *č ž š* a okresem dyspalatalizacji spółgłosek miękkich przed współczesnemi samogłoskami szeregu przedniego. „Terminus a quo" dla pierwszego z tych procesów da się znów z kolei określić na podstawie ustosunkowania jego do rozmaitego rodzaju objawów rozszczepiania samogłosek w zależności od położenia przed spółgłoskami palatalnemi względnie niepalatalnemi, co, jak wiadomo, jest charakterystycznym rysem rozwoju głoso-

[31]) Por. O. Broch Очеркъ физіологіи славянской рѣчи. Str. 38 § 37.

wego połabskiego. Z tego punktu widzenia biorąc pod uwagę przykłady jak *vizə* (wisa Pf, Anon., H, wiesaa PS) ≤ **veža*, *jiz* (gisse H) ≤ **ježь*, *zazónə* (ssassôna H) ≤ **žьžanьjь* itp., w których kontynuanty samogłosek *e* i *ь* mają postać odpowiadającą pozycji przed spółgłoskami palatalnemi, musimy stwierdzić, że w czasie rozszczepiania tych samogłosek *ž* (a z pewnością i *č š*) wymawiano jeszcze ze zmiękczeniem. Jeszcze dokładniejszych wytycznych chronologicznych dostarcza nam traktowanie kontynuanta pierwotnego *o* w położeniu przed dawnemi *č ž š*: zawsze występuje on w tych wypadkach jako *ü*, tj. w postaci właściwej położeniu przed wszystkiemi spółgłoskami z wyjątkiem przedniojęzykowo - zębowych twardych. Por. np. *t̊üzə* (tyísa H) ≤ **koža*, *nüz* (nüs Pf) ≤ **nožь*, *våtrücə* (wyatrîtza H) ≤ **otroča(ja)* itp. Przykłady te dowodzą, że w chwili rozszczepienia kontynuanta prasł. *o* na *ü ö* spółgłoski następujące w nich po dawnem *o* były albo jeszcze miękkie, albo też jeśli stwardniały, to w każdym razie miały jeszcze artykulację przydziąsłową a nie zębową, bo przed zębowemi twardemi kontynuant *o* przedstawia się regularnie jako *ö* (por. np. *t̊ösə* (tyêssa H) ≤ **kosa*, *nös* (nös H nöhss PS) ≤ **nosъ*, *r̊özgə* (röseka H Pf) ≤ **rozga* itp.). Trzeba więc wnosić, że wówczas jeszcze istniały w połabskim spółgłoski *č ž š* różne od *c z s*.

Jak wynika z powyższych rozważań, możnaby następstwo zjawisk, o jakie chodzi, zestawić w następującą tabelę:

I. Rozszczepienie **e* ≥ *e* || *i*, **ь* ≥ *å* || *a*
II. Dyspalatalizacja *č ž š*[32])
III. Rozszczepienie **o* ≥ *ö* || *ü*[32])
IV. Przejście *č ž š* ≥ *c z s* (mazurzenie)
V. Dyspalatalizacja spółgłosek miękkich przed samogłoskami przedniemi.

Ponieważ — jak wykazał T. Milewski[33]) rozszczepienie kontynuanta ps. **o* ≥ *ö* || *ü* nie nastąpiło przed końcem w. XV,

[32]) Procesy pod II i III mogły się były odbyć także w porządku odwrotnym.

[33]) SO VIII 35.

przeto określona tu względna chronologja prowadzi do wniosku, że mazurzenie na gruncie połabskim powstało nie wcześniej jak z początkiem w. XVI, czyli niewiele dawniej nad jeden wiek przed spisaniem zabytków, na jakich opiera się nasza znajomość połabszczyzny. Na tem tle chronologicznem staje się w zupełności zrozumiałą możliwość zachowania szczątków wymowy niemazurzącej, jakie spotyka się sporadycznie w zapiskach Henniga i w słowniczku Pfefingera.

Powyższa próba określenia chronologji mazurzenia połabskiego pozwala nam pod nowym kątem widzenia spojrzeć na zagadnienie, którego dotknęliśmy na początku niniejszej rozprawy, a mianowicie na kwestję dróg, jakie doprowadzić mogły do przemiany szeregu *č ž š* w *c z s* w tem narzeczu. Możliwość oddziałania w tym względzie przedhistorycznego obcego podkładu etniczno-językowego, n. p. fińskiego, o jakim dla polszczyzny myślał prof. Baudouin de Courtenay, musi stanowczo upaść wobec tego, że w połabszczyźnie chodzi wyraźnie o zjawisko względnie nowe, bynajmniej nie przedhistoryczne. Wpływ obcy byłby zatem możliwy jedynie ze strony elementów obcych otaczających Połabian w w. XV do XVI (czy nieco dawniej), t. j. ze strony dialektów dolnoniemieckich. Tymczasem w dialektach tych spółgłoski przedniojęzykowo-dziąsłowe, „szypiące" nie były czemś nieznanem: istniało wszędzie *š*, wymawiano też w specjalnych warunkach i *č*, jedynie *ž* było obcem. Że Połabianie istotnie *š* wyraźnie słyszeli i odróżniali w ustach otaczających Niemców, widać zresztą z tego, że w zapożyczeniach normalnie, jak to widzieliśmy, głoskę tę oznaczają zabytki przez *sch*. Czasem wprawdzie zdarza się, że pod wpływem mazurzącej wymowy połabskiej dostaje się *s* w miejsce *š* do wyrazu zapożyczonego, np. *sriwar* H (dn. *schrīwer*), *sribyóy* H (dn. *schrīwen*), *ssipelay* H (dn. *schepel*)[34]), ale są to fakta nieliczne i łatwo zrozumiałe u germanizującej się ludności, która swe przyzwyczajenia fonetyczne przenosiła po części do obcych wyrazów, zanim całkowicie umiała się dostosować do wymowy

---

[34]) Por. moją pracę „Zapożyczenia dolnoniem. w języku połabskim" MPKJ. V 302—3.

obcej. W każdym razie wpływ dolnoniemiecki jako czynnik, który mógł był wywołać powstanie mazurzenia w mowie Połabian, okazuje się zupełnie nieprawdopodobnym. Dla wyjaśnienia genezy tego zjawiska trzeba więc szukać drogi na gruncie rodzimego połabskiego rozwoju głosowego. Czy będzie nią dążność do „identyfikacji wyobrażeń niedostatecznie różnych“ w tej formie, jak to przedstawia prof. Rudnicki, czy inny jakiś moment psychiczno-fonetyczny, trudno na razie rozstrzygnąć.

MIKOŁAJ RUDNICKI.

Denominacja etniczna Veneti; Germanie i Słowianie.

I.

Pfeffinger (por. Paul Rost. Die Sprachreste der Draväno-Polaben im Hannöverschen. Leipzig 1907, str. 33—46) pomieszcza następujące wyrazy połabskie, zawierające etymologiczne słowiańskie *e*, oraz *ě*.

Układ wyrazów jest następujący: na pierwszem miejscu pomieszczono wyraz w tej postaci, jak ją napisał Pfeffinger; na drugiem miejscu znaczenie, podane przez Pfeffingera; na trzeciem miejscu w nawiasie odtworzoną formę prasłowiańską; na czwartem miejscu stwierdzenie, czy oznaczenie odstępuje od zasad, w które ujął zastępstwa tych głosek Lehr-Spławiński w swojej Gramatyce połabskiej (Lwów 1929). Skutkiem tego po tem stwierdzeniu pomieszczono skrót r. = regularne (zastępstwo w pisowni) lub nr. = nieregularne (zastępstwo w pisowni). W wypadkach wątpliwych następuje powołanie się na odpowiednie paragrafy Gramatyki Lehra-Spławińskiego lub innego autora, albo też brak określenia. Pzykłady zostały pomieszczone w takiem samem następstwie porządkowem, w jakiem znajdują się u Pfeffingera (Rost l. c.) w tym celu, aby je w oryginale było łatwo znaleźć: str. 33. *Nebúy* «Le Ciel» *Nepù* «Le Monde» (≤ **nebo*); **e* = *e*, r., o ile się stanie na stanowisku Lehra-Spławińskiego l. c. § 102, 2 b. (str. 106).

Ziternidéyla «Un mois» (**četyrь-nedělja*); **e* = *i* r., **ě* = *ey*; **e* = *i* nr. w liczebniku *Ziter- četyrь-*, gdzieby się należało spodziewać *e* przed następującem twardem *-t-*. W liczebniku tym zresztą stale występuje *i* (w piśmie) niewiadomo dlaczego.

Nidiglia «Dimanche» (**nedělja*); **e* = *i* r., bo przed następującem *ď*; **ě* = *i* nr., spodziewaćby się należało *e*, albo *ey*, *ei*, por. pod *Ziternideyla*.
Pnedigl «Lundy» (**po-nedělь*, ewent. **po-nedělja*); **e* = *e* nr., chociaż przed następującem *ď*; **ě* = *i*, spodziewaćby się należało *e*.
Sréda «Mercredi», *sredügliat* «La St. Jean» (**serda*, **serdolětъ*); **e* = *e* r., **ě* = *ia*, co trudno uważać za znak normalny, więc nr.
Perendãan «Jeudy» (**per-enъ dьnь*, ew. **per-unъ* ∞); **e* = *e* r.
Trébe «Noël» (**trěby*); *ě* = *e*, r.
Williẽed «Les rayons» (**o(b)lětъ*, a. *o(b)letъ*) *e* = *e* r.
Simia «La Terre» (**zemja*); **e* = *i* r.
Eycratína (**ukradenъ* + *jь*); **e* = *i* nr.
Witsẽr «Le Soir» (**večerъ*); **e* = *i*, *e* r.;
poipöl «La Cendre» (**popelъ*); **e* = *ö* nr.
Léed «La glace» (**ledъ*); **e* = *e* r.
Snéec «La Neige» (*sněgъ*); **ě* = *e* r.
Wilka, *Wilca*, *Wildia* (**velьka* + *ja*, **velьgaja*); **e* = *i* r.
Molaréka «Une Rivière» (**mala-ja rěka*); **ě* = *e* r.
Déefka (3 ×) «Une fille» (**děvъka*); **ě* = *e* r.
Séna «Une femme» (**žena*); **e* = *e* r.
Smaja Srébrü «Un Orfevre» (**serbro*); **e* = *e* r.
Piziguńskie «Un boulanger» (**peče(tъ)* ∞); **e* = *i* r.
Te proilutü «Le Printemps (**pro-lěto*); **ě* = *u* nr.
Saglínic «Un Vitrier» (**stьkl-en-ikъ*); **e* = *i* r.
Målnik «Un Meunier» (**melьnikъ*; według L e h r a - S p ł a w i ń s k i e g o Gram. połabska 46, przekształcone z **milněk* pod wpływem niem. *mahlen*.
Leisten mõn «Maÿ» (*listenъ* ∞); **e* = *e* r.
Te Prégnia Séine «l'Automne» (**perdьnia* + *ja zima*); **e* = *e* nr.
Trübnemõn «Decembre» (**Trěbьnъ* + *ji* ∞); *ě* = *ü* nr.
Senínic «Juillet» (**sěnenikъ*); **ě* = *e*, **e* = *i* r.
Kómine Tchiöra «Une montagne» (**kamenьna* + *ja*); **e* = *i* r.
Döpra Pöglü «Une Province» (**dobro-je polje*); **-e* = *-ü* r.
Pĩtz «Un four» (**pektь*); *e* = *i* r.
Wísa «Une maison» (**vezia*); **e* = *i* r.
Kummanóy «Un fourneau» (**kamen-y*); **e* = *a* nr.

Ribére «Une echelle» (**rebri*, według Rosta 416); *e* = *i* nr.
Skióna «La paroi» (**stěna*); **ě* = *io* nr.
Chléve «Un tet à pourceau» (**xlěvy*); *ě* = *e* r.
Pórstin «Une bague» (**pŕstenь*); *e* = *i* r.
Séstra «Une soeur» (**sestra*); *e* = *e* r.
Dédan «Un heritier» (**dětę*); *ě* = *e* r.
Suecia «Une chandelle» (**světịa*); *ě* = *e* r.
Pérü «Une plume» (**pero*); **e* = *e* r.
Zriwéi «Des souliers» (**červě*); *e* = *i* r.
Müsdenüy «Le cerveau» (**možženě*); **e* = *e* nr. *ě* = *üy* nr.
Tschésin «L'Estomac» (**kъsenь*); **e* = *i* r.
Léwa runca «La main gauche» (**lěva* + *ja*); **ě* = *e* r.
Schribang, ou *Srìba* «Un poullain» (**žerben*); **e* = *i* r.
Zelü «Les joües» (**čelo*); **e* = *e* r.
Tilang «Un veau» (**telę*); *e* = *i* r.
Schlépatsch «Un coq» (**slěpьcь*); **ě* = *e* r.
Patínatz «Un oiseau» (**pъtenьcь*); *e* = *i* r.
Stricia «Un canard» (**stret-ịa*); **e* = *i* r.
Juji «Des oeufs» (**jaje*); **-e* = *i* r.
Srapúnick «De la grütte» (**serbanikъ*); **e* = *a* nr.
Tilansemangseé «Du veau» (**telęt-je męso*); *e* = *i* r.
Pícina mangsée «Du roty» (**pečenoje męso*); *e* = *i* r., oraz *e* = *i* ?.
Dschéla «Une mouche à miel» (**bъčela*); **e* = *e* r.
Morwe «Une fourmi» (**morvějь?*); **ě* = *e* nr.?
Pampīl «Un buurdon» (**pępelь*); *e* = *i* r.
Medà «Du miel» (**meda*); *e* = *e* r.
Klēsda «Une tenaille» (**klěščě*); *ě* = *e* r., *-ě* = *a* nr.
Metla «Un balai» (**metla*); *e* = *e* r.
Patinsneícia «Une cage» (**pьtenьč-ьn-ica*); *e* = *i* r.
Sétjar «Une hache» (**sěkyrъ*); *ě* = *e* r.
Dscholóe «Etoupe» (**dělo*); *ě* = *o* ?.
Kundíglia «Une Quenouille» (**kǫdelja*); *e* = *i* r.
Mīch «Un sac» (**měchъ*); *ě* = *i* nr.
Püstíglia «Un lit» (**postelja*); *e* = *i* r.
Zépoÿ «Un fleau» (**cěpy*); *ě* = *e* r.
Sacīt «Un seram» (**ščetь*); *e* = *i* r.
Péru «Une plume à écrire» (**pero*); *e* = *e* r.

Jódla «Un sapin» (**jedla*); *je* = *jo* nr.
Joséna «Un fraine» (* *jasena*); *e* = *e*?
Loistpicia «Un nojer» (**lěskovica*); *ě* = *oi*?.
Brésa «Un Bouleau» (**berza*); *e* = *e* r.
Lesnefrīg «Des noicettes» (**lěsьnyjě orěxy*); **ě* = *ī* nr.
Tseurīn «La racine» (**korenь*); **e* = *i* r.
Chriũn Du raifort» (*chrěnъ*); **ě* = *iu* nr.
Jańsmin «De l'orge» (**jęčmenь*); *e* = *i*.
Pasindicia (2 ×) «Du blé» (**pьšenica*); *e* = *i* r.
Sedléy «Une selle» (**sedlo*); *e* = *e* r.
Ziüŕnac «Des alloüettes» (**ževornъkъ*); *e* = *i* nr.
Slickjou «Des harangs» (**seldьka*); *e* = *i* r.
Schemigl «Du houblon» (**xъmelь*); *e* = *i* r.
Frighiey «Des noix» (**orěxy*); *ě* = *i* nr.
Warteywawůsa «Un Auberge» (**-vezja*); *e* = *ü* nr.
Widine (2 ×) *Widińe* (raz) «Un habit» (**oděnьje*); *ě* = *i* nr.
Dèeva, Déefa «Une servante» (**děva*); *ě* = *e* r.
Tscheŕwein «Rouge» (**čŗvenъ*); *e* = *ei* nr.
Siglia «De l'herbe» (**zelьja*); *e* = *i* r.
Janeù «Un» (**jeno*); *e* = *a*?.
Tschütwarů «Quatre» (**četvero*); *e* = *ü* nr., *e* = *a* nr.
Pantarů «Cinq» (**pętero*); *e* = *a* nr.
Süstarü «Six» (**šestero*); *e* = *ü*, *e* = *a* nr.
Sütmarů «Sept» (**sedmero*); *e* = *ü* nr., *e* = *a* nr.
Smerů «Huit» (**(o)smero*); *e* = *e* r.
Diwantarů «Neuf» (**devętero*); *e* = *i* r., *e* = *a* nr.
Disantarů «Dix» (**desętero*); *e* = *i* r., *e* = *a* nr.
Jadonadüste «Onze» (**jedъ(n) na des(ę)te*); **e* = *a* nr., *e* = *ü* r., -*e* = *e* nr.
Twenatsté «Douze» (**dъva na desęte*); -*e* = *e* nr.
Treinatsté «Treize» (**tri na desęte*); -*e* = *e*.
Züternótzti «Quatorze» (**četyrь na desęte*); *e* = *ü* nr., -*e* = *i* r.
Pangtnótzti «Quinze» (**pętь*); -*e* = *i*.
Süstnótzti «Seize» (**šestь*); *e* = *ü*, nr., -*e* = *i* r.
Sütemnòtzti «Dix sept» (**sed(ъ)mь*); *e* = *ü* nr., -*e* = *i*.
Wissemnótzti «Dix huit» (**os(ь)mь*); -*e* = -*i*.
Diwangtnótzti «Dix neuf» (**devętь*) *e* = *i* r., -*e* = *i*.
Disangtnótzti «Vingt» (**desętь*); *e* = *i* r., -*e* = *i* r.

Tújan Ziternistich «Quarante» (**četyrь(?)); e = i* nr.
Pangtisjunct «Cinquante» (**pętьdesętъ); e = i* r.
Schistisjunct «Soixante» (**šestьdesętъ); e = i* (2 ×) r.
Sibitisjunct «Soixante et dix (**sed(ъ)mьdesętъ); e = i* nr., *e = i* r.
Wissimdisjunct «Quatre vingt» (**osmьdesętъ); e = i* r.
Tewangtnótzti «Quatre vingt et dix» (**devętь); e = e* nr., *e = i* ?.
Sonidélang «Il ya huit jours» (**-nedělja); *e = i* r., **ě = e* r.
Süsdanü «Dan ssix jours» (**šest(ь)dьn-); e = ü* n.
Víle «Beaucoup» (**velje); e = i* r.
Kuquiglian «Combien» (**kak(o)velje ją); e = i* r.
Tschédigne «Nombre» (**čьtenьje); e = i.*
Wesdéza «S'habiller» (**vъs-dět(i)sę); ě = e* r.
Runzéi moӱd «Laver les mains» (**rącě-); ě = ei* nr.
Iistwóre «Bouillir» (**jěst(i)vari(tъ)) jě = i* nr.
Pitsenmangséi «rotir» (**pečen(o)męso); e = i, e = e* r.
Müses wénske góren «Sçavez Vous parler Vandale» (**možešь venьsky gorníti); e = e?*
Jõs wóik wénskia goren «J'ay appris à parler Vandale» (**jazъ wykъ venьsky...); e = e?*
Mosasásdad «Voulez vous Vous deshabiller» (**maje(tъ) sę sъzděti); ě = a* nr.
Tréemesch «Qu'avez Vous songé» (**drěmešь); ě = e* r.
Sárat «Voir» (**zьrěti); *ě = a.*
Brütebüte «Dejeuner» (**perd-obědьje); e = i* r., *ě = ü* nr.
Witséra «Souper» (**večerja); e = i* r., *e = e* r.
Jo sarang Kasimai «Bas» (**ja sьrą kъ zemji); e = i* r.
Tu ne dóga «Tu ne vaut rien» (**ne-); e = e.*
Sléeba «Il est aveugle» (**slěpъ + jь); *ě = e* r.
Zíme ródüst Zèit èit «Voulons nous nous marier ensemble» (**xъtjemy radostь kutiti); e = i* nr.
Seymióna «Il a la fievre» (**ziměna); *ě = o* r.
Skiaybon pītz «Cuire du pain» (**skibą pekti); e = i* r.
Tsísa kumbadeìd «Voulez vous Vous baigner» (**xъtje(tъ) sę kąpat(i) it(i); e = i.*
Tschüber «Baiser» (**koberь); e = e.*
Júdsa ká je daӱaӱd «Voulez Vous manger» (**ja xъtją kъ jědi it(i); ě = e* r.

Jõs póla aviadeÿ «Je viens de manger» (**jazъ bylъ u jědi*); *ě* = *ia* nr.
Toÿ lósest «Tu ment» (**ty lъžešь*); *e* = *e*.
Deplü «Il fait chaud» (**teplo*); *e* = *e* r.
dŏbra wédrü (2 ×) «Il fait beau» (**dobro* + *je vedro*); *e* = *e* r.
Nonnátsi doost haìd «Il veut pleuvoir» (**-xъtje(tъ) dъždь it(i)*; *e* = *i* nr.
Chrámat «Il tonne» (**grьměti?*); **ě* = *a*.
Ninna Swéte «Il eclaire» (**-světi(tъ)*; *ě* = *e* r.
Ninnátsi sneig haìd «Il veut neiger» (**-xъtje(tъ) sněgъ it(i)*; *e* = *i*, *ě* = *ei* nr.
Jũs nìtz sobõt «Voulez vous coucher avec moy?» (**jazъ ne xъtj(ǫ) sъpat(i)*; *e* = *i*.
Ni püglie mne nütz «Je me porte bien» (**ne boli(tъ) mьne ničьso*); *-e* = *-i* r., *-e* = *-e* nr.
Junítza négat «Je feray cela» (**ja ne xъtjǫ-*); *e* = *i*.
Dübraséna «Heureuse» (**dobra* + *ja žena*); *e* = *e* r.
Nimial glücò «Malheureux» (**ne mělъ-*); *-e* = *-i* r.
Ne dóga «Il est paresseux» (**ne-*); *-e* = *-e* nr.
Ne mam nìtz kavoïdógnie «Je suis avare» (**ne mamь ničьso kъ vydanьju*); *-e* = *-e* nr.
Engst skúze «L'Etallon couvre» (**-skače(tъ)*; *-e* = *-e?*

Według Lehra-Spławińskiego (Gramatyka połabska str. 31—4) prasłow. *e* rozwinęło się w języku połabskim w następujący sposób: 1. *e* ≥ *i* przed spółgłoskami pierwotnie palatalnemi oraz w wygłosie; 2. *e* ≥ *e* przed spółgłoskami pierwotnie niepalatalnemi; 3. *e* ≥ *i* w przyimkach i prefiksach **perz-*, **perd-*; 4. *e* ≥ *e* przed następującem *r*, *ŕ*; 5. *je* ≥ a) *ji* przed spółgłoskami palatalnemi; b) *je* ≥ *ja* przed spółgłoskami przedniojęzykowemi niepalatalnemi; c) *je* ≥ *je* przed wszystkiemi innemi spółgłoskami pierwotnie niepalatalnemi.

Natomiast w pozycji t. zw. krótkiej połabskie *e* dało:

1. „W zgłoskach wygłosowych otwartych" *ə*. Ta formulacja nie jest dokładna, ponieważ wśród przykładów przytoczono *sistərü* ≤ *šertero* oraz *mòtərái̯nə* (moterreina H) ≤ **materina(ja)*.

2. „W zgłoskach śródgłosowych i wygłosowych zamkniętych" *ě*. Wśród przykładów przytoczono: *vüddójěmə* (wittedoyime H, wittodüjeme Mit.) 1. plur. praes. **otdajemy, müzěs* (mŭsis HB_1 müses Pf.) 2. sing. praes. *možešь, dójěs* (doys H) 2. sing. praes. **daješь, znójěs* (snogis H snöys HB_1) 2. sing. praes. **znaješь, (ái) sěg (sľod) sěg* (eyssek czillyotsik H) pron. gen. sg. **(u) seg(o), *(slědъ) seg(o)* itp. — Mianowicie nie rozumiem, dlaczego w połab. *vüddójěmə* zgłoskę *-jě-* uważa się za zamkniętą.

Z przytoczonego materjału następujące przykłady, jak się zdaje, dadzą się podciągnąć pod 1. grupę zjawisk według klasyfikacji Lehra-Spławińskiego, por. wyżej: *(Ziter) nidéyla, Nidiglia, Pnedigl, Simia, Witsĕr, Wilka, Wilca, Wildia, Prégnia séine, Saglínik, Seninic, Pöglü, Pītz, Wisa, Zriwéi, Müsdenŭy, Schribang, Sriba, Tilang, Patinatz, Stricia, Jujì, Pícina, Pampīl, Kundiglia, Püstiglia, Sacīt, Tseurīn, Pasinàicia* (2 ×), *Slickjou, Schemigl, (Warteywa) wŭsa. Siglia, Süstnótsti, -tisiunct* (4 ×), *Sonidélang, Vile, Kuquiglian, Witséra, (Jo sarang) Kasimai, (Skiaybon) pītz, Tsisa (Kumbadeìd), Ni (pŭglie mne nütz), Junitza (négat), Nimial (glücò).*

Wszystkiego 49 przykładów; z tych lwia część oznacza stare **e* przez *i* tj. 44 przykłady; 2 przykłady mają *ü*, 3 przykłady mają *e*: *Pnedigl (|| Nidiglia), Prégnia, Musdenŭy.* Jeśli się dołączy przykłady z *ü*, które jest zapewne tylko graficznym warjantem do *i*, do przykładów, oznaczających stare **e* przez *i*, to tylko pozostanie trzy odstępstwa, w których zamiast spodziewanego znaku *i*, pojawia się *e* więc stosunek 46 : 3. Odłączywszy jednak od powyższych przykładów wszystkie wygłosowe **e* w liczbie 6, pozostanie stosunek 40 : 3 dla **e*, stojącego przed następującą miękką spółgłoską wewnątrz wyrazu, t. zn. że w tekście Pfeffingera, stare **e* jest oznaczane w 92.5% przez *i* a w 7.5% przez *e* przed następującemi spółgłoskami miękkiemi. Jedyny wątpliwy wypadek *stricia*, którego akcentu Pfeffinger nie oznaczył, można tu jednak włączyć, ponieważ akcent musiał stać na pierwszej albo drugiej zgłosce, co w obu wypadkach daje pozycję t. zw. długą.

Do drugiej grupy zjawisk Lehra-Spławińskiego dadzą się zaliczyć następujące przykłady: *Nebúy, Nepù, Sréda,*

poipöl, Léed, Eycratína, Séna, (Smaja) Srébrü, Kummanóy, Séstra, Ribére, Zelü, Srapúnick, Dschéla, Medà, Metla, Joséna, Brésa, Sedléy, (Tu) ne(doga), Zíme (ródüst Zèit èit), Deplü, (döbra) wédrü (2 ×), *Dübraséna, Ne(dóga).* Należy tu jeszcze włączyć *Ziüřnac* = *Ziúrnac* (Ecc.), które reprezentuje **ževornъkъ* = *Zevornak.*

Wszystkich przykładów 27; z tych oznacza stare **e* przez *e* przykładów 20; przez *ö* przykład 1; przez *i* 4 przykłady: przez *a* — 2. Znak *ö* można uznać za warjant graficzny dla *e*, zatem liczba przykładów podwyższyłaby się na 21 dla *e*. W przykładzie *Srapúnick* ≦ **serbanikъ* napisanie przez *a* możnaby także uznać za warjant do *e*, które widocznie w sąsiedztwie *r* wymawiało się szerzej. Może to samo dotyczy wymowy przed *n* w przykładzie *Kummanóy.* W ten sposób mielibyśmy stosunek napisań *e (ö, a)*: *i* = 23 : 4. Dwa przykłady jednak z pośród napisań przez *e* należy skreślić, bo są to wygłosowe głoski i zapewne nieakcentowane w przeważającej ilości pozycyj, skutkiem tego niepewne co do swej wartości jako poświadczenia fonetyczne. W tym razie stosunek oznaczeń *e (ö, a)* : *i* zmieniłby się na 21 : 4, t. zn. że u Pfeffingera stare **e* przed następującemi spółgłoskami twardemi oznacza się w 81% przez *e (ö, a)*, a w 19% przez *i*. Gdybyśmy jeszcze odrzucili przykłady z *ö* i *a* jako nieprzemawiające na korzyść oznaczenia przez *e*, to stosunek ten zmieniłby się na niekorzyść *e* jeszcze bardziej i stałby w stosunku 18 : 4 = 9 : 2, procentowo 78% oznaczeń przez *e*, a 22% oznaczeń przez *i*.

Dla 3. pozycji Lehra-Spławińskiego znajduje się u Pfeffingera jeden przykład: *Brütebûte* w dodatku w pozycji nieakcentowanej ze znakiem *ü* zamiast spodziewanego *i*.

Pozycja 4. przedstawia następujące przykłady: *Witsēr, Pérü, Péru, Tschütwarů, pantarü, sustarů, Sütmarü, Smerů, Diwantarů, Disantarü, Witséra.*

Przykładów 11, z czego 5 ma *e*, zaś 6 ma *a*. Osłabia pozycję owych 6 *a* fakt, że są one tej samej formacji morfologicznej; być może tedy że *e* przed akcentowe szczególnie się szeroko wymawiało w dialekcie Pfeffingera w sąsiedztwie głoski *r*, por. wyżej *Srapúnick.*

Dla pozycji 5. Lehra-Spławińskiego, poddział a) oraz c) brak przykładów u Pfeffingera, natomiast dla poddziału b) jest jeden przykład z pisownią *jo: jódla* — zupełnie, jak w polszczyźnie.

Pozycje tzw. krótkie (nieakcentowane) z wielu względów zaleca się traktować łącznie. Otóż przykłady u Pfeffingera dla tych pozycyj dadzą się ustalić następujące:

Ziternideyla (może z akcentem pobocznym w *Ziter-*?), *Perendāan* (może z akcentem pobocznym na *Peren-*?), *Leisten (mōn), Piziguńskie, Kómine (Tchiöra), Pórstin, Tschésin, Tilansemagsée* (może z akcentem pobocznym), *Picina mangsée, Patinsneicia, Jansmin, Tscheŕwein, Tschütwarů, Süstarů, Diwantarů, Disantarů, Züternótzti, Sütemnótzti, Diwangtnótzti, Disangtnótzti, (Tújan) Ziternistich, Schistisjunct, Sibitisjunct, Tewantnotzti, Süsdanů, Tschédigne, Pitsenmagséi, Tréemesch, Tschüber, Toÿ lósest, (Engst) skuze.*

Wszystkich przykładów 34. Z tego oznaczono stare **e* przez *i* w 19 wypadkach, przyczem możliwe, że takie wypadki, jak: *Ziternideyla, Piziguńskie, Tilansemangsée, Ziternistich* etc. mają poboczne akcenty, których jednak nie bierzemy pod uwagę wogóle. Z tych 19 przykładów 14 mają *i* przed następującą miękką spółgłoską, 1 przykład w wygłosie (prawdopodobnie), t. zn. *Piziguńskie*, o ile słuszny jest wywód z **peče(tъ)gąsъky*, a 4 przed następującą twardą spółgłoską. Przez *ü* oznaczono stare **e* w 4 wypadkach, z tego w 2 wypadkach przed następującą miękką a w 2 przed następującą twardą. Ponieważ znak *ü* jest zapewne tylko warjantem graficznym *i*, zatem te przykłady traktować można łącznie. Wtedyby przypadło na znak *i* 23 przykłady, przed następującą miękką 16, a przed następującą twardą 6, a jeden przykład w wygłosie. Przez *e* oznaczono stare **e* w 10 przypadkach, z tego przed następującem *r* w 2 wypadkach (bez przykładu z *i* przed następującem *r*), przed następującem twardem *n* w 3 wypadkach, w wygłosie w 2 wypadkach, a przed następującą miękką w 3 wypadkach. Raz oznaczono stare **e* przez *ei (Tscheŕwein ≦ *čŕvenъ)*, (a może inaczej?), które nie da się dokładniej zanalizować.

Jest kilka wyrazów, na których Pfeffinger nie umieścił żadnych znaków akcentowych: *Wilka, Wilca, Wildia, Stricia,*

Metla, Ziüřnac, Siglia. Wyrazy *Wilka, Wilca, Wildia, Metla, Ziüřnac, Siglia* włączyłem do akcentowanych, ponieważ Eccard ma *Wildia, Mėtla, Ziúrnac (= Zevórnak), Siglia.* W ten sposób właściwie tylko *Stricia* jest niepewne, por. jednak o tym wyrazie przy omawianiu 1 pozycji Lehra-Spławińskiego. Ten wyraz mianowicie należy traktować jako taki, który ma **-e-* w pozycji t. zw. długiej t. zn. pod akcentem albo w przedakcentowem położeniu, ponieważ tu akcent mógł być tylko dwojaki albo **st'retịā* albo też **stre'tịā.*

Gdybyśmy chcieli liczbowo przedstawić stopień trafności, względnie nietrafności oznaczania głosek tylko dla pozycji t. zw. długiej, jaki się da stwierdzić w rękopisie Pfeffingera, należy wziąść pod uwagę dwie pierwsze pozycje Lehra-Spławińskiego i z nich dać średnią arytmetyczną jako przypuszczalny stopień trafności lub nietrafności.

Otóż dla pozycji 1. liczby są następujące:

I. pozycja:	Stopień trafności oznaczeń	91—92,5%
	Stopień nietrafności . . .	9— 7,5%
II. pozycja:	Stopień trafności oznaczeń	78—81,0%
	Stopień nietrafności . . .	22—26,5%

dla obu pozycyj stopień trafności oznaczeń 84,5—86,75%; stopień nietrafności 15,5—13,22%.

Z powyższego materjału wyłączono w zupełności z obliczeń dwukrotnie użyty wyraz, który mi się wydaje sporny i który należy inaczej wyjaśniać, niż to dotychczas miało miejsce u wszystkich autorów, nie wyłączając i Lehra-Spławińskiego. Chodzi tu o dwa zwroty: *Müses wénske góren* «Sçavez Vous parler Vandale» *(*Možešь venьsky (vendsky?) ~),* oraz *Jõs wóik wénskia goren.* «J'ay appris à parler Vandale» *(*Jazъ vykъ ~).* W zwrotach tych występuje przysłówek pisany: *wénske, wénskia.* Przysłówek ten wyjaśnia się jako zapożyczenie z języka niemieckiego bez omówienia dokładniejszego warunków chronologicznych oraz fonetycznych. Normalnie się przyjmuje, że jest to formacja, utworzona z zapożyczonego pierwiastka **vend-*, opatrzonego sufiksem *-ьsky.*

Gdyby jednak przyjąć tak dawne zapożyczenie, że jeszcze funkcjonował sufiks *-ьsky* w tej właśnie postaci, to wszystko przemawia zatem, że mielibyśmy w tym razie połabską nosówkę, powstałą z grupy *-en-* przed następującem *-d'-*, a więc w postaci *ą* (*a* nosowego), przypuszczalnie zatem **vądьsky*, które dałoby **vądsky* i zapewne w dalszym ciągu **vącky* (por. L e h r - S p ł a w i ń s k i § 99). W pisowni P f e f f i n g e r a byłby on napisany według wszelkich danych w postaci **wántzke, *wántzkia.* Tak tedy odtworzona praforma **vend-ьsky* jest w każdym razie fałszywa. Pozostaje tedy chyba ta możliwość tylko, aby przyjąć, że z niemieckiej denominacji *Wenden*, względnie przymiotnika *wend-isch* wyabstrahowali Drzewianie połabscy pierwiastek *wend-* już bardzo późno, ale jeszcze wtedy, gdy sufiks *-sťə* funkcjonował jeszcze w znaczeniu przysłówkowem i z tych dwu abstrakcyj sformowali wyraz **vendsťə* który się zmienił w dalszym ciągu w **vencťə*, napisane przez P f e f f i n g e r a (niezgodnie z jego normą ortograficzną) przez *wénske, wénskia*. Niezgodność ta polegałaby na tem, że P f e f f i n g e r *-c-* pisze stale przez *c, ts, tz, z*, a grupę *-sť-* zachowuje, por. *Büsatz, Nüts, Witsēr, Piziguńskie, Klöitz, Brúdatz, Tojazeúza, Zriwéi, Suécia, Nüsaitsé, patínatz, Stricia, Patinsneicia, Sacīt,* liczebniki: *Twenatsté* itd., *-zan, Runzéi, Pītz* oraz inne przykłady, wobec których jeden jedyny raz: *Jos schmiańza,* (≦ **Jazъ *směją-sę),* co się tłumaczy wstawką *-t-* pomiędzy *-ą'* + *s-*. Wobec tego prawdopodobieństwo to sprowadza się do bardzo małego stopnia. W każdym zaś razie domaga się szeregu przypuszczeń i pomyłek u P f e f f i n g e r a, które i w innym wypadku nie są do ominięcia.

Przypuścić mianowicie można, jak to już zaznaczyłem w SO. V. 478, że Pfeffingerove *wénske, wénskia* pokrywa drzewiańskie **ven-ьsky.* nie **ven-t-ьsky*, któreby się rozwinęło podobnie, jak stare zapożyczenie przypuszczalne **vend-ьsky*. Stare **ven-ьsky*, dałoby **vinsťe*, które Pfeffinger zapisał *wénske, wénskia* czy to pod wpływem niemieckiego *Wenden, wendisch*, czy też popełniając błąd w zapisie starego **e* przed następującą spółgłoską miękką. Prawdopodobieństwo takiego błędu dla innych, niespornych przykładów ustalono wyżej

na 13—15%; jest tedy taki błąd bardziej prawdopodobny dla napisania *e* zamiast *i*, aniżeli dla napisania *-s-* zamiast *c*, *tz*, *ts*, *z*, jak to wyżej było wskazane przyjąć, suponując zapożyczenie z niemieckiego. Nie jest także wyłączone, że samiż Drzewianie połabscy zmienili swoje rodzime *vinsťə* na **vensťə* pod wpływem ciągle słyszanego przez się, niemieckiego pnia *Wend-* w *Wenden* i *wendisch*. Jest to bardziej prawdopodobne, aniżeli przyjmowana przez Lehra-Spławińskiego przemiana rodzimego **milněk* na *malnek* ze względu na niem. *mahlen* (Lehr-Spławiński l. c. 46). Przyjmując pomyłkę w zapisie Pfeffingera zwiększalibyśmy procent nietrafności w jego oznaczeniach o dwa przykłady absolutnie, a procentowo mniej niż dwukrotnie. Przypuścić to można.

Co do **ě*, to Lehr-Spławiński l. c. 34—4, formułuje jego zmiany w następujący sposób: 1. *ě* ≧ *'a* przed następującemi spółgłoskami przedniojęzykowemi niepalatalnemi; 2. **ě* ≧ *e* przed wszystkiemi innemi spółgłoskami oraz w wygłosie; 3. **ěj* ≧ *ij*; 4. w pozycji tzw. krótkiej dało wszędzie *'ə* z poprzedzającą spółgłoskę miękką.

Przykłady dla 1. pozycji Lehra-Spławińskiego: *sredügliat*, *Te proilutü*, *Skiona*, *Chriũn*, *Seymióna*, *Nimial*.

Na 6 przykładów: 2 mają *ia*, gdzie *i* oznacza chyba tylko palatalność poprzedzającej spółgłoski; 2 mają *u*, *iu*; 2 mają *io*. W tych także *i* wydaje się być tylko znakiem graficznym na palatalność poprzedzającej spółgłoski. O jakości głoski reprezentującej stare **ě* z tych napisań da się tylko tyle wywnioskować, że to była głoska z rodzaju tylnych.

Przykłady dla 2. pozycji Lehra-Spławińskiego: *Ziternidéyla*, *Nidiglia*, *Pnedigl*, *snéec*, *(Mola)réka*, *Déefka* (3 razy), *Seninic*, *Trébe*, *Chléve*, *Dédan*, *Suècia*, *Müsdenüy*, *Léwa(runca)*, *Schlépatsch*, *Klẽsda*, *Sétjar*, *Mīch*, *Zépoy*, *Frighiey*, *Lesnefrīg*, *Widdine* (2 ×), *Widdińe*, *Déeva*, *Déefa*, *Sonidélang*, *Wesdéza*, *Runzéi(moÿd)*, *Tréemesch*, *Brütebüte*, *Sléeba*, *(Ninna) Swéte*, *(Ninnátsi) sneig(haid)*.

Wszystkich, zupełnie pewnych, przykładów 35. Z tego stare **ě* oznacza przez *e* przykładów 14; przez *ee* przykładów 8; przez *ey*, *ei* przykładów 3; przez *i* przykładów 8;

przez *ü* przykład 1; przez *üy* przykład 1. Włączając oznaczenie przez *ee* ora *ey*, *ei* do grupy oznaczeń przez *e*, otrzymamy cyfrę 14 + 8 + 3 = 25 dla *e*; włączając oznaczenia przez *ü*. *üy* do oznaczeń przez *i*, otrzymamy cyfrę 10 dla *i*. Zatem *e* : *i* = 35 : 10 = 7 : 2, tzn. że i w zakresie oznaczanie starego *ě* panuje u Pfeffingera znaczna nietrafność, dochodząca od $^1/_3 - ^1/_2$ przykładów, t. zn. od 30—50%. Znaki zaś także, jak *ee*, *ey*, *ei*, *üy* wskazywać się zdają na to, że w jego dialekcie zastępstwo starego **ě* nie było jednolitą głoską.

Jako niepewne co do pozycyj nie zostały w tym rachunku uwzględnione następujące przykłady: *Williěed*, *Trübnemōn*, *Loistpicia*; jako pozycje poakcentowe przykłady: *Mosasásdad*, *Sárat*, *chrámat*; jako zawierające grupę *jě* przykłady: *Jistwóre*, *(Júdsa ká) je daÿ(aÿd)*, *(Jōs póla av)iadeÿ*.

Rozpatrzenie powyższych przykładów łącznie z omówieniem, przeprowadzonem w ustępie poprzednim, oznaczania starego **e* przez rękopis Pfeffingera, wydaje się niezbicie dowodzić, że panuje u tego zapisywacza wyrazów połabskich znaczna niepewność co do wartości jego znaków graficznych. Oczywiście że wniosek ten każdemu się narzuca, ktokolwiek bliżej przypatrzy się jego pisowni, ale sądzę, że po tych wyliczeniach, które przeprowadziłem, nietrafność względnie trafność jego oznaczeń wydaje się bardziej konkretna. Toteż i twierdzenie, że Pfeffingerowe przysłówki *wénske*, *wénskia* reprezentować m o g ą nie zapożyczony temat niemieckiego pochodzenia **vend-*, ale swój własny odziedziczony **ven-ьsk-*. względnie **věn-ьsk-*, zyskuje na prawdopodobieństwie. Twierdzenie to da się podeprzeć okolicznością, że w sąsiedztwie terenów załabskich występowanie pnia **ven-* w dialektach lechickich bez rozszerzenia zapomocą sufiksów *-et-*, *-t-* wydaje się nie ulegać wątpliwości. Postać **věn-* jest wątpliwsza, ponieważ pewnych na nią przykładów brak, a przemawia za nią tylko ogólne prawdopodobieństwo, wynikające ze stosunków i warunków apofonicznych. Skoro bowiem da się ustalić pierwiastek *von-* || *van-* to tej oboczności apofonicznej powinnaby odpowiadać oboczność równoległa **ven-* || *věn-*. Jest to wprawdzie niepewne poparcie, ale zawsze posiadające pewną dozę prawdopodobieństwa.

II.

Już w SO. V. 459, wskazałem na to, że w nazwach miejscowych oraz w imionach na ziemi dawnych Obotrytów t. zn. w Wieligardzie = Mecklenburgu, spotykają się formy, dające się sprowadzić do pierwiastka *ven- || *von-, nierozszerzonego żadnym sufiksem. Są to imiona: *Vinatze* (Vogtei Wittenburg, r. 1453, to dem Hale[1]), oraz późniejsze *Finatz* (r. 1540, 1558, Schwechow, Landbede Wittenburg); *Finatz* (r. 1520, 1550, Kl. Brütz, Amtsb. Schwerin)[2]).

Sądząc po analogicznych formacjach połabskich *Büsatz* ≤ **Božьcь*, albo u Wittego[3]) *Glafvatze* ≤ **Glovьcь* lub **Glovačь*, nazwisko *Vinatze* trzebaby odtworzyć w postaci **Ven-ьcь* lub **Ven-'ačь*. W Pommersches Ub. II, str. 251, nr. 938, pod r. 1271. Barnim d. g. dux Slauorum, wystawia akt, w którym wśród świadków występuje Gerardus *Wenke*, który da się zrekomstruować na starsze **Ven-ъkъ* lub **Ven-ъko*. Wydaje się, że imię to także przybiera kształt *Fineke*, por. Rejestr. Mkl. Ub. IV. W Pom. Ub. II, 211, nr. 883, r. 1269 w akcie, który wystawia Lambertus prepositus Caminensis, występuje „frater dictus *Wenke*, conversus in Dargun". Według Giesebrechta (Wend. Gesch. II, 316, 318, 319) w rękopisach Sefrida Rugja zwie się *Vennia*, które jest równe głosowo i formatywnie polskiemu **Wienia*, będącemu podstawą nazwy herbowej *Wieniawa*. W Pomm. Ub. IV, 383, pod r. 1309. Otto dux Slavorum [et] Cassubie wystawia akt, w którym powiada: „via de Iazeniz versus Nowin Gobelenhaghen... usque quandam paludem que vulgariter *Vennenbruch* dicitur...". Oczywiście mamy tu doczynienia z formacją taką samą, jak *Karven-bruch: Karwia, Milorades-torp: Milo-radъ* etc., a zatem *Vennenbruch* pokrywać się zdaje nazwę **Venja* = **V̇eńa* bez reszty. W r. 1308, wspomina się „civitas *Vinow*", dziś Nieder-*Finow* nad rzeką *Winawą*, l. d. Odry, zniemczone *Finnow*, (por. Bogusławski II, 653, 40, IV, 81). Tenże Bogusławski IV,

[1]) Witte Hans, Forschungen z. d. Landes u. Volkskunde XVI, 36, 105.

[2]) Tenże. Jahrbücher des Vereins für Meklenb. Geschichts- u. Altertumskunde 71, 176.

[3]) Forsch. z. d. Landes u. Volkskunde XVI, 36.

299, wspomina w osadzie *Rathemar*, która, jak zdaje się z nazwy wynikać, jest osadą słowiańską w Bardengau, (XV w.) *Wennekote*, którą on pojmuje jako nazwę *wendska chata*. Można mieć słuszne wątpliwości co do takiej wykładni tej nazwy, mnie chodzi tylko o część pierwszą *Wenne-*, która wydaje się być identyczna z *Vennen(-bruch)*. Por. też nazwiska polskie *Wieniewski, Wieniewska* (samodzielna pozycja?) w spisie nauczycieli szkół średnich (Zagórowski r. 1924).

Obok tych imion i nazw bez rozszerzenia sufiksalnego, dadzą się stwierdzić rozszerzenia zapomocą sufiksu: *-t-*, a więc *Ventzan* (Schwerin, Neustadt)[4] ≦ **Vęt-i̯anъ* ≦ **Ven-t-i̯anъ*. Naturalnie imię to nie jest żadnym skrótem *Więcesława* etc., ale samodzielną nazwą, zapewne etnikonem tak, jak *Pol-ianъ* etc. i odpowiada polskiemu **Więcan*, a kaszubskiemu przydomkowi szlacheckiemu *Wicon*[5]) = **Vicån* ≦ **Vęt-i̯anъ*. Imię to, czy też nazwisko spotyka się dość często w Wieligardzie (Mecklenburgu) np. w Bresegard (Land Jabel, Vogtei Schwerin) w r. 1431, *Ventzan* (2×)[6]; w postaciach *Fensan, Fentzan, Ventzan, Ventsan*, dziś *Fentzahn* w latach 1431, 1456. *Wentzan*, w 1520, 1550, 1585, notuje W i t t e to nazwisko z 28(!) miejscowości[7]. Naturalnie identyczną z tem nazwiskiem nazwą szczepową jest *Uenzane* u Geografa bawarskiego, którą E. K u c h a r s k i transkrybuje jako Łężanie(!!)[8]. Nie przesądzam ani położenia szczepu, ani odpowiedniości tej nazwy, gdyż w tekście St. Z a k r z e w s k i e g o[9]) tej nazwy nie znajduję, pozostawiam ją zatem na odpowiedzialność cytowanego autora.

Ze zmianą wygłosowego *-t* na *-c*, zapewne w następstwie elementów sufiksalnych, zawierających *-i̯-* oraz z wokalizacją *-e-* dadzą się jeszcze przytoczyć następujące nazwy i imiona z zachodniosłowiańskiego terytorjum językowego:

---

[4]) W i t t e Hans, Forsch. z. d. Landes u. Volkskunde XVI, 105.

[5]) J e ż o w a, Strażnica Zach. VIII, 3, 175.

[6]) H. W i t t e, Forsch. z. d. Landes u. Volkskunde XVI, 46.

[7]) H. W i t t e, Jahrb. d. Ver. f. M. G. u. Ak. 71, 191.

[8]) IV. Zjazd historyków polskich II, 8.

[9]) Opis grodów i terytorjów z półn. strony Dunaju czyli t. zw. Geograf Bwarski, Lwów 1917

Venz (Rugja[10]), *Venzwitz* (*Venzevitze*) Pom. Ub. V. 414, r. 1318 w rejestrze rugijskim: *Venzevitze* XVI. uncos cum III. iugeribus, miejscowość leżąca na połd.-zachód od Góry (Bergen); *Ventsutuuitze* = (później) *Ventzwitz* (Pom. Ub. III. 197, nr. 1673, r. 1294), w akcie, który wystawia Wiz... princeps R(uyanorum) iunior: villam Polupitz in terra Yasmunt... dedimus pro villa *Ventsutuuitze*, oraz dwukrotnie *Ventsutuuitz*. W SO II. 123. Lehr-Spławiński — Łęgowski piszą *Ventsutuvitz* (także pod r. 1294). Dalej *Ventschow* (A. Meklenburg, Krp Hoh. Vicheln, W. Warin), Meklenb. Ub. I, nr. 430, r. 1235, wystawca Brunward, biskup Szwerynu. Nazwy oryginalne *Vinzow* (*Venzow*). Witte[11]) notuje nazwiska słowiańskie: *Vancze* (r. 1407. Alt-Warlow, Vogtei Neustadt mit Marnitz), które później jest pisane *Bantze*; *Vancze* (r. 1407 Neu-Warlow, Vogtei Neustadt mit Marnitz); *Wentze* (r. 1465. Stolpe, Vogtei Neustadt mit Marnitz), *Bantze* (r. 1459. Warlow, także *Vancze*); *Vancze* || *Bancze* (Alt-Warlow, Schlossreg. Neustadt; r. 1407, 1412. *Bancze*, 1427. *Bancze*[12]). Ze względu na oboczność *Wentze* (1465) || *Vancze* (1407, 1449) należy uznać te formy pisowniane za to samo nazwisko, zawierające nosówkę przedniego typu, zatem fonetycznie należy je transkrybować jako **Vącь* ≦ **Vęcь* ≦ **Ven-t-i̯o-* i widzieć w niem imię, od którego derywowano *Venzow*, *Winzow*, *Venzewitze*, *Ventsutuuitze* = *Venzwitz* z podwójną (?) derywacją, t. j. **Vęco/et-ov-it-i̯-* ≦ **Ven-t-i̯-o-t-ov-it-i̯-*, por. podwójną derywację patronymiczną na Rugji *Tessemer Lizcicowititz* (1238), SO. II. 123. Por. także staroczeskie *Vacena* w Kronice Kosmy (*Vacena*, *Waczena*), NM. *Vaczenovici*; *Vacula* (*Wacula*); *Vacko*, *Vacek* (*Wacek*, *Uacek*, *Wacec* etc.[13]), odpowiadające pols. *Więcek*. Nie muszą to być zdrobnienia skrótowe *Więce-sława* ≦ **Vęt-i̯e-slavъ*, ale proste deminutywne derywaty do **Vęcь* ≦ *Ven-t-i̯o-* = obotryckiemu pisanemu już w zniemczonej formie *Wentze* || *Wancze*. Praformami dla stčes. *Vacena*, *Vacula* są starsze **Vęcena*, **Vęcula* ≦ **Ven-t-i̯-ena*, **Ven-t-i̯-oula*.

[10]) Jacob. Baltische Studien 44, 154.

[11]) Forsch. z. d. Landes u. Volkskunde XVI, 73.

[12]) Witte H., Jahrb. d. Ver. Meklenb. G. u. Ak. 71, 173.

[13]) H. Batowski, SO. IX, 52, wyżej.

Pierwotne *-t-* zostało zachowane bez zmiany w nazwach, w których *-i-* na *-t-* nie wywarło swego wpływu, właściwego językom zachodnio-słowiańskim. Por. np. Grosser u. kleiner *Wentower*-See = Tornovenses aque na południe od Fürstenberga, o których wciąż mówi Meklenb. Ub. nr. 3323, 3894, 3976, 4130, 4633, 4849, 5466, 5509, 5529, 5885, 6884, 6915, 7086 w latach od 1305—1348. Por. też imię obotryckie *Fentech* = polsk. **Więciech* ≦ **Vęt-ěchъ* ≦ **Ven-t-ěchъ*, a może **Vęt-echъ*, por. **Bol-echъ* etc. Imię to występuje w Gr.-Laasch (Vogtei Grabow, r. 1545[14]). Na terenach ruskich por. *Vjatka* ≦ **Vęt-ъka*, oraz szczepową nazwę *Vjatiči*, identyczną z nazwą miejscowości *Wiatycze* = rus. **Vjatiči*, wś. w okolicy Prużan, niezanotowana w Słowniku geogr., znana mi z lektury dziennikarskiej. — A. Brückner ZON. II. 154. nazwę szczepową *Vjatiči* traktuje jako nazwę przynależnościową: *Vjatiči* «die Mannen des *Vjatko*», a *Vjatko* przedstawia mu się jako «Koseform eines Ljachen (Polen)». Co się tyczy pojmowania nazwy *Vjatiči*, to jest ono wysoce prawdopodobne, ale *Vjatko* ≦ **Vęt-ъko* ≦ **Ven-t-ъko* nie musi być „Koseform" do *Venceslaus* (ibidem Brückner), ale może być „Koseform" do **Vętъ*, ewentualnie **Vęcь* podobnie, jak do dziś dnia np. *Michałko*, *Michałek* etc. jest „Koseform" do *Michał*, a nie do jakiegoś **Michałosław!*

Dalsze rozszerzenia sufiksalne występują w nazwach miejscowych na terenie polskim: *Venecze* (solvit fertonem) (w dorzeczu Baryczy XIV. w.), *Wenetowo* (XIV. w. pod Poznaniem, Nicolaus *de Venacia*, iudex terre Kalissiensis (r. 1392. Kd. DWlk pols. III. 648, nr. 1926), na Pomorzu pod Koszalinem (terra Cussalin, Cöslin), por. Pom. Ub. II. 373, nr. 1097, r. 1278. w akcie biskupa Kamieńskiego Hermana, występuje nazwa *Venest* (3 ×), a tamże, str. 412, nr. 1146, r. 1279 u tegoż wystawcy *Venest* (3 ×), alternujące w ciekawy sposób z nazwą *Vneste* pod Kołobrzegiem, por. Pom. Ub. II. 19—20, nr. 606, r. 1255, wystawca tenże sam Hermannus Camin. episc. et Wartislaus, dux Diminensis (miejsce wystawienia Kołobrzeg, co niewątpliwie zwiększa prawdopodobieństwo większej do-

---

14) H. Witte, Forsch. z. d. Landes u. Volkskunde XVI, 41.

kładności w nazwie[15]). Jeśli w tych warunkach Helmold (Chron. Slav. 2) mówi o bajecznem mieście („nobilisima civitas“) *Vinneta*, którą możnaby uważać za zlatynizowane lechickie **Ven-et-ьje*, to rzecz wygląda zupełnie prawdopodobnie, o ile chodzi o samą nazwę, która nie przesądza zupełnie jej bliższego zlokalizowania geograficznego.

Oboczne formy z wokalizacją *-o-* || *-a-* spotykają się na terenach lechickich zupełnie niewątpliwie. Do materjału, który dałem w SO. V. 448 ins. i który tu częściowo powtarzam dołączam pozycje nowe.

Przedewszystkiem: *Przewonowo*, r. 1328. *Prsevonovo* jezioro nieznane, Konin[16]), którego formacja nie podlega wątpliwościom w żadnym szczególe. Wątpliwsze są *Piwonice*, któreby należało zanalizować na **Pi-won-*, por. jednak nazwisko *Piwona*, r. 1194 *piouona*[17]), oraz nazwę wsi *Pi- woda* (?), pow. Jarosław nad potokiem Wyrwą, p. d. Sanu[18]), por. *Ci-woda*, r. 1312. *Civodam* (Kozierowski Pozn. I. 101). Analiza ta wydaje się mieć podporę w nazwisku *Won-ka* ≦ **Von-ъka* (?), Wronki 1926, oraz *Won-ko*, Kraków, znane mi w latach 1900 do 1910. Por. u Kujota RTNTor. XX. 835. pod r. 1255 *Virgvone* dapifero (Sambor) = **Wierzg-won?* — O nazwie *Wonieść*, por. SO. V. 456 z formacją sufiksalną *-ěst-*, nader rozpowszechnioną w polszczyźnie po dziś dzień. — Na terenach lechickich, por. pod r. 937 koledizi... a palude *Vona*[19]); pod r. 945 inter Slavos prope fluvium *Fona* in pago Sirmuntelante[20]). Ponieważ i w pierwszym wypadku są wymienieni *Serimode* („koledizi... a palude *Vona* ad marchas occidentem versus Koteuui, Biteni, versus aquilonem Ezeri, contra marcam Serimode), więc pisownie *Vona* || *Fona* pokrywają tę samą nazwę wodną. O nazwiskach obotryckich w Wieligardzie (Meklenburgu): *Fonatz*, *Vunatze*, *Fonatz*, *Fonus*, pokrywających lechickie **Von-ьcь*,

---

[15]) Por. co do tych nazw wywody autora w SO. V. 523 475, 459 i SO. VII. 517 inss.

[16]) Kozierowski, SO. V. 135. Wlk. II. 208.

[17]) Kozierowski, Wlkp. II. 159—160.

[18]) Sł. geogr VIII. 236.

[19]) Bogusławski, II. 325. 4—7. z Raumera 274.

[20]) Tenże II. 287. 63. z Raumera 149.

**Von-ušь* por. SO. V. 458—9 oraz H. Witte w Forsch. z. d. Landes- u. Volkskunde XVI. 37, 97—8 i Jahrb. d. Ver. f. M. Gesch. w. Altertumskunde 71, 191. — Nazwisko, zupełnie identyczne z polskiem, nosi „frater Johannes dictus *Wonke*, conuersus in Dargun". Właśnie owo „conuersus", wskazujące na niższy stopień hierarchji zakonnej, zdaje się charakteryzować owego fratra jako Obotrytę[21]). Por. też w MGH. I. 182. Annales Lauriss. „Henricus... missis hominibus suis cum *Wonomyro* Sclavo... hringum gentis Avarorum... spoliavit" (Dvorník, Slaves, Byz. et Rome 46, 2). — Chyba to nie **Vojьno-mirъ*, jak chce Dvorník.

Zupełnie analogiczne rozszerzenie sufiksalne zapomocą *-t-* wykazuje przydomek szlachecki kaszubski *Więtoch*[22]) (r. 1697), względnie *Wantoch*[23]) o praformie **Von-t-ochъ*, ewentualnie **Van-t-ochъ*. A może mamy tu etniczny sufiks *-achъ*, por. **Wanach-(owo)*, *Polôch* ≦ **Pol-'achъ*. Co do postaci **Van-* por. materjał w SO. V. 420, 428, 450. Szczególnie instruktywną jest kaszubska oboczność przydomków **Wicon* ‖ *Więtoch* (*Wantoch*) ≦ **Vęt-ianъ* ‖ **Vǫt-ochъ* ≦ **Ven-t-ianъ* ‖ **Vo/an-t-ochъ*. Ta oboczność zupełnie jasno zdaje się stwierdzać parallelizm pierwiastków, związanych z sobą alternacją wokaliczną, a rozszerzonych tym samym sufiksem *-t-*.

Nie przesądzając tedy najzupełniej ostatecznego pochodzenia pierwiastka *ven-*, *von-*, *van-*, *vēn-*, który może być obcym, nieindoeuropejskim t. j. może nawet przedindoeuropejskim, należy stwierdzić, że w obrębie języków lechickich zachowuje się on zupełnie tak samo, jak stary rodzimy pierwiastek. Tak tedy i nazwy zeń sformowane, także szczepowe i to:

1. Spółgłoskowe, zachowane w nord. *vinþr* «die Wenden».

2. Sufiksalne, zapomocą sufiksów: *-t-*, *-et-*, *-ot-*, *-at-*, zachowane w germańskich nazwach: *Wend-*, *Wened-*, *Wenad-*

---

[21]) Meklenb. Ub. IV, nr. 1161, r. 1269. Akt Kapituły w Kamieniu, a wymienieni w akcie: *Rochlo*, *Gnewemarus*, *Cirnidum* de Grambowe, *Tarpiconem* de Volsin — Słowianie.

[22]) Kętrzyński, RTNTor. X. 248.

[23]) Frankiewicz, Historja Pomorza, 270. K. Jeżowa, Strażnica Zach. VIII. 3. 175.

oraz ags. *Weon-ôd-* mogą być rodzime, lechickie. Epoka ich powstania musi sięgać czasów pierwszych zetknięć się Słowian, oczywiście Zachodnich t. j. lechickich przedewszystkiem, z Germanami. Nazwa ta, jak każda zresztą nazwa szczepowa miała początkowo znaczenie ograniczone, zapewne przedewszystkiem na pograniczu słowiańsko-germańskiem, t. j. na zachodniem przyodrzańskiem Pomorzu i może w Wieligardzie (Meklenburgu). Została ona później ograniczona i wyparta przez nazwę oboczną albo nową **Slovъ*, względnie **Slov-ěnъ*, **Slov-inъ* etc., jak to wskazałem w SO. VII. 453 inss. — Zresztą stosunek wzajemny tych nazw i ich późniejsze losy wymagają jeszcze osobnych studjów. W każdym razie na podstawie przytoczonego materjału trzeba stwierdzić, że języki lechickie dają większe dane do twierdzenia, że nazwa *Veneti* może być lechicka, aniżeli jedna jedyna nazwa ilyrska, mająca dowieść jej „nordillyzmu".

III.

Warto zwrócić uwagę, nie wyczerpując zresztą całego, nader trudnego zagadnienia, że średniowieczni kronikarze niemieccy nazywają Słowian lechickich „*Vinulorum* populi" np. Helmold. Zazwyczaj, jak wiadomo wyjaśnia się tę nazwę zepsuciem nazwy *Winidi*. Obok niej pojawia się też oboczność *Vinili*, a także *Wandali*, jak u Adama z Bremy (*Vinuli*, qui olim dicti sunt Wandali[24]). Otóż nazwa *Wandali* jest historyczna w tem znaczeniu, że Wandale istotnie panowali, czy tylko rabowali okolice, zajęte w historycznych czasach przez Lechitów. Stąd przeniesienie tej nazwy na ogół tych mieszkańców, którzy w okolicach swego czasu zajętych przez Wandalów, przebywali, da się zupełnie dobrze historycznie zrozumieć. Także nazwa *Vinili* nie jest zupełnie pozbawiona sensu; ma ona swoje uzasadnienie w opowieści o Langobardach. Pozostaje nazwa *Vinuli*, która, o ile mi wiadomo, nie była przedtem w użyciu względem żadnego ze znanych w historji, czy prehistorji narodów, czy szczepów.

[24]) L. Niederle, Slovanské Staroż. Dil III. Původ a počátky Slovanů Západních. V Praze 1919. str. 102—3.

Vinili, znani z opowieści langobardzkiej, są dotychczas stale pojmowani jako Germanie. Tak np. przez Weinholda[25]), Schücka[26]), Jungnera[27]) itd. Ma to być poprzednia nazwa Langobardów (Weinhold, Schück). Schück stwierdza, że w rękopisach występuje wahanie pisowni *-n-* || *-nn-* (*Vinili* || *Vinnili*). Pojmowanie znaczeniowe tej nazwy waha się: według Schücka nazwa ta jest germ. *Vin-ila-* «den lille vinen», natomiast Jungner jest zdania, że *Vinnili* = «dé vinnande, segrarne» = die Gewinnenden = «die Kampflustigen». Według Jungnera jest rzeczą nieprawdopodobną, aby *Vinili* zmienili po zwycięstwie swoją nazwę «zwycięzcy = *Vinili*» na bezsensowną «długobrodzi = långskägg = Langobardi». *Langobarđr* jest zapewne od początku etnikonem, co potwierdza i ten fakt, że u Ptolomeusza są zanotowani Σουῆβοι Λαγγοβάρδοι. Jungner wylicza formy rękopiśmienne: *Winili, Winnili, Winniles, Winoli, Winnuli [Guimuli, Giramili]*. Zdaniem Jungnera postacie z *-nn-* wydają się być wynikiem etymologji ludowej.

Wobec takiej niezgodności i rozbieżności poglądów najlepiej może wyjść z założenia, że nazwa szczepowa *Win(n)ili* || *Winoli* wogóle znaczeniowo już się nie da zanalizować i że ona niekoniecznie musi być germańska. Oboczności przytem, zanotowane przez Jungnera, pozwalają sprowadzić tę nazwę do dwu zasadniczych postaci *Winili* || *Winoli*, których obocznościami są dwie inne *Winnili* || *Winnuli*. W wypadku gdyby zasadnicze postacie *Winili* || *Winoli* uznać za niegermańskie, ale należące do podbitego przez Langobardów ludu, to nawet podwojenia *-nn-* w nazwach obocznych *Winnili*, *Winnuli* możnaby uznać za objaw fonetycznego zgermanizowania nazw pierwotnie niegermańskich, zawierających w pierwszej zgłosce wyrazu samogłoskę krótką. Jest to zjawisko powszechne, jak wiadomo, w nazwiskach i nazwach słowiańskich, przechodzących do języka niemieckiego, por. np. *Wanneck* || *Wannack* (XVI. w.), nazwisko na Mierzei Ku-

[25]) Sitzungsberichte der Preuss. Akad. r. 1890, str. 615.

[26]) Henrik Schück, Studier i Nordisk Literatur och Religionshistoria I, 59—60

[27]) Gudinnan Frigg och Als härad. Uppsala 1913, str. 111—112.

rońskiej (wieś Karwaiten, łotyska)[28], albo np. *Klück* ≦ kaszubs. *Kluk(a)* w XIX—XX w. itd. Langobardzi przybyli ze Skandynawji i usadowili się nad dolną Łabą, lądując niewątpliwie gdzieś na wybrzeżu, historycznie obotryckiem.

Kraje te napewno nie były puste, toteż ich usadowienie się musiało być związane z podbojem. Należy tedy przyjąć, że nazwa plemienna *Winili* || *Winoli* należała do ludu podbitego, który właśnie skutkiem podboju przemienił się w Langobardów. To jest właściwy sens polityczny tradycji langobardzkiej o zmianie nazwy przez nich, por. np. *Greków*, którzy w średnich wiekach zwali się *Rzymianami*, właśnie w następstwie rzymskiego podboju, albo *Celtów*, względnie *Romanów* w dzisiejszej Francji, którzy poczęli się zwać *Frankami* i *Burgundami* w następstwie podboju frankońskiego i burgundzkiego.

Zachodzi pytanie, kim byli owi podbici przez Langobardów *Winili* || *Winoli*? Do określenia bliższego pochodzenia tego ludu brak jest wszelkich danych poza — nazwą. Nazwa jest wieloznaczna, ale nie jest wyłączone z czysto językowego punktu widzenia, że ona jest — słowiańska, lechicka. Możnaby mianowicie ją wywodzić z pierwiastka **ven-*, zaopatrzonego sufiksami *-il-*, *-ol-*, które w językach słowiańskich, a specjalnie lechickich nie są czemś rzadkiem. Por. np. *-olъ*: pols. *sok-oł* ≦ **sok-olъ*, *gryzoł*, *moz-oł*, *wierzchoł*, *wilk-oł* itd.; *-ilъ* (≧ *-ьlъ*) *orzeł* ≦ **or-ьl-ъ* ≦ **or-il-os*, *kozieł* ≦ **koz-ьlъ* ≦ **koz-il-os*[29]). Sufiksu *-īlo-* używa się także w imioniach własnych[30]). Formacja tedy pierwotna przypuszczalnie słowiańska, lechicka byłaby **Ven-olъ*, **Ven-ilъ*, która dostawszy się w usta germańskie zmieniła się na **Vin(n)-ol-*, ewentualnie **Vin(n)-ul-*, **Vin(n)-il-*. Wprawdzie ze słowiańskiego *-ol-* spodziewaćby się należało germ. *-al-*, ale może mamy tu do czynienia z zachowaniem *-ol-* w wyrazie stale zapożyczanym (kilkakrotnie); możliwe też, że tu występuje nie sufiks *-ol-*, ale *-ul-*, który w zapożyczeniu germańskiem został zachowany, a w lechickim prze-

[28]) Bezzenberger, Forsch. z. d. Landes- u. Volksk. III. 258. 7, 260. 4.

[29]) J. Łoś, Gramatyka polska II. 47 inss.

[30]) V. Vondrák, Vergl. Slav. Gramm. I². 573. 574.

szedł w *-ъl-*, alternujący z sufiksem *-ol-* por. stpols. *pkieł* ≦ **pьkъlъ*, stc. *pьkolъ*, stprus. *pikuls* «Teufel» itd.

Wywód powyższy nie nastręcza poważnych językowych watpliwości, o ile zwłaszcza stanie się na stanowisku, że w językach lechickich (i słowiańskich) występował pierwiastek *ven-*, co, jak mi się zdaje, wynika z przytoczonego wyżej materjału i z literatury cytowanej. Formacje tego typu nie są zresztą rzadkością nawet jeszcze dziś por. *niziołek* ≦ **niz-el-ъkъ*, suponujące dawniejsze **nizelъ* ≧ pols. **nizioł* «karzeł, łokietek, liliput», gdzie wprawdzie mamy samogłoskę *-e-* przed *-l*, ale samogłoski w sufiksach słowiańskich, jak A. Brückner słusznie stale podkreśla, luzują się bez zasadniczego wpływu na znaczenie wyrazów. Sufiks *-ъl-* jest zresztą także w imionach staropolskich (i lechickich), jak wynika ze zbiorów W. Taszyckiego[31]).

Historycznie rzecz zatem należałoby sobie tak wyobrazić: na zachodzie słowiańskim tj. u późniejszych Lechitów istniał pierwiastek *ven-*, którego znaczenia i dalszego pochodzenia nie można na razie bliżej określić. Pierwiastek ten jednak był używany do nazw szczepowych od najdawniejszych czasów z najrozmaitszemi sufiksami i do imion własnych. Dla porównania por. nowsze **Pol-i̯anъ*, a może **Pol-ěnъ*, **Pol-'akъ*, **Pol-'achъ* (kaszubskie) *Pol-'us* (zupełnie nowe), starsze **Slovъ*, **Slověnъ*, **Slov-inъ*, **Slov-akъ* itp. W czasie lądowania Langobardów w dorzeczu dolnej Łaby pierwiastek **Ven-*, rozszerzony sufiksem *-il-*, względnie *-ol-* albo *-ŭl-* tworzył nazwę szczepu lechickiego, z którym bezpośrednio zetknęli się Langobardzi i który podbili. Ten właśnie szczep zmienił swą nazwę *Winili* || *Winoli* na Langobardi, jak to często ma miejsce przy podbojach i osadzeniu się zwycięzców wśród podbitych. To jest właściwy sens tradycji langobardzkiej. Nazwa jednak pierwotna była stosowana nadal przez zachodniejszych sąsiadów t. j. German Zachodnich do swoich sąsiadów wschodnich. Śladem właśnie takiego stanu jest stosowanie nazwy *Vinili* || *Vinuli* do Lechitów Za-

---

[31]) W. Taszycki, Najdawniejsze polskie imiona osobowe, 1925, str. 58.

chodnich przez średniowiecznych kronikarzy niemieckich. Była jednak do nich także stosowana nazwa *Wandali* dlatego, że wśród nich panowali, czy też tylko rabowali dłuższy czas germańscy *Wandale*. Z kontaminacji nazw *Wandali* — *Winili* zrodziła się nowa *Vindilii*, która jest wtórną. Resztką szczepu, podbitego niegdyś przez Langobardów, mogą być Załabianie, znani z zabytków językowych XVIII wieku, wśród których może utrzymał się stary pierwiastek **ven-* z sufiksem *-ьskъ*, zapisany przez Pfeffingera niedokładnie, albo zmieniony już pod wpływem niemieckim. Nie chcę jednakże przez to twierdzić, że Załabianie siedzieli za Łabą już w czasie zjawienia się Langobardów; mogli oni właśnie pod naporem Langobardów posunąć się dalej na zachód, a przejść Łabę mogli jeszcze później, por. zresztą SO. III/IV. 373.

Tymczasem pierwiastek **ven-* uległ innym rozszerzeniom sufiksalnym wśród innych szczepów lechickich, mianowicie zapomocą sufiksów: *-t-*, *-et-*, *-ot-*, *-at-*, które w myśl wyżej zaznaczonej zasady A. Brücknera, możnaby sprowadzić do typu sufiksalnego *-t-*, w przeciwieństwie do poprzednich nazw z typem sufiksalnym *-l-*. Sufiksy te zresztą znaczeniowo luzują się w językach lechickich por. pols. *kozieł*: *koza* || *krzeczot* «astur»: *(s)krzeka* «piskla, człowiek byle czego skrzeczący»; *koczot* «kogut, stręczyciel»: *kok-osz* «kura»; starsze stc. *pъ-ta* «Junger Vogel» ➝ «Vogel», lit. *pu-t-ýtis* «Vögelchen»: łać. *pullus* «junges Tier», germ. *fulan*, stgn. *folo* itd. W nazwach tedy szczepowych mogły się te sufiksy podobnie luzować zależnie od szczepu, lub okolicy nawet. Por. też sufiks: *-l-* w part. praet. act. słów nijakich np. *był*, *były* oraz sufiks *-t-* w part. praet. pass. słów przechodnich *bity*, *kryty* etc.

IV.

Co się tyczy samej denominacji *Veneti*, germ. *Winiđa-* z odmiankami, to można porobić następujące obserwacje:

1. U Tacyta Germ. 46. *Venedi* oznaczają Słowian; takie jest przynajmniej powszechne przekonanie (około roku 100 po Chr.).

2. U Ptolomeusza (II. w. po Chr.) także Οὐενέδαι, οὐενεδικός κόλπος).

3. Jordanis (VI. w. r. 551 po Chr.), piszący na południu Włoch, rozumiał pod nazwą *Veneti* wogóle wszystkich Słowian a *Sklavini* i *Antes* oznaczały dwa ich główne odłamy. Podobnie się rzecz ma według Tymienieckiego[32]) u współczesnych pisarzy bizantyńskich. Ze zdania jednak Jordanisa (ed. Mommsen str. 52): „Nam hi (= Sclaveni), ut in initio expositionis vel catologo gentium dicere coepimus ab una stirpe exorti tria nunc nomina ediderunt id est *Venethi, Antes, Sclaveni...*" — wynikałoby, że obok tego ogólnego znaczenia *Venethi* nazwa ta oznaczała także i specjalny odłam Słowian.

4. Historycy niemieccy nazywają częściej ludy zachodniosłowiańskie: *Sclavi (Sclavoni, Sclavini, Sclaveni)*, a rzadziej (plus rarement): *Vindi (Winidi, Wenedi, Winedi, Winadi*[33]).

5. W SO. VII. 452—504 wykazałem, że w dokumentach niemieckich z okresu średniowiecza nazwa **Winiđa-*, **Winđa-* jest synonimem *Sclavi, Sclaveni* etc. Warto także zwrócić uwagę na tego rodzaju pospolite zwroty, jak: „*a Venetiduno* id est a *Sclavimonte*" w kronice Klasztoru Windeberg w Bawarji[34]).

6. Ogólno-fińskie *venät-* = Rosjanin, fińskie *Venäjä*, estońskie *Vene* ≤ **venätä*, fiński partitivus *venät-tä*[35]).

7. Według Jacobsohna[36]) powyższa nazwa, była stale zadomowiona u Finów bałtyckich (Ostseefinnen), czego dowodzi dzisiejsze karelskie *Veneäh, Veńa*.

Według zdania Mikkoli oraz Jacobsohna nazwa ta dostała się do Finnów bałtyckich za pośrednictwem germańskiem. Nie mam co do tego samodzielnego sądu i nie mogę orzec, czy pośrednictwo germańskie jest tu konieczne. Pytanie mianowicie koncentruje się w tem, czy procesy fonetyczne fińskie muszą suponować pośrednictwo germańskie, czy też dadzą się one pojąć także, jako transpozycja fińska

32) K. Tymieniecki, Społeczeństwo Słowian lechickich. Lwowska Bibl. Slawistyczna. Lwów 1928, str. 126.

33) L. Niederle. Manuel de l'artiquité slave, str. 140.

34) Graff. Altdeutscher Sprachschatz. I. 892.

35) J. J. Mikkola. Révue des Etudes slaves I. 203.

36) Zeitschr. für slav. Phil. VI. 77.

nazwy słowiańskiej **Ven-et-o-* etc. Ten ostatni wypadek byłby nader ważny, bo dowodziłby istnienia tej nazwy także u tych Słowian, którzy sąsiadowali w jakiś sposób z Finnami bałtyckimi. Mój wielce Szanowny Kol. prof. A. Śmieszek zapewnia mnie, że formy fińskie mogły powstać wprost ze słowiańskich, bez pośrednictwa German!

Wśród uczonych niemieckich panuje mniemanie, któremu także hołduje bardzo wielu uczonych słowiańskich i pozasłowiańskich, że nazwa **Veneto-* jest nazwą ilyrską, stosowaną specjalnie do t. zw. Nordillyrów, nazywających się tak samo, jak Ilyrowie adrjatyccy. Był to „Nordzweig der Westillyrier, die einst die deutschen Ostmarken innehatten". Nazwa ich została przeniesiona na Słowian w ostatnich wiekach przed Chrystusem przez Wandalów, którzy zajęli tereny poilyrskie. Jest rzeczą zupełnie oczywistą, że Kossinna[37]) twierdzi tu więcej, niż z naszej wiedzy o krainach nad Wisłą i Odrą — wynika. A oparcie całej tezy na tem, że *Veneti* illyrscy mają (zapewne przypadkowo?) tę samą nazwę co i Słowianie zachodni, jest położeniem zbyt wielkiego ciężaru na tym drobnym fakcie. A przedewszystkiem dlatego, że nazwa *Veneti* nie jest wyłącznie ilyrska.

Pojmowanie tej nazwy przez autorów jest także nader rozbieżne i tak: *Veneto-* jest znane w Galji, nad Adrją i w Małej Azji stwierdza Much[38]), jest nazwą indoeuropejską od pierwiastka **ven-*, oznacza «die Befreundeten» i została przeniesiona na Słowian z ilyrsko-weneckiego szczepu. Skąd to jednak R. Much wie, skoro sam stwierdza, że to nazwa także celtycka? — W PBr.B. XX, 18—19. R. Much wspomina Ἰλλυριῶν Ἐνετοί (Herodota), oraz gall. *Venelli*, wywodząc tę ostatnią nazwę z uprzedniego **Venet-li*. Nazwę tę i tu uważa za indoeuropejską ze znaczeniem «die befreundeten». Stwierdza przytem R. Much, że w Tyrolu byli *Venostes*, dalej że są celtyccy *Venicontes*, *Venicnii* (por. też Eintritt der Germ. in die Weltgeschichte 50), że jest kymr. *Gwynedd* «North-Wales», ir. *fine* ≤ **venįā* «Verwandschaft»,

[37]) Kossinna. Weichselland ein uralter Heimatboden der Germanen, str. 17—18 i gdzieindziej.

[38]) R. Much, Deutsche Stammeskunde 30—1.

coi-bnes ≦ **con-uenestu* «affinitas», kończy przypuszczeniem, że początkowo *Venedi* oznaczało plemię celtyckie lub germańskie, co podbiło (późniejszych) Wendów = Słowian, a później w nich znikło. Protestuje przeciwko wywodom Lidéna i Noreena jakoby ta nazwa stała w związku z pierwiastkiem **uen-* «Wasser», bo „Die Wenden sassen auch ursprünglich nirgends am Meere". Tu należy zauważyć, że nazwę od wody można otrzymać i w tym także wypadku, gdy się nie siedzi nad morzem, por. nazwy szczepów słowiańskich takie, jak *Wiślanie, Jezierzanie, Rzeczanie, Bużanie* etc., bo pierwiastek, oznaczający wodę, może być użyty do nazywania rzek, jezior, błot i t. d.

Schrader-Nehring Reall.[2] II, 415, analizuje nazwę *Venet-* na *ven-et-*, zestawiając anglosaskie *hael-eþ* ≦ **kal-et-* «Held», przypomina w Aremoryce celtyckich *Veneti* = franc. *Vendée*, lacus *Venetus* = Bodensee, Οὐενεδικός κόλπος = Baltisches Meer (Ptolomeusza), aby tę nazwy zestawić ze sti. *van-* «lieben».

Jung[39]) wymienia stare szczepy *Venosti, Breoni* w dzisiejszem Graubünden.

Co się tyczy szczególnie nazw retyjskich, to należy zauważyć, że według Liviusza i w ogóle pisarzy starożytnych dialekty retyjskie były pokrewne językowi etruskiemu, toteż i nazwy retyjskie w Tyrolu mogą stać w związku z odnośnemi nazwami etruskiemi. Niewątpliwie zaś język etruski miał nazwy rodzinne, utworzone z tak samo brzmiącego pierwiastka. Z materjału, który zebrał Wilhelm Schulze[40]), dadzą się przytoczyć następujące przykłady: *Venurius : Venno* (Cognomen der Plautii) (= *Tappurius : Tappo*); *Venetius* (in Ravenna), Träger des bekannten etruskischen Familiennamens *Venete; Ventinius, Vente(nius)*: etr. *venϑnei : vente, venti, ventia; Ventius* (aqua *Ventina!*), *Ventianius, Ventedius, Ventilius* (fundus *Ventilianus*), *Venticius, Ventuitia* (*Ventuitiae*), *Ven[t]uiania; Venusius, Venusinius: Venusia, Venusenus* = etr. *venzna, Vensius* = etr. *venzile,*

---

39) Grundriss der Geographie von Italien u. dem Orbis Romanus 132.

40) Zur Geschichte lateinischer Eigennamen Abhandl. der kön. Gesellsch. der Witsensch. zu Göttingen Philol.-hist. Classe Neue Folge Bd. V. 2, Berlin 1904. Str. 95, 226, SV. Scantinius; 253, 266—7 i 179. Anm. 7; 378—9, 386, 391, 393, 405, 409, 410, 412.

venzleś; Venesavos, Venesava; etr. *venu, Vennonius* || *Vennius; venate; venatne, venatnal, venatal; Venatidius, Venatrinus; Veneius, Venaecius;* wyspa *Venaria* (o której wspomina Pliniusz Nat. Hist. IV, 81), należąca do Etrurji; *Venuleius* (fundus *Vennuleianus*), *Vénuléia*, Οὐενουλήιος, *Venedius, Venidius, Venitrius, Venilius, Venelius, Venecius; venate, Venatidius : Veneius, Venulatius : Venuleius; Veneius, venate, venatne, Venatidius, Venuleius, Venulatia, Venulatius; Ventrasius,* por. etr. *san-tra, ϑac-tra, tre-tra; venu : Venucius, Venurius, Venusenus; Vensius, Venus-enus, venzile; Venno* (= etr. *venu*): *Vennonius; Venox, Vennox* (L. Plautius *Venox* (Βένωξ) = etr. *venu-cs,* por. etr. *pata-cs, Farrax : Farracius, Venu-cs: Venucius; Ventinaris* (: *Ventinius, venϑnei*).

Na str. 30—1. 33. 7) W. Schulze stwierdza: „*Venetus*, so nennen sich Dalmatiner mehrmals". Co się tyczy etrusko-retyjskich zgodności przytacza dwie nazwy szczepowe ludów alpejskich: *Nerusii* i *Suetrii*, które wiążą się z łac.-etr. *Nerusius* (etr. *neru, Nero*) i *Suetrius* (etr. *svea*). Wątpliwiej się przedstawia Schulzemu, trzecia zgodność *Veamini* : *veamonius* do etr. *veamuni* : *veace, veane, veiaϑe*, ponieważ notuje także żeńskie imię indywidualne *Veamona*, (l. c. 420—21).

Według wszelkiego prawdopodobieństwa — co szerzej rozprowadzam w innem miejscu — Ilyrowie byli ludem indoeuropejskim, względnie nieindoeuropejskim o tyle, o ile nim mogli być, ewentualnie byli lub nie byli i Etruskowie. Wynikać się to zdaje z pokrewieństw fonetycznych pomiędzy etruskiem a ilyrskiem[41]. Nazwa przytem Ilyrów jest nieindoeuropejska. Zostali oni zapewne zindoeuropeizowani w związku z migracją elementów indoeuropejskich na Bałkan. Toteż i nazwa szczepowa, względnie indywidualna *Venetus*, spotykana u Ilyrów, może mieć to samo źródło, co i podobnaż nazwa etruska, tj. przedindoeuropejskie. W tym razie zapewne i Ἐνετοί Herodota (I. 196), Οὐένετοι Polybiosa (II. 17. 5), Ἐνετοί Homera w Paflagonji (Iliada II. 842), Ἐνετοί w Dardanji (App. Mithr. 55)[42] — są zapewne nazwani nie po indoeuropejsku.

---

[41]) Reche, Eberts Reall. d. Vorg VI. 48.
[42]) Niederle Manuel de l'antiquité slave 233, 5.

Jeśli się stwierdza w tych warunkach, że resztki językowe lechickie zdają się dawać gwarancję, iż istniał w tych językach pień **ven-*, rozszerzany sufiksami *-l-* (*-il-*, *-ul-* || *-ol-?*), *-t-*, *-et-* *-ot-*, *-at-*, *-uk-*, *-est-*, *-ed-*, *-id-* por. autor SO. V. 481—2, które występują także w tworach łacińsko-etruskich, może zresztą przypadkowo zgodnie, to w każdym razie jest rzeczą pewną, że dawne stanowisko Kossinny stanowczo nie wystarcza, o ile chodzi o wyjaśnienie denominacji *Veneti*, zastosowanej do Słowian. Tem bardziej, że w SO. VII. 43 inss. zostało dowiedzione, iż denominacja ta stosowała się do Słowian w dorzeczu Warnowy we Wschodnim Wieligardzie (Meklenburgu) w dokumentach średniowiecznych, co potwierdził także H. Witte (Meklenburg. Strelitzer Heimatsblätter Heft 2. Juni 1929. 5 Jahrg., str. 28—35) z frazeologją, wynikającą widocznie z jego wychowania (por. autor SO, VIII. 511—13). Gdy tedy znowu (r. 1927) wybitny S. Feist[43]) mówi: „Zur selben Zeit wohl war ein (illyrischer?) Stamm der Veneter südöstlicher Nachbar der Germanen, denn der Name ging als ahd. *Winida* «Wenden» auf die Slaven (Ahd. Glossen III. 132) über die an deren Stelle getreten waren" — to podtrzymuje zdanie Kossinny, niewiadomo dlaczego. — Również przypisek: „Für den germani. Ursprung des Namens *winida:* aisl. *vindr*, al. *weonod* — auch finnisch *venät-* im Ablaut zu aisl. *vinir : vanir* wieder Mikkola, Festskr. tillägn. H. Pipping. 1924 — daje świadectwo, że Feist nie zna materjału lechickiego, potrzebnego do tej kwestji. A jednak byłby już na to czas. Zaznaczyć przytem wypada, że powołanie się na Althochdeutsche Glossen (Gesamm. u. bearb. von Elias Steinmeyer u. Eduard Sievers. III. Bd. Berlin 1895, str. 232) w związku zdania, które wyżej zacytowałem, właściwie wprowadza w błąd dlatego, że z cytowanego miejsca wcale nie wynika, jakoby nazwa stgn. *Winida* przeszła z Wenetów na Słowian. Glossa bowiem rzeczona brzmi: „*Sclavi*[8] *winida* 1350ᵃ C 39ᵃ E 71 *wineda* G 35ᵇ *wînde* A 66ᵃ [IV, 9]", wzięta z Heinrici Summarium. Z notatki tej nie wynika, jak mi się zdaje, aby nazwa

---

[43]) Germanen u. Kelten, str. 30—31.

niem. *Winida* była przeniesiona z *Wenetów* na Słowian. Można jeno z niej wnioskować, iż *Sclavi* = *Winida*, *wineda*, *wînde*, t. zn. że te dwie nazwy były poprostu synonimami dla autora glossy. Synonimiczność tę zresztą udowodniłem wogóle dla niemieckich dokumentów średniowiecznych w cytowanej już rozprawie SO. VII. Z synonimiczności tej nie wynika także, aby nazwa *Sclavi* była pochodzenia słowiańskiego, a *Winida* — obcego t. j. germańskiego lub jakiegokolwiek innego. Mogą one być obie rodzime słowiańskie albo — obce; glossa tego zupełnie nie przesądza. Możnaby natomiast wywnioskować z tej glossy, że nazwa *wînde*, pierwotnie oznaczająca Celtów naddunajskich, uległa pomieszaniu z nazwą *Wind-*, *Winid-* $\leq$ **Vent-* **Venet-*, oznaczającą Słowian (Zachodnich), na co już zwracałem uwagę. To — zdaje się — wprowadziło w błąd Niederlego (Manuel... 33, 143), który nazwę **Vent-*, **Venet* utożsamił z *Vind*.

Gdyby powyższe wywody o (względnej) rodzimości denominacji *Veneto-* w zastosowaniu do Słowian wytrzymywały krytykę, to przedewszystkiem należałoby radykalnie zrewidować wszystkie dotychczasowe poglądy o t. zw. praojczyźnie Słowian, o ich usadowieniu się w historycznych siedzibach i t. d. Z tego punktu widzenia bardzo wielką doniosłość posiadają i obecne próby M. Vasmera (por. niżej w dziale recenzyj), zdążające do tego, aby zapomocą badań onomastycznych lepiej podeprzeć i uzasadnić twierdzenie Kossinny o przebywaniu Nord-ilyrów w epoce przedhistorycznej na historycznych ziemiach lechickich.

Gdyby moje usiłowania miały tylko ten skutek, żeby doprowadziły do lepszego, względnie zupełnie pewnego udowodnienia śladów językowych ilyrskich w dorzeczach Wisły i Odry, zwłaszcza w ich dolnych biegach, to już ten wynik uważałbym sobie za znaczną zasługę. Jakiż jest bowiem obecny stan zagadnienia?

Jedynem mianowicie podparciem twierdzenia Kossinny i jego następców o przedhistorycznej „nordilyrskości" południowych wybrzeży Bałtyku i dorzeczy dolnej Wisły i Odry — jest nazwa **Veneto-*, zupełnie zwodnicza i właściwie nic nie dająca, pojmowana przytem przez samychże

zwolenników Kossinny różnie: jużto jako ilyrska, jużto jako celtycka, jużto jako germańska... Na takiem stanowisku niepodobna pozostawać. Rzecz musi ruszyć z miejsca, czy to w kierunku udania się prób M. Vasmera, który do tego zadania jest najbardziej uzdolniony i od którego zawsze bardzo wiele nauczyć się można, czy też w kierunku, który Slavia Occ. od chwili swego powstania poczęła rozwijać, zdążając zbieraniem odpowiedniego materjału językowego do ustalenia faktu, że w onomastyce dorzeczy Wisły i Odry elementy lechickie dominują, że dominowały już w czasach przedhistorycznych. A jeśli spotykają się na tych terenach także elementy obce np. germańskie, to są one przejściowe; reszta niesłowiańskich elementów, jeśli takowe się znajdują, może posiadać charakter przedindoeuropejski. Z przedindoeuropejskiemi elementami należy się liczyć także na terenach ilyrskich; te dwie okoliczności mogłyby tłumaczyć doskonale pewne zgodności, któreby się ewentualnie dało ustalić pomiędzy terenami historycznie lechickiemi i historycznie ilyrskiemi, o ile one nie są także skutkiem prapokrewieństwa indoeurop. wogóle.

W każdym razie twierdzenie o ewentualnej przedhistorycznej ilyrskości terenów w dorzeczu dolnej Wisły oraz dolnej Odry musi mieć na swoje poparcie fakty językowe istotnie w swym przebiegu — zwłaszcza fonetycznym i słowotwórczym — ilyrskie, ponieważ zgodności w pierwiastkach do udowodnienia tego twierdzenia oczywiście nie wystarczają. Jeżeli sobie ktoś zada trud przestudjowania moich prac, dotyczących onomastyki lechickiej na omawianych terenach, a ogłoszonych w SO. I—VIII, to łatwo zauważy, że właśnie stałem mojem dążeniem jest wykazać lechickość (ew. słowiańskość) procesów głosowych oraz słowotwórczych w omawianych nazwach. To bowiem jest najistotniejszą wartością dowodzenia w danym razie. Podkreślam tę okoliczność dlatego tak rozwlekle, że u badaczy, niezżytych z temi zagadnieniami, spotykam się z zupełnem niezrozumieniem trudności, o które chodzi. Tak

np. Szan. mój streszczacz i krytyk zarazem p. Witold Doroszewski załatwia się z daną kwestją frazesem „l'auteur (t. zn. M. Rudnicki!) formule l'idée, qui lui est chère, de l'autochtonisme des Léchites" (por. Prace Filol. XIV 696). Za pozwoleniem! proszę o argumenty, a nie o gadaninę... Wydaje mi się to żądanie bardzo skromnem, bo sam argumenty daję; za zwalczenie moich i dostarczenie lepszych będę szczerze wdzięczny, gdyż pragnąłbym posiadać jeszcze więcej wiedzy, niż jej mam.

V.

Gdy chodzi o czasy około narodzenia Chrystusa, to rzecz opiera się dotąd głównie o Tacyta i w oparciu o tego autora rozwija się poglądy, głównie w nauce niemieckiej — nie bez podkładu tendencyj politycznych — że ziemie nad dolną Wisłą, Wartą i Odrą były etnicznie germańskie. Ale kruchość informacyj Tacytowskich została już nieraz podkreślona w SO. w różnych tomach i przez różnych autorów. Obecnie wybitny S. Feist w bardzo interesującej rozprawie[44]) stwarza rewolucję w poglądach na informacje Tacytowe, dotyczące nawet Celtów i German, z którymi się przecież Rzymianie stykali codziennie! Według Feista l. c. 32 lwia część opisów Germanii Tacytowej (aż do cap. 38!) dotyczy Celtów, a nie German!

Jeśli Tacyt jest tak niepewnem źródłem do etnicznych stosunków w obrębie znanych bądź co bądź dobrze Rzymianom okolic Europy środkowo-zachodniej, to jakąż wogóle wagę można przywiązywać do informacyj tegoż Tacyta, dotyczących stosunków etnicznych w Europie środkowowschodniej i wschodniej, gdzie nie stąpiła nigdy noga legjonisty rzymskiego? Co najwyżej możnaby przypuścić, że Rzymianie posiadali jakieś informacje oficjalne, dotyczące stosunków politycznych, panujących nad Wisłą i Odrą. Ale stosunki polityczne a etniczne — to są rzeczy zupełnie różne i nawet dzisiaj w dobie „samostanowienia

---

[44]) Germanen u. Kelten in der antiken Überlieferung von Sigmund Feist Halle (Saale) 1927 IV + 75.

narodów„ nie są z sobą zgodne. Por. wywody autora SO. VIII. 404 inss. Sumienni zresztą historycy wszyscy są w tem zgodni, że starożytni nic właściwie pewnego nie wiedzieli o stosunkach etnicznych nad Wisłą[45]).

W chwilach szczerości mówią to i autorzy niemieccy: „Terra incognita des alten Germaniens im Norden der Semnones — zwischen ihnen und der Ostsee"[46]). Jung[47]) stwierdza, że Tacyt zna rzeki: *Rhenus, Danuvius, Moenus, Luppia, Amisia, Visurgis (Werra* i *Weser), Adrana (Eder),* a o *Albis* tylko słyszał („nunc auditur"). Granic Germanii na wschodzie wogóle nie podaje, *Oceanus Germanicus* (= Morze północne, niemieckie), *Mare suebicum* (=Bałtyckie). Obecnie już nikt nie wypowie twierdzenia (po pracach Rozwadowskiego Brücknera i moich), że „*Vistula* sicher keltisch"[48]). Informacje Ptolomeusza (II. w.) o Wiśle są także niewiele warte, a Jordanesa (VI. w.) nie wykraczają poza ogólniki, z których to tylko da się wywnioskować, że Wisła: 1. wpada do Bałtyku naprzeciw wyspy Skandia (Skandynawja); 2. że wypływa z gór Sarmackich, t. zn. mających w jego czasach taką nazwę ogólnikową; 3. że nad Wisłą mieszkają *Sclaveni*, sięgający aż do ujść Wisły, gdzie jednak siedzi lud *Vidivarii*, składający się z różnych szczepów; 4. że Gepidzi siedzą na jakiejś wyspie, czy wysepce wiślanej; 5. że po odejściu Gepidów pozostali na wyspie *Vidivarii*[49]).

Vidivarii zapewne są ludem o przewadze etnicznej słowiańskiej, lechickiej (por. SO. VIII. 412). Z informacji Jordanesa wynika jasno, że Gepidi są tymczasowymi łupieżcami ujścia Wisły, także zapewne kupcami i podbójcami. Lud zaś *Vidivarii* to stali mieszkańcy, którzy byli tam przed przybyciem Gepidów, jak i po ich odejściu względnie wyrzuceniu, bo wątpliwe, aby rabusie dobrowolnie się zrzekli swej zdobyczy.

---

[45]) L. Piotrowicz, Ziemia Śląska w starożytności, Cieszyn 1929, str. 2 inss.

[46]) R. Much u Volz'a, Der Ostdeutsche Volksboden, str. 111 (r. 1926) por. recenzję moją w SO. VIII. 476 inss.

[47]) Grundr. der Geogr. von Italien u. dem Orbis romanus 111.

[48]) M. Vasmer, RS. VI. 203.

[49]) Bertram, Das Weichsel - Nogat - Delta 35—6.

Dokładniejsze informacje daje Wulfstan (IX. w.), który dojechał do *Wislemuthan* (ujście Wisły). Mówi on, że Wisła dzieli Witland i Windland; Witland należy do Aestii, podczas gdy Wisła płynie z Windland. Wulfstan nazywa Wisłą — samo jej ujście z kawałkiem dolnego biegu, a dalszy jej bieg jest mu oczywiście nieznany.

Słusznie Bogusławski (II. 123. 24. 25) zauważa, że Wisła odgrywała rolę granicy między t. zw. Germanją a Sarmacją między innemi i dlatego, że starożytni znali jej bieg górny i ujście, a sądzili, że płynie w kierunku prostym. Tak ją też rysowali, nie wiedzieli zaś nic o jej wielkim łuku na wschód. Z tego powodu umieszczali na prawym brzegu Wisły te ludy, które siedziały na lewym mniejwięcej na linji od jej źródeł do ujścia. W kodeksie wiedeńskim (pochodzącym z góry Athos) jest nawet informacja, że Wisła płynie od Kalisza wprost na północ. Jeśli bieg Wisły wykreśli się według opisu i mapy Ptolomeusza, to nawet Gopło zostanie na jej prawym brzegu! Dodać do tego należy, że z Wisły robiono granicę Germanji także i dlatego, że nie znano kompletnie żadnych krain pomiędzy Łabą a Wisłą, ani gór ani rzek. Było tedy zupełnie naturalną rzeczą, iż granice Germanji rozciągano od Renu aż do znanego sobie na najdalszym wschodzie biegu rzecznego, bo co było poza Wisłą, także nie wiedziano. Dopiero później gdy znajomość geograficzna dokładniejsza doszła aż po Tanais (Don), rozciągnięto pojęcie Germanji po bieg tej rzeki. Tak ją pojmuje Paulus Diaconus oraz król Alfred (por. S. Feist l. c. 55). Przed zaznajomieniem się z Wisłą granice Germanji sięgały tylko po Łabę. Takie informacje daje Agrippa, Dicuilus, Tacitus (Germ. 46), Ptolemeusz oraz listy papieskie do Św. Bonifacego (S. Feist l. c. 54).

W czasach Karola Wielkiego jego żywociarz Einhard zupełnie wyraźnie traktuje Germanję jako pojęcie geograficzne, wyrażając się: „deinde omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Rhenum ac Visulam fluvios oceanumque ac Danubium positae lingua quidem poene similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas tributarias efficeret; inter quos fere

praecipuae sunt Weletabi, Sorabi, Abodriti, Boemanni..."[50]). Ludy wymienione nie są „germańskiemi" w sensie etnicznym; to chyba przyzna nawet Kossinna i Much, a przecież umieszcza je Einhard w „Germanji"! Takie fakty chyba wyraźnie mówią, co znaczy „Germania" u starożytnych i średniowiecznych pisarzy. Jeśli w takich warunkach R. Much[51]) powiada, że dorzecza Wisły i Odry były takim samym krajem germańskim, jak i kraje pomiędzy Łabą i Renem, to wygłasza zbyt śmiałe twierdzenie; jeśli Kossinna[52]) tak doskonale jest poinformowany, że Wandalów albo Wandiliów umieszcza około 800 przed Chr. nad ujściem Wisły, to wie więcej, niż ktokolwiekbądź inny, więcej, niż mu nauka dzisiaj może powiedzieć. Oczywiście twierdzenie R. Mucha może być tylko w tym razie trafne, jeśli „Germanie" mają u niego nie etniczne ale ściśle geograficzne znaczenie. Ale to niewiele daje nauce o starożytnościach indoeuropejskich w zagłębiu Bałtyku, a w szczególności w dorzeczu dolnej Wisły.

Cóż jednak wiemy zupełnie pewnego o stosunkach etnicznych w dorzeczu Wisły? Wiemy przedewszystkiem to, że w czasach historycznych w dorzeczu dolnej Wisły i Odry znajdują się szczepy słowiańskie, lechickie. Na prawym brzegu dolnej Wisły są pomieszani Lechici i Starzy Prusowie. Takie stosunki dadzą się przerzucić na VIII wiek na podstawie informacji Wulfstana; na podstawie informacji Jordanesa można je odnieść także do VI. a nawet V. wieku, z tą jednak ważną modyfikacją, że wtedy znalazły się przy ujściu Wisły najezdnicze ludy germańsko-skandynawskie, które jednakowoż po czasowym tam pobycie wędrują dalej z własnej ochoty albo pod przymusem. *Vidi-varii*, lud, zapewne o przewadze słowiańskiej pozostaje. Wszystko przemawia za tem, że byli oni tam t. j. *Vidivarii* i przed przybyciem Gepidów. Że byli także w II. w. po Chr., gdy Ptolomeusz umieszczał w tych okolicach napis οὐενεδικός κόλπος, Οὐενέδαι. Ponieważ

---

[50]) Według St. Zakrzewskiego, Opis grodów i terytorjów. str. 64.

[51]) U Volz'a, Der Ostdeutsche Volksboden, str. 101, rec. SO. VII. 476.

[52]) Weichselland ein uralter Heimatboden der Germanen, str. 16.

Wenedów wspomina i Tacyt i Pliniusz, zatem nawet na podstawie tylko autorów starożytnych możliwość zasiedzenia Słowian-Wendów w dorzeczu Wisły da się pomyśleć aż do czasów narodzenia Chrystusa. W tym razie oczywiście *Vidi-varii* byłoby nazwą lokalną, o pniu słowiańskim, sufiksie germańskiem i miałoby taki sam charakter, jak i dzisiejsze lokalne nazwy szczepowe np. Górale, Kaszubi, Kabatkowie etc.

Inne informacje starożytnych pisarzy zwłaszcza starszych mają charakter kombinacyjny. Jeśli np. Strabo I. 33, XI. 50 powiada: „ἅπαντας μὲν δὴ τοὺς προσβόρρους κοινῶς οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς Σκύθας καὶ Κελτοσκύθας ἐκάλουν" — to tylko stwierdza, że pisarze heleńscy znali na zachodzie Europy Celtów a na wschodzie Scytów, a co było pomiędzy temi ludami, nie wiedzieli.

Zasiedzenie Starych Prusów przy ujściu Wisły pod nazwą *Aestii* wszyscy przyjmują, odnosząc je do czasów przynajmniej około narodzenia Chrystusa. Z zapożyczeń staropruskich z lechickiego (polskiego, kaszubskiego) wynikać się zdaje na pewno, że wzajemne sąsiedztwo Starych Prusów z Lechitami sięga czasów przed pierwszą palatalizacją tylnojęzykowych, t. j. przed przejściem *k*, *g* w *č*, *ž*. Wynika to z zestawień: stprus. *genno* «Weib» ≦ lech. **gena*, późniejsze *žena*[53]), stprus. *kekulis* «badelach» ≦ lech. **kechulъ* ≦ **čechъlъ*, stpols. *czecheł* || *supuni* «Hausfrau» ≦ pols. *župani*: **župan*; stprus. *czilix* «cziske» ≦ pols. *czyżyk* «Zeizig»[54]), *schlusitwei* etc. Por. także wywody autora w SO. III/IV. 354—6, z których wynika, że zapożyczenia stpruskie z lechickiego zaszły także przed przestawką płynnych w grupach *tolt*. Wydaje mi się, że takie pojmowanie tych oboczności głosowych w zapożyczeniach staropruskich bardziej jest zgodne z tem, co wiemy o przejmowaniu obcych wyrazów z obcych języków, aniżeli wyjaśnienie A. Brücknera l. c., którego możliwości zasadniczej nie neguję wprawdzie, ale które wydaje mi się przypisywać świadomości językowej zbyt odległe zestawienia

---

53) A. Brückner, Z. für slav. Philol. VI. 64.

54) Trautmann, Altpreuss. Denkm. 355, 466.

fonetyczne, właściwe chyba tylko refleksyjnej wiedzy gramatycznej.

Do rzędu tedy sąsiedztw słowiańskich w praojczyźnie, których listę zestawił M. Vasmer[55]), należy pod *Bałtowie* ze szczególnym naciskiem wymienić Starych Prusów, dających gwarancję cechami fonetycznemi swych pożyczek, że pożyczki te odbyły się w epoce prasłowiańskiej, jeszcze przed pierwszą palatalizacją tylnojęzykowych. Sąsiedztwa, wymienione przez Vasmera, nie stają na przeszkodzie umieszczeniu praojczyzny Słowian na lewym, częściowo także i na prawym brzegu dolnej Wisły. Antropologicznie rzecz biorąc, jest to także możliwe, jak zdaje się wynikać z uwag Czekanowskiego[56]), który zalicza Słowian do typu nordycznego, podkreślając, iż antropologicznie nie różnią się Słowianie ani od German ani od Celtów. Tak tedy zdanie A. Brücknera: „Już kiedy Darjusz perski pochód bajeczny przeciw Scytom podejmował, w VI w. przed Chr., siedzieli Polanie nad Wisłą i Polanie nad Dnieprem, jak i dzisiaj siedzą“[57]) — wydaje się trafnie wskazywać ich t. zw. praojczyznę, zwłaszcza w pierwszej swej części, dotyczącej Wisły. Zdanie to ogranicza A. Brückner twierdzeniem: Słowianie nie siedzieli nad Bałtykiem, bo nie znali nazwy bursztynu (Slavia III 195). Wydaje mi się, że to ostatnie ograniczenie nie opiera się na dostatecznych podstawach, bo jest argumentem ex silentio. Eksploatacja bursztynu była najbardziej wydajna w Sambji i nad samym brzegiem morza Bałtyckiego, gdzie przedindoeuropejskie resztki mogły się tem głównie zajmować albo nowoprzybyłe kolonje germańskie lub też inne, zakazując podbitym Słowianom mieszać się do korzystnego handlu bursztynem. Wiadomo, że zakazy podobne Niemcy wydawali Lechitom często w średnich wiekach. Nazwa bursztynu stawała się w takich warunkach rodzajem tabu, a jak srogo niekiedy tego rodzaju zakazy były przestrzegane, pouczają przykłady ze Starymi Prusami. Landesordnung z r. 1427 zawiera taki przepis: „das in Steten unde in Deutschen

[55]) U Volz'a. Der Ostdeutsche Volksboden str. 128, rc SO. VIII. 524.
[56]) Wstęp do historji Słowian. Lwowska Bibl. Slaw. r. 1929 passim.
[57]) A. Brückner, Walka o język 157.

dorffern, in vorsteten, in Kretschmen unde uft den Kewteln (= in Schenken u. bei der Fischerei mit dem Keitelgarn) keyn Prewsze noch Prewskynne sulle dienen ader bier schenken, unde sie ouch nymandes mytten unde uffnemen sal"[58]. Specjalnie zaś dotyczy bursztynu rozporządzenie z XVIII w., które przetrwało aż do roku 1811. „Seit der Bernsteinordnung des grossen Kurfürsten jeder erwachsene Strandbewohner (auf der Kurischen Nehrung) — die Pfarrer einbegriffen — alle drei Jahre schwören musste, er wolle keinen Bernstein entwenden und werde jeden seiner Angehörigen zur Bestrafung anzeigen, sobald ihm bezügliche Unterschlagungen kund würden"[59]. — Wiadomo, że etruski król Porsenna w warunkach pokojowych zakazywał Rzymianom posługiwać się żelazem do innych celów, aniżeli prace rolnicze. Tak zapewne było nad Bałtykiem z chwilą, gdy zbrojne kupy łupieżczych German zjawiły się na wybrzeżu południowem Bałtyku. Pierwsze ich lądowanie nastąpiło zapewne już w VIII w. przed Chr. — może łącznie z Etruskami — por. SO. V. 448 inss. IX. Przecież i litewska nazwa bursztynu *gentāras, gintāras* jest niejasna. Może wreszcie Słowianie nazywali bursztyn tym samym wyrazem co i Germanie — mianowicie *głaz*, naco się zdają wskazywać semantyczne warunki w obrębie języków słowiańskich, zwłaszcza w ruskiem, por. pols. *głaz* «Stein, Fels, Probierstein, Steinchen», *głaźny* «glatt, geschickt»; strus. *glazokъ* «Kügelchen», zwłaszcza zwrot z kroniki Hypatiusa r. 6622 *glazky stekljanyi* «Glaskügelchen», *glazъ* «Auge» ←« «Glänzende Kugel»; *glazokъ* «Äuglein, gefasster Edelstein, Säbelknopf»[60]. Formy germańskie suponują wokalizację *ō* ‖ *ŏ* ‖ *ē*. Niekoniecznie należy tu myśleć o pożyczce słowiańskiej z germ. lub naodwrót, ale tylko o tem, że nazwy słowiańska i germańska były fonetycznie i znaczeniowo zbliżone i dlatego po dziś dzień wykazują pewne punkty styczne. Por. np. niem. *Ross-garten* ‖ kasz. *rozgard*; kto i od kogo zapożyczył? Słowianie nie pro-

---

[58]) Bezzenberger, Kurische Nehrung. Forsch. z. d. Landes u. Volkskunde III 261.

[59]) Bezzenberger, tamże str. 288.

[60]) Berneker SEWb. I. 301.

wadzili wybitnego handlu bursztynem. Gdy zaś Germanie znaleźli się na wybrzeżach południowych Bałtyku, odebrali ten handel Słowianom i zakazali się zupełnie nim zajmować. Stąd też mamy wiadomości, że *Guiones* (= *Gutones?*) sprzedają bursztyn Teutonom jako materjał palny (Pliniusz z Pytheasa Nat. Hist. 37 § 37[61]).

Od tej chwili wyraz słow. **glazъ* począł oznaczać «paciorki (kulki) bursztynowe» ⤚→ «szklanne» ⤚→ «błyszczące (szlachetne) kamienie» ⤚→ «oczy». Te właśnie «paciorki bursztynowe» musieli Słowianie kupować od German, u których skutkiem stałego zajmowania się handlem i obróbką bursztynu wyrazy oznaczające «bursztyn» doszły do znaczenia «szkło».

Odkąd Skandynawja została zaludniona i odkąd żegluga była uprawiana na Bałtyku, nadmiar ludności skandynawskiej zwracał się na stały ląd (przybałtyckiej) Europy w charakterze osadników handlowych, podbójców i rabusiów. Taki charakter mają osadnictwa germańskie w czasach przedhistorycznych (Bastarni, Skirzy, Gepidzi, Goci), wczesnohistorycznych (Wikingowie, Normani) oraz historycznych (por. podboje duńskie i szwedzkie na Rugji, Pomorzu, w Finlandji, przy ujściu Newy, w Estonji, Polsce, Niemczech). Dzisiaj to osadnictwo skandynawskie trwa nadal, ale już wyłącznie w charakterze pokojowym i Skandynawi pojawiają się u nas jako kupcy, agenci, przemysłowcy etc.

Jest to zupełnie zrozumiałe. Nie były to jednak nigdy przesiedlenia l i c z n y c h szczepów, ale n i e l i c z n y c h, lecz za to d o b r z e u z b r o j o n y c h d r u ż y n, które w niezorganizowanych wojskowo okolicach rolniczych odrazu zajmowały decydujące stanowisko. Toteż Gotów etc. nie należy rozumieć jako liczne uwarstwowione społecznie narody, ale jako drużyny, liczące conajwyżej po kilkaset wojowników podobnie jak drużyny Ruryka, Askolda lub Rolfa w Normandji francuskiej. O drużynach tych jednak wieść się rozchodziła natychmiast ogromnie szeroko, pomnażając ogromnie ich f a k t y c z n ą liczbę. O poglądach ludów c y-

[61]) S. F e i s t, Germanen u. Kelten 14—15.

wilizowanych na te drużyny pouczają nazwy, jakie np. Rzymianie dawali Gotom, określając ich jako *barbari, latrinculi*, albo znana średniowieczna modlitwa: „a furore Normannorum libera nos domine"[62]). Nieinaczej zapatrywali się na nich np. Litwini, co się utrzymało w znanej modlitwie żmudzkiej, wzywającej Perkunasa, aby bił Gota, jak psa rudego. U rolników lechickich (Polaków) por. obelżywe *gudłaj* oraz wywody autora w SO. II, 242, por. *chąsa, chążba* «rozbój, kradzież» ≤ got. *hansa* «drużyna», kaszub. *xǫsńik* «złodziej», jak widać poglądy były wcale zgodne tak w Italji, jak nad Wisłą.

Takie były poglądy ludów spokojnych, osiadłych, żyjących z pracy rąk. Inaczej oczywiście zapatrywali się na tę sprawę Goci i wogóle Skandynawi i Germanie: wojownik-podbójca-rabuś był dla nich ideałem, który zażywał rozkoszy w Walhalli, a nawet kobiety były cenione za swą bojowość (Walkirje). Z dzisiejszego punktu widzenia musimy uważać te ideały za złe, ale stary Germanin uważał pracę na roli za rzecz hańbiącą i traktował odpowiednio Słowianina, dłubiącego w roli lub chodującego skot. O tej różnicy w poglądach trzeba dobrze pamiętać i nie stosować z całą naiwnością dzisiejszych pojęć o „cnocie" i „chołocie" (pègre) do ówczesnych stosunków, jak to czyni mój szanowny streszczacz i krytyk prof. Witold Doroszewski (Prace filol. XIV, 697—8) nie rozumiejąc tego, że dzisiejsze sądy możemy wprawdzie wygłaszać, jak wygłaszamy np. sądy o prześladowaniu żydów w średnich wiekach, ale to nie znaczy, że je przerzucamy w przeszłość i praprzeszłość jako stałe oceny. Wartości etyczne t. j. poglądy na nie stoją mianowicie w związku ze sposobem życia różnych ludów w różnych epokach historycznych. Dzieje ludzkie koniecznie domagają się porównawczego traktowania etyki i moralności. Co się zaś tyczy German, to należy się wyzwolić z pod hypnozy „bohaterskości" Gotów etc.

Germanie, przejąwszy handel bursztynem, opanowywali także drogi handlowe i to jest powodem, dlaczego o nich jest wszędzie głośno w świecie starożytnym także i w do-

---

[62]) Kamieniecki, Geneza państwa litewskiego. 36, 34.

rzeczu Wisły, bo właśnie Wisła była ważną arterją komunikacyjną, wzdłuż której na jej prawym(?) brzegu szła droga handlowa, dochodząc do Sambji[63]. Systemy bowiem wodne wiązały terytorja geograficzne w zwarte racjonalne całości, decydowały o kierunku osadnictwa i całego dalszego rozwoju i nie można w nich widzieć hipotetycznych granic plemiennych[64]. Toteż trudno przyjąć — bez widocznych dowodów — żeby dorzecze Wisły (np. średniej) było zajęte przez Słowian, a jej ujście przez zupełnie inne plemiona. Rolę granic plemiennych spełniają bagna, moczary, a przedewszystkiem linje wyżyn i wododziałów. Ze względu zaś na to, że Słowianie nie ruszali się zupełnie ze swoich ziem przez dłuższy czas i dopiero ich ruchy zostały właśnie spowodowane niepokojem, wywołanym przez German, brak o nich jakichkolwiek informacyj, zwłaszcza, że: „aus dem Zeitalter der grossen germanischen u. slavischen Wanderungen liegen die Nachrichten zur Kenntnis der Volkszustände in Ostmitteleuropa nur in äusserter Dürftigkeit vor, mehr noch für den Bevölkerungswechsel als für das Zurückbleiben altsesshafter Volksteile[65]").

Gdzież jednak tkwiła główna masa German skoro jej nie było nad Wisłą? Naogół trzeba stwierdzić, że Germanie grupowali się w swej głównej masie w Skandynawji i w krajach przyległych. Zapewne — w Jutlandji i na wyspach duńskich oraz w okolicach przyległych odbyła się przemiana językowego szczepu indoeuropejskiego w językowych German. W epoce, o której mowa, Germanie znajdują się w stałym postępie ze Skandynawji i krajów sąsiednich we wszystkich kierunkach, przedewszystkiem na południowe brzegi Bałtyku i dalej. Zrozumiałą jest rzeczą, że główna masa German musiała iść na kontynent europejski drogą lądową t. zn. przez półwysep Jutlandzki, przez Szlezwik i Holsztyn, rozchodząc się stąd na wschód i zachód oraz na południe. Germanie natknęli się na dwa szczepy, których kosztem po-

---

[63]) S. Feist, l. c. 64, 1. La Baume, Weichsel—Nogat—Delta, str. 76.

[64]) Kamieniecki, Geneza państwa litewskiego, str. 12.

[65]) Kötzschke u. Volz'a, Der Ostdeutsche Volksboden, str. 15.

częli się rozszerzać, na Celtów oraz na Słowian. Przewaga germańska wyjaśnia się dość łatwo stałym dopływem nadmiaru ludności z nieurodzajnej i chłodnej Skandynawji oraz krajów dzisiaj duńskich. Napływające gromady składały się z jednostek najbardziej energicznych i przedsiębiorczych, z elementu fizycznie zdrowego i zahartowanego w twardej walce z mało życzliwą przyrodą krain ojczystych. Nic też dziwnego, że Germanie brali odrazu górę nad elementem miejscowym celtyckim oraz słowiańskim, którego przeciętny typ w okolicach zagrożonych musiał być gorszy, bo nie stanowił takiego wyboru zdrowia jak najeżdżający Germanie, nie był tak zahartowany w walce z twardszą skandynawską przyrodą, oraz nie był tak zorganizowany w rozbójniczo-podbójcze drużyny, jak najeźdźcy. Germanie szybko przejmowali od podbijanych, ewentualnie tylko sąsiadujących z nimi Celtów elementy wyższej kultury, zwłaszcza w uzbrojeniu i w ten sposób zyskiwali jeszcze większą przewagę nad Słowianami. Zgodnie z tym ogólnym obrazem najazdowego typu drużyn germańskich, wszystkie osiadłe ludy poza półwyspem Jutlandzkim, względnie poza jego bezpośredniem sąsiedztwem, wydają się być obcego t. j. niegermańskiego (w dzisiejszem etniczno-językowem znaczeniu tego wyrazu) pochodzenia. Tak tedy S. Feist, doskonały znawca stosunków celtycko-germańskich, w cytowanej pracy „Germanen u. Kelten" (1927) począwszy od Fryzów a skończywszy na Arjowiście, walczącym z Caesarem, wszystkie prawie ludy uważane dotąd za germańskie (w dzisiejszem etniczno-językowem znaczeniu) — zalicza do Celtów! Opisy Tacyta (Germania) aż do cap. 38 odnosi do Celtów! A za German uważa Suebów dopiero. Rzecz wprawdzie musi być dokładniej jeszcze zbadana. Wydaje się jednak, że Feist ma bardzo wiele racji. To samo dzieje się i na wschodzie: *Semnones*, uchodzący za przedstawicieli tradycji religijnej germańskiej (Müllenhoff, Zeuss), za centralny i najważniejszy ośrodek Suebów, traktowani są przez Neckela jako obcy zgermanizowany element[66]).

[66]) Neckel, u. Feista l. c. 41. 4.

Germanizowanie obcych elementów zachodzi wogóle często u ludów germańskich, zwłaszcza u Niemców; por. niemczenie całego słowiańskiego Zachodu, Starych Prusów, Litwinów, Łotyszów, Duńczyków, Francuzów, zniemczenie retyjskiej ludności w Alpach, celtyckiej i słowiańskiej nad Dunajem etc. Ta bezcelowa w gruncie rzeczy gorliwość wynaradawiania trwa po dziś dzień u Niemców-Prusaków, pragnących zniemczyć co prędzej resztki polskie i litewskie w dzisiejszej Rzeszy niemieckiej i już szykujących się do zagarnięcia dalszych terenów polskich, słowiańskich i litewskich w celu dalszego zadawalania tej zgubnej i głupiej namiętności.

Starszem źródłem i to o wiele pewniejszem od Tacyta jest Cezar (De bello gallico). Otóż należy stanąć na stanowisku S. Feista, l. c. 32 inss., że zupełnie pewną nazwą, oznaczającą German (w dzisiejszem etniczno-językowem znaczeniu), jest denominacja *Suēbi*, która zapewne oznaczała Pragerman w całości i ich późniejsze odłamy za czasów Cezara (± r. 50 przed Chr.), Gdzież Cezar umieszcza owych Suebów albo Suebo-German, według wyrażenia S. Feista? Są to ludy dzikie, żyjące głównie mięsem i mlekiem, wytrwałe na mróz, łowieckie, rozbójnicze, niszczące osiadłych wokół siebie sąsiadów. Kelto-Germanie ustępują tylko im, bo Suebi dorównują nieśmiertelnym bogom (Caesar De bello gallico IV. 7. inss.). Ubiowie, siedzący na prawym brzegu Renu od Menu po Sieg, są naciskani przez Suebów (ib. 16). Menapii, siedzący przy samem ujściu Renu, uchodzą przed ludami i prawego brzegu Renu (Usipetes i Tencteri), naciskanemi również przez Suebów (ib. 1). Stąd wynika, że pochód Suebów odbywa się z nad Wezery albo z za Wezery t. j. ma kierunek połd.-zachodni a idzie od północnego wschodu t. j. z nad Łaby albo z za Łaby, czyli od podstawy półwyspu Jutlandzkiego. Gdy Cezar przeszedł Ren i w granice Sugambrów ruszył, Suebi poczuli się w niebezpieczeństwie. Można stąd wnioskować, że granice ich nie były bardzo oddalone od Sugambrów i Ubiów t. zn., że ośrodkiem ich państwa istotnie mógł być kraj między Wezerą a Łabą. Stąd, że kraje między Łabą i Renem aż po Alpy uległy germanizacji (zniemczeniu) — mimo ich celtyckiego

pierwotnie charakteru — właśnie w okresie czasu od ± 50 przed Chr. do V. wieku po Chr., wnioskować słusznie można, że w te okolice główna masa German skierowała się w czasie t. zw. wędrówki narodów. Oczywiście, że przybyła ona głównie z północy t. zn. od podstawy półwyspu jutlandzkiego. Kraje nad Odrą i Wisłą, nad Pregołą i Niemnem itd., otrzymały stosunkowo niewielkie ilości elementu germańskiego, głównie w postaci rozbójniczych drużyn, ktore po czasowym pobycie, podboju i rabunkach oddalały się szybko, zapewne pod naciskiem buntującej się ludności miejscowej. Najlepszym dowodem takiego przebiegu wydarzeń etnicznych, jest późniejsza słowiańskość (lechickość) oraz staropruskość dorzeczy Odry, Wisły, Pregoły i Niemna.

Obraz tedy etniczny, naszkicowany przez Feista l. c. 66, należy poprawić tak: na początku cesarstwa rzymskiego na wschód i zachód od dolnej Łaby znajdowali się Suebi-Germanie z tendencją parcia na Ren i Alpy, cały Ren z dopływami aż po Wezerę zajmowały jeszcze ludy celtyckie, znajdujące się jednak w stałym odwrocie pod naciskiem German, dorzecza Odry i Wisły zajmowali Słowianie, których najeżdżali Germanie ze Skandynawji i od półwyspu jutlandzkiego. Na prawym brzegu Wisły, nad Pregołą aż po Niemen byli Starzy Prusowie, może pod władzą German. Co było nad średnią Łabą oraz górną, niewiadomo, zapewne Celtowie albo Ilyrowie i Retowie, indoeuropeizujący się pod wpływem Celtów. Dopiero później Słowianie ulegli poruszeniu pod wpływem najazdów germańskich i rozlali się w okresie IV—VII wieku na swoje historyczne siedziby.

Taki układ stosunków etnicznych stoi w dość znacznej zgodzie z danemi etymologicznemi. Ren i Wezera z dopływami mają nazwy celtyckie. Łaba jest celtycka lub germańska, Odra, Wisła, Warta, prawe dopływy Łaby mają nazwy słowiańskie. Te etymologje zostały oświetlone w różnych tomach Slavia Occid. Nikt dotąd nie poddał ich druzgocącej krytyce, a zdanie Dr. F. Lorentza, Hansische Geschichtsbl. 54, (1929), str. 221, wyrażające wątpliwości ogólnikowe, jest wprawdzie uwagi godne, ale raczej przy-

znaje nam słuszność. Również i najnowszy sąd tak wytrawnego etymologa, jak A. Brückner, brzmi w podobny sposób, bo A. Brückner zauważa: „Nie należy jednak przy wywodach etymologicznych zapominać o tem, że przy dobrej woli a niejakiej wprawie można etymologicznie wszystkiego dowodzić. Że nazwy starożytne, jak *sinus Codanus*..., lub *Budorgis* są słowiańskie, lechickie, to da się wywieść z łatwością — tylkoż to niczego nie dowodzi, ...Granic pewnych między etymologją a peudologją niema"[67]. Sąd to trafny — aczkolwiek skrajny — i niewątpliwie stosuje się do wszystkich etymologij, nietylko lechickich, słowiańskich, ale także do germańskich, celtyckich, indoeuropejskich, zwłaszcza zaś ilyrskich, bo żadnego języka ilyrskiego nie znamy i pozaindoeuropejskich czyli do całej nauki o starożytnościach, o ile się ona opiera na danych językowych i na etymologjach. W pracach, ogłaszanych w Slavia Occid., nie rościmy sobie żadnych pretensyj do większej pewności ogólnej, niż wszyscy inni autorzy. Że jednak niema właśnie tych błędów w naszych etymologjach, które można wykryć, gdyby ktoś chciał te nazwy wywodzić np. z ilyrskiego lub germańskiego, to właśnie jest decydujące dla ich oceny i dla obrazu stosunków etnicznych, na ich podstawie wysnutych. Nie zapominajmy bowiem, żeć i sam A. Brückner l. c. roztacza piękny obraz kultury polskiej — w bardzo znacznej mierze na podstawie — etymologij. A podstawą językoznawstwa są także — etymologje.

[67]) A. Brückner. Dzieje kultury polskiej I. 73 (r. 1930).

KS. STANISŁAW KOZIEROWSKI.

Nazwy rzeczne w Lechji przybałtyckiej i w przyległych częściach Słowiańszczyzny północno-zachodniej.

Nazwy na: *-ica*.

Babica, rz. n. (1312 *intra aq. Babyz*) Rügenwalde, rz. dp. Piany i os. (1291 *Babitz*) Babitz Demmin, rz. Babitzer Gr., las, jez., os. (1274 *Babis*, 1277 *Babyz*) Babitz Wittstock Przegnica. Por. kilka potoków Babica w zlewie Wisły. Babinica, dziś Küchen Fl., dp. Drawy (1254 *initium Babinitze*) Dramburg. Por. os. Babinica pow. lubliniecki. Bablica, dziś długi łęg, die Bablitz, Stręczno Wałcz. Por. pot. Bablichowiec w zlewie Stryja. *Babulica, rz. n. (1235 *Baburlitz*) dp. Strugi Babińskiej Babin (Babbin Gartz n. O. Możliwe także, że *-litz* = nm. *letze, lecke* = struga jak rz. Abelitz Emden i rz. Bomlitz Böhme Fallingbostel Lüneburg.

Bagienica, rz. Bagnitz l. dp. Sitnicy (Zieten Fl.) Neuwedell, os. Bagienica (1432) Bagnitz pow. tucholski i t. d. Jez. Baknitz S. Neustrelitz? Dłuż. os. (1498 *Bagenitz*) Bageńc Bagenz Spremberg.

Baranica, rz. w zlewie Bzury pow. łowicki i łk. Straszew pow. nieszawski.

Bardenica, głuż. rz. Bardenitzer Fl. (1331 *Lewenitz*) dp. rz. Nieplicy i os. (1331 mł. *Bardenitz*) Bardenitz Treuenbrietzen. *Bardzica, rz. Barthe (1315 *Bardica*) m. Barth nad Bałtykiem.

Barznica czy *Warznica*, n. ramię Wisły Elbląskiej (1178 *Barsizke* tj. Barzyczka, 1209 *Warsnicza*, 1283 *Barsnicza*). W tych stronach na zach. jest rz. Warznica dp. Raduni. Por. również u ujścia Wisły strum. n. Wärzywoda (1277 *Wariuod*).

26*

Bącznica, os. pow. lęborski. Por. j. Bącznik Szczepankowo pow. żniński.

Bednica, rz. Betnitz w zlewie Odry Gartz n. O., *Bednica*, łk. i ur. (1783) Raduczyce pow. wieluński. Por. *bednia* = kubeł drewniany.

Bełkosznica, rz. n. w zlewie Warty (1444 *Belkosznicza*) Uniejów. Bełkot-: bełkosz-. Jeżeli zaś *Biełkosznica*, por. j. Białokosz (1278 *Belocosse*) pow. szamotulski i babimojski.

Bełznica, os. (1507 *Belschnitza*, 1518 *Belznycza*) ➳ Belśnice Belschnitz pow. raciborski. Por. pot. Bełzec i m. Bełz.

Bembernica, rz. = Reknica p. dp. Raduni pow. kartuski.

Bernica, rz. Barnitz B. Perzyce Szczecin, rz. Barnitz dp. rz. Beste (1167 *Bernize*, 1200 rz. *Berisla*, 1233 os. *Berizla*?) Oldeslo Ratzeburg, połab. Barnéića, os. Barnitz (1450 *Barnetze*) Dannenberg, ur. Barneitz Niendorf Hitzacker. Por. rz. Bernawa dp. Hnyłopiatu, pot. Berny dp. Świcy. — *Brennica* ➳ *Branica* rz. l. dp. Drwęcy (1289 rz. i jez. *Brennizia*) pod Breńskiem pow. brodnicki, rz. *Brennica* ➳ *Branica* w zlewie Bzury (1356 *Brzencza*, 1380 *Brennicza*, 1386 *Brzennycza* pow. łowicki. Brynica rz. (1228 *Brennicha*) dp. Stobrawy, Brinitze, Kluczbork, rz. (1242 *Brenicia*) p. dp. Przemszy Czarnej. Połab. Brünéića, ur. Bruneitz Beutow Klenze, Ehra Knesebeck. Por. rz. Brenica dp. Wisły pod Skoczowem.

Besznica, os. pow. rypiński i brodnicki. Por. rz. n. Beszka (1434 *Beska*, 1481 *Beszka rzyeka*) pow. śmigielski, pot. Bechy p. dp. Lubaczówki pow. cieszanowski; rz. Baszczyca i os. Baszka pow. cieszyński.

Bębenica, bł. (XVIII w.) Tarce pow. jarociński, rz. Bamnitz B. i os. B. Gr. Tychow Polzin, łk. Bamlitz Głogów. Czy Babinica?

Bieganica(?), rz. Biegnitz w zlewie Odry i os. (1310 *Bogomyeci*, por. maz. n. XIII w. *Bogamici* i *Bogneuici*) Biegnitz Głogów. Rz. Pegnitz dp. Rednicy i os. Pegnitz w G. Frankonji (Reg. Rer. Boic. rz. *Pagenza, Begenze*, os. *Begenza, Pagenz, Begniz, Pegentz*)? Por. nasze Bieganowa i Biegonice pow. nowosądecki.

Bielica, rz. dp. Drwęcy pow. toruński, rz. (1524) w Łomżyńskiem, os. i jez. pow. lipnowski, os. Bielitz i rz. Weissfurt

l. dp. Odry Bytom, 2 os. (1251! *Pelitz*, 1445? *Belitz*) Alt., N. Beelitz Drezdenko, os. (XIV w. *Belitz*) Pehlitz Woldenberg, os. (1235 *Belitz*) Beelitz Gartz n. O. Łuż. Bělica, os. (1091 *Belitza*) Böhlitz Wurzen. Połab. *Biléića*, ur. Baleitz Spithal Wustrow, ur. Baleiz Gr. Heide Dannenberg i t. d.

Bierzenica, rz. Bebernitz (1650 *Bierzenica*) ➳ *Wieprznica* (1750) pow. kościerski.

Bierzwnica, os. (1203 *Birmiz*) Birmenitz Lommatzsch Saks. Por. rz. Bierzwienna w zlewie Noteci, rz. Bierzwienna w zlewie Warty; czes. rz. Brvenice dp. Łaby.

Bieśnica, rz. Bisnize, p. dp. Stobrawy Olesno i tamże rz. Piekło, Pickloer Wasser. Por. os. Biesna i strum. Bieśninka pow. gorlicki, os. **Bieśnino* ➳ *Bieślin* pow. mogileński, rz. n. Bieśnica (1452 *Byesznycza*) Prądnik (Promnik) pow. olkuski.

Bieżnica, os. Biesnitz pow. zgorzelicki na obszarze głuż. Por. rz. Bieżunica, Bieżnica a. Beżnica l. dp. Ptyczy pow. bobrujski.

*Bliźnice, os. Blisnitz pow. sztumski. Os. Fleisnitz Münchberg Frankonja G. Por. pot. Blizianka w zlewie Wisłoka, jez. Blizno pow. augustowski i t. d.

Bluszcznica, rz. dłuż. Blušćnica, w zlewie Sprewy Spreewald (Błota Łużyckie). Por. las Bluszczyna (1613) pow. wieluński.

*Błędnica ➳ rz. n. Błędna Struga (1560) i tamże jez. *Błędno* ➳ *Błamno* Kłosowice — Kwilcz pow. międzychodzki. Por. poroh Błądnica na Dźwinie, os. Błędnica pow. ostrowski na Maz.

Błonice, os. (1413) pow. koniński. Połab. *Bluonéića*, ur. Blanneitz, Blanitz, Blanst, Bloenz, Blanzens, Flansch. Por. pot. Błonica dp. Wisły, czes. rz. Blanice. W Austrji G. rz. Blanica (1150 *Vlaenz*, *Flenitz*) Flanitz dp. rz. Feldaist.

Błotnica, rz. Rąbiń pow. kościański, os. (1395) pow. wolsztyński, rz. (1297 *Blottnitz*) Himmelwitzer Wasser pow. wielkostrzelecki, rz. Spie B. dp. rz. Kreiher B. (1276 *Glottnitze*, 1297 *Bloteniz*, 1305 *Blotznitz*, 1321 *Blotnitze*) Kołobrzeg, os. (c. 1310 *Blothnicza*) Plottnitz Frankenstein. Połab. *Bluotnéića*, ur. Platteens Kucksdorf Oldenstadt. Czes. 3 rz. Blatnice.

Ros. Bołotnica l. dp. Berezyny. W Słowaczyźnie rz. Blatnica i os. (Sarospatak). W Bawarji półn. rz. Flernitz B. Windischenlaibach Bayreuth, rz. Fladnitz a. Flanitz (XII w. *Fladniza*) dp. rz. Małego Regen Bayreuth (Blanica czy Blatnica), w Austrji G. rz. Fladnitz (1377), w Styrji rz. Fladenbach (1360 *Fladenpach*) dp. rz. Stanzbach i os. Fladnitz.

**Bobownica*, rz. Papnitz Gr., Gr. Voldekow Bublitz. Por. z tych stron jez. Bobęcin (1321 *Bobanczin*) Papenzin S. Rummelsburg. Czy *Popownica* (por. r. 1520 *plebanalis fluvius al. struga* Wilamów pow. turecki)? Bobienica, rz. n. (1425 *Bobyenicza*... os. *Sobyenicza*) Sobanice pow. płoński. Bobownica a. Bobownia, os. pow. sieradzki, rz. n. Bobowa (1538—63) tenże pow.

Bobrownica ←« rz. Bobrowa p. dp. Skrwy (1300 *Bobroua*) pow. rypiński. Por. rz. Bobrówka l. dp. Liswarty i t. d. Bobrzyca, rz. i os., głuż. Bob'rica, Bobritzsch Dippoldiswalde płd. Drezna. Por. kilka rzek Bobryca w zlewie Dniepru, jez. Bobryca pow. łepelski.

Bochotnica, os. (1330 *Bochothnicza*) pow. puławski i rz. tamże p. dp. Wisły. Por. jez. Bochot (1667—72) pow. brodnicki i os. n. *Bochutize* (1044) Magdeburg.

Bogacica, os. (1274 i 97 *Bogatalanka*) Bodland pow. kluczborski.

Bogucica, tylko most (1173 *pons Bogutiza*) Darguń. Od im. *Boguta* Bogucice pow. pińczowski i t. d.

Boleśnica, rz. (1351 *Boleszynycza, Bolocznycza*, 1461 *Paleszynica, Palecznica*) »→ Paleśnica p. dp. Dunajca pow. brzeski.

Borownica, rz. (1537) Zduny pow. krotoszyński. Por. czes. 3 rz. Borovnice; w Frankonji G. os. Förmitz Münchberg?

Bralewnica, os. (1300 *Bralewnicza*) pow. tucholski. Może pierwotnie os. *Bralewno a rz. Bralewnica.

Brodnica, rz. dp. Drwęcy pod m. Brodnicą, rz. Brodnica a. Brodnia (1601) i os. Brodnia (1412) pow. łaski. Por. rz. Brodnica p. dp. Prypeci i t. d. W Austrji G. rz. (1140 *Frodeniza*) Frenz.

Branica, os. (1398 *Brannicza*, 1419 *de Zbrannicza*) pow. łaski.

Bruśnica, rz. p. dp. Prutu. W Austrji G. rz. (r. 1110 *Fruznich*) p. dp. rz. Enns w Austrji G. Por. rz. Brusina dp. Czarnej Wody pow. świecki.

Brocznica, rz. stczes. *Brocnica* (Kosmas), w Styrji rz. n. (1160 *Froscnice*, 1211 *Frosnice*). Por. rz. Brok i Broczek pow. mazowiecki, chorw. rz. Bročina (1285 *Brochina*).

Brzestnica ➠ *Brześnica*, os. (1423 *Brestnicza*) pow. śremski i rz. tamże *Brześnica* ➠ *Brzeźnica* (1514 *Brzeznycza*). Brześcica, os. n. (1193 *Bristica*) na Śląsku. Brzostownica, bł. niegdyś, dziś os. pow. leszczyński. Por. w tych stronach os. Brzostownia pow. śremski.

Brzeźnica, rz. Zamborster Fl. (1303 *fl. Briesenicza*) dp. Plitnicy i os. Briesenitz Wałcz, rz. p. dp. Prosny (XVI w.) pow. wieluński, rz. l. dp. Warty (1624) dziś os. pow. sieradzki, rz. Brischnitz Gr. Trzebnica, rz. p. dp. Bobra (1217 *Bresnicha*) Briesnitz i tamże os. (1256 *Brosnicz*) Briesnitz Sprotawa, rz. p. dp. Wisły (1322) pod Płockiem, rz. p. dp. Kamionki (1560—87) Pruszcz pow. tucholski, bł. i j. rz. (1254 *Bresnizca*) Briesenitz B. Dramburg — Labes, rz. (1240 *riv. Bresnitz*, 1314 *Brezenitz*) der Bach Miltzow Stralsund, rz. (1237 *Brezenitce*, *Bresenitze*) Bresenitz Goldberg Mekl., rz. Brisnitzer B. i os. Brisnitz (1314 oś. *Bresitze*) Sagard Rugja, rz. (c. 811 *Birznig*, 1189 *Bisenitz*, później *Bisneze*, *Bisenci*) Bissenitz dp. jez. Warder S. Lubeka, rz. n. (1296 *Prezniz*, 1325 *Precenitz*) Zingst — Barth, łk. n. (1258 *Pritzenitze*) Damgarten. Połab. *Briznéića*, ur. Bersieneitz = Bresieneitz Iemeln Dannenberg. Głuż. Brěznica, Priessnitz B. p. dp. Łaby Drezno, rz. Pressnitz Annaberg w Rudohorach (Erzgebirge), os. (982—3 *Bresniza*) Priessnitz Düben Lipsk, os. (1012 *Bresnizi*) Priessnitz Merseburg, rz. Pressnitz Rudolstadt. Czes. rz. Březnice dp. Ohřy. Brzozownica, wyspa niegdyś (1518—46) Urbanowo pow. grodziski. Por. os. Brzozowica a. Brzozownica pow. radzyński. W Austrji D. rz. Perschling (834 *Bersnicha*, 987 *Persnicha*) dp. Dunaju, w Styrji rz. *Brězovica (1496 *Freswicz*, 1462 *Fresnicz*) Fresnitz Würzhofen.

Brzuchownica, rz. p. dp. Kamionki (1225 *riv. Bruchovnici*, 1233 *Bruchovniza*) od jez. Brzuchowa Kamień i os. Brzuchowo, Bruchau, pow. tucholski. Por. rz. Brzusznia (1520 *Brzuszna*)

p. dp. Mrogi pow. łowicki, rz. Brzuchowice (1427 *Brzuchowicze*) i os. pow. lwowski.

Brzurzyca »→ os. *Brużyca* (1386 *Brzurzicza*, 1399 *Bruzicza*, 1393 *Brzuszicza*, 1474 *Brzuzicza*) w dorzeczu rz. Bzury (*Brzura* »→ *Bzura*) pow. łódzki.

Bukowica, rz. (1334 *Bukovicze*) dziś Kania i os. Bukownica (1310 *Bucowniza*) pow. gostyński, os. (977 *Bocowici*) Bockwitz Zeitz. Czes. rz. Bukovice. Bukownica rz. dp. Noteci (1574 *fl. Bukownicza*) Bukno Fl. i jez. tamże (1245 *Bukowie*) Trzcianka za Notecią, rz. Bukownica, Bukownitzer B., Chudoba pow. olesiński, os. Bukownica (1294) pow. ostrzeszowski, rz. (1365 *Bukownycza*) w Opoczyńskiem. Por. czes. rz. Bukovnice. W St. Marchji os. Bücknitz (dok. *Bugkenitz*) Jerichow I, na Połabiu os. (965 *Buchownici*, 967 *Buchae*) Buckau Magdeburg.

Bykownica, rz. (1427) w Mpolsce. Por. os. Bykownia pow. odolanowski.

Bylica, rz. Büls B., Schedin Sławno Rügenwalde. Połab. Beléića, os. (1360 *Bilytze*, 1450 *Bulitze*) Bühlitz Wustrow, os. Bülitz w St. Marchji. Por. os. Bylice pow. ciechanowski i t. d. Bylnica, dłuż. rz. Bielnitza w zlewie Sprewy (Spreewald).

Bystrzenica, rz. Biesternitz, p. dp. Wieprza Kulsow Słupsk, rz. Biesternitz l. dp. Odry Głogów. Por. pot. Bystrzanka a. Bystra dp. Skawy. Bystrzyca, ur. (1589) Widzim pow. wolsztyński, ur. (1597) Goździchowo pow. śmigielski, rz. l. dp. Wisły Garc M. pod Słońcą pow. starogardzki, 2 rz. (1316 *Byesteritz*) l. dp. Odry, Biestritz, Fürstenberg, rz. Weistritz (dawniej Leśna) Wrocław, os. (1149 *Bistricza*, 1250 *Bistricie*, c. 1310 *Bistricza*) Ob. Weistritz Świdnica, os. (1261 *Wistricz*) Peisterwitz Brzeg — Wrocław, os. (1217 *Biztric*) Wiesental Wleń. Połab. *Bėstréića*, ur. Wisstreitzen Beesem Wustrow. Łuż. Bystrica, rz. Weisseritz Dippoldiswalde, rz. Wistritz Johann-georgenstadt Wiesental, Bystrica Lauterbach pow. zgorzelicki. Por. os. Bystrica (1068 *Buistrizi*) Pesterwitz Drezno. Na Morawach Bystrica, rz. l. dp. Morawy Bistritz, Wisternitz, dawniej też Feistritz Ołomuniec, w Słowaczyźnie, rz. n. (1113 *Bistric*) na nitrańskiem Poważu, pot.

(1255) w Turcu, rz. n. (1256) u Bratislavy, w Czechach rz. (1226 *Buistrice*) Wistritz dp. rz. Ohřy, w Styrji rz. (1395 *Veistrig*, 1408 *Veistricz*, 1494 *Feusstring*) Feistring, os. (1498 *Veister*) Feisterergraben, rz. (1232 *amnis Vistriz*), Feistritz, w Karyntji os. Bistrica (1090—1106 *v Bistriti... Wztrich*) Feistritz, rz. t. n. l. dp. Sawy, w Krainie os. (1050—1063 *Fuistriza*) Bistrica. Z tym zespołem form por. rz. Strzyca a. Strzyża (1178 *Stricza*, 1235 *Strize*, 1247 *Wstrisza*, 1261 *Pistriza*) Striess B. l. dp. Wisły pod Gdańskiem. Według prof. Rudnickiego (Slavia Occ. VII. 358 i n.) pralech. **vьstrica* || **vistrica*. Czy nie raczej *Bystrzyca?*

Bytnica, rz. Bütnitz w zlewie Odrzycy, os. (1308 *Bitenicz*) Beutnitz Krosno n. O., jez. Beutnitz Menz Ruppin, rz. Bietnitz w zlewie Warnowej Skwierzyna (Schwerin), os. (1219 *Butenitz*) Beutnitz Jena. Jeżeli zaś *Budnica*, por. os. *Budnica* w Witebskim.

Bzienica, os. (c. 1310 *Bsenicza*) Bsinitz pow. lubliniecki. Bzennica, dłuż. rz. Bsennitza w zlewie Sprewy Lubin (Lübben), głuż. ur. Bezanica, Dalsche, Blüsche Besanitza, Sprewja pow. wojerecki. Por. os. Bzeniec Bisenz na Morawach.

Chalica ➼ rz. *Chaliczka*, Halitzke Gr., Trzebnica. Por. rz. *Chalcza* w zlewie Dniepru, jez. i os. *Chalin* pow. międzychodzki.

Chełmnica ➼ jez. Chełmionka (1516 *Chelmnitz*) pow. chełmiński, Chełmnica ➼ rz. Chełmica p. dp. Wisły (1228—35 *Chelmenica*) i os. pow. lipnowski, os. Chełmica (1203 *Cholme*, 1217 *Holmici*) Kolbnitz pow. jaworski (Jauer). Głuż. Khołmnica, rz. i os. Colmnitz Dippoldiswalde, os. Colmnitz Grossenhain Saks., rz. i os. Culmitz Lobenstein Kulmbach; os. (*Chalmize*) Kelmünz Ansbach?

Chmielnica, rz. n. (1541—49) w zlewie Dobrzynki Lipka w Złotowskiem. Chmielica rz. (1365 f. *Chmelicza*) Szydłów pow. stopnicki. Por. rz. Chmielnik w zlewie Wisłoka.

Chojnica, rz. dp. Brdy pod m. Chojnicami, rz. i os. Kienitz (1486) Soldin, os. (XIII w. *Chins*, *Chintz*, *Kenitz*, *Kinch*) Kienitz i tamże Kiefbruch Kostrzyn n. O., zatoka Quinitz u Piany Lassan Wolgast, jez. Quenz, część jez. Pławia, Brandenburg n. H. Głuż. os. Khójnica, Cunnewitz pow. lubijski (Muka),

os. (1125 *Coniza*) Könitz Rudolstadt, os. Khójnišćo Koitzsch Kamjeńc (Kamenz). W Słowaczyźnie rz. Chvojnice.

Chodelica, rz. p. dp. Wisły i Chodel, os. pow. lubelski.

Chorodnice, rz. p. dp. Orli w Poznańskiem. (Słow. geog. IV. 715) = Horodnica w okolicy Rozdrażewa?

Chośnica, os. także *Chośnice* i *Chostnica* (XV w.) ←« *Chwostnica*, Chostnitz, pow. kartuski. Por. m. Choszczno (1433 *Chosczno*) Arnswalde, os. Chostna pow. mozyrski.

Chotlica, rz. Chüttlitzer Gr. dp. rz. Laake i os. Chüttlitz (1340 *Gutlitz*, 1393 *Chutlisse*) Salzwedel. Por. os. i j. Chotel (1136 *Chotle*) na Kujawach. Chocica, os. głuż. Choćica (1028 *Chotiza*) Gautsch Lipsk. Por. os. (1190 *Gotiz*) Götz, Havelland, os. Chocicza (1258 *Chochize*) pow. wrzesiński. Chotomica, rz. n. (1309 *riv. Chutemissa*) Klucksevitz Rugja. Por. rz. Chotemla w zlewie Łuczosy, os. Chotomów pow. warszawski.

Chrostnica »→ os. *Chrośnica* (1497) Zbąszyń. Charstnica »→ rz. Karznica l. dp. Łupowej, Karstnitz i 2 os. pow. słupski. Por. os. Charsżnica (Charznica, Karsznica, Kasznica) pow. miechowski (czy = Karsznica?), pot. Krośnica (Chrostnica) l. dp. Dunajca pod Krościenkiem, os. Chrośnice pow. ostrołęcki, rz. Krośnica, (1354 *Krosnicza*) Strzegocice pow. pilzneński, Krośnica, rz. (1309 *Crosnitz*) w zlewie Piany i bł. (1292 *Crotznitz*, 1300 *Crozna*) Demmin. Chwarstnica, os. (1427 *Chwarsnicza*, 1472 *Charsznycza*, 1493 *Swarsnycza*, *Chwarsnycza*, 1579 *Chwarstnicza*) Quast Tuczno (Tütz) i os. n. (1391 *Chwarstnicza*) Chodzież. W Styrji (c. 1500 *Krasnitz*) Trassnitz Gr. a. Graschnitz. *Chwrastnica* || *Chrostnica* || *Chrośnica* || *Krośnica* jednego źródła, stcrk. *chvrastъ* «sarmentum».

Cielmica, rz. Tellmitz l. dp. Nissy pow. grotkowski. Por. ród Celma i os. Cielmice i Cielimowo w Poznańskiem.

Chrząśnice, bł. Mąkowarsko pow. bydgoski.

Ciechotnica, rz. n. (1227 *Cechetnica*) w okolicy Ciechomic pow. gostyński.

**Ciemierzyca* głuż. os. Ciemjercy Temmeritz, Temritz Budyszyn. Chorw. rz. Čemernica (1279 *Chemernicha*). Os. Czemierzyca pow. rzeczycki.

Cieplice, łk. n. (1583—86) Borkowo Września.

Cielnica, rz. (1199 *Telniz*) Tellnitz Dobroług Grabin (Finsterwalde) i las tamże Tilzker Heide. Por. rz. Telz Gr. Magdeburg, os. Cielno Zscheln Mużaków. Czes. rz. Telnice dp. Biliny.

Cieśnica, ur. (1787) Stoki — Łowyń pow. międzychodzki, rz. Teschnitz dp. Sprewy Spremberg, os. n. (1145 *Tesniz*) Naumburg n. S. Por. pot. Tesna a. Tiesna w zlewie Złotej Bystrzycy, pot. Tesnówka a. Ciesnówka dp. Moroczy pow. mozyrski. W Austrji G. os. Teisching (1212).

Cieszyca, rz. n. l. dp. Prosny (1561—65 *Czyesszyca*) Chwałowo pow. jarociński, rz. n. Cieszydlnica (1271 *Ceschidlniza*) Freiwaldau Śl.

Cietrzewnica → łk. *Trzetrzewnica* (1566 *Trzetrzewnicza*) → *Trzeciewnice* Grotniki pow. leszczyński, Cietrzewnica → os. *Trzeciewnica* (1531 *Cietrzewnycza*) pow. wyrzyski. Połab. *Tetreivnéića*, rz. (Teiterwitz) Teuternitz Knesebeck.

Cisica, łk. (1577) Kamionna pow. międzychodzki, os. *Cisica* (1365 *Cissicza*) → *Ciszyca* Stężyca. Ciśnica, rz. Thiessnitz B., Wusterhausen. Cisownica, rz. n. (1256 *Cissovniza*) Miłobądz—Tczew. Por. os. Cisownica (1310 *Cyssownica*) Zeislowitz pow. skoczowski. Ciświca, os. (1400 *Cisvicza*) pow. jarociński. W Styrji u Mariboru ur. (1289 *Tizzwitz*).

Czaplica, rz. n. (1285 *Sapliza*... *Saplinze* gen., 1303 *Zapliza*, 1342 *Cyplitza*... *Saplize* gen.) Żarnowiec Puck. Por. os. Czaplice a. Czaplica pow. słucki.

Czarnica, j. Scharnitz S., os. Scharnitz i pewnie rz. w zlewie Wieprza Rummelsburg, rz. Zornitz w zlewie Odry Gartz n. O., os. Czarnica (1235 *Syarnitze* Zahren Goldberg Mekl. *Czernica, rz. i łk. Czerniczna łąka oraz os. Czernice (1349? *Czirnicze*) pow. wieluński, os. (c. 1310 *Czirnicza*) Tschirnitz pow. jaworski, Czernica, rz. (1365 *Czirsenitze*) Czersker Fl. Czersk Chojnice, rz. Czernica p. dp. Skrwy pow. rypiński, rz. dp. Przysowy w zlewie Bzury, rz. Tschirnitz Wiersewitz Góra Śl., rz. Sernitz l. dp. rz. Welse Greifenberg Schwedt n. O. Połab. *Carnéića*, łk. Scharneitz Vasenthien Gartow i łk. Sohrnitz Bruchwedel Oldenstadt. Głuż. Čornica, rz. Schwarzwasser pow. wojerecki, rz. Schwarzwasser dp. Elstery, rz. (1042 *Sturnicus fl.*, 1118 *Surnice*) Schwarzwasser dp. Cwikaw-

skiej Mołdawy, os. (1187 *Terniz*) dziś ur. die Zschernitzen Niemegk Bitterfeld, zdrój (1071 *Schyrne*) ⤞ rz. *Sornitz* dp. rz. Łukawicy (Loquitz), rz. *Sormitz, Sarmitz* Rudolstadt Lobenstein. *Sormitz, Sarmitz* mogłoby być także Czerm(n)ica, por. nasze nazwy Czermin, Czermna, Czermno i czes. 5 rz. Čermná. Czermnica, os. Schirmitz (1280 *Schirenwicz*, 1318 *Schirmwitz*, 1396 *Schirmitz*) w Palatynacie G., w Styrji os. (1390 *Schirmentz*) Schirnitz.

Czeluśnica, las Złobnica pow. noworadomski. Czeluszcnica, os. (1504 *Czielusnycza*) pow. jasielski.

Czestnica. Ob. Ryboczestnica.

Debrznica, os. (1350) Döbbernitz Krosno n. O. i druga Debrznica (1525 *die Dobernitze*) Kwilcz w ziemi Lubuskiej, rz. *Debrznica* (1344, 62 *Dobernitz*) ⤞ *Dobrzenica* Pawłówko pow. człuchowski, rz. *Debrznica* (1349 *Debrnicz*, 1413 *Dobrznicza*, 1433 *Debrnicza*, 1491 *Debrznycza*, 1541—49 *Debrnicza*... *Debrznicza*) ⤞ *Dobrzynka* l. dp. Gwdy, Dobrinka pow. człuchowski i złotowski, j. Debrznica, Sprinz S. Kramsko pow. człuchowski i rz. *Dbrzyca* ⤞ *Debrzyca*, Dybrzyca, Zbrzyca, Spritze (1292 *Dbriza*) tamże w zlewie Brdy pow. chojnicki. Druga Dbrzyca, dp. n. Brdy (1349, 1413 *Dbrzicza*) pod Fordonem. Por. os. Dybrzno a. Debrzno, Dobrin, pow. złotowski. Połab. *Dèbernéića* czy *Dèberéića*, ur. Dibbereitzen Crummasel Klenze, os. pust. (1478 *Doberitz*, 1493 *Dobernitz*) Stassfurt; czy Dobrzycà? Łuż. os. Debrno (1160 *Doberene*) Döbern Bitterfeld. Por. czes. pot. Debrný w zlewie Łaby i Dobrný w zlewie Úpy. Ros. rz. Debryca pow. bobrujski.

Desznica, rz. n. (1203 *Desnicha*, 1208 *Deschniza*) Pflaumendorf Trzebnica, ur. Chrósty pow. łaski. Por. os. Desznica pow. krośnieński. Rz. Desnę l. dp. Dniepru przypomina czes. rz. Desná a. Desnice (1269 *ab ortu Dezne*).

Dąbrowica, mł. i wyspa (1412 *Dambrowica*) ⤞ os. Dąbrowice Rzgów pow. koniński, os. (1476 *Dambrowicza*) ⤞ Dąbrowice pow. kolski, os. n. (1153 *Dambrovici*) pow. wągrowiecki. Dębica, rz. (1519 *Dambycza*) i m. t. n. pow. mielecki. Dębnica, rz. (1518) i os. (1136) pow. gnieźnieński, rz. (1442 *Dambnica*) w Sandomierskiem, rz. p. dp. Łeby, Damnitz, Kartuzy, os. (1352) Damnitz pow. człuchowski, os. Dębnica Ka-

szubska, Rats-Damnitz pow. słupski, rz. (1436 *Damnica*) Damitz l. dp. Prośnicy Białogard Czaplinek (Tempelburg) i jez. tamże Dębno, Damen S., rz. Mühl B. i z os. Gr., Kl. Damitz (1325 *Damenitze*) Stralsund, rz. (1248 Damme, 1249 *riv. Eschenbech et Dampnitz*) dziś łęg Damen Br. Kowall Grimmen, os. (1321 *Damnize*) Dabitz i j. Franzburg, rz. Demnitz dp. jez. Oleszna (Ölsener S.) i os. *Dębno, Dammendorf, Fürstenberg n. O., os. (1354) Demnitz, rz. Mühlen Fl. i jez. (1369) Dehm S. na granicy ziemi Lubuskiej Fürstenwalde n. Sprewą, os. (1186 *Dambiche*, 1246 *Dambiz*) Damnitz Starogard n. Iną, os. (1459 *Dempniz*) Gr. Demsin Ziesar Jerichow. Połab. *Dõbėića, Dãbėića*, ur. Dambeitz Wiesen, Dammbeitz, Duhnenweitz (Prielipp Oldenstadt) i t. d., *Dõbnėića*, ur. Dampens ➝ Dampels Riethe Pretzetze Dannenberg, Dumnitz ➝ Dumlitz Stütensen Oldenstadt. Łuż. os. Dubnica (*Dubenitz*) Daubnitz Saks., rz. Dubica, Deubitz B. Düben płn. Lipska, ur. Deubitz Bitterfeld Delitzsch. Czes. rz. Doubice dp. Łaby, rz. Dubnice dp. Ploučnicy. Dębosznica czy Dębczyca, rz. Kreiher B. dp. jez. Camper S. (1227 *Dambsnitz*, 1269 *Dambsniz*, 1291 *Dampsne*, 1321 *Dampsitze*. Por. os. Dębczyn a. Demczyn pow. żytomierski i nazw. *Dębosz*.

Dłonica, rz. (1695—96) Stobnica pow. szamotulski. Por. os. Dłonie (1404 *de Dlon*) pow. rawicki.

Dobrzenica, rz. (1284 *Dobernitz*) dp. jez. Dobrego, Daber S., pod m. Dobrem, Daber, rz. n. (1526 *Dobbernitze*) Quappendorf Wriezen. Dobrzenica a. Dobrzyca, rz. (1290 *Doberis... Dobra*, 1400 *Dobernicz*) p. dp. Piły, Döberitz, Wałcz. Dobrzyca, rz. a. Patoka (1410—76 *Dobrzicza*) l. dp. Lutyni i m. tamże (1327 *Dobrycia*, 1342 *Dobriczia*), jez. Döberitz S. Schivelbein, os. Döberitz (*Döbertcze*) i jez. b. n. Petershagen Regenwalde. Dobrzyca a. Dobra, rz. (1206 *Dobra, Dobressa*, 1245 *Dobrissa*) Juliusburger Wasser p. dp. Odry, Wrocław.

Dolnica, łk. (1699) Murzynno pow. inowrocławski, rz. Dollnitz, Döllnitz l. dp. Rynu Rheinsberg, rz. Tollense dp. Piany i ziemia tamże (946 ziemia *Tholenz*, 1236 rz. *Tholenze*, 1245 *in Tolensam*, 1305 *Tholosa*, 1261 jez. *Tollense*) Demmin. Połab. *Düölnėića*, ur. Dühlneitzen Diahren Klenze, ur. Deelneitz Winterweyhe Klenze. Łuż. Doleńca, os. (1091 *Tholenici*) Dölitz Wiederitzsch Saks., ur. Delenza, Delenzen, Talenza

(Muka, Slav. Occ. VI. 239), os. (Reg. Boic. *Tolenze, Dölniz, Töluz*) Döllnitz Kulmbach.

Dłużnica, rz. (?) w okolicy Oliwy (1342 *Dlusnicza*). Dołżnica || Dłużnica, rz. n. (1269 *Dolsnize*) dp. jez. Dołgiego, Dolgen S., Nörenberg Stargard n. I. Os. n. Dołżenica (1150 *Dulzaniza*) Bosau u jez. Płońskiego w Holsztynie. Por. rz. Dołżnica dp. Kotry w zlewie Niemna i rz. Dołżyca w Smoleńskiem.

Domatownica, rz. n. (1342 *Domotofnicza... Domotovniza*) Domatowo Oliwa.

Dominica a. Dymienica, łk. n. (1640 *Dyminica*, 1778 *Dominitza*), Wielichowo, rz. *Domienica (1420 *Domenitz*) Dömnitz Perleberg, jez. Domnice (1210 *Dominiz*) pow. leszczyński, os. n. (1439 *Domenitz*) Wolmirstedt, os. Domenitz ➳ *Domeliz* (1237) Dömlitz Mekl. Por. os. Domnica pow. bałcki.

Dosznica, rz. l. dp. Wieprza, Doschenitz B. Czarnice Miastko (Scharnitz Rummelsburg), os. Döschnitz Ilmenau. Por. pot. Doszczyna w Beskidzie lesistym, os. n. Doszkowo w Poznańskiem. Ob. Desznica.

Drążnica, rz. (1551—55) ➳ *Drożnica* Świerczyna pow. leszczyński. Por. os. Drążno (1426 *Drzanszno*) pow. wyrzyski i tamże *Drążonek* ➳ *Gregau* (jak *Dzierzążno* ➳ *Gresonse*).

Drogienica, rz. (1300 *Drogheniz*) dziś łk. Drehnitz W. Eberswalde. Por. os. Droginia pow. myślenicki. Drogownica, łk. Trocknitz W. Söllichau Bitterfeld Delitzsch. Por. os. Drogowina, Durchwehna tamże.

Drożdzienica, os. (1288 *Droschenicz* t. j. Drożenica) Drausnitz pow. chojnicki, j. i os. Drozenica (ok. 1314 *Dresemitz, Dresonitz*) Droosch S. Beeskow, os. Drozenica (*Trausnith, Drusenit*) Trausnitz Nabburg. Por. rz. *Drożdzianka* l. dp. Wilji. *Drozd*, głuż. *drózn*, dłuż. *drozyn* i *drozn*.

Drząstownica a. *Brzostownica*, ur. (XVIII w.) Tarce pow. jarociński. Por. jez. Dręstwo Rajgród i łk. Drzastewnik (1595—96) Pyzdry. *Drząstwisty* a. *drzastwisty* = gruboziarnisty.

**Drzenownica*, rz. n. (1255 *Drenozniza*, zam. Drenozinza, las *Drenin*, 1295 rz. *Drenozniza*, także *Drenoturza*) Beelitz Gartz n. O. Połab. *Drênövėića*, ur. Treneweitz Jeetzel Lüchow. Jeżeli *Drenozniza* = *Drzenosznica* por. Dębosznica wyżej,

jeżeli *Drzenecznica* (od *drzonka*), por. połab. *Drėnecnéića*, ur. Dren(e)tschnitzen ⇸ Dreienschnitzen Kahlstorf Oldenstadt.

Drześwica, tylko las Świątkowice pow. wieluński.

Drzewica (1365 *Drzeuicza*) ⇸ rz. Drzewiczka p. dp. Pilicy i os. Drzewica w Opoczyńskiem, os. Drewnica pow. warszawski. Połab. *Dravéića*, ur. Drefeitz Röhrsen Oldenstadt, ur. Darweizen Simander Lüchow. Głuż. os. Drjewnica Drebnitz Budyszyn, os. (*Dreuenizz*) Trefnitz Nabburg w G. Palatynacie. W Słowaczyźnie rz. Drevenica (1113 *Drewenicza*).

Drzeźnica, dłuż. os. Drěžnice, Drieschnitz Chociebuż. Por. jez. Drzeźno a. Drześno (1579 *Drzesno*) pow. gostyński i jez. n. Drzyźno (1532 *Drzyzno*) w Czarnkowszczyźnie.

Dubielnica, rz. (1548) ⇸ Dubielna pow. czarnkowski. Por. jez. Dubielno niegdyś pow. starogardzki.

**Duklica*, os. (899 *Daclicza*) Döcklitz Querfurt(?), os. (1156 *Duculwice*, 1238 *Dokelwiz*, 1346 *Tokelwitz*) Rideburg Saks. Por. *Dukla* pow. krośnieński, *Duklany* pow. opatowski. *Dukla* «zagłębienie okrągłe w ziemi».

Duńczyca, jedna z odnóg Odry, Dunzig, dp. jez. Dąbia, Dammscher See, płn. od Parnicy Szczecin. Słow. geogr. II. 226. Może raczej *Duńska*. Las Dunkernitz Carlsburg Gryfja?

Dupnica, rz. n. i mł. (1248 *Divpniz*, 1249*Diupniz*) Hinrichshagen Grimmen, os. (1617) Polanowice pow. strzeleński, os. (1250 *Dupnika*, 1310 *Dupnitz*) Taubnitz pow. strzegomski. Dupica, rz. n. (poł. XIII w. *Dupyzha*) Śl.

Dusznica, rz. n. (1232 *Duznizha*, 1271 *Duzcin... Duznizha*, 1275 *Duscin*, 1264 *Dessin*) dziś 2 os. Tessin i jez. Tessiner S. Bützow Wismar. Podobne wahanie u nazwy rz. 1269 *Thesino*, 1274 *Dessino*, 1295 *Zeshino* Polaszki pow. kościerski. Por. os. Dusznica pow. sejneński, os. Dusina (899 *Dussina*) Deutschental Halle.

Dziegietnica, połab. *Dėgetnéića*, os. pust. Dekenitz (1330—52) Hitzacker ⇷ Degetnitz. Por. os. Dziegietnia a. Dziegietnica pow. sokołowski.

Dzielnica, rz. l. dp. Odry i os. (1234 *Delnica*) Dzielnitz pow. kozielski. Dzielica, os. (1338 *Czielicza*) ⇸ Dzielice pow. krotoszyński.

Dziennica, os. (1220 *Zanaa, Zanna... Zanniza*) może Dziennice pow. inowrocławski.

Dziwica, łuż. Dźiwica, os. (*Diwiz*) Deps Bayreuth. Rz. Dziwnica, Dievenitz Gr., w zlewie rz. Welse Angermünde Schwedt n. O. Por. ujście Odry Dziwna (1243 *Diuenow*) Dievenow, os. (1374 *Dewesse*, 1425 *Dewitze*) Dewitz w Marchji St. Połab. *déivak* «jeleń», głuż. *dźijak* «dzik».

Dżwirstnica, ⇸ *Dżwirznica* ⇸ *Zwirznica rz.* p. dp. Mogilnicy, Zwirnitz, i os. Zwirnitz Arnhausen Schivelbein, os. (1391 *Dzirzsznica*, 1409 *Dzwirsznicza*) ⇸ *Dzierzchnica* ⇸ *Dzierznica* pow. średzki, rz. n. (1291 *Dertzenitz*, 1310 *Dertzenytz*) Neuenkamp Grimmen, rz. n. (1333? *Dercznica*) Domatowo W. pow. wejherowski, os. (*Zwerenza, Zwerytz*) Zwernitz w G. Frankonji. Stcrk. *drstev*, *ros. dresva, dversta, drestwa* «żwir», stcz. *drst* «śmiecie», stcrk. *dьrstь*.

**Gajewica*, jez. Gabs S. Templin. Por. Gajowice, Gabitz, pow. wrocławski, rz. Gajowa w zlewie Prosny.

**Gardlica* ⇸ łęg Krzan pow. kościański, łęg Garlitz Lassan Uznam. Por. rz. Garlica pow. radomski, rz. Garliczka i os. Garlica, (XV w. *Gardlycza*), pow. miechowski, os. n. Gardlino pow. wejherowski. Gardlica, łuż. Gorlica, rz. Görlzje, Görlzjen Zeitz. Os. Garlitz (1161 *Garceliz*) Havelland.

**Garbownica*, połab. *Garbövnéića*, ur. Garbeneitz Rebenstorf Wustrow, ur. Garmeiz Dahrenstädt Salzwedel, jez. Garmin (1584) i os. Garbin pow. słupecki. Por. os. Horbowicze pow. mozyrski, os. Horbowica pow. zwiahelski.

Gatnica, także Gatno, bł. (1635) Golejewko pow. rawicki. Por. rz. Gatki w zlewie Prosny.

Gądnica, os. Gandenitz Templin. Połab. *Gõdnéića*, ur. Gondneitz ⇸ Iandneitz Zeetze Klenze. Por. pot. Gądka pow. kolbuszowski.

Gimzica, rz. i os. (1330—52 os. *Gomeze*, 1360 *Gomesse*, *Gomoze, over dem Se to Gomoze*, 1450 *Gummetze*, 1600 *Gumbs*, *Gümbser See*, 1757 *Gümitz*) Gümse Dannenberg. Por. os. Giemzów pow. łódzki i nazw. Gimzicki w Poznańskiem. Czes. *hmyz* «owad» *giemzać* = swędzieć, *giemzić* = roić się.

Glica, łęgi Gr., Kl. Sand Glitz Wartenberg Königsberg. *Glice*, os. Głodowo pow. pułtuski. Pewnie = *Iglica, Iglice*, por. *lasz Glyczany* (1553) Kaczkowo pow. żniński = *iglasty*.

Glinica, ur. (1748) Dąbrówka pow. szubiński, os. pow. wejherowski, rz., die Glinze, dp. Dossy w zlewie Haweli i tamże os. Glinike i łęgi Glinzer Br. — Glinnica, rz. (1629—70) w zlewie Prosny. Połab. *Gleinėića*, ur. Gleins, Gleinsch i t. d. W Słowaczyźnie rz. Hlinice a. Hnilice (1255 *Gylnich*) ➻ Gelnica. Chorw. rz. Glinica (1211).

Gliśnica, rz. (1403—71 *Gliszny
cza*) i os. pow. odolanowski, rz. Regenwurm Fl., os. Gleśnica (1247 Glesnicz). Śl., os. Glisno (1433 *gran. glissnensis*) Gleissen Bledzew. Por. Gleśno (1418 *Glistno*) pow. wyrzyski.

Głaznica, os. niegdyś pod Puckiem (1676 *Glaznicy a Przytoczna*).

Głęboczyca, rz. l. dp. Uszycy, os. pow. radzymiński. Połab. *Glāböcėića*, ur. Glamb (eze) zei ➻ Glamp — Sei Restorf Gartow. Głuż. Hlubočica, ur. Kotecy (Kotitz) Budyszyn. Rz. Hłuboczyca w zlewie Dniepru.

Głogowica, os. n. (1249 *Glogovica*) Śl. Por. Głogowice, Franzdorf, pow. kozielski. Głoginica, os. (1434 *Glogynicza*, 1424 *Glogylyno*) Głoginin pow. koźmiński. Chorw. os. Glonica, Glogovnica (1174 *Golgonissa*, 1201 *Glogonicha*). Jez. n. (1450 *Glonitz*) Goskar Krosno n. O.?

Głomnica, rz. Głomia, Głumia (1602—04 *Głomia*) l. dp. Gwdy, Glumen Fl. i os. Głomsk a. Głąbsk (1491 *Glumsk*, 1511 *Glambsko*, 1578 *Glomsk*) Glumen pow. złotowski. Por. os. n. Głomczyn z XIII w. pod Czerwińskiem; os. Hłumcza a. Hłomcza pow. dobromilski. Por. os. (1265 *Labniz*, 1270 *Hlamniz*), Glomnitz, Głownica pow. opawski, os. Hlomča. Łuż. szczep z X w. *Glomaci* m. Lommatzsch, zdrój niedaleko Łaby z X w. *Glomuzi fons*. — Nm. rz. *Glom* B. Altena Arnsberg i rz. Glume w Mansfeldzkiem od nm. *glum* «mętny».

Główienica a. Głównica, rz. Glawnitz, u Bałtyku odpł. jez. Nietzker S. (1301 *Glouenitza*) Lanzig Rügenwalde, bł., os. Globnitz i jez. Kopf S. Sydow Rummelsburg, os. Główienica pow. rypiński. Połab. *Gluovėića*, ur. Klobeitzen Diabren Klenze. Chorw. rz. *Glavnica* (1217).

Głuchotnica ➻ *Głochotnica*, jez. (1726—28) Lubianka Piła. Głusznica, dłuż. Głušnica, Gluschnitza, ramię Sprewy, głuż. os. Hłušnica, Glauschnitz Kamjenc (Kamenz). Por. rz. Głu-

szyca i Głuszyniec w zlewie Prypeci, os. Hłusznice pow. mozyrski.

Gnilica, połab. *Gnėlėića*, łk. Nilitz W. Breese Bleckede. Por. os. Gnilica pow. czerykowski, rz. Hnilica w zlewie Prutu i t. d. Gnojnica, tylko os. pow. zasławski, ropczycki i rz. Gnojnik w Zl. Baryczy. Gniśnica czy Gnuśnica, rz. n. (1275 *Ginsniza... Ginsurza, Sinzitha*, 1308 *Gintzsniza* czy *Gnitzsnitza*, 1324 *Gunthsvitza... Gunschsinza*). Por. rz. Gnicz i os. Gnin w Poznańskiem, os. Gnuszyn również, dolina Gnicza debrz (1362) Bierówka pow. jasielski.

Godnica, rz. (1221 *Godeniz fl.*) Ichtershausen Turyngja. Godowica, rz. (1241 *Godowiza*) Gödauer Wasser, Hodźijska Woda Budyszyn.

Gogolica ➻ jez. Gogoliczno (1594) Zbąszyń, os. Gogolice (1568) Jagolitz pow. szamotulski, rz. Gogolica (1259 *aq. Gugelitz*) p. dp. Haweli, Jäglitz, Kyritz Wittstock. Zdaje się, że *Jäglitz* później wiązano z *igłą* (jako Jiglica), bo na zach. od niej znajduje się rz. Nadel B. Gogolice, 2 jez. Jäglitz S. Blankenfeld Königsberg. Połab. *Güög'öléića*, ur. Gigeleitz Stücke Sandkamp Fallersleben, os. Gaggleitz = Lüneburg.

Goleśnica, os. (1381 *Golesnicza*) dziś *Gołaźnia* Trzemeszno? Golica, os. pow. wejherowski, Golica ➻ *Golicznykał*, bł. (1629—70) Karmin pow. pleszewski, jez. (1207 *Goliz*) Gohlitz S. Lehnin Brandenburg n. H., rz. Gahlitzer Str. Rugja — Stralsund, 2 jez. Gallitze Zehden. Połab. *G'üöléića*, ur. Güleitz, Guleitzen, *Goleiz*, Jülitz, Gihls i t. d., Gülze os. Neuhaus in Lün. Dłuż. rz. Golica Golze Gubin. Głuż. Holca ⇜ *Holica, rz. góra, 3 os. Gölitz Ilmenau, rz. Göllitz B. Wunsiedel, os. (1244 *Goliz*) Gohliz Nauen. Czes. rz. Holice dp. Otavy. Golnica, rz. (1372) w zlewie Wełny Oborniki, rz. Gallnitz p. dp. Aal B. Wangerin Regenwalde, jez. Göllnitz Rheinsberg. Połab. *Güölenėića*, ur. Güldeneitzen Vasenthien Gartow. Głuż. Holnica ➻ os. Holca Golenz Budyszyn, os. (1140 *Golniz*) Göllnitz Altenburg. Göllnitz pow. łukowski (Luckau) u Muki = dłuż. Jeleńce! a Göllnitz pow. starkowski (Storkow) = dłuż. Golnica.

W Styrji rz. Gulling (c. 1300 *in der Gvlnich*) dp. rz. Enns. Gołanica, bł. n. (1333? *palus. Galanicza*) Domatowo pow. wejherowski, os. Gollmitz (1412 *Golnicza*, 1437 *Goly-*

nicza, 1447 *Galinicza*) ⇝ Gołanice (1436) pow. wschowski. Por. m. Gołańcz pow. wągrowiecki.

Gołębnica, rz. i os. (1527 *Golambnicza*) Liw.

Goplenica a. Goplica, rz. odpł. jez. pątnowskiego do Gopła (1301 *Goplenyca*, 1598—1605 *Goplica*, 1791 *Goplenica*) Gosławice i jez. Gopło (1271 *super Goplam*) a os. Gopło (1193 *Goplo*). Por. jez. Gopielnice pow. trocki.

Gomonica, rz. (1216 *Cemuniza*) ⇝ os. *Gumnitz* Ueckermünde. Por. os. *Gumnowice* (1386 *Gomnowicze*, 1578 *Gomonowicze*) pow. bydgoski. *Gomon* = szum. Czy *Gumnica*, por. bł. Gumienko i Gumna (1766—67) Śmiłowo pow. chodzieski?

Gomulica (Gumulica) rz. p. dp. Wisły pow. puławski.

Górnica, rz. Garnitze, Garnitsch B. płn. Zielonej-góry, Górnica (a. Górznica), rz. (1532—55 *Gorznicza*) Hammer Fl. l. dp. Noteci i os. Gornitz za Notecią, jez. i os. Görnitz Eutin. Połab. *G'üörnéića*, ur. die Jörns Bockleben Lüchow, ur. Ver- (vor)gorneitz Marlin Klenze. Głuż. Hórnica, rz. Görnitz B. i os. Döbeln zach. Drezna, os. Görnitz Zeitz, os. Görnitz Gera i t. d. Por. rz. Górnica l. dp. Niemna, rz. Górznica w zlewie Tyśmienicy. Gorzyce, jez. n. (1545—47 *Gorzicze*), Czeszewo pow. wrzesiński, os. Gorzyca (1303 *Gorithsic*) pow. międzyrzecki. Połab. *G'üöréića*, ur. Gahreits, os. (1296 *Guriz*) Guhreitzen Klenze, os. (1249 *Gyritz*) Görs Segeberg. Głuż. Hór'ica, rz. Göritz Coburg.

**Gościca* ⇝ *Gościczna* góra, ur. (1695) Grabowo pow. wyrzyski. Por. czes. rz. Hostice dp. Lužnicy. *Gościnica, połab. *G'üöstnéicia*, ur. Gustnitz, Güstnitz, Gussnitz, Gussens i t. d. Łuż. *Hósnica os. (1219 *Gostniz*, 1280 *Gosteniz*) Gössnitz Eckartsberga. Ob. jednak niżej rz. Gwozdnica a. Hośnica. — Gostwica, os. (1280 *Gostuycza*) pow. sanocki.

Gownica a Gowna, rz. dp. jez. Madü (1176 *Gouena*, 1186 *Gounisa*). Hufnitz Starogard n. I., Gownica bł. i rz. Gowna (1269 *Goueniza... Gouna*) Guben B. Gollnow Stepenitz, os. (*Gevenitz*) Gemnitz w St. Marchji, os. (1470 *Govense*) Gowens Rantzau Segeberg. Połab. *G'üönéića*, ur. *Juneitz* ⇜ Juwneitz Lichtenberg Lüchow. Por. os. Gowino pow wejherowski, pustk. (1137 *Govene*) Gaun Magdeburg, os. (1114 *Gouuene*) Göbel Jerichow. Wymiana *w* ‖ *m*.

Gozdnica, rz. (1408 *Gosdnicza... Gosdznicza*, 1429 *Gosznicza*) w zlewie Neru. Gozdownica, rz. p. dp. Skrwy pow. rypiński. Głuż. os. Hóznica Petershayn pow. rozbórski. Por. rz. Gwoźnica z Gwoździanką p. dp. Wisłoka, rz. Gwozdnica a. Hośnica dp. Morawicy = rz. Hvosdnice (Osdnice) na Morawach (1224 *Hosdnie*)?

Grabica, rz. Grabitz B., Kluczbork, os. Grabica i Grabno a rz. Grabia i Grabin (1629 *fl. Grabia versus Grabicza*), pow. łaski. Głuż. *Hrabica, ur. Grabitz Weltewitz Bitterfeld Delitzsch. Grabienica, rz. a. Grabielna w zlewie Warty pow. słupecki i os. Grabienice (1145! *Grabienice*) pow. koniński, rz. Grabienica a. Grabnica (1274 *Grabenitz*) dziś rz. Jäglitz i os. Grabow (1274 t. s.) Wittstock Havelberg, os. Grabienica a. Grabnica (1230 *Grabeniz*) Gramnitz Wittenburg Hagenow. Grabnica, rz. l. dp. Drwęcy i os. Grabina pow. brodnicki. Grablica, rz. Trzcinica pow. kępiński. Grabownica, łk. (1576) Marzelewo pow. wrzesiński, łk. (1791) Policko pow. słupecki, rz. Grabownitz, w zlewie jez. Gardzkiego Freist Stolpmünde, os. Grabownitze pow. milicki i t. d. Por. rz. Grabownica (1539 *Grabownicza*) i os. pow. ostrowski na Mazowszu. Grabowica, os. pow. biłgorajski i Hrabowica, pot. dp. Narajówki.

Granica, rz. a. Tążyna w zlewie Wisły pow. nieszawski, rz. n. w zlewie Wierzycy (1274 *Grauizzam* acc. — czy to Granica?) Skarszewy pow. kościerski. Por. rz. Grenica p. dp. Berezyny.

Grącznica, rz. w zlewie jez. Trzebicina dp. jez. Wielkiego Podjazy pow. kartuski. Czy to **Granicznica?*

Grębienica, jez. i os. (1301 *Grymniz*) Grimnitz Eberswalde i w okolicy os. i jez. *Grębocin* ➳ *Grumsin*. Por. Gręby pow. olkuski i nazw. w XIV w. w Wpolsce (*Grǫbina*) Grąbina, os. Grębocin (XV w. *Gramitzs*) pow. toruński, os. *Grąblice* (XIII w. *Gramblici*) ➳ *Gromnice, Gromice* pow. płocki.

Grępica, rz. (1790 *Grempica*) w zlewie Orli Wielowieś pow. koźmiński.

Grobica, rz. (1457) Mycielin pow. kaliski. Groblica, ur. (1548) Bukownica pow. ostrzeszowski i t. d. *Grobnica*, rz.

(1198—99 riv. *Grobnize*, 1237 *Grobenezze*) dziś os. *Grömitz* Eutin i na płn. stąd os. i jez. *Grobia* ⋙ → *Grube*, łęg Grämitz, Gremitz (1282 *Gramyz*) Wolgast Gryfja, góry Grämitz Berge i os. Gröben (1273 **Grobene*) Potsdam (por. jednak *Gramitzs* ‖ Grębocin pow. toruński).

Grodnica, rz. n. (1388 *Grodnicza*) Osieczna pow. leszczyński i os. (1246 *Grodnicza*) pow. gostyński. Gardzica, bł. i os. (1176 *Garzica... Garcica, Carcico, Karzko*) Karziger Bruch Prilipp Pyritz. Por. rz. l. dp. Niemna i przedm. Horodnica przy Grodnie, rz. i os. Horodnica pow. Horodenka. W Słowaczyźnie rz. Hradečnice (1263 *Zucha Haradechniche*). Por. chorw. rz. 1283 *Gradna... Gradnicha*.

Gromadnica. Ob. Wągromadnica.

**Gromnica* ⋙ → rz. Gromniczka (1545 *Gromnyczka*) Kruszyn pow. bydgoski, ur. Grümitz Maxdorf Salzwedel. Por. rz. Gromnica w zlewie Wilji, os. Gromnica pow. ropczycki.

Groźnica, jez. Ożarów pow. wieluński.

Gryżnica, jez. Griessnitz S. Potsdam. Por. os. Gryżyna (1296 *Grizina*) pow. kościański, rz. i os. Gryżyna czy Gryźla (1674) Griesel Krosno n. O., rz. Gryźla dp. Drwęcy.

Grzanica, os. dziś Czaniec Kęty Oświecim. Por. os. Grzawa pow. pszczyński.

Grzybnica, rz. (1248 *Gribenitz*) Griepnitz, l. dp. Iny Kradz. Saatzig Starogard n. I., rz. b. n. dp. rz. Radwi i os. Griebnitz Klannin Koszalin, j. Griepnitz S. Falkenwalde Ueckermünde. Także Grimnitz pisano niekiedy Gribnitz, ob. jednak Grębienica. Połab. *Greibėnėića*, ur. *Greibnitz* ⋙ → *Graims* Moor Lanze Gartow.

Gumnica, ur. (1777) Wierzbno pow. skwierzyński. Por. jez. Gumienek pow. włodawski. Chorw. rz. *Gumenza* (1217).

Gwdzica, rz. dp. Gwdy (1295 *Kidithsa*, 1310 *Kefdicz*) może dziś rz. Biała, Ball Fl. Sławno-Baldenburg.

Iglica, wyspa na jez. Lednicy (Pobiedziska), Gieglitz, zatoka Lassan Uznam, os. Gieglitz Regenwalde Schivelbein, jez. Geiglitzer S. i os. niegdyś Gr. Witzmitz Kołobrzeg. Por. os. Iglica pow. ihumeński.

**Ilnica*, rz. l. dp. Nissy, Eilenz Fl., Gubin. Por. pot. Ilnica dp. Świcy, rz. (1255 *Gylnich*) i os. *Gölnitz* ⋙ → *Gielnica* Spisz.

Iłownica, rz. d. dp. Wisły, os. Iłownica (Jełownica i Jałownica) nad rz. Wietcisą, Gillnitz, pow. kościerski, os. (1310 *Gylownita*) Illownitz Cieszyn. Por. rz. Ilanka (1311 *Ylanke*) Eilang p. dp. Odry Frankfurt, Iłowo nad rz. Ilonką Gilling Fl. i jez. Iłowo Gilling S. pow. złotowski. Może tu należy z Połabia ur. *Geelneitzen* Brünkendorf Gartow. Czes. rz. Jilovice dp. Vltavy.

Iwica, rz. Ibitz B. (dok. *Iviz*) l. dp. Piany Grimmen Demmin, rz. **Iwica* ⋙→ os. *Iwiczna* (1385 *Giuiczna*) pow. kutnowski, os. Iwiczno pow. starogardzki, os. n. Iwica (1347 *Ybitz*) Dessau. Iwnica, rz. w zlewie Gwizda (1310 *Yweniz*) Naumburg n. G. (Queiss). Czy to dzisiejsza *Iseritz*? Por. rz. Iwina l. dp. Wisłoki.

Izdebnica, rz. Stiebnitz p. dp. Wieprza Rügenwalde. Por. os. Izdebnik (1362 *Istibnik*, 1365 *Izdebnik*, 1377 *Stobnik*) pow. wadowicki, os. Stebnik (1440 *Isdebnyk*) pow. drohobycki, os. Izdebnik, moraw. Istebnik, nm. Stiebnig pow. opawski, jez. Izdebnica, Stiepnitz S. w zlewie Haweli. Czes. rz. Iistebnice (1262, 1320 *Stebnitz*) dp. Łużnicy, w Słowaczyźnie rz. (1113 *Istobenize*). Por. os. Izbice Giesebitz pow. słupski, os. (1460 *Gustibisse*) Güstebiese Freienwalde.

Jabłonica, rz. i os. (1275 *Jablonicza*) pow. konecki, pot. w zlewie Prutu. Połab. *Joblönėića*, ur. Jabelenz Gusborn Dannenberg. Czes. rz. Jablonice dp. Mży. W Austrji G. rz. Gaflenz (XII w. *Abilenze, Gavlentz*).

Jagielnica ⋙→ ur. Jagielniczka (1500) Chłapowo pow. średzki, Jagielnica, os. (1284 *Jaghelniza*, ok. 1310 *Jelenitz al. Jegelnitz*) Jäglitz pow. nissański, rz. p. dp. Wieprza pow. chełmski, rz. dp. Przemszy Białej pow. olkuski. Na Połabiu ur. *Jellneitz* Nietze Gartow może być *Jagielnica* lub *Jelenica*.

Jagodnica, łk. i las (1489) Kołaczkowice pow. gostyński, tylko os. (1576) pow. łódzki. Jagodzica, ur. (1766—67) Wiśniewo Pol. w Złotowskiem. Por. połab. *Jogödövėina*, ur. Jochendfein ⋙ Jochenfein Schäpingen Wustrow. Por. pot. Jahodnica pow. radomyski.

**Jamica* ⋙ rz. Jamiczna Struga (1567) Krzepczów pow. piotrowski, Jamnica, rz. l. dp. Cieni pow. sieradzki, rz. Gamnitz p. dp. Stobrawy Schlagentin Wriezen. Na obszarze łuż. rz.

(1199) Jamnitz Dobroług, most (1302 *Iemniz*) ⋙ os. *Iamlitz* Liebrose Lübben, os. Jamnitz Przewóz Żegań, os. *Imnitz* (⋘ *Jimnica*) Saks. Por. *Jamno* ⋙ nm. *Jamel*, Gamen, Jamund. Połab. *Jomnéića*, ur. Janeitz Satemin Wustrow. W Austrji D. rz. Gaming (1274 *Gemnick*), w Styrji rz. Gamitz B (1424 *Gamiczen*), rz. Ganz (1211 *Gamnize*) i os. Gams (1110 *Gamniz*) u Mariboru.

Janica, rz. l. dp. Prosny i rz. Janitsche B. w zlewie Odry Nietków Pol. Śl. Janice, jez. n. (1727 *Iąnice*, 1782 *Iunice*) Panigródz pow. wągrowiecki. Por. rz. Janin (1783) Raduczyce pow. wieluński, rz. Jahna l. dp. Łaby Oschatz.

Jasienica, jez. (1534) ⋙ os. *Jasionka* pow. lipnowski, rz. dp. Odry, Gäsnitz (Gasnitze) Aurith Fürstenberg, os. (XIII w. *Iesseniza* t. j. Jesienica) Hermannsdorf Śl., rz. Iasienica, Iassenica, i os. (1310 *Gessenita*) Heinzendorf Cieszyn, rz. (1288 *Iasnitze*) Regenwalde Schivelbein, rz. dp. jez. Miedwiego (1220—27 *Iascins*... *Iaciniz*, 1283 *Iaceniz*, 1295 *Jasnizna*) i os. n. tamże (1255 *Iazniza*) Starogard n. I., rz. (1260 *Yasenitze*, 1280 *Iazniz*, dalej *Iacenicze*, *Iazeniz*), dziś rz. Aal B., Aal Gr., ramię Odry Jasenitz i os. Jasenitz Pölitz, rz. Jatznick i jez. (1284 *Iazniz*) Neuendorfer S. Ueckermünde, rz. Jasnitz (1227 *Jasnize*) dp. Sudy i os. Jasnitz Ludwigslust, rz. n. (1237 *Iasenitze*) dp. jez. Dobbertiner See Goldberg, jez. (1260 *Iesnicz*) Tczew. Połab. *Josenéića*, ur. Iahsinsfeld Timmeitz Hitzacker. Głuż. Jasońca, os. Jeschnitz Zörbig, os. Iessnitz Dessau i Alt Iessenitz Bitterfeld, os. Gössnitz Naumburg n. S., os. Jasońca Jesnitz i. G. i Jaseńca Jesnitz Budyszyn, rz. Jaseńca, Jessnitz B. Budyszyn, ur. Iisnitz Łazk Kamjeńc, Schiedel Kamjeńc. Dłuż. Jaseńca, rz. Gosnitza, dp. Małksy w zlewie Sprewy Kólsk Peitz. Por. rz. Jasienica dp. Bugu. W Słowaczyźnie rz. Jesenice (1279 *Yezenitha*), czes. 4 rz. Jesenice. W Austrji Dolnej rz. Jesnitz (1270 *Giesenich*, 1306 *Iesentz*) pr. dp. rz. Erlaf, w Styrji rz. (1224 *Iaezniz*) Jassnitz, os. (1359 *Iassenicz*) Iessenitz Pettau, os. (1348 *Iazzenitz*) Jessenitza Weitenstein. Chorw. rz. Jasenica (1194 *Iasseniza*), Iasenovica (1244 *Iazenouicha*).

Jastrzębica, łk. (1548) Lutówko w Złotowskiem. Por. os. Jastrzębica pow. sokalski. Jastrzębnica, os. n. (1255 *Ias-*

trabnycze, 1546 *Iastrzębica*) Kłecko, ur. 1566 Kolniczki pow. jarociński. Chorw. rz. Jestřebničica (1258 *Ieztrebnichicha*).

Jaszczkownica, rz. n. i Jaszczkowo os. n. (1322 *Iasczkowo... Iasczkownijcza*) Płock.

Jatyświnica czy *Jaciświnica*, rz. n. (1256 *Iati suenitse*) w zlewie rz. Świny Uznam — Wołyń. Por. os. Jacimierz ⋙ Jaćmierz pow. sanocki, os. Jacin ⋙ Gessin Stavenhagen, rz. (1615—21) dziś ur. Jaty Jaziniec pow. wolsztyński.

Jawornica, os. pow. rypiński. Połab. *Jovornéića*, ur. Haberneitzen Kühlitz Wustrow. Czes. 4 rz. Javornice. Na obszarze głuż. os. Gävernitz Grossenhain Saks. Por. pot. Jawornik w zlewie Prutu. W Austrji G. rz. Jaunitz (1242 *Iowerniz*).

Jazownica a. Wiązownica, rz. l. dp. Radomki. Por. rz. Jazowica a. Wiazowica w zlewie Sobu i rz. Jazowica w zlewie Bohu, rz. n. Jazowa Struga (1683—88) Białogórzyn Czaplinek (Tempelburg).

**Jądrzenica*, połab. *Jãdrenéića*, ur. Jankerneitz Wiesen Beutow Klenze.

**Jedlnica*, rz. Gildnitz p. dp. Okrzei (Ueckeley) Bublitz Regenwalde, rz. n. (1301 *Galtnice*) Cismar. Por. os. Jedlnica pow. kielecki, rz. Jodła w zlewie Pilicy (1520) Rzeczyca Inowłodz. Połab. *Jodłowica*, ur. *Iadlövéića* Jahlfielsfeld Sellin Hitzacker. Głuż. Jědlica ⋙ Jělca, (1355 *Gedelitz*) Iiedlitz Kamjeńc. W Styrji rz. Irdning (c. 1185 *Iedeniche*) dp. rz. Enns i os. (1140 *Idinich*) ⋘ *Jedlnica*.

Jelenica, os. Jellental pow. kwidzyński. Połab. *Ielenéića*, ur. Geelneitzen Brünkendorf Gartow. Dłuż. Jeleńce os. Gellnitz pow. łukowski. Por. jez. Jelinino (1254) Gellen S. Dramburg, os. Jelenica pow. ihumeński.

Jelica, os. pow. piotrkowski. Por. rz. Jelnica l. dp. Berezyny, os. pow. radzyński i t. d.

Jemielnica, rz. n. (1294 *Gemelnicza*) Będomin pow. kościerski, os. *Jemielnica* ⋙ *Gemlitz* ⋙ *Giemlice* Gdańsk, os. i rz. Jemielnica, Himmelwitz, Himmelwitzer Wasser pow. wielkostrzelecki, os. Imielnica (XIII w. *Yemielnica*) pow. płocki itd. Dłuż. Jeḿelica os. Jämlitz Żarów i Jeḿelnica os. Jemlitz

Lubin (Lübben). Głuż. Jemjelnica, rz. Gimmlitz Dippoldiswalde Drezno, os. (*Gemlence*) Gemlentz Kulmbach.

Jezierzyca, rz. Jeseritze p. dp. Odry Frankfurt, rz. Iseritz, Jüseritz a. Jüsche p. dp. Odry Wołów, rz. Iseritz (1310 *Yweniz* t. j. Iwnica, czy ta sama?) Naumburg n. Gwizdem (Queiss). Jezierzyce, jez. Jeseritz S. Soldin, os. (1230 *Ieserits*) Ieese Gadebusch, jez. Geserich S. pow. suski. W Słowaczyźnie rz. Jezernice.

Jeżewnica, tylko os. pow. świecki, kwidzyński. Por. ur. Jeżowawoda pow. wieluński, rz. Jeżówka p. dp. Pilicy.

Junica, rz. n. (1203 *Iunicha*) Trzebnica. Por. os. Juńcza pow. chojnicki.

Kadlica, ur. (1666—67) Krzyżowniki Namysłów. **Kadłubica* jak *Kadłub* (1358 *Kadlup*) ⋙ *Kadlau* pow. średzki Śl.?

Kałębnica, os. Kalęba pow. starogardzki.

Kalenica, rz. a. Bobrówka dp. Bzury i os. (1359 *Kalinicze*) Kalenica(e) pow. łowicki. Kalnica, rz. (1365 *Kalnitz*) i grąd (t. r. *Kalnicg*) Ciecholewy pow. człuchowski. Por. rz. Kaleniczka w zlewie Sanu, rz. Kalnica dp. Wisłoka i t. d. Połab. *Kolnéića*, ur. Kuhlneitzen Pfuhl Grabow Klenze, ur. Kohlneitzen Lüsen Klenze.

Kamienica, rz. (1424) ⋙ Kamionka m. Borek, rz. l. dp. Warty Częstochowa, p. dp. Odry Kamenz Gr. Wołów, os. (1285 *Cameniza*, c. 1310 *Kempnitz, Kamenitz, Kampnitz, Sucha Kamonka*) Kamitz pow. nissański, Kamienica, rz. (1765) Siedlimowo pow. strzeleński, rz. p. dp. Wisły (1235? *Camenica*) pod Dobrzyniem, rz. (1541—49) l. dp. Dobrzynki Dybrzno pow. złotowski, rz. p. dp. Brdy (1352 *Kemmenitz*, 1572—74 *Kamienicza*), także Kamiona (1349 *Camona*) dziś Kamionka a os. Kamienica pow. tucholski, rz. l. dp. Słupy (dok. *Kamenitza, Kamenitze*) Kamenz B. pow. bytowski, rz. w zlewie Wkry, (1207 *Kaminicez*, 1248 *Kamenez*, później *Kaminitce*) Kemnitz Gryfja. Połab. *Koménéića*, ur. Camineitzen Lüsen Klenze, Comens Iabel Wustrow, Comenitz Dünsche Lüchow. Os. Kamienica Camnitz i jez. Cammin S. Miastko (Rummelsburg), jez. Kämitz S. i os. K. Gr. Jestin Kołobrzeg. Głuż. rz. Kamjenica (X—XI w. *Caminizi*, 1122 *Kameniza*) Chemnitz p. dp. Mołdawy Cwikawskiej i m. Chemnitz, rz. Kemnitz pow.

lubijski (Löbau), rz. (*Kameniza*) os. Kemnitz oraz Steins Hof. Czes. kilkanaście rz. Kamenice.

Kapalica, tylko mł. (1611) Pobiedziska i os. (1413) Jarocin. Por. głuż. ur. Kapalcy Bolborcy Budyszyn. Chorw. ziemia Kapalica (1313 *Kapalicha*).

Karasica(e), os. pow. łowicki.

Karnica, os. pow. sieradzki. Nazw. Karna (1136).

Karnieszowica, rz., K-ice os. i jez. (1275 rz. *Carnesowiz*, 1265 jez. *Carnesevitz*) Karnkewitz Buków Rügenwalde. Por. Karniszewice os. pow. łaski. Im. Karniesz (1136 *Carnes*).

Karśnica, rz. dp. Wdy (1323 *Karsnitz*), jez. Karsino (1323 *Karssin*, także *Karsnino* i *Carsnino*) Karschin S. i os. Karsin (1360) pow. chojnicki, rz. Karschnitze w zlewie Warty Alt Limmritz Sternberg, rz. (1216 *Carzniz*, 1226 *Karznese*, c. 1240 *Karzeniz*) Lütterbecker czy Hagener Au i jez. Kasse Teich Propstei-Kiel. Karszenica, rz. i os. Karsy pow. płocki. *Karsznia* = lewa ręka, *kars* = drzewo karłowate.

Karwica, rz. Krez Fl. (1251! *Karbitiensis rivus*) Kalisz N., jez. Karwitzer S. Templin. Por. os. (1238 *Caruitz*, 1492 *Carwitze*) Karritz Stendal, os. (1320) Carwitz Dramburg. Krowica, toń na jez. modzerowskiem (1399) pod Izbicą, os. (1355) w Kaliskiem, rz. n. (1313 *Craweicz*, 1421 *Crowicz*, 1564 łk. *Krawice*) dziś os. *Krebse* pow. skwierzyński (czy nm.?).

Kawnica, os. Kawnice (1366 *Kawnycze*, 1461 *Cawnycza*) pow. koniński. Por. os. Kawno pow. rypiński.

Kąkolownica, os. pow. radzyński.

Kępnica, rz. n. (1231/57 *Campeniz*) może Kl. Trebel Grimmen Triebsees. Por. bł. Kępieniec Prusinowo pow. średzki.

Kęszyca, jez. os. (1328 *Gantzitz*, 1443 *Kaschycza*, 1452 *Kasicza*, 1499 *Canszycze*, 1580 *Kęsicza*) Kainscht pow. międzyrzecki. Por. ur. Kęsica (1791) Grzegorzew pow. kolski.

Kielnica, rz. (1374 *Kelnicz*) Prabuty pow. suski, łuż. rz. (1209 *Kelnize*) Kellnitz Storkow.

Kieleśnica czy Kiełcznica, rz. n. (1421 *Kielsniza*) Lubiń pow. kościański. Por. Kiełcznica (1511 *Kyelcznicza*) p. dp. Pilicy pow. opoczyński (Słow. geog. IV. 38) a. Kieleźnica (W. Kopernicki, Rzeki i jeziora str. 106).

Kiełbaśnica, ur. Kaczorowo pow. płoński. Por. rz. Kiełbaska (1429) l. dp. Warty.

Kijanica, rz. (1517) w zlewie Noteci Mogilno. Kijanice, ur. n. (1571) Trzciel. Por. czes. Kyjanice, połab. *kějanéića*, Kienneiz; rz. Kijanka w zlewie Dniepru.

Kipica, łk. n. (1566) Tuszyn pow. łódzki. Por. pot. Kipiączka pow. tłumacki.

**Kipr'ica* (łuż.), rz. *Keppritz* Drezno. Por. rz. Kipra *Kipper* B. Žitawa (Zittau). Łuż. *kipry* «słaby».

Kislica (łuż.), os. Kieslitz pow. zgorzelicki, os. Geisslitz b. Klix pow. budyszyński. Por. rz. Kisielna a. Kisielina l. dp. Dunajca, os. Kisielnica pow. kolneński.

Kleśnica, rz. w zlewie Piaśnicy, dziś Roztoka (1279 *Clencissa, Clencyssa, Cleucissa,* także *Klewissa* i *Klesznica*). Por. os. Kleśniska pow. częstochowski, rz. Okleśna (1350—58 *Oclesna*) i os. Okleśna pow. chrzanowski, os. Klesice (1245 *Klesici*) Knischwitz(?) Wansen Śl. Jeżeli zaś Klewica, por. rz. Klewica pow. ihumeński.

Kleszcznica, rz. (1216 *Klestniza*, 1267 *Clestnitza*) i jez. (1216 *Klestno*) Eggesin Anklam, os. *Kleszcznica, Kleschinitz* »» *Kleszczyńce* pow. słupski, jez. Kleszczyn pow. rypiński od ryby *kleszcz* = leszcz.

Kletnica, rz. (1194 *Chletiz*) Klettniz dp. rz. Tettau Meiningen w Turyngji. Por. czes. rz. Kletečná w zlewie Sázavy. Os. Kletnia pow. garwoliński i t. d.

Klęczyca, ur. n. (1360 *Clanczicza*) Grodzanowice pow. miechowski.

Klępienica, rz. w zlewi Regi (1321 *Clempenitze*) Klempenitz, jez. tamże (1321 *Clempsicke*, 1499 *Clemczow See*) Glietzig S. i os. (1309 *Clempsick*, 1499 *Clempczow*) Klemzow Labes Schivelbein, rz. *Klempenitz* dp. Dossy Wusterhausen. Por. os. *Klempicz* pow. czarnkowski. *Klempa, klępa* = krowa, gatunek ryb i t. d.

Klimaszewnica, rz. dp. Biebrzy (1426 *Clymaszewnicza*) i os. t. n. pow. szczuczyński.

Klonownica, os. nad Czarną wodą pow. starogardzki. Por. os. t. n. pow. konstantynowski i t. d. Czes. rz. Klenice (1297 *Cleniche*) dp. Izery. Chorw. rz. Klenovnik (1201 *Clenounich*).

Klucznica, łk. (1692) Kościeszki pow. strzeleński, os. n. Klucznica (1288 *Cluschenyza*, 1293 *Kluchniki*) pow. słupecki. Kluczyce, os. (XIII w. *Clutiz, Clutitz*) Klütz Szczecin i os. Kluczyce pow. włoszczowski. Por. rz. Kluczówka w Karpatach. *Klucz* także = zdrój.

Klusnica, rz. głuż. i os. (1428 *Clusenicz*) Claussnitz Mittweida.

Kłobica, rz. a. *Kłobia* (1404 *fl. Cloba*, 1492 *Clobycza*) i os. *Kłobia* (1145! *Cloba*) pow. włocławski, pustk. (1680 *Klobbenitz*) *Klemnitz* Förderstädt w Marchji St. *Kłobia* corda (struna?).

Kłodawica, rz. (1443) i os. Kłodawa (1193 *Clodava*) pow. kolski, rz. n. 1301 *Clodevice*) Cismar Grömitz. Kłodnica, rz. p. dp. Odry (1260 *Clodnicze*, 1269 *Clognica*) Klodnitz pow. pszczyński i bytomski oraz os. Kłodnica pow. bytomski i os. Kłodnica nad odnogą Kłodnicy pow. kozielski, mł. (1279 *Clodenniz*) Klenzer M. Verchen Demmin i jez. Klenz S. Wustrow Rheinsberg. Por. rz. Kłodnica w zlewie Dniestru i t. d. Kłodzice, os. pow. piotrkowski, os. (1306 *Coldiz*) Kalitz Jerichow. Kłodzica, głuż. os. Kołdica (1181 *Coldiz*, 1266 *Clodiz*) Colditz Saks.

Kłonica, rz. w zlewie Paklicy (1311 *Clonitza*) Międzyrzecz. *Kłonicznica*, rz. *Klonisnitza* Fl. i os. Kłonicznica (Kłoniecznica) pow. człuchowski, jez. i os. *Kłoniczno* (Kłończno, Kłączno, Kłęczyno) *Klonschen* S. i *Klontzner* S. a os. *Klontzen* (1428 *Klonych*, 1686 *Klonczno*) pow. bytowski. *Kłomia* i *Kłonia* = sieć.

**Kłopot-nica*, os. i jez. Kloppitz (1350 *Cloppot*, jez. 1370 *Cloppat*) Krosno n. O. Por. pot. i os. Kłopotnica (1363 *Cloppothnycza*) pow. jasielski.

Kłótnica, rz. czy *Kłotynica* (1391 *Clothenyc*) ⋙ łk. *Kłotynie* Łążyn pow. lipnowski. Por. rz. Kłótnia i os. Kłótno pow. włocławski.

Kobiernica, os. (XV w. *Kobyernycza*) Kęty pow. bialski.

Kobylnica, łk. (1485 *Cobylnycza*) Głogowiec pow. mogileński i os. *Kobelnica* (1250 *Cobulnizsa*) pow. strzeleński, os. *Kobylnica* (1435 *Cobylnycza*) pow. poznański. *Kobylica* rz. dp. Wełnianki (1577—82 *Cobylycza*) i os. (1255 *Kobylnicze*) ⋙ *Kobylica* pow. gnieźnieński, os. (1310 *Cobilicza*) Keulendorf pow. jaworski. *Kobyła* i *kobel* także gatunek ryby. Połab. *K'üöbė-*

léića, os. *Kobbelitz* Wustrow, ur. die *Kubeleitsche* lembke Fallersleben. Głuż. os. *Koblica*, *Köblitz* pow. lubijski (Löbau).

Kocielnica, las (1584) Pląskowo pow. wągrowiecki. Por. szczyt Kotelnica pow. nowotarski i t. d.

Koleśnica, rz. Mühl B. l. dp. Łeby i os. Kolischnitz Schurow Słupsk. Por. os. Kolesin (1314 *Colosino*, 1449 *Coleszyno*) Goltzen Babimost.

Kolnica, rz. n. (1472) i os. Kolnica (1293) »» Kolnice pow. jarociński, os. Kolnica (1232) pow. kolski.

Kołołężnica, rz. n. (1273 *Cololinciniza*) i jez. Kołołęż (1237 *Cololens*, 1375 *Coldalensch*, 1378 *Kudelansch*, 1358 *Godeling*) Blumfeld pow. człuchowski. Słow. geogr. IV. 282 Kołołącznica.

Kołpica, rz. (1234 *fl. Colpiz*) dziś jez. i os. Colbitz Gartz n. O., 2 jez. Kolbitz S. i na zach. stąd jez. Schwanen Pfuhl Uchtdorf Schwedt n. O. Por. rz. Kołbowica p. dp. Szczary powyżej Łohozwy i Kołpienica p. dp. Szczary poniżej Sajczówki pow. nowogródzki, rz. Kołpica l. dp. Niemna. Połab. *Koųbéića*, ur. Kolbeitz Grund Kl. Breese Lüchow. Głuż. Kołpica Kolbitz pow. wojerecki. Niezn. rz. Kiełpina (1237 *Kelpina*) w Złotowskiem.

Komornica, rz. Kümmernitz Perleberg. Komorzyca, rz. dp. rz. Dömnitz, Kümmeritz, Pritzwalk. Por. os. Komorzyca pow. warszawski, rz. Komora l. dp. Pierczajki.

Koniownica, rz. n. w zlewie Świny (1256 *Cuniuenitse*). Por. pot. Koniówka pow. staromiejski, pot. Konina pow. limanowski. Prof. Brückner, Zeitschr. f. sl. Phil. III. 13. Konopnica.

Konopnica, os. (1399 *Konopnicze*, 1417 *Konopnicza*) pow. wieluński, os. pow. turecki i t. d. Por. czes. rz. Konopnice dp. Łaby.

Kopanica, kilka rzek w zlewie Orli i Obry oraz m. (1319 *Kopanitz*) pow. wolsztyński. Os. Cöpenitz i os. Coppanz Jena. Kopica, zatoka Köpitz u jez. Dąbiego Dammscher S. Szczecin. Por. jez. Kopcze (1549—54 *Kopcze*) Kops See pow. wyrzyski. Jez. *Köpenick* S. Wałcz może być = *Kopanica* jak os. Kopienice (1306 *Kopnik*, 1310 *Copinicza*) Kopienitz Toszek,

Koprzywnica, os. (1394 *Koprzewnica*) ⋙ *Pokrzywnica* pow. śremski, rz. p. dp. Prosny (1294 *Koprziwnicza*, 1548 *Pokrzywnica*) ⋙ *Pokrzywnica* Kalisz, rz. n. dp. Luciąży (1242 *Koprzywnica*, 1250 *Chopriunicha*) Piotrków, os. (1154 *Coprvice*, 1222 *Coprivnze*, c. 1248 *Pocrivichz*) ⋙ *Pokrzywnica* pow. wągrowiecki, rz. p. dp. Noteci (1592 *Pokrzywnicza*) Krumme Fl. (krzywy = krumm) i os. Krummfliess Piła, rz. n. (1488 *Pokrzywnicza*) dziś os. pow. poznański, rz. n. l. dp. Noteci (1430 *Pokrziwnicza*) Stajkowo pow. czarnkowski, (os n. (1528—30 *Pokrzywnycza*) Gogolewo pow. gostyński, łk. (dziś Pokrzywnica) Drawsko pow. czarnkowski, rz. n. w zlewie Drwęcy czy Wisły (1230 *Copriwniza*), os. (1386 *Koprziunica*) ⋙ *Pokrzywnica* pow. łęczycki, os. (1291 *Copriwniza* ... *Copernik*) Köppernik pow. nissański (stąd miał pewnie nazwisko nasz *Kopernik*), rz. w zlewie Łeknicy (1247 *Copper[nitz]*, 1270 *Coperniz*, 1321 zarośla i rz. *Coperniz*) Cöpernitz Müncheberg Wriezen, rz. n. (1256 *Coprivniza*) Łukoszyn Tczew, rz. n. (1270 *Copernitz*) Oranienburg, mł. i ur. (1229 *Koper[n]iz*, 1277 *Copernisce*) Wismar. Połab. *K'üöprēvnéića*, ur. Cupernitz Lucie Lüchow, ur. Kupernitz Dünsche Lüchow, łęgi nad Łabą Cuppernitz Dannenberg i t. d. Por. jeszcze os. Kropiwnica a. Pokrzywnica pow. bobrujski, rz. Kropiwnica pow. ihumeński. Chorw. rz. Koprivnica (1316 *Koproncha*).

Kornica, os. pow. konecki, os. (1310 *Cornica*) Kornitz pow. raciborski. Por. os. Kornice, rus. Kornyczi pow. samborski i t. d.

Korytnica, rz. (1242) w zlewie Pilicy, dziś os. pow. piotrkowski, rz. dp. Żebrówki pow. włoszczowski. ur. Pawłowo pow. wrzesiński, łk. Kalinowa pow. kaliski, os. Korytnica (1411) i Koryta (1337) pow. krotoszyński, os. Kortnitz Sprotawa, rz. (1314 *Kortenicz*) Körtnitz Fl., jez. (1314 *Kortenic Se*) Gr. Körtnitzer See, os. (1349 *Kortenicz*) Alt Körtnitz Kalisz N. Głuż. os. Khortnica Cortnitz Budyszyn. W Austrji G. os. (1044 *Coritnich*) Griggling Stainz.

Korzenica, rz. l. dp. Pszczynki w zlewie Wisły, os. (1405 *Korzenicza*) pow. kaliski, las Czarnożyły pow. wieluński i t. d.

Korzybnica, rz. i os. n. (1276 *Coribe* ... *Coripnitza*) Sławno Rügenwalde. Por. Korzybie pow. płoński.

Korzyca, rz. Karitze Sellin Rummelsburg. Por. rz. Korzyczna pow. opoczyński, os. Korycyn a. Korzyca pow. nowogródzki.

Kościernica, rz. (1248 *Costernitz*) Küstrinchener Bach a. Cüstriner Bäke odpł. jez. Kostrzyna Küstrinchen Templin, rz. b. n. i os. Kösternitz Koszalin. Por. m. Kościerzyna (dok. *Costrina, Kustryn, Cosceryna*) Berent, rz. Kostrzec i Kostrzyna w Poznańskiem. Kostrzyca, rz. i os. pow. borysowski. Łuż. os. Kostrica Küstritz.

Koszewnica, os. (1417 *Kroszewnycza* t. j. Krosiewnica (?), 1539 *Coschewnicza*) pow. węgrowski. Por. łk. Koszewka Smolice pow. gostyński.

Kotomierznica rz. l. dp. Brdy (1296 *Kothomersnycza*) »→ *Kotomierzyca* i os. Kotomierz od im. *Chotomir* Bydgoszcz.

Kozica, mł. (1677) Kurowice pow. łódzki, łk. i las Brześnica pow. śremski. Por. rz. Kozica w zlewie Wieprza. Kozielnica, os. (1383 *Kszelmcza!*, 1504 *Cozyelnycza*) »→ Koźlanka pow. wągrowiecki.

Kraśnica, os. (1461 *Krasznycza*) pow. koniński i t. d. Kraśnice, ur. (1612—35) Lisowice pow. wieluński. Por. rz. n. Kraśnik (1354 *Crassenick*) i os. Kratznick (1296 *Cratzenick*) Neuwedell, rz. Krasna w zlewie Pilicy i t. d.

Krasowica, rz. n. w zlewie Grabi i os. Krasowice, dziś Ldzań (1496 *Crassovicze al. Lzen*, 1535 *fl. Crassovycza*) pow. łaski. Por. w tych stronach pod Sieradzem dwie rz. Krasawa, dp. Warty i dp. Żegliny.

Krępica, rz. (1597) p. dp. Prosny Chocz, rz. Krampitze Kath. Hammer Milicz, rz. (1620 *Krępica*) Crampiza dp. Pokrzywnicy w zlewie Łomnicy Piła, jez. (1683—85) Sławoszew pow. jarociński, rz. Kramzsche Bäke a. Krampz Bäke i jez. (1307 *Crampiz*) Krams S. Lychen Templin, bł. (1226 *Crampesze*) Kremperbrook Neumünster. Połab. *Krõpéića*, ur. Krumpitz Grabow Klenze, ur. Rockar- Krummeitzen Niendorf Oldenstadt. Krępienica, rz. p. dp. Gwdy (XV w. *Krampnicza ex lacubus Krampska*) Rohra Fl. i jez. Langer Kramsken S. Wałcz, łęg (1285 *Crampeniz*) Ribnitz Neuenkamp, jez. i os. Krampnitz Potsdam, os. (1530 *Kramtz Mellen*) Wend. Krampitz, dziś mł. *Kramnitz* Lindow Rheinsberg. Por. pot. Krępna p. dp. Wisłoki,

rz. Krąpin a. Krępina pod Kramskiem pow. koniński. W Holsztyńskiem schodzą się nazwy słow. *krąp-* i nm. *kremp-* (Krempe = Krümmung, Bug), stąd pewnie nazwy *Krempe* (1234 *Crimpe*), *Krempse* i t. d. Na wyspie Laaland naprzeciw Fehmarnu rz. Kramnisse.

Krężnica, os. (1537 *Krąznycza*) pow. lubelski.

Krobnica, głuż. os. Krobnitz pow. zgorzelicki. Por. m. Krobia (1258 *Croba*) pow. gostyński.

Kruszenica, rz. n. i mł. (1219 *Crusniz*, 1248 *mol. Cresniz, Crusniz*) Hohenmühl(?) Alt Ungnade Grimmen. Por. os. Kruszenica pow. sierpecki, os. Kruszenica a. Krusznica pow. mielecki, pot. Kruszelnica p. dp. Sanu i t. d. Kruszewnica, ur. Stojanów pow. kaliski. Połab. **Kräusnéića*, ur. *Krausnitz »» *Grüsseneitz* Stiege Zadrau Dannenberg. M. Kruszwica (1133 *Cruciviz*, 1193 *Crusvicza*), głuż. Krušwica Krauschwitz pow. rozbórski, dłuż. Kšušwica Krausnik pow. łukowski (Luckau) i t. d. Por. rz. Hruszewka dp. Mokrej Sury, rz. Hruszwica p. dp. Styru pow. łucki. Kruszyca, os. pow. sieradzki. W Styrji rz. Greischnik (1372 *Grewssnik*) dp. rz. Lembach.

**Krynica* »» os. Kryniczno (1249 *Crinizno*) Krintsch pow. średzki (Neumarkt). Na językowym obszarze polskim tylko na płd. wsch. pograniczu od ruskiego spotyka się nazwy Kiernica i Krynica u rzek i osad. Os. Krynice pow. skwierzyński «« jez. Skrzynice (1531 *Skrzinycze*). Połab. *Krėnéića*, ur. der Krunitz Kl. Hesebeck Medingen, Krünitz Brook Bohndorf Lüneburg, der Krins Privelack Neuhaus i. Lüneb. Głuż. rz. Króńca Krinitz B. Budyszyn, ur. die Kernze Priebstäblich Bitterfeld Delitzsch, os. (XIV w. *Crinitz*) Crinitz Cwikawa.

Krzemienica, ur. Kotowiecko pow. pleszewski, rz. i os. pow. rawski. Połab. *Krėmenéića*, ur. Krammiens Witzeetze i L. Lüchow. Łuż. rz. Kremenica Kremnitz Lobenstein, os. (1207 *Crimeniz*) Gremmin Wittenberg. Krzemica, rz. Kremitz dp. Cz. Elstery i os. Kremitz Jüterbog. Por. Kremiec pow. słucki. Niepewne, czy tu należy jez. i z os. (1301 *Grymniz*) *Grimnitz* Eberswalde; ob. wyżej Grębienica.

Krześnice, bł. Wilcze pow. bydgoski. Krześnica, rz. n. i mł. (1248 *Cresniz, Crusniz*) Hohenmühl(?) Alt Ungnade

Grimmen. Por. os. Kruszyn a. Krzeszna, nm. Kresin, pow. kartuski. Ob. Kruszenica.

Krzypnica, rz. n. w zlewie Odry (1159 *Cripinize*, 1168, 77 t. s., 1184 *Cripenize*, 1216 *Chirpnice*) Mühlen Fl. Fiddichow. Por. os. Krzepice (1310 *Crippicz*) pow. częstochowski, os. Krzypiec Kreiwitz pow. prądnicki, rz. Krzepianka p. dp. Włodawki.

Krzywica, rz. Kriebitzsch B. Querfurt, os. (XIV w. *Criwicz*) Kriebitzsch Zeitz. Połab. os. *Kreivéića* (956 *Kribci*) Kriwitz Lüchow. Por. rz. Krywica pow. ihumeński, pot. Krzywica pow. wielicki i t. d. Krzywnica, rz. a. Krzywizna (1248 *Criuizne*, 1269 *Criwniz*) Kuhfurts B. dp. Krąpiela Starogard n. I. Por. os. Krzywizna (1635—53) pow. kępiński.

Krzyżownica, os. (1817 Iazy Krzyżowieckie) pow. mogileński.

Kunica, wyspa (1567) Mochy pow. wolsztyński.

Kunowica a. Kunownica, rz. (1525) Kunowo pow. wyrzyski.

Kurnica, rz. l. dp. Odry (1516 *Kornitz*) Kleszczew Frankfurt, niewiadomo czy z nią w związku jez. i ur. der *Kornatzel* (XVI w.) Frankfurt, rz. Hühner Fl. p. dp. Odry (1525 *Hunerfliess*) Trettin Frankfurt. Por. os. Kurnica pow. sieradzki. Kurzyca, rz. p. dp. Odry, Kuritz, Mohrin—Zellin Kostrzyn n. O. i łęg Kückels Br. Por. rz. Kurzynka w zlewie Tanwi i t. d. Kurzyca także nazwa osad słowiańskich, np. połab. *Káureiće*, Kauritz przedm. Lüchowa.

Kwaśnica, os. pow. siedlecki. Na obszarze niegdyś łuż. os. n. (1271 *Quazniz*) Schkeuditz i os. Quesnitz Zeitz. Por. rz. Kwasiec p. dp. Warty w Sieradzkiem.

Kwiecieszница, rz. w zlewie Widawki (1364 *Queczessnycza*) Szczerców. Kwieciszewica, rz. w zlewie Noteci (1203! *Zwieczissenicza* t. j. Ćwieciszenica) i os. Kwieciszewo (1145 *Quecisov*) pow. mogileński.

Kwilica, rz. i os. (1239 *Quilitia*) »» Kwilina pow. włoszczowski, os. Kwilica (e) Quilitz (1253 *Quilitz*) Głogów. Na obszarze niegdyś łuż. rz. Quellitz B. Hof, os. Kwilcz (1388 *Quilcze... Quilecz... Quilicz*) pow. międzychodzki, os. Quilitz (1317 *Quyltze*) Uznam.

Lachnica, rz. Kamień Km. pod lipnowski. Por. rz. Lachowiec (1468 *Lachowczem* instr.) pow. łowicki, os. Lechnica Śpisz.

Laskownica, os. (1353 *Lesczownicz*, 1380 *Lasscownicza*) i jez. (1459) pow. wągrowiecki, łk. (1766) Gwiazdowo pow. poznański, las i jez. (1248 *Laskoniz*) Leist Gryfja. Leszcznica, rz. (1428 *Lesczny cza... Lesczenicza*) ⋙ os. Gosie Leśnica pow. łomżyński, *Leszcznica* a. *Lestnica* ⋙ *Leśnica*, rz. (1267 riv. *Lestniz*), także rz. Laska (1209 *Liazcha, Liazkae*), dalej jez. (1275 *Lecenizs*, 1248 *Laskoniz*, 1270 *Letzersehe*, 1308 *Letzenitz*) Leister S. i os. Leist Gryfja, rz. Leitznitz B., p. dp. Prośnicy z p. dp. Hassel B. (Hasel = leszczyna) Polzin Belgard, jez. n. (1349 *Liestnicza*, 1699 *Lisnica*) Fordon, os. n. (1136 *Lestniz*) ⋙ łk. *Liśnica* Gorzyce pow. żniński. Połab. *Lestnéića*, ur. Leestenitz Carmitz Klenze. Por. os. Leśno a. Leszno (dok. *Leyste* t. j. Leszcze) pow. chojnicki, rz. Leśna a. Leszczna l. dp. Nurca, m. pow. Leszno (1393 *Lesczno*) i nazw. stąd Leszczyński. Czes. rz. Léštnice a. Líštnice (1341 Lesnicz, 1367 *Lestnicz*) w zlewie Vltavy. W płn. Styrji rz. Lesnik (860 *Liestinicha*) Liesing Ljubno. Leszczyca, jez. Góra pow. śremski.

Lasownica, rz. (1243 *Lassovnisza*) Beke odpł. jez. Gothen S. i jez. tamże Lasownica czy Leśnica (XIII w. *Lacenisse, Laczenitze, Lascenisse*) Gothen S. Uznam. Leśnica, rz. dp. Przykuny (1449 *Lesznycza*, 1621, 1772 *Leznica*) Borek, rz. (1635) dp. Ławianej Sieradz, rz. l. dp. Pilicy Inowłodz, łk. Sarnowo pow. włocławski, rz. i os. (1244 *Lesniz*, 1247 *Lezenitze*, 1262 *Leznize*, 1288 *Lizeniz*) Lietzen Frankfurt, rz. n. (1365 *Lesniczza*) Jasoń pow. bytowski, rz. Lischnitz l. dp. Łeby i os. (1330) Leśnice Lischnitze Krępiechowice pow. lęborski, Letzenitz dp. rz. Bychow B. Sawulin pow. lęborski, jez. Leisnitz Pritter Uznam. Por. pot. Leśnica p. dp. Dunajca i t. d. Połab. *Lesnéića*, ur. Leisens Riethe Schletau Lüchow. Z łuż. niegdyś obszaru jez. Leissnitz S. w zlewie Sprewy Beeskow, os. Lessnitz (XIV w.) Cwikawa, os. (1309 *Lesenitz . . . Lisenitz*) Lösnitz(?) w Saks. W Austrji Dolnej rz. Liesing (1033 *Lesnic*) dp. rz. Schwechat i os. Lesing (1328 *Loesnig*). — Lesica, ur. n. (1683—85) Rosnowo pow. poznański.

**Leczyca* ⋙ Leczyce, łk. n. (1562 *Lieczycze*) Przemęt pow. wolsztyński.

Lednica, ur. Zbylczyce n. Nerem, jez. (XV w. *Lyednycza*) Drzonek pow. śremski, os. n. (1316) przy Gnieźnie, jez. (1522 *Legnycza*) Pobiedziska, rz. Ledling l. dp. Warty (1412 *Ladenitz*) i jez. (1412 *Ladenick*) Kostrzyn n. O., os. (1299 *Liednitz*) Liednitz pow. brzeski. Czes. rz. Lednice dp. Mžy, w Słowaczyźnie pot. Lednik (1212).

Lelekownica, jez. (1258 *Lelecoveniza*) dp. jez. Wdzidze pow. kościerski.

Lepietnica, rz. n. (1252) Szczyrzyc. **Ślepietnica* czy **Łopotnica?*

Letnica, rz. (1450 *Lethnicza*) Grodzisk Wpol., os. (c. 1310 *Lethnicza*) Lättnitz Zielonagóra. Por. os. Letna nad rz. Letnianką pow. stryjski.

Leźnica, os. L. W. (1357 *Leznicia*) i L. M. (1362 *Lesznicia*) pow. łęczycki. Por. rz. Leźnica w zlewie Prypeci.

**Lędnica*, rz. w Austrji G. Lanitz (1341 *Lädnicz*).

Ligonica, las n. (1272 *Ligoniza*) Głupczyce.

Lipica a. Lipnica, rz. Lipitz B. (1248 *Lypiz*, 1289 *Lipniz*) Ludwigsburg Gryfja, Lipica, jez. (1158 *Lipse*), Lübseerhagen Ratzeburg, jez. (1170 *Lipiz*, 1273 *Lipiz*) die Lieps, część jez. Dolnicy, Tollense, Prillwitz Neustrelitz. Połab. *Leipéića*, ur. Leipeitz Breese Dannenberg. Głuż. rz. Lipica Nebelschütz, rz. Leps Gr. w zlewie Łaby i os. Leps Dessau, os. Lipsa pow. wojerecki. Por. rz. Lipica w zlewie Gniłej Lipy. Lipienica, rz. niegdyś (1328) Belno pow. świecki a jez. i os. Świekatowo pow. świecki, os. (1360 *Lypenitz*) pow. chojnicki, rz., 2 jez. i os. (1310 rz., jez. i os. *Lypeniza*) Libientz S. Bytów, 2 jez. Lippenze S. Drossen. Lipnica, rz. (1469) Mostki pow. kolski, rz. p. dp. Wisły pow. Lipno, os. (1218 *Lippniza*) pow. szamotulski, os. (1304 *Lipnicza*) pow. turecki, łk. (1588) Pieruszyce pow. pleszewski, łk. n. (1267 *Lipniza*) Trzebnica, mł. i os. Leipnitz pow. wołowski, jez. Liepnitz S. i os. L. Bernau Barnim. Por. rz. Lipnica l. dp. Nidy, dp. Szczary i t. d. Połab. **Leipnéića*, ur. *Leipnitz »→ Leipens Gr. Gussborn Dannenberg. Czes. rz. Lipnice dp. Ohřy. Chorw. rz. *Lipnicza* (1256). *Liposięwnica* (?), rz. n. (1232 *Lieposieunizha*) Bützow Goldberg Mekl. Jeżeli **Liposz* jak Dębosz, możliwa forma **Liposzewnica*.

28*

Lisica, rz. (1782) Grabienice pow. koniński. Por. rz. Lisica pow. kosowski. *Liśnica, rz. Fuchs Fl. dp. Regi Labes i na płd. stąd rz. Lotznitz również dp. Regi Labes, os. (1527 *Litzenitzs*) Lisenitz Wittenberg. Por. pot. Liśnica w zlewie górnej Wisły.

Listownica, staw (1621) Biechowo pow. wrzesiński. Por. os. Liścica pow. dzisieński, os. Listyce, Leisnitz, pow. głupczycki.

Lizawica, bród (1747) Drobnin pow. leszczyński. Por. os. Lizawy pow koniński.

Lubica, las n. (1612—35 *Lubicza*) Smardze pow. kępiński (c. 1310 wymieniona w tych stronach rz. *Lupicha*), os. (1247 *Lubizi*, 1540 *Lubicza*... *Lubica*, 1560 *Leubenitz* tj. Lubnica) Leimnitz Świebodzin. Lubica, os. (1234 *Lubicha*) ⋙ Lubcza pow. jędrzejowski. Połab. *Läubéića*, os. Laubitz (1590) Vergünne Neuhaus i. Lüneb. i nazw. ks. biskupa gnieźnieńskiego Laubitza. Dłuż. rz. Lubica a. Łubica dp. Nissy (dok. *Lubis*) Lubst Gubin. *Lubiechownica* ⋙ *Lubkownica*, rz. Lübkownitz B. p. dp. Studnicy Rummelsburg. Por. jez. Lubiechowo pow. włocławski i os. *Lubichowo* ⋙ *Lubkowo*, Lübkau, pow. wejherowski. Lubienica, rz. i os. (1168 *Lovenze*) Labenz, Lauenburg n. Łabą. Por. os. Lubienica (XIII w. *Lubenica*) Kacice pow. pułtuski. Chorw. rz. Lubenica (1201). Lublica, rz. i os. (1492 *Lublicza*) oraz Lubla rz. i os. pow. jasielski. Lubnica, rz. (1487 *Lubnycza*) Chwalim Babimost i os. (1280 *Lubnica*) pow. śmigielski, rz. Lübnitz w zlewie Odry Szczecin, rz. Löbnitz Kurtzwald Cieszyn, rz. Limnitz Golzow Eberswalde łk. i os. Leimnitz Bobersberg, rz. *Lübnitz* Kulmbach i os. (dok. *Lubnitz*) ⋙ *Leimitz* w Górnej Frankonji. Możliwa także forma *Łubnica* i *Łubienica*, por. os. Łubienica pow. pułtuski i Łubnica pow. łęczycki. Lubniewica, rz. (1287 *fl. Lubnewiz*) i jez. Lübbens S. Königswalde w Marchji N. Lubiesznica, os. (1395 *Lubsniz*, 1310 *Lubsna*) Liebschütz Nowasól. Por. os. Lubieszowo, Liebischau, pow. kozielski, os. Lubieszyn, Lipschin, pow. kościerski. Chorw. rz. Ljubešica (1217). Lubietnica, rz. (1548 jez. *Lubiecz*, rz. *Lubietnica*) i os. Lubcz pow. żniński. *Luborzyca*, rz. i las der Leiberitz, Bitterfeld—Delitzsch. Por. os. Luborzyca pow. miechowski i tamże rz.

Luborzycki potok dp. Dłubni, os. Luborzyce (1227 *Luberzitz*) Löberschütz Jena. Jeżeli to zaś *Lubrzyca*, por. jez. i os. Lubrze (1357 *Lubrza*) pow. średzki i os. Lubrzo (1233 *Lubra*) Leuber pow. prądnicki. Lubośnica, jez. a. Lubosina pod Luboszem pow. nowotomyski. Lubownica, rz. p. dp. Drwęcy (1331) Młyniec, łk. (1570—71) Gutowo pow. wrzesiński. Por. pot. Lubowny dp. Popradu.

Luszyca, os. pow. sandomierski.

Lutenica, pustk. Lutenitz Möckern Jerichow. Por. bł. Luteń pow. słucki, rz. Lutynia l. dp. Warty, rz. Lutynica p. dp. Dźwiny.

Łaganica, łęg Lognitzer Ort Misdroy. Por. os. Łaganów pow. miechowski i głuż. Lahow ⋙ nm. Loga, rz. Łagowica a. Łagówka od Łagowa dp. Czarnej w zlewie Wisły.

Ławica, staw n. (1470 *Lawicza*) Zacharzew pow. odolanowski, os. (1400 *Lauicza*) pow. poznański, rz. *Ławica ⋙ mł. Ławiczno (1503 *Ławiczen... rzeka Ławiczynska*) Gniezno. Por. os. (1337 *Lawicz*) Labitsch Kłodzko. **Ławnica*, rz. (1331 *Lewenitz*) dziś *Bardenitz* Zinna Luckenwalde. Por. rz. Ławnica w zlewie Berezyny, rz. Ławiana (1635) w zlewie Warty Wieluń.

**Łazica*, połab. *Lozéićia*, ur. Larsätzen Kuhle Kahlstorf Oldenstadt i t. d. Por. os. Łazica pow. częstochowski. W Styrji rz. Lasnitz dp. rz. Mur (1114 *Lasnika*) i os. (1181 *Lazinich*, 1427 *die Lesnitz*), rz. Lassing, (1139 *maior Lasnich*) Rotlassing pr. dp. Salzy i (1139 *minor Laznich*) Kl. Lassing.

Łącznica, rz. niegdyś (1289 *Lancenica*) Kiszewa pow. kościerski. Por. rz. Łączna pow. kielecki, os. Łącznica a. Łączyska pow. bydgoski. *Łąkorzyca, głuż. Lukorzyca, rz. Luckeritz (Leckertzje, Luckeritzschen B.) Zeitz. Por. os. Łąkorz, Łąkorek pow. lubawski, Łęgorz pow. jasielski. Łęcznica. Ob. Przyłęcznica. Łęczyca, m. (1107/8 *Lunczicz*, 1136 *Lunciz... Lancicie* gen.), os. (1446) pow. poznański, łk. Nekla pow. poznański, *Łęczyca ⋙ rz. Łęczyczna (1596 *Leczyczno*) Ptaszkowo pow. grodziski. Por. os. Łęczyce, Lanz pow. lęborski. Łuczyca, os. (1510 *Luczyca*) pow. miechowski. Łęgonica, połab. *Lãgénéićia*, ur. Langeneitze ⋙ Blangeneitze Bockendorf Fallersleben. Możliwe jednak, że to Łęgowica. Por. os. i rz.

Łęgoń pow. piotrkowski, os. Łęgonice pow. rawski. Na obszarze głuż. ur. Lugnitz Schwepnitz Kamenz. Łękawica, rz. może w zlewie niegdyś Przytocznicy (1548 *Lokawica*, 1612, 35 *Lekawicza*) dziś os. Łękawica pow. ostrzeszowski, rz. l. dp. Wieprza (1275 *Lankauitz*) Lankwitz Sławno, Rügenwalde. Por. pot. Łękawa w zlewie Dunajca, os. Łękawica pow. wadowicki. Na obszarze niegdyś łużyckim rz. Łęgowica »» Łukawica (1074 *Longawitzi*) Loquitz p. dp. Mołdawy Cwikawskiej i os. S. Altenburg. Także połab. *Lāg'övėića* t. j. Łęgowica, ur. Langeweitze »» Langeneitze »» Blangeneitze Bockensdorf Fallersleben. Na Śląsku rz. n. i góra Łukawica (1216 *Lucaviza*) Pątnów pow. złotogórski (Goldberg). Por. pot. Łukawica dp. Sanu, rz. Łukawica w zlewie Dniestru; częściej czes. rz. Lukavice. — Łęknica, głuż. Łuknica »» ur. Wuknica Wutołčicy (Weidlitz) Budyszyn; chyba że to = Łeknica. Por. os. Łęknice pow. będziński. Łężnica, jez. (1332 *Lansnizhe*) Lenzen S. i os. Lenzen Goldberg Mekl. Por. jez. Łężno pow. brodnicki. Może tu należy ur. z Marchji St. *Luhnseleitsche*. Łężyca, rz. (1158 *Linzika*) Lenschow B. dp. rz. Okunicy (Waknitz), os. Lenschow (1194 *Lenzekowe* tj. Łężków) i jez. (1238 *Lentscecowe*) Lenschow S. Ratzeburg. Por. os. Łężyce, Lensitz, pow. wejherowski. Łużnica (Łóżnica), toń jez. modzerowskiego pow. włocławski, dół (Łożnica) Sulmierzyce pow. odolanowski, rz. i os. Lausnitz (1137 *Lusenice*) Klosterlausnitz Gera Saalfeld, os. Luschnitz (1143 *Lusznitz*) Bürgel Jena, os. (1140 *Lusnic*, 1199 *Luseniz*) Lausnitz Eisenberg, rz. Lausnitz dp. rz. Wondreb Kemnath, ur. głuż. Łužeńca Łomsk Budyszyn, os. Łužnica Laussnitz Kamjeńc. Połab. *Läuznėića*, Gr., Kl. Leisenitz Criwitz Lüchow, ur. Lüsseneitz Spithal Wustrow. Czes. rz. Lužnice (1179 *Lunsenize*, 1185 *Lvsnitz*, XV/XVI w. *Leinsicz*) na granicy czesko-austrjackiej, rz. Loužnice dp. Izery. Łużyca a. Łuczyca, rz. (1620 *Luczicza... Luzicza*) w zlewie Pilicy Krosno pow. radomszczański, Łużyca a. Łuczyca, rz. (1752 *Łuczyca*) p. dp. Prosny pow. wieluński. Połab. *Läuzėića*, ur. Lauseitz Plate Klenze i t. d. Ziemia Łużyce (XIII w. *Locisse*, *Lositz*, *Lusyz*) Loitz Pomorze lutyckie, G., D. Łużyce (X w. *Lusici*) Lausitz. Rz. *Leusing* (Leising) p. dp. rz. Mur (1433 *die Lewsing*) i rz. (1173 *Levsnich*) l. dp. rz. Mur. «« *Łużnica*,

rz. *Loschnitz* l. dp. rz. Sanu (c. 1130 *Lonsnich*, 1262 *Losniz*) ⋘ *Łążnica*.

Łeknica (Łoknica, Łuknica), rz. Löcknitz (1247 *Lokenitz*, 1249 *Lecnici*) p. dp. Sprewy Fürstenwalde Wriezen, rz. Luft B. p. dp. Dębnicy a os. Lucknitz Polzin, rz. dolna część rz. Randowej (1212 *Lokeniz*, 1216 *Lochniza*, *Locniza*, 1250 *Lockenitza*, 1284 *Lokeniz*) p. dp. Wkry i os. Löcknitz Prenzlau Ueckermünde, rz. Löcknitz p. dp. Łaby Parchim, Lenzen, jez. Löcknitz Zauche, głuż. rz. Łuknica (Luknica, Leknica) Lecknitz dp. Nissy Mużaków, ur. Łuknica ⋙ Wuknica Wutołčicy Weidlitz Budyszyn. Por. rz. *Łoknica* l. dp. Narwi, 2 jez. *Łekno* i os. *Łekno* (1136 *Lecna*, 1153 *Lokna*, 1208 *Lukna*, 1302 *Lucna*, 1328 *Lekna*) pow. wągrowiecki. *Łekno*, czes. *lekno* «roślina wodna nymphaea alba, t. j. lilja wodna a. grzybień a. momycz», lit. *lukne* t. s.

Łępnica, rz. n. i jez. n. Łępno (1248 *Lempno*... *Lompnica*) Kujawy. Por. os. n. Łąpino (1364 *Lopino*... *Lampino*) w Średzkiem, os. Łempino pow. płoński i Łempice pow. pułtuski. Nazw. niegdyś Łępica (1497 *Lampicza*) na Mazowszu. Nie należy tu pewnie os. *Łomnica* (1510 *Lompnicza*) pow. wolsztyński.

Łętowice, łk. (1683—85) Tworzymirki pow. śremski. Por. rz. Łętownica ⋙ Łętówka a os. Łętownica pow. ostrowski w Łomżyńskiem, Łętownice, os. (1365 *Lanthownycze*) ⋙ Łętownia i rz. Łętownia (1365 *Lanthownya*) ⋙ Łętówka pow. myślenicki, jez. Łętówko pow. szamotulski, strum. Łętowina l. dp. Uszwi i t. d.

Łobżenica ⋙ rz. Łobżonka p. dp. Noteci a m. Łobżenica (1398 *de Lopszenecz*, 1427 *Lobszenicza*), Lobsens, pow. wyrzyski. Por. rz. Łobżanka pow. klimowicki.

Łodzica, łk. (1560—64) Pakosław pow. rawicki, os. (1666—67 *Lodzica*) Ladziza Żmigród Śl. Por. rz. Łódka pod m. Łodzią. Czes. rz. Loděnice dp. Mžy, os. Lodenice Lodnitz pow. opawski.

Łokietnica, rz. n. w zlewie Brdy (1296 *Lotkethnycza*, 1520 *Lokiethnycza*) pow. bydgoski, os. Łokietnica pow. gostyński. Por. rz. Łokotwia (1122 *Locotvia*) Iocketa Plauen Saks., czes. rz. Loketní potok w zlewie Dunaju.

Łomnica, rz. l. dp. Noteci (1245 *Lomnicza*) Trzcianka, rz. Lomnitzer Wasser i os. Lomnitz pow. olesiński, rz. (1237 *Lumenitz*) odpł. jez. Łomna (1227 *Lomene*) Lohmener S. Goldberg Mekl., rz. (1122 *Lomniza*) Schaf B. Plauen Hof, os. (1140 *Lommitz*) »» Lambzig Reichenbach i. N., rz. i 4 os. Łomnica (dok. *Lomnitz*) Lamitz Wunsiedel Hof, rz. i las Lamitz Lobenstein płd. Rudolstadtu, rz. Lomitz B. płd. Wiesentalu, rz. i os. Lemnitz Lobenstein. Połab. *Luomnéića*, ur. Lemneitzfeld Crautze Lüchow, ur. Lehmweitz Steine Wustrow. Częściej w Czechach rz. Lomnice, również na południu, n. p. chorw. rz. Lomnica i t. d. W Styrji rz. Longraben (860 *Luminicha iuxta Rapam*) u Raby. Laming (1023 *Lomnicha*, 1283 *Lobenich*) dp. rz. Mürz, rz. Lobming p. dp. rz. Mur (927 *Lominichakimundi*, 1171 *Lobenich*) St. Stephan, rz. Lobming p. dp. rz. Mur Knittefeld i os. Kl., Gr. Lobming (c. 1050 *villa Lomnicha*).

Łopatnica, łk. (1625 *Lopatnica*) »» Łopatne Dębno pow. wyrzyski. Por. pot. Łopatnik w zlewie Prutu.

Łopienica, os. (1200 *Lopeniza*) Laubnitz Frankenstein. Por. rz. Łopienica dp. Rosi niemnowej, os. Łopienica nad Łapą pow. wołkowyski, rz. Łopnica l. dp. Stochodu w zlewie Prypeci, rz. Łopień i os. Łopiennik pow. krasnostawski, rz. Łopienka, las Łopiennik i os. Łopinka pow. liski i t. d. Czes. rz. Lopenice (1203 *Lopenica*) na Morawach. Łopusznica, rz. (1508 *Lopuschnicza*) i os. pow. dobromilski.

Łosica, rz. Lotz B., jez. (1321 *Lositze*) Lott S. Bublitz. Lott S. przypomina jez. Lottsche S. (1242 *Lociliz*, 1474 *Oselitz*) Arendsee Eberswalde, czy to = **Łoślica »» Łośnica?* Por. os. Łosice (1237 *Lositz*) Lärz Dobbertin Mekl., rz. Łosica w zlewie Dzisny, os. Łosice pow. konstantynowski i t. d. Łośnica, rz. Lotznitz B. dp. Regi Labes, łęg Lotznitz Bruch (1309 *Lozniz*) Gollnow – Pölitz, rz. Lossnitz dp. rz. Nebel Güstrow., rz. Lossnitz B. Lengefeld Annaberg Saks., rz. Kl. Lössnitz i os. L. Chemnitz Saks., os. Lossnitz Jena. Por. rz. Łośnica dp. Nidy, os. Łośnice pow. będziński, rz. i os. Łosznica pow. borysowski. Czes. rz. Losenice dp. Sázavy i dp. Mžy.

Łosośnica, rz. (1269 *Luzusniza*, 1284 t. s.) *Lasbeck* (*Lachs* = łosoś) Gollnow Naugard, jez. (1167 *Lusuusnizia*) Lostenscher S. a. Dambecker S. Mekl.

Łownica, os. (1394 *Lovnicza*) pow. sandomierski.

Łoźnica, ur. n. (1683—85) Brzostków pow. jarociński. Por. os. Łoznica pow. owrucki, Łozowica n. Bugiem.

Łubnica, rz. dziś pewnie Struga i os. (1145 *Lubnice*, 1357 *Lubnicza*) pow. łęczycki i os. (1234 *Lubnica*) pow. wieluński. Por. rz. Łubnica a. Łubienica w zlewie Sanu, os. Łubienica pow. przasnyski. Ob. Lubnica i Lubienica.

Łukownica, rz. n. (1562) Czarnkowszczyzna i rz. n. (1621 Biechowo pow. wrzesiński. Por. pot. Łukawica dp. Sanu.

Łunica, rz. i przedm. (1305 *Lunze*, 1377 *Loncze*, 1384 *Luncze*, 1494 *luntzenteich*) Lunitz Zgorzelice. Łunica (Łonica), rz. l. dp. Warty Lönitz a. Lenze (1800) Sonnenburg.

Łupanica, rz. Limnitz (1258 *Lupaniz*) a. Ragöser Fl. Choryń Freienwalde. Por. os. Łupianka pow. mazowiecki. Łupica, rz. n. (1310 *Lupicha*) Kępno i os. (1278 *Lupiza*) »→ Łupice we Wschowskiem. Jeżeli zaś Łupicha, por. os. Łupicha pow. sandomierski i Łupychy pow. białostocki. Łupica os. (1209 *Lepiz*) Löpitz i tamże rz. Łupa (1209 *Luppa*) Luppe p. dp. Sali Merseburg. Por. rz. Łupia pow. skierniewicki i rz. Łupia a. Łupnia l. dp. Irpienia. Łupienica, rz. Lupenze p. dp. Odry Sulichów, jez. n. (1300 *Lupeniz*) Himmelstädt Landsberg, os. (779 *Lupentia* t. j. **Łupięca z -ent-; Drwęca, Radęca, z -ont-*, czy obce? 1298 *Lupniz* czy *Lupinz*) Gr., Wen. Lupnitz Eisenach. Por. czes. rz. Lupenice w zlewie Orlicy.

Łysica, łk. Chmielniki pow. nowotomyski i t. d., Łysienica (Lisenica), rz. dp. Łupowej, w dolnym biegu Bukowa (1360—63 *by der Lysenytze... Letzenytze*) Gowidlino pow. kartuski, os. (dok. *Lissenitz*) Lissenitz Naumburg n. S. Por. rz. Łysianka dp. Tykicza Gniłego, os. Łysiny, Lissen, we Wschowskiem. W Styrji G. rz. Leusing (XIV w. *Levsnich*).

Machowica, rz. n. (1321 *aq. s. pal. Machevitse*) Pölitz. Por. pot. i os. Machowa pow. pilzneński, os. Machowino Gr., Kl. Machmin pow. słupski, os. Machowiec pow. kozienicki.

Macica, rz. n. (1775) Wargowo pow. obornicki, rz. n. (1493) Lubiatowo pow. śremski. Macica »→ rz. Maciczna p. dp. Skrwy. Macierzyca, zdrój n. (1184 *Matheritz de Theutonico et de Slavico fonte*) Halle.

Magielnica, droga n. (1596 *Magielnicza*) pow. piotrkowski. Por. Magielnicki, os. pow. przemyślański i Magiełka os. pow. koźmiński.

Malenica, rz. niegdyś, Mallnitz Kanal dp. Łeby i jez. Mellnitz a. Malnitz (1373). Czy **Małnica*, połab. *malnéića* «młyn»?).

Malnica, rz. (1425 *Malnicza*, 1544 *Malnycza*) ⋙ Molnica Grójec. Por. ur. *Malynnycza* (1527) Oryszew pow. sochaczewski. Rz. Molnitz B. Rudolstadt.

Malewica, rz. p. dp. Regi, Malwitzer B., Naugard Greifenberg. Por. Malewo pow. śremski, Malewicze pow. lidzki i t. d.

Markownica, os. n. (1600—81) Kleparz pow. wrzesiński.

Marszownica, toń n. (1515—20 *Marszownycza*) i os. tamże (1350 *Marssovycza*) ⋙ Marszewo pow. słupecki.

Martwica, rz. n. (1525—44) Kębłowo pow. wolsztyński. Por. rz. Martwa Woda l. dp. Bohu i os. Martwia, Marthe, Tuczno. Chorw. rz. Mrtvica.

Marzenica, ur. n. (1617) Studzieniec pow. obornicki. Tamże r. 1350 *Bandzimirus filius — Marzenisconis*.

Mątnica, rz. (1271 *Mantenitz*) Beeke dp. rz. Rörike i tamże jez. Mętno Mantel S. Königsberg. *Męcica ⋙ jez. n. (1579 *Mecziczno*) Radzewo pow. śremski. Dłuż. rz. Mutnica, Mutnitza, w zlewie Sprewy Lubin (Lüben). Por. rz. Mątwica p. dp. Niemna, rz. Mątew l. dp. Noteci. W Austrji G. rz. Mutling (1278 *Muetnich*), w Karyntji rz. Motnica (898 *Motniz*) Metnitz. Chorw. rz. Mutnica (1278 *Mutnicha*).

Mieczewnica, os. (1419 *Myeczewnycza*) ⋙ Mieczownica pow. słupecki. Chorw. rz. Mečenica (1325 *Mecheniche*).

Mechnice, os. (1379 *Mechnicz*) pow. kępiński i os. (1243 *Mechniz*) Mechnitz pow. kozielski. Chorw. rz. *Mechenica* (1232) a. *Mechynica* (1237).

**Miedwnica* ⋙ *Miednica*, jez. (1766—67) Mąkowarsko pow. bydgoski, ur. (1674) Łosośniki pow. mogileński, os. (1310 *Medenice*, 1376 *Medewicz*) Mednitz Żegań. — Miedwnica, rz. n. (1231 *Medoniche*, pewnie *Medvniche*) Grenzin Grimmen. Por. os. Medwin pow. kaniowski, os. Miedzna nad Miedzianką pow. węgrowski, os. Miedzyń (1382 *Meczuna* t. j. Miedzwna)

pow. bydgoski. Chorw. bł. *Mednicha* (1244). — Niedźwiedzica, rz. Niebitzsch Fl. w zlewie Noteci (1251! *Ursi rivus*, 1298 *Nedzwedzica*, 1515 *Myedzwyedz*) Wieleń, bł. n. Niedźwiedzica a. Niedźwiedzi kierz (1528) we Wschowskiem. Por. rz. Niedźwiedzica p. dp. Biebrzy, dp. Prypeci i t. d. Połab. *Medö(v)nėića*, ur. Madeinitz Ellenberg Oldenstadt.

Mielica czy *Milica*, rz. die Melitz Rheinsberg i tamże jez. (1525 *Melitz*) Meltz S., 2 jez. Melitz S. Templin. Mielnica, toń (1700) Kamieniec pow. mogileński, os. (1520 *Mielnycza*), pow. słupecki, rz. n. (1275 *Melnica*) pow. chojnicki, zdrój n. (1308 *Melniza*) Buków Pollnow, rz. Möllnitz B. i jez. Möllnitz S. Labes Regenwalde. Połab. *Mėlnėića*, ur. Mielneitzen Lüggau Dannenberg. Por. rz. Mielnica l. dp. Stochodu, l. dp. Rybnicy i t. d. Chorw. rz. *Melnica* (1234).

**Mieńkovica*, głuż. Mjeńkowica »» *Minkwica* Khwaćicy Budyszyn, os. Minkwitz Zeitz. Dłuż. *mjeńk*, kaszub. *mjenk* «Aalraupe».

Mierzejnica, rz. n. (1289 *Mereynica*) Kiszewa pow. kościerski. Por. Mierzeja «« Nierzeja Frische Nehrung, os. Mierzejewo pow. ostrołęcki i t. d., Mierznica, os. (1275 *Merniz*) Marnitz Grabow Mekl., rz. Mierzyca dp. Dźwiny, rz. Mereja l. dp. Dniepru.

Mierzwica, os. (1485 *Mirzwicza*) pow. żółkiewski. Chorw. bł. Mrvica (1284 *Meruicha*).

Mierzesznica, rz. Merzesnitza B. Ostrzeszów. Mrus. ryba *meresnycia*.

Mietlica, os. nad Gopłem (1520 *Miethlica*) pow. strzeleński.

Miękinica, os. n. (1473 *Myakynicza*) w Krakowskiem. Jest tylko os. Miękinia i rz. Miękinka pow. chrzanowski

Milica a. Milczycha, rz. n. dp. Wierzycy (1274 *Mylcicha... aq. Miliczka*), os. Mieliczki a. Miliczki pow. starogardzki, os. Milica pow. konecki, łęg Mielitz nad Odrą Kienitz Kostrzyn, os. Milice (1160 *Milice*) Mölz Köthen, rz. i os. Milz (783 os. *Milize*) i w okolicy os (908 *Walabrameswinida*) Wahlrabs i os. (1151 *Gepewinede*) Haubinde (?) Hildburghausen, os. (899 *Milisa*) Milzau Saks. — Milechownica, rz. n. (1198 *Milechowniza*) Skarszewy pow. kościerski. Por. Milechowy pow. kielecki. — Milenica, os. pow. świecki, rz. Mildenitz dp. Warnawy (1237

Milnitz, 1256 *Milniz ... Mildenizce*) Dobbertin Goldberg Mekl.— Milesznica, os. Melschnitz a jez. Melden S. Fürstenberg n. O., os. Meilschnitz (1317 *Milznych, Milsniz*) Coburg. Por. os. Mileszewy pow. brodnicki, Mileszki pow. łódzki. — Miłakowica, os. n. (1280 *Milacowiza*) Owińsk. — Miłostownica, łk. (1608) Miłostowo pow. międzychodzki. — Miłocica, łk. (1322 *Miltitz*) Gundorf Saks.

Minica, rz. Minitz Mielno Nörenberg, (1530 *Minitz*) Menz S. i os. (1525 *Mentz*) Menz Rheinsberg, os. (1208 *Minici*) Mühnitz pow. trzebnicki. Por. rz. Minia a. Minina l. dp. Wieprza pow. lubartowski, os. Mininy pow. radomyski, rz. Miniska a. Minniska dp. Odry Olawa.

Młodzienica, rz. pewnie n. (1360 *Mlosenitze*) Zalesie Chojnice. Młodnica, os. (1191) »» Młodnice pow. radomski.

Moczyce, las n. (1591 *Moczyce*) Stwolno pow. rawicki. — Moczydlica, łęg, os. (1291 *Muthydelnize*) w zlewie jez. Moczydła Kościerzyna, łęg i os. (1179 *Museliz*) Mützlitz Rathenow, os. (1125 *Mucelize*) Mützel Burg a. d. Ihle. Moczydlnica, rz. Motschelnitzer Gr. i os. (1202 *Motsidliza*, 1218 *Mocidilniza*) Motschelnitz Wołów. Por. rz. Moczydła Żerków, rz. Moczyna l. dp. Świsłoczy, rz. Moczulina dp. Rosi Niemnowej i t. d. Chorw. rz. Močilnica (1201 *Mocilniza*).

Modlica, jez. (1369 *Modeliz*) Madlitz S. Fürstenwalde, os. pow. łódzki i t. d. Por. las n. Modlica (1532—35) Nowawieś Podg. pow. wrzesiński, jez. Modła (1467) w Złotowskiem. Modłowica, rz. die Modelwitz Gruna Bitterfeld Delitzsch. Czes. rz. Modla dp. Łaby. W Austrji Dolnej rz. Mödling (903 *medilihha*, 1113 *Medelikke*, 1188 *Medelich*); rz. Mandling l. dp. rz. Enns w Styrji (890 a raczej XI w. *Medelicha*, 1140 *Manlicha*) niewiadomo czy tu należy; również m. Mölk (892 *in loco Medelicha*, 860 *Magalicha*) i rz. Mölk p. dp. Dunaju w Austrji D.

Modrzyca. os. (c. 1310 *Modrsicza*) Modritz pow. kożuchowski. Por. rz. Modrzejowica l. dp. Iłżanki, os. Modrzyce niegdyś pow. puławski. W Styrji rz. Mödring (1424 *Modring*).

Mogilnica, rz. p. dp. Obry (1401) w Poznańskiem. mł. (1683—85) Koźmin, rz. l. dp. Prośnicy (1321 *Mugellitze*) Muglitz Polzin, rz. w zlewie Odry (1299 *Moegeliz*) Meglitz, Me-

litze, Militze Zehden Gartz. Łuż. Mohilnica, rz. Müglitz l. dp. Łaby Königstein i os. tamże Mügeln («« *Mogilno) Dippoldiswalde, os. Müglenz Wurzen Saks. Por. pot. Mogilnica dp. Wisłoka, rz. Mogilna pow. kolneński. Czes. rz. Mohelnice dp. Iizery, dp. Mžy.

Mokosznica, ur. n. (1385 *Makosznikabruch*) pow. świecki. Por. os. Mokos pow. sochaczewski. *Mokoszyn* utożsamiono z *Mąkoszynem* (Słow. geog. VI. 621). — *Mąkownica*, rz. (1455) »→ *Makownica* p. dp. Wisły i os. Mokowo (1233 *Mokgowe*) pow. lipnowski, os. *Mokownica* (1399) »→ *Mąkownica* w lesie Mokowie pow. wrzesiński. Mokrzenica, rż. n. (1303 *Mukarnicza*) Wałcz, rz. i os. (1395 łęg *Mockernitz*, 1413 rz.) »→ Mokiernica Mockernitz Hamersztyn pow. człuchowski, rz., las, os. Möckernitz, Möckerwitz (949 *Mocrianiz*, 1457 *Mokernitz*) i łęg oraz os. Möckern Loburg. Mokrzyca, rz. n. (1488) Sierosław pow. poznański, las n. (1520) Żegrowo pow. śmigielski. Por. os. Mokrzyca pow. święciański i t. d.

**Morawica* »→ łk. n. (1528—31 *Morawiczyna lanka*) Ciosaniec pow. wschowski, rz. i las Mörbitz i os. Marbach Chemnitz. Por. rz. i os. Morawica pow. kielecki, rz. Morawa, March, l. dp. Dunaju i t. d. Morownica, os. (1296) pow. śmigielski. Morznica, jez. Przetoczyn pow. wejherowski. Morzyca, ur. Sławęcin pow. łęczycki. Por. Morzyce, jez. (1171 *Moriz*) Müritz S. i szczep od jeziora nazwany (890—900 *Morizani*), Morsznica, os. Mürschnitz Coburg, rz. i os. Morza (XIII w.) w Pleszewskiem, ur. Meurritz Ieeze Salzwedel.

**Moskowica*, rz. Fränk., Thüring. Moschwitz Lobenstein, os. n. (1180 *Moskewiz*) Merseburg. Por. jez. i os. Moskowica pow. borysowski. Może też os. *Moschwitz* pow. ziębicki (1282 *Muscowicz*) jak rz. *Muscava* (XIV w.): Mozgawa pow. jędrzejowski.

Moszczenica, rz. n. (1764) Czerniejewo pow. wrzesiński i os. Mościanka (XVI w.), os. (1415) Staw pow. wrzesiński, rz. p. dp. Wolborki (1357 *Mosczowicza*... *Mosczenicza*, 1601 *Mosczenska rzeka*) i os. (1403) pow. piotrkowski, tamże Mościenica, rz. p. dp. Moszczenicy, Mostki l. dp. Moszczenicy i Moszczyca, druga nazwa Mrożycy l. dp. Mrogi pow. brzeziński, rz. Moszczenica (1624) l. dp. Prosny Pleszew, rz.

i os. (1323 *Mosccznitz*, 1350 *Mosnitz*, 1372 *Mussenitz*, 1615 *Mosczenicza*) Mosnitz pow. chojnicki, rz. l. dp. Wieprza (1274 *Mosteniz*, 1313 *Masniz*, 1317 *Mosnitz*) Motze Sławno Rügenwalde i druga rz. t. n. Motz p. dp. Wieprza Thyn Słupsk, rz. (811? *Mescenreiza*) Aue dp. Steknicy Lauenburg n. Ł.

**Mostownica*, oś. (1444 *Moswitz*... *Mostowiz*) Moswitz Głogów. Por. pot. Mostownica pow. limanowski, os. Mościce (1288 *Musticz*) Möst Zörbig, os. (*Must slavica*) Mutz Brandenb., jez. i os. *Mostne Motzen S. Zossen. W Austrji D. rz. Mosing Gr. i ur. Misling (830 *Mustrica*, raczej *Mustnica*, 1323 *Möstnichk*... *Mustlingpach*, 1341—49 *Mostnich*), w Styrji rz. Masing (c. 1280—95 *Masnich*... *Mossnich*)? Chorw. rz. Moščenica (1201 *Mos(c)aniza*).

Mosznica, jez. (1392 *Mossyna*) pow. żniński, rz. Möschnitz Wunsiedel, ur. Maschneizen Lauch Grabków Gubin. Por. os. Mosznica, Moschnitz, pow. ostródzki i bł. Mosznica pow. dynaburski.

Motlica, rz. w zlewie Odry (1288 *Motheliz*) Oderberg, most (1199 *Muteliz*) Dobryług. Por. rz. Motława (1280 *Motlaua*) l. dp. Wisły, os. (XIV w. *Motelicze*) Möthlitz Jerichow II.

**Mrowica* →→ os. *Mrowiczna* pow. łęczycki. **Morwica*, łęg (XV i XVI w. *Marwe*) Marbe Kalbe n. Salą i os. Marwitz. Połab. *Morvéića*, ur. Morfeitzen Bösen Klenze, Moorfeitz Gledeberg Klenze. Por. rz. Mrowa l. dp. Rokitnicy pow. błoński, rz. Mrowia struga pow. ostrzeszowski.

Mrożyca a. Moszczyca, rz. l. dp. Mrogi pow. brzeziński.

**Mrzeżnica*, rz. chorw. Mrežnica (1292 *Merezniche*). Jez. i os. Mrzezin (1178 *Merezina*) Bresin pow. wejherowski. Mrzeza, chorw. mreža sieć.

Mścienica, rz. n. dp. Polnicy (1275 *Mistenitza*... *Misceniza*, 1308 *Mistenitza*) Pollnow Sławno. Por. os. n. *Mistiz* (XIII w.) Kołobrzeg, os. Mścin (dok. krzyż. *Schein*) nm. Mszin pow. lubawski.

Mszyca Górna, łuż. Góřamšica, rz. Goramschütze Chociebuż. Por. jez. Mszyc w Kijowskiem, rz. Mszaniec p. dp. Bohu.

Muchownica, rz. p. dp. Wisły a. Złotopolnica pow. lipnowski. Por. rz. Muchawiec p. dp. Bugu, rz. Muchawka l. dp. Liwca i t. d. Muszyca, bł. Muschütz Mösse, Wurchow Szczecinek. Por. os. Muszyce nad Prypecią.

**Mujica*, głuż. Mijica, ur. Parcow pow. wojerecki. Por. rz. Myja l. dp. Warty.

Mysznica. Ob. Przymysznica.

Nadalnica, ur. n. (1653) Dźwierszno pow. wyrzyski.

Nadolnica, łk. (1602—03) Czechowo pow. wrzesiński.

Nakielnica, os. (1507) pow. łódzki. Por. os. Nakielno, Nakel, pow. wałecki.

Nakrzyce, odnoga n. rz. Warty (1279 *antiq. flumen Nakrzyze*).

Nidzica, rz. (1174—76 *super Nidikam*) p. dp. Nidy.

Niedrwica ⤚→ *Niedrzwice* (1391 *de Nyedruicze*, 1440 *Nyedrwycza*) pow. sandomierski i os. *Niedrzwica* pow. lubelski.

Niewodnica, rz. w zlewie Narwi i os. pow. białostocki.

Niezdzica, rz. (1530 *Nyezdzicza*) i Niezda, rz. (1510 *Nyezda*, 1530 *Nyczzda!*) w Trembowelskiem. Por. os. Nieździno (1576 *Nyesdzyno*) ⤚→ Nidzino Orszymowo Wyszogród.

Niekłończyca, most n. (1211 *Neklonsiza Most*) Jägerbrück Eggesin. Ob. rz. Kłonicznica.

Niemica, rz. czy Niemcza, Nemitz B. dp. rz. Schwenzer B. Kamień n. Bałt. Por. os. Niemica pow. Rawa Ruska, jez. Nehmser S. i os. Nehms (1225 *Nemizze*) Eutin, rz. Niemcza Raczyn pow. wieluński.

Nieplica, łuż. Njeplica, rz. l. dp. Nuty (1230—35 *Niplitz*, 1403 *Nipliz*) Treuenbrietzen Luckenwalde. Por. os. Niepla pow. jasielski, os. Neple n. Bugiem. Nie należy tu pewnie os. Nieplitz (992 *Neuplizi*, 1333 *Nebelitz*) Jerichow I.

Niesienica, rz. Nesenitz B. dp. rz. Lange B. Gardelegen. Por. rz. Sienica pow. pucki i os. Sienica pow. chojnicki.

Niestanica, rz. Nestanitz p. dp. rz. Bychow B. Sawulin Lębork. Por. os. Niestanice Kamionka Strumiłłowa.

Nietrzyca, rz. (1436 *Netrzic*) Goręcin pow. kartuski. Ros. *nétrja* «puszcza, zagaj». Rz. Nitra l. dp. Dunaju?

Nisica, rz. (1296 *Niziza*) ramię rz. Nissy.

Niwica, łk. (1546) Konary Kujawy, ur. (1518—46) Opalenica.

**Niżnica*, połab. *Neiznéića*, ur. Netznitz Middefeitz Hitzacker. Por. strum. Niżowa l. dp. Raby.

Nogawica, łk. (1485 *Nogawycza*) Tursk pow. pleszewski.

Oblica a. *Obelica*, rz. Woblitz p. dp. Haweli (1299 *Wublitz*), jez. Woblitz S. w zlewie Haweli (1170 *Woblesko*, 1244 *Wobelscu* t. j. *Obelsko*, *Oblesko*, 1299 *Wublitz*) i os. Woblitz Lychen, jez. Wublitz (1358) Priort Charlottenburg — formy pochodne od nazwy rz. *Haweli*, łuż. *Habola* ←« *Wobla* ←« *Obla*. Os. (1273 *Obeliz*) Ribnitz, mł. Öblitz M. Zeitz. Por. os. *Obelnica* pow. rohatyński, os. *Oblica* pow. myślenicki, os. *Oblin* pow. garwoliński, *Obliska* przedm. m. Doliny. *Obły* = okrągły, wijący się.

Obcieklica, łk. nad Pilicą (1427 *Obczeclicza*) Winiary pod Warką.

Obraźnica, łk. Lutowo w Złotowskiem. Por. jez. Obrazcy pow. sieński.

Obrzyca, rz. (1571) p. dp. Odry, ramię rz. Obry, która ma kilka ujść, os. Obrzyca (1428 *Obricze*), przy Poznaniu i m. Obrzycko (1238 *Oberiz*, 1298 *Obriczko*), os. n. Obrzyca a. Obrzycko (1278 *Obrizka*, 1533 *Obrzicza*, 1652 *Obrzyca*) Ciosaniec we Wschowskiem.

Ochabica, las (1571) Bolewice pow. nowotomyski. Por. rz. *Ochaba* l. dp. Świrza i *Wąchabno* w Poznańskiem, *Ochab* = bagno.

Ochlica, łęg Oechlitz Gr., os. (1291 *Ochylizc*, 1329 *de Ochelitz*), Oechlitz Querfurt. Por. rz. Ochla w zlewie Orli, rz. Ochla, Ochel w zlewie Odry pow. zielonogórski i t. d.

Ochłopica a. Chłopica, os. n. (XIII w. *Ochlopica . . . Chlopica*) na Mazowszu.

**Ochnica*, jez. n. (1248 *Wochenitz*) Nörenberg. Por. rz. Ochnia (1263 *super Achnam*, 1396 *Ochna*) l. dp. Bzury, os. Ochenki pow. makowski, rz. *Ochina* (1216) na Śląsku.

Ochotnica, rz. i os. (XV w. *Ochothnycza*) pow. nowotarski.

Odmęcice, rz. n. (1695—96) Słopanowo pow. szamotulski, os. (1223 *Ocnant . . . Ocuantwiz . . . Otnant*) Ottmuth pow. wielkostrzelecki. Por. pot. (1093 *Vdmunt*) Vurmat w Styrji; jez. Odmęt, Gutmund, w zlewie Odry Szczecin.

**Odrowica*, jez. *Woterfitz* S. Malchow.

**Odrzenica*, rz. b. n. i os. głuż. Wódrjeńca (1239 *Odernicz*), Oedernitz pow. rozborski (Rotenburg). *Odrzenica*, rz. Mühl B. i ur., połab. *Vüödernéića*, Waterneitz Cassau Klenze.

Odrzyca, rz., ramię Odry (1214 *Odricza*) Olawa, ramię Odry (1249 *Odriza*, 1405 *Oderitze*) Langsow Wriezen, os. (1193 *Odrica*) Oderwitz Śl.

Ognica, rz. Wagnitz w zlewie Swiny Swinemünde, rz. w zlewie Odry (1407 *Ogenytcze*) Wocknitz Fiddichow Gartz. Por. rz. Ogniwiec w Smoleńskiem i niżej Oknica.

Okalica, rz. dp. Łeby i os. Okalice, Ockalitz, pow. wejherowski. Por. rz. i os. Okalina tamże. Słow. geog. VII. 371. Ocolica.

Oknica, rż. Wakenitz, Waknitz dp. Trawny (1158 *Wocnitzia*, 1167 *Wocnizia*, 1230 *Wokenizia*, XII w. *Wochniza*) Lubeka. Por. rz. Oknica w zlewie Dniestru, jez. *Oknina* a. *Okno* pow. humański. *Okno* = źródło. *Oknica* czy *Ognica* (*Ogenytcze* ⋙ Woknitz), ob. wyżej.

Okonnica, rz. w zlewie Drwęcy (1763) pow. brodnicki. Okonica, jez. (XIII w. *Wochenitz*) Vokuhl Kl. Lienchen. Por. rz. Okuń l. dp. Tarnowy, rz. Okuniówka (1227) pow. mozyrski.

Okręglica, rz. i łk. (1508—10) Koryta pow. krotoszyński. Okrąglica łk. (1556) Popowo pow. wągrowiecki. Czes. rz. Okrouhlice dp. Sázavy.

Olbica, rz. p. dp. Łaby, Olbitz Gr., Dessau Wittenberg. Por. os. Olbina pow. rawicki, Olbinka pow. nowosandecki, Olbino (1175) Elbing w Wrocławiu. Innego pochodzenia rz. Olnica Bobrujsk.

Oldrzenica, os. (1557) Warzymowo pow. nieszawski. Por. os. *Oldrisow* (1185) Odersch w Opawskiem.

Oleśnica, p. dp. Prosny (1423 *fl. Olyeschnycza distr. Calis.*) Kraszewice, rz. l. dp. Warty (1610 *Oliesnicza*) Wieluń, rz. także Zaleśnica (1532—36) Rogoźno, m. (1193 *Olesnic*) Oels. rz. Oels p. dp. Widawy Wrocław. Łuż. rz. Wólšnica Wilschnitz, os. Wolešnica (1419 *Olsa*) Oelsa pow. rozborski (Rotenburg), os. Oelsnitz (XIV w.) Zwickau, os. (970 *Olsnich*) Elsing Torgau, rz. Oelschnitz p. dp. Menu Białego i os. Kulmbach, rz. i m.

Oelsnitz Hof, rz. Oelsnitz Lobenstein płd. Rudolstadtu, rz. Oelschnitz i rz. Oelse Coburg. — Olszenica, rz. dp. Wisły i wyspa n. (1229 *Wolcnisz*, 1245 *Woltznitz*, 1279 *Wlseniz*, 1281 *Wolszenitz*) Starogard—Gniew. Olszyca, rz. (1209 *Wolsucyn*, 1224 *Olsica*, 1282 *Olschiza*... *Olsitze*, 1283 *Oleschitza*, 1295 *Olsicia*) ramię Wisły Elbląskiej. Olszyca, Olszewica, Olszenica, rz. Voelze, Voelzer B. dp. Dziwnej (1268 *Wolsiza*, 1321 *Volzevisse*, 1324 *Wilicenisse*) Plathe Kamień n. Bałt. Olszyca, rz. Mühlen B. (1268 *Wolsiza*... *Wolniza*) Naugard i na płn. stąd os. Olchów, Wolchow, rz. Olszyca dp. Olszynki (czy Olesica) pow. ostrzeszowski. Por. jez. Olszyca pow. borysowski, os. Oleszczenica pow. dzisieński, rz. Olszanica, l. dp. Słuczy, rz. Olszanka (często), ur. Olszownica (1567) Kraszewice, os. Olszewnica pow. warszawski i t. d., os. Olszownica pow. opatowski. Połab. *Vüōlséića*, ur. Willseitz Jeetzel Lüchow, ur. Follscheiz w Marchji St. Czes. rz. Olešnice (dziesięć razy).

Opalenica, rz. i os. pow. brodnicki, m. Opalenica (1393).

Opawica (e), os. (1377 *Oppawicz*) Tropplowitz i rz. Opawica Złota, Opawa, Oppa, l. dp. Odry pow. karniowski.

Orlica, rz. p. dp. Narwi. Czes. rz. Orlice (1336) w zlewie Łaby.

Orzechownica, rz. ramię Odry (1322 *Wrechenitze*) Wrecknick Kurów Szczecin. Por. os. Orzechowica (XV w. *Orzechowicza*) w M-polsce i połab. wrêcha, wrêche t. j. *vreχái* ‖ *vrēχə* «orzechy».

Osetnica, rz. a. Skrwa l. dp. Wisły pow. gostyński, łk. (1753—55) Nieżychowo pow. wyrzyski, rz. (1523 *Ossethnicza*) Bieżuń pow. sierpecki. Por. jez. Osetno pow. lubawski i t. d. Jest także pot. Osietnica p. dp. Łomny.

Osiecznica, rz. l. dp. Warty (1424) »» Osiecnica Międzychód, os. n. (1202 *Osnetnice!*... *Ossechnica*, 1310 *Ossecznicza*) Guntersberg Krosno n. O. Por. jez. Osieczno pod Osiekiem pow. starogardzki.

Osławica, rz. (1361 *Oslawycza*) l. dp. Osławy i os. pow. sanocki. Por. czes. rz. Oslava w zlewie Morawy. W Styrji rz. Össling a. Essling (c. 1135 *Ozlich*) l. dp. rz. Enns.

Ośnica, ur. n. (1449 *Osznycza*) Starygród pow. koźmiński, rz. Woschnitza dp. Bałtyku Osiek pow. lęborski, rz. Hosnitz dp. Czarnej Żegań, rz. Osnitz B. Wittenberg, os. n. (899 *Osniza*) Deutschental Dessau. Por. rz. Ośnica l. dp. Horynia pow. rówieński, os. *Osownica* »→ *Osobnica* pow. jasielski, rz. Osownica (1539 *Ossownicza*) l. dp. Liwca pow. radzymiński. Połab. *Vuosövnéića*, ur. Fasineitz Marlin Klenże, os. (1424 *Ossownicz*) Laufen b. Obernburg w Styrji.

Ostnica, rz. (1283 *Ostnicza*) Żarnowiec, jez. n. (1259 *Ostviz*) Santok Drezdenko. Jeżeli to *Ostwica*, por. rz. Oswica p. dp. Oresy pow. bobrujski.

Ostrawica, rz. p. dp. Odry (1297 *Ostravia*) Cieszyn. — Ostrowica, rz. w zlewie jez. Madue S. (1220—27 *riv. Wostrowe*, 1255 *Wozstrowiz*) Giesenhof Pyritz, rz. Wusterwitzer Fl. dp. rz. Myśli Dolsk Berneuchen. Por. os. Ostrovica (860 *Astaruuiza*) w Karyntji. — Ostrownica, ur. n. (1523) Bartoszewice pow. rawicki. Por. os. Ostrownica pow. iłżecki. Połab. *Vuöströvnéića*, ur. Wasserneitz Gr. Gaddau Klenze. Ostrowitnica, rz. Wusterwitzer Fl. w zlewie Drawy (1254 *Wostrowitnitza*) i jez. Wusterwitzer S. (1321 *Wstervitze*) Dramburg Czaplinek.

Ostrężnica, os. (XV w. *Ostroznycza*, 1511 *Ostrosznycza*, 1512 *Ostrasznycza*, 1527 *Ostrzeznycza*) pow. chrzanowski. Por. strum. i os. Ostrężnik pow. częstochowski.

Ostrożnica, rz. (1228—30 *Ozstrosniza*) na granicy czesko-łużyckiej = czes. rz. Ostrožnice w zlewie Upy, może dziś Glaser B., os. pow. bytomski. Głuż. Wotružica (1509 *Ottersnitz*) Otterschütz.

Ostrzyca, jez. (1215 *Hostricza*) i os. Ostrzyce Ostritz pow. kartuski. Por. os. i rz. Ostrzyca pow. krasnystawski. Połab. ur. *Vüöstréića* Wisstreitzen Beesem Wustrow.

Osusznica, rz. (1748) i os. Osusznica Ossusnitza Borzyszkowy pow. człuchowski, rz. w zlewie jez. Osuszna i rz. Łeby Borzestowo pow. kartuski.

Oświernice, ur. n. (1633) Gorzuchowo pow. wągrowiecki. Por. rz. Świerznica pow. rówieński, jez. i rz. Świerzeń pow. borysowski.

Otocznica, rz. (1350 *Ottosnicz*) Rolbik pow. chojnicki. SG IX. 717 z r. 1350 Otocznik. Por. rz. Otoczka p. dp. Oresy.

Otwiernica, strum. w zlewie Tanwi pow. cieszanowski.

Padlica, rz. n. (1557 *Padlycza*) i las n. Kolno pow. międzychodzki.

Paklica, rz. *Packlitz* l. dp. Obry (1230 *Paklitz*) i os. tamże n. *Pakolice* (1247 *Pakolisse*). Słow. *paklica, pakoł*=kij.

Pąkostnica, głuż. os. Schadendorf pow. rozborski (Rotenburg).

Pakownica, rz. n. (1284 *Pacobenicza*) dp. Słońcy pow. starogardzki. *Pękownica* a. *Pękawnica*, rz. Pankawnitz l. dp. Gwdy i os. w Złotowskiem, Pękownica, os. n. (XIII w. *Pancovnyca... Pocownici*) na Mazowszu. Por. stary stosunek głosowy *Pakosław, Pękosław. Pukawnica* a. *Pukownica*, os. pow. piotrkowski.

Pąlecznica, rz. n. (1260 *Paliecznicza*) Łobżenica — Piła. Por. bł. Palecznik (1462—67 *Palecznik*, 1570 *Paliecznik*) Kluczewo pow. śmigielski, os. Pałecznica ⋘ *Pelcznycza* pow. miechowski, os. Pałecznica pow. lubartowski, os. Paleśnica ⋘ *Palyecznica, Paleschnycza* pow. brzeski w dorzeczu Dunajca (ob. Boleśnica).

Pałuśnica, łk. Łask. Por. pot. Łuśnica a. Luśnica dp. Jasiołki pow. krośnieński. Jeżeli to zaś **Pałużnica*, por. dawne nazwisko w tych stronach *Pałuza*.

Paprosznica, łuż. pasieka Sagory n. Nissą pow. rozborski.

Paprotnica, połab. *Papartnéića*, ur. Paperneitzen Vasenthien Gartow. Por. os. Paprocice pow. opatowski, łk. Paprotnik (1560) pow. wolsztyński.

Parchnica, rz. w zlewie Odry, dziś os. (1249 *Parchnitz*) Zehden. Por. os. Parchlin Szczecinek, rz. Parchownia l. dp. Jasiołdy.

Parnica, rz. Parnitz w zlewie Baryczy (1433 *Parnicza... Malaparnicza*) i os. Parnitze Trzebnica, rz. Parnitz w zlewie Odry Schadeleben Szczecin. Połab. *Pornéića*, rz. Purnitz dp. rz. Jeetze Salzwedel, ur. Parneitzen Belau Wustrow. Na obszarze niegdyś łużyckim rz. Parnitz Wunsiedel Hof. Por. pot. Parnica dp. Wagu, os. (1285 *Parnik*) Barneck Saks., ur. Parenske Rackwitz Bitterfeld Delitzsch. Parznica a. Parzenica, rz. (1355, 1413 *Pirzanitz... jez. Pirzanckaw*, XV w. *Parznic*) Lotyń-Karsin pow. chojnicki. Por. os. Parznice pow. radomski. Parnica czy Pernica, rz. Pernitz w zlewie Prośnicy

Grzmiąca Gramenz Szczecinek, os. Pernitz Brandenburg n. Hawelą. Por. os. Perna pow. kutnowski. Głuż. Pařenica, ur. die Parensche Kletzen Bitterfeld Delitzsch.

Parszczenica a. Parzczenica, jez. i os. (1648 *Parsczenica*, 1664 *Parszenica*) pow. człuchowski. Por. os. Parszczyzna ⟵ *Parsczina* (1536) pow. ropczycki. Parsk = dół.

Pasienica i Snice, os. pow. kartuski. SG. XI. 341 r. 1710 *od Pazięc... przed Pazięciami*. Por. rz. Pażętna pow. śmigielski. **Pażętnica?*

Październica ⋙ os. *Pazierznica*, dziś Mrówieniec W. pow. chojnicki. Por. os. Październo i os. Październiczyce pow. miński.

**Pątnica*, połab. *Põtnéića*, ur. Punkeneiz Dolgow Wustrow Por. strum. Pątnówka pow. wieluński.

Pegnica, rz. i os. Pegnitz Bayreuth. Ob. Biegonica.

Pełsnica ⋙ *Pełcznica*, rz. Polsnitz p. dp. Strzegomi w zlewie Odry (1193 *Pelsnica*, 1312 *Polsnicz*) Canth, *Pelsnica* ⋙ *Pleśnica*, rz. i os. (1234 rz. *Pelsnica*) Plieschnitz pow. niemodliński, *Pelsnica* ⋙ *Pilśnica*, rz. Pilsnitz B. w zlewie Prośnicy Alt Walm Bublitz. Pleśnica, rz. (1416 *Plesenitz*, 1753 *Pliesniz*) Pliesnitz l. dp. Nissy płd. Zgorzelic. *Pełcznica* a. Pełsnica, os. (XV w. *Pelcznycza*, 1542 *Pelsnicza*) ⋙ *Pałecznica* pow. miechowski. Połab. *Plesnéića*, ur. Pleisenitz Kl. Breese Lüchow, ur. Pleisseneitzen Schwiepke Klenze i t. d. W Styrji os. Plesnica (1635 *Plesniz*). Na obszarze łużyckim Pólznica, Półčnica, rz. Pulsnitz w zlewie Czarnej Elstery (1228—30 *Polsniza maior, minor*, 1241 *Polsniza*) Grossenhain Kamenz i tamże Sempels T. jez. Ortrand Grossenhain, rz. i os. Pulschnitz, os. Pulschnitzberg i Plösen Kulmbach, rz. Pilsnitz Kamenz Saks., os. Plössnitz Naumburg n. S., os. Pleisnitz Pleszewiec (?) w Słowaczyźnie. Czes. rz. Ploučnice, Plznice (1226 *Pulsnice*) rz. Polzen, os. Pulsnitz i jej dp. Plauschnitz B. W Austrji G. rz. Polsenz (c. 1000 *Palasenza*). Por. rz. Pilsza ⋙ Pliszka (1249 *Pilscha*) Pleisse, Pleiske p. dp. Odry Krosno, os. Pelsno (1319 *Pelsene*) Polssen Schwedt n. O., os. Pelsno (1285 *Pelsin*) Pelsin Anklam. Innego pochodzenia jez. Pleszczanica i jez. Pleszczy pow. mozyrski.

**Perzyca*, rz. b. n. (1283) przy m. Perzycach (Pyritz).

Pędzenica, rz. (1367 *Pansenitz*, 1390 *Pandsenitz*) Kosobudy pow. chojnicki. Por. os. Pędzewo (dok. *Pansen*, *Pędzyn*) Pensau pow. toruński.

Piasecznica, rz. (1527 *Pyassecznycza*, 1539 *Passecznycza*) ⋙ Piaseczna dp. Świdra Latowicz pow. nowomiński, Piasecznica, 2 rz. w zlewie Pilicy Sangrodz, Lubochnia pow. rawski. Piaśnica, rz. Piasnitz Fl. dp. Bałtyku i jez. (1219 *Piasnicza*, 1235 *Pesnitza*, 1291 *Pesnicza*) jez. Żarnowieckie, os. Piaśnica (1342 *Peslitza*, 1710 *Piaśnice*, 1618 *z Lasu Piasnickiego*) Piasnitz pow. wejherowski. Piesienica (Pisienica), rz. Pischnitza dp. Wierzycy i os. Piesienica (1648 *Pisienica*) Pischnitz i nazw. stąd *Pisiński* pow. starogardzki. Głuż. Pěsnica, ur. Pesnitza Ralbicy Kamjeńc, rz. Pösnitz a. Pisnitz dp. Cz. Elstery. W Austrji G. rz. (1190 *Piznik*) Piesling B.; w Austrji D. rz. Piest(l)ing (1020 *Pistnicha*, XII w. *Pisinich*), rz. Pistingbach, Pestling-, Pischinggraben w zlewie rz. Litawy; w Styrji rz. Pesnitz (1139 *Pesnich*) l. dp. Drawy. Por. jez. i os. Piesno (1454 *Pyesczna*) za Łobżenicą i os. Pieszczanica pow. owrucki.

Picedlnica, łk. n. (1257 *Picedlnice*) Trzebnica.

Piecownica, rz. (1588—94) i os. Piecewo Krajenka.

Piekielnica, rz. dp. jez. Szperku w zlewie Baryczy, rz. die Peclenz l. dp. rz. Schottof Budów Słupsk. Por. rz. Piekielnik (1254 *Pkelnic*) l. dp. Dunajca.

Pieniądznica, ur. (1710) Stężyca pow. kartuski. — Pieniężnica, os. (1653 *Pennichul*) Penkuhl pow. człuchowski, ur. (1782) Kozielsko pow. wągrowiecki.

**Pienica* ⋙ *Pieniczka*, ur. (1787) Duszniki pow. szamotulski, jez. (1243 *Verchinpeniz... Penitz*, *Virchenpenz*) Kummerow S., os. Pienica (1243 *de Peniz*) Pentz Demmin i rz. Piana (786 *Pene*) tamże. Por. rz. Pienia l. dp. Niewiaży, os. Pienice pow. makowski. Łuż. P'enica, ur. der Pienz Rackwitz Bitterfeld Delitzsch. Peńkowica głuż., os. Penkwitz Zeitz. Połab. *Penkövéića*, os. (1450 *Pennekevittze*) Penkefitz Hitzacker. W Styrji rz. Pinka (1151—59 *Pinca*) i os. n. tamże (860 *Peinihhaa -um, -aha*).

Pierwica, łk. n. (1528—29 *Pyrwycza*) pow. śmigielski.

Pierzchnica, rz. Pirnitz p. dp. Prośnicy Bernsdorf Bublitz, os. (1203 *Pirznicha*, 1267 *Pirstnice*) Perschnitz pow. milicki. Por.

os. *Pierzchnica* (XV w. *Pyrzsznycza*, 1579 *Pyersnicza*) pow. stopnicki. Stpol. *pirść, pierść* = proch.

Pijanica, bł. n. (1587—89) Grabowo pow. wągrowiecki, łk. na Tarnowie kostrzyńskiem i t. d. Por. Pijawnik, łęg Karchowo pow. leszczyński.

Piestrzyca, rz. Piestritz Lache dp. Odry Głogów. Por. os. Piestrzec pow. stopnicki.

Pietrzyca, ur. Zawidowice pow. pleszewski.

Pilczyca czy *Pilszyca*, os. (1245 *Pilzez*, 1295 *Pylzez*, 1310 *Pilsicz*, 1321 *Pilzicz*) Pilsnitz Wrocław. Por. os. Pilszyce pow. bychowski, Pilczyca, os. (1497 *Pilczicza*) pow. włoszczowski, os. (1325) pow. konecki, rz. Pilica (1136 *Pelza*, 1228 *Pilcia*, 1326 *Pylcza*) l. dp. Wisły i rz. Pilczyca (XV w. *Pylczicza*) p. dp. Pilicy. Z postacią *Pielca* »» *Pilica* por. rz. *Pelze* w zlewie Łaby Dessau lub os. *Pälitz* i 2 jez. Pälitz S. (1530 jez. *Pelecz*, os. *Pelicz*) Rheinsberg. W Styrji os. (860 *Pelisa*) Pöls.

Pionica, ur. (1766—67) Miasteczko pow. wyrzyski.

Piskornica, łk. Smaszew pow. koniński, rz. (1440 *Piskornycza*) Trzebieszów pow. łukowski. Por. os. Piskornica a. Piskorszczyzna pow. radomski.

Plitnica (Pletnica, Plitwica), rz. *Plietnitz* p. dp. Gwdy (1303 *Plitniza*, 1313 *Plitenys*, 1592 *Pletficza*, 1726—28 *Plitwica*) i 2 os. *Plitnica, Plietnitz*, Wałcz—Szczecinek. Por. os. Plitnica a. Płytnica pow. borysowski, os. Plitnicza pow. szawelski. *Plitwica*, rz. p. dp. Rokitki idącej do Noteci (1136 *Plitviza*, 1299, 1341 *Plutwicza*) pow. bydgoski. Por. chorw. rz. Plitvica (1201 *Plituiza*), rz. Płyćwia (1357 *Plyczwya*) w zlewie Bzury. *Płyt-ki*, słow. *plitev* t. s., *plitvica* «płytkie miejsce».

Pleśnica. Ob. wyżej Pelsnica.

Pletnica »» *Płatnica*, łk. Gąsiorowo pow. jarociński i tamże łk. *Płetnia* a. *Pletniałoza* lub *Płatniałoza*. Por. os. Pletenice pow. przemyślański. *Pleta* = kałuża, płytka woda. Głuż. Pletnica, ur. Plednitz, Pläderitz Bremerhain pow. rozborski (Rotenburg).

Plewnica, rz. (1258 *Plevenisse... Pelvenissa... Pelvenicze Pelevizna*) Pogódki pow. kościerski. Por. rz. Plewnina pow. kolneński, os. Plewica pow. pułtuski.

Płatkownica, os. (1533 *Platkownycza*) pow. węgrowski.

Pławnica, rz. (1256 *Plawenitz*) Planbeck, Planitz dp. rz. Bardzicy (Barthe) Stralsund. Por. ur. Pławnica Biernatki pow. śremski. Łuż. os. (1398 *Plawnicz*) → Planitz Cwikawa. W Austrji D. rz. Plankbach i os. Plank (1113 *Blennicke*, 1164 *Plawinich*, XII w. *Plauniche*).

Płocica a. Płocicznica, rz. Ploetzen. Fl. (1574 *Plocenflice*, 1594 rz. *Płociczna*) l. dp. Drawy Człopa i 3 jez. Płocięzno, Plötzen S., (1559 *Plyocz*) Plötz S. i drugie Plötzen S., Płocica a. Płoćnica, rz. i jez. niegdyś (1260 *Plocica*, 1541—49 *Plocznicza*) i os. Płociska, Ploetke, Piła, łk. Płoćnica (1692 *Płocznica*) Kościeszki pow. strzeleński.

Płodownica, rz. p. dp. (1523 *Plodownicza*) Omulewa pow. przasnyski. Por. rz. Płoda dp. Drujki, os. Płudnica pow. iłżecki, os. Płudy (1531 *Plody*) pow. łukowski.

Płonica, os. (1317 *Plonicza*) Dörndorf Frankenstein Śl. Por. rz. Płona, Ploene, p. dp. Odry Szczecin.

Płosznica, rz. a. górna Skrwa dp. Wisły. Por. os. Płośnica (XV w. *Plosznycza*) Heinrichsdorf pow. niborski.

Płotnica czy *Błotnica*, os. (1272 *Plotnicza*, c. 1310 *Blothnicza*) Plottnitz Frankenstein Śl., os. (dok. *Poltenitz*) Poltnitz Grabow Mekl. Por. rz. Płotnica pow. mozyrski, piński.

Płutnica (Plutnica), rz. w zlewie Bałtyku Puck. Ob. Putnica.

Płużnica, os. (dok. *Plotznitz*, *Pfeilsdorf*, *Płożnica*) Plusnitz pow. chełmiński, os. (1302 *Plusnicz*) Pluschnitz pow. wielkostrzelecki. Por. os. Płużno pow. ostrogski.

Pobłotnica, jez. (1323 *Poblotnitz*) Cisewie pow. chojnicki. Por. os. Pobłocie pow. wejherowski i t. d.

Pobocznica, łk. Gogolewo pow. gostyński. Por. os. Pobocz pow. złoczowski.

Pobojewnica, rz. (1615 *Poboiewnica*) Radawnica w Złotowskiem.

Pobożenica, rz. dp. Narwi (1428 *Poboszenycza*) w Łomżyńskiem.

Poczepnica, os. n. (XIII w. *Pocepnicz*) Kcynia. Por. rz. *Poczepino* dp. Zdwiża, strum. *Czepin* pow. lwowski. Ros. *počépnja* «koszyczek».

**Podmoklica,* głuż os. Podmoklicy (1377 *Podmaklitz*) Praha Budyszyn.

Podpolednica. rz. n. (1598 *Podpolednica*) Ordzikowo i tamże rz. Polednia (1449) pow. wrzesiński.

Podrożnica, ur. n. (1786) Lwówek i t. d.

Podszczepnica, ur. n. (1533—34) Gogolewo pow. gostyński.

Pogorzelica, os. (1238 *Pogorelicia*) pow. jarociński. Por. rz. Pogorzela l. dp. Porajówki pow. ostrzeszowski, rz. Pogorzelec (1513 *Pogorzeliecz*) Mszczonów.

Pojednica (Pojedlnica, Pojętnica), os. (1434 *Poyednycza*, c. 1520 *Poyethnycza*) pow. pleszewski.

Pokrzywnica. Ob. Koprzywnica.

Poleśnica, rz. Poleschnitz B. l. dp. Kamienicy, Camenz Fl. Miastko (Rummelsburg) Bytów.

Polica, rz. Politzer Mühlen Fl., 2 jez. Pohlitz i os. (1316) Fürstenberg n. O., rz. odnoga Odry Pölitzsche Fahrt (1278 *Poliz aqua*, 1285 *Politz aq.*, 1294 *aq. Politzna.*) i m. Pölitz Szczecin. Połab. *Püöléića*, ur. Füleiz Köckte Stendal, *Pülitzen* ⋙ *Pils* Feld Splietau Dannenberg, os. (c. 1250 *Politze*) ⋙ *Pülsen* Plön. Polica głuż., rz. Polenz w zlewie z Łozną (1228—30 *Poliza*) p. dp. Łaby Budyszyn, os. Pohlitz Gera, Pölitz Bernburg. — Polnica, rz., ob. Złotopolnica, rz. Pollnitz B. (1275 *Polinz*, 1299 *Polinthz*, 1309 *Polnytze*), p. dp. Uniesty (Nest B.) Sławno Koszalin, os. Polnice a. Polenica (1414 *Polnitz*) Pollnitz pow. człuchowski. Na obszarze niegdyś łuż., rz. Pöllnitz B. i os. P. Gera, rz. i os. n. Polica a. Polnica (dok. *Polis, Polenzmarke*) Siedersdorf Bitterfeld. Por. os. Polica pow. łucki, os. Policko, Piltsch pow. głupczycki. Os. Pöllitz i Pulst między Trzebiegoszczem (Trebgast) a Skorogoszczem (Schorgast) Kulmbach. Chorw. rz. Polica (1209).

Polwica, os. (1230 *Polovircia?... Poloviccia... Polvica*) Snieciska i druga os. n. (1366 *Polwicze*, 1423 *Polwycza*) pow. średzki. *Polwy* = łąki i błonia nad Narwią i Bugiem. Por. rz. Pulwa p. dp. Bugu, os. Pölbitz Zwickau.

**Popownica*, rz. Papnitz Gr. Gross Voldekow Bublitz. Czy *Bobownica?*

Porwica, os. (1350 *Porwitz*) Porbitz Saks. Por. os. Porwity pow. kaliski.

Posamica, rz. n. (1538 *do strugy possamycze*) Dębicz pow. średzki.

Poskotnica, las n. (1498) Szołdry pow. śremski.

Potulica, rz. dp. Wełny i os. Potulice (1391) pow. wągrowiecki.

Powidznica, rz. odpływ jez. Powidza (1322 *Powicznicza*) pow. wrzesiński.

Prądnica, rz. (1333 *Prandinicze*) dziś łk. Prondenitze W. Jełowa Czarnowąs, rz. dp. Wla (1321 *Pranthenitz*, 1338 *Pranthenycz*) dziś Pęcherz i os. Prątnica (1400 *Prandnitz, Brandnicz*, 1667 *Prądnica, Brandtwitz*) pow. lubawski, rz. dp. Rogoźnicy (1281 *Pratnicza*) ⋙ Prątnica pow. wejherowski, os. (1527 *Predenitz*) Premnitz Rathenow. Por. częstą nazwę rz. Prądnik, np. Prądnik (1352 *Prandnyk*) ⋙ Promnik pow. olkuski.

Prągownica, rz. (1450—51 *Pragownycza*) Połajewo pow. obornicki.

Promnica, rz. p. dp. Wisły pow. garwoliński, rz. n. (1177 rz. *Pramece*, 1215 mł. *Premnize*) Lubeka, rz. Promnitz dp. rz. Rödery Drezno Grossenhain. Por. pot. Promniec p. dp. Wisłoki. Parmenica, rz. (1232 *Parmenizhe*), jez. (1232 *Parmene*) Parumer S. i os. (1233 *Parme*) Parum Güstrow. Pormica, jez. Gr. Pörmitz T. i os. Rudolstadt. Niektóre nazwy *Promno* są ⋘ *Prądno*, n. p. jez. Prądno (1611) ⋙ Promno i nazw. Prądzyński Pobiedziska. Os. *Premnitz* Havelgau ⋘ *Prebenitz* (1375).

Prośnica, rz., ob. Prześnica. Prośnice, os. (1294 *Prosnicz*, 1381 *Prosnitz*) ⋙ *Proślice* Proschlitz pow. kluczborski i rz. Prosna. Prośnica, nazwa polska rz. Persante. Por. os. Prosienica (1426 *Proszyenycza*, 1578 *Prossienicza*) w Łomżyńskiem.

Próżnica, ur. Dąbrowa pow. średzki.

Prusica (Pruścica, Pruścisza), rz. p. dp. Zbychownicy (1279 *Pruscisca... ad Prusciscam*) i os. Prusewo, Prüssau, pow. wejherowski. Podobnie *Putnizca* = Putnica. Jeżeli zaś *Pruścica* prawidłowa, por. jez. Prusiec i os. Pruśce pow. wągrowiecki. Pruśnica, rz. Prausnitz dp. Kacbachy Lignica, rz. (1610 *Pruschnitz*) Jełowa Czarnowąs, m. (1254, c. 1310 *Prusnitz*) Prausnitz pow. milicki, os. (c. 1310 *Prusnicza*) Prausnitz pow. jaworski.

Przeciwnica, os. (1591 *Przeczewnica*, 1633 *Przeciwnica*) os. pow. obornicki.

Przecznica, rz. n. (1613—19) Chotów pow. ostrowski. Przecznica czy Brzeźnica, rz. n. (1296 *Prezniz*, 1325 *Precenitze*) Barth. Por. rz. Poprzecznik (1681—95) Jastrzębniki pow. kaliski, ur. Przecznica (1695—96) Boruszyn pow. obornicki.

Przelnica, rz. Prellnitz dp. Słupy Kiełczygłów St. i os. Przelnica pow. kartuski. Por. jez. Prelitz S. Malchow.

Przerwanica, rz. w zlewie Wierzycy pow. starogardzki i os. tamże Przerwonek. — Przerwica, rz. w zlewie Warty (1545—47) Czeszewo pow. wrzesiński. Por. rz. Przerwa w zlewie Niemna i t. d.

Prześlice, jez. (1249 *Preslice*) Ress S. Sulęcin (Zielenzig).

Prześnica, rz. pr. dp. Prosny (1411 *Pryessnicza*, 1617 *Przesnicza*) Lututów pow. wieluński. Prosna : Przosna : Prześnica.

Przetnica, łk. Janków Zaleśny pow. odolanowski i t. d.

Przetocznica, os. (1310 *Przetothnicza*) pow. ostrzeszowski, rz. n. (1170 *Pretustniza... Prituznitza*) Tetzlebensche B. Kalübbe Sternberg Mekl. Por. os. Przetoczno (1398) ⋙ Przytoczna Prittisch Międzyrzecz, os. (1256 *Pritutzen*) ⋙ Pritz Sternberg Mekl.

Przeworzyca, ur. n. (c. 1520 *Przeworzycza*) Bogdanów pow. piotrkowski. Por. m. Przeworsk pow. łańcucki.

Przylepnica, rz. w zlewie Wkry pow. mławski.

Przyłęcznica, rz. Prielang p. dp. Górnicy (1532—35 *Przilancznycza*, 1574 *fl. Prilank*) i os. Przyłęki Prielang Człopa. Słow. Geog. IX 217 rz. n. Przyłożnica (1546) tamże.

Przymysznica, rz. n. (1199 *Primisniza*) Dobryług Grabin (Finsterwalde). Por. rz. Mysznica a. Myszanka w zlewie Wilji pow. borysowski.

Przyrownica, ur. n. (1530—35) Perzyny pow. wolsztyński, os. Przerownica (1386) ⋙ Przyrownica pow. łaski. Por. rz. Przyrówka i os. Przyrów pow. częstochowski.

Przytulnica, rz. n. (1273 *Pritolniza*) Podgłowie (Pudagla) Swinemünde. Por. os. Przytuły pow. makowski i t. d.

Puszczenica, las n. (1319 *Pustenitze*) Püssenitz Osterburg w Marchji Starej, jez. w zlewie rz. Luppe (1216 *Pustenizze*) Peussnitz Wallendorf a. d. Luppe Saks., os. (1428 *Pwstenitz*)

⋙ Paussnitz Saks. Por. rz. Puszczanka w zlewie Dźwinosy pow. borysowski.

Putnica, rz. (1285 *Putnitza*, 1342 *Putniza*) ⋙ *Płutnica*, Plutnica, Plutnitz, dp. Bałtyku u Pucka, os. Putnica (1258 *Putiz*) Pütnitz Damgarten i jez. (1256 *Pitne*, 1285 *Putne*) Pütte S. por. Rudnicki MPKJ. VII, 236. Por. zatokę Pötenitz Wiek Travemünde.

Pysznica, rz. w zlewie Sanu. Por. rz. Pyszna dp. Pokrzywnicy Piła, rz. n. i mł. Pysząca (1253 *Pysatha*) pow. śremski. Chorw. rz. *Pissenca* (1173), *Pyschina* (1257).

Raczyca, łk (1548) Sławno pow. czarnkowski. Rakownica, jez. n. (1516 *Racownycza*) Mielno pow. gnieźnieński. *Rakownica* — *Rekownica* — *Reknica* rz., Recknitz, Regnitz p. dp. Raduni i os. Rekownica Recknitz (1255 *Rekownice*, 1339 *Rokownica*, 1583 *Rakownicza*, 1687 Rękownica) pow. kościerski, rz. Recknitz, Raxa w zlewie Saaler Bodden u Bałtyku (1269 *Reckenitz*, 1284 *Re*[*kke*]*nitz*), os. (1269 *Reckenitz*) Güstrow Ribnitz i jez. tamże (1323 *Rekenitz*) Damgarten, jez. (1299 *Rekenitz*, 1574 *Retenitz*) Rednitz S. Lychen Neustrelitz. *Rakownica* — *Reklica*, rz. pr. dp. Szepca Białego, Raklitza Niesky, os. (*Rekkenze*, *Regnitz*) — Raegentzhof Hof n. Salą. W Karyntji rz. Rakovnik (1142 *Racouniz*), w Styrji rz. n. (1427 *Rakabicz*), w Austrji G. rz. Ranitz (*Ragnitz*, *Regenz*). Chorw. rz. Rakovica (1210 *Racoucha*). **Rakołownica*, os. (1540 *Rokolownycza*) Łuków.

Radawica, rz. i Radew os. n. (1413 *Radew*, 1635 *Radawica*) Radomsk. Por. os. Radawa pow. jarosławski. Czy **Radewica*? Radewnica, Radonica, bł. n. (1616 *Radowniczikierz*... *w chroscie Radoniczi* loc. ...*błota Radewnicze*) Wysoka pow. wyrzyski i Radecznica, rz. (1260 *Radecznicza*, 1541—49 *Radiecznicza*, 1561 *Radecznicza*) Rzadkowo—Wysoka. Radkownica rz. n., os. *Radekeunice* Röckwitz Stavenhagen Neubrandenburg. Por. rz. Radkowa l. dp. Dniepru, os. Radkowica pow. proskurowski. Radnica, rz. i os. Rädnitz Krosno n. O. Niepewne, bo os. Radocin ⋙ Radnitz pow. opawski. Por. 2 rz. Radnia w zlewie Wisły, czes. rz. Radnice i Radná w zlewie Mży. Rz. Rednitz i Regnitz, VIII—IX w. *Radantia*, *Ratanza*, *Ratenza*, *Radincza*, od XIV w. *Rednitz*, rzadko *Redintz*) w zlewie

Menu Bamberg. Oboczne formy Radęca i Radnica jak rz. Radęca dp. Orli w Poznańskiem i rz. Radnica dp. Odry Krosno. W Austrji G. rz. Rading (dok. *Ratnik*). **Radomica*, rz. n. ↠ os. *Radomicko* (1258 *Radomicsk*) Radomitz pow. śmigielski. Radoszewnica, os. nad Pilicą (1402 *Radoszewnicza*) Radomsk. Radosznica, rz. Radoschnitza, Mużaków (łuż.). *Radowica*, rz. l. dp. Lutyni pow. jarociński ↞ *Radobycz* (1403—71 *Radobicz*). Radawnica i Radownica, dziś Radawnica os. (1440 *Radawska*, 1578 *Radownicza*) w Złotowskiem, może dziś rz. Krzywa Struga dp. Gwdy, chyba że to dawniejsza Pokrzywnica. Radzica, rz. n. (1567 *Radzicza*) Dzierznica pow. średzki. Dalsze formy Radzicz, Radycz, Rzadycz.

**Ramienica*, głuż. Ramjenica, rz. i ur. Rammnitz a os. Ramnjow (1241 *Ramnow*) Rammenau Budyszyn. Por. os. Ramiona pow. przasnyski.

**Ranica*, łuż. Ranjica, rz. dp. Elstery Sarnowskiej Senftenberg. Por. rz. Rańska i os. Rańsko (1594 *silva Ransko*) pow. międzyrzecki.

Rasica, rz. Chomentowo pow. płocki. Por. jez. Rasno pow. piński, jez. Raśne w Smoleńskiem. Os. w Saksonji (1091 *Rasenize*) *Rasnitz* przypomina czes. rz. Řasnice a. Řasná w zlewie Vltavy od czes. *řasa* «rzęsa».

Ratajnica, rz. (1234 *Ratainicha*) w zlewie Dunajca w Kościeliskiej Dolinie.

Ratnica, os. (1403 *Rathnicza*, 1412 *Rethnicza*) → *Retnica* pow. turecki. Por. os. Ratnawica pow. sanocki.

Rawica, os. (1464 *Rawicza*) → *Rewica* w dorzeczu rz. Rawy (1278 *Rava*) i rz. Rewica dp. Rawy tamże.

Rąbinica (Rąbiniec), łąka Biskupice Ołoboczne pow. ostrowski. Rębienica, os. pow. kartuski. Rębiesznica, os. i Rębiocha, jez. pow. lipnowski.

Rącznica, rz. n. w zlewie Pilicy (1412 *Racznica*) i os. tamże Ręczno pow. piotrkowski.

Redlica, rz. (1287 *Redelitz*) *Redlitz*, *Rödelitz* dp. Dossy w zlewie Haweli. Połab. *Rėdlėića*, pustk. *Rädelitz* Dübbekold Bleckede. Głuż. rz. Redlica, Redlitza i Radlitza Werda pow.

rozborski (Rotenburg). Według Muki = Rudnica. Kaszub. *reda* «torf».

Reglica, 2 rz. w zlewie Odry (1254 *Regelitz... Regata, Regeta, Regatla, Reghelissa*) Reglitz Szczecin, rz. Reglitz Bamberg. Por. os. i rz. Regielnica a. Rygielnica (dok. *Rygelnitze*) Kl. Rygiel i os. Regiel (Rygiel, Rygielsk, Regell, Riegell i nazw. stąd Rygielski) pow. łecki, os. Ryglice pow. tarnowski, os. i jez. Rgielsko (1153 *Ergilzko*, 1218 *Regliz*), pow. wągrowiecki. Os. Rieglitz (1334 *Regulicz*) pow. nissański nie należy tu.

Regnica, rz. Regnitz dp. Sali Turyngskiej. Druga Regnitz a. Rednitz w zlewie Menu jest dawna Radęca. Na Śląsku os. Regnitz jest może ← Rędzica (1322 *Renczsicz... Renczicz*) pow. średzki. Os. Regnitz pow. człuchowski ← Rogoźnica.

Reżnica, rz. n. dp. Maskawy (1299 *Resnica*, 1304 *Rezenica*) → os. *Żrenica* pow. średzki, bł. n. (1254 *Resnitza*) Kuhbruch Dramburg, os. n. (1475 *Reszenisse*) może Rösing Pronsdorf Holsztyn. Por. os. Reżnica pow. trocki, os. n. *Rrzesnycza* (1425) w Rawskiem. Połab. *réznā* resenang »Schilf, Riedgras«, głuż. *rězna* t. s. Chorw. rz. *Resinicha* (1266), *Reznicha* (1292). W Styrji rz. Rasing (1371 *Resnik*) i góra Rasing (1351 *Resnikekk*).

Robacznica, jez. n. (1570—71) Glinka Księża pow. średzki.

Rodecznica, os. (1507 *Podecznycza* (!), 1527 *Rhodecznycza*) → *Radecznica* a. *Rodecznica* pow. zamojski.

Rogownica, las i os. (1766—67), jez. i os. Rogowo (1443) w Złotowskiem.

Rogoźnica, łk. Połażejewo i Murzynowo Kość. pow. średzki, ur. n. (1472) Bierzglin pow. wrzesiński, nizina Bnin pow. śremski, ur. n. (1481) Kotusz pow. śmigielski, os. (c. 1310 *Rogosnitz*) Rosen pow. jaworski, rz. (1365 *Rogosonitz*, 1414 *Rogenitz*) dziś os. Rögnitz i Regnitz, Rogoźnicki Mł. pow. człuchowski, rz. (1277 *Rogoseniz... Roggosenizza*, 1281 *Rogonicza*, 1285 *Rogosnicza*) dziś rz. Czarna Żarnowiec pow. pucki. Por. os. Rogoziniec Rogsen pow. międzyrzecki, os. Rogoźno Roggenhausen pow. grudziądzki itd. Czes. rz. Rohoznice dp. Cidliny. Chorw. rz. Rogozica (c. 1193 *Rogozice*).

Rokitnica, os. i Rokitka, rz. l. dp. Pilicy Nowemiasto, Rokitnica, os. (1186! *Rochitennith*, 1334 *Rokithnicza*) Lądek, os.

(1393) pow. poznański, os. n. (1249) pow. śmigielski, rz. dp. Ksenitej i os. pow. rypiński, os. (1204 *Rochitnica*, 1210 *Rokitniz*) Röchlitz pow. Goldberg Śl., rz. dp. Nissy Zgorzelickiej (Kalt B., Uker B.), jez. n. (1349 *Rukienica*, 1472 *Ruckenitze*) Wriezen, rz. (XIII w. *Rokeniz*) dp. Piany Darbein, os. (1178 *Rokitniz*) Röcknitz Dargun, las (1308 *Roeckenitz*) Prenzlau. Połab. *Rüöketnéića*, rz. Rögnitz a. Röcknitz, dawniej Walerow dp. Sudy w zlewie Łaby (1566 *Röckenitz*, 1690 *Rögenitz*), os. (1197—1209 *Rokince*, 1377 *Roketze*) Röxe Stendal. Na obszarze łuż. rz. (XIII w. *Rochelinze* — czy nie *Rochetnice*?) Rochlitz = Mołdawa Cwikawska w dolnym biegu i os. (1046 *Rochidech*) Rochlitz płd. wsch. Lipska (u Muki = Rychlica?), os. (1352 *Rokenitz*, *Roketnitz*) Röckenitz Wurzen, ur. Rocknitzer Werder Eilenburg Bitterfeld—Delitzsch, jez. Rocknitz S. Kamjeńc Kamenz. Czes. kilka rzek Rokytnice. Chorw. rz. Rakitnica (1232).

Rolica, rz. Röhlitz B. dp. Sali Weissenfels i os. (1268 *Rolicz*) Mark Röhlitz Freiburg n. Unstrutą.

Ropica, os. (1310 *Ropiza*) Roppitz Cieszyn i tamże rz. Ropiczanka l. dp. Olzy, os. Ropica pow. gorlicki itd.

Rosica, rz. w Imielnicy pow. płocki. Rośnica, bł. n. (1342 *Rosnicza*... *Rosniza*) Oliwa. Por. głuż. os. Rosnica Rossnitz Żegań.

Rososzyca, os. (1377) pow. ostrowski, os. (1390) pow. sieradzki. Por. rz. Rosocha l. odnoga Prypeci, rz. Rososza l. dp. Mołdawicy itd. Co do znaczenia por. czes. rz. *Rozvětvi*.

Rówienica, rz. i os. (1360 *Rowenitz*) Drzycim pow. świecki. Por. os. Równica pow. brodnicki, pot. Rowina l. dp. Ławoczanki itd. Połab. *Ruo(v)néića*, ur. Röneitz Kuhle Schwemmlitz Oldenstadt, ur. Roneitz Lenzen Hitzacker.

Rozdrwanica, os. (1387 *Rosdruanicza*) »» *Rożwiennica* Jarosław.

Roztropica, os. (1286 *Rostropa*, c. 1310 *Rostropitz*) Ostroppa pow. gliwicki. Por. jez. Stropno i rz. Stropnica pow. kartuski. Czes. rz. Stropnice (1185 *Stropnic*) Strobnitz.

Rozstrzębownica, rz. n. (1232 *Rozstrambounizha*) Güstrow. Por. os. Roztrębowo (1373 *Rostrobowo*, 1502 *Rosstrzǫbowo*) Kcynia. Ros. *rastrub* »lejkowaty otwór«.

Różennica, rz. (1406 *Roszennicza*), dziś rz. i os. Różanna pow. mogileński. Por. m. Rożan u ujścia rz. Rożanicy (1439 *Rozanycza*) do Narwi. Czes. sz. Roženice w zlewie Vltavy.

Rożnica, ur. n. (1779 pod *Roznicą*) Dąbrówka za Zbąszyniem, os. (XVI *Rozenica*) Rożnica pow. włoszczowski.

Rudkownica, rz. (1198 *Rudcouinica*, 1258 *Rutchovenicze*) Rutkownitz, Rikowitz a. Struga Skarszewy pow. kościerski. Rudnica, rz. l. dp. Prosny i os. (1451 *Rudnicza*) → Rudniczysko pow. kępiński, rz. l. dp. Warty (1257 *Rudnik*) i os. *Rudnicze* (rodz. nij.) Poznań, rz. (1233 *Rutilza*, 1259 *Rutniza*, 1295 *Ruteniza*) Rüttling dp. Iny Zgniłej Dölitz Starogard, rz. pewnie dziś Mühlen Fl. i os. (1299 *Rudeniz*) Alt Rüdnitz Zehden, rz. (1173 *Ruthnic*) l. dp. Piany Dargun Demmin, jez. Rudnitza S. Chojnice. Połab. *Räudnéića*, ur. Röneitz Kuhle Schwemmlitz Oldenstadt — chyba że Równica. Łuż. os. Rudnica, Reudnitz, Zgorzelice, os. (1163—70 *Ruttnizze*) Rodenitz Zörbig. Czes. rz. Roudnice dp. Cidliny i t. d. Rudzica, rz. (1598—1605) i os. (1402 *Rudszicza*) Morzysław pow. koniński. Nazwa rzek w Mińskiem, Pińskiem i t. d. Połab. *Räudéića*, ur. die Rodeitzen Bockleben Lüchow, Rödeitz Schmarsau Lüchow. W Austrji D. rz. Reidling (1034 *Rudnicha*) w zlewie rz. Ybbs i os. Reidling (991—1023 *Rudinich*) Tulln.

Rugnica, rz. *Rügnitz* l. dp. rz. Gotzel B. w zlewie Radwi Kurów Bublitz, łęg tamże die *Rügnitz* Klannin Bublitz, las *Rügnitz* Rathenow. Por. jez. (1290 *Rugno*) → Rzuno pow. kościerski ← Rujno. Czy w związku z *Rugją* a. *Rują*?

Rumica, rz. (1264? *Rumitz*), jez. Rühner S., os. (1233 *Rune*) Rühn Güstrow. Por. rz. Rumia (1283 *Rumna*) p. dp. Redy, Runken Fl., pow. wejherowski i os. Rumia (1220 *Rumina*, 1235 *Rumna*) Rhamel pow. wejherowski. Rumienica, rz. (1302 *Ramnite* stprus.) Ronitz pow. lubawski. Por. jeszcze os. Romnowo (1499) → Runowo pow. wągrowiecki. W Austrji D. rz. Rumitzgraben?

Rupienica, os. (1751) Bydgoszcz. Por. os. Rupniów pow. limanowski.

Rusznica, ur. Drzonek pow. śremski. Por. łuż. os. Rušica Rauschwitz Zgorzelice.

Rybica, rz. Rips B. p. dp. rz. Krumme B. Zettin Rügenwalde, rz. Rehbitz Gr. Milicz, bł. (1158 *Ripze*) i os. (1230—34 *Ripece*) Riepz Schönberg Mekl., os. Riebitz Naumburg n. Salą. Możliwe też Rybce, por. os. (1012 *Ribzi*) Reipisch, Reipitzsch Merseburg i Rybcy pow. ihumeński. Rybnica, rz. p. dp. Wełnianki (1563—83) i os. Rybno (1397) pow. gnieźnieński, łk. Kruchowo pow. mogileński, os. (1401) pow. włocławski, rz. dp. Piany (1177 *Rebeniz*, 1267 *Ribenitz*, 1317 *Rybbeniz*) Liebenow i os. Ribnitz Anklam, jez. (1225 *Ribeniz*, 1261 *Ripeniz*) Ribnitzer Bodden i m. Ribnitz (1210 *Rybenitz*) Mekl. Czes. rz. Rybnice w zlewie Mży. W Austrji G. 3 rz. Raming w zlewie rz. Enns (1143 *Rubinicha*... XIV w. *Raubenik, Robnich, Raumnich, Roubnik*) i tamże rz. i os. Reifling (XIV w. *Refnich*). Chorw. rz. Ribnica (1231). *Rybocześnica*, os. (1389 *de Riboczestnicze*) → *Lubocześnica* pow. szamotulski.

Rychlica, głuż. rz. Richlitz, Rieglitz Budyszyn.

Rycica, łk. (1565 *Riczica*) Zmysłowo pow. czarnkowski.

Rymnica, łk. Reimnitz W. Uznam Lassan. — Rymica, wyspa (1313 *Rymiz*) I. Riems Gryfja—Zudar.

Rynica, rz. p. dp. Bobra, Reinitz Gr., Sprotawa, jez. *Rinitz* S. Uchtdorf Schwedt n. O., jez. Rehnitzer Klietz S. i os. (1260 *Reniz*, 1336 *Rentz*) *Rehnitz* Soldin. Połab. *Rėnéića*, ur. der *Rienitz* Neu Garge, Viehle Bleckede. Por. rz. Rynia w zlewie Narwi.

Rypienica, rz. l. dp. Drwęcy (1323 *Ripennica*) pod m. Rypinem. Por. rz. Rypa dp. Broczka, rz. Rypczynka pow. wilejski, rz. Rypianka p. dp. Dniestru.

Ryszownica a. Ryszkownica, las n. (1570—71 *Risszownicza . . . Ryszcownicza*) Gębice pow. czarnkowski. Por. os. Ryszki pow. grójecki i t. d.

Rytwica, ur. (1792) Bukowiec pow. leszczyński.

Rzodkwica, os. (1496 *Rzothkwycza*) → Rzadkwice pow. turecki.

**Rząśnica*, Rząśnik, las (1447 *Rzosznik*, 1791 *Rząsnik*) Strzałkowo pow. wrzesiński. Por. os. Rząśnica pow. lidzki, jez. n. Rząsiny (1558—63) Łobżenica, os. Rząsawa pow. piotrkowski.

Rzechownica, ur. m. Opalenica. Por. os. Rzechów pow. iłżecki. *Rzech-*, w *rzechotać*, rechtać.

Rzeczyca, rz. (1279 *rechyza*) Żóraw Radomsk, łk. (1554 *Reczyca*) Sławno pow. czarnkowski, rz. (1256 *Reziza*) Alter Graben Uznam, rz. Ritzitza p. dp. rz. Dąbi Dahme w zlewie Sprewy (jedno jej ramię die Rietze), jez. i os. Rietzig Amt S. Arnswalde, os. (1313 *Recisse*) Ritze(?) Salzwedel, os. (1308 *Recziza*) Riesnitz Krosno n. O., os. (1418 *Retschicz*) Rietschütz Paradyż. Łuż. *Rěčica* os. (1362 *Reczicz*) Rietschen pow. rozborski, os. (1461 *Reytschitz*) Roitsch Wurzen, rz. (1303 *Recziza*) Riesnitz Krosno n. O., rz. (1303 *Retzyz*) Rietzer S. Lehnin, os. (dok. *Retziz*) Rötz Palatynat G. — Rzeczenica, os. (1546 *Rzeczenicza*, 1570 *Reczienıcza*, 1563 *Rzeczeńca*) Stegers i rz., dziś pewnie Mühlen Fl. Człuchów.

Rzepnica, rz. b. n. i os. Repnitz Tessin Ribnitz, os. Rzepnica, Schrepnitz, pow. bytowski. Por. pot. Rzepnik a. Rzepiennik p. dp. Skawinki.

Rzytnica, rz. Rzitnica p. dp. Brdy pow. tucholski. Por. jez. Rzytka (1473) Obra pow. wolsztyński.

Sadlnica → *Salnica*, ur. (1652) i tamże os. Salno a. Sadlno (1251 *Sadlno*) Koronowo pow. bydgoski, **Sadlnica*, rz. Seglitz i os. Sadlno (1192 *Zadel*, Zahden Szczecin. Por. rz. Sadlna (1510—23 *Sadlna*) »» os. Salnia Baszków pow. krotoszyński.

Sadnica (Sodnica), rz. Kotowskie pow. odolanowski. — Sadzica, rz. i jez. n. (1463 *Szadzycza*) pow. międzychodzki.

Samica, rz. n. (1309 *Samycze* gen.) Poniec. Pospolita nazwa w Wielkopolsce jak w Małopolsce Samiec. Samnica, rz. Radomicko pow. śmigielski. Rz. *Saminiec* pow. ostródzki i jez. *Samin*, rz. Saminica (1543 *Saminica*) i os. Samin (1357 *Semin*) pow. brodnicki należy do *soma* → *suma*.

Sanica, rz. pow. stopnicki. Por. rz. Sanna pow. janowski, rz. n. Sanina (1402) Gosławice pow. łowicki.

**Sarbica* → *Sarbicko*, os 1193 *Sarbitsko*) Konin, Sarbica, rz. Sorbitz Rudolstadt Lobenstein. Por. os. Sarbice (1413) Koło, os. (961 *Zurbici*) m. Zörbig, os. Zerbitz Dessau, pustk. *Serwitz* (1457) Magdeburg, os. Serwitz Kalbe n. Salą; os. Sarbia (1394) i rz. Sarbka l. dp. Mogilnicy pow. szamotulski.

Sępolnica, os. (1326 *Sampolnicz*) Konarzyny i tamże rz. Sępolna, Zempolna B., p. dp. Brdy. Por. rz. Sępolna (1379 *Szapolna*) dp. Mogilnicy pow. nowotomyski, rz. Sępolna (1284 *Sample*) Zampel w zlewie Iny Naugard.

Sąsiecznica, rz. (1433 *Szansecznicza*) Schätzke l. dp. Baryczy Żmigród Milicz, rż. l. dp. Pilicy pow. opoczyński. Por. jez. i os. Samsieczno (1288 os. *Zanseschno*, 1325 jez. *Sanseczno*) pow. bydgoski.

**Ściegnica*, rz. *Ziegnitzer* Mühl B. i os. *Ziegnitz* Kulzow Słupsk. Por. rz. Ściegna pow. grodziski, jez. Ściegienne pow. włodawski, pole Stegniska pow. kartuski. Czes. os. Stihnice, (1247 *Stehenitz*). Na Rugji las »die Stangnitz« Putbus?

Ścieklenica, rz. (1750) Babin pow. wrzesiński. Por. rz. Ścieklec l. dp. Szreniawy, jez. Steklno pow. starogardzki, jez. Steklno 1528—31) Stöchel S. Wschowa, bł. n. Szczkielno (c. 1520) Dziekanowice pow. gnieźnieński, jez. Szkleniec pow. kolski i t. d. Na obszarze niegdyś łuż. os. (1527 *Stakelitz*) Stakelitz Zerbst, os. (dok. *Stachilize*, *Stekkilze*, *Stekelz*) Steglitz w Frankonji G. Czes. rz. Stekelnice dp. Medhuji.

*Ścienica, głuż. os. *Śćeńca, Steinitz pow. wojerecki (Muka).

Sepnica, jez. Sepnitz S. i os. Sepnica Łąki pow. bytowski. Por. os. Sepnica (XV w. *Sepnycza*) pow. ropczycki, i bł. Sepno (1247), dziś os. pow. kościański, pot. Isepnica pow. żywiecki. Chorw. rz. Sepnica (1269).

Sędowica, rz. Sandewitz, Ziegen Fl., p. dp. Dobrzycy (1361 *Sendowice*) Machliny Wałcz. Por. jez. Sędeń a. Sendeń w zlewie Skrwy pow. gostyński, os. Sędowice pow. jędrzejowski.

**Sibica*, rz. *Scheibitz* w zlewie Warty Alt Limmritz Sternberg. Por. os. Sibica a. Szybice, czes. Svibice, Schibitz w Cieszyńskiem, rz. Świba l. dp. Niesobi pow. kępiński. Sibnica, rz. Schiebenitz, dp. rz. Biliny (Bille) Lauenburg Ratzeburg. Por. os. Świdnica a. Sidnica i rz. Świdnica tamże pow. cieszanowski. W Styrji rz. Schwebing, Schwöbing l. dp. Murzycy (1232 *Svebenic*, 1344 *Swebnich*) t. j. Świbnik | Świbnica. Świdnica, rz. (1627) dp. Grabi Sieradz, rz. Schweidnitz w zlewie Odry Gartz, m. Świdnica Schweidnitz Śl., os. (1335 *Svidnicz*)

Schweinitż pow. średzki Śl., os. (1209 *Zviniz*, XIV w. *Swydenicz*) Schweidnitz Jerichow I. Por. rz. Świdnik (XIII w. *Swydnyk*) Śl. Głuż. os. Swódnica Schweidnitz pow. lubijski. Czes. rz. Svídnice dp. Łaby i Orlicy.

Sietnica a. Sitanka, rz. (1351 *Sczitnicza*, 1511 *Szytnycza*) l. dp. Wisłoki i os. Sietnica (1581 *Szitnicza*) pow. gorlicki a os. Przisietnica (1280 *Presecznicza*, 1283 *Przysietnicza*) pow. nowosądecki.

Sicica, rz. Zitzitz p. dp. Łeby Lębork. *Sicienica*, rz. (1766 *u Sicienicy*) ⋙→ *Siecienica* w zlewie Noteci M. pow. mogileński. Por. os. Sicinek, Schein, pow. wąbrzeski, *Sicie* ⋙→ *Syce* Zietzen pow. słupski. Sitnica, ur. (1533—34) Gogolewo pow. gostyński (także Szczytnica), rz. Zietenfier l. dp. Drawy (1559 *Sczythnycza*... *Szithnicza*, więc Szczytnica... Sitnicà, 1646 *Zitnica*) Szczuczarz Człopa, jez. i os. Sitnica oraz os. Sitno (1258 *Sytno*) pow. lipnowski, rz. Zietnitz Neudamm Landsberg. Połab. *Seitnéića*, ur. Gr., Kl. Settens Buendorf Bleckede, ur. Seidens Breese Dannenberg. Os. (1364 *Zitenitzen*) Zietenitz Salzwedel, os. (1156 *Tsitenice*) Magdeburg.

**Siedlica* — Siedliczka, łk. n. (1549 *Syedlyczka*) Czeszewo pow. wrzesiński, Siedlica ⋙→ Siedliczna, łk. n. (1591) Lisowice pow. wieluński. Siedlica (Sidlica, Szydlica), rz. (1280 *fl. Schedelicz*) Tempelburger Wasser i os. Schidlitz pod Gdańskiem (czy = Siedlnica niżej?). *Siedlnica* ⋙→ *Silnica*, rz. i os. (1386 *Sedlnicza*) Radomsk, *Siedlnica* ⋙ → *Świdnica*, os. (1322 *Sedelitz*, 1407 *Syedlnicza*) Zedlitz Wschowa, Siedlnica, rz. (1300 *Czelditz*) Selnitz, Silnitz, dp. jez. Tessentin Białembork pow. człuchowski, rz. Siedlnica (1342 *Sedelnicza*) dp. Łeby Oliwa. Por. rz. Siedlnica (1253—58 *Sedlnicha*) Tyniec, rz. *Siedlnia* (1508 *Szyedlnya*) ⋙ → os. *Silna* Pszczew, os. Siedlisko, Stieglitz, Zanoteć, Siedlice, Schaedlitz, pow. pszczyński. Obok formy Siedlnica jest także nazwa *Sielnica* (*sieł-*) n. p. rz. p. dp. Bohu, os. pow. brzozowski i t. d. W Styrji rz. Selk, Sölk (c. 1080 *Selicha*) Grossselk p. dp. rz. Enns.

**Siekanica*, rz. Sacknitz B. dp. rz. Hege B. Alt Zowen Schlawe. Por. pot. Siekanica pow. mościski.

**Sieńczyca*, rz. n. (1275 *Sinzicha*... *Ginsurza*) Rügenwalde i os. tamże Schöningswalde. Por. os. Sieńczyce pow. piński,

m. Sieńcza pow. łochwicki. — *Sienica*, rz. (1208 *Zennicha*) Zednitz Trzebnica, rz. (1279 *Scenisca*... *Scenische*) → *Sieniczka* Żarnowiec Puck, rz. (1295 *Senece*) → *Sieniawica*, Sennewitz, Zinnewitz l. dp. Myśli i os. Sennewitz Soldin Landsberg (por. os. Sennewitz płn. Halli), os. Sienica pow. chojnicki. Por. rz. Siennica a. Sienniczka l. dp. Świdra, rz. (1428 *Sennycza*) l. dp. Broku i os. Sienice (1427 *Syennycza*) pow. ostrowski na Mazowszu. Połab. *Sennéića*, ur. das Seinitz Moor Bankewitz Oldenstadt, os. Zienitz (1360 *Zinize, Synisse, Zinisse*) Göhrde Hitzacker. W Marchji Starej os. Zens (dok. *Zenitz, Czyencz*). Głuż. Sienica, os. Sänitz pow. rozborski, dłuż. os. Seńeńce Zimnitz pow. kalawski. Słow. os. Senica (1400 *Sandicen heyde*, 1417 *Senicz*) Zienitz w Karyntji.

**Sieprnica* → *Sierpienica*, rz. l. dp. Skrwy i m. Sierpc (c. 1165 *Seprch*). Por. *szeprać* = poruszać się ze szmerem.

Sikawica, os. pow. łaski i Sikawa, os. pow. łódzki. Por. rz. Sikuń pow. oszmiański, wodospad Siklawica w Tatrach.

Sikornica, rz. i zatoka (1276 *Scikerniz*, 1295 *Zcikerniz*, 1298 *Cycorniz*) Zickerniss i Zickernitz B. Jasmund Rugja i 2 os. (1318 *Sicker*) Zicker tamże. Por. os. Sikornica pow. pilzneński, rz. Sikorka p. dp. Narwi.

**Silica*, pewnie rz. (1306 *Silliz*) Zehden. Por. os. Silice pow. sochaczewski, os. n. (1173 *Silitz*) Leitzkau w Marchji St.

Silnica, rz. n. (1245 *Szilnicza*) pewnie Trzcianka Niekursko Zanoteć, rz. Zillnitz Fl. dp. jez. Kramska Frydland Prus. Por. rz. Silnica l. dp. Bobrka. W Styrji rz. *Zilnich* (1498).

Siodmica, rz. a. Samica Kierska l. dp. Warty Objezierze pow. obornicki. Jako nazwa polna, np. Siodmica (1787) Stoki pow. międzychodzki.

Skalica, os. (1310 *Scalicza*) Skalitz w Cieszyńskiem, rz. (1279 *Skalice*) Schaale, jez. (1279 *Scalse*) Schaal S. i os. (1194 *Scalisce*, 1230 *Scalize*, 1279 *Scalizze*) Schaliss Wittenburg Hagenow. Częściej czes. rz. Skalice.

Skarawica, rz. n. (1755), poprawniej pewnie *Starowica* (1513 *Starowycza*) Myszki pow. gnieźnieński.

Skawica, rz. (1253—58 *Scauicha*) l. dp. Skawy, os. n. (1194 *Scawize*) Querfurt Saks. Por. rz. i m. Skawina pow. wielicki, rz. i os. Skawina (1264 *Scavin*) Saegen Strzelno — Środa Śl.

Skępice, ur. Mchy pow. śremski. Por. jez. Skępe pow. lipnowski. — Skępnica, rz. (1421 *Schamnitz*... *Schampinz*, 1521 *Skampnycz*) i os. (1421 *Schampen*) Skępsk, Skemsk, pow. brodnicki.

Skitnica, rz. (1557—86 *Skithnycza*) a. Kocuń i os. Skic (1430 *Skycz*) pow. złotowski. Skietnica, ur. Grębanin pow. kępiński.

Skoczenica, os. (1155 *Scotenici*, 1245 *Scocenici*, c. 1310 *Scoczenicza*) Skotschenine pow. trzebnicki.

Skorownica, łk. (1547) Kłobucin, pow. kartuski.

Skorzyca, rz. a. *Szoryca* pod Skorczem pow. starogardzki. Kaszub. *skórc skorzec*. Czes. rz. Skořenice w zlewie Orlicy.

Skotnica, ur. n. (1445) Zaparcin pow. poznański. Por. rz. Skotnica a. Jastrzębski potok pow. wadowicki.

Skranica, las Kliczków pow. sieradzki.

Skromnica, rz. b. n. i os. (1512 *Skromnycza*) pow. łęczycki. Por. os. Skromowice pow. lubartowski.

Skrzynica, staw Lubinia M. pow. jarociński. Skrzynnica, os. n. i przy niej rz. (1418) Ląd. Por. jez. *Skrzynice* (1531) → *Krzynice* (Krinitze) pow. skwierzyński.

Skrzypnica, ur. (1753) Karmin pow. pleszewski i tamże os. Skrzypna (1304 *Scripne*). Por. staw Skrzypnik Młodziejewice pow. wrzesiński.

Ślepica, rz. n. (1531—39 *Szlepycza*) Kaczagórka pow. koźmiński. Por. rz. Slepcza l. dp. Uborci pow. mozyrski, jez. Ślepc pow. słupecki i t. d.

Ślepietnica. Ob. Świepietnica.

**Śliwica* → *Śliwiczka*, rz. i os. Śliwice, Schliewitz, pow. tucholski, os. (1336 *Slewicz*) Schleibitz Wrocław, os. Śliwnica (1144 *Slevenize*) Schleibnitz Magdeburg, rz. *Śliwica, Schleiz, Zenz Kalbe n. Salą. Śliwnica rz. l. dp. Sanu. Połab. *Sleivnéića*, łk. Schleitz W. Dünsche Lüchow, os. (*Sleuicz*) Schleitz. W Austrji D. os. (*Sliuuinihha*, XIII w. *Sleunz*) Schleinz Wiener Neustadt.

Sławica, rz. i os. (1403) oraz Sława, rz. i os. pow. obornicki. Sławice, jez. n. (1249 *Slavice*) Sulęcin (Zielenzig). Por. czes. rz. Slavnice w zlewie Vltavy; pot. Sławicz w Cieszyńskiem, rz. Sławiec p. dp. Mihodrý.

**Słomnica*, połab. *Sluomnéića*, ur. Slamieneitz Bösen Klenze. Por. Słomniki pow. miechowski.

Słonica, rz. Schlenz Gr., Schlönitz p. dp. Iny Zgniłej (1233 *Zloniza*, 1259 *Zlonize*) Chosczno (Arnswalde), rz. Słonica (Słonicze) dp. Łeby Strzepcz pow. wejherowski, rz. Slonitz dp. rz. Trzebieli (1285 *Slonitze*) i os. (1267 *Sulta*) Sülze Ribnitz Triebsees, rz. Schlenze dp. Sali Eisleben, jez. Schlänitz S. Potsdam. Por. pot. Słonica p. dp. Tyśmienicy. Połab. *Sluonéića*, ur. Schlanneitz ➻ Schlarneitz Rehbeck Lüchow, rz. Schlenz Lüdershausen Lüneburg. Czes. rz. Solnice w zlewie Orlicy. **Słonczyca*, głuż. Słónčica, ur. *pola Słónčici* Rakojėdy Budyszyn. *Solnica*, os. pow. słupecki, rz. (1275 *Zeliniza*) dziś os. *Söllnitz* Pollnow, os. (c. 1310 *Solnitz*) Schollwitz Bolkenhain, os. (1069 *Selnize*) Sollnitz Bitterfeld. Solnice, os. Sollnitz pow. lęborski. Por. os. Solnica, pot. Słonica pow. kałuski, rz. Sołonica p. dp. Wołgi, rz. Solica p. dp. Moży.

Słopica a. Słopnica, rz. n. (1532—55 *Szlopycza*, 1558 *Slopnicza*) może Mühlen Fl. i m. *Człopa* (⟵ *Słopa*). Por. pot. i os. Słopnica pow. limanowski. — Słupnica a. Słupa, rz. Stolpe dp. Bałtyku (1224 *Slupnica*) i m. Słupsk Stolpe. Por. rz. Sloupnice (1167 *Zlupnice*) w zlewie Łaby. Rz. *Sulpa* (860) Sulm p. dp. Mury przy Lipnicy w Styrji i jej dp. Stulmeckbach (1070 *Stulpnic*, 1443 *die Stulbnikh*), rz. Stolling Gr. (1187 *Stulbenich*), rz. Schlatting B. (1333 *Slapnich*). W Dalmacji os. Stupica (1176 *Stilpiza*), chorw. rz. Stupčanica (1306 *Soploncha*). Słupownica, łk. Kozarzew pow. słupecki. Słubica i Słubice, os. pow. gostyński i błoński a nazwa herbu Prusów Słubica a. Słupica (1405 *Slubica*, 1412 *Slupicze*). **Słubica*, os. n. (992 *Zulbiza*) może dziś *Fürstenberg* n. O. i rz. *Słubia*, *Schlaube*, l. dp. Odry tamże. **Słubica* || **Sułbica*, rz. *Selbitz* l. dp. Sali Lobenstein, Kulmbach i os. tamże (dok. *Seilbitz*) *Selbitz* w Frankonji G. jak *Suseliz* ➻ Seiselitz?

Śmianica, os. pow. kolneński. Por. os. Śmieńsko ➻ Świńsko pow. brzeziński.

**Śmiednica*, łk. Schmidelitz Moor, Pribbernow Kamień u Bałtyku. Por. os. Smidyn (dok. *Smiedyno*) pow. kowelski.

Śmierdnica, rz. n. (1179—81 *Zmirdniza*, 1220 *Smirdniza*) *Smirdniza*) i os. n. (1220—27 *Smirdniza*, 1255 *Smirdeniz*) dziś łk.

Schmarnitz Buchholz Szczecin, os. n. (1150 *Zmirdizca*, 1179 *Zmirdica*) Zmirditz Jerichow II. Por. rz. Smierdząca p. dp. Prosny, rz. *Śmierdnia* »→ *Śmiernia* l. dp. Noteci, rz. Śmierdzioch w zlewie Liwca i t. d.

Smogornica a. *Smogulica*, rz. n. (1248 *Zmogerniz*, 1272 *Zmogeliz*) Starogard n. Iną. Od *smogorza* t. j. torfu. Smogulecznica, rz. n. (1514 *Smogulecznycza*) dziś Struga Smogulecka l. dp Noteci i os. Smogulec (1335 *Smogulz*) tamże.

Smolnica, rz. p. dp. Warty (1509 *Smolenyecz*, 1510 *Szmolenycza*) i os. Wronki pow. szamotulski, rz. Schmoelitz, Smelnitz, Schmellnitz dp. Stołuni pow. człuchowski, rz. Schmollnitz, 2 jez. Schmollnitz S. (1353 *Smolnitze*) i las S. Bärwalde Königsberg, jez. (1242 *Zmolnitz*) Schmollitz S. Neustrelitz. Połab. *Smüölnéića*, ur. Schmielneitzen Gollau Klenze. Głuż. rz. Smolnica i Šmolica Schmöllner B. w zlewie Čornicy, os. Smilna Schmölln Budyszyn. Os. *Smolenz* Schmölz w Frankonji G. Por. os. Smoleniec pow. słupecki, os. Smolenica pow. prużański.

Smorawica, ur. n. (1683—85) Nowemiasto n. W. i w okolicy nazw. niegdyś Smorawa.

**Snażnica*, *Snażnik*, mł. n. (1659 *Snaznik*) Rudka pow. jarociński. *Snażny* «czysty», *snaga* «czystość».

Śnietnica, os. pow. grybowski. Por. os. Śniaty, ur. Śniaciny, Śniacina w Wpolsce od *śniatów* tj. pni.

Śnieżnica, łuż. rz. n. (1122 *Sneznica*) Glas B. czy Schwarz B. Zwickau Saks. Por. szczyt Śnieżnica w Beskidzie zach.

Sobolica, łuż. rz. Zöblitz B. i os. Annaberg Saks. Por. pot. Sobolica l. dp. Sobola pow. doliniański.

**Sokolnica*, połab. *Süokelnéića*, ur. die gr. Sokelneitzen Dolgow Wustrow, ur. Sungelneitz Dallahn Oldenstadt.

**Sonica*, rz. Schonitz B. w zlewie Wieprza Miastko (Rummelsburg). Por. rz. Sona a. Sonia dp. Wkry pow. ciechanowski, os. Sonczyca pow. nowogródzki.

**Sopotnica*, rz. (1282 *Zopiniz*) Zopfenbeke, Zopfenbeck, Bäke, Zopinitz Wasser w zlewie jez. Warpna i os. Zopfenbach Warp Ueckermünde. Por. rz. Sopotnica pow. nowotarski, os. Sopot, Zoppot, pod Gdańskiem, rz. Sopot p. dp. Tanwi. Połab. *Süöpö(t)néića*, ur. Zopeneitz Neritz. Klennow

Wustrow, chyba że to *Świepietnica*. Os. Zoppaten Goldkronach Kulmbach. Czes. rz. Sopotnice w zlewie Orlicy.

Sośnica, 3 jez. n. (1498), jedno z nich pewnie Sand S. pow. międzychodzki, os. (1253 *Zochnice*) → *Suśnia* pow. kępiński, os. (1346) pow. krotoszyński, bł. n. (1646) Chobienice pow. wolsztyński, os. (1244 *Sosnic*) Schosnitz Kanth, las n. (1188 *Soznitsza*) Neuwarp itd. — Sosnowica, gaj n. (1464 *Szoszno-wycze*) Miłosław.

Soszyca, łk. Schoschitz Grund Budów Słupsk. Por. os. Soszyca pow. prużański i os. Soszyce pow. rawski, nazwane od *sochy*.

Sowica (e), os. n. (1415 *Sowicze*, 1683—85 *pod Sowicą*) Świerczyna pow. leszczyński, Sowienica, rz. Zoven B. dp. Iny (1237 *Soveniza*) Choszczno (Arnswalde). Ob. też Stawnica tamże. Por. rz. Sowica l. dp. Prutu, pot. Sowieniec pow. wadowicki, rz. Sowlina p. dp. Łososiny itd.

Spacznica, rz. n. (1434 *gurges al. spacznycza*) Poniec. Nazwa młynów.

**Sprewica*, łuż. rz. Sprěwica, die Sprewitza, dp. Sprewy.

Srebrnica, os. pow. wieluński, łuż. rz. Slěbornica w zlewie Čornicy (1228—30 *Zreberniza*) i rz. Slěbornička Schliefer B. Budyszyn.

Średnica, rz. (1440 *Srzednicza*) w zlewie Bzury Skierniewice, rz. n. (1292 *Serodnitza*, 1323 *Sdretnica*, 1342 *Srednicza* = Drybok?) Tczew, rz. Strednica l. dp. Wieprza (Słow. geog. XI. 398 — czy to Studnica Stiednitz? jest tam też os. *Serdsisen*). Por. rz. Serednica dp. Olszanicy, os. Średnica (XIII w. *Syrednica*) Wysokie Mazow. i pot. Średnica a Strednica dp. Biały Spiskiej.

Srocznica, os. n. Zbąszyń.

**Stadnica* czy **Stodnica*, jez. Todnitz S. Schönberg Mekl. Ob. Todnica.

Stamnica, jez. Stamnitza T. pow. kluczborski. Por. os. Stamnitzdorf Löwenberg Śl. W Mpolsce os. n. *Stimnicze* (1328), którą wiążą ze Szczucicami pow. opatowski. Por. os. Stemno pow. wieluński. Ob. niżej Stępnica.

Stanica, rz. (1337 *Stonitz*) Königsberg, rz. Stanitz Fl. Prädikow i jez. Rothe Stanitz S. Prötzel Teltow, jez. (1607 *Sta-*

nissa) Rekowo pow. bytowski. Staniewica, rz. Stennewitzer Fl. dp. Myśli i os. tamże Stennewitz (1300) Massin Landsberg, rz. Stentzer B., łk. Stemsen Br. Boltenhagen Gryfja i os. Stemnitz (1285 *Staniuithze*) pow. sławiński. Por. os. (1214 *Stenwitz*) Steinwitz S. Altenburg.

Starowica, rz. niekiedy Skarawica w zlewie Wełnianki (1513 *Starowycza*) pow. gnieźnieński. — Starzenica, łk. (1546) między Starem a Wiatrowem pow. wągrowiecki. Por. os. Starzenice pow. wieluński. — Starzyca, rz. l. dp. Pilicy i os. Starzyce (1476) pow. brzeziński, jez. i las (1237 *Stariz*) Choszczno (Arnswalde), 2 jez. Staritz S. Freienwalde Saatzig, jez. Störitz S. Fürstenwalde n. Spr. Por. os. (1119 *Staritz*) Staritz Torgau, rz. Starzyca pow. ihumeński itd. Połab. *Storéića*, ur. Starreitzen Oldendorf Klenze (star- || old | alt), Storeitz Gielau Wustrow. Czes. *starice* stary wysychający strumień. W Styrji os. Staritzen Aflenz, os. Starzenbach (1312 *Sterzenpach*) Riegersburg.

**Staszyca*, las n. (1509) Daleszyn pow. gostyński. Może niedaleka os. Stężyca.

Stawica »→ Stawiczna, rz. n. (1728—29) Czeszewo pow. wągrowiecki. — Stawnica, jez. i os. (1491) Stewnitz w Złotowskiem, rz. Stävenitz, Stübenitz (1303/13 *Stemenitz*! 1336 *Stauenitz*, 1337 *Stofyn... Stovenitz*) l. dp. Iny i 2 jez. Stävenitz S. Choszczno (Arnswalde), rz. Teich Fl. p. dp. Korytnicy w zlewie Drawy i os. Stawno (1333 Stöuen-, *Stoveno*, 1349 *Stoben*, 1414 *Stöfen*) Stöwen płd. Falkenburga, rz. (1229 *Stauenizza*) Scharrpzow Mekl. Por. os. Staw (c. 1430 *Steben*) pow. toruński. Połab. *Stovéića* i *Stovnéića*, ur. i stawy Stauns Govelin Hitzacker, ur. Stoweitz Krummasel Klenze.

**Stbica*, rz. *Stabitzer* Fl. l. dp. Dobrzycy, jez. *Stabitz* S., os. Stabitz (1297 *Stubicze*, 1639 *Sbyczno*, 1696 *Zbiczno sive Stabitz*) Wałcz. — *Stebnica*, rz. *Stiebnitz*, *Stibnitz* p. dp. Wieprza Rügenwalde, jez. *Stiepnitz* S. w zlewie Haweli Himmelpforta. Por. pot. Stebnik w zlewie Strwiąża, Seretu itd., os. Izdebnik, czes. Istebnik, nm. Stiebnig pow. opawski. Głuż. Ścijecy (1261 *Stibitz*) Stiebitz Budyszyn. *Steb*, zdbik = żbik.

**Steknica*, **Ścieknica*, rz. Stecknitz (1188 *Cikinize*) p. dp. Trawny, rz. Stecknitz p. dp. Łaby Lauenburg. Prof. Brückner Arch. f. sl. Phil. 39,50 = *Stobnica*, co mało prawdopodobne.

Stępnica, rz. Stembnitz Fl., Stempenitz, Stempnitz i os. Templin. Por. rz. Stępa l. dp. Noteci, pot. Stępina l. dp. Wisłoka, os. Stępna pow. wieluński itd. Ob. wyżej Stamnica.

**Stęszyca* ➻ *Stężyca,* smug (1617—19) Kretków pow. jarociński, jez. i os. (1454 *Staszicza*) Ostrowite Kapitulne pow. słupecki, os. (1258 *Stusicha,* 1447 *Stǫschycza*) pow. kościański, os. Stężyca i jez. Stężyczno pow. kartuski. Por. rz. Stężyna pow. tczewski, os. Stęszyce pow. sieradzki.

Stobienica a. Stobnica, rz. n. (1584—85) Bagrowo pow. średzki. Stobnica, rz. (1450—51) Łódź pow. poznański, os. (1388 *Stopnicz*) i rz., dziś Ruda, pow. szamotulski, os. Stobnica (c. 1520 *Stobnycza*) a rz. Stobianka (c. 1520 *Stobyanka*) pow. piotrkowski, Stobnica rz. (1325 *Stabenicz*), os. Stobno i jez. tamże Stobno pow. tucholski, Stobnica rz. (1258 *Stubenitze,* 1295 *Stepeniza*) dp. zatoki Szczecińskiej i os. Stepenitz, Stobnica a. Stopnica, rz. (1269 *in Stepnizam*) p. dp. Gowienicy (Guben B.) Gollnow Naugard, rz. Stepnitz B., Stapnitz B. l. dp. Studnicy Miastko (Rummelsburg), rz. i os. (1246 *Stepenitz*) Stepnitz p. dp. Łaby Wittenberge, Schönberg, Perleberg, rz. (1188 *Stubinize,* 1267 *Stobenitz*) Stepenitz, Stapenitz Dassow Lubeka, rz. Stöbnitz p. dp. rz. Geisel Querfurt i os. tamże, os. Stöbnitz S. Altenburg, os. Stübenitz Gera, jez. (1574 *Stipenitz*) Stübnitz S. Rheinsberg. Pospolita nazw rzek Stobnica a jez. Stobno. Por. m. pow. Stopnica (1275 *Stobnycia*), rz. Stopnica dp. Sanu, rz. Stopnica p. dp. Stobnicy (1359 *Stobnicza*) pow. sanocki. Stobnica, rz. Stübenitz l. dp. Iny Arnswalde, oboczna forma *Stävenitz* ⟵ *Stawnica.* Podobne wahanie, os. Stobno (1419 *Stebno?,* 1510 *Stebno,* 1580/92 *Stobno*) *Stöwen* ➻ *Stewy* Piła, Staw (c. 1414 *Stawe,* 1430 *Steben*) pow. toruński. W Styrji rz. Stübing p. dp. Mury, i 2 os. Stübing (1147 *Stûbenic,* 1265 *fl. Stubnich*), rz. Stübming p. dp. Murzycy (1307 *die Stobnik*). Chorw. rz. *Stopnik* (1259) a ziemia *Stopnicha* (1265) tj. Stopnica.

Stobrice, dłuż. os. Stöbritz paw. kalawski, **Stobrzyca,* os. Stiebritz i sąsiednia **Stobrawa,* os. Stobra Naumburg n. S. w Turyngji. Por. rozmaite rzeki Stobrawa i os. Ścibiersko (1065! *Sczibersco*) ➻ Zbiersk pow. kaliski.

Stolnica, mł. pow. ostrzeszowski. Por. rz. Stołowniata p. dp. Bobra, jez. Stołowacze pow. śremski.

Stranica, rz. n. (1427) Bielsko pow. międzychodzki. Por. pot. *Stranianka* dp. Turczanki. — *Stramnice*, os. (1386 *Stramicze*, 1387 *Stranicze*) pow. szamotulski i drugie (1398 *Stramice*) pow. jarociński ←« *stram, stramica* = poprzeczna belka w saniach.

Strasznica, os. pow. wejherowski.

Strężyca »→ *Stryżyca*, rz. Streng w zlewie Mołdawy (1121 *Strisize*) Delitsch Halle. Muka Strěžica. Por. pot. Strącze p. dp. Skawy, os. Stręczno a. Strączno Stranz pow. wałecki.

**Strogomica* »→ os. n. *Strogomicko* (1403 *Strogomiczsko*) pow. leszczyński.

Stropnica, rz. dp. Słupy (1342 *Stropnicza*) Oliwa. Ob. Rozstropnica.

Strużnica, rz. Strusnitz l. dp. Głomnicy pow. złotowski.

Strzecznica, rz. Streitz Kanal (1288 *Streceniz*) i os. Streitz Koszalin. Por. os. Strzeczona Stretzin pow. człuchowski. Strzeknica, rz. (1169 *Stricnizia*) Landgraben i os. Strecknitz Lubeka. Por. os. (1249 *Strekeline*) Strenglin Holsztyn i ur. n. Strzeków pow. wrzesiński.

Strzelica, rz. (1283 *riv. Streliz*) *Strehle* p. dp. Płony Perzyce. Por. rz. Strielica dp. Suchony Wołogda, jez. (1539 *Strzelicza*) Bar na Ukrainie. *Strzelnica* a. *Strzelniczka*, rz. Trzelnitza = Warznica w zlewie Raduni i os. *Strzelno* Strellin pod Puckiem. *Strzała* jest też roślina wodna «sagittaria sagittifolia».

Strzyżewica, bł. i os. Strzyżewo a jez. Strzyżewko, Stresau, pow. kościerski.

Studnica, rz. (1310 *fl. Studnicze*) p. dp. Widawy Rychtal, os. Steudnitz (1329 *Studnicza*) pow. lignicki, rz. Stüdnitz l. dp. Drawy, jez. Stüdnitz, os. (XIV w. *Studenitz*) Alt Stüdnitz Kalisz N., rz. Stüdnitz Fl., jez. N. Stüdnitz, os. N. Stüdnitz Balster Kalisz N., 2 jez. (1437) Stüdnitz Czaplinek (Tempelburg), jez. Gr. Stüdnitz S. Kasimirshof Bublitz, rz. Stienitz Fl. i jez. Stienitz S. (1247 *Studenitz*) Straussberg. Na obszarze niegdyś łuż. os. (1186 *Stvdiniz*) Staudnitz Brandis i os. (c. 1110 *Studen*, 1269 *Scudenictz*) Steuden w Saks., os. Steudnitz Naumburg n. Salą. Połab. *Stäudnéića*, ur. Stedineitzfeld Schwemmlitz Oldenstadt. **Studzica*, jez. Steuditz S. pow. kołobrzeski, rz. Steuditz w zlewie Haweli Neustrelitz. — Studzielnica, os. pow. koniński. *Studzienica* »→ *Studnice* (łk. 1360 *Studenitz adir*

Studzentz) Karsin pow. chojnicki, Studzienice (a), os. Studzenitz pow. starogardzki, os. Stüdnitz (1335) pow. bytowski, Studzienica, rz. Stiednitz Fl. l. dp. Wieprza Miastko (Rummelsburg) i jez. Studzieniczno (1313 *Studeniczno*) Stüdenitz S. — Studziennica, os. pow. wieluński. Por. rz. Studenica p. dp. Stwihy. Czes. rz. Studnice w zlewie Medhuji.

Suchlica, ur. Züchlitz (1776) nad Wartą między Schüttendammer Gr. i Schnelle Warthe Tamsel. Por. os. Suchlino pow. dzisieński, os. Suchlicze Kleck.

Sugajnica, rz. (1378 *Suganicze*), *Sugajno*, jez. (1291 *Suchayna*) i os. *Sugajno* (1310 *Sugan*) pow. brodnicki. Pewnie z języka stprus. jak os. Świgajno pow. ządzborski.

Suleszowica, rz. n. (1528) a. Sulewnica (1462—67) Czerminek pow. pleszewski. Por. nazwy rz. Suleniec, Sulica itd. *Suleszowica, rz. n. 1218 *Szuleztid*), os. (1218 *Sulta*) Sülte i os. (1275 *Zulestorpe*) Sülsdorf Mekl. — pewnie obce.

Sumice, jez. (1532 *Sumyze*) Zatom Człopa. Por. rz. Sumina p. dp. Odry pow. rybnicki.

Suszyca i Sucha, rz. (1317 *Czuchen*, 1433 *Schuschicza*) Zuchow Kanal, die Zuchen Redęcin Neuwedel, rz. n. (1215 *Zuziza*) Lubenbeke Basedow Malchin. Por. rz. Suszyca pow. radomyski i t. d. Połab. *Säuséica*, ur. Seiseitzen (w pobliżu rzeki) Naulitz Klenze.

Świepietnica ⋙→ *Ślepietnica*, os. pow. piotrkowski, *Świepietnica* ⋙→ *Siepietnica*, os. (1105 *Suepetnici*) pow. jasielski, **Świepietnica* ⋙→ *Lepietnica* (1252 *Lepietnica*), rz. pow. nowotarski. Głuż. Sepicy (1432 *Swepetnitz*) Schwepnitz Kamjeńc. Połab. *Svepa(t)néicia*, ur. *Zopeneitz* Neritz. Klenow Wustrow, chyba że to *Sopinica*. *Świepiety*, *swepiety*, *ślepietnie* = dziuple wypróżniałe drzew, gdzie pszczoły miód znoszą.

Świernica, rz. n. (1290 *Swrinze... Swirinse, Swrnythse*, 1308 *Swirnica*) Pękanin Sławno i rz. (1299 *Swirnitze*) Jawęcin Koszalin. Świerznica, os. n. (1402 *Szwrznica*, 1520 *Szwyerznycza*) Radomsk. Por. rz. Świerznica pow. rówieński, os. Świernia (1497 *Schwyrsna*) pow. włocławski, rz. Świrz (Świerz) z Świrzykiem dp. Dniestru.

**Świesznica*, rz. Schwesnitz Hof Wunsiedel. Świesznica czy Świecznica, rz. n. w zlewie Brdy (1312 *Svechenicza*...

Suezchenicza) Koronowo pow. bydgoski. Por. os. Świeszewo pow. pułtuski i t. d., os. Świesz pow. nieszawski, os. Schweswitz (1336 *Zwezwicz*) Halle, łęg Schwissau nad Łabą St. Magdeburg.

Świeżyca, os. (1277 *Swiezyca*) ➳ *Święźyce* pow. sandomierski. Święcienica czy Świecznica, rz. n. w zlewie Brdy. Ob. Świesznica. Por. os. Święcienica (XIII w. *Suycenica*... *Svytenicza*) pow. pułtuski, rz. Święcica w zlewie Niemna. Świętowica, rz. (1278 *Schwanteuitze*, 1280 *Zwantowitz*) i os. Schwantewitz, Schwantefitz Stepenitz Pölitz. Por. rz. *Schwenze* dp. Dossy Neuruppin ⟵ **Święca* jak rz. *Święcek Schwentzek* Fl. pow. jańsborski.

Świnica, rz. Schweinitzer Fl. dp. Elstery Cz. i os. Schweinitz (1297 *Swinez*, 1346 *Schwinitz*). Por. os. Świnica pow. wilejski i t. d. Chorw. rz. Svinica (1301 *Zuynnicha*).

Swornica, rz. Swornitz B. l. dp. Odry pow. kozielski. Por. os. Swornigac ⟵ Zwornegacie pow. chojnicki, rz. Sworzyna (1420 *Sworzina*) pow. iłżecki.

Sypanica, os. Scheipnitz (1242 *Sypenin*, 1253 *Sypanitz*) pow. suski. Sypienica, rz. i os. połab. *Seipnéića* (1450 *Tzippenyttze*... *Sippenitze*) Sipnitz Carwitz Hitzaker. Por. os. Sypień pow. łowicki i częstsze Sypniewo, łk. Sypnik Sulmierzyce pow. odolanowski. W Saksonji os. (970 *Sipnizi*) Suptitz Torgau.

Szczawica, rz. Kucbork pow. niborski. Por. rz. Szczawnica l. dp. Wagu i os. Szczawnica Schamnitz na Słowaczyźnie, os. Szczawnica pow. nowotarski, pot. Szczawnik w zlewie Dniestru. W Styrji rz., os. dolina Stanz (c. 1150 *Stawenz*, 1313 *Stevncz*), rz. Stainz (1160 *Stauwenz*).

Szczegielnica, ur. (1512 *Sczegelnicza*) Szczerców pow. łaski. Por. os. Szczeglice pow. sandomierski, Szczeglin pow. stopnicki.

Szczekanica, przedm. Piotrkowa. Szczekanica, las (1782) Wierzchlas pow. wieluński. Por. jez. Szczeki, Schecken S., pow. międzychodzki.

Szczełkica, l. dp. Pradły w zlewie Pilicy. Por. rz. Szczełbinica dp. Niszczy pow. siebieski, Szczełkowo os. w gub. moskiewskiej.

Szczerbnica, rz. p. dp. Kostrzyni pow. włoszczowski. Por. os. Schirmitz (dok. *Schirbnitz, Schirmbitz*) Palatynat G., jez. Szczerbinek pow. świecki i t. d.

**Szcześnica* ⇛→ *Szcześniczka*, rz. n. i łk. (1587—93 *Sczesniczka*) Strzałkowo pow. wrzesiński. Por. os. Szcześnica (1547 *Sczesnicza*).

Szczmielnica, rz. (1435 *Schemelnicza... Sczmelnicza*) w zlewie Wisły pow. gostyński. Por. os. Szczmielino (1443 *Sczmyelyno*) ⇛→ Śmielin pow. wyrzyski i Szczmielnik (c. 1520 *Sczmyelnyk*) ⇛→ Śmielnik pow. kolski. Strzmielnica, rz. (XV w. *Sczmielnicza*) i os. (*Strzemyelnycza*) Buszcz.

Szczurzyce, jez. (1177 *Sturizche*) Plauer S., os. Stur Mekl. Por. os. Szczurzyn pow. ciechanowski i Szczuryn pow. łucki.

**Szczyglica* ⇛→ *Szczygliczka*, os. pow. ostrowski. Głuż. Ščihlica, ur. Schtiglizza Nadelwitz Budyszyn.

Szczypiernica, ur. n. (1427 *Sczipyernicza*) i os. Szczypiorno (1427 *Sczipyerno*) pow. płoński.

Szczytnica, ur. (1601 *Sczytnycza*) Gogolewo pow. gostyński i rz. (1559 *Sczythnycza*) Zietenfier Człopa. Ob. Sitnica. Por. jez. Szczytno, Ziethen S., os. Szczytno (1229 *Scicen*, 1313 *Stythna*, 1695 *Sczytno*) Ziethen pow. człuchowski.

Szewnica, bł. i las (1580 *Siewnica*, 1714 *Szewnica*) w Złotowskiem. Por. w tych stronach jez. Szewo pow. bydgoski, os. Szewnica pow. radzymiński, rz. Szewnia i Szewenka pow. kobryński i t. d. Chorw. rz. *Seunicha* (1248).

Szpatnica, strum. Golejewko pow. rawicki.

Szrenica czy Szremica, rz. n. (1212 *Sereniz*) Pinne i jez. Scharmützel S. (1242 *Seriniz* — czy *Scrinis, Scerenisk, Screniz, Serenis, Ziremzke, Zyremzke*) Stecklin Gartz n. O. Szreńskie czy Szremskie?

**Szwabnica*, jez. Schwobnitz S. Wildenbruch Greifenhagen. Por. czes. rz. Švabnice w zlewie Łaby i Švabenice (1167 *Zuabenice*) na Morawach. Łuż. ur. Swabine Koblenz pow. wojerecki = Słabina. Czy Żłobnica?

Szydlica. Ob. Siedlica, Tempelburger Wasser pod Gdańskiem.

Taniecznica (Tanecznica), os. pow. gostyński. Por. pot. Tanecznik w zlewie Wisłoka i szczyt Tanecznica w Beskidzie.

Targownica, os. (1388 *Targownicza*) pow. mogileński. Por. rz. Torgowica na Ukrainie i 2 os. Potarzyca w Poznańskiem.

Tarnica, rz. Tarnitz dp. Łeknicy Ludwigslust Lenzen, 2 jez. Gr. Tarnitz S. Kalisz N. Por. pot. Tarnica dp. Czeremoszu i t. d. Czes. rz. Trnica (c. 1186 *Trenyza*). **Tarnowica*, rz. Tarnefitzer Elbe dp. rz. Siebauer Beck i os. *Tarnefitz* Gardelegen, ur. *Tarrenfitz* Süschendorf Bleckede ←⁎ połab. *Tarnövéića*. Por. os. Tarnowica a. Tarnawica pow. nadworniański i t. d.

Tarszyca, os. (1412 *Tarszica*) ⁎→ *Tarce* pow. jarociński. Por. pot. Tarszewka w zlewie Sanu.

Tatarzyca, łk. Janków Przygodzki pow. odolanowski. Por. jez. Tataryn pow. rzeczycki.

Tążanica, rz. (1683—85) Raszków pow. odolanowski, łęg Tansenitz Wiese Kölzin Gryfja. Por. rz. Tążyna l. dp. Wisły pow. nieszawski.

Tchórznice, 2 os. (c. 1310 *Thornicze*) ⁎→ *Turze* pow. kępiński. Por. rz. i os. Tchórznica pow. miński.

Telesznica (Teleśnica), os. pow. liski. Por. rz. Teleszyna (1655 *Telezyna*) l. dp. Warty pow. koniński.

Telmica, Těsnica, Tetrewica. Ob. Cielmica, Cieśnica, Cietrzewica.

**Tłocznica*, Tłocznik, bł. n. (1756) Łukowiec pow. bydgoski. Por. os. Tłoczewka i os. Tłoczewo pow. mazowiecki.

**Todnica*, jez. *Todnitz* S. Schönberg Mekl. Por. rz. Todica (777 *Todicha*, 791 *Thodicha*) i os. Dietach nad nią (1088 *Twedick*, 1220 *Tvedich*) w Austrji G.

Tocznica, rz. dp. rz. Leśny pow. pružański. Por. ur. Toczeń (1571 *Toczen*... gen. *Toczna*) Trzciel.

**Tonica*, łuż. ur. die Thonsen Spickendorf Bitterfeld Delitzsch, ur. die Donsen Düringsdorf Bitterfeld Delitzsch. **Tunica*, rz. Thunz B. Bayreuth. Por. rz. n. Toniszka (1528 *Tonyszka*) Szkudła pow. pleszewski, pot. Tona pow. kościerski, os. Tonia a. Tunia pow. ostrzeszowski.

Topice, las Przedborów pow. ostrzeszowski. Por. rz. Topiec l. dp. Warty pow. koniński. Topienica, rz. Tepenitz dp. Warnawy (1222 *Tepenice*, 1232 *Tyepnizha*) Wismar. Połab. *Tüöpenéića*, ur. Tepineitz a. Topineitz Güstritz Wustrow. Por.

jez. Topielnica pow. trocki, os. Topieniec pow. piński. Na obszarze łuż. las *Toplitz* pow. zgorzelicki. Chorw. rz. *Toplica* (1264) a. *Thapolcha* (1320), możliwe więc że od *topoli*. W Austrji D. rz. Döbling a. Döblinger Krotenbach (XII w. *Topilicha*).

Topolnica, las n. (1580—1629) Wódki pow. wrzesiński. Por. pot. Topolnik (1681—95) Prusy pow. jarociński, pot. Topolnica a. Tuszanka pow. staromiejski. Połab. *Tüöpö(l)néića*, ur. Duhbäls Meussliessen Oldenstadt.

Topornica, rz. w zlewie Wieprza pow. zamojski.

Trawica ⇢ Trawice, os. (1773 *Trawice*) pow. kościerski. Trawnica, dłuż. Tšawnica, os. Tranitz Chociebuż.

**Trąbica*, a. **Trąbnica*, łk. Tramnitz Br. Berneuchen Neudamm Landsberg, os. (1238 *Trampitz*) Tramnitz Ruppin. Por. wzg. Trębna góra ⇢ Trumna góra Mechlin pow. śremski; os. Trubnica pow. nowogródzki.

Trątkownica, os. Tromkowitz, Fliessenkrug pow. kościerski. Por. łk. Trącko Pierzchno pow. średzki. Czes. rz. Trutina w zlewie Łaby i Úpy.

**Trupica*, os. *Traupitz* Zeitz. Por. rz. Trupina (1649) Buk pow. grodziski, rz. Trupieńka p. dp. Wieprza i t. d. *Trupa* = kłoda w bagnie.

Trzcica, ur. (1766) Jaktorowo pow. chodzieski, os. n. (1220 *Tristitza*) pod Gdańskiem. Trzcinica, os. (1283 *Treczenicza*) pow. śmigielski, os. (1149 *Cresceniza*, 1203 *Tristenicia*) Strenze pow. kępiński, os. (1243 *Tristensa*) Strettense Anklam, os. Strenz i rz. b. n. Güstrow Schwerin, rz. i os. (1288 *Streceniz*) Streitz Koszalin (ob. jednak Strzecznica). Por. rz. Trzcinnik (1737) w zlewie Prosny Łęg pow. jarociński, rz. Trościanica p. dp. Bugu, os. Trzciągów Stengow na wyspie Wołyniu. Połab. *Trastenéića*, ur. Trasnitz Havekost Medingen, Trosseitz W. Crummasel Klenze, Driesnetz Güstau Oldenstadt. W Marchji góra Tritz B. i Rohr B. Klessen, j. Driest S. Stölln, Tritt S. Steckelsdorf. Czes. rz. Trstěnice (1167 *Trstenice*), Střenice i Třenice dp. Łaby i rz. Trstenice dp. Mžy. W Austrji D. rz. Triesting (1002 *Trieznicha*, 1020 *Tristnicha*) p. dp. rz. Schwechat, os. Trisenegg i rz. Seisseneggerbach dp. rz. Ybbs (1147 *trisnich*, XIV w. *Dristnik*). Chorw. rz. (1311 *Triztinitz*) Trstènica u Kolubaru.

Trzebica ⋙→ Trzebicko os. (1666—67 *Trzebicko*) Strebitzko Milicz, **Trzebica* ⋙→ Trzebiczna rz. (1276 *Trzebiczina*) dp. Warty Sieradz, Trzebica a. Trzebca, rz. (XV w. *Trzebicza... Trzebcza*) ⋙→ os. Trzebce pow. noworadomski. Por. jez. Trzebicino pow. kartuski, os. Trzebica pow. stopnicki. Trzebiesznica, rz. n. (1375 *Trebisnicza*) Kotkowy pow. bytowski. Por. os. Trzebiesza pow. puławski. Trzebnica, ur. (1567) Dzierzchnica pow. średzki, m. (1139—46 *Trebnicha*, 1155 *Trebnice*) Trebnitz Śl., os. (1335 *Trebnitz*) Seebnitz Lüben Śl., Trzebnice, łk. Chełmno pow. kolski. Połab. *Trebnéića*, ur. Gr., Kl. Striebeneitzen Tolstefanz Klenze, ur. Sterbeneitz Carmitz Klenze, die Striebens Hesebeck Medingen, ur. die Trebeneitz W., die Trebeneitzen, der Treweneitz Klenze i t. d., łk. Trabnitz W. Öbisfelde. Głuż. Trjebjeńca, os. Steindörfel pow. rozborski, rz. Trebnitz Königstein Dippoldiswalde, os. Treffnitz (863 *Trebina*, c. 1280 *Trebnitz*) Nabburg Palatynat G., os. (X/XI w. *Zribenz*) Schrenz (u Tietmara), ur. Schrebitz (XVI—XVII w.) Zeitz? W Karyntji os. (1060—76 *Tréueliccha, Trêuelicha*) Treffling.

Trzeciewnica i Trzetrzewnica. Ob. Cietrzewnica.

Trzemesznica, rz. (dok. *Trzemesnice*, nie *-since*) Siemirowo pow. lęborski, os. (1232 *Chremesnicia*) Trzemesse Trzebnica Śl., las n. (1272 *Zirmisnza*) Naugard. Rz. Strzemesznica (1427 *Strzemesznycza*) i os. tamże Strzemesznia (1427 *Strzemesznya... Strzemesnya*) ⋙→ Strzemieczne pow. makowski. Na obszarze niegdyś łuż. rz. n. (1137 *Circvisince*) Bitterfeld Wittenberg, os. (1130 *Sremsnize*) Schirmenitz Torgau, jez. Scharmützel (1314 *Tschermitzel... Tschermizel*) Storkow. Por. os. Trzemeszno Schermeisel Sulęcin (Zielenzig), os. (1314 *Crimoysne*) Zirmoissel na Rugji, jez. (1370 *Schermuzzel*) Zermützel S. Wittstock, m. Trzemeszno (1145 *Sciremusine*, 1210 *Schirmest*, 1211 *Tremesno*, 1214 *Chermesna* i *Chirmesna*, 1378 *Strzemesna*) Tremessen pow. mogileński. Czes. rz. Třemošná (1238 *Zcrimussil*) w zlewie Mžy i 3 rz. Třemošnice, w Słowaczyźnie rz. Čremošná (1243 *Tarmusna*) dp. Slanej. Chorw. os. (1308 *Zchermesniza*).

**Trzemnica*, ur. Trimitz Wennekath Lüneburg, os. Tarmitz (1330—52 *Tormetze*, 1360 *Termenisse*) Lüchow. Por. rz. Trzemna (Trzenna, Trzenno, *Thrzemye*, Trzebno) l. dp. Prosny pow.

pleszewski. Os. Trzemno (1179 *Tremene*) Tremmen Nauen. Czes. os. Trmice Türmitz i *trmočiti* «toczyć» czy *trma* «trzask»?

Trzepnica, os. (1393 *Crzepnicz*, 1399 *Crzepnicza*, 1403 *Strzepnicza*, 1552 *Trzepnicza*) pow. piotrkowski. *Trzep* | *trzop*.

Trzęsawica, bł. (1595) Łąkie pow. wolsztyński. Por. staw Trząśnik (1754) Iwanowice.

**Trześniewica*, chorw. rz. Čresnjevica (1277 *Cheresneycha*).

Trzysznica, rz. n. dp. Sudy (1167 *Trisniza*) Kirch Jesar Hagenow, os. (1368 *Triscznicza*, 1251 *Trischino*) ⇢ *Tryszyn* pow. bydgoski. Por. jez. Tryszczyn pod Kruszwicą.

**Tuchlica*, łuż. os. Tuchlica (Tauchlitz) Zeitz. Por. rz. Tuchelna a. Tuchełka dp. Bugu i os. Tuchlin pow. ostrowski, jez. Tuchlino pow. kartuski. *Tuch-* | *tąch-*. Słow. rz. Tuchna w Styrji w dorzeczu Murzycy (1219 *Tuhna*), dziś os. Tauchenhof.

Tulnica, rz. (1305 *Tholnicz*) Tellnitz Bykowice (Beigwitz) pow. nissański. Por. rz. n. Przytulnica Podgłowie Uznam.

Tumienica, rz. (1595 *Tuminicza*, 1599—1600 *Thumienicza*) ⇢ Tymienica p. dp. Rudki w zlewie Warty Rogoźno i w okolicy os. n. Tmienice (1252 *Tmenich*) Owińska, wyspa (1544 *Thumyenycza*) ⇢ Tominica os. Zbąszyń, rz. Tomnitze l. dp. Obrzycy Chwalim za Babimostem. Por. jez. Tumień pow. piński, os. n. Tumień a. Tymin pod Kruszwicą, ur. Tominiec pow. pleszewski, os. Tumieniec pow. borysowski. — Tymienica, rz. l. dp. Obry (1433 *Tymyana*) dziś Thiemen Bledzew i jez. Thiem S. Paradyż, rz. (1557—86) Kuczków pow. pleszewski, Tymienice, os. (1489 nazw. *Thumyensky*, później Tymieńskie Stęszyce) Sieradz, Tymienica, bł. Temnitz Br. Zuckers Rummelsburg, 2 rz. (1532 *Temnitz*) Temnitz, Kl. Temnitz dp. Błony (Plane) płd. Brandenburga n. Hawelą, rz. Temnitz (1232 *Tymanize*... *Timenitze*, 1525 *Demnitz*) p. dp. Rynu Wittstock Neuruppin — bróździ tu także forma Demnitz, Dömnitz, 1525 *Demnitz*, a u wierzchowin jest os. Damme (1256 t. s.) tj. Dębnica, Dębno — rz. Dömnitz i Temnitz l. dp. Stobnicy Pritzwalk, jez. Temnitz S. Templin, os. Temnick (1295 *Themeniz*) Jakobshagen, jez. n. (1321 *Dimyce*) os. Diemitz i jez. Vilz S. Zechlin. Połab. *Teimenéića*, os. Timmeitz (1415/50 *Tymetze*) Hitzacker; w Marchji St. ur. Theimeiz Cheine Salz-

wedel. Na obszarze niegdyś łuż. rz. Temnitz a. Timnitz dp. Lubuszy w zlewie Nissy, rz. Tamnitz Grabów Żarów, rz. Tümnitz Sommerfeld, rz. Thiemitz Lobenstein płd. Rudolstadtu, ur. Thümlitz Görschlitz Bitterfeld Delitzsch, os. (1377 *Dymlytz*) Thümmlitz Wurzen, os. Thiemitz Naila Frankonja G. Por. m. (1128 *Timina*) Demmin, rz. Tymiana w zlewie Wisły, rz. Tymianka pow. sieradzki itd. W Austrji G. rz. Deiming B. i os. D. (1141 os. *Timnich*), rz. Tümling a. Dümling, Dimling (1037 *Dumilicha s. Tuminica*, 1049 *Tuminichi*) l. dp. Dunaju, rz. Kreuzen B. (XI w. *Tuminich*), w Karyntji os. Timenica (1134 *de Tyminiz*, 1165—66 *Tibnize*) u Celovca. Chorw. rz. Timenica (1277 *Temennicha... Tymennicha*).

Turownica, ur. n. (1602—03) i os. tamże n. Turowy Bruczków pow. koźmiński. Turzenica, łk. Szczepanowo pow. żniński. Turznica, os. Theuernitz pow. ostródzki, Turznica, os. (1526 *Thurznycza*) ✻→ Turznice Tursnitz pow. grudziądzki, os. n. (1216) *Turinitz* Dargun. Por. rz. Turnica (1368 *Thurnicza*) p. dp. Wiaru Sanok. Połab. *Täuréića*, os. Thaurötzen Becklingen Bleckede. Chorw. rz. *Tuřica (1269 *Thurycha*).

Tusznica, rz. Tuschnitz B. p. dp. Słupy Kiełczygłów St., rz. (*Tuschnicz, Tizwiz*) Tauschnitz dp. Krzemienicy w zlewie Menu. Czy także os. *Tüschnitz* Kronach w Frankonji G.? Tuszwica, jez. n. (1528—31 *Thuszwicza... Thuszwycza*) Ciosaniec pow. wschowski. Por. rz. Tuszanka w zlewie Irpenia, rz. Tuszka a. Tuszcza pow. święciański.

Tynica, rz. Theins Gr., Teinitz Gr. Imielno Góra Śl. Por. rz. Tyna, Thiene, pow. malborski, rz. Tynia w zlewie Słuczy, os. Tynica na Ukrainie. W Austrji D. rz. Natsch B. a os. *Thanegg* (XII w. *Taunich*, XIII w. *Tanekke*) ←✻ *Tynica?*

Tyśmienica a. Tymienica, rz. dp. Rudki w zlewie Warty, ob. wyżej. **Tyśmienica*, rz. n. w zlewie Odry (1159 *Thicminice*, później *Tincmenice, Tichminice*) Gartz n. O., rz. n. (1185—6 *Tichmenzeke*, 1189 *Tithmentheke*) Gischow Güstrow, jez. n. (1472 *Tinckenitze*) Wriezen n. O. Por. os. Tychmeniewo Rybińsk na Powołżu, rz. Tyśmienica dp. Wieprza, rz. Tyśmienica w zlewie Dniestru. Czes. pot. *Ticmenice* ✻→ Tisměnice w zlewie Lužnicy.

Tywica, rz. i jez. (1240 *Tyuiza*) Dewitz S., Kränig Fl. w zlewie rz. Tywy (Thue) Greifenhagen n. O. Por. jez. Tywin (*Tyuin*) Devin Stralsund, os. Tywne (1387) ➳ Tywonia pow. jarosławski.

Ujeździca, rz. Ujeschütz Gr., os. Ujejsce (1223 *Uyezdicz*, 1431 *Ugis*) Ujeschütz pow. trzebnicki. Por. Ujeździce pow. dubieński, strum. Ujazdki w zlewie Lipy Gniłej.

Uklejnica, os. (c. 1520 *Vklienicza*) pow. włocławski. Por. pot. Uklejna dp. Raby pow. myślenicki. Uklenica, rz. w zlewie Słupy Podjazy pow. kartuski, jez. **Uklenica* Uecklitz S. Soldin.

Ulejnica, rz. (1444—47) Śliwniki pow. ostrowski. Ros. i bułg. ulej = ul. — Ulica, rz. Chełstowo pow. płocki. Por. bł. Uliczka Płochocin pow. świecki. Ulenica czy Uleśnica, rz. n. (1248 *Ulzniza*) Angel B. Kemnitz Gryfja. **Ulowica*, dłuż. Ulojce, os. Deulowitz Gubin. Czes. os. Ulovnica Aulawitz.

Ulesica, ur. (1797) Gościeszyn pow. żniński, łk. (1521) Śniaty pow. śmigielski. Ulesice, ur. (1525—27) Pecna pow. kościański, ur. (1547—51) Karśnice pow. śmigielski. Uleśnica, ur. (XVIII w.) Murzynowo Kośc. pow. średzki.

**Uniesznica*, jez. Wunschnitz S. Bytów. Por. **Unieszcz* a. **Unieść* rz. Nest B. (1255 *Vnest*) Kołobrzeg i os. tamże **Wienieszcz* a. **Wienieść* Nest (1278 *Venest*) Koszalin, os. **Unieszcz* (XIII—XIV w. *Wnsch, Wnscz*) Wünsch Merseburg, os. Unichowo Wundichow pow. słupski, os. Uniszowice pow. lubelski i t. d. *Uniesznica* jak Lubiesznica.

Urzędnica, ur. Dziedzinek pow. bydgoski. Por. rz. Urzędówka i os. Urzędów pow. janowski.

Uszewnica, rz. n. później też Uściewnica i Uszczewnica (1547 *Vschewnycza*) Roszkowo pow. wągrowiecki i Uszewnica, bł. n. (1760—83) Łekno tenże pow. Por. Uszwica, rz. (1318 *Vschwa*) p. dp. Wisły, Uszyca, rz. l. dp. Dniestru; Uszyce (1386 *Uschicz*), os. pow. olesiński i os. (965 *Usizi*) Eutsch Wittenberg n. Łabą.

Uzarzyca, las n. (1556? *Uzarzyca*) Pogorzela. Czy ⟵ **Urzazyca* jak Urzazowo ➳ Uzarzewo?

Wabnica, rz. *Wobenitz* l. dp. Reglicy Szczecin, os. (1266 *Wabniz*, 1268 *Wabenitz*) *Wabnitz* Oleśnica Śl. Por. przymiotnik *po-wabny*.

Waganica, rz. Wagnitz Misdroy, łk. Wagenitzer Luch Havelland. Por. os. Wagan pow. radzymiński, os. Waganiec pow. nieszawski, pot. Wahanowy w zlewie Orawy.

Walewica a. Walewka, rz. n. (1297 *Valefka*, 1333? *Valeczka*, 1342 *Valefica*) Puck—Wejherowo. Por. os. Walewice pow. łowicki, rz. Wałcz w zlewie Soży. — Wałkownica, jez. (1783) Powidz. — Wałownica, las (1539 *Walownycza*) w pobliżu Noteci Łabiszyn, ob. jednak Wołownica z tych stron. Czes. rz. Valná w zlewie Vltavy.

Wapnica, ur. Kaczanowo pow. wrzesiński. Por. pot. Wapnitz w dorzeczu Popradu.

Wargalice, jez. (1242 *Wargalitz*, 1270 *Worlitz*) Mirow Neustrelitz. Por. os. Wargale pow. wielkostrzelecki.

Wartawice a. Wartowice, łk. (1467) Koronowo.

Warznica, rz. dp. Raduni, Varsniza B. (c. 1224 *ubi intrat eadem Varsniza in Radunam*, 1342 *Warsnicza... Warnicze* gen.), Reskowo pow. kartuski, Warznica a. Barznica, rz. Warsnica Fl. ramię Wisły Elbląskiej (1178 *Barsizke*, 1209 *Warsniza*). Por. rz. Warynka pod Warną w zlewie Wagu, rz. Warnowica dp. Dźwiny, jez. Warzno pow. jańsborski, jez. i os. Warzno (1277 *Warsno*) pow. kartuski, Warzyce os. i rz. b. n. pow. jasielski. W Austrji D. os. Währing (prud 1177 *Werich*, *Warich*, 1283 *Werich*).

Wądolice, jez. i os. (1242 *Wandeliz*) Wandlitz, Wandlitzer S. Arendsee.

Wąbnice, os. (1358 *Wambnicze*) Wembowitz Milicz.

**Wąblica*, połab. *Vōbléića*, ur. Vamleitz Kl. Gusborn Dannenberg, Fammels, ur. Tollendorf Hitzacker, Fummels, ur. Teichlosen Dannenberg. Połab. *vōbál* studnia.

Wągnica, rz. n. (1310 *Wangenitz*, 1375 *Wangenycz*) i os. n. Wągnów (1310 *Wangnow... Wangnowo*, później Wenkendorf s. *Wengenaw*) Góra Śl., 2 jez. Wangnitz Reinsberg, rz. Engnitz Koburg (chyba, że to **Jengnitz* jak Jencewo ➳ Entzow). Wą-gnica?

Wągromadnica, rz. Wengermutze p. dp. Wierzycy (1229 *Wangromadisza*) Starogard n. Wierzycą. Por. os. Gromadno w Poznańskiem.

Wąsice. rz. n. (1647—55 *Vasicze*, 1555—58 *Wąsicze*) Czeszewo pow. wrzesiński.

**Wątwica*, os. (1207 *Wantwiz*) Saks. Por. os. Wętwie (1400 *Wandfin*, 1565 *Wątphia*) pow. świecki, jez. i os. Wętwie pow. kościerski.

**Wąwolnica* os. (1261 *Wammelitz*) Wamlitz Szczecin, os. (1299 *Wanwolwicz*) Wammelwitz pow. strzeliński Śl. Por. os. Wąwolnica (1377 *Wanwelnicza*) pow. puławski, staw Wąwelnia (1683—85) Witaszyce pow. jarociński.

Wączczyce, ur. Wielgie pow. wieluński. Por. rz. Wązka Weske dp. jez. Drużna Elbląg.

Wełnica, jez. i os. (1430 *lacus in Welnycza*), rz. i os. Wełna (1317 *Welma*) Gniezno, jez. Wełmnica (1300 *Welmenicz*) Wellmitzer S. i os. Wełnica (1267 *Welenic*) Wellmitz Gubin, os. (1216 *Welniz*) Wöllnitz Jena, os. Wełmica (1090—1101 *Welmnicha*... *Welnich*) Wölbling Austrja D.

Wenatnica a. Wenabnica, os. n. nad Lutynią (1238 *Venabniz*), niekiedy Wenatniki w Czarnkowszczyźnie.

Węgielnica, ur. (1790) Wielowieś pow. koźmiński, os. n. (1313 *Wangelnicz*) Krosno n. O. Por. rz. Uhlenica na Ukrainie. Połab. *Võgelnéića*, ur. Fangelneitz Schletau Lüchow. Czes. rz. Úhlavice w zlewie Mžy.

Węgornica, rz. n. (1256 *Wangernisce*) dziś łk. Warnitz W. Vietzig S. Wołyń, jez. Wangeritz S. i os. W. Eichenwalde Naugard, jez. (1306 *Warnitz*) i os. Warnitz Königsberg, rz. Aal B. dp. Regi i m. Węgorzyn, Wangerin, pow. Regenwalde, jez. n. (1278 *Warnisecker Sehe bey dem Dorffe Warlancke*, 1280 *stagn. Warnitz*) i os. Wahrlang Pölitz, jez. Warnitz S. Angermünde Schwedt n. O. W niektórych razach może *Warnitz* być = *Warnice* = *Wronice*, ob. Wronica. Por. jez. Węgorzyn pow. kartuski i t. d.

Wężnica (Węźnica), rz. w zlewie Oleśnicy pow. wieluński. Por. strum. Wężyk pow. iłżecki.

Węźlica, łk. Vanselitz W. Kölzin Gryfja. Por. os. Vanselow Demmin, os. Węzłowice pow. bytomski.

Wiatrołomnica, rz. Lomnitz B. dp. Gowienicy, Guben B. (1269 *Vatrolomniza influit Gounam*) Gollnow. Por. rz. Wiatrołuża w zlewie Cz. Hańczy.

Wiązownica, rz. i os. (1287 *Wezovnice*) pow. sandomierski, łuż. rz. Wjazońca (1228—30 *Wazounica*) Wessnitz p. dp. Łaby Königstein. Por. os. Wiązownica (1255 *Wesevnice*) pow. jarosławski, rz. Wiązownia l. dp. Prosny pow. ostrzeszowski. Czes. rz. Vazovnice w zlewie Sázavy.

Widlenica, rz. n. (1553 *Wydlenicza*) i os. (1297 *Vidlno*) ⤞ *Wildno* pow. rypiński. Por. os. Widlice pow. grudziądzki.

Widnica, rz. n. (1596) Gębice pow. czarnkowski. **Widnica* (Wiednice), łuż. os. Wiednitz pow. wojerecki (Muka Wět(r)-nica?), os. (*Widenze, Widinze, Weydenz*) Weidnitz Lichtenfels Frankonja G. W Austrji D. rz. Weidling (1206 *Widnich*) p. dp. Dunaju i os. (XII w. *Wideniche*). Por. rz. Widowiec Borek pow. koźmiński, os. Widno pow. chojnicki. **Widzica*, czes. rz. Vidice, Widitz B. w zlewie Ohřy. Połab. *Veidéića*, ur. Widdeitz Jabel Wustrow, w Marchji St. ur. Widdeiz. Por. rz. Widzina (1472 *Wydzina*) Łódź pow. poznański.

Wielebnica, wzg. Stankowo pow. kościański. Por. os. Wielebnów pow. kielecki. Jeżeli **Wielemnica*, ob. następne.

**Wielica* ⤞ *Wieliczka* ⤞ *Wielicka*, rz. dp. Iłżanki pow. iłżecki, rz. Vielitzer Fliessgr., jez. Vielitz S. Lindow Rheinsberg, jez. Wehlitz Fenn Neudamm Landsberg. Por. os. Wieliczna pow. węgrowski. W Frankonji G. os. Vielitz Rehau. Wielewica, łuż. Wělewica, rz. (1228—30 *Welewiza*) Budyszyn. Por. os. Wielewicz (1288 *Wyelewycz*) pow. sępoleński. W Karyntji os. Wieliwica (991—1023 *Weliuuiza*) Wölzing. Wielemniza, jez. Flene S., Borksche Bucht (1256 *Vileniza*, 1267 *fl. Reziza cum stagno Vilemniza*, 1298 *Vlene*, 1317 *Willenze*) Uznam. Por. os. Wielemno ⤞ Wielimie pow. kowelski, os. Wielenice (1185 *Wilnitz, Willniz*) Ülnitz Kalbe, Wieleń Uhlingen pow. lęborski, Wieleń Filehne pow. czarnkowski, Wieleń Fehlen pow. wolsztyński. Czy tu należy *Welmenicz* ⤞ *Wellmitz* podane pod *Wełmnica*? Czy *Jelmnica?

Wieprznica, Wieprzyca, rz. i os. Bebernitz pow. kartuski (ob. Bierzenica), os. Wieprznica, Vippernitz Teterow. Por. rz. Wieprż p. dp. Wisły, rz. n. Wieprnica (Wierzb. Matr. IV. 597?

Wyeprnycza), rz. Wieprz, Wipper, dp. Bałtyku, rz. Wieprz, Wipper l. dp. Sali. Połab. *vépr, vipər* (*wiper, wipper*) «wieprz».

Wiercica, nazwa rozmaitych dopływów rz. Warty, np. u wierzchowin p. dp. Warty (1279) pow. częstochowski, u dolnej Warty Wiercice (1532—55) Krobielewo pow. skwierzyński.

Wierzbica, rz. w zlewie Wolborki (1417 *Wyrzbicza*) pow. piotrkowski, rz. l. dp. Skrwy pow. sierpecki, rz. w zlewie Obry (1521) pow. wolsztyński, ur. (1794—95) Przykona pow. turecki, os. (1310 *Wirzbicze... Wirbicz*) Würbitz Kluczbork, os. n. (1310 *Wirbitz*) Milicz. W Turyngji os. *Wurbizze* »» *Worbis*. *Wierzbnica*, os. (1363 *Wyrzbnycza*) »» *Wierznica* pow. lipnowski, os. (1175 *Werbenica*, 1310 *Wirbicza... Wirbnicza*) Würbitz pow. kożuchowski, rz. (1342 *Wirbnicza*) w zlewie Słupy Oliwa. Os. (992 *Uirbinizi*) Wörmlitz Loburg. Połab. *Varbnéića, Varbéića*, ur. Farbeitz Malsleben Wustrow, ur. Warpneitzen Lüsen Klenze. W Palatynacie G. os. Wirbenz (1288 *Wirnst*, 1282 *Wirwentz*) Kemnath. Czes. os. Vrbice w zlewie Sázavy. Chorw. rz. Vrbovnica (1260).

Wierzchnica, wzg. (1620—25) Grocholin pow. wągrowiecki. Na obszarze niegdyś łuż. rz. Würschnitz B. w zlewie rz. Kamienicy, Chemnitz, i os. Zwickau Altenburg. Por. rz. Wierzchnica a. Wiersznica w zlewie Horynia. — Wierzchpienica, ob. Pienica. Por. os. Wierzchrzeka (1258 *Virchrecha* »» Wyrzeka pow. kościański, chorw. Vrlika (*Vrchreca* 1185) i czes. rz. Vrchbřezí w zlewie Otavy. — Wierzchownica, os. Kępno. — Wierzchucice, jez. Ferknitz S. (1248 *Virchutitz*) Nörenberg.

Wierzenica, os. (1153 *Vereniz*) pow. poznański, rz. (946 *Virskroiz*, 1145 *Virtznitzi*, 1150 *Virzenizi*, c. 1286 *Viritz*) Grenz Gr., os. Vieritz Stendal, jez. Wernitz Lake Luch Döberitz. *Wierzyca*, połab. *Veiréića*, ur. Wirreitz, Gielau Wustrow, Wirreitzen Küsten Klenze. Por. jez. Wierzeń (1297 *Werene*) Farin S. Dramburg, os. (1275 *Verene*) Vrehn w Brandenburgji. Na obszarze niegdyś łuż. rz. i os. Föritz Coburg. Wierzysa »» Wierzyca, rz. Ferse l. dp. Wisły (1198, 1258 *Verissa*) Starogard i jez. w zlewie Wierzycy Wierzysko pow. kościerski, z którem por. rz. Wyrzę l. dp. Łobżonki (1216 *Uvira*) i m. Wyrzysk (1326 *Wyritz*, 1403 *Wirziska*).

Wieśnica, rz. w zlewie Warty (1497) pow. wieluński, łk. (1794—45) Przykona pow. turecki. Połab. *Wesnéića,* ur. Gr., Kl. Pri-vezneizen Naulitz Klenze.

Wieszczyca, rz. Kicz, jez. i os. Wieszczyce (1335 *Westzitz,* 1362 *Westzitz*) Festnitz pow. tucholski. Por. os. Wieszczyca pow. tomaszowski, os. Wieszczyczyn pow. śremski.

Wietrzyca, os. (XV w. *Wyetrzycza*) dziś Zalesica pow. częstochowski, rz. Weteritz B. dp. rz. Milde Gardelegen. *Wietrzyca, Wietwica,* dziś *Wietcisa,* rz. Fietze dp. Wierzycy (1168 *Vethrica, Vetwza,* 1258 *Vetzissa,* inne zapiski *Vecyssa, Veczissa, Wietwica*), jez. Alt Fietzer S., os. Wietc (1583 *Wiecze*) Alt Fietz pow. kościerski. Por. rz. *Wietszcza* w zlewie Warty, os. (1284 *Vetsino*) »→ *Wieczyn* pow. pleszewski od *wiotki* || *wiotchy,* stcrk. *vetъchъ* «stary». Wietrnica, rz. (1307 *Weterniche*) Wittenberge. Por. os. *Wietrznica* (1280 *Wetrnycza*) pow. nowosądecki, co do znaczenia, por. os. *Wichernik* pow. wieluński. Jeżeli zaś przyjmiemy formę *Wietwica,* co najmniej prawdopodobne, por. os. *Wietwica* pow. mozyrski itd.

Wiewiernica, rz. (1550), dziś łk. Osiek pow. jarociński.

Więciornica, rz. n. (1340 *Wencernica*) Tyniec. Por. os. Więcierza pow. myślenicki.

Wilczyca, rz. (1248 *Vilchicha*) dziś os. Wildschütz (c. 1310 *Wylczicza*) pow. nissański, os. Wilczyca (1391 *Wilczicza*) pow. łęczycki. Por. rz. Wilczyca l. dp. Murachwy. *Wołczyca,* os. (1294 *Woltschitz,* 1432 *Wolfswaldt*) »→ *Wełcz,* Wolz, pow. grudziądzki, os. (1358 *Vvltitze, de Wlcitze*) Hohenwulsch Gardelegen. Wołkonica, rz. Fölknitz Rahnwerder Kalisz N., ur. Folgeneiz Darsekau Salzwedel. Por. os. Wilkonica (c. 1520 *Vylkowo*) pow. wągrowiecki. Głuż. Wjelčica, ur. Wöltschitz Komorów Budyszyn. Wilkownica, os. (1398 *Vilcownicza*) »→ Wilkowyja pow. gnieźnieński.

Winica, jez. Winitz S. Stechelin Ruppin. Por. rz. Winiec p. dp. Jasiołdy; os. Winica Weinberg pow. sycowski i pospolita nazwa Winnica.

Wiślica, (1217 *Visliciensis,* 1228 *Vislicia*), m. i Wisła rz.

Wiśnica, łęg Gr. Fischnitz płn. Rzeczenicy Białembork, rz. (1125 *Visinissa*) Wissnitz w Austrji G. i w Krainie rz. Vıšnjica (1062 *Bitsa*).

Witnica, os. (1481) Konin i tamże rz. *Wietne* (1529) pow. koniński, 2 jez. Vietnitz S. (1298 *Vitenitz*, 1306 *Vitheniz*) Königsberg. Por. rz. Witna Prochy pow. śmigielski. Na Połabiu Witteitzbusch, ur. Tangsehl Bleckede. Głuż. os. Witnica (1225 *Witenicz*, 1746 *Wiednitz*) Wicknitz pow. wojerecki.

Wiźnica, rz. (1428 *Wysznycza*) i m. Wizna (1426 *Viszna*) oraz Wiźnica, os. tamże i w związku z tem rz. Wissa a. Wyssa l. dp. Biebrzy (1425 *Wissa*). Por. rz. Wiźnica l. dp. Prypeci (Wiżenica).

Wkrzyca, rz. (1288 *Ukaricz*) dp. Wkry, Uecker, Boitzenburg, os. Ukeritz a. Ueckeritz Demmin, os. (1270 *Vkerz*, 1317 *Ukerse*) Ueckeritz Uznam.

Włosinica, rz. n. dp. Gliśnicy (1786) Raszków pow. odolanowski. Por. os. Włosienica (z końca XIII w. *Wlosienica*) Oświęcim, os. Włosienica, Wloschnitz, pow. kwidzyński.

Włoszyca, os. (1379 *Wlosicza*) pow. nieszawski. Por. rz. Włoszyna Domaradzice pow. rawicki. Czes. rz. Vlasenice w zlewie Lužnicy.

Wodnica, os. n. (c. 1310 *Wodnicza*) Wołów, jez. n. (1574 *Wutenitz*, Lychen Rheinsberg, os. i rz. b. n. (1230 *Wotenist*) Wotenitz Grevesmühlen Schönberg, os. (1230 *Woteniz*) Pötenitz tamże. **Wodomica*, os. (1291 *Wodamiz*) Hoh. Woos Iabel Dömitz, os. (1312 *Wodemesse*, 1420—24 *Wodemittze*) Godems Grabow Mekl. Możliwa jednak forma *Wodomycza*, por. częstą nazwę rzeczek w Wielkopolsce *Wodomycz, -cza, -mysz* (c. 1520 *decursus aquae dictus wodomycz*) ⋘ *wodomyt*. **Wodzica* ⋙ os. *Wodziczna* (1400) pow. kępiński. Por. os. Wodzica pow. kobrzyński i t. d., rz. Wodyca p. dp. Dniepru, czes. rz. Vodice (1263 *Wudica*) w zlewie Vltavy. Wodzienica, os. Kłomnice Radomsk.

Wojtownica, las n. (1766—67) Krajenka.

Woknica. Ob. Oknica.

Wolborzyca, rz. (1228 *Volborica*, 1262 *Woybora*, 1375 *Woyborzicza*, 1521 *Wolborza*) ⋙ *Wolborka* l. dp. Pilicy i m. *Wolborz* (1136 *Voibor*) od im. **Wojbor*.

Wołowica, rz. (1249 *Wolevisz*) Zechlin Wittstock, jez. Wülwitz S. (1525) Lindow Ruppin. Por. rz. Wołowicz a. Wołownia l. dp. Niemna, os. Wołowica w Czernihowskiem.

Wołownica, rz. dp. jez. Zioła pow. żniński i Wołownik, łk. Szczepanowo pow. żniński. Również na Pałukach za Żninem os. Wałownica. W Karyntji os. Volovica (1123—38 *Griuen... Wlewiz*).

Woźnica, łk. (1797) Budzisław pow. żniński. Por. rz. Woźnia p. dp. Irszy.

**Wróblica,* pom. Warblica, jez. Werblitz S. i os. Werblitz Soldin, na zach. stąd na jez. Schildberger S. wyspa Sperling Werder.

**Wronica,* pom. Warnica, os. (1305 *Warnsik*) Warnitz Starogard n. I. Połab. *Vornéića,* ur. Warneitzen Predöhl Lüchow, Vernitzkamp (podobnie Krähenkamp na wyspie Uznamiu) Almstorf Medingen, Wahrens ur. Gr. Gusborn Dannenberg, rz. n. Warnowa woda (1310) Lębork. Na Rugji przylądek Fahrnitzer Loch i strum. Fahrnitzer Rinne Jasmund.

Wrześnica, rz. p. dp. Warty (c. 1520 rz. *Vrzeschyen,* 1598—1605 *Wrzesna*) i m. Września (1256 *Wresc,* 1317 *Wressna*); Wrzesica, ruda niegdyś (1473 *Wrzessicza*) w ziemi Lwowskiej. Por. os. Friessnitz nad rz. Struth Gera. Wrzosownica, ur. Krotoszyn.

Wręcica, rz. (1545 *Wrzeczicza*) w zlewie Prosny i os. Węczyca (1512 *Wranczycza*) pow. wieluński. Por. os. Wrzęcica pow. kaliski, os. Wręczyca pow. piotrkowski. *Wrząca* ➛ *Wrzęczyca.* Czes. rz. Vrutice.

Wyblica, bł. Weiblitz Moor, Zemitz Gryfja. Por. os. *Wyble* w Czernihowskiem. Czy *Oblica?*

**Wydrzyca,* głuż. Wydrica, rz. Wudritz, Woderitz, Wüderitz, Wiederitz l. dp. Sprewy w Błotach. Por. rz. Wydryca l. dp. Berezyny, rz. Wydrzyna l. dp. Uszwi, *Wydrzenica,* os. (1503 *Vidernycza Nova*) ➛ *Wydranica* pow. kowelski. W Słowaczyźnie rz. Vydrica (1244 *Widricha*).

**Wyknica,* rz. (1306 *Fekeniz*) Zehden, os. Wiecknitz i jez. Wickow S. Rummelsburg Bytów. Por. os. Wykień pow. kielecki i częste Wykno.

**Wyrwica,* os. (1147 *Wirwiza*) Würchwitz Zeitz. Niepewne, bo śl. os. Wirrwitz pow. wrocławski ⟵ *Wirbicz* (1339) więc Wierzbica. Por. pot. Wyrwa p. dp. Sanu.

Wyskitnica, os. (1354 *Viszkithnicza*) →→ *Wyskienica(e)* pow. łowicki, *Wiskitnica*, jez. (1368 *Wyskydnicza*) dziś Głusza i os. *Wyskitno*, *Wiskitno*, nawet *Wyskwitno* (1288 *Wiskidno*) pow. bydgoski. Czes. rz. *Vyskytná* (1233 *Wyzkydna*) ←← *vyskyd*, *vyskyt* «jama, dziupla». Głuż. os. *Wuskidż* Weisskeissel pow. rozborski.

Wysoczyca, os. (1387 *Wyszoczicza*, 1425 *Vissoczicza*) →→ Wysoczka pow. grodziski. Por. os. Wysoczyn pow. grójecki. Na obszarze niegdyś łuż. os. (1105 *Wiseska*) Witznitz Borna = Wysoczka/Wysocznica?

Zabrodnica, rz. (1591) Słupia pow. rawicki. Por. rz. Zabroda (1730) Białężyn pow. obornicki.

Zagórnica czy Zgórnica, rz. n. (1317 *Zugurnyza*) Damshagen Rügenwalde. Por. os. Zgórznica pow. łukowski i os. Zagórnica pow. słupecki.

Zakrzewnica, rz. (1336 *Saxuseveniza*) i os. Zakrzewo pow. tczewski.

Zaleśnica i Oleśnica, rz. (1532—36) w zlewie Wełny Rogoźno.

Zaparlica, ur. Praszka pow. wieluński.

Zapustnica, ur. (1603—04) Więckowice pow. poznański.

Zawiesica, ur. Rędziny Częstochowa.

Ząbrzenica, niegdyś mł., rz (1565, 1572—74 *Zambrzenicza*) pow. świecki. Zambrzyca a. Reknica, rz. i os. Ząbrcz (Zambrże, Rząbc) Sommerkau, pow. kartuski, Zambrzyca, os. pow. rypiński. Por. rz. Zambrzyca (1428 *Zambrzicza*... *Sambrzicza*) i os. Zambrzyca, Zambrów pow. łomżyński. Głuż. os. Zubornica, Gr. Saubernitz (1408) pow. zgorzelicki. Czes. rz. Zubrnice w zlewie Łaby.

Zbrzyca. Ob. Debrznica.

Zbychownica, rz. Bychowna Fl., Bychower B. dp. Piaśnicy (1279 *Sbicouenisse*, 1283 *Sbichosnica*) i os. Zbychowo pow. lęborski.

Zdzienica a. Zdzieniska, rz. n. dp. Ołoboku (1253 *Senseca*, 1563 *Zeniska*, 1637 *Zdzenska*) pow. ostrowski, os. (1220 *Zanaa*, *Zanna*... *Zenniza*) Dziennice pow. inowrocławski (ob. Dziennica).

Zgnilica, rz. n. (1548) →→ *Zglinica* Piła. Gnilica, os. n. (Gnilitze) Patzig Rugja.

Zielnica, rz. n. (1275 *Zelniza... Zelinza*) dziś os. Söllnitz Sławno Pollnow, rz. n. (1423) w zlewie Warty Skwierzyna. Por. os. Zielniki pow. średzki, os. Zielenica, część Zielonej, pow. nadworniański. Na obszarze łuż. ur. Schellnitza Laubusch pow. wojerecki. W Słowaczyźnie pot. Zelnice (1255 *Zelnyce*) i os. Zelnice Liptov, rz. Zelnice (1263 *Celnice*) Zvolen.

**Zgorzelica* rz. n. głuż. (1405 *Gorlicz*) Voigstberg Saks. Mamy jednak Gorlice.

Zimnica, pot. p. dp. Wisłoka Rz. Zimnitz B. w Austrji G.

Złotnica, rz. Golden W. l. dp. rz. Dobroczni pow. rawicki, rz. Schlatnitz l. dp. Bobra, w górnym biegu Gold B. Żegań i os. Schlötenitz (1305 *Slotenitz*) Perzyce — czy Słotnica?

Złotopolnica, rz. dziś pewnie Makownica (1358 *Slothopole cum rivulo Slothopolnicza*) i os. Złotopole pow. lipnowski.

Zwonica, łuż. rz. Zwönitz B. w zlewie Kamienicy (Chemnitz) i os. tamże (XIV w. *Zwenicz*) Zwönitz Annaberg Zwickau. Por. pot. Zwoniec pow. stryjski, rz. Zwanica a. Zwonica l. dp. Dryssy pow. połocki, rz. Dzwon dp. Dzwiny pow. borysowski.

Zwiewica, ur. Chojny pow. wieluński.

Zychtnica, rz. (1326 *Sichtnitza... Zich*[*t*]*n* [*itza*]) i os. Zychce, Sichst, pow. człuchowski, stąd nazw. Zychcki. Por. os. Żychcice a. Zychcice pow. będziński, os. Zychorzyn pow. opoczyński, Zychy pow. noworadomski. Nazw. **Zychta*, **Zychora*.

Żabice, os. n. (1390) Drzązgowo pow. średzki, Żabica, jez. Sabitz S. Dramburg. Por. os. Żabica przasnyski, Żabice pow. łódzki. Na obszarze niegdyś łuż. os. (997 *Zauuiz... Sabize*) Sabissa Zeitz, os. Zabitz i Zabenstedt Eisleben. Żabnica, jez. n. (1400 *Sebenitz*) i os. Sepzig (Żabice czy Żabicko) Sternberg. Połab. *Zobéića, Zobnéića*, ur. Seebens Gosewerder Neuhaus i. Lüneb., Zaebeneitz Kühlitz Wustrow, Seeweitz Saasse Lüchow; os. (1230 *Sabenize*) Sahms Ratzeburg Lauenburg. Por. rz. Żabnica l. dp. Brenia i t. d.

Czes. rz. Žebnice, Žabnice w zlewie Łaby. W Austrji G. rz. Żabnica (1037 *Sabinicha*) Sarming, rz. (985 *Sapinihca*) Sarning, w Styrji os. Żabnica (860 *Sabniza*) Safen i rz. Safen B., w Karyntji rz. Żabnica (1204 *Sevenich*, 1260 *Seuentz*) Seifnitz. Chorw. rz. Żabinica (1201 *Xabiniza*) i os. Żabnica (*Sabnicha*). *Żabnica* (?), rz. *Segnitz* dp. Prośnicy Szczecinek. Por. jez. *Żabnik* Segelin S. Zanoteć. Czy *Ście-gnica*? Odpowiednikiem dla *z*, *ž* jest przeważnie nm. *s*, zaś dla *c*, *s*, *ś* jest nm. *z*. Por. ieszcze os. *Segenitz* Segnitz w Frankonji D. *Żabnica* czy *Żeglica*, rz. *Seglitz* w zlewie Odry Zehden i jez. *Säglitz*, *Seglitz* w zlewie Odry Gartz. Jest jednak rz. *Żaglina* a. *Żeglina* l. dp. Warty (1365 *Sheglinna*) od stpol. *żegleń* «węgiel», *Żeglice* a. *Żeglce* pow. krośnieński.

Żarnowica, rz. i os. (1273 *Sarnouića*, 1357 *Zarnouicza*, 1362 *Zarnowycza*, 1520 *Zarnowycza*) Wolborz. Na Rugji os. n. *Sarneuitze* Rambin. Chorw. rz. Żrnovnica (1328 *Sernouiniça*) i rz. Żrnica (1278 *Syreniche*).

Żdżarownica a. Żdżarowita, rz. (1532—63 *Sdzarownycza sive Dampnycza*) i os. *Żdżarowita* ⟶ *Żurawita* pow. gnieźnieński. Na Połabiu ur. Sahrfeitzen Tobringen Gartow może być Żdżarowica i Żórawica *Zoravėića* lub *Zeravėića*.

Żeleźnica, rz. w zlewie Wełny (1329 *Zelesznycza*) Rogoźno, rz. (1531—39) Rumiejki pow. średzki, rz. dp. jez. Trzebidzy pow. śmigielski, os. ⟵ Żelaznenogi (1370) pow. konecki i t. d. Połab. *Zeleznėića*, ur. Schleseneitzen Püggen Klenze, Schlesneitz Plattenlaase Dannenberg. Czes. os. Železnice (1181 *Seleznice*). W Styrji os. (c. 1150—84 *Selsniz*) Sölsnitz.

Żerdnica os. n. (XIII w *Schirdnicza*, c. 1310 *Syrdnicza*) Zernitz pow. gliwicki. Por. jez. Żerdno (1286 *Zerdna*) Sareben S. Czaplinek (Tempelburg). Os. w Karyntji Sirnica (1124 *Sirdeniz*).

Żernica, rz. p. dp. Zielawy pow. bialski. Połab. *Zė(ei)-rövnėića*, ur. Zirsenitz, Zirseneitz Dallahn Oldenstadt. Czes. rz. Žirovnice w zlewie Lužnicy. W Austrji G. rz. Sierning (777 *Sirnicha*, 791 *ad Sirnicam*) l. dp. rz. Styru (Steyr), w Austrji D. rz. Sirning (853 *Sirnicha*) l. dp. rz. Pielach i rz. Sierning B. (XIII w. *Syrnich*) l. dp. rz. Schwarza.

Żłobnica a. Złobnica, os. (1401 *Zlobnicza*, 1412 *Szlobnicza*) pow. noworadomski. Jez. *Schwobnitz* S. Wildenbruch Greifenhagen — *Szwabnica* czy *Żłobnica*? Por. ur. Swobe Miltitz Kamjeńc od łuż. żłob.

**Żółczyca*, rz. Ziltitz Krępiechowice pow. lęborski. Por. os. Żółcz pow. wrzesiński, Żółczyce pow. opatowski. Czes. os. Žlutice (1186 *Zlutici*) i rz. Žluticka dp. Mży.

Żołnica, os. (1310 *Zolennic*, 1393 *Zelnicze*, 1485 *Zolynycza*) ⇢ *Żołędnica* pow. rawicki. Por. os. Żownica pow. suraski.

Żórawica, rz. Sarowka B. (1204 *Siravina*) p. dp. Ślęzy (Lohe) Śl.

Żółwica, jez. (1581) Kałdus pow. chełmiński. Dłuż. rz., os. Żółwnica ⇢ Żelnica, Żelńca Schöllnitz pow. kalawski.

Żrebienica, rz. dłuż. Žrěb'eńca, die Schrebenza w zlewie Sprewy Błota (jeżeli to nie *Trzebnica*).

Żużelica, jez. n. (1418 *Szuzelycza*, 1424 *Zuzelnycza*) Boszkowo pow. śmigielski, dziś *Żeleźnica*? Por. ur. Żużelica pow. zwinogrodzki, os. Żużela, Susen, pow. bydgoski. Czes. os. Žiželice (1299 *Zuzelicz*).

Żylica, rz. n. (1591 *struga Zlyczna... v sthrugi Zlycze*) i os. Żylice pow. rawicki. Por. os. n. Żylica (1592 *Zylicza*) Bielewo pow. kościański. Słow. rz. Zilica Kl. Gail.

Żyrzęcica, rz. n. (1336 *Zyrzantynza*) Godziszewo pow. starogardzki.

Żytnica, rz. l. dp. Brdy pow. tucholski. Ob. Rzytnica.

Żywica, rz. w zlewie Prosny (1512 *Zywycza*) Jedlec pow. pleszewski.

Następuje wreszcie kilka nazw wyżej nie uwzględnionych z Rugji.

Bagnica, os. Bagnitz Gingst.

Brzeźnica, las Preesnitz Lanken.

Brzozownica, rz. Brissmitz i bł. Brissemitzer Moor.

Czarnica, rz. die Zarnitz.

Jasienica czy Ośnica, wzg. Wasenitz Granitz.

Kwaśnica, wzg. Quasnitz Granica.

Ławnica, os. Lavenitz Zabrodzie.

Mielnica, os. Mölnitz Korzenica.
Mogilica, os. Muglitz Gingst.
Mokrzenica, os. n. Muckerwitz.
Mosznica, las die Maschnitz.
Pozarzyca, os. Puseritz i Pożarnica, os. Pusarnitz Korzenica.
**Stegnica*, ur. Stangnitz.
Stobnica, os. Stebenitz Korzenica, las Stubnitz Jasmund.

ZDZISŁAW STIEBER.

Dyspalatalizacja $^*e \geqq o$ i $^*\check{e} \geqq a$ w dawnych dialektach pogranicznych łużycko-polskich.

Między obszarem językowym polskim a łużyckim przed zniemczeniem obszarów, dzielących dziś Polaków od Łużyczan nie było, wedle wszelkiego prawdopodobieństwa, wyraźnej granicy. Między gwarami czysto polskiemi a czysto łużyckiemi istniał niewątpliwie pas dialektów przejściowych. Świadczy o tem fakt, że gwara Chwalimia na samym zachodzie Wielkopolski wykazuje pewne, drobne coprawda, cechy łużyckie[1]. Z drugiej strony znamy z zabytków wymarłe dziś dialekty wschodniej części dolnych Łużyc, które posiadały zupełnie wyraźne cechy wiążące je z polszczyzną. Jest to dialekt „Nowego Zakonu" Jakubicy[2] z 1548 r., zwany przez Mukę żarowskim, i dialekt, z którego czerpał Megiser łużyckie słowa do swojego słownika (z 1603 r.), a który Muka uważa za gubiński[3].

Oba te dialekty wykazują między innemi zgodne z polskiem traktowanie $^*\check{e}$ i $^*e$. O przejściu $^*\check{e} \geqq a$ u Jakubicy pisał już Leskien[4], który stwierdził tylko, że $^*\check{e}$ przeszło w tym dialekcie w *a* przed twardą spółgłoską. Muka[5] zorjentował się, że zjawisko to występuje u Jakubicy w zakresie o wiele mniejszym, niż u Megisera, różnicę tę wytłumaczył sobie jednak — niewątpliwie błędnie — tem, że dyspalatalizacja $^*\check{e} \geqq a$ zachodziła w obu dialektach przed

---

[1]) Por. K. Nitsch w Gramatyce pol. Ak. Um. 1923, str. 421.

[2]) Ewangelję św. Marka wraz z rozbiorem językowym całego zabytku ogłosił Leskien w J. Arch. I (1876), str. 161—249.

[3]) Laut- und Formenlehre der niedersorbischen Sprache. Leipzig 1891 str. 9.

[4]) Archiv für Slavische Philologie, I 184—6.

[5]) Laut- u. Formenlehre, str. 63—4.

twardą spółgłoską, przyczem u Jakubicy miała się ona ograniczać tylko do zgłosek akcentowanych, u Megisera zaś zachodziła bez względu na miejsce akcentu. Prof. Nitsch, stwierdził potem[6]) przejście *ě ⋝ a zarówno u Jakubicy, jak u Megisera przed przedniojęzykową twardą, nie zwrócił jednak uwagi na różnicę między Jakubicą a Megiserem. W ten sam sposób ujął tę rzecz Prof. Rozwadowski w Encyklopedji Polskiej Ak. Um. II, str. 60.

Zmianę *e ⋝ o u Jakubicy omówił Leskien (w J. Arch. I, str. 183), stwierdzając tylko, że zachodzi tam ona o wiele rzadziej, niż w dzisiejszych gwarach dolnołużyckich. Muka nie omawiał osobno tego zjawiska u Megisera i Jakubicy. Prof. Rozwadowski wspomniał ogólnie o łużyckiej dyspalatalizacji *e ⋝ o, podkreślając, że w zasadzie jest to zjawisko pokrewne lechickiemu, ale również nie zwrócił specjalnej uwagi na jego przebieg w dwu omawianych tu zabytkach. Potem nieraz[7]) jeszcze pisano o zmianie *e ⋝ o w łużycczyźnie, zawsze jednak milcząco przyjmując, że u Megisera i Jakubicy zaszła ona w tych samych warunkach, co w reszcie dialektów dolnołużyckich, choć w mniejszym zakresie. Nie od rzeczy zatem będzie raz jeszcze to zagadnienie rozpatrzyć, uwzględniając w całości dostępny nam materjał.

Materjał z Megisera podaję tu w pisowni oryginału, zastępując tylko litery gotyckie łacińskiemi. Co do Jakubicy, to podaję materjał, wzięty ze słowniczka do całego „Nowego Zakonu", który opracował Leskien, (a ogłosił Muka w Č. M. S. LII z r. 1899), w transkrypcji użytej przez Mukę.

1. Przejście *ě ⋝ a.

a) u Megisera: *bali* 'biały', *pojadati* 'powiadać', *zalli* albo *calli* 'cały', *zallo* 'praca' i *zalo* 'opus', *masto* 'miejsce', *guasda, suat* 'świat', *gnasdo, bladi, bladost, poslad* 'po', *wobad* 'obiad', *wara* 'wiara', *watr* 'wiatr', *wotrasan* 'resegmen', *mara* 'miara',

---

[6]) Stosunki pokrewieństwa języków lechickich MPKJ.

[7]) Ščerba w „Vostočnolužickoje narěčije", Taszycki, w Symbolae Grammaticae in honorem J. Rozwadowski i inni.

sdrali 'maturus', *lato* 'rok', *kisale* 'kwaśny'. Wszystkie te przykłady wskazują niewątpliwie na zmianę **ě* ≥ *a* przed przedniojęzykową twardą. Jedynie w wyrazie *suetlo* mamy **ě* niezmienione, a w formie *lacze* 'lato' *a* ≤ **ě* przed miękką, oczywiście przez analogję do *lato*. Dialekt Megisera przeprowadził więc lechicką zmianę **ě* ≥ *a* przed przedniojęzykową twardą w sposób bardzo konsekwentny.

b) u Jakubicy: *cały, gnjazdo, jad, jadł, las, lato, naposladku, z posladka, powjeżano, připawjeżano střały* (? pisane w tekście *czaly* 'Bogen'), *śało* 'ciało', *śasto* 'ciasto', *sano* 'siano' *żało* (pisane *vschaalo*) 'dzieło, stworzenie', *żał* (pisane *vschaal*) 'część, dział', *żałaśerje* (pisane *uschalaczere*) 'pracownicy', *żelazny, wjeżano, zrały, żatki* 'dziatki'. Te formy, jak również częste w tekście imiesłowy typu *viżał, viżała* (ale *viżeli*) wskazują niewątpliwie na przejście **ě* ≥ *a* przed przedniojęzykową twardą. Formy *śalny* 'cielesny' i *stolatny* zapewne mają też **ě* ≥ *a* przed twardą (od **tělnъ, *lětnъ* z przyrostkiem *-nъ*).

Jest jednak u Jakubicy bardzo wiele form niewykazujących lechickiej dyspalatalizacji **ě*. Można je odrazu podzielić na dwie kategorje:

α) *běda, bědny, běły, dowjedowaś, drobjezk, gwězda, jmenowaś, kwět, měra, město* 'miasto' i 'zamiast' (w tekście też *mestk* 'miasteczek') *městetczko, njedowěra, njewěsty* 'nieznany', *njewěsta* 'narzeczona', *njewumjeły* 'ten, który nie zrozumiał', *njewjedomność, njewědomny, njewěra, pěsk, pomjenowaś, powjedanje, powěra, směł* 'śmiał', *swědomje, swět, swětamudry, swětło, swědectwo, wěra, wěstota, wěsty, wětr, wědomny, zapowjedanje, zapowjedaś, zwěstujeme.*

Odrazu rzuca się w oczy fakt, że **ě* nie przeszło tu w *a*, o ile poprzedzała je wargowa. Formy z *a* ≤ **ě* po wargowej są tylko dwie: *łopanja* (tak w słowniku, co niewątpliwie należy czytać *łopjana*), w tekście dwa razy *lopäna* (gdzie *ä* wyraża zapewne *a* po palatalnej, jak często u Jakubicy), raz *lopana*, i *pomjan* 'znak, cud'. Oprócz tego wyraz „miara" raz napisany *maera*, ale tu chyba pomyłka, bo pozatem zawsze *mera, meera*. Formy *lopjana, pomjan* są zapewne zapożyczeniami z sąsiednich dialektów, które zmianę **ě* ≥ *a* przeprowadziły w szerszym zakresie (n. p. dialekt Megisera).

Warto tu zauważyć że i w staropolszczyźnie „nieregularne" formy bez *a* ≦ **ě* przed przedniojęzykową twardą, to najczęściej właśnie te, w których **ě* poprzedza wargowa: *bieda, obieta, spowiedał się, niewiesta, kwiet, wietrow, wieno, miesta, piestować* etc. Również w dzisiejszych polskich dialektach, zwłaszcza na Mazowszu, brak przejścia **ě* ≧ *a* najczęstszy po wargowych: *povedać, mełki, zåżesa* 'zawiasa', *vetråk, vedro.*

β) Mamy też u Jakubicy wiele form, które zdawałyby się wskazywać, że zmiana **ě* ≧ *a* przed przedniojęzykową twardą nie zawsze zaszła, nawet, gdy **ě* nie poprzedzała wargowa: *cesarstwo, jědł* (obok *jadł*) *jědlowi* (dat. sg. od *jědlo*), *koleno, naslědowanje, naslědowaś, naslědownik, njeobrězanje, njeobrězany, posednuś, rozrězanje, śesto* (obok *śasto*), *wobrězanje, wobsednuś. wotrězaś.* Z tekstu dodam tu jeszcze *chczel* (obok *chczal*) *i żelezo.* Wszystkie te formy można wytłumaczyć jednak albo wyrównaniami analogicznemi, albo wpływem czeszczyzny, który u Jakubicy zaznaczył się przecież bardzo silnie[8]. Przypuszczenie to potwierdzają oboczności *jadł* || *jedł, chćał* || *chćeł, żelazny* || *żelezo.*

2. Przejście **e* ≧ *o.*

a) u Megisera. Formy mające *o* ≦ **e* są następujące: *shona* 'żona', *sroda* (ale *sredni palc*), *wuzoni* 'uczony', *schodlo, colo, zora* 'wczoraj', *sostra* (2 razy), *zoli* 'pszczoły' (dłuż. *coła*), *jezoro, zelona, brod* 'wrzód', *wesoli* (nom. sg. masc.) ale *wesele.* Do wyrazów z *o* ≦ **e* należą też, być może, *plot* 'lejce' i *postola* 'lectus'. Wszystkie te formy mają *o* ≦ **e* przed przedniojęzykową twardą. Dolnołużyckie „nadprogramowe" *o* ≦ **e* nie istnieje tu zupełnie: *ceplo* (dł. *śopło*), *schrebro* (dł. *slobro*), *zrewe* (dł. *crjowo*), *rebr* 'drabina' (por. dł. *rjobro* 'żebro'), *daleko* (dł. *daloko*), *schmreka* (dł. *šmrjok*), *breg* (dł. *brjog*), *mleko* (dł. *mloko*). Istnieje zato wiele form, które mają *e* przed przedniojęzykową twardą: *pelun* 'piołun' *pecen* 'pieczony', *cesati* 'czesać', *popel, scheluz* 'żołądź', *breza, zesegk* 'ciosak', *zesati* 'ciosać', *westlo, newerka* 'wiewiórka'. Formę *wrezen* 'wrzeciono' należy za-

[8]) Wiadomo, że Jakubica pomagał sobie przy tłumaczeniu Nowego Testamentu przekładem czeskim, który wywarł silny wpływ na jego język. Por. Leskien w J. Arch. I, 1876, str. 162, 176 etc.

pewne czytać *wřeceń*, zaś *bodwezer* 'merenda' to zapewne *podwečeř*, mają więc one *e przed miękką. Widzimy przeto, że u Megisera zmiana *e ≥ o zaszła tylko przed przedniojęzykową twardą. Dolnołużycka zmiana *e ≥ o przed twardą wargową lub tylnojęzykową całkiem tu nieznana. Istnieje natomiast wiele form z *e niezmienionem przed przedniojęzykową twardą. Należy je tłumaczyć wyrównaniami analogicznemi. W *pelun* i *newerka* trudno *e wyjaśniać w ten sposób; może zmiana *e ≥ o powstrzymała tu poprzedzająca wargowa (por. polskie gwarowe *pieron*, gdzie też przecież *e* nie można tłumaczyć wyrównaniem analogicznem). Występuje też u Megisera *o* na miejscu dawnego *ě* w formie *zouka* (*żowka*), gdzie *ě* ≥ *o* pod wpływem następnego dwuwargowego *w* (por. polskie gwarowe *ƶou̯xa* z *ƶeu̯xa* ≤ *ƶevuxa*.

b) u Jakubicy. Zmiana ta, tak jak nam ją przedstawił Leskien 183 (l. c.) wydaje się nam dość nieregularna. Jeśli jednak weźmiemy pod uwagę: 1. że *o* w formach typu *mužovi, rozpraiovaś, kralove* etc. weszło na miejsce *e drogą wyrównań morfologicznych, 2. że formy *žřódło napřotk* mają *o* z *e, a nie z *ě, jak wtedy (r. 1876) przyjmował Leskien, 3. że słowo *wowak* 'sonst'[9]) stoi zapewne w związku z polskiem *owak, owaki*, że więc *o* tutaj stare, zobaczymy, że istnieje w wymianie *e ≥ o u Jakubicy wcale widoczna prawidłowość: formy *cora* 'wczoraj', *cyrwjony, jezor, mjod, přodk* (też *napřodk, napřodkbranje* etc.) *sodmy, šosty, sostra* (ale *sestřenc*), *wecor, wecorny* (ale *wečeř* 'wieczerza'), *wesoły* (ale *wéseliš se, swjeselił*), *wesołosć, zelony, žona* (ale *žeńska*) *žřódło* wykazują przejście *e ≥ o przed przedniojęzykową twardą. Wreszcie z małemi wyjątkami końcówkę *-ona, -ony* ≤ **-enaja, *-enъjь* mają imiesłowy przeszłe bierne na *-en-*. Formy z *e przed przedniojęzykową twardą są: *bedra, bez* 'sine', *bjezprawo, ńebesa, njewjedro, postred, postredk, streda*, (pisane *sdreda*), *strednosć, stredny, šćedry, šćedrosć, wjesło, znamjenaś, pjero, pjełyn, rjemjesło, přez, prjed*, wreszcie formy czasownikowe typu: *niosę, niósł: swedl, ponjesu* etc. Formy z *e przed przedniojęzykową twardą można tłumaczyć wyrównaniami morfologicznemi, oprócz tego jednak niewątpliwie wiele

[9]) W słowniku też *wowaki* 'sonstig'.

form z *e* wziął Jakubica z czeszczyzny. Co do przyimków *bez, přez, prjed,* to tłumaczą się one, jak polskie *bez, przez, przed* i odpowiednie połabskie[10]. Forma *sestra* w Słowniku jest poprostu źle zrekonstruowanym (przez Leskiena, czy Mukę) nominatywem z loc. sing. *sestře.* Wreszcie w *pjełyn* zapewne **e* zachowane po wargowej.

Dolnołużyckiej zmiany **e* ≧ *o* przed twardą wargową czy tylnojęzykową naogół u Jakubicy nie widzimy: *bregu* loc. sing. dłuż. *brjog; daleko,* dł. *daloko; drjewo,* dł. *drjowo; mleko,* dł. *mloko; žegnowaś, rozžegnaś se,* dł. *žognaś; rebro* dł. *rjobro.* „Nieprawidłowe" *o* ≦ **e* występuje u Jakubicy tylko w formach *sužog* (por. polskie *ożóg, pożoga*), *śopły* 'ciepły' (dłuż. *śopły*) i *njećopła* 'zimnica', wreszcie *nok* 'nie chcę', jak w dolnołużyckiem. Formy *jogo, jomu,* stale używane u Jakubicy, są chyba pochodzenia analogicznego, co jednak nie całkiem jasne, wobec faktu, że gen. i dat. sg. masc. i neutr. wszystkich innych zaimków i przymiotników kończą się na *-ego, emu: tego boschego, temu, wobsaschonemu.*

Sądzę, że nic nie przeszkadza, byśmy przyjęli jako fakt, że i w dialekcie Jakubicy zaszła zmiana **e* ≧ *o* w zasadzie tylko przed przedniojęzykową twardą, tak, jak w polszczyźnie. Liczne formy, które stoją napozór w sprzeczności z tym faktem, należy tłumaczyć: 1. wyrównaniami analogicznemi, 2. silnym u Jakubicy wpływem czeskim, 3. wpływem sąsiednich gwar dolnołużyckich (*śopły, nok,* może też *jogo, jomu*) 4. działaniem wargowej poprzedzającącej **e* (*pjełyn*). Występują też u Jakubicy dwie formy z *o* ≦ **ě* : *żowka,* (tłumaczy się, jak *żowka* u Megisera) i *trózby* 'trzeźwy'. W formach *kozoł, wucobny, sważobny* mamy zmianę jeru na *o*, co łączy się z zagadnieniem traktowania w łużyckiem jerów.

Przyjęło się już ogólnie zapatrywanie Muki, że dialekt, którym pisał Jakubica, pochodzi z terenu powiatu żarowskiego, zaś dialekt Megisera z powiatu gubińskiego. Zapatrywanie to wydaje mi się dość mało uzasadnione, bo, o ile mi wiadomo, Muka nie podał na jego poparcie żadnych argumentów językoznawczych. Wieś Rogów podług Muki do

---

[10]) Por. Tomaszewski SO II 137 nn.

dziś mówi narzeczem gubińskiem, ale tekst ogłoszony przez niego w r. 1880 w Č. M. S., bynajmniej nie wskazuje na bliższe pokrewieństwo dialektu Rogowa z dialektem, z którego czerpał Megiser.

Jeden fakt natomiast przemawia za przypuszczeniem, że dialekt Megisera sąsiadował od wschodu z dialektem mużakowskim. Oto Ščerba w swojej książce „Vostočnolužickoje narěčije" stwierdza, że w dialekcie mużakowskim istnieje, nieliczna coprawda, grupa wyrazów, wykazująca przejście *ě ≥ a przed przedniojęzykową twardą. Zjawisko to stoi w niewątpliwej łączności z ogólno-lechickiem przejściem *ě ≥ a, bo późna dolnołużycka zmiana e różnego pochodzenia na a (*ẇacor, ńasć, ṁadwěž* etc.) dialektu mużakowskiego nie ogarnęła. Otóż tę lechicką dyspalatalizację wykazują w gwarze mużakowskiej formy *pjask, ʒat* 'mężczyzna żonaty' i *ʒatk* 'dziad', *gjaska* 'wieczór wigilijny', *klatka, lask* 'krzaki', *ponʒałk* i *sćask* 'drzazga' (dolnołużyckie *stśeska* i *tśeska*), wreszcie zapisana raz jeden od starego człowieka forma *hobjaduje*. Formy te zdają się wskazywać, że dialekt mużakowski sąsiadował niegdyś z narzeczem, które przeprowadziło zmianę *ě ≥ a w szerszym zakresie. Nie mógł to być jednak (jak przypuszcza Muka) dialekt, którego użył Jakubica, bo ten dialekt nie miał przejścia *ě ≥ a po wargowej, gdy tymczasem w Mużakowie mamy *gjaska* ≤ **gvazdka*, *pjask* i *hobjaduje*. Natomiast dialekt Megisera przeprowadził zmianę *ě ≥ a również po wargowej, tym więc raczej dialektem mówiono niegdyś na wschód od Mużakowa, czyli że z większem prawdopodobieństwem dialekt Megisera możnaby nazwać żarowskim.

Za przypuszczeniem, że dialekt Jakubicy pochodzi z okolicy położonej na północ od dialektu Megisera, przemawia jeszcze jeden fakt. Oto u Jakubicy zaszła dyspalatalizacja *ę ≥ ǫ[11]) przed przedniojęzykową twardą, podobnie jak w połabskiem, pomorskiem i polskiem (potem w dialekcie Jakubicy *ę ≥ *i*, zaś *ǫ* tak prasłowiańskie, jak i powstałe z *ę, przeszło w *u*), której zupełnie nie zna dialekt Megisera.

[11]) Pisali o tem Leskien w J. Arch. I, Nitsch w MPKJ. III, str. 18 i Rozwadowski w Encyklopedji Polskiej II, 60.

Skoro zaś wiemy, że zmiana *ę ≧ ǫ zaszła w połabszczyźnie, tem łatwiej przypuścić, że dialektem Jakubicy, jedynym łużyckim, który również tę zmianę przeprowadził, mówiono bliżej obszaru połabskiego, a więc gdzieś na północy. Na odwrót dialekt Megisera, nie znający tej zmiany, trzeba umiejscowić dalej od połabszczyzny, a więc gdzieś na południu, być może koło Żarowa.

J. MORAWSKI.

Polono-Romanica.

Etymologje romańsko-polskie. II.

1. Pol. *żak* i *żyd*.

Omawiając etymologję pol. *żak* i pokrewnych form słowiańskich prof. E. Klich[1]) stwierdza, że „wszystkie te postacie dadzą się sprowadzić do wspólnego źródła, mianowicie do śgr. skrótu διάκος..., który, przeniesiony na grunt romański, w dialektach północnowłoskich i retoromańskich przekształcił nagłosową grupę *dj* w *z*". Wymienia przytem weneckie *zago* oraz śłc. *zagus*, nadmieniając, że „trudność przy tym wywodzie stanowi jednak *g* owej dialektycznej włoskiej postaci". Otóż trudność tę można zdaniem mojem usunąć, przyjmując jako źródło pol. *żak*, wzgl. czesk. *žák*, nie weneckie *zago* (ani śłc. *zagus*), lecz śłc. *zaco*. Du Cange (v° *zacones*) przytacza z „Instructiones" Commodianusa, poety chrześcijańskiego z III wieku po Chr., wiersz

Ministerium Christi, *Zacones*, exercete caste,
Idcirco Ministri facite praecepta Magistri[2]).

A prof. P. Skok[3]) zwrócił niedawno uwagę na dokument łaciński z Dalmacji (CIL, III, 2654 = 8652), zawierający „dep[ositio] Juli *zaconis*". Postać słowa *żak* jest więc zupełnie prawidłowa; *z* przeszło w *ž* podobnie jak np. w homonimie *żak* z niem. *sack* lub w *żaga* z niem. *säge*, a *o* koń-

[1]) *Polska terminologja chrześcijańska*. Poznań 1927, str. 119.

[2]) Tenże Commodianus używa również i formy *zabolus* (= *diabolus*), dla której Du Cange podaje jeszcze szereg innych przykładów.

[3]) W artykule SLOVĚNINŬ > SCLAVUS (*Mélanges Thomas*, Paris, 1927, str. 415). „**Zaco* ou **diaco* — pisze Skok — nous explique parfaitement le vénitien *zago* et le moyen grec διάκος d'où sl. *diakŭ*, serbocroate *đâk*, hongrois *deák* „disciple" à côté de a. serbocr. *žakŭnŭ* < lat. *diaconus*".

cowe odpadło jak zwykle w dawnych pożyczkach romańskich[4]. Zdaje się, że forma *zaco* była w użyciu zwłaszcza w Dalmacji i Istrji, czyli na terytorjach podległych biskupstwom Salony i Akwilei, które tak ważną rolę odgrywały w chrystjanizacji Słowian południowych[5].

Wyraz *żak* nasuwa przypuszczenie, że i w *żydzie* nagłosowe *ž* nie powstało z *joty* — jak to przypuszczali m. i. T. Wojciechowski (por. Klich, *o. c.*, str. 122 i podaną tamże literaturę) a ostatnio i Brückner[6], — lecz z *zety*, a to tem bardziej, że romańskie *j* [*ž*] w dawnych pożyczkach stale się zmiękczało[7]. Nie znam wprawdzie odpowiedniej formy śłc. **zūdus* (por. wen. *zodio*), ale że istniały i tu formy skrócone (por. *diacus* obok *diaconus*), z przyciskiem nad *u*, możemy to wnioskować zarówno z postaci niem. *jude* (stgn. *judo*) jak i z postaci słowiańskich. Jeśli źródłem *żyda* była forma ilyro-romańska, jak to już przypuszczał Bartoli[8], wówczas samogłoska *i* w pierwotnem *židъ* byłaby bezpośrednim refleksem iliryjskiego *ü*.

2. Stpol. *pecyna*.

Pod hasłem *pacyna*, *paczyna* (narzecz.) „gruda soli" cytuje Brückner m. i. i dawniejsze *pecyna*, co występuje w dokumentach od XIII wieku począwszy, np. r. 1254: „czrzan cum *pecina*", r. 1286 mylnie *petina*, r. 1242 mowa o dużych

---

[4]) Słowo *wino* nie pochodzi więc z romańskiego (wł. *vino*); jest to prasłowiańska pożyczka z łac. *vinum* (por. Brückner, SEJP) z zachowaniem rodzaju nijakiego.

[5]) Por. *Časopis pro moderni filologii*, R. XVI, str. 49.

[6]) SEJP, str. 669: „*żyd*... z łac. *Iudaeus* (od *Judy*) przez romańskie weneckie?), jak dowodzi *ż* (z *j*)".

[7]) Do przykładów wymienionych w SO. VII, 529 możnaby jeszcze dodać stpol. *dzioki* z wł. *gi(u)ochi*, *indzienier* z wł. *ingegnere*, *dziostra (dziostrować)* z wł. *giostra* itp., imiona własne jak *Dziano* (*Giano*), *Dzianott* (*Gianotti*; por. Jan St. Bystroń, *Nazwiska polskie*, Lwów 1927, str. 128). Dlatego nie mogę się też zgodzić na wywód pol. *żupan* z wł. *giubbone*, *giuppone* (SEJP, str. 668).

[8]) *Jagič Festschrift*. Por. też A. Stender-Petersen, *Slavisch-Germanische Lehnwortkunde*, Göteborg 1927 (Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhalles Handlingar, Färdje Földjen, Bd. 31, No 4), str. 348—9.

„porcjach" soli, zwanych „pecyny i korce". Etymologji słowa tego nie podaje, stwierdza tylko, że „wobec świadectw z XIII wieku *a* w *pacyna* nie pierwotne". Otóż stpol. *pecyna* jest widocznie derywatem śłc. *petsa* „mensura salis", słowo dla którego Du Cange podaje jeden tylko przykład z XIII wieku: „Concessi Deo et Ecclesiae S. Mariae de Belloloco.... dimidiam *petsam* salis recipiendam.... singulis annis in festo S. Michaelis...." (Charta Roberti Malet militis ann. 1227, tom IV. *Histor. Harcur.* [d'Harcourt], pag. 2049). Du Cange snać dobrze nie wiedział, co z tym fantem począć; sądził wpierw, że to omyłka zamiast *petra* (co jest „mensurae genus" albo „ponderis species"), a w końcu odsyła do *pensa* (t. j. „praestatio, seu census annuus"). Lepiej było połączyć owo *petsa* z śłc. *pecia* (*petia*), np. w wyrażeniu *pecia* (*petia*) *terrae* (= fragmentum, frustum t.), co dokładnie odpowiada wł. *pezzo de terra* (wen. *pezzo de tera*) „misura di terreno", fr. *pièce de terre*, i t. d. Istotnie śłc. *pecia*, *petia*[9]) jest poprostu rekonstrucją łacińską tak rozpowszechnionego w językach romańskich (wł. *pezza*, *pezzo*, engad. *pezza*, *pets*, fr. *pièce*, prow. *pesa*, itd.) wyrazu na „kawał" (z gal. **pettia*). Co się tyczy stpol. *pecyna*, będzie to bądź własnem zdrobnieniem od śłc. *petsa*, *pecia* (pod wpływem *salina*?), bądź też importowanem przez genueńskich organizatorów górnictwa w Polsce[10]) wł. *pezzina*, czyli zdrobnieniem wł. *pezza*.

3. Pol. *manela*.

„*Manela*, "bransoletka", w XVI i XVII wieku ogólne[11]), z romańskiego, włos. *maniglia* (*e* razi; może pod wpływem takiej włoszczyzny jak *manella*, „snop", *manette*, „manele żelazne, łańcuchy", zniekształcone)". Tyle Brückner. I mnie

[9]) Liczne derywaty tego słowa dla oznaczenia wszelakiego rodzaju „miary", jak *peciatum* „mensura frumentaria", *peciola*, *petiolum*, *peciotta*, *peciuncula*, podaje Du Cange.

[10]) Por. J. Ptaśnik, *Kultura włoska wieków średnich w Polsce*, Warszawa 1922, str. 25 sqq.

[11]) [Już Jan Leopolita (1561) tłumaczy biblijne: „*armillas* posui in manibus eius" (Gen. XXIV, 47) przez: „*manele* wdział na ręce jej". Inne przykłady z dzieł Grochowskiego (1608), Birkowskiego (1623), Kłokockiego (1678) i Otwinowskiego podaje Linde, a z pism Sienkiewicza i Przyborowskiego *Słownik Warszawski*].

zastanowiło *e* w *maneli*, albowiem wł. *maniglia* powinno było dać w polskiem **manilja*, wzgl. **manila*, bo [*l'*] romańskie u nas nieraz traci zmiękczenie (por. *galarda* z wł. *gagliarda*, *piłatyk* z wł. *pigliata* + *patyk*[12]), ale nie *manela*. Wpływ wł. *manella*, *manette* zdaniem mojem nie wchodzi w rachubę, bo wyrazy te nie przyjęły się u nas. Wymianę sufiksu *il'a* na *ela* przypisałbym raczej wpływowi słowa *rodela* „puklerz, tarcza", co zdaje się być dawniejsze od *maneli*[13]). Możliwem byłoby jednak i to, że pol. *manela* poszło nie z wł. (tosk.) *maniglia*, tylko z bol. *manelli* „braccialetto, ornamento prezioso che le donne portano al braccio" (Ungarelli, *Vocab. del dial. bolognese*, str. 167). Wszak nietylko nasza młodzież wyjeżdżała często na studja do Bolonji i Padwy, gdzie zdobywała stopnie naukowe, ale i dużo Włochów północnych, zwłaszcza z Bologni, Lukki, Ferrary, przebywało w Krakowie w celach kupieckich i innych[14]).

Pol. *manele* oznacza także „pęta żelazne". Już Birkowski w „Kawal. Maltańskim" (1623) pisze: „Wiązali króle w pęta, a szlachtę w *manele* żelazne". Więc jednak wpływ wł. *manette*? Nie, bo przejście semazjologiczne jest tak proste, że występuje nietylko w złodz.-pol. *manyle* „kłoda, więzy, pęta, łańcuchy, kajdany" (*Słown. Warsz.*), ale także w złodz.-pol. *bransoletki* „kajdany" (Łoś, *Gram. pol.*, II, 252), złodz.-fr. *bracelet* „armschelle" i złodz.-ang. *bracelets* „handschellen"[15]). Wł. *maniglia* nie przeszło wprawdzie tej ewolucji, zato jego źródłosłów hiszpański *manilla* łączy oba znaczenia: „brazalete" i „anillo de hierro con que se encadenan las muñecas".

4. Pol. *puginał*.

Etymologja słowa *puginał* jest zupełnie jasna; jest to wł. *pugnale* (z rom. **pugnalis*, od *pugnus* „pięść"), natomiast postać słowa nasuwa pewne trudności. Wł. *pugnale* bowiem powinno było prawidłowo dać **puniał* (por. kroac. *punjal* u Lindego),

[12]) Por. SO. VIII, 1929, str. 435.

[13]) W słowie *kamizel(k)a* sufiks *-ela* zastąpił dawn. *-ola* (*kamizola*), może pod wpływem słowa *szelki*?

[14]) Por. J. Ptaśnik, *Kultura włoska*, o. c., str. 70, 163.

[15]) Por. też złodz.-niem. *manschetten*.

wzgl. **pugnał*, gdyby wyraz podprowadzono pod łac. *pugnus* „pięść". Wstawkę *i* mamy wprawdzie i w innych wyrazach, ale tylko w zgłosce protonicznej i to wyłącznie w słowach gwarowych, jak *loryneta* (= *lorneta*), *manikować* (w związku z fr. *manquer*? Karłowicz), *domineszty* (od miasta rum. *Domnesci*, Karł.[16]). Otóż w danym wypadku najprawdopodobniejszym wydaje mi się wpływ łac. *pugillus* albo *pugillaris* (stąd nasz *pugilares*) — od tegoż pierwiastka co łac. *pugnus* — właśc. „to co się mieści w zgiętej do pięści dłoni, garść". *Pugilami* albo *pugilatorami* nazywano w starożytnym Rzymie szermierzy na pięści. W łacinie średniowiecznej obok *pugillata* „quantum pugillo continetur" (Du Cange) spotykamy także formę *puginata* (= fr. *poignée*), co jeszcze bardziej się zbliża do naszego *puginału*[17]). Czy i pol. *pugilares* wpłynęło na postać *puginału*, nie śmiem twierdzić, gdyż nie wiem, który z obu wyrazów dawniejszy. Co się tyczy obocznego *puinał*, to nie ulega wątpliwości, że jest to forma wtórna, która wyszła z *puginału* przez zmiękczenie *g* > *j*, podobnie jak *puilares* z *pugilaresu*, *wilja* z łac. *vigilia* (przez **wijilja*), *pajna* z *pagina*, *Reina* z *Regina* (por. fraszkę Kochanowskiego „Do Reiny"), *loika* z *logika*, *imainować* i *imainacja* z *imaginować*, *imaginacja*. To samo przejście *g* prepalatalnego w *j* mamy zresztą także w językach romańskich (por. wł. *veglia*, narz. *vila*, fr. *veille*; stwł. *reina*, fr. *reine*, prow. kat. hp. *reina*; wł. narz. *pain*, *paino* < **paginus* „chłop", itp.). Tylko że w polskim języku spotykamy też odwrotnie *g* zamiast *j*. Tak dawn. *bajnet* (z fr. *baïonnette*) zastąpiono przez *bagnet*, obok *sajety* (z wł. *saietta*) istniała dawniej forma *sagieta*, a hp. *dueña* odpowiada polskie *dogiena* (*Sł. warsz.*). Są to prawdopodobnie formy „opaczne" (formes à rebours).

5. Stpol. *wigano*.

Nie wiem, skąd pochodzi wyraz *wigano* „suknia dworska za Stanisława Augusta, ze stanem pod samemi piersiami,

---

16) *Poniterować* „stawiać na karty" (w grze), stąd *poniter*, oczywiście nie wprost z fr. *ponter*, lecz przez niem. *pointieren* (zam. **pontieren*), wskutek pomieszania z fr. *pointer*.

17) Wszak i Francuzi przekształcili wł. *pugnale* na *poignard* pod wpływem słowa *poing* „pięść".

fałdzista", ale to pewne, że nie ma nic wspólnego ani ze stlomb. *vigano* „plac publiczny" (z łac. *vicanus*, REWb. 9302), ani z peruwiańskim *wigoniem* (z fr. *vigogne*), ani z fr. *vigans* „sukno grube z którym Francuzi do Turek handlują" (Troc[18]). Nie znalazłszy ani w słownikach spółczesnych ani w historjach mód żadnej o tym stroju wzmianki[19]), wpadło mi na myśl, czy też za owem *wigano* nie kryje się imię własne. Okazało się, że istotnie rodzina tej nazwy istnieje (lub przynajmniej istniała) we Włoszech; z niej też pochodził żyjący za czasów króla Stanisława baletmistrz Salvatore Vigano[20]) (1769—1821), któremu byłbym skłonny przypisać wynalezienie lub „lansowanie" owej sukni. Przejście nazwiska wynalazcy na strój przezeń wynaleziony nie wymaga osobnego uzasadnienia.

6. Pol. *paser*[21]).

W artykule p. t. „Ogólnopolskie *paser*" (*Język polski*, t. XV, str. 9—10) prof. H. Ułaszyn zaczepił mnie ex re wywodu pol. *paser* z fr. *passeur*. Ponieważ z przytoczonych tamże ustępów mego artykułu nieuprzedzony czytelnik może wynieść wrażenie, jakobym się ustroił w cudze piórka, przywłaszczając sobie etymologję *Słownika Warszawskiego*, pozwolę sobie wpierw przytoczyć inkryminowany passus w dosłownem brzmieniu: „Co się tyczy *pasera* z niezwykłą metamorfozą „przewoźnika" (fr. *passeur*, od *passer*) na „człowieka kupującego albo przechowującego rzeczy kradzione", przypuszczam, że chodzi tu o wyraz zapożyczony z gwary złodziejskiej, w której podobne zmiany są, jak wiadomo, regułą. Ostatecznie możnaby dla *pasera* przyjąć i pochodzenie łacińskie (*passer* „wróbel"), jak to czyni prof. Ułaszyn (AS WO), sądzę jednak, że ewolucja „przewoźnik" [$\geqq$ „przemycacz"] $\geqq$ „paser" z punktu widzenia semazjologicznego jest natural-

---

[18]) Troc tłumaczy tu, jak zwykle, Richeleta: „gros drapsque les François envoient en Levant".

[19]) Był to snać strój zbyt efemeryczny, by mógł zostawić po sobie ślady.

[20]) Por. H. Riemanna *Musik-Lexikon*, wyd. 9. (1919), str. 1255.

[21]) Za cenne wskazówki udzielone mi przez p. prof. A. Kleczkowskiego podczas opracowania niniejszego artykułu składam Jemu szczere podziękowania.

niejszą"[22]. Jak wynika z całego kontekstu, nie chodziło mi tyle o samą etymologję słowa — dostatecznie znaną, gdyż wystarczyło zajrzeć do *Słownika Warszawskiego*, żeby ją tam znaleźć — ile o przykład zmiany semazjologicznej w sensie pejoratywnym, i dlatego też podanie źródła i bliższe uzasadnienie etymologji tej uważałem za zbyteczne, podobnie jak dla innych cytowanych w tymże ustępie wyrazów (*mamzela, spryt, filut, marudziarz*).

W przeciwnym razie byłbym, jak to zwykle czynię, poświęcił każdemu z tych wyrazów osobne alinea i nie omieszkał przedyskutować odnośnych etymologij. Dodałem jednak dla *pasera* — to co w danym wypadku uważałem za istotne — mianowicie jak sobie wyobrażam zmianę semazjologiczną, a to dlatego, że *Słownik Warszawski* tej kwestji nie porusza wcale, jakgdyby fr. *passeur* i pol. *paser* były równoznaczne zupełnie. Mimochodem wyraziłem przypuszczenie — co prof. Ułaszyn również przemilcza — że „chodzi tu o wyraz zapożyczony z gwary złodziejskiej", czyli — co na to samo wychodzi — że bezpośredniem źródłem pol. *paser* jest wyraz złodziejski. Prof. Ułaszyn więc potwierdza tylko moje przypuszczenie, gdy pisze: „Ogólnopolski *paser* jest zapożyczony z gwary złodziejsko-polskiej".

Po tem rzeczowem sprostowaniu przechodzę do meritum sprawy. We wstępie swego artykułu zarzuca mi prof. Ułaszyn, żem go nie „zgderał" za wywód polskiego *pasera* z łacińskiego „wróbla". Wobec tego nadmieniam, że primo nie mam zwyczaju „gderać", gdy czegoś nie aprobuję, a secundo, że wywód *pasera* z łac. *passer* „wróbel" nie wydaje mi się wcale takim nonsensem, za jaki go uważa prof. Ułaszyn. Wprawdzie złodzieja (nie pasera) porównujemy częściej ze sroką niż z wróblem, ale i wróbel nie cieszy się, jak wiadomo, zbyt dobrą reputacją ani u innych ptaków, którym często żer wykrada, ani u ludzi, którym ten „ulicznik" wśród ptaków dostarczył niemało przenośni na oznaczenie osobników żarłocznych, bezczelnych (por. niem. „frech wie ein spatz", fr. „insolent comme un moineau", „hardi comme

[22]) *Polono—Romanica* (SO. VIII, 427).

un pierrot"), wstrętnych — także pod względem moralnym (fr. „c'est un vilain, un joli moineau"), nikczemnych (wł. „più furbo d'una passera"), chytrych i szczwanych (hp. *pájaro*, a. *pajarraco*, przen. = „hombre astuto, sagaz y cauteloso")[23]. Wszak i w polskim języku człowieka doświadczonego, którego niełatwo podejść, „starym wróblem" nazywamy[24]. Jeżeli więc prof. Ułaszyn uważa, że obszedłem się z nim zbyt łaskawie nie zgderawszy go, to sam siebie zbyt surowo osądził.

Prof. Ułaszyn zatem zgodnie ze mną wywodzi pol. *pasera* z gwary złodziejsko-polskiej, a dopiero w poszukiwaniu dalszego źródła tegoż *pasera* drogi nasze się rozchodzą. Podczas gdy dla mnie owo źródło jest zachodnie, romańskie, prof. Ułaszyn szuka je na Wschodzie, w gwarze złodziejsko-żydowskiej. Twierdzi on kategorycznie — choć twierdzenia swego nie popiera żadnym dowodem — że źródłem złodz.-pol. *pasera* (jak i rosyjsko-złodz. пассеръ) jest złodz.-żyd. *pascher* „tandeciarz, przechowywacz, ukrywacz, domokrążca, handlarz". Potem, nawiązując do złodz.-niem. *passen*, *passer* (obok *paschen*, *pascher*), co „przeszło też i do języka ogólnoniemieckiego", pisze co następuje: „Co do źródeł dalszych złodz.-niem. *paschen* zaznaczyć należy, że *dawniej*[25] (Adelung) uważano je za zapożyczenie z francuskiego *passer* „przechodzić"; Kluge (wyd. 6 [1899]) uważa wywód ten tylko za prawdopodobny; Weigand natomiast wywodzi raczej z hebr. *pescha* „übertretung, missetat; przestępstwo, złoczyn", co wydaje mi się prawdopodobniejszem. — Ale co znaczy „dawniej"? Wszak Weigand już w 4. wydaniu swego słownika (1882) à propos niem. *paschen* przypomniał istnienie hebr. *pescha*[26]. Otóż etymologja ta nietylko

---

[23]) Według Correasa wyrażenie „que buen pájaro" stosuje się do „łotrów" (bellacos). Włosi mówią tu też o „kosie": „Tu sei un bel merlo!" Dodać należy, że hp. *gorrionera* (od *gorrión* „wróbel") używa się również o „chałastrze" i „gałganerji".

[24]) Por. też takie powiedzenia jak „znam tego ptaszka", „wiem co to za ptaszek", bardzo rozpowszechnione i w innych językach. Więc i prow. *mois* „chytry, przebiegły" odnoszą do łac. muscio „ptaszek".

[25]) Podkreślenie moje własne.

[26]) Naumyślnie napisałem „przypomniał", bo Weigand miał pewne wątpliwości co do hebrajskiego pochodzenia słowa *pascher*. Stwierdziwszy,

nie zyskała aprobaty tak wytrawnego znawcy „rotwelschu" jakim był Kluge (który jeszcze w ostatniem, powojennem, wydaniu swego Słownika etymologicznego fr. *passer* jako źródło niem. *paschen* podaje), nie przekonała ona też ani H. Paula (1892—1921)[27], ani M. Heynego (1892)[28], ani F. Tetznera[29]), ani R. Loewego (1910)[30], którzy wszyscy zgodnie wyraz niemiecki z romańskiego wyprowadzają. O wywodzie złodz.-niem. *paschen* z hebr. *pescha* wspominają, o ile mi wiadomo, tylko M. von Lexer (1889)[31] i Fr. Seiler (1910)[32]. Pierwszy zarejestrował etymologję Weiganda tylko „sous bénéfice d'inventaire", jak mówią Francuzi, bo sam uważał romańskie pochodzenie złodz.-niem. *paschen* za prawdopodobniejsze; drugi ją odrzuca ze względów semazjologicznych. Osobiście też uważam wywód z hebrajskiego za bardzo niefortunny i zarówno fonetycznie jak i semazjologicznie niemożliwy.

Hipoteza Weiganda jak i powołującego się nań Ułaszyna suponuje, że dawniejsze są formy z *sch* : *paschen*, *pascher*. W rzeczywistości rzecz ma się wręcz przeciwnie: najdawniej notowane przykłady mają nie *sch*, a *s*. U Andrzeja Hempela (*Wahlerey* 1687)[33] znajdujemy tylko *verpassen* „verkauffen" i *Passmann* „einer so den Dieben abkäufft"; podobnie i we *Waldheimer Lexicon* (1726)[34]. Wyraz *passen* (*paszen*) spo-

---

że *paschen* „schmuggeln" jest „ein gaunerwort", zapytuje: „Aber woher dieses *paschen*? ob von hebr. die *pescha*, übertretung, missethat?" W 5. wydaniu Weiganda, Hirt przyjmuje etymologję Weiganda, ale z zastrzeżeniem: „Nach Weigand vielleicht von hebr. *pescha*, übertretung, missethat?"

27) *Deutsches Wörterbuch*, Halle 1921.

28) *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1892.

29) *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, Reclam.

30) *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1910.

31) W opracowanym przez niego tomie VII Grimma *Deutsches Wörterbuch*.

32) *Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts*, część III, Halle 1910, str. 101.

33) Por. Fr. Kluge, *Rotwelsch. I. Rotwelsches Quellenbuch*, Strassburg 1901, str. 168. Dziś jeszcze *verpăsse* „verkaufen" w okolicach m. Metz (por. R. Kapff, *Nachträge zu Kluge, Rotwelsch I*, w *Ztschrft. f. deutsche Wortforschung*, t. X, 1908—9, str. 217: „Jenisches aus der Gegend von Metz".

34) *Tamże*, str. 186, 190.

tykamy np. w jednym z egzemplarzy „Rotwelsche Grammatik" (1755) zawierajacym przypiski G. Körnera z lat 1755—1770[35]), a 1821 r. w słowniczku Puchmayera[36]) trafiamy na (cytowany przez Ułaszyna według późniejszego źródła) wyraz złodz.-czeski *pasen* „verkaufen". Tymczasem formy *paschen, pascher* pojawiają się w słownikach dopiero począwszy od końca XVIII wieku (według Klugego). J. K. von Train (1833)[37]) cytuje *paschen, pascher, pascherei*, R. Fröhlich (1851)[38]) podaje *passer, passen* i *paschen*, Słownik c.-k. Dyrekcji policji wiedeńskiej (1854)[39]) *paschen, pascher, pascherei*, obok *passen, passer, passerei*, Anton (1859)[40]) i E. Rabben (1906)[41]) tylko *paschen, pascher*. Co do znaczenia, to należy stwierdzić, że *paschen* znaczyło pierwotnie to samo co *passen*, mianowicie „kupować rzeczy kradzione", a *pascher* to samo co *passer* „kupujący lub sprzedający rzeczy kradzione", co dowodzi tożsamości a zatem i wspólnego źródła obu wyrazów.

Conajwyżej możnaby więc przypuścić, że forma niemiecka *passen* dopiero w żargonie żydowskim przemieniła się na *paschen*[42]), sądzę jednak, że zmiana ta była się już dokonała w chwili, gdy wyraz ten przeszedł do gwary złodz.-żydowskiej. Wiadomo przecież, że w dialektach niemieckich dźwięki *s* i *sch* nieraz się wymieniają[43]). Otóż formy *paschen, pascher* są górnoniemieckie[44]) i jako takie zapisali je w swych słow-

---

35) *Tamże*, str. 240. 36) *Tamże*, str. 356.

37) *Chochemer Loschen, Wörterbuch der Gauner- und Diebs- vulgo Jenischen Sprache*, Meissen 1833, str. 91.

38) *Die gefährlichen Klassen Wiens*, 1851 (u Klugego, str. 406).

39) *Wörterbuch der Diebs-, Gauner- oder Kochemersprache... zusammengestellt von dem Central-Evidenz-Bureau der K. K. Polizei-Direktion in Wien* Wien 1854, str. 55.

40) *Wörterbuch der Gauner- und Diebessprache*, 3. wyd., Berlin 1859 (cyt. w Grimm, *Dt. Wb.*, t. VII, 1889, v° *paschen*).

41) *Die Gaunersprache* (*chochum loschen*), Hamm 1906.

42) O przejściu niem. *ss* na żyd.-niem. *š* poucza M. H. Jellinek w *Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literaturgesch.*, XXIX, 269.

43) Por. O. Behaghel, *Gesch. der deutschen Sprache*, 4. wyd., str. 239—243.

44) Mogły one np. z Szwajcarji dostać się do Niemiec, podobnie jak ogólno-niem. *gletscher* „lodowiec", co poszło nie wprost z fr. *glacier*, raczej, jak to przypuszcza Baist, z narzecza retoromańskiego.

nikach J. Chr. Adelung (1808)[45], Th. Heinsius (1840)[46], J. Chr. A. Heyse (1842)[47], Chr. Wenig (1861)[48], J. A. Schmeller (1872)[49]. Formy *passen*, *passer* natomiast zdają się być średnio- lub dolnoniemieckie, przynajmniej dwa najdawniejsze ich świadectwa (słowniki Hempela i Waldheimowski) są pochodzenia górno-saskiego[50].

Źródłem pol. *pasera* było — rzecz oczywista — nie złodz.-niem. (ani złodz.-żyd.) *pascher*[51]), lecz fonetycznie bliższe złodz.-niem. *passer*, podczas gdy (pominięte przez Ułaszyna) wielkopol. *paszer*[52]) „przemycacz, przemytnik" pochodzi z ogólnoniem. *pascher*, złodz.-żyd. *pascher* zaś ze złodz.-niem. *pascher*.

---

[45]) *Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*, część III, Wien 1808.

[46]) *Vollständiges Wörterbuch der deutschen Sprache*, t. III, Wien 1840, str. 361, gdzie nadto podano górno-łużyckie *päschen*. Por. też śląskie *poschen* „ohne zoll über die grenze schaffen, schmuggeln", *poscher* „schmuggler" (E. Jäschke, *Latein.-roman. Fremdwörterbuch der schles. Mundart*, Breslau 1908, str. 109).

[47]) *Handwörterbuch der deutschen Sprache*, t. II, Magdeburg 1892, str. 336.

[48]) *Chr. Wenigs Handwörterbuch der deutschen Sprache*, bearb. von L. Kellner, Köln 1861.

[49]) *Bayerisches Wörterbuch*, 2. wyd., t. I, München 1872, str. 412: *auspaschen*, *einpaschen* „waaren verbotener weise über die grenze bringen". H. Fischer (*Schwäb. Wb.*, t. I, Tübingen 1904, str. 662), Martin-Lienhart (*Wb. der elsäss. Mundarten*, t. II, Strassburg 1907, str. 105) i Staub-Tobler (*Schweiz. Idiotikon*, t. IV, Frauenfeld 1901, str. 1757) podają tylko *paschen*, wzgl. *baschen* w znaczeniu „würfeln", co naturalnie nie dowodzi, że tameczne gwary złodziejskie nie znają wyrażenia *paschen* (*baschen*) „schmuggeln".

[50]) Por. Kluge, *Rotwelsch* I, str. 185: „Es (das Waldheimer Lexikon) ist wie das Hempelsche Vokabular in Obersachsen entstanden...".

[51]) Wprawdzie w łacińskiem tłumaczeniu Pisma Św. hebrajskiemu *schin* odpowiada łac. *s* (por. *sabbat* zam. hebr. *schabbat*, *Salomo* zam. *Schelomo*, *Messias* zam. *Maschiach*, itd.), ale w językach, posiadających dźwięk *š*, nie było zgoła powodu zastępywania go przez s. Istotnie hebr. *schin* zachowało się zarówno w niemieckim (np. *schmus*, *schaute*, *schofel*, *schicksel*) jak i polskim języku (*koszer*, *szabes*, *szybolet*); raczej jeszcze hebr. *sin* zastępywano przez *š*, jak w niem. *schacher*, pol. *szacher-macher*, *szachrować*.

[52]) Wyraz ten znalazłem w słowniczku E. S. Kortowicza p. t. *Oczyszciciel mowy polskiej czyli Słownik obcosłów* (sic), Poznań 1891. Więc też niezupełnie ścisłem jest twierdzenie prof. Ułaszyna, jakoby pol. *paser* notowany był tylko na terytorjum dawnej Kongresówki. Zna go również

Jeszcze większe wątpliwości budzi semazjologiczna strona etymologji *pascher* < hebr. *pescha*. Bo doprawdy trudno zrozumieć, dlaczego złodzieje żydowscy swego kolegę czy klienta — wszak *passen* pierwotnie znaczyło „kupować od złodziei" — złoczyńcą nazwaćby mieli.

Źródło niem. *passen* (*paschen*) upatrują niemieccy badacze (oprócz Weiganda i Hirta) w romańskiem **passare* (fr. *passer*, wł. *passare*), biorąc wyraz ten w znaczeniu „przejść, przekroczyć" (scil. granicę), stąd „przemycić"[53]). Tymczasem fr. *passer* znaczy także „przenieść, przewieźć", „podawać z ręki do ręki", a *passeur* „ten co przewozi". Nawiązując do tego ostatniego znaczenia, proponowałem dla pol. *pasera* następującą ewolucję semazjologiczną: „przewoźnik > przemycacz > paser". Utwierdził mnie w tem mniemaniu fakt, że romańskie **passare*, **passatore* w językach ibero-romańskich istotnie się używa o „przemycaniu" i „przemytnikach". Hp. *pasador* np. oznacza nietylko człowieka „co przenosi z jednego miejsca na inne", ale także tego, co to czyni bezprawnie, ukradkiem („del que pasa cosas prohibidas de un país a otro", *Dicc. Acad. esp.*). Podobnie też pg. *passador* oznacza „przemytnika", a pg. i katal. *passar* „przemycać" (= fr. *passer en fraude, passer en haut*). Otóż od przemytnika do pasera jest już tylko jeden krok: pierwszy przewozi towary, drugi je przechowuje, obaj pracują ręka w rękę, ten sam towar

i Wielkopolska, choć w znaczeniu odmiennem, bardziej zbliżonem do dzis. niem. *pascher*. Z niemieczczyzny W. Ks. Poznańskiego przytacza też *paschen* Chn. Sam. Th. Bernd (*Die deutsche Sprache in dem Grossherzogthume Posen, itd.*, Bonn 1820), ale tylko w znaczeniu „grać w kostki" i „odejść" (co łączy z pol. *paść!*).

[53]) Tak np. Kluge (v⁰ *paschen*) pisze: „wahrscheinlich entlehnt aus frz. *passer*, ital. *passare* „überschreiten", sc. die landesgrenze". Podobnie M. Heyne (1892) i Tetzner: „überschreiten, nämlich die grenze", J. Chr. A. Heyse (*Fremdwörterbuch*, 18. wyd., 1903) przypomina nadto niem. *passieren*, J. Chr. Adelung (1808) fr. *outrepasser* „übertreten", podczas gdy Fr. Seiler (1910) wychodzi ze słowa (*ab*)*paschen* = „weggehn" (w żargonie studentów). Ostatni ten wyraz, bardzo rozpowszechniony w Niemczech (por. baw. (*ab*)*pauschen*, *abposchen*, alz. *abbasche*, górnosaskie *buschen*, szląskie *opposchen*, itd.), powstał zdaniem mojem niezależnie od naszego *paschen*, choć z tegoż samego źródła romańskiego się wywodzi.

„przechodzi" przez ich obu ręce, a zdarza się, że przemycarz trudni się także handlem pokątnym. Zmiana znaczenia polegałaby więc na bardzo prostej elipsie. Główna trudność — a przyznam się, że jej nie zauważyłem, tak jak nie zauważyli jej Kluge i inni badacze niemieccy — tkwi nie w ewolucji semazjologicznej jako takiej, tylko w chronologji znaczeń. Albowiem w języku niemieckim znaczenie „przemycać" — jakkolwiek nowsze słowniki tylko to ostatnie znaczenie podają — jest późniejsze, wtórne.

Pierwotne złodz.-niem. *passen* (*verpassen*) — jak wyżej stwierdziliśmy — znaczyło tylko „kupować (sprzedawać) rzeczy kradzione", potem także „przechowywać rzeczy kradzione"; znaczenie „przemycać" pojawia się dopiero pod koniec XVIII wieku. Podobnie i rzeczownik *passer* (dawn. *passmann*) początkowo oznaczał tylko człowieka „kupującego", wzgl. „przechowującego rzeczy kradzione"[54]). Znaczenie to utrzymało się po dziś dzień w złodz.-niemieckiem, w złodz.-żyd. *pascher* „tandeciarz" (por. dawn. *pascherei* „tandeciarstwo") i (złodz.-) pol. *paser*, podczas gdy ogólnoniem. *pascher* używa się dzis niemal wyłącznie o „przemytniku".

Nie zmienia to jednak zasadniczo mego poglądu co do romańskiego tych wyrazów pochodzenia. Wszak nietylko wtórne ich znaczenie „przemycić", „przemytnik" powstało najwidoczniej pod wpływem równoznacznego rom. **passare*, **passatore* w hp. pg. kat. *pasar* (*passar*), *pasador* (*passador*), ale i pierwotne znaczenie „kupować (sprzedawać) rzeczy kradzione" nawiązuje zdaniem mojem do tegoż źródła romańskiego.

---

[54]) Na trudność tę zwrócił uwagę, o ile mi wiadomo, tylko L. Günther (*Das Rotwelsch des deutschen Gauners*, Leipzig 1905, str. 96, przyp. 122): „Auf das französische oder italienische (*passar* oder *passare*, überschreiten, nämlich die landesgrenze) leitet man das ebenfalls aus dem gaunerjargon in unsre geheimsprache eingedrungene wort *pascher* für „schmuggler" zurück..., wobei jedoch zu beachten ist, dass das stammwort *paschen* (*verpaschen*), *passen* (*verpassen*) im rotw. zunächst schlechthin „kaufen (verkaufen)" bedeutet und wohl erst allmählich auf die tätigkeit des hehlers oder „schärfenspielers"..., sowie dann auch des schmugglers beschränkt worden ist".

Romańskie *passare* posiada, jak wiadomo, bardzo liczne znaczenia[55]; używa się m. i. o najróżniejszych tranzakcjach kupieckich. Tak np. fr. *passer* znaczy „puścić w obieg": *faire passer* (une marchandise) odpowiada mniejwięcej złodz.-niem. *verpassen* „sprzedać". Używa się także o towarze, który „idzie, ma popyt" (taksamo w hp. i pg.). W żargonie paryskim *passer* znaczy „verwischen, beiseite bringen" (Villatte, *Parisismen*, str. 210). Ale czy wyjdziemy z tego czy tamtego znaczenia, przejście semazjologiczne jest wcale proste, nawet prostsze niż np. od fr. *passer* „uchodzić" do niem. *passen* „być odpowiednim, pasować, być komu do twarzy".

Niema też formalnych przeszkód, by przyjąć dla wyrazu złodz.-niemieckiego źródłosłów romański. Wprawdzie gwara ta zawiera sporo żywiołów żydowskich, wszelako nie brak w niej i żywiołów romańskich, zarówno wśród rzeczowników i przymiotników jak i wśród czasowników[56]. Z drugiej strony żargon żydowski sporą ilość wyrazów przejął z języka niemieckiego.

Co do wieku słowa *passen* (*verpassen*), przypuszczam, że zostało ono zapożyczone z francuskiego za czasów Wojny 30-letniej, podobnie jak i niem. *pasch, paschen* „grać w kostki", *pascher* „kostera"[57], co często łączą ze słowem *paschen* „przemycać" ze względu na identyczne ich pochodzenie[58].

Genealogja pol. *pasera* przedstawia się tedy jak następuje: fr. *passer* przeszło do gwary złodz.-niemieckiej, jako *passen;* do tego słowa urobiono (w Niemczech) rzeczownik *passmann*, zastąpiony później przez *passer* (z fr. *passeur*[59]), co

[55]) Dla fr. *passer* Littré podaje aż 60 różnych znaczeń.

[56]) Por. L. Günther, *Das Rotwelsch*, str. 36—40.

[57]) Por. R. Kleinpaul, *Das Fremdwort im Deutschen*, Leipzig 1910, str. 121.

[58]) Np. F. Booch-Arkossy (*Słownik pol.-niem.*, 17 wyd.). Sachs-Villatte (*Enz. franz.-deutsches Wb.*). D. Sanders (*Handwb. der dt. Spr.*, 4. wyd., Leipzig 1888). A. Tesch (*Fremdwort und Verdeutschung*, Leipzig-Wien 1915). Trzeba wszakże nadmienić. że to ostatnie *paschen* urobiono od rzeczownika *pasch*, a to od fr. *passe (-dix)*, gra polegająca na wyrzucaniu ponad (*passe*) 10 punktów w kostkach. (Wymiana wygłos. *s* na *š* jak w słowach *ramsch* z fr. *ramas*, *forsch* od *force* itp.).

[59]) Niem. *passer* może być także własnem urobieniem od *passen*.

za pośrednictwem gwary złodz.-polskiej przeszło do języka ogólno-polskiego. Obok złodz.-niemieckiego *passer* pojawia się w XVIII wieku równoznaczne złodz.-(górno) niem. *pascher*, co przeszło z języka ogólno-niem. do wielkopol. jako *paszer*, a ze złodz.-niem. również i do żargonu złodz.-żydowskiego.

7. Pol. *pokrzywnik*.

Prof. A. Brückner[60]), zdając sprawę z ostatniej pracy nieodżałowanego St. Ciszewskiego, *Żeńska twarz*, omawia m. i. wyrażenie „iść na pokrzywy", co komentuje w sposób następujący: „Ich fand bei den Slovaken verzeichnet, dass der coitus ohne folgen bleibt, falls das weib sofort darauf auf brennesseln uriniert und wollte *pokrzywnik* aus diesem aberglauben erklären (*pokrzywa* „brennessel"), aber ich fand schliesslich in einer gerichtsverhandlung vom jahre 1381, dass ein oheim seinen neffen vorwarf: *filii facti in urtice* (sic!), wo andere völker von der bank (bankert) oder vom sattel sprechen".

Prof. Brückner potwierdza tem samem mój własny pogląd na genezę *pokrzywnika*[61]), choć nie uważa za stosowne wymienić mego nazwiska.

60) *Zeitschrift für slavische Philologie*, t. V, 1929, str. 472.

61) Por. moje *Uwagi na marginesie SEJP'u Brücknerowego* (SO. VII, 541).

MIKOŁAJ RUDNICKI.

2. Uwagi nad psychologją narodu niemieckiego.

(Por. SO. VIII, 455—76).

Z powodu uwag, które napisali:
Hans Witte, Dr. F. Lorentz, Dr. Frh. von Richthofen, Dr. W. Recke, W. Taszycki, Dr. H. Seraphim, etc.

I. O krytykach.

Ze względu na to, że ten dział badań — ze zrozumiałych zresztą powodów — spotkał się ze sprzeciwami, ale, co podkreślam z naciskiem, nie z krytyką rzeczową, opartą na dokumentach, więc, aby uniknąć wszelkich nieporozumień, dobitnie i wyraźnie zaznaczam:

Prowadzi się w tym dziale badania historjozoficzne i polityczne, (wiążące się z sobą ściśle jak wiadomo), mianowicie nad polityką Niemiec względem ludów lechickich, aby ją osądzić objektywnie i na podstawie dokumentów, jaką ona była: osądzić jej wady i zalety, jej przebieg i rezultaty, jej moralność i korzyści — tak, jak obecnie cały świat cywilizowany ma już wyrobione zdanie o stosach średniowiecznych, o pańszczyźnie i ucisku ekonomicznym i politycznym przed rewolucją francuską, o tępieniu Indjan amerykańskich, o niewolnictwie murzynów, o nietolerancji religijnej i narodowej i t. d. Prosimy o krytykę, opartą na dokumentach. Sądy gołosłowne o tej pracy i aktualizujące niepotrzebnie rzeczy przebrzmiałe, choć wykazujące niejednokrotnie zadziwiająco dokładne analogje w dzisiejszych stosunkach, na co częstokroć wypada zwracać uwagę, nie wyprowadzą nas ze spokoju i bezstronności. Za krytykę, opartą na dokumentach, należy się głęboka wdzięczność, bo taka krytyka zbliża do prawdy. Zarzuty politykujące — pomijamy i pomijać będziemy — milczeniem.

Drugi rodzaj sprzeciwów przeciwko temu działowi nie ogranicza się do gołosłownego zarzutu „użytkowania naukowego czasopisma słowiańskiego jako trybuny politycznej“ (Witold Taszycki Slav. Rundschau (1930) Nr. II, 114), ale do konkretnych wyrazów nagannych za stanowisko względem Niemiec. Prym tu dzierży Hans Witte, znany badacz resztek słowiańskich w Mecklenburgu (Mecklenburg—Strelitzer Heimatblätter 5 Jahrg. Heft 2. 33—5), który kompletnie aktualizuje spór i prowadzi do zupełnie dziennikarskich wymyślań. To się do poważnego traktowania nie nadaje. Dr. F. Lorentz ograniczył się do stwierdzenia faktu, że od Prof. Mikołaja Rudnickiego pochodzą prace z zakresu „der sprachlichen Prähistorie“... „und — was man sonst in wissenschaftlichen Arbeiten nicht gewöhnt ist — unter beständigen deutsch-feindlichen Ausfällen“ (Hansische Geschichtsblätter 54 Jahrg. 1929, str. 221—224). Dr. W. Recke w Ostland-Berichte Jahrg. 3, (1929) Nr. 11/13, por. w Kronice Naukowej zaznacza tylko krótko, że rezygnuje z wymiany naukowej z Instytutem Zachodniosłowiańskim bo jego „Arbeitsrichtung und dessen Einstellung gegenüber Deutschland und der deutschen Forschung unsern Lesern aus den Arbeiten seines Direktors, des Herrn Professor Dr. Rudnicki, zur Genüge bekannt sind“...

Dr. B. Frh. v. Richthofen w sprostowaniu do swej pracy „Gehört Ost-deutschland zur Urheimat der Polen“ (Ostland-Schriften hg. von „Ostland-Institut“ in Danzig Heft 2, Danzig 1929) — zaznacza wprawdzie, że przypisał M. Rudnickiemu błędnie to, co napisał Łęgowski (o czem porównaj jednak SO. VIII, 513), ale charakteryzuje M. Rudnickiego tak: „Der in den Ostland-Schriften Heft 2, S. 4, genannte Aufsatz von Rudnicki bietet... Beispiele für die fragliche Art gänzlich unwissenschaftlicher, schroffstens deutsch-feindlicher Arbeitsweise mit vollkommen inhaltbaren Behauptungen auf scheinbar wissenschaftlicher Grundlage“.

Dr. Ernst Seraphim (Berliner Börsenzegtung z dnia 12. I. 1930 r. nr. 19), streszcza wywody z SO. VIII, 413, ale nie przeciwstawia im nic dokumentowego, a omawiane przez autora fakty tłumaczy czasami ówczesnemi! Szkoda

że nie porównał misjonarstwa niemieckiego wśród Słowian z misjonarstwem irlandzkiem wśród Niemców albo Greków wśród Słowian albo Polaków wśród Litwinów i Pomorzan. Stanowisko zajęte w pracy wydaje się mu być „Aufbruch nationalen Hasses und aus ihm entspringender tendenziöser Geschichtskonstruktion"... Pracę omawianą przez się uważa „als Sympton kläglischen Unvermögens, die deutsche Seele zu verstehen".

Tylko Hans Witte i Dr. Ernst Seraphim mówią cośkolwiek o słuszności i prawie, ale w takich warunkach, że dyskusja staje się niemożliwa, gdyż obaj aktualizują sprawy do dzisiejszego stanu rzeczy w Polsce, nie znając go najwidoczniej zupełnie (dzięki takim wydawnictwom, jak „Ostland-Berichte" itd.). Przyznaję, że ten dział dyskusji naukowej jest nader trudny, atoli wierzę, iż przy dobrej woli można go prowadzić.

II. Niesłuszność zarzutów o nienawiści do Niemiec.

Zarzut nienawiści względem narodu niemieckiego jest niesłuszny, a to z następujących powodów:

1. Jak sam stwierdzam, 50—75% wschodnich Niemców jest pochodzenia lechickiego, łużyckiego, pomorsko-polskiego lub nawet wprost polskiego wreszcie staropruskiego lub litewskiego. Są to ofiary gwałtów i ucisku, stosowanego przez takie jednostki i ich system jak Gero, Henryk Lew, Albrecht Niedźwiedź, margrabiowie brandenburscy, Krzyżacy, Fryderyk Wielki i t. d. aż do Bismarka i b. Komisji kolonizacyjnej. Być może, że wiele jednostek z pośród tych obcoetnicznych elementów poszło w ślady wymienionych gwałcicieli i prześladowców rodzaju ludzkiego, ale i w tym razie są one godniejsze współczucia aniżeli nienawiści. Za cóż te ofiary losu nienawidzieć? Byłby to istotny bezsens.

2. Niemcy wydały ludzi wielkich, zasłużonych dla kultury i sztuki, dla nauki i pracy cywilizacyjnej. I obok wyżej wymienionych prześladowców rodzaju ludzkiego Niemcy mają takich przedstawicieli, jak Gutenberg, poeci-trubadurowie, Goethe, Schiller, Kant, Wagner, Beethoven, Strauss, Bopp, Wundt, Brugmann i tylu tylu innych. Za cóż nienawidzieć

tych dobroczyńców ludzkości? Osobiście mam dla nich nietylko uwielbienie i podziw, ale i osobistą wdzięczność, bo w wielu wypadkach byli ci wielcy Niemcy moimi nauczycielami — także i w tych zasadach, które wyznając muszę potępiać fałszerza cudzej monety na tronie (Fryderyk Wielki) lub zabójców bezbronnych ludzi, jak Gero lub Krzyżacy.

3. Naród niemiecki wreszcie jako całość przedstawia się jako bezwolna, nader pracowita i uległa swoim przywódcom masa. Masa ta jest bezkrytyczna i, jak to już SO. VIII. 457 podkreśliłem, zawsze uczyni to, co ostatecznie chce z nią zrobić warstwa rządząca, wykształcona politycznie na wschodzie na systemie, którego koroną jest podziwiany przez większość Niemców Bismark z zasadą „siła przed prawem". Za cóż tę bezkrytyczną i bezwolną masę nienawidzieć? Nienawidzieć możnaby conajwyżej takie typy, jak Gero, Henryk Lew, Albrecht Niedźwiedź, brandenburscy i krzyżaccy fałszerze dokumentów i cudzej waluty, wywłaszczyciele w rodzaju Bismarka lub b. Komisji kolonizacyjnej i t. d. Ale to są jednostki lub grupy wśród N i e m c ó w, ale nie N i e m c y jako tacy. Potępiać należy ich system gwałtu i ucisku narodowego, politycznego, religijnego, ekonomicznego, administracyjnego, policyjnego, kulturalnego i t. d. Potępiać należy tego rodzaju zjawiska nietylko wśród Niemców, ale wszędzie. Jeśli Niemcy tu występują na pierwszy plan, to tylko dlatego, że skutkiem właśnie owej „Grosstat des deutschen Volkes" na wschodzie, system ten wyrósł w Niemczech najbardziej celowo i najbardziej się związał z rozrostem potęgi Niemiec. I dlatego tak trudno Niemcom z nim się rozstać.

4. Nie mam pretensji do tego, abym zgłębił c a ł ą psychologję narodu niemieckiego i dlatego swoje badania zatytułowałem „Uwagi nad psychologją narodu niemieckiego" (Remarques sur la psychologie de la nation allemande = Bemerkungen). Zadaniem mojem zbadać te wycinki psychologji niemieckiej, które stoją w związku z zagadnieniami, dotyczącemi Słowian Zachodnich, a między innemi także ich germanizacji. Zachodzi pytanie, co się stało z zawartością psychologiczną Lechitów, złamanych i zgermanizowanych następnie

gwałtem? Pogłębieniu tych zagadnień poświęcam i poniższe dalsze „Uwagi nad psychologją narodu niemieckiego". Jeśli Dr. E. Seraphim ma dobrą wolę, niech na to ograniczenie tematu zwróci uwagę.

5. Dr. B. Frhr v. Richthofen oraz Dr. W. Recke — Dra F. Lorentza z nimi nie zestawiam, bo Drowi F. Lorentzowi zdaje się chodzić wyłącznie o obiektywizm naukowy — zadawalają się podkreśleniem, że „Arbeitsrichtung u. Einstellung gegenüber Deutschland und der deutschen Forschung" — są, jak się należy domyślać u Reckego, a co Dr. B. Frhr. v. Richthofen zupełnie wyraźnie powiedział „gänzlich unwissenschaftlich, schroffstens deutschfeindlich, vollkommen unhaltbar"... Żałuję bardzo, że nie dano na to dokumentowych dowodów. Na te dowody zaczekam, a gdy ich nie będzie, trzeba te określenia odpowiednio sklasyfikować. Na razie chcę tu tylko zaznaczyć, że i dla Dra W. Reckego i dla Dra B. Frhr. v. Richthofena wystarcza określenie „deutschfeindlich", jako pewna miara słuszności i obiektywności, której dalej nie badają. Jest to znana od dawna właściwość psychologji niemieckiej, także obecnie jeszcze wciąż widoczna. Jak już w SO. VIII. 473 podkreśliłem, Niemcy identyfikowali się z chrześcijaństwem[1]) i niem zasłaniali swoje gwałty, popełniane względem Lechitów, Starych Prusów oraz Litwinów; b. Komisja kolonizacyjna wywłaszczała Polaków pod pozorem podnoszenia kultury rolnej; prześladowano religijnie Polaków pod pozorem „Kulturkampfu". K. J. Kaufmann (Der Ostdeutsche

[1]) Jeszcze dziś zupełnie dzikie identyfikowanie Niemców z chrześcijaństwem nałogowo niejednokrotnie się zdarza. Oto gdy Bydgoszcz (= Bromberg) podlegała Niemcom, rząd niemiecki nie pozwalał budować kościołów katolickich; skutkiem tego obecnie w stosunku do ilości ludności katolickiej — kościołów jest wciąż za mało, a za czasów polskich po wojnie nie zdołano jeszcze nabudować dostatecznej ich liczby. Gdy w braku świątyń w jednym z kościołów katolickich wprowadzono także nabożeństwo polskie — bez ujmy dla niemieckich nabożeństw, organ katolickiego ministra Rzeszy Stegerwalda „Der Deutsche" ogłosił w dniu 23 lutego 1930 artykuł pod tytułem „Die Christenverfolgung in Polen"! — Wybryk ten należy do dziennikarzy, toteż go nie wciągam do dokumentowego materjału dowodowego.

Volksboden 318) identyfikuje Niemców z kulturą, Polaków z brakiem kultury, mówiąc dosłownie: „Misswirtschaft... Rechtlosigkeit... führten zu einem schweren Rückgange des Deutschtums und Vordringen des Polentums, was gleichbedeutend war mit Rückgang der Kultur und Fortschritt der Unkultur". Dr. W. Recke oraz Dr. B. Frhr. v. Richthofen określenie „deutschfeindlich" uważają za rodzaj kwalifikacji słusznościowej. — Takie nastawienie psychiczne mówi samo za siebie, wystarczy je tylko przygwoździć.

III. Historjozoficzne punkty widzenia.

Frazesy o „trybunie politycznej" nie pozwoliły krytykom zwrócić uwagę na istotne twierdzenia historjozoficzne. Skutkiem tego powtarzam je tu i rozwijam dalej. Oto SO. VIII, 465—6 stwierdziłem krótko, że:

Niedobrowolna germanizacja, przeprowadzona pod przymusem na elementach opornych i nienawidzących w gruncie rzeczy Niemców, jakimi bezsprzecznie byli Lechici, Polacy, Starzy Prusowie i Litwini, wytworzyła podstawę do dwulicowości w zakresie nacjonalizmu (uznawanego z natury i narzucanego gwałtem), przez pewien czas także religji t. j. stworzyła niezgodność między wewnętrznem przekonaniem a zewnętrznem postępowaniem. Postawiłem dalej twierdzenie, że taki stan doprowadził powoli do germanizacji, ew. chrystjanizacji faktycznej (zewnętrznie). Gdy ten stan został osiągnięty i sprzeczność pomiędzy nacjonalizmem wyznawanym a narzucanym gwałtem, znikła (skutkiem faktycznego zaniku nacjonalizmu pożądanego wewnętrznie ew. też religji), nastąpiło usamodzielnienie się tej niezgodności pomiędzy wewnętrznem przekonaniem a zewnętrznem postępowaniem jako odrębnej władzy i cechy psychicznej. Stała się ona wielkością psychiczną samodzielną, właściwą Niemcom, a przynajmniej ich wielkiej masie i uchodzi u nich za coś naturalnego. Jako okaz zacytowałem l. c. Chr. Krollmanna z jego nauką o „innere Anerkennung" lub „Nichtanerkennung". Każdy jednak wie dobrze, kto Niemcy obserwuje, że Krollmann nie jest jedynym wyznawcą tego

rodzaju doktryny. Jest to ogolny rys postępowania niemieckiego w praktyce. Obecnie idę dalej i twierdzę:

Żadna energja psychiczna, wytworzona w ciągu wieków, nie ginie, ale w myśl zasad i prawa Wundta (psychiczne rezultanty!) potęguje się[2].

1. Potęguje się tedy i dwulicowość Niemiec. Pierwotnie obejmowała ona Niemcy te, które posiadały tradycje krzyżacko-brandenburskie, obecnie rozszerza się i na stare Niemcy: Bawarję, Wirtembergję, Badenję, prowincje nadreńskie itd.

2. Wiadomo także powszechnie, że Lechici, Starzy Prusowie oraz Litwini wykazywali znaczną siłę odporu na gwałtem przeprowadzaną chrystjanizację i germanizację. I ta energja psychiczna nie zanikła po uskutecznieniu ostatecznem chrystjanizacji i germanizacji: żyje ona w Niemczech nadal i w dziejach Niemiec jej działanie daje się zauważyć. Jej rezultatem wydaje się być reakcja protestancka przeciwko katolicyzmowi w XVI w., a zaciekłość i bezwzględność walk religijnych podczas wojny trzydziestoletniej jest doskonałą paralelą do wojen religijnych lechicko-niemieckich, ewentualnie starorusko - litewsko - krzyżackich. Zwracano na to już niejednokrotnie uwagę[3], że sprotestantyzowanie Niemiec objęło prawie dokładnie te okolice, które dawniej były słowiańskiemi, lechickiemi, ewentualnie starorusko - litewskiemi. Jest to fakt na tyle znamienny, że trudno go tłumaczyć tylko osobistemi względami władców lub duchowieństwa katolickiego tych okolic. Wydaje się także, że w wypadkach politycznych po przegranej wojnie (1914—1918 r.) działanie tej energji dało się stwierdzić w wyrzuceniu wszystkich dynastyj niemieckich i w pewnych odruchach separatywnych oraz rewolucyjnych, które zostały poskromione dopiero szeregiem morderstw politycznych (Liebknecht, Luxemburg, Erzberger, Rathenau, morderstwa czarnej Reichswehry, morderstwa separatystów nadreńskich, morderstwa Polaków etc.). Energja ta, jak stąd wynika, także wy-

---

[2]) W. Wundt. Grundriss der Psychologie 391, oraz Völkerpsychol. I, 1, 246.

[3]) Por. np. Sieniawski, Die Missionsreisen des Bischofs Otto von Bamberg. 144.

kazuje rozrost na całe Niemcy. Jest także nader wątpliwe, czy ona może być wykorzeniona zabójstwami i dalszym policyjnym naciskiem: kto wie czy ona nie jest takiemi środkami wzmacniana, co mnie się wydaje prawdopodobnem na podstawie prawa akcji i reakcji psychicznej. Kuracja zakażonego takiemi miazmatami stanu psychicznego powinna być, jak się zdaje, przeprowadzona zupełnie innemi środkami. Nie jest rzeczą obojętną dla sąsiadów Niemiec, jakiemi drogami pójdzie ten dział polityki niemieckiej, w każdym razie nie jest rzeczą dla nich pomyślną, jeśli on się będzie rozwijał dalej w ten sposób, jak dotychczas.

3. Sądom Bismarka wszyscy Niemcy wierzą po dziś dzień, nawet jego nieprzyjaciele polityczni. Nie wiele jest krytycznych umysłów w Niemczech, którzy się zdołali wyłamać z pod tej ogólnej hypnozy (prof. Förster i jego przyjaciele). Otóż nie na kim innym, ale właściwie na Bismarku i jego sądach opiera się po dziś dzień silny prąd germanizacyjny w Niemczech. Bismark mianowicie podkreślał, że mieszanina krwi staropruskiej i słowiańskiej z elementami kolonialnemi niemieckiemi ma dawać szczególnie dobre rezultaty, według wyrażenia Dra S. Seraphima — „eine vortreffliche Blutmischung". Chcę tu zaznaczyć, że zagadnienie o mieszaniu krwi i o doskonałościach tych mieszanin, jest wogóle zagadnieniem, które nie dojrzało nawet w najmniejszym stopniu do jakiegokolwiek rozwiązania, a nawet objektywnego zbadania. Przedewszystkiem należy stwierdzić, że o ile chodzi o stosunki indoeuropejskie, to brak jest „czystej" rasy indoeuropejskiej — wszędzie, t. zn. że mieszaniny etniczne odbywały się od tak dawna i tak często na terenach, zajmowanych przez ludy indoeuropejskie, iż mówić o jakiemś specjalnem ustosunkowaniu krwi staropruskiej i niemieckiej jest rzeczą — obecnie przynajmniej, w dzisiejszym stanie nauki — co najmniej fantastyczną, bezprzedmiotową. Nie wygłaszał też napewno swoich sądów Bismark ze stanowiska antropologa, na czem się zresztą mało rozumiał, ale ze stanowiska praktycznego męża stanu, który prowadził bezwzględną, zaborczą, wojenną politykę, wymagającą od pod-

danych wiele krwi, wiele pieniędzy i wiele posłuszeństwa. Pochwały tedy B i s m a r k a dotyczą tych działów, t. zn. miał od pruskich poddanych posłuszeństwo, miał pieniądze i krew poddanych na prowadzenie kosztownych i krwawych wojen. Chwalił ich tedy i — słusznie; miał bowiem od nich to, czego chciał. Wiadomo jednak doskonale, jak siebie i swoich pomocników p i e n i ę ż n i e za to wynagradzał, podczas gdy poddani musieli się cieszyć wygranemi wojnami, wzmożeniem potęgi Hohenzollernów, oraz także poprawą ogólnej konjunktury pieniężnej i gospodarczej po zwycięskich zdobyczach terytorjalnych i gospodarczych. Bismark jednak także zapoczątkował swoją bezwzględnością powszechną do Niemiec nienawiść świata, która tak jaskrawo się zaznaczyła w wojnie 1914—1918.

Rezultaty jednak, osiągnięte przez B i s m a r k a dzięki zaznaczonym zaletom (czy wadom?) poddanych pruskich, nie mają żadnego związku z mieszaniną krwi lechicko-staro-prusko-niemieckiej. Są to rezultaty osiągalne wszędzie przy odpowiedniej tresurze i dyscyplinie podwładnych i przy odpowiedniem kierownictwie — na mniejszą oczywiście skalę nawet w zwykłej, małej złodziejsko-rozbójniczej bandzie. Praktycznym, wielkim mężem stanu był B i s m a r k niewątpliwie, ale patrzał za blisko i dlatego jego dzieło po jego śmierci — w części się nadłamało. Co się zaś tyczy właściwości psychicznych — bynajmniej nie fizycznych, jak krew! — dzięki którym B i s m a r k, wsparty o poddanych, mógł osiągnąć tak dobre dla siebie rezultaty, to te właściwości w nieostatnim rzędzie osiągnęli pruscy poddani dlatego, że znaczna ich część była zaprawiona długie czasy do bezwzględnego niewolnictwa i ciała i duszy przez bezwzględną niewolę krzyżacką oraz brandenburską. Ta długowiekowa niewola jest jednym z czynników potęgi i — słabości Prus i Niemiec.

4. Wydaje mi się, że wogóle n a r o d o w o ś ć jest zjawiskiem ściśle psychicznem, które w pomyślnych jakichś specjalnie warunkach m o ż e, a zwykle także i o t r z y m u j e pewien. niewyraźny zresztą i mało zdecydowany wyraz fizyczny. T. zw. wynarodowienie językowe i polityczne jest faktem wyłącznie psychicznym; niekiedy tylko dołączają się

do tego pewne zjawiska z zakresu fizyczno-obyczajowego życia np. picie większych ilości piwa, pewne potrawy, pewien szczególny sposób noszenia włosów itp. Np. niektórzy zniemczeni Polacy charakteryzują się długiemi brodami na „Urgerman" itp.

Wynarodowienie odbywa się drogą zarzucenia własnego języka oraz przez zmianę orjentacji politycznej. Te dwa fakty nie wydają się obejmować jakichśkolwiek wtórnych produktów psychicznych. Jeżeli takowe zachodzą, to są one wynikiem wybitnych różnic językowych pomiędzy językiem zarzucanym a przyjmowanym. Tak np. ludność retyjska w Alpach, przyjmując język germański, uskuteczniła t. zw. drugie górnoniemieckie przesunięcie spółgłosek zwartych. Ludność lechicka i łużycka oraz staroprusko-litewska, przyjmując język niemiecki, poczęła wymawiać niemieckie spółgłoski zwarte na swój sposób „słowiański" ewentualnie „bałtyjski", który się wybitnie różni od sposobu wymawiania niemieckiego. Wydaje się, że właśnie ten fakt stanowi podstawę dzisiejszej różnicy pomiędzy językami północno-wschodnio-niemieckim a południowo-zachodnio-niemieckim. Obecnie, co ciekawe, za „wzorowy" uchodzi sposób wymawiania północno-niemiecki t. zn. słowiańsko-bałtyjski, nawet w Szwajcarji!

Także i wtedy, gdy zmiana języka i orjentacji politycznej odbywa się drogą naturalnego doboru, to bezsprzecznie psychologja narodu przyswajającego, asymilującego ulega znaczniejszym komplikacjom. U zwolenników takich wynarodowień nazywa się to „wzbogaceniem" duszy narodowej. Bynajmniej nie chcę twierdzić, że tak nie jest; pragnę tylko stwierdzić fakt, że zachodzi komplikacja pierwotnie heterogenicznych właściwości psychicznych. Naturalny jednak dobór ma to do siebie, że dozwala przeprowadzać powolne przegrupowania assymilujących się elementów psychicznych. W następstwie tego przegrupowania się powstają zupełnie nowe wartości psychiczne, a co zatem idzie i nowe typy narodowe, które nie są identyczne ani z elementem asymilującym ani asymilowanym. Ściśle tedy rzecz biorąc nie powinno się niem-

cącego się Polaka uważać za Niemca a polszczącego się Niemca za Polaka. W obu wypadkach powstały nowe typy, które w sprzyjających warunkach masowości mogą utworzyć także odrębne wielkości etniczne, jak to np. ma miejsce ze zgermanizowanymi Retami w Alpach, Lechitami, ewentualnie Starymi Prusami na północno-wschodzie Niemiec, z zanglizowanymi (językowo) Irlandczykami w Irlandji, i t. d. Wywieszanie w takich wypadkach ogólnonarodowej, już istniejącej etykietki w rodzaju „Niemcy — Deutsche" etc. jest zaciemnianiem faktycznego stanu rzeczy.

Sprawa przedstawia się znacznie bardziej skomplikowanie, gdy zachodzi wynarodowienie przymusowe. Wtedy występują produkty psychiczne uboczne, które nabywają wielkiego niejednokrotnie natężenia i bywają zarzewiem głębokich niepokojów i przewrotów. Ten wypadek właśnie nastąpił przy przymusowej, gwałtem przeprowadzonej chrystjanizacji i germanizacji Lechitów oraz Starych Prusów i Litwinów. Uboczne produkty, stąd powstałe wyrażają się, jako opór psychiczny (reakcja) na akcję germanizacyjną i chrystjanizacyjną, dwulicowość, które wyżej omówiłem, oraz, na co tu chcę zwrócić specjalnie uwagę, nienawiść, niechęć i pogarda, które z biegiem czasu mają tendencję do wzrostu. Narodowość w takich wypadkach staje się produktem hodowlanym, domagającym się stałej troski, zabiegów; nie rozwija się o własnych siłach i o własnych siłach nie stoi. Zjawisko to doskonale można obserwować na całym wschodzie Niemiec, gdzie wszystkie prowincje wołają o ciągłe opiekowanie się niemi. Na razie momenty te zresztą tylko zaznaczam a rozwinąć je będzie można dopiero na podstawie jeszcze obszerniejszego materjału, niż ten, który posiadam obecnie.

IV. Spór o resztki Lechitów. Nowy pogląd na ich germanizację.

Jak wiadomo od dawna toczy się spór o to, czy Lechici pozostali w większej masie i następnie ulegli germanizacji pokojowej, czy też ulegli wytępieniu. W ostatnich czasach

zwłaszcza Hans Witte wykazywał liczne resztki lechickie w Meklenburgu, zastrzegając się przytem w sposób charakterystyczny, że jego praca nie dąży do uszczuplania stanu posiadania niemieckiego.

Całe to zagadnienie powstało na tle rozważań, czy w Niemczech wschodnich jest znaczna domieszka żywiołu słowiańskiego, czy też nie; oraz, czy germanizacja Słowian została przeprowadzona w ten sposób, że niszczyła Słowian, usuwając ich drogą zabójstw albo też wypędzań czy też ulegli oni „wessaniu" = „Aufsaugung", według utartej terminologji niemieckiej — dzięki wyższej kulturze żywiołu assymilującego (niemieckiego). Zagadnienie to właściwie wypłynęło w związku z wybujałemi twierdzeniami niemieckich pangermanistów. Jedni z nich utrzymywali, że Niemcy to nader czysty ekstrakt rasy germańskiej, a zatem nie było dla nich wygodną okolicznością, iż caly wschód niemiecki to dawne tereny lechickie ewentualnie zachodniosłowiańskie; skutkiem tego decydowali się nawet wziąść na się winę wytępienia Słowian, byleby tylko nie przyznać, że w skład narodu niemieckiego weszła bardzo znaczna masa Lechitów, Łużyczan oraz Czechów. Por. popularny wyraz takiego poglądu w Lipperta Gesch. der Stadt Strasburg in der Uckermark 1920, str. 17.

Drudzy, wmawiając w siebie i w drugich, że Niemcy to ideał kultury i wszelkiego dobra, nie mogli równocześnie przyznawać, że ten ideał w bezwzględny sposób wykorzenił całe szczepy słowiańskie. Skutkiem tego podkreślali fakt, że Słowianie faktycznie utrzymali się, a ulegli germanizacji skutkiem siły asymilacyjnej wyższej kultury niemieckiej oraz dzięki przygniatającej przewadze ilościowej Niemców. Najwybitniejszym przedstawicielem tego kierunku jest Hans Witte w licznych pracach, ogłaszanych w czasopismach oraz samodzielnie jak Deutsche Erde, Jahrb. d. V f Mek. GAk., Forsch. z d. L. u. Vkunde etc.

Moje przekonanie jest takie, że oba sposoby myślenia idą w fałszywych kierunkach. Dokumenty istniejące w dostatecznej mierze uzasadniają mniemanie, że Niemcy: 1. poprostu wybijali częstokroć Słowian; 2. że często od-

dawali ich na łup elementów jak najgorszych; 3. że im odbierali siedziby i całe wsie; 4. że ich celowo i z nakładem wszelkich srodków prawnych i bezprawnych — zubożali, upośledzali na każdym kroku itd. Ale należy to zaznaczyć, że dokumenty te, zwłaszcza np. odnoszące się do 1 kategorji, nie są liczne. Po wtóre: mamy wiele dokumentów, świadczących o ochronie Słowian, także przez Niemców, oczywiście nie z miłości dla Słowian, ale dla korzyści materjalnych, jakie ze Słowian ciągnięto — w wyższym stopniu, aniżeli, z Niemców, bo Słowianie wyżej byli opodatkowani(?) a przynajmniej więcej można było od nich domagać się wszelkiego rodzaju służebności. Stosunki jednem słowem były mniejwięcej takie same a przynajmniej bardzo zbliżone do tych, jakie panowały na Górnym Śląsku, na Pomorzu i w Poznańskiem — przed wielką wojną (1914—1918) w b. państwie pruskiem, a jakie obecnie jeszcze panują w dzisiejszej Republice pruskiej w tych okolicach, w których jeszcze żyje element polski, litewski lub łużycki. Dzisiejsze formy ucisku np. polskości są znacznie łagodniejsze od tych, które trwały ostatnie kilkadziesiąt lat przed wielką wojną, albo też od pierwszego rozbioru Polski t. j. od r. 1772. Obecny ucisk ogranicza się do tego, że się odsuwa Polaków, ile tylko można i da się bez zwracania uwagi — od faktycznego równouprawnienia, a pozatem stwarza się przywileje dla Niemców kosztem całego państwa, a zatem i z opłat podatkowych polskich. Program pomocy dla wschodnich prowincyj niemieckich pochłania znaczne sumy, ale korzystają z nich tylko Niemcy, albo ci Polacy, którzy są „deutschfreundlich" t. zn. ci, którzy się polskości zapierają. Przed wielką wojną Polaka można było wywłaszczyć z ziemi, nie pozwolono mu pobudować domu, ograniczono jego pole zarobkowania, nie dopuszczano do urzędów itd., nie dawano mu żadnej pomocy państwowej, z której chojnie korzystali Niemcy.

System ten niewątpliwie nie jest czemś świeżo spadłem z nieba, jest on wytworem długowiekowej tradycji, sięgającej swemi korzeniami czasów krzyżackich w Prusach Wschodnich a czasów średniowiecznego prześladowania Lechitów i in-

nych Słowian nad Łabą i Odrą w X—XV—XVI i XVIII wieku. Trzeba w tem działaniu germanizacyjnem wyróżnić właściwe czyny od ich efektów materjalnych oraz i przedewszystkiem od ich efektów moralnych. Ażeby ten moment zrozumieć, wystarczy przypomnieć po krótce historję t. zw. noweli osadniczej w b. państwie pruskiem jeszcze w czasach przed wielką wojną (1914—18). Istota noweli osadniczej polegała na tem, że władze policyjno-administracyjne mogły odmówić pozwolenia na budowę mieszkania, a ze względów t. zw. bezpieczeństwa publicznego mogły nie pozwalać mieć ognisko w miejscach nieodpowiednich. Jak wiadomo, w praktyce przepisy te zwracały się wyłącznie przeciwko Polakom, którzy uzbierawszy ciężką pracą robotniczą nieco pieniędzy, kupowali działki rolne i pragnęli osiadać jako rolnicy na roli, powiększając w ten sposób stan zaludnienia polskiego i hamując postęp germanizacji prowincyj polskich. Rząd pruski uzyskawszy od parlamentu t. zw. nowelę osadniczą rozpoczął walkę z tą samorzutną kolonizacją polską w ten sposób, że żaden Polak nie otrzymywał konsensu budowlanego. Mógł on zatem kupić działkę rolną, ale nie mógł na niej osiąść, bo nie dano mu pozwolenia na budowę domu, a jeśli chciał zakładać ognisko np. w stodole już istniejącej, aby tam ugotować sobie strawę, decydując się mieszkać z rodziną w tym nieodpowiednim budynku, to przybywał żandarm i nie pozwalał mu palić ogniska w stodole — ze względu na bezpieczeństwo publiczne. Tak tedy Polak znalazł się w takiej sytuacji: kupił rolę, która była jego własnością, nie mógł jednakże się na niej pobudować, bo nie dostał konsensu budowlanego, nie mógł gotować sobie strawy w stodole lub chlewie, bo na to nie pozwalał żandarm ze względu na bezpieczeństwo publiczne; jeśli tedy nie dostał mieszkania w pobliżu, to musiał rezygnować z osadzenia się na roli.

Zaszedł jednak wypadek szczególny: jeden z takich osadników polskich, nazwiskiem Drzymała był na tyle dowcipny, że usadowił się w cyrkowym wozie! Takiej ewentualności pruska nowela osadnicza nie przewidywała i mimo

wszelkich prześladowań, Drzymała się utrzymał na swej działce rolniczej i uprawiał ją, powiększając w ten sposób zasiąg osadnictwa polskiego o swoją własną działkę. Sprawa stała się głośną w całej Polsce a następnie i w Europie i w ten sposób Niemcy stanęli pod pręgierzem opinji powszechnej.

Wypadek ten dobrze ilustruje stosunki socjalne. Oto konsens budowlany oraz przepisy o bezpieczeństwie publicznem są przecież słuszne i na ich istnienie nikt się użalać nie może. Cała ich waga antypolska polegała na przewrotnej interpretacji w sensie antypolskim, t. j. na szkodę osadnika polskiego w celu prześladowania go, w celu uniemożliwienia mu kolonizacji. Wypadek z Drzymałą był jeden, ale można w archiwach stwierdzić, że setki i tysiące osadników polskich nie mogły osiąść na roli skutkiem stosowania przepisów ustaw wymienionych. Co więcej szeregi Polaków, gotowych do kupna parcel rolnych, wyrzekły się tej myśli, widząc, jak ich rodacy zostali zrujnowani przewrotnem stosowaniem przepisów budowlanych. W tem tkwił może najważniejszy cel i skutek ustaw wymienionych.

Interpretacja udzielania konsensów budowlanych w duchu dla Polaków nieprzyjaznym wywołała jeszcze dalsze skutki. Oto Polak bał się burzyć nieodpowiednie domy mieszkalne lub wogóle budynki, ponieważ się obawiał, że może nie dostać pozwolenia na zbudowanie nowych. Następstwem tego było powolne zacofanie budownictwa w rękach polskich w stosunku do budowli niemieckich, idących z postępem czasu i wspieranych przez rząd bardzo chojnie z funduszów publicznych t. j. składanych także i przez Polaków. Stan ten — po pewnym czasie — musiał wytworzyć żywe różnice pomiędzy osiedlami polskiemi i niemieckiemi, z których pierwsze wykazywały obraz zacofania, podczas gdy drugie czyniły zadość wszelkim wymogom współczesnego postępu budowlanego. Oczywista, że podróżnik, oprowadzany po kraju, musiał mieć wrażenie, że Polacy — to element niepostępowy, zacofany, barbarzyński, podczas gdy Niemcy — to wzór dla tej „zaniedbanej" ziemi. Ale każdy rozumie, że

tylko człowiek głupi, albo przewrotny czyniłby Polaków odpowiedzialnymi za taki stan kraju. Odpowiedzialnym był rząd i — Niemcy, bo i rząd i Niemcy żerowali na umyślnie wywoływanem ubóstwie i celowem skrępowaniu Polaków w celach własnych i egoistycznych, sprzecznych z zasadami ludzkości i ewangielji. Są zupełnie wyraźne ślady w dokumentach, że podobne sposoby postępowania stosowano także do Lechitów, Łużyczan oraz Starych Prusów, odsuwając ich od zyskownych zajęć, każąc im płacić większe podatki, oddając gorsze ziemie i t. d. Wszystko to jednak dopiero szczegółowo trzeba będzie udowodnić.

Podobne skutki — w innym zakresie — wywoływała ustawa o wywłaszczaniu gruntów polskich na cele kolonizacji niemieckiej. Ustawa ta stała się prawem na kilka lat przed wojną i zastosowaną została faktycznie w nielicznych wypadkach. Ale już przy jej omawianiu w parlamencie rząd pruski wyraził zupełnie dobitnie, że chodzi mu o skutki m o r a l n e tej ustawy. I istotnie właściciel Polak, któremu groziło w każdej chwili wywłaszczenie majątku ziemskiego e o i p s o nie szedł z postępem czasu w uprawie ziemi, gdyż bał się czynić w k ł a d y pieniężne w swoje gospodarstwo, które mu w każdej chwili mogło być wydarte przemocą t. j. ulegalizowanym gwałtem. I tutaj skutkiem musiało być zacofanie gospodarcze, za które nie Polacy byli odpowiedzialni, ale — rząd i Niemcy. Odpowiednie paralele w średnich wiekach dadzą się stwierdzić w zastosowaniu do Lechitów, i Łużyczan, Starych Prusów i Litwinów, za które także są odpowiedzialni — Niemcy.

Wszystko to z biegiem czasu będzie udowodnione w odpowiednich studjach, przeprowadzonych z zupełnym obiektywizmem i z bezstronnością, ale i przestrzeganiem zasad prawdy oraz sprawiedliwości. Od tego nie odwiodą nas frazesy o „trybunach politycznych", nieoparte na dokumentach.

Przyczynki te będą niewątpliwie bardzo interesującym materjałem do roli Niemców, a i wogóle German w dziejach

ludzkości i świata, bo, jak słusznie A. Meillet[4]) podkreśla: „Les populations de la langue germanique ont été très actives, très conquérantes et, dès le moment où elles apparaissent dans l'histoire, elles s'efforcent d'étendre leur domaine". A specjalnie o pretensjach niemieckich zauważa trafnie: „L'extension géographique de l'allemand est donc arrêtée, dans les circonstances actuelles. Cet arrêt survient au moment où une nation conquèrante comme la nation allemande a le plus de force d'expansion. C'est sans doute l'un des faits qui ont donné aux Allemands le sentiment d'être encerclés et qui ont poussé le peuple allemand à désirer la guerre"[5]). Do tych obserwacyj należy dołączyć uwagi moje w SO. VIII, 458, 456 etc. a cechy psychiczne Niemiec i Niemców jeszcze się dobitniej uwydatnią.

Jakiż tedy był przebieg germanizacji Lechitów? Śmielsze, zuchwalsze i oporniejsze natury zostały złamane t. j. usunięte zabójstwem lub wygnaniem, słabsze sterroryzowane przykładami powyższemi, całość powoli była upośledzana w rozwoju tak, że każdy dążący do postępu eo ipso dołączać się musiał do Niemców i poniekąd się nawet przeciwstawiał ubożejącej ciągle masie swych współrodaków, która nieraz nawet z zawiścią nań patrzała, widząc istotę lechickości (oczywiście błędnie) nawet może w ubóstwie, zacofaniu i pogaństwie. Ubóstwo i zacofanie Lechitów (w późniejszych stadjach ich istnienia), ich nawet tchórzostwo i przewrotność było skutkiem celowego działania Niemców, ale było istotne i w tem znaczeniu można mówić o tem, że Lechici germanizując się dźwigali się na wyższy stopień kultury, a przynajmniej nie spadali poniżej poziomu, który już osiągnęli. Przechodząc do Niemców zatrzymywali możność postępu, podczas gdy pozostając Słowianami, musieliby się powoli cofać. Możnaby im wprawdzie zrobić zarzut: czemuż się dali wyprzedzić? Otóż musieli się dać wyprzedzić, bo zostali prawnie i legalnie skrępowani i ode-

---

[4]) A. Meillet. Caractère genéral des langues germaniques. 9.

[5]) A. Meillet. Les langues dans l'Europe nouvelle. Paris 1918, str. 31.

brano im wszelką inicjatywę zbiorową w tym kierunku. Dopiero z biegiem czasu pierwotna mniejszość niemiecka stawała się większością *także* dzięki niemczącym się Lechitom. Ten *nowy* pogląd na germanizację Lechitów będzie uzasadniony powoli nowemi, udokumentowanemi studjami. Zarys jednakże tego poglądu można dać już dzisiaj, co o tyle może się okazać pożytecznem, że już z góry krytyka będzie mogła zwrócić uwagę na jego ewentualnie słabe strony.

MIKOŁAJ RUDNICKI.

O nazwie Tczewa i Tursach.

Uwaga zasadnicza o metodzie.

Badania starożytnościowe zwłaszcza Europy wschodniej i środkowo-wschodniej, przedstawiają szczególne trudności. Powodem tego jest absolutny brak źródeł pisanych, pochodzących od autorów starożytnych. To też dowodzenie musi się opierać już to na badaniach prehistoryczno-archeologicznych, już to na badaniach prehistoryczno-językowych. Te ostatnie są często skazane na przypadkowe podobieństwa, jak to szłusznie i szczerze podkreśla Max Vasmer (Zeitschr. für Slav. Philol. V i VI), a prawie nigdy nie są „erhaben über allen Zweifel", jak to o moich specjalnie zestawieniach wyraził się Dr. F. Lorentz (Hansische Geschichtsbl. 54 (r. 1929) str. 224). Jeśli się jednak zważy, że nawet tak stosunkowo udokumentowane zagadnienia starożytnościowe i etniczne, jak kwestje germańsko-celtyckie, przechodzą głębokie rewolucje wewnętrzne, których np. ciekawym i nader interesującym objawem jest ostatnia broszura wybitnego S. Feista (Kelten und Germanen in der antiken Überlief), to utwierdza się nadzieja, że posuwając się nawet tak po omacku, jak to jesteśmy zmuszeni czynić w pradziejach Europy wschodniej i środkowo-wschodniej, dojdziemy powoli do jakichś rezultatów do urobienia sobie jakiegoś sądu. Nie zrażam się krytykami, ale proszę czytelników przyjmować moje zestawienia z największą ostrożnością. Ostrzeżenie to i zarazem zapewnienie pomieszczam głównie dla początkujących badaczy, bo zaznajomieni głębiej z literaturą starożytnościową doskonale się w tych trudnościach orjentują. Że dla pierwszych jest to potrzebne, dowodzi np. szanowny mój krytyk i streszczacz p. Witold Doroszewski, który w Pracach Fil. XIV, 695—700 nietylko niedokładnie oddał moje argumenty, ale właściwie je skarykaturował; dlatego niestety jestem zmuszony z prawdziwą przykrością ostrzec fachowców przed temi streszczeniami, o ile one dotyczą prac moich.

I. Dzisiejszy stan.

Nazwa *Tczewa* wymawia się obecnie *Ščef* u osób z okolicy i z miasta. Forma *Ščef* jest rezultatem dysymilacji z dawniejszego *Ččef* = **ṭšṭšef*, t. zn., że nagłosowe *ṭ* jako część integralna pierwotnego *č-*, będącego wynikiem asymilacji

jeszcze pierwotniejszego *T-* do następującego *-č-*, uległo dysymilacyjnemu zanikowi. Skutkiem tego pozostała część *č-* t. zn. *š* utworzyła z następującem *-č-* grupę *šč-*, występującą obecnie w codziennem *Ščef*. Ale i nazwa *Tczew* = *tčef* nie jest dawna. Rozwinęła się ona niewątpliwie z pierwotniejszego **Tṛčev*, które się da nawiązać już bezpośrednio do form dokumentowych. Rozwój ludowej, normalnej polskiej formy, kontynuowanej przez ludność miejscową, da się nawiązać do dokumentowego *Trsew*, które należy czytać **Tršev*. Forma **Tršev* z biegiem czasu dała **Trčev* w następstwie zastąpienia grupy *-rš-* przez grupę *-rč-* (?).

II. Materjał dokumentowy.

W dokumentach nazwa tej miejscowości nie przedstawia się jasno. Na oko wydają się występować dwie oboczne postacie, których geneza, nie da się sprowadzić do wspólnego źródła, przynajmniej na razie. Możnaby twierdzić, że w źródłach występuje forma polska i niemiecka. I tak u Perlbacha, Pomerellisches Urkundenbuch, Danzig 1881, dadzą się swierdzić:

1. Przykłady na formę, którą nazywam polską:

Str. 9, nr. 10, r. 1198 (falsyfikat Joanitów z końca XIII w.) Świecie. Grimislaus d. g. unus de principibus Pomeranie. ...viam que transit... de Visino in *Trsow* | *Trsew* | *Trsow*. Testes: Paulus filius Buguzlai palatinus in Zvece, Symon Cozloviz, dominus Dirsec, filii Dobrogosti Tomizlaus et Dobrogost, pincerna Vlotz. — Ostatnie nazwisko w dokumencie, na podstawie którego przypuszczalnie dokonano tego falsyfikatu, jest napisane *Vlozc* = **Włosk*, por. Perlbach str. 7, nr. 2. Z imion świadków można śmiało wnosić, że wszyscy są Polakami, ewentl. Kaszubami.

Str. 167, nr. 199, r. 1263. Inowrocław. Samborius dux Pomeranie et Heidenricus Culmensis episcopus, Wolimirus Wladislaviensis episc., Fredericus et Johannes fratres domus Theutonicorum: ...factum est in *Trssew*. Występuje tu także dux Kazimirus, Kujawski. Otoczenie, w którem dokument powstał jest niewątpliwie polskie. Z Niemców są obecni

trzej, zapewne Heidenricus, Culmensis episc. oraz fratres domus Theutonicorum Fredericus et Johannes.

Str. 339, nr. 374, r. 1284, bez podania miejsca wystawienia. Mestvinus d. g. dux tocius Pomeranie: ...in *Tresev* dimidium Sagnizcouo (= **Zajįčkovo* = pol. literac. *Zajączkowo*). Praesentibus: Waysilone pal. Gdanensi, comite Paulo castellano Swecensi, Sadicone pincerna, Preslauo castellano *Dirsouiensi*, Wissela filio palatini comitis Pribislai...

Ciekawy ten dokument jest napisany w otoczeniu wyłącznie pomorskiem. Owo *Sagniscouo* = **Zajįčkovo* zwraca uwagę, że mówiono tam dobrze po kaszubsku, skoro nawet tak ciekawy szczegół wymowy pomorskiej się przechował jak przechodzenie *-ję-* ≥ *-jį-*. Forma tedy *Tresev* może uchodzić za pomorsko-polską. Wprawdzie *Preslaus* = **Przesław* lub **Przecław* nazywa się „castellanus *Dirsouiensis*", ale zapewne tylko dlatego, że taką wymowę on słyszał w grodzie tczewskim gdzie mieszkańcami byli wtedy przeważnie Niemcy i od nich zapewne ta forma pochodzi.

Str. 362, nr. 402, r. 1286. Gdańsk. Msciwogius d. g. dux Pomeranie: ...patrui nostri quondam ducis de *Derszew* presentibus: Swanca palatino Gdanensi, Paulo palatino Swecensi, Andrea castellano, Wneslao subcamerario Gdanensi, Jacobo archidiacono Pomeranie, Nicolao, Clemente, Joanne canonicis Crusficiensibus, Paulo rectore de Chlewicz, Lodwigo rectore ecclesie de Choscesie etc.

Otoczenie t. j. wystawca i świadkowie aktu niewątpliwie Pomorzanie i Polacy. Forma *Derszew* czyni wrażenie pomieszania formy **Tršew* z formą, która jest podstawą pisanych *Dirsow(e)* || *Dersow(e)*, albo może tylko mamy tu do czynienia z błędem ortograficznym *D-* zamiast *T-*.

Str. 364, nr. 403, r. 1286. Gdańsk. Msciwgius d. g. Pomeranie dux: ...in castellatura de *Dersew* || *Tersew*. Testibus: Swancza palatino Gdanensi, Paulo palatino suecensi, Andrea castellano, Uneslao subcamerario, Jacobo archidiacono Pomeranie, Nicolao, Clemente, Johanne canonicis Cruszwiciensibus, Paulo rectore ecclesie de Chlewiscz, Lodwigo ecclesie rectore de Coszczesycz.

Otoczenie aktu zupełnie polsko-pomorskie, i znowu da się stwierdzić pomieszanie nagłosu *D-* || *T-* jako rezultat kontaminacji, omawianej wyżej. Nagłos *D-* wyrabia sobie prawo obywatelstwa wśród Polaków - Pomorzan, bo najwidoczniej słyszą oni ten nagłos od Niemców, mieszczan tczewskich. Jeszcze to widoczniejsze w akcie następnym.

Str. 405, nr. 452, r. 1289, Świecie. Mszczugius tunc Pomeranie dux: ...in *Thsczow* sive *Derschaw*.

Pisownia *Thsczow* zapewne ma zadanie oddać bezdźwięczne *-ṛ-*, rozwijające się pomiędzy *t* a *š*, które równocześnie zdaje się przechodzić w *č*, jakby z pisowni wynikało. Świadkowie nie są wymienieni, ale sam akt zdaje się dowodzić, że forma niemiecka *Derschaw* coraz mocniej się usadawia w świadomości Pomorzan, skoro tak wyraźnie zaznaczono „*Thsczow* sive *Derschaw*" i to z jednej strony z przewagą pisowni polskiej, a z drugiej jakby niemieckiej. Oznacza to tylko wzmagający się niewątpliwie wpływ mieszczan tczewskich Niemców, którzy torują drogę nazwie, używanej przez siebie. Należałoby się wobec tego spodziewać, że akty, wystawiane w Tczewie, stale będą już mieć nazwę, brzmiącą z niemiecka. Tak np. akt Mściwuja następny:

Str. 407, nr. 454, r. 1289. Tczew. Mestiwius d. g. dux Pomeranie. Datum in *Dersouia*. Testes: Sunca palatinus, Paulus palatinus, Nicolaus palatinus, Jeronimus, Johannes Nossala, Johannes capellanus noster.

Forma pomorsko - polska pojawia się u tych, którzy nie są jeszcze spoufaleni ze stosunkami miejscowemi w samym Tczewie. Tak np. Władysław Łokietek, który tu przybył z rdzennej Polski i żywych stosunków z miejscowym elementem jeszcze nie zawarł, pisze:

Str. 497, nr. 551, r. 1298. Tczew. Wladislaus d. g. dux maioris Polonie, Pomoranorum, Lanchicie, Cuyauye ac Syradie. Datum in *Trsevia*. Testibus: Swenca palatino in Slubsco, Wasilone palatino in *Trsew*, Stanislao palatino de Swece, Wneslao castellano Gdanensi, Adam castellano de Swece, Styborio castellano, Laurencio castellano de Stolck (!). Jak z tego widać, całe otoczenie Władysława Łokietka jest ściśle pomorsko-polskie, a on sam także jest Polakiem, wcale nie-

zgermanizowanym. Toteż wszystkie formy językowe odrazu wykazują znaczną czystość w wymowie a więc: *Pomoranorum* nie *Pomeranorum*, *Swenca*, *Slubsko* = **Słupsko*, oraz *Stolck*, co jest tylko błędem ortograficznym zamiast *Stolpsk* = **Stołpsk*. Zgodnie z tem dwukrotnie nazwa *Tczewa* oddana zapomocą pisowni *Trsev(-ia)*, *Trsew* = **Tŗšev*.

Postać druga da się stwierdzić w następujących dokumentach:

Str. 119, nr. 136, r. 1252, Tczew. Samborius d. g. dux Pomeranie. Acta sunt hec in *Dersowe*. Testes: fratres domus Theutonice Heinricus marsalcus et vicesagens magistri Pruscie, Hartmudus in Elbing, Heinricus Stango in Christburg, Wasmudus in Zanthyr, Hertwicus in Radin commendatores, Burchardus de Hornhusen, Heinricus Sueuus; cives quoque Culmenses: Ludico de Hallis, Wasmudus, Eckehardus, Heinricus Sigestap... A zatem wyłącznie sami Niemcy.

Str. 124, nr. 145, r. 1253, Tczew. Samborius d. g. dux Pomeranie. Testes: Zesborius castellanus de *Dersowe*, Domaslaus de Lubeschowe, Netanc tribunus, Fridericus de Wildenberc, Albertus, Cornelius, Ditmarus, Daniel de Juterboc. Datum in *Dersowe*. Otoczenie mieszane pomorskie i niemieckie, ale z przewagą Niemców, z których zwłaszcza trzej, a nawet czterej ostatni, wymienieni tylko po imieniu wyglądają na mieszczan tczewskich, Niemców. Akt sam jest darowizną (bezpodstawną) wyspy *Beru* na rzecz zakonu krzyżackiego, więc też nic dziwnego, że powstał pod wpływem i w otoczeniu niemieckiem.

Str. 135, nr. 161, r. 1255, Tczew. Samburius d. g. dux Pomeranie. Datum in *Dirszowe*. Nadaje Elblążanom wolność cłową, zatem akt także zapewne powstał w otoczeniu jeżeli niezupełnie, to napółnieniemieckiem.

Str. 137, nr. 164, r. 1256, Tczew. Samburius d. g. dux Pomeranie... Octo mansos in *Dersow*. Testes: cancellarius noster Johannes dictus de Lugendorf, Heinricus de Bruneswic, Johannes scultetus... de Wittenberg, Herbordus, filius suus, Conradus de Lugendorf, Philippus, Ditmarus, advocatus noster Peregrinus. Datum in *Ders*[*ow*]. Otoczenie wyłącznie niemieckie, a ciekawe że „cancellarius noster Johannes dictus

de Lugendorf" — jest Niemcem i on to jest odpowiedzialny za formy niemieckie nazwy Tczewa w aktach, pochodzących od Sambora, zupełnie zresztą uległego Niemcom. Był on kanclerzem Sambora od 13 maja 1256 — 11 listopada 1258, (por. Perlbach str. 139 dopisek 1).

Str. *138 i *139, nr. *165 (falsyfikat z Pelplina z końca XIII w. przed r. 1287), Tczew. Samburius d. g. Pomeranorum dux:... in territorio *Dersouiensi*, acta... in *Dersoue*... Interfuerunt: Vytko cancellarius noster, Abraham capellanus curie nostre...; milites Johannes de Wittenborch, Mychael, Arnoldus de Calue, Berwoldus (zamiast *Hermannus*) cognomento Dyabolus, Hinricus de Bruneswich; armigeri: Hartwicus de Raceborch, Philippus, Richardus, Andreas etc. Świadkowie zatem Niemcy, ale, o ile nie w ich obecności, względnie nie za ich wiedzą powstał ten falsyfikat, to w każdym razie był napisany przez Cystersów w Pelplinie, których kancelarja przynajmniej, a zapewne i cały zakon składał się wyłącznie z samych prawie Niemców albo już zupełnie zgermanizowanych Lechitów obodryckich. Forma zatem *Dersoue* zupełnie zrozumiała.

Str. 143—145, nr. 170, r. 1258, Tczew. Samburius d. g. Pomeranorum dux et princeps...: Testes: domnus Conradus abbas Doberanensis,... assistentibus monachis et sacerdotibus Johanne videlicet de Ruia, Segebodone, Bonifacio, Nycholao, Ludolfo,... cum conversis: Conrado, Hermanno, Woltero, Alberto. Insuper testes sunt: sacerdotes: Abraham capellanus curie, Johannes plebanus in *Dersowe;* milites vero: Johannes de Witenborch, Michael, Arnoldus de Calue, Hermannus cognomento Dyabolus, Hinricus de Bruneswich, Herbordus; armigeri autem: Hartwicus de Raceborch, Philippus, Richardus, Andreas; de *Dersowe* vero Alardus de Lubek et Hinricus Schildere ambo consules. Datum in *Dersowe*. Otoczenie zupełnie niemieckie. A do jakiego stopnia przewaga poglądów i nastroju niemieckiego była panującą dowodzi końcowy ustęp: „tempore domini Alexandri pape, Richardo Romanorum regnante rege et Christoforo regnum Dacie feliciter gubernante". Ani słowa, co się dzieje na Pomorzu i w Polsce. Niewątpliwie któryś z mnichów, świeżo przybyłych z Dobe-

ranu, pisał ten akt, co się też odbija na tekście i nazwach miejscowych: *Pogotechow* = pomor. **Pogodkowo* itp.

Str. *147, nr. 172 (falsyfikat Pelpliński na przełomie XIII—XIV w.) r. 1258. Tczew. Samborius d. g. Pomeranorum dux. Testes: Abraham capellanus curie, Johannes plebanus in *Dirssowe*, milites: Johannes de Wittenborch, Michael, Arnoldus de Calve, Hermannus cognomento Dyabolus, Heinricus de Brunswich, Herbordus; armigeri: Hartwigus de Ratheborch, Philippus, Rychardus, Andreas; de *Dyrssowe* vero Alardus de Lubek et Heynricus Schildere ambo consules. Datum in *Dirssowe*... tempore domini Alexandri pape, Rychardo Romanorum regnante rege et Crystofero regnum Dacie feliciter gubernante. — Falsyfikat ten jest zapewne zrobiony na podstawie poprzedniego dokumentu, a przynajmniej świadkowie są z niego odpisani. Tembardziej dziwi stała pisownia *Dirssowe* w przeciwieństwie do poprzedniej stałej *Dersowe*. Wytłumaczyć ją tylko można tem, że rozpowszechnienie formy niemieckiej, będącej podstawą dzisiejszej *Dirschau*, było w czasach tego falsyfikatu (nr. 172) jeszcze większe aniżeli w czasie powstawania aktu nr. 170.

Str. 148—150, nr. 173 (może z lat 1271—3; akt, powstały nieco później od właściwej prawnej czynności albo też falsyfikat pelpliński), r. 1258. Tczew. Samburius d. g. dux Pomeranorum et princeps. Testes... affuerunt: dominus Heinricus de Minda, dominus Segebodo, dominus Bonifacius, Abraham... curie nostre capellanus, Johannes in *Derssowe*, milites vero Johannes dictus de Witenborch et Herbordus filius eius, Hermanus cognomento Dyabolus, Domeslaus, etc. Datum in *Dersowe*. — Otoczenie niemieckie, a jeżeli akt jest falsyfikatem pelplińskim, to powstał wśród mnichów przeważnie niemieckich, i był formowany na podstawie aktu nr. 170. Tem się tłumaczy forma *Dersowe*.

Str. 151, nr. 175, r. 1258. Tczew. Samborius d. g. dux Pomeranie. Testes: cancellarius noster Johannes dictus de [Lugen]dorf, Heynricus de Bruneswic, Johannes scoltetus de *Dyrsowe* dictus de Wittenburk, milites Herbordus [et Con]radus de Lugendorf filius suus, Philipus, Alexidus, Peregrinus noster adwocatus, item milites [Heynricus] de Indagine, Heyn-

ricus de Sturmaria, Heynricus Silder buriensis in *Dyrsowe*, Heynricus de ...burc etc. Datum in *Dyrsowe*. Otoczenie ściśle niemieckie, pisał Niemiec i to w obecności Niemca tczewskiego Schildera. Toteż stała forma *Dyrsowe* jest zupełnie zrozumiała.

Str. 155, nr. 183, r. 1260. Tczew. Samburius d. g. Pomeranorum dux. Testes: milites Johannes de Wittenburch, Hermannus Dyabolus, Abraham capellanus curie etc.... Datum in *Dersowe*... presentibus monachis Heynrico, Bonifacio, Sigebodone, Andrea cum domino Conrado de Doberan abbate. — Otoczenie ściśle niemieckie, akt powstał w Tczewie, ma tedy za podstawę formę niemiecką — *Dersowe*.

Str. *156, nr. 184, (falsyfikat pelpliński z pocz. XIV w.), r. 1260. Tczew. Samburius d. g. Pomeranie dux. Testes: Abraham sacerdos capellanus curie, Johannes de Wittenborch, Hermannus cognomentto Dyabolus et Domizlaus milites, Henricus Schilder, Johannes Niger et Johannes Scriptor cives in *Dersowe*. Actum... in *Dersowe*. — Akt powstał w otoczeniu niemieckiem w Pelplinie.

Str. 157, nr. 185, r. 1260. Tczew. Samburius d. g. dux Pomeranie:... civitatem in *Dersowe* locavimus eidem ius Lubicense... concedentes... *Dersovienses*... Acta... in castro nostro *Dersowe*... Testes: Sacerdotes dominus Heinricus de Mynda ordinis Cystersiensis,... Johannes plebanus *Dersouiensis*,... Abraham capellanus curie; milites: Johannes de Witten[borch], Heinricus de Bruns[wich]; burgenses: Heinricus Scilder, Johannes de Brunswich. Otoczenie ściśle niemieckie, a nawet jest obecnych dwuch Niemców tczewskich.

Str. 165—6, nr. 196, r. 1262. Lubeka. Advocatus, consilium ac universitas civium in Lubeke:... burgensibus in *Dersowe*. Akt powstał w Lubece, pochodzi zatem od Niemców.

Str. *192—194, nr. *237, (falsyfikat pelpliński z końca XIII w., ale świadkowie i pieczęć wzięci z dokumentu prawdziwego), r. 1269. Tczew. Samburius d. g. Pomeranorum dux. Testes:... Johannes... cenobii prior,... Gerlacus... cenobii cellerarius, Volcmarus curie nostre capellanus; milites Henricus Storm, Henricus de Indagine, Hermannus Dyabolus... Datum in *Dyrsow*...

Zatem niemieckość formy *Dyrsow* zrozumiała, bo pochodzi od niemieckich mnichów w Pelplinie.

Str. 205, nr. 251, r. 1272. Gdańsk. Mestwinus d. g. dux Pomeranie: ...scolteto... et burgensibus in *Dersow*... Testes: Andreas iudex de Gdancz, cum fratre suo Huneslawo, Waysil palatinus de Swece cum fratre suo Glabuna, Michael castellanus et Jacobus subcamerarius. Otoczenie tego aktu jest niewątpliwie przeważnie pomorskie, ale akt wystosowany do Tczewian i na ich prośby nadaje im prawa Gdańszczan, to też i nazwa miasta przytoczona w formie niemieckiej, bo forma nazwy, używana przez Tczewian była tu miarodajna.

Str. 229—30, nr. 272, r. 1275. Chełmno. Samborius d. g. d. Pomeranie dictus de *Dersowe* (2 razy), civitatis *Dersuuiensis* (3 razy); Testes: frater Wernherus ordinis domus Theutonici episcopus Culmensis, frater Conradus de Thirberch magister terre Pruscie, frater Bertoldus de Northusen, commendator provincialis terre Culmensis, frater Hinricus de Bolin, Vithazlaua soror nostra, magistra in Sukowe, Sophia abbatissa in Culmine, Johannes praepositus, Gerhardus rector ecclesie Culmensis, magister Theodericus de Culmine, Nicolaus, Conradus, sacerdotes, Fridericus de Wildenberch miles, Godefridus Leshornus civis in Culmine etc. Jak widać ze spisu świadków otoczenie aktu było zupełnie niemieckie. Wprawdzie dwie wybitne osoby *Sambor* i jego siostra *Witosława* były Pomorzanami, ale sam Sambor, a zapewne za nim i jego siostra, był tak uległy wpływom niemieckim, iż odeń spodziewać się podkreślenia pomorskości w jakimkolwiek szczególe — byłoby rzeczą beznadziejną. Bywa on raczej bardziej niemiecki, niż Niemcy sami.

Str. 290—1, nr. 335, r. 1282. Tczew. Alberus... Wladislaviensis ecclesie episcopus... monasterio novello... Polplin... Datum in *Dirssovia.* Testibus: patre Thoma episcopo, Wislao preposito Plocensibus, Lyphardo decano, Dobegnewo archidiacono Wladislaviensi, Johanne preposito, Alberto decano Crusviciensi. Ze świadków wynika, że otoczenie aktu było mieszane polsko-niemieckie, akt jednak powstał w Tczewie i dlatego zapewne zawiera nazwę w formie, używanej przez mieszkańców niemieckich miasta Tczewa.

Str. 407, nr. 454, r. 1289. Tczew. Mestiwius d. g. dux Pomeranie. Datum in *Dersouia*. O akcie tym por. wyżej pod formami polskiemi.

Str. 444, nr. 494, r. około 1292. Elbląg. Elblążanie wnoszą skargę — in *Dirsowe*. Forma niemiecka, jak się należy spodziewać od niemieckich mieszkańców Elbląga.

Str. 459, nr. 512, r. 1294. Słupsk. Msciwgius d. g. dux tocius Pomeranie: ...civitati nostre *Dersouie*. Testes: Laurencius castellanus stolpensis, Ceslaus tribunus ibidem, Pomorcius subdapifer ibidem, Dobesca. Świadkowie są wyłącznie Pomorzanami, sądząc z imion, wyłączając jedynie Laurenciusa, który jednakowoż był zapewne także Pomorzaninem. Forma jednak nazwy Tczewa jest niemiecka. Powodem tego wydaje się być okoliczność, że w urzędowych aktach poczyna przeważać ta postać nazwy, która panuje w aktach miejskich niemieckich mieszkańców Tczewa.

Str. 474, nr. 528, r. 1295. Gdańsk. Premislius secundus d. g. rex Polonie et dux Pomoranie. Testes: dominus Swentza palat. Gdanensis, dom. Philippus archiediaconus Posnan., Boguslaus iudex, Nycolaus palatinus *Dersouiensis*, Laurentius castellanus de Stolp, Stanislaus castellanus in Swece, Vnislaus subcamerarius in Gdanzk. Z aktu widać zupełnie jasno, że otoczenie jest wyłącznie polsko-pomorskie, że nawet formy innych nazw pomorskich lub polskich są zupełnie poprawne: *Pomoranie* (a nie *Pomeranie*, która już jest formą zniemczoną), *Swece*, *Gdanzk*. Wyjątek stanowi może Laurentius castellanus de *Stolp*, co wygląda już na postać niemiecką, któraby przemawiała za niemieckością owego Laurentiusa, ale to niepewne, ponieważ forma *Stolp*, która obecnie w tej postaci już jest niewątpliwie niemiecką, może jednak w XIII. w. reprezentować jeszcze pomorskie **Stolṗ*, oboczność do **Słuṗa*. Mimo jednak tej przewagi żywiołu polsko-pomorskiego w otoczeniu aktu N y c o l a u s palatinus określa się mianem *Dersouiensis*, z czego może tylko grupa *-er-* a nie *-ir-* zdradza polskość, względnie pomorskość nazwy. Oczywiście Nycolaus tak się nazywa, bo używa l o k a l n e j niemieckiej formy, którą zawsze spotykał w aktach miejskich i w ustach mieszkańców. Szczególnie ciekawie przedstawia

się porównanie tego aktu z aktem z roku 1298, omówionym wyżej a wystawionym w Tczewie (u Perlbacha str. 497, nr. 551), przez Łokietka, niespoufalonego z lokalnemi stosunkami i zapewne z tego powodu używającego form, które dobrze znał i pamiętał jako właściwe: *Trsew* || *Trsevia*.

Str. 590, nr. 668, r. 1309, Tczew. Magister consulum, consules ac Universitas opidanorum in *Dirsovia, Dirsovie* (str. 590). — Jak się należy spodziewać mieszkańcy niemieccy lub zniemczeni używają postaci niemieckiej, t. j. zniemczonej *Dirsovia*.

Str. 595—7, nr. 676, r. 1309, Soldin. Woldemer... marcgreve tů Brandenborch... *Dersove* (str. 596). — Znowu niemiecka postać u niemieckich Brandenburczyków.

Str. 596, nr. 677, r. 1309, Tczew... frater Sifridus commendator Gmewensis: ...ante *Dersouiam*. Datum in *Dersouia* (str. 597). — Forma niemiecka, jak się należy spodziewać; pochodzi ona od niemieckiego wystawcy dokumentu.

Str. 603, nr. 685, r. 1310, Słupsk. Woldemarus d. g. Brandenburgensis, Lusacensis ac Landisbergensis marchyo...: castra Dansch, *Dersouiam*... — Forma, jak poprzednia.

Str. 614—15, nr. 701, r. 1311, Breden. Woldemarus d. g. Brandenburgensis...: *Dirsouiam*. — Forma, jak poprzednia.

III. Dwie nazwy niezależne Tczewa.

Z powyższego przeglądu materjału dokumentowego wynika, że forma, którą nazywamy polską, wykazuje następujące wyhania: *Trsow* (2 razy) || *Trsew* (raz), właściwie w falsyfikacie z końca XIII w. dokonanym przez Joannitów, ale datowanym na r. 1198 niby to przez Grzymisława, jednego z książąt pomorskich. Być może, że formy *Trsow* || *Trsew* są oparte na jakichś starszych dokumentach. *Trssew* r. 1263; *Tresev* r. 1284 (obocznie obok *Dirsouiensi*); *Derszew* r. 1286, może przepisana zamiast **Terszew*, albo będąca rezultatem kontaminacji *Trsev* || *Dersou; Dersow* || *Tersew* r. 1286 zapewne także kontaminacja; *Thsczow* sive *Derschaw* r. 1289, tutaj formy polska i niemiecka są ściśle rozróżniane, ciekawe jeno, że niemiecka ma grupę *-er-*, a nie *-ir-*; *Trsevia, Trsew* r. 1298. — Zatem *Trsev*(*ia*) 4 razy

od r. 1198 a raczej od r. 1263 do 1298, *Trsow* 2 razy w r. 1198 względnie w końcu XIII w., *Tersew* raz r. 1286, *Tresev* raz 1284, *Thsczow* raz 1289. Wreszcie *Derszew, Dersow* w r. 1286 w różnych wprawdzie aktach, ale formy te wyglądają na jednorodne t. j. mające tę samą przyczynę — kontaminację polskiej i niemieckiej postaci. Gdybyśmy postacie *Tersew* i *Tresew* uważali za graficzne tylko warjanty postaci *Trsev*, względnie że *Tresew* wyraża kaszubskie przejście lechickiego *rъ* ≥ *re*, toby te dwie formy można było zidentyfikować z formą *Trsev*, podwyższając jej cyfrę na 6. Niezupełnie jasna postać *Thsczow* 1289 daje się związać z założeniem, że *-s-* wyraża *-r̥-* bezdźwięczne, z pisanem dwukrotnem *Trsow* z r. 1198 ewentualnie z końca XIII w., dając w ten sposób podstawę do podniesienia tej postaci do liczby 3. Postacie wreszcie *Dersow* ‖ *Derszew* można uważać za drugorzędne kontaminacje ze skrzyżowania się *Dersow-* × *Trsow*, *Dersow* × *Trsev*, ewentualnie postać *Dersow* zupełnie możnaby zaliczyć do form niemieckich, a za kontaminację uważać formę *Tersew* z pomieszania *Trsev* × *Dersov*.

W postaciach wreszcie, któreśmy nazwali polskiemi, zastanawia jeszcze jedna okoliczność: Oto pisownie *Trsev, Trsov*, obok *Tresev*. Gdyby było rzeczą pewną, że nazwę należy wyprowadzać z dawniejszego **Trъšev-*, to możnaby śmiało twierdzić, że mamy tu do czynienia z formami polskiemi i z formą kaszubską, w ktorej pierwotne *rъ* ≥ *re*, podczas gdy w polskiem *rъ* ≥ *r*, które się wkrótce ubezdźwięczniło przed następującem *-š-*. Przewaga form z polską wokalizacją przemawiałaby zatem, że przynajmniej w końcu, ewentualnie w połowie (r. 1263 *Trssew!*) XIII w. ludność okolic Tczewa była przeważnie polską, ewentualnie, że w owym czasie także u oświeconej warstwy Pomorza Wschodniego wokalizacja polska w nazwie Tczewa przeważała. Byłoby to potwierdzeniem tezy M. Rudnickiego[1]) oraz K. Tymienieckiego[2]), że ludność polska sięgała ujścia Wisły a Kaszubi-

[1]) SO. III/IV. 366—376.

[2]) Pomorze i Polska za pierwszych Piastów. Strażnica Zachodnia I. 8. 264—5.

Pomorzanie p ó ź n i e j osiedlali się na pustkach wśród ludności polskiej. Postępy Pomorzan-Kaszubów na południe od ich pierwotnej osiadłości na brzegu morskim miałyby ten sam ekspansywny charakter, jaki obserwujemy parokrotnie w przedhistorycznych epokach w postępach różnych kultur, posuwających się od wybrzeża morskiego w głąb lądu (kultura grobów skrzynkowych!).

Formy nazwy Tczewa, które nazywamy niemieckiemi, nie przesądzając zresztą przez to pochodzenia ich wspólnej podstawy, przedstawiają się w następujący sposób:

1. *Dersowe* 1252; 1253 (2 razy); 1258 (3 razy); 1271—3; 1260; 1260 fals. pelpl. z pocz. XIV w. (2 razy); 1260 (2 razy); 1262; 1275 (2 razy); 1309.
2. *Derssowe* 1271—3.
3. *Dersoue* 1287 (fals. pelpl. z końca XIII w.).
4. *Dersow* 1256 (2 razy); 1272; *Derschaw* 1289.
5. *Dersouia* 1289; 1294; 1309 (2 razy); 1310.
6. *Dersouiensis*, przymiotnik, 1287 (fals. pelpl. z końca XIII w.); 1260 (2 razy); 1275 (3 razy) 1295.
7. *Dirsowe* 1292.
8. *Dirssowe* 1258 (2 razy), (właściwie fals. pelpl. z końca XIII—XIV w.).
9. *Dyrssowe* 1258, (właściwie fals. pelpl. z końca XIII—XIV wieku).
10. *Dyrsowe* 1258 (3 razy).
11. *Dirszowe* 1255.
12. *Dyrsow* 1269 (fals. pelpl. z końca XIII w.).
13. *Dirssovia, Dirsovia* 1282; 1309 (2 razy); 1311.

Formy *Dersowe, Derssowe, Dersoue, Dersow, Dersouia, Dersouiensis* można utożsamić co do pierwiastka i liczyć je za jedno. Ta postać występuje od r. 1252—1310 aż 34 razy; podobnież utożsamione postacie *Dirsowe, Dirssowe, Dyrssowe, Dirszowe, Dyrsow, Dirsowia* występują od r. 1255—1311 razy 13, a więc prawie 3 razy rzadziej. Jeżeli weźmiemy pod uwagę lata, to: 1. r. 1252—3 jest tylko *Dersove* 3 razy; 2. 1255 *Dirszowe;* 3. 1256 *Dersow;* 4. 1258 *Dersowe* 3 razy, *Dirsowe* 3 razy; 5. 1260 *Dersowe* 5 razy; 6. 1262 *Dersoue* — raz; 7. 1271—3 *Dersowe* 3 razy; 8. 1275 *Dersowe* 5 razy; 9. 1282 *Dirsovia* —

raz; 10. 1289 *Dersowe*, *Derschaw* — raz; 11. 1292 *Dirsowe* — raz; 12. 1294 *Dersouia* — raz; 13. 1295 *Dersou* — raz; 14. W końcu XIII w. *Dersou* 2 razy, *Dirsou* 4 razy; 15. 1309 *Dersowe* 3 razy, *Dirsow* 2 razy; 16. 1310 *Dersou* — raz; 17. 1311 *Dirsou* — raz.

Z powyższej statystyki można wyciągnąć następujące wnioski:

1. w tak zwanej niemieckiej postaci nazwy Tczewa pojawia się pierwiastek **ders-* || **dirs-* w stosunku 34 : 13, ewentualnie 3 : 1;

2. starszą formą wydaje się **ders-*, aczkolwiek wniosek ten nie może uchodzić za pewny, ponieważ są wszelkie dane mniemać, że postacie te biegną obok siebie równolegle i tylko postać **ders-* jest częstsza, aniżeli **dirs-*.

Wynikać się zdaje stąd w myśl wywodów J. Rozwadowskiego[3]) i F. Lorentza[4]), że mamy tu odbicie stosunków iloczasowych w dawnej grupie *ṛ́*, która w zasadzie występuje w pomorsko-kaszubskiem jak *ėr*, pisane w zabytkach *ir* || *er*. Może pojawianie się pisowni *-ir-* wiąże się także z obecnością elementu polskiego w okolicach Tczewa. W myśl tego należałoby w średniowiecznej pisowni *ders-* || *dirs-* widzieć pierwiastek pralechicki **dṛ́ž-*.

Zachodzi pytanie, czy pomiędzy formami *Dersowe* || *Dirsowe*, oraz ich kontynuacją w zniemczonem *Dirschau*, a formami *Trsev* itd. zachodzi bezpośredni związek, czy też nie, czyli, czy są to ortograficzne oboczności tej samej podstawowej postaci, czy też *Dersowe* || *Dirsowe* przedstawia jedną nazwę, a *Trsev* etc. nazwę drugą, którą należy sprowadzać do zupełnie innej podstawowej formy. Mnie się zdaje, że druga alternatywa jest niezbędna pomimo wywodów Dra F. Lorentza w SO. V. 529—31, który wszystkie ortograficzne oboczności sprowadza do faktycznie wymawianego **Drčev* ≦ **Drъčevъ* o niejasnem pochodzeniu.

---

[3]) RS. I. 245. Encykl. 2. 378—80 Gramatyka jęz. pols. (zbiorowa akad.) z r. 1923, str. 150 inss.

[4]) Gramatyka pomorska zesz. 2, str. 167—8. Poznań 1929. Nakł. Inst. Zach.-Słow.

Powody tego poglądu są następujące:

1. Przedewszystkiem z podstawowej formy **Drъčevъ*, odtworzonej przez Dra F. Lorentza możnaby się spodziewać pomorsko-kaszubskiego **Drečev* w pisowni dokumentów **Dresev-* || **Dresov-*, której brak. Wprawdzie możnaby wychodzić z założenia, że w Tczewie i okolicy w owym czasie (XIII w.) był dialekt polski, który dał w normalnym nie kaszubski **Drečev* ale polski **Drčev* i w następstwie tego brak jest pisowni **Dres-*, jednakowoż w każdym razie jest to pewna trudność, którą zanotować należy.

2. z dokumentu Mściwuja z r. 1289 widać wyraźnie, że dwoistość nazwy *Trsev* (u niego *Thsczow*) oraz *Derschaw* odczuwano na jego dworze zupełnie wyraźnie. Przypominam, że podobny objaw zanotowałem w SO. V. 451 w odniesieniu do *Gniewu* = **Gmiewu*, kiedy to tenże Mściwuj (Mestwin II) powiada wyraźnie „*de Wansk sive de Gmev*" w r. 1282. Otóż trudno przyjąć aby o nazwie tej samej, różniącej się tylko pisownią, tak się zdecydowanie w akcie wyrażono.

3. Nazwa z pierwiastkiem *Dirs-* || *Ders-* była bardziej rozpowszechniona, w dokumentach spotyka się ją 47 razy, podczas gdy nazwę *Trsew* spotyka się rzadko wszystkiego 9 razy. Ta częstość formy *Dirs-* || *Ders-* może test zresztą związaną z tą okolicznością, że stała się ona podstawą zniemczonej nazwy *Dirschau*. Ale może stąd wynika, że *Trsew* jest nazwą starą, archaiczną, znaną np. i dalej, w Polsce, to bowiem jest ciekawe, że u Polaków (także i dzisiaj!) stale występuje *Trsew* (np. w Inowrocławiu r. 1263, u Władysława Łokietka r. 1298), u książąt rodzimych (Grimislauus 1198, właściwie falsyfikat z końca XIII w., ale może ma nazwę z dokumentów istotnych Grzymisława, Mestwinus 1284, 1286, 1289). Od Mestwina II pochodzą też formy, wyglądające na kontaminację *Trsew* $\times$ *Dersowe*, jak np. *Dersow* || *Tersew* 1286, *Derszew* 1286. Najczęściej *Ders-* || *Dirs-* jest w aktach Sambora, którego niezrozumiała uległość Niemcom — jest znana.

4. Wreszcie pisownia dokumentów żadną miarą nie usprawiedliwia soponowania *-č-* po *-r-*, jak to Dr. F. Lorentz przyjmuje. W akcie z r. 1198 (falsyfikat z końca XIII w., Perlbach nr. 10) oznacza się *-c-* względnie *-č-* przez *-z-* i *-c-*

np. *Rutcowniza, Recima, Chocholce, Milechowniza, Cozloviz, Zwece;* nr. *171 *Zarnecin* (2 razy) więc *č = z, -c- = c;* nr. 172, *-č = -cz- Garczin, -c- = -cz- Rutkovenicza;* nr. 173, *-c- = -cz- Videncze = Vięce;* nr. 251, *Sweze, -c- = z; -c = -cz? Gdancz = Gdańc* (?); nr. 374, *č = z Sangizcouo; c = cz Puczk; č = s Sangiscouo,* nr. 402, *č=cz Czarnomino; č=cz Maczkowo=Maczkau;* nr. 512 *č- = c- Ceslaus;* nr. 551 *č = ch(i) Lanchicie.* Jak z powyższego przeglądu pisowni dokumentów, w których stale jest pisane *-s-, -ss-, -sz-* w nazwach *Trsew, Dirsowe, Dersowe,* wynika, w tych samych dokumentach *č* oznacza się przez *z, c, cz,* a raz jedyny przez *s.* Otóż przypuszczać, że tak konsekwentnie w tych samych dokumentach *s, ss, sz* oznaczać ma *-č-,* jak to chce Dr. F. Lorentz, jest niepodobieństwem. I dlatego jego **Drčew* niema żadnej podstawy graficznej w dokumentach. Natomiast ma wszelkie podstawy czytanie **Tršev,* oraz **Dirž-*, **D'erž-* ponieważ *s* oznacza zarówno *ž* jak i *š,* por. np. *Sukowe = Żukowo* (nr. 272) etc. Jest tylko jedna ciekawa pisownia niejasna „*Thsczow* sive *Derschaw*" u Mestwina r. 1289, nr. 452. Pisownia ta jednak da się znakomicie pojąć jako niezgrabne oddanie wymawianego faktycznie **Trčev* t. zn. że grupa *-rš-* już wtedy okazywała skłonność do przemiany *-rč-.* Byłoby to zgodne z praktyką pisownianą zabytków dokumentowych. Czytanie *Dirsowe = Dersowe* jako **D'irżewo* || **D'iržow* || **D'ėržowo* odpowiadałoby zupełnie pisowni imienia *Dzirżek* np. nr. 9. str. 7 w akcie Grzymisława z r. 1198. Świecie (Grimzlaus ...unus de principibus Pomoranie (dominus *Dirsek* wśród świadków, powtórnie nr. *10, str. 10, dominus *Dirsec* (tenże Grimisclaus... r. 1198, falsyfikat Johannitów z końca XIII w., których niemieckość zdradza się odrazu w dwuch szczegółach: *Pomeranie* nie *Pomoranie,* jak w nr. 9 oraz *Grimisclaus* wobec *Grimizlaus* w nr. 9). Z tego wynikałoby że dla Tczewa istniały w XIII wieku dwa nazwania, nie stojące z sobą w związku etymologicznym: jedno starsze **Tršev* a drugie młodsze **D'ėržovo,* które zostało zniemczone przez sprowadzonych z Lubeki osadników na *Dirschau,* co o tyle jest zrozumiałe, że niemieckie *i* jako obniżone w stosunku do słowiańskiego było bardzo blizkie pomorskiemu względnie polskiemu *-ir-*, ewentualnie *-ėr-*.

Taka dwoistość nazwy dla tej samej osady jest możliwa, a nawet w danym razie zupełnie zrozumiała i dopuszczalna. Napewno bowiem wiemy, że Tczew istniał i przed przybyciem osadników niemieckich. Niemcy w wypadkach, gdy bezkarnie mogli popełniać gwałty, wyrzucali Lechitów (Słowian) z ich osad, zajmując je sami, jak np. zrobili z osadą obotrycką Bobolin (Mecklenb. Ub. I, nr. 454) w r. 1236, lub jak Krzyżacy uczynili z kaszubsko-polskim Gdańskiem, gdy to cywilną ludność polską i kaszubską rozpędzili lub wymordowali w r. 1309, a dopiero po tym masowym mordzie założyli niemieckie miasto. W danym razie podobnie postąpić nie mogli, boć ostatecznie zostali sprowadzeni przez Sambora, pomorskiego księcia, który w stosunku do Niemców był wprawdzie uległym, ale także niezależnym władcą kraju, którego mieszkańcy rdzenni nie patrzeli na Niemców najlepiej. Stąd też należy wnioskować, że Niemców nie osadzono w tem samem miejscu, gdzie istniała oddawna stara osada pomorska lub polska (etnicznie), ale że im dano pobliskie grunta, które się łączyły geograficznie z dawną osadą pomorską ewentualnie polską, a które miały, a przynajmniej mogły mieć inną nazwę, aniżeli wspomniana osada lechicka (por. np. Poznań miasto i drugie miasto Śródka[5]). Właśnie zachodzić się zdaje ten szczególny wypadek, że Niemcy osiedli na gruntach wsi względnie posiadłości pobliskiej, nazywanej **D'ėržowa*, wzgl. **D'ėržovo*, i tę nazwę wzięli za podstawę dla zniemczonego *Dirschau*, do którego doszli dość długą drogą i szeregiem stadjów pośrednich, które dość dokładnie można śledzić w dokumentach, por. np. *Dersov* 1256. *Dyrsow* 1269, *Derschaw*, 1289 itd. Jest tedy rzeczą zupełnie zrozumiałą, dlaczego w aktach, wystawianych przez Niemców, nigdy niema oznaczenia polskiego **Trsev* etc., gdyż dla nich wogóle osada uprzednia, lechicka jako nieoparta na prawie lubeckiem, które otrzymali z Lubeki w r. 1262, nie istniała. Z tego punktu widzenia staje się rzeczą zrozumiałą dlaczego dla książąt pomorskich *Tczew* to „*Thsczow* sive *Derschaw*" i wreszcie dlaczego Polacy w Inowrocławiu w r. 1263, oraz

[5]) H. Lisowski. Miasto Książęce Śródka. Poznań, 1922.

Władysław Łokietek w r. 1298 piszą tylko *Trsev!* W Inowrocławiu bowiem albo w Poznaniu, Sieradzu lub Krakowie nie wiedziano może nawet dokładnie o nowopowstałej osadzie niemieckiej miejskiej na gruntach przyległej wsi **D'ėržovo*, przyległej do znanego oddawiendawna *Trseva.* Jeśli zaś i Polacy np. Premislius secundus w roku 1292 używają niemieckiej t. j. zniemczonej lechickiej nazwy, to czynią to pod wpływem miejscowych warunków (był wtedy w Gdańsku?), a Władysław Łokietek może nawet nie był t. j. nie stanął kwaterą w niemieckiem **Diržowie,* ale w polskim względnie pomorskim *Trsewie,* bo miał antypatję do Niemców, których niewierności w Krakowie doznał. W ten sposób byłoby dowiedzione, że *Dersoue* || *Dirsoue* etymologicznie niema nic wspólnego z nazwą *Trsev* etc. a formy tych nazw niezależnych przypadkowo byłyby zgodne o tyle, że jedna zaczyna się od *D-* a druga od *T-*, obie zawierają spółgłoskę *r* w środku swego bloku głosowego i obie wreszcie mają dzierżawcze końcówki *-ev-* || *-ov-*. Dalsze zgodności pochodziłyby tylko od pisowni właściwej średniowiecznym dokumentom XIII—XIV wieku.

IV. Etymologje lechickie nazw Tczewa.

Wywód etymologiczny nazwy *Trsev* || *Trsov* przedstawia znaczne trudności, których nie dopuszczałem jeszcze w r. 1925, gdym pisał w SO. III/IV, 324—6 swoją notatkę o *Tczewie,* jako o osadzie identycznej z Wulfstanowem *Truso.* Przedewszystkiem zachodzi pytanie, jak należy czytać *Trsev* || *Trsov* || *Trssev* || *Thsczow.* Otóż wydaje mi się rzeczą konieczną czytać te napisania, jako **Tršev*, **Tršov*, **Tṛčov* — przedewszystkiem ze względu na dzisiejsze *Tczev* ≦ **Tṛčev.* Co się tyczy przemiany *rš* na *rč*, zapewne za pośrednictwem *-ṛtš-*, to innych przykładów na jej poświadczenie nie mogę przytoczyć oprócz wyrazu *tarcza,* która musiała przejść do nas albo z czeskiego albo z niemieckiego. W niemieckiem dadzą się ustalić następujące postacie:

1. mittelniederd. *tartze, Tartsche* „kleiner, länglich runder Schild"[6]);

[6]) Schiller. Lübben. Mittel. niederd. Wb. Bremen 1878, II, 512.

2. *tartsche, tarsche, tarze* „eine Art Schild" ≤ franc. *targe*[7]);
3. *Tartsche*, mhd. *tartsche*, md. *tarsche* ≤ franc. *tarje*[8]);
4. *tarsche, tartsche, tarse* (*tarsche, tartsche, dartsche, tarsse, tarsch, darsz, torze, tatsche, dorsche*)[9]);

Jak z tych przykładów wynika, berpośrednie zapożyczenie z franc. *targe* = **tarž(e)*, a może jeszcze **tarǯe* dało w języku niemieckim *tarsche* = **tarše*, a może **tarče*? Na gruncie niemieckim francuskie *tarže*, lub *tarǯe* dało *tartsche* = **tarče*. Zważywszy, że w języku niemieckim *č* wogóle nie było i dalej fakt, że Lechici i wogóle Słowianie z pochodzenia stanowią do dziś dnia wielki procent (50—70%) narodu niemieckiego na wschodzie, można przyjąć, że pojawienie się *č* w tym i w innych wyrazach niemieckich stoi w związku z przyzwyczajeniami fonetycznemi Słowian. W każdym razie przemiana francuskiego *-rž-* na *-rš-* jest stanowczo cechą niemiecką i stąd można wnosić, że wyraz ten do polskiego dostał się albo w postaci *tarče*, albo *tarše*, które przerobił na *tarcza*. W tym razie byłaby to przemiana *rš* na *rč*, która jednak w rodzimych wyrazach, często powtarzanych nie ma miejsca, por. *wiersza*. Może tedy skłonność do przemiany *rš* na *rč* objawiła się tylko w wyrazach obcych i rzadko powtarzanych, za jaki należałoby uznać w tym razie nazwę *Tczewa*. Skłonność bowiem do grupy *rč* w polskiem niewątpliwie istnieje por. dyssymilację *starczy* ≤ **statči* ‖ *dostateczny*. Kontrastowanie *r : č* jest niewątpliwie częściowem podobieństwem tych głosek. Ze względu na to, że brak jest w polszczyźnie przykładów pewnych na przejście *rš* w *rč*, więc w danym razie może zaszło to w przykładzie *Tczewa* pod wpływem poprzedzającego *T-*, które naprzód ubezdźwięczniło środkowe *-r-* łącznie z następnem *-š-* a potem doprowadziło grupę *tʳš-* do przejścia w *tš-* = *č-*, dłuższe niż normalne *č*, jako pochodzące ze ściągnięcia dwu ewentualnie trzech spółgłosek *tʳ* + *š*, które skutkiem tego pisano *Tč-*. Por. pols. *czczy* z dawniejszego *tъsk-*, które było także pisane

---

[7]) Schade. Altdeutsches Wb. II, 923.
[8]) Weigand. Deutsches Wb. II, 1026, Giessen 1910.
[9]) Lexer. Mittelhochd. Wb. II, 1406.

+ *tczy*, + *tszczy*, por. *czcyca*, + *tszczyca* (w psałterzu stale) *czczość*, + *tszczość*[10]) i t. d. Zestawienie z zupełnie pewnem *czczy* || *tczy* || *tszczy* lepiej wyjaśnia pisownie *Tczewa*, aniżeli niejasne *tarcza*, które swoje *-č-* może mieć także z czeskiego albo z niemieckiego.

Skoro zachodzą w dokumentach pisownie *-ow-* || *-ew-* także po *-š-*, jak to l. c. udokumentował Dr. F. Lorentz w nazwie dokumentowej wsi *Kiszewy*, więc i do wymiany *ow* || *ew* w nazwie *Tczewa* w dokumentach nie można przywiązywać większego znaczenia. Skutkiem tego postacie *Trsow* || *Trsew* || *Trssew* etc. można wywodzić z **Trševъ* albo też **Trъševъ*, ewentualnie **Tršovъ* || **Trъšovъ*. Postać z *-ъ-* po *-r-* stałaby w związku z Wulfstanowem *Truso* i omówi się tę możliwość później. Na razie rozpatrujemy postać **Trševъ*, **Tršovъ*.

Według wszelkich danych historycznej gramatyki lechickiej postać **Trševъ* || **Tršovъ* zawierałaby *r̥* (sonantyczne, zgłoskotwórcze), które właśnie w tym przykładzie nie uległoby zwokalizowaniu na *ar* ewentualnie *'er*. Takie wypadki zachodzą np. *drgubica* ≤ **tьrgubica* || **trьgubica*, z czegoby się można spodziewać **cierzgubica* ew. **trzgubica*, **drzgubica*[11]). Wprawdzie przykład ten niezupełnie pewny, bo **trь-* może odpowiadać staremu **tri*, które przeszłoby do słowiańskiego w postaci **trь-*, a następnie w złożeniu **trь-gubica* przed następującem *gu-* przemieniłoby grupę **trь-* na **trъ-* z regularnym dalszym rozwojem w *drgubica*. Pewnym przykładem jest jednak **roztrżność* = *roztrznoszcz* — prodigalitas r. 1449, wobec *targać* zamiast spodziewanego **roztarżność*. Obok *tarkot* (A. Kochan.), *terkotać*, *turkot* jest *Trkost* ≤ **Tr̥k-ostь*[12]), pisane K. Dypl. Wlkp. I. 580 *Tircost*, co może być oddaniem *r̥* względnie już *r*, zamiast spodziewanego **Tark-ost* **Terk-ost* (por. Kozierowski SO. VIII. 359) lub **Turk-ost*; *Trkusow*, par. Droszew: **Trk-us*, zapewne tego samego pnia z innym sufiksem[13]); *Trlęski* z *Trląga*, nazwisko znane w Poznaniu

[10]) Por. Słownik Warsz. I, 379, oraz Brückner Słown. et. j. pols. 74.
[11]) J. Łoś. Gram. jęz. pols. I, 67—8.
[12]) X. Kozierowski. SO. V. 246.
[13]) Tenże Wlkp. II. 415.

już w XVI w.[14]), jezioro *Trląg*, r. 1249 *Tirlang*, 1374 *Tralang*, 1379 *Tralug*, 1384 *Trlang*, 1386 *Thrlang*, 1394 *Trlank*, r. 1580 *Trlang*[15]). Zapewne miejscowości nad podłużnem jeziorem w okolicy Neustrelitz Gross u. Klein *Zerlang* jest identyczną nazwą z wielkopolskim *Trlągiem*, ale *Zer-* może reprezentuje starsze **Cier-* t. zn. normalny rozwój palatalnego *ṛ́*, a może tylko zniemczenie *Tṛ-* na *Zer-*, ewentualnie nawet przeróbkę niemiecką starszego *Ter-*, por. nazwisko *Terlęga* r. 1764[16]); *Trluchowska* rola, r. 1504—16, nazwisko *Trluch* w Bydgoskiem; *Trlikacz*, r. 1481[17]); **Drbuła*, a może **Drbula*, r. 1437 *Drbula*[18]).

Do tej nazwy należy *Drbyaleka*, osadą niegdyś w par. Piotrków Kuj., r. 1578 *Drbyaleka*[19]) = **Drbia łęka*, *Drbula* i *Drbya* należą do *dzierzba*, który wykazuje normalny rozwój *ṛ́*.

Przykładów powyższych wystarcza na udowodnienie, że *ṛ́* (*ṛ*) sonantyczne w polskiem (i pomorskiem?) rozwijało się niekiedy nie w *-ír-*, *-ėŕ-*, *ar*, ale w *-r-*. Ten szczególny rozwój wydaje się zależeć od warunków akcentowych albo od palatalności następującej spółgłoski. Por. *roztrznoszcz*, *Trląg*, *Trlęski*, *Trluch*, *Trluchowska*, *Drbia*; przeciwko tej regule przemawiałyby przykłady: *Trkost*, *Trkusów*, *Terlęga*, *Drbula*, boby się należało spodziewać **Tarkost*, **Tarkusów*, **Trlęga*, **Dzierzbula*. Ale przykłady te może się dadzą usunąć wyrównaniami i tak: *Trkost*, *Trkusów*, mają obok siebie *Terkost*; *Terlęga* ma swoje *-e-* od oboczności z następującą twardą **Tarłąg*, dawniejsze **Terłąg*, por. *Tharlang*, pow. Wschowa[20]), a wreszcie napisane *Drbula* należałoby czytać **Drbiula* lub *Drbiuła*. Pomijając jednak samą formulację tej reguły, o co nam tu nie chodzi, wystarczy stwierdzić, że *ṛ́* (*ṛ*) sonantyczne niekiedy występują jako *r*.

---

14) Wotschke. ZSPh. II. 445.
15) Kozierowski. Gn. 330.
16) Tenże Wlkp. II. 415.
17) Tenże Wlkp. II. 415 oraz SO. VIII. 348.
18) Tenże SO. VIII. 352.
19) Tenże Wlkp. I. 186.
20) Sł. geogr. VII. 211 sv. *Tarnowo* pod Rydzyną urzędowa nazwa *Tharlang*.

Znaczenie wyrazów *Trkost, Trkusow, Drbula* wynika z samych zestawień etymologicznych, więc jest rzeczą zbędną je tu ogólnikowo zaznaczać, skoro ich szczegółowe znaczenie nie da się ustalić. Co się tyczy *Trląga* to zapewne jest to derywat pochodzeniowy od *tarło* moździerz[21]) ze względu na wygląd zewnętrzny tego jeziora jako moździerzowatego wgłębienia w ziemi a może od *tarło* „zaspakajanie przez ryby popędu płciowego", por. też zwrot *staw tarłowy*[22]).

Obocznością do *Trk-ost, terkot, tarkot, turkot* jest *tyrkotać*[23]). Zdaje się jednak, że było i spalatalizowane *ť* ≧ *ć*, por. *cirkać* „wydawać głos właściwy niektórym ptakom albo owadom np. wróblom albo konikom polnym", *ciurkać, ciurknąć*, 1. wytrysnąć strużką, nitką; 2. wydać głos właściwy dzięciołowi, świerszczowi[24]). *Ciurkać* wygląda na skrzyżowanie *cirkać* ╳ **turkać*, por. *turkot*.

Podobnych oboczności należałoby się spodziewać i w pierwiastku nazwy *Tczewa*, ustalonego na **trš-*, to znaczy **tarš-* względnie **tarch-*. Nazwisko, względnie imię *Tarchała*[25]) notuje T a s z y c k i, *Tarchały*, osada (r. 1313 de *Tarchal*, Odolanów r. 1312 *Tarchalsdorf, Tarxdorf*, Ścinawa[26]); *Tarchały* z r. 1270, Odolanów, *Tarchalin* r. 1436, Rawicz, *Tarchały* r. 1312 Wołów[27]); *Tarchała* dworzanin księcia Konrada z r. 1259, *tarchoł* „gderacz"[28]); *Tarchocin*[29]): **Tarchota; Tarchalin, Tarchalino* : *Tarchała* w latach 1398—1580[30]); *Tarszyce* : **Tarch* ≦ **Tṛchъ*, **Tṛšь*, **Tṛcha*, **Tṛša*, dziś *Tarce* w latach 1399 (*Tarszicze*) do 1427 (*Tarszicza*), *Tharscheczsko*[31]) : **Taršek*; tamże przytacza Kozierowski z innych terenów polskich nazwy *Tarszawa*, r. 1250 *Tharssowa* pow. Jędrzejów, *Tarszew* pow. Konin, *Tar-*

---

21) K o z i e r o w s k i. Gn. 327. sv. *Tarkowo*.
22) Słownik Warsz. svv. *tarło* i *staw*.
23) Słownik Warsz. svv.
24) Słownik Warsz. I. 342.
25) T a s z y c k i. Najd. polskie im. os. 58, § 90.
26) X. K o z i e r o w s k i. SO. VII. 290.
27) Tenże SO. VIII, 387.
28) Tenże Wlkp. II. 403. sv. *Tarchały*.
29) Tenże Pozn. II. 739. Wlkp. II. 403.
30) Tenże Pozn. II. 315.
31) Tenże, Tamże 317.

szewka dopływ Sanu etc. W r. 1537 występuje Martinus *Tharscha* = *Tarsza*[32]; w SO. VIII. 311. *Tarchowice* (Kozierowski) w r. 1217 *Tarchouici;* u Perlbacha w Pomerell. Urkb. str. 18, nr. 20) występuje w r. 1223 w Brzeźnie (*Bresno*) Cristinus miles Martini filius de Chrosna... który wymienia swoje wsi *Tarchomino* (et Grodcowo): **Tarchoma,* formacja taka sama, jak *Dagoma.* — Taszycki (Najd. pols. im. os. 112) wymienia wśród nieodczytanych imion pod r. 1293 comitis *Tarscini*... comitem *Tarscin,* które czytać należy **Tarszyn* do **Tarsza,* **Tarsz,* albo może **Tarszczyn* do **Tarszek.*

Wokalizację *-er-*, względnie *-yr-* wykazują następujące formy. *Tersławski* ≤ **Terš-sław-* ≤ **Tṛš-*, zegarmistrz w Kole w 1831; iudex generalis in Racens *Tersevanta*[33]) w dokumencie z r. 1312, którego imię należałoby odtworzyć w postaci **Terševąta,* które zapewne jest złożeniem **Tṛše-vąta.* Druga część złożenia przedstawia ciekawą formację od pnia *von-*, rozszerzonego sufiksem *-ta* **Von-tā* ≥ **Vąta* por. *Prze-won-owo, Wonieść* etc. i związanie tych pni z nazwą szczepową Słowian **Ven-et,* **Ven-t-* **Von-t-*, **Wan-* etc. w SO. V. 451 inss. Wokalizację *-yr-* posiadają: *Tyrchan* (Poznań 1923), *Tyrchon,* r. 1397 *Tirchonec*[34]); *Tyrsza,* mł. parf. Palędzie, nazwisko kmiece *Tyrsza* z Helcla Starod. pr. p. pomniki r. 1456 *Thyrsza*), r. 1786 *Tyrsza, Tyrsza* (także *Tyrza?*), pod r. 1595 staw *Therszyn*... *Terszin*[35]), *Tyrszeliny* las nzn. pomiędzy Kębłowem a Kolskiem, r. 1528—31 indago *Tyrsseliny*[36]); *Tyrszyski,* nieznany dział roli na Marzelewie, r. 1465 ager *Thyrszysky*[37]); *Tyrsza* nazw. z powiatu Mogilno[38]).

Istnieją także nazwy miejscowe, które wykazują zmiękczenie *t* ≥ *ć* przed następującem *ṛ*, które, jak wnosić z tego należy, było także palatalnem *ṛ́*. Oboczność tedy *trš-* || *tarš* || *tarch-* || *terch-* || *tyrch-* || *cierch-* || *ciersz-* należy do tej samej warstwy,

---

32) Tenże, Tamże 740.

33) Kujot. Roczn. Tow. Nauk. Toruń, X. 374.

34) Kozierowski. SO. VIII. 337.

35) Kozierowski. Wlkp. II. 432, Gn. 337, Pozn. II. 743.

36) Kozierowski. SO. VII. 278, Pozn. 346.

37) Tenże, tamże 743.

38) Mycielski. Wks. Pozn. 281.

co *Sarb-(iewski)* ‖ *pa-sierzb, kocirzba* ‖ *kotarba*, t. zn. do warstwy przedlechickiej, jak określa rzecz Rozwadowski[39]. Przykłady to następujące: *Cierszew*, częściej niegdyś i dziś *Sierszew*, parf. Żegocin, r. 1577 z dzyedzyną *Czyerszewem*; *Cierszewo*, r. 1578. *Cierszewo*, pow. Płock, *Ciersze*, miejsce na Budzyniu[40]; *Cierszowe*, pf. Doruchów[41]; *Ciersze*, miejsce na Budzyniu l. mn. za *Cierszami* (r. 1696), miejsce na Skrzetuszu wałeckim r. 1726—8 locus *Ciersze*[42], zatem praforma **tṛch-*.

Zachodzi jeszcze pytanie, czy w danym razie nie należy się liczyć z wokalizacją **turch-*, **turš-* por. *parch, pierszyć, purchawka; tarkot turkot, terkot, tyrkotać, cirkać, ciurkać*. Otóż w danym razie nie mamy na to pewnych przykładów; jest to możliwe, ale niedowiedzione np. dziś *Turkowy* k. w. pod Bralinem, ale w r. 1310 *Turchowitz* villa est episcopalis[43]. Tu tedy można czytać **Turchovice*, ale i **Turkovice*, zaś u Perlbacha l. c. 88, 151, 550, *Ture Turze* jest zupełnie niepewne i raczej należy do *tur*. *Tursza* (Sł. geogr. XII, 657) jako odosobniona i w pow. Krzemieniec — niepewna.

Znaczeniowe stosunki tego pierwiastka nie są jasne. Czasownik *tarchać* 1. odezwać się półsłówkiem, bąknąć, 2. furknąć, zaszeleścić, szepnąć napomknąć[44]; A. Brückner[45] sv. *tarchać* «gadać przebąkiwać» identyfikuje ten wyraz z *tarkać, terkotać, tarkotać, turkotać* etc., t. zn. że zapewne przyjmuje starą oboczność **tṛk-* ‖ **tṛk-s-* ≧ **tṛch-* i wymienia następujące pokrewne słowiańskie: cerk. srb. *trk* «bieg», *trčati* «biec», pols. *utarczka*, čes. *trk*, rus. *torknut*, «trącić, ruszyć», srb. *trkaljati* «toczyć». Wydaje mi się możliwem, że to ten sam pierwiastek co i *tḷk-* w polsk. *tluc*, ros. *tołkať-* etc. z wymianą *r* ‖ *l*, jaka się w językach spotyka.

W Słowniku gw. pols. Karłowicza—Łosia V. 389. *tarszniak* = «rogoż». Jako objaśnienie dodano «Tarszniak: z *ta-*

39) Gramatyka j. polsk. (zbiorowa akademicka) Kraków 1923, str. 152.

40) Kozierowski. Wlkp. II, 123. natomiast bałamutnie w Gn. 278. sv. *Sierszew* postawiono do *sierść* etc.

41) Tenże, Pozn. I, 97.

42) Tenże, Pozn. II, 552.

43) Tenże, Wlkp. II, 427.

44) Słownik Warsz. VII, sv. *tarchnąć* i *tarknąć*.

45) Słownik et. j. pols. 565.

rstniak, tegoż pochodzenia co *trzcina*» Rozpr. XVII. 94. — Wywód ten wydaje się niemożliwy. *Tarszniak* zapewne należy do **trch-*, a znaczeniowo z niem związany przez «szeleścić».

Znaczenie nazwy **Tršev*ъ || **Tršov*ъ byłoby takie, jak *krzew*, *żarnow*, por. w Słown. Warsz. II. 594. sv. *krzew*: drzewo jeden tylko pień, *krzewy* zaś więcej ich pospolicie z korzenia wydają. Wyraźne zatem znaczenie zbiorowe wynikające ze stosunku *kierz* : *krzew*. Tak tedy **Tršev*ъ oznaczałby zbiorowość, ale czego mianowicie, trudno powiedzieć. Może właśnie trzcinowisk i sitowisk, znajdujących się w tem miejscu nad Wisłą od najdawniejszych czasów, a może szelesty wodne idącej tutaj Wisły; w każdym razie znaczenie słowackiego *trš* «Baumstock, Baumstumpf, Rumpf des menschl. Körpers», *tršav* «im Wachsen zurückgeblieben, zwerghaft, struppig» w jakiś sposób z nazwą *Tczewa* w sensie semantycznym stałoby w związku.

O ileby formacje *Tršev*ъ || *Tršov*ъ miały mieć znaczenie dzierżawcze, to imię własne, od którego byłyby utworzone, brzmiałoby **Tršь* lub **Trchъ*.

V. Możliwość obcego pochodzenia nazwy Tczew.

Drugą możliwość wywodu etymologicznego nazwy Tczewa podałem w SO. III/IV, 324—6. Na pierwszy rzut oka ta możliwość wydaje się zupełnie nieprawdopodobna i nawet awanturnicza, zwłaszcza jeśli się tu bierze w rachubę i nazwę narodową Etrusków. Ponieważ jednak możliwość taka istnieje, przynajmniej zasadniczo, nie jest rzeczą bezcelową wyciągnąć wszystkie z niej konsekwencje, nawet jeśliby się miało okazać, że wynik badania w tym kierunku nastawionego byłby zupełnie negatywny. Ten nawet rezultat posiadałby pewną wartość pozytywną dla wszystkich tych, którzy w przyszłości nad starożytnościami językowemi ujścia Wisły kiedykolwiek będą pracować. To też z temi zastrzeżeniami proszę czytelników brać pod uwagę następujące wywody.

W roku 1926 (SO. III/IV, 324—6) stanąłem na ściśle formalnem językoznawczem stanowisku, wychodząc z założenia, że dokumentowe napisania t. zw. p o l s k i e j nazwy *Tczewa*

(*Trsow, Trsew, Trssew, Tresev, Tersew, Thsczow, Trsevia*) dadzą się związać z Wulfstanowem *Truso*, ewentualnie **Turso*, które ściśle fonetycznie da się związać z nazwą Etrusków. Nie przeczy temu także znana mi postać *Tresw*, zapisana przez Kujota (Roczn. Tow. Nauk. Tow. XXII, 849), aczkolwiek nie wiem, czy to jest realna dokumentowa forma, czy też nie jest przypadkiem pomyłką druku. Jak wiadomo owo *Truso* Wulfstanowe stale przez niemiecką naukę jest pomieszczane nad wysychającem jeziorem *Drausen- see*, ostatnio przez M. Eberta, który jako jeden z punktów stawia takie twierdzenie: „Über die Lage vo *Truso* lässt sich aus dem Wulfstanbericht nichts weiter entnehmen als dass es an Ufer eines Sees lag, der jetzt zum grossen Teil verlandete *Drausensee* gewesen sein muss"[46]). Stanowczość tego twierdzenia nie pozostawia nic do życzenia, chociaż mu brak rzeczy najważniejszej, mianowicie identyfikacji językowej. Wypada bowiem wątpić, aby środkami geograficznemi dało się ustalić położenie tego miasta nad jeziorem wymienionem. Co się zaś tyczy nazwy jeziora, to Gerullis[47]) notuje: 1243 *Drusin, Drusine;* 1243 *Drusa;* 1290 *Drueson;* jetzt *Drausen-See:* lit. *drusas* „kräftig stark"? Vgl. *Druschen*, See; *Drause*, Fluss in Nadrauen; lit. *Drusėnai*, a na str. 187 *Truso* wohl Wulfstans Aussprache für **Druso*". Polska nazwa „*Druzno*, mylnie *Drużna*"[48]) da się wywieść już ze zniemczonej nazwy staropruskiej. Uwaga Kujota[49]), jakoby *Truso* było *Drużnem* i równało się **Druso*, do lit. *drus-* «sól», por. *Druskienniki* «słone kąpiele», i pochodziło z czasu, gdy jezioro omawiane jeszcze zawierało słoną wodę, nie da się utrzymać. W ten sposób materjał archeologiczny, dobyty przez Eberta l. c., nie da się związać z *Truso* inaczej, jak tylko na podstawie dowolnego przypuszczenia: może to resztki *Truso*, może nie. Nic ponadto więcej powiedzieć nie można.

---

[46]) Elbinger Jahrbuch Heft 5/6 (1929) str. 105—117. Praca Agnes Miegel, dołączona do wywodów M. Eberta l. c. 118—122 powinna się znajdować gdzieindziej.

[47]) Die altpreussischen Ortsnamen, str. 31.

[48]) Sł. geogr. II 168.

[49]) Roczn. Tow. Nauk. Tor. XXI, 209—10.

Skutkiem takiego stanu rzeczy tem usilniej należy postawić postulat, aby usiłować na językowej podstawie wynaleść ślady *Truso*. Wprawdzie bowiem domysł Gerullisa l. c. nie jest pozbawiony prawdopodobieństwa, ale ostatecznie także jest dowolnem przypuszczeniem.

Z specjalnie słowiańskiego, lechickiego oraz polskiego punktu widzenia związanie pols. *Trš-* z *Truso* nie przedstawia żadnej trudności; obcojęzykowe specjalnie germ. *Truso* = **Trusō* dałoby **Trъchy*, gdyby zapożyczenie nastąpiło przed przejściem *s* ≧ *ch* po *ŭ, r, k*, **Trъsy*, gdyby zapożyczenie nastąpiło po tem przejściu. Odmiana **Trъchy* brzmiałaby **Trъchъve*, **Trъchъvi*, **Trъchъvь* etc., coby dało pols. **Trchev*, **Trechve*, **Trechvi* etc. Otóż takiej odmiany niema i pnia **trъch-* także, bo *Treszka* „las 1596, Brodnica"[50]) zdaje się należeć do *truchły* i pokrewnych. Ale jeśli była formacja **Trusō* ≦ **Trusā*, to należy się spodziewać, że wyraz ten nie był odosobniony w danej okolicy. Obok tedy formacji na długie *-ā* należałoby się liczyć z możliwością istnienia pierwiastka **trus-* wogóle, a tenby dał naprzód słow. **trъch-*, które przed samogłoskami przedniemi albo przed *-i̯-* dałoby słow. **trъš-*, a polskie, ewtl. pomorskie **trš-*, **treš-*. Otóż sądząc po pisowni dokumentów, po wymowie dzisiejszej nazwy *Tczewa* i jej prawdopodobnego, ale ściśle regularnego rozwoju fonetycznego, pierwiastek **trš-* ‖ **trъš-* da się suponować w tej geograficznej nazwie pomorsko-polskiej. W SO. III/IV, 324—6 przypuściłem możliwość pierwiastka tylko w postaci **trъs-* ‖ **tъrs-*, polsko-pom. *trs-*, ewentualnie **tres-*, **ters-*, co niniejszem prostuję w tym kierunku że zachodzi możliwość istnienia także postaci **trš-* **terš-* **treš-*.

Wyżej postacie takie, jak *Tersew*, *Tresew* zostały pojęte jako rezultat kontaminacji, ewentualnie obocznego rozwoju pomorskiego z dawniejszego *-rъ-*, ewentualnie tylko jako wahania pisowniane. O postaci *Tresw*, znanej mi z Kujota, można tylko tyle powiedzieć, że możliwość jej zachodzi, o ile ją odczytamy jako **Tresv* i postawimy w relacji z *Truso*. Z punktu widzenia ściśle historycznej fonetyki wszystkie

50) Kozierowski. SO. V, 176.

znane postacie dokumentowe dałyby się pojąć jako rezultat oboczności starej **Tursō* || **Trusō*, ewentualnie **Tūrsā*, **Trūsā*, względnie, pozostawiając na boku sufiksalne części wyrazu, jako pierwiastki **turs-* || **trus-*.

VI. Dalsze przedindoeuropejskie (ew. etruskie) ślady językowe nad Bałtykiem.

Do tych dwu okoliczności t. j.:

1. Do denominacji *Truso*.

2. Do nazwy miejscowej *Trsev*, *Tersev*, *Tresev*, *Tresw* itp., która daje się związać z denominacją *Truso* — dołączają się jeszcze dwa fakty:

3. Fakt, że w językach, graniczących z Morzem Bałtyckiem i o których wiemy z całą pewnością, że ich przedstawiciele po Morzu Bałtyckiem podróżowali i że się stykali z nadbrzeżną ludnością Bałtyku, występują wyrazy o znaczeniu «olbrzym», «olbrzym morski, t. j. pojawiający się z morza, oczywiście Bałtyckiego». Jak wiadomo, zachodzi bardzo wiele wypadków, że wyrazy te są właściwie nazwami etnicznemi, por. choćby polskie *olbrzym* ≦ *obrzyn* ≦ **Obr-inъ* «Awar», występujące jeszcze po dziś dzień w dialektach polskich w postaci *obrzyn* jako obelga np. w Ślemieniu, woj. Krakowskie (z pracy rękopiśmiennej St. Ramułta, która wkrótce wyjdzie w opracowaniu prof. E. Klicha w wydawnictwach Pozn. Tow. Przyj. Nauk). Skutkiem tego można twierdzić, że jest rzeczą prawie pewną, że i te wyrazy są właściwie etnikami i to etnikami, dającemi się sprowadzić do wspólnego praźródła, mianowicie obcojęzykowego **tursos*, które wygląda na denominację indoeuropejską, utworzoną z normalnym indoeuropejskim sufiksem męskim *-o-* na podstawie obcojęzykowego, zapewne nieindoeuropejskiego pierwiastka **turs-*. Ten wyraz praindoeuropejski jest bez zmiany zachowany: a) w języku fińskim w postaci *tursas* «Meerungeheuer»; b) w szeregu dialektów i języków germańskich z odpowiedniemi tym językom przemianami fonetycznemi, jakoto stgniem. *duris*, śrgniem. *türse*, dolnoniem. *dros*, agsas. *đyrs*, stnord. *þurs* (*hrím-þurs* w Comp.), nowonord. *tosse*.

Wyrazy te mają znaczenie «Riesen-Dämonen». Wobec tego nie należy te wyrazy etymologizować tak, jak Mogk[51]), który je zestawia ze sti. *turá-s* «stark, kräftig», ale tak, jak wyżej podano. A to tembardziej, że, o ile się nie mylę, i w językach germańskich należy stwierdzić oboczność pierwiastka **turs-* || **trus-*, mianowicie w dolnoniem. *dros* ≦ **trus-a-s*, obok staronord. *þurs* ≦ **turs-a-s*.

Właściwości tych nordyjskich *tursów*-olbrzymów niemniej są interesujące: są oni dobroduszni, gościnni (por. określenie nordyjskie «wierni jak olbrzymy»), ogromnie bogaci, zwłaszcza olbrzymi wodni (Wasserriesen), coby mogło wskazywać na to, że podkładem tego mitu są wiadomości i obserwacje obcoetnicznych zamorskich kupców i piratów. Lubią oni złote ozdoby, ich psy mają złote obroże, krowy złocone rogi; są żarłoczni, znają przyszłość, są wieloczłonkowi i wielogłowni, np. babka jednego z nich ma mieć 900 głów[52]). Skirnir mówi w Skirn. (31) o trzygłowym *Tursie*, podobnie jak w Wahtelmaere wspomina się o „drîhouptigen Tursen"[53]). Bywają oni także płowymi[54]). Niemniej są ciekawe ich imiona, któreby należało zbadać nietylko ściśle fonetycznie, ale i znaczeniowo z punktu widzenia przekładów, oraz socjalnych właściwości. W kazdym razie warto może zaznaczyć, że *Świętowit* rugijski ma cztery głowy, *Trigelavus* w Szczecinie ma 3 głowy, inne bóstwa na Rugji większe ilości głów. Trzygłow bywa nazywany w sagach nordyjskich *Tjarnoglofi* ≦ lech. *Čarno-glovъ* + *ji* (?), por. imię *Tursa* nord. *Svarthöfdi* «ts.». Wprawdzie wieleczłonowość bóstw lechickich uchodzi za pożyczkę z Nordji, ale czy nie da się pomyśleć prawspólne źródło? Można tę wieloczłonowość także pojmować, jako wpływ św. Trójcy, zatem jako późny wytwór chrześcijańskiego wpływu, za czem także przemawiają niektóre okoliczności, ale na razie definitywnie to rozstrzygnięte nie jest i potrzeba gruntownego zbadania tych zagadnień jest niezbędna. — Z imion Tursów można pod-

---

[51]) Pauls. Gr. der germ. Phil. III. 300.

[52]) Weinhold. Sitzb. Wiener Akad. XXVI. 292.

[53]) Mogk. Paul's Gr. d. germ. Phil. III. 300.

[54]) Weinhold. L. c. 294.

kreślić imię *Kött* «Kater, Katze»; ale czy znaczenie tego imienia jest właśnie takie? W każdym razie na ziemiach lechickich jest dużo imion i nazwisk, urobionych od pierwiastka *kot-*, ale wydaje się, że znaczenie pierwotne tych imion było inne. Król Tursów *þrymr* siedzi na wzgórku a jego własnością są psy, krowy, czarne woły[55]. W tym związku warto zauważyć, że przymorska kultura t. zw. urn twarzowych przy ujściu Wisły na jej lewym brzegu ma także ludność, lokującą się przedewszystkiem na wzniesieniach[56].

4. Wydaje się wreszcie, że związki językowe między ujściem Wisły i w ogóle pobrzeżem Bałtyku przywiślanego, a Etrurją nie kończą się na denominacjach *Truso*, *Trsew*, oraz pierwiastku, tkwiącym w samej nazwie Etrusków. Wydają się one sięgać dalej. Ciemną np. w wysokim stopniu jest nazwa a) *Rozewie*, określająca kamienisty przylądek u podstawy półwyspu Helskiego. Słownik geogr. IX. 834. powiada: *Rozewie* albo *Rozeft*, *Rozyft* niem. *Rixhoeft* dok. 1359. *Resehubt*, *Resehoupt*, na swarzewskiej kępie tuż nad Bałtykiem. Ławy morskie dochodzą do 200 stóp wysokości ...Niemcy wywodzą nazwę tutejszej osady od *Riesenhoupt;* na mapie Pufendorfa z r. 1729 zowie się ona *Resehoeft*. Znaleziono tu groby przedhistoryczne. Dr. F. Lorentz[57]) zna tylko nazwę *Bliza tupalska* (*Rozyft*, *Rozeft*, *Rożdżejewo*), w rubryce kaszubskiej *Blïza*, *Rozəft* z Ceynowy oraz *Rozeft* z Ramułta, w niemieckiej rubryce *Rixhöft*, dawniej *Rozefft*, *Rozyft* z Bära. Niemiecka postać *Rixhöft* nie przedstawia żadnego w danym związku interesu, ponieważ jest zapewne zupełnie późnym utworem Bära. *Rozefft*, *Rozyft* są kaszubizmami, które zanotował i Lorentz oraz Ceynowa i Ramułt. Bardzo dziwnem zjawiskiem jest *-o-* w tej nazwie, które nie posiada żadnego uzasadnienia w porównaniu z niemieckiem *Rix-*, *Rese-*. Niepodobna także wywodzić tej nazwy od niem. *Riese-*, śrwniem. *rise*, stwniem. *risi*, *riso*, może jeszcze najbliżej

55) Mogk. Hoops's Reall. d. germ. Altertumsk. IV, 325.

56) La Baume-Eberta. Reall. der Vorgesch. IV, 296.

57) Polskie i kaszubskie nazwy miejscowości na Pomorzu Kaszubskiem. Poznań 1923. Inst. Zach.-słow. str. 6, nr. 86.

stałoby holend. *reus* „Riese". Według Kujota[58]) mamy tu do czynienia z nazwą dolnoniemiecką, w której *-höft*, skaszubizowane *(h)eft*, *-(h)yft*, oznacza „przylądki wysokie, ostro wrzynające się w morze", jest to ten sam wyraz, co *Capo* i *Cap*. Użycie tego rzeczownika dolnoniemieckiego na oznaczanie przylądków stwierdza Kujot w szeregu wypadków w okolicach wybrzeża polskiego, jak np. w XVII w. przylądek pod Kaczkami nazywał się *Katzer Höfft*, w XV w. wspominają źródła o *Danziger Höfft* i *heupt von der Nerunge*. Najpierwszą wzmiankę stwierdza Kujot o *Resehupt* w r. 1358. Zdaniem Kujota nazwa *Reesehöft* = przylądek olbrzymi, ponieważ był największym przylądkiem ze wszystkich sąsiednich i najdalej wysuniętym w morze, prawdziwym olbrzymem, którego starła później fala morska, zaściełając dno morskie olbrzymiemi głazami. Podstawy psychologiczne zjawienia się nazwy dolnoniem. *Reesehöft* niewątpliwie X. Kujot znakomicie uzasadnił. Nie znaczy to jednak, aby wyjaśnił dzisiejszą nazwę niemiecką *Rix- höft*, oraz nazwę *Rozewie*, w szczególności istnienie głoski *-o-* pomiędzy *R-* a *-z-*. Nie wiem natomiast, skąd Lorentz wziął swoje *Rożdżejewo*, oznaczone skrótem Ko. Ten skrót bowiem l. c. str. V pod literą c) ma oznaczać nazwy używane przez komisję dla ustalenia nazw w piśmie „Skorowidz polsko-niemiecki i niemiecko-polski miejscowości Województwa Pomorskiego i w. m. Gdańska". Poznań 1920. W „Skorowidzu" tym mianowicie na str. 157 pod *Rixhöft* dano odpowiednik polski *Rozewie** (*Bliza*), *Rozyft*. Na str. 68 *Rozewie** (*Bliza*), *Rozyft* z odpowiednikiem niemieckim *Rixhöft* w obu wypadkach w powiecie puckim. W przedmowie na odwrocie strony pod nagłówkiem *Uwagi:* 3. Nazwiska zaopatrzone w * zatwierdziła „Komisja dla ustalenia nazw". Wydaje mi się, że w całym tym „Skorowidzu" nigdzie niema *Rożdżejewa*. Wobec tego chyba ta nazwa wogóle nie istnieje albo też Lorentz sam ją słyszał a przypisał omyłkowo „Skorowidzowi" komisji poznańskiej.

Co się tyczy osądu tych nazw, to rzecz przedstawia rozliczne trudności. Przedewszystkiem *Rozewie* nie jest aktu-

---

[58]) Roczniki Tow. Nauk. Tor. XX, 371—372.

alną formą ludową, ale wykazuje o tyle związek z ludowemi *Rozyft, Rozeft*, że tak, jak one ma *-o-* w pierwiastku. Wspólną zatem częścią tych trzech postaci jest blok głosowy *roz-*, Końcowe *-yft, -eft* jest skaszubizowaniem dolnoniem. *-höft* i dalszego interesu nie przedstawia. Nie można jednak twierdzić z całą pewnością, że nowoniem. *Rix-* ewentualnie starsze dolnoniem. *Rese-, Reese-* zostało przemienione na *Roz-*, bo taki odpowiednik w każdym razie nie jest normalny ani naturalny. Pozostaje zatem ewentualność, że *Rozewie* jest formą sztuczną, stworzoną celowo na podstawie ludowego *Rozeft, Rozyft*. Ta możliwość nie usuwa trudności przejścia niem. *-i-*, ewentualnie dolnoniem. *-e-, -ee-* w kaszubskie i polskie *-o-*. Możliwość tę dałoby się osiągnąć przypuszczeniem, że polsko-kasz. *-o-* (w *Rozewie*) jest wzięte (na podstawie etymologji ludowej) z przyimka *roz*, który stałby się punktem wyjścia przekształcenia dolnoniem. *Reese-höfft* na *Roz-yft* i następnie na *Rozewie*. Wysuwa się jednak i druga ewentualność t. j., że może zgłoska *roz-* jest starsza w tej nazwie, aniżeli niemieckie *Rix-* ewentualnie dolnoniem. *Rese-. Reese-höfft*. Może zatem i nazwa niemiecka jest sformowana na uprzedniej ludowej kaszubskiej, dawniejszej, zawierającej zgłoskę *roz-*, która naprowadziła Niemców (t. zw. etymologja ludowa) na związanie kaszubskiej nazwy z dolnoniem. *Rese-, Reese-*, zwłaszcza że i warunki r z e c z o w e, mianowicie wielkość przylądka łączyła go z pojęciem olbrzymiości; wątpić bowiem wypada, aby sam fakt jego wielkości łączył go z pojęciem mitycznych olbrzymów. Nazwa pochodzi od żeglarzy, którzy go mijając nietyle myśleli o olbrzymach, ile o k a m i e n i a c h i s k a ł a c h, formujących przylądek a niebezpiecznych dla żeglugi. Zważywszy te okoliczności nie można przyjąć za definitywne rozwiązanie trudności zdania Dr. F. L o r e n t z a[59]), jakoby nazwa *Rixhöft* była skandynawskiego pochodzenia, zwłaszcza w tak ogólnikowem ujęciu i bez dokładnego uzasadnienia i oświetlenia warunków głosowych.

---

[59]) Geschichte der Kaschuben. Berlin 1926, str. 13.

Nazwa *Rozewie* wygląda o tyle na kaszubską nazwę ludową, że w środku zawiera zgłoskę *-ze-*, która z punktu widzenia polskiego języka literackiego nie da się pojąć, jak również i z punktu widzenia dialektów polskich sąsiadujących z kaszubszczyzną. W literackim języku polskim spodziewalibyśmy się formy **Rożeve*, lub **Roževe*, w dialekcie np. tczewsko-skarszewskim **Rożeve*. Wywodzić możnaby bowiem tę nazwę od pierwiastków, brzmiących **rog-*, **roz-*, ewentualnie **orz-* || **arz-*, gdzieby *-ev-* było sufiksem pierwszorzędnym, a *-ьje* drugorzędnym. Jest także możliwe, że pierwiastek był dwuzgłoskowy, to zn. składał się z grupy **arzeu̯-*, **orzeu̯-* ewentualnie **rozeu̯-*. W warunkach apofonicznych jego formą prostszą byłaby postać **arzu-*, **orzu-*. Nie jest wyłączone, że ta postać może być przedindoeuropejską, t. zn. równocześnie przedsłowiańską, przedlechicką i może zawierać pierwiastek obcy, charakteryzujący w jakiś sposób naturę kamienistego przylądka.

Może to nie jest przypadkiem, że według W. Schulzego[60]) istnieje (pod *Arsinius, Arsius, Arsellius, Arsuniacus*) etruski pierwiastek **arzu*, **arsu*, oraz szereg nazw, które także i znaczeniowo są zgodne z nazwą *Rozewie* np. *silva Arsia* w Etrurji (Livius 27,2) = «Stenhurst = Steinhart», „von einem angeblich etruskischen" *ars* «Stein, Steinernes Gebäude». Do tego dołączają się następujące nazwy etruskie *arisal, Arisalisa, Arisnai* (Clusium), *aruśni, Aruseius, Arusianus, aruseri* etc. Nie jest tedy niemożliwe, że właśnie ten pierwiastek dostał się do ust indoeuropejskich od przedindoeuropejskiej ludności i został wciągnięty do systemu apofonicznego indoeuropejskiego, przybierając oboczności **arzeu̯*, **arzou̯*, **arzu*, z których utrzymała się pierwsza w kaszubskiej nazwie *Rozevė* ≤ **Orzeu̯-ьje* «kamienisty (przylądek), skalistość etc.», por. nazwę *Kamienna Góra* pod Gdynią. Tak powstała nazwa była powtarzana bez zrozumienia jej właściwego sensu, a obcy żeglarze, specjalnie dolnoniemieccy, słysząc ją i nierozumiejąc jej znaczenia, związali ją ściśle na podstawie podobieństwa zewnętrznego z dolnoniem. *Re(e)sehöft* «głowa olbrzyma», ludność zaś

60) Zur Geschichte der lateinischen Eigennamen 127.

kaszubska, pamiętając swoje *Rozevė* oraz słysząc obce *Re(e)se-höft*, skontaminowała te dwie nazwy, urabiając nową *Rozeft*, *Rozyft* ≦ *Rozevė* ╳ *Re(e)se-höft*, por. podobne kontaminację **Gъvъdica* ≧ **Gъd-ica* ╳ **Vьd-ica*, która dała polską **Gev-dzica*, dokumentowe *Kefdicz*, autor SO. VI, 352 lub etymologję niem. w nazwach miejscowych *Mühlbanz* ≦ *Miłobądz*, *Mühlrose* ≦ **Miło-radz*; por. też takie kontaminacje w nazwach ulic Poznania przed wyzwoleniem z pod jarzma pruskiego jak: ulica *Gnieżnieńska* powstała z kontaminacji niem. *Gneisenau strasse* ╳ pols. *Gniezno* etc.

b) Podobnie jak z *Rozewiem* ma się rzecz z rugijską *Arkoną*, która się nie da wywieść ani ze słow. pierwiastka pomimo kombinacyj B. Śląskiego w SO. VII, 80, V, 68, ani z języków germańskich. Jej nazwa jest pisana w dokumentach *Arkona*, urbem *Archon*, *Archonienses*, bellum apud *Arkun* in Slavia (Annales Colbaz. a. 1150) itd. Zachowanie tej nazwy w czystym stanie w epoce już napewno słowiańwiańskiej zdaje się świadczyć o tem, że w *Arkonie* do ostatnich czasów jej istnienia przetrwała żywa tradycja obca, która potrafiła utrzymać właściwą jej nazwę niezmienioną na sposób słowiański. Otóż warto zanotować, że takie same nazwy i wyrazy spotykają się na terenach wyraźnie etruskich albo pokrewnych im dialektycznie, albo historycznie z nimi związanych w jakiśkolwiek sposób. Np. etruskie *arcnei*, *arcnalisa*, *arcuna*, *arkanal* (?), *arcna*, fem. *arcnai*, *Arcignano* (na obszarze Vicetii), nazwy familijne *cae arcnti*, *petru arcnti*[61]. Łacińsko-etruskie *Arc-a-eus* ma swój odpowiednik małoazjatycki ᾿Αρκ-α-ιος[62]), zatem pierwiastek etrusko-małoazjatycki **ark-* jest zupełnie pewny. Co zaś do sufiksu *-o -n-*, należy zaznaczyć, że ta łacińska postać wiąże się z etruskim *-u -n-* Herbig l. c. 18, 19.

Jak wiadomo „die Raeter (im heutigen Tirol und Graubünden) werden von den Alten als Verwandte der Etrusker oder Rasener, ihre Sprache als ein rauher Dialekt der etruskischen bezeichnet. Von den Kelten werden die Raeter

---

61) W. Schulze. Zur Geschichte der lateinischen Eigennamen. 126.
62) Herbig. Kleinasiatisch-etruskische Namengleichungen. 9.

ausdrücklich unterschieden"[63]). Stąd wynika, że nietylko we właściwej Etrurji ale także w Alpach lub w okolicach przyległych można się liczyć z nazwami miejscowemi, zbliżonemi do pierwiastków etruskich.

W zbiorach Ripetti'ego[64]) występują nazwy miejscowe następujące, mające pierwiastek *arc-*: *Arcalena*, Val Tiberina; *Arcena* (1134); *Arceno*, *Arceno* di Campi nel Chianti (1185); *Archiano*, grosso torrente, dopływ Arna; *Arciano* di Bagno in Romagna; due torrenti l'Ente e *l'Arcidosso* (860); *Arco* (Capo d'Arco). „Promontorio nell Isola dell' Elba", co o tyle ciekawe, że i *Arkona* na Rugji jest także przylądkiem nadmorskim na wyspie. *Arcola*, *Arcula*, grosso castello in Val-di-Magra (1033); *Arcone*, monte dell' isola di Sardegna[65]). Amati notuje również szereg tych nazw w Toskanie lub na pograniczach Toskanji, a także spis: Elenco dei Comuni del Regno secondo la circoscrizione amministrativa al 31 Decembre 1924. Roma 1925. Wprawdzie nazwy z tym pierwiastkiem nie są szczególnie wyraźną charakterystyką terytorjum etruskiego, bo i w indoeuropejskiem jest pierwiastek **arek-*[66]), ale w każdym razie i w etruskiem zdaje się pierwiastek taki napewno występował. A zatem zasadnicza możliwość wywodu z etruskiego lub pokrewnego jakiegoś dialektu istnieje.

Do nazwy *Arkona* można dorzucić jeszcze jedną zagadkową nazwę, niewyglądającą ani na słow. ani na germ. mianowicie *Ankun*, osada przynależna do klasztoru w Ivenach. Nazwa znana z r. 1300 (Prümers III, 1917, por. Bogusławski IV, 503, ins.). Wśród osad klasztornych, mających nazwy niemieckie i słowiańskie: Soldickendorpe, Grissenow, *Ankun*, Ritzerowe, Kossecendorpe, Clokowe, Bosopole, Ram-

---

[63]) Dr. Julius Jung. Grundriss der Geographie von Italien und dem Orbis Romanus. (Handb. d. klass. Awiss. hg. von Iwan Müller) München 1897, str. 129.

[64]) Emanuele Ripetti. Dizionario geografico-fisico-storico della Toscana. Firenze 1833, I, 104 inss.

[65]) Amato Amati. Dizionario Corografico dell' Ital. compilato per ... Milano 1867. I, 384.

[66]) Walde. Lat. Et. Wb² 56 sv. *arceo*.

plin... W każdym razie wiemy, że Etruskowie dotarli do Adrjatyku przed r. 400 przed Chr., że założyli Ankonę nad Adrjatykiem (która jest młodsza od Numany i Nowilary) i że tam znaleziono obfite znaleziska ozdób bursztynowych (Eberta Reall. der Vorg. sv. Ancona, Novilara, Numana).

c) Wyspa Rugja, jak wiadomo, posiada szereg nazw. Pomijam na razie nazwę Rugja, Rügen, o której por. studjum T. Milewskiego SO. IX. 292 inss., a zajmę się tylko innemi nazwami, mianowicie: *Vennia*, *Verania*, *Rana*. Otóż już w SO. V. 465 zestawiłem dokumentowe *Vennia* z pols. *Wieniawa*, które suponuje uprzednie **Wienia*, identyczne z dokumentowem *Vennia*, które może być tylko transkrypcją zlatynizowaną w niemieckiej wymowie pomorskiego **Venia*, lub **Venьja*. Pierwiastek stąd odtworzony **ven-* uznałem za ten sam, który tkwi w nazwie **Ven-et-*, **Ven-ot-*, **Ven-at-* t. j. w nazwie Słowian, oraz nie Słowian jak Ἐνετοι, adrjatycka *Wenecja*, retyjscy *Venostae* (Tyrol), *Venostes* (Dalmacja, Noricum), *Veneti*, znani z Galji, Macedonji, Paflagonji[67]). Pierwiastek ten wszedłby do języków indoeuropejskich od ludności przedindoeuropejskiej jako etnikon w postaci **ven-* a następnie dostałby się we wszystkie kombinacje słowotwórcze słowiańskie, rozszerzany zapomocą sufiksów *-to-*, *-eto-*, *-ato-*, *-ьsk-*, *-er-* i t. d. Zastanawia przytem fakt, że w językach lechickich występują formacje, któreby można podejrzewać o — harmonję wokaliczną por. *Wan-ach*, *Wan-at* || *Wen-et-*, **Ven-etьje* etc., coby w każdym razie nie było właściwością indoeuropejską. Dalsze uwagi o tym pierwiastku patrz niżej.

Druga nazwa Rugji *Verania*, por. l. c. i cytowaną tam literaturę da się zestawić z pierwiastkiem *ver-*, znanym z etruskiego *Ver* (rzeka w Etrurji), *Vērōna*, miasto o nazwie etruskiej, por. też *Ver-issa* l. d. dolnej Wisły. Jak wiadomo sufiks *-issa* oraz *-an-*, aczkolwiek mało charakterystyczny, jednak jako taki się przytacza dla Małej Azji, a także w nazwie Ἀλβ-αν-οί (J. Jokl l. c. i Kretschmer Einleitung). Forma

[67]) Jokl Eberta. Reall. d. Vorg. VI, 34, 36 etc.

Verania byłaby zlatynizowaniem jakiejś pomorskiej nazwy, pochodzenia przedindoeuropejskiego. Sufiks *-isa* występuje także na bliższym terenie bałtyjskim, por. lit. *Dubysà*, *Lap-ìšė* etc., zatem ten moment niepewny.

Trzecią nazwą jest *Rana*. Nazwę tę znamy tylko raz w tej formie, mianowicie Pom. Ub. I. str. 19, nr. 37, r. 1149. Opat Wibald z Korbeji, powołując się na dar cesarza Lotara dla jego klasztoru, powiada, że uczęstniczył w niezaszczytnej wyprawie krzyżowej przeciw Słowianom z r. 1147, uzasadniając swą bytność „pro recipienda regione quadam, quae a Teutonicis *Rujana*, a Sclavis autem *Rana*... dicitur... a Lothario... dono collata...". Otóż w akcie darowizny cesarza Lotara ib. I. 2 nr. 4, r. 844. Aquisgrani. Lotharius... imperator... znajduje się forma *Rugacensis* insule (dwukrotnie), co chyba należy czytać **Ruiacensis*, zważywszy, że później od roku 1149 aż po połowę wieku XIV, posiadamy formy tylko z *j*, *i*, *gi*, *yi*, *y*, *gy* etc., które oddają *j*, jak: *Rugianae*, *Ruyanorum*, *Rojam*, *Ruyia*, *Ruja*, *Rugia* etc.

Drugi raz niewątpliwie do mieszkańców Rugji zastosowano pień *Ran-* w r. 1198—1199, mianowicie Chronic. Slavorum VI. 9. 10. Arnoldus Lubicensis: *Rugiani* seu *Rani* cum Polabis et Obotritis... Kronikarz wydaje się być dobrze obznajmiony z nazwami słowiańskiemi podobnie jak pół wieku temu Wibald z Korbeji.

Po raz trzeci pierwiastek ten się pokazuje u Luciców jako imię osobowe. Otóż możnaby zrobić przypuszczenie, że osoba, nazwana tym pierwiastkiem, pochodzi z wyspy *Rany* i stąd jej nazwisko jest etnikonem. Chodzi tu o wybitnego Lucica, fundującego klasztor, o którym biskup Kamieński Sigwin (Pom. Ub. I. str. 93—95, nr. 120, r. 1191—1194) powiada: „filii *Ranni* Heinricus et Borts, illustri Luticiorum prosapia antecellentes". Imię to czy nazwisko znajduje podparcie w kasz. *Ranoch* (Jeżowa, Strażnica Zach. VIII. 468), który wykazuje sufiks *-ach*, pojawiający się w etnikonach kaszubskich. Nazwa wyspy *Rana* wydaje się zupełnie pewna w XII wieku i to z wyraźnem zaznaczeniem, że to nazwa słowiańska. Etymologja tej nazwy przedstawia znaczne trudności, ponieważ nie można jej zestawić ani ze słow. *rana*

«vulnus», ani *rano* «matutino». Może to być oczywiście wczesne zapożyczenie słowiańskie z jakiegoś języka nieznanego albo z germ. W jj. germańskich pierwiastek podobny da się stwierdzić w niem. *Aar* = *Adler*, ahd. *aro* = goc. *ara*, stnord. *are*, obok tego z sufiksalnem *-n* ahd. *arn*, niderl. *arend*, ags. *earn*, stnord. *ǫrn*, z pragerm. **arnu*, do dziś dnia dolnoniem. (Pomorze) *ârn*[68]. Rozszerzenie sufiksalne przez *-n-* spotyka się także w gr. ὄρνις. Ale brak jest wszelkich danych do zestawienia tych wyrazów z nazwą *Rana;* podobnie się rzecz ma z pols. *ronić*, *runąć* etc. Może tedy i w tym razie najlepiej wyjść poza koło języków indoeuropejskich i w słow. *Rana* widzieć obcy pierwiastek ἀρν-, poświadczony w nazwach miejscowych zupełnie na pewno, por. Ἄρνισσα (Thuk. 4. 128), Ἄρνη (Thessalja i Tracja) ≤ **Arnā*, Ἄρνα, Ἀρνεαί (Lykja), Fick l. c. 151, 145. Na str. 162, 165 traktuje te nazwy Fick jako hetyckie, względnie pelagońskie, t. zn. w każdym razie jako przedindoeuropejskie por. też *Arno* w Etrurji. Jeśliby pień Ἄρν-ᾱ w tej czy innej postaci wystąpił w sąsiedztwie Słowian, zostałby przejęty jako *Ranā* w myśl zasad głosowni lechickiej, ponieważ w tych dialektach stare akutowane **órn-ā* dałoby **Rānā*. Por. jednak T. Milewskiego zupełnie inne wywody, wyżej SO. IX. 202 inss.

W tym punkcie warto zauważyć, że gdyby ta zgodność była jedyną, możnaby tu mówić o przypadku, skoro jednak występuje w dość znacznym zespole, trudno rzecz ujmować jako przypadkowe zgodności.

Rana wreszcie posiada jeszcze jedną nazwę zagadkową, mianowicie jest mieszana z nazwą *Ruś* średniołac. *Russia*, *Ruscia* (u pamiętnikarzy misji św. Ottona). Może to prawda. Ale skoro konsekwentnie staramy się wyszukać obce nieindoeuropejskie pierwiastki nad Bałtykiem, to i w danym razie da się to przeprowadzić. Nazwę *Russia* dla Rany możnaby zestawić z gr. Ρωσσ-ος łac.-etr. *Ros-(s)-ius*, a stosunek *Russia* : Ρωσσ-ος : *Ros-(s)-ius* zrównać ze stosunkiem łac.-etr. *rum-i* (: **ruma*, *Roma*?) gr. małoazjat. Ρωμ-ος (lyk. Heros), por.

[68]) Kluge. Et. Wb. d. d. Sprache 1899, str. 1—2.

także łac.-etr. *Rusius*, *Ros-(s)-ius*, gr.-małoazjat. Ρωζ-ις, Ρωσ-ις (Herbig Sitzber. der bayr. Akad. r. 1914, 2, 11).

d) W SO. VII. 365—380 wywiodłem nazwę (Sinus) *Codānus* z języków lechickich ewentualnie bałtyjskich, w szczególności z języka staropruskiego, zarzucając wywód ze wschodniogerm. **Kudan-*, które wydedukował Dr. F. Lorentz z nazwy *Codānus*, nie opierając się na żadnych znanych i niewątpliwych nazwach. W przeciwieństwie do tego wywodu przytoczyłem l. c. cały szereg nazw bałtyjskich (staropruskich i litewskich) ewentualnie polskich i polsko-ruskich, w których pierwiastek **kod-* jest zupełnie niewątpliwy i występuje, co także posiada szczególną wagę, w nazwach wodnych. Wywód tedy tej nazwy z jj. słowiańsko-bałtyjskich jest zupełnie możliwy tak pod względem formalnym jak i znaczeniowym. W dalsze wyjaśnianie pierwiastka **kod-* nie wdawałem się, aczkolwiek zaznaczyłem, że może on stać w związku z wyrazami słowiańskiemi *kadzić* ‖ *czad* = **kōd-* **kēd-*, oznaczających silny stęchły zapach, niejednokrotnie wydawany przez zbiorniki wodne, w których gniją większe ilości resztek roślinnych a także i zwierzęcych. Ewentualność druga została zaznaczona na str. 373. Stwierdza ona, że obok zapożyczonego pierwiastka słow., występującego w stc. *kadъ* „Gefäss, Trockenmass", pols. *kadź* i t. d., zapożyczonych z greckiego κάδι(ον) według Bernekera, musiał istnieć inny pierwiastek rodzimy słowiański, pojawiający się przedewszystkiem w nazwach miejscowych. Zauważyć należy, że i gr. κάδος m. »cruche á vin« określa Boisacq (Dictionnaire ét. de la langue grecque 389) jako „emprunt phénicien", zestawiając je z hebr. *kad* »seau« i oznaczając łac. *cadus* m. »jarre« jako pożyczkę grecką. Ale hebrajszczyzna i ludzie nią mówiący nie odegrali większej roli w uprawie wina. Toteż greckie κάδος może pochodzić od ludności tej samej, od której Grecy nauczyli się uprawiać i pić wino (według tradycji z Tracji): jednem słowem może to być wyraz tubylczy, zagnieżdżony na Bałkanie i w okręgach u ludności przedindoeuropejskiej. To samo źródło mógłby on mieć także i w nazwach miejscowych słowiańskich, o ile nie stoi w związku z *kadzić* ‖ *czad-* ≤ **kōd-* ‖ **kēd-*. Jest to hypoteza,

mająca na swoje usprawiedliwienie tylko i jedynie zasadniczą możliwość przypuszczanego stanu rzeczy, zatem należy ją traktować na razie jedynie jako środek pomocniczy i ściśle teoretyczny.

H e r b i g l. c. 19 czyni takie zestawienia: etr. *cut-u-na* łac. *Cot-o-n-ia*, *Cod-o-n-ius*, gr. małoazjat. Κοτ-τ-ου-ν-η-ς, Κοτ-τ-ο-ν-η-ς por. także etruskie **veruna*, **veluna*: łac. *Verona*, *Vettona*, ib. 24; etr. *cut-a-n-a*, gr.-małoażjat. κοτ-α-ν-α, na podstawie którego zupełnie dobrze można odtworzyć łac. **Cot-a-n-a* **Cod-a-n-a*, ewentualnie **Cot-o-n-us*, **Cod-ā-n-us*, dochodząc w ten sposób do nazwy *sinus Cod-ā-nus*. Obok zatem zupełnie pewnej możliwości bałto - słowiańskiego źródła dla (*sinus*) *Codānus* pojawia się możliwość inna, mniej prawdopodobna, daleka wprawdzie, ale zasadniczo także dopuszczalna — może przy przyjęciu p o ś r e d n i c t w a słowiańskiego lub bałtyjskiego.

e) Przy ujściu Wisły, tam gdzie wpada do Wisły jej l. d. o przypuszczalnie obcej nazwie *Ver-issa* i gdzie wzkazałem istnienie w nazwach geograficznych pierwiastka **Van-* SO. V. 448), występuje także kilka nazw wyspiarskich, o szczególnym charakterze. Są to nazwy: *Gimeusle*, *Talints*, *Woltznitza*, *Berwi*. W dokumentach przedstawiają się one tak: Perlbach. Pll. Ub. 74, nr. 87, r. 1245. Lyon. Innocentius ssd.... aquam Verissam... Wisla... insulas quoque *Gimeusle*, *Talints*, *Woltznitz* et *Berwi* parvam insulam usque ad *Berwi* magnam insulam; str. 124, nr. 145, r. 1253. Tczew. Samborius d. g. dux Pomeranie... insulam que *Beru* nuncupatur, et iacens infra novum (!) Wizlam et veterem adversus Zantyr... (według Toeppena Altpreuss. Monatschr. X. 517. Die Insel Küche n. von Mewe); str. 282, nr. 326, r. 1281. Gdańsk. Mestwinus d. g. dux Pomeranie... Vislam cum insulis... *Berui* parva et *Gymev* et *Talnitz* et *Wolszenitz*...; str. 311, nr. 353, r. 1283. Gdańsk. Mystwinus d. g. dux Pomeranie... insulas *Berui* parvam, *Gymev*, *Thanytz*, *Wolznitz*...; str. *313, nr. *354, r. 1283. Gdańsk (faktycznie fałszerstwo z r. 1305). Mystwinus d. g. dux Pomeranie... fluvium qui Verissa dicitur, insulas quoque *Bervi* parvam, *Gimev*, *Woltznitz*...; str. 262, nr. 306, r. 1279. Włocławek. Alberus... episcopus... Vladislaviensis...

villas... *Wlseniz*... (według rejestru Perlbacha = *Wolznitz* etc.); str. 281, nr. 326, r. 1281. Gdańsk. Mestwinus d. g. dux Pomeranie... villas subscriptas cum fundis suis et locis in districtu terre, que *Wansca* wlgariter nuncupatur, videlicet *Gymev, Sympnowe, Ylowz, Mvsvesdol* et *Lelicowe, Wissoka, Pyrovis, Clesowe, Brod* et *Janisowe, Danisowe, Sosnica, Sprudov* et *Wolszenitz*...: ab antiqua Wisla, ubi aqua *Wolszenicz* influit, et sic per ascensum *Wolszenicz* usque ad quandam salicem; str. 329, nr. 363, r. 1283. Świecie. Mstiwgius d. g. Pomoranie dux... villarum... in *Wansk*, quarum nomina sunt hec: *Gmew, Sprudow, Sipnow, Gilowz, Mezuezidol, Lelcow, Wissoka, Wolsenitz, Sosnka, Pyrouis, Brod, Janisew, Gdanisew*, etc.; str. 34, nr. 39, r. 1229. Lubieszow,... Samborius de Liubesou et... Suantopolcus de Gdanzk... a portu predicte Verisse usque ad aquam, que dicitur *Wolcinsz* (nördlich von Mewe).

α) Co się tyczy nazwy *Gimeusle* (1245), *Gymev* (1281, 1283), *Gimev* (1283), *Gmev* (1283), to jest to nazwa identyczna z nazwą miasta **Gъm-evъ* = dzisiejsze *Gniew*, dawniejsze *Wansk* ≤ **Vanьskъ* wyjaśnione przezemnie w SO. V. 451 inss. Najdawniejsza nazwa *Gimeusle* (1245) zwraca uwagę drugą swą częścią *-sle*, która na oko przedstawia się jako germ. gen. sg. do **Gъmevъ* a więc **Gъmev-s-le*; końcowe *le* jest zupełnie niejasne, ale ze względu na to, że *-s-* przyjmujemy za germ. gen. sg., więc i *-le* za wyraz germański należałoby uznać, i widzieć w niem jakiś normański t. j. szwedzko-norweski albo duński refleks stisl. *hlē* = goc. *hlaiw* = stgn. *(h)lēo* «Grab, Grabhügel, Grabdenkmal», które ze względu na pokrewny łać. *clivus* «stok, wzgórze», dawniej znaczyło «wzgórze», a więc także to samo, co «wydma, wyspa» etc. W złożeniu przypuszczalnem **Gъmev-s-hle* szczelinowe *-h-* uległo starciu i w XIII wieku było niesłyszalne. Stąd pisownia *Gimeusle* = **Gъmev-s-le* «wyspa, wydma łacha piaszczysta przy **Gmiewie*». Nazwa ta zapewne świadczy, że na tej wysepce długi czas utrzymała się jakaś strażnica normańska, która przekazała tę nazwę ludności pomorskiej. Przypuszczenie to nie przedstawia trudności, jeśli zważymy, że w pobliskiem jeziorze *Drusin* = *Druzno* = *Drausen-see* znaleziono statki normańskie. Niewątpliwie Normanie, a jeszcze dokładniej Skandynawi już

37*

w czasach bardzo dawnych w ujścia Wisły wjeżdżali, jak to było ich zwyczajem i obsadzali obronne miejsca załogami, co stanowiło ich podstawę zbrojną w handlu i rabunkach. Ten wypadek zaszedł przy ujściu Wierzycy, przy **Wańsku* = **Gmiewie=Gniewie;* stosunki takie można datować od bardzo dawna, nawet od VIII w. przed Chr., jak to w SO. V. 448 inss. przypuściłem. Były one podstawą wzajemnych wpływów skandynawsko-wańskich (= lechickich?).

β) Co się tyczy nazwy drugiej *Berwi* (1245, 2 razy), *Beru* (1253), *Berui* (1281, 1283) *Bervi* (1283), to najlepiej te napisania sprowadzić do pomorsko-polskiego **Bęruj* albo też **Berъvьje*, a może tylko **B(e)ruj*, derywatu od polsko-pomor. *ber, bru* «Fench, Fenchelhirse», ale por. *brzyc* (r. 1584) «rzęsa brzozowa» (Brückner, Sł. et. j. p. 21. sv. *ber*). To zn. nazwa byłaby lechicką i pochodziłaby od łanów prosa albo zagajników brzozowych, znajdujących się na wyspie. Por. nazwy miejscowe od tego pierwiastka u Kozierowskiego (Pozn. I. 12) *Berwinowo* «las na Dakowach Mokrych», imię Meklenburskiego księcia z XIII w. *Borwinus* || *Barwinus* = połab. **Bårv-*, pols. nazwisko *Berwiński*.

γ) Trzecia nazwa *Woltznitz* (1245), *Wolszenitz* (1281, 2 razy), *Wolznitz* (1283, 1283), *Wlseniz* (1279), *Wolszenitz* (1281), *Wolszenicz* (1281), *Wolsenitz* (1283), identyczna z nazwą rzeczki, wpadającej do Wisły, pokrywa pomorsko-pols. *(w)olš-en-ica:* pol. *olsza*, kasz. *wœlša, wòlška* (u Ramulta), zapewne od *olch, olszyny* rosnącej na wyspie i na terenach bagnistych nad Wisłą i nad rzeczką.

δ) Najciekawszą jest nazwa czwarta *Talints* (1245) *Talnitz* (1281), *Thanytz* (1283), które zdaje się pokrywać pomorsko-polskie **Talnica* ≤ **Tal-ьn-ica* albo **Tanica* z normalną utratą *-l-*, jako derywat od obcojęzykowego **Talna*, zachowanego bardzo długo, bo aż do okresu po ustaleniu się przestawki płynnych, coby było świadectwem utrzymania się na tej wyspie obcojęzykowej ludności. Nie wygląda to na nazwę staropruską i formacji podobnej Gerullis w swoim zbiorze nie posiada ani Trautmann. Wprawdzie istnieje stprus. *tālis* «weiter» comp., zatem pierwiastek **tāl-*, który rozszerzony sufiksem *-int-*, omówionym przez Gerullisa l. c. 256,

pod b), dałby, *$T\bar{a}l$-*int-s*, coby najzupełniej dobrze odpowiadało najstarszej zanotowanej formie z r. 1245, posiadałoby może znaczenie «daleki (ląd?), daleka (wyspa?)», ale jest to niepewne, gdyż:

αα) pierwiastek stprus. *tāl-* jest niejasny w swym stosunku do słow. *dal-* por. Berneker I, 177—8;

ββ) obok najstarszej formy *Talints* występują dwie równie stare, z których jedna *-l-* bezpośrednio łączy z *-n-*, a druga wogóle *-l-* nie zawiera.

γγ) nazwy podobne spotyka się na dalekich terenach słow. oraz bałtyjskich i trudno się zdecydować, ku którym się przechylić w zestawianiu. Słownik geogr. XII, 148. *Talna* «rzeka w pow. Żwinogródzkim» a w tomie V, 303 zamieszczona jest notatka z aktu z r. 1590, gdzie się dwukrotnie używa nazwy „rzeka *Talna*".

Jest to dopływ Tykicza Uhorskiego o zupełnie niejasnej etymologji. Podobnież *Talne* «miasteczko nad Tykiczem Uhorskim albo Górnym», *Talniki* «wś. nieistniejąca dziś pod tą nazwą w pow. Wiłkomierz (Litwa Kow.)». Wreszcie:

δδ) Jokl w Eberta Reall. der Vorg. VI, 47, wśród nieindoeuropejskich składników ilyrskiego wymienia gen. sg. *Talsi*, *Talonius*, *Talenus*, *Thalna* i dodaje proporcję *Thalna* : *Talsi* = *Perna* : *Persius* por. też etr.-łać. *Tallentius*, *Thalna* (konsul z r. 163 przed Chr.) umbr. *Talenate* etc. Schulze l. c. 54, 206. Jest rzeczą wiadomą, jak wielką rolę odgrywają w etruskiem sufiksy *-n-* || *-ś-*; zapewne podobna rola przysługiwała tym sufiksom i w innych pokrewnych narzeczach. Toteż jeżeli się stanie na stanowisku możliwości przedindoeuropejskich resztek nad dolną Wisłą, to eo ipso w nazwie *Talints* || *Talnitz*, *Thanytz* możnaby taką resztkę widzieć z tem, że nazwa oryginalna **Thalna* lub podobnie już była przekształcana na staropruskie *Talints* analogicznie do takich nazw jak lit. *Žuvintas* = Rybne (jezioro): *žuvìs* «ryba», a w pomorsko-polskiem na **Talnica*, **Tanica* itp. Przyjęcie tak dawnych resztek w tych okolicach nie opiera się tylko na tym jedynym wyrazie, ale i na nazwach innych, jak: *Ver-issa*, **Vańsk*, *Codānus*, *Sambja*, a zapewne także i odosobniona nazwa miejscowa *Sartawice* o niejasnym i odosobnionym pierwiastku **Sort-*, **Sṛt-*.

Oboczności **Tłon-* brak, skutkiem tego należy przyjąć, że pożyczka ta nastąpiła po przestawce płynnych t. j., że obca ludność zachowała się na wyspie dość długo, ale przejęcie nastąpiło przed zanikiem ostatecznym jerów, czego skutkiem było uproszczenie obcej grupy *-ln-* ≥ *-n-*: **Talnica* ≥ **Tanica*. Z drugiej strony postać *Talnitz* wskazuje i na pożyczkę w okresie istnienia jerów, ale już po przestawce płynnych oraz po przejściu *ă* ≥ *ŏ* t. zn. w epoce polsko-pomorskiej około roku 1000—1100, gdy obce **Talna* zlechizowano na **Talьna* i stąd urobiono derywat **Talьnica* = dok. *Talnitz*. Nazwa ta dałaby się zestawić z punktu widzenia przedindoeuropejskiego z gr. θάλλω, θάλος, eol. τᾶλις «Verlobte», τῆλις «Bockshorn», alb. *dalε* «gehe hervor», *djalε* «Knabe», łac. *talea* «gałąź», lit. *a(t)tólas* «potraw», *talõkas* «mannbar», stc. *talijь*, *talija* «grüner Zweig», sti. *tālaḥ* «Weinpalme», etr. Θάλνα «Hebe-Inventas», por. Ipsen Idg. Jahrb. XI. 98. Kretschmer Idg. Jahrb. XI. 321, nr. 372. Walde LatEbWb. 761 i cytowana tam literatura. Za tem przemawia przedewszystkiem oboczność dźwięcznej, aspirowanej i nieaspirowanej w jj. indoeuropejskich, co się da łatwo pojąć z punktu widzenia przedindoeuropejskiego.

f) Ramię Wisły, a dziś odrębna rzeka w delcie Wiślanej, zwana *Tiege*, za pośrednictwem uprzedniego **Tuga*, na początku XIV wieku zwana jeszcze *Tuye*, posiada nazwę *Tuia* w ciągu XIII wieku. Perlbach Pll. Ukb. notuje: str. 82, nr. 96, r. 1247. Insula Fabri na Mierzei Świeżej. F[ulco] Gneznensis archiepiscopus... et frater H[eidenricus]... Cholmensis episc. de arenis et Nerei a *Tuia* usque Camzicni; str. 94, nr. 110, r. 1248. Insula Fabri. H[enricus] vicemagister et fratres Theutonicorum in Pruscia et San[ctopolcus insulam... Nerey et s[ilvam in eadem iusula...] ...iuxta eandem iusulam a flumine quod dicitur *Tuia* usque ad locum... Camzikini; str. 97, nr. 111, r. 1248. Iusula Fabri. Jacobus archidiaconus Leodiensis domini pape capellanus... insulam Nerei... a flumine quod *Tuia* vocatur usque ad locum Camtzikini... w r. 1440. *Thuie* (Gerullis l. c. 187).

Z tych danych wynika zupełnie na pewno nazwa rzeczna *Tuia*. Pochodzenie tej nazwy może być słowiańskie do *ty-ć*:

tuk ≤ **tū-ti:* **tou-kъ*. Wprawdzie możnaby się spodziewać raczej **Ty-ja*, por. nazwisko *Samo-tyja* (Jerzy *Samotya* = zniemcz. Georg *Selbstfett*, Śląsk 1741, J. St. Bystroń. Nazw. polskie 21), podobnie, jak *Koło-my-ja, Ry-ja, szy-ja, wy-ja* itd. (por. SO. V, 375—6), ale trafiają się i twory z tym sufiksem o wokalizacji *u* ≤ *ou* np. *psuja: psować, ruja: ryk*. Tak tedy *Tu-ja* «rzeka wzbierająca, „tyjąca" t. j. nabierająca (wody) etc.». Może to być także i bałtyjski wyraz, jak przypuszcza Gerullis l. c. 187, który przytacza łot. *Tūjes-muiża* (ze zbiorów rękopiśmiennych Bugi), aczkolwiek z długiem *ū*. Obok tych dwu możliwości występuje jednak i trzecia: Herbig l. c. 12 notuje łac.-etr. *Tu-ia:* gr.-małoazjat. Τυ-ιος, o formacji takiej samej, jak *Ru-ja*. Jeśli stanąć na stanowisku, że to zapożyczenie przedindoeuropejskie ewentualnie wprost etruskie, wystarczy przyjąć, że nastąpiło ono po przejściu starego *ou* ≥ *u*, oraz *ŭ* ≥ *ъ*.

g) *Sartawice*. Górne i Dolne lub *Sartawiczki*, zniemczone *Ober Sartawitz*, albo *Sartowitz*, r. 1243. *Sartawiz*, r. 1235: *Zartawicza*, r. 1307 *Sartawitz*, u Dusburga r. 1326 *Sardewin* etc. (Słown. geogr. X, 326) na wyniosłym, lewym brzegu Wisły z zamkiem na górze nad Wisłą, panującej nad okolicą. Okolica osiedlona od dawna, jak świadczą znaleziska kamiennych noży, naczyń bronzowych, groby skrzynkowe i popielicowe. Według wizytacji Madalińskiego z r. 1686 kaplica drewniana stała „in insula prope ripam Vistulae". Z nazw majętności, przynależnych do *Sartawic*, przedstawiają pewien interes *Stwolno* i Wiąg.

Nazwa *Sartawice* nie da się wyjaśnić ze słowiańskiego. Przypuszczalna oboczność *S(t)rot-* nie da się nigdzie stwierdzić. Mogłyby wchodzić w grę języki bałtyjskie, przedewszystkiem staropruski, por. lit.-łot. *Sartis*, rz. dp. Piżarosi (dp. Bartowa wpadającego do portu Lipawa), *Sartupie* ≤ **Sartupė* 1. folwark; 2. okolica, pow. Szawle (Litwa kowieńska); *Sartyniki* = lit. *Sartynikai*, pow. Rossienie (Litwa kowieńska). U Gerullisa brak podobnej nazwy, a Trautmann (Die altpreuss. Personnamen 90) wymienia tylko *Sartune*, nazwisko staropruskie. Buga RS. VI, 38. *Sartaī* jezioro = pols. *Sorty*. Więc ostatecznie bałtyjski pierwiastek mógłby

wchodzić w rachubę przy objaśnianiu nazwy *Sartawice*, por. u Kurschata Lit. D. Wb. 366. *sar̃tas* «fuchsroth», *sar̃tis* (*arklỹs*) «Fuchspferd» etc. Nazwa tedy stałaby w związku z barwą rudawej wody etc.

Pożyczka pierwiastka nazwy *Sartawice* nastąpiła przed lechickiem skróceniem grupy **tort* ≧ **tъrt* ≧ *tart*. Suponując w tej nazwie element przedindoeuropejski albo etruski, należy tę nazwę zestawić z etr. *sartu*, *sartna* „die sardische Insel" = gr. Σαρδώ, łac. *Sardĭnia*, etr. *Sartage*, etr.-łac. *Sartages*, *Sartagus*, *Vel Sartagus*, por. dzisiejsze włoskie *Sarzano*: **Sartius*: *Sartage* = *Lesius*: *Lesagus*? (Schulze l. c. 287, 288, 2, 574, 6). Według legendy istnieją jakieś związki pomiędzy księciem Sartawic a Rumją (Sł. geogr. X, 7). Otóż właśnie w Sartawicach jest wyspa, która widocznie odgrywała ważniejszą rolę, skoro na niej zbudowano kaplicę, por. wyżej. Ta okoliczność umożliwia przypuszczenie, że nazwa, tkwiąca w pierwiastku, stosowała się pierwotnie do tej wyspy podobnie jak i wyspa Sardynja tym pierwiastkiem została nazwana. Warto zestawić **sartu*: *arcuna* = *Sartawice*: *Arkona* por. też *Codanus*: *cutana* etc. Może to wszystko przypadkowe, ale tych przypadków jest dość dużo.

h) *Sambja*. Według Gerullisa l. c. sv. *Semland* r. 1073, r. 1224. *Samb-landia*, 1231. *Zambia*, 1238. *Samie* (gen. sg.), 1242. *Samlandia*, 1246. *Sambie* (gen. sg.). Zdaniem Gerullisa *-b-* należy do pierwiastka, aczkolwiek jest *Sem-land* ≦ **Semb-land*, to jednak jest *Sembi* «die Samländer». Nazwa nie da się objaśnić, bo nie można określić natury nagłosowego *S-*. — Najważniejszem w danym związku pytaniem jest, czy nie można stanąć na stanowisku, że *-b-* do pierwiastka nie należy i że dostało się ono tam wtórnie. Wiadomo, że w niemczyźnie grupy *-mb-* przechodziły w *-mm-*, aczkolwiek utrzymywały się pewien czas w wygłosie, jako *-mp*, aby następnie ustąpić formom na *-mm* : *chamb* — *chembi* ≧ *kamp* — *kämme* ≧ *kamm* ‖ *kämme*. Otóż zachodzi możliwość, że w obcych wyrazach, gdzie było pojedyńcze *-m-*, przy skłonności Niemców do podwajania pojedyńczych spółgłosek po krótkich samogłoskach, w pisowni zamiast pojedyńczego *-m-*, wymawianego jako *-mm-*, pisano *-mb-* (bez uzasadnienia etymolo-

gicznego), ponieważ i tak ortograficzną grupę *-mb-* wymawiano jako *-mm-*. Otóż w zbiorze Gerullisa wypadki takie zachodzą niewątpliwie. Np. *Bambeln* (1405), *Bammeln* (1405); *Damerouwe* (1286), *Dambraw* (1399), *Damprav* (1411) pols. *dąbrowa; Dymer* (1388), *Dimmerfliess* (1395), *dymir* (1495), *Dymbir* (1420), *Dimmer-See* (dziś); *Dompnow* (1342), *Domnow* (1419), *Dampnauw* (1469), *Domnau* (dziś); *Rampsów* (1379), *Ransys* (1420), *Ramsauer-See* (dziś); *Ramsen* (1423), *Rambsen* (dziś); *Ramsien* (1421), *Rampsien* (1420), *Rampschyn* (1440), *Ramsen* (dziś); *Ramstaw* (1345), *Romestow* (1349), *Romesto, Ramstho* (1349), *Rampstein* (1413), *Rampstyn* (1413), *Rambstan* (dziś): stpr. **Ramiste.*

Podwojenie *-m-* wykazuje np. *Rimmlack* ≤ stprus. *Rymelauken* i t. d.

Z powyższych przykładów można wyciągnąć następujące wnioski:

1. *-b-* nieetymologiczne usadawiało się niekiedy w nazwach obcych i utrzymało się do dziś dnia, nawet w wymowie fonetycznej;

2. w XIII—XIV w. *-b-* nieetymologiczne pisano niejednokrotnie jako znak graficzny w sąsiedztwie *-m-* dla oznaczenia *-mm-*, powstałego drogą zniemczonej wymowy wyrazów obcych.

Ze względu na to, że wygłosowe *-mb* trzymało się w niemczyźnie dłużej aniżeli *-mb-* między samogłoskami, zatem dla ustalenia czy dany pierwiastek posiada *-b* czy nie, najważniejszą rzeczą jest stwierdzić, jak dane wyrazy są pisane w wygłosie. W zastosowaniu do nazwy *Sambja* warto podkreślić, że najdawniejsza notatka z r. 1073 jest *Semland* bez *-b*, dopiero w r. 1224 jest *Samb-landia*, 1231. *Zambia*, w 1238 *Samie*, 1242. *Samlandia* i t. d. Może tedy *-b* nie wchodziło w skład pierwiastka, z którego nazwa ta powstała. W tym razie mielibyśmy pierwiastek **Sam-*, któremu możnaby przypisać przedindoeuropejskie pochodzenie. Przypuszczenie to popiera przymiotnik *samisch*, bez *-b-!* A. Fick l. c. notuje w rejestrze następujące przedindoeuropejskie (lelegijskie) nazwy geograficzne od tego pierwiastka: Σάμη (112, 116, 135), Σαμικόν (89, 113, 116), Σάμινθος (115, 137), Σαμοθράκη (65), Σάμορνα (115), Σάμος (54, 65, 88, 89, 113, 115,

135, 136), Σαμυλία (115), Σαμώνιον (76, 116, 136). Otóż jest nader ciekawą rzeczą, że według Strabona (346) Lelegowie właśnie σάμους ἐκάλουν τὰ ὕψη, a wiadomą jest rzeczą, iż wśród bagnistego terenu Prus Wschodnich *Sambja* się przedstawia jako wyżyna i to dość znaczna. „*Samland* ist die von Natur am schärfsten umgrenzte Landschaft Preussens. Als breite Halbinsel zwischen den Haffen ins Meer vorspringend ist es im Süden und Osten durch die breiten Flussniederungen des Pregels und der Deime so wirksam von dem Hinterlande getrennt, dass es beinahe wie eine Insel erscheint. Wie fast alle Küstenstriche der südlichen Ostsee war auch dieses Gebiet früh und verhältnismässig stark besiedelt". (Schlüter, Wald, Sumpf u. Siedelungsland in Altpreussen..., r. 1921, str. 76—7). Można wprawdzie być zdania, że wszystko to zgodności przypadkowe, ale czy ich nie zawiele? Por. także łać.-etr. *Sam-(m)-ius*, gr.-mało-azjat. Σαμος (Herbig l. c. 11), illyr. imię *Samiarus* (Kretschmer Einleit. 246), które jest zapewne nieindoeurop. pochodzenia. — Zresztą nie jest niemożliwe, że pierwiastek nazwy *Sambji* stoi w związku z fińskiem *Suomi* ≤ **Sōme-* (uwaga A. Śmieszka).

i) W trzonie Sambji jest osadzony półwysep Kuroński (Kurische Nehrung), który wykazuje bardzo stare resztki fabrykatów bursztynowych. Piasczyste jego wydmy porosłe są lasem szpilkowym to też określenie »przylądek jodłowy« po fińsku *Mandaeniemi* (por. Kamieniecki: Geneza państwa lit. 12—13) odpowiadałoby warunkom rzeczowym. Zrównanie tej nazwy z Pytheasowem *Mentonomon* (u Pliniusza Hist. Nat. III. 269) z punktu widzenia językowego wymaga wyjaśnienia 1. rozbieżnego wokalizmu; 2. niezgodności *d* : *t*. Co do wokalizmu należy stwierdzić, że przedstawia on znaczne trudności, których nie umiem usunąć na podstawie znajomości języków fińskich i historji ich rozwoju. Końcówka *-on* może być tylko zgrecyzowaniem całej nazwy, czysto zewnętrznem, stosunek *an* : *en* także da się pojąć, najwięcej wątpliwości nastręczają relacje *ae* : *o*, oraz *ie* : *o*. Natomiast stosunek *d* : *t* wymaga pośrednictwa języka ubezdźwięczniającego obce dźwięczne zwarte. Z tego punktu widzenia łatwo przyjąć, że fińska nazwa *Mandaeniemi* lub podobnie brzmiąca około

500 przed Chr. dostała się do ust ludności etruskiej lub lub pokrewnej i drogą naturalnego zetruskizowania *-d-* zostało przekształcone na *-t-*, o ile oczywiście *-t-* już nie było w dialekcie fińskim, mówionym na półwyspie Kurońskim w owych czasach. Wprawdzie dotychczas nie stwierdzono znalezisk etruskich albo greckich na Bałtyku, ale trudno jest przyjąć, że ta możliwość jest zupełnie wyłączona, skoro droga morska naogół jednak była pewniejsza w owych czasach aniżeli droga lądowa, stale narażona na niebezpieczeństwa naturalne oraz napady ludzkie. Pytheas z Massilji wziąłby tedy tę nazwę od żeglarzy etruskich lub od ludności pokrewnej, mieszkającej w Sambji. Od mego WSzan. Kolegi Prof. A. Śmieszka otrzymuję następujące informacje: określenie »przylądek sosnowy« brzmiałby po fińsku **mänty-niemi*, które wprawdzie bliższe byłoby Pytheasowemu *Mentonomon*, ale *Mandaeniemi* może pochodzić z innego dialektu ugrofińskiego, nieznanego memu informatorowi.

j) W SO. V. 420—31, 448—514 wykazałem ponad wszelkie wątpliwości, że na terenach lechickich występuje napewno pierwiastek **ven- *von-, *van-*, opatrzony elementami słowotwórczemi słowiańskiemi, specjalnie lechickiemi. Występuje on nad dolną Wisłą niedaleko jej ujścia jako **Van-ьskъ*, występuje w Wielkopolsce jako **Prze-von-ovo, Won-ieść, Wański Waniorek* etc. na Śląsku, w nazwisku *Wan-ot*, oraz w nazwach miejscowych pod Poznaniem jak *Wen-et-owo, Wan-aty*, nazwisko *Wan-ach, *Wieniecie* = dokumentowemu *Venecze* itd. Da się on także stwierdzić w Lechji przybałtyckiej w nazwie *Wanowe mogiły, Wannerow*, wreszcie w nazwiskach i nazwach miejscowych jak *Wansa, Wannsee Wannensee*[69]). Że tedy pierwiastek ten może i powinien uchodzić za słowiański, specjalnie lechicki, nie może podlegać żadnej wątpliwości. Ale nie znaczy to bynajmniej, jak to podkreśliłem l. c. 485—6, że ten pierwiastek jest wogóle indoeuropejski, i że do języków słowiańskich a specjalnie lechickich dostał się jako odziedziczone dobro bałto-słowiańskie, wschodnioindoeuropejskie, i jeszcze wcześniejsze praindo-

69) Cybulski. Slav. Ortsnamen d. Insel Potsdam 27.

europejskie. Wogóle należy zaznaczyć, że tak proste pojmowanie rozwoju językowego nie odpowiada rzeczywistości. Samorodnych wyrazów t. j. takich, któreby się dało sprowadzić w danem środowisku językowem aż do najdawniejszych prapoczątków powstawania, czy nawet formowania się jakiegoś języka albo niema wcale, albo jest niesłychanie mało może mniej nawet niż 1‰ pro mille.

Wszystkie zresztą wyrazy są właściwie przyswojone w coraz to nowych warunkach życiowych w ciągu długich tysiącleci. W tem znaczeniu i pierwiastek **van-, *von, *ven-* może być wyrazem zapożyczonym, ale tak dawno, że stał się wyrazem zupełnie indoeuropejskim, słowiańskim, lechickim i dlatego utworzył podstawę do rozszerzeń sufiksalnych ogromnie dawnych, jak to ll. cc. wykazałem. Wprawdzie pierwiastek ten zdaje się wykazywać właściwości apofoniczne indoeuropejskie, por. **van-* ‖ **von-* ≤ **u̯ŏn-*, **ven-* ‖ **věn-* ≤ **věn-*, a być może posiada związki z pierwiastkiem drugim **eu̯en-*, występującym w jj. lechickich jako *Un-* ‖ *i̯un-* ‖ **Une-* ‖ **Vene-*, ale nawet ta właściwość może być drugorzędna t. zn. że pierwiastek ten, dostawszy się do tych Indoeuropejczyków, którzy później utworzyli ludy lechickie, uległ w ich poczuciu językowem atrakcji do indoeuropejskich szeregów apofonicznych i został do nich włączony. Por. jednak wymianę podobną w etruskiem etc. *ule: vele, últnas: veltnas, ulsinal: velsinal* etc. (Schulze l. c. 252, M. Rudnicki SO. V. 460 inns). Tak tedy, jeśli twierdzę, że pierwiastek **van-, *von-, *ven-*, ewetualnie jego rozszerzenia **van-t-, *von-t-, ven-t-* lub **van-ot-, *von-ěst-, *ven-et-, *ven-ot, *ven-at- etc.* — jest pierwiastkiem rodzimym słowiańskim, specjalnie lechickim, to twierdzę to tylko w ograniczonym zakresie, t. zn. że jest on wzlędnie rodzimym. Miarą zaś stopnia tej rodzimości jest jego wejście w system słowotwórczy, a więc także w system apofoniczny indoeuropejski, względnie słowiański, lechicki. Takie stanowisko nie przeszkadza nam widzieć w pierwiastku **van-, *von-, *ven-* elementu obcego, nawet przedindoeuropejskiego. Z tego właśnie stanowiska można porówać etrusko-łać. *Van-(n)-ius*, małoazjat. Ουαν-ι, etrusko-łać. *Ven-ar-ia*, małoazjat. Ουην-ασ-α

Ven-as-a, etrusko-łać. *Vene-ti-us*, małoazjat. Ουενε-σι[70]) itd. z odpowiedniemi wyrazami słowiańskiemi, lechickiemi i z temi wyrazami germańskiemi, które są tylko fonetycznemi wykładnikami germańskiemi wyrazów lechickich, por. autor SO. V. ll. cc.

Wydaje się jednak, że źródła germańskie posiadają także i niezależnie od wyrazów lechickich denominacje **Van-*, por. np. *Vani sapientes* (Eda. Saemundar I. 223 itd.), do których wysyłali Skandynawi na kształcenie swoich bogów i bohaterów, por. autora wywody SO. V. 448 inss., oraz cytowaną tam literaturę. Rola Wanów i ich bóstw w mitologji nordyjskiej zdaje się odpowiadać roli wyższego kulturalnie elementu, przyjaznego w zasadzie, który wywierał bardzo znaczny wpływ na życie Nordów, będąc im wzorem. Element ten górował nad Nordami kulturą t. zn. wiedzą (znajomość przyszłości!), bogactwem i znajomością metali (złoto!) oraz zamożnością (stada czarnych krów i wołów).

Należy zwrócić uwagę, że nord. *Vani sapientes* może odpowiadać do pewnego stopnia określenie lechickie *Wanowe* (*mogiły*), jako wyróżnienie specjalne, kulturalno-kulturowe, niekoniecznie etniczne, ale może i etniczne. Przymiotnik *Wanowe* suponuje uprzedni rzeczownik **Vanъ*, zupełnie identyczny z nord. *Vani* (sapientes). Już w SO. V, 428 inss. 455, zanotowałem rozszerzenia sufiksalne tego pierwiastka w językach lechickich: *-atъ, -it-i̯-, -i̯a, -'ura, -ъkъ, -ěcha, -ьkъ, -ačь, -ovъ, -erъ, -ьskъ, -ьcь, -iga, -otъ, -achъ, -orъ, -tъ*. Liczba tych rozszerzeń najlepiej świadczy o wielkiej „rodzimości" pierwiastka **van-*. W nazwisku *Wańtowski* (Brusy, pow. Chojnice) stwierdzić należy sufiks *-ьt-*. Warto szczególną tu zwrócić uwagę na sufiks *-ach*. Nazwy miejscowe tego typu zachodzą na terenach lechickich obficie np. pols. *Dom-ach-owo : Dom-ach*, *Gołasz-yna : *Goł-ach*, nazwisko *Ban-ach*, do którego istnieją NM. *Banachów*, pow. Koło, *Banachowizna*, miejsce na Osinach; *Banachy*, pow. Lipno; *Banasiówka* (*Banaszówka*), pow. Wieluń itd. K o z i e r o w s k i (Badania nazw topograf. Wschodn. Wlkp.

---

[70]) H e r b i g. Kleinasiatisch-etruskische Namengl. Sitzber. d. Kön.-bayer. Ak. Philos.-philol-hist., r. 1914, str. 13, 16.

Poznań 1926, str. 5) imię *Ban-ach* wywodzi z *Benedykta*, co nie jest wcale dowiedzione, a *Ban-acha* nie można zestawiać z *Ben-uch-em* bez zupełnie pewnego udowodnienia tej identyfikacji. Podobną formację posiada nazwisko *Wan-ach* oraz nazwa miejscowa *Wan-ach-owo*, zanotowana przez Dr. F. Lorentza (Polskie i Kaszubskie nazwy miejscowoęci na Pomorzu kaszubskiem. Nakład Inst. Zach.-słow. Poznań 1923, str. 169, jako uzupełnienie do str. 107, 1565 a.). Wýdaje się, że ten sufiks -**achъ*, który dał pomorskie *-ôch* (według Lorentza) = *åch*, służy w dialektach kaszubskich do tworzenia etnikonów, por. *Polôch*, plur. *Polôszë*, *polaszëc* = «**Polach*, **Polaszy*, **polaszyć*» = 'Polak, Polacy, polaczyć tj. mówić po polsku» zapożyczone zaś z polszczyzny *polskji* = «polski i katolicki» (por. Dr. F. Lorentz. Die Kaszuben u Volz'a. Der Ostdeutsche Volskboden str. 252—3). W powiecie lęborskim (poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, na kaszubszczyźnie niemieckiej) notuje Dr. F. Lorentz (Gramatyka pomorska § 114, zeszyt 2, str. 126, Poznań 1929) *Landochowo* (rok 1260), odpowiadające polskiemu *Lędziechowo*. Zaś w Pols. i Kasz. Nazwach Miejsc. na Pomorzu kasz. str. 139, nr. 2056. *Lązex^{v}ow^{v}o* z Ramułka i Ceynowy. Ta ostatnia nazwa wydaje się już być spolonizowaną fonetycznie zamiast spodziewanego **Lizex^{v}ow^{u}o* = **Lędziechowo*. Nazwa *Landochowo* zawiera sufiks *-och-*, który zapewne ma tę samą albo zbliżoną funkcję znaczeniową, co sufiks *-ach-* i stare **Lęd-ochъ* zapewne znaczyło to samo, co **Lęd-achъ: *Lędъ*, którego istnienie udowodniłem w SO. VIII, 519 inss. Ponieważ, jak to słusznie A. Brückner stale podkreśla, na sufiksy polskie składają się przedewszystkiem spółgłoski z luzującemi się samogłoskami, więc **Lęd-ochъ*, **Lęd-ěchъ*, **Lęd-achъ* mają to samo w zasadzie znaczenie, co **Lęd-chъ* ≥ *Lęchъ*. Są to zatem etnikony do pierwiastka **lęd-*, o którym por. moje uwagi SO. VIII, 519 tak, jak *Wantoch* i *Wicon*, występujące jako przydomki szlachty kaszubskiej są także etnikonami do pierwiastka **Ven-t-*, bo *Wantoch* ≦ **Vęt-ochъ* ≦ **Ven-t-ochъ*, a *Wicon* ≦ **Vęt-i̯anъ* ≦ **Ven-t-i̯anъ* por. niżej w recenzji prac Vasmera.

Na podstawie tych danych stwierdzić tedy należy, że nad dolną Wisłą jest poświadczony pierwiastek **Vanъ* zu-

pełnie niewątpliwie i, co w danym związku jest ważne, w rozszerzeniu sufiksalnem, właściwem e t n i k o n o m *-ach*, tj. *Wan-ach : Wan-ach-owo*. Niewątpliwie należy być nader ostrożnym w zestawianiu nazw i wyrazów, pochodzących z różnych epok chronologicznych oraz z różnych terenów językowych, ale ostatecznie zestawienia takie wzbronione nie są. Owszem powiedzieć należy, że takie zestawienie czasami bywają zupełnie oczywiste, jak np. sti. *mātā* = pols. *mai-(ka)* = niem. *Mutter* etc. i one to czasem rzucają jasne snopy światła na stosunki międzyjęzykowe i międzyetniczne. Z temi zastrzeżeniami możnaby zestawić pierwiastek polski (lechicki) **van-*, ewentualnie **von-* z greckiemi wyrazami etymologicznie niewyjaśnionemi, mianowicie gr. ϝάνακες m. plur. «Les Dioskures», ϝάναξ, ἄναξ, gen. ἄνακτος «maître, chef, roi», ϝ ἀνασσα ἄνασσα ≦ *ϝανακι̯α f. «maitresse». Etymologie obscure. (B o i s a c q. Dict. étym. de la langue grecque sv.). Przedewszystkiem uderza w greckich wyrazach oboczność -κ- ‖ -κτ- podobnie jak w gr. ἄρκτος ‖ ἄρκος, ἀρκίλος «Bär», Ἀρκάδες. Oboczność -κτ- zachodzi także w nazwie wyspy *Vanaktorion*, na której się znalazły korynckie kolonje podobnie jak na Korkyrze (nazwa przedgrecka), Leukas i Ambrakji (Kretschmer. Einl. 257). Otóż Fick l. c. 140 określa kult bliźniaków boskich jako przedgrecki (lelegijski) Ἄνακε (Attyka), ϝάνακε (Argos). Niegreckie imię ma także *Marpessa*, oblubienica Idasa, a jej ojciec *Euenos* ma w imieniu postać pierwiastka **eu̯en-*, do którego doszedłem, rozpatrując SO. V. 448, i nast. dalsze filjacje pierwiastka **van-* ‖ **von-*. Nadmienić też należy, że Dioskurów czcili germańscy *Semnones*, których nazwa z germ. nie daje się wyjaśnić, która jednak ma odpowiednik etruski *semnu* zlatynizowane **Semnones*.

Wyraz ἄρκτος odtwarza się w postaci **r̥kþos* jako indoeuropejski (por. Walde - Pokorny I. 322). Analogicznie do tego może należy odtworzyć także gr. gen. sg. ϝάνακτος na **u̯anakþ-* i oba te wyrazy uznać za zapożyczenie przedindoeuropejskie? Uderza w każdym razie, że na terenie greckim pierwiastek *ϝαν-ακτ- oznacza bóstwa oraz władców podobnie, jak i na terenie germańskim (*Vani sapientes*). W językach lechickich zaś jest to tylko etnikon, który nie wykazuje

żadnych specjalnych śladów kultowych, a tylko w nazwie *Wanowe* (*mogiły*) podkreśla się wyodrębnienie etniczne a może kultowe owych *Wanów*. Z tegoby może należało wnioskować, że jeśli omawiany pierwiastek jest istotnie obcy i oznacza etnikon, to element etniczny, tym pierwiastkiem oznaczany, większy kultowy wpływ wywarł na Greków i German, u obu bowiem tych szczepów występuje kult bliźniaków, a na Lechitów - Słowian nie oddziałał tak wybitnie. Na terenach lechickich pozostawił on jednak liczne swoje ślady, coby wskazywało na pewną większą domieszkę tego ludu do elementu lechickiego. O ile chodzi o paralele pozaindoeuropejskie wypada zaznaczyć, że w jj. lechickich rozszerzenie sufiusalne *-t-* zdaje się tworzyć najdawniejszy etnikon **Ven-t-*, **Van-t-*, oraz że w etruskiem sufiks *-t-* tworzy także etnikony, por. *Nar* (rzeka): *Nar-t-es* »die Anwohner des Nar« etc. *Clanis* (rzeka): *clante*, *clanti*, cognomen der *tite* (Schulze, Z. Gesch. lat. Eigenn. 529. 539, 542). Może to przypadek, ale warto go zaznaczyć. Jest rzeczą możliwą, że także i w tym dialekcie indoeuropejskim, który następnie stał się podstawą języków nordyjskich, zapożyczony pierwiastek *von-*, *van-*, *ven-* został włączony do szeregów apofonicznych indoeuropejskich, tworząc poprawną apofonję *vanir* || *vinir*[71]).

VII. Przedindoeuropejskie nazwy metali. Pragermanie.

Już w SO. V. 489 podkreśliłem, że ludy germańskie, słowiańskie oraz bałtyjskie wykazują wspólne podstawy kultury metalowej, mianowicie w zakresie złota i srebra, czego wykładnikiem jest wspólna denominacja tych metali, mianowicie germ. **ĝhl̥-to-* (≥ *gulþ*, *Gold* etc.), słow. **ĝhol-to-m* (≥ pols. *złoto*, stc. *zlato* etc.), bałt. **ĝhel-to* (≥ łot. *ſelts*). Zapożyczenie to nastąpiło jeszcze wtedy, gdy wschodni Indoeuropejczycy, a przynajmniej Słowianie i część Bałtów, byli zdolni do zamiany obcej tylnojęzykowej spółgłoski dzwięcznej na spirant *z*. Być może, iż z tą nazwą metalu stoi w związku etymologicznym adj. słow. **žlt-*, bałt. *gel̃t-*, germ. **gelwa-*, łac.

[71]) S. Feist. Germanen und Kelten in der antiken Überlieferung. Halle 1927, str. 30—31.

helvus etc. podobnie, jak stc. *rъdrъ*, pols. *rudy*, *rusy*, łac. *ruber*, gr. ἐ-ρυθρός wykazuje podobieństwo z nazwą sumer-akkad. *urud-* »miedź«, ale to zagadnienie jest dalsze. W każdym razie różna budowa apofoniczna wyrazów germańskiego (*-l̥-*), słowiańskiego (*-ol-*) oraz bałtyjskiego (*-el-*) dowodzi napewno, że nie może tu być mowy o zapożyczeniach w obrębie tych trzech języków indoeuropejskich, a można mówić jedynie o tem, że obcy wyraz, dostawszy się do tych języków, wszedł w system apofoniczny indoeuropejski, przybierając różny wygląd w każdym z nich. Może jeszcze zachodzić i ta ewentualność, że rzeczony wyraz przedindoeuropejski, oznaczający złoto, miał różny wygląd dialektyczny na terenach, zajętych później przez Słowian, Bałtów (Łotyszów) oraz German i że różnice między temi językami zachodzące, w omawianej nazwie złota, w tych właśnie różnicach dialektycznych przedindoeuropejskich mają swoje źródło. Jest to także prawdopodobne, ale zasadniczo nie zmienia to postaci rzeczy.

Nazwa srebra wykazuje podobneż pokrewieństwa, co i nazwa złota: słow. *sьrebro*, lit. *sidãbras*, łot. *sidrabs* || *sudrabs*, stprus. *siraplis* || *sirablan* (acc. sg.), a więc **sirablis*, ewent. **sirablas*, stgn. *silabar*, stang. *seolubr*, goc. *silubr*. Stprus. **sirablas* lit. *sidãbras* możnaby uważać za pożyczki lechickie, mianowicie z lech. **sьreblo*, a może **sьreblъ*, *sьrebro*. Podobnież i wyrazy germańskie jako wtórnie zmienione możnaby uważać za pożyczkę pragermańską z języka prasłow. por. już tę myśl w SO. VIII. 190, nigdy na odwrót. Ale także jest możliwy ten sam wypadek, co i ze złotem, t. zn. że wyrazy te pochodzą z przedindoeuropejskiego praźródła i przybrały w każdym z trzech wymienionych języków wygląd odrębny zależnie od dialektu, z którego zostały wzięte. Za tem, że grupa etniczna słowiańska przedewszystkiem była punktem wyjścia techniki srebra, przemawia fakt, że Słowianki w grobach wykazują wiele rzeczy srebrnych.

Terytorjum, na którem ta kultura metalowa została przejęta przez wymienione trzy grupy językowe, musiało się znajdować gdzieś na pograniczu wymienionych trzech języków. To pogranicze należy umieścić nad ujściem Wisły

i w krajach sąsiednich, jak to już podkreślono w SO. V. 489, ponieważ ujście Wisły wydaje się tym punktem, gdzie zetknięcie się wymienionych szczepów zachodziło w związku z handlem bursztynowym, w związku z drogą handlową, idącą wzdłuż Wisły do jej ujścia oraz w związku ze znanym faktem, że w epoce wczesnohistorycznej stykają się przy ujściu Wisły Słowianie i Bałtowie (*Aestii* Tacyta) i że w zatoce Wiślanej a w każdym razie w krainach sąsiednich lądują Goci, gdy się zjawiają na stałym lądzie Europy około narodzenia Chrystusa ze Skandynawji.

Wydaje się atoli, że pojawienie się German nad ujściem Wisły nastąpiło znacznie wcześniej, aniżeli migracja gocka. W SO. V. 509 w cytowanej rozprawie przyjąłem możliwość, iż to nastąpiło już w VIII w. przed Chr. w związku z występowaniem nad dolną Wisłą kultury urn twarzowych oraz grobów skrzynkowych. Ale migracje skandynawskie na stały ląd przez Bałtyk są powrotną falą indoeuropejską. Skandynawski półwysep musiał być zasiedlony i zindoeuropeizowany z południa. Jest także rzeczą prawdopodobną, że ludność przedindoeuropejska, ustępując przed gromadami indoeuropejskiemi, znalazła się na wybrzeżach bałtyckich i stąd uciekała dalej przez morze, albo też pozostawała na wybrzeżach i wyspach, poddając się nowym przybyszom i cywilizując ich.

Z trzech języków, wykazujących tę samą kulturę metalową w zakresie złota i srebra t. zn. z języków słowiańskich, bałtyjskich i germańskich największe odstępstwo od typu indoeuropejskiego w zakresie fonetyki wykazują języki germańskie w następstwie t. zw. pierwszej pragermańskiej Lautverschiebung. Podobnemu zjawisku uległ, jak wiadomo, język ormiański, co z bardzo wielkiem prawdopodobieństwem przypisuje się przeniesieniu języka indoeuropejskiego na ludność obcego, nieindoeuropejskiego pochodzenia. To samo przypuszczenie można zrobić co do powstania języka pragermańskiego: właśnie jego przeniesienie na nieindoeuropejski substrat etniczny dało w rezultacie pragermańskie przesunięcie spółgłosek zwartych. Przesunięcie to polega na ubezdźwięcznieniu zwartych spółgłosek dźwięcznych i na aspiracji bez-

dźwięcznych. Skutkiem tego należy przyjąć, że substrat etniczny, który przemienił określony dialekt indoeuropejski na prajęzyk germański, nie posiadał zwartych dźwięcznych, a spółgłoski bezdźwięczne aspirował. Są to niewątpliwe dwie cechy języka etruskiego, por. zapożyczenia etruskie z greki, które stale wykazują takie właśnie przemiany, por. etr. *Katmite* ≤ gr. Γανυμήδης, etr.-łać. *sporta* ≤ gr. σπυρίδα «geflochtener Korb», etr.-łać. *triumpus, triumphus* ≤ gr. θρίαμβος «Festzug». Na tej podstawie możnaby powiedzieć, że podłożem etnicznem, które sprawiło przejście dialektu indoeuropejskiego na język pragermański drogą t. zw. pierwszej pragermańskiej Lautverschiebung, jest ludność etruska, t. zn. niekoniecznie ludność ta sama co historyczni Etruskowie w Italji środkowej, w t. zw. Toskanie-Etrurji, ale ludność w zasadzie tego samego pochodzenia, przynajmniej w znaczeniu językowem. Jeszcze bowiem inne cechy języków germańskich przypominają język etruski, mianowicie: silne synkopy oraz początkowa akcentuacja wyrazów, która następnie przemieniła się na akcentuację napienną, por. etrusk. *Clútmsta* ≤ gr. Κλυταιμνήστρα[72]. Tak samo sądząc po zestawieniu łać.-etr. *sporta* | *triumpus, triumphus,* należy wnioskować, że etruski język nie aspirował bezdźwięcznych zwartych po *s-* a więc w grupach *sp, st* (*Clútmsta!*) podobnie, jak język pragermański, podczas gdy w grupie *-mb-* ≥ *-mp-* ≥ *-mph-* aspirował, co jest także scisłą paralelą do prajęzyka germańskiego. Wreszcie wydaje się, że język etruski posiadał t. zw. «starker Vokalabschnitt» podobnie jak języki germańskie, co się odbija podwajaniem spółgłosek w ortografji por. łać: *Accenna, Attenius,* Κοττίνας, *Tattenna, Vettenius:* etr. *axni, atnei, cutni, tatni, vetni;* łac. *Aplasius, Appellasius, Gracinius, Gracconius, Gracchus:* etr. *eple, cracnei* etc. (Schulze Z. Geschicht. lat. Eigenm. 450, 507 etc.).

Można się zapytać, gdzie szukać substratu etnicznego, który dał podstawę do takiej przemiany dialektu indoeuropejskiego na prajęzyk germański. Przedewszystkiem należy zauważyć, że był to lud, który się znalazł na pograniczu

---

[72]) S. Feist. Kultur Ausbreitung u. Herkunft der Indogermanen Berlin 1913, str. 370 inss.

indoeuropejsko-fińskiem, ponieważ są dialekty fińskie, które zupełnie podobną przemianę spółgłosek zwartych przeprowadziły. Germanie byli ludem indoeuropejskim peryferycznym, t. zn. podobnie jak Celtowie, Italikowie, Grecy, Indo-Iranie itd., tworzyli pogranicze indoeuropejskie w stosunku do innych nieindoeuropejskich ludów w przeciwieństwie np. do Słowian, którzy znajdowali się jakby w środku obszaru indoeuropejskiego, oddzieleni przez Bałtów, German, Celtów, Italików, Ilyrów, Traków, Daków, oraz irańskich Scytów od ludów nieindoeuropejskich. Zakładając, że punktem wyjścia dla postępów ludów indoeuropejskich w Europie jest zagłębie Bałtyku, należy przyjąć, że Indoeropejczycy przybyli do tego zagłębia w epoce nieco wcześniejszej, niż te postępy i zapewne z północnego lub południowego wschodu. Ludność miejscowa przedindoeuropejska ustępowała przed nimi zapewne w dwu kierunkach: z jednej strony w góry niedostępne, z drugiej zaś strony chroniła się na wybrzeże morskie, na jego półwyspy oraz przyległe wyspy. W ten sposób możnaby wytłumaczyć obecność rasy homo alpinus w Alpach oraz w Karpatach i gdzieindziej oraz niewątpliwie, jak się zdaje zrównanie językowe niemieckie (alpejskie (Hohe) *Tauern* oraz polskie dialektyczne (góralskie) *turnja, turnica, turń* «2 naga skała, wystrzelająca nad poziom, szczyt skalisty»[73])

Praformą polskiego wyrazu jest **tour-nja,* ewentualnie **tours-nja* ≧ **tourch-nja* ≧ *turnja,* gdzie pierwiastek byłby ten sam, co i w niem. dialektycznem alpejskiem *Tauern,* oraz co się powszechnie przypuszcza, ten sam co i w małoazjatyckiej nazwie gór *Taurus.* W polskim wyrazie są jeszcze dwa znaczenia: 1. loch, piwnica; 3. kolumna. Wszystkie te trzy znaczenia dałyby się z sobą połączyć w tym wypadku, gdyby przyjąć, że rozwój znaczeniowy był taki «1. skała, góra skalista, szczyt skalisty, wzniesienie kamieniste, służące na schronisko dla człowieka ➸ 2. góra, wzniesienie razem ze schroniskiem, w jakiś sposób już przez człowieka urządzonem, więc jama, grota, zakrywka wśród kamieni ➸ 3. loch, piwnica»; drugi

---

[73]) Słown. Warsz. VII. 171. 172

kierunek rozwoju znaczeniowego byłby taki «1. szczyt skalisty, góra ⤞ 2. skała samotnie stercząca ⤞ 3. kolumna». Te znaczenia dałyby się związać z gr. τύῤῥις, τύρσις «befestigte Stadt, mit Mauern umgebenes Haus», które wiąże się z nazwą Etrusków, gr. Τυρσηνοί, łać. *Tu(r)sci* por. także gr. τύρσος· τὸ ἐν ὕψει οἰκοδόμημα (H) τύρρις· πύργος, ἔπαλξις, προμαχών (H.). Boisacq (Dict. étym. de la langue grecque 993) uważa te wyrazy za „emprunts à l'Asie Mineure", zestawiając dalej Τυῤῥηνός ≤ *Τνρσηνός «Étrusque» c'est-à-dire «*constructeurs de tours». W języku polskim znaczenie «πύργος» znikło dlatego, że był żywy wyraz rodzimy, ktòry przybrał to znaczenie. będący wynikiem kultury stepowej mianowicie pols. *wieża* ≤ **vez* + *ja* : *vezą vozъ* itd.

Herbig w Eberta Reall. der Vorgeschichte III, 138, zauważa, że lyd. Τύρσα Τύῤῥα skostniało na imię własne, zaś nazwa Τυρσ-ανοί oznacza «die Akropolisbewohner, die Burgherren», etr. *turan* «die Herrin = etruska Venus», etr. *maristuran* = «Mars τύραννος», τύραννος «Burgherr, Zwingherr». Nazwa Etrusków zawiera ten pierwiastek niewątpliwie i to, jak się zdaje w oboczności apofonicznej, por. staroumbr. *turs-ku-m numem*, nowoumbr. *tus-co-m nome* «etruscum nomen», łać. *E-trus-cī*, *E-trūr-ia*, *Tus-cī*, oraz imię *Turnus*, wskazujące na etrus. **turs-na*. Według świadectwa Liviusza, cytowanego wyżej, retyjski język był podobny do etruskiego, być może, że te języki miały jakieś pokrewne pochodzenie t. zn. wywodziły się z tego samego źródła albo jako prapokrewne wprost, albo tylko pośrednio pokrewne, jak np. języki romańskie i np. słowiańskie. Wydaje się także, że pierwiastek, tkwiący w nazwie Etrusków, spotyka się także w południowo-wschodniej, ewentualnie na wschodnio-południowym krańcu Europy środkowej, mianowicie w Siedmiogrodzie. Fick w KZ. XLVII 170, wspomina najazd ludu *Turuša* w r. 1230, przed Chr. na Egipt, podkreślając, żę to są „die Tyrsener des Ägäischen Meeres, nicht die Tyrsener Etruriens". Jego zdaniem ci wschodni Tyrsenowie siedzieli około Athos, na Lemnos i w Lydji. Według Herodota I, 94, wywędrował z Lydji syn Atysa *Tyrsenos* i z jego imienia nazwa może powstała. W każdym razie około roku 1225 przed Chr. *Tyrsenowie*

są poświadczeni nad brzegami Egeis. Egipskiemu *Turuša* odpowiada oboczność *Turs-* || *Trus-*. Naród ten pochodził z północy, por. notatkę Stephanosa: Τραυσοί, Πόλις Κελτοῦς. ἔθνος οὓς οἱ Ἕλληνες Ἀγαθύρσους ὀνομάζουσι. Fick podkreśla, że właśnie w tej nazwie także da się stwierdzić oboczność *traus-* || *turs-*. Jest to oboczność ta sama co i występująca w nazwie Etrusków. Nagłosowe ϑ- (w Ἀγα-θύρσους) uważa Fick za analogiczne do θύρσος. Przypuszczenie to nie jest koniecznie bo, jak wiadomo, spółgłoski zwarte etruskie były pisane jako aspirowane i nieaspirowane przez Greków i Rzymian (por. Schulze, l. c. passim) np. str. 202 gr. Ὄτων || Ὄθων, łac. *Oto* || *Otho* ≤ etr. **Uϑu*. Nazwa Ἀγα-θύρσους jest niewątpliwie złożona. W złożeniu tem Ἀγα- może jest tem samem, co i w innych wyrazach greckich z tymże blokiem głosowym w pierwszej części złożenia: ἀγα- ≤ *m̥γα- : μέγα «très» (Boisacq l. c. 3). Ἀγά-θυρσοι znaczyłoby tedy «*Wielo-tursowie». Może ta nazwa wskazywać na wielkość terytorjum, a może tylko na starszość osiedlenia *Tursów* w tych okolicach, skąd *Tursowie-Tursenowie* właściwi przybyli. Warto podkreślić, że *Agatursowie* są nazywani χρυσοφόροι i byli sąsiadami Scytów, według Herodota, od północy; lud zniewieściały, o zwyczajach zbliżonych do Traków. Według tej relacji terenem, który oni zajmowali, były północne Węgry i Siedmiogrod północny, a więc okolice górzyste, w których określenie od pierwiastka **turs-* miało wszelkie dane. Skoro oni nosili ozdoby złote, to musieli posiadać na swojem terytorjum kopalnie złota, oraz pewną znajomość obróbki metali. Otóż kopalnie złota i srebra są znane na Węgrzech i w Siedmiogrodzie od najdawniejszych czasów (Eberta Reall. der Vorgesch. XII, 160, oraz IV, 376). Zwraca przytem uwagę szczegół, że złoto, z tych okolic pochodzące, wyróżnia się zielonkawym połyskiem. Otóż nie bez znaczenia jest fakt, że w niektórych językach indoeuropejskich ten sam pierwiastek, określa *złoto* i *zieleń*, a więc przedewszystkiem w jj. słowiańskich prasłow. **zol-to*, **zel-enъ*, **zel-ьje*, słc. *zlakъ* «Gras» lit. *želvas* «grünlich», *želiù* «grüne», *žãlias* «grün», *žolė̃* «Gras» łot. *ſelt* «grünen» łac. *helus* || *holus* «Grünzeug, Gemüse, Kohl», ≤ **ĝhel-*, *helvella* «kleines Küchenkraut», gr. χλόη «Kraut,

Gras», χλόος «grün», χλωρός «grünlich, gelblich», χλᾱρός «grüngelb», cymr. *gledd* «grüner Rasen», fryg. ζελκια «Grühnkohl». Obok słow. **zol-to*, germ. **ǵhl̥-to-* łot. **ǵel-to-* jest jeszcze w stind. *hāṭakam*, z tym samym sufiksem *-to-*, który formuje wyrazy słowiański, łotewski i germański, a obok niego inna formacja wspólna obu aryjskim językom sti. *hiranya-m* aw. *zaranya-* «Gold», odpowiadająca słow. **zel-enъ* inne jeszcze sufiksy występują w stpers. δαρεικός «Goldstück», wreszcie fryg. γλουρος «Gold».

Ten sam pierwiastek oznacza także barwę *żółtą*, a więc łac. *flāvus* «rotgelb, goldgelb, blond» **ǵhl̥-vo-s*, *helvus* «gelb, blassgelb», *helvius, helvolus* «gelblich, blassrot» *fulvus* «rotgelb, braungelb», t. zn. praformy **ǵhel-vo-s*, **ǵhol-vo-s*, stgn. *gelo*, ags. *geolo* «gelb», słow. **žl̥tъ* «gelb», lit. *geltas* «fahlgelb», *gelsvas* «fahl», *gelė* «Waldveilchen», stprus. *gelatynan* «gelb», łot. *dzeltens* «gelb», sti. *hári-h* «gelb, goldig, grünlich», *hárita-ḥ, harin̥a-ḥ* «fahl, gelblich, grünlich», *híri-ḥ* «gelb», aw. *zairi-* «gelb», *zairita* «gelblich», gr. χλωρός «grünlich, gelblich» gr. χλᾱρός «grüngelb».

Do tych wyrazów należy jeszcze dołączyć wyrazy, oznaczające *żółć:* łać. *fel, fellis* «Gallenblase, Galle», stgn. i sts. *galla* f., ags. *gealla* m., stisl. *gall* n. «Galle». Wyrazy te zawierają zapewne sufiks *-n(i)-;* gr. χόλος, χόλη «Galle», stc. *žlъtь, žlъčь*, ros. *želčь*, pols. *żółć*, aw. *zāra-, zār(d)-* «Galle» *gərədō-kərəta-* = «die Galle herausschneidend (?)».

Wreszcie nazwy na *żołwia* jak słow. **žlvь*, gr. χέλῦς i t. d.

Podkreślić przedewszystkiem należy, że szereg języków łączy znaczenia «zielony, żółty» w jednym wyrazie. Wprawdzie barwy te w naturze niejednokrotnie występują razem, ale może właśnie nie ten czynnik jest powodem, że w tym samym wyrazie obie barwy się łączą, ponieważ łączenie i przechodzenie jednej barwy zielonej w żółtą na jesieni podczas więdnięcia, a żółtawej w zieloną na wiosnę podczas pączkowania liści, nie jest zjawiskiem trwałem i wymaga już dokładniejszej obserwacji. Znacznie prawdopodobniejszą wydaje się możliwość, że związek tych barw polega na trwałym przedmiocie, który posiadał obie barwy równocześnie. Skutkiem tego w rozwoju znaczeniowym brała górę jedna lub

druga barwa, zależnie od przypadkowych sytuacyj. Można przypuścić, że tym stałym przedmiotem, który to zjawisko powodował, było złoto, pochodzące z Węgier i Siedmiogrodu, mające k o l o r ż ó ł t y z z i e l o n a w y m połyskiem. Jest bardzo prawdopodobne, że było ono tem zieleńsze, im mniej doskonała była technika wytapiania czystego chemicznie złota t. j. oddzielania go od różnych domieszek, nadających mu połysk zielony. Przypuszczenie to można poprzeć okolicznością, że są wyrazy o tej samej zupełnie strukturze, które w jednych językach oznaczają «złoto» w drugich barwę «zielono-żółtą» por. np. gr. χλωρός «grünlich, gelblich» || χλᾱρός «grüngelb» ≦ **ghl̂rós* i fryg. γλουρός «Gold», co niektórzy (Solmsen KZ. 34, 39, 53) uważają za zapożyczenie z greki. Sądzićby można raczej odwrotnie na podstawie stosunków znaczeniowych, ponieważ wyraz frygijski oznacza konkretny przedmiot, który w grece mógł się stać punktem wyjścia dla przymiotnika, zwłaszcza że w grece istniał inny wyraz na oznaczenie złota, mianowicie χρυσός. Fakt, że we frygijskiem zachodzi oboczność ζελκία || γλουρός rodzimej frygijskości nie przeczy podobnie jak i oboczności lit. *žel̃tas, žãlias, žel̃vas* || *gel̃tas, gel̃svas* lub w słow. **zol-to-* || *žl̥tъ.* Warto jeszcze podkreślić następujące ciekawe fakty, przemawiające za zapożyczeniem tego pierwiastka razem z metalem:

W sti. *hiraṇya-* «Gold» (Meillet E'tudes 436) ma taką samą zupełnie formację, jak słow. **zel-enъ*, oraz że stopa wokaliczna słow. **zola* «Asche; Holzasche, daraus gekochte Lauge; ausgelaugte Asche etc.» jest ta sama co w słow. **zol-to*, które wydaje się być jakby bierną partycypjalną formacją do pierwiastka **zol-* w polskiem *zolić, zołować*, t. zn. «ługować, wygotowywać w popiele drzewnym etc.». Formacja **zol-to* suponuje poprzedni czasownik **zol-ti*, por. **kol-ti*, **por-ti*, i t. d., oraz part. **kol-to-*, **por-to-* etc.

Wydaje się tedy, że «złoto (żółte) z zielonym połyskiem» oraz technika jego wypalania w żarze (popiele) drzewnym doprowadziła do tak rozbieżnych (na oko) znaczeń, jak: 1. zieloność; 2. żółtość; 3. metal złoto; 4. żar, popioł, świecenie. Ten ostatni kierunek rozwoju semantycznego jest widoczny w językach celtyckich i germańskich, por. isl. *gel*

«weiss» t. zn. «jasny, świecący», ags. *glōm* «Zwielicht, Dämmerung», stgn. *gluoen* «brennen, glänzen, glühen» i t. d.[74]. W słow. zaś **zol-to-*, **zol-a*, **zolkъ* stary stan byłby najlepiej zachowany.

Stosunki głosowe, mocno rozbieżne, we wszystkich językach indoeuropejskich przy tym pierwiastku i nie pozwalające go sprowadzić do jednolitego pierwiastka, zdają się na pewno, jak zazwyczaj, wskazywać na to, że pierwiastek ten został zapożyczony z jakiegoś obcego języka razem z metalem i techniką jego wypalania. Przypuszczenie to zyskuje jeszcze na prawdopodobieństwie, gdy się zważy, że prajężyk posiadał jeszcze inny wyraz na oznaczenie złota, związany etymologicznie z pierwiastkiem *au̯es-* «świecić, błyszczeć», jak łać. *aurum*, sabin. *ausom*, lit. *áuksas*[75].

Ponieważ pierwiastek ten jest także i w językach słowiańskich *ustro* etc., jest możliwe, że i nazwa na złoto, odeń utworzona, w nich niegdyś była, ale jako mało charakterystyczna i skutkiem fonetycznego rozwoju identyfikująca się z innemi nazwami, uległa zapomnieniu, wobec świeżo zapożyczonego razem z nowo wyglądającym przedmiotem — metalem.

Punktem wyjścia pożyczki indoeuropejskiej pierwiastka **ǵhel-* || **ghel-* (|| **gʷhel-?*) były kopalnie zielonkawego złota na Węgrzech i w Siedmiogrodzie. Zapożyczenie nastąpiło kilkoma nawrotami, t. zn. wtedy gdy jeszcze wschodni Indoeuropejczycy posiadali szereg tylnojęzykowych spółgłosek palatalnych zwartych (*ǵ*, *ǵh*...) i powtórnie, gdy wschodni odłam Indoeuropejczyków już te spółgłoski utracił. Co się tyczy Indoeuropejczyków Zachodnich, to być może, że chodzi tu o okres, gdy rozróżniano szeregi *ǵ*, *ǵh* || *g*, *gh* || *gʷ*, *gʷh* oraz o następny gdy już były tylko dwa szeregi *g*, *gh* || *gʷ*, *gʷh*. Może w ten sposób należy wyjaśniać oboczność bałtyjsko-słowiańską **zol-to* || *žltъ*, lit. *žãlias*, *žel̃tas* || *gel̃tas*, *gel̃svas*, oraz łac. *helvus* || *fulvus* itd. Co do łaciny porównaj

[74]) Walde-Pokorny. Vergl. Wb. der indogerm. Sprachen I, 4. 625.

[75]) Walde-Pokorny. Vgl. Wb. d. indogerm. Sprachen I. 26—7.

jednak taką samą wymianę w etr. *hurace* || *furace*, *faltu* || *haltuni* i Schulze l. c. 256, 272, etc. t. zn. że może Agathyrsi wymieniali tak samo *f-* || *h-* jak i Etruskowie. Migracje indoeuropejskie na południe z zagłębia Bałtyckiego były dobrą sposobnością do tej pożyczki. Nad Bałtyk t. j. do ludów bałtyjskich, słowiańskich oraz germańskich pożyczka przyszła może z prądem kultury idącym przez Morawy—Czechy—Śląsk nad Wartę i Wisłę (por. znaleziska złotych przedmiotów w Szamotulskiem pod Poznaniem, o charakterze kulturalnym średniego Dunaju; Bytyń), t. zn. gdy t. zw. kultura Unietycka (?) wykazująca relacje z Węgrami, następnie dała podstawy do powstania kultury t. zw. łużyckiej. Nie oznacza to bynajmniej, jak to częstokroć prehistorycy przyjmują, zmiany ludnościowej, gdyż i dziś przecież częstokroć obserwujemy wypadki, gdy nowe fabrykaty powstają w pewnem miejscu tylko dlatego, że się tam osiedla specjalna kolonja albo nawet przedsiębiorcza jednostka, która potrafi na miejscu stworzyć sobie obszerny warsztat pracy, wprzęgając weń także elementy miejscowe, por. np. tkactwo w Polsce, dywany w Prusach za Fryderyka Wielkiego, wyrób owocowego wina przez Polaków, samochody Forda itd.

VIII. Ludność przedindoeuropejska. Żelazo, Ilyrowie.

Ludność przedindoeuropejska, która złoto na Węgrzech i w Siedmiogrodzie wydobywała, nie jest znana. Być może, że jej resztką byli Herodotowi Ἀγα-θύρσοι, wykazujący w swej nazwie ten sam pierwiastek, który się spotyka w Lydji, oraz u pochodzących z Lydji Etrusków italskich. Nie znaczy to, aby to był ten sam lud; wydaje się rzeczą możliwą, że mamy do czynienia z szeregiem pokrewnych szczepów, nazywających się różnie, ale tego samego językowego pochodzenia, które zasiedlały Małą Azję, Bałkan, dorzecze dolnego i średniego Dunaju, a może także i dalsze partje na północy Karpat. Wkroczenie Indoeuropejczyków do Zagłębia Bałtyckiego było równoznaczne z odepchnięciem tej ludności na południe w Karpaty, na zachód oraz na brzegi morskie, zwłaszcza na półwyspy i wyspy Bałtyku. Kultura

tego ludu nie musiała być jednolita na całym obszarze omawianym.

Wydaje się jednak, że jej wspólną cechą było zamiłowanie do gór i kamienia, związanego z górami, oraz do budowli kamiennych. Wkroczenie Indoeuropejczyków na obszary dorzecza Wisły odbyło się nader wcześnie t. zn. w końcu neolitu, gdy jeszcze budownictwo kamienne autochtonów nie dosięgło większych rozmiarów i może stan ten jest przechowany w pożyczce polskiej *turń*, *turnia*, oznaczającej tylko «skała, szczyt skalisty, loch, piwnica, kolumna», t. zn. w zasadzie tylko «jaskinia, schronisko (pod skałą albo w skale), przyrządzone z naniesionych luźnie kamieni». Na tym punkcie rozwój budownictwa autochtonów został przerwany. W okolicach, gdzie najście indoeuropejskie dokonało się znacznie później o jakie 2000—1000 lat, budownictwo kamienne poczyniło postępy dalsze, dochodząc do lidyjskiej Τύρσα || Τύῤῥα, oraz pospolitego wyrazu τύρσις, τύῤῥις. Fortece te stały się podstawą rozwoju formy rządu, zwanej tyranją. Na tym stopniu kultury około 1500—1000 przed Chr. wywędrowali do Italji Etruskowie, rozwijając tę cywilizację dalej, w sobie właściwy sposób.

Ale ludność ta posiadała wiadomości obróbki niektórych metali, przedewszystkiem złota i ta nazwa dostała się do Indoeuropejczyków w różnych postaciach już bardzo wcześnie, jak to wyżej przedstawiono. Znała też ona srebro, z którem zapoznała tylko trzy najbliższe sobie szczepy, mianowicie Bałtów, Słowian i German, a może tylko Słowian i Bałtów, podczas gdy germ. **siləƀr-* już zapewne później zostało pożyczone z któregoś języka słowiańskiego, zapewne z lechickiego i jako zapożyczenie uległo dyssymilacji płynnych przy pożyczce.

Ludność ta jednak zapośredniczyła Bałtom i Słowianom nowy metal *żelazo* ≦ prasłow. **žel-ězo* ≦ **ghel-ēg̑h-o-m* lit. *geležìs*, staprus. *gelzo*, žmudżkie *gelžìs*, gr. χαλκός ≦ *χαλχός (?) ≦ **g̑hl̥əg̑hós* (?), z odwrotnym kierunkiem dyssymilacji ze względu na nagłos? Ale sufiksy t. zn. słow. *-ězo-*, bałt. *-ež-* || *-ž-*, gr. -κο- mogą być rodzime, natomiast pierwiastek jest pożyczką i to, fonetycznie rzecz biorąc, identyczną z nazwą złota, ale od

tej nazwy późniejszą, co jest zgodne z chronologicznem występowaniem tych metali w historji Indoeuropejczyków oraz kultury ludzkiej wogóle (por. Vondrak Vergl. Slav. Gram. I 2, 404). W słow. *žel-ězo*, lit. *gel(e)žìs*, gr. χαλκός chodzi o ten sam pierwiastek **ghel-*, o którym była mowa przy omawianiu złota. Pożyczka ta nastąpiła jednak już po zaniku indoeuropejskiego szeregu *ǵ*, *ǵh* (por. jednak M. Rudnicki SO. VIII, 535, gdzie omówiono oboczność *ǵ* (≧ *z*) ‖ *g* w polszczyźnie) i po oddaleniu się Indoeuropejczyków Zachodnich od Karpat i średniego Dunaju, skutkiem czego zapoznali się oni z żelazem z innych źródeł, por. łac. *ferrum* ≦ **ferzom* z języków semickich, oraz celtyckie **isarno-*, z którego i germańskie wyrazy na żelazo dadzą się wywieść. Nie jest wyłączone, że ludność tych okolic uległa dopiero późniejszej indoeuropeizacji już po pochodzie Greków na południowe cyple Bałkanu, dając zindoeuropeizowaną mieszaninę etniczną, nazywaną później Ilyrami, w których nazwie przechowała się zapewne starsza nazwa szczepów nieindoeuropejskich, mieszkających nad Adrjatykiem.

Warto podkreślić, że szczepy illyrskie dochodziły aż do Epiru, Akarnanji i Etolji i że o nich Tukidides się wyraził (III. 94) ἀγνωστότατοι γλῶσσαν «o zupełnie nieznanym języku» podobnie jak o Etruskach mówiono w starożytności. Nazwa Ilyrów w zgrecyzowanej postaci brzmi *Illyrii*, *Hillyrii*, gr. Ἰλλυριός (CIA. I. 277, 20, około r. 415), w starszych napisach łac. *Hiluricum* (CIL. III. 1854) także *Hillyrici*, *Hilluricus*, u Plauta *Hilurii*, *Hiluricus*, natomiast pisownie *Inlyricum* etc. są sztucznemi archaizmami[76]). Nie jest rzeczą pewną, co oznacza podwójne *-ll-*, ale być może, że łacińskie *-l-* ma także uzasadnienie. Greckie -λλ- mogło powstać z grupy -λϝ-, t. zn. że praforma nazwy brzmiałaby **Sil-ur-*, **Silu̯-ur-*, co dałoby w grece Ἱλυρ- *Ἱλϝυρ- ≧ *Ἱλλυρ-, co następnie dało łac. *Hilur- Ilur-*, *Ilyr-*, *Illyr-* etc. Ale odtworzenie nazwy **Silur- *Silu̯ur-* przypomina naród *Silures*[77]), który przybył do W. Brytanji

---

76) P. Kretschmer. Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache. 245.

77) Dottin. Les anciens peuples de l'Europe. 81—2, Paris 1916.

(Walja) z półwyspu iberyjskiego i był sąsiadem Brytów oraz German. Naród ten, jak wiadomo, zajmował wybrzeża Morza Śródziemnego, między innemi także Italję i Sycylję. Że także mógł z Italji zająć i wybrzeża dalmatyńskie, nie ulega wątpliwości. Warto przytem zwrócić uwagę, że rozłożenie **Sil-ur-* pozwala wyodrębnić sufiks *-ur-*, właściwy także nazwie *Lig-ur-*, która wśród szczepów trackich także się powtarza, por. D o t t i n l. c. 162. Nazwa ta jednak jest sformowana inaczej, aniżeli właściwych Ligurów (koło Genui), bo greckie Λιγύες etc. poświadcza sufiks *-us-*. Możnaby się tu wprawdzie liczyć z t. zw. rotacyzmem, właściwym i łacinie i niektórym greckim dialektom oraz sporadycznie językom słowiańskim, żyjącym na dawnym terenie ilyrskim.

W nazwach ilyryjskich oraz pokrewnych akwitańskich powtarza się sufiks *-issa* np. *Car-issa* w Akwitanji i na południu Hiszpanji, ale tenże sufiks występuje w Grecji *Lar-issa, Ilissos, Kefissos,* oraz w Małej Azji np. nazwa szczepu Πραιπενισσεῖς, także w postaci -ησσος jak πρυμνησσός, κιδυησσός, także -ασσος (K r e t s c h m e r l. c.). Czy nazwa *Iluro,* właściwa Akwitanji oraz i południowej Hiszpanji, stoi w związku z nazwą *Ilyrów,* na razie trudno orzec. Warto jednak podkreślić, że w nazwie tej luzuje się sufiks *-uro-* || *-uno-* por. *Ilunnus* «divinité pyrénéenne», *Ilunum* «ville de Bétique (południ. Hiszpanja)»[78]), oraz że sufiks *-onius,* -ουνιος występuje w imionach Ilyrów i małoazjatyckich Dardanów, których nazwa powtarza się także wśród szczepów ilyrskich i nietylko samych Dardanów, ale także Peonów i Wenetów (nad Adrjatykiem i w Paflagonji). Być może, że nazwa Wenetów, właściwa także szczepom celtyckim, jest tego samego pochodzenia, co i ilyrska t. j. że przedstawia etnikom przedindoeuropejski, por. o tem niżej. Sufiks *-issa,* spotyka się na lewym brzegu dolnej Wisły w nazwie rzecznej podobnie, jak w Grecji, mianowicie w dobrze poświadczonej nazwie rzecznej *Ver-issa* (najwcześniejszy przykład z r. 1198. Świecie. Grimizlaus qualiscunque unus de principibus Pomoranie...

[78]) D o t t i n. l. c. 81.

Verissa[79]) (tak trzykrotnie!), = dzisiejsza *Wierzyca* l. dp. Wisły (dolnej), którąby nie była nazwą germańską, zwłaszcza że i pierwiastek tej nazwy spotyka się w Etrurji już to jako nazwa rzeczna *Ver* lub też nazwa miejscowa *Vērōna*. Sufiks *-issa* jest właściwy Ilyrom por. *Aquae Balissae* (Pannonja), Τιτυρεία || *Titurisa, Marisus* (Dacja[80]), a także i małoazjatyckim elementom językowym por. Ἄντισσα, Ἄρνισσα (: *Arno*, rzeka w Etrurji), πατάνισσα[81]). Wedlug J o k l a l. c. 48, dadzą się stwierdzić nawet fonetyczne pokrewieństwa pomiędzy etruskiem i illyrskiem; również onomastyka ligurska wykazuje wspólności z onomastyką ilyrską[82]), ale nie tylko dlatego, że element indoeuropejski jest okolicom ilyrskim oraz ligurskim wspólny, lecz także i dlatego, że ludność przedindoeuropejska t. zn. Ligurowie oraz podkład etniczny Ilyrów tworzyli pokrewne szczepy, które także i antropologicznie wykazują bardzo znaczne wspólności, por. R e c h e l. c. oraz VII, 294.

Jak wiadomo, szczepy tracko-ilyrskie posiadają w Grecji jakby podwójne oblicze: są to szczepy barbarzyńskie (Tryballowie), a równocześnie Tracja jest źródłem muzyki, poezji oraz misteryj religijno-filozoficznych. Ten pogląd najwyżej kulturalnie stojącego szczepu indoeuropejskiego wskazuje na podwójny charakter ludności tracko-ilyrskiej: źródłem muzyki, poezji oraz misteryj religijno-filozoficznych jest ludność przedindoeuropejska, a elementem barbarzyńskim są Indoeuropejczycy, którzy są zdolni przedewszystkiem do pijaństwa, jak wszystkie zresztą dzikie ludy.

IX. Konkluzje.

Z powyższych rozważań i danych wynikałby następujący obraz Europy przedindoeuropejskiej:

---

79) P e r l b a c h. Pomerell. Ub. 7, nr. 9.

80) Eberta Reall. der Vorgesch. VI, 35, 36.

81) A. F i c k. Vorgriechische Ortsnamen Göttlingen 1905, str. 63, 162, 151, 162, 105, 165.

82) D'A r b o i s d e J u b a i n v i l l e. Les prémiers hab. de l'Europe II², 154.

1. Była ona zajęta przez szereg ludów pokrewnych językowo i antropologicznie, aczkolwiek nie tego samego zapewne pochodzenia. Kultura tych ludów była wyższa od indoeuropejskiej, a czerpała swe wzory z Małej Azji i okręgu egiejskiego na wschodzie i w środkowej Europie, z Iberji na zachodzie. Kultury te wykazywały niewątpliwie związki z Egiptem i dolinami Eufratu i Tygrysu.

2. Przybycie Indoeuropejczyków, z kulturą stepową, naprzód do Zagłębia Bałtyku a następnie rozszerzających się na wszystkie strony, doprowadziło do wypierania ludności dotychczasowej, jej częściowego zniszczenia oraz indoeuropeizacji. Różny stosunek mieszanin etnicznych indoeuropejsko-tubylczych dał bardzo rozmaite wyniki tak pod względem rasowym, językowym jak też i kulturalnym, zwłaszcza, że i ludność dotychczasowa nie była ściśle jednolita ani językowo ani kulturalnie. To pomieszanie się jest najważniejszą przyczyną rozpadnięcia się językowego, a także i rasowo-cywilizacyjnego jednolitych pierwotnie stepowców indoeuropejskich. Przyjąć to należy dlatego, że w późniejszym rozwoju językowym jakiegokolwiek szczepu indoeuropejskiego nie spotykamy się z tak zasadniczemi przemianami głosowemi, jak w dobie rozpadania się pierwotnych Indoeuropejczyków. Wyjątek stanowią te języki indoeuropejskie, które d o w o d n i e rozszerzyły się na obce sobie pierwotnie tereny językowe jak np. łacina, rozszerzająca się na różne pochodzeniem i kulturą ludy romańskie; język niemiecki, który dowodnie rozszerzył się na obce sobie pierwotnie tereny retyjskie, celtyckie i romańskie, oraz słowiańskie (lechickie) i bałtyjskie (staroprusko-litewskie).

3. Pralud indoeuropejski, osiadając w Zagłębiu Bałtyckiem w obcem otoczeniu niewątpliwie rozpadł się od razu na dwa pasy: pas zewnętrzny, peryferyczny, stykający się z ludami obcemi oraz pas wewnętrzny, centralny, który się mniej bezpośrednio stykał z elementami obcemi. Oczywistą jest rzeczą, że pas wewnętrzny, centralny wolniej musiał przejmować obce wpływy, podczas gdy pas peryferyczny mógł to czynić nader szybko. Temu faktowi odpowiadają niektóre zjawiska językowe w obrębie ludów indoeuropejskich: mianowicie

zewnętzne języki indoeuropejskie t. zn. germańskie, celtyckie, italskie, ilyrskie i ormiańskie zdają się wykazywać daleko posuniętą przemianę systemu fonetycznego indoeuropejskiego zwłaszcza w obrębie spółgłosek zwartych, które w tych językach zdradzają daleką idącą aspirację i ubezdźwięcznienie. Także greka straciła dźwięczność w szerokim zakresie. Języki, które za plecami wymienionych peryferycznych żyły, jak języki bałtosłowiańskie utrzymały system dźwięczności indoeuropejskiej najdokładniej, a także i system akcentuacyjny, nader wrażliwy na wpływy zewnętrzne. O grece należy wnioskować, że na kończynach Bałkanu zjawiła się ona już na podłożu indoeuropejskiem i dzięki temu cechy indoeuropejskie utrzymała dość mocno i w drodze na Bałkan. Pragrecy utrzymali się dość czysto pod względem antropologicznym.

4. Resztki przedindoeuropejskie gromadziły się na kończynach lądu oraz na wyspach, gdzie jednak powoli ulegały indoeuropeizacji i tylko w nazwach miejscowych i geograficznych niejednokrotnie uchowały się może ich ślady. Do tego rodzaju nazw należą zapewne wszystkie omówione wyżej pod 1—4 (a—j). Resztki te zapewne osiadły w Sambji, przy ujściu Wisły, na jej wyspach, na Rugji albo Ranie, gdzie przetrwały do ostatnich czasów, nawet historycznych, przy ujściu Odry itd. Największa jednak masa została przypuszczalnie wparta na Jutlandję, wyspy duńskie oraz na kawałki półwyspu skandynawskiego. Na tych obszarach została ona podbita przez zbrojne kupy indoeuropejskie i powoli ulegała indoeuropeizacji drogą coraz to większego mieszania się z podbójcami. Wyrazem tego jest t. zw. pierwsze pragermańskie przesunięcie spółgosek zwartych (erste urgerm. Lautveschiebung). Proces ten był długi i z natury swej trudny do chronologicznego określenia. Rasowo resztki przedindoeuropejskie przedstawiają się jako ciemna domieszka antropologiczna tak w elemencie germańskim, jak celtyckim, italskim czy słowiańskim. Większa ilość domieszki przedindoeuropejskiej ludności, spoufalonej z obróbką metali, uczyniło German lepszymi metalurgami od Słowian, stwarzając z nich element wojowniczy i lepiej

uzbrojony, co się później wybitnie odbiło na dziejach obu szczepów.

5. Ludy iłyrsko - weneckie były odłamem tej przeindoeuropejskiej ludności, która stosunkowo słabo została zindoeuropeizowana. Jako niestepowy element przedindoeuropejski obeznany z obróbką metali, mało stosunkowo przetkany indoeuropejczykami, stały się one punktem wyjścia nowej kultury metalowej t. zw. Halstatt.

6. Niektóre zgodności pomiędzy onomastyką ilyrsko - wenecką a onomastyką terenów przybałtyckich mają swe źródło w przedindoeuropejskich elementach językowych oraz w ich „indoeuropeizacji", mającej oczywiście w pewnym zakresie równoległy przebieg tu i tam.

7. Niektóre podobieństwa kulturalne oraz onomastyczne pomiędzy Małą Azją, Ilyrją i Italją a wybrzeżem Bałtyku możnaby jeszcze inaczej wyjaśniać. Oto wiadomo, że urny twarzowe nad dolną Wisłą, w Etrurji i pod Troją wykazują podobieństwa w strukturze i w odtwarzaniu postaci (oblicza) zmarłego na urnie. Motyw ten ma zapewne swe źródło w mumjach egipskich. Ale wiadomo także, że brak jest związków czasowych i przestrzennych pomiędzy temi terenami, skutkiem tego są one traktowane przez prehistoryków jako powstałe niezależnie jedne od drugich. Ale wydaje się, że prehistorycy pomijają tu jeden zupełnie pewny fakt, który w danym związku jest ważny, mianowicie, że formy, właściwe sztuce, mają ostatecznie swe siedlisko w duszach ludzi, którzy te formy wykonują. Jeśli ktoś np. w Troi wykonywał urny z wizerunkiem zmarłego a potem przeniósł się do Italji, to nawet bez wzoru zdolny jest wykonać podobną urnę na nowem swem siedlisku. Tak tedy Etruskowie, którzy gdzieś w pobliżu Troi mieszkali w Azji Małej, czy też na jej wyspach, mogli posiadać w sferze swych wyobrażeń podobne motywy urnowe, co niedaleka Troja i to nawet właśnie z Troi pochodzące. Te właśnie motywy przenieśli do Italji drogą morską, co tłumaczy brak związku terytorjalnego, i poczęli je rozwijać samodzielnie, ulegając nowym, heterogenicznym wpływom.

Wiadomo, że w najstarszych wykopaliskach etruskich w Italji spotyka się bursztyn. Szczególnie bogate użytkowanie bursztynu da się stwierdzić w grobach Caere, Vulci, Vetulonia, Veji, Praeneste w wiekach VI—IV przed Chr. Bursztyn ten pochodził zapewne z Jutlandji. Mógł także pochodzić z nad ujścia Wisły lub z Sambji. Ważnym jest dalej fakt, że około roku 1000 przed Chr. da się stwierdzić masowy wywóz towarów bronzowych z Italji na północ Europy aż do wysokości Stokholmu (Ebert Reall. I. 443, V. 41. § 31). Dotychczasowe poglądy są zgodne w tem, że ten bursztyn był otrzymywany drogą lądową dolinami Łaby, Wełtawy oraz Dunaju. Ale wiemy także, że Fenicjanie przepływali Gibraltar już w końcu drugiego tysiąclecia przed Chr. a około 1100 założyli Gades, już na brzegach atlantyckich połd. Hiszpanji. Etruskowie wdzierają się do Italji około 1000 przed Chr., są sprzymierzańcami Fenicjan oraz Kartagińczyków, z którymi po pokonaniu Focyjczyków (r. 540 przed Chr.) dzielą przewagę morską. To upoważnia do przypuszczenia, że mogli oni razem z Fenicjanami, względnie Kartagińczykami docierać aż do W. Brytanji ewentualnie dalej aż do Jultandji oraz Norwegji. Że Fenicjanie dopływali aż do Skagerraku i Kattegatu, wskazywać się zdaje okoliczność, iż cieśnina Gibraltarska oraz cieśniny duńskie posiadają tę samą nazwę „kolumny Herkulesa" (tyryjskiego!) por. Dottin l. c. 100. Mógł nawet istnieć podział wpływów przyczem Fenicjanie i Kartagińczycy zastrzegli sobie eksploatację W. Brytanji i Irlandji, a Etruskowie — Jutlandji z bursztynem. Z tą eksploatacją mogły śię wiązać kolonje, które w niewielkiej Jutlandji odegrać mogły decydującą rolę, mianowicie fonetycznej etruskizacji prajęzyka germańskiego. Kolonje te pozostawały w przyjaznych stosunkach z Pragermanami, cywilizując ich i dlatego to do nich posyłali Germanie na naukę swych bogów i bohaterów (Vani sapientes). Ale nazwy niektórych miejscowości na wybrzeżu Bałtyku zdają się świadczyć, że Etruskowie osadzali się w grupach tam wszędzie, gdzie ewentualnie mogli byli liczyć na opanowanie kraju oraz dróg, wiodących do bursztynowych wybrzeży (Arkona, Hel, Rozewie). Skutkiem swej jednak niewielkiej ilości stawali

się oni już tylko przewódcami German i na ich czele zjawili się przy ujściu Wisły, dając początek t. zw. kulturze urn twarzowych. Urny te wykazują pewne związki z Jutlandją, z urnami twarzowemi w Italji, oraz w Troi. Nie jest wyłączone, że pokrewieństwa te dadzą się tłumaczyć osadnictwem, idącem z okolic Troi drogą morską naprzód do Italji, stąd potem do Jutlandji a wreszcie nad ujście Wisły w stosownych odstępach czasowych. Wydaje się, że przewódcy etruscy posiadali świadomość lądowego związku ujścia Wisły z Italją t. j. z Etrurją. Może stąd płynie podbój, idący od ujścia Wisły poprzez Wartę aż na Śląsk i za Odrę w kierunku Italji, gdzie równocześnie Etruskowie osadzają Bolonję, Adrję, Ankonę aż po Alpy tyrolskie, po Brennero. W prostej linji od ujścia Wisły do wybrzeża Italji koło wyspy Elby jest około 1 500 km. Zajęcie Italji po Adrję i Brennero zmniejszyło tę przestrzeń około 400 klm, przejście od ujścia Wisły aż po za Odrę na Śląsk zmniejszyło o dalsze 400—500 tak, że ruch ten pokonał połowę oddalenia. Że się zaś porusza istotnie jakgdyby celowo, zbliżając się ku sobie z dwu przeciwnych krańców Europy środkowej, więc możnaby mu przypisać świadomość przedsięwzięcia. Por. ruch kultury grobów skrzynkowych, wykreślony przez Kostrzewskiego w SO. III/IV, 248.

Jeśli to jednak było istotnie świadome przedsięwzięcie, to można ustalić to zdarzenie, które mu położyło kres: są to ruchy ludów celtyckich w kierunku z zachodu na wschód i południe wzdłuż Alp aż po Bałkany i Małą Azję, które się rozpoczynają około 500 przed Chr. One położyły tamę postępom etruskim z jednej i drugiej strony zapewne mocą oręża, który poszukał Etrusków także w Italji, a doprowadził także do stagnacji rozpęd z nad Odry w kierunku Alp i Italji.

8. Są dwie możliwości, które mogą wyjaśnić utworzenie się Pragerman: jedna podana pod 4, druga pod 7. Być może, że te możliwości się nawet krzyżują t. j., że do ludności przedindoeuropejskiej, wsiąkłej w Pragerman, a mającej zbliżone właściwości językowe do etruskich, dołączyła się kolonizacja etruska na Jutlandji, względnie na wyspach duńskich

w późniejszej epoce. Obie te domieszki obcej ludności (jedna dawniejsza, druga późniejsza), ujęzykowionej podobnie doprowadziły do przemiany dialektu indoeuropejskiego w dialekt pragermański. Stąd pochodzi, że t. zw. pragiermańskie przesunięcie zwartych jest tak trudne do chronologicznego zdefinjowania, na co wielu badaczy tak wielki kładzie nacisk.

BRONISŁAWA LINDERTÓWNA.

W sprawie wyrazu słow. *cěsarь.*

(Z powodu notatki w SO. VII. 510[1])).

W rozprawie „Lat. *Caisar* = *Caesar*", zamieszczonej w Razprave t. III, str. 33, zakwestjonowane zostały przez prof. Skoka dotychczasowe poglądy Bernekera i innych, dotyczące pochodzenia rzeczownika *cěsarь* na gruncie słowiańskim.

Chcąc wytłumaczyć akcent na *-á-* w rzeczowniku *cěsárь*, dał prof. Skok nowe objaśnienie, polegające na wyprowadzeniu ps. **cěsarь* z łacińskiego przymiotnika *caesáreus.*

Akcent, o którym wspomina prof. Skok występuje w języku słoweńskim i to w przypadkach zależnych — nom. sing. *césar,* gen. *cesárja.* Oboczność akcentu w języku słoweńskim jest tylko dowodem, że rzeczownik *cěsarь* należał do prasłowiańskich tematów spółgłoskowych. Por. podobne przykłady z zakresu tematów spółgłoskowych na *-n, -t:* n. s. *vréme* gen. *vreména, téle* gen. *teléta.*

W dalszym ciągu potwierdza to ruchomość akcentu w języku rosyjskim, zachowana w *cár-* gen. *carjá,* a wreszcie szczątki odmiany spółgłoskowej w tekstach starocerkiewnych:

cěsare	n.-plur.	Fr. Cloz. str. 87, Kod. Supr. str. 354, 448
cšre	„	Kod. Marj. str. 243
cre	„	Kod. Assem. str. 53, Kod. Supr. str. 102, Ks. Sawy str. 22.

Ruchomość akcentu w języku słoweńskim i rosyjskim, właściwa tematom spółgłoskowym, jakoteż szczątki odmiany spółgłoskowej w języku staro-cerk.-słow. świadczą, że pierwowzorem ps. **cěsarь* nie mógł być przymiotnik *caesáreus,* lecz

[1]) Razprave izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede. Ljublana 1926 i notatka w SO. VII. 510, podpisana F. I.

rzeczownik *caesar*, przejęty przez Słowian za pośrednictwem germ. *kaisar*, który na gruncie słowiańskim przeszedł do kategorji tematów spółgłoskowych.

Zatem nie formą przymiotnikową *caesáreus*, lecz zasymilowaniem zapożyczonego rzeczownika w prasłow. *kaisar* z tematami spółgłoskowemi o ruchomym akcencie należy tłumaczyć, pojawiający się akcent na *-á-*. Za pochodzeniem słow. *cěsarь* bezpośrednio z germ. (goc.) *kaisar* przemawia akutowa intonacja *ě* w słowiańskiem zapożyczeniu (por. s.-ch. *cȇsar*), właściwa u Słowian zgłoskom, które nosiły na sobie akcent na gruncie germańskim. Por. T. Lehr-Spławiński Les emprunts latins en slave commun. Eos XXXII (1929) str. 705—10.

MIKOŁAJ RUDNICKI.

Przyczynek do nazwy rzecznej *Wda.*

W SO. VI. 315 inss. zestawiłem nazwę *Wda* ≦ **Vьda* ≦ *Vĭdā* z *Widawa* ≦ **Veidāvā* oraz z nazwą *Wdzidze*, *Wdzice* (1648), *Wisla* i pochodnemi *Wisłok*, *Wisłoka* itd., notując równocześnie znaczne ilości nazw wodnych lub przypuszczalnie pierwotnie wodnych, utworzonych z różnemi sufiksami od tego samego pierwiastka. Z czysto formalnego punktu widzenia dało się zestawić z temi nazwami i nazwy rzek, przekazane nam przez tradycję starożytną, mianowicie nazwę Οὐιαδούα (= **U̯ědou̯a*) ≦ lech. **Vědova*, stosowaną do Odry, jak się zdaje, albo do któregoś z jej górnych dopływów. Tamże l. c. 344 inss. połączyłem z tą nazwą NM. *Wieck* ≦ **Vьdьskъ* ‖ **Vьdьska*, nazwę białoruską *Ṅovda* ≦ **Ne-vьda*, oraz wspomniałem o nazwie rzecznej *Przywda* ≦ **Pri-vьda*, której jednak dotąd nie odszukałem w zdecydowanych i poświadczonych niewątpliwie dokumentach. Zato w Perlbacha Pomerellisches Ub., str. 248, nr. 291., r. 1277 (fałszerstwo późniejsze jednak) Żarnowiec... Mistwinus d. g. dux Pomeranie... wymienia wśród granic darowizny na rzecz klasztoru w Żarnowcu (już bez -*e*- *Sarnowz*) ...fontem qui wlgariter *Gogholowda* dicitur.... Otóż *Gogholowda* = **Gogolowda* jest złożeniem, sformowanem na podstawie uprzedniego syntaktycznego wyrażenia **Gogol'a* **Vьda* ≦ **Gogoli̯ā* **Vьdā*. Pierwsza część złożenia znajduje wyjaśnienie u Bernekera SEW. I. 318 *gogolь*, pols. *gogoł*, *gągoł* «clangula glaucion», *gogolica* «fulica», ros. *gogolь* «Quäk-, Schellente, Anas clangula» i t. d. Najwidoczniej przytem źródle gnieździły się kurki wodne, ewentualnie nury i stąd nazwa o typie takim, jak *Kacza*(*rzeka*), *Czaple*(*błoto*) etc. etc. — Jest to jeden przykład więcej dla wyjaśnienia nazwy etnicznej *Vidi-varii*, podanego w SO. VII. 412—19.

DZIAŁ KRYTYCZNY — ANALYSES

Niemiecki ruch nordyczny w świetle nauki i polityki.

Uwagi na marginesie następujących książek:

DR. HANS F. K. GÜNTHER. **Der nordische Gedanke unter den Deutschen.** Münnchen. J. F. Lehmann. 1927, str. 147. II. Auflage.

DR. HANS F. K. GÜNTHER. **Adel und Rasse.** Münnchen. J. F. Lehmann. 1927. Str. 124. II. Auflage.

DR. HANS F. K. GÜNTHER. **Rassenkunde des deutschen Volkes.** Münnchen. J. F. Lehmann. 1927. Str. 504. XI. Auflage.

DR. HANS F. K. GÜNTHER. **Rassengeschichte des hellenischen und des römischen Volkes.** Münnchen. J. F. Lehmann. 1929. Str. 152.

DR. HANS F. K. GÜNTHER. **Rassenkunde Europas.** Münnchen. J. F. Lehmann. 1929. Str. 342. III. Auflage.

Pojęcia wstępne. Ojcem myśli nordycznej był bezsprzecznie hr. Artur Gobineau, autor „Essai sur l'inégalité des races humaines (1853—55)". W ciekawej tej książce wypowiada on przekonanie, że rasa długogłowego blondyna północnoeuropejskiego, zwana przezeń „race germanique", jest najbardziej twórczą w dziedzinie politycznej i kulturalnej. We Francji impresje Gobineau nie zdołały się przyjąć ani spopularyzować, bardzo być może z powodu nieszczęśliwego użycia w nazwie rasy nordycznej określenia „germanique". Impresje te znalazły natomiast niesłychany wprost oddźwięk najpierw w nauce a następnie w życiu niemieckiem. W roku 1894 powstało tam specjalne „Gobineau-Vereinigung" celem popularyzowania myśli Gobineau. Wielu uczonych uległo śmiałym suggestjom francuskiego teoretyka rasowego. Sug-

gestje te wykazały w dodatku tendencje do ogarnięcia całości świata germańsko-protestanckiego. Tym to przedewszystkiem suggestjom zawdzięczają Niemcy i kraje skandynawskie dopuszczenie najwyższego procentu emigrantów do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Po wojnie myśl nordyczna ogarnęła szerokie warstwy młodzieży i inteligencji niemieckiej i przerodziła się z prądu naukowego w swoisty ruch społeczno-polityczny. Chorążym tego ruchu jest dr. Hans F. K. Günther, który w szeregu pism rzuca jego wytyczne oraz intensywnie go popularyzuje. Zaznaczyć jednakże należy, że ruchowi nordycznemu służy w Niemczech nie tylko sam Günther. Wiara w wyższość elementu nordycznego opanowała prawie w całości antropologję niemiecką. Słaby odpór tej wierze dają nieliczni uczeni jak Wollf oraz K. Saller, odpór tem bardziej beznadziejny, że obaj ci autorzy chcąc zwalczać błędy tak w Niemczech popularnej koncepcji, sami wpadają w gorsze nieraz błędy, dochodząc aż do zaprzeczenia istnienia wogóle wszelkich typów rasowych. Pozatem myśl nordyczna stara się przepoić i systematycznie pod swoim kątem przepracować bardzo nieraz odległe dziedziny nauki i myśli. Nie ulega wątpliwości, że myśl nordyczna jest w tej chwili poważnym prądem umysłowym, docierającym do młodzieży i mas.

Istota ruchu nordycznego. Günther stoi na stanowisku, że ludność europejska zatem i niemiecka składa się z następujących pięciu ras: nordyczna, śródziemnomorska, dynarska, alpejska i wschodnio-bałtycka. Rasy te pokrótce opisane wyglądają w następujący sposób:

rasa nordyczna: wysokorosła, długogłowa, wąskolica, z silnie zaznaczoną bródką, wąski i wysoki nos, miękkie, proste albo faliste, jasne ze złotawym odcieniem włosy; biało-różowa skóra;

rasa śródziemnomorska: małorosła, długogłowa, wąskolica, z bródką mniej zaznaczoną, wąski i wysoki nos, miękkie proste albo faliste, szatynowe albo czarne włosy, głęboko osadzone, piwne oczy, śniada skóra;

rasa dynarska: wysokorosła, krótkogłowa, wąskolica, o potylicy prostej i jakby ściętej, nos silnie zarysowany,

wysunięty naprzód, o dość mięsistem, wysuniętem w dół zakończeniu, kędzierzawe, szatynowe i czarne włosy, głęboko osadzone piwne oczy, śniada skóra;

rasa alpejska (wschodnia): średniorosła, krótkogłowa, szerokolica, tępy, krótki i płaski nos, twarde szatynowe i czarne włosy, oczy piwne, wysunięte bardziej wprzód, żółtawo-śniada skóra;

rasa wschodnio-bałtycka: średniorosła, krótkogłowa, szerokolica, o ciężkiej masywnej szczęce dolnej, tępy, dość szeroki, krótki i płaski nos; twarde, płowe włosy, bardzo jasnoniebieskie, naprzód wysunięte oczy, jasna ze śniadym odcieniem skóra.

Oprócz tego wyróżnia Günther rasę sudecką i dalicką, mniej licznie w Europie występujące oraz szereg elementów pozaeuropejskich.

Ujęcie struktury rasowej Günthera, różni się dość znacznie od ujęcia Czekanowskiego. Jedynie typy nordyczny i dynarski Günthera odpowiadają typom α i δ Czekanowskiego.

Rasie śródziemnomorskiej Günthera odpowiadają typy ϱ i ι Czekanowskiego, rasie alpejskiej (wschodniej) Günthera typy ω, β i λ, rasie wschodniobałtyckiej Günthera typy β i γ Czekanowskiego, rasie sudeckiej Günthera typy β i λ Czekanowskiego, rasie dalickiej Günthera typy β i ε Czekanowskiego.

Günther tak samo jak poprzednio Gobineau stoi na stanowisku specjalnych uzdolnień rasy nordycznej. Uzdolnienia te sprawiają, że właśnie wśród tej rasy spotykamy wyjątkową ilość ludzi twórczych i obdarzonych zdolnościami do prowadzenia, organizowania i zdobywania. Do powyższej charakterystyki typu nordycznego dochodzi on dwiema drogami. Najpierw opiera się na charakterystykach psychicznych tych terytorjów, na których rasa nordyczna przeważa. Operując zaś dowodami natury historycznej, stawia Günther tezę, którą stara się udowodnić i zilustrować przedewszystkiem w „Rassengeschichte des hellenischen und römischen

Volkes", że w kręgu kultur europejskich, wtedy tylko następuje rozwój i rozkwit kulturalny i polityczny, gdy element nordyczny tworzy warstwę panującą. Z chwilą zaś, gdy na skutek procesów społecznych, do warstwy panującej dostają się inne elementy rasowe, tak, że warstwa ta staje się mieszaną pod względem antropologicznym, następuje kryzys zarówno kulturalny jak też i polityczny. Element nordyczny, znajdujący się w warstwach wyższych, zostaje przez specyficzne warunki, panujące w warstwach wyższych, wyselekcjonowany, t. zn. wymiera. Jeśli zaś w niższych warstwach społecznych element ten jest tak samo nieliczny, to następuje denordyzacja (Entnordung) społeczeństwa. Wedle Günthera, Niemcy znajdują się właśnie w okresie dość silnej i gwałtownej denordyzacji. Rzuca on tedy hasło nordyzacji Niemiec (Aufnordung), wedle którego należy wszystko czynić, aby się w Niemczech podniosła liczba urodzin ludzi nordycznych, oraz ludzi mających w sobie bodaj część cech nordycznych. Żeby to można zrealizować, stawia ruch nordyczny swoim wyznawcom, idealny typ zdrowego, twórczego i kierowniczego człowieka nordycznej rasy, jako ideał doborowy. Kierownicy ruchu nordycznego chcą tak ukształtować warunki społeczne, aby procesy selekcyjne w specjalny sposób protegowały rasę nordyczną. Te to zapewne tendencje rodzą hasła chłopskiego osadnictwa nordycznego. Średnio zamożni chłopi dają bowiem gwarancję większej ilości dzieci, potrzebnej świadomej masie nordycznej w celu opanowania i utrzymywania we swem władaniu miast.

Analizując ruch nordyczny, chciałbym zwrócić uwagę na jego podobieństwa z takiemi prądami jak faszyzm i komunizm. Podobieństwa widzę w tem, że ruch nordyczny, tak samo jak faszyzm i komunizm, zmierza ku tworzeniu sui generis elity społecznej. Różni się zaś ruch nordyczny od wymienionych prądów tem, że stawia rasową, zoologiczną wprost podstawę wyróżnienia elity, podczas gdy zarówno faszyzm jak komunizm oparły selekcję swej elity o momenty socjologiczne. Oczywiście w obecnej chwili trudno przewidzieć czy ruch nordyczny znajdzie swe społeczno-polityczne uzewnętrznienie, czy też pozostanie tylko w sferze teoretycznych

poglądów na świat[1]). W każdym razie już obecnie wyznawcy i kierownicy ruchu nordycznego uważają się za ruch elitystyczny. Günther wyraźnie pisze (Adel und Rasse, str. 98 i 99): „Der bewusste Wille zur Begründung eines neuen Adels ist erwacht, eines Adels, sich aufbauend auf der Ebenbürtigkeit gleich reinen, nordischen Blutes". „Der Wille ist lebendig geworden, Geschlechter zu begründen, welche einmal wieder an Leib und Seele als Aristoi, als Eupatriden, vor sich selbst bestehen können. Ein Staat könnte gleichsam „die Gleichheit aller Menschen" anordnen, jeden Schein von Über- und Unterordnung verbieten, Adelstittel abschaffen; die Vererbungsgesetze könnte er nicht abschaffen. Das edle liegt im Blut, und edle Geschlechter wird es solange geben, wie edle Leute genug edle Kinder zeugen".

Momenty polityczne w ruchu nordycznym. Ruch nordyczny niesie ze sobą wiele zarówno uświadomionych, jak też podświadomych tendencyj politycznych. Oczywiście nie wszystkie te tendencje są jasno sprecyzowane. Dlatego to, co poniżej napiszę, będzie mieć miejscami raczej charakter logicznej dedukcji, a nie zawsze będzie się opierać na cytatach nordycznych publikacyj. Pierwszym i zdaje się najważniejszym politycznym celem ruchu nordycznego jest utrzymanie przewagi szlachty niemieckiej w życiu społecznem Niemiec. Wszak Günther twierdzi, że szlachta niemiecka jest prawie w całości nordyczna. Niepodzielne opanowanie umysłowości niemieckiej przez myśl nordyczną, wzmocniłoby tedy niesłychanie pozycję szlachty niemieckiej. Wzmocnienie to byłoby tem większe, że szlachta uzyskałaby silne poparcie wszystkich elementów nordycznych, lub też za nordyczne się uważających.

Wedle dotychczasowych danych antropograficznych rasa nordyczna przeważa w Niemczech północnych. Przyjęcie się

---

[1]) Ostatnio donosi polska prasa, że Günther został zamianowany profesorem uniwersytetu w Jenie przez ministra oświaty dr. Fricka, ministra hitlerowca, wbrew stanowisku senatu Uniwersytetu Jenajskiego a przy potężnym entuzjazmie młodzieży, który uwydatnił się w szeregu manifestacyj. (Patrz Kurjer Poznański nr. 308, artykuł: „Rosnąca buta hitlerowców" — Dopisek autora w czasie korekty).

zatem myśli nordycznej w Niemczech zaważyłoby bardzo poważnie na utrzymaniu się dotychczasowych ośrodków władzy i siły państwowej tj. Berlina i Prus. Jest to zaś dla Niemiec zarówno w chwili obecnej jak też i w najbliższej przyszłości sprawa pierwszorzędnej wagi. Nie należy przecie zapominać o tem, że Niemcy chcą nie tylko utrzymać się przy Prusach Wschodnich, ale także nie wyzbyli się tendencyj ekspansywnych, pozostawionych im w krzyżackim testamencie. Jeśli się zaś zważy, że istnieją obok pruskich także bawarskie ambicje, które mają za sobą tak ważkie argumenty jak możliwość przyłączenia krajów austrjackich, to zrozumiemy wagę suggestyj myśli nordycznej.

Jeśli tedy chodzi o politykę wewnętrzną, to celem myśli nordycznej jest utrzymanie ciągłości politycznej Niemiec. Utrzymanie tej ciągłości zwraca ostrze ekspansji niemieckiej w kierunku Polski, Czech i Litwy, podczas gdy przeniesienie środka ciężkości Niemiec na południe uspakaja je na dość długi okres.

Ruch nordyczny wysuwa też, na razie dość ogólne hasła pewnego rodzaju jednoty, czy też porozumienia wszystkich państw i narodów, posiadających poważną przymieszkę nordycznej rasy. Jeden przytem szczegół jest bardzo silnie i zdecydowanie podkreślany. Jest nim pacyfizm w obrębie państw nordycznych. Szczegół przejrzysty i wiele mówiący. Nie ulega wątpliwości, że chodzi tu o wytworzenie inponderabiljów w szeregach nieprzyjaciół z czasów wielkiej wojny jak Francja, Anglja i Ameryka, któreby hamowały wyżej wymienione państwa w ewentualnem wypowiedzeniu wojny Niemcom. Nordyczna wspólnota polityczna odegrałaby pozatem podobną rolę w ekspansji niemieckiej, jaką odegrało chrześcijaństwo w rękach niemieckich w czasie niszczenia przez Niemców szczepów zachodnio-słowiańskich oraz Prusów i Litwinów. Byłaby ona niemiecką rezerwą sił moralnych i materjalnych, kierowanych przeciwko Czechom, Polakom i Litwinom.

Wyraźnie wypowiadają się kierownicy ruchu nordycznego przeciwko Żydom, motywując to tem, że Żydzi stanowią element konkurencyjny w dziedzinie opanowania kuli ziemskiej

przez rasę nordyczną. Günther podkreśla, że Żydzi w walce tej, posługują się międzynarodowym kapitałem oraz ruchem komunistyczno-bolszewickim.

Naukowe i irracjonalne momenty w myśli i w ruchu nordycznym. Z naszkicowanego powyżej przedstawienia wynika, że ruch nordyczny wyszedł i opiera się o pewne tezy naukowe, zaczerpnięte z antropologji. Przyznać trzeba, że niektóre z tych tez są słuszne, opierają się na ścisłych wynikach naukowych. Kierownicy ruchu nordycznego zdają sobie sprawę z istoty niektórych momentów doborowych i selekcyjnych. Słusznie twierdzą oni, że dzisiejsze warunki społeczne wyniszczają, lub też protegują niektóre elementy rasowe. Słusznie także podkreślają oni wagę dziedziczności. Natomiast bardzo lekkomyślnie uznano za prawdziwą i naukowo ścisłą tezę o wyższości rasy nordycznej. Stwierdzić należy, że dotychczas nie posiadamy wystarczających dowodów na rzecz powyższej tezy. Wszak dopiero w kilku ostatnich latach polska szkoła antropologiczna prof. Czekanowskiego, zaczęła w tym kierunku pracę, opartą o współczesne metody badawcze.

Dotychczas stwierdzono w tych badanich, że rasa nordyczna w Polsce jest stosunkowo słabo rozwinięta pod względem siły i sprawności fizycznej, oraz że późno się rozwija. W związku prawdopodobnie z temi cechami dostają się jej przedstawiciele w stosunkowo mniejszej ilości do wojska. L. Bykowski stwierdził także, że element nordyczny jest najmniej podatny na dodatni wpływ współzawodnictwa. Niemieccy antropologowie społeczni wysuwali na rzecz tezy nordycznej wyniki Ammona, który stwierdził, że w badeńskiem ludność rasy nordycznej emigruje ze wsi do miasta. Stwierdzenie to miało z jednej strony dowodzić, że element nordyczny jest ekspansywny, dążący do wyższej pozycji społecznej a zatem społecznie bardziej wartościowy. Z drugiej zaś strony stanowiło ono punkt wyjścia dla dość silnego pesymizmu rasowego, którego wyrazem jest, omawiana wyżej wiara w „Entnordung" Niemiec. Nie jest to jednakże tak proste zjawisko jak to osądziła niemiecka nauka. Są uczeni,

którzy przeciwstawiają się wierze w zanik rasy nordycznej w Europie.

Ostatnio przeciwstawił się tej wierze ks. Rosiński[2]. Pracując nad doborem małżeńskim w powiecie pułtuskim, stwierdził on tam następujące ustosunkowania procentowe zachodzące w parach małżeńskich:

Typy	α %	β %	γ %	ω %	λ %	δ %	ϱ %	ε %
Mężowie . . .	31,9	27,5	21,3	15,0	3,8	0,0	0,3	0,2
Żony	23,2	26,1	24,4	16,3	9,5	0,2	0,2	0,2
Różnice . . .	+8,7	+1,4	—3,1	—1,3	—5,7	—0,2	+0,1	0,0

Autor przypuszcza, że zauważone przez siebie różnice pomiędzy składem antropologicznym małżonków można wytłumaczyć procesami migracyjnemi, a to w ten sposób, że, przy założeniu silniejszej emigracji mężczyzn w porównaniu z kobietami typ nordyczny (α) jest najmniej ogarnięty przez gorączkę emigracyjną. Różnicę w procesach selekcyjnych polskich i niemieckich, tłumaczy ks. Rosiński różnicą kulturalnego nastawienia, panującego w obu narodach. U Niemców przeważa nastawienie miejskie, a zatem typ nordyczny emigruje do miast. W Polsce panuje ideał życia na wsi i wobec tego „tęższy element nordyczny wypiera pozostałe elementy, które muszą emigrować". Jak widzimy zatem ks. Rosiński uległ sugestji nordycznej i ona odbiła się na trafności jego sądu. Zdaje mi się, że pracując nad zagadnieniem doboru małżeńskiego powinien był autor postrzegane

[2]) Rosiński B. ks., Anthropogenetische Auslese. Sonderdruck aus Anthropologischer Anzeiger. Jahrg. VI, Heft 1, 1929, S. 49—64.

przez siebie różnice procentowe starać się wytłumaczyć momentami z zakresu tegoż doboru. Ktokolwiek zna życie wsi, ten wie, że stroną wybierającą jest mężczyzna. Ponieważ zaś na ogół liczba kobiet jest większa przeto wybór mężczyzn dokonuje rzeczywistej selekcji, skazując pewną ilość dziewcząt na staropanieństwo. Stosunki zatem układają się tak że mężczyźni na wsi zawierają związki małżeńskie prawie w 100% podczas gdy u niewiast pewien procent nigdy zamąż nie wychodzi. Wobec tego procent mężów przedstawiałby stosunki rasowe w danej chwili panujące w okolicy Pułtuska, procent zaś żon konsekwencje selekcji żeńskiego materjału, selekcji nie prowadzącej do tak optymistycznych wniosków na rzecz rasy nordycznej, jakie wysnuł ks. Rosiński. Za czynnik dokonywujący powyższej selekcji uważam ideał małżeński chłopa. W ideale tym obok momentów estetycznych działają przedewszystkiem momenty natury praktycznej t. j. stopień zamożności żony i możności jej pracy. Chłop szuka żony silnej i robotnej. Nic tedy dziwnego, że na wsi wychodzą zamąż przedewszystkiem dziewczęta typów γ i λ, tych samych, które w większym procencie dostają się do wojska oraz reprezentują najsilniejsze pod względem fizycznym elementy. W świetle takiego ideału małżeńskiego zrozumiały staje się niedobór żon nordycznych, słabych fizycznie asteniczek. Że w procesie tym nie grają zbyt wielkiej roli „piękne oczy", dla których nawet przysłowie nie jest łaskawe, to stwierdza stosunkowo duży procent kobiet typu β, które pomimo tego, że są najbrzydsze, przecież znajdują amatorów. Są one mimo swej nikczemnej postaci silne fizycznie. Na korzyść wysuniętej powyżej hypotezy przemawiałyby także fakty, niehomogamicznych małżeństw, realizowanych przez kobiety rasy nordycznej w późniejszych latach życia. Czyżby nadwyżka kobiet działała aż tak zabójczo na możliwości biologiczne rasy nordycznej?

Gdyby jednakże w omawianym wypadku obok ideału małżeńskiego powodem przesunięć była rzeczywiście emigracja, to i tak trudnoby było w ich świetle mówić o wyższości rasy nordycznej. Trzeba sobie uświadomić, że ludność chłopska emigruje do miasta w charakterze rzemieślników

i robotników, oferując tam siłę swych mięśni. I czyż nie jest znowu ciekawem zjawiskiem, że największy niedobór mężczyzn obserwujemy u typów najsilniejszych pod względem fizycznym t. j. u typów λ i γ. W takiem jednak ujęciu typ nordyczny nie tyle wypierałby inne elementy ile musiałby pozostawać na wsi, nie mogąc z niemi przeprowadzić konkurencji.

Pesymistyczne te uwagi, odnoszące się do typu nordycznego nie są jednakże ostateczne. Możnaby przecież przypuścić, że poważna ilość wyselekcjonowanych dziewcząt nordycznych emigruje do miast, znajduje tam pracę a przedewszystkiem wychodzi za mąż. Prawdopodobnie bowiem w mieście siła fizyczna ustępuje w ideale małżeńskim momentom estetycznym. W ten sposób może, możnaby częściowo wytłumaczyć większą ilość elementów nordycznych w mieście, zauważoną przez Ammona. Gdyby tak było w rzeczywistości to oczywiście następowałoby pewne wyrównanie. Byłby to zatem proces w którym wieś eliminowałaby kobiety rasy nordycznej a miasto je protegowało. Czy tak jest jednakże w rzeczywistości to trudno obecnie stwierdzić.

Nad przypadkiem powyższym rozpisałem się nieco przydługo dlatego, że wskazuje on, jak mało w tej dziedzinie jeszcze wiemy oraz jak są trudne i skomplikowane omawiane zagadnienia.

Wyniki zatem badań, odnoszące się do charakterystyki rasy nordycznej, jakkolwiek ciekawe i ważne, dalekie są jeszcze od tego, aby na nich można było opierać tak poważną i dalekosiężną akcję jak niemiecki ruch nordyczny. Ruch nordyczny wysunął tedy zamiast ściśle zbadanej prawdy naukowej moment irracjonalny t. j. wiarę. Wyznawcy jego wierzą w wyższość rasy nordycznej. Ta irracjonalna wiara tworzy z ruchu nordycznego sui generis system religijno-polityczny. Jest to druga cecha, upodabniająca ruch nordyczny do faszyzmu i komunizmu. Wyznawcy ruchu nordycznego tak samo jak faszyści i komuniści uważają siebie za elitę narodu, względnie większego jeszcze zespołu.

W sprawie naszego stosunku do ruchu nordycznego. Nie ulega żadnej wątpliwości, że nastąpią próby przeszczepienia myśli i ruchu nordycznego do Polski. Jak się tedy wobec tych prób należy zachować? Jakkolwiek w Polsce posiadamy co najmniej tyle samo, jeśli nie więcej ludności rasy nordycznej jak Niemcy, to nie uważałbym za stosowne transplantować nordyczną ideologję na nasz grunt. Przyjąwszy myśl i ruch nordyczny, moglibyśmy łatwo ulec wszystkim albo też niektórym suggestjom, związanym z niemi. Uleganie zaś obcym suggestjom niesie za sobą duże niebezpieczeństwa. Ideologja nordyczna jest wykwitem niemieckiego ducha narodowego, prędzej rozwinięta w Niemczech. Wobec tego, gdyby nawet zasadnicza teza nordyczna opierała się na pewniejszych podstawach naukowych, to zawsze Niemcy wyciągnęliby z niej większe korzyści aniżeli my. Jeżeli niemiecka, naukowo dotychczas nie udowodniona, teza o wyższości rasy nordycznej jest słuszna, to liczny element nordyczny posiada u nas i tak szanse do zdobycia prymatu w społeczeństwie. W każdym razie trzeba sobie i to wyraźnie uświadomić, że jeśliby się nawet okazało, że rasa nordyczna nie jest tak wartościowa, jak to twierdzą Niemcy, to ruch nordyczny w Niemczech może poza załamaniem się autorytetu antropologji, przynieść jednakowoż pewne korzyści natury politycznej, dla Polski nie tylko nie korzystne ale nawet szkodliwe. Trzeba pozatem pamiętać, że na wschodzie kiełkuje inny analogiczny ruch, oparty o myśl rasową, ruch eurazjatycki, który również mógłby w Polsce znaleźć oddźwięk, oparty o silne podłoże biologiczne t. j. o azjatyckie elementy rasowe.

Na koniec należy podkreślić, że wobec powyższych ruchów zadania antropologji polskiej są więcej jak poważne. Musi ona sumiennie i krytycznie sprawdzać suggestje o nieobliczalnych a nieraz niebezpiecznych dla życia narodu ideach.

Karol Stojanowski.

LARSEN SOFUS. **Jomsborg, dens Beliggenhed og Historie.** Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. III serja, t. XVII i XVII. Kopenhaga 1927 i 1928.

Uczony duński na przeszło 250 stronach zajmuje się dziejami słynnego grodu normańskiego, mianowicie w pierwszej części stara się umiejscowić Jomsborg, zupełnie gdzieindziej niż go dotąd umieszczano, w następnych zaś rozdziałach rozpatruje szczegółowo i krytycznie źródła do historji Jomsborga. Są to Pattr om Styrbjorn, Jomsvikingasaga, sagi o Olafie i Kronika Adama Bremeńskiego. Spodziewać się należy, że autor ogłosi dalszą część pracy, t. j. dzieje Jomsborga, co przecież wyraźnie zapowiedział w tytule. Odkładając aż do ogłoszenia tej części pracy krytykę dzieła Larsena, pragnę na tem miejscu podać wyniki jego badań w formie referatu. Jestto tem potrzebniejsze, ile że w kwestjach Jomsborga, który wszak dla wyświetlenia dziejów panowania pierwszych władców polskich u ujść Odry ma doniosłe znaczenie, Duńczycy mają dotąd pierwszy głos (Steenstrup), a istnieje obawa, że z powodu nieznajomości języka duńskiego u nas, teorja Larsena mogłaby przejść bez echa i bez możliwości wykorzystania jej dla nauki polskiej. Jest też teza Larsena zbyt rogata, aby jej nie podać ku pobudzeniu i krytyce uczonym polskim. Kto chciałby się zająć szczegółowo dziejami Jomsborga, nie może poprzestać na niniejszym referacie, ale musi się uciec do dzieła samego. W pierwszej części nie trzymam się schematu pracy Larsena, gdyż rozbija on tok dowodzenia, tak że argumenty za umiejscowieniem Jomsborga trzeba było zbierać i łączyć. Muszę też zaznaczyć, w wielu miejscach miałem poważne wątpliwości, których nawet przy pomocy duńskiej usunąć nie zdołałem. nie wypływały zatem z niezrozumienia lub złego zrozumienia tekstu, ile raczej z niejasnego wyrażania się autora. Nie podnosiłem tego mimo to w pracy, gdyż należy to do krytyki dzieła a nie referatu.

Ustalenie miejsca, na którem rozgrywały się wypadki dziejowe ma wielkie znaczenie dla badań naukowych, inaczej bowiem przekazy historyczne wiszą w powietrzu, otwierając pole najróżniejszym domysłom i kombinacjom. Tak ma się rzecz z Jomsborgiem, którego położenia mimo żmudnych do-

ciekań ustalić nie zdołano; a przecież umiejscowienie najsłynniejszego kosza normańskiego przyczyniłoby się znakomicie do oświetlenia polityki królów duńskich w zamierzchłych czasach, jak niewątpliwie rzuciłoby snop światła na ubogi w źródła okres panowania Mieszka I.

Punktem oparcia w dociekaniach nad umiejscowieniem Jomsborga jest jedyny przekaz źródłowy: kronika Adama Bremeńskiego, podająca opis miasta, gdy pomieszczony w Jomsvikingasaga opis nie daje żadnej podstawy do ustalenia położenia Jomsborga. Chociaż autor różnemi drogami stara się przeprowadzić swą tezę o położeniu Jomsborga, to przecież przekaz Adama stanowi najsilniejszą podporę w całym sposobie jego dowodzenia. Warto przeto przytoczyć ustęp z kroniki, do którego stale się autor odwołuje. Jest on zresztą niedługi i brzmi następująco: „Ultra Leuticios, qui alio nomine Wilzi dicuntur, Oddara flumen occurrit, ditissimus amnis Sclavaniae regionis. In cuius ostio, qua Scyticas alluit paludes, nobilissima civitas Iumne celeberrimam praestat stationem barbaris et Graecis, qui sunt in circuitu. De cuius praeconio urbis, quia magna quaedam et vix credibilia recitantur, volupe arbitror pauca inserere digna relatu. Est sane maxima omnium quas Europa claudit civitatum, quam incolunt Sclavi cum aliis gentibus, Graecis et barbaris. Nam et advenae Saxones parem cohabitandi legem acceperunt, si tamen christianitatis titulum ibi morantes non publicaverint. Omnes enim adhuc paganicis ritibus oberrant, ceterum moribus et hospitalitate nulla gens honestior aut benignior poterit inveniri. Urbs illa mercibus omnium septentrionalium nationum locuples, nihil non habet iocundi aut rari, ibi est Olla Vulcani, quod incolae Graecum ignem vocant, de quo etiam meminit Solinus. Ibi cernitur Neptunus triplicis naturae: tribus enim fretis alluitur illa insula quorum unum aiunt esse viridissimae speciei, alterum subalbidae, tertium motu furibundo perpetuis saevit tempestatibus. Ab illa civitate brevi remigio traicitur hinc ad Dyminem urbem quae sita est in hostio Peanis fluvii, [hinc ad insulam Reunem] ubi (et) Runi habitant; inde [et] ad Semland provinciam quam possident Pruzi. Iter eiusmodi est, ut ab Hammaburc vel ab Albia flu-

mine septimo die pervenias ad Iumne civitatem per terram; nam per mare navim ingrederis ab Sliasvig vel Aldinburc, ut pervenias ad Iumne. Ab ipsa urbe vela tendens quarto decimo die ascendes ad Ostrogard Ruzziae. Cuius metropolis civitas est Chivę aemula sceptri Constantinopolitani clarissimum decus Graeciae. Sicut ergo praedictum est, Oddara flumen oritur in profundissimo saltu Marahorum, ubi et Albia noster principium sortitur, nec longis ab invicem spatiis, sed diverso currunt meatu. Alter enim id est Oddara, vergens in boream, transit per medium Winulorum populos, donec pertranseat usque ad Iumnem, ubi Pomeranos dividit a Wilzis. Alter vero id est Albia, in occasum ruens, primo impetu Bochemos alluit cum Sorabis, medio cursu paganos dirimit a Saxonia, novissimo alveo Hammaburgensem parrochiam scindens a Bremensi, victor occeanum ingreditur Brittanicum" [1]). Tak u Adama. Autor uważa tekst kroniki za przekazany nam w formie poprawnej, z wyjątkiem dwu miejsc, które poprawia. Mianowicie między wyrazy „fluvii ubi" — wstawia słowa „hinc ad insulam Reunem", które bezwątpienia opuszczono. Poprawka ta czyni istotnie dane miejsce bardziej zrozumiałem, podobnie jak wyrzucone „et" przed wyrazem Runi, da się dobrze umieścić w następnym wierszu między „inde" i „ad" — jak chce autor. Te poprawki nie przynoszą zresztą istotnych zmian, które treści nadawałyby zupełnie inne znaczenie. Jeżeli z tego rozdziału wyłączymy retoryczne ozdoby, których zresztą Adam daje niezbyt wiele, pozostaje nam rzeczowy opis wielkiego emporjum handlowego w krajach wendyjskich z połowy IX stulecia. Leży ono na w y s p i e, w tem miejscu, gdzie wody Odry wpadają do morza Bałtyckiego.

Autor rozbiera szczegółowo cały opis geograficzny. Najpierw więc „Scithicae paludes" — to Bałtyk, jak zresztą objaśnia sam Adam (lib. IV, cap. 20). Miasto leżało u ujścia Odry — ale u którego? Tu właśnie rozpoczynają się wątpliwości autora. Delta Odry tworzy bowiem trzy ramiona, znacznie oddalone od siebie; są to idąc od wschodu: Dievenow-

[1]) Adami Gesta..., ed. H. Lappenbergii, Hannovrae 1876, l. II, c. 19.

münde, Swinemünde i Peenemünde. Za tem ostatniem oświadcza się autor, rozpoczynając dowód.

Tabl. I.
Ujście Odry wraz z przyległą krainą.

Według Adama Odra rozgraniczała koło Jomsborga posiadłości Lutyków od Pomorzan. Chodzi więc o ustalenie gra-

nic między obu szczepami w tym czasie, t. j. w IX wieku, a nie za czasów Adama, t. zn. w 2 poł. w. XI. Autor bowiem stara się udowodnić, że opis krajów wendyjskich odnosi się do okresu o dwa wieki wcześniejszego. Granicą tą były zachodnie brzegi wysp Uznojmia i Wolina — najdalej na wschód wysuniętych posiadłości Pomorzan — już w początku w. XII (r. 1124—25), gdy głosił tu ewangelję Otton z Bambergi, popierany przez Warcisława Pomorskiego i Bolesława Krzywoustego, któremu wówczas Pomorze podlegało.

Zastanawiają autora opisy wód okolających wyspę. Wody wzburzone („motu furibundo perpetuis saevit tempestatibus“) — to oczywista Bałtyk, srożący się nierzadko w najspokojniejszych nawet zatokach. Kolor dwu innych wód (unum... viridissimae speciei, alterum subalbidae), stara się autor wytłumaczyć efektami świetlnymi, wywołanemi odpowiedniem oświetleniem przez słońce i kolorem dna morskiego, razem wziętych.

Owa „Olla Vulcani quod incolae Graecum ignem vocant“, która tyle kłopotu sprawiała uczonym, to poprostu latarnia morska, służąca do oświetlenia niebezpiecznego wjazdu do portu.

Jak wyżej zaznaczono, jedynie Adam daje nam opis miasta, gdyż Helmold opiera się również na Adamie. Helmold dodaje jednak jeden ważny szczegół, mianowicie, że za jego czasów stara i sławna Jumneta nie istniała więcej [2]). Że Jumneta Helmolda — to Iumne Adama — nie podlega wątpliwości. Helmold nie powtarzałby za Adamem opisu miasta, które tylko inaczej nazwał. Mimowoli budzi się przy czytaniu kroniki pytanie, czy nie istnieje jeszcze wyspa, na której leżało Jumne Adama, a na której za czasów Helmolda oglądać można było ruiny słynnego dawniej miasta. Na to autor z całą stanowczością odpowiada — n i e.

Nie znalazłszy wyspy, jął autor studjować topografję dna morskiego na podstawie karty marynarki wojennej z r. 1912, a to w tym celu aby odszukać mieliznę, pozostałość

---

[2]) Helmoldi presbyteri Chronica Sclavorum ex rec.. I. M. Lappenbergii, Hannovrae 1868. Lib. I, 2.

Tabl. II.

Ujście t. zw. Peenemünde wraz z krajem nadbrzeżnym i wodami Bałtyku. Według karty marynarki niemieckiej z r. 1912.

po dawnej wyspie, na której leżał Jomsborg. Dowód topograficzny, bardzo przekonywujący, przytaczam szczegółowo, bo na nim zasadza się teza autora [3]).

Jak przedstawia się ukształtowanie dna morskiego u ujścia Peenemünde widzimy na załączonej mapie. Z zalewu „Das kleine Haff" i „Das grosse Haff" wpadają wody Odry trzema gardzielami do Bałtyku. Najbardziej zachodnie Peenemünde — wąskie w południowej części, rozszerza się znacznie za miastem tej samej nazwy w szerokie lejowate ujście. Żegluga w tem ramieniu Odry odbywać się może tylko wąskiem korytem, gdyż po obu brzegach ciągną się mielizny, wybiegające daleko w morze: na zachodzie tworzą one t. z. Knack Rücken i Freesendorfer Haken, na wschodzie rozszerzają się w t. zw. Mövenort i Peenemünder Haken. Ta ostatnia oddzielona jest tylko wąskiem lecz głębokiem korytem od mielizn, otaczających szeroko wyspę Ruden, i ciągnie się względnie daleko na wschód aż do t. zw. Gänse Grund i Usedomer Steintrendel. Także na północ od wspomnianej wyspy Ruden nie opada dno, owszem mielizny wydłużają się aż do t. zw. Thiessower Haken na południe od miejscowości Mönchgut na Rugji. W tem właśnie miejscu, według podania, utworzyło sobie morze z początkiem XIV w. przełom do t. zw. Greifswalder Bodden, gdy aż do tego czasu wyspa Rugja łączyła się albo prawie dochodziła do wyspy Ruden.

Mielizny ciągną się również na wschód, dochodzące aż do Greifswalder Oie i do t. zw. Usedomer Steintrendel. W tem jednak miejscu, gdzie dno opada znacznie i rozszerza się równocześnie w głębie, leży mielizna oznaczona na kartach marynarki jako t. zw. Veritas-Grund. Ta właśnie mielizna — zdaniem autora — jest pozostałością po dawnej wyspie, tak jak t. zw. Schnackenwerder-Grund (koło wyspy Vilm w Greifswalder Bodden), jest śladem po wyspie, pochłoniętej dopiero w ostatnich stuleciach przez morze.

---

[3]) Tablica II, która służy do objaśnienia dowodu topograficznego, wypadła niezbyt pomyślnie. Z pożytkiem można się posługiwać łatwo dostępnemi kartami niemieckiego sztabu generalnego.

Na tej właśnie wyspie (Veritas-Grund) leżało emporjum handlowe Jumne, koło którego w połowie X wieku król duński Harald założył warowny Jomsborg. Położenie było nadzwyczaj dogodne. Ku zachodowi miała wyspa wąskie ale głębokie koryto, łączące je z Dyminem i Starogardem, stacjami handlowemi, któreto koryto, każdego czasu można było zamknąć. Dla miasta handlowego połączenie przy pomocy spławnych rzek miało w owym czasie większe znaczenie niż dziś, wobec niedogodności transportu drogami lądowemi. Ku wschodowi otwierało się głębokie morze, którem floty handlowe docierały do Birki w Szwecji i „ad Ostrogard Ruzziae". Od północy i południa zamykały zatokę z wyspą niedostępne i słabo zaludnione krainy nadbrzeżne, utrudniające dostęp do wyspy. Tylko od strony morza, t. j. wschodu można było skutecznie oblegać miasto i gród. Jest rzeczą zrozumiałą, że przy tak obronnem położeniu Jumneta stała się wkrótce królową Bałtyku.

W tym sposobie przeprowadzony dowód, jakkolwiek bez większych zastrzeżeń da się przystosować do opisu w kronice Adama, jest przecież hipotezą i dlatego autor stara się dowód rozszerzyć i wykazać, że ta właśnie część pobrzeża w okolicach Jomsborga ulegała w ciągu wieków daleko idącym zmianom, mianowicie zaś, większa część mielizn między wyspami Rugją a Ruden była jeszcze pod koniec XII wieku lądem, a także głęboki przejazd między Ruden a Peenemünder Haken, t. z. Ost-Tief, spławny aż do 1100 r. mniejwięcej, w tym czasie uległ zamuleniu.

Jakim przeobrażeniom erozyjnym ulegała linja brzeżna na przestrzeni między skrajnemi ramionami Odry — nie wiemy. Skąpe przekazy historyczne zebrał starannie Schuchhardt w swej pracy o Winecie [4]). Najstarsza wiadomość o kataklizmach odnosi się do r. 1300, w którym morze wytworzyło sobie „datt Nyedep" — oznaczony na mapie jako Land-Tief — pokrywając wodami ląd między Rugją a wyspą Ruden.

[4]) Sitzungsber. d. Preuss. Ak. d. Wissensch. 1924. Philos. histor. Kl. str. 202—205. Artykuł ukazał się później w formie książki razem z innemi rozprawami. (Arkona, Retra, Vineta, Berlin 1926).

Wiadomości te pochodzą ze źródła z wieku XV i XVI i to osłabia trochę ich wartość. Nie ulega wątpliwości, że również przed r. 1300 bałwany morskie szczerbiły brzeg — o czem jednak bezpośrednich wiadomości nie posiadamy. Autor posługuje się przeto dowodem pośrednim.

Do pomocy bierze autor Knytlingasagę, ustalając przy pomocy tejże położenie wyspy Svolder, którą identyfikuje z dzisiejszą wyspą Riems (na mapie). Koło tej właśnie wyspy leżała na kotwicy flota króla duńskiego Haralda i Jarla Eryka wyczekując tu na flotę Olafa Tryggvassona, aby napaść nań i zgnieść go. Jest rzeczą zupełnie pewną, że gdyby król nie był przekonany, gdyby nie miał pewności, że Olaf zmuszony będzie tędy przeciągać na swych okrętach nie wyczekiwałby nań w tem właśnie miejscu. Olaf przybywał od Pomorza z posiłkującą go flotą wendyjską. Przez bagniste ramię Dievenowmünde nie mógł się wymknąć, podobnie przez zbyt płytkie dla wojennych okrętów przejście Swinemünde. Dlaczegoż jednak nie obrał drogi przez cieśninę między Rugją a Peenemünde Haken i Ost-Tief koło Ruden, przez co uniknąłby starcia z potężną flotą królewską? Odpowiedź prosta: W tym czasie nie było tędy wcale przejazdu dla okrętów i Olaf zmuszony był żeglować przez cieśninę koło Stralsundu. Wiedział o tem król duński i dlatego czekał u wejścia do cieśniny, aby się zmierzyć z Olafem i pokonać go.

Autor przytacza jeszcze szereg wiadomości o wyprawach flot duńskich wgłąb Pomorza w w. XII, zawsze jednak obierały one drogę przez cieśninę koło Stralsund z pominięciem ujść Odry, co jest najlepszym dowodem, że wgłąb ziem pomorskich można się było dostać tylko cieśniną koło Stralsund.

W wieku XIII jest jednak inaczej, gdyż już w r. 1254 zezwala Warcisław Pomorski „....existentibus in portu Gelende (u zachodnich brzegów Rugji) et in portu qui dicitur Rudhen (wspomniana poprzednio wyspa) et infra usque ad civitatem (sc. Greifswald) firmum ducatum (przewód) et liberum prestamus veniendi ad ipsam et redeundi..." Tak więc w połowie XIII w. istniał przejazd i ze zachodu i ze wschodu do Greifswalder-Bodden. Autor bowiem rozumuje, że przyjazd z portu Ruden do Greifswaldu nie odbywał się wokoło Rugji lecz na

południe od wyspy Ruden do t. zw. Greifswalder - Bodden przez Ost-Tief. Przełom dokonał się oczywista dzięki kataklizmowi. który także pochłonął ruiny miasta Jumne.

Wiele trudu zadał sobie autor z identyfikacją nazwy Jumne-Jomsborg. Miasto, które Adam opisuje, nazywa on stale Jumne, Helmold Jumneta, Jomsborga z okolicą Jom nie wymienia Adam nigdy, tak jak tych nazw nie zna Helmold. Nie znają natomiast nazwy Jumne i Jumneta źródła skandynawskie, w których znajdujemy jedynie nazwę Jomsborg. Wyjątek stanowi t. zw. Historia Norvegiae, oparta jednakże na Adamie Bremeńskim.

Najpierw więc wykazuje autor, że Jumne Adama to Jumneta Helmolda. Potem bierze dwa opisy jednego i tego samego zdarzenia — jeden z Kroniki Adama, drugi skandynawski, w których Jumne Adama występuje w tym ostatnim jako Jomsborg, a otaczający kraj nazwany jest Jum. Jestto oczywista dostateczny dowód, aby przyjąć identyczność Jumne z Jomsborgiem. Istniały zatem na oznaczeniu jednej i tej samej miejscowości dwie nazwy. W tym kierunku idą także ich formy: Jóm, Jum (jako oznaczenie kraju), Jomsborg — Jumne. Trzy pierwsze są bezwątpienia formami nordyjskiemi — ostatnia Jumne wendyjską. Jak słowo brzmiało w języku Wendów trudno ustalić, gdyż znamy je tylko w łacinie. Jeżeli przypuścimy, że oba brzmienia odpowiadały sobie, w takim razie, zdaniem autora, miasto otrzymało nazwę od warunków topograficznych, co u Wendów, jak gdzieindziej jest rzeczą powszechną. Miasto leżało według Adama na wyspie rozdzielającej wody Odry w tem miejscu, gdzie rzeka wpadała do morza. Na zajeżdżających od strony morza żeglarzach robiła wyspa wrażenie, że leżała jakby w zagłębieniu, utworzonem przez ujście i stromo opadające brzegi. Po wendyjsku wgłębienie zowie się Jama, Jamny. Autor przypuszcza dlatego, że zarówno nordyjskie oznaczenie dla kraju (Jóm, Jum) od czego nazwa Jomsborg, jak nazwa miasta u Adama Jumne, dadzą się sprowadzić i zawdzięczają swe powstanie formom Jama, Jamny, których znaczenie schodzi się.

Tak więc autor ustalił identyczność nazw Jumne, Jumneta, Jomsborg. Tembardziej musi nas dziwić, że wszyst-

kie źródła duńskie od XII wieku począwszy, razem z Knytlinga-saga stwierdzają z całą pewnością, że Jomsborg to Julin albo Wolin na wyspie tej samej nazwy u wschodniego ramienia Odry położony. Saxo n. p. zdaje się wogóle nie znać nazwy Jomsborg. Wszystkie wypadki, które źródła skandynawskie odnoszą do Jomsborga, rozgrywają się według niego w Wolinie. Częste są u tego kronikarza opisy zdarzeń, związanych czy to z Jomsborgiem czy z Wolinem, zawsze jednak używa on nazwy Wolin (Julin), identyfikując tę miejscowość z dawną twierdzą Wikingów.

Knytlingasaga wymienia Jomsborg trzykrotnie. Dwa razy należy rozumieć pod tą nazwą stare Jumne, raz identyfikuje on Jomsborg z Wolinem — przy opisie wyprawy Waldemara na Wolin i Kamieniec w r. 1170.

Inne źródło wreszcie t. z. Brevis Historia Svenda Aggesena wymienia Hyumsburgh t. j. Jomsborg — utożsamiając go z Wolinem.

Ta zadziwiająca niezgodność przekazów źródłowych (z jednej strony Helmold i Adam, z drugiej Saxo i Svend Aggesen i Knytlinga-saga) sprawiła wiele kłopotu historykom, dzieląc ich na dwa obozy i dając powód do niejednej śmiałej hipotezy. Nordyjscy uczeni poczynając od Langebecka a skończywszy na Steenstrupie i Emilu Olsonie — trzymają się z rzadką zgodnością Wolina-Julina. Najbardziej wszechstronny dowód dał Steenstrup, który zdawał się w tej sprawie wypowiedzieć ostatnie słowo. Z nim też autor szeroko polemizuje.

Steenstrup mianowicie prócz źródeł innym autorom znanych posługuje się w swych wywodach opisem podróży Ibrahima-ibn-Jakuba z roku 965. Autor (Larsen) zgadza się, że miasto Awbâba, leżące w kraju Mieszka — to Jumne — o czem Ibrahim wiedział od cesarza Ottona. Opis Ibrahima jest jednak tak mętny i niejasny, że nie budzi zaufania jako źródło historyczne. Nazwa Awbâba, jeżeli rzeczywiście oznaczać ma Jumne, jest niewyjaśniona. Dalej, książę Mieszko w tym czasie (t. j. w r. 965) był w wojnie z Wenedami, którzy nie byli pod jego panowaniem, a jak właściwie brzmiał opis morza, który daje Ibrahim, nie da się jeszcze ustalić. Autor

nie przywiązuje też do przekazu Ibrahima większej wagi. Głównym argumentem przemawiającym za tem, że miasto opisane przez Ibrahima jest Jumne, jest to. że leżało ono na zachód od Polski nad Bałtykiem i było w tym czasie emporjum handlowem.

Niezrozumiałą przeto rzeczą jest, dlaczego Steenstrup w tem mieście widzi Wolin, leżący u niespławnego ujścia Odry i w odległości 4 mil od morza, gdy Adam podaje wyraźnie, że miasto leżało na wyspie i nad morzem. Nie może tą wyspą być maleńka wyspa Plagensee, leżąca w Dievenowmünde przed Wolinem, nie leżało bowiem na tej wyspie nigdy żadne miasto. jest ona zresztą tworem alluwjalnym, który nie istniał jeszcze w wieku XII.

Innem źródłem, na którem Steenstrup się opiera, jest Jomsvikinga-saga, która jednak nic nie mówi o położeniu miasta. Autor (Larsen) zresztą, sagi tej, jako źródła historycznego nie uznaje wcale — jest ona bowiem zmyśloną bajką (o czem niżej). Nadto jeśli już wziąć do pomocy Jomsvikinga-sagę, to przecież przemawia ona raczej przeciw wywodom Steenstrupa. Wszak źródło to nie mówi nic o mieście, a raczej o grodzie założonym przez Palnatokiego i zwróconym w stronę m o r z a a n i e r z e k i, nad którą przecież leży Julin.

Autor zwalcza również argumenty archeologiczne i numizmatyczne, któremi posługiwała się zwłaszcza nauka niemiecka aż do ostatnich czasów, o czem niżej jeszcze. Zdaniem jego o położeniu Jomsborga, rozstrzygnąć może tylko źródło historyczne. Tu jednak — jak to widzieliśmy — walczy przekaz Adama i Helmolda ze świadectwem źródeł skandynawskich.

Trudno przypuścić, aby autorowie tych ostatnich, żyjący współcześnie, umówili się, żeby fałszować historję. Jeżeli każdy z nich z osobna identyfikuje Julin z Jomsborgiem, to sądzić możemy, że współcześni im byli tego samego zdania, i że ich stanowisko nie było odosobnione, innemi słowy, w owym czasie identyfikowano powszechnie Julin z Jomsborgiem.

Autor przypuszcza, że między Wolinem a Jumne-Jomsborgiem istniała jakaś tradycja, przechowywana u mieszkańców Wolina. Pamiętajmy przytem, że za czasów Helmolda

miasto Jumne leżało w ruinach, które sam kronikarz oglądał. Nie mogło być zatem Jumne kwitnącem empojum — Julinem, o którem pisze współczesny Helmoldowi Saxo. Obaj kronikarze mówią więc każdy o innem mieście. Nic jednak, zdaniem autora, nie stoi na przeszkodzie, aby przypuścić, że znaczna część mieszkańców Wolina, to potomkowie może nawet synowie kupców, zmuszonych opuścić Jumne i osiedlić się w Wolinie. Nic też nie stoi na przeszkodzie przypuszczeniu, że ta imigracja kupiectwa z Jumne - Jomsborga do Wolina była tak silna, że miasto to dzięki napływowi kapitału wyrosło odrazu na emporjum handlowe, co jednak najważniejsze — nowe osiedle zaczęto odtąd nazywać zarówno Julinem jak i Jomsborgiem.

Autor nie pozwoliłby sobie zapewne na taką śmiałą zupełnie od źródła oderwaną hipotezę, gdyby jej nie mógł potwierdzić podobnemi przykładami. A takie znalazły się właśnie. Wskazuje on mianowicie na wędrówki kupiectwa w tym czasie z jednego miejsca na drugie i wiążącą się z tem zmianę nazwy nowego osiedla, przybierającego nazwę miejscowości, z której kupcy wyszli.

Tak więc król duński Gotfryd, nie mogąc obronić miasta obotryckiego Reric, zniszczył je, kupców jednak przesiedlił, wyznaczając im na nową osadę Sliestorp za t. zw. Danevirke, wałym obronnym między Danją a krajami cesarstwa. Wprawdzie nowe osiedle nie zmieniło nazwy, ale fakt ten pozostanie dowodem, że kupiectwo w tych czasach z tych czy innych powodów zmuszone było do przesiedlenia się.

Autor wydobył jednak na jaw wypadek, który służyć może za dowód, że razem z przeniesieniem się kupiectwa, zmieniano także z biegiem czasu nazwę nowego osiedla.

Słynne było w wieku X i poprzednim miasto handlowe Hedeby, w pobliżu Oldinburga, o które w tym czasie walczyli cesarze, królowie duńscy i władcy szwеccy, którzy z dziedzin między Ejdorą a Danevirke utworzyli sobie samodzielne państwo. Zdobył je wreszcie w czasie między r. 996 a 1004 Svend Tveskaeg, zrównał z ziemią, a mieszkańców uprowadził do Szleswigu za wałem Danenirke położonego, który krótko przedtem złupili Szwedzi. Miasto odtąd pojawia się pod dwie-

ma nazwami. Więc u Adama jako „Sliaswich, quae nunc Heidiba dicitur“ albo „Sliâswig quae et Heidiba dicitur“, podobnie u Helmolda, gdy Saxo nazywa mieszkańców Szleswigu Hethbyenses.

Tak więc miasto Szleswig od r. 1000 miało dwie nazwy, które zachowało przez długi czas. Analogicznie miała się rzecz z Wolinem, do którego około 1100 r. przybyli mieszkańcy Jumne. W każdym razie tu należy szukać przyczyny owego dziwnego nieporozumienia między kronikarzami, a więc z jednej strony Adamem i Helmoldem a Saxonem, Svendem Aggesenem i autorem Knytlingasagi z drugiej. Nie znaczy to jednak, aby kupców z Jumne siłą przesiedlono do Wolina. Prawdopodobnie decydowała tu inna przyczyna. Wyżej była mowa, że przyjazd z Bałtyku do t. zw. Greifswalder-Bodden w wieku XII był zamknięty. Przesiedlanie z Jumne do Wolina nie mogło zatem nastąpić przed rokiem 1100, naco zresztą wskazują wiadomości o wyspie Wolinie z początku XII w. Kiedy tu bawił w l. 1124—25 Otton z Bambergi, starał się rozwinąć wszechstronną działalność we wszystkich miastach Pomorza, nigdzie jednak nie znajdujemy wzmianki o Jumnie lub Jomsborgu. Odnosi się wrażenie, że w tym czasie miasto nie istniało już wcale. Autor przypuszcza tedy, że w r. 1100 dokonało się zamulenie t. zw. Ost-Tief, z którem miasto miało połączenie wodne na zachód, przez to jednak skończyła się rola Jumne jako środowiska i emporjum handlowego. Ta okoliczność skłoniła kupców Jumne do emigracji do Julina, a nowa siedziba kupców zaczęła się odtąd zwać Jomsborg - Julin. Gdyby miasto zburzono nie możnaby było po 70 latach oglądać jego ruin, które widział Helmold. Ten wzgląd przemawia również za dobrowolnem przesiedleniem, po którem zostały tylko ruiny, ślad dawnej świetności.

Aby utrwalić swą hipotezę musiał autor rozprawić się z tymi wszystkimi badaczami, którzy Jomsborg umieszczali czy to na Wolinie czy też u brzegów wyspy Uzedom, na podwodnej skale t. zw. Vineta Riff, a którzy w dowodzeniach nie posługiwali się tyle argumentami topograficznemi, ile raczej dowodami z archeologji i numizmatyki.

Najłatwiej przyszło autorowi obalić argumenty czerpane z archeologji, któremi w nauce niemieckiej najchętniej się posługiwano przy utożsamianiu Jumne z Wolinem. Kamieniem węgielnym w całym sposobie dowodzenia przy pomocy znalezisk archeologicznych były wykopane na t. zw. Galgenbergu koło Wolina groby prehistoryczne, którym do najnowszych czasów przypisywano normańskie pochodzenie. W niwecz obrócił całe na archeologicznej argumentacji oparte dowodzenia C. Schuchhardt, zbijając przeciwników ich własną bronią. Rezultat swych uczonych dociekań naukowych streścił uczony archeolog następująco: „Mit einem wikingischen Gräberfelde bei Wollin ist es also nichts, die Hügel auf dem Galgenberge sind ausgesprochen wendisch, wie die vielen ihresgleichen in Hinterpommern. Damit fällt aber die archäologische Begründung für die Jomsborg bei Wollin, und die Frage, wo sie in Wirklichkeit gelegen hat, wird wieder frei". (Sitz.-Ber. der Preuss. Ak. der Wiss., phil.-hist. Klasse, 1924, str. 190).

Tak więc grobowce na Galgenbergu koło Wolina, o ile służyć miały za dowód, przemawiają raczej przeciw utożsamieniu Jomsborga-Jumne z Wolinem. Zresztą, zdaniem autora (Larsena), ten argument archeologiczny, t. j. rzekome normańskie pochodzenie grobowców na Galgenbergu, odgrywa w rzeczywistości większą rolę w całym sporze, niż na to istotnie zasługuje. Grobowce są wendyjskie, to dziś nie ulega wątpliwości, lecz chociażby nawet z równą ścisłością udowodniono, że są normańskie — to przecież nie posuną się przez to badania ani na krok naprzód. Dzieje Julina bowiem do r. 1100 to jedna niezapisana karta. Nic też nie wiemy jak daleko naokoło Jomsborga rozciągała się władza królów duńskich. Może do nich należał Uzedom i Wolin, a w takim razie Julin mógł być siedzibą jakiejś drużyny normańskiej, równie dobrze jak Jomsborg. Trudno też doprawdy przypuścić, aby w rozległych i oddalonych posiadłościach na wybrzeżu pomorskiem królowie duńscy posiadali jedną tylko warownię.

Cała długa dyskusja na zasadzie argumentacji archeologicznej o Jumne - Jomsborgu - Julinie pozostała długi czas

nietknięta zupełnie przez uczonych skandynawskich i toczyła się tylko w świecie naukowym niemieckim.

Punktem wyjścia w sporze, który rozszedł się szeroko, było podanie o zatopionym w morzu mieście, zwanem Vineta. Leżało ono według tego podania gdzieś koło Peenemünde, którego wybrzeże ulegało w ciągu wieków daleko idącym zmianom. Zatopione dziś skalisko, naprzeciw leżącej na Uznojmie miejscowości Kozerow, a oznaczone na kartach marynarki niemieckiej z r. 1912 jako t. zw. Vineta-Riff, miał być miejscem, gdzie ongiś leżała rzekomo bajeczna Vineta. Historykowie 16 i 18 wieku dopatrywali się w złomowisku kamieni nietylko budowli dawnego miasta, ale umieli nawet określić kierunek ulic, a nadto odnaleźli budynek jakiegoś kolegjum admiralskiego. Dosyć wcześnie, bo już w r. 1798 starano się zaprzeczyć tym dziwacznym pomysłom, wykazując, że złomowisko pochodzi od jednego z „uskoków" wybiegających z lądu w morze, i że kamieni z tego złomowiska używano później do budowli molo koło Swinemünde. Wszystko też wskazuje, że podanie wzięło swój początek z przekazu Helmolda o Jumnecie. „Vineta" bowiem według wszelkiego prawdopodobieństwa jest skażoną formą tej nazwy. Tak przypuszczał już w r. 1772 wydawca Scrip. rer. Danic. Langebeck: „...Et nisi fallor lectio Iumne sive Iumneta mihi magis placet quam Vineta; facile enim ui pro iu legi potuit simili modo quo in Boeda codicibus aliqui inscitae uiti pro iuti legerunt..." Dalej zauważyć trzeba, że podanie powstało nie wcześniej jak po r. 1304, kiedy to brzegi Rugji i Uznojmu nawiedziła owa straszna burza, o której poprzednio była mowa. Tak więc legenda powstała między r. 1304 a 1350: nie jest zatem zbyt młoda, nie ma też powodu zaprzeczać, że jej powstanie łączy się istotnie z jakiemś prawdziwem zdarzeniem, może z ową straszną burzą z r. 1304, może odnosi się do Jumne, której ruiny w ten sposób zniknęły z powierzchni morza.

Starsza literatura niemiecka budowała swoją wiedzę o Jomsborgu na legendzie o Vinecie. Nowy zupełnie kierunek wytknął badaniom S. Szafarzyk przez swą mało krytyczną ale bogatą w treść rozprawę: „Name und Lage der Stadt Vineta auch Iumin, Iulin, Iomsborg", Lipsk 1846, w której, jak

z tytułu widoczne, utożsamiać zaczął Jomsborg z Wolinem. Za nim poszedł antropolog Virchow, który dokonał licznych wykopalisk na Galgenbergu koło Wolina. Wszyscy archeologowie łącznie z kustoszem szczecińskiego muzeum A. Stubenrauchem, uważali aż do r. 1893 grobowce koło Wolina za własność Wendów. Wkrótce potem odwróciła się karta. W r. 1897 tensam Stubenrauch poddał problem gruntownej rewizji i doszedł do wniosku, że wspomniane grobowce są nordyjskiego pochodzenia z epoki normańskiej (Wikingów). Wywrócił teorję Stubenraucha, jak to widzieliśmy — Schuchhardt, który grobowce zbadał gruntownie i zarówno dla formy jak i znalezisk przysądził je Wendom.

Mało albo zgoła żadnego oparcia nie dają hipotezie Jumne-Julin bogate znaleziska monet na Srebrnej Górze (Silberberg) koło Wolina, dokonane w l. 1654, 1670, 1740 i 1755. Przeważają wśród nich monety arabskie, są jednak fryzyjskie, niemieckie i angielskie, rzecz dziwna, że brak zupełnie nordyjskich. Monety arabskie, które zresztą znachodzi się we wszystkich krajach Bałtyku, zwłaszcza z tej strony, mogłyby jedynie dowodzić, że Julin ok. r. 1000 — z tego bowiem czasu pochodzą monety — był ożywionem targowiskiem handlowem, gdy położenie tego miasta u niespławnego ramienia Odry Dievenowmünde, każe w to mocno wątpić.

Tak więc autorowi łatwo przyszło rozprawić się z wywodami prehistorycznemi, archeologicznemi i numizmatycznemi, co umożliwiło utrzymanie teorji o położeniu Jomsborga na t. zw. Veritas Grund, zasadniczo różnej od tego, co dotychczas w tej sprawie w nauce historycznej czy archeologicznej wypowiedziano.

W drugiej części dzieła zajmuje się autor szczegółową i daleko idącą krytyką źródeł, odnoszących się do Jomsborga. Poddaje więc gruntownej analizie kronikę Adama Bremeńskiego, starając się ustalić ile możności wartość jej jako źródła historycznego. Ten obszerny rozdział nosi po części charakter polemiczny, o czem jeszcze niżej. Wiele wagi przywiązywał autor do rozpatrzenia sag „jomsborskich", jeśli je tak nazwać można, poddając je bardzo gruntownej i szczegóło-

wej analizie. I tu osiągnął autor cenne wyniki, które podaję w zwięzłem streszczeniu, trzymając się ściśle toku wywodów autora.

A. Adam Bremeński.

Współczesne źródła do dziejów Danji z IX, X i części wieku XI są bardzo skąpe aczkolwiek nie bez znaczenia. Kilka zapisów runicznych, kilka wierszów skjaldów, rzadkie notatki w obcych kronikach — oto wszystko na czem budować trzeba dzieje Danji i Północy w tym czasie. Jedynem pełniejszem źródłem do dziejów wspomnianych stuleci, w których Jomsborg wybitną odegrał rolę, jest kronika Adama Bremeńskiego, która mimo ustalonych już dzisiaj błędów jest i pozostanie pierwszorzędnem źródłem do dziejów Skandynawji. Okoliczność, że Adam nie podlegał zupełnie wpływom źródeł nordyjsko-islanckich, podnosi znacznie wartość kroniki, która z tego właśnie względu służyć może jako aparat kontrolny sag. Mimo wszystko radzi Larsen korzystać z kroniki bardzo krytycznie, co dla nas nie jest bez znaczenia, ile że w swych wywodach o położeniu Jomsborga, autor oburącz trzyma się każdego słowa kroniki, mówiącego o Jumnie.

Ze słów samego Adama wynika, że nie widział na własne oczy tego co opisuje. Cały więc opis kronikarza bremeńskiego uważać należy za referat wiadomości, które go doszły ze słyszenia, albo — co wydaje się bardziej prawdopodobne — które wyczytał. Odnosi się też wrażenie przy lekturze kroniki, że opisy jej są współczesne, a nie odnoszą się do przeszłości Jumne, co jednak jest złudzeniem. Wyczytać też można w kronice, że Adam gromadził materjały do swej pracy zupełnie świadomie, tak jak do tego celu służyć miały odwiedziny jego u króla duńskiego Svenda w Roskilde, na którego świadectwa się wyraźnie powołuje. Źródła obce, na których budował kronikę, można łatwo odkryć, bo Adam przytacza je stale, przemilcza natomiast materjały z archiwum bremeńskiego, z których czerpał całą ręką.

Autor stwierdza na podstawie przykładów, że niezawsze trzeba wierzyć Adamowi, kiedy jakieś zdarzenie opisuje jako jemu współczesne, zwłaszcza gdy mówi o krajach skan-

dynawskich: lepiej na szczęście przedstawiają się opisy kraju Wendów i przyległych krajów słowiańskich, przedstawianych u Adama w księdze II ustęp 16—20 i w księdze IV ustęp 18. Adam czerpał — jak sam mówi — z jednego tylko źródła: „...Haec habui quae de sinu illo Baltico dicerem, cuius nullam mentionem audivi quempiam fecisse doctorum nisi solum... Einhardum...". Od Einharda jednak nie zapożyczył Adam opisu kraju Wendów, co łatwo stwierdzić, nie było też w tym czasie dostępnego dzieła opisującego stosunki w krajach bałtyckich, toteż Adam czerpał prawdopodobnie (obok ustnych informacyj) ze zbiorów archiwum bremeńskiego.

W opisie krajów wendyjskich doszukał się autor pewnych wiadomości, które niezbicie dowodzą, że opisy stosunków w krajach wendyjskich i słowiańskich odnoszą się do stanu z przed 200 lat, a zatem do połowy wieku IX. I tak wylicza Adam między szczepami in partibus infidelium biskupstwa bremeńskiego również Obodrytów, o których czyni nadto dziwną wzmiankę „...qui n u n c Reregi vocantur...". Tymczasem ten szczep obodrycki, o którym głucho już od czasów Karola Wielkiego był w tym czasie (t. j. w wieku XI) zupełnie bez znaczenia, a już bezwarunkowo nie mógł być utożsamiany z całością plemion obodryckich. Jako stolica wymienione jest miasto Reric, którego położenia nie da się ustalić, w każdym razie było to emporjum handlowe, w czasie walk między Gotfredem, królem duńskim a naczelnikiem Obodrytów Drasco czy Thrasco (Dahlman, Geschichte von Dänemark I, str. 21). W walkach tych, jestto sam początek wieku IX, padł Reric, a kupiectwo obce tego miasta uprowadził król do Sliestorp. Od tego czasu ginie wieść o stolicy Reregów, i dopiero Adam w swej kronice budzi ją z martwych. Także jego opis miasta Jumne, daje powody do przypuszczeń, że nie jest współczesny. Według przekazu Adama miasto cieszy się samodzielnością i jest targowiskiem handlowem i to wyłącznie. O grodzie czy warowni chociażby nie czyni Adam żadnej wzmianki. Wiemy tymczasem, że Jumne zdobył Harald Sinozęby prawdopodobnie gdzieś w połowie X wieku, zakładając tu warowny gród

Jomsborg. Wiemy nadto, że gród ten zajął Magnus Dobry w r. 1043, a nadto, że istniał on jeszcze pod koniec XI wieku, zajęty przez kilku niespokojnych naczelników ze Skonji. Gdyby Adam podawał nam zdarzenia współczesne nie byłby przecież w kronice opuścił wiadomości o słynnym w tym czasie koszu normańskim. Opis Jumne odnosi się zatem do okresu przed zajęciem tego miasta przez Haralda i do epoki, w której Reric utracił znaczenie miasta handlowego, lecz kiedy plemię Reregów zajmowało jeszcze wybitne stanowisko wśród Obodrytów.

Wyżej powiedziano, że Adam Bremeński wykorzystywał do swej kroniki zbiory archiwum bremeńskiego, prócz opisów geograficznych niewątpliwie materjał dyplomatyczny. Wiemy zaś, że dopuszczano się tu fałszerstw, w których celował arcybiskup Adaldag. W tej sprawie pisał autor już przed 30 laty (Aarb. f. nord. Oldk., 1899), a że do tego czasu ukazały się nowe publikacje z tego zakresu, podejmuje autor polemikę z W. M. Peitzem S. I. (Untersuchungen zur Urkfälschung des Mittelalters 1. Teil: Die Hamb. Fälschung, 1919) również z B. Schmeidlerem (Hamburg, Bremen und N. O. Europa vom 9—11 Jahrhundert, Leipzig 1918). Autor stwierdza raz jeszcze gorliwość Adama w gromadzeniu źródeł, czem przewyższa współczesnych, równocześnie jednak zarzuca mu brak zmysłu krytycznego, wobec bogatych źródeł archiwum bremeńskiego, fałszowanych pospolicie, o czem niestety kanonik bremeński nie miał pojęcia. Uczone wywody Larsena podważają wiarygodność kroniki Adama, nie mogą jednak naruszyć tego, co nam kronikarz bremeński przekazał o Jumnie.

B. Sagi.

Źródła nordyjskie do okresu, w którym Jomsborg odgrywał wybitną rolę w dziejach Północy (930—1100) sprowadzić się dadzą ostatecznie do ustnych wyłącznie przekazów. Główny zrąb tego materjału to szereg większych lub mniejszych fragmentów współczesnych pieśni i wierszy skjaldów, które jako źródło historyczne zasługują na wiarygodność, ale tylko o tyle, o ile są autentyczne, a tekst ich wiernie przeka-

zany. Wszystkie pieśni i wiersze skaldów posiadają jednak jedną właściwość, która znacznie obniża ich wartość. Mianowicie, po największej części opisują one tylko sam fakt dziejowy, wyrwany z całości wypadków i ze związku w jakim pozostawał do innych zdarzeń. Nadto retoryczny i symboliczny sposób wyrażania się, cechujący tego rodzaju stare zabytki, czyni przekazy skjaldów częstokroć zupełnie niezrozumiałemi dla człowieka współczesnego, czasem trzeba ogromnego trudu, żeby wydostać z nich właściwą myśl skalda, objawianą jak przez wyrocznię.

Pozostałości pieśni skaldów przekazali nam twórcy sag (sagamand) lub ci co je tylko przerabiali w 13 i 14 wieku. Nie można powiedzieć, aby oni zawsze wiernie oddawali myśl pieśni skalda. Często zdarzało się nadto, że ci, którzy przerabiali tekst oryginalny pieśni na sagę, na poparcie wiarygodności zdarzenia opisywanego, przytaczali, nierzadko z pamięci wiersze skaldów, które tylko dzięki tej okoliczności zachowały się i nie zaginęły bez śladu.

Mimo te usterki, uważać należy wiersze skaldów za jedyne wiarygodne źródło do dziejów duńskich w 9 i 10 wieku. Inaczej ma się rzecz z sagami. To co one nam opowiadają o historji Danji w tym okresie, nie opiera się na wiarygodnej tradycji, lecz jest poprostu wymysłem, bajką, legendą, w których jedynem ziarnem dla historyka są nieliczne imiona. Z jednej tylko strony mianowicie kulturalno-historycznej, dają nam sagi wierny obraz przeszłości. Pochodzi to stąd, że w sposobie myślenia i stosunkach życiowych nie było większych zmian w społeczeństwie, znaczniejsze przemiany dokonały się tylko w dziedzinie religji.

Do dziejów Jomsborga mają doniosłe znaczenie następujące sagi: 1. Styrbjarnar Páttr Sviakappa 2. Jomsvikingasaga razem z sagami o królu Olafie Tryggvasonie.

1. Styrbjarnar Páttr Sviakappa.

1. Pierwsza wydana jest w Fornmannasögur, t. V, Kopenhaga 1830, a także w t. zw. Flateyjarbok, t. II, 70—73, Christiania (Oslo) 1862, gdzie znajduje się jako t. zw. Pattr

w sadze o Olafie świętym. Ten dziwny trochę związek tłumaczy się tem, że Pattr pomyślany był i pomieszczony w sadze o Olafie, jako jedno ogniwo w długim łańcuchu bajecznych wiadomości o zamierzonem a niedoszłem małżeństwie między Olafem Świętym a księżniczką szwecką Ingegardą. Saga była początkowo z całą pewnością znacznie dłuższa. W postaci dziś zachowanej jest ona w każdym razie krótkim i suchym wyciągiem i odpowiada raczej spisowi tytułów poszczególnych rozdziałów.

Saga opowiada najpierw o młodości Styrbjörna i o tem, jak wieśniacy tej części państwa, w której miał rządzić, nie chcieli go uznać władcą, obierając sobie kogo innego panem, kogo — nie wiemy. Król Eryk Zwycięski dał Styrbjörnowi tytułem odszkodowania 60 okrętów, przy pomocy których pokonał i wypędził swego rywala, poczem wyprawił się na wschód, a po 3 latach przybył do Jomsborga, gdzie został naczelnikiem. W jaki sposób się to stało — nie wiemy. Tyle tylko wynika z sagi, że dla autora jej, Jomsborg w tym czasie nie należał do królów duńskich. Styrbjörn rozpoczyna najazdy na Danję. Walki kończą się ugodą, w myśl której Styrbjörn otrzymuje córkę królewską i 100 okrętów, które walczyć miały z nim w 3 wielkich bitwach. Kto zawierał umowę — nie wiemy — ponieważ jednak warunkiem jej była ręka córki królewskiej, przypuścić można, że sam król. Tylko jedną noc bawił Styrbjörn w Danji poczem wrócił do Jomsborga, gdzie oczekiwały go niezliczone rzesze wojowników. Z flotą — 1000 okrętów (!) wraca znowu do Danji i wymusza na królu pomoc w sile 200 okrętów. Sam Harald miał nią dowodzić. Styrbjörn zamierza teraz wypędzić stryja Eryka ze Szwecji i zawładnąć krajem.

Od tego miejsca saga, zwięzła początkowo, staje się pełniejsza. Eryk wie o niebezpieczeństwie i szuka rady i pomocy u swych zaufanych. Wszystko zależy od potężnego naczelnika ludowego Thorgnyra Thorgnysona. Popiera on króla, choć ten trzyma u boku trzech ogólnie znienawidzonych pochlebców (Helgi, Thorgisl, Thorir). Thorgnyr radzi, aby wrogom zagrodzić częstokołem przypław do Upsali, co też uczyniono. Gdy to zauważył Styrbjörn wylądował,

i zamierzał przerąbać dla wojska przejście przez las, t. zw. Myrkvidr, w czem Eryk starał mu się przeszkodzić. Gdy jednak Styrbjörn zagroził spaleniem całego lasu, musiał się Eryk zgodzić na wyrąb. Przezeń przeprowadził Styrbjörn swą flotę i aby odjąć wojsku nadzieję ucieczki, spalił okręty. Mimowoli pytamy się, jak sobie autor sagi wyobrażał transport 1200 okrętów przez przerąb leśny i dlaczego nie spalił floty poprzednio. Dowiadujemy się też, że król Harald nie był zmuszony do spalenia okrętów, dzięki czemu po nieszczęśliwej bitwie wrócić mógł do ojczyzny. Musiał tak napisać sagamand, bo jakże inaczej zdołałby wytłumaczyć powrót Haralda do Danji, o czem powszechnie wiedziano. I tylko, że sagamand wiedział o tem, jest przyczyną, że Duńczycy otrzymali zgodę Styrbjörna na zatrzymanie swych okrętów, co ze stanowiska taktyki było błędem. Po przybyciu pod Fyrissletten ofiarował Styrbjörn bóstwu Thor, które objawiło mu się w postaci rudobrodego mężczyzny. Tej samej nocy Eryk ofiarował swe życie Odinowi po 10 latach, jeśli zwycięstwo odda w jego ręce. Zaraz potem spotkał mężczyznę, który wręczył mu włócznię polecając mu rzucić ją na szeregi Styrbjörna i wyrzec: „Wy wszyscy należycie do Odina!" — co gdy uczynił, zastępy Styrbjörna oślepły. Równocześnie oberwała się skała i potoczyła się na nie. Styrbjörn poległ, tylko Harald ze swem wojskiem uratował się od zguby i wrócił na swych okrętach do Danji.

Król Eryk stał na górze koło Upsali i wezwał rycerzy z otoczenia do upiększenia zwycięstwa pieśnią. Wystąpił Thorwaldr Hjaltason i opiewał zwycięstwo, za co mu król darował pierścień wartości ½ grzywny złota... Oto treść sagi o Styrbjörnie.

Dwie rzeczy nie ulegają wątpliwości: 1. Saga w tej formie jest ekscerptem. 2. W całej sadze zupełnie zmyślonej i pozbawionej cienia wiarygodności prawdziwemi są tylko nieliczne nazwiska.

Co się tyczy punktu pierwszego, to autor jest zdania, że epitomator zadowolił się zestawieniem tytułów poszczególnych rozdziałów, dlatego nie trzeba się dziwić, że związek tu i ówdzie szwankuje. Autor stara się wyjaśnić niejasne miej-

sca sagi, przedewszystkiem jednak zauważa, że opowiadanie sagi o rządach Styrbjörna w Jomsborgu nie dadzą się pogodzić z innemi pewnemi świadectwami, nadto chronologja sagi nie wytrzymuje zupełnie krytyki innych źródeł i to jest główną przyczyną, aby sagę uważać za źródło bardo niepolegliwe.

Według sagi, w nocy przed spotkaniem ze Styrbjörnem ofiarował Eryk swe życie Odinowi po 10 latach, jeżeli mu bóstwo odda zwycięstwo. W 10 lat później miał on umrzeć. Ze stanowiska chronologji jest ten dramatyczny epizod i ślubowanie króla jedynie wyrazem przypuszczeń autora sagi, że król zmarł w 10 lat po wypadku. Tak też to rozumieli późniejsi autorowie. Nie wiemy, jaką drogą doszedł Eryk Zwycięski do tronu szweckiego. Najwcześniejszą datą jego śmierci jest jednak koniec r. 994. Może nastąpiła ona w 2 lata później. Na r. 994 bowiem przypada wielka jego wyprawa do Danji, skierowana przeciw Schleswigowi, który zburzono. Jeżeli chronologja sagi jest w porządku, w takim razie bitwa między Erykiem a Styrbjörnem przypadałaby na lata między 984—986. Rok 986 jakoteż poprzedni (985), odpadają z rachunku, gdyż król Harald zwalczał w tym czasie reakcję pogańską, kierowaną przez Svenda Widłobrodego, a wiemy dobrze, że punktem oparcia w tej walce był właśnie Jomsborg, gdzie według sagi panem był Styrbjörn. Chronologja nie zgadza się także z tego względu, że naczelnikiem Jomsborga jest w tym czasie jarl Sigvaldi, który się tu utrzymał po upadku Haralda aż gdzieś do roku 1000, w którym występuje jako jeden z najniebezpieczniejszych przeciwników Olafa Tryggvasona. Lata 986 i 985 wypadają więc z obliczeń, zostaje zatem rok 984, w takim zaś razie pierwszy najazd Styrbjörna na Danję, poprzedzający wszak jego wyprawę na Szwecję, przypadłby na rok 983. Cóż, kiedy w tym właśnie roku Harald toczy zaciekły bój z cesarstwem o południowe granice państwa, trudno zatem przypuścić, żeby pojmany został przez Styrbjörna i zmuszony do haniebnej ugody.

Pośród niewielu wypadków z historji Danji w tym czasie, da się ustalić z całą pewnością zdobycie wału Danevirke w r. 974 przez cesarza Ottona II. Także w tym roku nie mógł być wzięty w niewolę król duński i zmuszony do wyprawy prze-

ciw Szwecji. Jeżeli zaś bitwę pod Fyrissletten przesuniemy na lata między 975—982, dotąd nie brane w rachubę, natrafiamy na inną chronologiczną trudność, gdyż chociażby bitwa mogła się była odbyć z innych względów w tym czasie, to przecież takie przyjęcie byłoby sprzeczne z przekazem sagi, według której Eryk zmarł w 10 lat po ślubie, a wiemy przecież, że śmierć nastąpiła najwcześniej w r. 994.

Tak więc czy owak chronologiczne daty sagi nie dadzą się utrzymać, co pochodzi stąd, że saga jest od początku do końca zmyśloną bajką.

Jeśli chodzi o pierwotną postać Pattr om Styrbjörn, to trzeba w nim wyróżnić 2 części: Pierwsza, skrócona znacznie, to dzieje wypadków do chwili, kiedy Styrbjörn postanawia wyprawić się na Szwecję, druga, to epizod z bitwą pod Fyrissletten na pierwszym planie. W części pierwszej mamy szereg opowieści zupełnie zmyślonych o potężnym Thorgnyrze (uosabiającym 3 postacie: dziada, syna i wnuka), służących jedynie za ogniwo, które łączyć miało Pattr z sagą o Olafie Świętym. Inaczej ma się rzecz z dramatycznym opisem bitwy pod Fyrissletten. Jest on oparty o starszą i znaną powszechnie tradycję, która krążyła już prawdopodobnie w pierwszej połowie XII wieku. Odd Munk (spisał swą łacińską sagę między rokiem 1170—1209) opowiada bowiem o tem w swej sadzę o Olafie Tryggvasonie, dochowanej tylko w norweskiej i islanckiej przeróbce, o prześladowaniach Jarła Hakona przez matkę niedawno narodzonego Olafa, co następuje: Hakon uszedł z kraju a razem z nim córka Uthr (Audr), najmilsza z kobiet. Przybyli oni do Szwecji, gdzie ich mile przyjął król Eryk Zwycięski. Wtedy rozwiązano małżeństwo między nim (Erykiem, a Sygrydą Storradą, córką Skoglara Tosta. Mówiono, że z powodu złego pożycia z królową, wszelako prawdziwą przyczyną było prawo u Szwedów, według którego miała żona zmarłego iść razem z mężem na stos po jego śmierci. Ona tymczasem wiedziała, że król ofiarował swe życie Odinowi, aby zwyciężyć w walce ze Styrbjörnem i dlatego miał jeszcze tylko trzy zimy przed sobą.

Według tej tradycji, którą Odd przekazał łączono zatem podanie z małżeństwem Sygrydy Storrady. Żyła ona według tradycji wtedy, gdy Olaf Tryggvason miał 1 rok (ok. 964), rozłączona z królem Erykiem, jako samodzielna władczyni na swych rozległych dzierżawach. Łatwo stwierdzić, że chronologja tej wersji zawodzi zupełnie. Krótko przed r. 1000 wyszła królowa za Svenda Widłobrodego, a wtedy nie mogła mieć więcej jak 40 lat. Olaf urodził się koło roku 963, w tym roku zatem Sygryda mogła liczyć 4 lub 5, najwyżej zaś 6 do 7 lat, nie mogła zatem być małżonką.

Czy, pomijając wadliwość chronologji, były w tradycji o Styrbjörnie, jego życiu i czynach większe odchylenia od opisu podanego w sadze o Olafie w Flateyjarbok — (który jest oparty na wersji sagi z początku XII wieku) — trudno powiedzieć, gdyż brak nam innych źródeł do porównania. Knytlingasaga, która jest krótkim referatem, nie wskazuje wszakże na to.

Po tych rozważaniach stawia autor hipotezę, że wcześnie, bo w pierwszej połowie XII stulecia, istniała na Islandji, spisana prawdopodobnie saga o szweckim królewiczu Styrbjörnie, jego życiu, czynach i zgonie. Dostała ona się w o r y g i n a l e do pomieszczonej w Flateyjarbok sadze o Olafie Świętym, ale nie w całości. Całą właściwą sagę z wyjątkiem końca, (o wyprawie na Szwecję i o bitwie pod Fyrissletten) skrócono znacznie, o tyle mianowicie, ile tego wymagało zrozumienie całości sagi i wypadków opisywanych w końcowym epizodzie. W tej okrojonej i ścieśnionej formie połączono sagę o Styrbjörnie z niestosowną, najprawdopodobniej zupełnie zmyśloną historją o naczelniku ludowym Thorgnyrze. Przy pomocy epizodów o tej postaci starano się powiązać sagę o Olafie Świętym z sagą o Styrbjörnie zupełnie samowolnie, gdyż wypadki opisywane przez sagi należą do zupełnie innych epok.

Nie może być naturalnie rzeczą obojętną, skąd autor sagi wziął temat i materjał do swobodnej przeróbki.

Jeśli chodzi o nazwiska, to łatwo to ustalić. Należą one wszystkie do epoki z końca X wieku, w którym do szczytu dochodzi walka o panowanie na Bałtyku między Danją z je-

dnej a Szwecją z drugiej strony. Dla zdarzeń i wypadków opisywanych przez sagę, brak jednak w tym okresie zupełnie miejsca. Nie znamy z tego czasu normańskiego naczelnika z szweckiego rodu królewskiego, który, wypędzony z ojczyzny, zmuszonyby był do szukania pomocy u Duńczyków, aby z ich pomocą zdobyć stracone państwo.

Cofnijmy się jednak o całe stulecie wstecz, kiedy walki o panowanie na Bałtyku między Duńczykami a Szwedami były dopiero w zaczątkach, a znajdziemy opis, który zdaniem autora dziwnie odpowiada temu, co saga mówi o Styrbjörnie.

Ci autorowie, którzy tematy sag mieli z samej ojczyzny skaldów, z Islandji, czerpali częścią z pieśni skaldów, częścią z tradycji tamtejszych rodów. I w jednem i w drugiem źródle zachowały się wiadomości o macierzy Norwegji, z którą Islandja utrzymywała stosunki w epoce skaldów. Nie wiedziano natomiast w Islandji nic ani o Danji ani o Szwecji w wieku XI i XII. Pisarze islanccy, przekazujący nam szereg wiadomości o obu tych krajach, opierali się w ich opisie na źródłach, które dochodziły ich z innej zupełnie strony. Duchowieństwo islanckie było mianowicie od samego początku związane z arcybiskupstwem w Bremie, dość powiedzieć, że pierwszy biskup islancki Isleifr Gissurarson konsekrowany został przez Adalberta, arcybiskupa bremeńskiego. Stąd też w drugiej połowie XI wieku przedostawały się zbiory naukowe na Islandję, objaśnienia bowiem do historji duńskiej, które pochodzić mogą jedynie z tego źródła, znajdujemy w literaturze islanckiej z tego czasu.

Najcenniejszym zabytkiem jest bezsprzecznie przypisywany Rymbertowi żywot biskupa Ansgara. W nim to znajduje się opis, dotyczący stosunków miasta Birka w Szwecji z połowy wieku IX, który przypuszczalnie służył za motyw autorowi sagi o Styrbjörnie (Scrip. rer. Danic. I, 439. Rimberti Vita Ansgarii, cap. XVI). Dowiadujemy się z niego o królu Amundzie, wypędzonym z kraju i szukającym poparcia u Duńczyków, przy pomocy których urządza wyprawę na Szwecję i oblega miasto Birkę. Wyprawa miała jednak niepomyślny przebieg, a Duńczycy zwrócili się przeciwko miastu w kraju Słowian (Jomsborg), które zniszczyli. Wypędzenie

z kraju króla i nieudały zamach mścicielski jest, zdaniem autora, motywem przejętym przez twórcę sagi o Styrbjörnie. Wszystko inne jest jego wymysłem i służyć miało do wzbudzenia podziwu u współczesnych.

2. *Jomsvikinga Saga.*

Jest ona zachowana w kilku znacznie różniących się redakcjach.

1. Najstarszy kodeks *J(omsvikinga) S(agi)* pochodzi z drugiej połowy XIII w., lecz sporządzony został na podstawie starszego źródła z początku tego stulecia. Treść jej jest bardzo obszerna i podzielona na 2 części, t. zw. Pattr. Tę redakcję wydał starannie C. Petersen pod tytułem Jómsvikingasaga efter arnamagnaenska handskriften No. 291. 4-to. Kopenhaga 1881. (A M 291).

2. Inną znacznie skróconą redakcję J. S. przechowuje rękopis pergaminowy nr. 7 in 4⁰ w Król. Bibljotece w Stockholmie. Przypisują mu pochodzenie z początku w. XIV. Wydał go Gustaw Cederschiöld w Lunds Universitets Aarskrift XI, 1875. 4-to. Saga występuje tu jako całość bez uwzględnienia rozdziałów, tu i ówdzie tylko ma tytuły ustępów. (St. 7).

3. Inną, pełniejszą od poprzedniej a spokrewnioną z A M 291 jest redakcja, pomieszczona w t. zw. Flateyjarbok, gdzie jako t. zw. Paettir weszła w t. zw. Olafs-saga Tryggvasonar. Flateyjarbok spisano między r. 1383—1390, jednakże redakcja jest w rzeczywistości znacznie starsza, gdyż ujęto ją na podstawie starszego rękopisu, pochodzącego według prof. F. Janssona z położonego w pobliżu Flato klasztoru w Pingeyra. (Fl. I.).

4. Znany Islandczyk Arngrim Jonsson przełożył J S na język łaciński. Oryginał służący mu za podstawę, zaginął, to też nawet w przybliżeniu nie da się oznaczyć jego wieku. Ta redakcja J S była jednak znacznie i nierównomiernie skracana. Podział na 4 sekcje z poddziałami jest niewątpliwie dziełem Arngrima, różne natomiast niespotykane w innych redakcjach właściwości nie pochodzą od tłumacza. Wydał przekład J S Gjessing, Iómsvikingasaga i latinsk Oversaettelse af Arngrim Jonsson, Kristianssand 1870. 8⁰. (Arn. I).

5. Szczególniejsze znaczenie w stosunku do innych redakcyj ma wydany również przez Petersena Kodeks A M 510. (Jomsvikingasaga efter Codex A M 510. Lund 1879, 8-vo). Pochodzi on z końca wieku XV lub z początku stulecia następnego; jest zatem bardzo młody. Mimo to posiada osobliwe znaczenie przy osądzaniu J S w obrębie literatury islanckiej w średniowieczu. W przeciwieństwie do innych redakcyj, A M 510 posiada jeden tylko Pattr, mianowicie drugi i to w postaci różniącej się znacznie od innych.

Pierwszym problemem, który narzuca się przy rozpatrywaniu sag, jest pytanie, w jaki sposób powstały te przekazy, różniące się bądź co bądź znacznie od siebie i który z nich jest najbliższy pierwowzorowi J S. Podobieństwa bowiem wskazują na pochodzenie od jednego wspólnego wzoru, jak znowu różnice chociażby w rozmiarach ujęcia dowodzą, że każdy z przekazów rozwijał się na własnej drodze.

Przy porównywaniu treści sag między sobą uderza nas miejscami zadziwiająca zgodność zwrotów, słów lub całych zdań. Te zewnętrzne podobieństwa są do pewnego stopnia przeszkodą w osądzeniu, która z zachowanych redakcyj jest bliższa oryginałowi J S, a która bardziej obca. Jest też jedno tylko kryterjum, które rozstrzygnąć może, czy saga jest autentyczna i pierwotna, a jest niem kompozycja utworu. Sagi bowiem odznaczają się najbardziej ścisłą i niezawodną, wszelkich sprzeczności pozbawioną kompozycją. Dzięki tej własności dają one najbardziej jasny i naturalny, najlepiej uzasadniony opis przebiegu wypadków. Najbliższą oryginałowi będzie przeto ta saga, która najlepiej odpowiada kryterjum kompozycji, a to z tej prostej przyczyny, że późniejsze redakcje zawierają już nowe a różne od dawnych punkty widzenia, nieraz potrzebne, ale mącące i psujące harmonijny układ sagi.

Kryterjum kompozycji jest też głównym sprawdzianem dla autora przy ustalaniu wieku sag, które dzieli na 3 grupy.

A. Do pierwszej zalicza A M 510, do której dodać należy część norweskiej kroniki król. Fagrskinna o Jomsvikingach.

B. Drugą grupę tworzą redakcje A M 291 i Fl. I. spokrewnione między sobą, do których zbliża się t. zw. wielka saga o Olafie Tryggvasonie i Heimskringla Snorri'ego Sturlusona.

C. Dwie pozostałe redakcje t. j. St. 7 i Arn. I. łączy autor tylko dlatego, że obie uważa za wyciągi.

Ad A. — J S zarówno w A M 291 jak i Fl. I podzielona jest na 2 części t. z. Páttr. Pierwszy Pattr zawiera w ustępie podanie o mitycznych królach duńskich, a następnie opisuje przebieg zdarzeń z czasów Gorma Starego i Haralda Sinozębego (Błaatand) aż do oderwania się norweskiego jarla Hakona od Danji i bezskutecznej wyprawy Haralda na Norwegję (p. Wachowski, Jomsborg, str. 14 i n.). Także St. 7 i Arn. I. mają tę pierwszą część, lecz saga występuje tu jako całość, nie jest rozdzielona na 2 części. W A M 510 znajduje się natomiast tylko część wtóra sagi. Koniec jej to obszerny opis wyprawy jomsborskich wikingów na Norwegję (Hakona jarla) i bitwy pod Hjörnungavaag.

To ograniczenie sagi (A M 510) do części wtórej tylko, dało powód do przypuszczenia, że ta właśnie część jest oryginalna i autentyczna, pierwsza część natomiast jest późniejszą amplifikacją. Przemawiała zatem także ta okoliczność, że każdy Pattr sam dla siebie tworzył pewną zamkniętą całość, która w okrojonej postaci, lepiej odpowiada kryterjum artystycznemu. Ten pogląd, wyrażony przez wydawcę łacińskiego tłumaczenia sagi, jest jednak zdaniem autora niesłuszny. Nie można bowiem do sagi, którą współcześni uważali za źródło historyczne przykładać li tylko kryterjum estetycznego. Sagamand miał nietylko artystyczne, ale również inne cele na oku. Jego zadaniem było wyjaśnienie przyczyny zerwania związku między Danją a Norwegją, w czem winę ponosił zaborczy Harald Sinozęby i zmierzający do samodzielności w Norwegji Hakon Jarl. Autor przyłącza się też do dawniej wypowiedzianego zdania, że pierwsza część sagi nie jest zbyteczną amplifikacją, owszem, jest ona nieodzownem wyjaśnieniem, dlaczego odbyła się wyprawa jomsborczyków do Norwegji i że należała ona do jomsvikingasagi, odkąd tylko ona istniała. W każdym razie przypuścić możemy, że jeśli nawet część pierwszą dodano później, to sagamand musiał da-

żyć do powiązania jej w jakikolwiek sposób z częścią drugą. Autor stara się też udowodnić, że sagamand świadomy był związku między obu częściami.

Nie ulega wątpliwości, że wprowadzenie postaci Palnatokiego do opowiadania i opis jego spraw psuje układ sagi, co nas jednak nie powinno dziwić. Sagi odznaczają się bowiem specjalną budową: zamiast podawać charakterystykę bohaterów, dają opis wypadków, w których oni biorą udział, przez co otrzymujemy nieraz opis zdarzeń, nie mających związku ze sobą. Pamiętać też musimy, że dążeniem autora Jomsvikingasagi było przedstawienie stosunku Haralda Sinozębego i Svenda Widłobrodego do potężnego Jarla Hakona, nie zamierzał on natomiast wcale opisywać dziejów Jomsborga. Wszak drużyna jomsborska utrzymała się po morderczej bitwie pod Hjörnungavaag, a przecież o tym okresie dziejów kosza jomsborskiego autor nie mówi, bo go to widocznie nie obchodziło. Najlepszym dowodem, że autora J S mniej obchodzili jomsvikingowie, a raczej zajmował go stosunek Danji do Norwegji, jest to, że opuścił on ten tak ważny w sagach o Jomsborgu epizod o bitwie pod Fyrissletten między Erykiem Zwycięskim a Styrbjörnem. Sagamand chciał jedynie i tylko przedstawić to, że czego Harald nie mógł dokonać przeciw Norwegji przy pomocy sił duńskich, to przeprowadzić chciał syn Svend z pomocą walecznej drużyny w Jomsborgu — lecz napróżno.

Nie można sagamandowi odmówić talentu w dramatycznym sposobie opisywania wypadków, gdzie jednak chodzi o poszczególne epizody, tam popełniał błędy konstrukcyjne, które sprawiają, że cała budowa sagi załamuje się od góry do dołu. W układzie drugiej części jest bowiem dysharmonja, która nawet tak bystrego krytyka, jakim był Gjessing, wyprowadziła na manowce (w przedmowie do łacińsk. tłum. Arngrima). Dysharmonja nie pochodzi stąd, że nowy epizod mąci zupełnie naturalny bieg wypadków, co w sagach jest rzeczą zupełnie powszechną, i że scena, na której rozgrywają się zdarzenia, zmienia się zupełnie w części drugiej. Pochodzi ona stąd, że autor sagi nie zdołał w natu-

ralny sposób połączyć długiego epizodu o Palnatokim z główną akcją w części pierwszej i zakończeniem części drugiej sagi.

Tak więc nie co innego, tylko epizod o Palnatokim psuje harmonijny układ sagi, psuje jej całość — nie czyniąc zadość wyłożonemu wyżej kryterjum kompozycji, stosowanemu zawsze, gdy chodzi o rozstrzygnięcie autentyczności sagi. Ta dysharmonja jest zrozumiała. Przykuwająca uwagę historja o nordyjskim bohaterze, założycielu kosza normańskiego w Jomsborgu, jest wytworem fantazji sagamanda. Mimo, że był on dobrze poinformowany o faktycznym stanie rzeczy, wstawił on powieść o Palnatokim w opis wypadków między Danją a Norwegją, co mu się wprawdzie nie udało. Udała mu się natomiast, i to świetnie, postać Palnatokiego, rycerza-naczelnika normańskiego z zamierzchłych czasów.

Niewyjaśnionem jednak pozostanie, dlaczego saga podzielona jest na 2 części i dlaczego części pierwszej niema w A M 510. Wydaje się rzeczą niemożliwą, jak chcą niektórzy, aby odpisywacze świadomie ją opuścili, co znaczyłoby, że odnieśli się do sagi krytycznie. Autor sądzi natomiast, że pierwsza część sagi, prawdopodobnie znacznie obszerniejsza od obecnej redakcji, zaginęła, zanim odpisywacz A M 510 dostał ją w ręce. Stąd w tej redakcji znajduje się tylko część druga.

Zaznaczono wyżej, że rękopis A M 510 jest późny (koniec XV lub początek XVI wieku) i że jego język jest współczesny. Lecz objętość i sposób przedstawienia znaczniej zbliżają się do pierwotnej J S, niż wszelkie inne redakcje. Pochodzi on prawdopodobnie z XII w. Język współczesny sagi, t. j. stulecia XV i XVI nie może nas wprowadzić w błąd przy określeniu jej wieku. Znany jest bowiem fenomen w średniowiecznej literaturze, że późniejsze odpisy oddają jak najwierniej treść przekazu, mimo, że ujęte są zupełnie albo częściowo w język współczesny odpisowi. Stara redakcja (z której sporządzono odpis) pomieszczona była prawdopodobnie w 2 to-

mach, z których pierwszy zaginął i nic dziwnego, że jedna część (z tomu 1) zaginęła, inna (w 2 tomie) dochowała się.

Już G. Storm (Arkiv for nordisk filologi, I, 235 i n.) zwracał uwagę, że istnienie J S da się cofnąć do początków wieku XIII. Autor idzie jeszcze dalej. Wydaje mu się rzeczą wielce prawdopodobną, że opis bitwy pod Hjörnungavaag w Odda Olaf Tryggvasonsaga opiera się na J S. Istnienie pierwszej, t. j. Olaf Tryggvasonsagi, da się natomiast cofnąć do samego początku wieku XII.

W J S w Flateyjarbok znajduje się długi wtręt o walce między naczelnikiem Sigmundem Brestissonem z Ferör a rycerzem Bui, różny a nawet sprzeczny z przekazami innych redakcyj J S. Przypuszczać możemy, że autor tej J S, z której powstała redakcja w Fl. I. nie pozwoliłby sobie na takie zmiany, gdyby nie miał na poparcie odpowiedniego autorytetu. Trzeba bowiem wiedzieć, że J S znana była w tym czasie powszechnie, z czem przecież sagamand musiał się liczyć. Wymienia on na szczęście źródło. Powołuje się mianowicie na tradycję podaną przez Hallbjörna i Steingrima, jakoteż na słynnego Ari'ego Þorgilssona. Dwaj pierwsi należą raczej do bajki i tylko Ariego uważać należy za wiarygodnego świadka. We wtręcie odróżnić należy dwie części: jedną, która opiera się na jakiejś wersji J S zgodnej z przekazami w innych redakcjach i amplifikację, która dodana być mogła jedynie do sagi już istniejącej. Autor jest zdania, że w pismach Ariego istniał zatem opis wspomnianej walki, do którego za podstawę służyła jakaś redakcja J S. Jedynem pismem, z którego mógłby być zaczerpnięty opis walki, jest zaginiony t. zw. Islendingabok a zwłaszcza zwany przez niego rozdział konunga aefi, o którego objętości nic zgoła nie wiemy. W każdym razie dzieło to miało obok wykazów chronologicznych także pełne życia opowiadania, zaczerpnięte z tradycji islanckiej, skombinowanej jednak z przekazami łacińskiemi, mianowicie z kroniką Adama Bremeńskiego.

J S jest zatem o wiele starszą, w każdym razie starszą, niż przypuszczano dawniej, co ma niemałe znaczenie, jeśli

chcemy dociec, która z redakcyj J S jest najbliższa pierwotnemu oryginałowi.

Między redakcją A M 510 a spisaną koło r. 1220 kroniką norweską F a g r s k i n n a nieznanego Islandczyka, istnieją zasadnicze podobieństwa, które w różny sposób tłumaczono. C. Petersen stwierdzał pewne zapożyczenia red. A M 510 względem Fagrskinna, gdy G. Storm twierdził coś wręcz przeciwnego. Ten ostatni postawił też teorję o istnieniu młodszej i starszej J S, z których powstała red. A M 510. Autor odrzuca tę hipotezę i stoi na stanowisku, że J S wcześnie bardzo rozszczepiła się na mniej lub więcej różne warjanty, co dowodzi jej poczytności u współczesnego pokolenia. O sadze młodszej i starszej niema wogóle co mówić. Larsen odrzuca też możliwość zapożyczenia A M 510 względem Fagrskinna, jak utrzymywał wydawca kodeksu A M 510, C. Petersen. Zestawienie i porównanie tekstów dowodzi jedynie, że wersje J S, z których powstała red. A M 510 i Fagrskinna były do siebie bardzo podobne i bardzo stare, pochodziły bowiem według wszelkiego prawdopodobieństwa z końca XII wieku.

Autor (Larsen) podziela jednak inne zdanie, Storma mianowicie, że kronika norweska ma pewne zapożyczenia z A M 510. Zdaniem jego wobec zaginięcia części pierwszej J S trudno będzie ustalić, w jakim stopniu autor norweskiej kroniki korzystał z J S. W opisie wypadków przed wyprawą Jomsvikingów do Norwegji szedł on dokładnie za zbliżoną do A M 510 redakcją ale z pewnem ścisłem ograniczeniem. Autor Fagrskinna o p u ś c i ł m i a n o w i c i e c a ł y u s t ę p o P a l n a t o k i m, niewątpliwie uważając go za bajkę, gdy reszta sagi wydała mu się wiarygodną.

Ze względu na wypadki, które miały dopiero nastąpić, taka operacja na źródle dokonana nie nastręczała trudności, w odniesieniu jednak do wypadków poprzedzających wyprawę na Norwegję pozostawiła grube ślady. Trudność nie wynikała stąd, że z usunięciem postaci Palnatokiego odpadła także historja o założeniu przezeń grodu jomsborskiego. Autor kroniki bowiem wiedział z całą pewnością o t r a d y c j i przechowanej w Oddy - sadze o Olafie i w Knytlinga - sadze, które założenie państwa i grodu jomsborskiego przypisywały

Haraldowi. Że ta tradycja była starsza od J S wynika stąd, że sagamand (twórca J S, z której czerpał autor kroniki Fagrskinna) znał tę tradycję. Sagamand jednak ignorował tradycję zupełnie, aby zrobić miejsce Palnatokiemu i jego dziejom o założeniu Jomsborga, z czem się tu i ówdzie zdradził. Opowiada on mianowicie, że Sigvaldi po śmierci Palnatokiego stanął na czele Jomsborga; udał on się do Burislawa, aby zabiegać o rękę córki Astrydy. Ta była początkowo przeciwna, później jednak za namową ojca przystała na małżeństwo pod warunkiem, że Sigvaldi uwolni kraj Wendów od daniny płaconej królowi duńskiemu. Wiedział zatem sagamand, że naczelnik Wendów płacił daninę władcom duńskim, którzy byli jego zwierzchnikami, i to oddawna, zanim jeszcze Palnatoki założył gród. Stąd wynika, że znał wiarygodną istotnemu stanowi rzeczy odpowiadającą tradycję o zdobyciu kraju Wendów przez Haralda. Z jakiegoż bowiem innego tytułu mieliby naczelnicy Wendów płacić daninę królowi duńskiemu?

Tak więc w odniesieniu do wypadków przyszłych autor kroniki norweskiej mógł opuszczać epizod o Palnatokim bez większych trudności. Powstały one dopiero wtedy, gdy trzeba było mówić o śmierci Haralda, której przecież nie można było przemilczeć, skoro śmierć Haralda spowodowała zwrócenie się Sigvaldiego do Burislawa i plany pojmania Svenda. Co do okoliczności, w jakich nastąpiła śmierć króla, zgodne były natomiast wszystkie źródła islanckie. Poległ on od strzału Palnatokiego w czasie walki z synem Svendem. Autor Fagrskinny pomógł sobie jednak w bardzo prosty sposób: podał on, że Harald zmarł z powodu choroby, a więc śmiercią naturalną, wbrew temu, co mówiły inne świadectwa. Był to jedyny sposób wyrugowania postaci Palnatokiego z opowiadania.

Nie da się udowodnić, czy w opisie wypadków przed śmiercią Haralda, autor Fagrskinny posługiwał się p i e r w s z ą częścią sagi, zdaniem autora znał ją jednak. Źródłem dlań do tego okresu była jakaś wersja Olaf Tryggvasonsagi z g o d n a z Olafsagą, zachowaną w Fl. I. Ta J S nie stała jednak zdaniem Storma w jednej linji z zachowanemi dziś re-

dakcjami, lecz była odbiciem starszej, bardziej pierwotnej formy tradycyjnej, nadto jak to widzieliśmy, upierał się Storm, że A M 510 powstał z tej „starszej" sagi i „młodszej", na co Larsen nie przystaje. Obaj jednak zgadzają się, że A M 510 jest starszą wersją sagi w nowoczesnej oprawie. Także opisy wyprawy wikingów w t. zw. wielkiej Olaf Tryggvasonsadze ma niemałe znaczenie w udowodnieniu starożytnego wieku J S. Według wszelkiego prawdopodobieństwa jest Olaf Tryggvasonsaga tłumaczeniem i opracowaniem łacińskiego dzieła Gunnlauga, opartego na źródłach islanckich. Oryginał (dzieło Gunnlauga) powstał koło roku 1200, a jego autor spisał i opracował całą znaną mu starszą tradycję. W przekładzie cytuje autor dlatego często wiersze skaldów, szczególnie bp. Bjaerne'go (jest bp. w r. 1188), znał także opis wyprawy jomsvikingów na Norwegję, podaną przez Saemunda.

Wśród źródeł, które znał Gunnlaug, niemałe znaczenie miała J S, której znał conajmniej dwie redakcje; z tych zaś jedna należała do tego samego typu co A M 510 i źródło kroniki Fagrskinna, co da się stwierdzić przez porównanie odpowiednich rozdziałów A M 510 i Olaf Tryggvasonsagi, Wynika stąd, że jeśli nawet cofniemy się do odległych czasów Gunnlauga, nie znajdziemy, jak chce Storm, „starszego" typu sagi, lecz kilka redakcyj, różniących się w szczegółach.

Za starożytnością A M 510 przemawiają również liczne wiersze skaldów, któremi ozdobiono właśnie dzieje czynów jomsborskiej drużyny. Znajdziemy je wprawdzie. ale w skąpej ilości w innych źródłach, najbogaciej przecież w redakcjach J S, przytem najpełniej w A M 510. Jestto dowód, że tu trzeba szukać źródła ich pochodzenia. To co znajdujemy w A M 510, a czego brak innym redakcjom, odpadło z biegiem czasu jak wiele innych rzeczy należących pierwotnie do sagi. A M 510 posiada też wiersze skaldów, których nie znajdujemy w Fagrskinna, co jest również dowodem, że ta ostatnia zapożyczała się względem A M 510.

B. Autor przystępuje do rozbioru drugiej grupy sag A M 291 i Fl. I., do których jako materjał objaśniający przybywa

t. z. wielka O(laf) T(ryggvasonsaga) i Heimskringła Snorriego Sturlusona. (Hms).

Kodeks A M 291 jest jak wiemy najstarszym rękopisem J S, z drugiej połowy XIII w., lecz sądząc z pisma, sporządzony został na podstawie starszego kodeksu, którego pochodzenie da się cofnąć do początku XIII wieku. Ta redakcja oddaje zatem mniej więcej taką tradycję, jak A M 510, a choć nie zbliża się do oryginału tak bardzo jak A M 510, posiada przecież szczególną wartość, bo daje mniej więcej pojęcie o tem jak pierwszy pattr J S wyglądał koło r. 1200.

Flateyjarbok spisany przed końcem wieku XIV na podstawie rękopisu z drugiej połowy XIII wieku zgadza się naogół z A M 291 lecz miejscami nosi ślady grubej przeróbki, celem przystosowania J S do sagi o Olafie, w której ją pomieszczono.

Autor porównuje najpierw teksty A M 291 i Fl. I. Zadziwiające jest połączenie J S z sagami o Olafie w Fl. I. Pamiętajmy jednak, że zadaniem sagi o Olafie Św. było olśnienie wszystkich postacią i czynami wielkiego króla, bojownika za wiarę chrześcijańską, w pogańskiej północy. Nadawała się do tego znakomicie legenda z J S, z której dowiadujemy się o tem, jak Olaf pomógł Ottonowi zdobyć wał graniczny Danewirke i zaprowadzić chrześcijaństwo. W Fl. I. możemy zresztą wyczytać, że taki był istotnie cel dzieła. Po porównaniu A M 291 i Fl. I. dochodzi Larsen do wniosku, że J S pomieszczona w Fl. I. nie może się równać z innemi redakcjami. Przykrojono ją dowolnie w pewnym z góry powziętym celu, aby dostosować ją do ram cyklu powieści o Olafie świętym w Fl. I.

Flateyjarbok odpisali pod koniec w. XIV dwaj duchowni Jón Thordarson i Magnus Thorhallson dla Islandczyka Jóna Hakonarssona, ze starszego rękopisu z drugiej połowy XIII wieku. Redaktorem jego był prawdopodobnie jeden z mnichów klasztoru w Pingeyra. Fl. I. jest cyklem sag i ułamków sag (również J S) wplecionych i zgrupowanych koło sagi o Olafie. Tworzy on pewną całość, znaną dobrze ówczesnym ludziom oświeconym, a wyrażenie w dedykacji — oto jest saga o Olafie Tryggvasonie z wszystkiemi sa-

gami, które do niej należą, wskazuje, że wcześnie starano się powiązać te właśnie sagi (także J S) z sagą o Olafie i stworzyć z nich całość. Kto był twórcą tego cyklu i gdzie występuje on poraz pierwszy?

Wyżej wskazywano na to, że nikt inny tylko Ari Þorgilsson prowadził postać Sigmunda Brestissona do J S (epizod o walce między rycerzem Bui a Sigmundem p. str. 659). Zdaniem autora wzmianka ta daje punkt oparcia do poszukiwań autora znanego jeszcze pod koniec w. XIV cyklu, który w każdym razie zawierał przegląd dziejów Norwegji, sagi o Olafie i przeróbki sag islanckich. Porównanie odpowiednich tekstów z Fl. I. z t. zw. wielką sagą o Olafie (jestto islancka przeróbka łacińskiej a zaginionej sagi o Olafie mnicha Gunnlauga) i z Heimskringla Snorriego może nas jednak dopiero przekonać, że właśnie Ari jest twórcą tego cyklu mityczno-historycznego, zwanego Islendingabok (w nim 1 rozdział t. zw. konunga aefi), traktującego o stosunkach między Islandją a Norwegją.

Z samoistnych sag o Olafie świętym znane są dwie, prócz pomieszczonej w Fl. I. Zarówno łacińskie oryginały jak i pierwotne tłumaczenia islanckie zaginęły, a zostały nam jedynie islanckie przeróbki, nietylko między sobą, ale i względem pierwotnego oryginału się różniące.

Twórcą starszej, wybitnie legendarnej sagi łacińskiej jest mnich Oddr Snorrason z klasztoru w Þingeyra, który spisał dzieło między r. 1170—1200. Pierwotne islanckie tłumaczenie łacińskiego wzoru zaginęło, dochowały się natomiast 3 islanckie przeróbki (w Kopenhadze, Stockholmie i Lundzie).

Autorem drugiej sagi łacińskiej o Olafie jest brat Gunnlaug również z klasztoru w Þingeyra († 1210), który dzieło zredagował wkrótce po Snorrasonie. Także pierwotne islanckie tłumaczenie jego dzieła zaginęło, opiera się na niem jednak t. zw. „wielka“ saga o Olafie.

Oba dzieła są wyraźnie tendencyjne. Autorowie ich przywiązywali wagę do nabożnych legend, błędnem jednak jest mniemanie (Munch), że tylko te części islanckich przeróbek, które mają charakter legendarny, pochodzą od Gunnlauga,

gdy inne są późniejszą amplifikacją. Trzeba bowiem pamiętać, że aby przedstawić Olafa jako bojownika w walce z pogaństwem, trzeba było dać koniecznie tło historyczne, na którem wystąpiłaby dopiero w całej pełni postać Olafa. Nie można zatem tych historycznych części odrzucać bez wszystkiego, jako nieautentycznych, nie pierwotnych.

Są niemniej w obu sagach ustępy, o których trudno przypuścić, aby pochodziły z tłumaczenia odpowiednich części łacińskiego oryginału, a raczej dostały się bez tłumaczenia wprost z języka islanckiego do islanckiego przekładu. W dziele Gunnlauga zwłaszcza znajdziemy takich nowości dużo; są tu opisy zdarzeń ze starożytnych pism islanckich, których nigdy na łacinę nie tłumaczono i jest bardzo dużo oryginalnych wierszy skaldów. Odbiło się też to na stylu utworu i różnica stylu posłużyła niektórym do wydzielenia z sagi części legendarnych — autentycznych a historycznych — nieautentycznych. Tymczasem na tej zasadzie przeprowadzony podział może być błędny. Wiemy bowiem, że Gunnlaug gromadził do swych legend materjał historyczny i to z wielką starannością, wymienia nawet źródło, mianowicie wspomnianego poprzednio A r i'e g o, z którego dzieł w rachubę wchodzić może t. zw. konunga aefi. Otóż ten, który tłumaczył łaciński oryginał Gunnlauga na islanckie, znał oczywista Islendingabok (konunga aefi) i w chwili przekładu miał do wyboru Islendingabok (po islancku) i łacińskie dzieło Gunnlauga. Oczywista, że zamiast znowu tłumaczyć z łaciny na islanckie, uciekał się wprost do islanckiego źródła Ariego (konunga aefi), ówczesnym sposobem dane ustępy mniej lub więcej przerabiając. To jest przyczyną dwoistości stylu islanckich przeróbek sagi Gunnlauga. Tyle o dziele Gunnlauga, z którego pośrednio wyrosła t. zw. wielka Olaf Tryggvasonsaga.

Jak wyżej powiedziano J S połączona z Olaf Tryggvasonsagą w Fl. opiera się również na dziele A r i e g o. Jest przeto rzeczą wskazaną, aby porównać O l a f T r y g g v a s o n s a g ę z Fl. I. z wielką O. T., która, jak to widzieliśmy, jest głównie oparta na cyklu Ariego i z Heimskringlą Snor-

riego Sturlussona, który z Ariego przepisywał również całe ustępy.

Jeżeli między odpowiedniemi partjami wszystkich 3 przekazów t. z. Fl. I., wielkiej O. T. i Hms. uda się wykryć podobieństwo, to zupełnie uprawniony będzie wniosek, że dotyczące partje oddają treść odpowiednich ustępów w dziele Ariego. Tylko na tej podstawie ustalić możemy budowę t. zw. konunga aefi, wykazując równocześnie podstawę do badań Olafsagi w Fl. I. a pośrednio do J S, która przecież jest spojona z Olafsagą w Fl. I.

Autor porównuje najpierw pewne ustępy z Fl. I. i O. T. i stwierdza zupełną ich zgodność, nie wyjmując nawet tytułów i rozdziałów. Są tylko drobne odchylenia, wynikłe stąd, że autor O. T. miał pełniejszy odpis wspólnego z Hms. oryginału, gdy Fl. I. oparty na mniej doskonałym opisie tego samego źródła ma szereg opuszczeń. Następnie określa autor stosunek Fl. I. i O. T. do kroniki Heimskringla Snorriego Sturlusona i stwierdza, że jakkolwiek między Fl. I. a O. T. istnieje dalekoidąca zgodność, to przecież ani dla jednego ani dla drugiego Heimskringla źródłem nie była. Zarówno Fl. I. jak O. T. i Heimskringla były wypisami ze starszego dzieła i istniejącego już w pocz. XIII w. w kilku niezbyt różniących się odpisach. Dowód: nawet rzecz tak błaha jak tytuły rozdziałów, zgadzają się w Fl. I. i O. T., natomiast ani podział na rozdziały w Heimskringla, ani ich napisy nie odpowiadają temu, co znajdujemy w O. T. i Fl. I. Jeżeli więc autorowie tych ostatnich korzystali z Heimskringla, każdy z osobna, sądzić należy, że każdy z nich zmieniał tytuły rozdziałów na swój własny sposób, gdyż inaczej taka zgodność byłaby cudem. Oprócz niezgodności tytułów są drobne różnice, wynikające stąd, że teksty O. T. i Fl. I. są bogatsze od Heimskringli. I tu znowu trzeba zaznaczyć, że amplifikacje O. T. i Fl. I. nie mogą pochodzić od Heimskringli, jako, że niema ich w tej kronice wcale. Jeżeliby ktoś mimo to upierał się, że autorowie pierwszych przepisywali z Heimskringli, to jakże w takim razie wytłumaczyć fakt, że autorowie zgodnie dodali cytaty nie spotykane u Snorriego. Oto poprostu z tej przyczyny, że zarówno Snorri jak autorowie O. T. i Fl. I. korzystali każdy na

swój sposób z jednego i tego samego starszego źródła (Ariego), którego kilka odpisów nieznacznie różniących się między sobą istniało z początkiem XIII wieku. Odpis, którym posługiwał się autor Fl. I. był przytem znacznie krótszy od wspólnego odpisu, jakim posługiwali się autor O. T. i Snorri.

Wszystkie 3 przekazy zbudowane są głównie na podstawie dzieła Ariego Islendingabok (konunga aefi). Fl. I. jest przytem najpełniejszem opracowaniem dzieła Ariego, ale miejscami bardzo skażonem, Snorri natomiast posługiwał się w części drugiej (Pattr) J S nie dziełem Ariego, lecz islancką przeróbką Olaf Tryggvasonsagi Gunlauga, istniejącej wtedy już w kilku warjantach. Niektóre ustępy Heimskringla są poprostu wyciągiem z dzieł Gunnlauga.

C. Co do trzeciej grupy redakcyj J S — St. 7 i Arn. I., tyle tylko można powiedzieć, że źródłem dla St. 7 były jakaś starsza redakcja, zbliżona dla A M 291, nadto cykl Ariego o Olafie.

Trudno powiedzieć cośkolwiek o zaginionym oryginale, z którego Arngrim tłumaczył na łacinę (Arn I.). Zdaniem autora był to wyciąg czy referat sporządzony na podstawie bardzo starej wersji.

Po porównaniu, przeprowadzonem między poszczególnemi redakcjami, otrzymuje autor następujące rezultaty: Jomsvikingasaga jest starszą niż dzieło Ariego, które już za jego czasów rozszczepiło się na kilka wersyj. Wszystkie zachowane redakcje J S można uważać za przekazy tych starszych wersyj, choć w niektórych miejscach uległy one i zasadniczym i głębszym zmianom. Odnosi się to w szczególności do Fl. I., która pierwotnie stała bardzo blisko A M 291, lecz przez Ariego została bardzo samowolnie przerobiona, a to celem przystosowania jej do ram sagi o Olafie Świętym, do której włączono ją jako Paettir. Sądząc z treści, ułamek (2 Pattr) sagi zachowanej w A M 510 i sagę, która służyła za podstawę przy pisaniu Fagrskinny, możemy uważać za przekazy najbliższe oryginałowi J S z pomiędzy pięciu zachowanych redakcyj.

Najobszerniejszą przeróbką cyklu Ariego, który zawierał także przegląd dziejów Norwegji, znajduje się w Fl. I.,

w postaci mocno obkrojonej. Ta redakcja Ariego da się cofnąć do drugiej połowy XIII wieku. Inną redakcją Ariego posługiwał się tłumacz łacińskiej Olafsagi Gunnlauga. Wziął on żywcem niektóre ustępy z Ariego i nie przerabiał ich tak samowolnie jak redaktor Fl. I. Również Snorri Sturluson wziął z dzieła Ariego bardzo wiele, wszelako w drugiej części J S odsunął na bok Ariego, a posługiwał się islancką przeróbką dzieła Gunnlauga.

Teorja o „młodszej“ i „starszej“ J S jest błędem. Wszystkie zachowane redakcje są bardzo stare w odpowiedniem zrozumieniu. Są to z różnych czasów pochodzące przeróbki oryginalnych typów sagi, istniejących już w początkach XII w. J S wcześnie podzieliła się zatem na różne wersje mniej lub więcej różniące się od siebie. To jedno jednak nie ulega wątpliwości, że wszystkie te przekazy pochodzą od jednej jedynej i tej samej sagi, ułożonej i spisanej przez jednego i tylko jednego autora, jeśli się komu podoba, może go nazwać wieszczem. Gdyby bowiem tradycja nie budowała na pisemnym przekazie, nie utrzymałaby się a zaginęła jednolitość w przekazaniu podania, dziś jeszcze cechująca sagę, jak niewytłumaczoną pozostałaby zgodność czy to słów czy to zwrotów, spotykana na każdym kroku. Nie chodzi tu przecież o skostniałą postać wierszy, które dzięki swej budowie są bardziej odporne na upływy tradycji, ale o prozę, którą z natury rzeczy łatwiej rozluźnić, jako że nie posiada tak sztywnej formy jak wiersz.

Mamy tu do czynienia z fenomenem, który wogóle odnieść możemy do sag islanckich, mianowicie, że każdy odpis sagi występuje jako samodzielna przeróbka — co zawsze wywołało zaciekawienie u wydawców sag, nigdy jednak nie zostało dostatecznie wyjaśnione. Bardziej zadziwiać może to, że przekazany nam tekst ulega przeróbce, czasem skróceniu albo znowu rozszerzeniu, zawsze jednak w ramach pierwotnego wzoru. Ci więc, którzy sagę przerabiali, nigdy nie uważali się za autorów, lecz podawali tylko znany materjał w innej formie. Spisywanie sagi nie miało na celu uprzystępnienia jej ogółowi przy pomocy odpisów, tak jak się miała rzecz z auto-

rami klasycznymi w średniowieczu, którzy w duchowieństwie i szerokich warstwach oświeconych mieli zawsze gorliwych czytelników. Sagamandowie mieli również swych czytelników, swą publiczność, bez tego bowiem warunku nie do pomyślenia jest istnienie twórczości literackiej, tylko że nie była nią warstwa duchowieństwa i możnych. Nieliczne przekazy sag przekonują nas, że sagamand spisywał sagę dla własnego użytku, dla samego siebie, a to w tym celu, aby ją potem głosić przed większem zebraniem. Na Islandji popisy odbywały się na uroczystych zebraniach, na sejmach i zjazdach u możnych. Lecz podobnie jak ongiś skaldowie, tak teraz sagamandowie ciągnęli z islanckiej ojczyzny przez kraje nordyjskie, wszędzie i zawsze znajdując chętne ucho na dworze króla i w zamkach możnych panów, aby z darami, sławą i zaszczytami wrócić do ojczyzny. Aby jednak utrzymać w zaciekawieniu słuchaczy, musiał sobie sagamand przysposobić program występów, tak jak dziś śpiewak przygotowuje sobie program przed swem artystycznem tournée. Zmuszony on był rozczytywać się w sagach, wybrać to, co uważał za najstosowniejsze, i spisać. Że odpisy (przeróbki) nie były zgodne ze wzorem, i że sagamand przerabiał go według własnego upodobania — nie trzeba dodawać. Różnica była tem większa, im później sporządzano odpis.

Jomsvikingasaga przechodziła tę samą ewolucję, zarówno w treści jak i rozmiarach ujęcia. Pierwotna saga, niewątpliwie bardzo obszerna, podzielona była na 2 części (pattr), upiększona licznemi wierszami i pieśniami skaldów, zachowanych obficiej niestety w jednym tylko przekazie (A M 510). W innych skreślano je z tego tylko powodu, że wiersze skaldów stawały się coraz to bardziej niezrozumiałemi, zresztą i niepotrzebnemi, bo saga i tak była dość obszerna. Ten ostatni wzgląd był niewątpliwie decydujący. Jeśli redakcja A M 510 jest obszerna, treść pełna, to w przekazie A M 291, którego oryginał da się cofnąć do początku XIII wieku, opis jest znacznie skrócony, aczkolwiek podział na 2 części zatrzymano jeszcze, gdy w innych 2 przekazach (St. 7 i Arn I) skrócenia są znaczniejsze, przyczem wyraźnie przebija tendencja do scalenia sagi, zatracającej podział na 2 części, jako że od-

tąd miała być opowiadana za jednym razem, w jednym akcie od początku do końca.

Na dowód, że sagi miały być wygłaszane przed zgromadzeniem, mamy świadectwa w samych sagach. W jednej z nich n. p. czytamy: „Oby Pan zachował na wieki tego, który napisał i opowiadał sagę, razem z tymi co jej słuchali...".

Autor przyrównuje też odpisy sag do średniowiecznych formularzy kazań dominikańskich, przeznaczonych nie dla użytku publiczności, a tylko dla kaznodziejów, którym dawać miały sposoby oddziaływania na masy. Autorów tych formularzy nie znamy, podobnie jak nie znamy twórców sag. Stały się one rychło własnością ogółu, a ich rękopisy, podobnie jak to stwierdziliśmy na przykładzie J S, różniły się mniej lub więcej od siebie.

Autor przystępuje wreszcie do sądu nad J S jako źródła historycznego. Rozpatrując ją z tego punktu widzenia, trzeba w niej odróżnić wyraźnie ustęp końcowy — opisy wyprawy jomswikingów na Norwegję — od reszty, poprzedzającej ten epizod końcowy.

Ten właśnie epizod końcowy sagi zbudowany jest na źródłach dwojakiego rodzaju: częściowo na wierszach skaldów, zachowanych tylko w jednym przekazie (A M 510), częściowo na ustnej tradycji, pochodzącej od wojów islanckich, walczących po stronie Hakona Jarla. Tradycję tę, którą spisano prawdopodobnie po r. 1100 (a więc wiek przeszło później od bitwy pod Hjörnungavaag) uważać należy, w całości biorąc, za wiarygodną, lecz bynajmniej za niewzruszoną w szczegółach. Do nas doszła ona w kilku różnych warjantach, z których później nieco powstały przeróbki. Co w każdym szczególe jest prawdziwego, a co nie, trudno z całą pewnością określić. Główne zarysy opowiadania są jednak niewzruszone: nagła i niespodziewana wyprawa, szybka i zacięta obrona, mordercza walka i sceny rzezi po bitwie (p. Wachowski, Jomsborg, str. 18—19). Żadne ze źródeł nie dochowało nam tak wiernego i barwnego obrazu bitwy w wielkim stylu z zamierzchłych czasów nordyjskich. Z tego względu saga jest pomnikiem historyczno-kulturalnym, jakiego drugiego nie znajdzie-

my wcale. Gdyby J S przekazała tylko ten epizod końcowy, pozostałaby dziełem sztuki i pomnikiem pierwszorzędnej wartości.

Inaczej ma się rzecz z obszernym opisem, poprzedzającym część końcową sagi. Jest ona prawie-że zupełnie bez znaczenia, gdyż tradycja zawiodła tu zupełnie. Autor korzystał ze źródeł łacińskich, przekształcał je stosownie do ram sagi, której przeznaczeniem było oczarowanie słuchaczy.

Dla Sagamanda postać Jarla Hakona musiała się znaleźć w centrum opowiadania. To nam też tłumaczy kompozycję i budowę utworu. Osią sagi jest od początku do końca opis stosunku Haralda Sinozębego do Norwegji. Z pomocą i radą Jarla Hakona podbija on państwo norweskie, lecz nie nadługo. Ten sam Jarl Hakon wyzwala się z pod jarzma duńskiego i jednym potężnym czynem unicestwia zamiary Haralda i Svenda, zmierzające do przywrócenia panowania duńskiego w Norwegji. Trzeba też zrozumieć, że z tego powodu saga zabarwiona jest sympatjami norwesko-islanckiemi. Przecież Norwegja była praojczyzną Islandczyków, jak Islandczykami i Norwegami byli słuchacze skaldów i sagamandów. Stąd Jarl Hakon ma przebojowe znaczenie w sadze, która niesłusznie nosi nazwę Jomswikingasagi, bo nie daje dziejów Jomsborga, a opisuje stosunek potężnego i walczącego o wolność Norwegji Jarla do Haralda i Svenda. Punktem kulminacyjnym jest bitwa pod Hjörnungavaag, świadectwo norweskiego bohaterstwa, którego nawet waleczność Jomswikingów złamać nie zdołała. Nie chodzi tu sagamandowi o historję Jomsborga, co trzeba podkreślić. Przecież nie wspomniał on ani słówkiem o bitwie pod Fyrisvold (Styrbjörn) i pod Svolder. Kompozycja utworu była zgóry tak obmyślana, że autor wiedział, czego chce i dlaczego tak chce a nie inaczej, brał zatem to, co mu było potrzebne, a odrzucał, co się nie nadawało do jego powieści. Z tego punktu widzenia także postać Palnatokiego należy do bajki, jest zupełnie zmyśloną, a wymyślił ją sagamand, bo potrzebna mu była postać potężnego naczelnika Wikingów, działającego czynnie. Stosownie do potrzeby i postawionego celu odsunął autor wszelką znaną tra-

dycję, a powyrywał z niej tylko pojedyncze bardziej efektowne fragmenty, aby po mistrzowsku wpleść je w całość. Ucierpiała na tem chronologja. Wiarygodna tradycja islancka przekazała tylko wiadomość o najeździe na Norwegję i to w najgłębszą zimę. W którym roku to się stało, tradycja nie podała, jak nic nie wiedziano o zdarzeniach przed wyprawą. Według sagamanda przypada bitwa pod Hjörnungavaag na rok przed upadkiem Jarla Hakona (995). Jest to niemożliwe, gdyż na czas między wrześniem 994 r. a wiosną następnego roku przypada wyprawa Svenda na Anglję. Sagamand zmieniał więc dzieje lat ostatnich Haralda i Svenda, a nie lepiej obchodził się z przekazami źródłowemi. Trudno było dostosować do ram sagi przekaz Adama o stosunku chrześcijańskiego Haralda do pogańskiego Svenda, jak z drugiej strony zarówno śmierć Haralda, zdrada Sigvaldiego i pojmanie Svenda zbyt były głośne, aby je można było przemilczeć. Nie przemilczał ich też autor, lecz splótł z postacią Palnatokiego w zupełnie innym związku. To samo można powiedzieć również o wielu innych epizodach. Autor brał to, co było w tradycji i przekazach pisanych najefektowniejszego i do jego celu przydatnego i w odpowiedniej przeróbce wkładał w sagę. Toteż opis wypadków Jomsvikingasagi aż do wyprawy na Norwegję i bitwy pod Hjörnungavaag należy do świata baśni.

Tyle od autora Jomsborga. Praca Larsena nie może nie wywołać zainteresowania nauki polskiej, tak jak z pewnością rozprawi się z nią nauka niemiecka. Nasze poglądy na kwestję Jomsborga i stosunki Słowian do Danji w X wieku polegały i polegają do dziś dnia na pracach K. Wachowskiego, który zdobycze naukowe i wyniki duńskich uczonych przeszczepił na grunt polski. Sądzę też, że jemu teorja Larsena nie pozwoli siedzieć cicho i że wypowie swe zdanie w tej sprawie, tembardziej, że dla wyświetlenia dziejów panowania polskiego u ujść Odry za Mieszka I i Bolesława Chrobrego przeniesienie kosza jomsborskiego z Wolina o 80 km na zachód ma zasadnicze znaczenie. Zmusza też do wypowiedzenia się z naszej strony i ta okoliczność, że Larsen zignorował i nie uwzględnił zdobyczy i badań naszych uczonych — (prócz

Wachowskiego zajmowali się kwestją pośrednio lub bezpośrednio Potkański, Widajewicz, Zakrzewski); autor z prac słowiańskich uczonych uwzględnił jedynie Szafarzyka pracę o Vinecie. A przecież niektóre sprawy, inaczej ujęte u autora (granice plemienne między Słowianami, stosunek Mieszka do Jomswikingów, daty przekazu Ibrahim ibn Jakuba) omawiane były już przez uczonych polskich. Także dowodzenie autora w pierwszej części pracy o położeniu Jomsborga nie są niewzruszone. Larsen uważa przekaz Adama o położeniu Jomsborga za kamień fundamentalny w toku dowodzeń i na jego podstawie, jak również przy pomocy mapy marynarki wojennej tworzy relief ujścia Odry i przyległych krain. Nie dowiemy się prawdopodobnie nigdy, jak wyglądał krajobraz i struktura dna morskiego w tych okolicach, a jednak krajobraz można uważać prędzej za niepomylony, niż przekaz kronikarza, który nie widział tego co opisywał, jak sam autor stwierdził. Rzecz dziwna, że Adam wiedział tylko o j e d n e m ujściu Odry (Peenemünde), a nie znał zupełnie dwu innych ramion delty, które — jak autor przyjmuje — i co polega na prawdzie, istniały wtedy. Także zamykanie i otwieranie ujść Odry (dla flot) przy pomocy pośrednich wiadomości historycznych wydaje się rzeczą niebezpieczną, w każdym razie nie może służyć za argument niewzruszony. Pamiętajmy też, że dla chyżych statków (łodzi) normańskich nie było rzeki niespławnej w tym czasie, i to u ujścia. Bardzo zawodne może się również okazać dowodzenie do wytłumaczenia identyfikacji nazw Jumne-Jomsborg — Julin-Wolin, jak wiadomo przy pomocy przeniesienia nazwy przez kupców, którzy z Jomsborga przesiedlali się do Wolina. Mogło tak być, jak autor stara się dowieść i było tak w jednym wypadku, ale uogólniać go i przenosić na inne przykłady jest rzeczą, która nie da się pogodzić ze ścisłością metody historycznej i jest wręcz niedopuszczalną, jeśli się nie ma innego dowodu na poparcie. Autor wydobył z dna morskiego Jomsborg, tak jak niemieccy uczeni Vinetę, i umieścił go na zatopionej dziś skale-wyspie, ale kto wie, czy najbliższe badania nie zatopią go z powrotem.

Mimo tych ujemnych uwag, nasuwających się przy studjum pierwszego rozdziału pracy, nie można autorowi odmówić pomysłowości, daru kombinacji, umiejętności czytania źródeł i samodzielnego myślenia. Pomysłowość tkwi w zastosowania dowodu topograficznego, który wprawdzie da się pogodzić z opisem w kronice Adama, ale jest niewystarczający, nadzwyczajnej sztuki w czytaniu źródeł dowiódł autor w analizie tekstu Adama i przekonywujących objaśnieniach niektórych miejsc kroniki. I jedno i drugie złożyło się na oryginalną w każdym względzie hipotezę, którą autor musiałby lepiej uzasadnić, aby się przyjęła w nauce jako pewnik. Czy na to pozwala źródło, wykorzystane wszak skrupulatnie i w całej pełni przez autora — należy wątpić.

Lecz jeśli nawet autor nie utrzymałby swej olśniewającej teorji o położeniu Jomsborga, to przecież ze względu na drugą część pracy — zajmującej się krytyką źródeł, dzieło Larsena posiada zasadniczą wartość i jest do pewnego stopnia niezastąpione. Widzimy, że sagi pod piórem krytyki przechodzą te same dzieje, co nasze podania o pierwszych władcach polskich. Może jeszcze gorzej. Brano je początkowo w dobrej wierze jako źródło historyczne, później zaczęto powątpiewać w ich prawdę, aż ostemplowano je imieniem baśni i legendy, z której historykowi wolno wziąć tylko imiona i fragmenty wydarzeń, odrzucając bezwarunkowo kościec chronologiczny. Sagi staną się powoli rycerskiemi bajkami dla dzieci, legendami, któremi dzięki właściwościom artystycznym zajmować się będą historycy literatury; historyk niewiele z nich wyłuska, a zawsze na to, co znajdzie, musi szukać potwierdzenia w innych źródłach. Sławni wodzowie Jomswikingów, Styrbjörn i Palnatoki znikną powoli ze świata historycznego, aby się przenieść w dziedzinę mitologji. Po badaniach Larsena nad sagami i po ogłoszeniu historji Jomsborga przyjdzie zmienić pogląd na stosunek Polski do kosza jomsborskiego u ujść Odry, koło Wolina, gdzie go narazie należy zostawić i nie ruszać.

Leon Koczy.

FEIST SIGMUND. **Germanen und Kelten in der antiken Ueberlieferung.** Max Niemeyer. Halle (Saale) 1927, str. IV + 75.

Treścią rozprawy Feist'a są zmiany znaczeniowe, które przebył wyraz *Germani* oraz urobiona od tego etnikonu nazwa geograficzna *Germania*. Feist ustala, że dopiero u Cezara (Bellum Gallicum) wyraz ten zdecydowanie i zupełnie wyraźnie jest używany, ale tak, jakby sam przez się był czytającej publiczności zrozumiały. Wnosić stąd wypada, że etnikon *Germani* był znany Rzymianom oddawna i zapewne pochodzi z czasów wojny z Kimbrami i Teutonami, z czasów wojny niewolniczej (73—71 przed Chr.). U Cezara występują Germanie na lewym oraz na prawym brzegu Renu, u Tacyta (Germania) jest mowa o lewobrzeżnych Germanach, co niewątpliwie wziął Tacyt z tradycji, ponieważ za jego czasów (98 po Chr.) *Germani, Germania* już od dłuższego czasu oznaczało prawobrzeżnych German i kraj przez nich zajęty. Źródło jednak Tacyta jest nieznane. Znaczenie wyrazu *Germani, Germania* pierwotnie obejmowało niewielką grupę szczepów a następnie rozszerzyło swój zakres na wszystkie pokrewne ludy. Na końcu sławnego zdania o nazwie *Germani, Germania* (Germania cap. 2) Tacyt podnosi, jakoby Germanie sami się tak nazywali. Otóż trzeba stwierdzić, że w całej literaturze ludów germańskich, nie po łacinie napisanej, brak jest dowodu na to twierdzenie. Nazwa *Germani* jest celtycka bez wszelkiej wątpliwości, na co wskazują oprócz tacytejskiej tradycji także następujące fakty: 1. oboczność *a* || *e* w pniu *Garmani* || *Germani*, por. wymianę *a* : *e*, nawet *o* : *e* w celtyckich wyrazach: *Hercynia silva* (Caesar), Ἀρκύνια ὄρη (Arystoteles), Ὀρκύνιος δρυμός (Ptolomeusz), *Basternae* || *Bastarnae*; 2. fakt, że u Celtów bardzo wcześnie występuje *Germanus* jako imię osobowe.

Trzeba zauważyć, że fakt pod 2. dowodzić może także czegoś wręcz odwrotnego. Mianowicie etnika obce właśnie częstokroć stają się imionami własnemi, por. np. polskie *Niemiec, Niemczyk, Niemczura, Czech, Węgrzyn* jako nazwiska, oraz niemieckie nader częste *Pollak* ≤ pols. *Polak* „osobnik przynależny do narodu polskiego" itd. Niekiedy nawet nazwy

43*

plemienne stają się nazwiskami t. j. imionami własnemi, por. pols. *Góral, Mazur, Ślązak* etc. oznaczające pierwotnie „przybyszy z gór, z Mazowsza lub Śląska".

Pierwotne znaczenie wyrazu *Germani* nie da się odtworzyć i to niezależnie od tego, czy wyraz ten będziemy dzielić na *Ger-mani*, por. *Pae-mani, Ceno-man(n)i*, czy też na *Germ-ani*. Do tego dodać należy, że zapewne pisownia łacińska tego etnikonu jest znormalizowana, bo obok oboczności *Germanus* || *Garmanus* spotykają się jeszcze napisy na monetach *carmanus (cirmanus)*. Rzecz zatem wygląda tak, jakgdyby w nagłosie stała tylnojęzykowa zwarta lenis a po niej było *r̥* zgłosko twórcze.

Grecy i Rzymianie obejmowali nazwą *Germani* następujące ludy:

1. *Bastarnae* || *Basternae*, których uważa Feist za Celtów, ale pochodzenia „germańskiego" t. zn. za wyszłych z okolic prawego brzegu Renu. Okazują się około 200 przed Chr. nad Morzem Czarnem, wspominani w napisach w 184, 172 etc. przed Chr. Tacyt później nie uważa ich za German tylko dlatego, że się zmieszali z Sarmatami.

2. *Kimbrowie*, z którymi starli się Rzymianie pierwszy raz w r. 113 przed Chr. pod Noreją. Nie jest rzeczą wiadomą, skąd oni pochodzili. Zlokalizowano ich ojczyznę na półwyspie Kimbryjskim (Jutlandji) dopiero w 5 r. po Chr. po wyprawie floty rzymskiej w te okolice. Opowiadania na temat wylewu morskiego, który jakoby miał ich poruszyć do pochodu na południe, jest także plotką, niemającą uzasadnienia nietylko dokumentowego, ale nawet zapisowego. Kraina duńska *Himmerland*, stduń. *Hymberssyssael* nie może być zidentyfikowana z nazwą *Kimbrów* bez trudności, nawet z powodów głosowych *(K- : H-)*. Pozatem istnieją wskazówki u Cezara (Bell. gall. II. 29) i Poseidoniosa (u Strabona VII. 293), że Kimbrowie byli sąsiadami Bojów. Nazwa Kimbrów wydaje się być niegermańska, lud także niegermańskim, zwłaszcza że Livius (u Orosiusa V. 16) nazywa ich jużto *Galli* jużto *Germani* a o Kimbrach, Teutonach, Tigurinach i Ambronach wyraża się, że są „*Galli Germani*". Za celtyckością Kimbrów przemawiają także imiona ich wodzów: *Boio-rix, Caeso-rix, Lugius, Claodicus*.

3. Sporną jest także narodowość *Teutonów*, których nazwa wykazuje apofoniczną oboczność do *Toutones*, cf. też oboczność *Teutates* || *Toutates*. *Teutones* nazywani są także **Tougenoi* (Τωυγενοῦς acc. plur. u Plutarcha), a zatem **Teu-ton-*, **Tou-gen-* por. u Cezara nazwę szczepu helweckiego *pagus Verbi-genus* (Bell. Sall. I, 27). Teutonów siedziby były zapewne w dorzeczu Menu, niedaleko Kimbrów. Jestto lud keltycki, za czem przemawia jego nazwa oraz imię króla *Teutoboduus*, cf. podobne imię króla Sequanów *Sequanoituos*.

4. *Ambrones*, wywodzeni ze względu na wyspę *Amrum* z nad brzegów Północnego Morza, nazywani są przez Festusa Celtami: *Ambrones* fuerunt gens quaedam Gallica... Byli oni poprostu „germańskimi" *Gallami* t. zn. *Gallami* z p r a w e g o brzegu Renu.

5. *Treveri* i *Nervii* również są Celtami, jak świadczy zupełnie kompetentny w tej sprawie św. Hieronim (345—420 po Chr.), który w młodości przebywał długo w Trewirze; ich resztki językowe i archeologiczne także dowodzą tego jasno, a przecież mówi o nich Tacyt Germania cap. 28. „Treveri et Nervii circa affectationem G e r m a n i c a e originis ultro ambitiosi sunt, tanquam per hanc gloriam sanguinis a similitudine et inertia G a l l o r u m separentur". Przeciwstawienie zatem dwu pojęć: Germanica origo — inertia Gallorum, a złudą jest widzieć w tem d z i s i e j s z e pojęcia etniczno-narodowe!

6. *Nemetes, Triboci, Vangiones* także są szczepami keltyckiemi, chociaż służą w wojsku Ariovista. Zatem przemawiają ich nazwy szczepowe, nazwy miast, jak *Noviomagus, Borbetomagus, Argentoratum, Bufiniana, Buconica, Magio vetus, Vicus Altiaiensium*, imiona własne ludzi jak: *Cossatio(nis), Conteddius Teddilli, Carantus* (*Victoris*) etc.

7. *Mattiaci*, w okolicy Aquae Mattiacae — także Celtowie.

8. Dalej: Ubiowie, Usipeci i Tenkterzy nazwani przez Cassiusa Dio Κελτικὰ γένη.

9. Nawet Cheruskowie, Chattowie i Sugambrzy mają imiona, których germańskości nie można uzasadnić, a nazwy miejscowe są na ich terenach niewątpliwie celtyckie, jak *Vacalus, Amisia, Wisurgis, Albis, Lupia, Raura, Logana Sigana, Nidara, Vedra* ≧ zniemczone dzisiejsze *Waal, Ems, Weser,*

Elbe, Lippe, Ruhr, Lahn, Sieg, Nidder, Wetter. Podobnie ma się rzecz z nazwami gór: *Taunus, Bacenis, Semana, Hercynia, Abnoba* itd., aż po Turyngję.

Udowodniwszy na powyższych przykładach, że *Germanami, Germanją* nazywali starożytni Celtów i kraj celtycki, leżący po prawej stronie Renu, dochodzi Feist do wniosku, że pojęcia te miały u starożytnych inną treść, aniżeli obecnie, były one jedynie pojęciami geograficznemi, a nie miały ani treści językowej ani rasowej, jak obecnie. Toteż zupełnie jest rzeczą zrozumiałą, że jeszcze w końcu pierwszego tysiąclecia po Chr. pisał w swoim Lexikonie Suidas pod Κελτοί· ὄνομα ἔθνους οἱ λεγόμενοι Γερμανοὶ οἱ ἀμφὶ τὸν Ῥῆνον ποταμόν εἰσιν. Zatem pojęcie *Germani* jest, logicznie rzecz biorąc, jedynie szczegółem pojęcia *Celtae*, Κελτοὶ podobnie jak nazwy *Galli, Galatae, Gaesati,* których także Feist uważa za bezspornych Celtów pomimo wywodów R. Mucha (Der Eintritt der Germanen in die Weltgeschichte). Dopiero w I w. po Chr. *Germani* poczynają oznaczać także i szczepy językowo germańskie, a Tacyt dopiero od 38 rozdziału opisuje językowych German gdy mówi o Swebach. Ich nazwa wygląda na pragermańską nazwę, stosowaną do wszystkich German.

Etniczne stosunki na prawym brzegu Renu w epoce Tacyta można sobie uprzytomnić najlepiej, dzieląc zamieszkałe tam szczepy na Kelto-German oraz Suebo-German, zapisując znany trójpodział Tacyta (Tacitus Germanie cap. 2) i Pliniusza (Nat. Hist. IV. cap. 96, 99) na *Ingaevonow, Istaevonów* oraz *Herminonów* (*Hermionów* Pliniusza) na rzecz keltyckich podziałów kultowych, niemających nic wspólnego z *Germanami* językowymi. Do tego samego rezultatu dochodzi Feist, analizując wierzenia religijne Kelto-German oraz Suebo-German; wierzenia tych ostatnich mianowicie wykazują związki z tradycją mitologiczną Nordów, podczas gdy pierwszych — nie, a jeżeli zachodzą zgodności to są one rezultatem wpływu celtyckiego południa na północ germańską.

Nader trafne uwagi wypowiada Feist (str. 45) na temat wartości języka jako cechy narodowej w starożytności grecko-

rzymskiej oraz na temat posługiwania się tą cechą przez autorów klasycznych jako środkiem do określania tej przynależności. To samo oddawna się wykłada w Slavia Occidentalis, przynajmniej od r. 1925. Przecenianie roli tego czynnika prowadzi autorów, zwłaszcza niemieckich do bardzo nieodpowiednich poglądów o zaludnieniu t. zw. Germanji starożytnych.

Do tego samego rezultatu dochodzi Feist, rozbierając wszystkie wzmianki literackie i napisy o Germanach wschodnich, jak Goci, Burgundzi itd., którzy nigdzie nie są nazywani Germanami, o ile nie zbliżają się do Renu. I odwrotnie Frankowie, znalazłszy się nad Renem w połowie III w. po Chr., poczynają się spotykać z tą denominacją, która bywa stosowana i do nich. Tak np. u Procopiosa, Venantiusa, Fortunatusa, Einharda, Johannesa Antiochenusa. Np. Procopios powiada: ἐς Γερμανοὺς οἳ νῦν Φράγγοι καλοῦνται. Na ludy nordyjskie nazwa German przeszła dopiero na drodze uczonych debat.

Z tego stanowiska wyjaśnia się wiele sprzeczności w tradycji i zapisach starożytnych o Keltach i Germanach. Keltami byli zapewne także i Fryzowie, zgermanizowani językowo dopiero później. Wobec tego zupełnie jasną jest rzeczą, że Pytheas w swej podróży (345 przed Chr.) nie spotkał nigdzie German, ale tylko Celtów, a Morze Północne zwie się po keltycku *morimarusa* (Philemon).

Badania omówione prowadzą Feista do nowego poglądu na stosunki etniczne w środkowej Europie za czasów cesarstwa rzymskiego. Najlepiej dzielić jej ludy na Kelto-German oraz Suebo-german. Granicą między nimi była Łaba, bo nawet *Hermun-duri*, późniejsi Θόριγγοι są Keltami. Zaś nazwą szczepu, który dziś nazywamy germańskim, był etnikon *Suēbi* i Germania Tacyta dopiero w 38 rozdziale poczyna mówić o językowych Germanach t. zn. wtedy, gdy mówi o Swebach. Ta denominacja przetrwała po dziś dzień w Alzacji, gdzie wszystkich Niemców nazywa się *Schwoben*. *Germania* jako pojęcie geograficzne nie była czemś stałem: zrodziła się ona nad Renem i jest zapewne celtyckiego pochodzenia. W czasach Augusta jej zakres nie prze-

kraczał Łaby i to zapewne było powodem, że Augustus myślał o podboju Germanji tylko do Łaby. Taki zakres geograficzny ma Germania jeszcze w listach papieży do św. Bonifacego.

Później pojęcie to uległo wielkiemu rozszerzeniu i obejmowało krainy od Renu aż po Don (Paulus Diaconus: universa illa regio Tanai tenus... generali vocabulo Germania vocitetur; Aelfred: at hit man haet eall — od Renu po Don, od Dunaju po „Cwensae" — Germania). Do tego ściśle geograficznego pojęca włączono później wyobrażenia językowo-etniczne i to się stało powodem ogromnego zamieszania w nauce (niemieckiej), które trwa w pełnej sile po dziś dzień.

Nadzwyczaj interesująca, ciekawa i gruntowna praca Feista wnosi poniekąd przewrot w dotychczasowych rozważaniach starożytności germańskich w dzisiejszem tego słowa znaczeniu. Odpadnie z nich przedewszystkiem to wszystko, co z chwilą ustalenia celtyckości wielu szczepów — przejdzie do starożytności celtyckich. A także i t. zw. pangermanistom w nauce, widzącym wszędzie i zawsze German, odpadnie bardzo wiele materjału do rozdymania German w jakieś olbrzymie zbiorowisko, pochłaniające nawet Indoeuropejczyków wogóle. Liczba German przedhistorycznych zmaleje do właściwych rozmiarów i pocznie się okazywać coraz wyraźniej, że Germanie są pierwotnie bardzo nielicznym szczepem, który dopiero później wbił się klinem pomiędzy Celtów i Słowian i kosztem jednych i drugich wzrósł do dzisiejszej liczebności; że zaś Niemcy są utworem późniejszym, złożonym ze zgermanizowanych Celtów oraz Słowian. Por. już takie poglądy, wyrażone przeze mnie w SO. III/IV. 321 itd.

Stosownie do tytułu pracy nie zajmuje się Feist obszerniej wschodnią połacią Germanji w obszerniejszem tego słowa znaczeniu. Stwierdzenie jednak przezeń faktu, że to wyłącznie geograficzna denominacja o niestałych granicach na wschodzie, ma wielkie znaczenie także dla starożytności słowiańskich, specjalnie lechickich. Z faktu tego wynika przedewszystkiem, że określenie, gdzie się Germania kończy np. nad Wisłą czy nad Donem, nie posiada żadnego zna-

czenia dla etniczno-językowych zbiorowisk ludzkich, żyjących w obrębie tak pojmowanej Germanji, nie przesądza to w najmniejszym stopniu ich właściwości etnicznych. Jest to myśl, która od kilku lat jest szerzona na łamach czasopisma Slavia Occidentalis.

Rozprawa Feista jest jednak znamienna dla dzisiejszych Niemiec — z jednego powodu: oto przesuwa ona punkt ciężkości przedhistorycznych ludów germańskich ku wschodowi. Jest to zgodne z dzisiejszemi tendencjami politycznemi w Niemczech; zgodność ta jest zapewne przypadkowa. Dzisiejsze Niemcy polityczne są pod bardzo silnym wpływem byłych Słowian, zniemczonych w średnich wiekach nienajlepszemi środkami, którym oczywiście nie jest miłą świadomość słowiańskiego pochodzenia. Toteż da się stwierdzić w dzisiejszych Niemczech bardzo silna dążnośc do przerobienia przedhistorycznego wschodu niemieckiego (w dzisiejszem tego słowa znaczeniu) na czysto pragermański! Obawiać się należy, że to się skończy taką samą kapitulacją, jak i wobec nadreńskich „German", których obecnie Feist przetwarza na Keltów. Ta wschodnia tendencja da się także stwierdzić i u Feista, czasem w zupełnie zagadkowych nawet twierdzeniach. Tak np. na str. 32 powiada, komentując twierdzenie Cezara (Bell. Gall. IV. 1. inss. „ut (Suebi) locis frigidissimis neque vestitus praeter pelles habeant quicquam"), że mieszkają oni „wohl im Nordosten Germaniens". To określenie może wskazywać równie dobrze ujście Łaby, Danję, Szlezwik i Holsztyn, a więc okolice, które zazwyczaj są uważane za punkt wyjścia ludów germańskich. Zaraz jednak poniżej, komentując dalsze informacje Cezara o Swebach (Bell. Gall. IV. 2.2 „(iumenta) apud eos nata, parva atque diformia, haec cotidiana exercitacione summi ut sint laboris efficiunt" —) dodaje w nawiasie „(Kosakenpferde!)". Jest to skierowanie myśli w kierunku południowo-wschodnim aż na Ukrainę. To trochę daleko, zwłaszcza, że Cezar mówi wyraźnie, iż okolice, w których się Suebi pojawili, leżą nad Renem niedaleko jego ujścia do morza (Bell. Gall. IV. 1,1 „non longe a mari, quo Rhenus influit"), oraz że Suebi naciskali Celtów przyreńskich, którzy przeszedłszy Ren pod-

stępem tuż przy ujściu Renu siedzących Menapjów łupili i ich kosztem żyli. Chodzi zatem o dzisiejszą Holandję i Belgję.

Na str. 35 mówi Feist „nach der Regermanisierung Ostdeutschlands", a więc wymienia pojęcie, którem się Niemcy dzisiaj posługują, aby zatrzeć fakt słowiańskości historycznej i zupełnie pewnej dorzecza Odry, Łaby oraz wybrzeży Bałtyku. Ta „Regermanisierung" wisi w powietrzu najzupełniej, bo nawet ci, którzy przeczą przedhistorycznej słowiańskości tych okolic, uważają, że tu siedzieli „Nordillyrier" a nie Germanie w dzisiejszem słowa znaczeniu. Wreszcie wyrażenie „Regermanisierung" jest wogóle wyrazem dwuznacznym, bo niewiadomo, co tu jest „regermanisiert" kraj, czy ludzie: czy zatem chodzi tylko o to, że krainie, nazwy posiadającej słowiańskie, nadano nazwy quasi-germańskie przez ich zniekształcenie w wymowie niemieckiej, czy tylko zniemczonej np. *Ruppin* ≤ lech. *Rupin(ъ)*, i to znikształcenie ma być regermanizacją, co jest wierutnym absurdem; czy też chodzi o to, że mieszkali w tych okolicach Słowianie językowi, etniczni i polityczni, którzy następnie przemienili się w językowych i politycznych Niemców, zachowując oczywiście wiele ze swej nie tak znowu dawnej przeszłości słowiańskiej. Takie pojmowanie „Regermanisierung" jest także oczywistym absurdem. Zachodzą jeszcze dwie dalsze możliwości pojmowania terminu „Regermanisierung"; albo chodzi tu o wyrażenie przekonania, że ludność stara, przedhistoryczna była germańską i w dobie lechickiej uległa slawizacji a teraz znowu „regermanizacji", albo że kraj był „germańskim", bo zamieszkiwali go Germanie, którzy sobie poszli tam, gdzie im się wydawało lepiej, na ich miejsce zaś przyszli Słowianie w następstwie czego kraj uległ „slawizacji", z chwilą zaś przemienienia się tych Słowian na Niemców — germanizacji, a skutkiem tego można mówić o „Regermanisierung". W rzeczywistości jednak kraj — pozostał zawsze sobą t. zn. dorzeczem Odry i Łaby, a co najwyżej ulegał w pewnej mierze pracy człowieka, ale ten człowiek pozostał w istocie swej także temsamem, a tylko zmienił język i orjentację polityczną — z lechickiej przemienił na niemiecką.

Z tych rozważań wynika, że najlepiej takiemi wyrażeniami się nie posługiwać, które tylko wprowadzają zamieszanie. Ale twórcom tego terminu „Regermanisierung" — może właśnie o to zamieszanie chodzi? Po co jednak to w nauce?

Na str. 30—31 i dop. 3., „Zur selben Zeit wohl war ein (illyrischer?) Stamm der Veneter) südöstlicher Nachbar der Germanen, denn der Name ging als ahd. *Winida* «Wenden» auf die Slaven (Ahd. Glossen Bd. III, 132) über, die an deren Stelle getreten waren. W przypisku zaś: „Für den germanischen Ursprung des Namens *winida;* aisl. *vindr*, as. *weonod*- auch finnisch *venät* — im Ablaut zu aisl. *vinir: vanir* wieder Mikkola, Festskr. tillägn. H. Pipping, 1924, S. 376—377". — Jest w tem zdaniu zbyt wiele pewności oraz — nieuwzględnienia literatury, która się pokazała po rozprawie Mikkoli. Mianowicie w sprawie nazwy *Winida* udowodniono ponad wszelkie wątpliwości, że pierwiastek ten występuje w postaciach apofonicznych w językach lechickich w nazwach miejscowych, w nazwiskach, nawet w nazwach szczepów słowiańskich (*Vjatiči* ruscy) z rozszerzeniami sufiksalnemi, zupełnie właściwemi językom słowiańskim, a w szczególności lechickim, oraz że na terenie Zachodnich przybałtyckich Lechitów zapewne pierwiastek ten istniał, bo tam zachodzi nagromadzenie nazwisk, utworzonych od niego, a zapewne także i nazwa kraju w dorzeczu Warnowy ma ten pierwiastek za podstawę. Jest rzeczą także zupełnie prawdopodobną, że wszystkie nazwy germańskie, stojące z tym pierwiastkiem w związku, pokrywają w zupełności nazwy słowiańskie, utworzone środkami słowotwórczemi słowiańskiemi z tego pierwiastka. Może być, że to wszystko nie jest prawdą, ale kto to twierdzi, powinien to naprzód wykazać. Pomijanie tej sprawy milczeniem, albo jej nieznajomość — rzeczy naprzód z pewnością nie posunie. Trzeba przytem pamiętać, że Słowianie i Lechici są wielkością znaną i uchwytną podczas, gdy „Nordillyrier" wyglądają na taki sam twór fantazji, jak i sławni „Karpodaken".

Poza temi drobnemi zresztą usterkami praca S. Feista, jest doskonała, aczkolwiek na potwierdzenie jego poglądów należy nieco poczekać.

Mikołaj Rudnicki.

M. VASMER. **Beiträge zur alten Geographie der Gebiete zwischen Elbe und Weichsel.** Zeitschrift für slavische Philologie V. (Leipzig 1929) str. 360—70.

Jest to wielka zasługa Prof. M. Vasmera, że wreszcie się wziął do poważnego uzasadniania poglądu t. zw. „nordillyrystów", według których pomiędzy Łabą a Wisłą przed przybyciem Słowian w te okolice znajdowały się ludy ilyrskie, które oni za Kossinną nazywają „Nordillyrier". Ważną jest właśnie rzecza, aby ci, co twierdzą, że tu nie było Słowian przed V—VII wieku po Chr., zdecydowali się, co do wyboru materjału etnicznego! Albowiem jedni twierdzą, jak Šachmatów w JA. XXXIII. 51—99, że tu byli Celtowie, inni jak też sam Kossinna chwieją się pomiędzy „Karpodaken" (!) a „Nordillyrier", jeszcze inni, jak R. Much u Volza „Der Ostdeutsche Volksboden" (Breslau 1926) str. 102 nie jest zdecydowany i wspomina Tocharów albo inne zaginione ludy indoeuropejskie, wyraźnie mówiąc: „Je weiter wir zurückschreiten, desto mehr wird man auch mit den Ansprüchen anderer indogermanischer Stämme — beispielweise der Tocharer auf ostdeutschen Boden rechnen müssen, darunter auch solcher, die Mittelglieder zwischen den uns später näher bekannt werdenden darstellten; desto unsicherer werden aber auch alle Vermutungen"...

Jak stąd wynika, stan był właściwie taki, że ci, co przeczyli przebywaniu tu Słowian-Lechitów przed V—VII w. po Chr. rozpływali się w czemś zupełnie nieokreślonem, o ile chodziło o pozytywne twierdzenia, natomiast wyraźne było tylko jedno — mianowicie negowanie bytności Słowian. Takie stanowisko zanadto uwydatniało tendencję polityczną, tkwiącą zupełnie namacalnie, za tą nieokreślonością i sprowadzało beznadziejne zamieszanie. Zasługa tedy Prof. M. Vasmera jest bardzo wielka, że zdecydowanie podejmuje próbę uzasadnienia „nordilyrskości" przedhistorycznej obszarów między Wisłą a Łabą. W szczególności muszę szczerze przyznać, że zwłaszcza ja czuję dla Prof. M. Vasmera dużo wdzięczności za tę jego próbę, ponieważ sam zajmuję się od dłuższego czasu prehistorją tych terenów z punktu widzenia językoznawczego. Moje usiłowania kon-

centrują się około zagadnienia, czy się nie da uzasadnić na podstawie materjału językowego lechickiego (i słowiańskiego w ogólności), że te przestrzenie były zajęte w dobie prehistorycznej przez szczepy słowiańskie? — Próba taka jest trudna i niebezpieczna dlatego, że poprzednicy t. zw. „autochtoniści" (polscy zwłaszcza) mocno skompromitowali taką supozycję zupełnie niemożliwemi i tendencyjnemi etymologjami. Osobiście niech mi wolno będzie jeszcze zaznaczyć, że od Prof. M. Vasmera stale bardzo się wiele uczę, toteż ta jego próba dla mojej osobistej wiedzy jest nader pożyteczna. Nie potrzebuję dodawać, że wyjaśnienie prehistorji obszarów w dorzeczu Wisły i Odry na podstawie językowej, o których spotyka się najbardziej fantastyczne poglądy, jest rzeczą dla nauki palącą. Osobiście bowiem do t. zw. praw historycznych nie przywiązuję większej, zasadniczej wagi, sądząc, że regulacja stosunków na ich podstawie da się uzasadnić tylko w bardzo ograniczonym zakresie, o ile wogóle takie sprawy mogą wchodzic w rachubę w nauce ściśle objektywnej.

W Zeitschrift für slav. Phil. VI. 172 inss. prof. M. Vasmer referuje poglądy A. Brücknera na zasady naukowego badania nazw miejscowych i geograficznych, słusznie je akceptując. Zasady te nietylko dadzą się zastosować do specjalnie słowiańskich nazw topograficznych, ale i do nazw każdego innego języka, zwłaszcza dopada mi do gustu zasada, zamało może podkreślona przez Vasmera, aby nie zestawiać nazw, wyrwanych z całościowego środowiska, z nazwami, odległemi o wieki i tysiące czasem kilometrów. Naprzód dana nazwa powinna być rozpatrzona w swem właściwem środowisku a dopiero później zestawiana z odleglejszemi co do czasu i miejsca. Jednem słowem musi być wystarczający podkład filologiczny, który ustalone, poświadczone nazwy i wyrazy bierze pod uwagę a nie hypotetyczne. Zastosujmy powyższe punkty widzenia w niniejszej recenzji i ustalmy, jak się prof. M. Vasmer wywiązał ze swego zadania.

Str. 360—2. Omawia Vasmer denominację *Veneti* || *Venedi*, przyjmując że to nazwa niesłowiańska, Słowianom nieznana. Ruskich *Vjatičów* uważa Vasmer za nazwę patro-

nymiczną od imienia *Vjatko,* które jest skrótem ze słow. **Vętjeslavъ.* Twory z sufiksem *-iči* są „immer patronymische Bildungen". Zapewne pisząc to zdanie zapomniał V a s m e r o *Leuticii, Liuticii* kronikarzy niemieckich; obecnie wszyscy uważają tę nazwę za utworzoną z sufiksem *-ic-* ≦ *-it-i̯-,* o którym zresztą B r ü c k n e r (Mitologja polska 29) słusznie się wyraził, że ten sufiks niezawsze jest patronymiczny, ale bywa też tylko sufiksem, oznaczającym zdrobnienie, co do dziś dnia zachowało się w języku serbskim. Z tego wynika, że nazwa ruska *Vjatiči* może oznaczać szczep słowiański m a ł y w porównaniu z jakimś szczepem słowiańskim większym, nazywanym tym samym pierwiastkiem. Ruskie *Vjatiči* może suponować więc twór **Vęt-it-i̯-,* a nazwa, od której to zdrobnienie zostało utworzone, da się ustalić jako **Vęt-ъ* ≦ **Ven-to-s* t. zn. jako pień na *-o-* z sufiksem *-to-* lub jako pień spółgłoskowy **Ven-t-s* ≧ prasłow. **Vę,* które znikło bez śladu, jako nazwa mało charakterystyczna głosowo. W liczbie mnogiej brzmiałaby ta nazwa **Vęte* ≦ **Ven-t-es.* Otóż jest rzeczą ważną, że w nordyjskiem jest wyraz *vinþr* (o pniu spółgłoskowym) «die Wenden», któryby był w ten sposób wziętym z któregoś dialektu lechickiego, na oznaczenie któregoś ze szczepów lechickich. Być może nawet, że w dialekcie drzewiańskim, za Łabą istniało to etnikon w postaci bezsufiksalnej u Słowian załabskich. Chodzi tu o przymiotnik załabski *venskia goren.* Jak wiadomo notatka P f e f f i n g e r a zawiera formy *wénske, wénskia,* które L e h r - S p ł a w i ń s k i (Gramatyka połabska 106 a) za R o s t e m wyprowadza z adverbium **vend-ьsky* na tej podstawie, że *-e-* w formie połabskiej jest zachowane i że w słowniku Słowian załabskich formacji rodzimej z takim pierwiastkiem się nie spotyka. Idąc po linji najmniejszego oporu, jest to najłatwiejsze rozwiązanie, boć istotnie połabszczyzna jest nasiąkła niemczyzną, jak zresztą wszystkie resztki lechickie w dorzeczu Łaby i Odry.

Sprawa jednak nie wydaje się tak prosta, a przynajmniej m o ż e nie być tak prosta. Naprzód w SO. V. 459, 476 inss. wykazałem niewątpliwie, że na terenach przyłabskich oraz wogóle w Lechji Przybałtyckiej pierwiastek **ven-* spotyka się

bez dalszego rozszerzenia sufiksalnego oraz z dalszemi rozszerzeniami i to w postaciach **ven-t-*, **ven-et-*, **ven-est-* etc. Istnieje zatem możliwość, że pierwiastek ten był i w języku połabskim i zdawiendawna miał znaczenie etniczne. Głosowo jednak, gdybyśmy przypuścili jego istnienie, przymiotnik względnie adv. **ven-ьsky* powinienby dać w języku połabskim **vinsťə*, którego napisanie powinnoby przypuszczalnie zawierać *i* a nie *e*. Tylko w tym razie napisanie *vénskia*, *wénske* byłoby bez zarzutu, gdybyśmy przypuścili, że te dwa napisania są refleksem formy, zawierającej *-ě-* t. j. formy **věn-ьsky*, por. *slüvénsťə* (slewênstga H) ≤ **slověnьskъ + jь* (ib. 108). Szersze rozpatrzenie tego zagadnienia znajdzie czytelnik wyżej w mojem studjum „Denominacja *Veneti;* Słowianie i Germanie".

1. Pierwszą nazwą, którą Vasmer roztrząsa, jest nazwa rzeki *Noteci*. Vasmer notuje formy polskie *Nothes* 1234, 1296. Dzisiejsza ludowa nazwa brzmi *Noć*. Tak samo zwie się wieś pobliska. Vasmer rekonstruuje **Notъsь* ≤ **Natusis*. Nazwa nie da się objaśnić ani z germańskiego ani ze słowiańskiego, przypomina natomiast nazwę *Natiso* gr. Νατίσων «kleiner Küstenfluss im Lande der Veneter, der bei Aquileia herbeifliesst». U Jordanisa *Natissa*. Wprawdzie W. Schulze Lat. Eigenn. 70. 571, ustala podobieństwa z etruskiemi wyrazami, ale przyznaje, że i celtycką może być ta nazwa. Nazwa może stać w związku z gr. νότιος «nass, feucht», jak to zauważa Jokl (Eberts Reall. VI. 115).

Już S. Pirchegger Zeitschr. f. Slav. Phil. I. 240, notował nazwę rzeczną *Natissa* dziś *Natisone* (Küstenland) wśród innych nazw rzecznych, zawierających sufiks: *-issa*. Mikkola (Révue des Etudes Slaves I. 201) wyjaśniał nietrafnie nazwę *Noteci* z języków bałt., biorąc za podstawę formę nowszą na *-eć*, bo nieznana mu była postać starsza na *-eś*. Co się tyczy W. Schulzego, to należy dodać, że notuje on etr. *natisal* łac.-etr. *Nat(i)stius*, formę *Natiso*, oraz dzisiejszą postać tej nazwy *Nadisone* (ll. cc.). Ważnym jest ten stosunek *Natiso* : *Nadisone*, ponieważ on może wskazywać na szczególny charakter wymowy przedniojęzykowej zwartej w środku tego wyrazu por. etr. *pepna*: łac. *Bebenius*, etr. *turte*: łac. *Durdenius*, ale także i ilyrskie *Tastus* : *Dasus*

(N. Jokl Eberts Reall. VI. 48). Jak z tych przykładów zdaje się wynikać wymowa przedniojęzykowej zwartej w etruskiem i ilyrskiem była taka sama, a przynajmniej tak samo była pojmowana przez językowych indoeuropejczyków, którzy tę zwartą oddawali jużto zapomocą bezdźwięcznej jużto dźwięcznej zwartej. Porównaj także w tym związku: *Nedad* «Fluss im Gebiet der Quaden u. Markomannen»; *Nedinum, Neditae* w Liburnji; Νέδα «Fluss in Arkadien» = «Quelle» (Jokl. Eberts Reall. IV. 36—37); *Nedao, Neteo* «rzeki pannońskie» (Jordanes u Niederlego Slov. Starož. II. 31, St. Zakrzewski Opis grodów i teryt. (t. zw. geograf bawarski 49, 3) „podobne do naszej *Noteci*". Jak z tego wynika, na podobieństwa nazw pannońskich z *Notecią* zwracano już dawno uwagę (Zakrzewski w r. 1917). Krahe IF. 47 (1929) str. 322, powątpiewa w zestawienie *Natiso* : νότιος, bo stare *ŏ* w wenetyjskiem się zachowało.

Ze swej stony daję następujące powiększenie materjału i oświetlenie. Przedewszystkiem należy z naciskiem zaznaczyć, że forma *Notes* nie jest jedyną. Równocześnie nosi ta rzeka miano **Nieca* ≤ **Net-i̯a*, która istnieje po dziś dzień w zniemczonej powierzchownie nazwie *Netze*. Ta postać nazwy była znana, jak się zdaje, w dolnym biegu tej rzeki, podczas gdy postać *Notes* (1234, 1296) w górnym por. Kozierowski (Gn. 195), gdzie nazwa *Nothes* (1234, 1297) z pow. Nieszawa, choć *Noteć* faktycznie wypływa w powiecie Koło, z jeziora brdowskiego. Otóż rzeka ma dwie nazwy: *Noć* i *Noteć;* też same dwie nazwy noszą wsie leżące w jej sąsiedztwie. Zwykle wyjaśnia się postać *Noć* jako późniejszą hypostazę z odmiany *Noteś*, **Notśi* ≥ *Noći*, skąd *Noć*, będąca także podstawą zamiany końcowego *-ś* w *Noteś* na *-ć* w *Noteć*. Wyjaśnienie takie jest możliwe, chociaż niekonieczne, bo doskonale da sie pomyśleć także ewentualność, że mamy tu do czynienia z tym samym pierwiastkiem **Not-*, rozszerzonym raz zapomocą sufiksu *-is* w **Not-is*, ewentualnie **Nat-is*, które dało pols. *Noć*, drugi raz zapomocą sufiksu *-us-is* w prastare **Nat-us-is*, które dało prasłow. **Not-ъšь*, polskie **Noteš*. Z sufiksem *-us-* por. *Margesz* ≤ **Morg-us-is*, niżej rc. Vasmera, str. 704 oraz pospolity wyraz stc. *vet-ъch-ъ*, stpol. *wiotchy* npols.

wiotki ≤ **uet-us-*. Zgadza się z tem pisownia Długosza «oppidum *Nothesz*». Odmiana tak powstałej postaci brzmiałaby **Noteš*, **Notši*, z którego spodziewaćby się należało postaci **Noči* = **Noczy*, ewentualnie **Notši*, o ile *š* ≤ *ch* zdążyło już przejść w *ś*, por. staropol. *mniszy*, *Włoszy* = **mńiši*, **Vłoši* obok nowopols. *mnisi*, *Włosi* = *mńiši*, *Włoši*. Zupełny brak jakiegokolwiek śladu formy **Noczy* ≤ **Notši* przemawia, aczkolwiek niebezwarunkowo, za niezależnością obocznych postaci *Noć* ‖ **Noteš* (pisane *Nothesz* w XV wieku), a skutkiem tego i zatem, że postać *Noteć* jest rezultatem kontaminacji oboczności *Noć* ‖ *Notesz*, por. podobną kontaminację nazw **Vьda* × **Gъda* w nowotwór *Gwda*, oraz derywatow **Vьdica* × **Gъdica* na **Gъvьdica*, zapewnione i udokomentowane zniemczonem *Kefdicz*, jak to w SO. VI. 352. zostało dowiedzione. Por. także ramię Wisły zwane *Nogać* ‖ *Nogata*, gdzie się luzują w tej samej nazwie rzecznej dwa sufiksy oraz **Guda* ‖ **Gъda* ‖ *Gydica* ‖ **Gudova* etc. SO. VI. 348 inss. Występuje też i niemiecka forma **Notz* w nazwie *Notzmühle* pow. Czarnków, a zatem już w dolnym biegu. Z wokalizacją *o* nazwa ta zresztą nie jest odosobniona por. *Notera* rzeczka, pow. Wiłkomierz, dopł. Łokii, pr. d. Wilji; *Notoki* 1. osada szlach. i wś. rządowa pow. Wiłkomierz; 2. zaść. pow. Troki. Otóż możnaby dzielić te wyrazy: *Not-era*, *Not-oki*. Co prawda bliżej nie umiem objaśnić tych nazw po za uwagą, że *-o-* w pierwiastku *Not-* może być wtórne, jako rezultat spolszczenia piermotnie nazw litewskich. To samo dotyczy nazwy *Notisten* pols. *Notyst*, wś. i jezioro pow. Łek (Prusy wschodnie). Mieszkali tam sami Polacy, ale nazwa może być staropruska por. u Gerullisa (Altpreuss. Ortsnamen 109—110): *Not-angia* ‖ *Natonia*, *Natangen*, *Notungia* ‖ *Natangio*; *Notike*, *Notis*, *Notist*, *Notkaymen*. Specjalnie *Notis* jes interesujące, które przedstawia poprostu praformę lechickiej *Noć*. Nie jest to dziwne przy wielkiej bliskości słownikarskiej, zwłaszcza języka staropruskiego z językami lechickiemi.

Postać **Nieca* = zniemczone *Netze* ≤ **Net-ia*. W dokumentach rzecz przedstawia się tak: Pom. Ub. I, str. 420, 421, 426. Posnanie, r. 1251. Boleslaus dux Polonie et Cracovie... cum marchionibus Brandenburgensibus, Conrado landgrafio

Hassiae etc. ustala granice swoje, w które się wciąż wdzierali bezprawnie marchionowie brandenburscy, w ten sposób: ad villam Pelitz, ubi *Netza* || *Neza* et Traba collabuntur et Traba nomen amittit... Et sic serwat fluvius *Netza* ambabus suis ripis... usque ad influentiam alius rivi dicti Pila. Testes: Pretpolcus palatinus, Boguphalus castellanus Posnaniensis, Nicolaus prepositus in Zantoch et alii... W t. zw. przez wydawców Pomm. Ub. „untergeschobene Urkunde" ze strony marchionów brandenburskich (ib., str. 423) także N*etza*. — Podkreślić należy, że akt wystawia książe polski Bolesław w Poznaniu ze świadkami Polakami i że końcówka tej nazwy rzecznej jest jeszcze polska *-a*. Wynikać się stąd zdaje niewątpliwie, że pisownie *Netza, Neza* pokrywają faktycznie mówioną nazwę polską, lechicką **Nieca*, która w dolnym biegu tej rzeki była używana. W aktach późniejszych, wyłącznie niemieckich albo w Niemczech wystawionych końcówka ta ulega zmianie na: *-e*, a zatem: Meklenb. Ub. II, 1250, r. 1282. Magdeburg (= Pomm. Ub. II, 203) przy zawieraniu przymierza książąt słowiańskich z arcybiskupem Magdeburskim Konradem przeciwko wdzierstwom marchionów brandenburskich, powiedziano: „item trans Oderam usque ad fluvium *Netce* dictum"; Pomm. Ub. V. 31. (446) nr. 2696. r. 1311. Wlodemarus et Johannes d. g. de Brandenborch et Lusacie marchiones: „inter *Notszam*" (2 razy). Czy *Notszam* reprezentuje tylko *Noć*, czy też **Noca* ≦ **Not-i̯a*, czy też **Nocz* ≦ **Notši* (gen. sg.)? — Pomm, Ub. VI, nr. 3270, r. 1319. Stormerswerder. ...Vasalli et civitatetes... principis domini Ottonis ducis Stetynensis... inter metas: Peyne, Swyne, *Netzen*, Warten et Odere".

Że suponowanie jakiegoś polskiego **Nieca* nie jest żadną fantazją dowodzi *Nieca* «średni bieg rzeki Łobżonki» (Kozierowski Gniezn. 190)! Zaś Wlkp. II, 65. Kozierowski pisze: *Nica*, dziś także *Nieca*, górny bieg rz. Łobżonki r. 1766—7, a fluvio *Nica* sive Łobzonka etc. Kozierowski zestawia *Nica* «jezioro i strumień w gub. Witebskiej *Nicew* pow. Nowy Sącz etc. Wydaje się jednak, że *Nieca* || *Nica* = **Nieca* || **Niėca* = *Ṅica* (w wymowie), jak *śmich, śńik* ≦ *śmiėch, śniėg* etc. Rzecz jeszcze bardziej staje się interesującą przez

to, że Łobżonka albo *Nieca* || *Nica* jest dopływem prawym *Noteci* = *Noteši* = *Niecy*, jest zatem zupełnie możliwe, że nazwa ta była rozciągnięta dawniej od Łobżonki, t. j. od jej ujścia aż do ujścia *Noteci* do Warty — na rzekę *Noteć!*

Według zatem wszelkiego prawdopodobieństwa mamy do czynienia z obocznością pierwiastkową **not-* || **net-*, która utrzymała się niedaleko staropruskiego terenu językowego, jak to się często dzieje, a gdzieindziej zaginęła. Pierwiastki te są traktowane w języku wyraźnie jako lechickie t. zn. są zaopatrywane różnemi sufiksami, w których „ilyrskości" a zwłaszcza „nord-ilyrskości" dopatrzeć się trudno. Przemiany głosowe, odbywające się w łonie tych pierwiastków, w sufiksach oraz na granicy sufiksów z pierwiastkami, mają charakter słowiański, zachodnio-słowiański, lechicki. Pierwiastek przytem ten wykazuje oboczność *o* || *e*, której brak w ilyrskiem. A gdybyśmy nawet zgodzili się na to, że wenetyj. *Natiso* ma swoje *ă* ≤ *ŏ* i w ten sposób poczęli podkreślać, że jest to alternant pierwiastka, występującego w nazwach rzecznych *Nedao*, *Neteo*, to nic więcej ponad paralelizm alternacyjny ilyrsko-słowiański nie moglibyśmy stwierdzić, który jest przecież możliwy i zupełnie naturalny w tak blizkich językach, bo należących razem do grupy satem i zapewne sąsiadujących z sobą w praczasach indoeuropejskich. Bardziej wskazaną jest rzeczą trzymać się zestawień z bliższym językowym terenem — bałtyjskim, szczególnie staropruskim. Zachodzi przytem pytanie, czy nie mamy tu do czynienia z tym samym pierwiastkiem co w wyrazie *niecka* «płytkie korytko»? Wprawdzie formy ruskie i stcerkiewne wskazują tu na *ъ*, ale *ь* powstaje z *e* por. gr. πετομαι, ποτή *pь-ta*, *pьt-ica*, *pъ-ta*, *pъ-tica*, a *o* alternuje z *ъ*, *gon-ją* || *gъn-a-ti*, stc. *kъgda* || *kogda*, stpols. *kiegdy*, *chošťą* || *chъšťą*, *chocę* || nowopol. *chcę* itp. Wywód zatem z tego samego w zasadzie pierwiastka, z którego w jj. słowiańskich, specjalnie lechickich istnieją pospolite wyrazy słowiańskie, jest możliwy i nie przedstawia żadnych karkołomnych skoków 1000 kilometrowych, jak w wypadku „nordillyryzmu". Por. jeszcze staropruskie *Netneme* (Trautmann. Altpreuss. Namen 71), wykazujące, jak się zdaje, stopień **net-*.

2. Polskie *Drawa*, zniemcz. *Drage* «rechter Nebenfluss der Netze». Vasmer przypomina formy ks. Kozierowskiego: *Dravanz* (1237), która jednak nie wzbudza zaufania u Vasmera, *Drawa* (1286): circa fluvium *Drawa* et circa lacum *Dravsk*, NM. *Drawsko*. Z Długosza notuje *Drawa* i jezioro *Drawsko*. Vasmer wiąże tę nazwę z skr. *Dráwa* = zniemcz. *Drau*. Nazwa ta jest przedsłowiańska: u Pliniusza *Dravus* (Nat. Hist. III, 25 (28), napis z czasów Marka Aurelego wspomina bóstwo *Dunaju* i *Dravus-a*. Wiązano tę nazwę z celtyckiemi nazwami, wskazującemi na *Dravus*. Nazwy te łączono z verbum indoeurop., stojącem w związku ze sti. *drávati* «läuft». Ten sposób pojmowania znajduje oparcie u Pliniusza Nat. Hist. 25 (28) w zdaniu: „amnes clari et navigabiles in Danuvium defluunt, *Dravus* e Noricis violentior, Saus ex Alpibus Carnicis placidior...". Może do tej samej grupy należy i tracki Τραῦος «ein Fluss, der sich in den See von Bistonis in Thrakien ergiesst» (Herodot VII, 109). „Wichtig ist jedenfalls, dass *Dravos* als Flussname im Gebiet der Pannonier vorliegt, deren Sprache als illyrisch angesehen wird".

Do tego materjału Vasmera dodać należy następujące dane: z Kozierowskiego (Wlkp. I, 185—6): *Drawiec*, os. pod. Ryniem lubotyńskim (Diecezja Wrocławska); *Drawsk* albo *Drawiczka* «jezioro w zlewie rzeki *Drawy* pod miastem Czaplinkiem»; *Draitzig, Dratzke, Dravzk, Drawskimłyn*; ze zbioru Kozierowskiego (Pozn. I, 144) stagnum *Drawiczyk*. Ze Słówn. geogr. II, 141, *Drawce* 1. węg. *Drawetz*, niem. *Drautz* (Spisz obecnie Czechosłowacja); 2. *Drawce*, węg. *Darocz* wieś (Szarysz, obecnie Czechosłowacja); *Drawcze* wś. rządowa nad rzeką Jodą(?), pow. Wilno (Rzeczpospolita Polska).

Z sąsiedniego terenu staropruskiego można zacytować z Gerullisa następujące zbliżone nazwy: *Drawe* (1303) Gewässer, Kammeramt Kerpen, kr. Mohrungen: lit. *dravas* «Drohne», także *dravis*, łot. *drava* «Waldbienenstock» (eig. «Höhlung»); NM. *Drav-ėnai*. *Drowinen* (1258) w Sambji, *Drowsken* (1353), *Trauziken* (1359), *Drawsken* (1466), dziś *Trautzig*, Kr. Allenstein.

W r. 1927 w SO. VI. 370—388 ogłosiłem rozprawę p. t. „Odra i Drawa", w której przytoczyłem, znacznie szczegółowszy materjał dokumentowy, aniżeli Kozierowski,

zwłaszcza w ustępie IV, str. 383—5, odnoszącym się specjalnie do *Drawy*. Wskazałem tam na istnienie w okolicach, w których płynie *Drawa*, nazw rzecznych **Dra*, **Vě-dra*, **Vo-dra*, *Odra*, przedstawiających, jak mi się zdaje ten sam zasadniczy pierwiastek *-dr-*, rozszerzany stosownie sufiksami i prefiksami w celu tworzenia nazw rzecznych. Pierwiastek ten stwierdziłem za Sobolewskim ZSPh II, 53 w całym szeregu nazw wodnych ruskich, wskazując na ciekawą zgodność nazw wodnych Pomorza Wschodniego z terenami, w których osiedli ruscy *Więcice* i *Radzimice* = *Wjatiči*, i *Radimiči*, będący — zdaniem Nestora — pochodzenia lechickiego. Pierwiastek ten stwierdziłem w grece oraz w językach aryjskich. Obecnie dodaję, że zapewne jest on w znaczeniu «biegnąć = laufen» także w języku rosyjskim: *dërkij* «rasch, geschwind», *u-diratь* «ausreissen, davonlaufen», *datь dralo* «Fluchtergreifen», w polskim *drała* «ucieczka», słowen. *dîr* «Rennen, Trab», *dírjam, dírjati* «rennen» etc. (Berneker SEWb I, sw. *derą, dirają*). Jak z moich wywodów l. c. wynika pierwiastek ten zawierał spółgłoskę *dh-*, więc **dher* ‖ **dhor* gr. θορ- (cf. ἔ-θορ-ον), podczas gdy drugi pierwiastek o znaczeniu «schinden, reissen etc.» zawierał spółgłoskę *d-*, więc **der-* cf. gr. δέρω, δορά etc. Oczywiście pierwiastki te utożsamiły się w językach słowiańskich skutkiem regularnego rozwoju fonetycznego, ale znaczeniowo do dziś dnia pozostały różne. Ponieważ jednak rozrodzenie pierwiastka **der-* «reissen, schinden» jest znacznie większe i ten pierwiastek wykazuje żywotność po dziś dzień, więc resztki pierwiastka **dher-* włącza się zazwyczaj w słownikach słowiańskich pod pierwiastek **der-*. W nazwach rzecznych jednak mamy do czynienia z dawnym pierwiastkiem **dher-* «biegnąć», który użyty do oznaczania rzek i potoków zmienił swoje znaczenie podobnie, jak i pierwiastek *tek-* ‖ *tok-* w polszczyźnie, por. *tok, po-tok, u-ciecz-ka, tocz-yć, ciecz, ciecza* = woda i każdy płyn, *nie-ciecza* etc, por. także nazwa rzeki *Bug*: φεύγω, SO. VI, 308—314.

Cóż przeciwstawia Vasmer temu naturalnemu wywodowi? Przeciwstawia temu zestawienie pomorsko-polskiego *Drawa* z południowo-słow. *Dráva*. Otóż trzeba zaznaczyć, że to zestawienie może być słuszne najzupełniej, o ile chodzi

o etymologję samej nazwy, t. zn. że skr. *Dráva* może być kompletnie identyczne z pomorsko-polskiem (lechickiem) *Drawa*. Co więcej można twierdzić, że nazwa skr. *Dráva* została zaniesiona na południe słowiańskie z okolic pomorsko-polskiej (lechickiej) *Drawy* w epoce prasłowiańskiej t. zn. przed rozbiciem się językowej jedności słowiańskiej — podobnie jak to w SO. VIII, 417 przypuściłem dla również lechickiej (= pomorsko-polskiej) **Gudy*, tkwiącej zapewne w nazwie południowo-słow. szczepu Σαγουδάτοι, Σαγουδάοι. Przypuszczenie takie nie stoi w sprzeczności z notorycznym faktem, że nazwa *Dravus* jest przedsłowiańska, znana z Pliniusza. Przedsłowiański *Dravus* można traktować jako **Drăvus* albo też **Drāvus*: w pierwszym razie mielibyśmy połd.-słow. **Drovъ*, w drugim **Dravъ*. Być może nawet że ten drugi wypadek jest prawdopodobniejszy. Otóż pomiędzy nazwą **Dravъ* a *Dráva* zachodzi różnica w formacji i w rodzaju. Jest bardzo prawdopodobne, że przybywający Słowanie, słysząc nazwę **Drāvos* i redukując ją do swojego **Dravъ*, równocześnie zastąpili obcą sobie słowotwórczo nazwę **Dravъ* na doskonale znaną *Dráva*, która była dla nich pospolitą nazwą rzeczną w opuszczonej praojczyźnie nad Bałtykiem.

Jeśli ten wywód nie odpowiadał Vasmerowi, to możnaby zestawić nazwę słow., pomorsko-polską *Drawa* ze stpruskiemi nazwami, które wyżej wymieniłem i które mogą suponować istnienie podobnych nazw polsko-pomorskich, ewent. słowiańskich ze względu na uznany paralelizm słownikarski bałtyjsko-słowiański. W każdym razie takie etymologizowanie byłoby zgodniejsze z zasadami Brücknera, przyjętemi z aplauzem przez Vasmera.

3. *Śrem*. Kwestja *Śremu* przedstawia znaczne trudności, ale nie wydaje mi się, aby wielkopolski *Śrem* od czasów t. zw. „Nordillyrów" ostał się nad rzeką, noszącą ściśle lechicką nazwę oraz w okolicy, która nie zdradza żadnych pozatem obcych śladów językowych przedhistorycznych. Dlatego też, zanim przedstawię szanownym czytelnikom dokładniejsze studjum na ten temat, sądzę, iż można śmiało mniemać, że i ta nazwa ma charakter słowiański, lechicki czy to od pnia, który wymienił A. Brückner KZ. 46.232, czy też od pnia,

tkwiącego np. w polskiem *śron* || *szron*, por. nazwy w rodzaju *Szreńsk*, *Szronka* itp. ze zmienionym sufiksem t. j. z sufiksem *-mo-*, widocznym np. w lit. *szarma* «Reif», nazwany od białości, por. A. Brückner Sł. et. j. Polsk. sv. *szron*. O ile wchodziłaby w grę stara nazwa, identyczna z *Sirmium*, to naprzód należałoby zauważyć: 1. że wygłos pols. *Śrem* ≤ **Sermъ* nie jest zgodny z przypuszczalnie „nordilyrskiem" *Sirmium*, a powtóre: 2. gdyby się nawet miało okazać, że to nazwa ilyrska, to możliwość jakiejś kolonji ilyrskiej nad rzeką Wartą przy ważnej drodze handlowej, idącej z południa ilyrskiego nad Bałtyk lechicki, nie przedstawiałaby w zasadzie nic bardziej szczególnego od kolonij greckich, rzymskich, etruskich, germańskich w podobnych warunkach powstających nad wybrzeżem morskiem albo w głębi lądu nad ważniejszemi arterjami komunikacyjnemi. Por. także u Gerullisa NM. staropruskie: *Seremelauken*, *Seriane* NP., *Seria*, *Seringe* etc.

4. *Radęca* «prawy dopływ Orli, woj. Poznańskie». Z Kozierowskiego notuje Vasmer formy: 1303 *Radancza*, 1541. *Radzancza*. Vasmer zestawia tę nazwę z frankońską nazwą rzeczną *Rednitz*, której starszą formę zanotowano w postaci *Radantia*. Forma polska powstała z dawniejszego **Radǫtį̂a*. — Dokładniejszy rozbiór tej polskiej, lechickiej, słowiańskiej nazwy znajdzie czytelnik w sprawozdaniu ze zjazdu filologów słowiańskich w Pradze czeskiej. Tu tylko zauważę, że *-ont-*, *-ent-* jest pospolitym sufiksem lechickim, specjalnie polsko-pomorskim w nazwach rzecznych. Sufiksy te luzowały się widocznie i przy nazwie *Radancza* || *Radzancza* ≤ **Rad-ǫt-į̂a* **Rad-ęt-į̂a*. A propos tej nazwy należy zauważyć, że poprostu zastanawia nieznajomość lechickiego stanu rzeczy u autorów niemieckich, chociaż prawie połowa dzisiejszych Niemiec toć dawna Lechja przybałtycka albo Łużyce! Pospolite nazwy rzeczne w Polsce, jak *Rada*, *Rada* = *Reda*, *Radunia*, *Radawka*, *Radcza*, *Radczanka*, *Raddatz* (zniemczone!), *Radeczka*, *Radecznica*, *Radegast* (lech. zniemczone!), *Radelicki potok*, *Radeńka*, *Radieska*, *Radiwola*, *Radkowa*, *Radobycz*, *Radochówka*, *Radocina*, *Radohoszcza*, *Radomia*, *Radomierz*, *Radomirka*, *Radomka*, *Radoń*, *Radonek*, *Radostawka*, *Radoszewa*, *Radowa*, *Radowel*, *Radowica*, *Radówka*, *Radue* (zniemczone!),

dawniej *Radwa, Raduł, Raduńka, Radunica, Radunka, Radwanów, Radynka* i t. d. i t. d. Wszystkie te nazwy można znaleść w IX. tomie Słownika geogr. i wszystkie wywodzą się z pnia *radъ* «alacer», o którym Miklosich pouczał przed 50 laty, a który można znaleść dość łatwo w jego przedruku p. t. Die Bildung der slav. Personen u. Ortsnamen. Neudruck. Heidelberg 1927, str. 169.

To gorliwe poszukiwanie ilyrskości lub celtyckości w tych nazwach (Schnetz!) zastanawia.

5. *Drwęca.* Vasmer zestawia tę lechicką nazwę za Rozwadowskim z kelt. *Druentia* «reissender Nebenfluss des Rodanus in Gallien», dzisiejsze franc. *Durance.* Praformę polską odtwarza Vasmer jako **Drъvontia.* Do kelt. *Druentia* dołącza Vasmer za Kretschmerem *Truentus* w Picenum (Włochy), jako postać ilyrską. Vasmer kończy uwagą: „Jedenfalls wieder weder germanisch noch slavisch, wohl aber illyrisch belegbar".

A zatem *Drwęca*, pr. dopływ dolnej Wisły, zestawia Vasmer z *Druentia* l. dopływem dolnego Rodanu, który jest odległy od *Drwęcy* około 1500 km, zestawia dalej z *Truentus* odległym od *Drwęcy* także około 1500 km! Powtóre nazwa *Drwęcy* jest znana dopiero z XIII w., nazwa *Truentus* około narodzenia Chrystusa, a *Druentia* także około tego czasu! Odległość czasowa tych form waha się na przestrzeni 1000 —1200 lat... Wydaje mi się przeto, że to nie jest w myśl zasad, zalecanych przez A. Brücknera, które Vasmer l. c. tak trzeźwo, tak doskonale, tak wymownie akceptował jeżeli tego rodzaju zestawienia uważa się za naturalne. Po trzecie wreszcie: formacja słowotwórcza pomiędzy *Truentus-Druentia* a *Drwęca* jest kompletnie różna, bo *Truentus* ≦ **Tru-ent-os, Druentia* ≦ **Dru-ent-ia*, a *Drwęca* wykazuje sufiks *-ont-*. Jeśliby zatem nawet przyjąć, że te trzy nazwy: *Druentia-Truentus-Drwęca,* zawierają ten sam pierwiastek, to napewno nie zawierają tego samego sufiksu słowotwórczego, a ta okoliczność w danym razie rozstrzyga. Boć przecież, że trzy języki indoeuropejskie t. j. słowiański, celtycki i ilyrski — miałyby nazwę rzeczną od tego samego pierwiastka, toć chyba nikogo specjalnie nie powinno

uderzać, bo rzecz ta á priori zupełnie możliwa. Gdyby one wykazywały zgodność słowotwórczą, to już podobieństwa przedstawiałoby więcej interesu; gdyby jeszcze w końcówce ta zgodność była oczywistą, to podobieństwo zwracałoby jeszcze większą uwagę. Ale nic podobnego nie zachodzi: *Truentus* : *Druentia* wykazują zgodność w sufikcie słowotwórczym, ale różnice w końcówce. Czy dlatego tylko nie twierdzi Vasmer, że *Truentus* jest celtycki, względnie *Druentia* nie jest ilyrską? Trudniej już zestawić *Drwęca* : *Druentia*, bo wprawdzie końcówki nomt. sg. są tu te same i dadzą się sprowadzić do starego *-ią̄*, ale zato element słowotwórczy jest różny: w jednym wypadku *-ent-*, w drugim *-ont-*. Za identyczne nie można uznać tych nazw. Można je uznać tylko za pokrewne, o ile to dotyczy pierwiastka. Ale nawet ta konieczność nie zachodzi. Należy tylko zestawić polską *Drwęcę* z polskiemi względnie lechickiemi podobnemi nazwami, względnie z najbardziej pokrewnemi nazwami staropruskiemi, a cała rzecz się dokonale wyjaśni i „nordillyryzm" *Drwęcy* wyparuje jak woda na słońcu. Zestawienia tego nawet już dokonano w „Studjach staropolskich" (Księga ku czci A. Brücknera, Kraków 1928 str. 237—47), gdzie nazwę *Drwęca* wyprowadzono z tego samego pierwiastka, co i nazwę rzeczną *Drwina*, **Drwień* itd. ze znaczeniem «leśna». Są przytem ślady, iż może istniała na terenie polskim i formacja *Drъv-ent-ia*, także *Drъv-ǫsa* jak jest *Drwęcz* ≦ **Drъv-ǫk-jь*. Co się tyczy rzeczownika *drъva*, to miał on zapewne znaczenie «las», co jeszcze prześwieca w nazwie krainy Słowian załabskich *Drawehn*, względnie *Drawein*. Nazwę tę rekonstruuje Lehr-Spławiński (Gramatyka połabska 1) za E. Muką jako **Drъv-ina*, identyczne co do formacji i zapewne znaczenia z polsk. *Drwina* «wieś i rzeka», bo oba wyrazy są zapewne adjektiwami, dołączanemi fakultatywnie do rzeczowników «ziemia, rzeka, struga, wieś»: połab. **Drъv-ina (zemia)* ≧ **Draveinə (zemia)*, pols. **Drъvina* (rzeka, struga wieś) ≧ *Drwina (rzeka, struga, wieś)*. Formację połabską możnaby także wyprowadać z postaci **Drъvenъ (krajь)* ≧ **Draven (kraj)*; forma ta także występuje w polskiej obocznej formie

Drwień ≦ **Drъv-en-jь*, por. wyżej, l. c. w „Studjach Staropolskich".

6. *Ihna* «rechter Nebenfluss der Oder in Pommern». Vasmer notuje z dokumentów XIII—YIV wieku przykłady, które już w roku 1926 w SO. V. 469—70 zostały wynotowane. Na ich podstawie rekonstruuje słowiańską nazwę **Ina* oraz nazwę jeziora, z którego *Ina* wypływa, w postaci **Inьsko*, co także już zostało uczynione w r. 1926. l. c. A dalej Vasmer wywodzi, że nazwa ta nie da się wywieść ani ze słow. ani z germ., zestawia ją zatem z nazwą *Inn*, który u Tacyta znajduje się w postaci *Aenus* a u Ptolomeusza Αἶνος. W średniowiecznych dokumentach jako *Inus*, *Innus*, *Ina* i powołuje się na Zeussa (2), który przytacza także formę Ἔνος z Arriana. Prócz tego przypomina Vasmer Αἶνος, eine Stadt in Thrakien (Herodot IV. 90.), Αἶνος, «eine Stadt» u Lokrów i w Thessalji. Z illyrskiego terenu językowego miasto Αἰνῶνα w Liburnji, występujące u Pliniusza jako *Aenona*. Kończy Vasmer uwagą: „Merkwürdig ist übrigens auch die Übereinstimmung des obigen *Enziger See* mit *Insko*, Dorf im westlichen Mazedonien"...

Wdzięczność się należy szczera Vasmerowi zwłaszcza za przytoczenie nazwy *Insko* ≦ **Inьsko* z Macedonji. Zgodność ta nie jest jedyną, por. wyżej Σαγουδάοι: **Guda*, pod *Drawa*.

Formacja sufiksalna *Iny* jest inna, aniżeli Αἶνος = *Aenus* = Ἔνος = *In*(*n*). Moglibyśmy jednak do sufiksu końcówkowego nie przywiązywać większego znaczenia. Drugą trudność stanowi nagłos. Rzeczą jest pewną, że *In*(*n*) miał dawniej w nagłosie **Ai̯-*. Otóż jest rzeczą wysoce ryzykowną dopatrywać się w nazwie pomorsko-polskiej *Ina* kontynuacji starego nagłosowego **Ai̯-*, względnie **Oi̯-*, względnie **ě-*, por. niepewność całej tej kwestji u Vondráka (Vergl. Slav. Gram. I. 85—8), który wreszcie byłby skłonny *ai-* akutowane widzieć w późniejszem słow. *i-*. Tymczasem Αἶνος ma właśnie cyrkumfleksus. Trzebaby tu przypuścić jakąś metatonję, która i tak nie jest żywiołem językowym zbyt pewnym. Wreszcie po trzecie *Ina* jest znana z XIII. wieku i przy ujściu Odry, a *In*(*n*), Αἶνος, Αἰνῶνα nad Adrjatykiem oraz w Alpach. Znaczne są to odległości miejsca i czasu i zbliżają się do odległości, dzie-

łących *Drwęcę* od *Druentii* i *Truentusa.* Czy zatem nie jest bardziej zgodne z doskonałemi zasadami Brücknera, akceptowanemi przez Vasmera, oglądnąć się za bliższemi pokrewieństwami *Iny?* Mnie się zdaje to zupełnie słuszne, a byłem tego zdania już w r. 1926. (SO. V. 469), gdy *Inę* zestawiłem z *Ino-(wrocław)* ≤ *Juno-, Ino-pole, Ino-dary, Inczew* || *Junczow, Inowo, Inowskie,* jez. pow. Dzisna, *Iny,* pole na Białem, *Ina* l. dopływ Prypeci etc. — W każdym razie zestawienie *Iny* z Αἶνος bez wykazania, że przytoczone zrównania nie wytrzymują krytyki, wydaje się być postępowaniem zbyt śmiałem.

7. *Nisa,* zniemczone *Neisse.* Nie umiem dać żadnego lepszego oświetlenia filologicznego, niż to, które daje Vasmer i cytowana przezeń literatura. Wydaje mi się jednak, że sufiks *-sa* jest bardzo pospolity w jj. słowiańskich, zwłaszcza w zachodniosłow., por. Nomina propria staroč. *Hlavsa, Živsa, Kopsa* etc. prasłow. *rusa* ≤ **roudh-sā,* pols. *rusa* do *rusъ* ≤ **roudh-so-* «rötlich blond» u Vondráka l. c. 631., pols. *płaksa, beksa* etc. (Łoś Gram. pols. II. 92), więc istnieje zupełna możliwość utworzenia nazwy *Nisy* od pierwiastka, który w dorzeczu górnej Wisły występuje na pewno w nazwie rzecznej *Nida.* Tak tedy *Nisa* ≤ **Nid-sa,* a zatem *Nida* : **Nid-sa* = staroč. *Hlava* : *Hlavsa* itd. W ten sposób odpadają wszystkie niemożliwe etymologie E. Schwarza! Co się tyczy materjału por. *Nida* 1. l. d. Wisły; 2. *Nida* rzeczka w pow. Gostynin; 3. (*Czarna*) *Nida* dopływ *Nidy;* 4. *Nida* = zniemcz. *Neide* albo Działdówka albo *Wkra,* p. d. Narwi; 5. *Nida,* jezioro i wieś nad niem pow. Jańsbork (Mazury, Wschodnie Prusy); 6. *Nidalka,* rz. p. d. Berezyny; 7. *Nidek,* Dolny i Górny, wsie pow. Wadowice, woj. Krakowskie; 8. *Nidek,* zniemcz. *Niedek, Nydek,* wś. pow. Jabłonków, polska część Śląska czechosłowackiego; 9. *Nidom,* wś. pow. Września, woj. Poznańskie; 10. *Nidowo,* zniemcz. *Niedau* wś. między Wisłą a Nogatem, w. m. Gdańsk; 11. *Nidzica* albo *Skalbmierka* l. d. Wisły; 12. *Nidzie* = Wytyczne, jezioro, pow. Włodawa, woj. Lubelskie itd. w Słowniku geogr. t. VII. O połd.-słow. *Nīš, Nisia Voda* etc. nie umiem nic nowego powiedzieć.

8. *Drama* «dopływ Kłodnicy» na Śląsku, p. d. Odry. Vasmer zestawia tę nazwę za Mladenovem z macedońską nazwą *Drama*, miasto, oraz *Dramatica* «rzeka», będące derywatem do *Drama*. Według Vasmera uważa Mladenov nazwę rzeki śląskiej za illyrską, dając jej indoeuropejską etymologję, którą Vasmer akceptuje. Praca Mladenova jest mi na razie niedostępna, dlatego narazie nie rozważam jego argumentacji. Zauważam tylko, że z punktu widzenia ściśle lechickiego stosunek *Dra-ma : Dra-va* = **sol-ma : *gol-va = sloma : głowa* jest zupełnie możliwy, bo sufiks *-ma* występuje w jj. lechickich obficie także w imionach własnych por. *Ciel-ma*, w nazwie rzecznej na terenie ruskim *Wiedma* ≦ **Věd-ьma* SO. VI, 339, oraz SO. VII, 137 inss. Podobną zupełnie formację przedstawia *Dalama*, jezioro; na str. 144—5, znajduje się zestawienie *Dramy* i *Drawy*, tamże dalszy materjał z Kozierowskiego i Sł. geogr. Jest nawet możliwe, że *Drawa* była zwana *Dramą*, ponieważ w jej okolicach znajduje się osada *Dramsko* (1510), które dziś zwie się *Drawskiem*. Rzecz wygląda tak, że ta sama rzeka była zwana *Drawa* i *Drama*, por. **Gъda* ‖ **Gъdica* ‖ **Guda* ‖ **Gudowa* SO. VI, 348 inss.

Por. też *Dramin, Draminek*, pow. Płońsk na prawym brzegu dolnej Wisły.

Przy tej sposobności chcę wyrazić podziękowanie P. W. Doroszewskiemu za pouczenia, rozrzucone chojną ręką, w jego streszczeniach moich prac, a zwłaszcza za wskazówkę, żem się daremnie trudził wykazywać sufiks: *-oma* (SO. VII, 135—166) w imionach osobowych i w nazwach miejscowych, boć jest on w j. polskim znany a nawet banalny (Prace Filol. XIV, 695—6) np. w *łakomy znajomy*.

Wskazówka ta była mi potrzebna w tym celu, abym się dowiedział, że rady i poprawki dla cudzych wywodów są wtedy skuteczne, jeśli są roztropne; w przeciwnym razie grozi im śmieszność. Każdy przyzna, że takie doświadczenie życiowe jest bardzo wiele warte.

Wywdzięczając się zaś WSzan. memu krytykowi nawzajem, wskazuję mu źródło, gdzie się można pouczyć, jak to inaczej imiona własne należy zestawiać od imion pospo-

litych: Wilhelm Schulze. Zur Gesch. lat. Eigennamen (r. 1904), bardzo znana praca zwłaszcza str. 517 etc. Jest tam wprawdzie mowa o łacińskich imionach, ale myślący czytelnik potrafi to zastosować i do słowiańskiego materjału.

9. *Opava* «linker Nebenfluss der Oder im früheren österr. Schlesien». Vasmer uważa tę nazwę za illyrską, nawiązując obszerniejsze rozważania na temat zasiedlenia dorzecza Łaby, Odry i Wisły w czasach przedhistorycznych, wciągając w dyskusję nawet takie nazwy jak Καλισία oraz Βουδοργίς, jak wreszcie nazwy Λοῦγοι, o których ogłoszę osobne studjum później etc. Mojem zdaniem zagadnienia te nie dojrzały jeszcze do rozwiązania. Co się tyczy Βουδοργίς, to przypominam tylko wywody w SO. III/IV, 1 inss. A Brücknera oraz SO. VII, 508 M. Rudnickiego. Na temat *Opavy* — nie umiem nic nowego powiedzieć. Być może, jest to nazwa illyrska, bo jest prawdopodobne, że do tych okolic sięgała, jeśli niezwarta ludnoć illyrska, to przynajmniej jej mniejsze lub większe odpryski. Por. o nazwie Διδοῦνοι i jej śladach SO. VIII, 487 inss.

Mikołaj Rudnicki.

VASMER MAX. **Beiträge zur slawischen Altertumskunde.** Rudolf Meringer zum 70. Geburtstag. 1. Nochmals die Nordillyrier. 2. Wikingisches am Südufer der Ostsee. Zeitschrift für Slavische Philologie. Band VI. Doppelheft 1/2. Makert & Peters Verlag, Leipzig 1929, str. 145—154.

W VI. tomie swej Zeitschrift kontynuuje Vasmer opracowywanie illyrskich nazw geograficznych, leżących poza historycznie znanem terytorjum ilyrskiem, a zaczętych w V. tomie.

Nazwy to następujące: 1. Tharandt w Saksonji nad słowiańską starą *Bystrzycą* = zniemcz. *Wilde Weisseritz.* Nazwę *Tharandt* zestawia Vasmer z *Tarentem* w południowej Italji, przypuszczając prapokrewieństwo tych nazw w przekonaniu, że rzeka, nad którą leży to miasto, zwała się niegdyś po illyrsku **Tara*. Nie chcę w tej sprawie zabierać głosu decydująco, wskażę tylko na to, że i tutaj wykracza się przeciwko zasadom, wyłożonym przez A. Brücknera, a akcepto-

wanym przez Maxa V a s m e r a, por. ZSPh. VI. 173 inss. A przytem posiada V a s m e r zwyczaj traktowania pewnych prac tak, jakby ich nie było. O nazwie *Tharandt* pisał zasłużony badacz onomastyki łużyckiej Ernest M u k a SO. VIII. 134 pod nr. 211. Przybranie końcowego *-t* zdarza się w zniemczonych słowiańskich nazwach miejscowych, por. niżej *Jamund*. 2. *Setovia*, «eine Stadt im Lande der Quaden». 3. Ἀρσόνιον «Stadt in Germanien». 4. *Cusus* «ein Name des nördlichen Nebenflusses der Donau = Waag (?), Eipel (?)». — Wszystkie te nazwy są — zdaniem V a s m e r a — illyrskie, co jest możliwe, bo, jak się zdaje, wszystko zatem przemawia, cokolwiek V a s m e r z bogatej swej wiedzy przytoczył i zacytował. Już jednak rzecz staje się wątpliwa przy następujących pozycjach: 5. *March*. Tę nazwę identyfikuje V a s m e r z Μάργος «Morawa, in Moesia Superior» (u Strabona VII. 318, według niego nazywana także Βάργος). Obie nazwy brzmią po słowiańsku *Morawa*. Tacytusowe *Marus* uważa V a s m e r za napisanie obcojęzykowego **Marγos*, w czem jest zgodny z R o z w a d o w s k i m (Almae Matri Jagellonicae (Lwów 1900) str. 7) i za tym ostatnim zestawia słusznie obce *Margus* z polską *Mrogą* «pr. d. Bzury», powołuje się jednak na A. B r ü c k n e r a KZ. 45, str. 105. A. B r ü c k n e r związał nazwy pols. *Mroga*, ros. *Moroga*, z ros. *morozgá*, łot. *merga* «Regen, Sprühregen» ros. *morožžitь*, čes. *mrhůlka* «feiner regen» u Miklosicha Et. Wb. str. 191.

Ale jeszcze można zwiększyć pozycje odpowiednie z jj. lechickich tak, że *Mroga* nie przedstawia się bynajmniej na terenie polskim jako coś odosobnionego, jakby się należało spodziewać, gdyby ta nazwa była pożyczką z jakiegoś obcego języka.

Przedewszystkiem w okolicach, przez które przepływa *Mroga* znajdują się nazwy, z nią związane, wykazujące ś c i ś l e s ł o w., l e c h i c k i e c e c h y tak s ł o w o t w ó r c z e jak i f o n e t y c z n e. A więc:

1. *Mrożyca* ≦ **Morg-ica* «l. d. Mrogi», gdzie mamy do czynienia z przemianą *g* ≧ *ž* (pierwsza prasłow. palatalizacja!), oraz sufiks *-ica*, wybitnie słow., lechicki sufiks deminutywny. — W r. 1520 mieszkańcy nadrzeczni zwą się **Pomrožanie* ≦

Po-morg-ěn-, ewent. *Po-morg-jan-*, zatem formacja typu *Wiślanie*, *Polanie*, *Pomorzanie* etc. Nazwy wsi: *Mroga* Dolna i Górna, wsie leżące nad *Mrogą* pow. Brzeziny; *Mroga* Bielawska, wś. pow. Łowicz, także leżąca nad rzeką *Mrogą*.

2. *Mrożysko* «miejsce na Skotnikach, pow. Turek», t. j. po lewej stronie Warty i już bez związku z biegiem rzeki *Mrogi*. Jeśli tamte pozycje mógłby ktoś uzależniać od samego biegu rzeki *Mrogi*, to ta pozycja jest samodzielna i od biegu rzeki *Mrogi* niezależna, bo się znajduje od niej w odległości około 100 klm. na zachód. Por. Kozierowski SO. VII. 262 i Badania nazw topogr. na obszarze dawnej Wschodniej Wielkopolski 283, 284.

Praforma jest **Morg-isko*, wykazująca cechy słowotwórcze lechickie oraz przemiany fonetyczne właściwe językom słowiańskim.

3. *Pomrożyce* ≦ **Po-morg-it-i̯*, nazwa patronymiczna w powiecie Olkusz w odległości od biegu rzeki *Mrogi*, oraz *Mrożyska* około 150—200 km, stanowiąca zatem także samodzielną pozycję, znana od XV wieku. Nazwa ta wykazuje: 1. przemiany fonetyczne prasłow.; 2. formację sufiksalną, która wykazuje cechy właściwe epoce prasłow.; 3. przemiany fonetyczne, właściwe tylko zachodnio-słowiańskim językom; 4. przemiany dalsze w ciele wyrazu i w jego funkcji znaczeniowej i morfologicznej, właściwe jj. lechickim, specjalnie wschodniolechickiemu czyli polskiemu.

Wiadomo, że językom (wschodnio-) lechickim jest właściwa oboczność *tort* || *tart*, która szczególnie w nazwach miejscowych utrzymała się do dziś dnia obficiej. Ze względu na to możnaby sie spodziewać, że tak jak mamy *Krowice* (wś. pow. Włocławek): *Karwina* (wś. Śląsk polski, w Czechosłowacji) = *krowa* : *karw*, tak samo obok *Mroga*, *Mrożyca*, *Mrożysko*, *Pomrożyce* spotkamy się na terenach lechickich z pniem **Marg-*, **Marž-* itp. Wypadek ten zdaje się zachodzić na pewno.

1. *Margaszka* (*Margaska*) folw. par. Leźnica, pow. Łęczyca (X. Kozierowski l. c. 260). Nazwisko, przydomek *Margasz* (r. 1576), suponujące uprzednie **Marg-achъ*.

2. *Margesz*, strumień w zlewie Grabi pod *Marzeninem*, r. 1642. *Margesz*... torrens s. canale d. *Margez*. Nazwa ta jest dlatego szczególnie ciekawa, że wykazuje ten sam element słowotwórczy, który jest w nazwie *Nothesz* ≦ **Nat-us-is*, więc *Margesz* ≦ **Morg-ъšь* ≦ **Morg-us-is*. Wynika stąd, że nazwa *Noteci* = *Nothesz* nie jest słowotwórczo odosobniona na terenie polskim.

3. *Margosz*, pole na Brodnicy śremskiej, pow. Śrem. Pozycja samodzielna, praforma **Morg-och-*.

4. *Margoszka*, miejsce na Łykowie, pow. Turek; praforma **Morgoch-ьka*. Jest właśnie ciekawe, że w tymże powiecie występuje nazwa *Mrożysko* ≦ **Morg-isko*, a zatem oboczność **Morg-* ‖ **Marg-* w tej samej okolicy jest zupełnie pewna.

5. *Margonin*, jezioro, rzeka l. d. Noteci, miasto, r. 1464. *Margonino*, *Margonyn* (r. 1388) (por. X. Kozierowski Pozn. I. 444—5. *Margoń* osada i szczyty górskie pow. Nowy Sącz; *Marganskо* r. 1101 w Sandomierskiem.

6. *Margońska wieś* pod *Margoninem* ale w r. 1510. *Margoszka wyesz*, może zatem do *Margosz*, a nie do *Margon-in*.

Trudniej jest wyodrębnić fonetyczną postać **Marž-* ponieważ wydaje się rzeczą łatwą zlanie się tego pierwiastka z pokrewnemi fonetycznie, zawierającemi tylko stare *-ŕ-* t. zn. **maŕ-* (w myśl zasad, wyłożonych przezemnie w Symbola gramm. in honorem J. Rozwadowski I, str. 53 i nst.). Nie jest jednak wyłączone, że postać **Marž-* występuje w niektórej z poniższych nazw miejscowych:

1. *Marszyn* czy *Marzyn*, dziś *Marzenek*, wś. par. *Marzenin* pow. Łask. R. 1415. *Morszin*, 1417. *Marszin*, 1520. *Marschyn*, 1552. *Marzyn*, 1553. *Marszyn* ‖ *Marzyn*. Właśnie ze względu na oboczność ortograficzną *Marszyn* ‖ *Marzyn* możnaby w tej nazwie suponować właściwe *Maržyn* ≦ **Maržin* ≦ **Morg-inъ* ewentualnie wtórny twór do **Marža* ≦ **Morg-i̯a*.

2. *Marzyce*, dziś *Maurzyce*, ws. pow. Łowicz, a więc w tych okolicach, przez które przepływa *Mroga*: r. 1354, 1357. *Marzicze* etc. stale. Może to zatem stare **Maržyce* ≦ **Morg-it-i̯*. Ale rzecz niepewna.

Jak z powyższego przeglądu wynika pierwiastek **morg-* ||, **marg-* jest licznie reprezentowany w nazwach miejscowych wschodniolechickich (razem około dziesięć samodzielnych pozycyj). Wszystkie elementy słowotwórcze, oraz przemiany fonetyczne, które w tych nazwach dadzą się stwierdzić, mają bezsprzeczny charakter słowiański, lechicki, polski. Na jakiej podstawie można tu mówić o „nordillyryzmie"? Co nauka na tego rodzaju pomysłach zyskuje? Wrażenie bezcelowości „nordillyryzmu" jeszcze się zwiększy, jeśli zważymy że na sąsiednich i pokrewnych terenach ruskich występuje ten sam pierwiastek z e z m i a n a m i, które są właściwe gałęzi r u s k i e j języków słowiańskich. Tylko na podstawie p o l s k i e g o Słownika geogr. da się stwierdzić 5 samodzielnych pozycyj ruskich!

Moroża, rz. l. dp. Oresy pow. Bobrujsk (Rosja Sowiecka); rzeka i wieś *Nemoroż*, pow. Zwinogrodka; *Morogówka*, część wsi Jachówka, pow. Myślenice; *Morohówka*, pow. Radomyśl; *Morożyszki*, wś pow. Marjampolski, obecnie Litwa Kowieńska. Jeżeli w wyjaśnianiu tych nazw tak łatwo można się obyć bez „nordillyrów", to pocóż zaprzątać sobie głowę tym fantazyjnym tworem etnicznym, skoro nawet nie znamy ani jednej cechy fonetycznej, którąby była istotnie i napewno właściwością tego substratu językowego? Czy nie jest to zamieszaniem przyjmować hypotetyczne ludy, których niczem nie można scharakteryzować?

Pod 5, znajduje się także uwaga V a s m e r a, z której wynika, jakoby Ptolomeuszowe Οὐιαδούας «Odra» miała być identyczna z *Addua* «Adda, Nebenfluss des Po zwischen Placentia u. Cremona», aczkolwiek Vasmer dodaje: „Ich übernehme natürlich keine Verantwortung für ihre Identität". Otóż z tego zdania nie wiadomo właściwie, kto tę odpowiedzialność przejmuje. Ponieważ jednak ja to zrównanie znajduję poraz pierwszy u V a s m e r a, skutkiem tego muszę przyjąć, że on jest za nie odpowiedzialny. Przedewszystkiem postać Οὐιαδούας jest dla mnie niejasna, bo znane mi tylko dwie formy: Οὐιάδου ποταμοῦ ἐκβολαί μβ'λ' νς' oraz μέχρι τοῦ Οὐιαδούα ποταμοῦ (por. Otto Cuntz. Die Geographie des Ptolemaeus. Berlin 1923, str. 60, 63, w. 250,5, 258,5). Zatem

odtworzyć pierwszy przypadek należy w formie *Οὐιάδος, coby odpowiadało lechickiemu *Vědъ, a może jeszcze *Vědo- oraz lechickiemu *Vědova od pierwiastka *(s)uoid- || *(s)ueid- || *suid-, opracowanego w SO. VIII, 392—411. Właśnie traktowanie przez Ptolemeusza nazwy Οὐιαδούα jako nieodmiennego wyrazu jest szczególnie ciekawe, bo zdaje się wskazywać u niego na świadomość, że to obcy, zasłyszany wyraz. O lechickości tych nazw por. jeszcze, SO. VI, 339, 388, gdzie wskazano, że procesy fonetyczne i słowotwórcze w tych nazwach wyraźnie wskazują ich słowiańskie, lechickie pochodzenie.

Co się tyczy nazwy rzeki *Narwi*, to oczywiście, że ją można wywodzić z obcego **Nārōn* względnie **Nārō* (ale nie **Narō*, jak chce Vasmer), któreby dało prasłow. i pralechickie **Nary*, **Narъve* itd. w acc. sg. **Narъvь*, któryby był podstawą dzisiejszej polskiej nazwy. Ale równie dobrze i nawet z większą racją nazwę tę możnaby wywieść z obcego **Nārū-s*, które po utracie wygłosowego *-s* dałoby polskie **Nary*, *-ъve* itd. Forma **Nary* jest w dokumentach w formie *fluvius Nari* (r. 1379, X. Kozierowski, Wielkp. wschodnia 290 r. 1928). Otóż wiadomo z niedawnej historji, że w dorzeczu górnej Narwi, skąd według wszelkiego prawdopodobieństwa wyszła nazwa *Narew*, mieszkał szczep bałtyjski Jadźwingów, zajmujący pośrednie stanowisko pomiędzy szczepem Starych Prusów oraz Litwinów. Szczep ten uległ wynarodowieniu i to częścią rozpłynął się w osadnictwie polskiem częścią w ruskiem. Wiadomo także, że na dawnych ziemiach jadźwińskich znajdują się ślady onomastyczne i to tak w polszczyźnie jako też w ruszczyźnie. Cóż jest tedy bardziej naturalnego jak poszukać w jj. bałtyjskich paralelnych nazw do polskiej *Narwi*? Nie trzeba nawet zbyt wielkiego trudu, aby identyczną poprostu nazwę odkryć u Starych Prusów. Mianowicie u Gerullisa (Altpreussische Ortsnamen r. 1922, str. 105) znajduje się pod r. 1306 *Narus* «Bach»; r. 1337 *Narusz*, Dorf; 1372, *Narys* «Bach»; *Naruse* «Bach»; 1389 *Narussa* «Bach»; r. 1503, *Nartz* «Bach», obecnie *Narzer Bach*, *Narz* «Dorf», Okr. Braunsberg = Brunsberga (Prusy Wschodnie): lit. *nérti* «tauchen», *nāras* «Taucherente», lit. *Naŕ-upė* «Fluss»;

łot. *Nāružas* «Fluss». Od tego pierwiastka występują masowo nazwy miejscowe, których notuje Gerullis bardzo wiele, także od oboczności **ner-*. Najbardziej znaną jest r. 1248, *Nerey*, 1251, *Neria*, 1258, *Nergia*, dziś *Nehrung*, zniemczone, por. Kurische *Nehrung*, oraz K. Buga RS. VI, 14, gdzie także przytoczono masowo nazwy wodne od tego pierwiastka.

Polskie *Narew* zdaje się dowodzić, że jadźwińskie **Nārū-s* było pniem żeńskim na długie *-ū*, jak zapewne i stara nazwa stprus. potoku *Narus*. Gdy jednak w jj. bałtyjskich feminina ginęły, zapewne stare pnie na *-ū -s* przeszły częścią także do męskich pni na: *-u -s* i zlały się w ten sposób z niemi. Nie jest nawet wyłączone, że stprus. *Narus* = **Nārū-s*, że właśnie jako nomen proprium uchowało się aż do r. 1306 w niezmienionej postaci, co, jak wiadomo częstokroć zachodzi w nazwach miejscowych.

Nazwy pokrewne na terenie polskim notuje Słownik geogr. VI, skąd widać, że nazwy miejscowe tak samo brzmiące, jak *Narew*, *Narewka* itd. znajdują się w górnem dorzeczu *Narwi*. W cóż tedy zamienia się „nordillyryzm" Narwi? W cóż się zamienia wniosek Vasmera: „So könnten die Nordillyrier ursprünglich auch in Kongress-Polen gesessen haben"? Mimowoli przychodzi do głowy przypuszczenie, że „nordillyryzm" *Narwi* płynie z tego samego źródła co i denominacja „Kongress-Polen", choć już upłynęło (r. 1929!) lat 11 od chwili, gdy ten twór polityczny, zbudowany na trupie starej niepodległej Polski, nieprzynoszący Europie, a zwłaszcza państwom rozbiorczym zaszczytu, znikł w obrębie granic zmartwychwstałej Rzeczypospolitej Polskiej.

Ślady Wikingów na połd. brzegu Bałtyku.

Do „nordillyrskich" nazw, z których, jak się zdaje — ani jedna się nie utrzyma, dołącza Vasmer przypuszczalnie nordyjskie nazwy na południowym brzegu Bałtyku. Nas tu szczególnie obchodzi dorzecze Wisły i Odry. Toteż pomijając inne, rozpatrzymy tylko te, które nawiązują do terenu tak określonego. Na tym terenie wymienia Vasmer następujące nazwy przypuszczalnie wikingskie za Dr. F. Lorentzem:

45*

Sionowo ≤ *Świanowo:* nord. *Svenn; Oxhöft : Ocsiua* (r. 1209), *Oxivia* (r. 1235); *Hel,* pomor. *Hėl : Skyringsheal* (u Wulfstana według Schulza Gesch. der Kreise Putzig u. Neustadt; nazwy tej jednak brak w przedrukach Wulfstana); *Jastarnia: Osternese* (r. 1582). Imię *Świan* jest poświadczone z r. 1400 w postaci *Swian von robakow* na tablicach kopenhaskich (por. Dr. F. Lorentz. Geschichte der pomoran. Sprache, 1925, str. 11).

A priori można przypuszczać, że elementy skandynawskie znajdą się na wybrzeżu połudn. Bałtyku, zważywszy bliskie sąsiedztwo Skandynawów oraz ich ciągłą immigrację na całe wybrzeża Bałtyckie, między innemi także i w dorzecza Wisły oraz Odry. Wydaje się także, że etymologje Dr. F. Lorentza naogół się utrzymają, zwłaszcza *Jastarnia : Osternese* (1582) wydaje się pewna. Co do *Helu* oraz *Oksywia* należy poczekać na dokładniejsze wyjaśnienia i uzasadnienia, ponieważ i ów *Skyringsheal* nie przedstawia się najzupełniej pewnie, a niewiadomo dotąd, jaki podkład etymologiczny z nordyjskiego ma mieć *ocsiua* (r. 1209). Co się tyczy *Świanowa,* oraz imienia *Swian,* to zachodzi możliwość, że są to twory lechickie. Mianowicie W. Taszycki. (Najd. Polsk. imiona osobowe. Kraków 1926. Ak. Um.) notuje na str. 106—7: *Wszebąd, Wszebor* (*Wsebori, Shebor*), *Wszemił, Wszemir* (*Vsemir, Zemir, Semirus*), *Wszerad, Wszesiodł, Wszesuł;* na str. 99.: *Świebor, Świerad* (*Zwerad*), *Świeciech,* na str. 94. *Sieciech.* Ze względu na *Wsebori* ‖ *Shebor; Vsemir* ‖ *Zemir* ‖ *Semirus* zachodzi możliwość, że i np. *Sieciech,* jest *Świeciechem* t. j. **Wszeciechem* (por. A. Brückner Sł. Et. J. P., str. 63. 636). Możliwość tę można rozpatrywać jeszcze na szerszej podstawie np. *Siesław* (Taszycki 95): **Všeslavъ* etc. W SO. VII. 149, 150, uzasadniłem polską formację **Wszema* ≧ *Świema,* które w dalszym rozwoju mogło dać nawet polskie *Siema,* por Taszycki l. c. 94. *Siema, Zema, Sseme.* Taszycki l. c. 54 mówi o sufiksie *-anъ* w imionach, wymieniając: *Ciech-an, Czt-an, Nieg-an* etc. a *Bożan* może lepiejby było pomieścić na str. 55. pod sufiksem *-ěnъ,* którego charakter da się uwidocznić obocznością *Wilkan* (pod *-anъ* na str. 54) ‖ *Wilczan* (pod *-ěnъ* na str. 55), t. j. **Vilk-anъ* ‖ **Vilk-ěnъ,* zapewne tedy *Bożanъ* ≤ **Bog-ěnъ.* Obecność i aktualność sufiksu *-ěnъ* pozwala przypuszczać, że obok *Świema* ≤ **Vš-'ema*

był także **Świan* ≤ **Vš-'ěnъ*, występujący także w obocznej postaci **Siån* i to właśnie imię byłoby poświadczone w r. 1400 oraz od niego doskonale możnaby wyprowadzić nazwę *Świanowo*, kasz. *Sįąnowᵘo*. Możliwość wywodu z nord. *Sven* = fsw. = (f)da. = isl. *Sveinn* etc. (por. Hellquist. Svensk et. ordbok 916) da się pomyśleć, w każdym razie zapożyczenie musiałoby nastąpić niezwykle dawno, gdy jeszcze imię to brzmiało **Swaino-*, ewentualnie **Svaein-*.

W dalszym ciągu Vasmer uważa za nordyjskie następujące nazwy i imiona: *Sederich*, imie książęce u Obotrytów i Wagrów = nord. *Sigtryggr*, *Wagri*, *Wagria*: stnord. *Vāgr* «Meeresbucht», zatem contra Perwolf JA. VII. 616; *Yasmunt* (r. 1232) na Rugji, *Yasm(u)ndia* (1249) = lech. **Jasmądzь* : **Jasmądъ* ≤ nord. *Asmundr*; *Jamund*, pod Kołobrzegiem. Wreszcie omawia Vasmer aprobująco wywód Knauth'a w Rochlitzer Heimatgrüsse (1929) Nr. 2. nazwę szczepu *Serimunti* nad dolną Muldą, który wywodzi tę nazwę od *Sermunt* = „Mündung der *Saria*, eines Teils der unteren Mulde".

Co do tych etymologij należy zaznaczyć, że wszystkie one przedstawiają znaczne trudności w tej postaci, w jakiej je Vasmer podaje. Identyfikacja *Sederich* (które to imię zresztą wygląda na germańskie) z formą *Sigtryggr* wymaga zamknięcia oczu na cały szereg niezgodności fonetycznych, które należy usunąć, zanim wiara w tę identyfikację mogłaby się ustalić. Wywód *Wagrów*, i *Wagrji* z nord. *vāgr*, «Meeresbucht» koniecznie się domaga ustalenia faktu, że nazwa *Wagria* jest wcześniejsza od etnikonu *Wagri*, *Wagiri* etc. Wydaje mi się jednak niezrozumiałem twierdzenie Vasmera l. c. 152. w związku z krytyką wywodu Perwolfa, objaśniającego *Wagr-* od wyrazu *otvaga* «Mut», jakoby zachodziło „völliges Fehlen einer *r-* Bildung im Slavischen". Wobec tego przypominam zestawienia: pols. *da-r* : *da-ć*, *dąb* : **dąbr* (w *dąbr-owa*) *przęt-ro* : *przęsło* (≤ **pręt-slo*), *puz(d)ro*, : *puzo*; *wyd-ra*, *isk ra*, *mia-ra*; *dobry* : *doba* : stc. *doblь*, *chyt-ry* : *chytać*, *mok-ry* : *moknąć*, *ostry* : *ość* itd. (por. J. Łoś. Gram. pols. II. 41). O nazwie *Wagri*, *Wagria* innym razem. To samo dotyczy i wywodu *Serimunti*, którzy zresztą posiadają, i inne pomysły etymologiczne, nieomówione przez Vasmera.

Najpewniej stosunkowo przedstawia się rugijski (rojański) *Yasmunt*: nord. *Åsmundr*. Jak jednak w tego rodzaju zestawieniach należy być ostrożnym, najlepiej świadczy wywód Vasmera pomorskiego *Jamundu* (pod Kołobrzegiem) z nordyjskiego *Åmundi* NP. Dokumentowe dane mówią tu bardzo wyraźnym językiem, który się domaga uwzględnienia. Oto one: Pomm. Ub. I. 167, nr. 222, r. 1224. Anastasia ducissa Pomeranorum, przy świadkach o mieszanym składzie etnicznym: *Jannow*; str. 190 brak nazwy w tekście dokumentu, str. 191, nr. 242, r. 1227. Kołobrzeg. Barnim dux Pomeranorum: *Jamre* (może zamiast **Jamne*?); Pom. Ub. II, str. 373, nr. 1097, r. 1278 Cussalin. Hermannus d. g. Caminensis eccl. ep. *Jamene*, str. 286, nr. 984, r. 1274. Werben. Tenże. Stagnum *Jamene*, str. 532, nr. 1309, r. 1284. Kołobrzeg. Tenże: stagnum *Jamene*, Pom. Ub. III. str. 63, nr. 1493, r. 1289. Cussalin... consules et commune civitatis Cussalin: stagnum *Jamene*, Pom. Ub. V. 85, nr. 2773, r. 1313. Kamień. Heynricus d. g. Caminensis eccl. ep.: *Jamele*, Mekl. Ub. VIII, str. 253, nr. 5292, r. 1331 Cussalin. ...Fredericus d. g. episcopus, totumque capitulum eccl. Caminensis: *Jament*.

Z przykładów powyższych nie ulega żadnej wątpliwości, że pierwotna nazwa *Jamund* była słowiańska, lechicka i brzmiała **Jamьno* (= dok. *Jamene* r. 1278, 1274, 1284, 1289), może w początkach istniała także oboczna postać z innym sufiksem *-ov(o)*, t. j. **Jamьn-ovo* lub **Jamьn-ovъ*, której refleksem dokumentowym byłaby w tym razie zanotowana postać *Jannow* (r. 1224). Co się tyczy postaci *Jamre* (r. 1227), to może najlepiej ją uznać za błąd pisarza zamiast **Jamne*. Pisownia *Jamele* z r. 1313 wygląda na zdysymilowaną (w przemówieniu tylko!) podstawową postać *Jamene*. Dla wyjaśnienia, w jaki sposób powstała zniemczona nazwa *Jamund*, najciekawszą jest postać ortograficzna z Mekl. Ub. z r. 1331. *Jament*. Postać ta poświadcza, że zniemczone początkowo nieznacznie *Jamene* z lech. **Jam(ь)no* a może *Jamьnъ* utraciło na końcu głoskę *-e* i poczęło się kończyć na *-n*, do którego dołączono *-t* drogą dalszego zniemczenia. Uzyskaną w ten sposób nową formę fonetyczną *Jament* przerobiono na *Jamund* już drogą niefonetyczną, a drogą etymologii ludowej, uzyskując wygłos *-mund*, mający jakiś sens w niemczyźnie. Nazwa

ta zatem pierwotnie lechicka stała się niemiecką, podobnie zresztą jak ludność Pomorza przedodrzańskiego z lechickiej uległa zniemczeniu. Przybranie końcowego *-t* jest tu jeszcze i przez to ciekawe, że może służyć za wzór i dla innych wypadków tak np. dla zniemczonego *Tharant* ≤ z łuż. **Toroń* (?), por. wyżej pod 1., które w tym razie nie miałoby nic wspólnego z *Tarentem*, odległym około 1200 km na południowym cyplu Italji, jak chce Vasmer por. wyżej, ale byłoby nazwą łużycką zniemczoną w podobny sposób, jak *Jament*, jak twierdzi Muka SO. VIII, 134, nr. 211.

Co się tyczy nazwy *Jasmund*, to dokumenty dają tu takie dane: Pom. Ub. I. str. 221, nr. 282, r. 1232. Scaprod. Wyssezlauus Ruyanorum princeps... in *Yasmunt* curiam, qui dicitur Blyscow... Testes: Margareta uxor nostra, et filii Yarosla[us], Petr[us], Yaromer, Wyssezla[us], Burisla[us], Nycolaus; dominus Borantha; Pribyslaus Wolcowycz et filius... Nycolaus;... Dubyzla de Wytowy... Thomas capellanus... Zatem przewaga słowiańska; str. 383, nr. 489, r. 1249. Stetyn. Barnim dux Slauorum. tocius terre *Yasm[u]ndie*... Testes: Wartisclaus, dux Dymynensis, dominus Godykynus, Milusco de Vznam, Venzycus de Vznam, Stephanus filius Musconis. — Słowianie; str. 404, nr. 522, r. 1250. Lugduni. Innocentius s. s. d. ...de Zagarde et Babyn et de *Yasmund* ecclesias...; Pom. Ub. II. 478 nr. 1238, r. 1282. Jaromarus d. g. junior priceps Ruianorum... Datum in *Jasmundia*... per manum capellani et notarii curie nostre domini Radezlai. — Testes: sądząc z imion — Niemcy lub Słowianie, a imiona *Radosław* i *Jaromar* — słowiańskie, Pom. Ub. III. 78, nr. 1509, r. 1289. Roskyldis. Inguarus d. g. episcopus Roskildensis... in terra *Yazmot*. Pom. Ub. III. 103, nr. 1542, r. 1290. Ralov. Wizslaus d. g. princeps Ruyanorum iunior... dilectis nobis *Zulimaro* et *Domamaro*... de Zurkiviz, colonis in *Jazmundia*... Testes: Pritbur, Thecitze et Nicolaus, fratres de Putbutzeke, Nicolaus et Stoislaus de Kalant, Henricus et Bertoldus de Osten i inni o chrześcijańskich imionach. — Zasługuje na podkreślenie, że chodzi tu o osadników, mających imiona słowiańskie; str. 197, nr. 1673, r. 1294. Wiz., d. g. princeps R[uyanorum] iunior... villam nostram Polupitz in terra *Yasmunt*... Testes: dominus Guz, sacerdos de Wittow, ...plebanus in *Yasmunt*, advocatus noster Herm. et Johannes

Scurtsitz, noster auceps, zapewne Słowianin, sądząc z patronymikonu; str. 334, nr. 1843, r. 1298. Sundis. W. d. g. princeps Ruyanorum... merica... *Yazmunt* Testes — mieszani; str. 396, nr. 1925, r. 1300. Stralessund. Wysclauus d. g. Ruyanorum princeps... in terra *Yasmond* (2 ×). Świadkowie mieszani, str. 430, nr. 1966. Witzlaus, princeps etc. senior, et Wislaus et Zambur, filii sui, vorkopen... redditus in taberna Zagard terre *Jasmunde*... ad omagium quod vulgariter mandenst dicitur. — Niemczyzna przeważa. Pom. Ub. IV. 390, nr. 2563, r. 1309. Nyköping. Ericus d. g. Danorum Slavorumque rex... insulas... Wyttowe et *Iazmůnde* dictas. — Świadkowie duńczycy. — Pom. Ub. V. 197, r. 1314. Spis podatków na Rugji. — Census *Iasmundie* (2 ×). Nazwy wsi, leżących na półwyspie są słowiańskie wszystkie. — Budenhagen — nowa nazwa niemiecka, str. 199. Redditus pullorum *Iazmundie*. — Obca nazwa jedyna Tornstorpe. Str. 409, r. 1318. Spis dochodów biskupstwa w Roskilde. Item in *Iasmundia* (‖ *Zagardia*); str. 412 ...in advocacie terre *Yasmundi* (‖ Sagharde). Str. 553, nr. 3425, r. 1320. Stralsund. Wislaus d. g. princeps Rugianorum... Dergomero et Hermanno fratribus dictis de *Iasmunde*. — Testes — Niemcy lub zniemczeni Słowianie. Pom. Ub. VI. 49, nr. 3517, r. 1321. Stralsund. Wizlaus d. g. princeps Ruyanoszem... terre *Iasmundie* (‖ *Zagarde*); 71, nr. 3545, r. 1321. Mechtolt, hern Pridbores wedewe van der Vilmenitz... dat dorp Straghelitz und dat got, dat wi hebben to *Jasmunde*, str. 87, nr. 3562, r. 1321—1323... in *Yazmund*, str. 118, nr. 3611, r. 1322. Barth. Spis hołdujących. Dargumer de *Yazmunt*; str. 122, nr. 3616, r. 1322. Świadkowie: ...Her(manno) de Yasmandia(!); str. 240—1, nr. 3800, r. 1324. Stralsund. W(islaus) d. g. princeps Ruyanorum. ...Darghemaro et Hermanno, fratribus, dictis de *Iasmunde*, in terra *Iasmunde*.

Formy zabytkowe są następujące: *Yasmunt* (półwysep), *Yasmundie* (terre), *Yasmund* (ecclesia), *Jasmundia* (datum in.), *Yazmot* (terra, duńska), *Jasmundia* (półwysep albo osada), *Yasmunt* (terra 2 ×), *Yazmunt* (merica), *Yasmond* (2, terra), *Jasmunde* (terre), *Iazmůnde* (insula, Ericus Danorum rex), *Iasmundie* (2 ×, census), *Iazmundie* (terra), *Iasmundia* (‖ Zagardia, Roskilde), terre *Yasmundi* (‖ *Sagharde*, Roskilde), fratres de *Jasmunde*, terre *Jasmundie* (‖ *Zadarde*), to *Jasmunde*; in *Yazmund*; Dar-

gumer de *Yazmunt*, Hermanus de *Yasmondia*, fratres de *Iasmunde* (2 ×), in terra *Iasmunde*.

Jak stąd wynika są trzy nazwy: 1. insula (= półwysep?), 2. merica (nemus, Silva et terrae adiacentes), 3. osada, w której mieszkają rycerze i coloni. Otóż nie byłoby rzeczą dziwną, gdyby nazwa miejscowa pochodziła od imienia *Asmundr*, ale dziwnem jest, że się tak nazywa p ó ł w y s e p oraz m e r i c a. Przeniesienie nazwy mogłoby się wprawdzie odbyć drogą od osady na las i ziemie otaczające, które właśnie tworzyły półwysep tak, że w zasadzie półwysep był z temi ziemiami identyczny r z e c z o w o a przez to przylgła doń i nazwa miejscowości. Takie pojmowanie da się uzasadnić, jest tedy możliwe. Co się tyczy samej nazwy, to przedstawia ona pewne trudności, które domagają się wyjaśnienia. Otóż V a s m e r suponuje, że napisania dokumentowe pokrywają lechicką formację **Jasmądzь* ≦ **J-asmąd-i̯o-* : **J-asmundъ* ≦ nord. *Asmundr*. Pisownie jednak dokumentowe nie dają żadnej podstawy do twierdzenia, że wygłos tej nazwy był assybilowany, t. zn. że się da wywieść z dawniejszego *-dzь* ≦ *-di̯-*. Stan bowiem napisań jest taki: **Jasmunt*, z *-t* na końcu 5 razy od r. 1232 do 1322, ewentualnie 6 razy, o ile włączymy duńskie napisanie *Yazmot* (r. 1289 z Roskilde). Napisanie **Jasmund* spotyka się 4 razy od r. 1250—1300, o ile się włączy także napisanie *Yasmond* (2 razy, Wysclauus d. g. Ruyanorum princeps). Napisanie z końcowem *-ia* lub jego odmianami t. j. **Jasmundia* spotyka się 7 razy od r. 1249—1321, ewentualnie 8 razy, o ile się tu włączy napisanie *Yasmandia* (r. 1322). Napisanie przez *-a* końcowe względnie jego odmianki **Jasmunda* spotyka się 5 razy od r. 1300—1324, zatem forma to zdecydowanie późniejsza. Napisanie wreszcie z *-i* **Jasmundi* końcowem spotyka się raz w r. 1318. Niewiele stąd można wyciągnąć wniosków. W każdym razie powstają dwa pytania: 1. czy wygłos *-t-*, czy też wygłos *-d-* jest tu właściwy t. j. etymologiczny; 2. na jakiej podstawie można mówić, że wygłos lechicko-rugijski (rojański) był assybilowany?

Bez rozwiązania tych pytań trudno przyjmować jakąśkolwiek etymologję tej nazwy w sposób zdecydowany.

Mikołaj Rudnicki.

Słownik Morski Polsko-Angielsko-Francusko-Niemiecki. Zeszyt I. Statki i Teorja statku. Redagował inż. B. Bagniewski. Warszawa 1929. Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy.

Jest to początek pracy, zakrojonej bardzo szeroko, bo mającej objąć całe współczesne słownictwo marynarskie. Otwiera ją skreślony przez prof. Adama Kleczkowskiego wstęp, któremu przedewszystkiem poświęcić należy słów kilka.

Otóż p. K. słusznie zaznacza, że morze i życie morskie znajduje słabe odbicie w naszem piśmiennictwie. Naród morza unikał i do pławby morskiej zgoła się nie garnął: to też ani nie wyrobiliśmy w sobie ambicyj morzopławnych, ani nie wytworzyliśmy terminologji marynarskiej. Wszakże twierdzenie p. K., iż „języka *żeglarskiego* w dawnej Polsce nie było", jest zbyt ogólnikowe, jeśli bowiem chodzi o żeglugę rzeczną, to sam Linde zawiera obfity z tej dziedziny materjał. A przecież obok niego i wymienianych przez p. K. autorów (Klonowicza, Haura, Haczewskiego i Kozłowskiego) sporo wskazówek dają jeszcze pisarze 19 wieku: Mrąga (Mrongowjusz), Kostecki, Syrokomla, Wolski, Aleksandrowicz, Głuziński, Wójcicki, Pol. Z nowszych autorów domagają się, osobnej wzmianki: Gołębiewski, zbieracz nazw kaszubskich na Helu (materjał jego włączony został do mego „Słownictwa Rybackiego i Żeglarskiego u kaszubów nadmorskich" 1911), Lorentz i prof. Rudnicki, badacze gwary Słowińców nadłebskich. Co się tyczy wszakże prac leksykograficznych, dotyczących spławu morskiego, to posiadamy, jak dotąd, właściwie dwa tylko skromne słowniczki: Zaruskiego (byłego sztormana marynarki rosyjskiej) oraz mój, o których p. K. wspomina. Tymczasem nasza ruchliwość na morzu wzrasta, i ustalenie terminologji morskiej staje się naglącą potrzebą praktyczną, wobec czego z zapoczątkowania Min. Przem. i Han. została utworzona przy Lidze M. i R. osobna Komisja Terminologiczna, do której powołano marynarzy, techników oraz filologów, i w której imieniu występuje p. K. I oto mamy przed sobą owoc pracy owej Komisji.

Przedewszystkiem chodzi o metodę. P. K. oświadcza, iż Komisja miała przed sobą dwie drogi: albo iść śladem Za-

ruskiego, który powątpiewa o możności stworzenia terminologji „swojskiej", albo też dążyć do utrwalenia takiej terminologji, wzorując się na „Techniku". Komisja postanowiła wybrać z pewnemi zastrzeżeniami drugi kierunek. Moje stanowisko w tym przedmiocie jest odrębne: wyjaśniłem je zarówno na wstępie do „Sł. Mar." (1926), jak i dodatkowej rozprawce „O naszym języku marynarskim", ogłoszonej w Roczniku Korporacji St. Uniw. Pozn. „Pomerania" (1928). Nie powtarzając szczegółowo zamieszczonych tam wywodów, krótko zaznaczę, iż podstawą naszego słownictwa morskiego winien być *istniejący* materjał językowy, jaki znajdziemy w dawniejszej i nowszej literaturze, dokumentach ubiegłej epoki, tudzież żywej mowie ludu wodnego, wiślanego i nadmorskiego, i że ten materjał należy z odpowiednią dozą krytycyzmu uzupełniać, już to czerpiąc z innych dziedzin naszego języka technicznego, z gwar ludowych lub staropolszczyzny, już to zapożyczając się z obcych źródeł, boć język naszych spławników już przed wiekami uległ wpływom niemczyzny, co winno być poczytane za zjawisko całkiem naturalne. Oczywiście, obce nazwy, jakie przyjmiemy, muszą być niekiedy odpowiednio przystosowywane, aby nas zbytnio nie raziły. Natomiast dążenie do stworzenia jakiegoś sztucznego, rzekomo „rodzimego" słownictwa żeglarskiego, któremu towarzyszyłoby rugowanie form już utartych albo pomijanie istniejących, skazane jest z góry na niepowodzenie; podobne dążenie nie tylko nie wytrzyma próby życiowej, ale nie może być zalecane z punktu widzenia naukowego, ze stanowiska ciągłości w naturalnym rozwoju języka. Gwara żeglarska to nie twór dla szczupłego kółka specjalistów w rodzaju języka botaników lub astronomów: rozciąga się ona na liczne szeregi zawodowców, a nawet szerszy ogół. Oczywiście, istniejący materjał należy pilnie badać, systematyzować go i korygować, jak również roztrząsać gruntownie potrzebę i formę nowych zapożyczek.

P. K. słusznie akcentuje trudności, jakie miała przed sobą Komisja. Ale popada w pewną przesadę, gdy mówi: *„wszystkie dotychczasowe słowniki polskie* pod względem materjału morskiego *zupełnie zawiodły;* w większości wypadków

nie dały nic prócz kilkuset germanizmów, których również nie można było użyć". Dla wykazania bowiem powyższych trudności przytoczony jest tekst niemiecki, gdzie chodzi o spolszczenie terminów: *Peilung* i *Strich*. Aliści dziwnym zbiegiem okoliczności oba te terminy znajdują się w moim słowniku, przyczem pierwszy z nich (wbrew rosyjskiej formie Zaruskiego „pejling") oddaję przez fr. *relewację* (por. „elewacja" w budownictwie), drugi zaś przyjmuję w brzmieniu *strych*, które jest niemal swojskie i nie powinno być w każdym razie zastępowane ros. „rumbem", upowszechniającym się niestety wśród naszych morszczaków a zalecanym również przez Zaruskiego.

W zakończeniu p. K. charakteryzuje ze stanowiska filologicznego materjał, zawarty w ogłoszonym zeszycie, zapowiada ukazanie się dalszych zeszytów i zaprasza do nadsyłania uwag i poprawek.

Nim przejdę do rozbioru materjału Komisji, poruszę dwa zagadnienia terminologiczne w związku z tekstem p. K., mianowicie: czy można uznawać za poprawne formy „okrętownictwo" i „szkuner".

I w staropolszczyźnie, i w dzisiejszem narzeczu kaszubskiem mamy tylko nazwę *okrętnik* (= marynarz, flisak morski), stąd pochodną formą będzie *okrętnictwo*. A więc błędna jest postać „okrętownictwo", użyta w „Techniku". P. K., mówiąc o rodzajach statków morskich, wymienia „szkuner". Tymczasem zarówno w literaturze 19 w. (por. Kozłowski 105), jak i w ustach ludu nadmorskiego (p. PrFil VIII 77) nazwa brzmi *szoner*. Obok tej niemieckiej nazwy nasi pisarze nowszej doby posługują się i francuską: *goleta*. Ostatnią podaje również Sł. War., popierając ją cytatą z pism Jana Sztolcmana, ale osobno traktuje pozycję *szoner*, przytaczając tekst Gruszeckiego, a nadto, jako mało krytyczny w dziale terminologji żeglarskiej, zamieszcza w rozstrzeleniu formy: „szkuna" i „skuner" bez cytat literackich. Otóż względy powyższe każą odrzucić rosyjską formę „szkuner", stosowaną, niestety, przez nasze koła marynarskie, nie mogące otrząsnąć się dotychczas od podobnych wpływów.

Jak tedy wygląda rezultat wysiłków Komisji? Sądzę, że przy pobłażliwej nawet ocenie należy go uznać za *niefortunny*, autorowie bowiem bez odpowiednich studjów i doświadczenia leksykograficznego przystąpili do dzieła, ożywieni zbyt silnym pędem do „słowotwórstwa", prawdziwie czy pozornie swojskiego, przyczem wprowadzają mnóstwo neologizmów, które w najlepszym razie uderzają swą niezwykłością, natomiast świadomie czy nieświadomie pomijają formy ustalone lub przynajmniej w literaturze znane, niekiedy zaś, unikając „obczyzny", stosują wyrazy ogólnego słownika, które rzeczy nie malują i za „terminy techniczne" poczytywane być nie mogą. Poza tem, układ materjału jest wadliwy wskutek nadmiernego rozdrobnienia pozycyj i wogóle rozwlekłości. Dodatnią stronę wydawnictwa stanowią ilustracje, jakkolwiek rysunki nie są dość wyraziste.

I dział obejmuje nazwy statków ze względu na ich przeznaczenie oraz typ konstrukcji (podane w uwagach rozróżnianie „okrętów", jako wojennych, od „statków", jako handlowych, nie ma oparcia w naszym języku). Obok nazw już utartych, które z małymi wyjątkami weszły do słownika ogólnego, np. *żaglowiec*, *parowiec* (u kaszubów i *sztymer*), *pocztowiec* (i *pakietbot* Sł. War.), *śrubowiec*, *kołowiec*, *węglowiec*, statek *strażniczy*, *rybacki* (= rybołówczy), *celniczy*, mamy analogicznie utworzone nowe, np. *patrolowiec* (statek patrolowy, swojskie: „podsłuchowy", „podsłuch") albo *zbożowiec*, na które zgodzić się można. Wszakże budzą już niemałe wątpliwości takie pozycje: *lotniskowiec*, *podwodnikowiec*, *pośpiesznik* (zbyteczne skrócenie zam. statek pośpieszny, zwłaszcza, że można tu opuszczać rzeczownik bez uszczerbku dla jasności), *chłodniowiec*, *zbiornikowiec*, podobnież złożone: *lekkopokładowiec*, *ochronnopokładowiec*, *pełnopokładowiec*, *górnobalastowiec*, *pełnolukowiec*. Zupełnie nie nadają się do przyjęcia, jako wbrew zasadom polskiego słowotwórstwa obmyślone: *minostawiacz* (mamy w tem znaczeniu już *minówkę*, p. Sł. War.), *minołowiec* (pozostańmy lepiej przy upowszechnionym wśród naszych marynarzy, jakkolwiek „obcym", *trolerze*, p. mój Sł. Mar.), *otwartowiec (!)*, *krytowiec (!)* *węglozasilacz*, *ropozasilacz*, *wodownik* albo *wodozasilacz* (jeśli chodziłoby o nazwy swojskie, to chyba

trafniejsze byłyby: *węglobierka*, *ropobierka* i *wodobierka*). Osobno traktuję tu jeszcze kilka pozycyj:

25 i 26. *Statek żeglugi dalekiej* albo *dalekowiec(!)* i *statek żeglugi przybrzeżnej* a. *przybrzegowiec*. Otóż pierwszy rodzaj statku przez analogję do franc. „au long cours" i naszej terminologji kolejowej możnaby zwać: *dalekobieżnym* albo też *statkiem pławby (żeglugi) zamorskiej*, w skróceniu *zamorczykiem*. Zamiast zaś „przybrzegowca" trafniejszą bodaj jest nazwa *pobrzeżniak*, jeśli chodzi o zastąpienie używanej już w naszym języku francuskiej: *kaboter* (p. mój Sł. Mar.).

31 i 32. *Statek żeglugi regularnej*, *regularnik(!)* i *statek żeglugi przygodnej*, *przygodnik(!)* — wyrażenia zbyt długie albo zbyt skwapliwie skrócone i mało mówiące. Pierwszy rodzaj statku to „stale kursujący", a więc, jeśli wolno się tak wyrazić: *kursownik*, drugi zaś rodzaj, zwany w gwarze naszych morszczaków *trampem*, figuruje w moim Sł. Mar. jeszcze jako *zajeżdżacz*. Tę drugą nazwę zaczerpnąłem z gwary warszawskiej, gdzie powstała na oznaczenie dorożkarza, nie wyczekującego na stacji, lecz snującego się wdłuż ulic, by zabrać po drodze pasażera. Jest więc pewna analogja!

35. *Statek towarowy* = *towarowiec*. Jan Lemański w przekładzie Conrada nazywa taki okręt przez analogję do pociągu towarowego „towarówką", ja zaś w swoim Sł. Mar. *towarniakiem* na tej zasadzie, że i w staropolszczyźnie, i w dzisiejszej gwarze ludowej kupiec, który nosi albo wozi towar, korzysta z miana „towarnik".

88. *Statek ratunkowy*, *ratownik*. Nazwy te uwzględniam w swoim Sł. Mar., ale dodaję pozycję: *dobywczy*, np. parowiec, ponieważ nasi wodniacy *dobywają* albo *wyrywają* towar z tonącego statku, zaś kaszubi nadmorscy *bargują*.

89. *Statek szkolny* — nazwa, wzorowana na niemieckiej, którą winna zastąpić mniej rozpowszechniona: *statek uczelny* (na Pruskiem Mazowszu istnieje nawet forma *uczebny* w związku z *uczbą*, natomiast nasze „ćwiczebny" jest błędne, gdyż niema „ćwiczby").

90. *Statek holowniczy*, *holownik*. Należy dodać nazwę wiślaną: *statek pociągowy*, p. mój Sł. Mar. Natomiast wyra-

żenia naszych flisaków z górnej Wisły: *statek zaciężny, zaciężniak*, stosują się do statku, holowanego w górę rzeki.

91. *Statek latarniowy*. Wątpię, czy ta nazwa jest udatniejsza, niż *statek światłowy*, przytoczona w moim Sł. Mar. a bliższa obcych wzorów. Ostatnia harmonizuje ze *świetliskiem* cz. latarnią morską, którą Mickiewicz i lud zowie „*lampą*", a literatura jeszcze: *baką* i *farem*.

92. *Łamacz lodu, lodołamacz*. Pierwsza z tych nazw jest dwuwyrazowa, a więc niedogodna, druga zaś stanowi wadliwe złożenie. Właściwsze bodaj są podane w moim Sł. Mar. *lodokrusz* i *lodownik* („lodownikiem" zowią na Wiśle rąbiącego lód podczas zimy).

97. *Pogłębiarka*. Swojska ta nazwa, podana już w Sł. Kol. (Lwów 1889), nie jest zdarzona głównie dlatego, że prowadzi do tautologji, np. w zdaniach: „*P. pogłębia* nurt na rejdzie gdyńskiej, na Wiśle". W moim Sł. Mar. zamieszczone są trzy nazwy: techniczne *bagier* i *draga* (Warszawa, nadmorze), tudzież ludowa *szlamownik*, słyszana przeze mnie na Wiśle. Komisja formy te pomija, ale zaleca taką nazwę, jak „pogłębiarka *chwytakowa*", która razi swem dziwacznem brzmieniem.

W dziale tym są znaczne luki w materjale, pominięte bowiem zostały pospolite nazwy statków, np. *burdynka* (p. PrFil XIII 539), *szalanda, lugier, krypa, wielorybnik*, tudzież łodzi: *bat, szalupa, kuter, walbat, serbat* i t. p. Por. mój Sł. Mar.

Dział następny pod nagłówkiem „Teorja statku" obejmuje wyrażenia z zakresu szkutnictwa. I tu widoczne jest dążenie do ustalenia osobliwej terminologji, oderwanej od podłoża ogólnego języka, drogą przekształcania istniejących postaci wyrazowych i wprowadzania całkiem nowych, ujawnia się zbytnia zależność językowa od „Technika" a pomijanie właściwych źródeł terminologji polskiej oraz przesadne unikanie obcych zapożyczeń, co ostatecznie powoduje ubóstwo materjału. Komisja zaleca formy: *dłuż, szerz, wyż, chył, zanur, wynur, obło, wzdłużny*, — czy to mają być okazy owej „krótkiej, jędrnej terminologji żeglarskiej", o której mówi we wstępie p. Kleczkowski? Jabym uważał, że powyższe formy ani nie są pożądane, ani konieczne, tak samo jak neologizmy: *łydwnica* (w narzeczu rybaków istnieje *pławnica*), *przegłębienie*,

przenurzenie, pełnota. Przechodzę do rozbioru kilku poszczególnych pozycyj.

132. *Zanurzenie grodziowe,* a więc Komisja popiera termin „Technika" *gródź,* fr. cloison, nm. Schott. Właściwszym będzie chyba *zatwór,* użyty w moim Sł. Mar.

137. *Znaki zanurzenia.* Ja oddaję to pojęcie jednym wyrazem: *wodowskaz,* Sł. Mar.

138. *Wolna burta.* Istnieje w żywej mowie naszych wodniaków *opława,* podana w moim Sł. Mar.

141. Autorowie uważają, że *kil* = *stępka.* Tymczasem w dzisiejszym języku żeglarzy wiślanych *stępka* ma inne znaczenie, p. mój Sł. Mar.

146. *Linja wodna* (według „Technika" *wodnica,* której Komisja nadaje nieco inne znaczenie). Ja nazywam ją *kresą spływu* (= fr. ligne de flottaison), ale na pierwszem miejscu kładę, bardziej dogodną i rozpowszechnioną wśród zawodowców nazwę obcą *waterlinja.* (Podobnież *farwater* może współżyć z „dojezdną wodą", znaną na Wiśle i u słowińców).

156. *Wznios wzdłużny.* Zamiast tej kombinacji dwuch niezwykłych wyrazów w moim Sł. Mar. figuruje nazwa: *wspięcie,* znana w języku technicznym i u ludu.

159. *Wręga.* Obok tej nazwy obcej winna być umieszczona jednoznaczna swojska, pospolita na Wiśle: *krzywka.* Mówią również *żebro* (na Rusi: *kokora*).

161 i 162. *Wręga dziobowa* i *rufowa.* Nasi ludzie wodni na Wiśle nie znają dziobu statku, tylko *sztabę* (*głowę*), a przymiotniki formują: *sztabny* i *rufny,* które winny być ogólnie przyjęte (w związku z nimi: *sztabnik* i *rufnik*).

171. *Owrężenie teoretyczne.* Krótsza i trafniejsza nazwa byłaby: *żebroszyk* (p. Kozłowski 108—110). Por. „słowoszyk" Sł. War.

200 i 201. *Część nadwodna* i *podwodna kadłuba, kadłub martwy* i *żywy* (fr. oeuvres mortes et vives). W moim Sł. Mar. podane są krótkie wyrażenia: *martwizna* i *żywizna,* oparte częściowo na słowniku ogólnym.

204 i 205. *Przód* i *dziób* statku. W związku z uwagą pod poz. 161 i 162 właściwe nazwy techniczne brzmią: *sztaba*

a. *głowa* i *nos* a. *głowica* (*kafa*). W znaczeniu nm. Bug nasi szkutnicy wiślani mówią jeszcze: *załam(ek)* i *podjazd*.

217—219. *Strona* statku, *lewa* i *prawa*. Pominięte są ustalone i żywotne u wodniaków nazwy: *burta*, *bakort* i *sztymbork*.

242—243. *Wyporność* i *wypór*. Niemasz różnicy wyrażeń w obcych językach, więc i my możemy poprzestać na *wyporze*. Zamiast „wyporność" należałoby mówić w każdym razie: *wypieralność*.

248. *Nośność* statku. Zbieg jednakowo brzmiących części wyrazu każe wyróżniać nazwy: *siła nośna* albo *unośna*, p. mój Sł. Mar. Istnieje i *obciążalność*, nm. Ladefähigkeit.

249. *Pojemność* statku. Mamy jeszcze wyrazy jednoznaczne: *bierność* i *objem* statku.

253. *Ładunek*. Mamy jeszcze formy: *ładuga* i *ładunka*, a nadto swojskie nazwy: *nakładka* i *obciążka*.

273 i 274. *Fala dziobowa* i *rufowa*, p. uw. poz. 161 i 162.

275. *Wart rufowy*, nm. Kielwasser. Na oznaczenie tego nurtu, jaki tworzy płynący statek za rufą, mamy nazwy jednowyrazowe: *kilwater* i *surek* (obie podane są w moim Sł. Mar.). *Surek* mówią na Wiśle.

286. *Żagiel*. Staropolszczyzna zna *wietrznik* (Pr. Fil. V, 449), a lud wiślany mówi jeszcze: *skrzydło* i *płachta*. Por. mój Sł. Mar.

287. *Wiosło*. Obok tej nazwy (etym. *wieźć*) żywotną do dziś jest *pojazda*, kasz. *rema*. Istnieje też od wieków *paczyna*. Por. mój Sł. Mar.

296. *Żeglowny* (o statku). Wyraz niewłaściwy, taki bowiem statek zwie się w gwarze naszych żeglarzy: *warowny*, i nazwy tej używa już Klonowicz. Por. mój Sł. Mar.

300. *Chwiejny* (o statku). Jest to nazwa raczej literacka, gdyż lud wodny mówi: *bujny*, *kolebny*, *gibotny*. Por. mój Sł. Mar.

310. *Metacentrum*. Sł. War. podaje formę: *metacentr*.

313. *Przechył boczny* (*stały*). W swoim Sł. Mar. używam nazwy *kładź*, znanej w mowie naszych rzemieślników. „Przechył" Sł. War. zaczerpnięty z „Technika".

316. *Przechylać*. Mamy wyraz techniczny *kantować*, który też podaję w swoim Sł. Mar. P. poz. *Kantować się*, *Skantować się* i *Przéczak 2* w Sł. War.

317. *Przewrócić się.* Nasi wodniacy mówią, że „statek *powali się*, a potem może się zabić" (rozbić).

318 i 319. *Kołysanie boczne* i *wzdłużne.* Kołysanie pierwszego rodzaju to *bujanka* (chwiejba), drugiego zaś — *cwałowanie* według analogji z ruchem parowozu (p. Sł. Kol. *Galopowanie*). Por. mój Sł. Mar.

W zakończeniu przytoczone są wyrażenia z praktyki żeglarskiej, dotyczące manipulowania linami: *oddać, wybrać* i *luzować* linę. Wątpię, czy pierwsze dwa używane są przez nasz lud wodny; natomiast trzecie zamieszczam w swoim Sł. i objaśniam pod pozycją: *Nadawać.* Komisja używa tu jeszcze neologizmu *pętnica*, jako równoznacznego z wyrazem *szkot.* Otóż ostatni wyraz jest rusycyzmem, który niestety nie razi naszych marynarzy (podaje go i Zaruski). Tymczasem lud nadmorski mówi *szut*, a Linde i dzisiejsi pławacze wiślani znają też *szuty.* P. Sł. War., SO V 79 uw. 11 i mój Sł. Mar.

Bolesław Ślaski.

JAN ST. BYSTROŃ. **Nazwiska Polskie.** Lwowska Bibljoteka Slawistyczna, wydawana nakładem K. S. Jakubowskiego we Lwowie pod redakcją Franciszka Bujaka, Jana Czekanowskiego, Tadeusza Lehra-Spławińskiego, profesorów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Tom czwarty. Lwów 1927. Nakład i własność K. S. Jakubowskiego VIII, 243.

Na str. 1: autor pisze: „Nazwiska pochodzić mogą od wyrazów pospolicie używanych i dopiero zczasem stać się mogą przezwiskiem, potem nazwiskiem dziedzicznem; mogą również pochodzić od nazw własnych już ustalonych, a więc od imion własnych (dawnych słowiańskich czy chrześcijańskich), a także od nazw miejscowych". Jest to prawda — wtórna, nie zasadnicza.

Str. 15. Nazwiska *Piestrzak, Piestrzyński* zapewne nie do *Piotra*, ale do *pstry* ≦ **pьstrъ* + *jь* || **pьstrъ* ≧ **piestr-* należą.

Str. 50. *Dołęga, Doliwa* reprezentują według autora odmiejscowe zawołania *do- Łęga, do- Liwa.* Jest to nader wątpliwe por. SO. II. 212, 222, 227.

Str. 100. Zachowywanie form *Dudeka* i t. d. w nazwisku zamiast *Dudka* itd. uważa Bystroń za uzasadnione; porównuje to z formami w rodzaju Panu *Kotowi* obok *kotu* i t. d. Zauważyć należy, że tu zachodzi ta różnica, iż dyfferencjacja *Kotowi* || *kotu*, *Bawoła* (herb) || *bawołu* ma podstawy w istnieniu osobnego rodzaju gramatycznego, mianowicie męsko-osobowego. Otóż być może, że ten sam moment jest powodem zmian i w odmianie nazwisk *Dudek*, *Dudeka*, ale do dziś dnia jest to sztuczne i gwałtem przeprowadzane i dlatego z punktu widzenia językowego poczucia rażące.

Str. 116. Nazwisko *Szuman* uważa autor za spolonizowanie niem. *Schuhmann*. Jest to możliwe, ale niezupełnie pewne, bo tak, jak od *wilk* tworzy się polskie nazwisko *Wilk-an*, od *dom Dom-an*, tak samo możliwe jest od *szum* — *Szum-an*, zwłaszcza, że i nazwisko polskie *Szum* jest napewno np. w Poznaniu (1921), podobnie jak nazwisko *Wilk*, nader pospolite. Wogóle warto zauważyć, że nie są w istocie niemieckiemi całe szeregi nazwisk, które uchodzą na oko za niemieckie przedewszystkiem skutkiem pisowni, pochodzenia swych właścicieli z Niemiec (politycznych! nie zawsze etnograficznych, ponieważ całe Niemcy na wschód od linji Łaba — Soła [= Elbe — Saal] nie są etnograficznie germańskie) oraz często tylko i jedynie skutkiem przekonania t. zw. opinji publicznej. Nazwiska te są częstokroć słowiańskie (polskie, pomorskie, połabskie, łużyckie), zewnętrznie tylko z pisowni i w wymowie zniemczone. Nawet przykłady, przytoczone przez Szan. autora jako niemieckie nazwiska, mogą być w istocie słowiańskiemi tak np. *Pahl* może być istotnie tylko zniemczonym polskim *Palem*, *Zech* tylko t. zw. zmazurowaną formą (np. połabską), reprezentującą starsze **Čech* = polskiemu literackiemu *Czech*. Ten sam wypadek może zachodzić z nazwiskami takiemi jak *Rietschel*, *Ruck* itp. Ten ostatni może istotnie reprezentować wymowę ludową *ruk* = literackiemu polskiemu *róg*. To samo się odnosi do *Oebschelwitz* lub *Oelsnitz*, które również w swym wyglądzie zdradzać się zdają pochodzenie przynajmniej słowiańskie, o ile nie lechickie lub polskie. Proces niemczenia nazwisk słowiańskich odbywał się i odbywa w obrębie Niemiec politycznych

od IX wieku począwszy t. zn. od zetknięcia się politycznych Niemiec ze Słowianami na granicy wschodniej aż po dziś dzień. Przebieg jego da się częstokroć uchwycić w dokumentach tak gdy np. **Vęcanъ*, pisane *Ventzan* staje się później *Fentzahn-em* por. SO. V. 447—8 lub *Bąk* (w wymowie pomorsko-połabskiej **bǫk*) *Bunck-iem*, albo *Kluka*, mieszkający w XX w. nad jeziorem Łebą staje się *Klück-iem* albo jastarnicki **Kǫkā* stał się **Kohnke-m* albo *Kunke-m*, por. polskie nazwiska w rodzaju *Kuczkowski* || *Kączkowski* etc. **Kǫk-owie* jastarniccy wracają obecnie do nazwisk i pisowni polskiej. Na niektórych grobowcach w Jastarni już można czytać *Konka* obok dawniejszych *Kohnke*.

Ten moment podnoszę nie w celu zrobienia zarzutu szan. autorowi, który jest formalnie w porządku, kiedy przyjmuje spolonizowanie nazwiska np. *Pahl* na polskie *Pal*, bo w chwili, kiedy zmiana *Pahl* ⋝ *Pal* zachodziła, nazwisko *Pahl* musiało formalnie uchodzić za niemieckie. Inna rzecz, że ono faktycznie znowu mogło być zrobione niemieckiem z nazwiska polskiego, ale tem autor się nie zajmuje i dlatego to, co tu zauważyłem, nie jest zarzutem pod jego adresem. Uwagi te jednak pomieszczam dlatego, że jest wielką potrzebą dla badań lechickiej i polskiej przeszłości oraz praprzeszłości dokładniejsze zajęcie się nazwiskami niemieckiemi, przedewszystkiem na wschodzie Niemiec, z punktu widzenia słowiańskiego. Czasem dochodzi się tu do zupełnie niespodziewanych wyników tak np. autor przytacza str. 119, nazwisko niem. *Glauch*, które się polonizuje w Polsce XVIII w. na *Gluchowski*, względnie *Gluchawski*.

Otóż ciekawe, że forma *Glauch* jest fonetycznym odpowiednikiem polskiego *głuch* — w postaci połabskiej por. Lehr-Spławiński. Gramatyka połabska, Lwów 1929, str. 78. Że np. Wilhelm *Schmiedicke* może reprezentować starsze słowiańskie nazwisko na *-cki* z pierwiastka *Smid-*, por. np. w Poznaniu nazwisko *Smid-oda*, utworzone jak *jagoda* itd., nie ulegać się zdaje wątpliwości. W postaci słowiańskiej, specjalnie polskiej brzmiałoby ono *Śmidzicki* i należy do tego samego pierwiastka, który występuje w języku niemieckim jako *schmeiss-en* i *schmitzen*.

Str. 135, autorem Katechizmu słowiańskiego z r. 1643 jest «*Michał Mostnik* alias *Pontanus* albo *Brückmann*». Otóż, aby uniknąć nieporozumień, trzeba zaznaczyć, że chodzi tu o katechizm, napisany w gwarze słowińsko-kaszubskiej, mówionej do ostatnich czasów na Pomorzu niemieckiem w powiecie Słupskim (Stolp) pod Smołdzinem i w samym Smołdzinie (Schmolsin). Określenie «słowiański» nie jest tu na miejscu, bo jest wysoce wieloznaczne. Sam *Pontanus* alias *Mostnik*, alias *Brückmann* nazywał język, w którym układał swój katechim, wyrazem „Słowięski", Krofey wyrazem „Slawięsky", ale — jak zaznacza Lorentz — wyraz ten „wogóle oznacza (u tych autorów) mowę Słowian ewangielików prowincji niemieckiej Pommern" i Lorentz oddaje go utartym już w nauce terminem „słowiński" = niem. slovinzisch. Por. Dr. F. Lorentz, Gramatyka pomorska, zeszyt 1, wstęp str. 10 do 11. Poznań 1927. Nakład Inst. zach.-słow. Gramatykę tę ma (a przynajmniej mieć powinien) prof. J. St. Bystroń w swojej prywatnej bibljotece.

Str. 138. Autor powiada: „nie można brać pod uwagę słownictwa szczepów słowiańskich, na zachód od Polski położonych, gdyż zostały one zgermanizowane w czasie, w którym nazwiska nie mogły się jeszcze ustalić".

Naogół twierdzenie, że germanizacja szczepów lechickich północno-zachodnich nastąpiła przed ustaleniem się nazwisk, jest słuszne. Mimo to jednak znaczna liczba nazwisk niemieckich jest pochodzenia lechickiego i łużyckiego, a trudność polega tylko na zbadaniu dokładnem tej sprawy na podstawie dokumentów. Trudności te tłumaczą się łatwo najrozmaitszemi względami, z których można wymienić kilka jako à priori prawdopodobne, a więc: 1. nie znamy przemian głosowych długiego szeregu dialektów lechickich i łużyckich obecnie oddawna wymarłych. Rezultatem tego jest fakt, że w wielu wypadkach niepodobna twierdzić, że dane nazwisko jest pochodzenia słowiańskiego, ponieważ nie udaje się w ciele danego nazwiska wskazać na cechy fonetyczne niewątpliwie słowiańskie, aczkolwiek nieraz sam pierwiastek czyni wrażenie słowiańskiego. Dla przykładu przypomnę omówione wyżej nazwisko niemieckie *Glauch*. Otóż gdyby

się nie wiedziało, że w dialektach połabskich *u* ≥ *au*, toby nie było żadnej podstawy twierdzić z pewną dozą prawdopodobieństwa, że to nazwisko lechickie (połabskie). Z chwilą jednak gdy jesteśmy w tem szczęśliwem położeniu, że nauka już napewno ustaliła (por. Lehr-Spławiński, Gramatyka połabska, Lwów 1929, str. 49—50), że połabskie *u* ≥ *au* w całym szeregu wypadków, których tu nie widzę potrzeby szczegółowo wymieniać, to można z dużą dozą prawdopodobieństwa twierdzić, że nazwisko niemieckie *Glauch*, za takie powszechnie uważane, w rzeczywistości nie jest nazwiskiem niemieckiem, ale powierzchownie zniemczonem (tylko zresztą w opinji publicznej) nazwiskiem połabskiem, odpowiadającem formalnie dźwięk za dźwiękiem polskiemu *głuch-*, pralechickiemu **gluchъ*. Opinja publiczna o niemieckości tego nazwiska jest tak silna, że sam szan. autor, mimo to, że się specjalnie nazwiskami zajmuje i piękne uwagi poświęcił w swej książce zniemczonym (zgermanizowanym) nazwiskom polskim, względnie słowiańskim — nie domyśla się zupełnie tego, że niemieckie w jego oczach nazwisko *Glauch* — może być pochodzenia słowiańskiego, ściślej lechickiego, a jeszcze dokładniej połabskiego (obodryckiego). Jeżeli zważymy, że od granicy etnograficznej polskiej aż po Łabę i po za nią był jeden nieprzerwany szereg dialektów lechickich oraz łużyckich, różniących się swoim składem fonetycznym nieraz bardzo znacznie, to dopiero można sobie uświadomić ogrom warjacyj, jakim musiały ulec i niewątpliwie uległy w wymowie oraz w pisowni nazwiska lechickie lub łużyckie, wymawiane i pisane w języku literackim niemieckim albo też w którymś z dialektów dolnoniemieckich, średnioniemieckich albo też wysokoniemieckich i to jeszcze częstokroć dowolnie dostosowywane do pisowni języka literackiego albo tylko do przemijającej mody pisownianej. Badania w tym kierunku nie są nawet zaczęte, a jednak rzeczą jest niewątpliwą, że nauka polska musi się tego zadania podjąć i je wykonać jak najlepiej. W nazwiskach tych bowiem kryje się niejednokrotnie jedyny materjał językowy zaginionych dialektów, czasem nader ważny i pouczający o przeszłości i praprzeszłości ziem niegdyś lechickich, obecnie zniemczonych. Obok

tego przeróbki głosowe t. j. zniemczenia tych nazwisk są nader ciekawym materjałem do kwestji t. zw. praw głosowych i roli tendencyj fonetycznych żywych i zamierających w życiu etniczno-językowem.

2. Częstokroć t. zw. etymologja ludowa zupełnie prawie uniemożliwia dotarcie do właściwego nazwiska słowiańskiego t. j. lechicko-łużyckiego. Weźmy dla przykładu pod uwagę wymienione przez Szan. autora na str. 101, niemieckie nazwisko *Neudeck*, które pokrywa polskie *Najdek*. Otóż gdybyśmy nie widzieli konkretnie z aktow, że tak jest istotnie t. j., że niem. *Neudeck* jest tylko po niemiecku napisanem *Najdek*, to brak byłoby podstawy do twierdzenia, że niem. *Neudeck* jest zniemczonem polskiem *Najdek* i nazwisko to mogłoby uchodzić za niemieckie w obu pniach t. j. w pniu *Neu-* i w pniu *deck* do *decken* etc. Jedynym śladem polskości nazwiska *Neudeck* byłaby pewna dziwacznosć znaczeniowa: skąd — możnaby się z pewnem ździwieniem pytać — znaczenie takie dziwne w tem nazwisku, mianowicie *Neudeck* = «świeżo-, nowo-pokrycie»(?). Otóż nie bez znaczenia jest fakt, że bardzo znaczna ilość nazwisk niemieckich miewa takie dziwaczne znaczenie, toteż z dużą dozą słuszności można twierdzić, że w nich kryje się większa ilość starych nazwisk polsko-lechickich albo łużyckich na podobieństwo owego *Himmelskrebs*, oddającego polskie *Niebo-rak*, albo *Bockhorn*, które reprezentuje polskie *Pokorny*, lub wreszcie *Mardschinke*, (cf niem. *Marder*, *Schinken*) co oddaje polskie *Marcinek*, lub *Schau-schütz* = kaszubskie *Sołcic* itd.

3. Wreszcie przekłady. W razie przetłumaczenia nazwiska polskiego lub lechickiego na odpowiedni wyraz niemiecki i niezanotowania tego faktu w aktach, wszelka możliwość odtworzenia starego nazwiska słowiańskiego odpada. Przykłady takie przytacza sam autor na str. 145—51. Co ważniejsza można powiedzieć, że taka tendencja przekładaniowa jest niezwykle żywa po dziś dzień na całem etnicznem pograniczu polsko-niemieckiem, zwłaszcza tam, gdzie jeszcze istnieją resztki ludności polskiej, zasiedziałej oddawna a niezgermanizowanej, t. zn. na Pomorzu, w Grenzmark Westpreussen-Posen, oraz na Śląsku Średnim i Opolskim. Cechą

charakterystyczną takich tłumaczeniowych nazwisk jest ich współczesność językowa, co jednak jest, względnie może być nader zawodnem kryterjum językowem, o ileby na tej podstawie chciało się wnioskować o ich polskości względnie lechickości:

W Dodatkach (str. 173) daje autor wykaz nazwisk, pochodzących od imion chrzestnych. Nazwiska te w wielu razach nie przedstawiają się jako p e w n y wywód etymologiczny i dlatego można postawić pod ich adresem zarzut, że są zamało przesiane z tego punktu widzenia. Wydaje się, że byłoby lepiej, gdyby tylko zupełnie pewne derywaty od imion chrzestnych figurowały w tym spisie. Tak np. jest rzeczą zupełnie pewną, że np. *Hadaś, Adasiewicz, Adamiec, Adamecki,* stoją w związku etymologicznym z imieniem *Adam*, ale wywodzić np. od imienia *Bartłomiej* takie nazwiska, jak: *Bartak, Bartoń, Bartel* — jest rzeczą nader ryzykowną. Twierdzić to można tylko wtedy, jeśli są na to dowody w aktach, w przeciwnym razie zachodzi możliwość, że etymologja tych nazwisk z imieniem *Bartłomiej* niema nic wspólnego, por. stare polskie nazwisko *Suli-bart*, złożone tak jak *Suli-dziad, Suli-sław, Suli-brat, Suli-stryj, Suli-mir* i t. d. Oczywiście, że *Bartoń* może pochodzić od *bart*, nie ulega żadnej wątpliwości, por. *-mir : Mir-oń, -mysł : Mysł-oń* itd. To samo dotyczy imion względnie nazwisk takich, jak *Bartek* ≦ **Br̥t-ъkъ, Bartak* ≦ **Br̥t-akъ, Bartel* ≦ **Br̥t-ъlь* por. dla sufiksu *obartel* ≦ **ob-wart-ъlь* itd. W tym wypadku niestety są dodatki nader wątpliwe i właściwie z prawie każdej pozycji możnaby przytoczyć niepewne albo wręcz fałszywe etymologje, względnie etymologiczne związki. Oczywiście winić o to autora nie bardzo można, boć językoznawcą nie jest a zajmuje się sprawami językowemi trochę tak, jak i socjologicznemi. Zło jednak polega na tem, że przez jego poczytną — zupełnie słusznie zresztą — książkę wiele błędów jeszcze bardziej się zakorzeni. Przesąd, wywodzący zbyt wiele nazwisk i imion z imion chrześcijańskich, niewątpliwie stoi w związku z ogólnie panującem przekonaniem, że wszystko się u nas zaczyna z przyjęciem chrześcijaństwa, boć przecież zawsze i zbyt często się zaklinamy na wszystkich rogach ulic, czy trzeba, czy nietrzeba,

że należymy do kultury zachodniej tak, jakby zachodziła pod tym względem jakaś większa wątpliwość.

Str. 194. „Z kronik wypisana *Wanda*, którą już od połowy XVIII wieku wskrzeszano, a która w tej formie nigdy istnieć nie mogła". — Otóż *Wanda*, o ile jest to istotnie imię słowiańskie, mogłaby doskonale w tej właśnie postaci istnieć, bo *Wanda* pokrywałaby wymawiane **Vą^n^da*, (*ą* = *a* nosowe) podobnie jak np. *Prandota* albo *Bodzanta* pokrywają wymawiane *Prą^n^dota*, względnie *Bożą^n^ta*. Są to tylko starsze skostniałe pod wpływem pisowni formy, które spotykają się także w regularnej postaci jako *Prędota* = *Prę^n^dota*, *Bodzęta* = *Bożę^n^ta*. — *Wanda* w dzisiejszej wymowie brzmiałaby zapewne **Vę^n^da*, por. nazwisko *Wędzioch*.

Poza temi nielicznemi usterkami, dla których może i określenie „usterka" jest za silne, książka J. St. Bystronia jest warta czytania, bo właściwie, o ile się nie mylę, pierwszy raz popularyzuje i wykłada w obszerniejszym związku poglądy i myśli, które może we fragmentach wszystkie są znane, ale właśnie w skupieniu i wzajemnem powiązaniu przedstawiają się nader interesująco i ciekawie. Wykład jest jasny, przejrzysty, bardzo dobry.

Mikołaj Rudnicki.

FR. ŠTŮLA, ANT. BOHÁČ, † K. KADLEC, J. TVRDÝ. **Zeměpisný obraz, Statistika, Ústavní zřízení a filosofie slovanstva. (Slované, kulturní obraz slovanského světa.** Pořadá *Miloš Weingart*. **Díl. III.)** «Vesmír», v Praze 1929, str. 308.

Książka niniejsza jest dalszym ciągiem wymienionego w tytule wydawnictwa. Jako część pierwsza ukazały się *Dzieje Słowian*, których autorem jest prof. J. Bidlo[1]). Teraz ukazał się tom III, obejmujący geografję, statystykę, ustrój

---

[1]) W r. XX Slav. Přehledu str. 32 ukazała się recenzja tej książki przez Dr. J. Slavíka. Recenzent zarzuca autorowi nieuwzględnienie nowszych kierunków w historji (socjologji) i naciąganie faktów do jakiejś historjozofji o obronie Słowian przed Germanami i misji cywilizacyjnej na wschodzie, pominięcie zaś całych ważnych epok historji Słowian.

państwowy i filozofję Słowiańszczyzny. Filozofja, jak zaznacza redakcja, pierwotnie nie miała wchodzić do tego tomu, miejsce jej miał zająć przegląd etnograficzny Słowian. Zmiana pierwotnego planu wpłynęła ujemnie na konstrukcję dzieła, bo właściwym tematom poświęcono za mało miejsca.

Geografją Słowiańszczyzny zajmuje się artykuł prof. Štůli. Dzieli on Słowian na wschodnich, zachodnich i południowych i wedle tego podziału opisuje ich ziemie. Zajmuje się tylko Słowianami w Europie. Geograficzne stosunki świata słowiańskiego ujęte są zwięźle i przejrzyście (jako niefachowy w tej dziedzinie ścisłej krytyki podać nie mogę), tu i owdzie jednak można mieć zastrzeżenia. Np. na str. 7 tak określa zachodnią granicę Słowian wschodnich: „Od zatoki fińskiej ku źródłom Pregoły, od nich linją dotykającą Karpat na zach. od przełęczy Dukielskiej". Pominąwszy już to, że linja od źródeł Pregoły do przełęczy Dukielskiej jest dla dzisiejszego etnograficznego żywiołu polskiego stanowczo nieścisła, należy podnieść, że zostawia ona po tamtej stronie granicy poważne grupy polskie na Wileńszczyźnie i we wsch. Galicji. Ponieważ artykuł ujmuje stosunki wedle dzisiejszego stanu, powinien był o tem wspomnieć. Niektóre terminy nasuwają też wątpliwości n. p. pagórki nadniemeńskie nazywa autor grzbietem zach.-rosyjskim. Największe zastrzeżenia nasuwa pisownia nazw geograficznych n. p. pol. Grudziąc, Bydhošt, Plock. Jak słusznie podniósł recenzent Slow. Přehledu r. XXII, str. 64, tam, gdzie istnieje stara czeska pisownia, należy jej używać, pozatem pisać w brzmieniu słowiańskiem z końcówkami czeskiemi w odmianie. Podnosi on tam potrzebę porządnego geograficznego słownika słowiańskiego. Albo na str. 22 pisze autor: *k Charkivu*, str. 25 *kolem Charkiva.* Przecież w ruskim języku tylko mianownik brzmi: *Charkiw* w dopełniaczu już mamy *Charkowa* i t. d. Przy nazwach więc miejscowych tego typu, tak powszechnego w językach słowiańskich, należy używać końcówek, właściwych każdemu językowi a więc Polak słusznie powie i napisze Charków, Czech: *Charkův, Tarnův, Ostrův,* Rusin: *Krakiw, Tarniw*[2]) Słusznie przeto można

---

[2]) Taki sposób przejmowania tych nazw miejscowych można zmienić jedynie w tym wypadku, jeżeli ustaliła się tradycyjnie inna pisownia n. p.

żądać, żeby w dokumentach urzędowych polskich ruskie nazwiska, zakończone na *-iw*, transkrybowano przez *-ów*. Nie powstanie przez to żadne nieporozumienie, a znikną dziwolągi w rodzaju: Janiwa, Kowaliwa.

Autor uwzględnia w dostatecznym stopniu stosunki gospodarcze. Ciekawą jest rzeczą, że wedle statystyki bolszewickiej w r. 1927 miało już być uprawionego 97% przedwojennego obszaru. Czy statystyka ta odpowiada prawdzie, należy wątpić. Zacofanie Rosji autor tłumaczy jednolitością warunków życiowych na całym jej obszarze, wskutek czego mieszkańcy nie dążyli do wymiany dóbr materjalnych i duchowych. Brakiem wyraźnych granic geograficznych tłumaczy autor stosunkowo małe wyodrębnienie się trzech ruskich narodowości. Przeszkodą w rozwoju gospodarki rosyjskiej był ustrój „mirowy". Sieć komunikacyjna bardzo słaba (1,1 km na 100 km).

Z pośród Słowian zach. Czechy opisane są stosunkowo dokładniej, niż Polska, szczególnie statystyka stosunków gospodarczych Polski jest za mało dokładna. Słusznie natomiast podnosi autor wartość Gdyni dla Polski i innych Słowian.

Artykuł w całości dobrze informuje o geograficzno-gospodarczych stosunkach Słowian, zbierając razem rozsypane po rozmaitych książkach wiadomości.

Artykuł o statystyce Słowian napisał Dr. A. Boháč. We wstępie wspomina, że niema dotąd dzieła, któreby dało porównawcze zestawienie słow. statystyki w sposób wyczerpujący. Florinskiego „Славянское племя" podaje tylko przybliżone cyfry. Najlepszem jeszcze dziełem jest Niederlego „Slovanský svět".

Autor liczy Słowian na 179,18 miljonów, w tem:

Rosjan	81,79	milj.
Rusinów	38,81	„
Białorusinów	6,60	„
Polaków	23,92	„

w języku czeskim: Krakov, Lvov, może też Charkov pod wpływem rosyjskiego, w jęz. polskim Rostow nad Donem.

Łużyczan	0,12	milj.
Czechów	8,72	„
Słowaków.	2,90	„
Serbochorwatów . . .	9,44	„
Słoweńców	1,61	„
Bułgarów	6,20	„

Cyfra Polaków w tym spisie jest stanowczo za mała. Autor co się tyczy Polski, opierał się przeważnie na spisie z 1921 r., a nowszych rzeczy mało uwzględniał. Brak n. p. w bibljografji wydawnictw Instytutu Geogr. we Lwowie. Liczbę Polaków n. p. w Stanach Zjednoczonych podaje na 2 436 895, tymczasem jest tam Polaków około 4 milj. Nic więc dziwnego, że liczba Polaków z około 30 milj. zmniejszyła się do 23 milj. Słusznie natomiast podnosi autor absurdalność ostatnich spisów Polaków w Niemczech n. p.:

Prusy wschodnie:

	r. 1910	r. 1925
Polaków	265 956	61 744
2-jęz.	21 750	48 214

Śląsk pruski:

	r. 1910	r. 1925
Polaków	620 298	155 491
2-jęz.	27 508	376 191

Cyfry te dobitnie świadczą, jak spisy te fałszowano, pomniejszając ilość Polaków o 150 tys. na Śląsku i ponad 150 tys. w Prusach Wsch. nawet po zaliczeniu do Polaków wszystkich 2-języcznych.

Statystyka Rusinów i Białorusinów w Polsce podana jest objektywnie; autor zgodnie z prawdą podkreśla powolne przenikanie kultury polskiej i rozszerzanie się żywiołu polskiego.

Ciekawe jest zestawienie przyrostu naturalnego Słowian:

Czesi	4,2‰
Słowacy	12,5 „
Polacy	15 „
Bułgarzy	18,7 „
Rosjanie	19,5 „
Rusini	23,6 „

Największa prawie w Europie płodność słowiańskich narodów jest zapewnieniem ich przyszłej potęgi — Polacy za lat kilkadziesiąt dorównają Niemcom w liczbie ludności.

Uderza zestawienie narodowości i języka ojczystego na terenie Sowietów.

1926 r. 146 811 563 ogółem, z tego:

	z narodowości		z języka	
Rosjan	77 760 078	(52,96%)	84 160 241	(57,33%)
Rusinów . . .	31 194 778	(21,25 „)	27 572 284	(18,78 „)
Białorusinów . .	4 738 896	(3,23 „)	3 467 072	(2,36 „)
Niesłowianie . .	32 194 557	(21,93 „)	31 114 971	(21,19 „)
Inne słow. . . .	923 254	(0,63 „)	496 990	(0,34 „)

Nadwyżka narodowości ruskiej i białoruskiej nad mówiącymi tym językiem przypada zapewne na zrosyjszczonych Rusinów i Białorusinów, a częściowo na urzędników. Dziwna jest natomiast nadwyżka w innych narodowościach słowiańskich. Jest to albo pomyłka albo celowe zepsucie statystyki. Autor podaje nieprawdopodobną zupełnie informację, że około 420 tys. mówiących po rosyjsku, rusku lub białorusku, przyznało się do narodowości polskiej (tłumaczy to wpływem polskiej kultury).

U wszystkich narodów słowiańskich jest już przewaga kobiet nad mężczyznami. Na 1000 mężczyzn mamy tam:

Rosja	1 181	kobiet
Białoruś	1 120	„
Ruś	1 109	„
Polska	1 070	„
Czechosłowacja . .	1 075	„
Serbochorwacja . .	1 052	„
Słowenja	1 037	„

Przejrzysty a treściwy artykuł o ustroju państwowym Słowian dał zmarły niedawno prof. Kadlec. We wstępie daje wyraz przekonaniu, że dzisiejsza Rosja tworzy już tylko część beznarodowego związku Sowietów, i że bez silnej, narodowej Rosji nowoutworzone państwa słowiańskie dłużej się nie utrzymają. Wprawdzie silna Rosja byłaby Słowianom podporą przeciw Niemcom, ale rzeczywistość zaprzeczyła słowom autora, państwa te dają sobie doskonale radę.

Przegląd filozofji u Słowian dał J. Tvrdý. W artykule swym nie podaje szczegółowych dziejów filozofji pojedyńczych narodów słowiańskich — zamierza natomiast podać ogólny rys filozofji słow. stanowisko jej w świecie i biorąc pod uwagę różnice od innych narodów. Stara się rozstrzygnąć, czy istnieją specjalne problemy uprawiane przez Słowian w filozofji i jakie prądy europ. szczególnie oddziałały na filozofję słow. Autor twierdzi, że istnieje słowiańska filozofja, opierająca się na głównych cechach słow. charakteru. Co można uznać za podstawowe cechy charakteru Słowian? 1. Emocjonalność, skłonność do zapału. 2. Skrajny indywidualizm. 3. Podleganie cudzym wpływom. Autor stara się dać charakterystyki pojedyńczych narodów słowiańskich i dochodzi do wniosku, że cechą słow. filozofji jest k o n k r e t n e myślenie i skłonność do m i s t y c y z m u. Cokolwiek się będzie sądzić o wartości takich charakterystyk narodowych, trzeba przyznać, że wykrywanie wspólnych cech jest jedyną racjonalną metodą porównawczych badań nad filozofją słow. Inaczej będziemy mieli zwyczajne zestawienie dziejów filozofji poszczególnych narodów w jednej książce.

Zaczyna autor od czeskiej filozofji reformacji i polskiej i chorwackiej filozofji renesansowej, omawia potem filozofję oświecenia, romantyczną, pozytywizm i kierunki najnowsze. Rzeczą historyków filozofji byłoby stwierdzić, o ile autor podołał swemu zadaniu. W każdym razie artykuł daje pojęcie o filozofji wśród Słowian i głównych jej kierunkach. W rozdziale o pol. filozofji renesansowej może za mało uwydatnił znaczenie Modrzewskiego i Maryckiego. Rozwój jej przerywa wedle autora reakcja katolicka. Jeżeli chodzi o Czechy, to słusznie, co się tyczy Polski, twierdzenie

takie wymaga udowodnienia. Słusznie natomiast zaznacza, że z pośród narodów słow. jedynie w Polsce istnieje tradycja filozoficzna i rozmaite kierunki filozofji akad. Na nowszą filozofję słow. oddziaływały przeważnie wpływy niemieckie. Niemiecka filozofja romantyczna jest podstawą zarówno czeskiej filozofji odrodzenia (Herder), jak mesjanizmu i słowianofilstwa (Schelling). Filozofja Hegla również znalazła wielki oddźwięk. W Czechach odnowiła akcję antykatolicką, w Polsce przyczyniła się do powstania socjalizmu a największy wpływ wywarła w Rosji, gdzie wzbudziła prądy socjalistyczne i komunistyczne. Pozytywizm uwolnił Słowian z pod przeważnego wpływu niemieckiego i rozbudził cały szereg znanych ogólnie pracowników na polu psychologji eksperymentalnej i socjologji, zwłaszcza w Polsce i Rosji. Reakcją przeciw pozytywizmowi jest filozofja tradycjonalna, przedewszystkiem neoscholastyczna (Polacy, Słoweńcy) oraz teologiczna filozofja rosyjska.

Ogólnie biorąc należy stwierdzić, że artykuł odznacza się jasnym układem, ale opracowanie poszczególnych części nie jest jednolite. Za plus artykułu uważam dążenie do syntezy, do wydobycia pewnych cech wspólnych, doszukiwanie się różnic od filozofji innych narodów. W dziele takiem jedynie syntetyczne opracowanie dziejów filozofji może przynieść korzyść. Autor dokonał pracy wielkiej, bo połączył rozsypane wiadomości o filozofji narodów słowiańskich w jedną całość, zwłaszcza że jak się skarży w przedmowie, dotkliwie odczuwał brak szczegółowych opracowań i źródeł.

Co się tyczy szaty zewnętrznej, to jest nieco błędów np. str. 241: Chowanna czyli system pedagogiky narodowoj, u Wincenty Lutosławského. Na końcu, jak po każdym artykule, dokładna literatura.

Jak widać, Czesi coraz dalej posuwają się w doprowadzeniu do skutku wielkiego dzieła o Słowianach, które zawsze budziło ich ambicję. Niniejszy tom jest już drugim z rzędu.

Bogusław Moroń.

N. TRUBETZKOY. **Polabische Studien.** Akademie der Wiss. in Wien, Phil.-hist. Klasse Sitzungsberichte, 211 Band, 4 Abt., str. 167, 1929 r.

Studja połabskie są wynikiem dłuższego zajęcia się autora połabszczyzną. Zebrał on tu swe zdobycze i uporządkował je. Jak sam podaje we wstępie, celem książki jest przedstawienie systemu fonetycznego, fonologicznego i morfonologicznego połabszczyzny. Nie zajmuje się zupełnie morfologją, którą opracował gruntownie prof. Lehr-Spławiński w Gramatyce połabskiej i składnią, zbadaną przez J. Heydziankę (Sl. Occ. VI). Sposób przedstawienia przez autora materjału jest w badaniach nad połabszczyzną nowy i dotychczas niespotykany. Trzeba przyznać, że ścisłe rozróżnienie wartości fonetycznej i fonologicznej głosek ma wielkie znaczenie w rekonstrukcji języka połabskiego i pozwala na usunięcie niejednej niejasności. W dotychczasowych badaniach nad połabszczyzną brano pod uwagę fonologiczne wartości, ale czyniono to dorywczo, bez systematyczności, z którą zrobił to Trubecki. Dlatego też mimo tak gruntownego opracowania, jakie zyskała połabszczyzna w Gramatyce połabskiej prof. Lehra-Spławińskiego, ma jeszcze autor wiele do powiedzenia a niejedno do zmienienia. Należy podnieść, że Trubecki niechętnie widzi właściwości dialektyczne w zabytkach połabskich. Wedle niego bowiem okolice Dannenberga, Wüstrowa i Lüchowa tworzą taką antropogeograficzną całość, że różnice narzeczowe nie mogły być tu wielkie. Natomiast rozmaite było przygotowanie zapisywaczy i różnice między nimi należy kłaść przeważnie na karb tego przygotowania i indywidualnych właściwości ich słuchu. Odrębności dialektyczne należy tylko tam widzieć, gdzie nie można wytłumaczyć ich właściwościami zapisywacza. Słusznie autor żąda uwzględnienia indywidualnych właściwości zapisywaczów, ale wyprowadza stąd zanadto krańcowy wniosek. Właśnie terytorjum połabskie, jako zamierające, bez języka literackiego, dawało szerokie pole do zmian dialektycznych. Podobne zjawisko mamy na kaszubszczyźnie, gdzie na małem terytorjum mamy ogromne zróżniczkowanie gwarowe.

Autor podzielił pracę na cztery rozdziały: 1. Redukcja samogłosek; 2. System fonetyczny; 3. System fonologiczny; 4. System morfonologiczny. Wadą pracy jest brak spisu rzeczy i przytaczanie wyrazów połabskich tylko w pisowni oryginalnej bez odniesienia do odpowiedniego wzoru prasłow., co czasami utrudnia orjentację.

W rozdziale pierwszym dochodzi autor do nowego ujęcia rozwoju samogłosek zredukowanych w połabszczyźnie. Zapewne dlatego wysunął go autor poza rozdział o systemie fonetycznym. Prof. Lehr-Spławiński w swojej Gramatyce połabskiej doszedł do następującego ujęcia rozwoju samogłosek w pozycji słabej:

Zgłoski otwarte:

a, ě, ъ, ь, e (w wygłosie), *o, y, u, i* → *ə*

e (w śródgłosie) → *ĕ*

Zgłoski zamknięte:

a, ě, ъ, ь, o (*o* tylko przed palat. i przedniojęz. niepalat.) → *ə*

u, y, i, o (przed nieprzedniojęz. niepalat.) *e* (wygłos i śródgłos.) → *ĕ*

Czyli wedle prof. Spławińskiego rozwój słabych samogłosek w zgłoskach otwartych jest jednolity, w zamkniętych zaś jedne dają *ə*, drugie *ĕ*, rozwój zaś *e* i *o* zależy od dość skomplikowanych praw.

Trubecki zbija to ujęcie co do jakości samogłosek w pozycji słabej i co do ich rozłożenia. Twierdzi, że podwójny rozwój występował tak w otwartych, jak w zamkniętych zgłoskach a zależał od jakości głosek: mianowicie *a, ě, ъ, ь* i w otwartych i w zamkniętych rozwinęło się inaczej niż *u, y, i*. Samogłoski *o, e* rozwijały się tak, jak pierwsza lub druga grupa zależnie od pewnych warunków. Jakie samogłoski były wynikiem redukcji? Autor zestawia cały szereg przykładów, z których w rzeczywistości wynika, że *a, ě, ъ, ь* t. j. samogłoski niskie i średnie oznaczane są w pozycji słabej w zgłoskach otwartych i zamkniętych przeważnie przez *a*.

Oznaczanie przez *e* jest wyjątkowe. Natomiast samogłoski wysokie *u*, *y*, *i* w pozycji słabej w zgłoskach otwartych i zamkniętych oznaczane są prawie zawsze przez *i*, czasem *e*[1]. Trubecki podaje następującą statystykę: Hen. 85 *i*: 34 *e*, Pf. 9 *i*, 1 *u*: 2 *e*, PS. 5 *i*: 2 *e*, An. tylko *i*.

Z tego wyprowadza autor wniosek, że samogłoski *a*, *ě*, *ъ*, *ь*, w pozycji słabej tak w zgłoskach otwartych, jak zamkniętych, dały szerszą, wysokie *u*, *y*, *i* węższą zredukowaną samogłoskę. Oznacza je przez *ă*, *ə̆*, przyczem różnice pomiędzy niemi o wiele silniej uwydatniały się w zgłoskach zamkniętych; mieszanie przeto wystąpiło tylko w zgłoskach otwartych. Hennig miesza tu węższą samogłoskę *ə̆* (oznaczaną przez *e* w 3/4, przez *a* w 1/4 ogólnej ilości przykładów), Parum Szulce szerszą *ă*, (oznaczaną przez *a* w 7/8, przez *e* w 1/8 ogólnej ilości przykładów). Widać więc Hennig niedostatecznie odczuwał wąską samogłoskę, Parum Szulce zaś szeroką.

Co się tyczy *o*, *e* daje autor następujące prawidło:

Podobnie jak w pozycji mocnej *o*, *e* rozwija się raz w samogłoski średnie, raz w wysokie, tak samo w pozycji słabej w zależności od tych samych warunków daje raz *ă*, raz *ə̆*.

Można to ująć w następującą tabelkę:

Prasłow. *o*.

	Pozycja mocna	Pozycja słaba
przed zębowemi niepalat. .	*vå*, *ö*	*ă*
przed innemi niepalat. . .	*vå*, *ü*	*ə̆*
przed palat. i w wygłosie .	*vi*[2]), *ü*	*ă*
przed ŕ	*vi*, *ö*	*ə̆*

[1]) Takie formy, jak PS vlassa, Sumba, Sladsa, työtta i t. d. autor uważa za akcentowane na końcówce, która niedokładnie oddaje dyftong *ai*.

[2]) Zgodnie z Milewskim Sl. Occ. VIII, 57 a wbrew prof. Sławińskiemu.

Materjał przemawia za tem ujęciem. Wyrazy, przytoczone na str. 44 Gramatyki połabskiej prof. Sławińskiego dowodzą też tego mianowicie przed zębowemi niepalat. mamy tam 3 *a*, przed innemi niepalat. 2 *e*, 5 *i*, przed palat. 1 *e*, 1 *i*, 1 *ü*, w wygłosie 9 *e*, 1 *a*.

Prasłow. *e*.

	Pozycja mocna	Pozycja słaba
przed zębow. niepalat. . .	*jα, e*	*ă*
przed innemi niepalat. . .	*ji, e*	*jə̆, ă*
przed palat. i w wygłosie .	*ji, i*	*ə̆*

Trubecki przyjmuje w pozycji mocnej rozwój *je* ⟶ *jα* (*jå*) przed zębowemi niepalat. Prof. Sławiński przyjmuje tu *ja* i przykłady za tem świadczą 8 *a* : 1 *o* Gr. poł. str. 33. Przed innemi niepalat. przyjmuje Trubecki rozwój *je* ⟶ *ji* i podaje jeden przykład: *vit-dojimə̆*, który u prof. Sławińskiego brzmi *vüddojěmə* z grupą *jě* w pozycji słabej. Hennig ma tu raz pisownię *e*, raz *i*, tak, że trudno rozstrzygnąć. Prof. Trubeckiemu taki rozwój był potrzebny, ażeby usprawiedliwić rozwój w *jə̆* w pozycji słabej. Jednakowoż w pozycji mocnej mamy tu pisownię *e* por. Spł. Gram. poł. 33.

Ogólnie należy stwierdzić, że przy *e* rozumowania autora są bardziej zawiłe, niż przy *o*. Jedynie przykłady na pozycję słabą *e* przed zębowemi niepalat., przed palatalnemi oraz w wygłosie są przekonywujące, przykłady na pozycję przed innemi niepalat. są zbyt nieliczne (tylko *no nabi* Hen). *Jə̆* w pozycji słabej przed wargowemi i tylnojęzykowemi niepalat. nie zgadza się z rozwojem w pozycji mocnej.

Jednakowoż główny rezultat Trubeckiego wydaje się pewny: *a*, *ě*, *ъ*, *ь* oraz *ö*, *e* ≦ *o*, *e* rozwija się w *ă* — *u*, *y*, *i* oraz *ü*, *i* ≦ *o*, *e* rozwija się w *ə̆*.

Milewski w „Przyczynkach do dziejów jęz. połabskiego" Sl. Occ. VIII, 43 stwierdza, że w wygłosie wszystkie samo-

głoski oznaczane są przez *e*, w śródgłosie natomiast redukcji niema. Fakt ten przemawiałby przeciw rozwijaniu się podwójnych samogłosek w pozycji słabej. Sprawę tę należałoby bliżej zbadać.

Stosownie do przyjętej przez siebie teorji o rozwoju samogłosek w pozycji słabej, przyjmuje Trubecki w przymiotnikach w rodzaju męskim *ə̆*, w rodzaju żeńskim *ă*. W rodzaju męskim prof. Spławiński stwierdza również przednie *ə*. Pisownię mamy zawsze *e*, tylko u Henniga mamy 25% *a*, 75% *e*. W rodzaju żeńskim prof. Spławiński stwierdza rozwój w *ə* tylne. Co do rodzaju nijakiego odróżnia autor w pniach na *jo*, rozwój *eje* ≧ *ə̆*, które pisane jest przez *e* n. p. *gûnse pere* (do czego analogją jest *gûnse nigga* i zatrata palatalności w ten sposób się tłumaczy), w pniach na *o* rozwój *oje* ≧ *e*, które rozwija się podobnie. jak *ъ*. I rzeczywiście w pozycji mocnej mamy tu *a* n. p. *vavadă* ≦ **vojevoda*, w pozycji słabej *ă*.

Oboczność *ă* : *ə̆* gra niezmiernie ważną rolę w morfologji połabskiej, niekiedy stanowi jedyną różnicę między formami n. p.:

ġozdă nom. sg.: *ġozdə̆* nom. plur.
ə̆ mask: *ă* fem. w przymiotnikach.
w czasownikach: konjugacja na *ă* i na *ə̆*[3]).

1. System fonetyczny.

Wokalizm.

Wśród samogłosek w pozycji mocnej odróżnia autor samogłoski o równomiernej i nierównomiernej artykulacji. Odróżnienie to, wyrażone przez Trubeckiego już w Slawji t. IV, 228, jest oparte na trafnem spostrzeżeniu i rzeczywiście wyjaśnia niejedną napozór błędną pisownię. Wśród samogłosek o nierównomiernej artykulacji odróżnia autor samogłoski o nierównomiernem napięciu i zaokrągleniu. Do

---

[3]) *aje* w czasownikach w pozycji słabej daje *ă*, w pozycji mocnej zaś *ó*, czego prof. Spławiński nie uwzględnia: *strigosa* Hen, *Nicha nósme nütz* Pf. (*stridŏ să, ni-γănos-mə̆ nic*).

pierwszych należą *ēę*, *ōọ* o napięciu rosnącem oraz *ᾱα* o napięciu opadającem (nawet *αā*):

Pf. *Ziternideyla, seina,*
lampoú,
melaùca, Henn. *woás, woáne* i t. d.

Zjawisko to było sporadyczne i niezawsze dochodziło do świadomości. Dlatego przykłady nie są zbyt liczne.

Samogłoski o nierównomiernem zaokrągleniu mamy dwie: *ü* napięte, przedniego rzędu, wysokie, z zaokrągleniem opadającem, coś w rodzaju *ūi*, — *ö* napięte, przednie, średnie coś w rodzaju *ōe.* Autor odrzuca tezę Milewskiego (Sl. Occ. VIII 50), jakoby nie było tu dyftongizacji, a w wustrowskim dialekcie *ü* → *i, ö* → *e.* Nie przyjmując bowiem nierównomiernego zaokrąglenia, nie moglibyśmy wytłumaczyć takiej pisowni Hen. i Pf. jak: *poipöl, nebúy, soipāl, siuncteú.* Twierdzenie Milewskiego, że mamy tu rozsunięcie składowych części artykulacji głoski *ü,* motywowane występowaniem elementu labjalnego raz przed, raz po samogłosce przedniej, nie da się utrzymać. Pisownia Pf. *eu* np. *siuncteú* oznacza dyftong o pierwszej samogłosce zaokrąglonej, drugiej niezaokrąglonej. Przyczyną rzadkiego występowania dyftongów było to, że różnica komponentów polegała tylko na zaokrągleniu, stąd łatwo wymykała się świadomości. Hennig dość słabo odczuwał zaokrąglenie, dlatego ten dyftong wymykał się jego uwadze, ale i u niego trafia się 2% dyftongów. Tak samo należy odrzucić zmieszanie *ü, ö* z *i, e* u Henniga; w miejscu bowiem etymol. *i* pisowni *ü* mamy 4%, w miejscu etymol. *ü* 22%, w miejscu etymol. *e* pisowni *ö* 1%, w miejscu *ö* 13%. Należy tylko stwierdzić, że słabiej od Pfef. (77%) odczuwał on (22%) zaokrąglenie, dlatego też dyftongów u niego o wiele mniej (2%), niż u Pf. (20%). Parum Szulce, który pod głoski połabskie podstawiał wyobrażenia fonologiczne, zidentyfikował je z niem. *ü, ö,* jako najbliższemi dźwiękami, nie troszcząc się o ich różnicę. Tak praktyczna znajomość języka źle oddziałała na fonetyczną wierność. Autor odrzuca więc zmieszanie *ü* z *i, ö* z *e,* popełnia jednak nieścisłość, przyjmując takie zmieszanie na str. 24 w tabelce, przedstawiającej rozwój *o.* Przyjmuje tu bowiem *vi* ← *vo.* Odrzuca dalej Trubecki twier-

dzenie Milewskiego, że u Pf. *ü*, *ö* »→ *ü* a pisownię *ü* tłumaczy wąską wymową *ȯ*. Zamiast *o* pisze Pf. *u* (po tylno-jęz. 14 *o* : 13 *u*, po innych twardych 78 *o* : 10 *u*, po miękkich 14 *o* : 34 *u*); pisownia jednak *ü* w miejsce *ö* jest o wiele częstsza.

Nierównomierne zaokręglenie *ö* potwierdzają tylko 2 przykłady z Pf. *süboida*, *tseurīn*. Może przyczyną jest rzadsze występowanie *ö* i mniejsze jego zaokrąglenie.

Inne samogłoski przedstawia autor naogół zgodnie z prof. Sławińskim. Nie zgadza się wprawdzie, jakoby *a* było dźwiękiem bardziej przednim, niż normalne (Gram. poł. 26), ale pogląd Spław. jako oparty na pochodzeniu tego *a* wydaje się bardziej słuszny. Wielka natomiast różnica zachodzi w pojmowaniu *α*. Nie uważa go za *å*, jak za Schleicherem wszyscy uczeni, ale za dźwięk pośredni między *a* oraz *o*, nie za zaokrąglone *a*, lecz raczej za *o* bez zaokrąglenia i porównuje z bułg. ѫ, ъ. Rzeczywiście znajdujemy tu pisownię przez *o*, *a* lub *oa* a nigdy *ao*, widać więc pisarz nie mógł się zdecydować na *o*, bo nie było zaokrąglenia.

Dyftongi. Autor nie zgadza się z prof. Sławińskim w pojmowaniu dyftongu *y* »→ *oi̯* po wargowych, *åi* po innych. U Henniga bowiem wahanie się zachodzi nietylko po przedniojęzykowych, ale i po wargowych, choć tu *ai* jest rzadsze. Hen. po przedniojęzykowych: *tyetóy*, *karróy*, *gadeloý* || liczniejszych na *ay*, po wargowych: *lumpaý*, *slamaý*, *schümaý*, *reibaý*, *warbaý*, *stjaukwaý*, *bayt*, *meis*, *wan gamaý rebaý*. Należy tu zatem przyjąć jeden dyftong *αi*. Pisownia Pf. *oy* bez wahań z *uy* świadczy też za tem. Parum Szulce pisze tu *äu*. Szereg słów, jak *vlassa*, *sumba*, pisanych u Hen. *wlassay*, *sumbay* naprowadza na domysł, że mamy tu opuszczone *j* wskutek niedokładnego oddania dyftongu *αi*. Nie zgadza się też autor ze Sławińskim w tem, że *u* zmieszało się z *y* wszędzie prócz Hen. U Pf. dyftong powstały z *u* tylko w 17$^0/_0$ oznaczany jest przez *oy*, gdy przy *y* jest to regułą. Tylko u Parum Szulcego jest zmieszanie. Mimo, że dyftongi, powstałe z *u* i *y*, były różne, były jednak bardzo zbliżone i ulegały mieszaniu. Druga część dyftongu powstałego z *u* była zaokrąglona słabo. Należy tu przyjąć *αu̯*. Trubecki przyjmuje, że *ъl*(*ьl*) rozwinęło się w *ou̯*.

Przykłady jednak stanowczo świadczą za poglądem prof. Sławińskiego t. j. rozwojem w *åu̯* (względnie *au̯*). Trubecki tłumaczy pisownię Henniga tem, że Niemcy czescy oddają *houska* przez *hauska*, ale to niepewne. Występujące u Parum Szulcego i Henniga *u* (*Wûtzka*) można wytłumaczyć podniesieniem artykulacji pierwszej części dyftongu: *au̯* ⋙ *ȯu̯* ⋙ *uu̯* ⋙ *u*.

Należy więc przyjąć następujące dyftongi: *ai̯* (⋘ *i*), *ai̯* (⋘ *y*), *au̯* (⋘ *u*, *ъl*). Dwa ostatnie ulegały mieszaniu.

R twarde rozwinęło się w *or*, *ṛ́* w *ir* ⋙ *er* ⋙ *ar*.

Z wyliczonych przez prof. Sławińskiego na str. 62 przykładów na rozwój *ṛ́* 42 ma *ar*, 5 *er*. Możnaby wnosić, że mamy tu rozwój zatrzymany na *er*, tak jak w 3 przykładach na *ir* dopatruje się prof. Sławiński (str. 63, uw. 1) zatrzymania rozwoju na stopniu *ir*.

Samogłoski krótkie.

Autor stwierdza, że *ă* zaczęło się powoli zbliżać do położenia obojętnego, czego dowodem jest oznaczanie w niektórych zabytkach przez *e*. Czasami mamy nawet opuszczenie samogłoski w pozycji słabej. Pisownia *drawe*, *draw* oznacza więc *drăvă*ᵊ *drăv*ᵃ. Jednolity fonologicznie dźwięk *ǝ̆* fonetycznie ma 3 warjanty 1) *ǝ̆* w otwartych, szersze od niem. *e* w *Gabe* 2) *ǝ̆* w zamkniętych przed wargowemi i przedniojęzykowemi, węższe od *e* w *Gabe* stąd mieszanie *e* z *i* 3) *y̆* przed tylnojęzykowemi (82% *i*, 18% *e*).

Zgłoskotwórcze sonanty. *Perendân*, *pêssen*, *wissem*, *wióter* oznacza wedle Trubeckiego *pern̥*, *pesn̥*, *vism̥*, *ȯotr̥*. Rozwinęły się one z *ǝr* (*n*, *m*) lub *r* (*n*, *m*) po spółgłosce.

Spółgłoski.

Połabszczyzna należała do języków mazurzących. Jedynie Pf. i An. w całym szeregu wypadków oznacza *š* przez *sch* np. *deúscha*, *wilscha*, *schribang*. To skłania autora do przyjęcia różnicy dialektycznej. W gwarze reprezentowanej przez Pf. i An. *š*, *ž*, *č* ⋙ *ş*, *ẓ*, *ç* t. j. spółgłoski pośrednie między *s* a *š*, *z* a *ž*, *c* a *č*. Co się tyczy połabskiego *s'* stwierdza Trubecki, że było ono zbliżone do rosyjskiego i dlatego nigdy nie jest

oddawane przez *sch*, jak polskie *ś*. Prasł. *k*, *g* »» *h*, *ђ*, które były właściwie afrykatami a nie zwartemi, czemś pośredniem między *k* a *ť*, *g* a *ď*. Autor przyjmuje następujące szeregi afrykat:

		Powierzchnia zwarcia	Podobieństwo do zwartych	Błędów w oznaczaniu
c, *ʒ*	niepalat.	najmniejsza	najmniejsze	najmniej
ć, *ʒ́*	palat.	większa	większe	więcej
h, *ђ*	koronalne	największa	największe	najwięcej

Pf. *h*, *ђ* pisze w 67% przez *tsch*, *dsch*, *tch*, *z*, *ts*, w 33% przez *t*, *k*, *tg*, *tj*, *ckj*, *d*. W tej więc afrykacie element spirantyczny był dość słaby. Po nosówce czasami zamiast afrykat pojawia się *s* n. p. PS. *jangsmin*. Autor tłumaczy to w ten sposób: W połączeniu nosówka + zwarta, zwarcie nosówki zwiększa się, w połączeniu nosówka + afrykata zwarcie nosówki zwiększa się także, ale zwarcie afrykaty ma charakter opadający. Przez usunięcie tego wzrastająco-opadającego zwarcia całość nabiera równiejszego charakteru.

Obok znanych spirantów przyjmuje Trubecki istnienie w zapożyczeniach spirantu γ, γ'. Dowodzi tego pisownia Pf. przez *g* i *ch*. Widać więc *g* niemieckiego nie pojmowano jako zwartej; dlatego nie odpowiada mu afrykata, jak niemieckiemu *k*.

Na str. 96 autor dowodzi, podając przekonywujące przykłady, że połabszczyzna odróżniała zwarte dźwięczne i bezdźwięczne w wygłosie. Prof. Sławiński tego nie rozstrzygał. Wbrew prof. Sławińskiemu przyjmuje dźwięk *h* w nagłosie.

2. System fonologiczny.

Po kilku ogólnych uwagach przechodzi autor do różnic między dźwiękami a fonemami. Połączeniu dźwięków wtedy

odpowiada połączenie fonem, jeśli każdy z dźwięków przychodzi też w innych wyrazach w tej samej funkcji — w przeciwnym razie mamy jedną fonemę. A więc połab. dyftongom *ai̯*, *au̯*, *ai̯* odpowiadają 2 foneny, stąd wyraźne ich oznaczanie. Natomiast samogłoskom o nierównomiernem zaokrągleniu *üi*, *öe* odpowiadała jedna fonema *ü*, *ö*, dlatego mamy nieregularne oznaczanie. Jeżeli jednej fonemie odpowiada więcej dźwięków, nazywamy je fonetycznemi warjantami fonemy. Mogą one być stałe lub fakultatywne. Takim fakultatywnym warjantem fonemy, pojawiającym się bez bliżej określonych warunków jest dźwięk *h* w nagłosie PS *aid* : *haid*. Do stałych warjantów należą *ə̆*, *ə̆*, *y* jako warjanty fonemy *ə̆* (*ə̆* w otwartych, *ə̆* w zamkniętych przed nietylnojęzykowemi, *y* w zamkniętych przed tylnojęzykowemi) — *k*, *g* || *k'*, *g'* przed *l'*, *ń*, *j* — *e*, *i*, (po *j*, *x'*, *h*, *ḫ*) fonol. *jever* (fonet. *jiver*), *x'emil* (*x'imil*), *nüḫet* (*nüiḫit*) — samogłoski o nierównomiernem napięciu *ǭ*, *ǫo*, *oǫ*, *α*, *αα*, *αα*, *ę̄*, *eę*.

Jeśli połączenie dźwiękowe, pozostające w stosunku warjantu do jednolitego dźwięku, da się fonologicznie rozłożyć, wtedy ten jednolity dźwięk zaczynamy odczuwać jako 2 fonemy. Nosówki przed spirantami i w wygłosie przedstawiają się jako *ų̊*, *ą*, pozatem jako *åN*, *aN*. Ponieważ to połączenie da się fonologicznie rozłożyć, i przed spirantami w transkrypcji fonologicznej należy pisać *vuNs*. Taki sam stosunek zachodzi w połab. *ə̄n* || *n̥* fonet. *pērn̥dān*, *vātn̥*, fonolog. *perə̆ndan*, *vatə̆n*.

Pewne własności fonemy wtedy stają się fonologiczne, jeżeli w tej samej pozycji występuje inna fonema o przeciwnych własnościach. A więc *s*, *z* fonologicznie różnią się tylko przed samogłoską — nie różnią się przed *k*, *g*, a więc fonet. *röezgă*, *daiskă*, fonol. *röσgă*, *dai̯σkă*, przyczem σ oznacza głoskę bez względu na dźwięczność. Palatalność jest kategorją fonologiczną tylko przed samogłoskami tylnemi, dźwięczność i miękość *j* fonologicznie nie odczuwa się. W połabskiem wedle Trubeckiego pozycją „największego fonologicznego rozróżnienia" jest pozycja przed *ă*; wszystkie fonemy najwyraźniej okazują tu swoje właściwości.

Akcent.

Akcent na końcu wyrazu oznacza Hen. w 48%, na przedostatniej w 12,5%, długość końcowej oznacza w 70%, przedostatniej w 22%. A więc długość i siła ekspiracyjna tych zgłosek nie były jednakowo wyraziste. Między długością a siłą ekspiracyjną zgłoski akcentowanej jest ścisły związek. Im bliżej końca słowa, tem silniejszy akcent i długość. Należy wyróżnić wzmocniony akcent na końcu, osłabiony akcent na przedostatniej, poboczny akcent, poprzedzający akcentowaną i inne długie. Co się tyczy intensywności zgłosek krótkich, to im dalej od końca słowa, tem jest silniejsza. Autor tłumaczy to tem, że krótka zgłoska dołączała się zawsze do poprzedniej akcentowanej i tworzyła z nią ekspiracyjną całość. Im więc silniejszy był akcent, tem słabsza intensywność zgłoski krótkiej. Dwuzgłoskowe słowa dążyły do ekspiracyjnego wyrównania z jednozgłoskowemi. Stąd pochodzi akcentowe osłabienie zgłoski przedostatniej.

Czy iloczas i akcent miały znaczenie fonologiczne? Iloczas w połab. był wolny i miał wartość fonologiczną. Akcent zależał od 2 czynników: granicy wyrazów i długości. Gdy ostatnia zgłoska wyrazu była długa, posiadała akcent, gdy była krótka, przedostatnia była akcentowana. Akcent bowiem jest wedle Trubeckiego wzmocnieniem na przedostatniej morze. Jeśli ostatnia zgłoska była długa, to jest 2-morowa, akcent padał na nią — jeśli była krótka, akcent padał na przedostatnią. Akcent więc w połab. był związany i nieswobodny i nie odgrywał roli fonologicznej. Prof. Trubecki wychodzi ze stanu opisowego i nie zajmuje się zmianami akcentowemi w połabszczyźnie, w określeniu jednak akcentu stoi na stanowisku przeciwnem, niż prof. Sławiński, który w Gram. poł. str. 111 uznał, że akcent w połabszczyźnie był swobodny i ruchomy. Twierdząc, że akcent padał na przedostatnią morę, nie przyjmuje Trubecki akcentu na 3-ej od końca i Hen. *wittedoyime* odczytuje jako *vit-dojímə* (Spł. *vüddójĕmə*), Mit. *vargnüme* przez *varxnǘmə̆* (Spł. *várxnəmə*). Opisowe ujęcie Trubeckiego wydaje się słuszne, należałoby zbadać, w jaki sposób zmiany akcentowe, ustalone przez prof. Sła-

wińskiego doprowadziły do takiego stanu. Prof. Sławiński stwierdza znaczne dążności do ujednostajnienia akcentu w połabszczyźnie, stąd już niedaleko do opisowego ujęcia akcentu, jako nieswobodnego i związanego.

Prof. Trubecki daje następujący system fonologiczny:

Samogłoski długie:

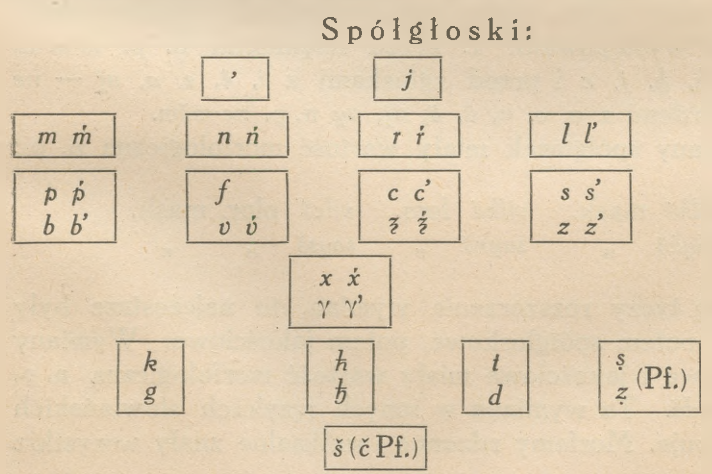
	a	
a		*e*
o	*ö*	*ê*
u	*ü*	*i*
tylne	zaokrągl.	niezaokrągl.
	przednie	

Samogłoski krótkie:

	tylne		przednie	
otwarte	*ŏ*	*ă*	*ö̆*	*ĕ*
zamknięte	*ŭ*	*ə̆*	*ü̆*	*ĭ*
	zaokrągl.	niezaokrągl.	zaokrągl.	niezaokrągl.

Samogłoski krótkie poza *ă*, *ə̆* występują tylko w zapożyczeniach. Między samogłoskami krótkiemi a długiemi nie zachodzi odpowiedniość, nawet *ă* nie jest odpowiednikiem *a*, bo *a* nie może stać w wygłosie ani po miękkiej:

Spółgłoski:

3. System morfonologiczny.

We wstępnych uwagach daje autor podział wyrazów na morfemy oraz opisuje ich strukturę. Potem przechodzi do pojęcia morfonemy. Morfonema jest to pojęcie obejmujące pewien szereg wymian fonem n. p. *runkă, runkə, runcê,* Morfemy, które obejmują takie morfonemy, nazywamy zmiennemi. Autor daje zupełny przegląd wymian samogłoskowych i spółgłoskowych w połabszczyźnie. Stwierdza, że prawie wszystkie końcówki deklinacyjne i konjugacyjne podlegały wymianom samogłosek co do ilości. W deklinacji iloczas końcówki zależał od rdzenia, w konjugacji też od obecności enklityk. Formy z enklityką miały stopień długi

om, os, o *aN, is, i*	z enklityką	*ăm, ăs, ă* *ăN, əs, ə*	bez enklityki

Potem autor ustala iloczas morfem rdzennych jedno i wielozgłoskowych. Iloczas morfem sufiksalnych zależy od iloczasu następnej zgłoski n. p. *ƕorcăni : ƕörconək, slai̯vənɑi̯ : l'olai̯nə.* W morfemach sufiksalnych nie występowały zmiany jakościowe. Zmiany jakościowe dzieli autor na wolne, bez zmiany spółgłoski poprzedzającej: *vɑn : vinai̯, cesăt : cisə* Hen. i zależne, ze zmiękczeniem *p'ɑs : pasai̯* i t. d. Oprócz tego mamy tu zmiany dyftongu na monoftong *ɑi̯ : ɑ vă-tɑi̯lê : tɑl.*

Z morfem wyrazowych *ne* || *ni* wykazuje zmianę jakościową: *ni* występowało: 1. przed miękkiemi n. p. *ni-m'al*, 2. przed *k, ƕ, j, c* i przed zgłoskami z *i, ê, e, a, ai̯* — *ne* przed twardemi z *u, o, ɑ, ü, ö, ɑi̯, ɑu̯* n. p. *ne-măm.*

Wymiany spółgłosek miały wartość morfologiczną n. p.:

vilkə	mask.	*vilkă*	fem.	*vilcə*	plur.	mask.
sau̯xə	„	*sau̯xă*	„	*sau̯sə*	„	„

Co się tyczy rozszerzenia wymian, to najczęstsze były ilościowe, potem spółgłoskowe, potem jakościowe. Wymiany spółgłoskowe i jakościowe miały wartość morfologiczną n. p. *vɑdă : vă vidă.* Ta wymiana w innych językach słowiańskich nie występuje. Morfemy rdzenne i sufiksalne znały wszystkie

rodzaje wymian, morfemy końcówkowe tylko ilościowe, morfemy prefiksalne żadnych (z wyjątkami). Ponieważ określoność obrazu dźwiękowego fonem wzmaga się ku granicom wyrazu a maleje ku końcowi, proklityki były najbardziej określone, prefiksy mniej, morfemy rdzenne najmniej. Końcówki były tak wyraźne, jak morfemy rdzenne z powodu hamowania się obu wyżej określonych tendencyj.

Do najważniejszych wyników pracy należy ustalenie nowego rozłożenia i jakości samogłosek w pozycji słabej oraz wyróżnienie samogłosek o nierównomiernej artykulacji. Tak samo rozróżnienie fonetycznej i fonologicznej wartości głosek jest bardzo pożyteczne. Pozwala ono wytłumaczyć niejedną na pozór błędną pisownię fonetycznemi warjantami jednej fonemy. Praca stara się wniknąć w wewnętrzą budowę połabszczyzny nie tylko od strony fonetycznej, ale i psychicznej i dużo rzeczy tłumaczy, stając niejako na stanowisku zapisywacza.

Bogusław Moroń.

KRONIKA NAUKOWA — CHRONIQUE SCIENTIFIQUE.

I. Zjazd słowiańskich filologów w Pradze (Czechosłowacja) od 6—8 października 1929 r.

„Słowiańska Praga“, nie bacząc na trudności techniczne, na generalną przebudowę i budowę budynków, poświęconych nauce, kulturze i sztuce, spieszyła się ze zwołaniem I. Zjazdu słowiańskich filologów, który niewątpliwie będzie jednym więcej promieniem i to pierwszej jakości w działalności „słowiańskich“ Czech i Czechów. Zjazd miał charakter międzynarodowy i wszechsłowiański. W ten sposób „Słowiańska Praga“ wystąpiła jeszcze raz jako pionier całej Słowiańszczyzny i wszystkich tych, co się slawistyką zajmują. Następny Zjazd ma się odbyć za lat 5 w Polsce na zaproszenie delegacji polskiej, z którem wystąpił jej reprezentant, wprost jak się wyraził „w porozumieniu z rządem polskim“. Jak tedy życzyliśmy powodzenia I. Zjazdowi filologów słowiańskich w Pradze i z jego zupełnego powodzenia szczerze i serdecznie się cieszymy tak życzymy i następnemu II. z rzędu Zjazdowi słowiańskich filologów w Polsce jeszcze większego powodzenia, uzasadnionego zresztą tem, że pierwsze trudności zjazdowe zostały szczęśliwie dzięki inicjatywie „Słowiańskiej Pragi“ przełamane i że po pierwszym zjeździe pozostaje znaczny osad wartości organizacyjnych.

Znamiennym objawem na I. Zjeździe słow. filologów w Pradze było to, że najliczniejszą delegacją zagraniczną była delegaja polska (50 osób), która w ten sposób miała wszelkie dane do odegrania jeszcze większej roli, niż to faktycznie miało miejsce. Może częściowo następstwem tego faktu było i to, że prezydent Masaryk mówił po niemiecku do delegacji I. zjazdu słow. filologów, ale pominął

polszczyznę, język drugiego z rzędu co do liczebności narodu słowiańskiego, tak blizki historycznie i faktycznie językowi czeskiemu. Szczegół ten warto zanotować.

Sam przebieg zjazdu był — krótko mówiąc — wspaniały, a znaczne jego rezultaty w zakresie organizacji nauki, osobistych znajomości i przyjaźni pomiędzy uczonymi, które zostały zawarte, każe jak najlepszych się spodziewać dla nauki rezultatów.

Referaty oraz głosy dyskusyjne będą drukowane, wobec czego zbędną jest rzeczą niemi się tu zajmować. Warto jedynie poinformować, że z zakresu slawistyki zachodniej, tj. tej, którą się zajmuje Slavia Occidentalis, było szereg nader zajmujacych referatów i dyskusyj, z których szczególnie należy podkreślić następujące: A. Kleczkowski. Wyrazy niemieckie w staroczeskiem i w staropolskiem. W. Kuraszkiewicz. Nowe problemy w badaniach nad samogłoskami nosowemi w językach słowiańskich; T. Lehr-Spławiński i J. Czekanowski. O dialektach prasłowiańskich. T. Milewski. Stan obecny i najbliższe cele badań nad językiem wymarłych Słowian między Odrą a Łabą. Dla badań aktualnie ogłaszanych w SO. ważnym i nader pouczającym był wykład Prof. Maxa Vasmer'a z Berlina p. t. Alte geographische Namen zwischen Elbe und Weichsel. W dyskusji nad tym referatem zabierali głos: Czekanowski, Rudnicki, Kleczkowski oraz prof. Marquart z Berlina.

Wielką zasługą prof. Vasmera, od którego zawsze można się bardzo wiele nauczyć, jest to, że legendzie o bytności ludów niegermańskich oraz niesłowiańskich w dorzeczu Wisły i Odry, stara się nadać kształty realne zapomocą badań językowych. Jest to jedyna droga, godna uwagi i nader pilnego studjum. Podkreślam to dlatego, że dotychczasowe w tej mierze twierdzenia np. prof. Kossinny o t. zw. Wenetach lub jeszcze bardziej fantastycznych Karpodakach w dorzeczach Wisły i Odry były pozbawione wszelkiej rzeczowej podstawy i nosiły chorobę bezpłodności już w samem swojem założeniu. Niestety to samo musiałem był powiedzieć o najnowszym pomyśle prof. Mucha z Wiednia

o umieszczaniu przypuszczalnem Tocharów w tychże dorzeczach (por. moją recenzję rozprawy Rudolfa Mucha w SO. VIII. 476—493 zwłaszcza 482—3). Dopiero prof. Vasmer stara się nadać tym twierdzeniom realną, granitową podstawę i dlatego jego wykład należy powitać z zapałem i entuzjazmem. Punktem wyjścia prof. Vasmera jest założenie że przed przybyciem Słowian znajdował się tu lud inny, wykazujący związki językowe z terenem językowym illyrskim, a więc i z albańskim językiem, który się uważa powszechnie za resztki ilyrszczyzny nadadrjatyckiej. To swoje założenie opiera prof. Vasmer na szeregu nazw miejscowych, wykazujących widoczne związki językowe w nazwach miejscowych i geograficznych pomiędzy terenami Wisły i Odry a Ilyrją. Nazwy to następujące: *Noteś* (stara nazwa *Noteci*) : ilyr. *Natiso*, *Śrem* : ilyr. *Sirmium*; *Drawa* (= *Drage*) : *Drau* (dopływ Dunaju); *Drwęca* : ilyrsko-celtyckie *Druontia*, *Druentus*, *Druentum*; *Radęca* : *Rednitz* (Bawarja), *Drama* (Śląsk), *Tarant* (*Tharandt*) : *Tarentum*, *Tara*, *Antariatai*, Λευκάριστος (wschodnia Germanja), ilyr. *Leukaros*; *Naristai* || *Varisti* wykazują sufiks *-ist-* tak charakterystyczny dla językowego terenu ilyrskiego, podobnie sufiks *-ini-*, Καλουκωνες (siedzący na zachód od Lugiów) do ilyrskiego *Callucianus* (*portus*); wschodniogerm. *Feugaron* : ilyrs. *Feugaros*; nazwy członków związku Markomańskiego *Butones*, *Semnones* przypominają imiona ilyrkie *Buto*, *Semno*; niem. nazwa Słowian *Wend-* jest tą samą formacją, co ilyrs. *Ven-et-*. Wreszcie prof. Vasmer podkreślił, że później pojawiają się w dorzeczu Wisły nazwy nordyjskie, jak *Świanowo*, zestawione przez Lorentza z nordyjskiem imieniem *Svaeinn*, oraz *Jastarnia*, występująca pierwotnie w formie *Osternese*.

Należy podkreślić z naciskiem, że powyższe streszczenie nie jest dokładne. Niedokładności jednak polegają tylko na niedopisaniu pamięci, podaję jednakowoż ten niedokładny spis ze względu na to, że czytelnicy Slavia Occ. interesują się temi zagadnieniami a właśnie dla ich informacji tę kronikę Zjazdu praskiego się podaje.

Urzędowego streszczenia odczytu Prof. Vasmera nie można było na Zjeździe dostać, skutkiem tego z konieczności musimy się ograniczyć do zapamiętanych szczegółów.

Prof. J. Czekanowski ze Lwowa podkreślił w dyskusji, że nie przesądza nawet czy *Noteś* jest identyczna z *Natiso*, ale założywszy nawet, że tak jest, to w każdym razie Słowianie zapożyczyliby nazwę tej rzeki od Ilyrów, bezpośrednio, t. j. bez pośrednictwa germańskiego. Pośrednictwo germańskie o tyle nie wchodzi w rachubę, że w ciele wyrazu *Noteś* niepodobna stwierdzić śladów praw głosowych germańskich.

Prof. Rudnicki z Poznania podkreślił naprzód wielką zasługę prof. Vasmera, że dzięki jego pouczającej pracy legendarni Ilyrowie i Karpadakowie poczynają się stawać rzeczywistością. Co się zaś tyczy materjału językowego, przytaczanego przez Vasmera, to relacje do językowych danych ilyrskich nie muszą polegać na zapożyczeniach. Np. omawiana *Notes* wykazuje tożsamość albo zasadnicze podobieństwo pierwiastka z ilyrskiem *Natiso*, ale formacje sufiksalne obu nazw są zupełnie różne, bo polska *Notes* = **Noteš* (zapewne) reprezentuje uprzednie **Notъšь* ≦ **Nat-us-is* a *Natiso* należy odtworzyć jako **Nat-is-*(*ōn*), a zatem i pierwszy i drugi sufiks są różne, aczkolwiek pierwiastek jest zapewne ten sam. Wynika stąd, że brak jest podstawy mówić o zapożyczeniu, natomiast można mówić o tem, że *Notes* i *Natisō* są niezależnemi formacjami od tego samego pierwiastka indoeuropejskiego **Nat-* lub **Not-*, ale pierwsza jest formacją słowiańską, druga ilyrską. — Jeszcze bardziej jest rzeczą wątpliwą zestawiać nazwę rzeki *Radęcy* (połdn. Wielkopolska) z nazwą bawarską *Rednitz* jako z nazwą, przypuszczalnie ilyrską, bo *Radęca* ma bliższe i napewno lepsze paralele na terenie polsko-kaszubskim. Oto *Radęca* da się rozłożyć na **Rad-ont-i̯ā*, gzie *rad-* jest pierwiastkiem, *-ont-* sufiksem pierwszym, a *-i̯ā* sufiksem drugim. Pierwiastek *radъ* «alacer» jest dobrze znany ze zbiorów Miklosich'a, *-ont-* jest sufiksem słowiańskim, właśnia w nazwach wodnych występującym (por. *Drwęca* ⋘ **Drъv-ont-i̯a*, *Wdzice* ≦ **Vьd-ent-i̯o-*), a *-i̯ā* jest też normalnym sufiksem słowiańskim. Na terenie językowym kaszubskim są dwie rzeki, noszące nazwę od pierwiastka *rad-* «alacer», mianowicie *Reda*, pisane po niemiecku *Rheda*, rzeczka wpadająca w okolicy Gdyni do zatoki Puckiej, oraz *Radunia* kasz. *Redunia*, l. d. Wisły w Gdańsku, po niemiecku *Radaune*. *Reda* reprezentuje starsze

Rada (tak jeszcze w r. 1245), bo kasz. *ra-* ≥ *re-*, *Radunia* starsza **Rad-oun-ia* ze znanym i omówionym w SO. sufiksem rzecznym *-unia*. Ale i w połudn. Polsce są nazwy od tego samego pnia: oto strumień Łęg, l. d. Sanu, zwie się w powiecie Jarosław także *Rada!* Jak można zestawiać wielkopolską *Radęcę* przedewszystkiem z bawarską *Rednitz*, skoro się ma pod bokiem i na tym samym terenie językowym polskim dwie nazwy zupełnie widocznie pokrewne, mianowicie *Rada*, *Radunia*? Niepodobna twierdzić, jeśli pierwiastek *rad-* jest słowiański, pierwszy sufiks *-ont-* jest słowiański i drugi sufiks *-iā* jest także słowiański, oraz gdy prawa głosowe, działające w ciele wyrazu *Radęca* są także słowiańskie, że całość jest i l y r s k a. I to tylko na tej podstawie, że się mniema, iż bawarska *Rednitz* jest ilyrską nazwą!

Tu warto podnieść szczegół, który w dyskusji nie był podniesiony z powodu braku czasu, ale bardzo ważny, o to ten, że bawarska *Rednitz* może mieć także nazwę słowiańską. Zapewne chodzi tu o lewy dopływ Menu, który z dopływami *Aisch* (w dokumentach *Eisga*) oraz *Pegnitz* wpada pod Bambergiem z południa do swej macierzystej rzeki. Nad tą właśnie rzeką umieszcza Niederle (Slovanské starožitnosti III. Původ a počátky Slovanů Západních, na mapie, oraz tekst str. 82) *Ratanzwinidi*. Mianowicie w dokumencie Ludwika z r. 846 znajdujemy passus: „In terra Sclauorum, qui sedent inter Moinum et *Radantiam* fluvios, qui vocantur *Moinwinidi* et *Ratanzwinidi*", oraz w dokumencie Arnulfa z r. 889 „in terra Sclauorum... qui vocantur *Moinwinida* et *Radanzwinida*" (N i e d e r l e l. c. 82, dopisek 5). Niederle zowie tę rzekę *Radnice*. Ta czeska nazwa może mieć także starą podstawę w formacji **Rad-ьn-ica*, coby było oboczną nazwą do **Radąca* ≤ **Rad-ont-iā*, pisaną nadzwyczaj poprawnie w dokumentach niemieckich jako *Radantia*, *Radanz-*, *Ratanz-*. Z dwu obocznych zachod.-słowiańskich nazw, specjalnie łużyckich **Radąca* (≤ **Rad-ont-iā*) oraz **Radnica* (≤ **Rad-ьn-ica*) utrzymała się nazwa druga, która przeszedłszy zwykły niemiecki Umlaut nazywa się obecnie *Rednitz*. Rzeczka *Radęca*[1]), p. d. Orli

[1]) X. K o z i e r o w s k i, Pozn. II. 117. oraz Gn. 253 fałszywie pod *Rdząca*.

jest zapisana w r. 1303 torrens *Radancza*, r. 1541—5 torrens *Radzancza*, r. 1595. *Radecza*... *Radenczy*, 1612 nad rzeką *Radecza*... *Radenczy*, 1612 nad rzeką *Radeczą*, w XIX wieku Raczyński zapisuje *Radząca*. Formy Słownika Georg., notowane przez Kozierowskiego l. c. uważam za błędne albo za postaci innego pochodzenia i niemi się nie zajmuję. Przedewszystkiem podkreślić należy, że zapisy niemieckich dokumentów z IX w. są zupełnie identyczne z zapisami dokumentów polskich z wieku XIV—XIX bo i zapisy polskie suponują dzisiejsze *Radęca*, a wcześniejsze **Radąca*, względnie **Radąca* ≤ **Rad-ont-iā*. Polskie napisania *Radząca* suponują oboczną formację **Rad-ent-iā*, por. np. polską oboczność *zwierzęcy* || *gorący* ≤ **zvěr-ent-io-* || **gor-ont-io-*, oraz nazwy (wodne właśnie!) *Drwęca* ≤ **Drъv-ont-iā* obok kaszub. *Wdzice* (r. 1648) = pols. **Wdzięce* ≤ **Vьd-ent-io-* «jezioro będące rozlewiskiem rzeki *Wdy* ≤ **Vьda*»[2]).

Na terenach słowiańskich spotyka się często nazwy rzeczne od pierwiastka *rad-* «alacer» *Rada* || *Reda*, *Radunia* || *Redunia*, *Radęca*, *Radantia*. Por. też wyżej w recenzjach prac Vasmera. Ze względu jednak na tożsamość formacji południowo-wielkopolskiej *Radęcy* z łużycko-serbską *Radantia* w Bawarji pod Bambergiem nasuwa się przypuszczenie, że osadnictwo słowiańsko-serbskie nad *Radantią* w Bawarji pochodzi z nad *Radęcy* wielkopolskiej, p. d. Orli, pr. d. Baryczy p. d. Odry. Powstanie odłamu łużycko-serbskiego słowiańszczyzny zachodniej byłoby zatem późniejsze, t. j. nastąpiłoby po rozejściu się Słowian z okolic między Odrą a Wisłą, co zgadza się zupełnie z ogólnemi danemi o powstawaniu nowych odłamów językowych. Trudno bowiem przypuścić odwrotny kierunek migracji słowiańskiej w V—VI wieku po Chr. t. zn. z Bawarji do południowej Wielkopolski. Migracja taka z pod Bamberga nastąpiła znacznie później, mianowicie w XVIII—XIX wieku w osadnictwie t. zw. *Bambrów*, osadników, już noszących na sobie piętno niemieckości. Wielu z owych Bambrów, pochodzących z pod Bamberga może nawet ich większość, niewątpliwie była pochodzenia słowiańskiego.

---

[2]) M. Rudnicki. SO. VI. 315 inss. oraz Studja Staropolskie ku czci A. Brücknera 237—47.

Osiadłszy pod Poznaniem ulegli oni zupełnej polonizacji, a więc ponownie powrócili do słowiańskości. Być może nawet, że względna łatwość tej asymilacji etnicznej stoi w związku z pradawnem pochodzeniem słowiańskiem owych „bambrów". W każdym razie bowiem zastanawia, że osadnicy „niemieccy" spolonizowali się w czasie najbardziej germanizacyjnego kursu rządu niemiecko-pruskiego, w czasie najgorszego prześladowania Polaków wszystkiemi dostępnemi środkami.

Wracając do zrównania *Rednitz : Radęca* należy podkreślić, że nazwy te są istotnie pokrewne i w tej części wywodom prof. Vasmera należy przyznać rację, są one jednak pokrewne nie na zasadzie ich ilyrskości, jak chce prof. Vasmer, ale na zasadzie ich słowiańskości, dającej się w obu wypadkach udowodnić środkami nauki językoznawczej, jakoteż i za pomocą dokumentów. A w każdym razie należy podkreślić, że objaśnienie etymologiczne (wielko)-polskiej *Radęcy*, musi wychodzić przedewszystkiem z porównania jej nazwy z nazwami podobnemi, używanemi na ziemiach etnicznie tych samych, przez które płynie *Radęca*, t. zn. na ziemiach polskich.

Skutkiem zestawienia *Rada* (1245): *Radunia* : *Radęca* wydobywa się sufiks *-ont-* jako używany w nazwach wodnych lechickich, względnie słowiańskich. Okoliczność ta ma o tyle doniosłe znaczenie, że podpiera walnie tę etymologję *Drwęcy*, którą M. Rudnicki rozwinął w „Studjach staropolskich, poświęconych Aleksandrowi Brücknerowi" Kraków 1926, str. 237—47, wywodząc nazwę *Drwęce* ≤ **Drъv-ont-i̯ā* ze znaczeniem «Leśna» i widząc w pierwiastku *Drwęcy* znany pierwiastek indoeuropejski i następnie słowiański, występujący w appellativum *drъv-a* ze znaczeniem «las», pierwotnie collectivum, następnie pojmowane jako pluraletantum. W ten sposób i *Drwęca* przestaje być podporą istnienia „Nordilyrów" w dorzeczu Wisły a staje się ważnym dowodem pradawnego zasiedzenia szczepów lechickich w danych okolicach.

Co się tyczy *Drawy*, p. d. Noteci, zestawionej przez prof. Vasmera z *Drawą*, p. d. Dunaju, M. Rudnicki tylko przypomniał, że poświęcił etymologji tej nazwy całą rozprawę

w SO. VI, 370—88, która może nie zasługuje na zupełne pominięcie milczeniem. Co się zaś tyczy samego zestawienia z *Drawą*, p. d. Dunaju, to rzeczą jest najważniejszą udowodnić naprzód, że *Drawa* = *Drau* (zniem.), p. d. Dunaju jest istotnie nazwą ilyrską. Istnieje bowiem możliwość, że i *Drawa*, p. d. Dunaju jest nazwą słowiańską, a w każdym razie jej słowiańskość nie leży poza sferą wszelkiej, choćby najdalszej możliwości. O nazwach *Drawy* i *Noteci* por. jeszcze w recenzjach prac Vasmera wyżej.

W dyskusji zabierał jeszcze głos prof. Kleczkowski z Poznania, który podkreślił, że w wywodach etymologicznych, zdążających do przydzielania nazw geograficznych określonym całościom etnicznym, koniecznie należy baczyć na charakter praw głosowych oraz formacyj słowotwórczych, typowych i charakterystycznych dla pewnych odłamków językowych a obcych drugim językom. Zaś prof. Marquart z Berlina począł rozwijać nader interesujący pogląd, że u Ptolomeusza, jak też wogóle u geografów starożytnych nastąpiło przesunięcie geograficzne nazw z zachodu na wschód w związku z tradycją kupiecką o handlu bursztynowym. Oto kupcy sprowadzali naprzód bursztyn z nad Morza północnego (niemieckiego) z półwyspu Jutlandzkiego, a później z nad ujścia Wisły i z Sambji. Skutkiem identyfikacji późniejszej tych dwu krajów ambronośnych cały szereg nazw geograficznych przesunięto później na wschód — z zachodu. To się stało powodem późniejszego zamieszania w geografji Ptolomeusza itd., nierozplątanego po dziś dzień. Brak czasu nie pozwolił na dokładniejsze przedstawienie tych myśli, a obecne śmierć Prof. Marquarta może i na zawsze zabrała jego pomysły do grobu z wielką szkodą dla nauki. To — może niedokładne — oddanie poglądów Prof. Marquarta niech będzie świadectwem pietyzmu dla wybitnego uczonego, a zarazem wezwaniem, aby ci, co lepiej pamiętają jego myśli, dorzucili swoje cegiełki do ich odbudowy.

M. Rudnicki,
delegat Inst. zach.-słow. na Zjazd w Pradze.

„Ostland - Berichte" i „Ostlands Institut in Danzig". Instytut Zachodnio - słowiański, oraz Biblioteka Uniw. w Poznaniu starały się uzyskać wydawane przez W. Recke'go w Gdańsku czasopismo „Ostland - Berichte" — ale bezskutecznie. Dopiero w „Ostland-Berichte" Jahrg. 3 (1929) Nr. 11/13 w artykule (dostarczonym nam w odpisie) p. t. „In eigener Sache", podpisanym przez Dra W. Recke'go, dowiedzieliśmy się właściwych powodów bezskuteczności naszych starań. Pomijając całą polemikę, zwróconą przeciwko członkowi Instytutu Zachodnio-słowiańskiego prof. J. Kostrzewskiemu oraz jego pismu „Vorgeschichtsforschung und Politik", które jest prywatnem wydawnictwem prof. J. Kostrzewskiego, ustalamy, że Dr. W. Recke podaje następujące przyczyny, które miały spowodować nieotrzymanie przez Instytut Zachodniosłowiański oraz Bibljotekę Uniwersytecką w Poznaniu — wydawnictwa „Ostland-Berichte": 1. Bestellungen der Posener Uniwersitätsbibliothek und des „Westslawischen Instituts" sind deshalb erfolglos geblieben, weil die „Ostland - Berichte" im Buchhandel nicht zu haben sind. 2. Auf einen wissenschaftlichen Austauschverkehr mit dem „Westslavischen Institut an der Universität Posen", dessen Arbeitsrichtung und dessen Einstellung gegenüber Deutschland und der deutschen Forschung unsern Lesern aus den Arbeiten seines Direktors, des Herrn Proffesor Dr. Rudnicki, zur Genüge bekannt sind, legt das „Ostland-Institut in Danzing" keinen Wert.

Dla oświetlenia tego stanowiska dołączamy następującą informację, podaną przez Dra W. Recke'go: „...Ostlands Berichte" ...an eine grosse Anzahl deutscher öffentlichen Bibliotheken, ferner an alle deutschen Universitätsbibliotheken akademischen Lesehallen, zahlreiche Wissenschaftliche Seminare usw. regelmässig verschickt werden, wo sie offen ausliegen. Auch in Auslande finden sie starke Verbreitung".

Z tego wynika, że Dr. W. Recke nie chce, aby „Ostland-Berichte" były w ręku zainteresowanych przeciwników, którzy mogą kontrolować i prostować twierdzenia i streszczenia w „Ostland - Berichte" zawarte. Mamy dowody, że:

1. „Ostland - Berichte" streszczają prace naukowe, ogłaszane w wydawnictwach Instytutu Zachodnio - słowiańskiego, z czego zdaje się wynikać, że twierdzenie 2. Dra W. Recke'go, nie jest we wszystkich szczegółach dokładne i rozumieć je należy w tym sensie, iż „Ostland - Institut in Danzig" tylko dosłownie do „Austauschverkehr" nie przywiązuje wagi, bo wydawnictwa Instytutu Zachodniosłow. i bez tego „Austauschverkehr" są do nabycia dla „Ostland-Institut in Danzig". Intencją zatem główną tej odmowy jest to, aby Instytut Zachodnio-słowiański nie posiadał „Ostland-Berichte"!

2. Mamy dowody, że „Ostland-Berichte" niedokładnie. a nawet nieściśle (nie chcemy użyć wyrazu „fałszywie"!) streszczają prace uczonych polskich. Ta nieścisłość, względnie niedokładność przesadza twierdzenia uczonych polskich w kierunku dla Niemiec nieprzychylnym. Być może, że pochodzi to tylko z nieznajomości języka polskiego, czego także liczne dowody się znajdują w „Ostland-Berichte"; być może, że w takiem ujmowaniu prac polskich uczonych o lechickiej przeszłości odbija się tylko chciwa na cudze umysłowość prusko-niemiecka: zastanawia jednak fakt, że się przesadza w kierunku dla Niemiec nieprzychylnym, a nie właśnie przychylnym. To może nasuwać podejrzenie, że „Ostland-Berichte" poprostu starają się podburzać opinję niemiecką przeciwko Polakom i opinję zagraniczną! Z tego punktu widzenia byłoby rzeczą zrozumiałą, dlaczego nie chce się dać egzemplarzy „Ostland-Berichte" ani Instytutowi zachodnio-słowiańskiemu w Poznaniu ani Bibliotece Uniwersytetu Poznańskiego, gdyż zachodzi obawa, żeby wszelkie niedokładności i przesady „Ostland-berichte" były prostowane, jak to już raz miało miejsce w SO. VIII. 511, 513, gdy błędne streszczenia — w zaznaczonym duchu przypadkiem dostały się w nasze ręce.

3. Natomiast bezpiecznie można rozsyłać „Ostland-Berichte" do niemieckich bibliotek uniwersyteckich, publicznych, akademickickich czytelni, do seminarjów naukowych i zagranicę. O to wszystko właśnie chodzi, aby czytelnicy mieli streszczenie „Ostland - Berichte"! Niewielu zna język polski, a zbyt wielu weźmie streszczenia „Ostland-

Institut in Danzig" jako ścisłe oddanie myśli autorów polskich i będzie się oburzać na „bezczelność i imperjalizm polski". To tedy wydaje się być celem „Ostland-Berichte" i dlatego niepodobna ich traktować jako wydawnictwo naukowe, a wszystkich uczonych, także i niemieckich, przestrzegamy przed cytatami z „Ostland-Berichte", bo ich streszczenia bywają niedokładne, nieścisłe a zatem fałszywe.

Dodajemy jeszcze ze swej strony uwagę, że owe nieścisłości i przesady w streszczeniach „Ostland-Berichte" wykazują ten sam ciekawy rys psychologji niektórych Niemców tak widoczny np.: u króla Fryderyka Wielkiego (koniec XVIII w.), który obdzierał Polskę, gnębił Polaków, a równocześnie i — oczerniał.

Co się tyczy twierdzenia o nieprzychylnem nastawieniu względem Niemiec badań Instytutu Zachodniosłow., to tylko prosimy o dowody, a nie o gołosłowne zarzuty i oskarżenia. Jesteśmy zdania, że wszystkie twierdzenia, zawarte w naukowych wydawnictwach Instytutu Zachodniosłow. są oparte na dokumentach. A jeśli stąd wynikają nieprzychylne twierdzenia o Niemcach, o ich robocie „kulturalnej" na ziemiach lechickich (boć i Łużyce do nich można włączyć!), to nie jest to winą Instytutu Zachodniosłowiańskiego, ale wymową dokumentów i „czynów" niemieckich. Przedewszystkiem prawda, prawda i jeszcze raz prawda, oraz z niej wynikające wnioski! To jest i będzie naszem hasłem! O ile zaś chodzi o Niemców jako o naród, to dla ich dobrych i pożytecznych czynów dla ludzkości mamy nietylko pełne uznanie, ale niejednokrotnie i głęboki podziw.

Mikołaj Rudnicki.

RÉSUMÉS FRANÇAIS.

Stanisław Szober. Wiktor Porzeziński (1870—1929) p. 1—7.

Nécrologe à l'occasion de la mort du professeur de la linguistique indoeuropéenne à l'Université de Varsovie et membre de notre Institut. L'auteur caractérise l'activité scientifique et pédagogique du défunt. La Direction de l'Institut ajoute ses observations en signalant que feu Porzeziński publia dans la Slavia Occidentalis III/IV, 215—31 son travail „Sur les relations réciproques des langues slaves occidentales".

Henryk Batowski. Le matériel bohémistique dans le Chronicon Bohemorum de Cosma Pragensis (p. 8—72).

Le matériel bohémistique dans la „Chroniques des Tchèques" de 1122, composé de 280 noms personnels et topographiques, a une grande importance pour la connaissance de la grammaire du vieux tchèque. Jusqu'à présent ce sont particulièrement Gebauer, Flajšhans et Trávniček ainsi que l'historien H. Jireček qui se sont occupés des diverses formes tchèques de Cosma, — mais il n'existait pas de monographie qui examinât son matériel linguistique entier. Se basant sur la plus nouvelle édition du texte de la Chronique par Bretholz le docteur Batowski présente un relevé complet de tous les mots slaves de la Chronique ainsi que de ses noms allemands et latins slavisés, afin d' examiner la phonétique du tchèque dans la I-re moitié de XII siècle et puis de donner quelques remarques sur les terminaisons morphologiques et sur la formation des noms personnels et topographiques. Les signes phonétiques caractéristiques du tchèque de Cosma sont: 1. manque du développement *'a* $\geqq$ *e*, 2. *g* conservé, 3. naturellement *ŕ* au lieu de *ŕ* préslave, 4. *ĭ* et *ŭ* svarabhactiques près de *r̥* et *l̥*.

Stanisław K. Papierkowski. Les restes de la langue des Slaves, habitants l'Altmark et les environs de Magdebourg (p. 73—124).

M. A. Brückner (Die slavischen Ansiedlungen in der Altmark und im Magdeburgischen. Leipzig 1879) a rassemblé les matériaux onomastiques documentaires de X^e—XVIIe s., concernant la langue des Slaves de l'Altmark et de Magdebourg. L'auteur les étudie minutieusement pour en exclure les mots étrangers, à savoir allemands. L'auteur examine les matériaux jusqu'au XVe s. parce que les mots plus tardifs (XVIe—XVIIe s.) sont trop germanisés.

L'analyse minutieuse de ces mots conduit l'auteur aux conclusions suivantes:

1. présl. **tort* ≧ *tart*, plus rarement *trot;*
2. présl. **tert* ≧ *trėt* avec un *ė* probablement resserré;
3. présl. **tolt* ≧ *tlåt* ou *tolt*. Les deux formes sont prélékhites; la forme *tlåt*, issue de *tlat*, est devenue presque unique;
4. présl. **telt;* les exemples manquent;
5. présl. **ort* ≧ **rot;*
6. présl. **r̥* ≧ *ar* (*or*);
7. présl. **ŕ̥* ≧ a) **ŕ̥* + *T* = *ar* + *T* (*or* + *T*); b) **ŕ̥* + *K* ≧ *ir* (*ėr*);
8. présl. **l̥* et **ĺ̥* aboutirent à *oł;*
9. présl. **ъ*, **ь* faibles disparurent; les **ъ*, **ь* fortes aboutirent **ъ* ≧ *o*, **ь* ≧ *e;*
10. présl. **i̯ь-* ≧ *je-;*
11. présl. **ǫ* ≧ **ą̊* (écrit *an*, *am*, *om*, *un*, *um*); **ę* ≧ a) **ę* + *T* ≧ **ą̊* + *T;* b) **ę* + *K* ≧ *ę* + *K;*
12. présl. *ě* ≧ a) *ě* + *T* ≧ *a* + *T;* b) *ě* + *K* ≧ *ė* + *K;*
13. présl. **e* devant les consonnes primitivement palatales aboutit à *ė*, ailleurs *e;*
14. présl. **i̯e-* ≧ *je-*, plus rarement *ji-;*
15. présl. **i* ≧ *i*, mais déjà au XIIe s. nous rencontrons des exemples de *ai̯*, **il* ≧ *el;*
16. présl. **y* ≧ *i*, *y;*
17. présl. **a* ≧ *a* avec labialisation facultative;

18. présl. **o* ≧ *ȯ*; **o-*, **vo-* ≧ a) devant les consonnes palatales passent à *vi-*; b) devant les consonnes nonpalatales à *vo-*;

19. présl. **u* ≧ *u*;

20. les voyelles à la fin des mots sont réduites;

21. on ne peut pas décrire les développements des consonnes à cause de l'orthographe, qui est très germanisée. On peut seulement constater le „mazurzenie" c'est-à-dire la prononciation des préslaves **š*, **ž*, **č*, **ǯ* comme *s*, *z*, *c*, *ʒ*.

Les dialectes des Slaves de l'Altmark et de Magdebourg ont beaucoup d'affinités avec le dialecte des Drzevianes polabes et celui des habitants de l'île de Rügen (slave Ruja, Roja), à savoir:

1. le groupe *tart* au lieu de présl. **tort*, qui a écarté toutes les formes avec *trot*;

2. le développement du présl. **tert* ≧ *tret*; **r̥* ≧ *ar*; **l̥ *l̥'* ≧ *oł*; **e* ≧ *ė*; *i* ≧ *i*, plus tard *ai̯*; **o* ≧ *ȯ*; **u* ≧ *u*;

3. présl. **r̥'*, **ę*, **ě* divergent en *ar* || *ir*, *ą* || *ę*, *e* || *a* selon les règles lékhites communes;

4. **o-* et **vo-* se différencient en *vo-* || *vi-* selon les consonnes suivantes en *vo-* (devant les consonnes non palatales) et *vi-* (devant les consonnes palatales). Ce dernier changement n'est pas propre au dialecte de l'île de Rügen, qui a encore d'autres traits particuliers, à savoir:

1. présl. **y* est devenu *y* et *oi̯*;

2. **o-*, **vo-* aboutirent à *ᵘȯ-* || *vȯ-*;

3. la labialisation du présl. **a* -n'est pas propre au rugien;

4. **ra-* aboutit à *rä-* en rugien.

Les différences entre le dialecte des Slaves de l'Altmark et de Magdebourg et celui de Drzevianes polabes se bornent aux traits suivants:

1. présl. **tolt* aboutit en polabe à *tałt* || *tłat*;

2. présl. **r̥'*, **e*, **a*, **ъ*, **ь* se développent un peu autrement.

Les ressemblances et les différences entre les dialectes des Slaves magdebourgeois et altmarkois d'une part et ceux

des Slaves polabes et rugiens de l'autre nous autorisent à conclure que ces trois dialectes formèrent une unité linguistique polabe antérieure à la phase de la langue dite polabe, qui nous est connue par les monuments littéraires du XVIIe — XVIIIe s.

Zygmunt Lasocki. Les „Dołężanie" au-delà de l'Odra (p. 125—31).

Parmi les nations slaves établies entre la Mer Baltique, l'Elbe et l'Odra existait autrefois le peuple des Weleti ou Lutici, célèbre par sa bravoure, qui avait déjà resisté à Charlemagne et vigoureusement combattu pendant des siècles tous ses voisins, notamment les Saxons. Ce peuple se divisait en 4 peuplades, dont l'une s'appelait, selon un chroniqueur du XIe siècle, Adam de Brême, les „Tholosantes". Les slavistes tchèques Šafařik et Niederle lui donnent le nom slave „Doleňcy". Se basant sur des documents du Xe siècle, où ils sont nommés „Tolensane", „Tholensani", l'auteur démontre que cette peuplade s'appelait en langue slave „Dolenżanie", ce qui signifie „braves".

Affaibli par der luttes fratricides avec d'autres peuples slaves, ils devinrent la proie du margrave Albert l'Ours de Brandebourg. Le seul souvenir qui soit resté de ce peuple est le nom d'un lac (*Tolensesee*) et d'une rivière (*Tolense*) dans la Poméranie prussienne.

G. Ilьinskij. La Chorvatie dite Blanche (en russe, p. 132—138).

L'auteur expose que la „Chorvatie Blanche" de Constantin Porphyrogenète représente le pays sur la rivière Biała (= Blanche (rivière), affluent de la Vistule supérieure). Là-bas se dressent les murs de deux villes, à savoir *Biała* et *Bielsko*. C'est à cause de ces noms géographiques que la dénomination „Chorvatie Blanche" s'imposa aux habitants

(Tchèques?) qui étaient les informateurs de l'Empereur Porphyrogenète.

Le procès sémantique est le même qui a abouti aussi à la dénomination de la „Russie Blanche" chez les Polonais.

G. Ilьinskij. Lusacien *strowy* «sain, bien portant» (en russe, p. 139—141).

L'adjectif *strowy* est propre à toutes les langues dites lékhites et au lusacien; en russe il est attesté dans le dialecte de Novgorod *storovi.* Préslave **storvъ* n'a rien de commun avec présl. **sъ-dorvъ* et est issu de la racine **storbh-* «être fort, vigoureux» || **stere-u̯* gr. *στερεϝός ≥ στερεός «fort, vigoureux» alors **stor-vъ.*

Bolesław Ślaski. Le dictionnaire (polonais) de pêcheurs, de mariniers et de gabariers (p. 142—291).

L'auteur inventorie les mots qu'il a notés pendant de longues années d'observations personnelles chez le peuple habitant le long de la Vistule, de la Narew, de la Warta et sur les bords de la Baltique. Il y ajoute aussi beaucoup de données documentaires. Le dictionnaire est alphabétique.

Tadeusz Milewski. Les noms primitifs de l'île de Rügen et de ses Slaves (p. 292—306).

En analysant l'orthographe des documents les plus anciens l'auteur constate que les Slaves appelaient l'île de Rügen de trois façons: *ròi̯a* (≤ *roi̯a*), *ròi̯ana* (≤ *roi̯ana*) et *rana.* Ils appelaient les habitants de deux manières: *ròi̯ańe* (≤ *roi̯ane*), et *rańe.* Le nom *ròi̯a* a son équivalent en slovène *rǫ̑ja* «Wassergraben, die Lache», c'est un nomen actionis du verbe *roi̯iti.* Le nomen actionis est devenu nomen loci «le lieu, où s'essaiment les oiseaux» ⋙→ «lieu marécageux» ⋙→ «île marécageuse», cf. les parallèles sémantiques comme *Praga,*

Ostoja, Pasieka. Les noms *rojana* et *rojane* ont le suffixe *-an-* comme en *pol-ana, Polanin, Polanie.* Les formes alternantes *rana, rańe* sont dues à la contraction; cf. pol. *pas* ≦ **po-jasъ*, *bać (się)* ≦ *bojati się.*

Bogusław Moroń. Le Χάλουσος ποταμός de Ptolémée. (p. 307—315).

C'est un nom slave qui se rattache à slave *kałuża* «mare, flaque (d'eau)» de la racine *kal-*. Il faut diviser le nom Χάλουσος en Χαλ-ουσ-ος aù *-os* est la désinence grecque, -ουσ- le suffixe slave et Χαλ- la racine, qui reflète le slave *chal-* ≦ *skal-*(|| *kal-*). M. Brückner KZ. 51 a démontré l'alternance phonétique slave *sk-* || *ch-* || *k-*. L'auteur y ajoute des exemples tirés des noms de lieu: *Kalino* || *Skalin* || *Chalin* etc. Le suffixe -ουσ- reflète slave *-uš-*, *-už-* ou *-us-*, *-uz-*. Le nom Χάλουσος d'origine slave désigne la rivière Havela ou Hobola, avec son affluent la Sprée.

Władysław Kuraszkiewicz. Les voyelles nasales polabes (p. 316—343).

L'auteur étudie l'orthographe des voyelles nasales dans tous les monuments littéraires polabes et dans toutes les positions du mot, à savoir: devant les consonnes labiales occlusives (P); devant les gutturales occlusives (K); devant les dentales occlusives (T); devant les misocclusives (C); devant les sifflantes (S) et à la fin des mots. En se basant sur la statistique, l'auteur en conclut que la prononciation des voyelles nasales dans les monuments littéraires de Dannenberg et Lüchow (Anonyme, Pfeffinger, Domeier, Parum Schultze, Mithoff), écrites *ang, ung* (*an un*) était uniforme et seulement dans la position devant les consonnes labiales occlusives (P) la prononciation était altérée, comme le prouve l'orthographe *am, um,* qui est constante. L'orthographe des monuments littéraires de Wustrow (Hennig, de Baucoeur) est plus différenciée (*am, um* + P; *an, un* + T, C, K: *ang, ung* + S, L et à la fin des mots) et reflète une prononciation plus

altérée et sa dépendance des consonnes suivantes. L'auteur suppose que l'orthographe polabe *ang ung* ne marque pas les voyelles nasales propres *ą*, *ǫ*, mais les groupes *a*, *ȯ* + *ŋ*, comme dans les dialectes kachoubes. L'auteur décrit le développement des voyelles nasales en polabe: les voyelles nasales préslaves maintinrent leur prononciation peut-être jusqu'au XVe s., comme le prouve l'orthographe des noms géographiques vieux-polabes: *an* + S, T; *am* + P. Ensuite dans le dialecte de Wustrow (Hennig) la prononciation fut altérée et devint *am* + P, *an* + T, C, mais *ą* + S, L et à la fin des mots. Après cela dans tout les dialectes polabes la résonance nasale se détacha des voyelles et forma une consonne nasale secondaire *ŋ*, qui se changea en *m* devant *P* (= consonnes labiales occlusives). En même temps la résonance nasale fut sporadiquement négligée à la fin des mots inaccentuée. L'orthographe des monuments littéraires polabes représente ce dernier stade du développement des voyelles nasales polabes en marquant la différence dialectique entre: 1. Dannenberg—Lüchow (*am ȯm* + P, dans d'autres positions *aŋ*, *ȯŋ*, à la fin des mots *aŋ* ‖ *ə*); 2. Wustrow (*am*, *ȯm* + P; *an*, *ȯn* + T, C; *aŋ*, *ȯŋ* + K, S, L; à la fin des mots *aŋ* ‖ *ə*, *ȯŋ*).

Tadeusz Lehr-Spławiński. Le tsakavisme („mazurzenie") de la langue polabe (p. 344—357).

L'auteur montre que dans les principaux monuments de la langue polabe (tels que les vocabulaires de Pfeffinger et de Hennig) on trouve des traces de la prononciation de *č ž š*, bien qu'en général ces consonnes se soient changées en polabe en *c z s* (comme dans les parlers polonais „tsakaviens" de la Petite Pologne et de la Mazovie). Ces survivances de *č š ž* aussi bien que la chronologie relative du tsakavisme polabe — établie par l'auteur — montrent que le développement de ce phénomène polabe ne dépasse pas le XVIe siècle. Cette chronologie ne permet pas d'y voir l'effet d'une influence du substrat étranger (finnois ou bal-

tique, comme on le prétendait ordinairement pour le tsakavisme polonais). Il faut donc chercher la cause de ce phénomène dans les tendances indigènes de la langue polabe.

Mikołaj Rudnicki. La dénomination ethnique *Veneti;* les Slaves et les Germains (p. 358—402).

Polabe *wénske, wénskia* n'est pas un emprunt de l'allemand *Wend-(en), wend-isch,* ni un vieux mot indigène d'une racine **vent-* avec un suffixe *-t-*, mais représente un thème préslave **ven-* ou **věn-*, alternant avec **von-* ‖ **van.* Les matériaux linguistiques lékhites, polonais et tchèques, sont suffisants pour établir ce thème comme relativement indigène, c'est-à-dire comme un thème dont on se sert dans les langues lékhites et le tchèque pour former les noms des hommes comme individus, des peuplades et les noms de lieu. Sur les territoires habités par les Slaves Occidentaux, il y avait un nom ethnique *Winili, Winnili, Winniles, Winoli, Winnuli* (*Guimuli, Giramili*), qu'on peut réduire à deux formes distinctes *Win(n)ili* ‖ *Win(n)oli,* qui représentent des formations slaves **Ven -il-* ‖ *Ven -ol* ou peut-être **Ven -ŭl-*. Le sens de ce thème et sa provenance ne sont pas définissables et il se peut qu'il soit préindoeuropéen. On peut le constater comme dénomination *Veneti* dans les langues celtiques, illyriques, germaniques, slaves, dans l'étrusque, dans l'Asie Mineure etc. C'est un nom trompeur qui ne saurait fournir la preuve du „Nordillyrismus" des bassins de l'Odra (inférieure) et de la Vistule (inférieure), que lui attribuent beaucoup de savants surtout allemands (K o s s i n n a, M u c h, L a B a u m e, F e i s t, V a s m e r etc.). Mais la racine **ven-* (comme ses alternances) est relativement indigène dans les langues lékhites et les noms avec les suffixes: *-il-, -ol-, -ul-, -t-, -et-, -ot-, -at-, -uk-, -id-, -ed-* etc. sont slaves, lékhites. La dénomination **Ven -il -o-* ‖ **Ven -ŭl -o-* était slave et fut germanisée en **Win(n)ili* ‖ **Win(n)uli* par les Langobards qui debarquèrent sur les bords méridionaux de

la Mer Baltique dans les environs de l'Elbe inférieure et conquirent une peuplade lékhite de ce nom. Voilà la vraie signification de la tradition langobarde, qui raconte que les Langobards s'appelaient *Winnili* et après leur victoire changèrent leur nom en Langobards. Il est bien probable que les restes des Winnili traversèrent l'Elbe inférieure (avec les Langobards?) et colonisèrent le pays de Lünebourg où ils vivaient encore comme Drevianes-Polabes dans XVII—XVIIIe s. Les informations de Tacitus (Germania) sont tout-à-fait incertaines et tout ce qu'il raconte sur les Germains peut se rapporter aux Celtes, comme le prouve M. Feist. Ses informations sur les bassins de la Vistule et de l'Odra n'ont pas de valeur. Les données de César (De bello gallico) sont plus sûres. M. Feist prétend justement que le nom des Prégermains était *Suēbi*, qui dans les temps de César occupent les pays parmi Visurgis (Weser et Werra) et l'Elbe inférieure. C'est autour de la péninsule de Jütland et dans les pays voisins que se groupèrent les peuplades germaniques dans les temps les plus reculés. Les immigrations germaniques sur le continent de l'Europe étaient fréquentes, mais pas nombreuses, comme le prouvent les débarcations des Waringrs (IXe s.) aux environs de la Newa et Ładoga, qui traversèrent toute la Russie jusqu'à la Mer Noire, en occupant les pays de Dźwina et de Dniepr par des détachements peu nombreux. L'occupation gothique (IIe s. avant Chr. au IIe s. après Chr.) des bassins de la Vistule, du Niémen et de la Pregoła ressemblait à celle des Waringrs. La plus grande masse des Germains défilait au sud par la base de la péninsule de Jütland en conquérant et en écartant les Celtes et en se cognant parmi les Celtes et les Slaves. C'est la cause pourquoi les Germains germanisèrent les pays celtiques sur la Visurgis, le Rhin jusqu'aux Alpes. Les pays de la Vistule et de l'Odra restèrent slaves, lékhites, ce qui prouve le mieux que les débarcations des Germains dans ces environs n'étaient pas nombreuses et surtout avaient le caractère d'occupations passagères.

L'abbé **Stanisław Kozierowski.** Les noms des rivières dans la Lékhie Baltique et dans les environs voisins de la Slavie du Nord-Ouest (p. 403—497).

Les noms avec suffixe: *-ica.*

L'auteur établit les matériaux onomastiques qu'il a tirés des sources documentaires en ordre alphabétique. Il compare les noms des rivières entre eux et avec les noms des lieux qui présentent quelque ressemblance. L'auteur a puisé ses matériaux dans des terrains lékhites, lusaciens et tchèques. Il explique beaucoup de noms demeurés jusqu'ici tout-à-fait obscurs par ex. Hobola = Havel etc.

Zdzisław Stieber. La dispalatalisation **e* ≥ *o* et **ě* ≥ *a* dans les dialectes limitrophes polono-lusaciens (p. 498—505).

L'auteur examine le développement de **e* et **ě* dans les textes lusaciens de Jakubica (1548) et de Megiser (1603). Il constate l'accord entre les textes ci-dessus nommés et le polonais. L'auteur décrit les rapports entre ces textes et les dialectes lusaciens vivants. Les conclusions de l'auteur changent les opinions courantes sur la provenance des textes de Jakubica et de Megiser.

J. Morawski. Polono-romanica. Étymologies romano-polonaises. II. (p. 506—520).

1. pol. *żak* dérive de bas-latin *zaco*, et il est probable que le *ż* dans pol. *żyd* est aussi le réflexe d'un *z* primitif (et non d'un *j* roman). — 2. pol. *pecyna* se rattache à latin médiéval *petsa* „mensura salis" dont on trouve un exemple dans Du Cange et qui est lui-même la latinisation de l'équivalent roman (ital. *pezza*, fr. *pièce* etc.) de celt. **pettia*. — 3. pol. *manela*, s'il vient de l'ital. *maniglia*, présente une substitution de suffixe, peut-être par analogie à *rodela* (qui est aussi un objet rond). Mais on pourrait aussi admettre que pol. *manela* dérive de bolonais *manelli* (même sens). Le changement de sens „bracelet > menotte" est si naturel qu'on

n'a pas besoin de l'attribuer à ital. *manette.* — 4. pol. *puginał* (au lieu de **punjał* ou **pugnał*) doit son *i* probablement au lat. *pugil.* — 5. pol. *wigano* «robe plissée portée à la cour du roi Stanislas Auguste» vient probablement du nom de Salvatore V i g a n o, maitre de ballet qui vivait à la même époque. — 6. pol. *paser.* L'auteur apporte de nouveaux arguments en faveur de l'origine romane de ce mot (cfr. SO. VIII, 427), qui a été contestée par M. Ułaszyn d'après qui pol. *paser* viendrait plutôt de hébreu *pescha.* — 7. pol. *pokrzywnik.* L'auteur constate que la remarque de Brückner sur ce mot (Ztschrft. f. slav. Phil. V, 472) concorde avec l'explication qu'il en avait donnée lui-même dans son compte-rendu du Dict. etym. polonais de Brückner (SO. VII, 541).

Mikołaj Rudnicki. 2. Remarques sur la psychologie de la nation allemande (p. 521 – 535)
(à propos des critiques écrites par MM. Hans Witte, Dr. F. Lorentz, Frhr. Dr. B. v. Richthofen, Dr. W. Recke, W. Taszycki, Dr. E. Seraphim etc.).

L'auteur déclare que la discussion sur ce sujet est difficile, mais possible, si l'on suit les documents historiques et littéraires et si l'on raisonne impartialement, mais avec toute la rigueur désirable. On ne doit pas actualiser les faits historiques qui n'existent plus — (à l'exception de leurs conséquences), quoiqu'il y ait beaucoup d'analogies avec les temps reculés. La haine nationale contre les Allemands, qu'on attribue à l'auteur, n'existe pas. Du reste les Allemands de l'Est sont d'origine slave et balte (50—75%). Ils furent germanisés par violence et sont pour ainsi dire les victimes des hommes comme Gero, Henri le Lion, Albrecht l'Ours, les margraves de Brandebourg, les Chevaliers Teutoniques, Bismarck et tous les expropriateurs de la Commission colonisatrice avant la Grande Guerre (1914—19). L'opinion de Bismarck sur la perfection du mélange du sang balto-slave avec celui des Germains n'a pas de valeur scientifique.

Il y a beaucoup d'Allemands qui sont les bienfaiteurs de l'humanité, à savoir les savants, les philosophes, les poètes, les musiciens, les techniciens etc. On leur doit la reconnaissance, mais tout en étant leurs disciples, il faut condamner les fondateurs de la Commission colonisatrice qui expropria des hommes tranquilles de leurs terres seulement parce qu' ils étaient Polonais, il faut condamner les falsificateurs de la monnaie, comme le roi prussien Frédéric le Grand, qui falsifiait la monnaie de ses voisins.

Les actualités politiques ne permettent pas aux critiques de remarquer les avis principaux de l'auteur. Il soutient et élargit ses opinions, en les basant sur les lois psychologiques de M. Wundt (les résultantes psychiques). L'auteur explique que les énergies psychiques issues de la christianisation et de la germanisation par force des éléments slaves et baltes qui haïssaient à outrance les Allemands, ne sont pas perdues, et apparaissent dans les phénomènes religieux et politiques des temps postérieurs en Allemagne. — L'auteur developpe de nouveaux avis sur la germanisation des Slaves et des Baltes. La germanisation se réalisa grâce à la méthode, qu'il est facile d'observer chez les Prussiens depuis 1772, c'est-à-dire depuis les partages de la Pologne jusqu' à la Grande Guerre (1914—18) et jusqu' aujourdhui. La méthode est fondée sur la terreur effective et psychique, sur les prescriptions juridiques, qui sont justes au fond, mais qu'on pervertit toujours au désavantage de l'élément proscrit, sur la paupérisation et l'humiliation constante de l'élément germanisé et sur les privilèges des Allemands, faits par l'argent des proscrits. Cette méthode attarde les progrès des opprimés tout en poussant artificiellement les progrès des Allemands. L'auteur démontre sur l'exemple du fameux Drzymała, colon polonais, de quelle manière la politique prussienne s'efforçait d'extirper les Polonais et de les ruiner. Cette méthode a sans doute une longue tradition, elle se forma au moyen âge et aux temps suivants pendant la germanisation des Slaves et des Baltes et se modifia un peu avec le temps. Il est impossible actuellement de tuer ouvertement l'élément germanisé, ni de lui arracher les maisons et les

terres, comme cela fut pratiqué au moyen âge et comme le prouvent les documents.

Mikołaj Rudnicki. Sur le nom de lieu Tczew et sur les Turses (p. 539—612).

Au commencement de son étude l'auteur discute dans une remarque sur la méthode et les difficultés des recherches de l'antiquité et constate que les résumés de ses travaux, faits par M. W. Doroszewski, Pr. Fil. XIV, 695—700 sont en désaccord avec l'argumentation de l'auteur. Après un examen détaillé l'auteur constate, qu'il y a deux noms de Tczew — dans les monuments littéraires du XIIIe — XIVe s. à savoir *Trsev*, *Trsov* etc. et *Dirsov*, *Dersov* etc. Les formes nommées ne cohèrent point étymologiquement: on doit lire la première **Ileev* et la seconde *D'èržov*. La première se rapporte a la racine indigène **tṛch-* ou étrangère **trъch-*, la seconde à la racine lékhite *dṛž-*. La seconde est la base du nom allemand *Dirschau* et est propre primitivement au terrain sur lequel les colons allemands édifiaient une ville allemande, indépendante mais géographiquement très proche de la vieille ville lékhite *Tršev*.

Il se peut que le nom de lieu *Trsev* soit apparenté à la racine préindoeuropéenne où étrusque *Trus-* || *Turs-*, attestée dans le Balticum: finnois *tursas*, germ. **tursas* || **trusas* «géant qui se montre sur la mer (Baltique)». Cette possibilité devient vraisemblable à cause d'autres noms géographiques aux environs de l'embouchure de la Vistule, comme *Truso* du Wulfstan (cf. SO. III IV. 324—6) et a) *Rozewie*, b) *Arkona*, c) les noms parallèles de l'île Rügen, comme *Vennia*, *Verania*, *Russia*, d) Sinus *Codànus*, e) *Talints*, f) *Tiege*, g) *Sartawice*, h) *Sambja*, i) *Mentonomon*, j) *Ven-*, *Von-*, *Van-*. On peut déduire à peu près tous ces noms géographiques des langues slaves (lékhites) ou baltiques, mais ils montrent des analogies frappantes avec les noms étrusques et préindoeuropéens de l'Asie Mineure et des Balkans, notés par MM. Fick, Herbig, Jokl, Kretschmer, Schulze etc. Ces ressemblances pourraient être regardées comme fortuites, mais il y en a trop. Il est

donc possible que les noms cités plus haut représentent des débris de dialectes préindoeuropéens qui étaient parlés sur les terrains devenus plus tard indoeuropéens. Les restes préindoeuropéens furent refoulés dans les montagnes et aux bords de la Mer Baltique, sur les îles et les presqu'îles comme Sambja, Jütland etc. Les Illyriens n'étaient pas Indoeuropéens, mais une peuplade apparentée aux Etrusques et aux Rhétiques, comme le prouvent leur langue et leur nom, qu'on doit derív er de **Sil-ur-*. Les Illyriens s'indoeuropéisaient sous l'influence des Celtes. La racine du nom des Etrusques est attestée aussi dans les Carpathes de l'Est (Transylvanie), qui est le centre des mines d'or avec un reflet verdâtre. Les peuples indoeuropéens leur ont emprunté le métal et la technique de sa production. C'est la cause pourquoi en beaucoup de langues indoeuropéennes les noms de l'or et de la couleur verdâtre et jaune, ainsi que les noms de la braise et de la cendre sont en relations évidentes.

Les restes préindoeuropéens de l'Europe centrale créèrent une civilisation nouvelle de fer (Halstatt) et la dénomination slave et baltique du fer (*želězo, gel*(*e*)*žis*) contient la même racine que celle de l'or et de la couleur verdâtre (**zol-to, zel-enъ*).

Les restes préindoeuropéens dans la presqu'île de Jutland subjugués par les Indoeuropéens, transformèrent un dialecte indoeuropéen en langue prégermanique par les changements phonétiques qu'on appelle „erste germanische Lautverschiebung". Cette transformation se distingue par des particularités phonétiques qui sont propres aussi à la langue étrusque. C'est cela qui nous autorise à affirmer que la peuplade responsable de cette transformation fut apparentée ou identique aux Étrusques, ou bien issue d'un mélange des restes préindoeuropéens avec les Étrusques. Les débris archéologiques du bassin de la Vistule inférieure montrent beaucoup de ressemblance avec ceux de l'Étrurie et de Troie. Il n'y a pas des connexions directes entre ces terrains (dans le temps et dans l'éspace), mais la possibilité de la même origine primitive est donnée par les communications maritimes. Les

Phéniciens, qui étaient les alliés des Étrusques, naviguaient sur les détroits du Danemark (les colonnes d'Hercule tyrien!) et il est possible que les Étrusques aient profité de leurs voies en les aidant à défendre les pays découverts. Les Étrusques exploitaient Jütland et des pays Baltiques et leurs produits, à savoir l'ambre qui est en abondance dans les fouilles étrusques. Les Phéniciens exploitaient les îles de la Grande Bretagne et l'étain. Les Étrusques à la tête des Prégermains subjuguaient au VIIIe s. avant notre ère les pays sur la Vistule inférieure en se dirigeant vers les Alpes, et en même temps les Étrusques en Italie conquirent l'Italie jusqu'au Brennero. C'est ce qui prouve que les directions des conquérants étaient conformes aux buts politiques de réunir à leur patrie les pays de l'ambre. Ces progrès furent arrêtés par les Celtes qui au Ve s. av. notre ère débouchèrent de la Gaule le long des Alpes jusqu'à l'Asie Mineure et cherchèrent les Étrusques aussi en Italie.

Mlle **Bronisława Lindertówna.** Sur le mot *cěsarь.* (à cause de la note SO. VII. 510) (p. 613—14).

Contre l'opinion de M. Skok, qui prétend que le slave *cěsarь* n'est pas un emprunt du germanique, mais vient de d'adjectif romain *caesareus.* C'est l'accent sur *á* en slovène qui conduit M. Skok à cette opinion. L'auteur démontre que l'accent slovène sur *á* (*césar, cesárja*) est dû à l'assimilation morphologique des thèmes consonantiques comme *vréme,* gen. *vreména* etc. C'est donc un emprunt du germanique *kaisar,* mot qui fut assimilé aux substantifs consonantiques.

Mikołaj Rudnicki. Note supplémentaire sur le nom de rivière *Wda.* (p. 615).

L'auteur cite un nom *Gogholowda* de Perlbach (Pll. Ub. p. *248 nr. *291 année 1277), qu'il considère comme un composé de **Gogoljā *Vьda,* de pol. *gogoł, gągoł* etc. „espèce d'un canard" et de **Vьda.* C'est un nom qui soutient les étymologies de l'auteur de *Wisła, Widawa, Wdzidze, Vidi-varii* etc. (voir SO. VI. 315, SO. VIII. 412 etc.).

Indeks wyrazów. — Index lexicographique.

dial. = dialektyczny, in. = inne, złodz. = złodziejskie.

Pomorsko-polskie:

Kaszubskie:

Połabskie:

(Szczątki języka St. Marchji i okolic Magdeburga objaśnione etymologicznie (A—Ž) na str. 73—124).

Obotrycko-wagryjskie:

Połabsko-pomorskie:

Lechickie:

Łużyckie:

Czeskie:

Słowackie:

Serbo-Chorwackie:

Słoweńskie:

Starocerkiewne:

Ruskie wogóle i rosyjskie:

Słowiańskie:

Staropruskie:

Litewskie:

Żmudzkie:

Łotewskie:

Holenderskie:

Niderlandzkie:

Angielskie:

Anglosaskie:

Gockie:

Islandzkie:

Nordyjskie:

Germańskie:

Łacińskie:

Umbryjskie:

Łacińsko-etruskie:

Włoskie:

Hiszpańskie:

Portugalskie:

Francuskie:

Celtyckie:

Albańskie:

Ilyrskie:

Retyjskie:

Greckie:

Frygijskie:

Staroindyjskie:

Awestyjskie:

Praindoeuropejskie:

Etruskie:

Małoazjatyckie:

Lydijskie:

Węgierskie:

Fińskie:

Egipskie:

Pisarze starożytni:

Dokumentowe i pisarze średniowieczni:

C. *Weichertówna.*

Książki nadesłane do Redakcji[1]).

Livres envoyés à la Rédaction[2]).

ADAMSKI X. Dr. Walerjan. Zarys socjologji stosowanej. Tom 1. Prace Polskiego Instytutu Socjologicznego. Poznań 1928. 307 str. 8⁰.

Altpreussische Forschungen. Historische Kommission für ost- und westpreussische Landesforschung. 6. Jahrgang. 1929. Heft 1—2. Königsberg i/Pr. Gräfe und Unzer, Kommissionsverlag. 350 str. 8⁰.

Archiwum historji i filozofji medycyny oraz historji nauk przyrodniczych. Redaktor Adam Wrzosek. Tom IX. Poznań 1929. 300 str. 8⁰.

BAUDOUIN de COURTENAY, Jan. Einfluss der Sprache auf Weltanschauung und Stimmung (Odbitka z „Prac Filologicznych", tom XIV). Warszawa 1929. 71 str. 8⁰.

BAUDOUIN de COURTENAY, Jan. Ze wspomnień i rozmyślań o Słoweńcach i Słowianach w Italji (Odbitka z miesięcznika „Wiedza i Życie". Nr. 6. 1929 r.). Warszawa. 9 str. 8⁰.

BERKAN Władysław. Życiorys własny. Z przedmową prof. Dr. Florjana Znanieckiego. Materjały Instytutu Socjologicznego w Poznaniu Tom I. Poznań 1924. Fiszer i Majewski. XIX. 363 str. 8⁰.

BOCHEŃSKI Zbigniew. Polskie szyszaki wczesnośredniowieczne. Z 3 rycinami w tekście i 4 tablicami. Polska Akademja Umiejętności. Prace Komisji Antropologji i prehistorji. Nr. 3. W Krakowie 1930. Nakładem Pols. Ak. Umiejętności. 21 str. 8⁰.

Brandenburgia. Monatsblatt der Gesellschaft für Heimatkunde und Heimatschutz in der Mark Brandenburg. Unter Mitwirkung des Märkischen Museums herausgegeben vom Gesellschafts-Vorstande. Berlin 1929. XXXVIII Jahrgang. 224 str. 8⁰.

Bratislava. Časopis Učené Společnosti Šafaříkovy. Pořádají: Prof. Dr. J. F. Babor, Prof. Dr. Albert Pražák, Prof. Dr. Otakar Sommer. 1929. 1147 str. 8⁰.

BUJAK Fr. Sur les rapports entre les peuplades germaniques et lithuaniennes. (Extrait de la Pologne au VI-e Congrès International des Sciences Historiques. Oslo 1928). Varsovie 1930. Imprimerie Współczesna. 11 str. 8⁰.

Bъlgarski Pregledъ. Spisanie za slavjanska filologija. Urežda Drъ. Stojanъ Romanski. Godina I. (Kn. 1) Sofija 1929.

BUZUK Prof. P. Sproba lingvistyčnae geografii Belarusi. Č. I. Vyp. 1. Versuch einer linguistischen Geographie von Weissruthenen. T. I. H. 1. Instytut Belaruskae Kylьtury. Addzel Gumanitarnych Navuk. Institut für Weissruthenische Kultur.

---

[1]) Wszystkich, którzyby chcieli wejść z nami w stosunki wymienne, prosimy o zgłoszenia. (Poznań, Uniwersytet, „Slavia Occidentalis").

[2]) Les institutions, les revues etc., qui voudraient entrer en relations avec nous, sont priées de s'adresser à la Direction de l'Institut (Poznań, Université, „Slavia Occidentalis").

Abteilung für Humanitärwissenschaften. U Mensku 1928. Vydanьe Inst. Belaruskae Kulьtury. 110 str. 8⁰.

BYSTROŃ Jan. St. Bibljografja etnografji polskiej. I. Bibljoteka „Ludu Słowiańskiego" pod redakcją Jana St. Bystronia. Nr. 1. Kraków 1929. Gebethner i Wolff. VI, 160 str. 8⁰.

Centralьnaja Evropa. Eženedelьnik. God izdanija II (1—50). III (1—30); Praga 1928—1929.

CHAŁASIŃSKI Dr. Józef. Wychowanie w domu obcym jako instytucja społeczna. Studjum z socjologji wychowania. Prace Polskiego Instytutu Socjologicznego. Poznań 1928. Fiszer i Majewski oraz Polski Instytut Socjologiczny. 224 str. 8⁰.

Časopis pro Moderní Filologii a Literatury. S částí didaktickou. Vydává s podporou Min. Školství a Národní Osvěty a České Akademie Klub Moderních Filologů. Hlavní redaktor: Josef Janko. Odborní redaktoři: E. Smetánka. V. Mathesius a P. M. Haškovec. Ročník XVI. V Praze 1930. Nakl. Klub mod. Filologů. 342 str. 8⁰.

Český Časopis Historický. Vydává Josef Pekař. Ročnik XXXV. 1929. S podporou Ministerstva Školství a národní osvěty a České Akademie věd a umění. V Praze. Nakladem Historického Klubu. 682 str. 8⁰.

Českou Minulostí. Práce Žáků Václava Novotného. V Praze 1929. Jan Laichter. 391 str. 8⁰.

DOBROVSKÝ a Brno. Uspořádal Frank Wollman a Eugen Dostál. Nákladem Výboru I. Sjezdu Slovanských Filologů v Praze. Brno 1929. 33 str. 8⁰.

EKBLOM R. Zur Entstehung und Entwicklung der slavo-baltischen und der nordischen Akzentarten. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 26:2. Uppsala — Leipzig 1930. 63 str. 8⁰.

EKBLOM R. Om de Danska Accentarterna. (Ur. Sprakvetenskapliga Sällskapets i Uppsala Förhandlingar 1931—1933). Uppsala 1930. 12 str. 8⁰.

Elbinger Jahrbuch. Zeitschrift der Elbinger Altertumsgesellschaft und der Städtischen Sammlungen zu Elbing. Heft 8. Elbing 1929. Kommissionsverlag von Léon Saunier's Buchhandlung. 255 str. 8⁰.

FRANKOWSKI Eugenjusz. Sochy, radła, płużyce i pługi w Polsce. Z 33 fot. i 2 mapami. Wydawnictwa Instytutu Etnologicznego Uniw. Poznańskiego pod redakcją Prof. Uniw. D-ra Eugenjusza Frankowskiego Nr. 1. Poznań 1929. Nakł. Instytutu Etnolog. Uniw. Poznań. 22 str.

FRINTA Ant. Dobrovský — fonetik. Zvláštní otisk ze Sborníku statí k stému výročí smrti Josefa Dobrovského 1753—1829. V Praze 1929. Nákl. výboru I Sjezdu Slovanských Filologů. 6 str. 8⁰.

FRINTA Dr. Ant. O správné výslovnosti spisovné češtiny a slovenštiny. Ze „Sborniku přednašek I Sjezdu čsl. profesorů filos. filologie a historie". Praha 1929. 138—145 str. 8⁰.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Altertumskunde des Herzogtums und Erzstifts Magdeburg. 64. Jahrgang 1929. Magdeburg 1929. 139 str. 8⁰.

Hansische Geschichtsblätter. Herausgegeben vom Hans. Geschichtsv. 54. Jahrgang. 1929. Lübeck 1930. Selbstverlag des Vereins. 343 str. 8⁰.

HEIBERG J. L. Anonymi Logica et Quadriuium, cum scholiis antiquis. Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser XV. 1. Kobenhavn 1929. XIX. 144 str. 8⁰.

ISTRIN V. M. Knigy vremenьnyja i obraznyja Georgija Mnicha. Chronika Georgija Amartola v drevnem slavjanorusskom perevode. Tekst,

issledovanije i slovarь. Tom III. Grečesko-slavjanskij i slavjansko-grečeskij slovari. Akademija Nauk Cojuza Sovetskich Socialističeskich Respublik. Leningrad 1930. Izdatelьstvo Akad. Nauk SSSR. L + 348 str. 8⁰.

Izvestija po russkomu jazyku i slovesnosti. Akademija Nauk Sojuza Sovetskich Socialističeskich Respublik. 1929. Tom II. Leningrad 1929. Izdatelьstvo Akademii Nauk SSSR. 751 str. 8⁰.

JAKUBEC Ja. — NOWAK A. Istorija češkoj literatury. I. Praga 1926. VII + 307 str. 8⁰.

JÉGÉ. Cesta Životom. Román. Knižnica Slovenských Pohl'ádov. Sväzok 10. Turčiansky sv. Martin. 1930. 8⁰.

Język Polski. Organ Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. R. XIV. 1—6. 1929. Kraków. 188 str. 8⁰.

Južnoslovenski Filolog. Povremeni spis za slovensku filologiju i lingvistiku. Red. A. Belić. Kniga III — VII (1922 — 1929). Beograd 1922—1929.

Karpathenland. Vierteljahrschrift für Geschichte, Volkskunde und Kultur der Deutschen in den nördlichen Karpathenländern. Herausgegeben von Erich Gierach. 2. Jahrgang (1—4). Reichenberg 1929. Im Verlage der Anstalt für Sudetendeutsche Heimatforschung 192 str. 8⁰.

KLEMENSIEWICZ Zenon. Liczebnik główny w polszczyźnie literackiej. Historja formy i składni. (Odbitka z Prac Filologicznych, t. XV). Warszawa 1930, 130 str. 8⁰.

KOWALSKI Jerzy. De Didone Graeca et Latina. Polska Akademja Umiejętności. Rozprawy Wydziału Filologicznego. T. LXIII, nr. 1. W Krakowie 1929. Nakł. Pol. Ak. Umiejętności, 49 str. 8⁰.

KUKIEL Marjan. Maciejowice, Polska Akademja Umiejętności. Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego. Serja II. Tom 42 (Ogólnego zbioru T. 67). Nr. 5. W Krakowie 1929. Nakł. Pol. Akad. Umiejętności. 80 str. 8⁰.

KUKUČIN Martin. Sobrané Spisy Martina Kukučina. Vydala Matica Slovenská. Sv. 12—22. V Turčianskom sv. Martine 1929.

Kwartalnik Historyczny. Organ Towarzystwa Historycznego. Założony przez Xawerego Liskego. Redaktor Jan Ptaśnik. Rocznik 37—43 (1923—1929). We Lwowie. Nakładem Tow. Historycznego.

La Revue Bulgare. Parait tous les deux mois. II-ème année. 1—2 Sofja 1930. Edition de l'union bulgare „Otetz Païssy".

Listy Filologické. Výdavaji se nákladem Jednoty českých filologů v Praze. Odpovědní redaktoři: Oldřich Hujer, Miloslav Hýsek a Otokar Jiráni. Ročník 56. V Praze 1929, X + 392 str. 8⁰.

Lud. Organ Polskiego Towarzystwa Etnologicznego, wydawany przez Pol. Tow. Ludoznawcze we Lwowie. Redaktor Adam Fischer. Serja II — Tom VIII — Rok 1929. Ogólnego zbioru tom XXVIII. Z 48 ilustracjami. Lwów — Warszawa — Kraków — Poznań — Wilno. Nakł. Tow. Ludozn. we Lwowie. 255 str. 8⁰.

Lud Słowiański. Pismo poświęcone dialektologji i etnografji Słowian. Z zasiłku Funduszu Kultury Narodowej. Wydawane przez Kazimierza Nitscha i Kazimierza Moszyńskiego. Tom I (zeszyt 1). Kraków 1929. Gebethner i Wolff.

LUKAČ Emil Boleslav. Spev vlkov a iné básne 1926/1927. V Turčianskom sv. Martine 1929. Knižnica Slovenských Pohl'adov 9. 39 str. 8⁰.

Łužica. Měsačnik łuž.-serbsk. spisovaćelow za zabawu a powučenje. Zhromadny časopis hornjo a delnjołužiskich Serbow. Wudawataj: Prof. O. Wićaz a J. Symank. Letnik 44. W Budyšinje. 96 str. 4⁰.

MAŁECKI Mieczysław. Przegląd słowiańskich gwar Istrji (z 6 mapami). Polska Akademja Umiejętności — Prace Komisji Językowej Nr. 17. W Krakowie 1930. Nakł. Pol. Ak. Umiejętoości. 160 str. 8⁰.

Miletič L. Dokumenti za protivo bъlgarskitě dejstvija na srъbskitě i na grъckitě vlasti vъ Makedonija prezъ 1912—1913 godina. Makedonski Naučenъ Institutъ. Sofija 1929. XXVI + 293 str. 8⁰.

MIREK Fr. System socjologiczny Ludwika Gumplowicza. Studjum krytyczne. Prace Polskiego Instytutu Socjologicznego. Poznań 1930. Księgarnia I. Zamecznika dawniej M. Arcta. 125 str. 8⁰.

Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins. Jahrgang 28. 1929. Danzig. Kommissionsverlag der Danziger Verlags-Gesellschaft. 74 str. 8⁰.

Monumenta Historiae Warmiensis. 33 Lieferung. Band IX, 4. 34 Lieferung. Band IX, 5. I Abteilung. Codex Diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands. Gesammelt und im Namen des Historischen Vereins für Ermland herausgegeben von Dr. Hans Schmauch. Braunsberg 1928—1929; 353—624 str. 8⁰.

MORAWSKI J. Les formules apophoniques en Espagnol et en Roman. De la «Revista de Filologia Espanola» tomo XVI — 1929. Madrid 1929. 337—365 str. 8⁰.

M. TH. M. Pani Helène. Turčiansky. sv. Martin. 1930. Knižnica Slovenských Pohl'adov. Sväzok 11. 106 str. 8⁰.

MUKA Prof. Dr. Ernst. Serbske swojźbne a městnostne meńa Dolneje Łužyce. Wendische Familien- und Ortsnamen der Niederlausitz. Praga-Prag 1928. 191 str. 4⁰.

Národopisný Věstník Českoslovanský. Rediguje J. Polívka. Hlavní spolupracovníci: Jiří Horák a Karel Chotek. Ročník XXII (1—4), Praha 1929. Vydála svým nákladem Národopisná Společnost Českoslovanská. 304 str. 8⁰.

Naše Řeč. Listy pro vzdělávání a tříbení jazyka Českého. Vydává III. Třída české Akademie věd a Umění. Ročník IV—IX (1920—1925); XI—XIII (1927—1929). V Praze.

Die Neumark. Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Neumark. Neue Folgen der „Schriften". Herausgegeben vom Wissenschaftlichen Ausschuss. Heft 6. Die Urbarmachung des Warthebruchs in den Jahren 1767—1782. Von Prof. Dr. Paul Schwartz, Berlin. Landsberg (Warthe), 1929. Schriftleitung Dr. H. Güldner. Verlag des Vereins für Gesch. der Neumark. 47 str. 8⁰.

Die Neumark. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Neumark. Herausgegeben vom Wissenschaftlichen Ausschuss. Jahrgang 6. Landsberg (Warthe) 1929. Schriftleitung Otto Kaplick. Verlag des Vereins für Geschichte der Neumark. 180 str. 8⁰.

NITSCH Kazimierz. Wybór polskich tekstów gwarowych. Lwowska Bibljoteka Slawistyczna, tom dziesiąty. Lwów 1929. Nakład i własność K. S. Jakubowskiego. XIX + 261 str. 8⁰.

OMELЬČENKO G. Istorija tekstu i perše („liškove") vidanija poemi Karla Gavlička-Borovsьkoho Křest sv. Vladimíra. Vidbitka z Naukovoho Zbirnika Ukraïnsьkoho visokoho pedagogičnoho Instituta imeni M. Dragomanova y Prazi. T. I. 1929. 30 str. 8⁰.

ORSINI—ROSENBERG Dr. inż. Stanisł. Program badań socjologicznych w zakresie społecznego podłoża życia gospodarczego w województwach wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej. Polski Instytut Socjologiczny. Poznań 1929. Skład Główny: Księgarnia M. Arcta. 87 str. 8⁰.

Z Otchłani Wieków. Pismo poświęcone pradziejom Polski. Organ przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego. Tom III — 1928 — Zeszyt 1—4; 70 str. Tom IV — 1929 — Zeszyt 1.

Otecъ Paisij. Obščestveno-kulturno-političesko spisanie. Godina I. (1—16) 1928. Sofija. 284 str. Godina II (1—24), 1929. Sofija. 392 str. 4⁰.

OTRĘBSKI Jan. Z badań nad infiksem nosowym w językach indoeuropejskich. Prace Komisji Językowej nr. 15. W Krakowie 1929. Nakł. Pol. Ak. Um. 68 str. 8⁰.

Pamiętnik Instytutu Bałtyckiego. Serja: Balticum, zeszyt 1. Wydawnictwo Instytutu Bałtyckiego. Toruń 1929. Nakład i skład główny: Instytut Bałtycki, Toruń, ul. Franciszkańska 14. X + 326 str. 8⁰. Zeszyt 3. Toruń 1930. 163 str. 8⁰.

Pamiętnik Instytutu Bałtyckiego. Serja: Dominium Maris. Zeszyt 2. Toruń 1930. Nakładem Instytutu Bałtyckiego. X + 236 str. 8⁰.

PIOTROWICZ Ludwik. Ziemia śląska w starożytności. (Odbitka „z Księgi o Śląsku", wydanej z okazji jubileuszu 35-letn. istnienia „Znicza", str. 86—106). Cieszyn 1929. Nakładem „Znicza".

PNIEWSKI Dr. Władysław. Przegląd literatury kaszubskiej. (Odbitka z Rocznika Gdańskiego, tom II i III, lata 1928 i 1929). Gdańsk 1929, 31 str.

Prace Geograficzne. Wydawane przez Eugenjusza Romera. Zeszyt II—XI. Lwów 1919—1929. Travaux Géographiques publiés sous la direction de E. Romer, prof. de géographie à l'Université de Léopol.

Prawidła poprawnej wymowy polskiej. Bibljoteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego nr. 10. 32 str.

Przegląd Archeologiczny. Czasopismo poświęcone archeologji przedhistorycznej i numizmatyce średniowiecznej. Organ Polsk. Tow. Prehistorycznego. Tom IV, zesz. 1 (rocznik 10) rok 1928; zesz. 2 (rocznik 11) rok 1929. Redaktor: Prof. Dr. Józef Kostrzewski. Poznań 1928—1929.

Przegląd Humanistyczny. 1930. Rok V, Nr. 1—2.

Przegląd Socjologiczny. Kwartalnik Polskiego Instytutu Socjologicznego. Wydany z zasiłku „Funduszu Kultury Narodowej". T. I/1. Poznań 1930. Skład Główny: I. Zamecznik.

Revue des Études Slaves. Institut d'études slaves. Tome neuvième. Paris 1929. Librairie Ancienne Honoré Champion. 348 str. 8⁰.

RICHTHOFEN, Bolko von. Zur Herkunft der Wandalen. (Altschlesien. Mitteilungen des Schlesischen Altertumsvereins und der Arbeitsgemeinschaft für oberschlesische Ur- u. Frühgeschichte hersgeg. von Hans Seger. Band 3. Heft 1). Breslau 1930. 21—36 str. 8⁰.

Ročenka Slovanského Ústavu. Svázek I. Za rok 1928. V Praze 1929. Nákladem Slovanského Ústavu. V Generální Komisi Fy. „Orbis", Práha XII, Fochova 62. Annuaire de l'Institut Slave de Prague. Tome I. — Année 1928. 184 str. 8⁰.

Ročenka Slovanského Ústavu. Svazek II za rok 1929. Vydává Presidium Ústavu Redakci Jednatelů. V Praze 1930. Nakladem Slovanského Ústavu. 257 str. 8⁰.

Roczniki Historyczne. Organ Towarzystwa Miłośników historji w Poznaniu pod redakcją Kazimierza Tymienieckiego i Kazimierza Kaczmarczyka Rocznik IV (1928), 113+138 str.; rocznik V (1929), 276 str. Poznań. Nakładem Towarzystwa Miłośników Historji.

Rocznik Gdański. Organ Tow. Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku. Tom II i III, lata 1928 i 1929.

Gdańsk. Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku. 298 str. 8⁰.

Rocznik Polskiej Akademji Umiejętności. Rok 1928/29. W Krakowie 1930. Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności. LXXVI + 178 str.

Rocznik Slawistyczny wydawany przez Jana Łosia, Kazimierza Nitscha i Jana Rozwadowskiego. T. IX. Część II. 1922. Kraków 1930. Str. 161—342. 8⁰.

Rok Matice Slovenskej 1929. Sostavili Stefan Krčméry a Rudolf Klačko, tajomníci. Turčiansky sv. Martin 1930. 48 str. 8⁰.

RUDNICKI Mikołaj. Charakterystyka językowa i nazwy geograficzne Pomorza. Die Woidwodschaft Pomorze vom sprachlichgeschichtlichen Standpunkte aus. Wydawnictwa Instytutu Bałtyckiego. (Odbitka z Pamiętnika Instytutu Bałt., Ser. Balticum, zeszyt 1). Toruń 1929. 86 str. 8⁰.

RUDNICKI Mikołaj. Język pomorski. Odbitka z „Kroniki o polskiem morzu". Warszawa 1930. 9 str. 8⁰.

Sborník Filosofické Fakulty University Komenského v Bratislavě. Ročník VI (Čislo pojednáni 50—53). V Bratislavě 1929. Vydala Filosofická Fakulta University Komenského. 350 str. 8⁰.

SEDLACZEK Ludomir. Dregowiczanie. Studjum antropologiczne. Przyczynek do peleoetnologji Białej Rusi. Z 29 rycinami w tekście i 2 mapami. Prace Komisji Antropologji i prehistorji. Nr. 2. W Krakowie 1929. Nakł. Pol. Ak. Umiej. 53 str. 8⁰.

Seminarium Kondakovianum. Recueil d'études. Archéologie. Histoire de l'art. Études Byzantines. III. Praga 1929. «Seminarium Kondakovianum». 330 str. 8⁰.

Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Vydávají O. Hujer a M. Murko. Ročník VIII. V Praze 1929—1930. Tiskem a nákladem České Grafické Unie A. S. 884 str. 8⁰.

Slovanský Přehled. Sborník pro poznávání politického, hospodařského, sociálního a kulturního života slovanských států a národů. Redaktor Adolf Černy. Ročník XXI. V Praze 1929. VIII + 800 str. 8⁰.

Slovenské Pohl'ady. Časopis pre literatúru a umenie. Rediguje Štefan Krčméry. Vydáva Matica Slovenská. Ročník 45. V Turčianskom sv. Martine 1929. VI + 783 str. 8⁰.

Słownik Morski polsko-angielsko-francusko-niemiecki. Opracowany przez Komisję Terminologiczną przy Lidze Morskiej i Rzecznej w Warszawie. Zeszyt 1. Statki i teorja statku. Redagował inż. B. Bagniewski. Warszawa 1929. Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy. 30 str. 4⁰.

STEIN Ignacy. W sprawie podziału i układu głosek polskiego języka literackiego. Odbitka z „Księgi Pamiątkowej ku czci St. Dobrzyckiego". Poznań 1928. 14 str. 8⁰.

Strażnica Zachodnia. Kwartalnik poświęcony sprawom kresów zachodnich. Rok VIII. Poznań 1929. Nakładem Związku Obrony Kresów Zachodnich. 594 str. 8⁰.

SZOBER Stanisław. Zasady nauczania języka polskiego w zakresie szkoły powszechnej i gimnazjum niższego. Lwów—Warszawa 1930. Książnica — Atlas, 280 str. 8⁰.

SZOBER Stanisław. Życie wyrazów. I. Powstawanie wyrazów. (Nowotwory swojskie i zapożyczenia). II. Życie wyrazów. (Zamieranie i przemiany wyrazów). Bibljoteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego Nr. 8, 9. Kraków—Warszawa 1929—1930. 32 str.

ŠTUR L'udovit. Spisy L'udovita Štúra. Svázok prvý: Spevy a piesne z r. 1853. Diela spisovatel'ov slovenských. Svázok siedmy. Vydáva Matica Slovenská. V Turčianskom sv. Martine 1929, 138 str.

TOMASZEWSKI Adam. Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce. Polska Akademja Umiejętności — Prace Komisji Językowej Nr. 16. W Krakowie 1930. Nakł. Pol. Akad. Umiejętności, 223 str. 8⁰.

TRUBETZKOY N. Polabische Studien. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch — historische Klasse. Sitzungsberichte. 211. Band, 4. Abhandlung. Wien und Leipzig 1929. Hölder — Pichler — Tempsky A.—G. 167 str. 8⁰.

VOLLBEHR Friedel. Die Holländer und die deutsche Hansa. Pfingstblätter des Hansischen Geschichtsvereins. Blatt XXI. 1930. Lübeck 1930. Selbstverlag des Vereins. 91 str. 8⁰.

Wiadomości Służby Geograficznej. Kwartalnik wydawany przez Wojskowy Instytut Geograficzny w Warszawie oraz Sekcję Geograficzną Tow. wiedzy geograficznej. Redaktor ppłk. Szajewski Józef, sekretarz por. Siewierski Stefan. Rocznik II (1928); III (1929); Warszawa.

WOJCIECHOWSKI Jakób. Życiorys własny robotnika. Odznaczony pierwszą nagrodą na konkursie P. I. S. w 1923 r. Z przedmową Dr. Stefana Szumana. Przygotował do druku Dr. Józef Chałasiński. Poznań 1930. Jan Jachowski. Księgarnia Uniwersytecka. XIX + 443 str. 8⁰.

WOJCIECHOWSKI Zygmunt. Ze slawistyki i badań nad wschodem niemieckim w Niemczech. Lwów 1929. Osobne odbicie z „Kwartalnika Historycznego" R. XLIII. T. II. z. 3. 28 str. 8⁰.

Wydawnictwa Bibljoteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Nr. 1. Centralny katalog czasopism i wydawnictw ciągłych znajdujących się w bibljotekach poznańskich. W Poznaniu 1930. Nakł. Bibljoteki Uniwersyteckiej. Z zasiłkiem Min. Wyzn. Rel. i Ośw. Publ. XIV + 285 str. 8⁰.

Zapiski Addzelu Gumanitarnych Navuk. Kniga 2. Pracy Kljasy Filëlëgii. Tom 1. Pod redakcyjaj S. Nekraševiča. Instytut Belaruskaj Kulьtury. Institut für Weissruthenische Kultur. Mensk 1928. VII + 388 str. 8⁰.

Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Tom VIII. Nr. 3—4. Toruń 1929. Nakładem Tow. Nakowego.

Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands. Im Namen des Historischen Vereins für Ermland herausgegeben vom Vorstand des Vereins. Band 23. Heft 3. Der ganzen Folge Heft 71. Braunsberg 1929. S. 536—843. 8⁰.

Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. Heft 69. Danzig 1929. Kommissionsverlag Danziger Verlags-Gesellschaft. 243 str. 8⁰.

ZNANIECKI Florjan. Ph. D. The laws of social psychology. The Sociological Institute of the University of Poznań MCMXXV. Gebethner & Wolff. VIII + 320 str. 8⁰.

ZAUWAŻONE POMYŁKI DRUKU:

Str.	*wiersz*		*wydrukowano:*	*powinno być:*
20	13	od dołu	pisemnictví	písemnictví
21	10	„ góry	Mistopisný	Místopisný
22	3	„ dołu	(przypis 22) opuszczono † po „znaczek".	
23	1	„ góry	*Dobrosław*	*Dobrosłav*
23	5	„ „	*Balezlavone*	*Bolezlavone*
23	11	„ „	Borůrv	Borův
23	16	„ dołu	Boršak	Borša k
24	3	„ góry	skreślić, „w" po *Borut* i „2" po Vergl. Gr. I[2].	
24	10	„ „	Bołov	Bošov
24	15	„ dołu	*NR*	*NŘ*
25	1	„ góry	Bre-	*Bre-*
25	16	„ dołu	B r̥ ń e n	B r̥ ń ě n
27	4	„ „	[Dl̥gomił]	[Dl̥gomil̥]
28	6	„ góry	Sedláěek	Sedláček
28	7	„ „	Dob́éš	Doběš
29	7	„ dołu	G a b r y	G a b ř i
30	17	„ góry	Głogóv	Głogov
32	4	„ „	Chl̥ḿec	Chl̥ḿec
32	1—2	„ dołu	— skreślić przypis 29).	
33	12	„ góry	J a r o ḿ i r	J a r o ḿ í r
33	6	„ dołu	Przypuszcza jak Brückner	Przypuszczenia, jak Brücknera
34	1	„ góry	jest to	są
34	3	„ „	K a ź i ḿ i r	K a z' ḿ í r
34	8	„ „	*-ǫ-*	*-o-*
34	16	„ dołu	*Koitehe*	*Koiethe*
34	10	„ „	Kraków	Krakov
36	13	„ góry	L e m u ź i	L e m u z' i
36	18	„ „	L e š č e n	L e š č ě n
37	19	„ „	L ú c a n é	L ú č a n é
40	9	„ „	Sufiks *-ńe*	Sufiks *-ńa*

Str.	wiersz		wydrukowano:	powinno być:
41	1	od góry	N ě m c i	*Ń* ě m c i
42	1	„ „	N o s i s ł a v	N o s'i s ł a v
43	10	„ „	czysta	czyta
44	17	„ „	po „tekst kroniki" dodać: „w wydaniu Bretholza".	
44	18	„ dołu	Přípppěť	Připěť
45	19	„ „	R a k o u s (*í*)	R a k o u s ('i)
45	3	„ „	Řip	Řip
46	16	„ „	Ś e l c a, Ś e d l i c a	S'e l c a, S'e d l i c a
46	11	„ „	Ś ě k y ŕ k o s ť e ł	S'ě k y ŕ k o s ť e ł
46	4	„ „	S e ź e m a	S e z' e m a
47	19	„ „	Slawník	Slavník
47	14	„ „	Sliwice	Slivice
49	1	„ góry	S ť i b e č n a	S ť i *b́* e č n a
49	19	„ „	Střěźisłava	Střěz'isłava
49	1	„ dołu	P e k á ř	P e k a ř
50	9	„ góry	Novotny	Novotný
52	19	„ dołu	*V́* e l i ź	*V́* e l i *z'*
53	15	„ „	V *ļ* t a v a	V *ľ* t a v a
53	10	„ „	skreślić „zatem". „*Vļ*-, niż".	
55	13, 11, 6, 2 od dołu		por.	prz.
57	3	od góry	Żelibošíc	Żelibořic
60	16	„ „	Smetánki	S m e t á n k i
61	19	„ „	*B́ětá*	*B́ělá*
62	17	„ „	*ǫŕ, ǫr, ęľ, ęl*	*ęr, ǫŕ, ęl, ǫľ*
64	19	„ „	(*ţ*)	*ţ̄*
64	1	„ dołu	*s'* i *ś*, *z'* i *ź*	*s'*(*ś*), *z'*(*ź*)
68	19	„ góry	*Netolic*	*Ńetolic*
69	1	„ „	*Nisa*	*Ńisa*
69	3	„ „	(*Vóg*), *Vŗšovici*	*Vág*, *Vŕš-*
69	4	„ „	*Úlzka*	*Úzka*
69	7	„ „	*Levý*	*Lěvý*
69	10	„ „	*Dŗžimír*	*Dŗžimír*
69	11	„ „	*Nośisłav*	*Nos'isłav*
69	12	„ „	urobiono	urobione
69	16	„ „	*Lstimír, Rakoúsi*	*Lsťimír, Rakús'i*
69	17	„ „	*Božetěch*	*Božeťěch*

Str.	wiersz		wydrukowano:	powinno być:
70	2	od góry	*(I)zbygněv*	*(I)zbygńěv*
70	3	„ „	*Pripék*	*Připek*
70	4	„ „	*Sober*	*Sober*
70	9	„ „	*-mił*	*-mił*
70	14	„ dołu	*Zdan*	*Ždan*
70	9	„ „	po „*ale*“ dodać „*które*“	
70	1	„ „	*Pařej*	*Pořej*
71	9	„ góry	*Głogów*	*Głogov*
71	15	„ „	*Slażańé*	*Slaz'ańé*
71	16	„ „	*Rečen*	*Řečen*
71	18	„ „	**ěno*	*-*ěno*
71	19	„ „	*Křěsina*	*Křěs'ina*
71	20	„ „	*Tmtina*	*Truťina*
71	17	„ dołu	*Teťín*	*Ťeťín*
71	16	„ „	*Meln-*	*Meln-*
71	12	„ „	*Bechyń*	*B'echyń*
71	9	„ „	*Metol-*	*Ńetol-*
71	3	„ „	skreślić *(Muńici, Staďici)*	
72	2	„ góry	*Tetka*	*Ťetka*
72	3	„ „	*Deřišek*	*Ďetřišek*
72	5	„ „	*Kładzko*	*Kładsko*
72	8	„ „	*Bruśńica, Lubica, Rokytnica*	*Brusńica, Lubica, Rokytńica*
72	9	„ „	*Sedlica, Sliwnica*	*S'edlica, Slivńica*
72	9	„ „	dodać: *(Muńici), Staďici (Vršovici?)*	
72	10	„ „	*Bořiše, Hynesš*	*Bořiša, Hyneš*
72	11	„ „	*Dědoš-*	*D'ědoš-*
72	12	„ „	*Draguš*	*Dragúš*
78	14	„ dołu	*Dqbki*	*Dąbki*
88	18 i 20	„ „	*lěsъ*	*lěsъ*
88	18	„ „	*Lasowiee*	*Lasowiec*
95	15	„ góry	*Zielecin*	*Zielęcin*
243	4	„ dołu	*Stróż*	*Stróż*
368	5	„ „	**vinsťe*	**vinsťə*
402	9	„ góry	*peudologja*	*pseudologja*
418	19	„ „	*Güög'öléića*	*G'üög'öléića*
418	7	„ dołu	*Güölenéića*	*G'üölenéića*

Str.	*wiersz*		*wydrukowano:*	*powinno być:*
419	12	od dołu	*G'üöstnéicia*	*G'üöstnéića*
424	11	„ „	*Ielenéića*	*Jėlenéića*
437	17	„ „	*Lozéićia*	*Lozéića*
437	2	„ „	*Lãgéneićia*	*Lãgenéića*
477	17	„ „	*Säuséica*	*Säuséića*
490	2	„ góry	*Wesnéića*	*Vesnéića*
590	18	„ dołu	Ramułka	Ramułta
719	1	„ „	*łypwnica*	*pływnica*